

تصویر ابو عبد الرحمن المکردی

مەنتدی اقرا الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

سەرچەمە بەرهەمی

حوسین حوزنی

بەرگی یەکەم

بۆدابهزاندنى جۆردها كۆتېب: سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پراي دانلود كۆتېپه‌اي مۆخْتَلَف مەراجعه: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

ئىككىتېب (كوردى ، عربى ، فارسى)

سەرجه می بهر هه می

حوسین حوزنی

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌ودی

زنجیردی روشنبیری

*

خاوه‌نی شیمتياز: شه‌وگه‌ت شیخ یه‌زدین

به‌رنووسه‌ر: به‌دران شه‌حمه‌د حه‌بییب

ناوونیشان:

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌ودی ئاراس، شه‌قامی گولان، هه‌ولتیر

سەرجه می به رهه می

حوسین حوزنی

کۆکردنه وه و له چاپدانی:

دهزگای ئاراس

به سه ره رشتی:

د. کوردستانی موکریانی

هینانه سه ر پینووسی نوئی کوردی:

مه حموود زامدار

پیداچوونه و دی:

عه بدوللا زهنگه نه فه خردین ئامیدیان

به رگی به که م

ناوی کتیب: سه‌رجه‌می به‌رهمی حوسین حوزنی - به‌رگی یه‌که‌م
 کو‌کردنه‌وه و له‌چاپدانی: ده‌زگای ئاراس
 به‌سه‌رپه‌رشتی: د. کوردستانی موکریانی
 هیتانه سه‌ر پیتنوسی نوتی کوردی: مه‌حمود زامدار
 پیداجوونه‌وه‌ی: عه‌بدو‌ل‌لا زه‌نگه‌نه + فه‌خره‌دین ئامیدیان
 بلاو‌کراو‌دی ئاراس- ژماره: ۵۵۷
 ده‌ره‌تانی هونه‌ریی ناو‌ده‌وه: ئاراس نه‌که‌رم
 ده‌ره‌تانی به‌رگ: حه‌مید ئازمو‌وده
 پیت لیتدان: ن‌سار عه‌بدو‌ل‌لا
 هه‌له‌گری: شیرزاد فه‌قی ئیسماعیل
 سه‌رپه‌رشتی چاپ: ئاو‌ره‌حمانی حاجی مه‌حمود
 چاپی یه‌که‌م، هه‌ولتیر- ۲۰۰۷
 له‌کتیبخانه‌ی گشتیی هه‌ولتیر ژماره (۳۸۴) ی سالی ۲۰۰۷ ی دراو‌ه‌تی

دەستىگ

راپەرىنى رۆشنبىرى كوردى لە كوردستانى باشوور، دواى تەواويوونى شەرى يەكەمى دنيا ۱۹۱۸ دەستى پى كورد. ژمارەيك لە رۆشنبىرانى كوردى عوسمانى لە ئەستەمبوولەو كەرمانەو و ئەزموونى پىشكەوتووى ئەو سەردەمەيان لەگەل خۆياندا هەتايەو بۆ كوردستان. حاجى توفىقى پىرەمىرد يەكەك بوو لەو رۆشنبىر و رۆژنامەنووسە لىهاتوانەى ئەو وەچەيە. جيايى پىرەمىرد لەوانى تر ئەو بوو، هەولى دا چاپخانە بۆ خۆى دابەزىنى، دواى ئەمەش رۆژنامە دەرېكات، چاپخانەكەشى وەك دەزگايەكى چاپ و بڵاوكردنەو، سەردەميانە هەلبسوورپىنى.

هەر لەو سەردەمانەدا حوسىن حوزنى موكرىانى، لە سابلاخەو روى كرده كوردستانى باشوور و سەرەتا لە رەواندن، پاش چەند سالېك ئىنجا لە هەولېر كىرسايەو. حوزنى زۆر جى كەرمانەو، لەوانە: شام و ئىستەمبوول و ئەوروپا. وا ديارە دواى بىر كوردنەو، كوردستانى باشوورى بەوارىكى گونجاو بۆ كارى رۆشنبىرى هەلبژاردبوو، چاپخانەيكەشى بۆ ئەنجامدانى پرۆژەكانى لەگەل خۆيدا هەتايە كوردستان.

لە راپەرىنى رۆشنبىرى كوردى لە نىوان دوو شەرى گەورەدا ۱۹۱۸ - ۱۹۳۹، كەلېك لە رۆشنبىرانى كورد رۆليان بىنى، بەلام پىرەمىرد و حوزنى جيا بوون. ئەمانە لە ژىرخانەو، لە دانانى چاپخانەو دەستيان داى. هەردوو كىشيان لە سەردەتاو بى ئەوەى پشت و پەنايەكيان هەبى، مليان لەبەر پرۆژەيكەى وا ستراتيگى نا.

حوسىن حوزنى لە كوردستانى ئەهەلاتەو هاتبوو، فېرېوون و فراژوويوونى ئەو عوسمانى نەبوو كە ئەو كاتە بزاوى رۆشنبىرى لە رۆژەلاتى ناوەرەست، جەلەوكىشەكەى برىتى بوو لە رۆشنبىرانى كەرمانەو ئەستەمبوول و خاوەن ئەزموونەكانى كلكەى رۆهەلاتى ئەوروپا. بەلام حوزنى نەك لەوان دوانەكەوتبوو، بگرە دەشى بلىن لە پىشيانەوەش بوو.

حوزنی، وهک: رۆژنامه‌وان، ئەدیب، هونه‌رمه‌ند و میژوونووس، له هه‌موو بواره‌کاندا خۆی نواند. له هه‌مووشیاندا بالا ده‌ست بوو. مرقۆچکی نیشتمانپه‌روه‌ر و ده‌روون بڵند، به‌ته‌نیا‌بالی رووبه‌رووی کێشه‌گه‌لی گه‌وره‌ بووه‌وه و به‌رگه‌شی گرت هه‌مووشی به‌زان‌دن. ئه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیاتی حوزنی له هه‌موو ئه‌وانی تر جیا ده‌کاته‌وه ئه‌و کوردیه‌یه‌ په‌یتی و په‌وانه‌یه‌ که پێی ده‌نووسی.

زمانی نووسینی کوردی، چ رۆژنامه‌وانی و چ ئه‌ده‌ب و چ هه‌ر بواره‌یکی تر له ماوه‌ی نیوانی دوو شه‌ره‌ گه‌وره‌که‌دا هه‌ر به‌شیوه‌ی کلاسیکی مایه‌وه. زمانیکی خنکاو له وشه‌ و زاراوه‌ی عاره‌بی و تورکی و فارسی. به‌لام له بیسته‌کانه‌وه، حوسین حوزنی له کۆواری زاری کرمانجی (ره‌وان‌دز) و پاشان له سییه‌کاندا له کۆواری رووناکی (هه‌ولێر) به‌زمانیکی روون و په‌وان ده‌ستی پێ کرد، به‌هه‌مان شیوه‌ له نووسین و کتێبه‌ میژوویییه‌کانیشدا. ئه‌م به‌ره‌مه‌ی به‌رده‌ست شایه‌د و به‌لگه‌یه‌کی زیندوووه‌ بۆ ئه‌و راستیه‌.

سه‌ره‌تای ساڵی ۲۰۰۱، له‌گه‌ڵ به‌رێژ د. کوردستان موکریانیدا پرۆژه‌یه‌کمان دانا بۆ سه‌ره‌له‌نوێ چاپکردنه‌وه‌ی سه‌رجه‌م به‌ره‌مه‌کانی حوزنی له چه‌ند به‌رگه‌ی ریکوپیته‌کدا. پلانه‌که ئه‌وه‌بوو، سه‌ره‌تا له به‌ره‌مه‌ چاپکراوه‌کانه‌وه ده‌ست پێ بکه‌ین، واته‌ ئه‌وانه‌ی له شیوه‌ی کتیب و نامیلکه‌دا بلاویویونه‌وه. به‌مه‌زنه‌ده‌ی خۆمان ئه‌مه‌ دوو به‌رگی لێ ده‌رده‌چوو. ئینجا به‌رگی سییه‌م بۆ وتار و یاداشت و نووسینه‌کانی تری. ئه‌گه‌ر هه‌شبێ، نامه‌ و بابته‌ نادیار و ونبووه‌کانی له به‌رگه‌ی تری.

بۆ سه‌ره‌تای کار، له‌گه‌ڵ خاتوون کوردستاندا به‌رێژ مه‌حموود زامدارمان هه‌لبژارد بۆ نووسینه‌وه‌ی هه‌موو به‌ره‌مه‌کانی به‌رگی یه‌که‌م و دووهم به‌شیوه‌ رینوووسی ئیستا. زامدار خۆشحاڵانه‌ هاته‌ ده‌ست و کاره‌که‌ی گرت به‌ستۆ. هه‌رچه‌نده ئه‌نجامدانی ئه‌م کاره‌ ماوه‌ی نێزیکه‌ی دوو ساڵی پێی چوو به‌لام خۆشبه‌ختانه‌ ئه‌نجام درا و ته‌واو بوو.

پاشان من بۆ خۆم بیرم لێ کرده‌وه، گوتم بۆ ئه‌و جوژه‌ کارانه، کاری فره‌ ده‌ست خاوینتر و جێ متمانه‌تره‌ له کاری تاکه‌ ده‌ست. ئه‌وه‌بوو، دوا‌ی راویژ له‌گه‌ڵ خاتوون کوردستان، داوام له به‌رێژ عه‌بدوڵڵا زه‌نگه‌نه‌ کرد. ئه‌ویش ئاماده‌یی پێشان دا،

به داخه وه لای ئه ویش کاره که دوو سالی تری به سه ربرد ئه گهر زیاتریش نه بی.

هرچۆن بی، من له جیاتی خۆم و خاتوون کوردستان سوپاس و پێزانین ئاراسته ی
ئهم دوو بهرپێزه حوزنی پهروه ده کهم، ئه وه ی له توانایاندا بوو کردیان. به ره مه که
که لاله بوو و هاته ناو ده ست. به لام بهر له وه ی بیدهین به چاپخانه، هه زم کرد بو
به راورد و به سه ردا چوونه وه پێشانی که سیکی تریشی بدهم، ئه ویش کارمه ندی
دهزگای ئاراس (فه خره دین ئامه دیان) ی سنه یی بوو. فه خره ی ده سه ر نه گین سه رجه م
ئهم به ره مه مه قه به یه ی ئه مسه ر و ئه وسه ر کرد و به نه بری کرد له هه له و بو دوا جاریش
منی بی خه م و دلخۆش کرد.

راسته ئهم کاره زۆر دواکه وت به لام کارێکی ئاسانیش نه بوو. رینووسی کۆن و
زمانی کۆن و هه له ی چاپی فره و زۆر که موکورتیی تر. خۆشبه ختانه زۆربه ی زۆریان
یه کلا یی کرانه وه. جیی خۆیه تی، لێرده ا سوپاس و پێزانینی خۆم و دهزگای ئاراس
ئاراسته ی هه موو لایه ک بکه م: کوردستان خاتوون و به مهاله که یان، زامدار و
زهنگه نه وه و ئامێدیان.

ئهمه ش شاکارێکی تره له دهزگای ئاراس ده رده چیت، خۆم و دهزگا که به خۆشحال
و سه ره بر زه دبینم.

به دران ئهمه د حه بیب

پیشه‌گی

کوردستان موکریانی

له سه‌ره‌تای سه‌دهی بیسته‌مدا حوسین حوزنی موکریانی به‌پاره و پوولی خۆی دوو دیاردهی کولتووری هاوچه‌رخنی بۆ یه‌که‌مین جار هینایه باشووری کوردستان:

۱- نامیری کامیرا^(۱) - که به‌هۆبه‌وه وینه‌ی سه‌دان پیاوانی رووناکبیر، سه‌رکرده، ده‌سه‌لاتدار، نیودار و... کوردی پڠ گیرا و له هه‌مان کاتدا به‌و نامیره‌ ده‌یان کورد فیری هونه‌ری وینه‌گرتن بوون^(۲).

۲- نامیری چاپکردن: له سالی ۱۹۱۴ دا حوزنی له ئە‌لمانیادا نامیرتیکی چاپی مارکی Diamond ی کړی و له سالی ۱۹۱۵ دا له شاری حه‌لب دايمه‌زرا‌ند. له سالی ۱۹۲۵ دا بۆ رواندزی گواسته‌وه و له سالی ۱۹۴۸ ده‌و و تا ئە‌مڕۆ له هه‌ولتیری دتیریندا چه‌سپیتندراوه. ئە‌م چاپخانه‌یه له‌گه‌ڵ ئە‌وه‌ی یه‌که‌مین چاپخانه‌یه که حوزنی له کوردستاندا بۆ راژه‌کردنی وشه‌ی ره‌سه‌نی کوردی دايمه‌زرا‌ندوه، به‌ به‌ته‌مه‌نترین چاپخانه‌ی کوردیش ده‌ژمیردیت.

خیو و هه‌لسوورپنه‌رانی چاپخانه‌ی کوردستان (حوزنی و گیو) ده‌یان به‌ره‌مه‌می بیری خۆیان و نووسه‌ر و بوژانی کوردی دتیرین و نوێ و هاوچه‌رخیان به‌و چاپخانه‌یه چاپ کردوه؛ ئە‌وه‌نده‌ی وه‌زاره‌تیک کاری رو‌شنبیری کوردییان را‌په‌را‌ندوه؛ به‌ئه‌ندازه‌ی یتک‌خراوتیکی کوردی میتشکی کوردیان به‌هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی زاخاوداوه هه‌روا به‌هۆی پینودندییان به‌کوردناس و روژه‌لاتناسانه‌وه و بلاو‌کردنه‌وه‌ی چاپه‌مه‌نیه‌کانیان به‌سه‌ر ئە‌وان و به‌سه‌ر کۆمه‌لانی نیوده‌وله‌تییان‌وه کیشه‌ی کوردیان به‌دنیا‌دا ناساندوه.

وه‌نه‌بیت کارکردن له روژنامه‌گه‌ریدا ئە‌وه‌نده سانا بووبیت، چ له رووی په‌یدا کردنی که‌لوپه‌لی چاپه‌مه‌نی و چ له‌رووی را‌ده‌ی هۆشیا‌ری ئە‌و کۆمه‌له‌ی که راژه‌یان ده‌کرد. دووری رواند له شوینی شارستانییه‌ت و پید‌اویستی چاپخانه و زرنگی دام‌او، یارمه‌تی و هانیان داوه، که تیپ و کلیشه له داری که‌ویت (که‌وت) - که داریکی جه‌نگه‌لی زۆر

په‌که - دروست بکات^(۳). له پال نه‌وانه‌شدا میری به‌غدا به‌هیچ جوړتیک هاوکاری نه‌کردوون به‌لکو هه‌ر ئاسته‌نگی هیتاوه‌ته پیشیان بو‌ئو‌دی ده‌ست له راژدکردنی فره‌نگی کوردی هه‌لگرن^(۴). سه‌رباری نه‌وه‌ش هه‌موو میری عیراق دانی به‌هه‌بوونی داماو‌دا نه‌هیتاوه و پیناسه‌یه‌کی پت نه‌به‌خشیوه و ماوه‌ی ئه‌و ۲۳ ساله‌ی ۱۹۲۵ - ۱۹۴۷ له عیراقدا ژیاوه هه‌ر رۆژ له‌گه‌ل پۆلیسدا کیشه‌ی زیندنامه‌ی هه‌بووه و به‌هه‌شتی باوکیشم له سالی ۱۹۴۷ دا به‌لگه‌ی «تجنس» ی پت دراوه و به‌سه‌ر ئیمه‌ی مندا‌لانی‌شدا به‌زۆر که‌وتوت‌ه‌وه.

ئه‌مه له کاتی‌کدا که ئینگلیز میری عیراقی دامه‌زراندووه. له ولاتی ئینگلیزستاندا هه‌ر مروه‌یه‌کی خرکه‌ی زه‌وی رووی تی بکات و ماوه‌ی پینج سالتیک تییدا بمینیت‌ه‌وه، گه‌ر هه‌یچ تاوانیکی نه‌بیت و نه‌کردیت، مافی هه‌بوونی جنسییه‌ی بریتانی هه‌یه؛ به‌لام هه‌ر هه‌مان ئینگلیز که عیراقی به‌تیکه‌لییه‌کی نایه‌کسان و ناهاوچه‌شن دروست کرد و له‌و کاته‌ی که ده‌ستووری عیراق داندرا خوی ده‌سه‌لاتدار بو، له‌و ده‌ستووردا دان به‌هه‌بوونی کوردی پارچه‌یه‌کی دی له عیراقدا نه‌راوه و ئه‌و دان نه‌نانه‌ش به‌پرا‌ده‌یه‌ک کاریگه‌ر بووه، کوردی بئ هه‌ستی نه‌ته‌وه‌دیش باوه‌ری پته‌یتاوه و هه‌ر بویه زۆربه‌ی ئه‌و کوردانه‌ی که له عیراقدا ده‌سه‌لاتدار بوون، نه‌ک هه‌ر یارمه‌تی حوزنییان نه‌داوه، به‌لکو هه‌میشه‌ دژی وه‌ستان و زۆر به‌خراب له لایه‌ن میری هه‌لیانسه‌نگاندووه و تاوانی هه‌لبه‌ستراویان بو‌ساز کردووه. ئه‌م هه‌لویتسه‌ چه‌وتانه و خراپه‌کارییه‌نه‌ک له کاروانی به‌ره‌و پیش‌چوونی دوورنه‌خستوت‌ه‌وه، به‌لکو بوونه‌ته هانده‌ر بو‌ئو‌دی خامه و چاپی زیت‌ر له‌گه‌ر بیت، تا هوشیاری نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمان خوازی په‌گی خۆی لای هه‌موو کوردتیک داکوتیت و له تاریکی رزگاریان بیت.

داماوی موکریان ی زۆر هه‌ولێ داوه که له عیراق دهرپچیت و پروو بکاته ده‌وله‌تیک ی ئه‌وروپایی که تییدا نه‌چه‌وسیت‌ه‌وه، له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی کورده. به‌لام چه‌ند له‌مپه‌رتیک هه‌بوون که بو‌ی راهی نه‌ده‌بوون:

۱- میری عیراقی رتیه‌ی دهرچوونی لی به‌ستبوو، هه‌رکه چه‌ند بالیۆزخانه‌یه‌کی ئه‌وروپایی به‌لینی به‌خشینی په‌نابه‌رییان ده‌دای، میری عیراق گفتی وەرگرتنی جنسیه‌یان پت ده‌دا.

۲- حوزنی نووسه‌ر بو، ئالای هوشیارکردنه‌وه‌ی گه‌لی کوردی هه‌لگرتبوو؛ بویه هه‌بوونی

له نیتویاندا رۆلی زیتەر ده‌بوو تا دوورکه‌وتنه‌وه لێیان.

۳- به‌ندیوارێکی به‌تینی له‌گه‌ڵ بنه‌ماله‌ی به‌درخانیه‌یاندا هه‌بوو. وانه‌ی ئه‌وه‌ی له‌ نه‌زموونی رۆژنامه‌نووسی ئه‌وان وهرگرتبوو که‌ بلاوکردنه‌وه‌ی نووسراو له‌نیوولاندا کاربگه‌رتەر ده‌بی‌ت تا له‌ ده‌ره‌وه‌ی ولات؛ چونکه‌ نارده‌وه‌ و گه‌یشتنی به‌ده‌ست خۆنه‌ران هه‌و ئاسانه‌رد.

۴- حوزنی مرۆیه‌کی وا بار سووک نه‌بوو که‌ بتوانی‌ت به‌قاچاخ سنوور به‌ریت و خۆی بگه‌یه‌نیت به‌ ولاتانی ئه‌وروپا. به‌لکو‌ چاپخانه‌که‌ی- که‌ چه‌کی هۆشیارکردنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌که‌ی بوو- له‌ لای له‌ خۆی خۆشه‌ویستتر بوو. هه‌ر بۆ کوێ چووبا له‌ گه‌ڵ خۆی ده‌یبرد و په‌راندنه‌وه‌ی چاپخانه و ده‌ست‌نوس و... به‌نه‌یتی کارێکی وا سانا نییه. له‌وکاته‌دا که‌ حوزنی و گیوی برای له‌ بواری رۆشن‌بیریدا کاریان ده‌کرد، نه‌زانین، شۆینکه‌وته‌یی، بێ پێناسه‌یی، نه‌داری و... سه‌رانسه‌ری کوردستانی دابه‌شکراوی گرت‌بووه‌وه و مرۆقی کورد له‌ تاریکستاندا ده‌ژیا. خۆنه‌ره‌وه‌ی کورد به‌زمانی کوردی زۆر که‌م بوون. زمانه‌که‌ش زۆر په‌واجی نه‌بوو. بۆیه‌ ده‌با ئه‌م دوو براهه‌ کاسبی‌تیکی دیشیان کردبا بۆ ئه‌وه‌ی خۆبانی پێ بژینه‌ن و که‌لوپه‌ل و که‌رسته‌ی چاپی پێ بکړن که‌چی ده‌سه‌لاتداران رێگه‌ی دابینه‌کی دنی پێداویستی رۆژانه‌شی لێ گرت‌بون بۆ ئه‌وه‌ی نه‌توان بیری خۆیان بلاوبکه‌نه‌وه و ئه‌م میلله‌ته‌ له‌ خه‌وی بیداری راپه‌رینه‌ن. چاکترین به‌لگه‌ی ئه‌م باره‌ ناله‌باره‌یان و سه‌ختی ژانیان له‌و نامه‌یه‌دا زۆر باش به‌رجه‌سته‌ کراوه که‌ له‌ ۱/۹/۱۹۳۹دا حوزنی بۆ سال‌ح زه‌کی به‌گی ساحیب‌قرانی نارده‌وه‌^(۵).

ئهو تاوانه‌ قراشه و پرۆپوچانه‌ی بۆ حوزنی هه‌ڵده‌به‌سترا، بوونه‌ هۆی دوورکه‌وتنه‌وه‌ی له‌ کوردستان و نیشه‌جێبوونی له‌ به‌غدا، له‌ کاتی‌که‌دا که‌ دنیا دوو‌چاری جهنگی دووه‌می جیهانی بوو. له‌ به‌غدا هه‌لومه‌رجی‌کی باش بۆ داماو هه‌لکه‌وت بۆ ئه‌وه‌ی له‌ بواری پسپۆری خۆیدا راژه‌ی په‌یشی کوردی بکات و خه‌ریکی فراژی و گه‌شه‌پیکردنی رۆشن‌بیری کوردی بێت؛ ئه‌ویش به‌هه‌لسووراندنی گو‌قاری «ده‌نگی گیتی تازه»^(۶) بوو.

حوزنی له‌ کاتی‌که‌دا له‌ عێراق ده‌ژیا که‌ عێراق له‌ لایه‌ن ئینگلیزه‌وه‌ به‌رپه‌وه‌ ده‌برا. ئینگلیز و هه‌ر ئه‌وروپاییه‌کی دی له‌ کارکردنیاندا له‌ گه‌ڵ به‌رامبه‌ره‌کانیاندا چ له‌سه‌ر ئاستی که‌سی و چ له‌سه‌ر ئاستی ده‌وله‌تانی‌شدا بۆ هه‌ینانه‌ دی ئامانجی خۆیان سۆنگه و ده‌رفه‌ت و هه‌لومه‌رجی‌کی وا ده‌ره‌خسینه‌ن که‌ به‌رده‌ر ئه‌و شۆین و په‌لیه‌ت به‌ه‌ن که‌ ئه‌وان مه‌به‌ستیانه.

نهمهش بۆ ئەو دەگەریتەووە که ئەوروپایی ھەنگاو بۆ ھیچ کاریک ناھاوین ھەتا بە باشی لە ھەموو لایەنیتکی بەھاوکاری پەسپۆرانەووە لیتی نەکۆڵنەووە.

بەلێ حوزنی لە رواندز دوور خرایەووە و ھەموو دەرگەکی گەڕانەووی بۆ سەر چاپخانەکە ی لێ داخرا. کۆڤاری دەنگی گیتی تازە -کە بەبۆنەی جەنگەووە لە لایەن بالیۆزخانەی ئینگلتەرەووە لە بەغدا بلالودەکرایەووە- پتیبستی بەلێزانیتکی پووناکبیری کورد بوو. داماویش دەستبەسەر بوو-ھەموو سەرمايە ی ژینی، پۆژنامەگەری و نووسین بوو؛ کەواتە کەسیتکی باش و شیاو ھینرایە بەردەستی ئینگلیز بۆ ئەوێ ئەو کۆڤارێ ھەلسوورپیتیت. کارکردنی حوزنی لە کۆڤاری نیویراودا بوو ھۆی زیتەر دەوڵەمەندبوونی ئەم کۆڤارە و بەتایبەتی ئەو بابەتانە ی کە بواری پۆشنبیری کوردیان دەگرتەووە، بەلام بۆ کەسی خۆی بەخرایە بەسەریدا شکایەووە؛ ئەویش بەتاوانبارکردنی بەوێ کە بووئە جاسووسی ئینگلیز، ئەم پروپاگاندە نابەجیتە ھەر لە لایەن ھەمان کەسانەووە بۆی ھەلدەبەسترا کە پتیشتریش بە واتە لەو کاتەدا کە حوزنی کۆڤاری سەرەخۆی خۆی (زاری کرمانجی ١٩٢٦-١٩٣٢) لە رواندز پەخش و بلالودەکردووە، تاوانی گۆرینی ئەلف و بیتی عەرەبی و کردنی بەکوردی و... یان دەخستە ئەستۆ و بەتاوانیان لەقەڵەم دەدا.

حوزنی موکریانێ کاتیک، کە لە کۆڤاری «دەنگی گیتی تازە»دا کاری دەکرد لە تەمەنیکدا بوو، پتیبستی نەبوو کە خۆی بەھۆی ئەم کۆڤارەووە پتیبگەییەنیت. لە باریکی پۆشنبیری ئەوئەندە بالا و لە بواری پۆژنامەگەری ئەوئەندە شارەزا و لیتھاتوو بوو، ئینگلیز پتیبستی بەو بوو ئەک ئەو بەوان. کەواتە کارکردنی داماوێ ھۆشمەند لەو کۆڤارەدا تەنێ بۆ پاژە ی زمان، میتروو، کەلەپوور و... کوردی بوو.

کۆڤاری دەنگی گیتی تازە لەژێر چاودێری توفیق وەھبی و بەھاوکاری شیخ حەسەن کوپی شیخ مەرف بەرنجی بلالو دەکرایەووە. جا بۆ دەبیت لەو کارەدا ھەر دەھۆلی جاسووسی بۆ حوزنی لێ بدن، لە کاتیکدا کە تەنێ حوزنی پۆژنامەنووس بوو لەنێو ئەو نیویراوانە. کارکردنی ئەو لەو کاتەدا و لەو گۆڤارەدا ھەر وەک کارکردنی گۆران و پەفیک چالاک بوو لەو رادیویەدا کە ئینگلیز لە کاتی جەنگی دووھەدا لە حەیفە کردبوویەووە. دەبیت چ جیاوازیبەک لە نیوان کارکردنی داماو لە دەنگی گیتی تازەدا و کارکردنی بەھەشتی ئەمین زەکی بەگ لە سالی ١٩١٥دا لە «مدیریە ی شوعبە ی ئیستخبارات» ی عوسمانیدا ھەبووبیت. بۆ کارکردنی ئەمین زەکی بەگ بە کاریکی پیشەیی لە قەڵەم دەدەن

و کاری داماو به ناپاکی؟ بۆ باسی کارکردنی داماو لهو کۆفاره‌دا ده‌که‌ن و باسی نه‌و مامۆستایانه‌ی زانکۆی به‌غدا ناکه‌ن که له‌ خۆتندنه‌گی نه‌منی قه‌ومی به‌عسیدا وانه‌یان ده‌گۆته‌وه؟ بۆ په‌نجه‌ بۆ نه‌و نووسه‌ره‌ کوردانه‌ درێژ ناکه‌ن که هه‌موو و تاریکی سه‌دام حوسین و بلاوکه‌راوه‌کانی حزبی به‌عسیان به‌دزی و ده‌ده‌گیرا سه‌ر زمانی کوردی؟ بۆ باسی به‌هه‌شتی توفیق و ده‌بی ناکه‌ن که بۆ ئینگلیز نه‌و داواکارییه‌ی مۆر کرد به‌وه‌ی حکومه‌تیک له‌ کوردستاندا بۆ ئاسووریان دامه‌زرتن و کوردیش له‌ ژێر سایه‌ی ئاسووریاندا ئۆتۆنۆمیه‌ک و ده‌یگری؟ (د. ریاض الحیدری. الاثوریون. القاهرة) گه‌ر به‌م تیرپوانینه‌ بیت، ده‌بیت به‌هاوکارکردنی عیراقییان بۆ ئینگلیز و نه‌مه‌ریکا چی بلێن؟ و نه‌بیت من له‌و به‌راوردکردنه‌ی ژووڕودا به‌هویت که‌س بریندار به‌که‌م و له‌ پله‌ و پایه‌ی که‌س که‌م به‌که‌مه‌وه، به‌لکو نه‌وانه‌ راستیه‌که‌ن و هه‌ن.

من لیته‌دا مه‌به‌ستم له‌وه‌دایه‌ چی دی کورد به‌یه‌ک لایه‌نی له‌ که‌سان و رووداوانی دنیا پانه‌مینیت؛ له‌ بیرى ناوچه‌گه‌رتی ته‌سک خۆی ئازاد بکات. چونکه‌ ئیمه‌ی کورد له‌ هه‌ر کۆی بین و به‌زۆری به‌هه‌ر چ ولاتیکه‌وه‌ پێه‌ستیان کردبین، خێوی یه‌ک کێشه‌ین که‌ نه‌ویش کێشه‌ی نه‌ته‌وایه‌تیه‌. دۆزی ئالۆز و ناهه‌مواری کورد نه‌وه‌ ده‌خوازیت که‌ به‌ر له‌ هه‌موو شتیک کورد وه‌ک کوردیک پێژ له‌ یه‌کتر بنین و پشتیوانی یه‌کتر بن؛ جا سه‌ر به‌هه‌ر چ پارچه‌یه‌کی کوردستان بن؛ جا دواتر وه‌ک عیراقی، تورکیایی، سوریا و ئێرانی.

شه‌هید شاکر فه‌تاح^(٧) له‌ به‌ره‌مه‌میکى به‌نرخى بیرى خۆیدا مافی نه‌وه‌ی به‌داماو داوه‌ که به‌ندیواری له‌گه‌ڵ بیگاناندا په‌یدا بکات؛ چونکه‌ زانایه‌ک بووه‌ هه‌ستی به‌لێپرسراوی خۆی کردووه‌ به‌رامبه‌ر به‌نه‌ته‌وه‌که‌ی و رووی له‌ هه‌موو که‌ستیک ناوه‌ بۆ نه‌وه‌ی ئاوڕیک له‌ مافی پده‌ی کورد بده‌نه‌وه‌. که‌چی هێندیک کوردی نه‌زانی به‌ره‌برۆشک و بێ ئیشوکار نه‌وه‌یان به‌گوناهیکی گه‌وره‌ له‌ قه‌ڵه‌م داوه‌.

هه‌بوونی حوزنی مام و گیوی باوکم له‌ باشووری کوردستاندا بۆ نان په‌یداکردن نه‌بووه‌؛ به‌لکو له‌به‌ر کوردایه‌تی بووه‌. بۆ هێنانه‌دی ئامانجی نه‌ته‌وه‌یی بووه‌. ئه‌م دوو زانایه‌ سامانیکی میلی بێ هاوتای سه‌رده‌می خۆیان بوون. له‌نیۆ خه‌لکدا خۆشه‌ویست بوون و ریزی تایبه‌تی خۆیان هه‌بوو چاکترین به‌لگه‌ی ئه‌م په‌یقانه‌م هه‌لوێستی هاوالاتییانی کورده‌ به‌گشتی له‌و شارانه‌ی که‌ مام و باوکم تێیدا نیشه‌جێ بوون که‌ به‌ته‌واوی به‌پێچه‌وانه‌ی هه‌لسوکه‌وتی هێندیک له‌ ده‌سه‌لاتدارانی کوردی نه‌وسا بوون. به‌لێ دانێشتوانی شارانی هه‌ولێر و ده‌اندز هه‌رده‌م هاوکاریان بوون و پشتیان گرتوون، بۆ وێنه‌ له‌و کاته‌دا که‌ فایه‌ق

کاکه مین فەرمانی گرتن و دوورخستنه‌وه‌ی به‌هه‌شتی حوزنی دا، زۆریه‌ی پیاوانی رواندز له ۱۹۴۰/۹/۲۹ و ۱۹۴۳/۴/۱۸ دا چهند سکاڵایه‌ک پێشکێشی میری ده‌که‌ن که تێیدا باس له بێ تاوانی و بێ گوناھی داماو ده‌که‌ن؛ له‌وانه «عبدالوهاب محمد علی ئاغا زاده، عبدالکریم اسعد افندی، ابراهیم ئاغا زاده محمد علی و ده‌یانی دی»^(۸).

وه‌نه‌بێت پۆلی حوزنی موکریانی له‌نیو کوومه‌لگه‌ی ئه‌وسادا ته‌نی هه‌روه‌ک پۆژنامه‌نووس، میژوونووس و پرووناکبیرێک هه‌بووبێت؛ به‌لکو له‌پاڵ ئه‌وانه‌شدا خه‌لکی فێری چۆنیه‌تی به‌خێوکردنی کرمی ئاوریشم، و چۆنیه‌تی پازاندنه‌وه‌ی باخچه‌ی نیو مالبان ده‌کرد و ده‌لێن حوزنی یه‌که‌مین که‌س بووه که گۆلی قه‌ره‌نفول و گۆله‌باخ و نیلۆپه‌ر و... هه‌یناوه‌ته رواندز و باخی ماله‌که‌ی خۆی به‌جۆرێک پازاندبووه‌وه ببوو به‌مۆنه‌ی به‌هه‌شت و زۆر له دانیشتوانی رواندز ئاره‌زوویان ده‌کرد کاتیکی تێدا به‌رنه‌ سه‌ر. له هه‌مان کاتدا له‌نیو ماله‌که‌ی خۆیدا ئاوده‌ستیکی له دار له شێوه‌ی کورسی دروست کردبوو تا میوانه ئه‌وروپاییه‌کان به‌کاری به‌یتن.

گه‌ر سه‌رنج له‌و کلتیسه‌یه‌ی به‌رگی کوڤاری «زاری کرمانجی» بده‌یت، ده‌بینیت ئه‌و خانووبه‌ره‌یه‌ی که ده‌نیویدا نه‌خشانووێه‌تی هه‌ر وه خانووبه‌ره‌ی ئه‌وروپاییان ده‌چیت. وه نه‌بێت مه‌به‌ستی ئه‌و لاساییکردنه‌وه‌ی ئه‌وان بووبێت، به‌لکو ئاره‌زووی کردووه که کوردیش وه‌ک ئه‌وان به‌ئاسووده‌یی و سه‌رفرازی و هاوچه‌رخانه‌ بژێته.

خه‌یزانی حوزنی موکریانی نیوی فاته‌وه له‌ بنه‌ماله‌ی ئه‌یوبیان بوو. له‌ هه‌له‌ب ژینی خه‌یزانی له‌گه‌ڵدا پێکه‌ینه‌بوو. فاته‌وه خان منداڵی نه‌ده‌بوو. داماو نه‌یتوانیوه ئه‌و بیره بپه‌ژرێت که ژنیکی دی به‌سه‌ر بێت؛ به‌لکو هه‌رده‌م گوتووێه‌تی: من ئه‌و ژنه‌م له ولاتی، که سوکاری دا‌براندووه و ئێسته‌ش لی‌ره‌دا هه‌وێیه‌کی به‌سه‌ر بێنم و ژبانی نامۆی و ئاواره‌یی لی‌ دژوارتر بکه‌م، ئه‌گه‌ر له‌به‌ر منداڵیش بیت، تا وه‌جا‌م کو‌تر نه‌بیت، ئه‌وا کتێبه‌کانم زارۆی من و منداڵ ده‌مریت به‌لام به‌رهمه‌ی بیر له‌نیو ناچیت و هه‌رده‌م به‌زیندووویی ده‌می‌نێته‌وه.

به‌رهمه‌کانی بیر حوزنی پتوبستییان به‌چه‌ندین نامه‌ی دکتۆرا هه‌یه بۆ لیک‌ۆلێنه‌وه؛ چ له‌ پرووی هه‌ستی نیشتمانخوازی، میژوونووسی، خوشنوووسی، چیرۆکنووسی، و تارنوووسی، زمانی نووسینی، زاراوه، هونه‌ری پۆژنامه‌نووسی و... من لی‌ره‌دا ئه‌و چهند دێره‌ی د. جه‌مال ره‌شید (۱۹۹۰) ده‌نووسمه‌وه که چۆنیه‌تی میژوونووسین لای حوزنی هه‌له‌سه‌نگینیت:

«میلله‌تیک بیه‌ویت له ئەمڕۆ و دواڕۆژی خۆی بگات، دەبێت له پیش هەموو شتیک له رابردووی خۆی بکۆڵێتەوە بۆ ئەوەی پێناسە یەکێکی تایبەتی لە نێو کۆمەڵانی جیهاندا هەبێت. لەم بواردا تەنیا زانستیک کە ئەمە دینێتە دی، زانستی مێژوو. لەبەر ئەمە مامۆستا حوزینی مێژوو و زان بایەختیکی تایبەتی دابوو بە نووسینی مێژووی کورد. نەک تەنیا وەک بەرھەمیەکێکی هەستی نەتەواوەتی دڵسۆزانە ی تەنگ - کە کەسایەتی و بیرێ تەنیا کەسیک تێدا رۆڵ دەبینێت - بە لێکۆ ئەو بەرھەمە لە سەر بناغە یەکێکی زانستیانە و گەران لە ولاتاندا و پشت بەستن بە سەرچاوە و پێوەندی پەیدا کردن لە گەڵ پەسپۆران و نامۆزگاریاندا بۆ ئالوگۆزکردنی زانیاری ھاتبوو کایەو و ئەنجامی ئەم ماندوو بوونە لە کتێبەکانی مامۆستا حوزیندا بە دیاردە کەوێت».

لێرەدا پێویستە سوپاس و پێزانینی خۆم ئاراستە ی دەزگە ی ئاراس بۆ چاپ و بلاوکردنەوە بکەم؛ بە تایبەتی بۆ بەرێز کاک بەدران ئەحمەد حەبیب. کە سەرلەنوێ چاپکردنەوە ی سەرچەم بەرھەمەکانی بیرێ حوسێن حوزنی بە پێویست زانی. گەر حوسێن حوزنی کۆرپێکی ھەب ھەر ئەو دەندی کاک بەدران خەمخۆری بەرھەمەکانی دەبوو. ھەروا زۆر سوپاسی بۆ دڵسۆز کاک مەحمود زامدار دەکەم، کە دڵسۆزانە و شارەزایانە بەرھەمەکانی بەرێنووسی ئەمڕۆ نووسیوە.

بە سەرھاتی حوزنی لەبەر ڕۆشنایی ئەو دەستنووسانە ی لە بارە ی ژانی ڕۆژانە ی خۆی نووسیوەتی:

(١٨٩٠) (؟) لە مەھاباد ھاتۆتە دنیا. ھەر لە منداڵییەو خراوەتە بەرخوێندن و باوکیشی لە مائەوە زەمبیل ڤرۆشی بەزمانی کوردی و سمالنامە ی بەزمانی فارسی پێ گوتوو.

(١٩٠٣) بۆ بەردەوامبوونی لە خوێندندا مەھابادی جێھێشتوو و بەردەمەراغە و تەوریز ڤرۆشتوو.

(١٩٠٤) ماوەیەک لە یەریشان ماوەتەو؛ دواتر ھەر لەویدا بووەتە مامۆستای کۆرەکانی شەمسەدینۆ و حاجی یوسف بەگ و وانە ی زمانی کوردییانی پێ گوتوو و ئەو بۆ ئەم مەبەستە چەند کتێبێکی منداڵانی لە زمانی فارسییەو وەرگێراوەتە سەر زمانی کوردی^(١٩).

(١٩٠٧) ڤووی لە ڤووسیا کردوو و تێیدا خوێندوو و بەمۆرچێتی بەتێپی فارسی

و لاتینی و خوشنویسی خۆی به خێو کردووه.

(۱۹۰۸) چووه ته ئیستانبول و له ویش خوتندوو به تی. شه ره فنامه ی نه میر شه ره فخان ی بدلیسی و مه م و زینی نه حمه دی خان ی وه به رچاو که و توه. هه ره له و کاته دا ده ستی به نو سین کردووه و چه ند و تاریکی بۆ گۆقاری خاوه ر ناردووه و له نیویاندا نامانجی خۆی ناشکرا کردووه. له وێهه چووه سوریا، لوبنان، فه له ستین، حیجاز، میسر، فره نساو نه لمانیا.

(۱۹۱۴) له نه لمانیا نامیرتکی چاپی مارکه ی دیامۆندی کرپوه و له سا لی ۱۹۱۵ دا له حه له ب دا یه زرا ندووه.

(۱۹۱۹) له بهر بلا و کراوه کانی فره نسیتکان بۆ یازده مانگ زیندان یان کردووه.

(۱۹۲۵) حوزنی له گه له گیوی باوکم سوریه یان جیهیشتووه و پرویان له عیراق کردووه. ماوه ی شه ش مانگ له به غدا ماونه ته وه. حوزنی له گه له محمه د نه مین یه مه نی (راستتر یومنی - عه بدوللا زه نگه نه) کارگه ی هه له کۆلین و زه نگوگرافی دامه زرا ندووه (پروانه: کورده ستان موکریان ی. پروناکی. ۲۰۰۱. ل. ۳۰).

(۱۹۲۶) له رواندز جیگیر بووه و نامیره که ی چاپی له و شاره دا به نیوی زاری کرمانجی دامه زرا ندووه و گۆقاری تکیشی هه ره به ناوی چاپخانه که ی بلا و کردۆته وه و له ماوه ی شه ش سا لدا یانی له سا لی ۱۹۲۶ - ۱۹۳۲ هه ره ته نی ۲۴ ژماره ی لی چاپ کردووه.

(۱۹۳۱) یاسین هاشمی سه روک وه زیرانی عیراق و ره شید عالی وه زیری ناوخۆ حزیتکیان به نیوی «حزب الاخاء» دامه زرا ند بوو. لایه نگرانی نه م حزبه له هه ولیردا حوزنی ده خوازه هه ولیر. شیخ عه بدولقادر نه وه ی شیخ نه بو به کر - که نه دما ی نه م حزبه بووه - داوا ی له حوزنی کردووه به یته نه دما، به رام به ره به مه یارمه تیکی باشی بده ن بۆ پیشخستی چاپخانه و چاپه مه نیکانی. ماوه ی سی رۆژ هه ولی له گه له دده ن، حوزنی دانیان پیدانانیته به هیچ جوړیک نایه ژرینیته بیته به نه دما. به لام نه وان تکا ی لی ده که ن له دژیان نه بیته و خه لکیان لی هان نه دات.

له رواندزا شیخ کاکه مین سه لان - که دوستیکی زۆر نیزیکی حوزنی بووه - کراوه به سه روکی نه م حزبه و نه حمه د که مال کوپی عه بدولکه ره م خه تی کرابوو به سه کرتیری حزب. هه له به هه ول و کو ششی شیخ عه لاته دین کوپی شیخ عومه ری بیاره نه م حزبه له رواندز داندراره و شیخ عه لاته دین مورشدی نه قشبه ندییان بووه و یاسین هاشمیش خۆی

بهموریدی نهو زانیوه.

نهم حزبه له رواندز خه لکيکی زوری له سهپان، جووتیار، شوان، گاوآن و... له خوئی کۆکردبووه. رۆژتیکیان رهیس نهمین رواندزی - که کوردیکی دلسۆز، براهیکی راست و دۆستیکی پاکی حوزنی بووه - چۆته رواندز و نهمهد که مال خه تی سکریتی حزبی نه خای له گهل خوئی بردووه ته لای حوزنی و نهمین رواندزی به حوزنی گوتوه:

«ههسته رامه وهسته له گهل نهمهد که مال بهچۆ بۆ تهکیه شیخ کاکه مین داخلی حزب بیه. نهمه ریتسه نهچی کۆمهلهی حزب له تهکیه کۆبوونه ته وه، دینه سه رتان تالانت ده که ن و به جاریک مه ته به و مال و نه شیات ده به ن و خۆشت ده کوژن، ئیدی وهختی راوهستان و خۆراگرتن نییه و...» له دواي گفتموگۆکردنیکي زۆر له گهل نهمین رواندزیدا ناچار له گهل نهمهد که مالدا ده چیتته تهکیه و له ویدا خوتبهیه کی دینی و وه عزیکی پر و اتا بۆ خه لکه که ده خوینیتته وه؛ ههموویان بلاوه ی لئ ده که ن.

نهم هه لیتسه ی حوزنی زۆر به سه ریدا شکاوه ته وه و باجیکي زۆری داوه و دواتر دوو چاری دهیان کیشه بووه. له سالانی ۱۹۳۶، ۱۹۳۸، ۱۹۴۱ زیندانی کراوه و تا سالی ۱۹۴۶ ههر شهربان پی فرۆشتوه و به زۆری بردوو بانه ته دادگه.

ته مموزی ۱۹۳۱ ته له گرافیکي له شه قلاوه وه پی ده گات که خیرا بگاته نه وی. نه ویش ده سته به جی ههر نهو رۆژی ده چیتته شه قلاوه، له مالی مودیر ناحیه، نهمهد شه شخان، بۆ ماوه ی سی رۆژ مینوانداری ده کريت و کۆمه لیک له مینوانانی سلیمانیش له وی ده بن که نه مانه ده بن؛ وه زیری نه شغال و مواسه لات، نهمین زه کی به گ. نه ندازیار، یونس نه فه ندی. مودیری ناحیه، نهمهد نوری. نه ندازیار، ره مزی نه فه ندی؛ هه روا نهمهد خواجه.

نهم به ریزانه له گهل حوزنیدا کۆده بنه وه بۆ نه وه ی حوزنی چاپخانه که ی بدات به نهمهد خواجه تا بیباته شه قلاوه و له ویدا دايمه زرينیت و بیخاته کار.

حوزنی له وه لامدا گوتویه تی: «به . ره جی نه من مه ته به که م ده دهم به نهمهد خواجه نه فه ندی و پیشکیشی ده که م به بی مزو به ها که بتوانیت هه فته به یک وه کو من گوزهران بکات و سه نه دیکم پی بدات به که فاله تی هه مووان نه یفرۆشیت و له ناوی نه بات. نهمه ر لیتی بیزاربو به ته واوی بمدا ته وه و نه یکاته سه رمایه ی که یف و هه وه س.

نه وه مه به س نه بوو که بیباته شه قلاوه، وه کاری بخات؛ مه به سی راسته قینه یان بردن و فرۆتن و له ناو بردنی بوو. هه رکه مه رجم خسته پیش، کۆمه له بلاو بوون و نه که وتنه ژیر

دانی سەنەد و کەفاله تەوە. دوو پۆژ مام. زۆر چاک تێگەشتە مەبەسیان دانیایی ڕەزا بەگ و بەجێهێنانی ئارەزوویەتی.»

(١٩٣٢) مەلیک فەیسەڵی یەکەم لە ١٦/٨/١٩٣٢ دا گەشتیکی بۆ کوردستان دەست پێ کردووە و چووەتە ڕواندز. مەلیک فەیسەڵ ئارەزووی کردووە حوزنی ببینێت. تەحسین قەدری بەگی یاوەری نامەیک بۆ حوزنی دەنووسیت و ئوتومبیلیکیشی بۆ دەنێرێت. ئەویش یەکسەر بەرەو جوندیان دەچێت؛ ئەو شوێنەی مەلیک فەیسەڵ لێی دا بەزیوو^(١٠).

(١٩٣٢) ڕەزا بەگ ئێسماعیل بەگ^(١١) قایقامی ڕواندز، جەلال بابانی مۆتەسەرفی هەولێر بەراپەڕێک لێ هان داوە تا چاپکردنی گۆڤاری زاری کرمانجی لێ قەدەغە کردووە و مۆلەتی بلاوکردنەوی لێ وەرگرتووە.

(١٩٣٣) حوزنی هەولێ داوە بەهاوکاری سەعدی جەلال پۆژنامەیک بەناوی سۆران دەربخات؛ بەلام مەحموود فەخری بەگ بانگی سەعدی دەکات، کە خۆی لەو کارە نەگەیەنێت و دەست لەو پڕۆژەیە هەڵگرێت.

(١٩٣٣) لە مانگی حوزەیرانی هەمان ساڵدا مەحموود فەخری بەگ بە هاندانی ڕەزا بەگ ئێسماعیل بەگ، فەرمانی دەرکردنی حوزنی لە عێراق دەرھێناوە.

(١٩٣٣) حوزنی لە مانگی حوزەیران، تەممووز و کانوونی یەکەمی ئەم ساڵەدا سێ جارێ چووەتە هەولێر، تا لە مەحموود بەگ -مۆتەسەرفی هەولێر- بگەیەنێت کە بێ تاوانە و تاکە گوناھێ ئەو ئەوێە کە کوردە و میژووی کوردان دەنووسیت؛ بەلام سوودی نابێت.

(١٩٣٣/١٢/٢١) حوزنی چووتە بەغدا لەگەڵ ناجی شەوکەت وەزیری ناوخۆ دانێشتوو. ئەویش هەر سووربوو لەسەر ئەوێ کە دەبێت عێراق بەجێ بهێڵێت و ڕوو بە ڕوو بە حوزنی گوتوو: «چونکە تۆ کوردپەرستی دەکەیت و لەگەڵ تاریخ و نەشریاتێ کوردی خەریکی، نایەڵم لە عێراق دانێشی. دەبێت دەست لە بیرێ کوردایەتی هەڵگری تاوەکو بژی» هەر بۆ ئەم مەبەستە دەچێتە لای مەجید بەگ یەعقوبی، کە ئەوسا موفەتیشی ئێداری بەغدا بوو و پێشتر مۆتەسەرفی هەولێر بوو، ئەویش هەولێ بۆ دەدات، بەلام سوودی نابێت.

(١٩٣٤) لە مانگی کانوونی دووھەدا بۆ چارەسەرکردنی کێشەیی دەرکردنی لە عێراق مەلیک غازێ دەبینیت، ئەویش پیتی گوتوو: «تۆ لەگەڵ چارپاوی کوردایەتی خەریکی، کوردپەرستی دەکەیت، کتیب و گۆڤار و چاپخانەکەت بۆ هاندانی میللەتی کورد بلاو

دهكه يتهود، كورد له عيراقدا تو فیترت کردوون و لاوهکانی کوردت خستوته سهر ږدوشتی خوت» (۱۲).

(۱۹۳۴) حوزنی بریار ددات ږوو له ولاتیکی دی بکات، بوئوهی لهویدا بهناسوودیبی بژی. بوئهم مهبهسته دهچيته بالیوزخانهی تورکیا، فردنسا و ئهمهريکا (۱۳).

(۱۹۳۴/۱/۱۲) حوزنی دهچيته لای میجر ئهموندس ږاویتکاری و دزاردتی دهردهی عیراق، ههول و تهقه لای خوی چی بو مانهوه له عیراق و چی بو سهره لگرتن و ږووکرده ولاتیکی دی بو باس دهکات. ئهویش بهلینی ئهوهی دداتی که بهیانی بینیريته لای سیر کنهان کورنه والیس، ږاویتکاری و دزاردتی ناوخو، تاوه کوئو له گهل ناجی شهوکهت گفتوگو بکات. حوزنی دهلپت دواي ئهمه باسما له میژوو، زمان و دیالیکتهکانی زمانی کوردی کرد و باسه که مان هیندیک هونراوهی چهند شاعیریکیشی گرتوه، جا گه ږاوده وه ئوتیل ئهندهلوس (۱۴).

(۱۹۳۴/۱/۱۳) چووته و دزاردتی دهرده و ئهموندس به تهلهفون پتهوئندی له گهل ږاویتکاری و دزاردتی ناوخو کردوه. حوزنی دواي تهلهفونه که چووته و دزاردتی ناوخو. سیر کورنه والیس پیشوازی لیکردوه و پرسپاری لهو کیشهیه لیکردوه که بویان ږیکخستوه. ئهویش دهلپت: «ههر سهره تاي ناخوشییان، ههتا ئه و دهمم بو گتیرایه وه که هاتوومه لای و زور به دلگه رمییه وه تهئه سوفی بو خواردم و له گهل و دزیری داخلیه مسوزاکه ردهیه کی دوور دږیژیان له بابته منه وه کرد. منیش به ناجی شهوکهتم گوت: من له خومدا جگه له وه که کوردیکم و تاریخ ناسیکی کوردم. هیچ گوناهیکی دیکه له خومدا شک نابه، ئه و گوناوه که کوردم، بو من گوناوه ناگوتريت؛ چونکو خوداوهندی په روهردگار به کوردی هیناومه ته دنیاوه؛ من تکا و خواهیشم لی نه کردبوو بمکات به کورد. که وابوو کوردیتی من له سهر من نییه و بمبه خشه کی به کوردی دروستی کردووم یه خهی ئه و بگره و دهست له من به رده. له سهر ئه وه دوامینی پت درا و به تهلهفون له گهل مهحمود فخری موته سهریفی ههولیر مودیری شورتهی که رکوک - عهلی که مال به گ - سلیمانی کرا».

(۱۹۳۴/۲/۱) حوزنی گه ږاوده وه که رکوک.

(۱۹۳۴/۲/۴) گه ږاوده وه ههولیر.

(۱۹۳۴/۲/۱۲) گه ږاوده وه ږواندز (۱۵).

(۱۹۳۴/۶/۲۳) حوزنی چووه ته سلیمانی و ده‌لایت: «... له حوزه‌یرانه وه هه‌تا کانون له سلیمانی خه‌ریکی لابرندی توه‌مه‌ت و به‌لا و دامه‌زراندنی مه‌تبه‌عه و به‌له‌دیه و ده‌ره‌ینانی رۆژنامه‌ی ژیان ی کوردی بووم» (رووناکی ۲۰۰۱).
(۱۹۳۴/۱۱/۱۵) سلیمانی به‌جی ده‌هیلایت.

(زستانی ۱۹۳۴) به‌رپرسی پۆلیسی روان‌دز ده‌نیریتته شوین حوزنی. له‌گه‌ل نه‌وه‌ی زۆر نه‌خۆش ده‌بیت، به‌زۆری هه‌ر ده‌یه‌نه‌ پۆلیسه‌خانه. له‌ویدا فه‌رمانیکی وه‌زاره‌تی ناوخۆی پیشان ده‌ده‌ن که نه‌مه ناوه‌رۆکه‌که‌یه‌تی:

بينا له‌سه‌ر ته‌حریری رەسمی نه‌حمه‌د به‌گ توفیق به‌گ موته‌سه‌ریفی لیوای سلیمانی، حوسین حوزنی که له سلیمانی خه‌ریکی نه‌شری رۆژنامه‌ی ژیان بو، شیعر و غه‌زلیاتی نه‌حمه‌د به‌گ کۆری فه‌تاح به‌گ ساحیب‌قران زاده‌ی کۆکردۆته‌وه و کردوویه‌ته‌ دیوان و کتیب و له‌گه‌ل خۆی بردوویه‌ته‌وه روان‌دز که نه‌شری بکات، لیتی وه‌رده‌گرن و بۆ نه‌م وه‌زاره‌ته (وه‌زاره‌تی داخلیه‌) ی ده‌نیرن؛ چونکه‌ نه‌و دیوانه موخالیفی قانونی عراقیه و نابیت نه‌شر بکرت. له‌هه‌ر جیگایه‌ک به‌ده‌ست هه‌رکه‌سه‌یکه‌وه بدیترت موساده‌ره ده‌کرت.

(۱۹۳۵) نه‌حمه‌د به‌گ توفیق به‌گ ببوو به‌موته‌سه‌ریفی هه‌ولیر. له‌سه‌ردانیکیدا بۆ روان‌دز له‌گه‌ل موراد به‌گی قایمقامی روان‌دز و زه‌ینه‌لعاب‌دین خاکی بریارباندابوو که رۆژنامه‌یه‌ک ده‌ربکه‌ن، به‌مه‌رجیک زه‌ینه‌لعاب‌دین ببیتته به‌رپوه‌به‌ری و بۆ نه‌م مه‌به‌سته له‌گه‌ل حوزنی ده‌دوین. نه‌حمه‌د به‌گ توفیق به‌گ، زه‌ینه‌لعاب‌دین و حوزنیش به‌زۆری ده‌باته هه‌ولیر بۆ راپه‌راندنی ده‌ره‌ینانی رۆژنامه‌یه‌کی نیو هه‌فته‌یی به‌نیوی سۆران؛ به‌لام دواتر نه‌و پرۆژه‌یه‌ش سه‌رناگرت. (رووناکی ۲۰۰۱).

حوزه‌یرانی (۱۹۳۵) پرۆژه‌ی ده‌ره‌ینانی کۆشاریک که حوزنی سه‌رنووسه‌ر و شیت مسته‌فا پارێزه‌ری بیت له لایه‌ن نه‌حمه‌د به‌گ توفیق به‌گ موته‌سه‌ریفی هه‌ولیر، په‌سه‌ند کرا؛ به‌لام نه‌حمه‌د به‌گ مه‌رجی نه‌وه‌ی خسته پیش حوزنی که چاپخانه‌که‌ی له روان‌دزه‌وه بگوازیته‌وه هه‌ولیر.

(۱۹۳۵/۹/۱۹) حوزنی له موس‌ل گه‌توگۆ له‌گه‌ل عیسا مه‌حفووز ده‌کات، بۆ کپینی ئامیتریکی چاپ بۆ شاری هه‌ولیر.

(۱۹۳۵/۱۰/۶) حوزنی له‌گه‌ل پارێزه‌ر شیت مسته‌فا- به‌رپوه‌به‌ری کۆشاری رووناکی- ده‌جیته موس‌ل و ئامیتریکی گه‌وره‌ی چاپ و هیندیک تیپ ده‌کرت و چل دینار

پیشه‌کی دداتی؛ شهست دیناریش قهرزی له‌سەر ده‌مینیته.

(٨/١٠/١٩٣٥) حوزنی ئەو ئامیری چاپە لە موسڵ کربووی، بە‌لۆری ده‌یه‌ینیته هه‌ولیر و له‌ لایه‌کی می‌وانداریتی شاره‌وانی هه‌ولیر دایمه‌زاندوو.

(١٢/١٠/١٩٣٥) ئەحمەد به‌گ توفیق به‌گ له‌ سه‌ردانیکی بۆ تورکیا ده‌گه‌رێته‌وه کوردستان؛ که ده‌بینیت حوزنی له‌ بریتی ئەوه‌ی چاپخانه‌که‌ی روان‌ز بۆ هه‌ولیر بگوازیته‌وه، چاپخانه‌یه‌کی له‌وی گه‌وره‌تری له‌ موسڵ کربوه و له‌ هه‌ولیر دایمه‌زاندوو، له‌به‌رئه‌وه‌ی حوزنی مه‌رجه‌که‌ی موته‌سه‌رفی نه‌ه‌یتاوه‌ته‌ دی - که گواسته‌وه‌ی چاپخانه‌که‌ی روان‌ز بوو بۆ هه‌ولیر - بیانوو به‌حوزنی ده‌گه‌ریت و به‌هیچ جو‌ریک یارمه‌تی نادات.

(١٩٣٥) حوزنی ده‌چیت به‌غدا بۆ کپینی هیندی‌ک که‌لوپه‌لی چاپخانه‌که‌ی. حوزنی پیداو‌یستیکانی چاپخانه‌که‌ی له‌ مه‌هدی حوسین، خاوه‌نی چاپخانه‌ی ده‌لیل و له‌ عزرا نه‌لیاهو ده‌کپیت و چل و چوار دینار قه‌رزدار ده‌بیت؛ عوسمان سه‌لیمی جووله‌که‌ بووه به‌ که‌فیلی.

(١٩٣٥) له‌ رۆژی گواسته‌وه‌ی چاپخانه‌که‌ی بۆ ئەو کۆشکه‌ی که‌ له‌ رۆسته‌م چه‌له‌بی به‌کرتی گرتبوو، به‌یانیک له‌ هه‌ولیر بلاو ده‌کریته‌وه‌ تیییدا داوا له‌ کورد ده‌کات که‌ خۆی بی ده‌نگ نه‌کات و نه‌خرو‌شیت و... حوزنی به‌یانه‌که‌ هه‌لده‌گه‌ریت و ده‌چیت لای ئەحمەد به‌گ توفیق به‌گ بۆ ئەوه‌ی دلتیای بکات که‌ ئەو ئەو به‌یانیه‌ی نه‌نوو‌سیوه و چاپی نه‌کردوو و...؛ هیچ سوودی نابیت. حوزنی تیده‌گات که‌ ئەو داوه‌ هه‌ر بۆ ئەو داندراوه. له‌ ئەنجامدا حوزنی دوو‌چاری دادگه‌ ده‌بیت. (روونا‌ی ٢٠٠١).

(٧/١٠/١٩٣٩) داوا‌ی زیدنامه‌ی عیرا‌قی ده‌کات؛ هه‌روه‌ک له‌ نووسراوی‌کدا دیاره‌ که‌ ئاراسته‌ی قایمقامی روان‌زی کردوو. هۆی داوا‌کردنیشی بۆ ئەوه‌ ده‌گه‌رێته‌وه‌ که‌ پۆلیس زیدنامه‌ی لی داوا کردوو.

(٢٢/٩/١٩٤٠) ئامر ر‌ه‌تل، عه‌قید فایق کاکه‌مین، فه‌رمانی زیندان‌یکردنی حوزنی ده‌ردینیت، به‌پیتی برگه‌ی ژماره‌ ٥٦ ی سالی ١٩٤٠ بۆ پاراستنی ئەمن و ئاسایش و سه‌لامه‌تی ده‌وله‌ت، بۆ ماوه‌ی سێ سال حوزنی له‌ ژێر چاودیری پۆلیس داده‌نیت و قه‌ده‌غه‌ی نیشته‌جی‌بوونی له‌ شارانی که‌رکوک، هه‌ولیر و سلیمانی لی ده‌کات.

(٢٣/٩/١٩٤٠) عه‌قید نوری محه‌مه‌د له‌ شوینی فایق کاکه‌مین ده‌سته‌به‌کار ده‌بیت و فایق کاکه‌مین ده‌گوازیته‌وه‌ شاری مونته‌فیک. عه‌قید نوری حوزنی ئازاد ده‌کات.

(۱۸/۱۰/۱۹۴۰) حوزنی نووسراویک بۆ وه زاره تی ناوخوی عیراقتی دنیریت تا جارتیکی دی چاوئیک به فه رمانی فایق کاکه میندا بهیتن؛ به لام هیچ وه لامیکی دهست ناکه ویت.

(۱۶/۲/۱۹۴۱) نووسراویک ئاراسته ی سه رۆکی دادگهی به غدا دهکات؛ هه لبه ت له باره ی هه مان بابته .

(۱۸/۵/۱۹۴۱) له شاری موسل له لایه ن قاسم مه قسووده وه له مه عه سه کر زیندانی ده کريت.

(۲۶/۵/۱۹۴۱) قاسم مه قسوود ته حقیق له گه ل حوزنی دهکات و تاوانباری دهکات به وه ی که بییری کوردایه تی بلاو دهکاته وه. له م ڕووه وه پشت به و فه رمانه ده به ستیت، فایق کاکه مین له دژی حوزنی ده ری کردبوو.

(۱۰/۶/۱۹۴۱) حوزنی به دیلکراوی دنیردریته هه ولیر و له ویدا ئازاد ده کريت.

(۱۵/۶/۱۹۴۱) نووسراویک ئاراسته ی وه زیری ناوخۆ دهکات تا ڕزگاری بیت له و تاوانه ی فایق کاکه مین پتوه ی لکاندوه (۱۶).

(۱۹۴۱) حوزنی په یمان له گه ل خوی ده به ستیت که ئه و ته مه نه ی ماویه تی به خوشی ڕابویریت؛ هه ر چتتیکی ماندوو بوونی ته ن و گیانی تیدابیت خوی تینه گه یه نیت، به لکو له گه ل ئیشوکاری بازرگانی خه ریک بیت.

ئه و خانوه ی له سالی ۱۹۳۹ دا دهستی به بیناکردنی کردبوو- که له لایه ن فایق کاکه مینه وه تیکدراوو- دهستی پێ کردوه و ته وای کرد و زستانه که ی به ئیشوکاری خانوه که به سه ربرد.

(شویاتی ۱۹۴۲) له پردی کۆنتراکتیک مۆردهکات بۆ چاککردنی ڕیگه و بان. له به ره وه ی خوی هیچی لی نه زانیوه، غه فوور ئاغای سلیمانی و نووری ئه و ره حمانی که رکوکی ده بن به هاوکاری و هه ره که یان دووسه د و دوازه دیناریان پێ بره وه و دوا ی ئه مه چه ند کاریکی دی وای ئه نجام داوه.

(ئه یلولی ۱۹۴۲) سه ره ڕه شتی فرۆکه خانه ی دیانان دهکات.

(پایزی ۱۹۴۲) بالئیزی بریتانی له به غدا، نیزیکه ی سی سه د و هه شتا تا ئاردی بۆ هه ژاره کان ئاردۆته ڕواندز و هه روا سه د دیناری داوو، بۆ به رگ و پیتلاوی قوتابییه

هه‌ژاردکانی رواندز، له قایقامییهدا بۆ دابه‌شکردنی ئەو ئارده لیژنه‌یه‌ک له: حوزنی، مه‌لا عه‌بدولکه‌ریم خه‌یلانی و حاجی تایه‌ر پیتکه‌یترا و ئاردیان به‌سه‌ر هه‌ژاراند دابه‌ش کرد؛ که‌چی له قایقامییهدا به‌شیککی باش له‌و ئارده‌گیردراوه؛ بۆیه لیژنه‌ ده‌ستی له‌و کاره هه‌لگرت. له سه‌د دیناره‌که‌ش چارده‌ دینار خورا، بۆیه حوزنی ئیمزای بۆ نه‌کردوون^(١٧).

(پایزی ١٩٤٢) کرنیل لاین راویژکاری رامیاری و میجهر کینجی هاوکاری، سه‌ریک له‌ رواندز ده‌ده‌ن. شه‌و له‌ مالی قایقام عه‌لی سه‌روه‌ت کو‌ده‌بنه‌وه و حوزنیش له‌وئ ده‌بیت و به‌م جو‌ره‌ باسی گفتوگوکانی ئەو شه‌وه ده‌گیریتته‌وه:

شه‌وئ باسی له‌ هه‌ژاری و برسییه‌تی و رووتی و بی ئیشی گونده‌کانی رواندز کرد. زۆر دلسۆزانه له‌ گوزه‌رانیان دوا که‌ بۆ خۆی چاوی پتکه‌وتبوون. وتی: ئەگه‌ر بزانی ده‌ست بدات، هه‌تا که‌رکوک بێن له‌سه‌ر مه‌سروفی بریتانیا ده‌یانخه‌مه سه‌ر ئیش. منیش پتم وت: ملله‌تی کو‌رد ناتوانیت له‌ گه‌رمین له‌ ده‌شتدا ئیش بکات ئەگه‌ر به‌یوايه له‌م خاکه‌دا ئەسه‌پاییکی گوزه‌ران و بو‌وزانه‌وه بۆ ئەم په‌ریشانانه ساز کرابایه زۆر باش بوو.

له‌سه‌ر ئەمه کرنیل لاین وه‌عه‌دی دا، که‌ هه‌ر له‌ رواندز ئیشیککی باش بدۆزیتته‌وه که‌ میلله‌ت به‌کو‌مه‌له‌ لێ سوودمه‌ند بێن، به‌لام به‌تایبه‌تی به‌منی وت ئەم ئیشه‌ تو‌و ده‌یسو‌وپینی، به‌مه‌رجی ئەمه له‌ په‌نپی عه‌لی سه‌روه‌ت به‌گ ده‌رنه‌چی؛ چونکه‌ قایقامی ئەم قه‌زایه ئەوه.

له‌ دواي ئەوه به‌چه‌ند روژتیک عه‌لی سه‌روه‌ت به‌بی ئەوه‌ی له‌گه‌ل حوزنیدا رێک بکه‌ویت، سه‌نه‌دیککی چوار ماده‌یی نووسیه‌وه به‌ناوی حوزنی و حاجی سه‌عه‌یدی برای خۆی که‌ هه‌ر کۆنتراتیکی له‌ رواندزا بگیریت، ئەم دووانه به‌نیوه‌یی تێیدا هاوبه‌شن.

دواتر له‌ ژێر چاودێری میسته‌ر تورنور و کرنیل گریتندا کۆنتراتی رێگاکانی رواندز دادمه‌زریت و عه‌لی سه‌روه‌ت داوا له‌ حوزنی ده‌کات تا ئاگاكان بۆ به‌شداربک‌ردن له‌و پرۆژه‌یدا بانگ بکات دواي بانگ‌کردنیان پرۆژه‌که به‌پیتی چه‌ند سه‌نه‌دیک به‌م جو‌ره‌ی له‌ ده‌ستنووسیکی حوزنیدا ها‌تووه، دابه‌ش کرا^(١٨).

ماوه‌ی یه‌ک مانگ بۆ ئەنجامدانی ئەم پرۆژه‌یه‌ ته‌رخان کرابوو له‌به‌رئ‌وه‌ی ئاگاكان هه‌یج شتیکیان له‌ چۆنبیه‌تی به‌رتوه‌بردنی ئەو پرۆژه‌یه‌دا نه‌ده‌زانی، ناچار له‌ به‌رتوه‌به‌رایه‌تی کاردا چاوه‌شیکیان بۆ ماوه‌یه‌کی کاتی خواست، تاوه‌کو ئەوان کاره‌کانیان راپه‌رینن که‌ حوزنی له‌سه‌ر مه‌سروفی خۆی هه‌تنانی بۆ سه‌ر کار^(١٩).

له گهل نهو هه موو کاردی، که حوزنی رایپه راندووه، هاوکاره کانی له بریتی نهو دی یارمه تی بدن، هه ر کۆسپیان هیناوه ته سه ری. حوزنی لهو بارهیه وه نوو سیویه تی... ره ئیس تۆما و نه حمه د به گ جگه له تیکدانی ئیش یارمه تییان نه دام نه به پاره و نه به خۆیان. ئیشه کهش زۆر گران کرا و دایانگرتم به نه زیهت و نازاردان^(۲۰).

پرۆژه کۆتایی پێ هات؛ به لام که رهسته یه کی زۆر له نێو چوو که هه مووی به پاره و پوولی حوزنی کرا بون و قهره بووش نه کرایه وه.

عه لی کوری ده رویش عه بدوللا که به پررسی ژمیتریاری حوزنی بوو، لهو کاردا و لهو ماوه یه دا هه موو مه سرووف و خواردن و هه ستان و دانیشتنی له سه ر حوزنی بوو؛ که چی له ژیره وه له گهل عه لی سه رووت و هاوه لانی رێک که وتبوو، چه ند لاپه ره یه کی له حیساباتی کاره که ی حوزنی له نێو بردبوو. حوزنی نهو کاردی به نا پاک ی له قه له م دا؛ بۆیه بۆ ساغ کردنه وه ی حیساباتی لیژنه یه کی له دیانه پێکهێنا^(۲۱).

کاتییک نهو لیژنه یه بهو حیساباته دا چۆته وه، دیسان دوو لاپه ره ی دییان لی دزیوه. له گهل نهو هه شدا پاره ی مه سرووفاتی پتر بووه له پاره ی وه رگیراو، ده با دوو سه د و هه شتا دیناری بۆ بگه رپننه وه؛ که چی عه لی سه رووت و هاوکارانی وایان کرد که کۆمه لێک لهو کرێکارانه ی کاریان لای حوزنی کردبوو سکا لانه یه ک له دژی حوزنی بنووسن و تیییدا بلێن که حوزنی پاره ی ته واده تی به ئیمه نه داوه؛ جا پسووله ی شه کر وه رگرتنیان پێ ده به خشر و نهو سکا لانه نه ش له کاتی پتیبوستدا له لایه ن عه لی سه رووته وه به کار ده هینرا.

عه لی سه رووت به وه نه وه ستا بوو، به لکو خه لیفه ره شید و مه جید به گی برایانی به گوکی هان دابوو تا خۆیان و چه ند که سیکی دیش بچه به رده م میچه ر نه سه نگ، نه فسه ری پتوهندیکانی بریتانی له دیانان و نانی به رووی له به رده م دابنێن و بلێن: ئیمه نه م نانه ده خۆین و حوزنی پاره ی کرێکاریتی پێ نه به خشیوین^(۲۲).

عه لی سه رووت به نه فسه ری بریتانی له پیتشو نیویرای گوته بوو: حوزنی دوعای بۆ رۆمیلی سه رکرده ی نازیانی کردووه تا له جه نگ بیاته وه.

حوزنی له نێو بیره وه ریه کانییدا به م جوړه نهو کرده وه نا رسته انه ی عه لی سه رووته ی لیکداوته وه:

«نهو هه موو فه سادی و خراپه ییه ی عه لی سه رووت بۆ نه مه بوو که گێژم بکات و

ناحهقم دهرهینتی، ههتا پرووم نهبی داوای نهو حهقهه بکهه که له قونترات بهپه نهانی من خواردبووی و وهری گرتیبوو. نهگهر هاوارتیکیش بکهه، نهوه بلتیت: نهوه عهرز و حالتی مبلله ته که یه که نهه پیاوه حهقی خه لکی خواردوو و ههرچییه کی بلتیت وانییه».

عهلی سهروهت له بهر رهفتاری له پرواندز دوور دهخریتته وه و بو بهغدا دهنیردریت و له دوای چوار مانگ دهکرتیت بهقایمقامی مه رکهزی قهزای سلیمانی و لهویش واز له حوزنی ناهیتیت و هانی غه فوور ناغای کوته هاریکاری حوزنی داوه تا داوایه کی له دژی حوزنی له که رکوک تو مار بکات، گوایه نیوبراو ۱۵۰ (سهه و په نجا) دیناری له کوئتراکتی پردی له سهه ماوه؛ بهبی نهوهی حوزنی بانگ بکرتیه دادگه سهه له ئیوارهیه که دادوهی پرواندز، نهوه ره که تا خه لکی سلیمانی، شاکر موجرم کاتبی دادگه و موختاری پرواندز، رهووف، چه نه پۆلیسیک و غه فوور ناغا دهچه ماله کهی حوزنی تا ماله کهی حیجز بکهه، نهویش له بهرامبهردا دهلتیت:

«ئیوه چۆن بهبی دادگایی کردنی من نهو کاره ده کهه؟» نهوانیش فهرمانی دادگهی که رکوکی پیشان دهه نه که تیییدا دهلتیت: له بهر نهوهی حوزنی عهجه مه، نه مرۆ سههینتی هه لیت و دهچیتته وه عهجه مستان. ههتا نه تیجهی محاکمه که، مهبله غی سی سهه دینارم له سهه ره نه موالی و حتی مه ته به عه کهی حجز بکرتیت. (نه مجاره بووینه عهجه م و فیرار ده که یه له توه مهت و ئیفتیرای دیکه رزگار بووین).

نهه دهسترۆیشتووانه مال و چاپخانه یان حیجز کرد و نه یانهیتشت هیچ که سیک له پرواندزا بیت به که فیلی و بهوهش نه وهستان، راپورتیکیان له سهه نووسی گوایه له سلیمانی کوته له یه که به ناوی هیوا دامه زراوه؛ حوزنی و عهبدولرهمانی برای سهه رۆکی نهو کوته له یه. له سهه نه مهش ههردوو برا زۆر نازاردان.

نهه کورده کار به دهستانه بهوهش نه وهستان له نان برینی حوزنی زۆری له له علی خان ده که نه که نهویش دهو ریک له نه بوونی و بی دهرامه تکردنی حوزنیدا بگیتیت:

«هه ره له وه ده مه دا ناغازنه له علی خان، دایکی ئیسماعیل بهگ پرواندزی، که بو من له دایکیکی به میهره بان چاکتر و دل سووتر بوو، ناچار کرا که ته شه بوس بکات ته یاره خانه ی دیانان له ژیر قونترات و ئیجاری مندا بوو، له ئینگلیزه کان بخوازی و له من وهرگیریتته وه. هه ره چه نه سی مانگ پتر وه عده م مابوو، بو نه وهش مودافه عه م پی نه کرا و له دهستم ده رچوو. بهه جو ره له هه موو لایه که وه نه سپایی خستن و ره خه دارکردنم ریکخرا و

دۆستە ھەقنەسەکانیشم وەرگەران».

پایزی ۱۹۴۳) حوزنی پارتیزەر محەمەد تاهیر ئەتروشی، برای عەبدولحەمید ئەتروشی، قایقەمە ئەوسای ڕەواندزی کرد بوو بە پارتیزەر و وەکیلی خۆی، بەلام ئەویش هیچی بۆ ناکریت، چونکە دادوەر ئەنوەر یەکتا واز لە حوزنی ناھێنیت و لەگەڵ حەجەزکردنی ھەموو کەلوپەلی نێو مائە بە تابیەتی چاپخانەکی، بەبێ دادگاییکردنی ھەولێ زیندانی کردنی حوزنی دەدات و لە پال ئەو کێشە ھەلبەستراوە لە پیشوودا باسەم کردووە، چەندین گێروگرتی نەپساوێ دی بۆ ساز دەکەن. ھەر تەنێ بۆ ڕازیکردنی عەلی سەرودەتی قایقەمە پیشووی ڕواندز، ناچار حوزنی خۆی دەگەییەنیت بەغدا، تا ڕێگەیی پێ بدەن بەبەجاری بچیتە دەرەوێ عێراق و لەو بارەییووە نووسیویەتی:

«... تکام لێ کردن مادامە لە فیتنە و کێشە و توھمەت ڕزگار نابم، چارەبەکم بۆ بدۆزنەووە خۆم و عایلەم بچینە دەرەوێ عێراق بەئاسوودەیی تەمەنی ماوی بەسەر بێم؛ لەم زیلەت و ھەرایە ڕزگار بکڕم، ھەر کەسێک بەئیفتیرا داوایەکی ھەبیت، بۆی ڕێک بخریت و من حەقی مەشرووع نەپرسیت و بەبێ ئەسپاب دووچار بەسووکی بکڕم. ژیانی وا نەبوونی چاکترە لە بوونی. بەمەرجی ئەو ناوی کەس نەبەم، گەلێ پیاوانی گەورەم چاو پێ کەوتن و تکام لێ کردن ڕێگای ڕزگاریم بۆ بدۆزنەووە کە بچمە دەرەوێ عێراق بژیم بەلام ھێندەم دەگوت کە پیر بووم، ھێچی دیکە توانای دەرەوێ و نەفی و حەبس و گرتنم پێوە نەماوە، دەمەویت بەنانیکی و شک پەیداکردن لە گۆشەییەکی بێ قرە دانیشم، ھەتا بەمەرگ لەم فەلاکەتە دەرەوێ کەوم؛ چونکو پشتیوانی گەورە بۆ ڕزگاربوونم ھەر مەرگە».

کاربەدەستان وای بەباش دەزانن کە ئەدمۆندس ببینیت و لەو بارەییووە نووسیویەتی: «... کە چوومە لای میستەر ئەدمۆندس ئەمە جاری سێیەم بوو. زۆرم لا عەیب و عار بوو لە لاویکی تازە پێگەیشووی وەکو ئەنوەر یەکتا بدویم و بەمیستەر ئەدمۆندس بلێم کە مەسەلە و سەرپھۆردم ئەمە یە. ھەر ھێندەم توانی بلێم کە پیر بووم تاب و تەوانای فەقیری و دەرەوێ و حەبس و نەفی و ھەرام نەماوە؛ ڕێگایە کەم نیشان بدەن و یارمەتیم بدەن بچمە خاکی ھیندوستان یان بەلووچستان بەگۆشەگیری لەگەڵ کار و کاسییەک خەریک بێم نانیکی و شکی بێ کێشە پەیداکەم و لەم شۆرشە گیان بەدەرەبەرم.

میسستەر ئەدمۆندس وای بەچاک زانی بچم چاوم بەتوفیق وەھبی بکەویت. بۆچی؟ نازانم. لە کوێ؟ نازانم. ئیوارە لە ئوتیل دانیشتبووم ھاتنە دووم. چوومە خواری وەھبی

بهگ سواری کردم بردمیه «قصر الدجلة» ههتا سه‌عات ۱۰ی شهو دانیشتم و گه‌رامه‌وه ئوتیل. ئەو دیدنه چی بوو، نه‌مزانی. سبه‌ینێ چوومه لای میستهر ئەدمۆندس و پیم گوت، گوتی سبه‌ینێ وه‌ره‌وه. سبه‌ینێ چوومه‌وه وتی: ده‌مانه‌وێت مه‌جه‌له‌یه‌کی کوردی ده‌رخه‌ین وا نووسراوه. هه‌تا پێکدیت هه‌سته به‌چۆ بۆ سلیمانی، قاقه‌زت بۆ ده‌نوسم یه‌کسه‌ره به‌چۆ بۆ لای شیخ مسته‌فا قه‌ره‌داغی، هه‌تا حیسابی نیوان تۆ و عه‌لی سه‌روه‌ت به‌بی ده‌نگی به‌پێته‌وه و نه‌وجا به‌گه‌رتوه به‌غدا».

حوزنی ده‌چێته سلیمانی و نامه‌که ده‌گه‌یه‌نێته شیخ مسته‌فا قه‌ره‌داغی. موته‌سه‌ریفی سلیمانی و ئه‌ویش لیژنه‌یه‌ک بۆ ئەم مه‌به‌سته پێک ده‌هێنیت و له مائی میرزا توفیق قه‌زاز کۆده‌بنه‌وه. حوزنی ده‌لێت: «له‌ لجنه‌ی میرزا توفیقدا بێجگه له دڵ نیشانم هیه‌چی دیکه‌م نه‌بیست». بۆ به‌یانی ده‌چێته‌وه لای موته‌سه‌ریف و کۆمه‌لێکی زلی لێ ده‌بیت، هه‌ر وه‌کو حوزنی نووسیویه‌تی به‌ریاری ئەوه ده‌دریت: «من له‌و ئاغا‌یانه‌ی رواندز که به‌وونه شه‌ربکمان، هه‌ر یه‌ک چه‌ندیان داوه به‌عه‌لی سه‌روه‌ت قاقه‌زێکم به‌ده‌نی به‌و ده‌ستوره حیساب له‌گه‌ڵ عه‌لی سه‌روه‌تدا ده‌پێنمه‌وه. به‌وه رازی بووم قه‌رارم دا و گه‌رامه‌وه ئوتیل» (۲۳).

عه‌لی سه‌روه‌ت په‌یوه‌ندی به‌شاکر موجرم کرد، بۆ ئەوه‌ی له رواندزدا هه‌ول بدات ئاغا‌کان هیه‌چ کاغه‌زێک به‌حوزنی نه‌دەن و به‌و شیویه‌ عه‌لی سه‌روه‌ت غیره‌تی لای شاکر موجرم په‌یدا ده‌کرد و به‌م جو‌ره قسانه حوزنی روونا‌کبیری لای هه‌ڵده‌سه‌نگاند: ... زۆر عه‌یه‌ به‌یلتی کوردیکی عه‌جه‌م به‌سه‌ر ئیمه‌دا زāl بیت و قسه‌ی ئەو به‌سه‌ر قسه‌ی ئیمه به‌که‌وێت و....

(۱۸/۱۰/۱۹۴۳) رواندز به‌جێ ده‌هێلێت و ده‌چێته هه‌ولێر و دوو رۆژی تێدا ده‌مینێته‌وه.

(۲۱/۱۰/۱۹۴۳) هه‌ولێر به‌جێ ده‌هێلێت و ده‌چێته که‌رکووک. شه‌و به‌شه‌مه‌نده‌فه‌ر به‌ره‌و به‌غدا به‌رێ ده‌که‌وێت و له ۲۲/۱۰/۱۹۴۳ ده‌گاته به‌غدا.

(۲۳/۱۰/۱۹۴۳) ده‌چێته بالۆت‌زخانه‌ی به‌ریتانی، پێی راده‌گه‌یه‌نن که نووسینگه‌یه‌ک بۆ کۆژکاری ده‌نگی گه‌یه‌ستی تازه داده‌نێن و ده‌بیت بۆ رۆژی دوو شه‌مه‌ه‌م رێکه‌وتی ۲۷/۱۰/۱۹۴۳ دا ئاماده‌ بیت.

(۲۷/۱۰/۱۹۴۳) ده‌که‌وێته سه‌رکار و خه‌ریکی نووسین و رێکه‌خستنی کۆژاره‌که

دهبیت^(۲۴) و لهو بارهوه نووسیویه تی و دهلیت:

«... پیتم خوشبوو که به دلّیکی خاوتنه وه ئیش بکهم و پتر به مه دلخۆش و شادمان بووم که گه ورهیه کی زانا و تیکه یشتوو تیکی کورد وه کو توفیق وه هبی به گ چاودیری ئهم کوواره دهکا و وتاری تیدا دهنووسیت و پیکه وه بو به رزبونه وهی زمانی کوردی له م کوواره دا ههول دههین، به تاییه تی لاو تیکی نهوجه وانی وه کو شیخ حهسهن کوری شیخ مارف به رزنجی که بو ته رجهمه و نووسین یارمه تی ده داین و زوری منه تدار کردم».

(۱۹۴۴) حوزنی خانویه کی له بهغدا دهست دهکه ویت و له ژبانی ئوتیل پرزگاری دهبیت و گیوی باو کم نیو مال و خیزانه که ی بو دهگه یه نیت ههولیر و حوزنیش له ههولیره وه بهمال و خیزانه وه روو له بهغدا دهکات^(۲۵).

(۱۴ ی ئهیلولی ۱۹۴۷) گیوی موکریانی چووه ته بهغدا و بهسه رهاتی ئهو کورده کویتستانییه ی بو حوزنی گتیاوه ته وه که له دوا ی تیکدانی کوّماری کوردستاندا له رۆژه لاتێ کوردستانه وه په نایان بو کوردستانی عیراق هیناوه. ئهو په نابهرانه له گرتوو خانیه ی شارانی ههولیر، موسل و کهرکووک زیندانی کران و زور نامرۆخانه له گه لیاندا ههلسوکه وت کراوه.

(۱۸ ی ئهیلولی ۱۹۴۷) حوزنی موژده ی ئازاد کردنی ئهو په نابهرانه به گیوی برای ده دات که به یارمه تی جهمال بابان، جیگری سهروک وه زیرانی عیراق و توفیق وه هبی دهستی خستوه.

(۲۰ ی ئهیلولی ۱۹۴۷) حوزنی، گیوی برای تا ویستگه ی شه مه نده فەر بهرێ دهکات، بو نه وه ی له کهرکووک لا بدات و موژده ی ئازادبوون به په نابهره کانی زیندانی کراوی گرتوو خانیه ی کهرکووک رابگه یه نیت^(۲۶).

(۲۱ ی ئهیلولی ۱۹۴۷) گیو دهگاته کهرکووک و به په نهانی که یفخۆشی مرگیتنی ئازادبوون ده داته په نابهره کانی کویتستانی و گیو دهلیت: ... شای شایبان تی کهوت.

ههر هه مان رۆژ گیو دهگه رپته وه ههولیر و هه مان موژده ی ئازادبوون به په نابهره کانی کویتستانی زیندانی کراوی ههولیر ده بهخشیت. جا دهچیت هه سهر کاری خۆی. یه کسه ر ته له گرافیکه ی ده دهنه دهست که له لایهن به شیر مو شیر هه بو ی هاتبوو، تیدا نووسرابوو: گورج بگه رپته وه بهغدا^(۲۷).

(۱۰/۱۰/۱۹۴۸) محمد جواد المفتي نامه‌یه‌ک ناراسته‌ی گیو ده‌کات، بۆ ئه‌وه‌ی قه‌زه‌که‌کانی حوزنی بداته‌وه (۲۸).

په‌راویزی پتیشه‌کی:

۱- مامۆستا م. پ. هاوار له به‌رهمه به‌نرخه‌که‌یدا به‌م جۆره لهو بابته ده‌دۆیت: یه‌که‌م وێنه‌گرتیک له کوردستاندا حوسین حوزنی موکریانی بوو له‌گه‌ڵ کابریه‌کی لوبانی. له دوایدا شیخ له‌تیفی دانساز نه‌و کامیرایه‌ی حوسین حوزنی و لوبانی که‌ی کرپیه‌وه و شیخ له‌تیفیش له دوایدا فرۆشتیه‌وه به یه‌حیا نه‌فه‌ندی.

م. پ. هاوار. شیخ مه‌حمودی قاره‌مان و ده‌وله‌ته‌که‌ی خوارووی کوردستان. به‌رگی یه‌که‌م. له‌نده‌ن- ۱۹۹۰- ۶۱. وا دیاره مامۆستای نیویروو نه‌م زانیاریه‌ی له به‌رگی یه‌که‌می به‌رهمه به‌نرخه‌که‌ی کاک نه‌که‌رم سالحی ره‌ش وه‌رگرتوه، که به‌نیوی «سلیمانی» یه و له به‌غدا له سالی ۱۹۸۷ دا چاپ کراوه.

۲- گیوی موکریانی -که له سالانی سییه‌کاندا پرووی له سابلخ کردۆته‌وه- نامیری کامیرای له‌گه‌ڵ خۆی بردوه و ستۆدیۆیه‌کی وێنه‌گرتنی له‌وتیش دامه‌زراندوه.

۳- هامیلتون به‌م جۆره‌ی ژێروو باسی نه‌و پتیشه و هونه‌رانه‌ی حوزنی ده‌کات، که له پال میژوونوسیندا هه‌یه‌بوو:

* Sayed Heusni is not merely an historian, he is also the local journalist and newspaper proprietor. There is a brass notice on his door which reads, Zari Kermanjji (The Cry of the Kurdish) which is the name of his paper...

His type is set by hand. From the oak of the mountains -side the cuts small blocs of wood.

He planes them smooth and true and upon them he etches the illustrations for his paper. He inks his plates, turns the primitive printing press, then sets and binds his sheets together to form the monthly magazine. A copy goes to the high Commissioner and another to the league of Nations at Geneva. The Cry of Kurdish is called a "monthly" magazine, but often enough the little paper is suppressed on account of its Kurdish sentiments which are not always approved of by the Government at Baghdad. A. M. Hamilton, Road Through Kurdistan, 1937.

له ۱۳/۳/۱۹۹۹ دا، که پۆژی په‌رده لادان بوو له‌سه‌ر ریلیفی گیوی موکریانی‌دا، کاک فله‌که‌دین کاکه‌یی- وه‌زیری پۆشنییری- له وته به‌نرخه‌که‌ی خۆیدا نه‌م دوو براهیه‌ی به‌گۆتنبورگی کورد دانا.

۴- بۆ وێنه بۆ دوورخسته‌وه‌ی حوزنی له رۆژهدکردنی پۆشنییری کوردیدا رینگه‌ی بلۆک‌کردنه‌وه‌ی کۆفاری «زاری کرمناجی» یان لێ گرت به‌و ناوه‌ی بابته‌تیکێ رامیاری له ژماره ۱۶ ی کۆفاره‌که‌یدا بلۆک‌کردۆته‌وه، که نه‌مه‌ش ده‌قی نه‌و فرمانه میریبه‌یه که بۆ به‌هه‌شتی نێردراوه:

الحكومة العراقية
١٩٤٧

مديرية المطبوعات

رقم التتبع - ١٢٣ - سري

العدد: ٧٠

التاريخ: كانون الثاني ١٢٩

صاحب جريدة زار كومانجي

ان الامتياز الممنوح اليكم بكتاب هذه المديرية المرقم ٤٢٦١ والتاريخ في ٢٩/٣٠ مارت سنة ١٩٢٦ قد حضر عليكم البحث في الشؤون السياسية واجاز لكم البحث في الشؤون الادبية والفنية فقط وقد اطلعنا علي العدد (١٦) من مجلتكم فوجدنا فيه مقالا قد تضمن بحثا سياسيا الامر الذي يحد خروجا علي الخطة التي يجب ان تتبعها الجرائد والمجلات الادبية لذلك فاني اذكركم بهذا ان تمتدوا عن الخوض في الشؤون السياسية وان تقتصروا بابحاثكم في المسائل العلمية والادبية

مدير المطبوعات

فهرماني پوچگردنه وی مؤله تی کوشاری زاری کرمانجی له ١٩٤٩/٨/١٥ دا بوی دهرده چیت. حوزنی له ١٩٤٧/٩/٢٠ دا کوچی دواپی کردوه؛ یانی له دوا ی نه مانیشی هر لیتی ناگه ریتن:

الرقم
التاريخ ١٤٠٠

وزارة الداخلية
مديرية الدعاية العامة

الى حضرة السيد
صاحب امتياز مجلة (الكرمانجي) المحترم

لقد قررت قيادة القوات العسكرية للادارة العرفية في العراق الفداء امتياز لكم بمحكم
(الكرمانجي) وذلك استنادا الى الصلاحية المخولة لها من قبل مجلس الوزراء
بمقتضى المادة الرابعة عشرة من مرسوم الادارة العرفية رقم ١٨ لسنة ١٩٣٥ - لذلك
يبنى الكف عن اصدار مطبوعكم حالا والا فسوف تفرض عليكم العقوبات المنصوص
عليها في المادة الخامسة عشرة من المرسوم المذكور والقوانين الاخرى .

وكيل مدير الدعاية العامة

سنة منه : الى وزارة الداخلية

- • • وزارة الدفاع (الشعبة الثالثة)
- • • قيادة القوات العسكرية للادارة العرفية في العراق بالاشارة الى كتابها المرقم ق.ع ٨٩٩٢/١٣/٠٤ والمؤرخ في ١١/٨/٤٩
- • • مديرية الشرطة العامة
- • • متصرفية لواء بسيل
- • • مديرية شرطة لواء بسيل
- • • المدعي السام
- • • المدير المسؤول السيد
- • • ممثلة المطبوعات العامة

بۆ زانیاری زیتەر پروانه د. کوردستان موکریانئی. هۆی دهرنه چوونی زاری کرمانجی و ژژنامه دی بریاده تی.
ژماره ٢٧٥٣ پیتنج شه مه ١٩٩٩/١/٧ ههولیر.

۵- دهکی نامه‌دهکی به‌ههشتی داماو بۆ به‌ههشتی سالتح زه‌کی به‌گ:

شه‌ره‌فی جزووری سه‌عاده‌تی زه‌کی به‌گی خۆشه‌ویست (*).

نیستر حام ده‌که‌م نه‌گه‌ر زرووف مساعد بیت، ئەم نامه‌یه بخۆتیه‌وه.

له‌ دوا‌ی عه‌رزى ئیحتیراماتى فایقه‌م، ئەمه‌ سێ چوار جاره‌ ته‌شرف ده‌فه‌رموونه‌ روان‌دز، له‌به‌ر ئەوه‌ که‌ نه‌وه‌کو زرووف موساعد نه‌بیت، نه‌ده‌ها‌ته‌ زیاره‌ت و ئەو جاره‌ش که‌ هاتن، دیسان موراجعه‌تی زرووف کرد مونسایب نه‌بینه‌در موشه‌ره‌ف بم. ئەویش له‌ پاش شه‌و و نیسه‌ره‌یه‌ک ناگادار بووم. ویستم به‌م دوو که‌لیمه‌ مه‌عروزاته‌ی -که‌ زرووف مه‌یدانی داوم- سکالا‌یه‌کی دڵ و راسته‌قینه‌یه‌کی سه‌ره‌به‌ردم عه‌رز بکری، به‌لکم بۆ هاتوو ڕێگایه‌کی ژيانم ده‌ستکه‌وی.

ساحبی سه‌عاده‌ت! و‌ابزانم هه‌موو خاوه‌ن وجدانیکی پاک و به‌شه‌ره‌فی کو‌رد له‌مه‌ ناگاداره‌ و شاره‌زای من که‌ له‌ دنیا‌دا هه‌ر گونا‌هیتی، که‌ به‌شه‌ر له‌ خوا‌وه‌ و‌دیا هه‌ر له‌ خۆیه‌وه‌ به‌گونا‌هی زانیوه‌ خۆی لی دوور خسته‌وته‌وه‌ و نه‌فه‌رتی لی کرا‌وه‌ له‌ من دوور‌بو‌وه‌ و جگه‌ له‌ کو‌ردی چ گونا‌هیتیکی دیکه‌ له‌ من ساد‌ر نه‌بو‌وه‌ و نابیت. به‌لێ جگه‌ له‌ پی‌غه‌مه‌به‌ر ده‌کان به‌شه‌ر بی گونا‌ه نابێ، به‌لام من له‌ هه‌موو گونا‌هان به‌ریم. خودا و خوا‌ه‌ند وجدانه‌کانیش شاهیتدیم بۆ ده‌ده‌ن.

به‌لام له‌ ڕۆژی من هاتومه‌ته‌ عیراق، هه‌ر له‌ به‌غدا‌وه‌ -که‌ ئیوه‌ ناگادارن- هه‌تا که‌ یشتومه‌ته‌ روان‌دز و هه‌تا نه‌مرۆکه‌ له‌ دنیا‌دا گۆشه‌ و قولینچک و که‌لینی ئیفترا و له‌ خودا نه‌ترسی نه‌ما‌وه‌ که‌ له‌ من نه‌سه‌ت نه‌درا‌بیت. واللّه‌ و‌بالله‌ جگه‌ له‌ کو‌رد بووم، هه‌موو درۆ و گونا‌هیتکه‌ که‌ مو‌فته‌رییه‌کان بۆ خۆیان تیدان؛ به‌لام چ بکه‌م؟ چۆن بکه‌م و بچمه‌ چ خه‌مخانه‌یه‌که‌وه‌ که‌ ڕه‌نگی سه‌پی و خا‌وتنی خۆم شین و ڕه‌شکه‌م؟ ئیمان به‌ کێ بیتم که‌ ڕزگاریم؟ ئەمه‌ پا‌زده‌ سا‌له‌ ئەم ده‌رده‌ ده‌کیشم و به‌ده‌رد و داغ و غه‌سه‌سه‌وه‌ ده‌ژیم و شه‌و به‌ناه و نا‌لین سه‌ر ده‌نیمه‌وه‌. ده‌بی ئەم سکالا‌یه‌ له‌ کێ که‌م؟ ده‌رمانی ئەم ده‌رده‌ له‌ کێ بخوا‌زم؟ په‌نا به‌مه‌ به‌ر کێ؟

سه‌عاده‌تی مو‌ته‌سه‌ره‌فی مو‌حه‌ت‌ه‌رم، ئیوه‌ سالتیک له‌ به‌غدا به‌م ده‌رده‌ گو‌ر‌فتار ببون (**). به‌ چ ئیش و ژان و سو‌زشیکه‌ چیش‌تو‌وتانه‌ و تیی گه‌یش‌تون. ئەمنی به‌ده‌خت ئەوه‌ پا‌زده‌ سا‌له‌ له‌سه‌ر یه‌ک به‌م ده‌رده‌ گو‌ر‌ف‌تارم و له‌ ئیوه‌ به‌سه‌د پایه‌ پ‌تر له‌ ژێر ته‌نگانی سه‌ختی و فه‌لاکه‌ت‌دا ده‌ژیم. ده‌بیت چۆن بیت ما‌م؟ بزانی تا چ پایه‌یه‌ک جه‌ور ده‌کیشم.

ئه‌ی خوا‌ه‌نی وجدانی پاک! ساحبی سه‌عاده‌ت! تۆ به‌ چی د‌ل‌شکا‌و بو‌ویت، منیش وا. تۆ به‌ چی ن‌یش‌ت پ‌ت‌گه‌یشت‌بیت، منیش وا. که‌وا‌بو ده‌بیت له‌ حا‌لی د‌ل‌شکا‌وان ناگادار بیت؛ ده‌بیت شاره‌زای

۱) (* سالتح زه‌کی ساحیت‌بقران (۱۸۸۶-۱۹۴۴) له‌و کاته‌دا که‌ داماو ئەم نامه‌یه‌ی بۆ نو‌وسیه‌وه‌، پا‌ری‌زگار (مو‌ته‌سه‌ره‌ف)‌ی هه‌ولێر بو‌وه‌ و پ‌ش‌تریش هی شاری سلیمانی (به‌روانه: د. کو‌ردستان مو‌کریانی، که‌شکو‌لی گیو - ۱۹۸۵) - لا‌په‌ره‌ ۱۲۵ و ۱۲۶.

۲) (** مه‌به‌ستی داماو سالی ۱۹۲۶ه‌ که‌ سالتح زه‌کی کو‌فاری «دیاری کو‌ردستان»‌ی له‌ به‌غدا ده‌رده‌کرد به‌را‌ده‌یه‌ک ده‌ست‌کو‌رت بو‌و نه‌ک هه‌ر فه‌رش و رایه‌خ و کو‌رسی و می‌زی نه‌بو‌وه‌، به‌لکو‌ حه‌سیری ته‌وا‌و‌یشی نه‌بو‌وه‌، که‌ بۆ سێ که‌سانی را‌بخات (به‌روانه‌ ژێده‌ری پ‌یش‌وو).

نه‌بوونی و غم و غمه و نه‌لهم و نه‌زیت کیشان بی. ده‌بیت رحمت به‌واندها بیت که که‌وتوون. تو سالتیک لیت قه‌وما، چونت رابوارد له‌بیرته؟

نه‌من پازده ساله ده‌یکیشم. نه‌مه پازده ساله نامانجی هه‌موو به‌لا و موسیبه‌ت و دهردی سه‌ری و نه‌زیت کیشانم. نه‌مه پازده ساله له‌دهس جه‌ور و ئیستبداد و زولم واپته‌ست ده‌کریم؛ بو‌ومه هه‌ده‌فی ئیفتیرا و توه‌مه‌ت و ئیفاداتی وانه‌خودا و ده‌بیت من به‌شهر و ناده‌میزاد نه‌م، که پازده سالی رده‌بق به‌بی پچرا‌نه‌ود، له‌ژیر کوه‌کی زولم و ئیفتیرا بتلو‌خیمه‌ود و که‌سیتک به‌زه‌یی به‌مندا نه‌یه‌ت.

هه‌ر نسه‌بتیکی که له‌من دراوه‌کوا ئیسه‌پاتی، جگه له‌بی وجدانی نه‌بیت؟ بو‌چی له‌نیوانی پازده سالان هیچ مه‌نخه‌زکی موفته‌ریه‌کان ئیسه‌پات نه‌بوو؟ له‌هه‌موو لایه‌که‌وه‌ده‌رگای رزق له‌من به‌ستراوه. حوریه‌ت و نازادی شه‌خسیم مونسه‌لیبه. مه‌یدانی بزوتنه‌ودم پیتستی خومه و تنه‌ها سالی پیرار گوندیکم (*) به‌ئیجار گرت نه‌متوانی تیتیدا هه‌لسو‌وریم؛ ئیستا په‌نجایه‌ شیت دینار له‌ژیر زه‌ردام (**). نه‌توانم هه‌مالی، چه‌قالی، زراعت، کاسپی بکه‌م، ده‌بیت چی بکه‌م؟ رینگام نیشانده‌ن؛ چونکه ئیوه‌ نه‌مرو حاکم و فه‌رمانه‌روای لیوای نه‌ریل و وه‌کیلی مه‌لیکن. نه‌گه‌ر زرووف موساعه‌ده‌م بکات نه‌وا ئیستیدعایه‌ک، که سوره‌تیکي ته‌قدیم کراوه‌ بو‌رهبیسی وزه‌رای عیراقی ده‌نتریم و نه‌مه له‌سه‌روه‌ش سه‌ره‌وردیکی به‌ده‌ختی خومه نووسیم. نه‌گه‌ر له‌مانه‌ نه‌سه‌ریتک و یان نه‌تیجه‌یه‌ک په‌یدا نه‌یت، ناچارم له‌ده‌ست زرووف عه‌رز و حالیکي دو‌ورود‌رێژ ته‌قدیم به‌باره‌گای خوداوه‌ندی په‌وره‌د‌رگه‌ر ده‌که‌م که بو‌چی به‌بی زرووف تووشی نه‌و هه‌موو موسیبه‌ت و به‌لا و شه‌رمه‌زاری و فه‌لاکه‌ته‌ی کردووم و خستوو‌مییه‌ته‌ ژیردار و فه‌لاکه‌کردنیکي واکه‌ زرووف موساعه‌ده‌م ناکات. مۆری موختارانیش هه‌لکه‌نم (***) و ناهیتیت بشیمه‌ جووتیار و فه‌لاح و دارکیش و گاوانی گوندیکیش و ده‌ست له‌مه‌ته‌عه‌ و ته‌ئلیفات و خو‌رتدن و نووسین و زانین هه‌لگرم، له‌ده‌ست عه‌داله‌ت په‌نا بو‌جه‌هل و [له] ده‌ست زرووف بو‌وه‌حشه‌ت و نه‌زانین فیرارکه‌م. نا‌ه‌سه‌د نا‌ه.

حوسین حوزنی به‌ده‌خت - (۱) ی نه‌یلولی ۱۹۳۹

(*) داماو له‌پیناو چاره‌کردنی باری نابووری خۆی گوندی چه‌می سایه‌ی سه‌ر به‌براد‌زست و گوندی مامه‌ خه‌تیبانی سه‌ر به‌باله‌کی له‌گولزار خانگی خیزانی سه‌ید ته‌ها قایقامی پتیشووی روان‌ز به‌کری گرتوه‌.

(**) هه‌روه‌کو له‌ده‌ست‌نوو‌سی براده‌ریکی روان‌زی دیاره‌ که له‌نیو نه‌رشیفی ماله‌وه‌ماندا جه‌ند لاپه‌ره‌یه‌کی پارتیزاوه‌ ده‌لیت: له‌و کاتانه‌دا، که داماو به‌روبوومی کشتوکاله‌که‌ی ده‌هینا نیو شاری روان‌ز بو‌ نه‌وه‌ی بیفرۆشیت، گومرگی روان‌ز لێ وهرده‌گرت و ده‌یگوت تو شتی قاچاغتی پییه‌ و نابیت بییه‌یه‌ نیو شار. له‌به‌ر نه‌م ده‌فتاره‌ چه‌وته‌ی فه‌رمانه‌رانی گومرگ، داماو دو‌وچاری قه‌رزیکي زۆر بو‌.

(***) چه‌ند جاریک داماو داوای نه‌وه‌ی کردووه‌، که مۆله‌تی مۆزه‌لکه‌ندنێ بدنه‌ی؛ نه‌سالت زه‌کی و نه‌ده‌سه‌لاتدارانی دی نه‌یانداوه‌تی. به‌لام مۆله‌تی مۆزه‌لکه‌ندنیان به‌و که‌سانه‌ داوه‌ که داماو فیری مۆزه‌لکه‌ندنێ کردوون.

٦- پ. د. مارف خه زنده دار بهم جوړه باسی نو بهرهمانه‌ی حوزنی دهکات که له دهنګی ګیتی تازه‌دا بلاوی کردوونه‌توده: حوزنی کارګه‌ریکی به‌کار بوو لهو کوواره‌دا. چیروک و وتاری نه‌دهبی دهنوسی؛ ټیکستی نه‌دهبی میلی سه‌رزاری (فولکلور) له شاعر و نووسینکی عه‌دهبی و فارسی بۆ زمانی کوردی. ناوهرؤکی نووسینه‌کانی له بابه‌ت ژبانی رۆژه‌لاتناس و پیاوه سیاسیه‌کانی سرده‌می جهنګی دووهمی ګیتی و شاعیرانی کلاسیکی ټینگلیز و هی دیکه بوو.

نووسینی حوزنی له دهنګی ګیتی تازه، له پله‌ییکې به‌ری هونه‌ریدا بوو. چونکه له تهمه‌نیکدا بوو زانست و زانیاریکی زوری وهرگرتبوو به‌هوی کوټشی خوی و و تاقیکردنه‌وه‌کانی له مه‌یدانی میژوو و رۆژنامه‌نووسیدا. (دکتور مارف خه زنده‌دار. میژووی نه‌دهبی کوردی. به‌رګی پینجهم. هه‌ولیر ٢٠٠٥).

هه‌ژاری موکیرانی بهم جوړه باسی ګوڅاری «دهنګی ګیتی تازه» دهکات:

«... له پروپه‌ریک و دوواندا خه‌به‌ری شهر و له پتر حه‌قتا پروپه‌ریدا فولکلوری کونی کوردی زیندوو کردوته‌وه. شیعری شاعیره‌باشه‌کانی له چاپ داوه. ئیستاش هه‌ر کس هه‌موو ژماردکانی لابی، زور به‌ختیاره و زور مه‌لوماتی باشی لی دست‌ده‌هوی». (هه‌ژار. چټستی مجبور. پاریس ١٩٩٧. لاپه‌ره ١٢٢).

٧- شه‌هید شاکر فه‌تاح بهم جوړه داماو هه‌لده‌سهنګیتیت:

«... پټیان ده‌گوت: ناپاکه؛ بۆ که‌لکی ټینگلیزه‌کان نه‌جولیتته‌وه. پټیان ده‌گوت: خوفرۆشه و بۆ که‌لکی ناپوخته‌ی خوی که‌لکی ګشتی نه‌خاته ژیر پټیه‌وه. پټیان ده‌گوت: به‌لیشاو پاره له ټینگلیز ودرنه‌گری و نوکه‌ریکه له نوکه‌ره‌کانی ټینگلیز. جارتیکیان هه‌ندئ له مه‌لاګانی ره‌واندز بریاری خوانه‌ناسی و کوشتنیان دا. جارتیکیان مه‌رسه‌ریکیان لی هان دا تیروپر جنتیو و قسه‌ی ناشیرینی پټی گوت. جارتیکیان کردیان به‌دز و توندیان کرد له به‌ندیخانه و دایشیان به‌دادګاه و دووریشیان خسته‌وه له ره‌واندز».

ټینگلیزه‌کان لهو سرده‌مه‌دا ده‌سه‌لاتیان زور بوو به‌سهر عیراقدا. به‌لیشاویش پاریدان نه‌دا به‌پیاوه‌کانی خویان. جا نه‌گه‌ر «حزنی» پیایو ئه‌وان بووایه، بۆچ لیم هه‌موو سالاته‌دا به‌هه‌ژاری و ده‌ستکورتی و نابووتیه‌وه ده‌ژیا؟... یاخود چۆن فه‌رمانبه‌رانی عیراق ئه‌یانوترا به‌و جوړه تهنه‌ګه‌تاو و ریسوا و سه‌ره‌ردانی بکه‌ن؟ پیایوتیک نه‌گه‌ر خه‌ریکی کار و فرمانی ټینگلیز بی، بۆچ خوی به‌نووسین و چاپکردن و بلاوکردنه‌وی نووسراوته‌وه خه‌ریک نه‌کات که تا ئیستاش هیچ نووسه‌ریک، به‌و بابه‌تانه‌وه ژبان و ګوزدانی بۆ به‌ریته‌و ناچی؟

له سه‌ریکی تریشه‌وه، نه‌گه‌ر «حزنی» بۆ که‌لکی تاییه‌تی خوی بکه‌رایه‌و به‌ته‌نگ چاکه‌ی خۆبه‌وه بووایه، ئه‌یتروانی زور به‌ناسانی بیسته‌فه‌رمانبه‌ریکی شایسته‌ی خوی که بتوانی به‌مووچه‌یه‌کی شایسته‌وه خوی و خیزانه‌که‌ی له‌وپه‌ری خوش‌ګوزدرا‌نیدا بژی؛ چونکه نه‌و سرده‌مه خوتنده‌وار و ټیغه‌بشتوو و جیهان دیدی وک نه‌و که‌م هه‌بوو. فه‌رمانه‌وای عیراق خوا خوی بوو یه‌کیکی وک

ئەو بېتى بەفرمانبەر تا كەلگى لى بېينى. ئەو لە سالى ۱۹۲۶ دا گەشەتە رەواندز. گەلىك پىاوى گەوردى ئەناسى لەناو كورد و لەناو بىگانەدا كە دەيانتوانى بوى تىيىكۆش و دایمەرزىن لە دەزگایەكى نایابى مېرىدا. بەلام «حزنى» خۆى لە فەرمانبەرى نەگەياندا، چونكە ئاواتى ھەرە نازدارى ئەو ئەو ھەروا لە رىگای نووسراودانان و نووسراو چاپكردن و نووسراو بلاوكردنەو، ھەروا لە رىگای وتاردانەو، لەناو كۆزە نەتەو دەپىيەكاندا، كوردەوارىيەكەى لە خەو راپەرتى و زىندوو بەكاتەو و بېرىشى رۆش بەكاتەو و رىگای سەرەستى و كامەرانى و سەرەرزىشى پىشان بەدات. بەواتايەكى تر «حزنى» بۆ بېروباوەرەكانى دەژيا، بۆ خۆى نەدەژيا. گوڤى نەدەدایە پىتەستىيەكانى كامەرانى و خوشگوزەرانى خۆى؛ گوڤى دەدایە ئامانجە گشتىيەكانى خۆى كە برىتى بوون لە رىزگار بونى كورد لە دەست ھەژارى و نەخوتەندەوارى و نەخۆشى و ژىردەستى.

جا پىاوتىكس ئەمانە ئاوات و ئامانجى بووبن و ئەمانە رىگای خەباتى بووبن، دەچى دەبى بەپىاوى ئىنگلىز ياخود داگىرەرانى نىشتەمانەكەى خۆى؟

لە راستىدا «حزنى» وەك ھەموو رۆشنىبرىكى شۆرىشگىي، بەئاشكرا و بەنەپتى تى ددكۆشا بۆ ئەو ھەروا پەيدا بەكات بۆ نەتەو كەى خۆى، لە گەورە پىاوانى خۆى و بىگانە. تا لە كاتى پىتەستا بۆ كەلەك و چاكەى نىشتەمانەكەى خۆى ئەو دۆستايەتییەيان بەكار بەپتتى. لەناو ئىنگلىزەكانى ئەو سەرەدەمەشدا ھەندى دۆستى پەيدا كەردبوو، وەك «ئەدمۇندس» كە ئەوسا راپۆزىكارى كارەبەدەستى ناو ھەو، (واتا مۇستەشارى وەزارەتى داخلىيە) بوو. ئەمانە دەھاتنە رەواندز «حزنى» يان وەك پىاوتىكى كوردى زانا و رۆشنىبر دەھاتە پىش چاو. دەھاتنە سەردانى چاپخانەكەى و باخچە جوانەكەى لە رواندزدا و دەبوون بەئاشانى لە شارەزايىيەكەى لەوێژە و مېژوو و كۆمەلايەتیی كورددا كەلكيان وەردەگرت. جا «داماو» كە فەرمانبەرەكانى عىراق تەنگەتاويان دەكرد، بەناچارى پەناى ددەردە بەر ئەو دۆستە ئىنگلىزانەى تا رىزگارى بەكەن ئەوانىش لە سنوورى دەست رۆشنى خۆيان و ياسادا يارمەتییان ددە؛ چونكە خۆشيان لە فەرماندارانى عىراق بوون.

«حزنى» لەناو رۆسەكانىشدا گەلىك رۆژھەلاتناسى گەورە گەوردى دەناسى و نامەكارىش لەگەلدا دەكردن؛ وەك «ف. مېنۆرسكى» و «ب. نىكىتىن». ھەروەھا رۆژھەلاتناسىكى ئەلمانىشى دەناسى ناوى «كارل ھەدەنگ» بوو نامەكارى لەگەلدا ددەكرد. لەناو كوردەكانىشدا «جەلادەت بەدرخان، كامەران بەدرخان، فرج اللە زكى كوردى، محمد امين زكى، توفىق وەھبى، رەفىق حەلى، مەلا گچكەى ھەولتەر، مەلا محمدى كۆيە، شىخ محمدى مەزن، شىخ ئەحمەدى بارزانى، مەلا مستەفاى بارزانى، سەيد تەھەى شەمزىنى، قازى محمدى سابلاخ»، كە ھەموويان پىاوى كەلەكەلە و رۆشنىبر بوون. داموايان خوش دەويست و رىزىيان لى ددەگرت و ئەگەر كارتىكشى بەكەوتايە لايان، يارمەتییان ددەدا.

بىجگە لەمەش مەن وام دیتە پىش چاو كە «داماو» تىكەلى لەگەل زۆرەى بزووتنەو نەپتىيەكانى كورددا ھەبوو؛ دوور نىيە كە ئەندامىش بووبى لەناو ھەندى لەو كۆمەلە نەپتىيانەدا.

جا پیاوێکی وەک ئەو ئەگەر پەيوەندی لەگەڵ گەورە پیاوان و دەسه‌لاتدارانی کورد و بێگانه‌دا پەیدا نەکات، چۆن کار و فرمانە گشتییەکانی خۆی و کۆمەڵەکانی خۆی بێ جێبەجێ دەرکێ؟ جا لە پێش شەری یەکەمی جیهانی و پاش شەڕەکه‌یشدا هەتا ئەم چەند سالە‌ی دواییه‌ پۆشنیڕه‌کانمان لەو باوە‌ڕدا بوون که‌ له‌ توانادا هەیه‌ که‌ ئەک‌ له‌ فەرمان‌ڕواییه‌ بێگانه‌کان وەرگیرێ بۆ کاروباره‌ گشتییەکانی کورد و کوردستان. لەبەر ئەمە ئەک هەر «حزنی»، زۆریه‌ی پۆشنیڕه‌کانی تریش تێکه‌ڵیان لەگەڵ ئینگلیزه‌کان و فەرەنسه‌زەکان و ڕوسه‌کان و ئەمریکاییه‌کاندا دەرکرد بۆ مەبه‌ستی گشتی کورده‌واری.

جا لهه بهر ئهم ههژبانه ههموویان، من لهو باوهردام که داماو ههر تیکه تیه کی له گهل ئینگلیز یاخود بیگانه کاندای کردب، به نیازی پاک بووه، نهک خراپ. واتا بۆ که لکی کوردهواری بووه، نهک بۆ که لکی تاییه تی خۆی. ژبانه پێ ئهرک و ئازار و هاوارهکی و بهرهمه گهوره و گرنگه کانیشی به لگهن بۆ نهوهی که حزنی یه کتیک بووه له نیشتمان بهروره گهوره کانی کورد که بلیمه تیه کهی خۆی و وێژوانی و زانییه کهی خۆی تا ما، بۆ که لکی کوردهواری و کوردستان تهرخان کرد». شاکر فهتاح ١٩٧٢.

۸- نهو بهلگه نامه یه ی له ژیردود به وینه دهیتمه وه، نهو قسه یه ی کاک دلیر علی ناغا پشتراست دهکات که له ۱۹۹۸/۱۲/۲۸ دا له ژووری بههشتی مه هدی خوشناو _ جیگری پارتیگاری هه ولیر و سهروکی یه کیتی نووسه رانی کورد- پیتی گوتم: خه لکی رهواندز پشتگیریان له حوزنی کردوه، نهک دسه لاتداران.

دهقی نهو نووسراوه ی که خه لکی رهواندز بو پشتگیریکردن له بههشتی مامم نووسیوانه به بی دهسکاری دهیخمه رهو.

۹- حوزنی له وتاریکیدا که له ژنیر سهر دپیری «کورده له روسییه دا» بلاوی کردوته ده، باسی نهو بنه ماله یه دهکات و نیوی نهو جینگایانه دهبات که کورده تیتیدا نیشته جی بوون؛ هه روا باسی نه شیردت و سهرکرده و جوری خزیندیان دهکات. (گوفاری گه لاویژ. ژماره ۰۶. سالی ۱۹۴۴).

۱۰- حوزنی بهم جۆره باسی نهو چاویتکه وتنه دهکات:

«... که گه یه شتمه سهر پردی جوندیان دوو پۆلیس له و بهری پرداوه ستابوون؛ رایانگرت و دایان به زاندم له پیاده پتوه سهریان خستم. که دیم ته حسین قه دری بهگ راوه ستابوو چاوه نواری منی ده کرد. چوومه پیتش و پۆزباشم لیتی کرد و پیتشم که وت. هیندیک ره دوشتی نیشان دام که گویا من ناشاره زام و پیاوانی گه وره نه دیوه نه چوومه ته دیوانی سهرهات و ناودارانه وه و منیش هه ره بێم بۆ دهگرت و ده پۆیشتم و ته ماشای ده وروپشتی خانوو به ره و کۆمه له کانم ده کرد. چاوم پیتکه وت که نه من زهکی بهگی کوردی سلیمانی وه زیری یقیتیساد و مواسهلات و نه شغالی عیراق له ته نیشتیه وه له لای پۆژئاوای دیواری خانوو به ره که راوه ستابوو؛ ته ماشای منی ده کرد و به قامکی راستی ئیشاره تی به من ددها که زبانی خۆت بگره و ناگاداری گفتوگۆ کردن به دهستی به زاره وه دهگرت و له گه لم خه ربیک بوو».

«... چوومه پیتش و قسه کانی ته حسین قه دریم به هیند نهگرت و به ئیشارهت و قامک گه زتنی نه من زهکی خۆم دانه چله کاند. به ده ستورێکی موسلمانانه نزیک به پیشگاهی مەلیک که بوومه وه دهستی راستم بلند کرد و گوتم: السلام علیکم و کورسییک له نزیک داندرا بوو، چووم دانیشتم. چاوه نواری فه رمانی جه لالهت مه ئایانم نه کرد، مه لیک نه رمه که نینتیک گرت و که مێک به سه ره چوو. جوابی سلاوه کی دامه وه و گوتی: مرحبا و بێ دهنگ بوو. له دوا دوو دهقیقه نه حوال پرسی کردم و له مه ته به وه و مه تبوعات و ته ئلیفه کانی پرسیم و پیتم گوت که زۆر باشه و هینده جلد مه جله ی زاری کرمانجی نه شر بووه و چند کتیبیک تاریخی کوردان و نه ده بی و ئیجتیماعیشم له چاپدراوه و ناوی کتیبه کان و فه ره ستیانم پیتگوت له نیتوانی من و رهزا بهگی پرسی که چۆنن. گوتم: زۆر باشن و رهزا بهگ مادام قایقامی مه لیکه، چاک و دادگه ره و به کرده ره عیه ته ره وه ره و قانونی و راست و سادقی حکومه ته، هیچ قسوری و عیبی لێ نابینم».

گوتی: له گه ل تۆ و مه ته به عه که ت چۆنه؟ گوتم له گه لم به مه ره بهانه و زۆر ئاره زووی پیشخستن و دارایی مه ته به عه که م دهکات و کتیب و مه تبوو عه کانم به هۆی نه وه ده نه بیت ناسورپیت.

هه ره چنده قسه کانم به ره ناوه ژووی کرده ی رهزا بهگ بوو، به لام له مه دا مه به سی من نه وه بوو پیاویکی کورده نه شکینم و له سه ره ده ستوری خۆم - که پاشه مله خرابی که سم به زباغدا نه هاتوه - نه موست له خزووری مه لیکیک گه وه، باسی خرابی هیچ که سیک به کم؛ به تابه تی رهزا بهگ، که کور دیک و له بنه ماله یه کی گه وه ره سلیمانی بوو، چۆن به زبانه دادی به خرابی لیتی بدویم.

له پاش نه وه هه لی دایه که تۆ له گه ل گه وه و سهرهات و عه شایری کورده تیکه لاوی له گه ل شیخ نه حمه دی بارزان و پۆده ری و شیخ مه حمود زۆر ریک و دۆستن و هه واخوانی نه وانی. هه میشه بۆ

کوردایه‌تی تێده‌کوژی و هه‌موو کوردیک تۆیان خۆشده‌وت. ره‌زا به‌گ هه‌مووی به‌دوور و درێژری بژی گێرامه‌وه.

گوتم: به‌لێ له‌به‌ر نه‌وه. که به‌پشتیوانی قانوننێکی به‌میلله‌تی نه‌جیبی کوردتان به‌خشیوه و میلله‌تی کوردتان به‌شه‌عێکی موهیمی عیراق داناوه و ته‌شکیلاتی حکومه‌تی عیراق له‌ دوو عونسری نه‌جیب و به‌هێزی کورد و عه‌ره‌ب دراوته ناسین و قانونی لوغاتی مه‌حه‌لییه‌ بۆ میلله‌تی کورد ته‌ببیق کراوه، مه‌جه‌له و نه‌شریاتم به‌زبانی کوردی بوون و منی به‌هه‌موو کوردیک داوته ناسین و له‌به‌ر نه‌مه، که یه‌که‌مین کوردیکم که تاریخی کوردانم به‌زبانی کوردی نووسیوه و به‌ناوی جه‌لاله‌ت مه‌نابتانه‌وه چاپ و بلاوم کردۆته‌وه و حکومه‌تی خۆشه‌ویست نیمتیازی داوم. دیاره که گه‌وره و سه‌ره‌اته‌کانی کورد ده‌بی خۆشیان بوویم و مادام لوتف و مه‌رحمه‌تی ئێدوم له‌سه‌ر بیته‌ پتر خۆشه‌ویست ده‌بم.

۱۱- ره‌زا به‌گ ئیسماعیل به‌گ زۆر هه‌ولی داوه که حوزنی نه‌و چاپخانه‌یه‌ به‌ریته‌ سلیمانی، تاوه‌کو نه‌و ناوبانگی حوزنی له‌ سلیمانی ده‌نگ بداته‌وه، نه‌ک له‌ رواندز. مامم له‌و باره‌یه‌وه نووسیویه‌تی و ده‌لێت: «... به‌زبان له‌گه‌لیک مه‌جلیسه‌دا به‌ناشکرا پیی ده‌گوتم و به‌نه‌سه‌فیکه‌وه ده‌یواند که پتوبسته‌ تۆ بچیه‌ته‌ سلیمانی؛ له‌ رواندز چی هه‌یه؟ له‌وێ مه‌تبه‌عه‌ دامه‌زرێنه و له‌گه‌ل نه‌وجه‌وانه‌کانی نه‌ویدا پتیکه‌رن».

حوزنی به‌گوتی ره‌زا به‌گی نه‌کردوو؛ به‌لام نه‌م هه‌لۆسته‌ی زۆر خراب به‌سه‌ریدا شکاوه‌ته‌وه. حوزنی ده‌لێت: پووچکردنه‌وه‌ی مه‌تبه‌عه‌ و نه‌بوونی و له‌ناوچوونی من، له‌ کنی بیسو به‌شه‌رتی ئیمان و باوه‌ری.

کوردیکی چاره‌ڕه‌ش یان کوردیکی بێ پشتیوان.

حوزنی زۆر هاوچه‌رخانه‌ بی‌ری کردۆته‌وه و هه‌ولی داوه که له‌هه‌ر شارێکی کوردستان چاپخانه‌یه‌کی تێدا داچه‌زێت له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌و وای بۆ چووێو که پتیشه‌وتنی هه‌ر میلله‌تیک له‌ دوو به‌نه‌ما خۆی ده‌نوتنێت؛ یه‌که‌م چاپه‌مه‌نی؛ دووه‌م: قوتابخانه. (زاری کرمانجی ژماره‌ ۱. به‌رگی ژماره‌ ۰۲ سالی ۱۹۲۶).

۱۲- حوزنی له‌ وه‌لامدا ده‌لێت: پاره‌ستام و ده‌ستم له‌سه‌ر ته‌خته‌ میزه‌که‌ دانا و گوتم: جه‌لاله‌ت مه‌ناب مه‌لیکی گه‌وره‌و خۆشه‌ویستمان! نه‌م میزه‌ ته‌خته‌ی یاری بوو؛ ئێمه‌ی کورد له‌ لایه‌که‌وه و ئێوده‌ش له‌ لایه‌کی دیکه‌وه بۆ برده‌نه‌وه‌ له‌ ته‌رده‌ستیدا بووین، تێده‌کوشین. ناڵیم نه‌مانزانی و تینه‌گه‌یشتوو بووین و ئێوه له‌ ئێمه‌ نازاتر و ته‌رده‌ستریبون و بردتانه‌وه. به‌لام پشتیوانی ئێوه به‌هێزبوو، پشتی له‌ ئێمه‌ نه‌ستاند بوو، به‌زۆر به‌ئێمه‌ی دایه‌ دۆرانندن، په‌ریشانی کردین. نه‌و دۆرانندن و په‌ریشانییه‌ منی ناچار کردوو. که په‌نا بۆ باره‌گاهی به‌رزی جه‌لاله‌ت مه‌نابتان بێتم و له‌پیش ده‌ستان را‌به‌دستم.

۱۳- حوزنی نووسیویه‌تی: چوووه‌ سه‌فاره‌تی تورکیا. سه‌فیر ناوی لوتفی به‌گ بوو؛ قبولی کردم و زۆر میپه‌رده‌بانانه‌ نوازی نواند. له‌پاشان گوتی: هه‌رچه‌ند تۆ تورک ناخۆش ده‌وین، دیسان ئێمه‌ باوه‌شی

خۆشه‌ويستيمان بۆت كرده‌وه. ئه‌و قسه‌يه وشياري كرده‌وه و له‌دلى خۆمدا گوتم ئه‌مانه له‌گه‌ڵ مندا دلبان پاك نيبه و تووشى ئازار و نه‌بوونيم ده‌كهن. به‌زيان سوياسى لوتفى لوتفيم كرد و ده‌ركه‌وتم. كه له سه‌فاره‌تى توركييا ده‌ركه‌وتم، ئه‌نديشه و بېر و خه‌يالم هه‌لى گرتم و ليكم داوه. هه‌ستام چوومه سه‌فاره‌تى فهرنسا؛ ئه‌گه‌ر چى فهرنسيكانيشم خۆشه‌ويست، چونكه‌و كه له سوريا بووم له رووى وه‌حشه‌ت و زوالمه‌وه پتي خه‌تى ناسنينيان دا به‌توركه‌كان، سه‌ره‌تاي ۱۹۲۵ تورك له تخووبي سوريه‌وه به‌ريگاي ناسنى فهرنسه‌دا له‌شكري نارده سه‌ر كورده‌كاني شيمال. ئه‌گه‌ر ئه‌و يارمه‌تى توركي نه‌دا بابه هينده كوردي مه‌زلووم به‌ده‌ست توركي زالم نه‌ده‌كوژرا؛ هه‌تا خۆم به‌زيان به‌جه‌نه‌رال غورو عه‌مبدي سامى فهرنسه‌ى سوريام گوت: كورد له لاپه‌ره‌ى تاريخى خۆيدا ئه‌و سه‌ره‌بوورده پشه به‌خوئنى خۆى ده‌نووسه‌وه.

سه‌فيري فهرنسا ته‌به‌عييه‌ى قبوول كردم. رۆژى يه‌كشه‌مه‌ بوو، گوتى سه‌بينى وه‌روه عه‌ريزه‌يه‌ك بده ته‌زكه‌ره‌ى ئبقامه‌ت پي ده‌دين. له لاي سه‌فيري فهرنسا، كه ده‌ركه‌وتم، كرده‌وى فهرنسه‌كاني سه‌ريه‌ى كه له حه‌قى كورداندا كرده‌بويان وه‌بېرم هاته‌وه؛ دله‌گيربووم و له‌ئيتو ده‌رياي ئه‌نديشه‌دا بلقم ده‌خوارد و ده‌چووم. هه‌ر به‌و دله‌گيري و غه‌مه‌وه له پردى مۆدى به‌غدا په‌ريعه‌وه به‌رى كه‌رخ. به‌به‌ر سه‌فاره‌تى ئه‌مريكا دا چووم. گوتم په‌نا بۆ سه‌فيري ئه‌مريكا بېه‌م، ئه‌مه له هه‌مووان چاكتره. چوومه به‌رده‌رگايه‌كه پرسيارم كرد، له‌به‌ر ئه‌وه كه يه‌كشه‌مه‌ بوو، سه‌فيري له جېنى خۆى نه‌مايو. له‌ويوه به‌دله‌په‌ريشاني و شپه‌زه‌يه‌ى گه‌رامه‌وه جىگاي خۆم كه له ئوتيل ئه‌نده‌لوس له گه‌ره‌كى مه‌يدان بوو. چوومه ژووره‌كه‌مه‌وه له‌سه‌ر پشت دريژ بووم و كه‌وتمه بېرو ئه‌نديشه و خه‌يالي پاره‌سازيه‌وه، هاته‌ف له ناكاه پتي گوتم:

ده‌رگاي به‌رزو جىگاي ئوميد كه هه‌ييت موسته‌شارى وه‌زاره‌تى داخيه‌ كۆرنه‌واليسه. هه‌رچنده له نيواني سى مانگ و نيو، كه له به‌غدا بووم نه‌چووبوومه لاي يه‌كيت كه نه له كورده‌كان و نه له ئينگليزه‌كان، هه‌موو په‌ناو ته‌شه‌بوس و پارانه‌وهم له‌به‌ر كاربه‌ده‌ستاني عه‌ردب بوو كه ئيشم كۆتاهى بيت و تووشى گرئ و گۆل نه‌بيت، ئه‌وانيش هيمه‌ت و غيره‌تيان ئه‌وه‌نده بوو كه ناچارى په‌نا بردنى سه‌فاره‌تى تورك و فهرنسه‌ كرام. (بروانه ده‌ستنووسى: كورديكى چاره‌ده‌ش يان كورديكى بى پشتيوان).

۱۴- له باره‌ى ئه‌دمۆندس و خۆيه‌وه ئه‌مه‌ى نووسيه‌وه: له‌وه‌پيش ده‌يناسيم؛ ناسينيكي عيلى و تاريخى بوو. ته‌ئليفه‌كان و كتبه‌كاني منى زۆر باش خوتنده‌بووه‌وه و حه‌زى له تاريخى كورد ده‌كرد و بۆ خۆشى يه‌كه‌مين تاريخناسى كورد و زبان و په‌وشترانى كوردنase و له بابته كوردانه‌وه نووسين و ته‌ئليفاتى هه‌ن و به‌هۆى تاريخناسيه‌وه منى خۆشه‌ويست و باوه‌رى پي كرده‌بووم كه كورديكى په‌تى و نووسه‌ر و موئه‌ريخ و موئه‌ليفىكى بى گرژوگۆل و بى قريژ كوردم و به‌ده‌ست و قۆل و كرده‌وى خۆم دله‌گه‌رمم و پشت و پالم به‌كه‌سه‌وه نه‌داوه و هيج ئوميدگه‌ه و ده‌ستگير و ياريدده‌ريكم نيبه و له خۆم به‌ولاوه، ده‌ستم به‌كه‌سيكه‌وه نه‌گرتوه و كه‌سيكىش كۆمه‌كيام ناكات و به‌وه‌ش دلتيا بوو له ته‌ئليفات و

مه‌تبعاتی کوردی به‌ولایه به‌هیچی دیکه دلخۆش نابم و ئیشم به‌هیچی دیکه‌وه نییه و جگه له تاریخی کورد نووسینه‌وه و مه‌تبعه به چی دیکه خۆ خه‌ریک ناکهم و نه‌مکردوه.

۱۵- ئەمهم هیچ له‌بیر ناچیت و هه‌رده‌مێک وه بیرم بێنمه‌وه پیتی دلگیر ده‌بم که چوومه رواندز، له‌ ڕیگا هه‌ر له‌ هه‌ولێره‌وه بارانیکی توند و به‌ڕێژنهم به‌سه‌ردا باری و ئوتومبیله‌که‌م راست چوو له‌به‌ر ده‌رگای ڕه‌زا به‌گ ڕاوه‌ستا. که‌ دابه‌زیم، ڕه‌زا به‌گ له‌دیوه‌خانه‌که‌یه‌وه ته‌ماشای ده‌کردم. نه‌چوومه لای، سلاویکم لێی نه‌کرد. ئەوهم لێ بوو به‌داخ؛ چونکه‌ وتبوو، ته‌قاعود کرابوو. منیش به‌ئاره‌زوو گه‌ڕابووومه‌وه. بۆ دلخوازی ئەو ده‌بوایه که‌ دابه‌زیم، بچمه‌ لای و دلخۆشی بده‌مه‌وه. به‌لام له‌به‌ر ئەوه که‌ هه‌موو له‌شم ته‌ریوو، سه‌رماش که‌ سیردی کردبووم، ئەو نوکته‌یه‌م له‌بیرچوو و به‌هه‌له‌درام؛ بوو به‌مایه‌ی ئەوه که‌ ئیدی له‌ پاشانیش شه‌رمم کرد بچمه‌ لای و چاوم پیتی بکه‌وت.

به‌لام له‌وه‌پاش هه‌تا ئەمڕۆکه‌ش، له‌پیش چاوی حکومه‌ت که‌ ناحه‌ز کرام و هه‌ر مه‌ئمریک هاته‌ لیوای هه‌ولێر بۆ سه‌رکه‌وتنی خۆی منی کردۆته‌ ئامانج و دووچار به‌ئه‌زیه‌ت و ئازاری کردووم، بناخه‌ی ئیفتیراو توه‌مه‌ته‌کانی ڕه‌زا به‌گ، که‌ به‌بێ زبان و قه‌له‌م پارازتن و به‌بێ وردبوونه‌وی له‌ وجدان و ئینساف و عه‌داله‌ت به‌منی کردووه و له‌ هه‌موو کۆمه‌له‌یه‌ک و... دا به‌خراپی لێم دواوه؛ به‌دلپێسی به‌دناوی کردووم، بۆم بۆته‌ کراسیکی ڕه‌ش و هه‌ر که‌سیک هاتوه‌، هه‌ریه‌ک بێ ئه‌ندیشه‌ و وردبینی خستووومه‌یه‌ته‌ زار و زیانانه‌وه و تووشی دلگیری و زه‌رد و زیانی کردووم و پیاویکی به‌ وجدان مو‌دافعه‌شی کردبم، بێ سوود بووه و هه‌ر گه‌وره‌یه‌کی مه‌ئموورانی لیوا بۆ لا‌بردنی ئەو له‌که‌یه‌ له‌ ڕووی ئینساف و مرووده‌ته‌وه که‌ ته‌قه‌لاشی دا‌بیت، بێ که‌لک ماوه‌ته‌وه.

۱۶- نووسراوی حوزنی:

۱۷- به بونهی دابه شکردنی نارد و پاره به سهر قوتابیانی رواندزدا به پرتوبه بری قوتابخانه و عهلی سه روهت و حوزنی وینه کیان له گهله قوتابیان گرتووه و بو بالیوژی بریتانیایان ناردووه. حوزنی ددلیت: نهم دوو نیشه نهختیک ساردی خسته نیوانی من و عهلی سه روهت و من له داخان نه خوش کهوتم.

۱۸- ریگیای ریزان بو چوم بالوک و بو بهر سرین درایه میر سادق میری روست. نهو له گهله حاجی سه عید بوونه شهریک، سه نه د پیکدرا.

ریگیای چوم بالوک و بیشه و ناو روین درایه قادر به گی روست له گهله مندا بووه شهریک و سه نه دمان دا به به کدی.

ریگیای بابشتیان مهلا و هسو ناغای باله کیان و عبدولسه تتار رواندزی و هریانگرت له گهله حاجی سه عید سه نه دیان پیک دا.

ریگیای دیانان و سه ری بهردی درا به من و نه حمده بهگ به گوک و رهئیس توهای ناسووری و سه نه دمان دا یه کتر.

ریگیای سه ری بهردی و سیدکان و بیرکمه - مه محمود خلیفه سه مه د برادوست و هری گرت و من و مه محمود بهگ سه نه دمان دا یه کتر.

ریگیای ریزانوک و چومه ریخن، نهو ره حمان حاجی نهو روژ و شاکر ناغای په رواندزی و هریان گرت و له گهله حاجی سه عید بوونه شهریک.

ریگیای چومه ریخن و خانه قا و سه رنه وس، شیخ محمه دی ناغای بالهک و هری گرت و له گهله حاجی سه عید بوونه شهریک.

ریگیای خلیفان و ئالانه درا به خدر ناغای سه رچیا و من کرامه شهریکی خدر ناغا.

ریگیای خلیفان و کورهک درایه نوری باویل ناغای رواندزی و حاجی سه عید کرایه شهریکی.

ریگیای بیبا و درایه صالح ناغای حیده ری و سه له موونی برای مه ترانی ناسووری، حاجی سه عید بوو به شهریکان.

ریگیای هواره کون و ماویلیان و دهرگهله درایه حاجی محمه د عهلی ناغا و میر محمه د نه من بهگ دهرگهله؛ بهلام نه من و نه حاجی سه عیدیان نه کردینه شهریک.

۱۹- حوزنی نوو سیویه تی: مسته فا کور، خه لکی سلیمانی بو لای خدر ناغای برد. شیخ حوسین خه لکی سلیمانی له لای مهلا و سوو ناغا و عبدولسه تار داندرا. ناغا شوکر خه لکی خانه قین، له لای میر سدیق دانه زراندن. قاله رهش خه لکی خانه قین، ناردرایه لای مه محمود بهگ. خلیفه رهئیس برادوست و مه محمود قهره و دیس مان نارد له لای قادر بهگی روست و مه سرووفی ریگا و بیشه کی دراو و نوو میلبیان له منهوه پیدراوه، نهویش به موافقه تی عهلی سه روهت که له نه تیجه ی حسابا پیم بدریته وه.

۲۰- حوزنی بهم جوره روونی کردوته وه:

۱- عدلی سه‌رودت به‌هۆی مه‌لا و سو ئاغای هه‌ودیان هه‌و کارکه‌ره‌کانی هان ده‌دان که هه‌ر رۆژه نا رۆژتیک سه‌رکێشی بکه‌ن و له ئیش به‌گه‌ڕێنه‌وه و ئه‌گه‌ر ئیشیش بکه‌ن سه‌عات ۹ و ۱۰ بێنه سه‌ر ئیش و ئیوار ه‌ش زوو ده‌ست له‌کار به‌رده‌ن و هه‌ر رۆژه‌ی بیا نوویه‌ک به‌گرن.

۲- هه‌موو کارکه‌ره‌کان -که نزیک سی سهد و په‌نجا که‌س بوون- سهد و په‌نجا گوێدرێژ و ئیستر و بارگیر به‌رد و زیخ و چه‌وی ده‌کێشاوه له مه‌یدانی تی تهن گری درابوون؛ بێجگه له ره‌شایی و زۆری بزوتنه‌وه و ئیش نه‌ده‌دیتر.

۳- له هه‌موو قۆنتراته‌کانی دیکه به‌ردی به‌جووک و ده‌رده‌گیرا. ته‌نها ئیتمه ده‌بوايه هه‌موو به‌رده‌کانمان که‌ورده بن. ناچار له ڕێگای میل و نیوێک دووره‌وه به‌رد ده‌کێشراوه

۴- له سه‌ر ڕێگای هه‌ر ده‌سته کارکه‌ریک هێندێکیاندا دانابوو، رۆژی چوار پینج جار کارکه‌ریان له ئیش ده‌کرد؛ له لاوه بۆ نه‌ولایان ده‌برد و له لاوه بۆ ئه‌م لایان دینان

۵- یه‌ک دوو میل ڕێگا به‌پانایی ۲۲ فووت ریزه‌به‌ردی ئینج و نیوی به‌پینج ئینج به‌رزى تی گرا و سی چالێ زلی ده‌رووستی گوندی دیانان یان پرکرده‌وه و گه‌لیک جیگایانیان پین ساچمه رێژ کردم پاره و فلوسێکیان بۆ حساب نه‌کردم.

۶- له‌راست و چه‌پی ڕێگاوه جۆگه‌یان به‌درێژایی پێ بریم و ئه‌وه‌ش نه‌خرايه ژماره و حساب هه‌ود. هه‌موو مه‌سرووفه‌که له کیسی من چوو.

۲۱- حوزنی لیژنه‌یه‌کی له‌م به‌رێزانه‌ی که‌ناویان له خواره‌وه هاتوه، پێک هێنا بوو:

- عه‌بدو له‌که‌یم - به‌رێوه‌به‌ری قوتابخانه‌ی دیانان.

- مه‌سته‌فا ئه‌فه‌ندی - مه‌ئموری ئیستیهاک.

- مه‌حه‌مه‌دی کوری قادری رواندزی - بازرگان.

- عه‌بدولکه‌ریم - کاتبی ئه‌حمه‌د به‌گ به‌گۆک.

- عه‌لی کوری ده‌رویش عه‌بدوللای.

له‌رۆژی یه‌کشه‌مه‌ ڕێکه‌وتی ۱۹/۶/۲۰۰۵ دا له رواندز سه‌رێکم له به‌رێز عه‌لی ده‌رویش عه‌بدوللا - ناسراو به‌ع‌لی مه‌که‌به - دا. له نیو قسه‌کانیدا له‌وه دوا که ئه‌و موخته‌مدی حوزنی بووه و له‌کاتی جێبه‌جێکردنی پرۆژه‌ی کردنه‌وه‌ی ڕێگاکانی نیتوان رواندز و ده‌روبه‌ری ئه‌و هه‌موو حیساباتیکی بۆ حوزنی کردوه. که یاسی ئه‌و کێشه‌یه‌م لی پرسی، وای پێشان دا که له بیری نه‌ماوه؛ که‌چی زۆر باهه‌تی دی هه‌ر هی هه‌مان سه‌رده‌می له‌بیر ما‌بوو.

۲۲- وادیاره حوزنی ئه‌و به‌سه‌رهاته نا‌هه‌موارانه‌ی خۆی له نووسراویکدا بۆ گیوی برای نووسیوه، بۆیه گیو له نیو ده‌ستوو سێکیدا جو‌ری یارمه‌تیدانی خۆی و چۆنیه‌تی چاره‌سه‌رکردنی باس ده‌کات:

«کاکم، که ئه‌و وه‌زعه‌ی خۆی بۆ من نووسی به‌ته‌واوی ئاورم تییه‌ربوو. را‌دیویه‌کم هه‌بوو به ۶۰ دینار و ما‌کینه‌یه‌کی چکۆله‌ی وینه‌گه‌ریتیم به ۱۲ دینار و فرۆشت و سهد دینارم پێکه‌وه ناو ۵۰ دیناریشم له

برایمه سووری قهرز کرد و یهک جی ۱۵۰ دینارم بۆ نارد و نهویش گهلیکی نیو مالی خۆی فروشت و سوار بوو و ههموو نهوانی که کاریان بۆ کردبوو بهسهریاندا گهرا و کۆی کردنهوه و پیتی گوتن: رهنکه ئیوه هیندیکتان حیسابتان لهگهڵ ئیمه مابۆ و نووسیار بهچهوتی نووسییتی، من باوه به ئیوه دهکهم چهندیان ماوه و کتین پیم بلین تا بینوسم و جهند رۆژێکی دیکه پولتان بۆ پهیدادهکهم و دهتاندەم. هیندیک پیاوانه و گهلیکیش بۆ مروودتانه بزوتنهوه و ههمووی نووسی نهگهرچی ههمووی درۆ و ناراست و دروستکراو نوون، بهلان بۆ نهوهی که نهلین داماو ههقی ههزارهکانی میللهتی خۆی خوارد و بۆ نهوهش که قسهی دوژمنان وهسهرنهکەو، ههمووی ودهستۆی خۆی گرت گهراوه پواندز و لیژنهیهکی له چوار کهسان دروست کرد، که حاجیلێ عهزیز تیارای، یوسف زیای ناسووری و نهحمده عهبدوولای کاولوکی و عهزیز شاکر و شاکر موجرمی سلیمانی بوون رهوانهی کردن و پێکهوه به دێهاتهکاندا گهرا و یهکهیهکه پارهکانیان تهسلیمی وان کرد و تاکهتاکه بهجودایی سهندهیان لێ وهرگیرا. دهستنووسی - بهسهرهاتی حوزنی موکریان یه پیتنوسی گیبی موکریان.

۲۳- «چونکه نهخۆش بووم زۆر زوو خهوتم. سهئات دوازه زهوالی لهشه و راپوردبوو، شورتیهکی سێ خهتی هاته ئوتیل لهخهوی راپهراند، وتی: وهره له مهرکهزی شورته تۆیان گهرکه. بهو نهخۆشییه ههستام چوممه مهرکهزی شورته. هاوینه و نیوهشهوه و دونیا چۆله. سێ سهعات له مهرکهز راپانگرتم کهس نییه، له پاشان سدیق ناو مهتمووری مهرکهز هات و کهمیکی دلخۆشی دامهوه و پۆلیستیکی لهگهڵ ناردمهوه بۆ ئوتیل ئهمه چی بوو؟ عهلی سهروهت، قایقامی مهرکهزی قهزا ئهمری دابوو بمرگن و بمترسین. ئهمری بهجی گهیهندرا، گۆیا مودیری شورته جهمیل بهوهی زانیبوو تووره ببوو، بهریاندام».

- حوزنی دهگهڕێتهوه پواندز بۆ نهوهی قاقهز له ئاغاكان وهریگریت. دادوهر ئهنهر یهکتا بهفیل دهبیاته دادگه لهویدا بهری نادات، تا کهفیلیک پهیدانهکات و حوزنی لهو بارهیهوه نووسیویهتی: «... مهجوریان کردم عهبدولههاب ئاغای کوری حاجی محمده عهلی ئاغام کرده کهفیلی سهده دینار و سهندهم پێدان، ههروهختی منیان ویست حازر بم. ئهم کهفالهته بۆچی؟ نازانم. حاکم دهزانیت، عهدهالت و وجدان دهزانیت».

۲۴- «... کیشه و موهاکهمی غهفور ئاغا ههردهما نا دهمیکی دایدهچلهکاندم و لهههوهس و ئارهزووی نووسین و تیکۆشانی دهخستم و گێژ و هێژ دهبووم. بهرامبهر بهپرویاغندهکانیان ناسووده نهدهبووم و له لایهکی دیکهشهوه خۆم له بهغدا و عایلهم له پواندز و دهست نهکهوتنی خانوو له بهغدا و له ئوتیل مانهوه، هیندی دیکه میشکی شلهژاندبووم و مهسرووفی زیاده و بۆ ههوه له بهغدا و له پواندز، جیره (مووجه - ک.م.) یهکی پیم دهرایه ههلهتهدینا؛ نهوهش پتر له پیتی خستبووم. کهوابوو ئهمهش منی دلنیا و ناسووده نهکرد. نازار و دل ئیشه سهری سووک نهکردم که لهم کۆوارهدا بتوانم بهچاکی خزمهت بکه و بشیم وکو جارن فکرو بیروهری له میژوو و نهدهبیاتی کوردی بکهمهوه و لهم کۆوارهدا بهدلخواز و پهسند بنوسم و سهرباری نهوهش له پرێکا قاقهزی

عبدالرحمانی برام بۆ دههات و هاواری دهکرد که له لایهن شورتهوه تهنگهتاو کراود و توهمهت و ئیفتیرای پێدهکهن و پهکی کارو کاسییان خستوه و نایه‌ن بجوولیتهوه».

۲۵- گیوی باو کم لهو بار دیه وه نووسیویه تی:

«داخی گرانم برا هزاره کم تنها سه د فلسی هه بوو ده سته جی هه موو چه شه دانو و تله یه کم بو پیکه و نا و له سه ر کیسه ی خۆم له ره واند زوه ۲۹ دینارم چواند تا مال و مند الیم که یاند به غدا».

۲۶- «ئىتواردى شەمە ۱۹۴۷/۹/۲۰ نۆكەرى نارد ئوتۇمبىلى ھېنا. كاكىم بەخاۋ و خېزانەۋە لەگەلم

هاتنه سهر قه تار کارتیی بۆ ودرگرتم و چتۆمه که کافیی لهنیو واگۆنیکدا دامه زرانده و پیکهوه له تهنیشت قه تار هاتوچۆ و قسه مان ده کرد. لهو هاتوچۆ بهدا که لێک کهس له هاتوچۆ که ران شه و باشیان له کاکم ده کرد. چونکو خێزانی له گهڵ بوو زۆرم هه زده کرد که کاکم بگهڕێتهوه مانی چیدی که سه ری خۆی به منهوه نهیه شیتی و چه ند جار ان تکام لێ کرد و گوتم: کاکه گیان! ئیوه بگهڕێتهوه مانی با منیش بچم جیگای خۆم بگرم. ده یفه رموو: برام چ کارم نیسه، بچمه وه مالیش هه ر داده نیشم، با نه ختی که پیکهوه بگهڕێن. تا دوو سه عاتان هه ر دوو کمان زۆر به خوشی به رازونیاز و ته گبیر و به نیشاندانی سکا لا و ده ردی دلی رامانبارد. له پیرا که لوکو مو تی فیه تی لێدا و خه لکی و ده په له په ل که و تن بچه نیو واگۆنه کانه وه، دیسان کوێراییم دایه ت، کوتم: کاکه گیان! ئیوه بگهڕێتهوه بامنیش جیگایه که م نه گبیرتهوه. فه رمو ده دی هه ره دوا یی داماو له گه ل برا قو ر به سه ر و خا که سا ر و چا رده ش و نا هو می ده که ی ته نها نه وه نه ده بوو: به خو لای گیو زۆر هه ز ده که یه ت که لێ ته دوور مه وه؛ قه ی دی نا کا ت. برا که م زۆر نا کا ت له دا یه ی بی ته و قو نه در ده کا نی ما چ ده که م به خو ام نه سپا ر دی. ده س ته ی را س ته ی م ما چ کرد و نه ویش نی تو چا و ان و ملی ما چ کردم و لێی جو ی بوو مه وه».

۲۷- گیو نروسپیو به تی: «... که گه یستمه وه به غذا، هه وار خالی نه بیت، چی دیکه کم لئی نه دیت. دواي

گه ليک له خۇدان و قور به سه رکړدن و هاواري برالېږه به دووې چلونې نه خوښي و هڅې نه وړوښه گه ورهيه که وټم. گوتيان که شهوي شه مزيه توي بهرې کرد و گه راپه وده ته و او ساخ و به که يږه بوو، له سر شيوې جاراني نان و چا و او و ماستوې خوړده وده و راپوې ليدا و خهريکي يادگار دکاني خوې بوو. له دهمي خوشيدا نوست و له پاش چهند سه عاتیکي سگي دهست بهر ان دهکات و ده پشيتوه و سگيشي زور ده چيت و هر نه و دمه ش زما ني ده به ستریت. سبهيني به ياني دکتور يکي هيندي که نيوي دوسه بوو و هي ټينگليزه کان بوو، دهيهيتنه سهري، کي و چون نه و دکتوره ي هينا سهري؟ کهريم کوري مير عهد و للاي سا بلاخي که نوکري بوو.

داخوا نه و دکتوره هيندييه چي له برا هزار و بي کس و چاره ده شه کم کړدوه؟ چ دهرمانيتکي داوه تي؟ چ دهرزيه کي ليداوه چي به سه ره پناوه؟

دده لښ جی لی نه کړد، تنه اړه چټه کی یو نووسیوه، نوویشمان له درماني ټیسلامیه کړیوه
هینده هیول و ته قلام دا درماني ناور او ره چټه کی نه دامه وه.

سټی جارانیش چوومه مالی دکتور دوسوده. جاری بهایی و دووهم خوی نشان نه دام، له جاری

وینەى ئەو نووسراوەى، کە گێو لە دواى داماللا واییکردنى حوزنى برابدا بۆ حوزنى سەرف کردووه:

<p>ئەم مەسارەتەى کە درانى و نایى برام کردووه ! -</p>	
مەنى	رەش
۹۸۹	۱۱۸
<p>ئەم مەسارەتەى کە دراونەوه</p>	
<p>ئەم مەسارەتەى کە دراونەوه</p>	
۹۵۰	۲۶
<p>تەمىنە مەسارەتەى کە دراونەوه</p>	
۲۱۶	۱۲۵
<p>تەمىنە مەسارەتەى کە دراونەوه</p>	
۲۵۱	۲۰
۵۰۲	۳۴۱
۲۶۵	۲۵
۸۶۸	۳۵۶

سەرچاوەى پێشەکی:

A.M. Hamilton 1937 Road through Kurdistan

- حوزنى موکریانى. کوردیکى چارەدەش یان کوردیکى بێ پشتیوان. (سالانى ۱۹۳۵ - ۱۹۴۱)
- گرتۆتەوه. دەستووسە.
- حوزنى موکریانى. دەورى استبداد و پەوشتى وه خووى ئەو لە کوردستاندا. سالانى ۱۹۴۱ - ۱۹۴۴
- گرتۆتەوه. دەستووسە.
- گێوى موکریانى ۱۹۴۸ بەسەرھاتى حوزنى موکریانى. دەستووسە.
- شاکر فەتاح ۱۹۷۲ داماوى موکریانى - سلیمانى.
- د. جمال پشید احمد. پێبازى ژيانى حوسین حوزنى موکریانى لە سەرھەتای سەدەى بیستەمدا.
- گوڤارى پۆشنییری نوێ. ژمارەى وەرزی ھاوین ۱۹۹۰.
- پەمزیە ساییر حوزنى موکریانى نووسەر و پۆژنامەنوس. نامەبەکە وەکو بەشیک لە پێویستییەکانى پلەى «ماجستیر» لە ئەدەبى کوردیدا پێشکەش بەکۆلیجى ئادابى زانکۆى سەلاحەدین کراو ۱۹۹۳.
- ھەزار. چێشتى مجتور. پارىس ۱۹۹۷.
- د. مەرف خەزەدار. میژووى ئەدەبى کوردی. بەرگی پێنجەم. ھەولێر ۲۰۰۵.

غونچه‌ی بهارستان

تاریخی کوردان

جیتی لی دەرکه‌وتنی و ژبانی و ته‌واوی ته‌مه‌ددونی گهلانی کوردان

ته‌ئیلیفی

سه‌ید حوسین حوزنی سه‌ه‌نی

هه‌موو دراوی چاپ بو موئه‌لیف راده‌گیری

جي ٻه درکون تي وڙيائي . وٽواي تمدني : کلاڻي کردان'

تاليف

عزیزان
الحسين بن ابی بکر

مطبعة الامام الجديد و حلب سنة ۱۹۲۵

بسم الله الرحمن الرحيم

قال عليه السلام: (اخوانكم خولكم جعلهم الله تحت أيديكم، فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه مما يأكل ويلبسه مما يلبس ولا تكلفهم ما يغلبهم، فإن كلفتموهم فأعينوهم.)
صدق رسول الله

یه کییک له شهرتی باوه‌ری یاریده‌دانی برای ثانی و برای وه‌ته‌نی و برای میلله‌تی و برای دایکی و باوکییه. ده‌هرموویتی: براتان له خه‌یالتان، له بیرتان ده‌رمه‌خه‌ن. میهره‌بانی بکه‌ن به‌وانه‌ی له ژیت‌ده‌ستی ئیوه‌دان و یاریده‌یان بدن؛ هه‌روه‌کو ره‌حم ده‌که‌ن به‌خوتان و مندالی خوتان، بۆ جلو ئاسوده‌ دلی و سه‌ره‌ستی، وه‌ ئاشکرا بی؛ چونکه ده‌وله‌ممه‌ند هه‌رچه‌ند توانا و ده‌ست درێژ و به‌مال و زۆردار بی، نه‌گه‌ر توانای نازادی نه‌بوو، له ره‌نج و نه‌زیه‌ت و سه‌ریشه‌دا ده‌بی. جا نه‌گه‌ر وابی جلی ئاسوده‌ دلی و سه‌ره‌ستی و نه‌فکاری نازادی وتن، بی ره‌نجییه، توانا و به‌زۆری بازوویکی راستیمان ده‌وی، به‌دزی و ئاشکرا بۆ برای خۆی به‌مال یا به‌بیر و یا به‌کار وه‌ یاخود بۆ پیشکه‌وتنی تی بکوشتیت، به‌هه‌ر جوړیک بی غه‌مخواری و کومه‌گی بکا بۆ برای خۆی.

«حب الوطن من الإيمان»، «لولا محبة الأوطان لخربت». لازمه له‌سه‌ر هه‌موو میلله‌تی کورد و واجییه و شهرتی ئیمانیانه مه‌حه‌به‌تی کوردستانیان هه‌بی و خوشیان بو و بزانی (خاک و خۆل و ره‌گی میلله‌ت و شار و دته‌ات و سنووری وه‌ته‌نی، ته‌ئریخ، سیاسه‌تی، عیلمی، زانین و جه‌هاله‌تی و پیشکه‌وتنی، ئاوه‌دانی، کرین و فروتنی جووت به‌نده و چاندنی نازادی و سه‌ره‌ستی). تا بزانی و به‌ته‌واوی لیتی دیار ده‌بی، نه‌وده‌مه ده‌زاندريت خوشی ده‌وی؛ نه‌ویش خوشیستنیکی به‌راستی و له‌سه‌ر باوه‌ری پیشوو باوه‌ریان زۆر ده‌کا. چونکه ره‌شته‌ی ئینسانانه؛ هه‌ر شتیکی خوشه‌ویست بی له هه‌موو تۆز و خۆل و ره‌خنه و پیسی به‌خیتو ده‌کریت و به‌چاکی هه‌لده‌گیریت و هه‌میشه بۆ بلندی و پیشکه‌وتنی ده‌کوشریت.

شهرتی باوه‌ری: هه‌موو رۆژیک جه‌ند جارێ دووباره باوه‌ری تازه بکاته‌وه؛ تاکو ئیمانی و دینی نه‌که‌ویتته ته‌هلوکه‌وه و ئیمان و ئینی روو له شکسته‌یی نه‌کا، چۆن هه‌موو شتی له‌بیرچوو، له‌به‌رچاو ده‌که‌ویت. نه‌و له‌به‌رچاوکه‌وته ده‌بیته ره‌خنه‌یه‌ک، هیتاش هیتاش لیتی دوور ده‌خاته‌وه و ئاهسته ئاهسته و که‌م که‌م دلی لیتی سارد بی، زۆر ناحه‌ز و

به دڤهري ده بښدرت. ئه و دهوره به ده بښته بهر فريدان و بشكه و ښته بهر پتيان و بوي دلگير نابي. جا له بهر نه وه خوشويستني و دتهن شهرتي ئيمان.

سده بهي كتيب دانان

ته ماشا ده كرت و ته نريخ بږ نه وه گه واهه و شاهيده، ميلله تي كوردي نه جيب و رښيد و سه خي و زه كي، نازاتريني نه قوامي «ناري» به و له نښتيداي كارياندا و دتهني راستيان باوكي نه قوامي ناري زه وي و نهرازيان لانكي ته مه ددون و پيشكه و تن و بلنديه بږ قه بائيلي ديكه. كورد نه و دل كه سيكن قانون و نين و قاعيده به كيان هينا بوه گوري. له نيو ته و او به شهر دا چاكتريني ته و او نديان و نينيان بږ عه دل و به دادتريني هه موو قانونيكي ئينسان قه بو لي كړدبو و نزيكتريني عه قل و ئينساف و ته بيعه ت بو كه خيل و گه ل و قه بايلي ديكه به كاريان بر دبو.

كورد نه و دل كه سيكن ته و او به شهر به ته و هه خوش له كوستانان و سه حراياندا ده ژيان و به تالان و كوشتاري يه ك و له حال به دويياندا رايان ده بورد، نه وان به جووت و چاندن و دانښتن له دتهاتا به سهريان ده برد و روو له بلندي و پيشكه و تن عاده تيان گرتبوه، قه بائيلي ديكه ليتان و هره دگرتن. له زه مانې پيشو به چل قه رن پياوي زور گه و رديان لي پديدابو و به داد و عه دل [و] رښيد و جيهانگيري نښتتپهاري كړدوه. ئينساني نازا و به زور بازو و يان تيدا پديدابوه. هو كمداران و كو مه نباد و جه مشيد و كه ياني و ساسانيان له پيش ئيسلام پيگه ياندوه. كورد ميلله تي كه، نه زمينه ي قه ديمه نيسبه تي موته هه ويران و په هله و انان و جه سووران لي ددهن. كورد پياوي و هكو روسته مي داستان و دارا و به همن و جاماسب و زه رده شتيان پيگه ياند تا قيامه ت له تايفي دهر مه دحيان دكا. كورد نه و به له خيلافه تي هه زه تي عومه ردا، پادشايان داديان له ده ست ده كرن، كوردستان پياوي و هكو توكله و فز لوون و ده يسم و سه لاحه ديني نه يووبي و نادر و كه ريم خاني زه ند له سه لاتينان هينا وجود.

كوردستان نه و نه د پياواني پيگه ياند نه گهر بيتو ته نريخي زه وتي بگا، سه د جيلد كتيب، به لكه هزار جيلدي لي ته تليف دكرت. (مه عزاليك به ده سايسي دو شمن له په رده به كي ته و هوم و خه ياليدا خستويانه ته نه زه روه و له ته واريخي نه غياردا [به] غه يري كورديان دهنو سن. مولا حه زه دكرت، مونه وهران و جه وان و جحيل و عوله ما و مه شاخ و به گ و نومه را و شازاده [و] خانزاداني كوردستان نه گهر بيتو سوالتيكي

تهئربخی یاخود ئاین وه یاخود ئیجتماعی، سیاسی، ئیقتسادی قهومیتهک له ئهقوامی بهشهریان لی پیرسی، بهتهواوی زانین جهواب دهدهندهوه و بهلکه لهو عیلمهدها بهزبانی غهیریش تهئلیفی ههیه؛ لاکین ئهگهر کهمیک له ئهحوالی تهئربخی میللهتی خوی و زوبانی دایکی و باوکی، وهتهنیکتی تیتیدا پهروهرده [و] گهوره بووه لئی پیرسیته، یا دهبیترت نازانم، و یاخود بهخامووشی و بیدهنگی جهواب دهدهاتهوه. ههزهرتی عومه (رض) فرموویه: «لولا محبة الاوطان لخرت» لازمه لهسه رهه موو کهسیتهک و له پیش هه موو کهسیتهکا، ههوايجی مال و مندالی بهجی بینیت و له زهرووره تیان دهرخا، له پاشان سهدهقه بههه مسایه بدات. ئهوه کاری عاقل نییه خانووی خوی رووخابی، مالی خهلقی چاکاتهوه و مندال و ژنی خوی برسی و پروت بی و دراوی بو مندال و ژنی بیگانه خهرج کا، وهتهنی و میللهتی موحتاج بی به مهعاریف و تهئلیفات، بچی خهزهتی عیلم و مهعاریف و زبان و دینی ئهغیار بکا. ههزهرتی فهخری عالم (ص) فرموویانه: «حب الوطن من الايمان» ههرکهس مهحهبهتی وهتهنی نهبی ئیمانی نییه، ههرکهس مهحهبهتی وهتهنی بو، سهعی بوئاوه دانی و موعاودنهت و زانین کرد، ئهوه بو وهتهن دهفعی زههر و جهلبی مهنفهعهتی کرد و بوی کوژا، ئیمانی بهسه د چندان و باوهری بهئهوهنده زیاد دهبی.

مولاحهزه دهکرت له ئهوهل دههرکهوتنی ئیسلامهوه تا ئهمرۆ، عوله ما و مونه وهرانی کوردستان بهبوغز و نیفاق و شیقاق و ویرانی کوردستان دهکوژن. وهتهنیان له زوبان و عادات و تهبايع و ژيان و ئاوه دانی و میللیهت و قهومییه تیان مهحرووم کردن و خستهانه ژیر لینگى ئهعداوه و له ئهحوال و تهئربخی خویان و ئهجدادیان بی خهبهرکردن، تهئلیفات و نووسین و خدمهتانیان بهزوبان و عاداتی غهیری خویان دهست پئی کرد. بوون و، ژيان و ههستی و ئازادییان کردوو فیدایی هیندیک ئهشیای ناچیزه و مهوهوم و خهیالی. وهتهن و میللهتیان له دهست دهرخست. تهئربخی کوردستان ههر پارچهیهکی کهوته دهست ئهغیاریکهوه. ئهوه تهئربخانه ئهمرۆکه بۆمان بوته چیرۆک و حیکایات و ئهفسانه له زبانی چاک و بهددا. ئهگهر لهم عهسهدا بیتو مونه وهرتکی کوردستان له خهوی غهفلت ههلهستا و له مهستی شهراپی تهوههوم هوشیار بووهوه و عهقلی کهوتهوه سهری، دهست دهبا تهئربخی میللهتی خوی موتالهعه بکا. (بیلئيجار دهبی لهنیوکتیبانی موختهلیفهی پهراکهندهدا سهحیفه بهسهحیفه بگهرت، ههر ههرفیککی له کتیبیکدا و ههر کتیبی له جیگاههکدا دهست بخت، بهموددهیکی زۆر، رشتهبیکی دهست کهوی یا نه، ئهویش له

تاقه تی هه موو که سیکدا نییه له ههر ته ئیریختیک نوسخه یه که پهیدا کا؛ یاخود مومکینه نه و ته ئیرخه له هه موو وهختیکدا دهست نه که وئ، پهیدا نه بی وه یاخود هه موو که سیک زوبانی غهیره نه زانیت وه یاخود مه قسوودی پئ ناییتته جئ، بهمه جبووری دهست له و خه یالنه بهر ددها و نه و فیکر و هه وه سه ی له سر دهرده که ویت.

فه قیری خادیم که نه و وه زعییه ته م لی ئاشکرا بوو، کولانی موچییه تی وه تن جوشی دام. زه مانیکه زور کوششم کرد بۆ جه معکردنی موته فه ربقان، کومه بی نه قدی عومر و مالم بۆ خرکردنی بلا و کرد. ته شه بوسی کتیبانی بیژمارده م بۆ کرد، زورترین شارانی مه مله که تی کوردستانی بۆ گه رام، تا به راستی ئاگاداریم له ته ئیریخی ئه حوالیان پهیدا کرد و بۆ ریکخستنی قسه بان ده مکوشی و نه مه ی به نه همیه ت بوو ده منووسی. له پاش مه راره تیکه زور و زهره ریکه بی ژمار، به هه موو هه وه سیکه توند هه رچییه کی راست و بی درۆ و غه ش بووه خریم ده کرد و ریم خسته قه له مه وه. به راستی مه جبووری وه دهسته ئینانی هیندیک ئه خبار [و] ئاساری قه دیه بووم و زور نه زیه ت و زهره م له سر کیشا، تا ته وای لزووم دهستکه وت. هه ر کتیبیکه دائیر به مه قسه د بی موتاله عم ده کرد بۆ خاتری نووسینی ته ئیریختیک به راستی و دروست. وه هه ر عه کسیکه مه خسوس به کوردستان بی وهرم ده گرت. به ته وای که مه ری خادیم بۆ به ست، بۆ هه موو خدمه تیکه حازر بووم، به هبج وه جه خه یالنه له سر لا نه جوو و هه ر ئه حوالیکه مه نعی ده کردم دل زیاتر سابیت قه ده مه ده کرد، نه موته نه خیریک سه به بی ته ئخیری پئ کرا و نه مانیه تیک مومانه عه تی پئ درا، به لکه چاکتر حه مییه ت و جه ساره تم پئ زیاد بوو، بۆ هه موو زه حمه تیکه حازر و رازی بووم، تا که به ته و فیه قاتی ره بی موته عال یه زدانی پاک و به مه ده دکاری حه زره تی فه خرو ل نه نییای نیکو سروشت و ستوده خیسال و گوزیده نیدراک و به هیمه تی شیرانی عالی ته باران و سه رکرده ی ئیمانداران، ته ئیریختیک هات «غونچه ی به هارستان» له میترگه زاری باغ مه نشه ی و گولبونی «ته ئیریخی کوردان» ه تازه غونچه ییکه، نه وشکوفه له به هاری خوړه میدا دهست به پیشکووتن ده کا. له سه ر هه ر لک و گه لاییکه له داغ و حه سه رته ی بولبولان، به له بان باله بان لی ددها و له ئیشتیاقی به هه زار ته رانه، له خو شخوانی دایه عه نده لییان، له نزیک سپیه تی فه جری و یسالدا بۆ گه یشتنی کردنه وه ی لیسوی به پیکه نین، به ناله و زار نه غمه ی نه وای تووتییان بی، ناوینه ی جه مالی لال به ته به سومی نه و غونچه یه شه که ر شه کنی ده کن و دهم له سوخنووری ددهن. نه م غونچه یه نه وره سه نازکه پر عه تره بۆ، رهنگی له نه زه ره قیباندا ئاته شیه گه لای تازه دهرده خا،

پشکووتنی به خوشکی گه وهه ری یه کانه یه تا ئەو گه وهه ری نه که ویتته بازاری یه کتاییه وه، ئەم غونچه عه تر به خش نابێ و تا ئەو گه وهه ره جیلوه گه نه بێ ئەم نۆیه ره تازه کچه پشتیوان په یدا ناکا، هه چه ند مه حبووب و نازه نینه و شیرینه؛ لاکین بۆ به خیتوکردنی به خیتوکردن لازمه، تا بۆنی خوش و مه هاره تی ئاشکرا بێ، دووشیزه و موعه ته ریککی وایه له کراسی شکۆفه بیتدا خۆی شار دۆته وه، که پشکووت زۆر که سان سه رمه ست و زۆران ده خاته سه ر که یفیککی وه هاوه، تا رۆژی ئەزهل له مه شامیدا ته عه توپ رایحه فزا بی و په نامان به خودایه.

ته ئریخ زانین

عیلمی ته ئریخ، فه ننیکی زۆر شه ریفه و وه قایعی زه مانێ رابردووی نه وعی به شه ر و ئەحوالی ئومه می سابیه به سووره تیکی. سه حیح و ته دقیقیکی ته واومان بۆ به یان ده کا.

ته ئریخ گه رانی ئەنواعی به شه ری موخته لیفه، مه ده نییه ت و ته ره قی که رانیان به ته دریج ده یگه رپه ئته وه. به راستی ته ئریخ له مه یدانی مه ده نییه تدا ئیسه باتی و جووود و ئاساری میلله ت له وه حشه ت و ته مه ددونی حاڵی به دوویه ت و ئەحوالی گوزه شته و گه یشتن به نه جات، وه قایع و ئینقلابات و ئیسته یرداد و به سه ردانی عه داله ت و زولم. خولاسه ته واوی شئوونی ژیان و مردن ده کا. ته ئریخ ده لیلی سه یری پادشایان و ئومه را و ده و له تیان و سیاسه تیان و شه روشوور و هیجهره ت و ئیسته یرلای ته شکلات و ئیداره یان ده کا، وه ئیرشادمان ده کاته سرشتیکی بۆ دین و دونیامان لازم بێ. ته ئریخ فیری ئەخلاق و عادات و ئەده بیات و علووم و موکته شه فات [و] موخته ره عاتمان ده کا، هه ر قه ومیکی ئاسار و عه لاماتیکی له پاش به جێ نه مابێ، ئەو قه ومه له نه زه ری عموومدا به جاهیل و موته وه حیش و نه زانیکی وای داده نیتن که له به حسیاندا ئیسته فاده یه ک نابه خشید.

چلۆنی ته ئریخ: ته ئریخ نه هه ر مه قسه د له حیکایه تکردن و سه رگوزه شته و چیره ک خۆندن بێ، لاکین ده فعی مه راقمان¹. حه قی وه قایعی رابردوو کردبێ. ته ئریخ ته ئمینی ئیسته یفاده مان به مه ده کات، ئەجداد و باب و باپیرانمان، یاخود ئوستادمان و تایفه و میلله تمان له زۆر زه مانانی پێشوودا ژیاون و عومریان به سه ر بردووه، له گه ل ئەقوامی قه دیم یا به به رابه ری و یا له گه ل دوشمنان له مه مله که تان شه ر و کوشتار بوونیان له گه ل دوشمنانی ئیسته ماندا به ناسینمان ده دا.

له پێشدا حکومه تان چۆن بلنڊبوون و پێشکه وتن و پاشکه وتنیان چۆن بووه و به چ

جوړتیک کهوتن. دهې بزاینه نهو نهقوامانه به چ هونهړتیک گهوره بوون و له سایه ی چ پیسی و فسادیکه وه مهو بوون. نیمه نهوانه هه موو فیر دهبن. نهو میلله ته ی هاتوچو بهری ته جره به ی چاک و خراپه یه کی زوریان، نیمه له سایه ی ته ئریخه وه دهزانین.

ته ئریخ حسسیات و نه جیبی ئینسان بلند دهکا. هیمه ت و ره شاده ت و نازیی و سه خاوه تی پیاوان و کومه گی و پشتیوانی مه حبه ت و یه ک دلی دهکا نهو که سه ی ته ئریخ بزانی ت وه کوله زه مان ی پتیشوودا تا ئیستا ژیا بی و به چاوی خو ی هه مووی ده بین ی. نه حوالی وه قایعانی پتیشووی ئینسانان زور قه دیم ده زانی، ده یاننا سیت. فایده له وه زیاتر بو ئینسان چ بی چاره؟

چاکه ی ته ئریخ: له پاش فیربوونی ته ئریخی ئینسانان له زه مان ی رابردوودا ژیا نی بلند کهوتیان و له بهر چ بوونی زاندر ا و نهوانه ی ئیداره ی مهمله که تان و نهقوامیان له ده ست دا بی، له هه موو که س زیاتر ئیستفاده دهکا. له ته ئریخ زور وقرو عاتیکی ته ئریخی و سیاسه تیکی به ده ه شته ت، له شیر و چه ک و سیلاح زیاتر پرنده و کار به زیره، له وه به کار نیشان دانیی واقیعاتیکی زور گه وړه ده به خشی ت، له هه موو وه قتی ت و زه مانیکدا نه و دی که قه ل ه م ده یه یت ته وجود و ده یخاته قالبی ئیجرائاته وه و ته ئسیر ده به خشی ت، هیچ گولله و تو ییک ئیجرا ی نه وه ناکا. له چهنده سراندا زور حقووقی سیاسی زایع بوو بیتیش، ته ئریخ خستوویه تیه مه یدان وه. نهو له ته ئریخ ئیستفاده ده کرت به تنها مه ده نییه ت و شوونی میلله تیک زانین نییه، ده بی له وه قایعی ته نه ی نهو قانونه ی که نهوانی پی ئیداره کراوه بزاند ریت و نه سبابی ته عیینکردنی وه قایعی موخته لیفه و باعسی ده رکه وونی فساد ی رابردو و ئیستا و حادیساتی پتیشوومان له گه ل نه م وه خته به رابه ری و قیاسی دهکا. له کاغه زانی پتیشووی ته ئریخیدا ئیستفاده ده کرت، هه وړه کو بیژرا غایه ی ته ئریخ، ئینسان له سه ر ړتگی ته ره قی و ته وای بو مه نزل ی نازادی و سه ره سته ده با ته پی شه وه.

دابه شکردنی ته ئریخ

له نه ساسدا ته ئریخ دوو قس مه: عوموومی؛ خسووسی. ته ئریخی عموومی به حس له سیلسیله وه قایعی ته وای نهو نهقوامانه دهکات که زور یا که م له مه یدانی مه ده نییه تدا نه سه رتکی به جی هیشت بی. ته ئریخی نه سلیش نه وه هه رچیکو خسووسییه، به حس له موخته و دیاتی ده ولت و مه ده نییه تی سیاسی و نه حوالی قه ومیک دهکا که نه ویش

قسمییکه له تەئریخی عموومی. غەیری ئەوانەى مەزکووریش «تەئریخی مەدەنییهت»
تەئریخییکه بەحسی مەدەنییهت و ئیجتیماعیهت و ئەحوالی موختەلیفه دەکا.

ئەگەر بەحسی سیاسى داخیلی و خاریجیى حکوومەتیک بکا «تەئریخی سیاسى»
پێدەلێن. هەر بەو ئەوعە تەئریخی: فنوون، سەنایع، تەبیعیات [و] فەلسەفە، زیکر
دەکرتن.

«کانیى تەئریخ» مەنابییى تەئریخ سین: ئاسارى مەنقوولە، ئاسارى قەدیمو ئاسارى
مەزبووتەیه.

موئەریخان تەئریخیان بە سى ئەدوار داناو.

ئەزمەنەى تەئریخییه: قروونی نوولا، قروونی وستا، قروونی ئوخرا. له ئەزمەنەى
مەجهوولەو یەعنى له خەلقەتى ئادەمەو تا ئیمپراتورییهتى شەرق و غەربى رۆما (سالى
۳۹۵ پ. م) تەعبیر دەکرت. قروونی وستا له سالى ۳۹۵هه تا ئینقرازی
ئیمپراتوریهتى رۆما، یەعنى له سالى ۱۴۵۳ ب. م که ئەستەنبول کەوتە دەست دەولەتى
عوسمانییهو.

قروونی ئوخرا له فەتخى ئەستەنبولەو تا ئەم عەسرەى ئیمە تیداین. ئەویش بەدوو
قسم تەقسیم دەکرت:

له سالى ۱۴۵۳ پ. م [تا] زهووری ئینقیلابى گەورەى فرەنسە له ۱۷۸۹. ئەوانە
هەموو بەقروونی وستا مەحسووبن؛ لەو بەملاو بەقروونی ئوخرا حیساب دەکرت.

ئىعتىمادی ئەم تەئریخە: ئەم تەئریخە پشتیوانى بەدوو گەرانە گەرانى پێشوو و گەرانى
پاشوو. گەرانى یەكەم له دەرکەوتنى مەنشەئى کوردان تا پەیداوونى ئىسلام (سالى ۶۲۲
پ. م). دەورى دووهم له دەرکەوتنى ئىسلامەو تا ئیستا.

مەنشەئى کوردان

عولەمای تەئریخ له حەقى مەنشەئى کورداندا نەزەریاتى موختەلیفەیان هەیه. لەو
نەزەریاتە کە ئیمە لەم تەئریخەدا نەقلی بکەین و ئەوێ لایق بێ بۆگوتن له عەسرى
ئیمەدا، نەقل له بەعزى ناسار و ئینکشاف و بەعزى کیتابى ئەوروپاییه، وه نەزەریاتى
هیندیك موئەریخانى ئەجنەبى و ناشوورى و کلدانى و ئیقتاباسى بەموئەریخانى یۆنانییه.
لەو خسووسەو ئەوێ ئەهەمییهتى هەبێ تەشەبوساتى بەعزى مۆنەوهرانى کوردانى

ساحیب رۆح و به‌حه‌مییه‌ت وه ته‌ئسیساتی هیندیک ته‌ئریخانی کوردانه و نه‌ده‌بیات و به‌عزّی سه‌رگوزه‌شته و چیرۆک و حیکایاتی ته‌ئریخی کوردستانه به‌زوبانی میلله‌ت. ئه‌ویش زیاتر کۆمه‌گی و پشتیوانی ده‌کا بۆ بوونی کوردستان له‌ مازییه‌کی زۆر دووردا و له‌ قسمی ژبانی میلله‌تدا به‌ناشکاری وه‌دیکراوه، به‌یانی ده‌که‌ن. ئه‌وانیش له‌ دائیره‌یه‌کی مه‌حدود دا هه‌موویان به‌ته‌واوی ئینتیزام و ئینحیسار کراوه، هه‌موو هه‌ره‌کات و ئه‌خلاق و عادات و ته‌بایع و موچاره‌بات و هه‌جهره‌ت و حکوومات و ئیداره‌جاتیان له‌ سیلسیله‌یه‌کی مه‌ریووت و سه‌حیحدا ده‌ست به‌ده‌ست هاتووه و ده‌م به‌ده‌م و زبان به‌زبان بیژراوه. ئینشائه‌للا له‌ کتیبی گه‌وه‌ه‌ری یه‌کانه به‌دوور و درێژی زنجیره‌ی گه‌وره و پادشایان یه‌ک یه‌ک دینه‌گوته‌ن. ئه‌وانه‌ش له‌سه‌ر دوو ته‌قسیم دابه‌شراوه: به‌شێکی ئه‌وانه عائیده به‌ده‌وری پێش ئیسلامیه‌وه؛ یه‌عنی له‌ ئیبتیدای ده‌رکه‌وتنی مه‌نشئه‌ی کوردان تا زه‌ه‌ووری ئیسلام. ده‌وری دووه‌میان عائیده به‌ئه‌سه‌رائێکی قبوولی ئیسلامه‌تیان کردووه.

هه‌رچیکو قسمی ئه‌وه‌له - هه‌روه‌کو له‌سه‌روه‌ه بیژراوه - ئیبتیدایه‌ک یه‌ک و هه‌ریه‌کی له‌ جیگای خۆیدا ئینشائه‌للا به‌ته‌واوی به‌حس ده‌کریت و هه‌ر نه‌قلێکی به‌سه‌نه‌دیکێ چاک، بۆ خاتری دلی خۆنده‌وار نه‌که‌وتیه‌ ته‌شویشه‌وه، به‌یانی ده‌که‌م.

ئه‌ما قسمی دووه‌م له‌ سه‌قیقی ئه‌مردا، ته‌واوی قه‌ومانی له‌ شه‌رق هه‌مانه، به‌قبوولکردن و ئیرتیباتیان له‌ گه‌ل عه‌ره‌ب و ئیسلام قبوولکردن یا نه‌کردن بوون به‌ته‌سه‌دوق و [فدامی] نه‌زه‌ریات مین عیندی موئه‌ریخانی عه‌ره‌ب.

جومله و ته‌واوی میلله‌تی ئیسلام، مه‌نشئه‌یان له‌ داخیلی ئیسلامدا له‌ ئێو عائیله‌ی عه‌ره‌بدا گه‌رانیان مه‌جبوورکردن، ئه‌ویش ته‌زیقیکی وابوو که هه‌چ ئیسلامیک نه‌ماوه له‌ شه‌رقدا له‌ به‌ر عیلاقه‌داریان به‌ئیسلام عه‌ره‌بان به‌مه‌نشئه‌ نه‌زانن، یا له‌ ته‌فریق وه‌ یاخود ته‌زیق وه‌ یاخود جه‌هاله‌تی عوله‌مای مه‌یدانیدا «بوون و بوونی ئه‌سڵیان»؛ به‌غه‌یره‌ز ئێرانیه‌کان نه‌که‌وته‌ ژێر ته‌ئسیراتی عه‌ره‌به‌وه و به‌ئیسیمی شیعییه‌ت و به‌عزّی، به‌عزّیکیان گه‌ریبانیه‌کان له‌ په‌نجه‌ی ده‌سایسی عه‌ره‌بان په‌ها کرد. کوردیش هه‌روه‌کو ئه‌قوامی دیکه‌ی شه‌رق به‌ئێجباری ئه‌وه‌یان قبوول کرد بوو. جا له‌ به‌رئه‌وه‌یه‌ گه‌وره و که‌یخودایان و مه‌شایخی توروک و مه‌لایان، له‌ نه‌سلی عه‌ره‌ب بوونیان ئیددیعا ده‌که‌ن. عه‌له‌ئخسوس هه‌روه‌کو له‌ به‌ندانی هاتوا به‌ته‌فسیل دێته به‌حسه‌وه، مه‌نشئه‌ی عه‌ره‌ب ئه‌وه‌نده له‌سه‌ر و یج‌دانی کوردان قووه‌تی نه‌بووه که بیه‌تته ئه‌ساس بۆیان و ئه‌دواری رابردوویان مه‌علوم

دهكا و ئيرشادی ئه مه مان دهكا كه كورد له پيش عه ره باندا به چهند هه زار سالان له
 ته مه ددونيكي ته واودا بوون. ئه و ته عه روزه ي عه ره بيه تيش كه خستيبته مه يدانه وه،
 موئه ريخاني ئيسلامي وهكو «مه سه وودي» ساحيبي «مروج الذهب» و «ابو اسحق
 الفارسي» ساحيبي «برهان قاطع» و هينديك مه لا و شيخاني كوردستان بو مه نفه عه تي
 زاتيه يان، نه وريجى ئه و فيكره يان داوه و نسيبه تيان له عه ره بديان بو ته سه لوتى دينيه، تا
 له نيو ئيسلاماندا ئيعتيماديان پي بكه ن و زياتر مه نفه عه تيان پي پي. يه كييك هه زره تي
 عومه ر و يه كييك هه زره تي ئه بو به كر و يه كييك عوسمانى زينوره ين و يه كييك عه باسى و
 يه كييك ئه مه وى و هه ربه ك له عه سرى خو ياندا بو ته قه روب و مه كسه ب دوور به دوور
 خو يان نزىك كردوه و ميلله تيان به رداوه له نيو كوردستاندا به ئيسمى دينى و ئيستىلاى
 پروحانى ته ركى ئه ستيان كردوه. پيغه مبه ر فه رمويه تي: «من أنكر أصله لا أصل له».
 هينديك مه سائيلي ئيران بو ئه و ئيدديعايه مان به شاهيديكي عاديل حيساب ده كريت.
 ميسالى حكومه تي ئيران له بهر به عزى هه ره كه تي سياسى هه زره تي عومه ر كه ئيستىلاى
 به سه ردا كرد و ئينقرازى حكومه تي كردن و كچى پادشايان وهكو ئه دنا عه بدىك له
 بازاري مه دينه فروت و مه حبه تيان له گه ل هه زره تي عه لى له خسوسى ئه وه كه حيمايه ي
 مه سائيلي كورد و كچه كيسرايى كردبو وه مودافعه ي بو كردن، له شوكرانه ي ئه و
 هه ره كه سياسىيان وه حكومه تي ئيران به هه موو نه وعييك باودش و باغه لى بو ئه ولادى
 هه زره تي عه لى كرده وه و له هه ر ته ره فيكه وه سه ره بى ستى كردن و ئيحترامى گرتن. زور
 كه سانى ئه سل ئيراني يا كورد ياخود فارسى وه ياخود ته راكهمى نازه ربايجان، كه ئه و
 مه حبه ته ي له حكومه ته وه بو ئه ولادى عه لى چاوپيكيه وت له م شاره بو ئه و شاره ئه وانيش
 هيجره تيان ده كرد و به درو و بو خاترى خو يان له ته مه توعى باج و خه راجى حكومه ت رها
 بكه ن و بكه ونه رحه ته يه وه و جىگايه كى چاك بخه نه ده ست، نيسبه تيان له ئه ولادى
 عه لى ددا و خو يان ده كرده «سه يد» هتا له عه سرى ئيمه وه فه قير به چاوى خو م ئه وانهم
 ديوه و ليم مه علوم بووه. ئه مړو كه ته ماشا ده كريت ئه كسه رى ئيران «سه يدن» و خو يان
 به ئه ولادى عه لى حيساب ده كهن. له ئيبتيდაى ئيسلاميه وه تائىستا هه ر به و جوژه
 ته ئسيراتى عه ره ب له كوردستاندا كارى كردوه و مه نشه تيان لى ون بووه. عه جه با ئه و
 عائيلانه كه خو يان به عه ره ب حيساب ده كهن، به چاكى مولا هه زه ي ئه حواليان ناكهن كه
 له پيش ئيسلامه وه «كورد» نه بوون و ئه م عائيلانه كه هه موويان عه ره بن، كورد چى ليها ت
 و چ و بجدانتيكه ئه وانهم كرده كورد؟ مادام روئه سا عه ره بن و ئه مير و گه و ره و شيخ و

مه‌لا هه‌موو عه‌ره‌بن، بۆچی میلیله‌تی کورد به‌سه‌ر ئه‌واندا غه‌له‌به‌ی کردوه لازم بوو ئه‌وان غه‌له‌به‌ به‌سه‌ر کورداندا بکه‌ن، چونکه عاده‌ته هه‌ر قه‌ومێکی گه‌وره و به‌نفووز به‌سه‌ر قه‌ومێکی زه‌عیفدا ئیستیلا‌ی کرد به‌هه‌ر نه‌وعێک بێ بابێ، ده‌بی ئه‌و زه‌عیفه بکه‌وێته ژێر ته‌ئسیراتی زبان و عادات وه‌ زوبانی قه‌ومی به‌قووه‌ت؛ وه‌کو ئیستیلا‌ی عوسمانیان به‌سه‌ر ئیمپراتۆریه‌تی رۆمدا، ته‌ماشای ده‌کریت هه‌موو ئه‌قوامی رۆمێکی که‌وته ژێر په‌نجه‌ی عوسمانییانه‌وه، له‌ رۆمی ئه‌نا‌تۆڵ به‌ته‌واوی ژیان و عادات و زبانی عوسمانیان قبول کردووه و ئیستیلا‌ی عه‌ره‌ب به‌سه‌ر میسر و ئه‌نده‌لوسدا. خولاسه ئه‌وانه هه‌روه‌کو بێژرا وه‌ له‌ به‌عزێ جێگای دیکه‌شدا ته‌که‌رور ده‌کریت، ئه‌وانه هه‌موو له‌ جه‌هل و ته‌عه‌سووب و ته‌مه‌ع و مه‌نفه‌عه‌تی شه‌خسی به‌عزێ مه‌لا و شیخان ته‌قه‌ددومی کردووه. وه‌لێ ویجدانی کورد هه‌ر کورده؛ نه‌نیسه‌به‌تی له‌ عه‌ره‌ب و نه‌ له‌ تورک و غه‌یره ده‌دریت. کورد له‌ ئه‌وه‌ڵ ئه‌مریاندا یه‌عنی له‌ چه‌ند ده‌ هه‌زار سالانه‌وه تائێستا هه‌ر کوردن و خۆیان به‌کورد ده‌زانن وه‌ له‌ عادات و ژبانی قه‌ومیه‌تیان ده‌رنه‌چوون.

لیسان و عیرقییه‌تی کورده

رەگەیی میلیله‌تی کورد له‌ شو‌عه‌به‌یه‌کی زۆر گه‌وره‌ی ئه‌قوامی ئێرانین و میلیله‌تی ئێران نارین. ئیسمی ئاری له‌ ته‌ره‌ف جو‌غرافیونی قه‌دیم به‌قسمی شه‌رقی شاری «خو‌راسان»، «هه‌رات» وه‌کو سیستان بێژراوه.

هیندیک ئه‌وقات ته‌واوی ئه‌فغانستان و به‌لو‌وجستان تا حدودی هیند ته‌عمیم کراوه، لاکین له‌ قه‌دیما عیباره‌ته له‌ هه‌رات. ئه‌نسابی ئومه‌م و ئه‌لسینه له‌ ته‌ره‌ف عوله‌مای موته‌ئه‌خیرینه‌وه به‌قه‌ومێک ته‌سمیه ده‌کریت زه‌مانی قه‌دیم له‌ به‌لخ و هه‌راتدا ساکین بووین و له‌وێهه‌ بۆ ئێران و هیندوستان و ئه‌وروپا شو‌عه‌به‌ی بلا‌وکردبێته‌وه. مه‌مله‌که‌تی قه‌دیمی ئاری لانکی نه‌وعی به‌شه‌ر بوو و ئه‌وه‌ڵ مه‌زه‌ه‌ری مه‌ده‌نییه‌تی ته‌ره‌قی ئینسان حیساب ده‌کری. بینا له‌سه‌ر ئیقتی‌زای ئیقلیم و مه‌وزیع و مه‌وقیعی ئه‌هالی ئه‌و جێگایه له‌ ته‌واوی ئه‌نواعی نه‌وعی به‌شه‌ری دی که‌ ته‌ناسوبی ئه‌عزایان چاک‌تره و مالیک به‌زه‌کاوه‌تانێکی زیاترن، له‌ پێش هه‌موویاندا وشیاربوونه‌وه و ئاگاداریان پێدا [کرد] ئه‌گه‌ر ئه‌و عه‌هده ئه‌کسه‌ری به‌شه‌ر به‌ شوانی و ده‌راو و جووت ده‌ژیان و له‌ حا‌لی چادر‌نشینیدا بوون. ئه‌وه‌ڵ که‌سیک له‌ دێهاتدا ده‌ستی [به‌] ته‌ئسیسی دانێشتن کرد و خووی به‌خانوو دروستکردن کرد و قاعیده‌یان به‌زراعت کرد میلیله‌تی (کورد) بوون.

بۆ خاترى له قهزا و قهدهر و شهڕ و جیدال و شتى تههلوكه خوۆ بدزهنهوه، له جیگاندا دانیشن و ئیسكانیان کرد و زراعت و شوانی و راوکردنیاں کرده قاعیده. دهستیان بهئیلتیزامی ئیقامهت و نفوس زیادکردن کرد. بهمروری زمان لهو جیگایانهدا زیاد بوون. وهتهنى ئهسلێیان پێ تهنگ هات و تیتیدا نهدهگونجیان و تهوسیعى زراعتیان کرد و بۆ ههراسهتى ئهرازى قابیل بهزراعت و پهیداکردنى زهویی و زیادکردنى جووت و دروونه، مهجبوور بوون بهئهترافدا بلاوینهوه. ههریهك له نزیک خوۆیهوه خشا و له خوۆی وهتهنیان جوۆ بوونهوه. بۆ نهوعى گهلى کوردان دهم بهدهم و زمان بهزمان و قهبیله بهقهبیله و خێل بهخێل، گهله گهله ههڵستان و دهستیان بههیجهرهت کرد و پرویان کرده جیگایهکی دهست بدا بۆ جووتکردن پهیدا نهدهبوو یا نهیان دهدییهوه و یاخود لهگهڵ عیال و خێلى ئهو جیگایانهدا سازشیان نهدهکرد وه یاخود لهو جیگایانهدا نهدهگونجیان. دهگهڕان تاكو موهفهبهق دهبوون و لهگهڵ عیال و عهشیرهتى دیکه شهڕیان دهکرد، ئهگهر بهسهریاندا زال بوونایه، لهوێ دادهنیشتن؛ ئهو عیلهیان یا دهردهکرد وه یاخود بهخزمهتکردنیاں راڤهگرتن و دهیان خسته ژێر دهستوورى کوردییهوه، ئهگهر دهدهقهتیان نههاتبان، بهمهجبوورى دهپۆیین تا لهسهر عیلتیک زال دهبوون و دانیهشتنیاں قهرار ددها. ههر بهوجۆره بۆ پێشهوه لێ دهخوران و پێش دهکهوتن.

لاکین ئهو گهله عیلا نه تهنها سالتیک یاخود گهڕانیکدا بلاونهبوونهوه؛ بهلکه له عههد و زهمانیکی زۆر موختهلیفه، لیک دوورکهوتهوه. بهوجۆره له بهینی ههر خێلتیکدا چهند گهڕان و قروون بهسهردا راپردوه.

و له قهومی ئارى چهند قهومیتهک غهیری کورد و ئیرانییه له ئارى دهکهوتوون؛ وهکو «کلت» و «پاسخ» ولاتین «توتون». ئهسکیت «یۆنان». به زۆری زهمسان و لیک دوورکهوتهوه، تهغییراتی زوبانیان تێ کهوتوه.

لهم موختهسهردها بهحس لهو نهقوامانه بهتهفسیل ناییتته کردن؛ چونکه شوعبهیان زۆرن و قسه درێژ دهبیتهوه و له سهددی مهتلهب لادهدریت. لاکین له کتیبی گهوههردا بهتهواوی شهرحیان دهکړی. له قاموسى «الاعلام»ى شهمسهدین سامیدا زیاتر له ۵۰ سهحیفهى وکو نهمهدا شهرحی دهکات. ئهها ههرچیکو نهقوامی ئارین، له پێش ههموو قهومییکدا، دوو شوعبهى زۆر گهورهیان لێ جوۆ بووهوه: یهکیتهک بۆ ئیران دهکهوت و دووهم بۆ هیندوستان بلابوونهوه. له بن نیوى قهومییهت و میللییهتدا، موهسهل له ناتیدا قهول بهقهول دهتریت.

قەومیەت و میلیت

قەومی ئیرانی لە وەتەنی خۆیاندا بلاو بوونەوه. لە غەربی (خوبیەوه) بەتەواوی ئەرازی ئیرانی داپۆشی و پالیان پتکەوهدا. بەعزیک لە ئیران و مەجرای جەیحون و دیجلە و فوراتدا بلاو بوونەوه و ئەو ئەرازیانەیان پرکرد. هیندیک لە شیمالی شەرقی عەرەبستان، قسمی شیمالی غەربی ئیراندا و شیمالی بەحری خەزەر و غەربی کویستاندا دانیشتن. شەرقی مەعلوم نەکراوه؛ چونکە دايمە تا حدودی هیندیان پرکردووه. لەسەر حەدد و سنووری کوردستانی قەدیما مەعلومی دەکەم. وه هەندیکیشیان لە کیتی زاخۆ و بەحری فارسدا و سەحرای کەبیر و بلوچستان و ئەرازی ئەفغانستاندا پرپوون و لە هەر ئەترافیکیهوه دەستیان بەسەرکێشی کرد. ئەقوامیکی لەو جینگایانەدا بوون، بەزۆری بازوو دەرپان کردن و بۆ خۆیان لێی دانیشتن و ئەرازیانیان زەوت کرد. تەواوی کویستان و دەشتی غەربی و جنووبیان ئاوەدان کرد و دەستیان کردە جووت و چاندن.

لەسەر حەد بەحسی حدودیان دەکەیت. ئەو قەومە عەزیمە لە تەرەف مۆئەریخانەوه هیندیکیان بە «لودوهی» و بە عیلام و میدیا و کاردۆخی یان نیوپردوون و لە پیش ئەو نێوانەدا بەئیرانی تەسمیە دەکەیت. لە حەقیقەتی ئەمەردا هەروەکو لە کەلیمە ی کورددا بەحس دەکەیت کوردن و لە زبانی کورداندا بەیان دەکەیت، چونکە مۆئەریخان میدیا بەئەقوامی ئاریان دادەنێن که لە سیستانەوه دەرکەوتوون و لە خاکی ئیراندا ئیسکانیان کرد. ئەو قەومە لە زبانی ئەزمەنە ی قەدیما بەئەقوالی موختەلیفە بەحس کراون. ئەسلی قەولی سەحیح ئەمەیه ئەوەڵ شوعبە ی که لە ئاری جوئ بوووه لە سیستانەوه هیجەرتیان کرد و هاتنە ئیران، فۆرسی قەدیما: که ئەمڕۆ بەکورد تەسمیە دەکەیت. لەپاش جی [گرتن] و پادشاهی لە عەهدی پیشووه تا دەرکەوتنی کە یقوود -یەعنی تا ئەوەڵ کەیانیان- بەئاری مەشهورن. چونکە تەواریخ و تەقلیدات و عاداتی پیشوویان بووه. ئەو شاهیدە، ئیسمی ئاری تێدا شەرح دەکەیت. لە زهووری کەیانیاندا بە «میدیا» ناوبران و بۆ کوردان بوو بەعەلەم. عیلام، فارس، بلوچ، ئەفغان، ئەرمەن ئەسلیان کوردن و لە کورد دەرکەوتوون.

«پەهلەوی»: لە زەمانی ساسانیاندا بۆ تیتگەیانندی رەعیەتی، سربانی، هیندی، کەلیماتی سربانیان تیکەڵ بەکوردی کرد و هیندیک نەزم دراو لە دائیرە ی حوکمداران ئیستیعمالی تەرویج درا هیندیک لە لەهجه ی ئەسلی کوردی دوورکەوتەوه.

زهند: زه‌ندیش زوبانیکی دینییه که کتیبی موقه‌ده‌سی پی نووسرابوو.

ئه‌رمه‌نی: ئه‌سلی ئوستی له په‌هله‌وییه‌وه ده‌رکه‌وت. له عه‌سری چواره‌مدا (ب. م) به‌هیمه‌تی مه‌سرووب نیوتکی ئه‌هلی مووش، حروفی لاتینیان قبول کرد و هیندیک له ئه‌لفازی رۆمیان ولاتینیان داخل به‌ئوستی کرد. هیتواش هیتواش له کوردی دوورکه‌وته‌وه. که‌لیمه‌ی «ئاری» موشابیه و مونسایی ئیسمی ئیرانی بوونی شاهیدی ته‌سمیه‌ کردنه. له زوبانی قه‌دمی سانسکریتی پیشوودا، مه‌عنای که‌لیمه‌ی ئاری ئیسمی بۆ «ساحیب»، «ئه‌رازی» و هم به‌ئه‌سل و «نازادی» و «سه‌ربه‌ستی» به‌یان کراوه و به‌عزیک به‌مه‌عنای «زه‌وی» و ئه‌رازییه‌وه موشته‌قه.

زمان و میلیهت

زۆر له قه‌دیدا زوبانی کوردی هه‌بووه وه له‌گه‌ڵ فارسیدا هیچ فه‌رق نه‌ده‌کرا؛ وه له پیش زوبانی فارسیدا بۆ. چهند هه‌زار سال، بوونی ئیسپات کراوه: ئه‌ویش موسابیهی ته‌واوی به‌هله‌وی ده‌کرد. حرووفاتیکی له کوردیدا ته‌له‌فوزی پی بکرت، زۆرن. به‌عزێ موهریخان ده‌لێن له پیش هه‌ج‌ره‌تیاندا نووسینیان به‌زوبانی کوردیان هه‌بووه. ئه‌و نووسینه له ئیبتیدائی ئه‌م‌ریاندا تا ئه‌م‌رۆشی ده‌فه‌ته‌ به‌دولاتی به‌سه‌ردا هاتوه: ئه‌وه‌ڵ جار له زه‌مانی زه‌رده‌شت و له‌ته‌ره‌ف به‌ل‌خه‌وه کتیبی زه‌ندی ئه‌ف‌یستایی به‌ته‌رکیباتیکی زۆر به‌لیفی پی نووسی. ئه‌و لوغه‌ته‌یان نیونا «زه‌ندی» و له‌نیو عوله‌مای دیندا به‌کار ده‌برا؛ بووبه زوبانیکی دینی وه‌کو زوبانی «نه‌حوی عه‌ره‌بی»؛ دوهم له عه‌هدی ساسانیاندا هه‌ندیک له زوبان و حرووفاتی سه‌ریانی و هه‌ندیکله حرووفاتی زه‌ندی و کوردیان له‌گه‌ڵ کرد. «ده‌ری» و «په‌هله‌و» یان نیونا. هه‌ر وه‌کو له پیشدا بیتزار؛ سێیه‌م؛ له پاش قبول کردنی ئایینی ئیسلام، زۆر ئه‌لفاز و ته‌عبیراتی عه‌ره‌بیان له کوردی دا به‌تیکه‌ڵ. له نیو عوله‌مایاندا ده‌ستی به‌ ئیستیعمال و ته‌رغیب و ته‌وزیج درا؛ هه‌رچه‌ند مرووی زه‌مان، ئینقلابات و ته‌زیق و ده‌رده‌سه‌ری زۆر به‌سه‌ر زوبانی کوردیدا هاتوه؛ دیسان کوردی ئه‌سلی، زه‌ندییه و زه‌ندیش کوردی قه‌دیمه. هه‌رچه‌ند عوله‌مای کوردستان له پیشدا و له پاش ئیسلامیه‌تیش په‌هله‌وی و عه‌ره‌بی و فارسی و زه‌ندیان ئیستیعمال کرد بۆ، به‌زوبانی خۆیانیشیان ئه‌هه‌میه‌ت نه‌دا بۆ و به‌و زبانه‌ی مه‌زکوره‌ ته‌لیفاتیشیان کرد بۆ، ئه‌وه‌یش له‌به‌ر سوخته‌ی دینی و ده‌سایسی عوله‌ماوه ته‌قه‌دومی کردوه، له زه‌مانی قه‌دیمه‌وه تا په‌یدا‌بوونی ئیسلام و تا ئیستا، به‌زوبانی قه‌دمی کوردی ئه‌شعار بیت‌راوه. ئه‌و

ئەدەبىياتەش لەسەر حرووفى عەرەبى زۆر ئەدەبىيات و كتیبى تەواریخیان پێ هیناوەتە وجودەوه؛ چونکە نووسینی پێ ئاسانتەر. لە فەرەنگستان قەواعتى نەحو و سەرفى کوردیان بەلوغەتێكى فەسیح و تەواوى ئیھتیمام زەبت کراوە.

لەم عەرەشدا لە گەلێک جێگایان قامووسى کوردی و تەئریخ و تەئلیفاتێكى زۆرکراوە و لە نەشر دایە، قەواعتى لوغەت لە زۆر شاران لە تەرەف مۆنەوەرانی کوردان لە وەخ کردن دایە و ئەغلەبیش تەبع کراون.

لەلای مۆنەریخانی قەدیم و عولەمای ئەم عەرە، شوعبە یەکی لە بەلخ و ھەپاتەو ھەرکەوت و لە ئێراندا ئیسکانى کرد. لە زوبانى ئەزەرنەى موختەلیفەدا بێژراوە دیسان زوبانى (ئارى) ئێرانىیە. ئەمڕۆکە ئەوانە لەنیو ئومەمى ئاریدا لەسەر وەجھى ئاتى مۆتقەسبمە:

شوعبە	ئەلسینەى قەدیمە	ئەلسینەى جەدیدە
ئێرانىیان	زەند	فارسی
کوردان	فۆرسى قەدیم	کوردی
ئەفغانىیان	-	پەختى (ئەفغانى)
ئەرمەنىیان	پەهلەوى	ئۆستى (ئەرمەنى)

ئەو چوار میللەتە گەورە لە جەدوولى سەرەویدا زیکرکران، ئەقوامى ئێرانىیان و دایكى ئەسلىیان ئێرانە و باوكیان كوردن. بەمۆقتەزای وەقت و ئینقیلاباتى زەمان لە ئەسلى كوردی دووربان دەست پێ کرد. زەمان و مەكان، تەغییراتى زوبانى تیخستن. فەقەت شكلى چێھرە، عادات، ئەخلاق، تەبىعەت، ھەرەكاتى، ئەلفاز، لوغەت، تەقالید، ھەيئەت، سیمما، ھەيات و ژین، ئەدەبىيات لێك جوێ نەبۆتەو، لەژێر ھەدەفێكى نیشانە قەومىیەتێك؛ میللیتێكدا دەژین.

كەلىمەى كورد

دووقتۆر «سەبیج» لەسەر ئوسوولى تازه و تەشەبوساتى مۆنەریخانى قودەما، ئیسیمى میللەت زۆر بەئەھمىیەت عەتف دەكرێت و لەبەر نێوى مەنشەئو ئەسل ھەرچلۆنێك ئیسیم و كەلىمەى «كورد» تەدقیق كرابێ لە ھەقیقەتدا. مۆتالەعاتێكى زۆر دوور و درێژ ھەيە. لە سەھیفەى ئەو لە تەئریخى یۆناندا مۆنەریخ «ئۆستراپۆل» زۆر بەھسى كوردستان دەكا و دەلێت: میللەتى «قالوكید» لە شىمالى كوردستاندا مەوجود بوون و ئەوانیش خۆیان

به «غوردی» ته سمیه ده کرد، ۴۰۱ سال له پټش هزره تی عیسادا که تا ئیستا ده کاته ۲۳۲۵ سال. موچه پټری یونانی مه شهوور (دا) «ئه کسه نۆفون» له سه فهری ۱۰ هه زار له شکریدا که چوو شه ری کوردستانه وه بو که مبیزی دووهم ده بیژی له سه فهرنامه یه دا میلله تی «غوردی» له هه موو ریگاماندا هه بوون. ده نووسیت له پاش شکاندن و په ریشانی گه رابوونه وه. ئه و (۱۰) هه زاره له شکر (قرد) بوون.

ده لیت له ریگاماندا تا چووینه کویتسانی «زاغروس - زاخو» و له شهرقی زاخودا ئه و میلله ته ی «قردوخ» هجوو میان کرده سه ر ئیمه و به به رد و قوچه قانی ده ستیان کرد به شهر و کوشتارمان، ئه و شکسته مان له میلله تی «غوردون» بوو. له پاش گه راندنه وه و له سه ر ریگاماندا راستی ئه و میلله ته ده هاتین. هه رچی کو ئه کسه نه فونه ده لیت میلله تی کورد موسته قیل بوون و بو حوکمرانییان مه یدانیتی زور زل و شارانیکی ئیجکار بی ژماریان قه ید ده کا و دایه پتکه مه یه ک دل و یه ک زوبان و موته فیقیان له گه ل یه ک راستیان نه قل ده کا.

ئه و جیگایه که پتیدا گه رابوونه وه، «شه مسه دین سامی» ده لیت ئه مری که به دیار به کر و مه عموره تولعه زیز مه شهووره و ده ناسریت. هه رچی کو «قردوخ»، «غوردون»، «کردون»، «غوردی»، «قوردی»، «کورد» ییه، له زبانی یونانیدا ده رکه وتن و ته به دیل و گورانی مه علومه؛ له باتی «ک» به «غ» و له بری «ی» به «خ» نویسنیان غه له ته و «کوردی» بوونی هیچ شوبه ی تیدا نییه.

هه ر به وجوه و هه زار سیه دو بیست و پینج سال له پټش ئه و جیگیانه ی کوردی تیدا بووه و دانیشتون. وه شکی تیدا نییه نه ینه وا و بابل و عیراق وادی فورات و دیجله و ئه و جیگیانه دا کورد ساکین بوون، به کولله و ته واوی کوردستان بووه، له نازربایجان و عیراقی عه جه م و عه ره ب و سه یحوون و جه یحوون. کورد له حالێ حازریش و زه مانی قه دیمدا له حالیتی موسته قیلیدا مه وجودیه تیان نواندوه و به بی ئیداره ی حکومه تی غه یر ژباون و به سه ریان بردوه و له ژبانیتی زور چاکدا رابواردنیا ن موچه قه.

له سالتامه ی ناسووریاندا مه زکووره میلله تی «غوردی» دایه له سه ر کیشی و هه یه جاندا بوون و نه که ونه ژیر حوکمی ئیمه وه و له ژیر حوکمی که سدا ناژین. دو قتور «سه یج» و ساحیبی «قاموس الاعلام» شه مسه دین سامی به گ و به عزێ موته ریخانی دیکه ش، له سه ر ئه مه موته فیق و یه ک قه ولن و ده بیژن له نپو میلله تی شه رقدا که لیمه ی کورد به مه عنای

نازا، قههره‌مان، بهادر، ره‌شید، په‌هله‌وان، زهر ده‌ست، به‌قووه‌ت [و] غه‌ییور هاتووه. که‌سیکی به‌و سیفه‌تانه مه‌وسووف بی، نیسبه‌تی له «کورد» ده‌دن.

له‌فزی کورد عه‌ینی مه‌عنا ده‌به‌خشید. شاهنامه له‌حه‌قی به‌عه‌زه که‌سانی به‌کاری ده‌با و زۆر به‌گه‌رمی له‌ئه‌غله‌ب جی‌گیاندا مه‌دحی گه‌وره‌ی سوپاه و پی‌غه‌مه‌ر و پادشایانی ره‌شید له‌مه‌یدانی شه‌ردا پی‌ده‌کا. ئیسمی کورد بینا له‌سه‌ر جه‌ساره‌تی ته‌بیعی کوردانی قه‌دیم و له‌ئیه‌تیدای نه‌مریاندا به‌و مه‌عنایه نیسبه‌ت دراوه و له‌پاشان بو‌ته‌عیلم. موئه‌ریخانی پترسبورغ حه‌للی که‌لیمه‌ی کوردیان به‌سووره‌تی ئاتی به‌حس کردووه: که‌لیمه‌ی کورد بو‌قه‌ومیکه‌ موسته‌قیل بن و که‌سیکی له‌ژیر رای خویدا به‌نازادی و سه‌ره‌ستی بژی. له‌به‌عزێ ته‌ئریخانی ئیراندا ته‌ئییید و ته‌قویه‌ی نه‌و قه‌وله‌ ده‌که‌ن. له‌قیوداتی ئیراندا نه‌زه‌ریاتی که‌لیمه‌ی «کرت» یه‌عنی موسته‌قیل یا پادشایه‌کی حامی یا قه‌ومیکه‌ی سه‌ره‌ست و موسته‌قیل به‌هه‌ردوو نه‌وع به‌ته‌حقیق گه‌یشتووه. که‌لیمه‌ی کورد و کرت مو‌شابه‌هه‌ی ته‌واویان هه‌یه و زۆر لیک‌نزیکن، چونکه له‌حه‌قیقه‌تی نه‌مردا حه‌رفی «ت» و «د» یه‌ک ده‌نگن و یه‌ک سه‌دایه‌کیان هه‌یه.

به‌عزێ له‌عوله‌مایان گوته‌ویانه له‌و خاکه‌دا حکومه‌تیک ته‌شکیل کرابو به‌نیوی پادشا یاخود گه‌وره‌یان که‌ئویش ئیسمی «لۆردۆهی» ده‌رکه‌وتووه و وه‌رگیراوه.

له‌ته‌ره‌ف عوله‌مای نه‌خیر و موئه‌ریخانی تازه، بو‌که‌لیمه‌ی کورد نه‌و نه‌زه‌ریاته‌ی مه‌زکوور قبوول کراوه. به‌و سووره‌ته‌نیو به‌ته‌واوی ته‌ناسوب په‌یدا ده‌کا. دوقتۆر «سه‌یج» که‌لیمه‌ی کورد له‌«لۆردۆهی» موشته‌ق ده‌کا. نه‌و نه‌زه‌ریاته‌ی عوله‌مای پی‌شو و پاشو موئه‌ریخانی رابردو و هاتو، ئیسه‌پات بوونی که‌لیمه‌ی کورد و میله‌ته‌ی کورد و زویان و کوردستان و حکومه‌ت و ئیستیقلالی کوردستان و ئیباره و حوکمرانیان به‌هه‌موو جو‌رتیک ده‌که‌ن. «ملته‌برون» له‌کتیبی جوغرافییه‌ی عموومیدا -که «فاعه‌به‌گ» ته‌رجه‌مه‌ی کردووه- ده‌بی‌ژیت نه‌وانه‌ی له‌کوێستانی زاغ‌رۆس و نیغاتیس دا ساکین و به‌«میدیا» مه‌شه‌ورن میله‌ته‌ی «که‌رتی» ن. وا مه‌علومه‌ نه‌و نه‌یکه که «زینفۆن» به‌«کوردۆخ» یان ناو ده‌بات «بلتو‌خۆس» به‌«غه‌ردونی» ته‌سمیه‌یان ده‌کا. نه‌مین مه‌رقه‌لین به‌«کوردۆنی» و له‌به‌عزێ ته‌ده‌بیات و ته‌واویری ئیراندا به‌«گورد» و به‌عزێ عوله‌مای موته‌نه‌خیرین به‌«کرد» یا «أکراد» ناویان ده‌بن. به‌عزێ به‌گافی فارسی و را و دال و به‌عزێ به‌کافی عه‌ره‌بی به‌حسیان ده‌که‌ن. له‌«طبقات الأمم» ی جرجی زیداندا زی‌کر ده‌کرت: نه‌ما نه‌کراد

ئومەتتىكى قەدىمىن و لە تەئرىخى قوداماياندا بە «كوردۆخ» تەسمىيە كراون.

بىنا لەسەر تەقاليىدى عولەما و تەقاروبى ئەلفاز و كەلىمات، ئىختىلاف حاصل ناپى؛ بەلكە لە زوبان و لوغەتى يۆنانياندا بەغەلەت تەلەفوزيان پىتكردووه و ئىيلا: ئەو كەلىماتانە فەرقىتىكان تىدا مولاخەزە ناكىت. ئەو تىكەلى و غەلەتە لە مۇئەريخانى يۆنانىيەو دەرکەوتوووه و لە حەقىقەتدا بىسمى زۆر پادشايانى كوردان و ئاسوور و كلدانى و نەينەوايان تەغىيىر و تەبديل كراوه. ئەمىرۆكە تەواوى عولەماى تەئرىخ بۆ تەسلىح و رىتكردنى ئەو نىوانە سەعى دەكەن و زەحمەتيان كىشاوه و بەچەندان ئەزىيەت و مەراەت تەئلىفاتيان لەو خسوسە كىردووه و تا ئىستاش تەسلىح نەكراوه و بەتەواوى و لە گەلىك جىگياندا موهەمل و لە شكدا ماوه بۆ تەسحىحى موفەقق نەبوون. لەبەر چى؟ لەبەر ئەلفازى غەلەتى يۆنانىيە.

ئەدەبىياتى خوشخوانى

مىللەتى كورد لە شىعەردا ئىستعدادىكى فەيتريان ھەبوو. لەنىو غەشاير و قەبايلى كوردستاندا ئوسوولى شىعەر لە مەدح و ھەجوودا، مەرسىيە لە حالىكى دىلسۆزىدا و كەيفخۆشى و زوقدا تەسەور دەكرا. بەعزىك بۆ شەرى و ھجوومى پەھلەوان، دلاوهران و بەعزىك لە مردندا لەسەر جەنازان بەرەسمى نەوحە و گۆرانى لە مەجلىسى مەيداناندا، خوشخوان و ساحىب تەبەعان، نەزى مەجەرايان كىردووه. ئەو كەلىمانەيان لەسەر قەاعىدەيىكى چاكىيان خستۆتە وەزەنەو ھەروەكو بۆ موزەفەرىيەتى پەھلەوانان پىيان ھەلگوتوون.

كورد لەنىو قەبايل و غەشىرەتاندا لە رەبەت و دانانى قسە و كەلام و دەنگ خوشيان كۆشاون. خوشخوان لە مەجلىسى گەوران و دىوانان و سەرا و خانووى ھوكمراندا بەئىحترام و لە پىش و زۆر لە پروودا بوون و ئىعتبارىكى تەواويان دەكردن. ئەگەر يەكىك لەنىو غەشىرەتەكدا ھەوايەكى بەنەزمىكى چاك و خوش رىك خستبايە، عىل و غەشىرەتى دىكە بۆ موازەنە دانى كەلام، دەھاتنە تەبرىك و ئافەرىنى و ھەدىيە و سوقات و دياربىيان بۆ دەيتان.

ھەر عىلىك و تايغە و قەبىلەيىك خوشخوانى لەنىودا بوايە ئەو قەوم سەرىلەند دەبوو، ئەودەندە مەدح و تەغرىفى گەورد و مەزنىان دەكرد، رەئىسى ئەو قەومە و قەبىلەيە لەنىو باقى قەبايلدا ئىشتەھارى بەچاكە دەكرد و دەبوو سەبەبى تەرەقى و شان و شەرەفى بلىدى

ئەو پەنەسە و ئەو قەبىلە. ھەرودەكولەم عەسرە و لە زەمانى ئىمەدا ساحب رۆژنامە و جەرايد و مۆئەلىفانى ساحب فەن و مۆنەودەر بەفیکر و تەدبیر لە نیتو ھەموو دەولەتانی مۆتەمەددیندا، موعتەبەر و لە پروودان و سەعی دەکەن بۆ بۆلەندى میلەت. سەحافیینی ئەمپۆ تەواوی وەزىفەى خوشخوانى پيشوان دەبین. ئەو خوشخوانانەش بۆ بۆلەندى ئەو عەشیرەتە تەسەورايتان دەخستە فیکرەو و بەزبان دەربان دەخست. ھەموو کەسێک لە ھەجو و جنىوى خوشخوانان دەپارتزان بەپێ ھەلگوتن فەخر دەکرا؛ ئەو مەدحە دەبوو سەبەبى شوھەرتى ئەو پیاو. ئەغلەب لە عەسرى ئەخیردا تەشەبوساتى تەئریخی کوردان لە زوبانى بەعزى خوشخوانان دەگەراو. چونکە ئەو خوشخوانە بەزوبانى ھالى ئەو ئەمیرە وە یاخود ئەو پادشایە، وە یاخود ئەو قەبیلەى مەنسووب بەو. بەتەواوی جەریانی ئەحوالى کوردستان لە زوبانى ئەواندا گوزەرى کردوو؛ بەچاک وە یاخود بەپیس دەست بەدەست وەردەگێرا، ھەرودەکو دوور و درێژ لە «چیرۆک و سەرگوزشتە» دا زیکر دەکرێت.

شوعەرای عەرەب لە پيش ئىسلامیەتدا ئیقتباسیان لە کوردستان دەکرد بۆ فیکری نەزمى شیعەر. لە حدودى بابیلەو ھەرودى دەکردە کوردستان بۆ چوونى تەکمیلی شیعەر و تەبلیغى مەرامیان دەکرد لە نەزمى کەلامدا. ئەگەر یەکیک لە شاعیرانى عەرەب ئەو سەفەرەى بۆ کوردستان نەکردبایە، لە نیتو قەبایلی عەرەب ئەو نەندە ئیعتباریان بە شیعەر و نەزمى نەدەکراو ئەمپۆکەش لیتمان مەعلوم دەبى لە پەردەى خۆتەندى عەرەباندا بەعەبنى نینوى کوردیان لەسەر داناو وەکو ئەمە «پاک»، «بەیات» و «دروگا»، «سینگا» ئەو نیتوانە شاھیدە بۆ قەول و قسەى بێژرا لە سەرەو.

دەنگە دەنگى گەلى میلەت

ھیندیک نووسینی ئاسوریا و کلدانی لەسەر بەرد و سۆلەتان نەقش کرابوون و لە تەردەف بەعزى عۆلەماى عەسرییەو، ھیندیک لە ئەحوالى کوردستانیان لەو نەقشانەدا بەئوسوولى ئاتى دەرج کردوو و ھیناویانەتە سەر قیاسیكى تەواو، بەیەکدەستى حکومەتى کورد و ئاشور، چەند قەبیلەىکیان کورد لە جیھەتى مەرکەزى ئەسلانەویان ھینا جیبالى کوردستانى ئەمپۆى حازرى. ئەو کیتوانە میلەتێكى توورانى (لوردۆھى) نیویک ئیستیلاى بەسەردا کردبوو. بەدەکووتن دەستیان بەتەشکیلات کردبوو. لە حدود و خارىجى سنووریا فەساد و نارەحەتیا دەکرد و لە ھەرەکاتێكى بێ تەمەددونى و تەوھوشدا بەسەریان دەبرد. ھەرودەکو لە کەلىمەى «کورد» دا بێژرا. بۆ دەفەى ئەو فتنە

له گه‌ل حکومه‌تی ئه‌کباتان (کوردستانی کوربا) به‌ئیتفاقی ئه‌وه که ئه‌و حکومه‌ته مه‌حووکه‌ن و حکومه‌تیکی ئیداری کوردستانیکی سوغرا ته‌شکیل که‌ن، چه‌ند قه‌بیله‌یه‌ک له‌ ته‌ره‌فی کوردستانه‌وه ناردرا و هه‌جوومیان کرده‌ سه‌ر لۆردۆهیان و شکاندیان. له‌ جیگای ئه‌وه حکومه‌تیکی کوردیان دانا و ته‌شکیلاتی ئیداری ئه‌و حکومه‌ته‌ کوردیان کرد، ئه‌و جیبالانه‌ش عیبارده‌تن له‌ کێوی «هه‌کاری، شنۆ، بتلیس، دیاربه‌کر، مه‌عموره‌تلعه‌زیز، ئه‌ترافی گۆلی ئۆروومیه».

به‌عزێ ئاسار و ته‌واڕیخ بۆ ئێمه ئه‌و قه‌ناعه‌ته‌ حاصل ده‌کا که له‌ ده‌وری رابردوو و زه‌مانی پێشوو «کورد و کوردستان» ئیستقلالییه‌تیکی چاک و چه‌ند عه‌سریک حکومه‌ت و ئیدارانیا‌ن ته‌شکیل کردوه‌. وێجانه‌ی مه‌عشه‌ری کورد غایه‌ت بلند و ئازاده و به‌روو گه‌وره‌ بووه‌؛ هه‌روه‌کو «دو‌قتۆر سه‌یج» ده‌رجی کردوه‌ و به‌ته‌حقیقی شاهنامه‌ له‌ به‌حسی که‌یکاو‌س و که‌یخوسه‌رو و زاب که‌یقبادو ته‌ئیدی ئه‌وه ده‌کا که رۆسته‌م چوه‌ ئه‌لبورز به‌ئیتیه‌وه بۆ هه‌مه‌دان، که هات هه‌موو کورد له‌سه‌ری وه‌خریوون و حکومه‌تیان بۆ ته‌شکیل کرد. گیسوی کوری گو‌ده‌رز چوه‌ کێوانی لورستان و هێناپه‌وه کوردستان. له‌شکریان بۆ برا و کورد له‌گه‌ل تورکان شه‌ریان کرد له‌ که‌ناری ده‌ریای ورمی و گه‌وره‌ی تورکانی کوشت و ته‌وسیه‌ی کوردستانیان کرد. بێنا له‌سه‌ر قه‌وڵی هیرۆدۆت و مه‌علوم ده‌بی ئه‌و تورکانه‌ به‌سه‌رکێشی رایان ده‌بوار، له‌ کۆیستانی کوردستاندا به‌مه‌عوه‌نه‌تی ئاشووریان، کورد ئینقرایان پێدان و له‌ جیگای ئه‌واندا حکومه‌تی «لۆردۆهی»یان ته‌شکیل کرد. ئه‌و ئاسارانه‌ به‌ته‌واوی بۆ بوونی حکومه‌تی کوردی قه‌دیم شاهیدن و ئیسه‌پاتی ته‌ره‌قییان ده‌که‌ن. به‌عزێ عوله‌مای فه‌ره‌نگ ده‌نگه‌ ده‌نگی کوردیه‌ت و بوونی کورد سه‌به‌بی هه‌یج‌ره‌تیان له‌ وه‌ته‌نی ئه‌سلیان، ئێران، بۆ ئه‌رازی ئاشووری و ئاسیای سوغرا، به‌ به‌عزێ نه‌زه‌ریاتی ته‌ئریخی هاتویه‌ هه‌لکردن و ئاشکرایان کردوه‌ «ئهمه‌ی کورد لو‌غه‌تیان ئاری و وه‌ته‌نیان ئێرانه» نه‌عه‌رده‌ب و نه‌تورکن، کورد، فارس و فارس، کوردن. به‌ته‌واوی مو‌شابه‌تی سه‌نسکریتی هیندییه‌.

هه‌رچه‌تکو دیۆکیسی زوحاک به‌مه‌عنا گرتنی بیوراسب به‌هودیب ماری گه‌زه‌نده، «ئه‌سته‌یاجیس» جیسی زوحاک یه‌عنی به‌لایه‌کی سۆزنده «له‌ ئه‌لفازی عه‌وامدا زوحاک ماری». به‌هه‌ر ته‌قدیر و له‌سه‌ر قه‌وڵی ئه‌سه‌ح زوحاک له‌ ئۆرشلیمه‌وه ئیستیلای کرده‌ سه‌ر کوردستان و بێنای ماریه‌رستی دانا له‌ کوردستاندا. دووماری گه‌وره‌ی به‌مه‌عبوود دانا

بوو، زۆر کەسی کوردانی سەر بری و بۆ ستم و جهور دەستی درێژکرد و زولمی له تاقەتدا نەما. زاتییکی وەکو «کاوه» بێ کە وەزیری زوفاک بوو، له ژێرەوه قووەتی پەیدا کرد. پۆژی ئەوەڵی بە هار - کە بە «نورۆژ» مەشهورە - بە کۆمە له سەرای حوکمداریدا وەخپوون و روحاکیان گرت و خستیانه زیندانەوه و «فراوهرتیش» فەرهیدوون ناویکیان له شازادانی کوردان له سەر تەخت دانا و (نالای - بەیداغ) کە ی کە کاوه هەڵی دابوو «درەوشی کاویانی» یان نیو نا و کردیانه شتیکی بە موبارەک و پیروزیان دەرژمارد و بە تەواوی گەوههري بەردی به قیমে تیان جوان کردبوو. ئەو نالایه تا زەمانی حەزەرەتی عومەر (رض) هەر حوکمداریک تەنگییه کی لێ رووبدایه ئەو عەله مەیان دەرەخست و چەند هەزار قوربانیان بۆ سەر دەبری، بۆ موزەفەرەت دەریان دینا و له زینەتیدا زۆر موبالەغەیان تیدا کردبوو. له زەمانی عومەردا ئەو نالایه بە ئەسارەت و دیل چوو مەدینه ی مونه وەرە و پارچه پارچه کرا و ئەو موجه و هه راته یان لیکردوه و نالایان سووتاند.

له خسووس کاوه ئێرانیی زۆر خورافاتێ تیدا دهکەن و له موبالەغەدا کردوویانه ته ئەفسانه. ئەوانیش هەموو بێ ئەسلن، لاکین کاوه پیاویکی میلله تپه روهر و روو به هیمهت و حەمییهت و به تەعەسوب بوو بۆ خەڵاسی وەتەن له دەست دوشمنی زالم و بێگانه و ئیستیقلاالی کوردستان. دەرکەوت ئەو حەرەکی هیتا وجود و خرووجیکی دەرنگە دەنگی دیللەتیی بوو و بەس، ئێمەش دەبێ تا قیامەت شوکری ئەو زاتە، ئەمسالی ئەو بکهین، ئەو پۆژی ئەوەڵ بە هاریان کردە جەژنی نورۆژ، یه عینی بۆ کوردستان پۆژیکی تازهیه و له سی ویه کی ئوغستۆس که ئاخر پۆژی هاوین بووه زوفاکیان کوشت و فراوهرتیشیان کردە پادشا و ئەو پۆژەیان نیو نا «میهریجان» (مەحەبەت پۆژی ئیستیقلاال)، یه عینی دەرکەوتنی کاوه و له شکری له دەما و ندهوه. خولاسه ئەو دوو پۆژەیان بە جەژنی میللی قبول کرد و تا ئیستاش لە نیو کوردستان و ئێراندا بە پۆژیکی پیروژ قبول کرا و له هەموو تەئربخیکی کورد و ئێراندا کوشتنی زوفاک و پۆژی ئیستیقلاالیان له لا مەسعوود و موبارەکه. لهو خسووسه وه نەزەری موئه پرخانی جەلب کردوه بۆ مونسەباتی کورد و ئێران.

«سیر مالفولیم» ی ئینگلیزی موحەریری تەئریخی ئێران دەلێت: زوفاک له ئیستیبدا و ستمیکی زۆر عادییه وه حەرەکی دهکرد. له بهر ئەو ستمه کورد له ئێراندا بلا بوونه وه له کێواندا وەخپوون. هیتاش هیتاش جەمعیه تیان به قوهت بوو، له پرتکدا لینگیان دار سەر

زوحاک و کوشتییان و ئیرانیشیان دەست خستەوه و حکوومه‌تییکی فه‌وقولعه‌ادیان ته‌شکیل کرد. له‌سه‌ر ئیددیعیای مالتۆلیم ئەو حه‌ره‌که‌یه‌ بوو به‌سه‌به‌بی ته‌ره‌قی و ته‌مه‌ددونو ته‌شکیلانی کوردستان.

عوله‌مای دیکه مه‌سه‌له‌ی زوحاک به‌زۆر ئه‌همیه‌ت داده‌نێت و له‌ موباحه‌سه [ترکوزی] ده‌که‌نه‌ سه‌ر شکلیکی زۆر گه‌وره‌، له‌سه‌ر ئەوه‌ کورد له‌ ئه‌وتانی خۆیان هیج‌ه‌رتیان کرد و له‌ زولم و سته‌می زوحاک که‌وته‌ کێو و کویتستانانه‌وه‌. هه‌روه‌کو بێژر، زوحاک ئه‌سلی ئێرانی نه‌بوو. موئه‌ریخان عه‌ره‌بییه‌تی و له‌ ئەهالی سووریا و فه‌له‌ستینی بوونی قبوول ده‌که‌ن و به‌وه‌ قه‌ناعه‌تیان حاصل کردووه‌.

عوله‌مای موئه‌ئه‌خیران زوحاک به‌حوکمداران وه‌ یاخود به‌حوکمداریکی ناشووری قه‌بوول کردنیان موبه‌حیه‌سه‌. خولاسه‌ ئه‌غله‌بی قه‌بایلی کوردستان له‌وه‌ عه‌سه‌رده‌ا هیج‌ه‌رتیان کردبوو، له‌ شیمالی ئێراندا ئیسکانیان ده‌ست پێکرد. بۆ خۆیان دائیره‌یه‌کیان بینا نابوو. له‌ شیمالی ناشووریاندا حکوومه‌تییکی گه‌وره‌ی کوردان بوونی به‌حس ده‌که‌ن که‌ دايمه‌ ناشووری له‌ ده‌ستیان عاجزبوو. «ه‌امه‌ر» موئه‌ریخی ئه‌له‌مانی ده‌لێت بۆ نه‌سلی کورد و سه‌به‌بی هیج‌ه‌رتیان و حه‌قیقه‌ته‌ی ئه‌حوالیان فه‌قه‌ره‌یه‌کی ته‌ئربخیه‌که‌نه‌ هه‌یه‌ ئەو فه‌قه‌ره‌یه‌ش به‌م جو‌ره‌ حه‌ل ده‌کری: ئاو‌ره‌رستی و رۆژه‌رستی له‌ ئێراندا ته‌رویج درابوو. کورد له‌به‌رئەوه‌ که‌ له‌سه‌ر ئاینی زه‌رده‌شتی بوون، له‌گه‌ڵ قه‌ومی رۆژه‌رستان دايمه‌ له‌ شه‌ر و کێشه‌دا بوون، له‌سه‌ر ئیختیلاقی دینی. ئەو دوو دینه‌ بوو به‌سه‌به‌بی هیج‌ه‌رتیان بۆ مه‌جرای فورات و دیجله‌ و ئه‌ترافی ئه‌نا‌تۆلی، هه‌روه‌کو عه‌سری حازری له‌ مه‌سه‌له‌ی شیعە و سونییه‌دا، لاکین به‌حالیکی موسته‌قیل له‌ کویتستاناندا ئیداره‌یان ده‌کرد. «ه‌ارمی پۆرت» له‌ ته‌ئربخی عموومیدا ده‌لێ: سه‌به‌بی هاتنی کوردان بۆ ئەو ئه‌رازیانه‌، که‌یک‌اوس بوو. له‌ ده‌وری سه‌لته‌نه‌تیدا دێته‌ بێژین. که‌یک‌اوس مه‌عنای (چا‌وجوان)ه‌.

داستانی مه‌یله‌ت

شتیکی زیاتر ده‌ستی موئه‌ریخان بگرت و ته‌ئیییدی قه‌ولی‌ان بکا و بۆ بوونی کورد و کوردستان له‌ پێشویه‌کی زۆر دوور و درێژدا، له‌ قیسمی ژیا‌نی مه‌یلییه‌دا به‌ته‌فسیل نیشاندانی و به‌پاستی گه‌رانده‌نوه‌یه‌، ئەویش چیرۆک و سه‌رگوزشته‌یه‌کی وایه‌ هه‌موویان له‌ دايره‌یه‌کی مه‌حدووددا به‌ته‌وا‌وی ده‌وره‌ گرتن راگیراوه‌ و به‌خێو‌کراوه‌.

له‌نی‌وه‌ داستان و سه‌رگوزشته‌ و چیرۆکه‌نه‌دا، حکوومه‌تییکی زۆر گه‌وره‌ و به‌غرو‌ریکی

به زه فەر و ژینیکی به ئازادی و سه رهستی و ئیستیقلالیتیکی خسووسی و فیکریکی چاکترین و ته مه ددونیکی مونه وهر و حقووقی ئه خلاق، به داعی خسووسیاتی ئه و مه و قیعه نه عاید به ژبانی میلله تیکی زۆر گه و ره و ی کوردان. ئه وانیش ماجه رایه کی وان. کورد له ده وری رابردووی پیشوودا له گه ل میلله تی شهرق شهریان کردووه و به سه رباندا زال بوون؛ خاکبان لی گرتوون. به ره سه می خوشخوانی له مه جلیساندا خویندوویانه ته وه. له پاش واقیعات شایه ران به زبان و به ده نگه خوش زهوت ده کرا و له هه موو جیگا و ئه نجوومه ناندا ئه و شه ره به نه زم بو ئه هلی خه لقی ئه و ئی ده بیژرا؛ هه ره و که ئه مپۆکه ش هه ر واقیعه یه ک بی، شایه ران نه زمی ده که ن.

له زه مانێ چه زه ته عومه ردا (رض) کتیبی ته ئریخی کوردستان «قینداد» نیو و کتیبی ئاینی موقه ده س (زدند ئاویتسا) یان له هه ر چوار که ناری کوردستانه وه و ده خرکرد و خستبانه دیجه له وه و ئه سه ری ته ئریخیان و ئاینیان مه حو و کراوه و ته عه سووبی ئیسلامیه تیش غه له به ی به سه ر میللیه تدا هیتا بوو. ده سیسه ی عه ره بیه ی ره گویشی ده رخستن. عوله مای کوردستانیش نه یان کرد خو یان ته سلیم به ئاینی موته هه ری موچه مه دی که ن، عادات و ئه رکانی شه ریعه تی غه را بکه نه بینایه کی ته و او و گو ئی نه ده نه ئه فسانه و خورافات و ده سایسی دو شمن، کوردیه تیان به ئیسلامیه ته وه ئیفتیخار پی بدابایه. کورد ئه مپۆکه ده بوونه چاکتری قه ومانی موخته لیفه ی ئیسلام. وه کو ئه مپۆکه له جه ه لدا نه ده مان. ئه وانه هه موو به چه ره کاتی نه زانی که وته ژێر زو لمه ته وه و نه بوونه وه و له به ر بی فیکریان له هاتوو و رابردوو و نه تیجه ی کاریان و نه زانینیانه وه به سه ربان هات. جا یا هه لخه له تان به قسه ی وشک و یاخود ئیغفال دران.

ئه گه ر وانه بوایه کورد هه لستان و دانیه شتنیان و ژیان و قاعیده و ته سه وراتیان به ده ره جه یه کی ته و او له عه سرائی پیشوودا قه ناعه تی کورده واریان له شه وکه ت و ده و له ت و حکوومه تیاندا حاسل ده بی و له وانه وه ها مه علوم ده بی که له ئه زمه نه ی رابردووی پیشوودا بو کوردان، مه به ده ئیکی ته ئریخی زۆر بلند و شه وکه تیکی گه و ره ی سه رو یان هه بووه و ساحیب ئیداره و ئینتیزامیک و ئه مر و فه رما و به ده ست و قودره ت و مالیکی شاهنشاهیکی عه زیم بوون له زه مانیکی زۆر پیشوودا حوکمداران و ئیداره و ته شکیلاتی وه کو حوکمداران «کووش» یان هه بوو که ئه غله بی موته ریاخان له کوردانیان جو ئی کردوونه وه، عه له خسووس کووش و میلله تی کووش که پایته ختیان «که رکوش»

(که رکوک) بو، تایفه‌ی کوردن و ته‌قالید و عادات و رده‌شتیان بۆ ئه‌وه شاهیده. ئه‌مما هه‌روه‌کو له ئه‌غلّه‌بی جیگایاندا بێژرا، عوله‌ما و مونه‌وه‌رانی کوردان له‌به‌ر ئیرتیباتی دینی و بێ موبالاتیان به‌ته‌ئریخی میلله‌تیان، که‌م که‌م ئه‌حوالی کوردستان که‌وته نه‌زانینه‌وه و زه‌وتیان نه‌کرد. موئه‌ریخانی ئه‌جنه‌بی که‌ وایانزانی، زاته‌ن له‌ خودایان ددخواست کورد جاهیل ب‌مینتته‌وه. به‌زوویی ئه‌و عوله‌مایانه‌ نیسبه‌تی گه‌وره‌ی کوردیان له‌ خۆیان دده‌دان بۆ ئیسپاتی شان و شه‌وه‌کی خۆیان؛ هه‌روه‌کو له‌ پاش ئیسلام -که‌ ئیسته ئیمه‌ به‌چاکی لیمان ناشکرایه‌- سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی کوری شادییه و له‌ ئه‌ولادانی ئومه‌رای کوردستانی نازه‌ربایجانه. موئه‌ریخانی عه‌ره‌ب نیسبه‌تی له‌ مه‌روانی ئه‌لحیماری «ئه‌مه‌وی» و عه‌له‌لخسوس مه‌روان له‌ هه‌موو موئه‌ریخیک مه‌علومه‌ چی لی هات و ئه‌ولادی به‌نی ئومه‌یه‌ه چیان به‌سه‌ره‌ات؛ چونکه‌ عوله‌مای کوردستان ته‌ئریخی ئه‌حوالی خۆیان به‌خپه‌ نه‌کردوه، به‌قه‌وڵی دو‌شمن ئیغفال کران؛ ته‌ئریخان لی گوم بو، ئیمه‌ له‌ جلدی به‌که‌می «گه‌وه‌ه‌ری یه‌گانه» دا به‌ته‌واوی به‌حسیان ده‌که‌ین.

«کیانیان» له‌ ئیبتیدای ئومرینه‌وه تا دواییان مه‌علومه و جیگای لی ده‌رکه‌وتنیان که هه‌مه‌دان و کوستانی هه‌ورامان و کرمانشایه بۆ ئه‌وه شاهیده. چوونی رۆسته‌م بۆ ئه‌لبورز و هینانی که‌ یقوبادو. ئه‌م دوو به‌یته گه‌واهیده‌ریکی به‌داده که‌ کیانی «کورد» بوون، موراجه‌عی شاهنامه‌ بکریت ده‌زاند‌ریت به‌یتی:

یکی جام و باده به‌رستم سپرد
بدو گفت کی نام برداری کرد

رۆسته‌م ده‌لی:

ته‌واوی گه‌وره و ریش سپییانی کوردستان له‌ هه‌مه‌دان وه‌خپوون و ئه‌رازی کوردستانیان له‌ دو‌شم‌نیکی وه‌کو ناشووریان پێ قوتارکرد و منیان نارد‌ه خدمه‌ت جه‌نابتان و پریان ئه‌سپارد‌م. به‌یت:

بگوید که کردان ترا خواستند
سرتخت ایران بیاراستند

به‌عزێ موئه‌ریخانی تورک و عه‌ره‌ب بۆ ونکردنی راستی نیسبه‌تی کیانیان له‌ ته‌رکیش به‌خه‌تا چوونیان ته‌ئریخ شاهیده؛ چونکه‌ له‌پاش که‌ یقوباد و فه‌هاد و که‌ یقوبادی دووهم دانیشه‌ سه‌ر ته‌خت له‌ ۱۲۷۸ پ. ه له‌ ۱۲۵۶ د له‌ واقیعه‌ی «راغاو» دا به‌ده‌ست

ناشورانه وه ده کوژریت؛ که یکاوس ده بیته پادشا. له عهده ی که یکاوسدا (۶۳۴ ق.م) تایفه یه که له تورکی سیبه ریا که به نه سکیت مه شهوورن و شهر و هجوومیان له هه موو عوله مایه که مه علومه که به چه ته وه حوشتیک ده ستیان به کوشتار و تالان کرد؛ به بی چه که ده ستیان به ژن و منداڵ کوشتن کرد. ته وای ئاسیایان خسته به ریته، نه وه مه علومه که که یانی کورد بوون. تورک له وه عه سه مه مته وه حیش بوون و شهر و کوشتاریان ده لیه که نه وه زمانه ش وه کو ئیستا عاده تیان به زوڵم و به ریبه ری بوو، تا که یکاوه س له ۶۳۲ ق.م دا به ته دبیر کوشتنی نه وه ته به قه یه بی شو به و شه ک کوردن و حوکمداری کوردانی و نه سلیمان له کو ئیستانی شاره زوور ده رکه وتوو. قه برستانیان له بیستوون بوونی که ناوه کی کوردستان بووه، نه وه دوور و درێژ ئاگاداریان ده داتی. چونکه ناتوانین به یین نه وه جیگایانه تورکی تیدابوو وه یاخود نه وه زمانه تورک نه وه نده به ته مه ددون بووه، ته شکیلاتی سه لته نه ت بکا. نه گهر هات بیت و له کیوانی سیبیریا ده ریشه وتبن له برسان و بی زادی هاتوون و به رهوشتیکی مته وه حیشانه هیندیک تالان و کوشتاریان کردوو وه گه راونه وه.

له پاش که یکاوس «ئیستایک» بوته پادشا. له پاش نه وه که یخوسره ی کوری مه ندانه ی کوری که یکاوسی دوو به که یکاوسی دوو مه کوری فره اده. مه ندانه ی کچی ئیستایک بوو و دایه که یکاوس. حیکایه تی نه وه زاته دووره و به ته وای له جلدی یه که می «گه وه ره» دا به حس ده کریت. (موراجعه به فهرموون: که یخوسره و - کوژۆش) ئیمپراتۆری شاهه نشاهییه کی گه وده ی ته ئسیس کرد و له شهر و کوشتاری گورجستاندا ده کوژریت. که یکاوسی دوو مه (که مبیز) ده بیته پادشا. نه ویش له پاش سه فه ره میسر له بهر ده رکه وتنی کو مانیس نیو ئیک گه راوه بو کوردستان. له بادیه ی شامدا له نه سپ ده که ویت و ده مریت. دارا (کشتاسپ) له سه ره ته خت داده نیشی. نه وه زاته له ئینتیهای هینده وه تا ناخری زهنگستان و تا دواپی رۆم ده خاته ژیر ده ستیه وه، هه ره به جوړه نه وه حکومه ته ده وام ده کا تا زه مانی «دارای سییم کو دومان» له سالی ۳۳۰ ق.م دا به شهر کردنی له گه ل نه سه که نده ری مه کدونیا یه وه ئینقرازیان پیدرا و کوردستان پارچه پارچه کرا. نه م ما حوکمداری کوردان له حالیکه نیو ئیداریدا ماوه. نه شکانیان به سه ردا هاتن دیسان چه ند پارچه حکومه تی چکۆله ی کوردستان ئیداره ده کرا تا ده رکه وتنی نه رده شیری بابه کی نه رده وانی کوری تیردای نه شکانی. نه وه بوو به سه به بی ژیا نه وه ی کوردستان و ده ستی به شاهنشاهییه کی له نه وه ل چا ترکرد و نه حوالیان بو کورد بوونیان که هبیج شو به نه بی و ده رکه وتنی له شاره زوور و جیلوانه. وه «ابن الاثیر» له جلدی یه که میدا موفه سه ل به حسی

دهكا. كاغه‌زی ئه‌رده‌وان لیتمان مه‌علوو، ده‌كا كه خیتابه‌ن ده‌لێت: ئه‌ی كوردی كورێ كورد، ئه‌وه‌ش شاهیده كه عائیله‌ی ساسانیان كوردن؛ لاکین هه‌روه‌كو بێژرا عوله‌مای كوردستان هه‌موو ئه‌حوالی میلیله‌تیان كرده فیدای غه‌فله‌ت و هه‌ل‌خه‌له‌تاندنیان به‌دوشمن. خولاسه ئه‌و عائیله‌یه تا زه‌مانی هه‌زه‌رتی عومه‌ر حوكمداریان كرد و ده‌ستی زۆرییان به‌سه‌ر شه‌رق و غه‌ریدا داگرتیوو. له زه‌مانی هه‌زه‌رتی عومه‌ردا به‌«یه‌زدی كورد» ئینقرازی كرد. ئه‌حوالیان دوور و درێژ له جلدی یه‌كه‌می «گه‌وه‌هر» دا و نیوی حوكمداران و عه‌كسیان به‌یان ده‌كړیت. كه ته‌ماشای ده‌كړیت له‌پاش ده‌ركه‌وتنی ئیسلام ئه‌و زاتانه‌ی بێژرا و له ده‌ستی دوژمندا به‌غه‌یری كورد حیساب كراون. چونكه ته‌ئربخی كوردان له خیلافه‌تی هه‌زه‌رتی عومه‌ردا وه‌خه‌ركران و خراوه دیج‌ه‌وه و ئیرتیباتی دینی بوو به‌سه‌به‌بی كه‌مكردنی ته‌ئربخی كوردستان. مه‌سه‌له‌ن زاتیکێ وه‌كو نادر شای هه‌وشاری كه له سالی ۱۰۹۹ له هه‌وشار هاتۆته دونه‌یاوه هه‌وشاریش جێگه‌یه‌كه له قیستعه‌ی موکریان و له ۱۱۴۰ تا ۱۱۶۳ هه‌ر حوكمداری كردووه له ئێران و هیندستان و له ته‌ره‌ف ئه‌وروپاوه به‌ناپلیۆنی شه‌رق ئیشته‌هاری كردووه موئه‌ریخانی تورک به‌خه‌لقی بوخارای داده‌نین. چاكه ئه‌وه‌بوو به‌ئه‌هلی بوخارا، لاکین ئیسمی هه‌وشار چ لێده‌که‌ن؟ ئه‌وه چۆن ئینکار ده‌كړیت هه‌رچه‌نده ئه‌وانیش ئینکاری بکه‌ن، لاکین ته‌ئربخ ئیسپاتی ده‌كا و بۆمان به‌یان ده‌كا كه ئه‌و زاتانه بێ شوبه‌ه كوردن هه‌روه‌كو له زبان و عاداتی میلیله‌تدا به‌خێو‌کراوه و ته‌ئربخیش حیفزی کردوون.

كه‌ریم خانی زه‌ند پیاویك بوو له عه‌شیره‌تی زه‌ند و پا‌په له سالی ۱۱۶۳ه‌وه تا ۱۲۱۰ پادشایه‌تی كرد، ئه‌ویش به‌ده‌ست ئاغا محمه‌دی قاجاری كه یه‌كێك بوو له ئومه‌رایانی، ئینقراز ده‌كا، وه‌كو با‌پیره گه‌وردی ئه‌م پادشای ئێران بووه كه ئیستا ئه‌حمه‌د شایه.

ئه‌حوالیان به‌ته‌واوی له گه‌وه‌ه‌ری یه‌گانه‌دا ده‌بێژریت. خولاسه حیاکیه‌ت و سه‌رگوزشته‌گه‌لی میلیله‌ت به‌ته‌واوی ده‌ست به‌ده‌ست و زبان گه‌رتوه و له دائیره‌یه‌کی زۆر چا‌کدا هاتوه و زه‌وتیان کردووه كه ئه‌و زاتانه كورد و پادشای و حوكمدارانی كوردستان بوون و به‌عزێك ئیستیلاشیان به‌سه‌ر غه‌ریدا كردووه. لاکین له ته‌ره‌ف عوله‌ماوه كه‌وتۆته ژێر په‌رددی جه‌هله‌وه، له‌به‌ر ئیشتغالیان به‌عیلمی عه‌ره‌بی و ته‌عه‌سووبی وشک، نه‌یان په‌رژاوده سه‌ر ته‌ئلیفاتی ته‌ئربخ به‌كوردی و ده‌لێن «انا لله وانا الیه راجعون».

ئىلىم و زانىنى كوردان

كورد ئوۋەندە ئىعتىباريان بەكتىبى عىلم و سەنايع نەدابوو، لە ئوسولتى شەر و زۆرانى و تىرەندازىدا زياتر سەعيان دەکرد، ۋەكوبازى و سواری و گۆۋچەۋگان و تىر و شىر و مەتالبازى و پىشكەۋتن بەسواری و مەيداندارى و راۋكردن، لە مەدارىساندا ئەغلەبى تەحسىلاتى خسوسىيان ئەو نەۋعە زانىنە بوۋە، ئەمما لە ھەيئەتى ئىجتىماعىدا زۆر بەھىمەت بوون و دايمە بەمەشۋەرەت و يەك دلى و تەدبىر، كار و ھەرەكەيان دەکرد و بى ناگادارى يەك دەستيان بۆ ھىچ كارتىك نەدەبرد، ھەر كارتىكى موھىم روۋىدبا پىتكەۋە ۋەخى دەبوون بۆ ئەو مەسئەلەيە فيكرىان دەکرد و لىك غافل نەبوون.

ئەقسامى شوئەبى كورد:

«ھىرۋدۆت» دەپتت: چوار قىسمىان بۆ شەر و موچارەبە و سى قىسمىان بۆ جووت و چاندن بەدە قىسمىان دادەننى، زاھىر سى قىسمىش ساحىب مولك و جووت بەندە بوون و لەسەر ۋەجھى ئاتى نە گەۋرە بوون و نە ساحىب روتبە و رەئىس بوون، لەگەل ئوۋەش لەسەر ئومەتى غەيرە و بىگانە مەرزەبانى سپەپىدەيان دەکرد. قىسمى ئەعزەمى كوردانى مەزكۇر گەۋرە لەشكر و سوپاھ، لە ژىر ئەمرى خۆياندا بوون.

عاداتى كوردان: لە ئوۋەللى ئەمردا عىفەتى نەفسىيان پەيدا كىردبوو. تەعدىلى لىباس و مەعشەتە تىيان كىردبوۋە عادەت، لە لەزەت و ھەۋا و ھەۋەس و شەھۋات و نەفسانى و مەستى و نەزاكەت و تەن پەرۋەرىيان دەست ھەلگىر تەبوو، ھەتا لە دوایانەۋە لە نان و تەعام و خواردندا بەتەۋاۋى ئىقتىساديان كىردبوو، لاکىن ۋەقتىك لە ھەموو شەعبانى ئاسيا دەۋلە مەندىر بوون و بەسەرباندا قوۋەتە تىيان زياتر بوو، تەماشايان كىرد بەشەۋكەتتەر و زياتر زەھر دەست بوون و چاترىن دىنيان بۆ ھاتوۋە و تەۋاۋى عالەمىيان كەۋتۆتە ژىر دەست و ھوكمەۋە. تەغىيرى عادات و تەبايعى مەمدوھەيان بەفەسادى كىرد و دەستيان بەتەلەۋزات و مەستى كىرد و ھەموو ئەخلاقى مەرزەيان بەردا.

دەللىن: لە جەژنى «مىھرىجان» دا ئوۋەندەيان شەراب دەخواردوۋە تا عەقلىيان لەسەر دەردەچو. ئەگەر تەدبىرىكىيان لە ئەمرىكى موھىمدا لە ۋاقىع بىۋايە، چەند رۆژىك لە پىشدا مەسلەھەتە تىيان دەکرد؛ يەنى لە پىش جەژندا. چۈنكە زىمامى رىشتەيان لە دەستدا نەدەما. ھىندىك لە موئەرىخان دەفەرموون لە مەجلىسى تەدبىرىشدا شەراپيان دەخواردوۋە. لە پاشان شىۋونى رەعىيەت بەتەۋاۋى گەبىيە بلوۋغ. لەھەر جىگايەك ساحىب

پوتبیه کی حکومت یاخود ساحیب مهنسه بیگ یا مهرزبان وه یاخود سپه هبودیکی سپایان بدیبایه تلعین و نه فیریان ده کردن و به تف له نیوچوایان ده کوتان. وه کو زابتانی نیستای کوردان.

هیندیک لهو ساحیب مهرته به و مهنسه بانه قبولیان ده کرد و خو بان به موسته حه قی لومه ده کرد و نهو نیستبداد و زولمه یان له سستی و بی نیعتباری و نه کوشینی خو بان ده زانی.

حوکمدار له سهر هه موویانی واجب کردبوو، ره عیعت و ساحیب پوتبه سه جده یان بو حوکمدار دهرد و به عزیک له هوشمه ندان نهو نیستبداده یان قبول نه کردبوو. هه روه کو نه مرو که عه جهم له سه لامدا رکوع ده به نه بهر گه وره و نیوه سو جده یه کیان بو دبهن. نهو نیستبداده تا نه مروش له کوردستاندا ماوه. ره عیعت بو ناغا و میران و مورید بو شیخیان به ته وای ره سمی ته عزیمیان له حزووردا نیمچه سه جده بیگه. نهوانیش وایان خستوته نیعتقادی نهو فه قیرانه وه، نه گهر وانه کن کافر دهن یاخود زور بی نه ده بی ده کهن.

ژن هینان

کورد بو ژن هینان زور حهریس بوون؛ ژنی زوریان ده هینا، زوریان جاریه و که نینه کیان به قه ده ری نیمکان هیناوه. «ژن» موتیعی نه مری پیاو بوون، به هیج وه جه موخاله فه ی پیاویان نه ده کرد و دهرکه وتنیان له مال مه منوع بووه. نه گهر دهریش که وتبان له ژیر به ختوکردندا و بهرچاوی به داپوشراوی و چارشیتو و پووه بندیانه وه ده گهران، نه گهر بچوبانه مالی که سوکاریان یا برای گه وره یا میدی نهو ژنه له گه لیان ده چوون و ده یان هیناوه. وه نه گهر بو جیگایه کی وه کو باخچه و بیستان و ته ماشاگا بچوبایه دیسان هه به به ختوکرایی ده چوون و ده هاتنه وه و که سیک نه یده دی. نه غلب ژنیان له لیباسی پیاوانیشدا نیشترکی شریان کردوه و زور حوکمداریان لی پیدابووه. بو میهمانداری و کارکردن له مالاندا، نه غلب وه زیفه ی پیاویان ده بینی و زور ژنی مه شهوور و شه رکهر و ساحیب قوه و ره شیدیان له عه سر نه و دل و دوایشدا لی دهرکه وتووه، که نه حوالی نهوان له بندی سه لته نهت و نه ماره تی مه شهووراندا به ته فسیل ده بیتریت نه گهر خودا حه زیکا.

ته ربیه مندالییان: له به ختوکردنی نه ولاد و مندا ل و ژندا زوریان نه هه میعت پیدابوو و له سهر ره وشتیکیان ته ربیه ده دا. مندا ل تا (پینج) ساله یی نه ده بی ژنیان ده دانی، له

مالدا کارکردن و ژبانی فیر ده کړا. له پینچ ته جاوړی بکړدې و ژبانی مالدارۍ بزانیبا نه و جاره ده یان خسته بهر موعه لیم. له کوتا بخاندا عه قل و تیگه یشتن و چاکه و پیاوړتی و ته هزیبی نه خلاق و له عب و بازی و شکار و سواری و تیر و مه ته لبازی فیر ده کړا. هه روه کو بیژرا له عیلم و زانیندا مندالتیک به په نچ سالی ده گه یشتن، سوپاهی بوون. به جوړتیک نه ددب و ته ربیه ددوران شایانی مه دح و ته عریف بوون. هه ر له چکوله بییه وه سیدق و راستگو بییان فیر ده کړد و موراعاتی پیاوی راستییان نیشان ددها و درو و ده له سه یان زور له لا عه یب بو و به گونا هتیکي گه وره یان ده زانی. گه وره و نومه رایان نیفتخاریان به مه ده کړد که نه ده فروشن و نه ده کړن به مه نفه عه تی مولکیان ده ژبان، هه رچیه کی لیان زیاد ده بو، ده یاندا به فیه قیر و مسکینان، هه روه کو نه مروژ نه و عاده ته له نیوانیاندا لانه چوه. حه تا مونه ودر و نومه رای کوردستان هه رچه نده ساحیب نیقتداریش بووبن، له بهر نه وه که نه که ونه ژیر منه ته وه و به سه ربه سستی برین، له دده واییری هیچ حکومتی کدا مه نوموریان قبول نه کړدوه. شه ر فحانی بتلیسی له ته نریخه که یدا ده بیژنی: له هیچ وه ختیکدا پشتیان بو دوو نان خوار نه کړدوه. سه به بی ژبانیان له کیوان و قه لایانی سه ختدا نه وه یه که نه که ونه ژیر ته حه کوم و منه تی نه غیاره وه. دیسان ده لئی: پادشایانی که له نه رازیان نریکبوون حه زیان کړدوه بیانکه نه سپه هبد و مه رزه بان له نوردو ویاندا له بهر «راستییان و ره شیدی و به مروه تییان». نه و میلله ته پاکه نه گه ر له گه ل هه ر که سیک شه ریان کړدبی شیریان زه ر بووه، نه و که سانه به نه دامه ت گه یشتوون و نه گه ر پروی راستیان له هه ر میلله تیک کړدبی نه و میلله ته به مه قسوود و مه رامی گه یشتووه.

خوو و ته بییه ت

کوردان تا زه مانۍ که یکاوس له ته بیعه تیکي غایه ت ساده و به سیتدا ده ژبان. کورد خو یان له نه قوامی سایره به قوه تر ده زانی، له پاشان له گه ل میلله تی موخته لیفه نیختیلاتیان نوواند؛ چاک و پیسیان جوئ کړدوه. نه خلاقۍ فاسیده و حه سه نه یان له و میلله تانه دا ددبی و ده یان خسته میزانی عه قل وه. عادات و مه ده نییه ت و قه واعیدیان ده بژارد، هه رچی که چابو قبولیان ده کړد. نوسوولی ئیداره له کوردستاندا ته ر قیه کی زور چاکی هه بو، لاکین ته واری فیکر نه هاتبو ه کاره و حه تا له وازم و ژبانی دده و ده یان به نه هه میه ت نه زانی بو؛ مه سه له ن تا ئینقرازی حکومتیان، وه زیفه تی ته با به تیان له ده ست یواناندا بو. غه یردز «جاماسب حه کیم» پیاوړکیان نه هینا بووه وجود. دیسان بو که شتیوانی و نه کاری و هیندیک له مه علوماتی فیه نییه دا نه جنه بییان به ختو ده کړد. له «میسر» و

«رۆم» هۆدیيان پیاو دیتا بۆ ئەو جۆره کارانهیان به کار دەبرد. ئەياله تی کهلدانیان ولاتییک بوو له کوردستان دهچوون ئیقتباسی لازمیان له دوشمن دهکرد. له بهر ئەو جۆره حه ره کاتانه و بێ ته دبیر و و ده نه په روه ری و بێ ئیه تمامی هه مهیشه حکومه تیان له شۆرش و هه لاله لاله دابوو.

کوردستان زۆر ئەهەممیهتی بەسیحرباز دەدا. سیحرباز لە ئیدارەی حکوومهتدا نفووزی تهواوی هه‌بوو، له مه‌راسیم و ته‌وه‌جوها‌تی خسوسیدا، نه‌وان ئیفایی نه‌مریان ده‌کرد. زه‌بتي ته‌قویم و ده‌قایقی حکومه‌تیان گرتبووه‌ ده‌ست. نه‌وانه ههر شتیکی مونا‌سه‌باتی عیلمی تێدا لزوم بدیترا‌باه، ئیستخدامیان ده‌کرد و بۆ ته‌ره‌قی و به‌لندی ده‌کو‌شان. چاترینی هه‌موو نه‌شیای جیهان که‌وتبووه‌ ده‌ست کوردان. «کورده‌واری» له هه‌موو خسوسیکه‌وه حور و سه‌ربه‌ست ده‌ژيان، هه‌روه‌کو حسیاتی میللیان نه‌بوو و بۆ ژيانی به‌شه‌ربه‌تیش غایه و نامالیکی به‌ته‌واوی ته‌شکیلی ته‌مه‌ددون بکا و یاخود بۆ دواییان. ده‌سایسیک دانانیان لێی ئومید نه‌کراوه. له وه‌قتی ده‌ست درێژاندانه‌ساسیکی بۆ نه‌ولادیان سه‌مه‌ره به‌خش بی، ته‌شه‌به‌ساتیان نه‌بووه و نه‌که‌وتوته فیکریانه‌وه، نه‌یا‌زانی له‌پاش رووناکی تاریکی و له دوا‌ی خو‌رسه‌ندی که‌ده‌ره. کورد خواردن و کارنه‌کردن و له‌به‌رکردنیان کرده‌عاده‌ت، ناسوده‌ییان له‌لا موباره‌کیکی گه‌وره بوو. جووت و دروینه و کی‌لانین له عه‌هده گرتبوو، مايل به‌ته‌ره‌قی و ته‌شکیلاتی حکومه‌ت نه‌بوون، له دوائیریان و سوپاهیاندا نه‌جنه‌بی ئیستخدام ده‌کران و ره‌عیه‌ت له‌به‌ر شه‌یددته‌تی هوکمدریان قه‌وانین و نیزاماتی حکومه‌تیان به‌ته‌واوی له‌بیر کردبوو. کورد بۆ سه‌روه‌ت و تیجاره‌ت موته‌ره‌قی بوون، زو‌لم و جه‌وریکی له‌خارجه‌وه کرابا، کورد له‌وانه نه‌مییه‌تیان حاصل کردبوو و ودخسته‌تی ئیستبدادیان له‌نیو‌دانه‌بوو، هه‌رحنده له‌خرمه‌تی میله‌ته‌تی خۆیاندا بۆ موسته‌قبه‌ل قسو‌ربشیان کردبی و بینایه‌کی ته‌ستووری چاکیان بۆ کوردستان دانه‌ناپی، نه‌ما به‌ته‌نها بۆ ته‌ئسیساتی نیظاماتی مه‌ده‌نییه‌ت خرزه‌متیکی زۆر چاکیان هه‌بوو، له‌نیو نه‌زه‌نه‌ی پێشوودا و مونه‌وه‌رانی نه‌قوامی موته‌مه‌ددینانی قه‌دیما ته‌נהایی و یه‌کتایی په‌یدا کردبوو، له سایه‌ی مه‌زه‌هب و ئاینی زه‌ردهشت و فه‌زل و که‌مال و نه‌حکام و ده‌ستووری نه‌و زاته، موس‌ڵیحه‌وه کورد به‌مودده‌ی چه‌ند عه‌سریکه سه‌لته‌نه‌ت و ده‌هه‌موو قه‌بايل و تایفه‌ی ئاسیای هی‌نا‌بووه ده‌ست. له شه‌رقدا به‌یه‌ک دلێ ده‌وله‌تییکی زۆر گه‌وره و چاکیان خسته‌بووه‌ وجود. سه‌لامه‌تپه‌روه‌ری و حوریه‌ت و شه‌جاعه‌ت و سه‌ربه‌ستی و داخواهیان له‌نیو نه‌قوامی ئاسیادا ئاشکارا کردبوو.

دینی کوردان

دینی کورد: قەدیم زۆر لە پێشوویدا بەئێسمی «مەهئاباد» شەخسێک ئێدیدیعی پێغه‌مبەری کرد و تەمەددوونێکی دینی و مەزەهەبی لەنێو کوردستاندا بینا کرد. لە نەزەریاتی عۆلەمایاندا ئەو زاتە «ونەوه» و «نەبیرە»ی، ئەویش لە پێش پێشدادییاندا تەشکیلی ھۆکمدارییان کردبوو.

غەیری ئەویش زۆر کەس ئێدیدیعی ناردراویان کردبوو. بەئێدیدیعا بەمالی کورد و ئێران، وەکو باقی ئەقوامی ناری عیبادەتی ئەجرامی سەماویان کردووە. عەلەلخسوس «پۆژ» و «مانگ» و «ئەستێرە» پەرستیان بوو (مە) پەرستن. لەزاتی مەزکوروووە تەئسێس کرا، ئەسلی مەعنای «مە» گەورە ئێسمی بوو، ئەوەڵ بانیتی شاھیدە، لەپاش ئەو زاتە مانگ بە «مەم» تەسمیە کراوە. «پۆژپەرستن» لەپێش ئەودا زھووری کرد، چونکە «جەم» بەمەعنا ئەرکانی دین «شید» پەرسندە. مەعبوود ئەرکان ئەمی «خورشید» ئەو زاتە خورشید پەرستنی خستە مەیدان و مەمی و جامی ئیجاد کرد و کردیە روکن بۆ ئاین و «نەورۆژ»ی کردە جەژنی دینی. زاهیرەن ئەو وەختە بۆ ھەموو ئەستێرەیک ھێلکە یەکیان دروست کرد بوو لە ھەموو چایێکدا دایان نابوو. لە ئەغلەب مال و سەرایاندا مەوجود بوون. لەبەرئەو لە عیلمی فەلەکدا زۆر مەھارەتیان ھاسڵ کردبوو، تەرقییان لە مۆنەجیمیدا گەیی بوو دەرەجە ی نەھایت. لە مەسەلە ی ھەزەرەتی ئیبراھیم (ع)دا لیتمان مەعلوم دەبێ خودای تەعالا ھەزەرەتی ئیبراھمی لەسەر ئوسوولی ئایینی کوردان فێرکرد بوو، بەلکە بۆ ئیلزامیان ئەوەڵ ھەقناسینی لە ئەستێرە و مانگ و پۆژەو نیشانی دان، ئەویش بەنەسسی قورئانی مەسبووتە و شکی تێدا نییە و ئیزھاری ئەمە دەکا کە «کورد» ئەستێرە و مانگ و پۆژپەرستییان دەکرد و بوتیان بۆ ئەو ئەجرامانە دروست کردبوو بۆ بەتەقالید. ھەزەرەتی ئیبراھیم کە لە پاش ئەو دەبێژت ئەو ھەموو ئەوە دەتوانێ ئاوابوو مانگ دەرکەوت، دەلێت ئەمە یە خودا. کە مانگیش ئاوا دەبێ پۆژ دەردەکەوت دەلێت: ئەمە یە خودام چونکە لە ھەمووان گەورەترە. کە ئەویش ئاوابوو فەرموی «انی و جەھت و جەھ» ئە ی قەوم! من لە شیرک دوورکەوتمەووە و ئەو ڕووی خۆم کردە خودایەکی کە ئەرز و ئاسمانی ئافەربە کردووە.

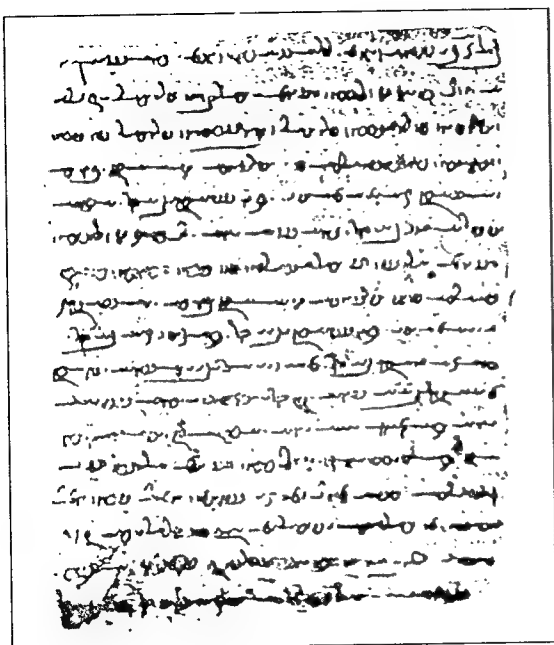
دووھم کە بو تەکان دەشکێنێ ئیسپاتە و کە بەباوکی دەلێت تۆ ئەسنامت بەخودا قبوول کرد، تەماشای دەکەم تۆش و قەومەکەت لە زەلالەتێکی ئاشکاردان، ئیسپاتی بوتپەرستی

کوردانه. له وهختیکې که دده رموون: من نه مشکان له هه مووان گه ورته تر شکاندنی،
 ئیسپاته بۆ ئوه بوتانی موته عه دیدیان هه بووه. ریوایه تی قازی به یزای له عه بدو لای
 ئیبنی عومه رده: ئه وه که سه ی ئیشاردتی به سوواتندن کرد گوتی: بیسووتین و نه سره تی
 خوداکانتان بدن، پیاو یک بوو کورد و نیوی «هیزن» بوو، مه علوم ده بی و شاهیدیکې
 له وه چاتر نییه که قورئان ئیسپاتی ئه وه دهکا. حه زره تی ئیبراهیم کورد و نه مروود
 وازداری کورد بوون. ته فسیر به حسی دهکا و زور له عوله ما و موئه ریخان موباحه سه ی
 رابردو ئیسپات دهکن. ساحیبی «برهان قاطع» ده لیت: حه زره تی ئیبراهیم ئیسمی
 ئه سلّی «زهردهشت» ه. ئیبراهیم له فزیکې سریانییه یه عنی: ئه بره هم (اب رحیم). له پاش
 هیجره تیان له ده ست بیوراسپ هه روه کو له دهنکه دهنکی میللیه تدا به درپژ بیژرا
 سریانیان نیویان نا «باوکی به میهره بان». خولاسه حه زره تی ئیبراهیم دینی سابیه ی له
 کوردستاندا نه شرکرد. له ئه وه لیشدا خودایان ناسی بوو، لاکین له هاتوودا ئه حوالیان
 ده بیژن. ئه غله بی موئه ریخان له سه ر ئه وه ن حه زره تی ئیبراهیم له عه هدی بیوراسپدا
 هاتو ته وجود. هه رچیکو بیوراسپ موئه سیسی ئاینی «مار په رستی» بوو. له زه مانئ ئه ودا
 «مار و گهنم» یان ده په رست. له به عزئ ئاساردا که شف کراوه «مه طران یوسف دس» له
 ته ئریخی سووریادا و له جلدی ئه و دل ئه وه به حسه به ته فسیل ده گپرتنه وه. ئیسمی بیوراسپ
 بۆ ئه وه شاهده: یه عنی ماری گه زهنده. (چونکه له دهنکه دهنگدا به حس کرا لازم به شرح
 نییه، موراجعه ت کهن).

کورد له پیش ده رکه وتنیان له وه ته نی ئه سلّی، ئه و ناشووبی دیانه ته و ته فریقه ی
 مه زاهیب و ئیعتقادیان تیکه وتبوو؛ چونکه له جیگای خو باندا کتیبی زه ند ئاو یستیان
 که وتبووه ناو، له پاش به سه ردادانی زوحاک له زو لم و ته عه ددا، ئه وه ده ستیان به هیجره ت
 کرد. حه زره تی ئیبراهیم له وه ته نیاندا ته لقینی دیانه تی خو ی کردبوون، له پاشان هاته
 جیبال و کبوانی هه ورامان و شاره زوور و ئورفه و دیار به کر و مه عموره هله عیز.

بینا له سه ر ئه قوالی موئه ریخان له ئیراندا «زهردهشت» دانه ری قانون یا پیغه مه ریکې
 ناردراو ده ژمیتریت. ده لّین له عه هدی جه مشیددا هه بووه و له سه ر رووی دنیا بوو.
 زهردهشت له ئازدربایجاندا له شاری «ورمّ» له دایک بووه و له گه ل هورمز یه زدان
 یه کدییان چاو پیکه وت و مولا قاتیان کرد. له هورمز کتیبی موقه دده سی «زهد ئاو یستا» ی
 که وەرگرت، زهردهشت له ورمّ هه لّاب و هیندیک ئه شخاسی له گه ل چوو، به سه ر ئاوی
 چۆمی «ئاراز» (ئه رقس) و به حری خه زه ردا رابه ورتن. گه لیک پیاو و ده دوویان که وتبوون

و حمله بیان دهبرین. مولاچه زهی وه زعییه تیان کردبوون و به سهر ناواندا ده ریز ده بوو و ده چوو. زهردهشت زور سالان به تهنها له کتیوانی چولدا به حالئ موسسته غریقدا به سهری بردبوو. له ئاقیبه تی ئه مردا له کتیوی ئه ترافی ورمی که [مرکورنو چیا کورنو چیا] بی هاته خواری، رووی له بهلخ کرد و کتیبی زهند ناویستای ته قدیم به خهلق کرد و ئه مر و نه واهی فیرکردن و دهستی به ته بلیغاتی دینی دهکا. گوشتاسپی حوکمدا ری بهلخ ته له بی موعجیزاتی لی دهکا و ئیسپاتی پیغه مبه ری لیخواست. دهچی له نیو لوکه دا پارچه ناوری بو ده بات، نه لوکه و نه دهستی که سی ده سووتاند. گوشتاسپ موعجیزه ی دیکه ی لی داوا کرد. زهردهشت هه ندیکی کتیبه که ی بو خوتنده وه، گوشتاسپ ئیمانی پی هیتا و عوله مای بهلخ رجایان کرد پادشا ئه زیه تی نه دا گوشتاسپ به هه موو ره زابه ک ئاینی قبول کرد و «زهند ناویستا» ی له سهر پیستی ۱۲ هه زار گامیش به زیر نووسییه وه و به نه قشونیگار جوان کرا. زهردهشت بو موهفه قیه تی نفوزتکی ته وای پیداکرد و هه موو کهس باوه ری پی کردو له لای هه مووان ئاینی قبول کرا. ئه و موهفه قیه ته بوو به سه به بی پیدابوونی دشمنان و قووه ی ناتیقه ی موعاره زهی کرد، زانین و مه علومات هه م دشمن و هه م دلی عاله می ته سخرکرد.

(ئهمه ی ئاتی سه جیفه به که له کتیبی
زهند ناویستا)

زهووری ئەو دینه بووه سه به بی مو حاره باتی دینی و جیدال. ئەو دینه بوو به غه له به ی
گوشتا سپ له سه ر ته وای جیهان به قوودت شه ری خسته نیوه راستی هیند و ئاسباوه.

له هیندیک ئاساردا نه قل کراوه، سه حیفه ی سه ره وه که دینی کوردان وه کو دینی
زدرده شت بووه مه هته ر و چه هته ری ئەدیانی ک بوو، به شه ر قبوولی کردبوو و نزیکتری
عه قل و عه داله ت و ئینساف بوو. ئوسوولی ئەو دینه قبوول کردنی ماده بکن، به عنی
قبوولی شتیکی مادی که خودا له و ماده یه دا مه و جوود بوو. خودا زاتی که له و دایه.
له به ره وه ی له نیو موئه ری خاندا و له ئیستیلا حی عوله مایاندا به کوردی قه دیم «مه دیا»
ده بیژریت؛ چونکه بو خودا شتیکی مادیان قبوول کرد، ئەو دینه ش له پیش هیج ره تیاندا
دانرا بوو، بینایان نابوو. زهرده شت ئەو دینه ی ئیصلاح کرد و کتییی زهند ئاویتسای بو
ئیسلا حاتی ئەو دینه قه رار دابوو. له کتییی ئەو زاته عه زمه و موسلیحه گه وه و ئوستاده
فه زله دا ده بیژریت؛ هه رچیکو «مه عبوود» واجبه و ده بی موجه پرده بی له ماده و له سه ر
مادان ته سه لوتی هه بی، ئەو مه عبووده نه وعی به شه ری به روحیکی سالح ئافه رید و هه موو
شتیک ته مه توع له و ده کا. ئەو مه عبووده شیان به «هورمز» (یه زدان) ناو برد. هه موو
سیفاتییکی چاکی بو ئیسیات کرد، له شکر و سوپاهی له نه رواحی سالحی ئەوه وه بو
قه راردا وه کو مه لائیکه بن و خدمه تی ده کهن. «قاعیده ی کتییی زهرده شت» ده بی ئینسان
له به رابه ری رۆحی سالحدا له دائیره ی قانونی عه داله تدا، به بی زهره ربی بریت. به هه موو
ئیسلا حیکه وه تا رۆژی مردن به سه ری بیا. «موکافه ئات» له مقابیلی عه مه لی خیر و
شه ردا، به م نه وعه ته سه وری پێده دا: هه ر کهس له نیو خو لدا گه نم هه لگریت له و دنیا و
زه ویدا غونچه ی ئەو گو ل و میوه پێگه مه نیت، ئەو که سه له دنیا دا نه شری خیر و فه زله ت
ده کا، هه ره وه کو سه د قوربانی سه ر بریت. ئەو که سه شه رف و حه سیسه تی ئاینی «هورمز»
ته وای زیاد ده کا. له پاش مردنیش ئەحوالی روح به م سوورده ته حه ل ده کا «مه لائیکه»
فرشته ی «راشتو» ئیسمیک ئەفعال و ئەعمالی چاکه و حه سه نه و پیسی ئینسان به بی
خه تا و سه هوو به ته رازووی عه داله ت ده کیشیت، نه ویش به شاهیدی ئەعمالی وه ختی ژیان
و ئەفعالی حه باتی و چاوپێکه وتنی ئەو روحه مو حاکه مه ده کریت. ته وای ئەحوالی دینه
حیسا به وه، نه ویش یا ته بریته ده کریت یا خود مه حکووم ده بی. روحیکی له مه حکمه
ده رکه ویت ده یه نه مه دخه لی رێگایه کی بو سه ر پردی «سنوا» راکیشراوه بو به هه شت.
ئه گه ر ناپاک بی له پرد رانابریت و ده که ویتته ناو ره وه، ئەگه ر پاک بی به مو عاو نه تی
فرشته ی «سه رئوشا» نیو، به بی زه حمه تی له پردی «سنوا» ده په ریتته وه و ده چیتته

بههشتههه. ئەو زەمانە بەهزوری مەعبود (هۆرمز) دەگا. هەرچێکو «هەشر» ه تا مەوقیعیكە مردوو ئیشغالی دەكەن و لێیان دەپرسن: كتیپی زەند ئاویستا مەبنی بوو لەسەر ئەمر و ئەواهی و وەعد و وەعید و ئەحوالی مازی و موستەقەلی تێدا نووسرابوو. ئەم دینە لە زەمان سواری ئێویدا لغاو ناکریت، ئەگەر عەلەمی بنویش کا لاکین ئەمانەشتان لە خۆتان بێ لە سواری وشتی سووری چاوپەش چونکە ئاینی ئێو مەحوو دەکا. زەرەشت سەر دەفەه ژنی هێنابوو، ئەولاد و ئەحفاد و زیتن زۆر بوگەلێکی؟ هێنابوو و جود. لەپاش ۷۷ سالان سالی هجوومی تورک بۆ سەر کورد و ئیستبدادی بەلخ دەكەن لە دەست تورکدا کوژرا. هێندیک دەلێن: تا قەرنی هەشتەمی ق. م مابوو و لە زەمانی جەمشیددا مەوجود بوو (العلم عندالله) یەعنی زەرەشت بەتەعەهودی گوشتاسپ لەسەر ئەو عەقیدە باقی مابوو.

پەیدا بوونی ئاورپەرستی

لە سالی ۵۳۴ قەبلی عیسا عەلەیهیسلامدا «غوماتیس» نیویک زهووری کرد بەسمەردیسی برای کەیکوسی دووم (کەمبیز) خۆی تەسمیه کرد و ئیستیلای کردە سەر کوردستان و بەئیددیعیای برابەتی کەیکاوس، ئەرزى کوردانی زەوت کرد و کەوتە نیو تەواوی حکومەتەو و تەداخولی بەهەرەمسەرەى پادشایی کرد و هەموو ژنی کەمبیزی مەرە کرد و خستیه دەستەو ئاینی ئاورپەرستی ئیعلان کرد، لە ئازەربایجاندا بینای ئاتەشگەدهیئىکی زۆر گەورەیان کردبوو، هەموو مەعبەدی زەرەشتی و پیران کرد و لە جێگایاندا ئاتەشگەدهیئىکی بینانا و ئوسوولی دیانەتی لێ گوێرن. قەعیدەیهکی بۆ ئەو دینە مەجبوریە مەجوسیانەیان دانا کە «ئەهریمن» مەعبودی شەڕ و «هۆرمز» مەعبودی خێرە. ئەو پۆحە شەڕپەرە موقابیلی روحی سەلح دەکا و بەقووەت دیت و هەموو ئەحوالی سەلح بەفەساد دەدا. بۆ پۆحی سەلحیش قووەتێک هەیه دەجیت ئەو پۆحە شەڕپەرە بکوژیت، تاقت نایەنیت. بۆ شەڕپیش لەشکر هەیه لەگەڵ روحی سەلح شەڕ دەكەن. روحی سەلح لەو شەڕەدا زەرەر دینیت؛ ئەگەر چی قووەتی روحی سەلح زۆرتیشە، لەگەڵ ئەوەش دەرهقەتی ناکریت. لە پاش مردن، روحی سەلح پیشوازی سەلحان دەکا. مەرەبایی لێ دەكەن و دەیانەنە شاری ئازادبیهو. هەرچێکو شەڕپەرن فێریان دەدەنە نیو چالای شەڕەو و لە شاری شەڕاندا خواردنیان ژەهره و ئاوی سوێر و تالە

«موغ، کاهین»: فەسادى ئاینی زەرەشت لە موغ و کاهینانەو هاتە پیشەو. موغان

له پاش زدردهشت ئاورپه رستی و نه سنپیره و نه جرامی سه ماوی په رستیان تیکه له به نه حکامی ناین و مه زهه ب و دیانه تی زدردهشتیی کرد. خورافات و نه فسانه یه کی زوریان له نه صلی ناین و دردا. ئویش له ئیبتیدای ئه مردا عوله ما له نیو کوردستاندا دهستیان به ته داخلولی ناین و ئیجتیهاد له ئوسوولی دینباندا کردبوو. به ده سایی «جووله کان» ئه و فیتنه یی ئه فکاره له کار دابوو و بویان ده کوژان و که و تپوونه نیو میتشکی موغانه وه. بۆ فه سادی ناینی زدردهشت، موغ و عوله ما ته سه لوتی مه عنه وییان له کوردستان په یداکرد و چوو بپوونه عه قلی عالمه وه. له نیو روحی کوردستاندا دهستی ئیستیلایان درپژ کردبوو. له تهره ف میلله ته وه ئی احترامات و ته عزیمتیکي له حه دد به دهریان بۆ ده کردن. مه حبوب و عه زیز و مه سمو عولکه لام بوون. له سه ر حوکمداران، به ته واوی ئه مر فرما بوون و موبه شیربیان ده کرد بۆ حوکمدار به عه فوو. حوکمدار ئینکاری نه ده توانی بکا پادشا جه ساره تی موخالیفه ی ئه و موغانه ی نه بوو. ئه و ئه شاخسانه دهستیان به فه لسه فه ی دینی کرد، پیسترینی عاداتی ئه و عوله مایانه ئه مه یه که له هه موو شتیک بیجاتر بوو، بۆ خودای مهستی، موسه که راتیان ده برد به قوربانی. له پاشان موغ شهربانی ده خواره وه تا ویجدان و پرهوشت و عه قلی له ده ست ده رده چوو. خه لقی شیان فیری ئه و عه قیده فاسیدانه کرد و سوجه دیان بۆ ئاورش پی ده بردن. خولاسه ئیعتیقادی کوردستانی قه دیم له پیشوودا له هه موو ئیعتیقادیکی ئومه می سائیری شهرق چاتر بوو؛ چونکه بی وهی ئاسمانی ته شه بوسات و هه دانییه ت خودایان کردبوو له سینه ی ۵۲۱ق. م «دارای گه وره» هوجوومی کرده سه ر «سمردیس» و کوشتی. ئه و عه قیده فاسیده ی له کوردستاندا پاک کرده وه. ئه م ما به دزی له نیو هه ندیکدا ئه سه ری مابوو؛ ده یان شارده وه. باقی به ته واوی دینی زدردهشتیان قه بول کرده دهستیان به بینای دینی پیشوو کرد. «دارا» هه موو موغ و کاهینانی «سمردیس» کوشتن. عوله مای زدردهشتی خسته [سه ر] و ئیعتیباریکي ته واوی پیتدان. «مه زده ک» تازه مانی «ئه نوشیروان» دینی زدردهشتی له وجوددا بوو؛ لاکین ئاوریان به خو شه ویست قبول کردبوو و به گه وره دیان ده زانی نه به مه عبود بیناسن؛ یا خوود ته له بی خیر و یا شهرتیکي لیکهن. ئه م زوریان به عه زیز و مه حبوب که و تپووه به رچاو؛ ئویش له ته ئسیراتی سمردیس مابووه.

له زمانی نه وشيروانی عادلدا «مه زده ک» نیو تیک بانی و موسیسی دینی مه جووسی په یدا بوو. دیسان که عه قیده ی فاسیده ی سمردیس تازه کرده وه و خسته مه یدانه وه.

«ئوسوولی ئیعتیقادی مه زده ک»: هه ر چیکو شه یتانه، روحتیکي شه ریره و ته واوی

نۆش و مه قسه دی ئیفسادی رۆحی سألحه. ههر [چی] فیکری هیه بۆ ئه وه ده ده به کاری ده با، به په رستی رۆژ و مانگ و فره جی ژن و ئاور و مردوو ئه مری پیتدا بوون. سو جده یان ده برده بهر «ئاور» و «نور» و «ههوا» و «با» یان ده په رست. به ئاور یان ده گوت: جه سه دیککی پاکه. ئه گهر له لای قوربانی ئاور یان بگرتباه نه یان ده کوژانده وه و ئیعتقاد یان به هاته خواره وه له ئاسمانه وه ده کرد. ئه و ئیعتقاده یان به نزولی دانابوو، تا زهووری ئیسلام دهوامی کرد؛ لاکین هیتدیک له کوردانی ئه ترافی به حری ورمی له عه سری چواره می پاش عیسا، به واسیته ی یه کیک له عوله می کوردستان، «ئاس» نیوتکه وه دینی مه سیحیان قبول کردبوو. له زهمانی خوسره وی په رویتزا - که له ده ست به هرامی چۆین هه لاتبوو - هیتدیک له کوردان له گه لای چوو بوون. به دزیه وه دینی عیسیایان قبول کردبوو. تا ده رکه وتنی ئیسلام له ژیر ئه و ئیعتقاده نا ده ژیان.

کورد و ئیسلامیه ت

کوردستان به ئه کسه ریه ت ئیسلامه نیان قبول کردوو، به شرو و تاتیکی ته و او شو عبه یه کیان هیه که قبولیان نه کردیت زۆر که من.

ئه وانه ی ئیسلامه تییان قبول نه کرد بیت، هیتدیکن موشاییه ی مه جووسی ئیرانیان هیه. له حه یاتیکی ئیبتیدا دا ده ژین. ئه وانیش ناکهینه نمونه بۆ کوردی ئه سلای؛ چونکه ئه وانیش له ژیر و یجدا نی ئیجتما عیه ی کوردی ئیسلامدا به مه جووری نیستخدا ده کرتن، هه ره کو مه جووسانی ئیرانی حازری به م حاله نابنه نمونه بۆ کوردی قه دیم و قبول نا کرتن. له نیو کوردستاندا به ته وای و له سه ر شکلی ئه سلای ئیسلامه تییان قبول کردوو و بۆ مو حافه زه ی ئه و دینه مه و جوو دیه تیان مه حوو کردوو. حه تا وه پاشکه وتنیان له حه زاره تی عه سری و عه ده می ته ره قیان له به عزای فنوونی تازه دا، ته عه سووبی ئیسلامیه ته. ده لێن هه ره کو به به عزای ئومووری خو رافات ی ئه جه بیه وه ئیشتیغال ده کین، سه عی له دیانه تکر دن چاتره. چونکه ده بیندریت و نه زه ری دیقه ت جه لب ده کات، زاتیکی وه کو سه لاهه دین ئیمپراتۆریه تیکی ئیسلامه تی له کوردان هینا مه یدانه وه. ئه و نه شکیلاته ی له سه ر ئوسوولی دینی دانابوو. ئه گهر بۆ مه حافه زه ی ئیسلامیه ت نه بوایه، وه کو ئه مرۆ ته شکلی «که مالیه» که کرا ئه وه ل به رنامه جیان حکومه تی تورکیای لادین بوو. ئه ما ئه یووبی حکومه تی ئیسلامیه تی لا میلییه تیان ئیعلان کرد و بۆ که لیمه ی ته وحید سه عییان ده کرد. ئه وه ده لیلیکی زۆر گه وره یه بۆ دینداری کوردان.

عوله‌مای کوردستان میلیهت و کوردایه‌تیان ئینقراز پیتدا. ئەگەر به‌و دره‌جه له دیندا
 حهریس نه‌بوونایه ئەمڕۆکه نه‌ده‌بوونه ته‌عنه‌زەنی به‌عزێ موئه‌ریخانی موسته‌بیددی تورک و
 به‌ته‌وه‌حوشیان دانه‌ده‌نان؛ عه‌له‌خسوس له‌م عه‌سری ئەخیره‌دا زاتێکی وه‌کو مه‌ولانا
 خالیدی شارەزووری له‌ کورداندا به‌ده‌ره‌جه‌یه‌ک له‌ ئوسولی ئیسلامیه‌تدا ئیشته‌اری کرد
 له‌نیۆ چاک و خراپدا به‌ته‌واوی ماهیری رده‌به‌ری جه‌وه‌ه‌ری دیانه‌تی ئیسلامی ده‌کردن؛
 له‌پیتدا میلیه‌تی کوردستان له‌ قه‌رنی ئەوه‌ل و ناخیری هیجریدا نه‌وه‌نده ته‌ئلیفاتیان که
 بوو بیت، بۆ ته‌عه‌سووبی دینی له‌سه‌ر لوغه‌تی قورئانی ته‌ئلیفاتیان کردوه؛ هه‌روه‌کو له
 کتێبی «گه‌وه‌ه‌ری یه‌گانه» له‌ نه‌ه‌زی عیلمیه‌دا ده‌بێژرێت. دايمه‌ ساعی بوون بۆ ته‌قلیدی
 عه‌ره‌ب، له‌ عاداتی میلییدا زۆر موته‌ئه‌خیر بوون، ئەگەر عاداتی میلیه‌ت و
 ئیسلامه‌تیان پێکه‌وه موخافه‌زه‌ بکردایه و کوردایه‌تیان بۆ عه‌ره‌بییه‌ت ته‌رک نه‌کردایه،
 ئەمڕۆ کورد له‌ هه‌موو شوعه‌یه‌کی کوره‌ی ئەرز، مونه‌وه‌رت‌ر و جه‌سوور و به‌حه‌مییه‌ت و
 ناموس و شه‌ره‌ف‌تر ده‌بوون. عوله‌ما و مه‌شایخ و ئومه‌رای کوردستان به‌که‌لیمه‌ی دینه‌وه
 هه‌لواسرابوون. ئیسمی کابووسی خه‌لافه‌تیان له‌به‌ر چاوان گه‌وره‌ کردبوو. نه‌یان‌توانی
 حه‌ره‌که‌یه‌کی میلیه‌ت بکه‌ن، عه‌له‌خسوس له‌ژێر په‌رده‌ی خیلافه‌تیدا هه‌م دیانه‌تیان چوو
 و هه‌م مه‌وجودیه‌تی کوردستانیان له‌ ده‌ست ده‌رکه‌وت. به‌مه‌ح‌زی قه‌ول ئیغفال کران و له
 سه‌رسامی و غه‌فله‌تی ئەو کابووسه‌ هشیار نه‌بوونه‌وه. قوه‌ی دیانه‌ت تا ۹۲۲ ه‌یجری
 به‌ته‌واوی ئینتشاری کردبوو. سه‌لیمی ئەو وه‌ل به‌ده‌سایسی سیاسی له‌گه‌ڵ ئیدریسی
 بتلیسی بێ دین، ته‌شویقی کوردانیان کرد بۆ شه‌ری شا ئیسماعیلی سه‌فه‌وی. ئیسمی
 شیعی له‌نیۆ په‌رده‌ی ئیسلامه‌تیدا به‌ئاته‌شیکی سۆزنده‌یان نیشان دا. بۆ ئیستیلا‌ی
 کوردستان فیتنه‌ی قزلباشیان کرده‌ ئاله‌ت. ئیدریس بێ ئەندیشه‌ عه‌له‌می ئینقرازی
 کوردستانی بۆ سه‌لیم به‌شانه‌وه‌ گرت. له‌فری ئیسلامیه‌تی کرده‌ ته‌پل و هه‌موو ئەرازی
 کوردستان گه‌را و کوردستان به‌شیری بێ ته‌دبیری قه‌تلوعام کرا. ته‌نافیداوی ته‌زویریان له
 گه‌ردن کرا، به‌ده‌ستی خۆیان بوونه‌ سه‌به‌بی ئینقرازی کوردستان و ته‌ه‌ریقه‌ و شوعه‌باتی
 دینی و مه‌زاه‌بیان تێ که‌وت. سه‌لیم کارێکی کرد هه‌مووی له‌به‌ر یه‌ک بلاوکرده‌وه و هه‌زار
 مه‌زه‌به‌ی لێ په‌یداکردن. «بناء علی ذلک» بۆ مه‌نفه‌عه‌تی سه‌لیم، ئیسمی ئیسلامیه‌ت و
 ته‌داخولی ده‌سایسی شیعییه‌ت و سونییه‌ت که‌وته مه‌یدانه‌وه. ئەم شوعه‌ گه‌وره‌یه‌ که
 به‌راستی براهه‌کی دایکی و باوکی و یه‌ک عیرق و یه‌ک میلیه‌تیان به‌بوغز و کینه‌ کرده
 دو‌شمن و لێکیان دوورخسته‌وه. بۆ ته‌ئه‌ننی ده‌میان تێکنا، کوشتار کرا و خۆینی

میلله تی مه زلۆومی کورد هاته رشتن. سه لیم بۆ عومریکی موهقه ت ئیلقای ئه و فیتنه ی کرد. خولاسه له نیتو کوردستاندا شوعبه ی موهقه دیده په یدابوو. له هه مووان به قوه و شهوکه تتر «سونی» و «شیعه» یه.

ئه و دوو شوعبه عه زیمانه له ئه رازی ویلایه تی سه دا - که به جزیره ی کوردستان مه شهووره - وه ئیران و قه فقاسیا عه شایری موهقه دید هه یه؛ لاکین سونی زیاتر «ته ریه قه ت». هه رچیکو سونین، به عزتکیان به سه ر هیندیک ته ریه قه تاندا ته قسیم کراون وه کو: نه قشبه ندی و قادری و ده فاعی و سه هره وه ردی. بیلخاسه نه قشبه ندی له ئیجابی سه لابه ت و دینیدا زیاتر ته عمیمی کردوو و له ئه غله بی دیهات و شاراندا ته کیه و خانه قایان له که مالی ئینتیزامدا هه یه. ئه ما له نیتو عه شایری کورددا هیندیک یه زیدیه ت و قزلباشیه ت و ماز [ده تیزم] له نه زه ریاتدا ئیستیناد کراوه و به عزتی ته ریه قه تیان مه و جووده. کورد میللیه تی و یجدانی ئیسلامیه تی عه ینه ن هه ره کو خودا ئه مری کردبی، ئیجرای ده که ن؛ به لکه له ته عه سووبدا زیاتر له فه رایز و سونه ن ئه دای شه عابیر ده که ن و زیاده له قودره ت که مه ری ئیخلاسیان بۆ ئیسلامیه ت گری داوه و ناتوان که سیک له غه یری ئه و میلله ته بۆ ده ره جه ی دینی و ئیسلامیه تی موخافه زه بکه ن؛ عه له لخصووس زه ره بی بی دینی و ته زیقی تورکانیان له سه ره. باهه مه ی ئه وه هه رکه س له گو شه خانه یه کدا بۆ موخافه زه ی ئیسلامیه تی ده کو شن. له ئیراندا چه ند شار تکی وه کو ساو جلا غ و شنۆ و سه قز و بانه و سارمقه لعه و سه نه ندۆج و نه ورامان و هه وشار و کرمانشا و ورمی و خوی و سه لماس و ما کو ئه و جو ره جیگایه یان هه یه. له گه ل ئه مه ش تورک پتیان ده لێن: له ژیر ده ستی قزلباش دایه.

دیتهات نییه مه درسه ی دینی و ته کیه و خانه قای ته له به ی عیلم و عوله مای چاکی نه بی و به هه موو نه و عیک له ته ره قی دیندا زیاتر له کوردستانی تورکیا بوون. مونه وهر، عالیم، زه کی، موده ریس ئه ویش له بهر بوغز و کینه ی حکومه ته وه بوو، له هه موو قه ته عاتی کوردستانی عوسمانیدا، مه درسه یه ک یا خود ته کیه و مزگه وت و قوتابخانه بۆ فیتکردنی میلله ت په یدا نه بوو. بۆ ته عمیرات و ئاوه دانیی کوردستان نه کو شان. هه ر سالتیک میقداری زیادیان بۆ دروستکردنی رتگا و ئاوه دانی، له کوردی غافل و هخرده کراو. ئوجره تی توروو و ته مه توع و ته نویرات و عه ره بان دوو چه ندان وهرده گیرا. ئه و دراوه هه موو ده چوو ئه سه ته مبول و ئه درنه، سه رفی جنده بی و شه راب و که یف ده کرا.

پوژتیک بۆ ته ره قی و سه نایع و پێشکه وتن و ئاوه دانی و ژبان و زانینی کورده واری

له پاش زدردهشت ئاورپه رستی و نه سنپیره و نه جرامی سه ماوی په رستیان تیکه له به نه حکامی ناین و مه زهه ب و دیانه تی زدردهشتیی کرد. خورافات و نه فسانه یه کی زوریان له نه صلی ناین و دردا. ئویش له ئیبتیدای ئه مردا عوله ما له نیو کوردستاندا دهستیان به ته داخلولی ناین و ئیجتیهاد له ئوسوولی دینباندا کردبوو. به ده سایی «جووله کان» ئه و فیتنه یی ئه فکاره له کار دابوو و بویان ده کوژان و که و تپوونه نیو میتشکی موغانه وه. بو فسادای ناینی زدردهشت، موغ و عوله ما ته سه لوتی مه عنه وییان له کوردستان په یداکرد و چوو بوونه عه قلی عالمه وه. له نیو روحی کوردستاندا دهستی ئیستیلایان درپژ کردبوو. له تهره ف میلله ته وه ئی احترامات و ته عزیمتیکي له حه دد به دهریان بو ده کردن. مه حبوب و عه زیز و مه سمو عولکه لام بوون. له سهر حوکمداران، به ته واوی ئه مر فرما بوون و موبه شیربیان ده کرد بو حوکمدار به عه فوو. حوکمدار ئینکاری نه ده توانی بکا پادشا جه سارته تی موخالیفه ی ئه و موغانه ی نه بوو. ئه و نه شاخسانه دهستیان به فله سه فه ی دینی کرد، پیسترینی عاداتی ئه و عوله مایانه نه مه یه که له هه موو شتیک بیجatr بوو، بو خودای مهستی، موسه که راتیان ده برد به قوربانی. له پاشان موغ شهربانی ده خواره وه تا ویجدان و پرهوشت و عه قلی له ده ست ده رده چوو. خه لقیشیان فیری ئه و عه قیده فاسیدانه کرد و سوجه دیان بو ئاورش پی ده بردن. خولاسه ئیعتیقادی کوردستانی قه دیم له پیشوودا له هه موو ئیعتیقادیکی ئومه می سائیری شهرق چاتر بوو؛ چونکه بی وهی ئاسمانی ته شه بوسات و ه دانییه ت خودایان کردبوو له سینه ی ۵۲۱ق. م «دارای گه وره» هوجوومی کرده سهر «سمردیس» و کوشتی. ئه و عه قیده فاسیده ی له کوردستاندا پاک کرده وه. ئه مّا به دزی له نیو هه ندیکدا نه سه ری مابوو؛ ده یان شارده وه. باقی به ته واوی دینی زدردهشتیان قه بول کردو دهستیان به بینای دینی پیشووکرد. «دارا» هه موو موغ و کاهینانی «سمردیس» کوشتن. عوله مای زدردهشتی خسته [سه را] و ئیعتیباریکي ته واوی پیتدان. «مه زدهک» تازه مانی «ئه نوشیروان» دینی زدردهشتی له وجوددا بوو؛ لاکین ئاوریان به خو شه ویست قبول کردبوو و به گه وره دیان ده زانی نه به مه عبود بیناسن؛ یا خوود ته له بی خیر و یا شهرتیکي لیکهن. ئه مّا زوریان به عه زیز و مه حبوب که و تپووه به رچاو؛ ئویش له ته ئسیراتی سمردیس مابووه.

له زمانی نه و شیروانی عادلدا «مه زدهک» نیو تیک بانی و موسیسی دینی مه جووسی په یدا بوو. دیسان که عه قیده ی فاسیده ی سمردیس تازه کرده وه و خستیه مه یدانه وه.

«ئوسوولی ئیعتیقادی مه زدهک»: ههر چیکو شه یتانه، روحتیکي شهریره و ته واوی

نۆش و مه قسه دی ئیفسادی رۆحی سألحه. ههر [چی] فیکری هیه بۆ ئه وه ده ده به کاری ده با، به په رستی رۆژ و مانگ و فره جی ژن و ئاور و مردوو ئه مری پیتدا بوون. سو جده یان ده برده بهر «ئاور» و «نور» و «ههوا» و «با» یان ده په رست. به ئاوریان ده گوت: جه سه دیککی پاکه. ئه گهر له لای قوربانی ئاوریان بگرتباه نه یان ده کوژانده وه و ئیعتقادیان به هاته خواره وه له ئاسمانه وه ده کرد. ئه و ئیعتقاده یان به نزولی دانابوو، تا زهووری ئیسلام دهوامی کرد؛ لاکین هیتدیک له کوردانی ئه ترافی به حری ورمی له عه سری چواره می پاش عیسا، به واسیته ی یه کیک له عوله می کوردستان، «ئاس» نیو ئیکه وه دینی مه سیحیان قبوول کردبوو. له زهمانی خو سه روی په رویتزا - که له ده ست به هرامی چۆین هه لا تبوو - هیتدیک له کوردان له گه لی چوو بوون. به دزیه وه دینی عیسیایان قبوول کردبوو. تا ده رکه وتنی ئیسلام له ژیر ئه و ئیعتقاده نا ده ژیان.

کوره و ئیسلامیه ت

کوردستان به ئه کسه ریه ت ئیسلامه نیان قبوول کردوو، به شرو و تاتیکی ته و او شو عبه یه کیان هیه که قبوولیان نه کردیت زۆر که من.

ئه وانه ی ئیسلامه تییان قبوول نه کرد بیت، هیتدیکن موشاییه ی مه جووسی ئیرانیان هیه. له حه یاتیکی ئیبتیدا دا ده ژین. ئه وانیش ناکهینه نمونه بۆ کوردی ئه سلێ؛ چونکه ئه وانیش له ژیر و یجدانی ئیجتما عیه ی کوردی ئیسلامدا به مه جووری ئیستخدام ده کړین، هه ره کو مه جووسانی ئیرانی حازری به م حاله نابنه نمونه بۆ کوردی قه دیم و قبوول نا کړین. له نیو کوردستاندا به ته وای و له سه ر شکلی ئه سلێ ئیسلامه تییان قبوول کردوو و بۆ مو حافه زه ی ئه و دینه مه و جوو دیه تیان مه حوو کردوو. حه تا وه پاشکه وتنیان له حه زاره تی عه سری و عه ده می ته ره قیان له به عزێ فنوونی تازه دا، ته عه سووبی ئیسلامیه ته. ده لێن هه ره کو به به عزێ ئومووری خو رافات ی ئه جه بیه وه ئیشتیغال ده کین، سه عی له دیانه تکر دن چاتره. چونکه ده بیندریت و نه زه ری دیقه ت جه لب ده کات، زاتیکی وه کو سه لاهه دین ئیمپراتۆریه تیکی ئیسلامه تی له کوردان هینا مه یدانه وه. ئه و نه شکیلاته ی له سه ر ئوسوولی دینی دانابوو. ئه گهر بۆ مه حافه زه ی ئیسلامیه ت نه بوایه، وه کو ئه مرۆ ته شکیلی «که مالیه» که کرا ئه وه ل به رنامه جیان حکومه تی تورکیای لادین بوو. ئه ما ئه یووبی حکومه تی ئیسلامیه تی لا میلییه تیان ئیعلان کرد و بۆ که لیمه ی ته وحید سه عییان ده کرد. ئه وه ده لیلیکی زۆر گه وریه بۆ دینداری کوردان.

عوله‌مای کوردستان میللیهت و کوردایه‌تییان ئینقراز پیتدا. ئەگەر به‌و دره‌جه له دیندا
 حهریس نه‌بوونایه ئەمڕۆکه نه‌ده‌بوونه ته‌عنه‌زەنی به‌عزێ موئه‌ریخانی موسته‌بیددی تورک و
 به‌ته‌وه‌حوشیان دانه‌ده‌نان؛ عه‌له‌خسوس له‌م عه‌سری ئەخیره‌دا زاتێکی وه‌کو مه‌ولانا
 خالیدی شارەزووری له‌ کورداندا به‌ده‌ره‌جه‌یه‌ک له‌ ئوسولی ئیسلامیه‌تدا ئیشته‌اری کرد
 له‌نیۆ چاک و خراپدا به‌ته‌واوی ماهیری رده‌به‌ری جه‌وه‌ری دیانه‌تی ئیسلامی ده‌کردن؛
 له‌پیتدا میلله‌تی کوردستان له‌ قه‌رنی ئەوه‌ل و ناخیری هیجریدا نه‌وه‌نده ته‌ئلیفاتیان که
 بوو بێت، بۆ ته‌عه‌سووبی دینی له‌سه‌ر لوغه‌تی قورئانی ته‌ئلیفاتیان کردوه؛ هه‌روه‌کو له
 کتێبی «گه‌وه‌ری یه‌گانه» له‌ نه‌ه‌زی عیلمیه‌دا ده‌بێژرێت. دايمه‌ ساعی بوون بۆ ته‌قلیدی
 عه‌ره‌ب، له‌ عاداتی میللیدا زۆر موته‌ئه‌خیر بوون، ئەگەر عاداتی میللیه‌ت و
 ئیسلامه‌تییان پێکه‌وه موخافه‌زه‌ بکردایه‌ و کوردایه‌تییان بۆ عه‌ره‌بییه‌ت ته‌رک نه‌کردایه‌،
 ئەمڕۆ کورد له‌ هه‌موو شوعه‌یه‌کی کوره‌ی ئەرز، مونه‌وه‌رت‌ر و جه‌سوور و به‌حه‌مییه‌ت و
 ناموس و شه‌ره‌فتر ده‌بوون. عوله‌ما و مه‌شایخ و ئومه‌رای کوردستان به‌که‌لیمه‌ی دینه‌وه
 هه‌لواسرابوون. ئیسمی کابووسی خه‌لافه‌تییان له‌به‌ر چاوان گه‌وره‌ کردبوو. نه‌یانتوانی
 حه‌ره‌که‌یه‌کی میللیه‌ت بکه‌ن، عه‌له‌خسوس له‌ژێر په‌رده‌ی خیلافه‌تیدا هه‌م دیانه‌تییان چوو
 و هه‌م مه‌وجودیه‌تی کوردستانیان له‌ ده‌ست ده‌رکه‌وت. به‌مه‌حزی قه‌ول ئیغفال کران و له
 سه‌رسامی و غه‌فله‌تی ئەو کابووسه‌ هشیار نه‌بوونه‌وه. قوه‌ی دیانه‌ت تا ۹۲۲ هه‌جری
 به‌ته‌واوی ئینتشاری کردبوو. سه‌لیمی ئەو وه‌ل به‌ده‌سایسی سیاسی له‌گه‌ڵ ئیدریسی
 بتلیسی بێ دین، ته‌شویقی کوردانیان کرد بۆ شه‌ری شا ئیسماعیلی سه‌فه‌وی. ئیسمی
 شیعی له‌نیۆ په‌رده‌ی ئیسلامه‌تیدا به‌ئاته‌شیکی سۆزنده‌یان نیشان دا. بۆ ئیستیلا‌ی
 کوردستان فیتنه‌ی قزلباشیان کرده‌ ئاله‌ت. ئیدریس بێ ئەندیشه‌ عه‌له‌می ئینقرازی
 کوردستانی بۆ سه‌لیم به‌شانه‌وه‌ گرت. له‌فری ئیسلامیه‌تی کرده‌ ته‌پل و هه‌موو ئەرازی
 کوردستان گه‌را و کوردستان به‌شیری بێ ته‌دبیری قه‌تلوعام کرا. ته‌نافیداوی ته‌زویریان له
 گه‌ردن کرا، به‌ده‌ستی خۆیان بوونه‌ سه‌به‌بی ئینقرازی کوردستان و ته‌ه‌ریقه‌ و شوعه‌باتی
 دینی و مه‌زاهبیان تێ که‌وت. سه‌لیم کاریکی کرد هه‌مووی له‌به‌ر یه‌ک بلاوکرده‌وه‌ و هه‌زار
 مه‌زه‌به‌ی لێ په‌یداکردن. «بناء علی ذلک» بۆ مه‌نفه‌عه‌تی سه‌لیم، ئیسمی ئیسلامیه‌ت و
 ته‌داخولی ده‌سایسی شیعییه‌ت و سونییه‌ت که‌وته مه‌یدانه‌وه. ئەم شوعه‌ گه‌وره‌یه‌ که
 به‌راستی براهه‌کی دایکی و باوکی و یه‌ک عیرق و یه‌ک میلله‌تییان به‌بوغز و کینه‌ کرده
 دو‌شمن و لێکیان دوورخسته‌وه‌. بۆ ته‌ئه‌ننی ده‌میان تێکنا، کوشتار کرا و خۆینی

میلله تی مه زلۆومی کورد هاته رشتن. سه لیم بۆ عومریکی موهقه ت ئیلقای ئه و فیتنه ی کرد. خولاسه له نیتو کوردستاندا شوعبه ی موهقه دیده په یدابوو. له هه مووان به قوه و شهوکه تتر «سونی» و «شیعه» یه.

ئه و دوو شوعبه عه زیمانه له ئه رازی ویلایه تی سه دا - که به جزیره ی کوردستان مه شهووره - وه ئیران و قه فقاسیا عه شایری موهقه دید هه یه؛ لاکین سونی زیاتر «ته ریه ت» هه رچیکو سونین، به عزتکیان به سه ر هیندیک ته ریه تاندا ته قسیم کراون وه کو: نه قشبه ندی و قادری و ده فاعی و سه هره وهردی. بیلخاسه نه قشبه ندی له ئیجابی سه لابه ت و دینیدا زیاتر ته عمیمی کردوو و له ئه غله بی دیهات و شاراندا ته کیه و خانه قایان له که مالی ئینتیزامدا هه یه. ئه ما له نیتو عه شایری کورددا هیندیک یه زیدیه ت و قزلباشیه ت و ماز [ده تیزم] له نه زه ریاتدا ئیستیناد کراوه و به عزتی ته ریه تیان مه و جووده. کورد میللیه تی و یجدانی ئیسلامیه تی عه ینه ن هه ره کو خودا ئه مری کردبی، ئیجرای ده که ن؛ به لکه له ته عه سووبدا زیاتر له فه رایز و سونه ن ئه دای شه عابیر ده که ن و زیاده له قودره ت که مه ری ئیخلاسیان بۆ ئیسلامیه ت گرێ داوه و ناتوان که سیک له غه یری ئه و میلله ته بۆ ده ره جه ی دینی و ئیسلامیه تی موخافه زه بکه ن؛ عه له لخصووس زه ره بی بی دینی و ته زیقی تورکانیان له سه ره. باهه مه ی ئه وه هه رکه س له گو شه خانه یه کدا بۆ موخافه زه ی ئیسلامیه تی ده کو شن. له ئیراندا چه ند شارێکی وه کو ساوجبلاغ و شنۆ و سه قز و بانه و سارمقلعه و سه نه ندۆج و نه ورامان و هه وشار و کرمانشا و ورمی و خوی و سه لماس و ماکو ئه و جو ره جیگایه یان هه یه. له گه ل ئه مه ش تورک پتیان ده لێن: له ژیر ده ستی قزلباش دایه.

دیتهات نییه مه درسه ی دینی و ته کیه و خانه قای ته له به ی عیلم و عوله مای چاکی نه بی و به هه موو نه و عیک له ته ره قی دیندا زیاتر له کوردستانی تورکیا بوون. مونه وهر، عالیم، زه کی، موده ریس ئه ویش له بهر بوغز و کینه ی حکومه ته وه بوو، له هه موو قه ته عاتی کوردستانی عوسمانیدا، مه درسه یه ک یاخود ته کیه و مزگه وت و قوتابخانه بۆ فێرکردنی میلله ت په یدا نه بوو. بۆ ته عمیرات و ئاوه دانیی کوردستان نه کو شان. هه ر سالتیک میقداری زیادیان بۆ دروستکردنی رێگا و ئاوه دانی، له کوردی غافل و هخرده کراو. ئوجره تی توروو و ته مه توع و ته نویرات و عه ره بان دوو چه ندان وهرده گیرا. ئه و دراوه هه موو ده چوو ته سه مبول و ئه درنه، سه رفی جنده بی و شه راب و که یف ده کرا.

پوژتیک بۆ ته ره قی و سه نایع و پێشکه وتن و ئاوه دانی و ژبان و زانیی کورده واری

موتنه فکیر نه بوون و نه میانخسته بیرده وه. ئەو مندا لانه ی بیکار و که سب بخه نه سهر کاریک و رهواجی تیجاردت و فه لاحتیان بدن، ته شوقی شهریکهت و قومپانیا و هه لستان بدرتین نه بوو. شهو و رۆژ له فیکری ئەمه دا بوون چ بهانه یه کیان پێ بگرن و به چ ده ساییک و حیهله و هه واله پروتیان که نه وه و تالانیان بکه ن. ئەگهر یه کیکی به بیرشیان لێ پهیدا بویه، هه زار داویان بۆ داده ناوه و توشی به لایه کیان ده کرد.

بێ موباله غه تورک به غه یه زه فساد و تالانگه ری و به د ئەخلاقی و ته وه حوش و جه هل و بێ ئیدراکیان فبیری کوردان نه کرد. بۆ ئیستعبادی ئەو قه ومه قه دیمه و نه جیهه، هه زار حیهله ی وه کو شیهه و سوننه و به دین و بیدینیان خسته پێشه وه. نیفاق و شبقاق و دوور له ته مه ددونیان نیشان دان. توخمی جه هل و نیفاق و ته وه حوشیان بۆ چاندن. به ئیسمی دیانهت و ئیسلامیه وه چهن ده که سیکی مه نه فعهت په ره ره و خود په رستی وه کو هیندیک مونا فیقانی کوردانیان بلند کرد و کلکیکی دیانه تیان پێدا کردن و به واسیته ی ئەو ریجاله پول په رستانه وه ئەم میلله ته فه قیر و به له نگا زه یان له هه موو حقووقیک مه حرووم کرد.

له لاییکه وه هیندیک بانگی شیعیه تی و هیندیک سونییه تی، عه جه م بۆ مه نافع و ته ره قی میللهت و ره هایه ی له تورکان و دوور که وتن له ته ئیسیراتی تورکان، شیعه ییان ته مه سوک کرد. تورکیش بۆ ئیستعباد و سوخره و شه ر له مابه ینی ئێران و ئەنا تۆلدا بانگی سونییه تی و حوبی دیانه تی به گوئیان دادان. کوردیش بۆ مه ددنییه تی عه رب و ته قلیدی ئەخلاق و ئیسلامیهت هه لڤه له تابوون و له خه وی غه فلهت و بێ خه به ریدا له بن ته ئیسیراتی چوار قوه تی جازیه دا موتنه حیه ییر مابوون.

ته قلیدات و ده ساییس له هه ر چوار لاه له نیوانیاندا فاعیلیکی موختار بوو. له بهر کوشتاری یه کتر به ده ساییسی کازیه نه پێژانه سهر ئەوه، فرسه تیان ده سته که وێ و چاویان بکه نه وه و بزانه چ ده که ن؛ به غه یه زه ئەمه که ده م تیکیتین و یه کتری بکوژن چاره یه که نه ما بوو. بوون به قوربانیی تورک و عه جه م. عه داوه تی سیاسیه کی به په رده ی ئیسلامیدا بۆ شه ر و بوغز و نیفاقی مه زاهیبیان تیکه وت و ئاوری فیهتنه ی تورک به که بریتی دینی هه لایسا. هه ردوولا به نیتوی شیعه و سوونی مه حووبوون. تورک و عه جه م به کوشتنی ئەم قه ومه نه جیهه ته قویه ی میلله تیان کرد و به خوینی ئەوان ئیسپات بوون.

«سیر مالفۆلم» به م سوره ته ئیزاحه ی ده کا: هه رچیکو کورد له مهیدانی شه ر و کوشتاری خویناوی شیعه و سونیدا ده ژین، به شیر ی ده ساییس عومریکی به فه لاکهت راده بوێرن. له جه ره دانی موخته لیفه دا به ر لینگ ی ئەم و ئەو پیکوتی دو شمن به سه رگه ردانی و په ژمورده یی

لهملا و لهولا له كوچ و باردان. به ته واوی عومریکی به غه فلهت رابردن و ده بنه فیدای دوشمنان.

هر له نه وه لئی ئیسلامیه وه تا نه مړو - که سالی ۱۳۴۳ ی هیجریه - عینی حال مه وجوده و به هیچ وجهیک له دوشمن ته نبیه گیر نه بوون. هر له زهمانی ئیمه دا که دیومانه له سالی شپه وه تا هانتی فریق بو «بسویه» له لاجان (۱۳۲۴) دا و له حهری عمومی و عروس (حلمی نهران) که نه مهنده کورد کوژراوه، نه وه پیاوی وه کو «حوسین خانی سهرداری بوکان» و «حه مەخانی بانه» و «سه یفه دین خانی سه قز» و کوشتنی پیاویکی وه ته نپهروه و حه میهت و میلله تخوازیکی وه کو «میرزا فه تاح» و به نه سیر چوونی نه وهنده یه خسیرانه، له هه موو نه قتاری کوردستانه وه و کوشتاری نه هالی وان و مووش و سیرت و بتلیس و حادیسهی «ئیسماعیل خانی سمکو» و «سه ید تاه» و کوژتاری «مارشیمون» ی نهمه نی و حادیسهی شیخ مه حموودی به رنجه یی له سلیمانی و نه و حهره کاتی نه خیره ی سالی ئیستا که ۵۰ هه زار کورد له داری سیاست درا و ۲۰۰ نه کمه لی مه شایخ و عوله مای موته به حیری دینی و له ۵۰ موته جاويز ئومه رای ساحیب زور و شه وکتهت بوون به فیدایی و له بن داری زولم و نه زیه تدا مردن و زیاده له سی ملوین نفوس نه مړو که به نیوه گیانی ده ئی؛ هه موو شاهیدی ئیداره ی سابق و لاحیقی تورکانه و نه وانه هه موومان لی مه علوم ده کا و نه مړو کرده ویه که کورد له بن سه تتاری دیندا به هیلاک چوون، غه یری نه مه که موخده ع به ئیسلامی بن و فیدای دین و عه رهب بوونیان، گونا هیکی سادریان نییه که وا له جه هلدایمینه وه.

نهم فه زایع و کوشتاره ی له دیار به کر و نه لعه زیز و نورفه کرا، دین پیی کردن. (حه وادیسی نه وانه له «گه وهه ری یه گانه» دا به ته فسیل به حس ده کرئ)

ره زالهت و فه زایحیکی تورک به کوردیان کردوه به سووره تیکی تورک بو خوبان له جه رای دیندا نه شریان کردن و عه کسین کیشاون، ئیمه به یانی ده که یین.

نه و ژبانه و ده ردی سه ریکی کورد ده کیشتن، ته عه سووبی دینییه و نه و ته عه سووبه یان به م جوړه گرتوه: هه رکه س ئیددیعیای دیانهت بکا له لایان و جلی دینی پیوه بی، نه گهر له دلدا کافیش بی، وا ده زانن پیاوی خودایه و لازمه به هه موو نه و عیت که مه ری خزمه تی بو گریندن. ئیدی نه و دیان نییه که ده روه و ژووری، به رایه ر یه ک بکه ن و بزنان به راستی لایقه به مه نه و خزمه ته بکرئ قووه ی نه و مو حاکمه و ته دقیقاته و ئیدراکیشیان به مه لی سه لب کردوون که له سه ر هه موو ئیسلامیک لازمه ته جه للوسی له سه ر برای دینی خزی نه کا

و هەرچیکو گوتی، راسته و به درۆزنی مه زانه.

ئهو (له غاوه) دهمی گرتدان. تورک و عه جه م لهم دهم گرتدانه. ئیستفاده ده کهن. بیاویتی رزبیل و بی دین و مه نافعیی شه خسیهت په رستیک پهیدا ده کهن، ههر به و جوړه دهست به دهست ئهو فیتنه و دهسیسه به له کاردا بوو و زدهمان به زدهمان کابووس سواربان بووه و تهسه لوتی له سه ر پهیدا کردوون تا گه یاندوونیه ئه مړۆکه.

دایه کورد له ژیر ته ئیسیری دوو کابروسی به قووه تدا ژباون: یه کیکی دینی و یه کیکی حکومهت. ههرچیکو دینییه به واسیته هیندیک مه نافع و پوول په رستان رتگا و در و دوولانیان لی پهیدا کردووه و له ئه بوابی موته عه دیددا بۆبان چوون و له خهوی غه فله تیکی حکومهت ئیغفالی کردبوون، زیاده خو به ندیان کردن به ئه فسوون و ته له سمان چاوی دیتن و پی رۆیین و دهست به کاریان گرتدان و مه جالی بزووتیان نه دانی. دایه له نووره وه بۆ زولمه تیان لیخویرین و ته وقی ئیستعبادی رۆم و عه جه م و غه یره یان کرده گه ردنیا.

ده توانم به راستی بلیم ئهو که سانه ی دینخواه له راسته وه ئاله تیکی به کاریبوون بۆ حکومهت ده کۆشان. ئه گه ر ئهو زاته فازیلانه ی عیبادی «پوول و مه سلک» نه بوونایه، کورد وا نه ده که وته ژیر زولمهت و جههل و زولمی حکومهتی له خودا نه تر سانه وه. ئه وه ی به سه ر کورد هاتووه، ئهو زاته ژیر په رستانه سه به بن. «دقتۆر فریج» - که به حسی دیانه تی کوردان دهکا - دهلی له عه سری ئیسلامیدا کورد دهنگه دهنگی میللهت و عه شایری ئیسلامیه تیان له ژینیکی زۆر به قووه سا گرته وه. ئهو حه یاتهش ئولفه تی له گه ل دین زیاتر هه بووه. له پاش ئه ویش دائیره ی ژیا نیان مه حدود بوو، ههستان و دانیشتن و گه رانیان تابع به قیووداتی مورافه به ی گه وره و مه زنانی کوردان بووه.

لاکین له دائیره ی میلله تدا به که مائی سه ره بهستی ده رۆن مه یلیان به شکلیک بووبی، بزووتن و ئاره زوویان به ههر چتیکه وه بی سونالی ده کهن و ئاره زوویان نه بی رددی ده کهن. له نیو سنووری زهوی و خاکیا ندا له ژیر حوکم و ئیداره ی گه وره و خودانی کدا ده ژین. له ژیر قانون و زا کوونیکی زۆر چاک و ئاشکارا به مه شه وهره تی یه کدی به سه ربان بر دووه.

هیندیک له موئه ریخان ده لێن: کورد له بهر ته زیقی عه ره بان، ئیسلامیه تیان قبول کردووه؛ چونکه کورد له پیش ئیسلامیدا له کویتستانان گه شتوگوزاریان ددکرد و ئه رازی هاوین و زستانیان هه بوو. عه ره ب و ده تنگی هیان و (بیلاجبار) قبولیان کرد و ئهو ته زیقه بوو به سه به بی ئیسلامیه تیان.

زاتهن راسته تهنگی عه‌ره‌ب نه به‌ته‌نیا بۆ کوردان بو، بۆ هه‌موو میللته‌تی شه‌رق نه‌و ته‌زییقه‌ کرا؛ نه‌ما غه‌یری کورد به‌یه‌کجاری بۆ ته‌قالیدی عه‌ره‌ب، خۆیان و میللته‌ت و وه‌ته‌نیان مه‌حوو نه‌کردوه؛ به‌ته‌نی دینیان قبول کرد. لاکین کورد هه‌م دین و هه‌م ته‌قلید و هه‌م خورافات و نه‌فسانه‌ی جاهیلانی عه‌ره‌بیان به‌ته‌واوی قبول کرد و له‌و نه‌فسانه‌و خرافاتانه‌دا ئیشتیه‌ادیان کرد ته‌وسیعیان ینشان دا. به‌لکه‌ به‌بی ترس ده‌لیم عوله‌ما و مه‌شایخی کوردان فه‌نانی نه‌فسانه‌ و درۆی خرافی نه‌زانانی عه‌ره‌بن و له‌سه‌ر ئوسولی نه‌سلێ نه‌و درۆ و نه‌فسانه‌ کتیب و حاشیه‌ و ته‌ئلیفات کراوه. لاکین هه‌ر وه‌کو به‌حس کرا تا زه‌مانی ده‌رکه‌وته‌نی ئیسلام، کورد به‌موسته‌قیل له‌ بن ئالای پادشای خۆبانا ده‌ژیان، فتوحاتی ئیسلامی یه‌کیک به‌حسیان ده‌که‌ن پیاویکی وه‌کو «هورمزان» پادشای لو‌رستان و نه‌سفندیار پادشای شه‌هره‌زوور و به‌ه‌رام کوری فه‌رخ زاد پادشای ئاو‌ربایگان، نه‌وانه‌ و چه‌ند که‌سیک هه‌ن که‌ به‌کو‌مه‌کی یتک «یه‌زدی کوردیان» کرده‌ شاه‌نشا‌ه. خولاسه‌ به‌یتک جیهه‌تی و راستی و ئیتیفاق و یه‌ک دلێ به‌سه‌ریان ده‌برد. سو‌خره‌کیشی هه‌یچ که‌سیک نه‌بوون چونکه‌ دین، پادشا، قیبله‌، وه‌ته‌ن، میللته‌ت، زبان، ژیان، عادات، نه‌خلاقێ یه‌ک بوو؛ تیتیکه‌ل نه‌بوو له‌ پاش قبول‌کردنی ئیسلامی مه‌زاهیت دین، ئایین، تورق، شه‌عب، جینس، وه‌ته‌ن، نه‌خلاق، زبان، ژیان تیتیکه‌ل بوو لیک‌درا ته‌سه‌لوتی هه‌زار توخم و زبانیان به‌سه‌ردا هات. ده‌سایس عه‌ره‌ب، ترک، دین له‌ لایتکه‌وه‌ لیتکی جو‌ی کردنه‌وه‌ و بلا‌و بوون. عوله‌مای کوردستان یتک به‌ده‌سایسی حکومه‌تانی موخته‌لیفه له‌ عه‌سری پیشوودا و ترکی له‌ پاشان دینیان کرده‌ ئالته‌. هه‌ر وه‌کو نه‌م‌رۆ که‌ له‌ عیراق له‌ نیو به‌عزێ روئه‌سای دینی کورداندا نمونه‌ی پیشووان نیشان ده‌ده‌ن و ته‌سدیقی هه‌موو ئیدیعاییکم ده‌کن. نه‌حوالیان له‌ ئاتیدا له‌ فه‌سلێ عه‌شائر و قه‌بیله‌ی کوردان له‌ بن عنوانی «قه‌ومیه‌ت و میللته‌ت عه‌شیره‌تی کوردان» دا هه‌ریه‌ک له‌ عه‌شیره‌تی خۆدا و مه‌زه‌هب و ئایین و ته‌ریقه‌ت و خه‌ریته‌ و زوبان و جو‌غرافیا و نه‌رازییان و عه‌ده‌دی نفوس و ماهیه‌ت و چلۆنیان ئیداره‌ و ژیانیان و نه‌حوالێ سیاسی روئه‌سای مه‌شایخ و کوره‌ی نه‌و عه‌شیره‌تانه‌ دیته‌ به‌حسه‌وه‌. به‌ئیزنی خودا له‌ به‌حسی دیانه‌تی کوردان خلاس بووین دیتنه‌ سه‌ر عه‌شیره‌ت و تاریخی نه‌حوالیان له‌ جلدی دووه‌مدا.

«سه‌ر فه‌سل» سه‌رحه‌د و سنووری کوردستان پیش و پاش و خه‌واس ته‌بیعییه‌یی هه‌رچیک و کوردستانی ئیستایه‌ حدوود و سنووری له‌سه‌ر ته‌شکیل عه‌شائیری ته‌عین کردنی.

کتیبي غونچهی به هارستان دوو جلدده ئهمه ی تهبع کرا جلدی نهوه له، جلدی دووهم تهبعکردنی کهوته پاشهوه. جلدی دووهم کتیه که زۆر چاکه؛ عه شیرت و قه بیله و شاران و دێهات به تهواوی دهگریتهوه. عه ده دی نفوس، مهووع جوغرافیا، چۆم کیتو، تیجارهت، ژیان عادهت، جل، ئیداره، ئاغا و رهئیس و تاریخ هیجهرت و ئیسکان و ئه ساسیان و سه به بی نیویان و له ئه رازی مومته له کات دانیشتهوان به ده لایلیکی چاک به حس ده کا و به چهند صورته و عه کسان موزه بییه نه. به ته شویق و ته رغیبی هه ندیک له ئومه را و مه زن و کورانی عه شائیری کوردان به دلخۆشی دانییه وه شه رت و قه راریان که و ته سه ر هه وه س و ئه منییه تیشیان دامی مادی و مه عنه وی بو ته بعیان و ئینتشاریان کۆمه کیم بکه ن. له پاش ئه وه که که و ته ته بعکردنیان و چهند مه لزه مه یه کم ته واو کرد، ئه و زاتانه هه ر که س له جیی خۆی کشاوه؛ کۆمه کی پاره یێکیان نه کرد. منیش بێ تا قهت و بێ ده ست و پێ مامه وه به هه ر غیرهت و زه حمهت بوو له بن ته ئسیرات چهند مانعاندا نه زیه تم کشاند جلدی ئه وه لم تهبع کرد. ئیستاش تهبع و نه شری که و ته و ته ژێر حه مییهت و مروهت و به ئه نساف منه وه رانی میلله ته ره ور کۆمه کتیکمان بته ن ئه و جلدی ماوه تهبع بکریته.

ئه ئه ر و نه ئلیفات و مه ئالیف

۱- «گه وه ری یه کانه تاریخ کوردانه» عباره ته له چوار جلد: «جلدی ئه وه ل له ئیبتیدای سه لته نهت و سیاسي ئیداره حکومهت مه دنییهت، سه نایع، خهت، نووسین، مو حاره به و ئیستیل و ته ره قی و ئینقیراز وهضعفیهت و تهواوی ئه حوالیان له سه ر قه ول سه حیج به حس ده کا و میقداری دوو سه د سو رته تی ئه شخاس و ئاسار و ئه بنیه ی شارانی کوردستانی قه دی می تیدایه و دوو سه د و په نجا سه حیفه ی وه کو ئه م سه حیفه یه له ئیبتیدای ئیسلامیه وه تا ئه مرۆ به سییه م جلد ته واو ده بی.

جلدی دووهم و جلدی سییه م و جلدی چواره م:

تاریخ، ئه حوال، ژیان، دیانهت، ئه خلاق، عادهت، سه لته نهت، ئه مارات، هوکمداران، عه شیرت، قبا ئیل، تائفه، مه زاهب، ته راییق ئیستیل و شه رو شۆر، ته شکیلات و ئینقیراز و تهواوی سه رگوزشته یان و ماحه رایان، تاریخ و ته رجومه ئه حوال پیاوان دینی عوله ما، شوعه را و فه یله سوفان، مشایخ، صوفیه، موصه نیفان، موئه ریخان و ئومه را و ئاغاوات،

حوکام و مەزنان ئەوانە میللەت پەرودەر و مەشهوران کە لە کوردستاندا پێگە یشتوون و ئیشتیهاریان کردووە سەر هەد و سنوور و ئەرازی تەبیعی و مەعادن و تێجارەت و زراعتی کوردستان لە ئەوەل زهووری ئیسلامەوه تا ئەمڕۆکە ئەو سێیەم جلەدەش عیبارەتە لە دوو هەزار سەحیفە زیاتر دیسان بەسێ سەد و کسور سوردەت و خەریتە موزیپەنە. عەکسی ئەکسەری ئەشخاخص و شاران و مەنازیرو ئاساری قەدیما ئەوەندە پەیدام کردبێ تیم خستوو.

۲- تاریخ کوردستانی ئازربایجان لە ئەوەلەوه تا ئەمڕۆی، عیبارەتە لە سەد سەحیفە مزینە بەئەغلب سوردەت خەریتە و مەنازیرو زۆر چاکە بۆ کردن و ئەعیانی ئەو جێگایە.

۳- تاریخ حکومەتی سێ میران «موکریان و بابان و سۆران» جلەدی یەک عیبارەتە لە ۱۲۰ سەحیفە لەسەر ئوسولیکە غایەت زەریف و چاکە کتیبیکێ زۆر لەتیفە و بەفائیدەیه.

۴- «رەهنمای حەکاكان» کتیبیکە «علمی عەمەلی» کۆلان و تەواوی مەعادن بەواسیتەی ئەدەوات کیمیاوی زۆر بەئاسانی بۆ ساحیب هەوەسان رەهبریکێ چاک و مورشیدیکێ بەفەزە. عکاسی بەعزێ مەواد بەدەستی خۆت دروست دەکەیت بێ ئەوەی ئیحتیاجت بەفەرنگستان دەبێ.

۵- «صنعت و فنون» کەهرەبا، غلوانی، ددانسازی، زێرنگری، ئاوینەسازی، مینا لەسەر تەواوی معادن سابون رەنگی، هەموو مەنسوجاتیک و زۆر شتی لازمی تێدایە بۆ هەموو میللەتی کورد لازم دەبوو هەموو سنفیک ئیستیفادەی لێی دەکەن بەشەست رەسم موزەپەنە.

۶- تاریخ ئیسماعیل خان «سمکۆشاک» هەفتا سەحیفەیه و چەند عەکشی تێدایە.

ئەگەر هیمەت و حەمییهت بزرکی کۆرە روئەسای کوردستانم لەسەر دەبێ تەبعیان دەکەم با تەواوی کوردستان بەزبان و لوغت خۆیان بیخوین و ئیستیفادەی تاریخ و سەنعت لەسەر ئوسولیکێ کوردهواری لیتی بکەن. بۆ بەندە فەخریکە و شوکرانەییەکە کە مؤفەق بووم بەقەدەر خۆم خدمەتی میللەتم بکەم و بۆ ئەو ذاتانەش خیریک و ئیحسانیکە لەگەڵ میللەت و وەتەن و ئەولادی خۆیان دەکەن. خودا توفیق بدات.

خۆشى و ترشى

لە نېتو دل و دەردىنكى بى كەسيدا ھاوار و بانگىكى بەراستىيە لە

حالىكى ئەفسانە پيدا

دانەرى

سەيد ھوسەين ھوزنى ھوسەينى

مىزى دامەزرانى بۆ دانەرى پادەگىرەت

نەشرىياتى: ۵

پۆزى دووشەممە يازدەي محەررەم سالى ۱۳۴۶ = ۱۹۲۶

لە مەزىرەكەي زارى كرمانجيدا دامەزرا

خوشبو ترستی

کتابخانه ملی و مرکز اسناد و کتابخانه ملی و مرکز اسناد و کتابخانه ملی

دانشمندی

کتابخانه ملی و مرکز اسناد و کتابخانه ملی

مجموعه کتابهای بو دانه‌ری راهه گوت

نشریات :

برای شماره ۱۳۵۶ - ۱۹۷۶

کتابخانه ملی و مرکز اسناد و کتابخانه ملی

کتابخانه ملی و مرکز اسناد و کتابخانه ملی

پیشداستی

به مندالتی بچووک بووم شلک و ساوا
 گهلای ناز و نیازم بوو له ناوا
 همیشه کار و پیشهم هر له مال بوو
 نه نیس و غه مړه وینم دایک و خال بوو
 له بژ دلخویشی و ئاسووده گی دل
 گهلایکی خو نده ویستم دایکی کامل
 به گیان و دل، نه ونده ی مایلیم بوو
 له لانکا یا له کولا مه نزلیم بوو
 خودا رازی بی لیتی، رازی له ویش بووم
 له ددر و ئیشی دنیا بیتبه ری بووم
 نه ونده نه و ژنه خویشی دده ویستم
 له سهر تهخت و دوو سی دوشه گ دهنوستم
 به سه د گوونه چتی چاک بوم ددخه ملی
 سهر و می شکم و هکی بوو کان ده گه ملی
 به دهنگی لایه لایه وهرده کسه و تم
 به چه پله و پیکه نینیان سهرده که و تم
 نه سف بژ نه دهمانه ی شاد و خوړېدم
 مخابن بژ دهمانی خوش و همددم
 حه یف بژ نه و زهمانه ی رچپه روهر
 که دایکم همددم بوو باوک سهرودر
 و دکو مندالتی ساوا هر ده گریام
 له نیو مالان به رۆژ و شه و ده گریام

به‌ویژنه‌ی رۆحی شیرین بووم له کنیان
 نه‌وه‌ک ده‌نگم به‌هاتبایی بمردبان
 ده‌مێک گۆزه ده‌مێک کاشیم ده‌کرد له‌ت
 ده‌مێک جلکم درێ گاه چادر و په‌ت
 ده‌مێک بۆ دار و شووشه‌م به‌رد ده‌هاوێت
 ده‌مێک جوتیم ده‌دا ده‌مخوارد و ده‌مپێت
 ده‌مێک دایکم به‌تووک پێم هه‌لده‌کالا
 ده‌مێکی شیرێ خۆی پێم کرد هه‌لالا
 گه‌لێک جار ده‌ستی بێعاریم درێژ بوو
 له‌نیوژوورا شه‌رووشوێم به‌پێژ بوو
 له‌ ترش و شیرنی هه‌رچیم بدیبـا
 به‌گریه و زۆری خۆم ده‌مبـرد هه‌چی با
 له‌ من دایم ده‌یانـدی چه‌ند به‌ها
 نه‌بوو هیچ چاره‌یی غه‌یره‌ز فـسانه
 ده‌مێک بازی و گه‌مه و خۆشی و ته‌رانه
 گه‌هێک زاری و گرین قیژه و سه‌رانه
 له‌ په‌یمان و له‌ شیره‌ت بێ ترس بووم
 نه‌ بۆ پۆشین و خواردن باری که‌س بووم
 نه‌بوو پیتی خوشبێ ئیشیکم بگاتی
 که‌ ده‌یدی ناڵه‌مه و ترشیم ده‌گاتی
 له‌ من زیاتر به‌ده‌رد و داخ ئه‌نالی
 له‌ بۆم هه‌رده‌م به‌ناه و غه‌م ده‌بالی
 نه‌راحت بوو که‌ ئازاری بدیبام
 نه‌تایی بوو که‌ پێم درکی بدیبام
 له‌ هه‌ر ئێشـم تو زانای ئێـزه‌دی پاک
 له‌ سه‌ر به‌نده تو به‌خشنده‌ی به‌بێ باک

ئەگەر تۆمىھەربانى خۆت نەدابا
 دەچوو بوون و ژيانم پاکی بەر با
 دلیکی ھۆگىرى تۆدات بەدایک
 گىرى خۆشويستنت لیتدا بەباریک
 لە ژوورى ھەر دلیکا پەردەیی نوور
 بەلوتفی تۆترووسکا ۋەک چىای توور
 چ چاکى فەرموۋە ئەو پىرى زانا
 بەھەشت بى جىگەیی ئەو ھەردەمانا
 لە ئەو رۆژەى كە ئەمنت ئافەرىد کرد
 بەغەيرەز بى شعورى کوانى چىم کرد
 خودايا تۆبەزاتى خۆشەويستت
 بەپىاوانى بژاردەى حەققەرستت
 لە کردارى بەدم چاوان بپۆشە
 لە رۆژى تەنگەتايى مەمخروشە
 ببەخشە تۆ حوسپىن حوزنى موکریان
 بدە پىتى باغ و باغچە و مولک و سامان
 غەرەز رۆژانى پىششىن کارم ئەو بوو
 تەمەننايى دلى زامدارم ئەو بوو
 كە لىم دلگىر دەبوو ئەو دايكە چاکەم
 نەبوو رىگای خەلفاندن لە ماكەم
 بەچىرۆک و فسانە و لایە لایە
 دەيانالواندەم ۋە ئەو كىژ و دایە
 ئەۋەندەى خۆشەۋازى و قسە چاکى
 لە پەند و شىرەت و چەند گۆنە پاکی
 دەيانگوت ھىچ بەدل لىم خۆشەھاتن
 بەغەيرەز بزن و مەر چىرۆک نەكاتن

له بزنۆكه و مه‌رۆكه و سه‌ره‌ه‌ووردیان
گه‌له‌ك دله‌خۆش ده‌بووم ده‌مبێست په‌وشتیان
له‌ویدا ژینی خه‌لك و دوژمن و یار
به‌چاوی خۆم ده‌دی ئه‌حباب و ئه‌غیار
په‌گه‌زبان یه‌ك نه‌بی چۆنه‌ ژبانیان
كه‌ دوژمن چۆن ده‌بێته‌ دۆستی جانیان
له‌به‌ر ئه‌و سه‌رگوزشته‌ ژیری بار بووم
به‌حیکمه‌ت تییه‌گه‌یاندم فی‌ری کار بووم

بزنۆکه و مه پۆکه

گوتی پیم: دایکی زاناو عه زبزم
ببی لیم پۆلهیی شهنگ و ته میزم
له مه پیش چهند له میژ بوو بزنه سووریک
سپی بن چهنگ و جوان و پهنگو کووریک
دوو شاخی پیوه بوون تیژ وینهی خه نجهر
وهکو که وتب: ته دهست پیاوی دلاوهر
ردینیکی سپی و دوو بست دریزی
له بن کۆلمه و چهنه ی گهرچو دهیژی
دهموچاویکی جوان ریش و سمیلی
بهروو وهک عاییدیکی توندوتۆلی
له گهل تۆمه، بزانه تیگه یشتوو
له نیو خه لکا به فه زلی وهک ئه رستوو
نمونه ی عیلم و فه زلت ریشی پانه
له بۆجه لبی دلانه، داو و دانه
نیشانه ی کار و عیرفانت ردینه
دلی زانا له داخت پر له خوینه
بلندی و سه رفرازی گهر به ریشه
بزن گه وهرترینی کار و ئیشه
ئه گهر فه زل و ئه دهب ریشی درێژه
بزن یه کتایی ده ره ههر بپیژه
به ریش بیت پیاوه تی و عه قل و جه مالت
حه قیقه ت خۆل به سه ربی وهک که مالت

قسه‌ی کورت گۆییدیڤه زۆر درێژی
 به‌کار نایه‌ت هه‌تا سووچی برێژی
 وه‌ره‌ تۆ گه‌وه‌هه‌ری یه‌کدانه‌یی پاک
 به‌نایابی وه‌ده‌رخه‌ ده‌چییه‌ بن خاک
 برێژه‌ ده‌ر له‌ ده‌ریا فیکری بیکرت
 دوو و له‌عل و گه‌واهیر قه‌ند و شه‌کرت
 له‌نیو دوکانی عه‌تارانی خوشبوو
 ده‌یانسوو مشک و عه‌نبه‌ر شوخی گوڵپوو
 که‌ ئه‌و بزنه‌ زه‌مانیک شادمان بوو
 له‌نیو میڤرگ و چه‌مه‌ندا بی خودان بوو
 به‌خووشی و سه‌ریلندی چاک ده‌چریا
 ده‌گه‌ریا بو‌ له‌وه‌ر هه‌رده‌م ده‌گه‌ریا
 هه‌بووی چوار کاربیله‌ ئه‌و بزنه‌ فه‌رزه‌ند
 به‌بوونی وان هه‌میشه‌ شاد و خووسه‌ند
 یه‌کیک شه‌نگوڵ ئه‌وی دی ناوی مه‌نگوڵ
 ئه‌وانه‌ ناوی کوردین: سه‌وسه‌ن و گوڵ
 سییه‌م تیتل ئه‌ویشدی بیبلی ناو
 له‌به‌ر خووشی ئه‌وان شاد و فه‌ره‌حناو
 وه‌یه‌ ئه‌ولاد و ئه‌موال ئیمتیحانن
 ده‌می‌ک سوودن ده‌می دیکه‌ش زیانن
 نه‌وا بی مال له‌ ده‌ستدا جاویدان بی
 نه‌ فه‌رزه‌نده‌ت له‌ چاکی پایه‌ به‌نبی
 نه‌ دایک بو‌ ئه‌به‌د بو‌ کوو ده‌می‌نی
 نه‌ کوو بو‌ دایکانه‌ غه‌مه‌په‌وینی
 چتیکی بو‌ت به‌کار بی ئه‌ی خیره‌ده‌مه‌ند
 له‌ بو‌ تیره‌ و ڤه‌گه‌ز کوشین له‌گه‌ل په‌ند

به دهست و باسک و قوّل و مالّ و سهروهت
 بکۆشی بوژيانى عييزز و شهوکهت
 له بو به رزی هه شار به و پیزگاری
 زبان و خوویی میللهت پیشه و کاری
 به راستی سه عیى کهى تا پوژی مه حشه ر
 ده مینى نامری ناولت له ده فته ر
 نه گهر واژى ئه و عومرت به سه ر برد
 ده چى هه رچی که بووت ره نجت خه ته ر برد
 له وه ختی مردنا ئه ی پیاوی خورسه ند
 چیان لیدی بلّی ئه و مالّ و فه رزه ند
 له مولک و ده ولّه تت بیجگه له کفنت
 نه ما پۆشین و جلکت کوانی کردنت؟
 له نیو گۆرا به غه یره ز تۆزه خو لیک
 وه ده ست ناکه وى چبکه ی به پوولیک
 به دلّ ئاهان ده کیشى داد و فریاد
 ده که ی باسی کرین و کرده وهت یاد
 ده لّی فه رزه ندی دل به ندّم له کوئی تو؟
 برا و خویش و خزمانم له کوئی تو؟
 نه مندالیکه تا جوانیت بداتن
 نه خزم و یاره تا کامت بداتن
 به بی ناو ونیشان بی ده نگ و بی ناس
 له کلیی خوت ئه چى و ئه مری له سه رناس
 به لان بو میللهت کۆشای که مردی
 هه تا پوژی هه تا مساوی نه مردی
 خودایا کۆمه گیم که تا نه مردووم
 وه دی بینم چت و کارى نه کردووم

هه تا بۆ میلله تی خۆم خزمه تی کهم
 به گیان و دل له پێیان سه رفه ی کهم
 نه گهر مردم ده چی ناو و نیشانم
 به غه یردز تو نییه شه کوه و به یانم
 به هاوارم وهره ئه ی ره سستگارم
 بده دلخوازی ئه و قه ومه ی هه ژارم
 خولاسه بز نه که ی فه رخونده ئاسار
 ده چوو تا خۆی گه یانده بن گه لیک دار
 مه ریک هات بوو به دۆست و هم ئه نیسی
 هه موو کار یکی وی بۆ خسته کیسی
 هه تا سه رما نزیك بوو هه ر شه و و پۆژ
 له نیو ئه و می رگه دا بوون بی گر ه و توژ
 بز ن رووی کرده مه ر پیتی گوت به یاری
 وهره خانوو ییکی چاکه ی ن تا نه باری
 سه به ی سه رما یه ، باران و کرپوه
 نه شتین خۆمان به خێوکه ی ن هه ر له جێوه
 له بۆ هه ر جو ره کار ی کمان به کاره
 بلا ده ست پێ سه که ی ن بی پوول و پاره
 به توندی مه ر گوتی ئه ی شیتی بیهۆش
 له سایه ی جلک و به رگی خۆمی دا پۆش
 چ ئی حتیاجیم هه یه ده سته کهم به قوردا
 بکی شتم نه زیه تی دونیا به سه ردا
 که بزنی عاقل و دوو ری نی کارزان
 به یستی، پێکه نی له و عه قلی نازان
 به ری خۆی دا به جیه ک بزنی زیره ک
 بینای نا خانوو مان و دار و دیره ک

به ددستووری نه کابیر ژوور و هه یوان
 به خستی سووری دانا کوڅک و سه یوان
 نه گهر هه ر هیندهی بزنیکی بزانی
 ده کوڅایین بوژیانی پاک و خاوین
 ته ماشای پاش و پیشی کاروبارمان
 بکهین تاکو نه مردوین شه و له سه رمان
 بزوت سه رما که زستان هاته پیشا
 مه پری نه حمه ق له سه رمان جه رگی ئیشا
 گوتی: ئه ی یاری دیرینه به قسوریان
 جیگه ی شان و سه رما که بده نامان
 له سه رما عه قل و هوڅم لی براره
 له سه رما هتیزی جارانه نه ماوه
 بزنی پیتی دا به لان جیگای سه ری کرد
 به شه و گورگیکی گه یی دوو گه که ی برد
 سه به ی هه لسا بزنی دی مه پ خوراوه
 به غه ی ره ز پیست و ریخو له ی نه ماوه
 هینای ریخو له که ی کرده گوریس زوو
 به پیستی ده رگه که ی ریخت به ده رچوو
 گوتی: ئه ی رو له کانی شوخو شه نگم
 ده ری خو تان گریددن ناو و نه نگم
 ده چم بو گیا ده رک بو که س نه واکه ن
 له دوژمن پر حه زه ر بن نه ک به باکه ن
 به سووکی پیتی ده گوت: ئه ی شه نگولی من
 مه به غافل له مه کری دوست و دوژمن
 که ویستم بچمه کیو گیانی دایه
 له گورگان خو پاریزن له لایه

لهسه ر خوټان گريډدن دهرک و بانان
 مهبن هيمن له فيلې گورگي نادان
 له دهرهوه گورگ دايم کينه جوړه
 ههميشه مه تلېه بي نه و گوشتي توبه
 له من بي ترس نه گهر بي، زوو بهزوويي
 ده تانخوات بي قسه و بي په زمجوويي
 که من وامزاني پتي شيت بووم و بيهوش
 له ناييني خيره د دهرچووم ژهړنووش
 نه گهر بو مان وهدي بي دوژمني به د
 دلې وهک به رد و بي شهرم و په حمسه رد
 به زولم و جهور دلې گرت ليمه دا مش
 نه گيان و مال و دل، ديلي دها گشت
 له نيتو جه رگه ي دهر ووغان دايه دوژمن
 ته و او ي کيشوهر ي کورد ي بگرتن
 نه ده تواني دهر ي خوټ لي گريده ي
 نه مومکينه نه و يش بي دنگ دهر خه ي
 به پياوړي دليري روسته م ناسا
 هه يه بو کو مه گيت ده ست با ته داسا
 نه جاماسپ هه يه دهر دت بزاني
 نه کسا ووست هه يه دوژمن به زاني
 نه کاوه يکت هه يه راکا دره فشي
 بو تر اسپ ر فيني تاج به خشي
 گه ليک چا کي ده فهرموو عاقل و مه ند
 بوزرگه ميهر حه کيمي شير هت و په ند
 له هه رلا دوژمنان ليت بوون که مين گير
 بلندينه زوو وه ده ستخه خه نجر و شير

خو وایا چاره‌یی بی‌چاره‌یی تو
 په‌نایی بی‌کسه‌س و ئاواره‌یی تو
 مه‌ری بی‌شوان و به‌رخ‌ی بی‌خودانم
 بز و کاربیله‌یی بی‌گوى و زبانه
 له‌ده‌ستی گورگ و درنده و سته‌مکار
 بمانپارینه‌ی رۆژ و شه‌و به‌یه‌یار
 عه‌زیزم بزنه‌که‌چوو گه‌یییه‌ده‌شتی
 به‌چریان ده‌رۆیی ده‌یکرده‌گششتی
 که‌ده‌رچوو دایکی گورگی پر‌فروفتل
 به‌سالتۆسی ده‌هات هه‌روه‌که‌و دتل
 به‌ماته‌ماته‌هات گه‌یییه‌بن‌ده‌ر
 ته‌ماشای کرد به‌چاکی گورگی به‌دغه‌ر
 که‌هاتوودی که‌وا ده‌رکه‌ی ژه‌نیوه
 له‌ترسان ده‌رک و بانی توند خه‌نیوه
 به‌نی‌ره‌نگ و فسوون و حیل‌بازی
 زبانی خو‌ش و شیرن کرد به‌گازی
 که‌ئه‌ی شه‌نگول و مه‌نگول گيانی دایه
 له‌گوانا شیر زارم گیای تیا‌یه
 وه‌رن ده‌رگا وه‌که‌ن رۆله‌له‌دایه
 گه‌لیک ماندووم له‌بۆت هیزم نه‌مایه
 هه‌تا تیر شیرۆکه‌م کاری عه‌زیزم
 ته‌وانای پشتن و بۆچۆک و هیزم
 ده‌لتی شه‌نگول که‌دایکی ئیمه‌شینه
 تو زه‌ردی دوژمنی ئیمه‌ی به‌کینه
 ده‌چیته‌مالی خمگه‌ر شین ده‌کا‌خوی
 به‌چوستی دیته‌وه‌ئه‌و گورگی به‌دخووی

ده لئی شه ننگول که دایکی ئیمه رهش بوو
 ږدینیشی هه بوو دوو چاوی گهش بوو
 بهله ز چوو خوی له قور خست و گه پراوه
 دوو باره گورگی زالم هات به تاوه
 گوتی شه ننگول: ئه ی زالم که دایکم
 سپی بوو وهک کولوی لۆکه به خواکه م
 به تاو باز ددا چوو گه یییه کووریک
 له نیو قسلا ده گه وزی بوو سپی و ږیک
 گه پراوه هاته پشت ده رگا به توندی
 گوتی ده رکئی وه که ن زووبن به ږندی
 ددانم ږ له گیا، گوان ږ له شییره
 دهم و گیانم له بۆتان چاک و خیره
 جوابی داوه شه ننگول جهرگی ږ څه م
 نیشان ده دهست بزائم چنگه یا سم
 له وه ترسم هه یه بیگانه بی تو
 به ده نگت لیم خویانه دوزمنی تو
 که وهی بیست گورگی ږ حیلله سه ری برد
 که لینی ده رکی لایرد دهستی تی برد
 گوتی: هانی ته ماشاکه ن بنۆرن
 له دهست و په نجه ئیستاکه ده نۆرن
 که شه ننگول دهستی دی کردی گرینه
 له چاو فرمی سکی ږیت نه و دلبرینه
 گوتی پیتی پیت وایه تو که گورگی
 له بۆ تیره و په گه زمان دهرد و مه رگی
 له رووت دیاره که بی ره حمی و سته مکار
 له ملتا خوینی ناحهق سه ده زار بار

نه گهر دايكم به شاخي تيژي وهك شير
 له جه رگت دا ده زاني گورگي يا شير
 كه سوكارم به راستي گهر وه خپ بن
 به يه كده سستی له بۆتان رتيك به دهر بن
 سه رۆكان و بزن و نيري له گهل كوړ
 نه شير و گورگ و پړوي، نه پلنگ دوړ
 نه هرچ و نه بيا ازان خو له پيشيان
 ده توانن راگرن دهرن له ئيشيان
 به لام ئيستاكه هه ركس چوونه كيوي
 له مالدا مانه وه چوار كهس هه تيوي
 كه گورگي حيله باز مه ئيوس دهماوه
 له شهنگولي دهرسي و داي سلاوه
 بللي شكلي چه چه ي دايكت چلونه
 كه ووا گازنده يي ليم، پيت درونه
 گوتي پتي دايكي من په نجه هه نايه
 به رده حمه نهك وه كو تو بي وه فايه
 له بزمان زور به دلخوشي ده كوشي
 له پيسي و عه ب و عارمان چاو ددپوشي
 گه ليك ده ستيك و خاوين هينده مستي
 خه تا و جه ورو سته م نايه ت له ده ستي
 ده چيت رهنگين ده كاتن ده ست و پاشي
 گه راوه دل به كسينه ي چاو هه راشي
 له پشت دهرگايه وه ده ستي دريژ كرد
 به ناله و ناهه وه دنياي قريژ كرد
 ده ميك ده ستي برده نيو كه لينان
 ده ميك زوري ده دا چوارچيو به كينان

له رېسمه‌ی دهرکي توند کرد چهنګ و نينوک
 گرېژنه‌ی دوو دهری پاکر به ژور سووک
 به‌سه‌د نيرنگ و نه‌فسوون و به‌هانه
 به‌پشت لپي دا وه‌بوو دهرگا و کولانه
 له سهر به‌دبين و زالم دهره کردن
 له‌گهل نه‌فسی ته‌ميز زولم‌یکه مردن
 که پتي دوژمن له سهر مالت کراوه
 ژيانت مه‌رگه خرم‌ت سه‌رېراوه
 له ده‌ست بيتگان‌ه‌دا ههر که‌س که‌مالي
 وه‌کو کوړپه له ده‌ست گورگا ده‌نالي
 سته‌مگه‌ر گورگی بي دينيان که نوري
 له گيانی خوشه‌ويستيان ده‌ست ده‌شوري
 ده‌لټين کاريله حه‌يوانه و نه‌زانيت
 نه‌دوژمن ناسه، نه‌چاکه ده‌زانيت
 نه‌گه‌ر پياوټکی زانا وه‌ک نه‌وان با
 ده‌بوو زوو تيگه‌يش‌تبا چی خراپا
 به‌لام نه‌دوست نه‌دوژمن ده‌ناسن
 له‌به‌ر کيبر و حه‌سه‌د بي‌هوش و کاسن
 له‌گهل دوژمن ره‌فيقن دوژمني دوست
 له خو‌ناگه‌ن ده‌يانگووړون له‌نيو پوست
 به‌راستی گورگ که‌وته نيو هه‌ژاران
 په‌لامارټکی برده به‌رخي جارارن
 له‌گولوتنه‌ خزا زوو کاکه شه‌نگول
 له ته‌ندوورا وه‌شيترا گيانی مه‌نگول
 به‌چه‌نگو دم دري تيتل خوراچوو
 په‌لی کرد بيبل و خواردی و به‌ده‌رچوو

وهرن ئەى قەومى مەزلووم ھوشيار بن
 لە گورگى ناگەھان پەرھيز و کار بن
 کە بێکەس بوو دەیانخۆن گورگ فەرزنەند
 لە دەستو دەردەچى روحى جگەرەبەند
 لە بۆت دى دوژمنى پەر مەکر و حیلە
 دەگاتە نىوژن و مندال چوسیلە
 وەکو گورگىک بەچنگ و کەلبە و دەم
 دەخنکینى لە بۆت گا و بزن و یەكسم
 نەدەستیکە لە گەل ئەو بى و بەشەر بى
 نە پى چووين ھەيە ھەلبى و بەدەربى
 بەفیتنە و حیلە بازى یەك لە دووى یەك
 دەگیرىن و دەچن ھەریەك بەدەست یەك
 لە سەحرا چون گەراوہ بزنى ھوشيار
 کەوا ژوور خالتیە نە کوپ نە دیار
 نە شەنگوول و نە مەنگوول دیارە
 نە قاپە و کەوچکە نە خوانچە پارە
 بەدەنگى بەرز بانگى کرد و گریا
 لە خۆى دا شین و دادى کرد بەھوریا
 لە گولبەن دەرکەوت شەنگوول بەنووزە
 لە نىو تەندوووریدا مەنگوول کەرووزا
 وتى ئەى دایکى دلسۆتى جگەرغەم
 مەپرسە چن بەسەرھات بى تو یەك دەم
 لە دەست گورگى لە عینى بەد سەرئەنجام
 بەناخى ئەرزیا چى ناوى بەدنام
 ئەو ھەندە ئەزىزەت و جەسەورى منى دا
 بەکاک و خوشکەکانم سەد ئەو ھەندا

به‌چهند حيله و درۆ و رەنگ هاته پيشى
 له‌كن ئەو مه‌كرى شه‌يتان بوو به‌پووشى
 هه‌تا ده‌ركى وه‌كرد ئەو گورگى كافر
 نه‌ما رۆژى ژيان و تهن هه‌موو مر
 به‌په‌نجهى زولمى ئەو چوو كاكه تيتل
 به‌خوئىنى كرده رەنگين داده بيبل
 له ترسا چوومه نيتو گولبىنى تهن‌دوور
 هه‌تا گيان بى له ئافات و به‌لا دوور
 نه‌مردم سه‌د خراتر بووم له‌ مردن
 كه كاكه و داده‌يى منيان ده‌بردن
 كه بىستى ئەو به‌لايه بزنى عاقل
 به‌هاوار كردى گابۆر داخ له سه‌ر دل
 كه داخم بۆ تۆ تيتل پاره جه‌رگم
 له بۆ بيبل نه‌ماوم ياخوا مه‌رگم
 به‌هه‌رده‌م غه‌مه‌ده‌وتنى من به‌قوربان
 به‌شه‌و غه‌مخوار و يارى من به‌قوربان
 رەفيعى دل‌گوشاكانم بمردبام
 نه‌وه‌ك وام بىستبا يانه به‌به‌رد بام
 له كوئىن ئەى تيتل و بيبل له داينى
 ئەنىسى رۆژگارى باب و داينى
 به‌شه‌و هه‌مه‌دەنگ، رۆژ ئارامى گيانم
 ژيان و كوورپه‌له‌ى من شير له‌ گوانم
 وده‌ ئەى تيتلى داىكت له‌ كوئى تۆ
 چكۆله و قشپ‌لانه‌ى من له‌ كوئى تۆ
 له‌ كوئى ئەى زينه‌تى دامىنى داىكت
 له‌ كوئى ئەى غونچه‌يى بىستانى داىكت

وەرد ئەى شوخوشەنگى مامزى من
 وەرد ئەى چا و ھەلۆى رەو كەھوى من
 كچم بىبل كورى شا لاىقت بوو
 كورم تىتل كچى شا عاشقت بوو
 چ غەددارىكە ئەو زولمەى لە من كرد
 ستم كىشتى نەمامى وا قەلەم كرد
 ئەگەر گەردوونى ئەجزات كوت بەكوت كەم
 ئەگەر شىرى فەلەك بىن گوشتى لەت كەم
 ئەوھى گوت دەر كەوت چوو بانى پتوى
 گوتى: ئەو كىيە سەربانم دەپتوى
 دەلى ئەوھ من منم منمن منۆكە
 دوو چاوم پتوھىە زۆر بىزۆكە
 دوو شاخم پتوھىە تىژ وەك پمۆكە
 دوو گوتى گەورەم ھەىە پان وەك برۆكە
 بزانم كىيە خواردى تىتلى من
 دەبى زوو بىتە مەيدانى شەرى من
 ئەلەيت نەمخواردووه من تىتلى تو
 نەدىمە پىشى بۆ جەنگ و شەرى تو
 لەوى رۆشت ە بۆ بانى گورگ چوو
 تەپە و سەمكۆلى دەست پىكرد و ھات چوو
 لە خوارى گورگ بانگى كرد بەھاوار
 بەبى ترس و خەوف خونخواری غەددار
 گوتى: كىيە لە سەربانم دەچى و دى
 تەپا تەپ بۆ چىيە بى عەقلى بى جى
 بزن وەك ھەور قىيىژەى كرد و راسا
 گوتى: ئەى گورگى پىسى ھەق نەناسا

له بۆ چی خۆت وهشارد و چوویه لانه
 وهره دهر بۆم مههینه هیچ بههانه
 له بۆ خواردت تۆ تیتل و بیبلی من
 له بۆ بردت جگهر پاره و دلی من
 بلتی بیچوولهکانی من له کوینه
 بلتی مندالی شیرخۆرم له کوینه
 وهره تا داخی خۆمت پی برێژم
 زگت بدرم له خۆنت ههلبکیشم
 به تۆلهی تیتل چاوت دهرینم
 له باتی بیبلم پیستت گورینم
 که بیستی لیدوا نهو گورگی بهدخوو
 له نیو مالی دلیدا کردی هوووو
 که نهی نازان تو چهنده ههرزه بیژی
 له بهر بی عهقلی مهستی و گیژ و ویزی
 دهریژی ناخو داخت دوور به دووری
 له وان لاف و گه زافان هیچ نه بووری
 نه ویستا پیت نیشاندهم حالی تیتل
 نه تۆش داویمه نیو چالاوی بیبل
 نه وهی گوت گورگ له مالی خۆی به دهرچوو
 خهتای کرد چونکه ریگای بۆ خهتەر بوو
 بزنی شیرری له مل کرد و مهتالی
 له بۆ شهڕ شاخی خۆی تیژ کرد و مالی
 له بۆ شهڕ چوونه مهیدان ههر دوو دوژمن
 وه کو شیر لیکخورین بیری تهن و من
 دوو لا وهک پیل گهرا نه عهره کیشان
 به وینهی ههوری نیسانی خروشان

له بۆیهک کوشتنی دلیان دهجوشا
 زری و خهفتان و پۆلایان دهپوشا
 بهنه عره و قیژه مهیدان پر له دهنگ بوو
 دراوسی و خزم و خویشانیان وهخر بوو
 دهلتین نهو کیشه یه ی ههنگۆ له مهیدان
 تهواو نابیی وهرن بۆکن سه رهۆکان
 به عورف و عاده تی تیره و رهگه زتان
 وه دهستخه ن تۆله یی کاری له سهرتان
 چ حوكمی دا به ههنگۆ حاکمی شهرع
 وهرن ههردوو ته رهف گوئی بدیرنه سهر شهرع
 به داده پتکویکی ههر ژیانئ
 نه پرسسینه دهروخی دووده مانئ
 نه گهر پرسین و یاری و یه کدلی بوو
 نه گورگ نه شیر و پتوی ته ربوو
 قه راری نه هلی ناوایی به جارێک
 درا سوچه ی پرۆینه تهک به کارێک
 بزن گه پیاوه مال و شیر دۆشی
 له بۆ یاری هه ویننی کورد و پۆشی
 گورگ ترسا له قازی چاو به سورمه
 که چاوی پتکه وئ بیکاته سیرمه
 ده زانی پیاوی عاقل بز هه ژیرن
 له زوئم و ناحه قی ههر گورگه ژیرن
 ده له زوی گورگی خاین لهو قسانه
 نه مسا رتگی هه لاتن نه به هانه
 دهلتین هه مبهانه یهکی پر له با کرد
 دوو دانه نوکی خستی و ده رکی بهند کرد

چووه کن قازی سۆزی بهربه یانی
 گوتی: قوریان ژ بۆ ته م تووتن ئانی
 ئەمه تووتنیکی چاکه و بۆنی خوۆشه
 که بیکیشی ده لێی عه تر و بنه وشه
 له شاوور و شنۆ نیریم له یه کدان
 گولای لێ پشانده و کردمه هه مبان
 که قازیی کردیه وه ده رکی هه مه بانه
 له پڕ ده رچوو له چاوی دا دوو دانه
 به جارێک هه ردوو چاوی کوێر ده بیتن
 رقی گورگی له دلدا زۆر ده بیتن
 بزنی هه لسا هه لێ گرت دیزه لێک ماست
 به دیاری بردی بۆ قازی و تکای خواست
 ده لیت قازیی: که گورگی مایه فیتنه
 به نوک دوو چاوی کوێر کردم چ گوته
 ده لێن هه ندیک له ماستی دا له چاوی
 هه لات روون بۆوه دهیدی زۆر ته واوی
 نه وێسته حيله شه رعیک ساز ده که م من
 نه مینێ پێی قسه بۆ گورگی دوژمن
 به حوکم و ئایینی هه فتا و دوو تیره
 ده ده م فتوا که کوشتنی گورگ خیره
 ئەمه رۆژێکه وهختی ئینتیقامه
 ده بی ئەمڕۆکه ژینی که ی ته مامه
 به هه ر حيله و فرۆفیلتیکه ئە ی بز
 له بۆ مردنی قسوور ناکه ی ته هه رگیز
 له ئاسن جووته شاخیکی نه بزدا
 سه ری تیر کرد و چه ندی مالومشت دا

دوو شاخی کول لبادی بۆ گورگ کرد
 وتی بۆ کوشتنی گورگم شهرع کرد
 به تالووکە زبسی قازیی قاقەز
 له بۆ جه لبی گورگ هینانی بوو فەرز
 که هات ئەو گورگی زالم خاینی دین
 له پۆتراکیان بهست شاخی لبادین
 هه موو مندال و گه وره ی شار وه خپ بوون
 سه روک و ریش سپی هه ند خو ش و گه ر بوون
 گورگ دوو چاوی زه ق کـردن له بزنی
 به توندی تیی خـوړی تو چی نه بزنی
 له بیرتان چوو به شه و لوورهم له شاخان
 هه موو شه و ژان و برکم بوو له داخان
 هه می شه پارووی من بوو، پاک و پیسوو
 برتسن چه نده، هه ر خاوه گوریسوو
 که بۆم هه لکه و تبایه بوو ده هاتم
 یه کی کم لی ده خواردن، هه لده هاتم
 له میری خو بکه شهرم و هه یایان
 مه به مایه ی شه پروشوپ و هه رایان
 له گه وره تا چکۆله هه ر خـوراوون
 له ده ست تیره ی گورک مردوون و نه ماون
 نه ویتسه حال ی پیشووت پی نیشاندهم
 به گازی ک خو م و خو ت پی نیشاندهم
 له پی شدا سه د هه زار فی لم ده دیوه
 به شه و تا کو ده گه میه جنسی ئیوه
 هه نوو که رۆژی روونه و نه مری قانوون
 له پیش چاوان نه ت که م سپله یی دوون

وتی بزنی زرنگی دل بریندار
 نه مه مهیدانی جه نکه شیتی غه ددار
 له بوت مه علوم ده کهم چون بی ژبانت
 نه په حمت پیده کهم نادهم نه مانت
 دزی پتگر شه قی پر مه کر و حیل
 هه میسه زولم و خوینخواریت وه سیله
 نه پوژی جه وره نه مپو، نه فروفیل
 به شاخیک پیت ده لیم گولی وه یا دیل
 گه لیک لاف و گه زافیان کرد له یه کتر
 به سهر یه کدا گوپین دوو پیایو شه پرکه ر
 به ناکاو لیتی دا بز دوو شاخی سهر در
 ده لیتی بردت له کویتکدا له ناو پر
 به شاخ ورگی دری هم له تله تی کرد
 له نیو جه رگ و هه ناوی کوتکوتی کرد
 له نیو ریخوله ده رکه وتن دوو فره رزهند
 که تیتل و بیبلن نه ولادی دل به ند
 نه گهر زولم و جه فا هه رکه س که کردی
 به بی شهرم و حه یاو نه ندیشه کردی
 به چاوانی ده بینیتن جه زایان
 ده بی پوژتیک به پاداش گا هه موویان
 خراپه هیچ مه که تا به د نه بین
 مه چیننه توی به دی تا درک نه بین
 نه گهر هه رکه س دلکی پر جه فا کرد
 له ناخردا ده زانی چهند خه تا کرد
 له گهل جنست مه که زولم و جه فا قه ت
 نه گهر لیت دهن له رتگادا به بی له ت

نه گهر کارټکي ناچيزهت له خو دی
 له بهر بڼې عیلمییه تیښکه نه فیه وتی
 که زانیت عیلم و عیرفانت ته واوه
 مه ده پټیگا به زولم ټیکی که ماوه
 که گورگیتک لیت بخوا منداڼ له مائی
 ته ته دبیر بیکوڅه یا هر بنالیس
 که ته دبیرت هه بوو زاتم چهوا کا
 ده گه وژی وهک نه سیرانت له خاکا

نه و هم پټک خست که تا منداڼ بخوین
 بزائن ژین چییه لټی پانه مین
 بز و نهو گورگه بوم بوونه به هانه
 نمونه ی ژینی کوردانه فسه سانه
 که تا منداڼی کورد هر شیخ و گه وړه
 بزائن تیښگن هه رچندی جه وړه
 نه و نه دی میر و مه زن و کار به ده ست بیت
 خرابی و چاکه یی میلله ت له وان دیت
 له کاری گه وړه چاوی خو ده پوژن
 له هیچ و پوچی وهک مه نجه ل ده جوژن
 عه دوومان گورگه میلله ت بز و کارین
 له ژیر چه نگالی جه هلا زار خوارین
 له خو مان رووده دا نیمه یی و ه سیله
 ده لیلی گورگ و مه کر و فیل و حیله
 وه کو بز نیک نه شین هه قمان بخوا زین
 له مهیدانی خودیدا شیر و بازین
 نه گهر گورگیتک بخوا په نجا هزار کیژ
 هه موو بیتده نگ ده بن هه ووهک ژنی پیژ

که ئیوه دهنګ نه کهن خوړانه ستین
 ده بی بمرن هه مروتان خوړ پستین
 په ئیس و عیل و مه ئموران و خاوه ند
 له بزن و گورګ بگرن عیبره ت و په ند
 به پیده نگی و په ریشانی که خه وتن
 نه عیلم و مه عریفه ت نه پیشکه وتن
 له گه ل یه ک کیبر و بوغز و یه ک نه کیشان
 بزۆتی ئاورن بو زام و ئیششان
 هه موو دنیا ده بیته گورگی خونخوار
 وه کو دووگی مه ږن نه ک بزنی شاخدار

ته واو بوو به یاری خوا

ړواندز له مزره که ی زاری کرمانجی دامه زرا - ۱۳۴۶

کتیبانیکې که له گه په کی مزره که ی زاری کرمانجی له ړواندز دا دامه زراون و دده فرۆشرین:

قران

- * پیشه وای ئاین ۴
- * عه قیده ی ئیمان ۱
- * نه حمه دی ۲
- * که له باب ۱
- * غونچه ی به هارستان ۴
- * خوښی و ترشی ۲
- * ده وری سه لته نه ت و میژووی سولتان شوجاعاز ۲

کتیبانیکې که له ژیر دامه زراوندان:

- * میژووی بنه ماله ی سه لاهه دینی نه یووی.
- * میژووی ړواندز و میرانی سوران.

ٲاورٲكى ٲاشه وه

(به ندى دوو دم)

حكرومه ٲى به رزه كانى

كرده وهى خٲوى زارى كرمانجى

سهد هوسٲن هوزنى موكرىانى

۱۰ ٲى ٲه مووزى ۱۹۲۹ / ۶ ٲى موچه رده مى ۱۳۴۸

رواندز له مه زركه ٲى زارى كرمانجى دامه زرا

(نه شرى ٲى زارى كرمانجى ۱۱)

آفرینش

(به نډي دؤم)

* حکومتی به رزہ کانی *

* کړده وې ځینې زارکرمانجی *

مک-ریانی

— «» —

۱۰ تموز ۱۹۲۹ ۶ محرم ۱۳۴۸

» رواندز له مسهزکه ی زارکرمانجی دامه زرا «

(نشریات زارکرمانجی ۱۱)

میژووی شاره زوور له قروونی وستاندا

وه

سهرېشوردی هلوان و دینه وهر

دینه وهر: له بیست فرسه خ زیاتر دووری هم مه دان هلک و توه. له دوری مه دهنی نیی نیسلامدا شاریکی گه وړه و خوش و ئاوا بووه، هه وړه کوله سهرېشوردی عوله مایاندا دپته گوتن، گه لیک پیوانی گه وړی تیدا پیدای بووه. ئه و شاره نه مړوکه ویرانه یه. شه مسه دین سامی له یاقووتی همه ووی ده گپرتته وه که ئه و شاره سټی چندانی هم مه دان گه وړه بووه.

هلوان: یه کییک له شارانی گه وړه و به ناوبانگی کوردان بووه له شاره زووردا سه دو نه وده کیلومه تره و له روژه هللاتی به غدا واقیع بووه. شاریکی گه وړه تر له به سره و کوفه و سامه را و به غدا (؟) بوو. کاو له کانی له سهر ریگای به غدا که بز کرمانشا ده چی له که نار یه کییک له چومه کانی «دیاله» هلک و توه. گه لیک کانی گوگردی هیه. هه نجیری گه وړه و چاک و هه ناری بی وینه و باشی هیه.

له گه لی و دولتیکی ریگای پیدا ده چپته نیو شاره وده. دوو دار خورمای به ناوبانگی هه بوو که هه موو شوعه رایانی ئه و دهمانه پتیان هلگوتوه. ئه و شاره له پیش نیسلامه تیدا به گه لیک زه مانان هه بووه.

له چاخی حه زرده تی عومه ردا، هاشیمی کوری عه ته به که زاوای سه عدی وه قاس بوو، به سولح له سالی ۱۹ یان ۱۷ دا گرتی؛ ئه ویش زور چاخان حاکمی بوو. گه لیک عوله ما و زانا له هلوان ده رچوون له جیگای خویدا باس ده کرتن.

یه کییک له عوله مایانی ئینگلیز «راو لیسق» ناو، له ویرانه و کاو له ی هلواندا چند جیگاییتی کولی بوو؛ ئاساریکی زوری کوردان و نیسلامانی لی ده رختبوو. له گرتنی ئه و شاره هه تا چاخی ده رکه و تنی حکومه تی به رزه کانی، له ته رده والی کوفه وه به ئیداردییتی تاییه تی راگیرا بوو.

بهندی دووهم

میژووی (ته‌ریخ) حوکمدارانی دینه‌وهر و شاره‌زوور

(۳۳۰-۵۶۰هـ)

یه‌کیک له میران و گه‌وره‌ییکی کوردی شاره‌زوور ناوی ئەمیر حوسین بوو. له‌نیو کوردستانی شاره‌زووردا فه‌رمانه‌وایی ده‌ست پیکرد و له هه‌موو لایه‌که‌وه کوردی ده‌وروشتی له خۆی کو‌کردنه‌وه. له سالی ۳۳۰هـ دا ته‌پلی سه‌ربه‌خۆیی لیدا. هیندیک جارن له دینه‌وهر و گه‌لیک چه‌لان له شاره‌زووردا حوکمداریی ده‌کرد. له هه‌موو خاکیکدا میر حوسین به‌رزه‌کانی ناوبانگی [ده‌ر] کرد و به‌سه‌خواهت و به‌خشیش و به‌نازایی و زرنگی خۆی نواند و رۆژ به‌رۆژ هیتی په‌یدا کرد و سوپا و چه‌کی فره‌بوو. زه‌وی و خاکی ئه‌لیک که‌وته ده‌ست و پۆل پۆل کورده‌واری په‌نایان بو‌ده‌برد و ده‌بو‌نه ژیر فه‌رمانی.

ئه‌لمو‌قته‌فی بیللا ئیبراهیم خه‌لیفه‌ی عه‌باسییان که‌وته ئه‌ندیشه و بیره‌وه، له‌شکرکی قورسی ریک‌خست و له ژیر فه‌رمانده‌ی ناسروده‌وله‌ی وه‌زیری خۆیدا نارديه سه‌ر ئەمیر حوسین به‌رزه‌کانی. له ییکه‌مین شه‌ردا له‌شکری خه‌لیفه‌ شکا و زۆر به‌شپه‌رزیی و په‌ریشانی که‌میکی رزگار بوو و گه‌راوه به‌غدا و گه‌لیک ئه‌سباب و تالان که‌وته ده‌ست ئەمیر حوسین. ئەمیر حوسین به‌و سه‌رکه‌وته به‌هیزتر بوو، پیاوه‌کانی زرنگترین ده‌ست‌خست و چاویان له شه‌ر ده‌کراوه [و] ترسیان نه‌ما. ئەمیر حوسین له‌شکری نارده سه‌ر چه‌ند قه‌لایانی شاره‌زوور و کردنیه له‌شکرگا و له پاش ئه‌و شه‌ره ئەمیر حوسین زل بوو؛ له‌شکری ریک‌خست و بناغه‌ی حوکمداریی قایم کرد. جار به‌جاری له ده‌وروشته‌وه جیگای فره‌ده‌کرد و له‌شکری زۆر ده‌کرد و قه‌لا و کونگرانی توند و سه‌خت ده‌کرد، هه‌تا به‌جاریک خاکی هه‌موو شاره‌زوور و دینه‌وهری به‌ده‌وروشته‌وه خسته ژیر په‌نجه‌به‌وه و فه‌رمانده‌ی له‌سه‌ر هه‌موو شار و قه‌لایانی دانا؛ سه‌ر په‌قانی نه‌رم کرد. که‌سیکی له‌و خاکه‌دا به‌را به‌ری بکریا نه‌مان.

له سالی ۳۳۸هـ دا مو‌عیزوده‌وله‌ی بو‌وه‌یه له‌شکرکی گرانی هه‌لگرت و چووه سه‌ر

ئەمىر حوسىن؛ ھەردوو لا بۆكۈشتار پۈۋەپۈۋى يەك بوون. لە پاش گەلىك كۈشتار و يەكتر قىرگەن، موعىزودەولە بەناچارى ماملەتى خواست، بەنا بەدلى و پەرتىشانى گەپراۋە. بەلام ھەتا سالى ۳۴۰ ئەمىر حوسىن لەگەل شەر و شور و كۈشتار خەرىك بوو؛ ئاسوودە نەبوو. لەو سالىدا ھەسنەۋى كورى خۆى كىرە سەركىردەى سويا و ناردىە سەر سنوورى دىنەۋەر، لە پاشى چەند جىگايىكى دىكە ۋەدەستەيتان بەشاد و دلخوشىيەۋە گەپراۋە دىنەۋەر. ھەمىشە لە بلند بوون و گەۋرەيى دەكۈشان و تخووبى زەۋى و خاكى بەردەستىيان لە دوزمەن دەپارازت. ھەتا سالى ۳۴۸ ئەمىر حوسىن بەرزەكانى بەئامرزىيە زەدان شاد بوو؛ ھەسنەۋى كورى بوو بەھوكمدارى شارەزۈور و دىنەۋەر.

ھوكمدارى ھەسنەۋى كورى ئەمىر حوسىن

كە ئەمىر حوسىن بەرزەكانى لە سالى ۳۴۸دا مرد، ھەسنەۋى لە دىنەۋەر بوو. بەلەز ھەموو لەشكر و سوپاھى لەسەر خۆى كۆكردەۋە و لە جىگاي بايىدا بوو بەھوكمدار و ھەموو خاكى لە ژىر دەستىدا بوو. گەپرا قەلا و جىگايانى دامەزراند و گەپراۋە دىنەۋەر.

موعىزودەولەى بوۋەيە كەلىنى دەستكەۋت و لەشكرىكى شەركەرى لەژىر فەرماندەى نەيال گۈشدا لە غارەبانى ھەمدانى تەعلەبى لە مووسلەۋە ناردە سەر شارەزۈور. ھەسنەۋى لە پۇژاۋاى ھەولېر پىشۋازى كىردن و گەيشتە ئەۋان و ھەردوو لا سازى شەر بوون و بەگژىيە كىدا چوون. لەشكرى نەيال شكا و بەپەرتىشانى گەپراۋە مووسل. لەو شەرەدا گەلىك تالان كەۋتە دەست ھكۈمەتى كوردان. موعىزودەولە كە لەۋە ئاگادار بوو، قوشەنىكى رېكخست و لە بەغداۋە ناردىە سەر دىنەۋەر و گەلىك دېھات و ئاۋايىيانى تالان كىرد و سووتاندنى و زۆرى ئەزىيەتى كوردان دا. ھەسنەۋى لەۋلاۋە بۆ پىش پىگرتىيان لەشكرى ناردە دىنەۋەر؛ بەلام بەخت يار بوو. لەۋلاۋە پۈكۈندەۋەلى بوۋەيە كۆمەگى لە موعىزودەولە خواستبوو كە بچىتە سەر كوردەكانى «گورگان». چونكە پۈكۈندەۋەلىيان شەپەرزە كىرد بوو. موعىزودەولە لەبەر ئەۋە ناچار ما بىناى ماملەتى لەگەل ھەسنەۋى دامەزراند و بەشەرتى ئەمە كە لە خوتبەدا ناۋى موعىزودەولە بخوتىندىتەۋە.

ھەسنەۋى كەلىنى دەست كەۋت و لە ماملەتكىردن جىر بوو، لە پاش گەلىك ھەپەشە و چاۋراۋ، موعىزودەولە چەند گەۋرە و سەردارانى بۆتكا و پارانەۋە ناردە لای ھەسنەۋى و ۵۰ ھەزار دىنار و دراۋى ماملەتەنە بۆ ھەسنەۋى نارد. لەسەر ئەۋە ھكۈمەتى كورد و بوۋەيەكان بوۋە سوپىندخۆرى يەكتر و گىرى دۆستايەتپىيان گىرىدا.

له سالی ۱۳۵۶ هه‌سهنوی له‌گه‌ل عیزوده‌وله‌ی کوری مو‌عیزوده‌وله نیتوانیان تیکچوو، شه‌رتیکی قورسیان کرد و عیزوده‌وله شکا و جیگا و جه‌لالی هه‌سهنوی زیادی کرد و مال و ده‌ولت زۆر بوو. له هه‌ر چوار که‌ناره‌وه خاکی فره کرد. گه‌وره‌یی خۆی به‌هه‌مووان نواند؛ زه‌به‌رده‌ستی و نازایی کوردانی نیشان به‌دۆست و دۆژمن دا. نه‌یارانی چاو‌ترستین کرد.

له سالی ۳۵۷ دا به‌ختیاری ده‌یله‌می بۆ رێککه‌وتن له‌گه‌ل کوردستانی شاره‌زوردا چوو به‌نزیك تخووبی کوردستان و له هه‌سهنوی گێپراوه که هه‌ز ده‌که‌م پێکه‌وه رێککه‌وین. پیاوانی زانا که‌وته‌ن نیتوان و له‌سه‌ر چه‌ند ماده‌یه‌ک رێککه‌وتن. به‌ختیار چه‌ند دیار‌یه‌کی نرخ گرانی پێشکه‌ش به‌هه‌سهنوی کرد؛ بوون به‌دۆست. له‌وده‌مه‌دا ته‌عله‌بی هه‌مدانی له ته‌ره‌ف مووسله‌وه ته‌مای سه‌رکیشیی هه‌بوو؛ هیندیک ر‌ه‌وه‌ندی عاره‌بانی له‌سه‌ر خۆی گرد کردبوونه‌وه که به‌جێته سه‌ر مووسل. عیزه‌دین به‌ختیار له‌و باب‌ه‌ته‌وه داوا‌ی یارمه‌تی له هه‌سهنوی کرد. ئه‌ویش به‌شه‌رتی که سنووری هه‌تا سه‌ر «زاب» فره بکا و زتی بادینانی نیتوان مووسل و هه‌ولێر تخووب بێ. له‌سه‌ر ئه‌وه پێکهاتن.

هه‌سهنوی به‌له‌شکری کورد‌ه‌وه چوو سه‌ر مووسل. ته‌عله‌ب که وای زانی ڕوو به‌به‌غدا هه‌لات. نایب به‌ختیار که له به‌غدا بوو به‌وه‌کاله‌ت دانیشتبوو، به‌له‌شکروه بۆ ته‌عله‌ب ده‌رکه‌وت و به‌یه‌که‌م هه‌لمه‌ت ته‌عله‌بی شکاند. له‌ولاشه‌وه هه‌سهنوی و به‌ختیار که‌وته‌ن دووی ته‌عله‌ب و هه‌لێانبری و هه‌تا له شاری «ره‌قه» یان په‌ستات. هه‌رچه‌نده عه‌شیره‌ت و ر‌ه‌وه‌ندی عاره‌بیان که‌وته سه‌ر رێگا په‌رێشانیان کردن، له‌ولاوه به‌تالانێکی بێ ژمار گه‌رانه‌وه مووسل و حدوودی کوردستان له رۆژئاواوه بوو به‌ زتی بادینان.

هه‌سهنوی به‌فه‌تح و زه‌فه‌روه گه‌راوه هه‌ولێر و کاروباری حکومه‌ت و مه‌مله‌که‌تداریی ئه‌و جیگایانه‌ی رێکخه‌ست و ده‌وره‌یه‌کی به‌شاره‌زوردا و گه‌راوه دینه‌وه‌ر.

ڕوکنوده‌وله‌ی بووه‌یه له مو‌عه‌ه‌ده‌ی به‌ختیار و هه‌سهنوی که کرا بوو، د‌ل‌گیر بوو؛ له‌شکرتیکی کۆکرده‌وه و له سالی ۳۵۹ دا له ژێر فه‌رمانده و سه‌رداری عه‌میده‌زیردا ناردیه سه‌ر هه‌سهنوی تا‌کو به‌هه‌ر جو‌رتیک بێ، خاکی شاره‌زور و دینه‌وه‌ری له ژێر په‌نجه‌ی هه‌سهنوی ده‌رخا و بنچینه‌ی حوکمداریی به‌رزه‌کانی فرێدا.

هه‌سهنوی که ئه‌وه‌ی بیست دانیشوه‌رانی کۆکرده‌وه و چل‌ونه‌یه‌تی دوامایی ئه‌و کاره‌ی لێ خواستن که چۆن به‌کن کار نه‌که‌وێته شه‌ر و کوشتار. هه‌موو گه‌وره و بیرتیه‌که‌کانی ده‌ست و پێوه‌ندی هه‌سهنوی له‌سه‌ر ئه‌مه قه‌راریان دا که شیر و خه‌نجهر وه‌شاندن بۆ ئه‌م‌ڕۆکه‌ی

حکومت به چاک نایبته بهرچاوان و وا چاکه به نوازش و دلدارى روکنوده وله له فیکرى شورش و دپاش بخهن. بۆ ئه وه دوو پیاوی زرنگیان ههلبژارد و ناردیانه کن روکنوده وله و به ناوی ته دبیر ناگری فیتنه یان کوژانده و، و روکنوده وله یان له وه گیراوه پاشی.

حه سنه وی حوکمداریکی به ئیداره و خیرخواه و میللهت پهروه و زرنگ و بیر تیژ بوو. خاکیتیکی به دده ولته و هه شه م که له ژیر حوکمیدا بوو ئه مانه بوون: «ناهواز، خوزستان، نه هاوه ند، نه سعه د ئاباد، دینه وه، شاره زوور». هه سنه وی به دراو و سه رمایه و نه سپاب و له شکریتیکی بێ ژمار و ڕیککه وتوو له سه ره ئه و زه وی و شارانه حوکمه رما بوو. به ته دبیر و مه شه وه ته به خو نواندن و هه ره شه و به خشش و داین و به نازایی و زرنگی خو ی، په عیه ته په روه ری ده کرد و مهیدانی ده سترژی له دوژمنان بری بووه وه و هه موو دراوسێکانی به چاکه راده گرت و نهیده هیشت دوژمنی بۆ پهیدا بێ و حکومه تیکی نازادی (مستقل) دامه زراند و خوتبه ی له سه ره مینه ران به ناوی خو ی ده خو ئنده وه و سکه و پارهش سه ره به خو ی هی خو ی بوو که سیتیکی نه ده ناسی.

له سالی ۳۶۷دا بهختیاری بووه یه له ده ست عه زودولده وه ی ئاموزای له به غدا ده رکه وت و هه لات و په نای بۆ هه سنه وی برد. ئه ویش هه رچه ند بۆ به ری کاری خو ی ڕیگی دا، به لام یارمه تی نه کرد. نه یال گوش له گه ل هه سنه وی ڕیککه وت که: له شکریتیکی بداتی له گه ل عه زودولده وه به شه ر بێن. ئه گه ر سه رکه وتن چه ند پارچه یه ک زه وی له خاکی هه مه دان بخه نه سه ره حکومه تی به ره زه کانی. به و مه رجه هه سنه وی سوپا هیکی به راو کرد و له ژیر سه رداری «نه بو نه جم به در» ی کوپیدا ڕیکی خست و بهختیاریشی له گه ل خست و چوونه سه ره عه زودولده وه. له و لاوه عه زودولده وه هات و پێشی پی گرتن و شه ر ده ست پیکرا، «به در» زۆر خراپ شکا و به شیرزیی گه راوه. بهختیار که وته ده ست عه زودولده وه و به ئه زیه ت کوژا. نه یال گوش به هه زار مه راره ت و ده رده سه ری رزگاری بوو و گیانی له مردن په رها کرد و خو ی له و گیتراوه ده رها وێژت و هه لات. له و شه ره دا زۆر کوژران و چه ند سه رداریک نه بوون بوون. به در و چه ند سه ره کردیه ک به په رێشانی ده رباز بوون و ڕوو به شاره زوور هه لاتنه پاشه وه.

به لام ئه و شه ر و کوشتاره سوودی کوردانی تیدا بوو؛ چونکو به و شه ره شورش که وته عیراقه وه و عه زودولده وه چوارچاو کرا و نه ده په رژا ڕوو له کام لا کا. هه سنه وی له و فرسه ته دا ئیستفاده ی نه مه ی کرد که خو ی به چاکی کوکړده وه و هه موو ده وروپشتی

سهرحه دانی خوئی به له شکر قایم کرد و رۆژ به رۆژ له شکری زیادی ده کرد و بۆ هه لمه تیکی دیکه خوئی ساز ده کرد. زیاتر له خوئی ناگادار بوو و هۆشیکی هاته وه به ری.

عه زود ولده وله به سه رکرده یی «ئه بولوفا» له شکری قورسی له مووسله وه ناره سه ر شاره زوور و به په ریشانی و بلاوه یی گه راوه مووسل و گه لیک زهره ر و زبانی لی که وت. شاره زوور بوو به نشیمه نی له شکر و قوشه نی زلی کوردان و هه میسه سوپاهیکی زه به ر دهستی نازای له گه لیک قه لا و شارانیدا داده نیشت. هه سنه وی به سه رهستی و نازادی هه تا سالی ۳۶۹ حوکم فه رماییکی موسته قیللی کرد. هه سنه وی له ۳ په بیعی یه کی سالی ۳۶۹ ه دا مرد.

حوکمداریی ئه بو نه جم ناسروده وله به در ۳۶۹ - ۴۰۵ ه

به در که هه سنه وی بابی مرد، به ئیتفاقی سه ردار گه وره ی مه مله که ت و سوپاه، له جیگای بابیدا به حوکمداری کوردی به رزه کانی قه رار گیر بوو؛ دهستی به ریک خستنی له شکر و پیکه تینانی مه مله که تداریی کرد و ژێرده ستانی شاد و سه رکردانی دلخۆشی داوه و به لوتف و میهره بانی له نێو دلی میله تدا جیگیر بوو. دوو مانگ له پاش دامه زاندنی ئومووری مه مله که ت، له شکریکی ناره سه ر چند قه لاییکی رۆژئاوای هه ولیر و چند جیگایانی له ده یله مییان گرت.

له سالی ۳۷۶ دا شه ره فوده وله ی ده یله می لینگى دا سه ر «ناهواز» که له وێهه به چێته سه ر به غدا. هه تا به در ته داره کی دی و خوئی ساز کرد، شه ره فوده وله روو به به سه ره تیپه ری. به در له سه ر نه وه له گه ل خه لیفه ی به غدا که تایعوللای عه باسی بوو موخابه ره ی کرد. خه لیفه له ژێره وه ئیتفاقیکی په نهانی چاکی له گه ل به در کرد که ده یله مییه کان ناگادار نه بن.

به در به قووه تیکه وه چووه سه ر ناهواز و خوزستان و دووباره خستیه وه ژێر فه رمانی. له سالی ۳۸۸ دا به در به ده وروپشتی خاکی خۆیدا سووپیکی دا و چند زه ویه یه کی واسیعی خسته ده ست، له ژێره وه ش زۆر به توند و چالاکی له ریکریکی و چاکه کاری حکومه ت خه ربک بوو.

له سالی ۳۸۹ دا عه میدوده وله له ته ره ف ده یله مییه کانه وه ناردر ا سه ر خوزستان. ناسروده وله له به هائوده وله ی بووه یه نویسی و خه لیفه ش که وته نیوانی و به بی شه ر خوزستانی گه رانده وه ژێر فه رمانییه وه.

له سالی ٤٠٥ دا ناسرودهوله چووه سهر حوسیتنی کوری مهنسور له قه لای «کۆسجه» دا دهوړی دا. [چاخی] زستان و بهسهرما و تهر و تووشی بوو. ریتگی گه رانه و دی نه ما و نه شیا قه لاش بگری و به ناچاری په ریشان بوو و هه لات و گه لیک مال و نه ملاکی که و ته دهست میلله تی جوړه قان و به بلا و دیی گه راوه. ناسرودهوله ههر له و ساله دا مرد.

هیلالی کوری بهر ناسرودهوله

هیلال که ناسرودهوله ی بابی مرد، به بې کیشه بوو به حوکمداری دینه وهر و شاره زوور. ههر و کو گوتمان له زه مانې باوکیا مهمله که ته که ی که و تېووه ژیر ده سایه وه. هیلال به ته دبیر و هیز و توندی خو ی خاوتنی کرده وه.

له سالی ٤٠٢ دا له شکرتکی قورسی کو کرده وه و ته مای فره کردنی مهمله که تی هه بوو. فه خروده و له ی وه زیر له به غداوه له شکرتکی گرانی هه لگرت و چووه سهر هیلال. له پاش که مشه ریتک هیلال له دهست فه خروده و له به دیل گیرا و له شاره زووردا حه پسیان کرد و تاهیری کوربان کرده حوکمدار. به گرتنی هیلال نه هالی شاره زوور بلا و دیان تیکه و ت. کورپتکی هیلال به مال و منداله وه هه لات و چووه نیتیک شاری دهیله مان و مه و جودیه تیکتی ته تشکیل کرد. نه و جیتگی به ناحیه ی برادوست ناوبرا و میرانی برادوست و سو ما له نه ژادی نه و کورن.

که هیلال له دهست دوژمن بوو، شه مسوده و له ی کوری فه خروده و له ی خیتوی هه مه دان ته مای گرتنی شاره زووری کرد و که و ته سهر هه و سی نه وه که به ته و او ی بیخاته ژیر په نجه ی ختیه وه. له ولاشه وه جه لالوده و له ی وه زیری به غدا که نه و دی بیست، به گورجی هیلالی له حه پسخانه رزگار کرد و له شکرتکی قورسی بو ریتک خست و نارديه سهر شه مسوده و له که تو له ی لی بکاته وه. پاش خو گرت کردنه وه، هیلال له شکری هه لگرت و چووه سهر شه مسوده و له؛ له هه ردو و لاوه کوشتر دهست پتکرا. له مهیدانی شه ردا هیلال کوژرا و له شکری شه مسوده و له گه لیک خراپه و زولمی له کوردان کرد و گه لیک کوشتن.

تاهیری کوری هیلال

ههر و کو گوترا که هیلال له شاره زوور به ند کرا، تاهیر بوو به جیتگانشینې باوکی؛ به مه نمووری حوکمداری مه شغوول بوو. چاخیکی هیلال به ردرا، تاهیر حوکمدار بوو که له

له مانگی زیلحیجی ۶۰۴ دا بابی کوژرا، تاهیر په‌نای برده لای جه‌لالوده‌وله. به‌یارمه‌تی جه‌لالوده‌وله قووه‌تیک‌ی کوژده‌وه و گه‌راوه سهر مه‌مله‌که‌تی خۆی.

لیتره‌دا نه‌و بنه‌ماله‌یه بوونه دوو پارچه. محمه‌د نه‌بو فته‌تخی کوپ‌ی عه‌یازی کوپ‌ی حوسین که به‌سهرداری قشون رایده‌بوارد، به‌لام چونکو نه‌ویش کوپ‌ه بابیک‌ی نه‌وان بوو، به‌هه‌واداری حکومه‌تی شاره‌زور له که‌لین ده‌گه‌را. به‌لام نه‌و رۆژهی [به] که‌لینی زانی، له‌گه‌ل جه‌لالوده‌وله قاقه‌ز نویسی کرد که مه‌مله‌که‌تی شاره‌زور بخاته ده‌ست خۆی. له‌و ده‌مانه‌دا تاهیر له‌گه‌ل به‌هائوده‌وله به‌شهر هات و به‌دیل گیرا و که‌وته حه‌پسه‌وه.

به‌هائوده‌وله که بیستی محمه‌د نه‌بو فته‌تخ له‌گه‌ل جه‌لالوده‌وله ریک که‌وت، به‌نهمری شه‌مسوده‌وله تاهیر به‌ردرا و له‌شکرک‌ی چاک‌ی بو‌ساز کرا و ئیستقلال‌ی کوردستانی شاره‌زوری بو‌تهدیق کرد و ناردیه سهر مه‌مله‌که‌تی خۆی. محمه‌د نه‌بو فته‌تخ له‌ولاه - که له‌سهر عه‌شیره‌تی کوردی شادسجانیکان گه‌وره‌یی ده‌کرد - له‌شکری شادسجانیکانی کوژده‌وه و له‌ ژیر فه‌رمانده‌ی فارس نه‌بو شوکی کوپ‌یدا ناردیه سهر تاهیر. هه‌ردو لا به‌شهر هاتن.

له‌و شه‌ره‌دا فارس شکا و تاهیر شار و مه‌مله‌که‌ته‌کانی که له‌ ده‌ست چوو بوون، گرتیه‌وه دووباره نه‌بو شوک هیژی په‌یدا کرد و چووه سهر تاهیر؛ دیسان خۆی پی رانه‌گیرا و به‌که‌مشه‌ریک شکا. نه‌بو شوک خزم و زاواکانی له‌ خۆی کوژدنه‌وه و جاری سییهم لینگ‌ی دا سهر تاهیر، له‌ شهر کردندا تاهیر به‌ده‌ست نه‌بو شوک به‌کوشت چوو.

به‌دری کوپ‌ی تاهیر

به‌دری کوپ‌ی تاهیر که بابی کوژرا، هه‌لات و چووه تهره‌فی قرمیسین (کرمانشا) و گه‌لیک کوردی له‌سهر خۆی کوژدنه‌وه. له‌و لاشه‌وه ئیبراهیم نه‌یال یارمه‌تی دا و گه‌راوه به‌زۆر دینه‌وه‌ر و ده‌وروپشتی خسته‌وه ده‌ست و گه‌لیک جینگایانی تریشی گرتن. نه‌حوالی نه‌و له‌ باسی نه‌بو شوکدا دیته‌ گۆتن.

محمه‌د نه‌بو فته‌تخ

محمه‌د نه‌بو فته‌تخی کوپ‌ی عه‌یازی کوپ‌ی حوسین له‌ سالی ۳۸۱ ه‌تا‌کو ۴۰۱ ه‌ به‌نهمری ناسروده‌وله له‌ شاره‌زور و قرمش و قرمیسین به‌سهردار سوپاهی رایده‌بوارد. فارسی کوپ‌ه گه‌وره‌ی نه‌بو فته‌تخ له‌ هه‌لوان و نه‌تراف سوپا سالار بوو. ده‌میک‌ی حکومه‌ت برازاکانی له‌

ئیجرائات و بهرزیدا بوون. ئەبو فەتح لە گەڵ دڵخۆشیدانەوهی ئەهالی فارس لە خۆنۆندن و خۆچاک نیشاندان و میللەت مەمنونکردن دەکوژا. بەو جوړه باب و کوپ هەموو کەسیان خستبووه دەست و لە ژێرهوه بنچینهیهکی زۆر ساغیان دامەزراند بوو، ئەبو فەتح ڕەوشتیکی چاک و ڕێگایێکی راستی و ڕزگاری نیشان بەرا و کوپهکانی داو. هەتا سالی ٤٠١ هـ لە کوژش و کردەوهی هێز پەیداکردن و کەلین وەدەستەپێنان بوون.

فارس جوساموودەوله ئەبو شۆک

فارس کە بابی مرد لەسەر ڕەوشتی کە بۆی دانابوو، دەستی کردە فەرماندهیی لە گەڵ تاهیری کوپی هیلال کە پادشای هەسنەوی بوو؛ بناغە ی نە یاری دانا و دەستدرێژی بۆ مال و مۆلکی تاهیر کرد.

وەکو گوترا تاهیر لە دەست بەهائوودەولە دەیلەمیدا بوو؛ شەمسوودەوله بەری دا و کردیە پادشای شارەزوور و دینەوەر. ئەبو شۆک چوو حەلوانی کردە پایتەختی خۆی و لە گەڵ مەملەکەت ڕێکخستن و سوپاداری خەریک بوو. تاهیر لەو لاوه لەشکرێکی زۆری بەراو کرد و چوو هەری ئەبو شۆک و ئە بەرا بەریدا خۆی پێ ڕانەگیرا و شکا و ڕووی لە هەلاتن کرد؛ بەلام تاهیر نەکووتە سەری و گەراوه شارەزوور.

ئەبو شۆک دووبارە چوو حەلوان و لەشکرکێشی کرد و هاتەوه سەر تاهیر و هەلمەتی بردی و دیسان خۆی پێ ڕانەگیرا و بەشپڕەییەوه شکا. تاهیر ئەمجارە دەستی لێ بەرنەدا و کەوتە سەری، تاهیر هەتا گەلیک جێگایانی لێ گرت و خستنییهوه ژێردەستی.

دوو سال لەو شەره بەسەر چوو. ئەبو شۆک بەناچاری ماملەتی کرد و دۆستایەتی هێنا پیشەوه و زاوا یە تییهکی خستە نێوانی و بەموسالەحە ڕێککەوتن و دۆستایەتییهکی خۆشیان پەیدا کرد. هەرچەند لەپیشدا ئامۆزایەتی هەبوو، بەلام ئەمجارە کە بەزاوا یەتی چاکتر بناغە دامەزراندەوه.

ئەبو شۆک لەو خزمایەتییه کەلێنی دەستخست و بەپەنھانی دەستی بەخۆ ڕێکخستن کرد و هەموو پێوستییەکی ساز کرد و لە ناکا و لینگێ دا سەر خاکی شارەزوور و گەلیک زەوی و خاکی لێ گرت و لە مەیدانی شەردا تاهیر کەوتە دەست ئەبو شۆک و مۆلەتی نەدا و کوشتی. دینەوەر و شارەزوور لەو دەمەوه کەوتە ژێر فەرمانی ئەبو شۆک و بوو بەتیکەلبووی خاکی حەلوان.

له سالی ۴۱۴هـ دا عه‌لأئوده‌له‌ی کوری کاکه‌ویه به‌له‌شکره‌وه چوهه سه‌ر هه‌مه‌دان و له‌گه‌ل شه‌مسوده‌له‌ی کوری بوویه به‌شه‌ر هات و به‌سه‌ریدا ده‌ست درێژی کرد و زال بوو و گه‌لیکی خاک و زه‌وی لی گرت و له‌ویوه چوهه سه‌ر دینه‌وه‌ر و ده‌روپشتی گرت. نه‌هالی شار کومه‌گی له‌شکری نه‌بو شوکیان کرد و شه‌ر ده‌ست پیکرا و مووده‌تی ۸ رۆژ له‌سه‌ر قه‌لای دینه‌وه‌ر کوشتار کرا. رۆژی نۆیه‌م عه‌لأئه‌دین به‌کوشتار خۆی خزانه‌ دینه‌وه‌ره‌وه و ده‌ستی به‌تالان و سووتاندنی شار کرد و گه‌لیکی جه‌ور له‌ میلیله‌تی کوردی دینه‌وه‌ر کرد.

به‌زۆر شاری دینه‌وه‌ری له‌ ژێر په‌نجه‌ی نه‌بو شوک ده‌رخست. له‌شکری نه‌بو شوک به‌شکاوی روو به‌حه‌لوان کشانه‌وه. نه‌بو شوک که نه‌وه‌ی بیست له‌وه زیاتر شه‌ر نه‌کردنی به‌چاکتر زانی له‌ قالبتیکی سیاسیدا قاقه‌زیککی له‌ موشه‌ره‌فوده‌وه‌له‌ی وه‌زیر نووسی و نارديه به‌غدا که بێته‌ مایه‌ی ده‌رکردنی عه‌لأئوده‌وله‌ به‌بی شه‌ر. موشه‌ره‌فوده‌وله‌ که قاقه‌زی نه‌بو شوکی و ده‌رگرت ده‌ستبه‌جی نارديه لای عه‌لأئوده‌وله‌ که دینه‌وه‌ر به‌ردا و به‌بی شوپش و شه‌ر بگه‌رپێته‌وه‌ دواوه. موشه‌ره‌فوده‌وله‌ که وای زانی، له‌ دینه‌وه‌ر ده‌رکه‌ت و چوهه هه‌مه‌دان.

نه‌بو شوک دووباره‌ دینه‌وه‌ری خسته‌وه‌ ده‌ست و ده‌ستی به‌رپیکوپیکی شار و قه‌لأ کرده‌وه و نه‌هالییه‌کی که بلاوه‌یان تی که‌وتبوو، که‌م که‌مه‌ کۆی کردنه‌وه‌ و به‌بی نه‌زیه‌ت حوکمداریی کرد.

له سالی ۴۲۰هـ دا قه‌بیله‌ی «غه‌ز» ی -که‌ تورکمانانی ده‌ریه‌ده‌ر بوون- لینگیان دا سه‌ر شار و زه‌وی «راجیس» (تاران) و گرتیان و تالانیان کردن و روو به‌هه‌مه‌دان رویشتن و نه‌ویشیان گرت و ئوستراباد و دینه‌وه‌ر که‌وتنه‌ ژێر ته‌نگانه‌ی غه‌زییه‌کانه‌وه. له‌ هه‌موو لاییکه‌وه‌ بزۆزی و شوپش و سه‌رکێشی کرا.

نه‌بو شوک له‌ ژێر فه‌رمانه‌ی نه‌بو فه‌تخی کوری خۆیدا، له‌شکرێکی ئازا و شه‌رکه‌ری ریک‌خست و نارديه پێش غه‌زیه‌کان. نه‌بو فه‌تخ چونکه‌ لاوتیکی خوشرووی بیر تیز بوو، له‌م شه‌ره‌دا زانین و رووخۆشی و ره‌وشت چاکی له‌ کوشتار و توندی پێ چاکتر بوو؛ له‌ پێشدا زۆر به‌نه‌رمی و لاوانده‌وه‌ خۆی به‌غه‌زیه‌کان دا به‌ناسین و له‌شکره‌کشی به‌فیل دا به‌ش کرد؛ هه‌تا له‌ نا‌کاو ده‌وره‌ی لی گرتن و ده‌ستی به‌کوشتاریان کرد. به‌که‌م‌چاخیک گه‌لیکی کوشتن و دیلیکی زۆری لی گرتن و هیندیککی که‌میش به‌هه‌لاتن رزگار بوون.

نه‌بو فه‌تخ که له‌و شه‌ره‌دا سه‌رکه‌وت و دینه‌وه‌ری خسته‌وه‌ ده‌ست، گه‌راوه‌ خزمه‌ت بابی. خه‌لیفه‌ی عه‌باسیه‌کان که بیستیان غه‌زیه‌کان له‌ ده‌ست نه‌بو فه‌تخدا په‌ریشان بوون،

خه‌لاتیکی رازاوه‌ی گرانبه‌ها و شیرتکی گه‌وه‌ره‌بندی له‌گه‌ل له‌قه‌بی حوساموده‌وله بۆ‌ئه‌بو شۆک نارد. ئه‌بو شۆک سکه و خوتبه‌ی به‌ناوی خه‌لیفه‌وه دایه لێدان و خوتێندنه‌وه و رۆژ به‌رۆژ رووی له به‌رز و پێشکه‌وتن بوو؛ به‌مولک و میلله‌تداری خه‌ریک بوو. گه‌لیکی خزمه‌ت بۆ کوردستان هه‌بوو، تیجاره‌ت و چاندن و کرباری زۆر له‌ فره‌یی بوو. ئه‌منیه‌ت و ئاسایشی له‌ خه‌رج و باج و گرانباری ئاسوده‌ بوون، حوساموده‌وله له‌ سالی ٤٣٠ هه‌ دا له‌شکرێکی قورسی دا به‌ئه‌بوفه‌تح و ناردیه سه‌ر قرمیش و ده‌وروشتی و به‌زۆری باسکی، قرمیش و چیا و کێوان و ئه‌و جیگایانه‌ی گرت و خسته‌یه سه‌ر دینه‌وه‌ر و به‌شادی و خۆشی گه‌راوه‌ خزمه‌ت باوکی.

حوساموده‌وله ئه‌بوفه‌تحی کوری کرده‌ نابیی خۆی و ناردیه سه‌ر دینه‌وه‌ر و ده‌وروشتی و چووه‌ دینه‌وه‌ر و قه‌لا و جیگایانی سه‌ختی توند قایم کردن، هه‌تا له‌ دوژمن و سه‌رکێشانی به‌پارێزیت و رۆژ به‌رۆژیش ئه‌منیه‌ت و ئاسایشیکی چاکی خسته‌بووه‌ نێو میلله‌ته‌وه. له‌ هه‌ر که‌س دوو دڵ بایه و بۆنی خراپیه‌کی لێ کردبایه‌ ده‌چووه‌ سه‌ری و پاکی ده‌کردنه‌وه و ورده‌ دوژمنه‌کانیشی به‌خۆشی و توندی ده‌هێنا ژێر فه‌رمانه‌وه.

موهه‌له‌لی برای حوساموده‌وله به‌تایبه‌تی له‌ قه‌لای «بکورا» داده‌نیشت. ئه‌بوفه‌تح چووه‌ کنی و به‌خۆشی به‌مامی گوت که قه‌لا ته‌سلیم بکا. موهه‌له‌ل نه‌یدا و توندی نواند و کار له‌ دۆستایه‌تییه‌وه بوو به‌دوژمنایه‌تی و له‌ خزمایه‌تی بوو به‌کوشتار و خوتێزێزی. هه‌ردوو لا بۆ شه‌ر کردن له‌شکریان له‌ به‌را به‌ر یه‌کتر راگرت. مام و برازا به‌گژیه‌ کدا چوون. له‌ پاش گه‌لیک کوشتار و خوتێزێژتن، برازا به‌ده‌ست مام گرفتار بوو. له‌شکره‌که‌ی ئه‌بو فه‌تح به‌بلاوه‌یی و په‌ریشانی گه‌رانه‌وه و هیندیکیش کوژران و که‌میکیش به‌دیل گیران.

له‌شکره‌ شکاوه‌که‌ چوونه‌ کن حوساموده‌وله و سه‌ره‌بهرده‌که‌یان بۆ گێژراوه. حوساموده‌وله که‌ بیستی موهه‌له‌لی برای ئه‌وه‌ی کرد، له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه له‌شکری ده‌نگ دا و سوپا هێکی قورسی کۆکرده‌وه و چووه‌ سه‌ر موهه‌له‌ل. له‌ولاوه‌ موهه‌له‌ل له‌گه‌ل عه‌لانووه‌وله‌ی کاکه‌وی موخابه‌ره‌ی کرد و کۆمه‌گی لێ خواست. عه‌لانووه‌وله له‌وه‌ خوشحاله‌ بوو، چونکه‌ له‌ که‌لین ده‌گه‌را. به‌قه‌وتیکی چاکه‌وه هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر حوساموده‌وله و به‌شه‌ر کردن ده‌وروشتی قرمیسین و دینه‌وه‌ری گرت و له‌ دوا‌ی گه‌لیک جه‌نگ و جوان له‌ سالی ٤٣٢ هه‌ ئه‌و خاکی له‌ حوساموده‌وله گرت و هینایه‌ ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه.

حوساموده‌وله که‌م که‌مه‌ هێزی په‌یدا کرده‌وه و به‌رگ و چه‌کی کوردی ئه‌و جیگایانه‌ی

کۆکردنه وه تاكو نه كهونه دهست دوژمنه وه؛ له ولاشه وه سه رخایی برای دهستی به سه رکیشی کرد و گه لیک جیگا و زهوی له حوساموده وه گرت. له هه موو لایینکه وه برا و برازا و خزم له حوساموده وه پروویان وهرگیترا و دهستیان کرد به تالان و گرتنی جیگیان.

حوساموده وه له گه ل جه لالوده وه لی وه زیری به غدا رێک بوون و کۆمه گی یارمه تی لی خواست. جه لالوده وه به کهم سوپاهیک کۆمه گی کرد. که نه وه له شکره گه یشه حه لوان، موه له له ل ناردیه لای عه لانه وه که یارمه تی بدا. جه لالوده وه له موه له له لی گیترا وه له دینه وه با له دهست عه لانه وه بمینی و زهوی و خاکیکی که ده مینی له گه ل براکانی بهش کا و چیدیکه نه بیته مایه ی شه ر و کوشتا ر.

موه له له به قسه ی جه لالوده وه قاقه زیکی له حوساموده وه لی برای نویسی که مامه لت کهن. له ولاشه وه خه لیفه و جه لالوده وه که وته نیوانیان و نیوژبیان کردن و پێکیان هیتان و له نیواندا دوژمنایه تییان لا برد و دووباره بنچینه ی ناشنایه تی و براهه تییان دامه زرانه وه و موده تیک به و جو ره را برا.

چونکه نه بو فه تح له قه لای بیزارشا به ند کرا بو، حوساموده وه له پاش چه ندیک خۆی کۆکرده وه و رووی کرده شاره زوور و ده وه ی قه لای بیزارشای دا و وه ته نگه ی هیتا و هه موو رێگیانی هاتوچۆی گرتدا و له چوار که ناری قه لاه مه نجه نیقی دامه زراند و قه لای به رده باران کرد.

نه بو قاسمی کوپی عه یاز، ختوی قه لای بیزارشا له گه ل حوساموده وه که وته موخابه وه وه و له پاش گه لیک موخابه وه هه ردوولا به مه یان بره وه که نه بو قاسم، نه بو فه تح به ردا و بیداته وه دهست بابی که حوساموده وه یه. نه بو قاسم به و فیله حوساموده وه لی له سه رخۆ لا برد و حوساموده وه باوه ری پێ کرد، به بی نه مه که نه بو فه تح وهرگه رپته وه روو به ناحیه ی «سند» جه وه ی وهرسو ورا ند و چوو.

نه بو قاسم که حوساموده وه لی فریودا و لای برد، قاقه زیکی له موه له له نویسی و چلۆنه تی خۆی و حوساموده وه لی لی گیترا وه، موه له له بو نویسییه وه که به هیتدی نه گرت و جوابی نه داته وه و نه بو فه تحیش به رنه دات.

حوساموده وه له پاش گرتنی سند چوو هه ر «سه له غان» و نه ویشی خسته ژیر حوکه مه وه و جه وه ی روو به خاکی موه له له وهرگه راند و ته وای خاکی نه و ی گرتن و خستینه ژیر په نجه ی خۆیه وه و دانیشوهر و زانا و ریش سپیانی میله ته ی کورد که وته نیوانی هه ردوو

برایان و پیکیان هیتان و مامله تیان پی کردن. حوساموده وله له پاش نهو مامله ته گه راوه
حه لوان.

نیبراهیم نه یال له کرمان بوو، به نه مری «نه رتوغرول» به گی سه لجووقی له شکری کوکرده وه
و چووه سهر هه مه دان و به بی شه ر گرتی.

گه رشاسپی کوری عه لا توده وله له گه ل جوزه قان چوونه لای نیبراهیم نه یال و نیتا عه یان
کرد. لهو ده مه دا حوساموده وله له دینه وهر بوو؛ چووبووه قرمیسین. به هاندانی گه رشاسپ
نیبراهیم که و ته سهر گرتنی دینه وهر و له شکری دنگ دا و روو به دینه وهر چوو و له پاش
که م شه ر پیک گرتی.

حوساموده وله که نه وه ی زانییه وه له قرمیسینه وه گه راوه حه لوان. نیبراهیم چوو
قرمیسینیشی گرت و خستیه ژیر نه مری خو به وه. نیبراهیم که قرمیسین و دینه وهری گرت
قووه تی زیاد بوو، نه و جا رووی کرده حه لوان.

حوساموده وله له حه لواندا شه ر کردن و به راه بری نیبراهیمی به چاک نه زانی و حه زی له
فه و تانی میلله ت نه کرد و حه لوانی به ردا و روو به قه لای «سیروان» چوو؛ له ویدا خو ی
خسته که لینه وه. نیبراهیم دهستی جه ور و نه زیه تی به سهر میلله تی کو رد در یژ کرد، که
چووه حه لوان هه مووی تالان کردن و له ویشه وه روو به «زه میره» چوو و نه ویشی گرت و
هه موو نهو خا که پاکه ی تالان و ویران کرد.

حوساموده وله له گه ل موه له له که و ته موخا به رده که به ههر جو ر پیک بی ریک که و تن
مایه ی رزگاری و ناسوده گی هه ردوو لایانه؛ چونکو دوژمن ده ست به رندا. به ناشو کری
نه بی لهو ده مه دا نه بو فه تحی کوری حوساموده وله به مه رگی خو ی له به ندیخا نه دا مرد.
موه له له به نه مه که حوساموده وله دل ی پاک بیتته وه و دل نه وازیشی بدا، به سو تیند خواردن،
پاکانه ی بو کرد و له به ری پارا وه له گونا ه ی خو ش بی و دل ی ره نجیده نه کات، گرتی نه بو
غه نایمی کوری خو ی نارده لای؛ نه گه ر باوه ر نه کات نه بو فه تح به مه رگی خو ی مردو وه، نهو
کوپه له با تی نه بو فه تح بکوژیتته وه.

حوساموده وله نه وه ی زانی و عوزری لی قه بوول کرد و نه بو غه نایمی دل خو شی داوه و
به خشیشی. له سهر نه وه هه ردوو لا پیکه اته وه و گرتی برایه تی یان گری داوه. له پاش نهو
مامله ته، موه له له به هه موو له شکر و ژیر ده ستیه وه که و ته بن فه رمانی حوساموده وله و
هه ر دوو برا به دلپاکی بوون به یه ک و له شکر یان کوکرده وه بو لا بردنی دوژمن ریک که و تن و

بو به راهبری ئیبراهیم نه یال خو بان ساز کرد.

له وده مه دا «سه رخاب» ی برایان چوه سه سه عدی کوری حوساموده وه که له سه ره «به ندنچین» حاکم بوو. به شه پرکردن ده وه ی به ندنچین و نه ترافی دا. سه عد به بی کیشه قه لای دا به مامی. سه رخاب به گرتنی نه و جیگایانه شکه سته ییکی ته وای دا به براکانی. له سه ره نه وه حوساموده وه ته مای شه ری نه کرده وه و له گه ل برای به شه ره نه هات. سه رخاب به حوکمداری نه و جیگایانه به سه ری برد.

حوکمداری موهلههل

له سالی ٤٣٧هـ دا حوساموده وه له قه لای سسیروان مرد و له ویشا نارتیان. موهلههل له پاش مردنی برای له جیگای نه و به حوکمداری دانیشته. کوردهکانی شاره زوور به بی کیشه سه ربان خسته ژیر فرمانیه وه. چهند که سیکی شه رخواز سه عدی کوری حوساموده وه یان خه له تاند و خستیانه سه ره واداری حکومهت و سه رکیشی له مامی. له بنه وه بو نه مه که مهمله که ته که ی بابی بخاته وه دهست بزوتیان.

سه عد له سه ره نه وه به دزیه وه قاقه زی له نه یال نویسی و خوی خسته ژیر به ختییه وه. که موهلههل بوو به حوکمدار و له گه ل ریکوپیکی و مهمله که تدار خه ریک بوو، ئیبراهیم نه یال گرتی شاری قرمیسینی دا به به دری کوری تاهیری پادشای به رزهکانی سه سنه وی و کردیه پادشای نه و خاکه (ههروهک له پیشدا باسی کرا).

موهلههل له سالی ٤٣٨هـ دا خوی کوکرده وه و به له شکرکی قورسه وه چوه سه ره به در و قرمیسینی ده ورده دا. به در هه لات و قرمیسین به بی شه ره که وته وه دهست موهلههل. له شکر و قوه تیکی نه یال له نزیک قرمیسین هه بوون؛ چونه سه ره موهلههل و به کم شه ریک بلاهه یان تیکه وت و دیل و تالانیکی زور که وته دهست موهلههل و به شادمانی گه پانه وه قرمیسین.

موهلههل که سپاهی نه یالی شکاند، گه راهه پایتهخت و ژنی حوساموده وه که دایکی سه عد بوو هینایه ژیر ماره یی خوبه وه تاکو ریکا به دهه سیاسی دوژمن نه یه ته روو.

موهلههل له گه ل کوردی شادنجان به دره فتاری ده کرد و زوری روو نه ده دانی، نه وانیش چونکو هه میسه خو بان له پیش هه موو که سدا دیتبوو، بهو بی میهره بانیه ی موهلههل دلگیر بوون و زوری پچ مات بوون و له به هانه یه که ده گه پان.

له ولاشهوه سهعد ببوو به هاودهنگی نه یال و هه واداری هوکمداری بوو. ئیبراهیم نه یال له عه شیره تی تورکمانی غه ز له شکرکی بۆ سهعد ساز کرد و ناردیه سهر حهلوان. سهعد بهو له شکره چوو ه سهر حهلوان و له پاش شهر و کوشتار، موهله لهلی له حهلوان دهرپه راندهوه خوئی له حهلوان خزانده. له پاش نه منپهت و ئاسایشی شار له سهر مینه ر خوتیهی به ناوی نه یال خوتندهوه، ئینجا له پاش ریکه خستنی حهلوان به نه سپاییه وه پروو به دهشت خشا و دهستی به دتهات گرتن کرد.

موهله لهل له ولاره له شکرکی شهرکه ری هه لگرت و چوو ه سهر حهلوان و به زور هینایه وه ژیر هوکمی خویه وه و گه لیککی له غه زه کان کوشت و تالانیککی زیادی دهستخست و خوتیهی به ناوی خویه وه دایه خوتندهوه و هه وادارانی سهعد و نه یالی گرتن و بهندی کردن.

سهعد له پاش نه وه چوو ه سهر مهمله که تی سه رخاب -که مامی خوئی بوو- دهستی بیتعاری و پروو تکردنی درێژ کرد و بوو به مایه ی فیتنه یه کی خراپ. خاکی موهله لهل و سه رخاب که وته ژیر بلیسه ی ناگری سه عده وه و گه لیک جارن حهلوانی له موهله لهل دهگرت و دووباره موهله لهل دهیگێژاوه ژیر فه رمانییه وه؛ بهو جوړه چاخیککی دهوری دهوام کرد.

دوژمنیککی که بۆ میلله تی کورد له که لێندا بوو روژتیککی وای ئاره زوو بوو، له هاندانی سهعد پاش نه ده که وت. سهعدی خه له تاویش وه کو گو په ک له دهست دوژمناندا له سووراند بوو، هه تا له دواي نه زیه تیککی زور سهعد که وته دهست سه رخابه وه و گرتی و خستیه نیو به ندیخانه وه.

نه بو عه سه که ری کوری سهعد که ته ماشای کرد بابی له دهست مامه کانیدا که وته بهند و گیره وه، له هه موو لایه که وه دهستی به سه رکیشی کرد و شوړشی خسته نیو خاکی مامه کانی و کوردانی ماهه کی له بهر دهستدریژی وه ته نگ هاتبوون و که وتبوونه ژیانیککی واوه که مال و مندالیان بیتزار بن. به ناچاری له ژیره وه قاقه زیان له نه بو عه سه که ر نویسی و به مامه لهت پیکه وه ریکه که وتن و کوردی ماهه کی بوونه پشت و هیز بۆ عه سه که ر.

سه رخاب له وه ناگدار نه بوو، له هه راسان بوونی نه و میلله ته نه گه یشتبوو، له ناکا و ماهه کییه کان سه رخابیان گرت و دایانه دهست نه بو عه سه که ر و بۆ خوشیان که وته لایه ک. نه بو عه سه که ر زور بی وه فایی و خراپه ی له گه ل مامی کرد و سه رخابی به دیاری بۆ نه یال

نارد. نه یالیش ده زیه جی هردوو چاوی سه رخابی کۆلی و خستیه زیندانه وه.

له ولاره ئه بو عهسکه سه عدی بابی رزگار کرد و به له شکره وه چونه سه ره له وان و گرتیان و کردیانه پایته خت. ئه بو عهسکه له پاش گرتنی له وان چوه کن نه یال و تکیا بو سه رخاب کرد و له زیندانی ده رخست و به ئی حترامه وه برديه لای خۆی.

غه زه کان که ته ماشای بزووتنی مام و برازا و حوکمدارانی به رزه کانیان کرد که ده میان تیک ناوه و پشیتی و شه پی خۆبه خۆبه و کهس ناگای له کهس نییه، خۆیان کۆکرده وه و به گه له هه لمه تیان برده سه ره له وان و دیته اتانی و خراپه نه ما نه یکه نه؛ گه لیکیان مال و چت ده ستخست و ئاواپی نه و لایانه یان هه موو ویران کرد. به تالان کردن روو به به غدا کشان و به گوشتار و تالان کردن و ئاواپی سووتانندن، ده وروپشتی به غدیان وه ته نگ هینا. له به غداوه له شکرکی قورسیان نارد هه ریان و گه لیکیان له غه زه کان گوشت و په رشو بلاویان کردن.

له سالی ١٤٤٣ ه دا موهه له له هه ستا چوه به غدا و له گه ل نه رتو غرو ل به گی سه له جو قیدا پینکه اتن که خاکانی شاره زوور، سیروان، دا قووقا، ساماغان و ده وروپشتیانی حوکمداریه کی سه ره خۆ و نازاد بی و قه لای ماهه کی بو سه رخاب و قه لای رادنده بین بو سه عد بن. به و مه رجه موهه له له له گه ل نه رتو غرو ل په یمانی گری داوه و به دری کوری خۆشی به گره له لای دانا که له وه پاش شوړش نه که ویتته نیتوانیان. که نه وانه کران و هردوو لا موعه اه ده نامه یان بو یه کتر موړ کرد، موهه له له گه راوه سه ره خاک و زهوی خۆی و له گه ل حوکمداری خۆی خه ربک بوو.

له و موعه اه ده یه زوړ به سه ره نه چو که سه عد له گه ل موهه له له نیتوانی تیکدا و ده ستنی به سه رکیشی کرد و که م که مه هیزی په یدا کرد و له شکرکی کۆکرده وه. موهه له له ولاره خۆی ده پارازت. سه عد بو به را به ربی موهه له له له شکرکی برده سه ره له وان. موهه له له بو پیش پینگرتن سوپاهی ده رخست. له پاش شه ر و شوړ و گوشتار، موهه له له ده ست سه عده وه گرفتار بوو، خاکی که و ته ده ست سه عده وه و مه سه له گه و ره بوو. به ناچار ی نه رتو غرو ل که و ته نیتوانی و قاقه زی له سه عد نویسی که موهه له له به ر یدا و ده ست له سه رکیشی هه لگری. سه عد له جوا پیدا گو تیه وه که من میراتی خۆم گرتۆته وه؛ که موهه له له به رده م دیسان شوړش په یدا ده بیتیه وه و شه ر و گوشتار بنی نایی و مه له که ته که ده که ویتته نا ره حه تیه وه. نه رتو غرو ل دیسان بو ی نویسیه وه که موهه له له به ر دات و به دری

کوری که به گرهو له کن نهو بوو بیداته سهد و به گرهو رایگری تا کو شوړش بهرپا نه کړئ. سهد گوته یی نرتوغروالی به هیند نه گرت و له گهل خو کوکړدنه وه و هیز پیداکردن خبریک بوو و به پنهانی په یامیتکی نارده لای مه لیک په حیم و بنچینه یی به کته یی دؤستایه تی له گهل دامه زراند و له ولاره پشتیوانیتکی پیداکرد.

حوکمداری به دری کوری موهلهمل

نرتوغروال له وه ناگادار بوو که سهد له گهل مه لیک په حیم ړتیک که وتووه. گرتی سوپاهیتکی شه ړکهری بو به دری کوری موهلهمل دروست کرد و نارديه سهر سهد. له نیوانی سهد و به دردا شه ړ واقع بوو، که میت کوشتار کرا، هیچ کامیتکیان به سهر یه کدا زال نه بوون. به در که م که مه رووی له هیز پیداکردن کرد، چهک و بهرگ و له شکریتکی چاکی ړتیک خست و بهر بهر چاوی کرده وه و بهر بهر زهوی و خاکی سهدی هینایه ژیر دهسته وه و هپواش هپواش بهر بهر بوو. سهد رووی له شکان کرد.

له سالی ٤٤٦ هـ دا بهر به جارتیک گه وړه بوو. سهد هیچی له دهستدا نه ما، وهکو تهماشای نهو بزوتنه وه و گه پانه یی بهر و ژیر که وتنه یی سهد ده کین، و امان لتي دیار ده بی که حکومتی بهرزه کانی له وه ده مه دا بوو به حکومتی کی نیاداری و له ژیر گه پان و چاودیری سهلجوقیه کانداه خوی راگرتبوو. وهکو حکومت ته گچکه کانی دیکه یی پوژهلالات که هدریک سهر بهر خول ژیر فرمانی سهلجوقیتکدا ناوی حکومتی کی نازادیان لینابوو؛ بو نه وهش دلیل و نمونه یی نه وه بوو که سهلجوقیه کان به هه موو جوړتیک یارمه تی بهرزه کانیان ددها و پتکیان نه ده خست.

لیردها ژیان و سهر بهوردی موهلهمان دهست نه کهوت که بزاین لپاش که وتنه دهست سهد، چی به سهر هات. میژوونی به سکان به هیچ کلتوجیک لتي نه دواون.

به دری کوری موهلهمل ده میتکی زور به حکومتاری شاره زوور و دینه وهر و حهلوان رایبوارد. له چاخی به دردا شه ړ و کوشتاری که ده کرا به ده سایی سهلجوقیه کانی ده کرد.

حوکمداری سهرخابی دووهم کوری به در کوری موهلهمل

مردنی بهر له نیمه ناشکه را نه بوو، به لام هیند ده زانری که سهرخاب له پاش به دری بابی بوو به حکومتاری بهرزه کانی له شاره زوور و دینه وهر. نه ویش له کتیبی میژوواندا به «نهوشوک» ناو ده برئ.

سەرخابی دووهم بەیاریدەدانی ئورتوغرول بەگی سەلجوقی بوو بەحوکمداری شارەزوور، کینگەوەر، خەفتیزەکان، داقووقا و لە تەرەف خەلیفەیی عەباسییەکانەو بە «ابو الفوارس» لەقەب کرا.

سەرخاب گەلیک چاخان لەسەر ئەو خاکە حوکمداری کرد، لە پاشان لەگەڵ سولتان بەرکیارقی کۆری مەلەکشا بناغەیی یەکەتی دامەزراند و بەخۆشی وە بێ کێشە بەسەری برد.

سەرخاب پیاویکی لەسەر خۆ و خووچاک و پەشت پاک بوو. لە سایەیی پیاووەتی و زرنگی خۆیەو، مالت و حەشەم و شان و شەوکت و هێزێکی تەواوی دەست خست، لە مولک و مالت و دراو و ئەسپ و چەک و سەرودا حوکمداریکی بێ هاوالتی چاخی خۆی بوو. میژوونوسەکان دەلێن کە سەرخاب ئەوەندە دەوڵەتمەند و خاوەند مالت و دراو بوو، لە بنەمالەیی ئەو حوکمدارانەدا وێنەیی ئویان تێدا نەبوو.

لە سالی ٤٩٥هـ دا قەرەئیلی ناویکی تورکمان -کە بەسەلغور دەناسری- بەچەند کەسیکەووە چوونە خاکی سەرخابەو. ئەویش چەند پیاویکی ناردە پیش کە نەهێلن بکەوێتە نیو خاکی کوردستانی شارەزوورەو. تورکمانەکانیش بۆ بەراوەری ساز بوون. هەردوو لا بەشەر هاتن، کوردەکان گەلیکیان تورکمان کوشتن و گەلیکیان رزگار بوون و هەلاتن و خۆیان گەیانە قەرەئیلی و سەریهوردیان بۆ گێراو.

قەرەئیلی گەلیک توند بوو و رقی هەلسا و ناردی لەشکرێکی زۆری لە تورکمانان کوکاردەو و روو بەسەرخاب چوو، لەولاشەو سەرخاب سوپاهی کوردانی ساز کرد. قەرەئیلی پیشەنگی نارد، هەردوو لا بەگژی یەکدا چوون و شیریی کوشتاریان تێکنا. کورد و تورکمان دەستیان بەیەکتەر کوشتن کرد، لەو شەرەدا کوردەکان سەرکەوتن و گەلیکیان تورکمان کوشتن و هێندیک بەدیل گیران و ئەوێ ماو هەلاتن.

جاری سییەم قەرەئیلی لەو زیاتر قزووت و هێزی پەیدا کرد و گەراو سەر کوردان، دیسان کوشتاریکی زۆر کرا، تورکمان بەسەر کوردا زالت بوون و نزیک بە ١٠٠٠ کەس کورد لە مەیدانی جەنگ و جەدالدا بەدەست دوژمن بەکوشتن چوون. لە دواي ٤ رۆژ شەر کردن سەرخاب رێگەیی هەلاتنی خستە پیش و روو بەچیاکان کشا و چوو. لەو لەشکرە قورسەیی کە هەببوو ٢٠ پیاوی لەگەڵ دەرچوو.

قەلای خەفتیزەکان -کە لە یەکە قەلایانی توندی سەرخاب بوو- هەمیشە بۆ رۆژێکی

وای راگرتبوو که دووچار به تنگایه که بی خوی تیدا بگریته وه و هه موو ده میک پر له
چهک و نالهت بوو. چند پیاویکی شه رکهری له ژیر فرماندهی گه وره به کدا له وی دانا بوو.

ئو فرماندهیه که بیستیه وه سه رخاب شکاوه، قه لا و ده وروپشتی خسته ژیر حوکی
خویه وه و له سه رخاب روو گهردان بوو دراو، دانه ویله، چهک، گه نجینه، سوپا و
ئه سپایتکی زور لهو قه لایه دا بوون، هه موویانی بو خوی زهوت کرد.

سولتان بهرکیارق که له وه ناگادار بوو، چند که سیکی نارد هه سر قه لا و ۱۰۰ هه زار
زیری سووریان به زور لی ئه ستاندن. تورکمانه کان له ولایه به تالان و کوشتاری کورده کانی
خاکی سه رخاب ده کوشان. پارچه خاکی شاره زوور و داقوقا نه بی له ده ست سه رخابدا ما،
ئه وانی دیکه هه موو که و تنه ژیر زولم و جهوری تورکمانه وه.

هه ره له و ساله دا که سالی ۴۹۵ هه بوو، یه کیک له دوو نوکه رانی سه رخاب که له قه لای
خه فتیزه کانداه سه رکیشیان کرد و بوونه مایه ی فیتنه ی شه روشور و هاوالیکی خوی کوشت
و له سه رخابی گپراوه ئه گهر له گوناھی ببووی و له مردنی ئه مین کا، قه لای خه فتیزه کان
ده داته ده ست سه رخاب.

سه رخاب به سویند ئه مینی کرد و له کوشتن و نه زیهت ئاسووده ی کرد، دووباره قه لای
خسته وه ژیر حوکه وه.

له سالی ۴۹۹ هه دا به له کی کوری بارامی کوری ئارتق چووه هه سر قه لای «جاننجاری» که
یه کیک بوو له قه لایانی سه رخاب. به له ک هه ره چوار که ناری ئو قه لایه ی وه تنه گه ینا و
به شه رکردن چووه ناوی و گرتی و له ژیر فرمانی سه رخابی ده رخست. سه رخاب سی جار
به له شکره وه چووه سه ری و گه لیکی شه ره له گه ل کرد؛ به نائومیدی ده گه پراوه. له دوا بیدا
هیندی که له دراوسیتکان که و تنه نیوانیان و ناو بژین کردن و به بی کیشه قه لاکه ی
جاننجاریان دووباره پیداهه.

سه رخاب گه لیک پیاوی چاک و نازا و ره شید بوو، به لام هه موو ده میک به خوشی
پایده بوارد. له سالی ۵۰۰ هه دا به مه رگی خوی مرد. ئه بوو مه نسووری کوری به در بوو
به حوکه مداری شاره زوور و ئه ترافی.

حوکه مداری ئه بوو مه نسوور کوری به در

که سه رخابی کوری به در مرد، ئه بوو مه نسووری برای له سه ره تهختی حوکه مداری دانیشته؛

به کاروباری رِه عیعت و ناوایی به سه ری ده برد. گه لیک کی خزمهت بۆ شاره زوور هه بوو، له چاندن و زهراعت و مهمله که تداري خهريک بوو. موده ده تی بیست سال به خوشی و نازادی هوکمداری به کی «مستقل» سه ره خو ی کرد و زۆر به ئاسوده گی راییوارد.

شه مسه دین سامی له جلدی یه که می «قاموس الاعلام» یدا ده ئیت: که نه ولادی سه رخاب له پاش نه بوو مه نسوور ۱۳۰ سال له شاره زووردا هوکمداریان کردوه؛ نه ما ئیمه له وه زیاتر سه ره بوردی نه و بنه ماله مان ده ست نه که وتوه و له هیچ کتیبیکا راست نه هاتون که بزاین له پاش سه رخاب که نه بوو مه نسوور بوو به هوکمدار، له پاش نه بوو مه نسوور کئ بوو به جیشینی. له بهر نه وه که ئیستا له وه زیاتر ناگام لی نییه، به وه نده قسه تهواو ده کهم وه ده ست به بهندی سیتیهم ده کهم که هوکمدارانی نه رده لان له شاره زوور و دینه و ردا هوکمداری بوون.

به بندی دووهم تهواو بوو

لیوه رگر - مأخذ

- ۱- شه ره فنامه - شه ره فخانئ به دلیسی - فارسی - بهرگی یه کهم
- ۲- مرآت العبر - سه عید پاشای دیاره کری - تورکی - بهرگی دووهم
- ۳- کوردلر - دو قتور سه یج - تورکی - بهرگی یه کهم
- ۴- قاموس الاعلام - شمس الدین سامی - تورکی - شهش بهرگ
- ۵- الفتوحات الاسلامیه - شیخ احمد دحلان - عاره بی - بهرگی یه کهم
- ۶- دائرة المعارف - بستانی - عاره بی - بهرگی یه کهم

به رنگی دووهم
ئاوړيکي پاشه وه

جرمی چواره م

پادشایه تی چند بنه ماله ییکی کورد له کوردستاندا
کرده وهی خیتی و سهرنوسهر و بهرپتوه بهری - کوواری زاری کرمانجی

هوسین هوزنی هوسهینی موکریانی

مزی دامه زانندی و فروشتی به خیتی به خیتوده کری
یه کی ئه یلولی ۱۹۳۰ م ۸ ی په بیعی دووهمی ۱۳۴۹ ه
رواندز له مه زه که ی زاری کرمانجی دامه زرا
هر نوسخه یه کی به سقران (دوازه ثانه) یه
نه شریاتی زاری کرمانجی (۱۳)

به رکی دووم

شکریه

حزبي چواره م

پادشاهي چند بنه ماله يک ورده له که وردستاندا

— *

کرده و نه خيوي و سه رونيمه اواري وار کرمانجي

کرماني

(موکريان)

— (*) —

مزي دامه زړاندي وفر و شتي حيو ده کوي

يکي ايلول ۱۹۳۰ م ۸ ره بيج دورهم ۱۳۵۹

رواندر زله موزره که ي زار کرمانجي دامه زرا

هه ر نسخه يکي به سبه قران (دوازده آله)

نشر يات زار کرمانجي (۱۳)

پيشه‌نگ

جزیره - جزیره‌ی عومر

هه‌لکه‌وتنی جوغرافیا و بىناکردنی جزیره

جزیره: له شىمالى شەرقى وىلايه‌تى دياره‌كه‌وه ۲۰۰ كىلومه‌تره له شەرق جنوبى شارى دياره‌كه‌ر دووره. له لای راستى چۆمى ده‌ژله، ۱۵۰ كىلومه‌تره. له شىمالى غەرب له به‌ره‌وژوورى مووسل ۲۴۰ كىلومه‌تره. له شەرقى جنوبى ماردىن هه‌لكه‌وتوو. شارىكه له‌نىتو قه‌لايىك دايه. شەرقى شىمالى جزیره، ولاىتى وانه و شەرقى جنوبى شى و لاىتى مووسله.

خاكى جزیره و ديهات و قه‌لاكى هه‌موو كوردن، هينديك دانىشتوو و هينديك ره‌وه‌ندن. خاك و زه‌ويه‌كه‌ى خاوين و چاكه بو چاندن؛ شايسته‌ى كردن و كىلگه و چاندنه، دانه‌ويله‌ى هه‌موو جۆزى تيدا په‌يدا ده‌بى. باغ و باخچه و لۆكه و تووتنى به‌ناوبانگه، مپوه و خواره‌مه‌نى زۆر پوخته‌ى هه‌يه. ده‌ستكرده‌ى نه‌هالى له لۆكه جاو و له‌به‌ر كرى جوان و رانكوچۆغه له بوز و به‌ره و جاجمى باشى تيدا دروست ده‌كن. خورى و مه‌ره‌زى به‌رگنى زۆره. له مس و زىر و زىو قاپ و كه‌وچكى به‌ناوبانگى لى دروست ده‌كرى. حه‌يواناتى چوار پى و مه‌رومالى زۆره. پۆن و په‌نير و چه‌رم و پىستى گه‌لىك ده‌بى. ديهات و ئاوه‌دانىكى زۆر له ده‌ورپشتى جزیره هه‌بوو؛ ئىستاكه‌ش وىرانه قه‌لاى خراب بوو و كاوه‌كانى گه‌لىك ماون. له جزیره گه‌لىك پىاوانى گه‌وره و ناودار هاتوونه‌ته روو به‌نىتو دنبا دا ده‌نگى عىلم و فه‌نبا داوه‌ته‌وه.

قه‌لاى جزیره له‌نىتو چۆمى ده‌ژله‌دا له‌سه‌ر شكلى هىلال هه‌لكه‌وتوو، عه‌بدولعه‌زىزى كورى عومر به‌رگه‌عید سالى (۲۰۰هـ) بىناى كردوو، له كه‌نارى راستى چۆمى ده‌ژله دايمه‌زراند، له هه‌ر چوار كه‌ناره‌وه‌ شووره‌يه‌كى سه‌خت و بلندى به‌ده‌وره‌دا كىشاهه و به‌كونگره قايمى كرد و هه‌موو ده‌وره‌شى كرده خه‌نده‌قىكى قوول و پر ئاو، جزیره له رۆژى بىناكردنىيه‌وه هه‌تا سالاى (۳۷۲هـ) له‌سه‌ ده‌ورپشتى مووسل ئىداره ده‌كرا، لهو ساله‌دا جزیره كه‌وته ده‌ست مه‌لىك شوجاعبازى كوردى، خيتوى دياره‌كه‌ر و نه‌ردىش. له پاش ئىنقرازى حكومه‌تى دۆشتىك، جزیره كه‌وته ده‌ست وه‌زىر ئىبن جه‌هیر، له پاش نه‌وان كه‌وته ژىر حوكمى شه‌مسودىن جگه‌رمژ كه ئىمه له‌م كتيبه‌دا مه‌به‌ستمانه.

بەندى يەكەم

شەمسودەولە جگەرمژ - (٤٧٨ - ٥٠٢ھ)

جگەرمژ پىياويكى وربا و زىنگ و زانا و ئازا و پەشىد بوو. كوردى بىنەمالەي «وھبان» خەلكى جزيرەي عومەر بوو. لە پاش خوتەن و فەيرەوونى علوم لە لاي حوكمدارانى دوستىك بىشنوى دا كرا بەكوڧە. لە پاشان كەوتە سپاھى بىشنۆيەكانەو و لە ئىدارە و حوكمرانى حوكمدارانى كوردى بىشنۆي دلىگىر و پەنجىدە بوو. كە كورى جەھىر لە گەل حكوومەتى دوستىك كەوتە شەر و مولك گرتن، جگەرمژ بوو بەھەوادارى كورى جەھىر و پەگەلىيان كەوت. ھەرچەند بىوو بەسەر كەردەي ئەمىر سلىمانى دوستىك، بەلام بەقووەتەو خوى بەدەستەو دا. كورى جەھىر كرايە ئەمىرى سپاھىك و دەستى قەدر و قىمەتى پىئوھنا. جگەرمژ رۆژ بەرۆژ لە خۆنەندن و ئازايى و پەشىدى نىشانەدان خەرىك بوو. دەم بەدەم رووى لە بەرزبون و سەر كەوتەن بوو. بۆ ئەو ھەش چ پىئوستىك ھەبوايە، كەم كەمە سازى دەكرد و چتى كۆدە كەردەو و دلى مىللەت و لەشكر و ئومەراكانى دەخستە دەست خوى. لە كەلىندا بوو خوى گەورە بكا.

جگەرمژ بەسەخا و بەخشش و بەزبانخۆشى و شەھامەت، ھەموو نزىكەكانى بەخۆيەو ھەتتا وای كرد بەكەمچاغيك جزيرەي عومەرى خستە ژىر حوكمىيەو. سالى ٤٧٨ بەو كەلىنى كورى جەھىر، چوو سەر جزيرە و گرتى و بوو بەخاوەندى جزيرە.

سالى ٤٧٨ فەخرودەولەي كورى جەھىر، سپاھىكى ناردە سەر جزيرەي عومەر كە لە دەست حوكمدارانى دوستىكدا بوون.

بىنەمالەي وھبان - كە لە مالى گەورە و كەيخوداي جزيرە بوو - روو بە كورى جەھىر گرژبون، بەلام چونكە لە دەست حوكمدارانى دوستىك پەنجىدە بوون، شەوى بۆ ھيتانى سپاھى كورى جەھىر بۆ نىو شار دەرگايىكى گچكە لە دىوارى قەلادابو كە بەپايە لە دەرەو بۆ سەردەكەوتەن، ئەو دەرگايەيان كەردەو و يەكەيەكە سپاھەكەيان بىردە ژوورى.

سەر كەردەي سپاھى جگەرمژ بوو؛ حكوومەتى لە جزيرەدا دامەزراند و دەولەتى دوستىك لە جزيرەدا دوايى ھات. ھەر جارىكى لە دەرەو بۆ سەر جزيرە ھەلمەتتىك بىدرايە بىنەمالەي

وده‌بان بۆ پېښ پېگرتنی راډه‌وه‌ستان. جگهرمژ به‌وه بوو به‌ناميرتېکې کورې جه‌هیر له‌سه‌ر جزیره.

موچه‌په‌مې سالی ۴۸۹ مه‌نسووری کورې نیزامودین کورې ناسروده‌وله که‌حوکمداری دیاربه‌کر و ئه‌ردیش [بوو] له‌گه‌ل کورې جه‌هیر شه‌پړی کرد و شکا و هه‌لات و چووه جزیره‌ی عومه‌ر. جگهرمژ گرتی و له‌ماله جووله‌که‌یه‌ک به‌ندی کرد هه‌تا مرد. به‌وه حکومه‌تی دۆستېک دوايي هات و قووه‌ت و هیزې جگهرمژ زیادبوو، ئیدی که‌مېک له‌عایله‌ی دۆستېک و له‌کوردی بشنۆبی نه‌ما به‌رامبه‌ر به‌جگهرمژ خۆراگرت.

موئه‌ریخه‌کان ده‌لېن: ئېنقرازی حکومه‌تی بشنۆبی به‌له‌چه‌پړی مه‌نسوور هات، چونکو له‌له‌چه‌ریدا بۆ هه‌وال و له‌ته‌ماعدا دلّی هه‌موو که‌سېکې له‌خۆی کردبوو. بۆ حوکمدار پېویسته له‌هه‌موو که‌س زیاتر به‌خششی هه‌بۆ و به‌سه‌ر په‌عیه‌ت و سوپاه و ده‌ستوپتوه‌ندیدا خه‌لات و جیره‌ی زۆری؛ تاکو به‌چاکی بتوانی حوکمرانی بکا. مه‌نسوور له‌وانه به‌ری بوو.

سالی ۴۸۹ عه‌لی کورې موسلیم حاکمی مووسل، له‌ده‌ست «که‌ربوغا» وه‌ته‌نگ هات و هاواری له‌جگهرمژ کرد یاریده‌ی بدات و به‌سوپاه‌وه به‌چېته‌ر زگارکردنی. جگهرمژ به‌وه که‌لېنی ده‌ستخست و سوپاه‌تېکې قورسی له‌کوردانی جزیره و به‌ختی و بشنۆبی و فنیکی هه‌لگرت و ږوو به‌مووسل له‌چیايان چووه‌خواری. له‌ولاوه «توتناش» که‌سه‌رکرده‌ی سوپاهی که‌ربوغا بوو، له‌شکرېکې بۆ ژماری به‌ره‌و پېری جگهرمژ له‌له‌شکرگا ده‌رخست و له‌نیوه‌ی ږیگادا هه‌ردوو سوپا جله‌وگیری یه‌ک بوون و بۆ کوشتار ږیزه‌یان به‌ست. شه‌ر و کوشتار ده‌ست پیکرا. له‌پاش چه‌ند ږۆژ کوشتار؛ جگهرمژ شایانی به‌راپه‌ری نه‌بوو، وه‌ته‌نگ هات و دووچار به‌ئه‌زیه‌ت و لېقه‌ومانیکی قورس بوو. چونکو دوژمن گه‌لېک به‌هیز و قورس بوو، به‌ناچاری له‌ناکاو شه‌وی ږوو به‌جزیره له‌شکری سوارکرد و ږوښت. توتناش ده‌ستبه‌رداری نه‌بوو؛ که‌وته‌سه‌ری.

جگهرمژ که‌ته‌ماشای کرد دوژمن زۆری هینا و دووچار به‌نه‌بوون ده‌بۆ، به‌گورجی هه‌یه‌تېکی عوله‌ما و که‌یخودایانی بۆ مامله‌ت نارده‌لای توتناش؛ به‌مه‌که‌بکه‌ویته‌ ژئیر ئیداره‌ی «که‌ربوغا» وه‌پیکه‌هاتن. جگهرمژ دیاری و خه‌لات و گه‌لېک چتی بۆ که‌ربوغا نارد و ږیکه‌هوتن. جگهرمژ له‌ژئیر ئیداره‌ی که‌ربوغاوه بووه‌وه به‌حوکمداری جزیره. جگهرمژ ۳ سالان له‌ژئیر ئیداره‌ی که‌ربوغادا خۆی راگرت، به‌لام به‌په‌نه‌هانی له‌ده‌ستوبردی

هیز پدید آمدن و رزگاریدا بوو؛ ههتا به جارتیک خوی قورس کرد و سوپاه و پتویست و میلله تی به ته وای خسته دهست.

سالی ۴۹۲ که ربوغا به سوپاه وه روو به نئنتاکیه رۆشت. جگهرمژ سهری بلندکرد و له ژیر نهمری که ربوغا رزگار بوو.

سالی ۴۹۲ جگهرمژ به چونی که ربوغا بۆ نئنتاکیه که لینی دهستخست و له گهڵ فره کردنی خاک و زهوی، دلداری ره عیهت و نه هالی و قهلا و ناوکردنی جیگایان خهریک بوو. له شکری زۆرکردن و خستیه ژیر ئینتیزامه وه. نالای سهر به خویی بلندکرده وه. بۆ گرتنی مووسل که وته تدارهک و پتویست سازکردنه وه. له ولاره خهلیفه ی عه باسیه کان له قه بی شه مسوده وه لیان له گهڵ شیرتکی به گه وه هر پازاوه یان بۆ نارد و ئیماره تی جزیره یان بۆ قه رار دا. سالی ۴۹۳ جگهرمژ چند قه لا و جیگایانی سه ختی له خاکی هه کاری و زۆزاندا دروست کرد و هه مووی به سوپاه و نالاته وه پرکردن و ههریه ک دژواریکی له سهردانان.

سالی ۴۹۴ جگهرمژ بۆ ده دهسته تانی مووسل سوپاهیتیکی رتیکه وتووی سازکرد و رووی له مووسل کرد.

نه هالی مووسل له ترسی جگهرمژ هاواریان برده بهر مووسای تورکمانی که خاوهندی هه سنکیفا بوو، له ته رهف که ربوغا وه به تاییه تی دانیشتبوو، قه راریان دا مووسلی بخه نه دهست. له ولاره سه نقه رجه وه کیلی که ربوغا که وای زانی مووسا بۆ یاریده دانی له دهست جگهرمژ، ده چیه ته مووسل، گرتی به سوپاه و نه هالی مووسله وه چووه پیشوازی کردنی. که نزیک بوونه وه، هه ریه ک له نه سپی خوی دابه زی و بۆ مردنی گه وه ریه یان گریان.

سه نقه رجه به مووسای گوت: «دلهوازی من نه مه یه هه رچییه کی مال و مه نسهب و مه مله که ت و سه رمایه و نه سپایی گه وه ری ئیمه هه بوو که وته دهست ئیه وه و ئیه وه فرمانه روه ان». مووسا پتی گوت: «جگه له سولتان کتی خاوهندی چت و ماله و سولتان هه ز له هه ر که س بکا دهیدا به و». له سه ر نه وه ده مه چه ندیان کرد. سه نقه رجه دهستی هاویه ته شیر و له لایه کی مووسای دا و برینداری کرد. مووسا خوی به زهوی دادا. کوری نه میر مه نسووری کوردی، خودانی دیاره کر و نه ردیش له گهڵ مووسا بوو. خه نجه ری کیشا و لینگی دایه سه ر سه نقه رجه و له سه ری دا و ئیشی ته واکرد. مووسا سواربوو چووه نیو مووسله وه و دلهخوشی نه هالی داوه و پیاوه کانی سه نقه رجه ی خه لات کردن و فرمانه روهایی خوی له مووسلدا ناژوت و مووسل بوو به مالی مووسا.

جگه رمژ که له وه ناگادار بوو، بهو هیز و تهوانه یه وه پرووی له نوسه یبیتن کرد و بهمودده تیکی زۆر که مگرتی و پیاویکی خۆی له سەردانا و ئومووری حوکمداریی تیدا ریتیک دهخست.

مووسا له ولایه به سوپا به وه پرووی له جزیره کرد، جگه رمژ چووه پیتی. له پاش کهم شه ریتیک مووسا به په نهانی هه لات و خۆی له مووسل خزانده. دهروازه ی شار و قهلا و بورجه کانی توند کرد. جگه رمژ سوپا به و له شکره که ی مووسای خسته دهست خۆ به وه و قهوه ته وه چووه سەر مووسل و دهوهری دا و بهمودده تیکی دوورودرێژ له وه تهنگه یێنانی مووسا دابوو. مووسا هاواری له ئەمیر سه قمان خیتی دیار به کر کرد، جگه رمژ ریتگی ها توچوونی له شار گرت و مووسا و ته هالی وه تهنگ هینا. له هه موو لایه په لاماردان و هه له ته گه رمه ی تی که وت. کورده کان هه ربه که له لای ته که وه لینگیان دا سەر دهروازه و کونگره کانی شار. ته هالی مووسل و مووسا له وه وه ره زبوون، مووسا ناچار ما ریتگی رزگار بوونی دهست نه که وت.

ئه میر سه قمان به مه که مووسا دهست له حه سنکیتفا هه لگرت و ۱۰ هه زار دینار دراویش بدا، ئەمیر سه قمان وه عده ی یارمه تی دای؛ مووسا به ناچار ی له گه لی ریتیک که وت. ئەمیر سه قمان به له شکره وه بۆ یاری دانی مووسا له دیار به کر ده رکه وت و له ریتگاشیدا هیزی فره کرد، هه تا نزیک مووسل بوو. جگه رمژ دهستی له مووسل بهردا و گه راوه جزیره.

شه مسولده وه جگه رمژ که له مووسل دهستی هه لگرت، له ناو دیوان و دیتهات خۆی په نهان کرد و چاوه نۆزی که لێن بوو. مووسا که زانی به وه جگه رمژ دهستی هه لگرت و ئەمیر سه قمان ها ت، دهستو پێوهندی خۆی هه لگرت بۆ پیشواز یکردن له شار ده رکه وت و گه یشته دتیه که که پتییان ده گوت: «که واسا». چهند نۆکه ریتکی روو گهردان بوون؛ بۆ کوشتنی له که لێندا بوون. مووسا که دابهزی تا ماندووییان به حه سیته وه، ئەو دهسته نۆکه رانه ی که له مووسا دلگیر ببوون، له وه چا تر که لێنیا ن دهست نه که وت، به کۆمه له دهسپرتیکی تیرانیان کرده سەر. مووسا و چهند نۆکه ریتیک کوژران، باقی نۆکه ر و دهستو پێوهنده کانی به شکاوی روو به مووسل گه رانه وه و مووسایان له سەر ته په یه که ناشت. له ولایه ئەمیر سه قمان که له وه ناگادار بوو، جله وی سووراند و روو به حه سنکیتفا گه راوه پاش و به کهم شه ریتیک حه سنکیتفای گرت و خستیه ژیر فرمانی خۆ به وه.

شه مسووله جگهرمز که له کوشتنی مووسا ئاگاداربوو، لهولاهه پیاوهکانی مووسا و لهشکرهکهی بهدلخۆشی هینانهوه ژێر حوکهمهوه. بهوهیژه روو بهمووسل رۆیشت و قاقهزی له ههوادارهکانی مووسا نویسی که ههراسان نهبن و خو بهدهستهوه بدن. ههموو له کهنارانهوه لهسهه جگهرمز کۆتونهوه. ئههالی مووسل که ئهوهیان زانییهوه، کهبخودا و پێش سپی و کاربهدهستان بۆ ئیتاعهکردنی جگهرمز له مووسل دهزکهن و چوونه پیشوازی کردنی، بهشاد و خوهرهمی جگهرمزیان برده نیوشارهوه، بهلوتف و پیاوهتی ئههالی دلشاد کرد و نوازی نیشان دان. له پاشان دهستی بهپێکخستنی ئومووری و شار و دامهزاندنی میللهت و ئینتیزامی سوپادا. که ئومووری حکومهتی دامهزاند و پێویستی پێکهێنا و پیاویکی لهسهه دانا ئهوانهی مووسایان کۆتنبوو گرتنی و له تۆلهی مووسادا بهداریداکردن و خنکاندن و گهراوه و چووه جزیره.

سالێ ٤٩٦ یاقووتی کۆری حهسهن کۆری ئهمیر ئارتق برازای ئهمیر سهقمان که لهسهه ماردین بوو، نازیی و پیاوهتی جگهرمزی پهسند کرد و دلخۆشی حهمییهت و زرنگی بوو. لهبهرنهوه قاقهزێکی له جگهرمز نویسی، لهرووی گهورهیی و پیاوهتییهوه سههرهشستی بکات و لهژێربالیدا ئاگاداری بیت و دهستی میهرهبانێ بهسهردا بکێشی. جگهرمز روو بهنسیبێن رۆیشت و لیتی گێراوه که یاقووت بهچیتته لای له نسیبێن یهکتر بیهن.

یاقووتی له شههامت و گهورهیی جگهرمز ئهمین بوو؛ ههستا روو بهنسیبێن رۆیشت، له نیویدی رێگادا یاقووتی له دهست دوزمناندا بهکۆژتن چوو. سههرکردهی یاقووتی که ناوی عهلی بوو، سوپاه و مال و ئهسپاب و قهلا و مهملهکهت و شارانی یاقووت لهگهڵ ماردین تهسلیم بهجگهرمز کرد و ههمووی خسته ژێر فهرمانییهوه. عهلی بێژراوی کردهوه بهسهرکرده و ناییی خۆی لهسهه ماردین و روو بهجزیره رۆیشت. سوپاهیکی رێکخست و گهراوه مووسل له مووسلدا چهندیک دانیشت.

ههر لهو سالهدا جگهرمز سوپاهیکی ههڵگرت و چووه سهه خاپوور. بهههر جوژیک بوو خاپووری خسته دهست. قهلا و دیهات و دهوورپشتی خاپووری ههموو گرت و هاویتییه ژێر فهرمانی خۆیهوه. تهواوی عهشایرانی کوردی ئهولایانهی بهچاکه و پیاوهتی وای کرد که ههموو بهجاریک حوکمداریی ئهویان قهبول کرد.

جگهرمز که له کوردهکان ئهمین بوو و مهرجیان دا، ئهوجا لهشکری رووهو دهستی «تات» (عارهب) وهرگیرا. عهشایری تاتی ئهوبهیری فوراتی بهخاهی و نهخاهی و بهزۆر و شهه کرده رهعبهت و خستهیه ژێر فهرمانییهوه و بهشادی روو بهمووسل گهراوه. لهو

عه‌شایرانه سوپاهیتیکی ریتکه‌وتووی ریتک‌خست و روو به‌جزیره گه‌راوه.

سالی ۴۹۷ جگه‌رمژ سوپاهیتیکی قورس و شه‌رکه‌ری له‌خاپوور و ماردین کوکرده‌وه و بو شه‌ری چه‌لیپا چوونه سهر‌فه‌رنگ و روو به‌ئورفه سوپاهیتیکی ناژۆت و له‌سه‌ر چۆمی «به‌لخ» له‌شکری کورد و فه‌رنگ له‌یه‌ک هه‌له‌نگۆتن و بو شه‌ر به‌راه‌ر یه‌ک راه‌ه‌ستان. شه‌ر و کوشتار ده‌ست پیترا، له‌شکری کوردان نه‌شیان خو‌راگرن، روویان له‌هه‌لاتن کرد و شکان. فه‌رنگ دوو فه‌رسه‌خ ریتگا هاتنه‌ سهر‌کوردان و هه‌لیان برین. شه‌مسوده‌وله جگه‌رمژ هه‌رچه‌ند غیره‌تی دا و هاواری کرد، چاره‌ نه‌بوو، له‌دوااییدا قووه‌تییکی ته‌واویان له‌مووسله‌وه گه‌یشتی و هه‌یزیکیان په‌یدا کرده‌وه. چونکو فه‌رنگ زۆریوون، قووه‌تی مه‌عنه‌وی کوردانی به‌یه‌که هه‌لمه‌ت شکاند. جگه‌رمژ که‌وته سهریان و رووی له‌له‌شکر و سهر‌کرده‌کان کرد و دل‌خۆشی دانه‌وه و قسه‌ی په‌ندنامیزی پی‌گوتن و به‌شانوباهوی هه‌لگوتن. له‌شکره‌که‌ی که‌وته‌وه غیره‌ت و روو به‌دوژمن وه‌رچه‌رخانه‌وه و لینگیان داوه سهر‌فه‌رنگ و شێرانه هه‌لمه‌تیان برده‌ سهریان و به‌که‌م شه‌ریتک فه‌رنگیان شکاند و بلاویان کردن. هه‌رچی‌تکی کوژرا و مرد، ئه‌وی ماوه به‌دیل گیرا. کورده‌کان مال و ئه‌سبابی‌تکی زۆریان به‌تالان ده‌ست که‌وت.

له‌نیو هه‌لاتوه‌کاندا فه‌رمانپه‌وا و خییۆ ئورفه «قه‌مس به‌ردویل» بوو به‌دیل گیرا و بردیانه چادری سهر‌کرده‌ی‌تکی له‌شکری جگه‌رمژ. له‌وده‌مه‌دا له‌نیوانی له‌شکره‌کاندا له‌سه‌ر تالان کی‌شه په‌یدا‌بوو. چند پیاوی‌تکی جگه‌رمژ چوونه نیو چادری ئه‌و سهر‌کرده‌یه‌وه که قه‌مس بکوژن. جگه‌رمژ له‌ولاوه زوو زانییه‌وه، فریاکه‌وت و نه‌یه‌تشت قه‌مس بکوژریت.

جگه‌رمژ قه‌مسی برده‌ لای خۆی و له‌شکره‌که‌ی کوکرده‌وه و به‌تالان و خه‌لات به‌خشین نوازشی کردن و قه‌مسی هه‌لگرت و به‌له‌شکره‌وه چووه سهر‌ئورفه، ۱۵ رۆژ به‌توندی ده‌وره‌ی ئورفه‌ی دا. هه‌رچه‌ند وه‌ته‌نگی هه‌تا و شه‌ری کرد نه‌یتوانی ئورفه‌ بگریت، به‌ناچاری قه‌مسی هه‌لگرت و گه‌راوه مووسل. ناردی قه‌مسی حه‌پس کرد.

له‌و شه‌ره‌دا ۱۶۰ کورد به‌دیل که‌وته ده‌ست فه‌رنگ و ۱۵ هزار که‌س له‌فه‌رنگ به‌ده‌ست کورد به‌کوشت چوون. قه‌مس هه‌تا سالی ۵۰۲ هه‌ له‌قه‌لای جعیردا له‌بهندا بوو.

هه‌ر له‌و ساله‌دا جگه‌رمژ به‌سوپاهیتیکی چاکه‌وه چووه سهر‌حه‌رپان. له‌پاش که‌م ئه‌زه‌تیتک گرتی و ئومووری حوکمداریی خۆی تیدا ریتک‌خست و خاوه‌نده‌که‌ی پیتشووی به‌وه‌کاله‌تیی له‌سه‌ر داناوه و گه‌راوه مووسل.

سالی ۴۹۸ سولتان محمەد له تەوریزهوه چوو ههراغه و لهویشهوه روو بهههولیر سوپاهی ههنگرت که بجیتته سهر جگهرمز و شارهکانی له دهست دهرخا. که جگهرمز نهوهی زانییهوه شوورهی دهورهی مووسلنی دروست کرد و بهبورج و باروو و بهکونگره توندی کرد. ناردی ههچهند نههالی له دیتتهی دهروه بوون بردنیه نیوشارهوه. بهسهرکردهی لهشکری نهمر دا ههرکهسی له هاتن پاشکهویت بیکوژن و مالی تالان کهن.

جگهرمز له خوکوکردنهوه و سوپا ریکخستن و شار و دیواری قهلا قائمکردن خهریک بوو، سولتان محمەد نزیک بهمووسل بوو. سولتان قاقهزیککی له جگهرمز نویسی بو ماملهتکردن لهگهڵ برای و قهرار بدا مووسل و مهملهکهتی جزیره لهژیر فرمانی نهودابن قاقهزی سولتان بهرکیارق که لهو زبانییهوه نویسیوو، نهویشی بو نارد و تیتیدا گوترابوو که «ئیتاعهی سولتان محمەد بکری». سولتان محمەد دیسان بو نویسی نهگهر ئیتاعهی بکا مهملهکهتی له دهست جگهرمز دا دیتتهوه و قهرار دهدا بیداتهوه، بهمهرجی نهوه خوتبه له مووسل و جزیره و خاکی جگهرمز ههرجی ههیه بهناوی سولتان محمەد بخوتندریتهوه.

جگهرمز جوابی داوه که: «ئیمه لهگهڵ سولتان بهرکیارق قرارمان داوه ههر خاکیتکی بیگرم له دهست نهودابی وه تهسلیم بهکهسی نهکات».

سولتان محمەدی له چوونه نیو مووسل جواب دا. سولتان که زانییهوه بهراستی نهیهیتشت بجیتته نیو مووسلهوه، بو شهپرکردن لهشکری لیخوریه پیشهوه. دیوار بر و ئاورهاویژ و بهرد فریڤدهرهکانی خسته بهردهمی لهشکروه و بهتوندی چوونه سهر مووسل. نههالی له بهر خوشی جگهرمز و ههزلیکردنیا دامتینی پیاوهتی و ئازایان بهلادا کرد و بو سولتان محمەد له قهلا دههکهوتن. شهپرکی زور خوتنپژانه و ئازایانهیان کرد. له بهر پیاوچاکی و رهوشت خوشی و خوو چاکی خوێان بهکوژت دا. گهلێک له نههالی کوژران، جگهرمز نهمری دا له شوورهی ههسارهوه دههگا چکولهکانیان کردهوه که نههالی بو شهپرکردن له شار دههکهون. بههجوژه کوژتاریکی زویران له لهشکری سولتان کوژت.

سولتان لهسهر نهوه نهمری دا دیوار بههکان چونهژیر شوورهی قهلاوه و دهستیان بههپینی شوورهکرد. له نیوهی شهودا نههالی لهوه ئاگاداریوون؛ دههههستی بهههیزهوه کهوتنهسهر دروستکردنهوهی شووره. بهچهند سهعاتیک چاکیان کردهوه و دهسته بهدهسته بو شهپرکردن و گههاندنهوهی لهشکری سولتان له شار دههکهوتن و زور بهچاکی چارده

قه‌لای خۆبان به‌خیتو کرد. له ده‌وره‌گرتندا دلته‌نگ نه‌بوون.

«ابن الاثیر» له ته‌ئریخی «کامل» دا ده‌لێت: «له‌نیئو مووسڵدا دانه‌وتله‌ هه‌رزان و زۆربوو. ده‌وره‌ لیگرتوه‌کان ته‌نگای خواردنیان نه‌کێشا. سی مکووک گه‌نم به‌دیناریک و په‌نجای مکووک جۆ به‌دیناریک بوو؛ که‌سیش نه‌یده‌کړی».

سوپاهی جگه‌رمژ هیندیکی له ته‌لیه‌عفه‌ر کو‌ببونه‌وه. بۆ ڕوو وه‌رگه‌ڕانی سوپای دوزمن و ئاو لی برینیان ده‌کو‌شان، موده‌دته‌یکی دوورودرێژ شه‌ڕ و کوشتار ده‌وامی کرد، هه‌تا ده‌ی جه‌مادی یه‌کی ئه‌و سا‌له‌ هه‌ر شه‌ڕ و کوشتار بوو. ده‌نگی مردنی سو‌لتان به‌رکیارۆق به‌گو‌یتی جگه‌رمژدا که‌وت. هه‌موو ئه‌هالی شاری کو‌کرده‌وه و مه‌شوه‌ره‌تی پێ کردن و باسی له‌ مردنی سو‌لتان به‌رکیارۆق کرد، وه‌ له‌ دوا‌ی ئه‌و چی بکړی و چۆن بژین پرسیاری لی کردن. ئه‌هالی به‌یه‌ک دل و یه‌ک گیانیی گو‌تیان: ما‌ل و مندال و گیان‌مان له‌ به‌رده‌ستی تو دایه‌؛ له‌و ڕێگایه‌دا مردن به‌سه‌ره‌ری ده‌خوا‌زین، هه‌رچۆنێکی تو ئاره‌زوو بکه‌ی سه‌ره‌ور و گه‌وره‌ی و مه‌شوه‌ره‌ت به‌سه‌رکرده‌ و سه‌رداری له‌شکه‌ره‌کانیش بکړی چاک‌تره‌. له‌به‌رئه‌وه‌ ئۆمه‌راکانی سوپاهی کو‌کرده‌وه و مه‌شوه‌ره‌تی به‌وانیش کرد. ئۆمه‌راکان گو‌تیان هه‌تا سو‌لتان زیندوو‌بوو، وه‌عه‌دی‌ه‌کی به‌ومان دا‌بوو به‌سه‌رمان برد. ئه‌م‌ڕۆکه‌ش مادامه‌ سو‌لتان مرد، ئه‌مه‌ به‌سو‌لتان هه‌ل‌بژاردن چاک‌تره‌؛ چونکو‌ به‌بی سو‌لتان هو‌کمداری ئه‌م‌ڕۆکه‌ دژوار و سه‌خته‌. جا ئه‌گه‌ر وابوو سو‌لتان محمه‌د به‌سو‌لتان قبو‌ل کردن چاک‌تره‌.

جگه‌رمژ به‌ئیزن و مه‌شوه‌ره‌تی ئه‌هالی و له‌شکریان، قاقه‌زێکی له‌ سو‌لتان محمه‌د نویسی و ئی‌تاعه‌ت کردنی قبو‌ل کرد. وه‌زیر سه‌عدوله‌لیکی خواسته‌ لای خۆی. له‌سه‌ر ئه‌و قاقه‌زه‌، سو‌لتان گرتی و سه‌عدوله‌لیکی نارده‌ لای جگه‌رمژ. له‌ولاوه‌ به‌ئیه‌حترامه‌وه‌ پێشوا‌زی وه‌زیریان کرد و بر‌دیانه‌ دیوانی. له‌ پاش گفتو‌گۆیه‌کی ته‌واو، وه‌زیر به‌جگه‌رمژی گو‌ت: ده‌بی بجیه‌ لای سو‌لتان و قسه‌ی له‌گه‌ل بکه‌ی. ئه‌و هه‌رچێکی لی بخوا‌زی به‌قسه‌ت ده‌کا و وا‌ژی دل‌خوا‌زیت نابزو‌یته‌وه‌. له‌سه‌ر ئه‌وه‌ قه‌رار درا.

جگه‌رمژ و وه‌زیر ده‌ستیان به‌ده‌ستی یه‌ک‌تر گرت و له‌ دیوان ده‌رکه‌وتن. ئه‌هالی مووس‌ل که‌ چاویان به‌وه‌ که‌وت، گابۆریان ده‌ست پێ‌کرد و گریان و شین و واوه‌یلا و هاواریان بلند بوو؛ خۆل و قو‌ریان به‌سه‌ر خۆباندایان کرد و بانگیان ده‌کرده‌ یه‌ک‌تر به‌گه‌وره‌ڕۆ بۆ یه‌ک‌تریان ده‌گێڕایه‌وه‌. جگه‌رمژ جوابی که‌سی نه‌داوه‌ و له‌گه‌ل وه‌زیر چوونه‌ لای سو‌لتان. وه‌زیر سه‌ره‌به‌وردی ئه‌هالی بۆ سو‌لتان گێڕاوه‌. سو‌لتان گه‌لێک لو‌تفی له‌گه‌ل جگه‌رمژ کرد و

دلخوشتی داوه و نوازشی کرد و پیتی گوت: میلله ته که ت چاوه نۆزیت ده کهن و نیگه رانن، ههسته بجۆوه نیویان و دلّیان به تۆوه یه.

جگهرمز چهند پیاویکی ماقوولی سولتانی له گه‌ل خۆی هه‌لگرت و گه‌راوه مووسل. نه‌هالی که چاویان پتی کهوته‌وه به شادی گه‌راوه، شادمانی و که ییفیکی بی ژماریان کرد. سولتان ناردی پرسیری کرد سبه‌ینی داخیل به شار بی، شار برازیننه‌وه و چراخان بکه‌ن. جگهرمز نه‌یه‌یشت، به‌لام وه‌عه‌دی میوانداری له ده‌رتی شاری پتی دا.

سبه‌ینی نه‌هالی و مه‌موورین به‌که‌یف و شادمانی له ده‌رتی شار زینه‌تبان کرد، دیاری و نه‌سپایکی زۆر گرانبه‌هیاان بۆ سولتان و وه‌زیر برد، وه دلخوشتیان کردن. نه‌و رۆژه شادمانی بوو؛ بۆ سبه‌ینی سولتان بۆ سه‌ره‌خوشتی به‌رکیاروقی برای دانیشیت. هه‌موو چوونه سه‌ره‌خوشتی و له پاشا سوکواری و سه‌ره‌خوشتی لی‌کردن، حوکمداری جزیره و مووسلی بۆ جگهرمز ته‌سدیق کرد و روو به به‌غدا له‌شکری ئاژۆت.

جگهرمز له پاشا رۆیشتنی سولتان به‌ری‌کخستن و دامه‌زراندنه‌وه‌ی میلله‌ت و ره‌عبه‌ت خه‌ریک بوو؛ سوپاهیتیکی کو‌کرده‌وه و رۆیشت، گه‌یشته‌وه سولتان؛ له‌گه‌لی رۆیشت و چوونه به‌غدا. له ئاخری جه‌مادی دووه‌مدا ده‌نگ گه‌یشته جگهرمز که قلیچ ئه‌رسه‌لانی کوری سلیمانی کوری قتلش چووه دیاربه‌کر، ته‌مای چوونه سه‌ر جزیره‌ی هه‌یه. جگهرمز ئیزنی له سولتان وه‌رگرت و به‌سوپاهه‌وه روو به‌مووسل گه‌راوه داوه.

سالی‌چوار سه‌دو نه‌وه‌دو نو مه‌لیک ره‌زوان کوری ته‌ته‌ش بۆ شه‌ری فه‌ره‌نگ له‌شکری هه‌لگرت، له [گه‌ل] ئومه‌رایانی ئی‌لغازی کوری ئارتق که شه‌هنه‌ی به‌غدا بوو و سپه‌ه‌بود سوپا و نه‌لی کوری ئه‌رسه‌لان تاش ختوی ژه‌نگار - که زاوای جگهرمز بوو - له نیوه‌ی ریگادا ئی‌لغازی به‌مه‌لیک ره‌زوانی گوت ئیمه ده‌چینه غه‌زا، مال و نه‌سپاب و له‌شکرمان ده‌وی و اچاکه به‌چینه سه‌ر خاکی جگهرمز و ده‌روپشتی و بیانگرین، هم مال و هم سوپاهیتیکی قورس ده‌ست ده‌خه‌ین. نه‌وجا ده‌چینه شه‌ری نه‌هلی چه‌لیپا و له‌وه‌شدا مال‌یکی زۆر ده‌ست ده‌خه‌ین.

مه‌لیک ره‌زوان به‌وه خه‌له‌تا، له مانگی ره‌مه‌زанда به‌ده هه‌زار سوواره‌وه چوونه سه‌ر نسپین، به‌لام له ته‌ره‌ف جگهرمز هه‌وه دوو نه‌میر له نه‌هلی خۆی له‌سه‌ر نسپین داندرا‌بوو. قه‌لا و شاریان قایم کرد و به‌سوپاهیتیکی ری‌تکه‌که‌وتوه‌وه بۆ شه‌رکردنی مه‌لیک ره‌زوان خو‌یان سازکرد. له‌نیوی شووره‌ی شار و قه‌لادا به‌تیر و ئاور فری‌ده‌ر و به‌رده‌هاویژ ده‌ستیان

به شه پرکردن کرد. ئەلبی کۆری ئەرسەلان داش زاوای جگەرمرژ بە پەیکانیک بربندار بوو. زامیکی گەورە وەرگرت و بەناچاری گەراوه و ڕوو بەژەنگار چوو.

جگەرمرژ لەواوێوە کە خەبەری زانییەوه مەلیک ڕەزوان چووێوە سەر نسیبێن، لەو دەمەدا لە حانە نزیك تەنزه بوو، نەخۆشیکە کە هەیبوو دەرمانی دەکرد؛ دەزبەجی سوار بوو چووێ مووسڵ و ڕەعیەت و ئەهالی دەرووشت لە سەری کۆبوونەوه و لەبەر دەروازە شار چادری هەڵدا و بۆ چوونە شەری ڕەزوان خۆی ساز کرد. لە فێل و خەڵە تاندنی ڕەزوان کەوتە بێرەوه؛ گرتی قاقەزیکە لە ئومەرا و سەرکرەکانی ڕەزوان نویسی و دلخۆشی دانەوهی کردن و بەوه عەدە ئارەزووی قبوڵ کردن. هێندە خەریک بوو هەتا بەچاکە نیەتی ئەوانی وەرگێڕایە لای خۆی. هەروا گرتی قاقەزی لە پیاو و نۆکەرەکانی خۆی نویسیه نسیبێن کە دلی مەلیک ڕەزوان مەشکێن و ئیتاعە ی بکەن و بۆ دانان و خزمەتی دەرکەونە دەرێی شار ئیحترامی لازمی بگرن. وە قاقەزیکەشی لە مەلیک ڕەزوان نویسی لەویدا گوتی: سولتان محەمەد ڕووی لە خاکی ئەو کرد و چەندە دی دەورە دا و ئەزبەتی کیشا نەشیا بیگریت، لە دواییدا بەناچاری ماملەتی کرد و دەستی هەلگرت و چوو، لە زەرەر و ئەزبەت زیاتر چی دیکە نەکەوتە دەست. دیسان لەو قاقەزەدا گوتی ئەگەر ئەو ئیلاغزەیی کە هەموو کەس دەیناسیت چ موفسید و فیتنە ئەنگیزێکە بیگریت و لە بەندی کا، بەهەموو مال و لەشکر و پێوستەوه لە خزمەتکردندا حازر و ئامادەیی هەرچیکە لە دراو و ئالەت و لەشکر و دانەویڵە بۆت، دەیدات.

بەوه ڕەزوان نیەتی گۆری، لە ئیلاغزی کەوتە دوو دلیبەوه، ڕۆژ بە ڕۆژ دلی لە پیسبوون بوو؛ هەتا ڕۆژیکە بە ئیلاغزی گوت ئەم مەملەکە تانە گرتیان سەختەو دژوارە، وە دەرستی فەرەنگ بجێتە سەر حەلەب بیگریت. واپاکە و من ئەمە بە خێرتەر دەزانم لە گەل جگەرمرژ ماملەت بکەین، دۆستایە تیمان لە تەکدا بکا؛ چونکە دەتوانیت بە لەشکر و مال بۆ شەری فەرەنگ یاریدەمان بدات. وە بە سەرما یە و دراو دەستمان بگری. وە ئەوهش دەبیستە مایە کۆبوونەوهی بلاوێ ئیسلام و سەرکەوتن.

ئیلاغزی جوابی داوه بە ئی تۆ لە پێشدا بە دلخوازی خۆت هاتی و لە سەر حوکمی خۆت بووی، بەلام ئەم ڕۆکە لە ژێر ئەمەری من دای. بەبێ گرتنی ئەم مەملەکە تە ناتوانی بڕۆیە جیگاییکە دیکە؛ وات کرد زۆرچاکە؛ دەنا من لە گەل تۆ شەر دەکەم.

ئیلاغزی چونکە تورکمانی زۆری لە سەر کۆبوونەوه، گەلیک بەهەوا و سەرلێند و ملهرق

بوو. ههرچیکو رهزوان بوو، له پژوی قاقهزی جگهرمژوهه له گمډل چهند دلاوه ریکي له شکري قسمی کردبوو له گرتنی ټیلغازیدا یاریده ی بدن. له ودهمه دا وچاوی لی داگرتن له پیر راسته وده بوون ټیلغازیان گرت و زنجیر و پالده نه نیان کرد.

تورکمان که له وه گیشتن سهرپتچیان کرد و له رهزوان جوئ بوونه وه و په نیان برده بهر شووړه ی قه لا. له ولاره بههر جوړیک بوو ټیلغازیان بۆ قه لا سهر ده خست. نه هالی قه لاش له نسیبین بهله شکره وه ده رکه وتن و یاریده یان دان. که تورکمان چاویان به وه کهوت، به جاریک رقیان هه ستا چیان له نه سباب و مال ده ست کهوت تالانیان کرد و رهزوانیان هه لگرت و روو به حه له ب گه رانه وه.

جگهرمژ له ولاره له شکري کورده وه؛ بۆ شه ری رهزوان و ټیلغازی له مووسل کهوته ری و گیشته ته له عفر. مزگینیان دایي که رهزوان بلاوه ی تی کهوت و به دلشکاوی گه رانه وه. جگهرمژ له سهر نه و مزگینییه روو به ژهنگار چوو. له ودهمه دا ناردراوی رهزوانی گیشتی و داوای دهسته شه رکه ریک و نه ژده ی لی کردبوو. باسی چی به سهرهینانی ټیلغازشی بۆ نوویسی بوو. جگهرمژ به پیچه وانی و ته وسه وه به لیبی بۆ گوت و ناردراوی به ری کرده وه و له وه عده دیکي به رهزوانی دابوو به جیبی نه هیتا، بۆ رق خواردنه وه ی له نه لیبی کوری نه رسلان تاش که نه منییه تی پی کرد و مهمله که تیکي دابوو ده ست، نه ویش چووبوو ببوو به پشتیان و یاریده ری دوزمن و ریگا نیشانده ریان.

له ودهمه شدا نه لب له ناخو شیکي سه ختدا بوو، له ده ست برینیکي له په یکانی شه رکه کانی نسیبین خواردبوو وه زور له ده ست برینه که ش به ئیش بوو. که جگهرمژ له ژهنگار دابه زی، نه لیبی به پیاده کانی خو ی گوت به ده ست هه لی گرن و بیسه نه به رده می جگهرمژ. پیاده کان هه لیانگرت و بردیانه لای. دهستی به پارانه وه و لاوانه وه کرد و به جگهرمژ گوت نه من به گونا هیکي زوره وه خو م خسته به رده ست، نه تو ش ههرچو نیکي پی ت خو شه و دل ت پی شاد ده بی پی م بکه. نه وه ی گوت و هه لیانگرت و بردیانه وه نیو شاری، که گیشته جی نه لیبی مرد.

که نه لیبی مرد نه هالی ژهنگار له جگهرمژ روو گه ردان و سهرکیش بوون و شار و قه لایان قایم کرد و روو به جگهرمژ ده ستیان به شه رکرد. جگهرمژ به ناچاری بۆ وده ده سخته ی شار کبوشا. شه ر ده ست پیکرا. جگهرمژ ههر چوار دوه ری شاری وه تنگ هیتا. رهه زان و مانگی شه وال شه ر و کوژتار له نیوانیاندا پایه داری کرد. جگهرمژ ههرچند کوشا چاره ی

نه‌کرد. له دواييدا «ته‌ميرك» ي برای نه‌رسه لان تاش مامی نه‌لیی بۆ ئيتاعه‌ت كردنی جگه‌رمژ، له شار ده‌ركه‌وت و سه‌ری بۆ دانه‌واند و جگه‌رمژ له گونا‌هه‌كاني به‌وړد و ژه‌نگاری پټ به‌خشی و ئومووری ژه‌نگاری بۆ ړټك‌خست و به‌كه‌يفه‌وه گه‌راوه‌ چووه مووسل.

سالي پټنج سه‌د له‌به‌رنه‌وه كه جگه‌رمژ هټندټك وه‌عه‌دی دابوو به‌سولتان محه‌مه‌د و به‌جټی نه‌هټنابوو، سولتان نه‌وه‌ی له‌سه‌ر دل ببوه‌ گړی. له‌ولاشه‌وه يه‌كټك له‌ ئومه‌راكاني سولتان كه به‌جياوولتی سټ گا ناوبانگی كړدبوو، پياوټيكي نارېحه‌ت بوو؛ سولتان له شه‌ری ده‌ترسا، وه بۆ له‌سه‌رخۆ لا بردنی له‌ مانگی موچه‌رېمه‌دا نه‌مري پټكړد بچټه‌ سه‌ر خاكي جگه‌رمژ و بېگړی و به‌قوه‌ته‌وه بچټه‌ سه‌ر فه‌رېنگ و ياریده‌ی موسلمانان بدات. به‌و فيته‌ سولتان به‌لای جياوولتی له‌سه‌رخۆی هاوټرت.

جياوولتی له‌پيشدا به‌سه‌ر مه‌مله‌كه‌تی لوړستاندا حوكمداريی ده‌كړد. زه‌مانټك ما بووه‌ كه نه‌مري سولتانی وهرگرت. جياوولتی له‌ ړټگای به‌غداوه‌ ړوو به‌مووسل ړوښت. له‌ مانگی رېبېعی يه‌كدا گه‌يشته «بوازيج»؛ گرتی و چوار ړوژ نه‌مري تالانكړدنی دا. نه‌هاليه‌كه‌ی نه‌مين كړده‌وه و سوتندی بۆ خواردن به‌ختيوانكا. له‌وتوه‌ ړوو به‌هه‌ولټر ړوښت.

به‌لام جگه‌رش كه له‌ولاه‌و چوونی جياوولتی بيسته‌وه، قاقه‌زی به‌هه‌موو لايه‌كدا بلاو كړده‌وه و داوای يارمه‌تی كړد و هه‌رچه‌نده‌ سوپاهی هه‌بوو له‌ مووسلدا كوی كړدنه‌وه. له‌وده‌مه‌دا قاقه‌زټكي له‌ ته‌رف نه‌بېهه‌يجای كورې مووسه‌كي كوردی هه‌زه‌بانی خټوی هه‌ولټروه‌ بۆ هات كه جياوولتی بوازيجی گرت و تالانی كړد و ړوو به‌هه‌ولټر له‌ بزووتندايه‌. نه‌گه‌ر به‌له‌ز له‌شكري نه‌هټنی و كوژنه‌بنه‌وه و به‌كوژمه‌له‌ نه‌چنه‌ پيشی، نه‌بېهه‌يجا ناچاره‌ ئيتاعه‌ی جياوولتی بكات.

جگه‌رمژ له‌وه ترسا كه نه‌بېهه‌يجا ده‌بټته‌ پشتيوانی جياوولتی. وای به‌چاك زانی زوو له‌ زی بېه‌رټته‌وه و فريای بكه‌وئ.

جگه‌رمژ به‌له‌شكري مووسله‌وه له‌ ړوژه‌ه‌لاتی ده‌ژله‌ كه په‌رېيه‌وه رانه‌وه‌ستا له‌شكري ده‌وره‌ی فرياكه‌ويت. نه‌بېهه‌يجاش له‌ولاه‌و له‌شكريكي باشی له‌گه‌ل كورېه‌كاني خوی ناره‌ لا، له‌ گوندی «باكله‌ا» كه‌ نزېك هه‌ولټره‌، كوژوونه‌وه.

جياوولتی له‌ولاه‌و هاته‌ به‌رايه‌ريان راوېستا، له‌ نيوه‌راسته‌وه خوی به‌نيوه‌راستی سوپاهی جگه‌رمژدا دا. هه‌رچټكي له‌پيشی بوو، خويان رانه‌گرت و هه‌لاتن. كوژتار ده‌ست پټكړا.

لهو شه پده دا گه ليک پياوې ناودارۍ کورد به ده ست تورکان به کوژت چوون.

شهر پازده رۆژ دهوامی کرد. هر چه نده جگه رمژ به ئيفليجي گورفتار بوو نه دد شيا بچيته مهيدانی کوژتاره وه، به تهختی رهوان هه لیان ده گرت. له نه تيجده دا له شکری جگه رمژ شکا، کهس نه ده په رڙا سهر کهس.

نه حمه دی کوری مه ليک قاوړت به گی کوری داود، له گهل چنده که سيک له بهر تهختی جگه رمژ دا شهریان ده کرد. به شهو تهختی جگه رمژيان هه لگرت که بيرفيتن. نه حمه د بريندار کرا و هه لات. جگه رمژ ماوه و که و ته ده ست دوژمن، به ديل گيرا؛ له شکره کهش به په ريشانی روويان له هه لاتن کرد و روو به مووسل کشانه وه. له شکریکی جگه رمژ خواستبوونی دوو رۆژ پاش به ديل گرتنی جگه رمژ، گه يشته مووسل، که ته ماشايان کرد له شکر به په ريشانی روو به مووسل هه لدين. لهو شه پده دا کوره کانی نه بيههيجا ديسان به ديل گيران.

وهختی جگه رمژيان برده لای جياوولای ده زبه جی به ئي حترامه وه بو به خيوکردنی نه مری دا. که جگه رمژ گيرا جياوولای له شکری روو به مووسل ئاژوت. نه هالی مووسل و سوپاهيکی له شاردا بوو، له جياووليان گيړاوه ئيمه هه تا پياوېکی زيندوومان مابی شهرتان له گهل ده کين و خو نه زيهت مه دهن و شار به ده سته وه نادهين.

جياوولای که وای زانيبه وه تيگه يشت که گرتنی مووسل زور دژواره؛ چونکو جگه رمژ وای قايم کرد بوو، چوار دهوری به شووره و کونگره ی بلندی وا - که گرتنی بو کهس ده ست نه دا - توندي کردبوو. له سهر ديوارانی مه ته ريز و سوپه ری بو شه رکهر دروست کردبوو. هر چوار دهوری شووره ی به خه نده قی قوولای پر له ناو دهوره دابوو. له بهر نه وانه جياوولای دهستی له مووسل به ردا و روو به نه ترافی کشاوه. به هر جوړيک بوو له شکری دیکه ی کو کرد و گه راوه سهر مووسل.

جگه رمژيان سواری ئيستريک کرد و برديانه ژير ديوارۍ شووره ی قه لاوه. جگه رمژ بانگی له نه هالی و سهر کرده کان کرد ده رگا بکه نه وه و وهرن پرگارم کن؛ که سيک خوی تی نه گه ياند و جوابی نه داوه. چهند رۆژيک بهو جوړه جگه رمژيان ده برد و ده يانگيړاوه، چاره ی نه بوو. شه ويکی له ترسی دزينه وه جگه رمژيان له به نده کرد؛ که سبه ينی هه ستان جگه رمژ له به نديدا مردبوو.

جگه رمژ له پاش شيست سال ژيان و خزمه تيکی زورکردن و بهرز و بلندکردنی

شانوشه و که تی مهمله که ت و وه تهن و میلله تی، دوایی عومری له دهست تورکمانی
دوژمنیدا له بهند و زنجیر ته وای کرد.

له ولایه ئه هالی مووسل و سهرداری عه شیرهت و سهر کرده ی له شگری جگهرمز که
به جاریک له ژبانی جگهرمز نا ئومید بوون. سهرداری قهلا و دژداری مهملوکی جگهرمز
«غه زغله» نا بوو، له وده مه دا سهری بۆ کوری ئاغای دانه واند. جگهرمز چهنده مال و
ئه سپایه یکی کۆ کرد بوونه وه و چهنده ئه سپ و مالتیکی هه بیسو، به سهر له شکر یانیدا
بلا و کرده وه و گرتی قاقه زی له سه یفوده وله سه دهقه و قلیچ ئه رسه لان و به رسقی شه حنه ی
به غدا نووسی که یاریده ی بدن و جیا وولتی نه هیلتن ده زدریژی بکاته سهر خاکی کوری
جگهرمز. هه موولا له سهر ئه وه قه راریان دا یاریده ی بدن، به لام سه یفوده وله سه دهقه گوئی
لازمه ئیتاعه ی ئه مری سولتان بکری.

جیا وولتی له ولایه دیسان ده وریه ی مووسلی داوه؛ له هه موو لایه که وه وه تهنکی هینا. له
ئه عیانی مووسل له به نه ماله ی که سیرات که به ده و له ت و نفوس نا و بانگیان کرد بوو،
پیا وێکیان به ناو «ئهبو تالیب» بوو له لای جگهرمز سهر که و تیبو جیگای به رزی
ده سته که و تیبو، هه موو ئومو وریکی جگهرمزی خسته بوو ژیر دهستی خۆیه وه؛ له شه رده لا
گه لی بوو. که جگهرمز به دیل گیرا «ئهبو تالیب» هه لات و چوو هه ولیر و په نای برده لای
ئه بییه یجا خا وندی هه ولیر. کوری ئه بییه یجاش له گه ل جگهرمز دا له وه ختی شه ردا
به ده ست جیا وولتی ئه سیر کرابوون. جیا وولتی قاقه زتیکی له ئه بییه یجا نووسی کوری
که سیراتی بۆ بنیریت، له بری ئه و کورده کانی به رده دات. ئه بییه یجا «ئهبو تالیب» ی نارد و
کورده کانی خۆی له ئه ساره ت رزگار کرد. که ئهبو تالیب له لای جیا وولتی راگیرا مه رجی
له گه ل کرد به شه رتی به ردانی، مووسل بگریت و بیخاته ژیر حوکی جیا وولیه وه و هه موو
خاکی جگهرمزی به بی ئه زبه ت بخاته ده ست و مال و ئه سپایه یکی بی ژماری بۆ په یدا کا.
له سهر ئه وه ئهبو تالیبی به ردا و زۆر چاک ئیحترامی گرت و جیگایه یکی به رزی له ئومو و
پیتی دا.

به لام قازی مووسل ئهبو قاسمی کوری وه دغان، له گه ل ئهبو تالیب دوژمن بوو،
قاقه زتیکی له جیا وولتی نووسی ئه گهر کوری که سیرات بکوژیت و سهری بۆ بنیریت،
به بی شه ر و کوژتار مووسلی ته سلیم بکات. جیا وولتی به وه خه له تا و سهری کوری
که سیراتی بری و بۆ قازی نارد. له سهر ئه وه ته شویشاتییکی زۆر که وته نیو مووسله وه، له
لایه که وه مالتی ئهبو تالیب تالان کرا و له لایه که وه خا نووی سوو تاندره. له سهر ئه وه چه ند

تورکمانیکی دوژمنی ئەبو تالیب بوون، دەستی خراپەیان بۆ مائی درێژکرد، گیران و کوژران.

جیاوۆلی که لەوە ئاگادار بوو دیسان کەوتەووە چارە ی گرتن و وەدەست هێنانی مووسڵ؛ بەلام وەکو گوترا بەشەرکردن و زۆر، نەدەشیا مووسڵ بگریت. دیسان دەستی بەدەورەدان و وەتەنگهێنانی مووسڵ کرد و شەری بینا نەو.

جیاوۆلی لەبەرئەووە گرتنی مووسڵی زۆر بەسەخت دەزانی، بەناچاری کشاوه، هەتا کەلێن دەست دەخات.

لەولای ئەهالی مووسڵ و سەرکردهی لەشکر و کوردهکانی جزیره و ئەتراف لە مووسڵدا کۆبوونەووە و بەکۆمەڵه گرتیان «ئەزنگین» ی کۆری جگەرمرژ که عومری یازدە سالانە بوو کردیانە حوکمدار و خوتبەیان بەناوی خوتندەووە. سەردار و ئەعیان و گەورە مەملەکەت بۆ یاریدەدانی کەمەری خزمەتیان بەست.

ئەزنگین هەرچەند منداڵ بوو بەلام لە عەقل و تیگەیشتندا تەواوو، بەرەوشت خۆشی، لەشکر و سەرکردهکانی کردە هەواداری خۆی. بەوعدە و دلخۆشی دانەووە ئەهالی راگرت، لەگەڵ رێکوپێکی خەریک بوو. سەردارەکانی لەشکر بەخەلات و سوپاهی بەبەخشش و عولما و کە ی خوداکانیشی بەجیرە و بەرات شاد و خورسەند کردن. دیواری قەلای دەورە ی شاری تازە کردەووە و خەرەندی دەورە ی پاک و قوول کردەووە. لە هەموو جێگا پێتوستانی پاسەوانی دانا. دەستی بەناواکردن و ئیحترام گرتنی پەرستش خانان کرد، بەرەوشتی چاکانە میلیهتی منەتدار کرد.

لەپێشدا باسمان کرد که قاقەزبان لە قلیج ئەرسەلان ئەمیر سەدەقە و بەرسەقی نوویسی، هەرچیکو بەرسەقی شەحنە ی بەغدا بوو بەتەمایکی دیکە لەشکری هەلگرت و چوووە مووسڵ؛ لە تەرەف رۆژەهەلاتیەووە دابەزی. کەسیک نەچوووە لای و بەخێرەاتنیان نەکرد و خۆشیان تێنەگەیاندا. شەویک ماووە و بەنائومیدی گەراووە، بەلام مەلیک قلیج ئەرسەلانی سەلجوقی خاوەندی رۆم بەلەشکر یەووە هات و گەیشته نسیبێن. جیاوۆلی رۆو بەژەنگار رۆیشت و لەوێ ئەمیر ئیبلغازی کۆری ئارتق و کۆمەلەییکی زل لە سوپاهی جگەرمرژ لەگەڵی کەوتن. بەووە جیاوۆلی هیزی زیادکرد و لەشکری خۆی لە چوار هەزار کەس دا. لەولاشەووە قاقەزیکێ لە مەلیک رەزوانەووە بۆ چوو که چاکە بۆ شەری فەرەنگ بچیتە رەحبه.

لهولاهه كورې جگهرمژ و نومهرای جهیش و نههالی مووسل ناردیانه لای قلیچ نهرسه لان
 كه له نسیبېن بوو، سوتیدیان دا بو خویان و سوتیدیشیان بو خوارد كه نیتاعه تی بكن،
 لهسهر نهوه لهگهلی گهړانهوه مووسل. كورې جگهرمژ و نههالی بو پیشوازی دهركهوتن.
 بیست و پینچی رهجهبی نهو ساله داخیلی شار بوو. نههالی و گهورهكانی خهلات كرد و
 كورې جگهرمژې لهسهر تهخت دانا و خوتبهی بهناوی خوی و نهزنگین خوتندهوه،
 چاكهیهکی زوری لهگهل لهشكریان كرد، قهلاي له غهزغهلی مهملووكی جگهرمژ وهرگرت و
 دژداریکی دیکه لهسهر دانا، رهسمی زولمی لهسهر نههالی لابر د و عداله تی دامه زرانند.
 قازی نهبا محهمه دی كورې قاسمی شاره زووری كرده قازیبهلقوزات.

قلیچ نهرسه لان له پاش پتکخستنی نومووری حكومته له مانگی ره مه زاندا مووسلی
 بهردا و روو بهمهمله كه تی روم كشاوه.

وهكو بیژرا جیاوولتی كه روو بهرهجه چوو، قووه تی پدیداكرد و لهشكر و سوپای
 زیادبوو، بو شهركردنی قلیچ نهرسه لان چووه سهر پتگی.

لهولاهه كه نومهراكانی قلیچ نهرسه لان قووه تی جیاوولیان زانییهوه، هیچ له نهرسه لان
 جوئ نهبوونهوه، له خاپور لهشكری جیاوولتی و قلیچ نهرسه لان بهگزیه كدا چوون. قلیچ
 نهرسه لان بهنهفسی خوی بهتیر و شیر شهړی دهركد و جیاوولتی بریندار كرد. جیاوولتی
 لهولاهه روو بهمووسل گهړاوه. نههالی و كوردی دهورپشتی یاریدهیان دا كه نزیك مووسل
 بوو، نههالی دهرگای شاریان بو كردهوه. لهولاشهوه كورې جگهرمژ مال و خهزینه لهگهل
 غهزغهلی نوكریان هه لگرت و له شار دهركهوتن و روو بهجزیره رۆیشتن.

جیاوولتی كه داخیلی مووسل بوو گرتی پیاوهكانی جگهرمژ كه ببوون بههواداری قلیچ
 نهرسه لان، بهنهزهت و زیلله تی دووچار كردن و بلاوی تی خستن.

نهزنگین كه له مووسل دهركهوت لهشكریکی زوری لهسهرخو كوكردهوه و مال و عایله ی
 هه لگرت و چووه وهته نی خویان كه جزیره بوو تیتیدا دانیشتن و لهگهل نیش و پتكهاتنی
 نومووری مهمله كه تداری خهريك بوو، بهلام چونكو لهپیشدا جگهرمژ جزیره ی دابوو
 به كورې گهوره ی كه ناوی حه بهش بوو، نهزنگین دیسان نومووری بهبراكه ی تهسليم كردهوه.
 جیاوولتی كه مووسلی گرت و چووه سهر جزیره، حه بهش و غهزغهلی بو بهراهه ريكردنی
 لهشكریان دهنك دا. مودده تیکي زور بهشهركردن بهراهه رییان كرد، له پاشان بهكهوته
 نیتوانی ناوژیكه ران ماملته كرا و شهش ههزار دینار پارهیان دا جیاوولتی لهشكره كه ی
 روو بهمووسل گتړاوه.

سالى پېنچ سه دو دوو وودى كورى شه تگين له لايه نى سولتان محه مەدى سه لجوقى كرا به والى مووسل و ناردرا به سهر خاكى جياوولى. له ولاره جياوولى به هيندى نه گرت و خوى تى نه گهياند و مووسلى به دهسته وه نه دا. مه وودود بو يارمه تى ناردى لاي حه به شى كورى جگهرمژ كه كۆمه گى بكات و سوياهيكي بو كۆيكاته وه.

له ولاره كه حه به ش ته ماشاي بزوتنى ره عيهت و فسادى جياوولى و هيز و دهستدرىزى سولتان محه مەد و مه وودوى كرد، لهو گيژاوه خو رزگار كردنى به چاك زانى له حوكمدارى. قاقه زىكى له مه وودود نوويسى ههستيت بچيته جزيره و ههرچهند له شكر و سوياهيكي ههيبى دهيداتى. له سهر نه وه روو به جزيره چوو. حه به ش نه قدينه و نه سپايكى كه ههيبو ههليگرت و مولك و خاكى كپاريكى كه له ژير دهستيدا بوو بو خوى ههليژارد و پتوبستى حوكمدارى و له شكر و سوياهى مهمله كه تى به مه رجى نه مه كه مه وودود گه وره يى مال و شهره فى بنه ماله ي جگهر مژى به خيوكا حه بش بو مه وودود دهستى له حوكمدارى به ردا له مالى خويدا به چاندن و دهوله تپاريزى خوى له ئوموورى مهمله كه تدارى گوشه گير بوو.

حكومه تى جزيره لهو ساله وه كه وته دهست مه وودود و حوكمدارى كوراني جگهرمژ و نه ولادانى دوايى هات.

به‌ندی دووهم

حوکمدارانی ئاتابه‌گان له کوردستاندا

۵۰۸ - ۶۱۹

سولتان محهمەد سه‌لجوقی له‌ سالی ۵۰۱ دا مه‌ودودی کوری شه‌تگینی کرده‌ والی مووسل، هه‌تا سالی ۵۰۸ مه‌ودود له‌ سروج و ره‌هه‌ و نه‌و ده‌وروپشتانه‌ له‌گه‌ل نه‌هلی سه‌لیب شه‌ری ده‌کرد. چوو ده‌یه‌شق روژی جومعه‌ له‌ مزگه‌وت نوێی ده‌کرد، گیان فیداگانی «باتینی» (باطنی) به‌خه‌نجه‌ر مه‌ودودیان له‌نیو مزگه‌وتدا کوشت.

که‌ نه‌و سه‌ره‌یه‌وورده‌ به‌سولتان محهمەد راگه‌یشت، نه‌تابه‌گ نه‌میر «ئاقسه‌نقه‌ر به‌رسه‌قی» که‌ له‌ کوردی لوری گه‌وره‌، خه‌لکی شاری ره‌ستاق، له‌ بنه‌ماله‌ی نه‌تابه‌گانی لورستان بوو، به‌والیه‌یه‌تی مووسل ته‌عیین کرد. له‌ سالی ۵۰۸ هه‌تا ۶۱۹ نه‌و خاكانه‌ له‌ ده‌ست نه‌و نه‌میره‌ کورده‌ و نه‌ولادیدا بوو.

که‌ نه‌میر ئاقسه‌نقه‌ر بوو به‌والی مووسل، نه‌میری سنجار «نه‌میر نه‌میرک» و نه‌میره‌گانی دیکه‌ی ده‌وروپشت پتیکه‌وه‌ چوونه‌ سه‌ر جزیره‌ی عومه‌ر. موک و زه‌وی حکومه‌ت نه‌وێیان دا به‌ئاقسه‌نقه‌ر. له‌وێه‌ روو به‌ماردین چوون. نه‌یازی کوری نه‌میر ئیلغازی به‌له‌شکره‌وه‌ تیکه‌ل به‌سوپاه‌ی ئاقسه‌نقه‌ر بوون. هه‌موو نه‌و له‌شکره‌ گه‌یشته‌ پازده‌ هه‌زار سوار. سالی ۵۰۸ گه‌یشته‌ ئورفه‌.

فه‌ره‌نگیکی له‌ ئورفه‌دا بوون، ده‌رگای کوشتاریان کرده‌وه‌ و هه‌وت نه‌فه‌ر ئیسلامیان له‌ ئاقسه‌نقه‌ر به‌دیل گرت و به‌دیواری قه‌لای ئورفه‌دا به‌داریان داکردن.

له‌سه‌ر نه‌وه‌ ئیسلام دل‌یان جو‌شا و به‌گه‌رمی شه‌ر کرا، هه‌ر گه‌وره‌ییکی فه‌ره‌نگ بکه‌وتبایه‌ ده‌ست موسلمانان ده‌یانکوشت، شارانی ئورفه‌ و سروج و سامساد و نه‌ترافانی -که‌ له‌ ده‌ست فه‌ره‌نگدا بوون- وێران کران.

ئاقسه‌نقه‌ر له‌وێه‌ روو به‌حه‌له‌ب رویشته‌. به‌گه‌یشتنی، هه‌له‌بیشی له‌ ده‌ست سلیمانی نه‌وه‌ی نه‌میر ئارتق ده‌رخست. له‌ پاش نه‌و نه‌تاکیه‌ و شارانی دیکه‌ که‌وته‌ ده‌ست نه‌میر

ناقسه‌نقهر و گه‌راوه مووسل. له پاش گه‌لیک خزمه‌ت و ئاو‌کردنی مه‌مله‌که‌ت له سالی ۵۲۰ له مزگه‌وت نوێژی جومعه‌ی ده‌کرد، فیدایییکی «باتینی» (باطنی) به‌خه‌نجه‌ر کوشتی. له پاش ناقسه‌نقهر سالی‌ک ئه‌میر عیزه‌دینی کوری به‌والیه‌تی مووسل دانیشت. له سالی ۵۲۱ دا مرد. عیماده‌دینی زه‌نگی کوری ناقسه‌نقهر بوو به‌جێنشینی برای و ده‌ستی به‌حوکمداری کرد.

عیماده‌دین زه‌نگی له ده‌وره‌ی بابیدا ببوو به‌والی به‌سره و واسیت. که ناقسه‌نقهر مرد، ببوو به‌شه‌خه‌ی به‌غدا. که عیزه‌دینی برای مرد، ویلایه‌تی مووسل و ده‌ورپشتی خسته گه‌رده‌نه‌وه و سه‌ربه‌خویی و ئیستقلالێ ئه‌تاه‌گان له‌و ده‌مه‌دا ده‌س پێکرا.

عیماده‌دین له سالی ۵۲۱ ی مانگی رهمه‌زанда گه‌یشته مووسل و ئیداره‌ی حکومه‌تی خسته ژێر په‌نجه‌وه؛ ده‌ستی به‌ریک‌خستن کرد. نه‌سیره‌دین بوو به‌دژدار (قه‌لعه‌چی). سه‌لاحه‌دین محممه‌د بوو به‌ئه‌میر حاجیب، به‌هانه‌دین کرا به‌قازیلقوزات، کاروباری حکومه‌ت له مووسلدا دامه‌زرا. ئه‌وجا رووی له ده‌ورپشت کرد.

عیماده‌دین زه‌نگی له سالی ۵۲۱ دا چووه سه‌ر جزیره‌ی عومه‌ر به‌ده‌وره‌دانێکی دوور گرتی و خسته‌یه ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه). به‌لام له پێش گرتنیدا ئه‌هالی به‌موخابه‌ره گفتوگۆیان له‌گه‌ل کرد، به‌مه‌رجێ بێزه‌ره‌ری شاریان به‌بێ ئه‌زه‌یه‌ت به‌ده‌سته‌وه دا. عیماده‌دین مه‌نموورێکی خۆی له‌سه‌ر جزیره‌ دانا.

له سالی ۵۲۲ عیماده‌دین نسیبێن، ژه‌نگار، خاپوور، حه‌ران (سروج) و ده‌ورپشتی ئه‌و جێگایانه‌ی گرتن.

له سالی «۵۲۸» عیماده‌دین له‌شکرێکی قورسی کو‌کرده‌وه سه‌ر قه‌لایانی نا‌کرێ، شووش و هیدیکه که له‌ژێر فه‌رمانی کو‌ره‌کانی «حه‌میدی» دابوون، گرتنی. له‌وێهه چووه سه‌ر خاکی هه‌کاری و قه‌لایانی گه‌هیچه، نو‌شگولاب، فه‌رح، که‌وسه‌ر، زه‌عه‌فران، که‌واشی و ده‌ورپشتی ئه‌و قه‌لایانه‌ی له‌گه‌ل قه‌لاکان خسته ده‌ست و چووه سه‌ر قه‌لایانی میهرانی و سه‌روه، ئه‌وانیشتی گرت. هه‌موو خاکی «زۆزان» ی هاوێته ژێر فه‌رمانه‌وه.

له سالی ۵۳۴ دا عیماده‌دین چووه سه‌ر شاره‌زوور، قه‌پچه‌قی کوری ئه‌لب ئه‌رسه‌لانی وه‌ته‌نگ هێنا و به‌هه‌ر جو‌ریک بوو شاره‌زووری خسته ژێر فه‌رمانه‌وه. سه‌یفه‌دینی غازی کوری خۆی کرده حوکمداری شاره‌زوور.

له سالی ۵۳۴ دا عیماده‌دین چووه سه‌ر قه‌لای «ئه‌شبا» که یه‌که قه‌لای قایم و توندی

کورده‌کانی هه‌کاری بوو؛ به‌زۆری شه‌ر گرتی و قه‌لاکه‌ی وێران کرد و دووباره قه‌لاه‌یه‌کی دیکه‌ی دامه‌زراندوه و ناوی خۆی خسته سه‌ری؛ پێیان گوت «عیماده‌ی» که نه‌مپۆکه نامیدی پێ ده‌لتین، له‌سه‌ر ته‌په‌یه‌کی بلند هه‌لکه‌وتوه (واقعه).

حوساموده‌وله‌ی کورێ (ختیوی قه‌لا‌ی فنیک)

سالی ٥٤٠ عیماده‌دین قه‌لا‌ی جه‌عبه‌ری ده‌ورده‌ا و له‌شکرێکی قورسی له‌ژێر فه‌رمانه‌ی هه‌سان به‌عه‌له‌به‌کیدانه‌ سه‌ر حوساموده‌وله. هه‌سان ناویکی به‌عه‌له‌به‌کی له‌گه‌ڵ حوساموده‌وله نه‌یاربوو، گرتی قاقه‌زێکی له‌ حوساموده‌وله‌ی نه‌میری کوردان نوویسی که: «کتی تۆ له‌ ده‌ست من پزگار ده‌کا» و بۆی نارد. حوساموده‌وله که نه‌و قاقه‌زه‌ی خۆینده‌وه، لیتی نووسییه‌وه: «ئه‌وه‌که‌سه‌ی تۆی له‌ ده‌ست به‌له‌کی کورێ بارام پزگارکرد، هه‌ر نه‌و منیش له‌ ده‌ست عیماده‌دین پزگار ده‌کا». ده‌زه‌جی قاقه‌زه‌که‌ی بۆ ناردوه.

سه‌ربه‌وردی پزگاربوونی هه‌سان له‌ ده‌ست (به‌له‌ک) نه‌مه‌ بوو: له‌ سالی پێنج سه‌دو هه‌ژده‌ی هه‌یجریدا به‌له‌کی کورێ بارام به‌توندی هه‌سانی له‌ قه‌لا‌ی به‌عه‌له‌به‌ک ده‌ورده‌ا، وه‌ته‌نگی هه‌تیا. له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه هه‌سان که‌وته ته‌نگایه‌کی زۆره‌وه. له‌ چاغی کوشتار و شه‌ردا، تیرێکی ناکاو له‌به‌له‌ک که‌وت و کوژرا، له‌شکه‌ره‌که‌ی به‌له‌ک بلاوه‌ی تی که‌وت. هه‌سان له‌و ته‌نگیه‌ پزگار بوو.

هه‌سان که نه‌و قاقه‌زه‌ی له‌ حوساموده‌وله و ده‌رگرتوه‌، گه‌راوه‌ دواوه و چووه‌ لای عیماده‌دین، به‌لام سه‌ربه‌وردی قاقه‌زی خۆی و حوساموده‌وله‌ی بۆ نه‌گێراوه، هه‌ر هه‌ینه‌ پیتی گوت که نه‌مپۆکه قه‌لا‌ی «جه‌عبه‌ر» گرتن له‌ فنیک چاکتره. له‌سه‌ر نه‌وه له‌گه‌ڵ ده‌وره‌دانی قه‌لا‌ی جه‌عبه‌ر خه‌ریک بوون.

له‌ پۆژی پێنجه‌می ره‌بیعی دووه‌می نه‌و سائه‌دا، عیماده‌دین له‌ ده‌ست نۆکه‌ریکی خۆیدا به‌کوژت چوو. له‌شکری عیماده‌دین بلاوه‌ی تی که‌وت. حوساموده‌وله له‌ فیه‌تیه‌ و به‌لا‌ی عیماده‌دین پزگار بوو. «مرآة العبر» هه‌ر هه‌ینه‌ باسی حوساموده‌وله ده‌کا.

که عیماده‌دین مرد بردیانه شاری «ره‌قه» ناژتیان. نوره‌دین که عیماده‌دینی بابی مرد له‌سه‌ر ئومووری بابی له‌شکری هه‌لگرت و چووه‌ سه‌ر حه‌له‌ب و به‌خۆشی و ناخۆشی حه‌له‌بی گرت.

کورێ دووه‌می عیماده‌دین که سه‌یفه‌دینی غازێ بوو، به‌حوکمداری شاره‌زوور خه‌ریک بوو. که بابی مرد گه‌راوه‌ مووسڵ، له‌ جێگای بابی بوو به‌حوکمدار. سه‌یفه‌دینی غازێ له‌

رۆژێ چوو سه‌رتەخت بابی، هه‌تا مرد له‌گه‌ڵ فه‌ره‌نگان به‌جیهاد و غه‌زا به‌سه‌ری برد. گه‌لیک ناوبانگی کرد و زۆر موه‌فه‌ق بوو. له‌ سالی «٥٤٤» دا مرد.

که سه‌یفه‌دین مرد وه‌زیر جه‌ماله‌دین و ئه‌میری جه‌یشی زه‌ینه‌دین هه‌موو له‌شکریان کرده هاوده‌نگ قوتبه‌دین. مه‌ودووو کوری عیماده‌دینیان کرده حوکمدار.

قوتبه‌دین پیاویکی دادخوا و به‌دین و خوش باوه‌ر و خه‌رخوا و به‌شه‌فه‌قه‌ت بوو، له‌ نزیک جزیره‌ی عومه‌ر له‌سه‌ر چۆمی «ده‌ژله» پردی «کارگیر»ی دروست کرد که ئه‌مڕۆکه وێرانه؛ به‌لام نیشانه‌ی پایه‌کانی ماوه. له‌ سالی ٥٩٩ دا مرد. جه‌نازه‌که‌یان له‌سه‌ر وه‌سیه‌تی خۆی بردیانه مه‌دینه‌ی مونه‌وه‌ره له‌ نزیک مه‌رقه‌دی نه‌به‌وی به‌پازده گه‌ز ناژتیان.

که قوتبه‌دین مرد، سه‌یفه‌دینی کوری بوو به‌جێ نوشینی. له‌ زه‌مانی ئه‌ودا نوره‌دین مه‌حموودی مامی بۆ گرتنی مووسڵ و کوردستان له‌شکری کیشا؛ به‌مامله‌ت رێکیان خستن. له‌ پاش ئه‌وه جزیره‌ی عومه‌ری دا به‌سهنجه‌رشای کوری. له‌ سالی ٥٦٧ سه‌یفه‌دین مرد.

که سه‌یفه‌دین مرد، عیزه‌دین مه‌سه‌عوودی کوری قوتبه‌دین مه‌ودووو بووه جێنشینی برای. له‌ سالی ٥٧٨ دا سولتان سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوویی ده‌وره‌ی مووسڵی دا. به‌واسیته‌ی دایکی عیزه‌دین مه‌سه‌عوود گه‌راوه و وه‌زرایانی سولتانیان لابرد، تکای قبول کردن. له‌ولاوه وه‌زا و برا و کوره‌کانی سولتان سه‌ره‌زنشتی سولتانیان کرد؛ دووباره سولتان سه‌لاحه‌دین مووسڵی ده‌وره‌داوه. له‌وده‌مه‌دا مردنی شاه‌روخ پادشای ئه‌خلاقیان به‌سولتان راگه‌یاند، سولتان چوو ئه‌خلاقی خسته‌وه ژێر فه‌رمانی خۆبه‌وه و گه‌راوه سه‌ر مووسڵ. سێ باره خسته‌وه ته‌نگایی. موخابه‌ره‌ی هه‌ردوولا که‌وته کار. له‌ نه‌تیجه‌ی موخابه‌ره‌دا له‌سه‌ر ئه‌مه قه‌رارگیربوو که سکه و خوتبه به‌ناوی سولتان بێت و چهند پارچه‌یه‌ک له‌ شاره‌زoor بۆ سولتان سه‌لاحه‌دین به‌جێ به‌یژدری. به‌و مه‌رجانه نیوانی سولتان سه‌لاحه‌دین و عیزه‌دین مه‌سه‌عوود به‌مامله‌ت پێکهاتن. له‌وده‌مه‌دا شاره‌زoor که‌وته ژێر حوکمداری سولتان سه‌لاحه‌دینه‌وه.

به‌مردنی سولتان سه‌لاحه‌دین، عیزه‌دین مه‌سه‌عوود له‌گه‌ڵ عیماده‌دینی برای که له‌سه‌ر سنجار بوو رێکه‌که‌وتن و چونه سه‌ر هه‌رپان و په‌لاماری مه‌مالیکی سولتان سه‌لاحه‌دینیان دا. به‌لام نه‌خۆش که‌وت و له‌شکه‌که‌ی دا به‌عیماده‌دینی برای و بۆخۆی گه‌راوه مووسڵ؛ له‌ شه‌عبانی ئه‌و سالی ٥٨٩ دا مرد.

که عیزه دین مهسعود مرد، نوره دین ئه رسه لان شاه له جیگای بابی جی نوشین بوو. له سالی ۵۹۴ نووره دین ئه رسه لان شاه چوو ه سهر نستیبین که قوتبه دینی ناموزای گرت، قوتبه دین په نای برده لای مهلیک عادیلی ئه یووبی، داوای یارمه تی لئ کرد. مهلیک عادیل له شکری دایت و ناردیه سهر نستیبین، نوره دین به ناچاری گه راوه مووسل.

سالی ۶۰۰ حاکمی سنجار، قوتبه دین، خوتبه ی به ناوای مهلیک عادیل خوتنده وه. ئه رسه لان شاه له وه دلگیر بوو، چوو ه سهر نستیبین و گرتی. له سهر ئه وه قوتبه دین له مهلیک ئه شرفی کوری مهلیک عادیل کۆمه گی خواست. به یارمه تیی مهلیکی ئه وحده حاکمی میافاروقه یین لینگیان دا سهر ئه رسه لان شاه و له گوندی «بووشره» شهر دهست پیکرا. ئه رسه لان شاه روو به مووسل گه راوه و هه لات و نستیبین که و ته وه دهست قوتبه دین.

له سالی ۶۰۷ دا ئه رسه لان شاه مرد. عیزه دین مهسعودی کوری بوو به حاکم و له سهر تهخت دانیشیت. که عیزه دین بوو به حوکمدار به «مهلیک تاهیر» ناونرا. مهلیک تاهیر هه موو ئومووری حوکمداریی خۆی نا چنگ به دره دین لولوو که کورپکی نازا و رهشید و موته هه ویر بوو. له میژوو خزمه تی بنه ماله ی ئاتابه گیان ده کرد. له سهر ئه وه که له کورده کانی لولوو بوو، به به دره دین لولوو ناویانگی کرد. به دره دین لولوو هه موو ئوموورپکی خسته ژیر دهستی خۆبه وه. عیماده دینی برای خۆی نارد ه سهر قه لای ئاکری و شووش؛ خستیه دهست. به دره دین رۆژ به رۆژ خۆی کۆ ده کرده وه.

له بیست و هه وتی په بیعی یهک، له سالی ۶۱۵ ه دا مهلیک تاهیر مرد. دوو کوری له پاش به جیما؛ گه وره تریان ئه رسه لان شای نیو بوو، ده سالانه بوو. له وهختی ساغیدا ئه وه کورده ی خۆی کردبوو هه لیعه هد. به دره دین ئه رسه لان شای کرده حوکمدار، به لام کار و ئومووری له خۆی گری دا. له سالی ۶۱۶ ئه رسه لان شا مرد.

ناسره دین ناو برای گچکه ی که سی سالانه بوو کرا به حوکمدار؛ به دره دین حکومه تیی ده گیترا. له سالی ۶۱۹ دا ناسره دین مرد. به زۆر و به خواهیشت بوو به حوکمدار و بنه ماله ی ئاتابه گیان له کوردستاندا رووی له نه بوون کرد.

حوکمداری بنه ماله ی لولوو (۶۱۹ - ۶۹۹)

که ناسره دین به کۆمه گی به دره دین بوو به حوکمدار، موزه فهره دین گوگبوری خاوهندی هه ویر وه عیماده دین خاوهندی ئاکری به هیوای حوکمداریی ئه وه جیگایانه بوون و. هه ربهک له وه دووانه له نزیک خۆبه وه روو به مووسل له شکریان ناردبوو. به دره دین لولوو بۆ راگرتن له

مهلیک نه شرفه فی کورپی مهلیک عادیلی نه یوبی گیتراوه و خوئی خسته ژتیر چاوه دتیری مهلیک نه شرفه فوه و تیخه ی له دهست نه وانه رها کرد. له سالی ۱۶۱۶دا ناسره دین مابوو که خوئی خسته ژتیر دهستی مهلیک نه شرفه فوه.

له سالی ۱۶۱۹ نوره دین له شکریتیکی ناردده سهر قه لایانی ناگرئ و شوش، له دهست عیماده دینی کورپی نوره دین نه رسلان شای دهره یینا خستیه ژتیر فهرمانی خو به فوه. عیماده دین چووه نامیدی.

له سالی ۱۶۲۱ موزه فهره دین خاوه نندی ههولتیر بو گرتنی مووسل، له شکریتیکی قورسی کشاند. شاری دهره دا، له بهرئه مه که مووسل که وتبوه ژتیر چاوه دتیری مهلیک نه شرفه فوه، موزه فهره دین دهره دانی مووسلی بهردا و گهراوه ههولتیر.

له سالی ۱۶۲۲ که له پیشدا شار و قه لای نامیدی له ژتیر حوکی عیماده دین کورپی نه رسلان شادا بو، به دره دین لولولو له شکریتی برده سهری، له دهستی دهرخست و پیاویتی خوئی له سهر دانا، له پاش چوار مانگ نه هالی نامیدی کومه لیان بهست، هه موو مهئمووره کانی لولولوویان دهرکرد و بناغهی سهرکیشییان دامه زراند. لولولو دیسان به له شکریتی قورسه فوه چووه سهریان، ناگریتی گرت و خستیه فوه ژتیر حوکه فوه.

له سالی ۱۶۲۹دا تاتاره کان روو به دیار به کر چوون. گه لیکیان نه زیهت دابه نه هالی دا و تالان و کوژتاری زوریان کرد و روو به مووسل خشان.

موزه فهره دین خاوه نندی ههولتیر و لولولووی ختوی مووسل پتیکه فوه رتیکه و تن بو به رابه ربی تاتاره کان چوونه پیشه فوه. به کوشتار روو به ناو ربا به گانیان کشاندنه فوه.

له سالی ۱۶۳۷ به دره دین لولولو له شکریتیکی هه لگرت و چووه سهر مهلیک جهواد یونس کورپی مهلیک مهودود کورپی مهلیک عادیل. له پاش شه رتیکه چاک سنجاری لی گرت و خستیه ژتیر حوکی خو به فوه.

له سالی ۱۶۴۴دا له شکریتیکی قورسی هه لگرت و چووه سهر نسیبین و له گه ل خواره زمییه کان شه ری کرد. به زور نسیبینی له دهست دهرخستن.

له سالی ۱۶۴۸دا به دره دین له گه ل مهلیک ناسره دین به شه ر هات و شکا. نسیبین که و ته دهست مهلیک ناسره دینه فوه و لولولو گهراوه مووسل.

له سالی ۱۶۵۶ که هه لاکو به غدای گرت و روو به جزیره چوو. لولولو ئیتاعهی هه لاکوی کرد و حکومه تی له دهستدا ماوه.

له سالی ٦٥٧ به دره دین لولوو مرد. حکومت کهوته دهست مهلیک سالی که کورپه وه. هه لاکۆ موده دتیک حکومتی له دهست مهلیک سالی که هیشته وه.

له سالی ٦٦٣ دیاریه کر و مووسل به ناوی «ئیقلمی دیاریه کر» کرا به ئیماره تیک وه شاری مووسل کرا به پایتهخت ئه میر تورانی کرا به ئه میری ئه و ئیقلمه. له پاش ئه و ساله حکومتی لولوو خرا سه مه مالیکی هه لاکۆ.

حکومهتی ئاتابه گان له جزیره و بۆتان و ژهنگار

ههروه که له پیشدا بیژرا، سه یفه دین غازی کوری مه و دوود له ساغی خۆیدا جزیره و بۆتانی دا به سه رنجهر شای کوری؛ له بۆ ئه و یونی وه سیهت کرد.

له سالی ٥٧٦ دا سه یفه دین غازی که مرد سه رنجهر شا جزیره و دیتهاتی ده و روبه ری خسته ژیر حوکه مه وه زه وتی کردن.

له سالی ٥٨٦ سولتان سه لاهه دینی ئه یوبی روو به جزیره چوو که بیگریته. سه رنجهر شا خۆی خسته ژیر چاوه دیری سولتانه وه و بۆ کوشتاری خاچهرستان به له شکرکی زۆر و دانه و پله کۆمه گی سولتانی کرد.

سه رنجهر شا مالی به جه و و ئه زبه تان راگرتوو. له دوا ییدا مال و مندال و له شکر و سه رکردانی لی بیزار بیوون. له کورانی مه حموود و مه و دوودی نارده خاکی زۆزان، له قه لای فهره حداه بئندی کردن، وه غازی کوره که ی دیکه شی له خانوویکی تهنگ و تاریکدا زنجیر کرد بوو، له خواردنیش وه تهنگی هیتابوو. غازی له و خانوه دا خۆی رزگار کرد و کۆمه گی له نوره دین کرد بوو.

غازی چونکو زۆر ناچار و وه تهنگ هاتبوو، شه ویکی چوه بووه مالی بابی، له گوشه یه کدا خۆی په نهان دابوو که لینی دهست که ویت؛ سه رنجهر شای خنکاند بوو، دژدار و ئه هالی، کرده ی غازیان زۆر به خراپ دانا. نار دیان مه حموودی کوری سه رنجهر شایان هیتا و کردیانه حوکه دار و غازیان له سالی ٦٠٥ کوژت.

مه حموود به مو عیزه دین نا و نرا و دهستی به کاروباری حکومت ریکه خستن کرد. کاره که و که نیازیکی بۆ خنکاندن سه رنجهر شا کۆمه گی غازیان کرد بوو، له ده ژله دا خنکاندن، له پاش مو عیزه دین جزیره که وته وه سه ر مووسل.

سنگار (شاری سنگار (ژهنگار) و ده وروپشتی له رۆژی گرتی مووسله وه، به مووسله وه

گريترابوو. سه يفه دين غازي حوكمداري مووسل كه -بابي مردبوو- بوو به حوكمدار. نوره دين مه حمودى حاكمى حه له ب زورى لى كرد ژهنگار و دهو و پشستى دابه عيماده دينى كورى قوتبه دين مه و دود كه برآي سه يفه دين غازي بوو. له سالى ٥٦٦ هـ ژهنگار كه و ته وه دهست عيماده دينه وه.

عيماده دين هه تا سالى ٥٩٤ بهئاسوده گي حوكمداري ژهنگاري كرد و لهو سائه دا مرد. قوتبه دينى كورى له جيگايدا دانىشت به حوكمداري.

سالى ٥٩٦ نوره دين ئه رسه لان شاى حاكمى مووسل، ته له عفه ري له قوتبه دين گرت و به ماملهت دوو باره دايه وه به قوتبه دين.

سالى ٦٠٥ نوره دين ئه رسه لان شا له گه ل مه ليك عاديل خزمه يه تيىكي زاوايى كه و ته نيوانبان. مه ليك عاديل خاكي ژهنگار و نسيين و خاپوورى له قوتبه دين ئه ستاند و دايه نوره دين.

مانگي سه فه ري سالى ٦١٦ قوتبه دين مرد. عيماده دين شاهنشاي كورى جيگير بوو. له پاش چهند مانگيك عيماده دين چوه سه ر ته له عفه ر و به بزووتنى عومه ري برآي به لامارى جه ماعه تيكيان دا. عيماده دين لهو شه رده كوژرا. عومه ر گه راوه ژهنگاري گرت و كرديه ژيتر دهستى خوى؛ به لام زورى نه كيشا.

سالى ٦١٧ مه ليك ئه شرف سه نجاري گرت و دايه به دره دين لولوى حاكمى مووسل. نه وه وه ئه تابه گان له ژهنگار يش ده رچوون.

جزمى چواره م دوايى هات، به يارمه تي خودا دهست به هي پيىنجه م ده كين.

لى وه رگر - مأخذ

- ١- التاريخ الكامل (ابن الاثير) - عاره بي.
- ٢- مرآت العبر (سه عيد پاشاي دياره كرى) - توركى.
- ٣- الروضتين في أخبار الدولتين - عاره بي.
- ٤- ناسخ التواريخ - فارسى.

به رنگی دووهم
ئاوړيکي پاشه وه

جزمى يه کهم

نومهر او حوکمدارانى به ناوبانگى کوردستانى شاره زوور

له سالى ٦٥ هـ - سالى ٦٥٦ هـ

کرده وهى ختوى زارى کرمانجى

سعيد حوسين حوزنى موکريانى

٣ى تشرينى يهک ١٩٣١

په واندز له مه زره کهى زارى کرمانجى دامه زرا

پدرتکراوى - نه شرياتي زارى کرمانجى - ١٥

به نندی سییه

نومه را و ناودارانی کورد که له دهوری نیسلامه تیدا،

یه که یه که له هاره زوور و دینه و هره ناوبانگیان کرده ووه

فارس جزیری

فارس له کوردانی جزیره بوو. به سوارچاکی و سیلاح شۆری و زه به ردهستی و پالەوانی و مه شهووری و رهشیدی و نازایی ناوبانگی به هه موو کوردستاندا بلاویووه. فارس له جزیره له دایک بوو. به خۆتندن و زۆرخانه و زۆرانی گرتن و شیر و مه تالبازی خه ریک بوو. خه لیفه هارون رهشیدی عه باسی نازایی نه و کورده رهشیده بیسته وه، به هه ر جوړیک بوو دلخۆشییان داوه و بردیانه به غدا.

له لای خه لیفه که لیک که وته روو و کردیانه مامۆستای فیرکردنی شه ر و زۆرانیگرتن و مه تال وه شاندن.

فارس روژ به روژ پیشکه وت و هه تا که یشته ده ره جه بیکی واکه له به ره و ژووری نه و، که سییک نه ما و هه موو بوونه ژێردهستی نه و بوو به وه ستا.

روژتیک له شه ری رۆمییاندا پالەوانتیک رۆمی له مهیدانی جهنگو جودا مو بارزتیک خواست. هارون رهشید رووی له فارس کرد که بۆی بچیته مهیدانی کوشتاره وه.

نه و پالەوانه رۆمییه له نیتو میلله تی خۆیدا ییکه تی ده ستکه وتبوو، ناوبانگی که وتبووه هه موو روژه لهاته وه. هارون رهشید له زه به ردهستی نه و زۆر ده ترسا و له چه ند شه ر و کوشتاریکا چاوی هارون رهشیدی ترساند بوو. که چاوی به و پالەوانه رۆمییه که وت، خه لیفه له رزینی ده ست پیکرد. فارس له وه ناگادار بوو، که میتیک خۆی گرت، خه لیفه نه مری کرد تا کو نه سپیک توند و مه تالتیک قایم و شیرتیک تیژ و رمبیک نه ستوور و سه ر به په یکان و زری و کلایه زری و چوار ئاوینه بو باسک به ند و خه نجه رتیک جه وه ره داری که وه ره به ندی بو بیتنه مهیدان.

فارس گوتی: یا ئەمیرولمۆئەمینین! ئۆمێدەم بە ئەسپ هەیه؛ بەرەمبێکی لە دەستەدا بێ بەهێزتر دەبم؛ بەلام شێرو مەتالیش قبۆل دەکەم، ئەوانی ترم پێ ناوێت.

فارس چەک و ئالەتی شەڕ و کوشتاری لە خۆی گرتی دا و تەمای سواریبوونی کرد. خەلیفە لێی چوووە پێشەووە، بەدووا خۆندن دەستی بە پشتیدا هێنا و قۆلی فارسی گرت و سواری کرد و دەستی ڕوو بە عاسمان بلندکرد، بە دەنگێکی بلند دوای خێری بۆ فارس و تووکی لە ڕۆمی کرد. خەلیفە بیست سواری ئازا و جەنگاوەری خستە پشت فارسەووە.

فارس کە سواریبوو کەوتە ڕینگا، دۆل و شیوێکی لە پشتیدا بوو. کە سەرکەوتن پالەوانە ڕۆمییه کە بژاردنی بیست کەس بوون؛ ئەویش تەنھا موباریزیکی خواستبوو. ڕۆمییه کە دەنگی کردن کە ئەمن پیاویکم داوا کرد، ئیستاش ۲۰ پالەوان پیشیان پێ گرتە. دەیسای قەیدی ناکا، نایەلەم پیاویکتان لێ ڕزگار بێ.

فارس هاواری لێ کرد مەترسە بیتجگە لە تەنھا پیاویک بۆت نایەتە مەیدانەووە. فارس ئەوێ گوت وە لە هاوالەکانی جوێ بوو. ڕکێفی لە ئەسپ دا و ڕوو بە ڕۆمییه کە چوووە پێشەووە. کە تەماشای کرد چەند ڕۆمییه کی دیکەش لە قەلا کەوتوونەتە پارێزەووە لە بۆسەیان. دیسان لەوێش باکی نەبوو، ڕۆیشت هەتا گەیشته نزیک پالەوانی ڕۆمی. ئەو پالەوانە بانگی کردە فارس گوتی: کە چتیکت لێ دەپرسم راستم پێ بلی. فارس گوتی: بلی. ڕۆمی گوتی: توخوا فارسی کورد نی؟ فارس گوتی: با ئەمنم. پێی گوت: لەگەڵم شەڕ دەکە؟ پێی گوت: چۆن دەبێ شەڕ نەکەم؟ ڕۆمییه کە پرساری کرد کە شەڕمان کرد بەسەرما غالب بووی، چیم لێ دەکە؟ فارس گوتی و بژدانی خۆمت نیشان دەدەم. لە پاش گەلیک پرسیار و گفتوگۆ هەردوو خۆیان سازکرد و بەگژ یەکاچوون. موددەیه ک بە شیر و مەتالبازی خەریک بوون. کە تەماشایان کرد هەردوو ماندوو بوون و هیچ کامێکیان سەرنەکەوتن. بۆ یەکتەر دابەزین و دەستیان کرد بە زۆرانی گرتن. ئەو ڕۆژە هەتا کوئێوارە یەکتریان هێنا و برد، لێکتر کاریگەر نەبوون. ئەوجا دەستیان برده ڕمب، یەکتریان بە نووکە ڕمب داگرت و لە ژێر زرتێو پەیکانە ڕمبیا تیک دەوێژاند، بە دلخواز نەگەیشتن، ئەوجا دەستیان دایە شیری ئاودار، سەر و گوتی یەکتریان دا بەر شیران، لەوێش ماندوو بوون. ئەوجا سواری ئەسپ بوون و کەمەندیان هاوێتە یەکتەر و یەکتریان کێشا، هێندە لەسەر ئەسپ یەکتریان هێنا و برد ئەسپی هەردووکیان تۆپین. فارس کە لە ئەسپ کەوتە خواری، بە تەردەستی راستەووە بوو دەستی دا شیر و لینگێ دا سەر ڕۆمییه کە

و بهه موو هیزی خوی شیریکی داهینایی و وای زانی بهو شیره کاری رومی ته و او بوو. بهلام رومی له ژیر بهرگیه وه زرتی له بهردابوو؛ شیره که کاری لی نه کرد و بهگورجی بلنډبوو فارسی دا بهر دهمه شیران.

فارس لهو ته رده ستر بوو، بهمه تال پیتی به شیری رومی دهگرت. مودده تیکی زور بهو جوړه له گه له یه کوشان، هه تا له دهستی ماندووبوون، له ولاره هاواله کانیا نه سپیان بو هینان؛ هه ربه که سواری نه سپیک بوون.

فارس له پالنه وایی زورانی گرتندا فروفیلی ده زانین و له شهر وکوشتاردا زرنګ و وریا و له بهر اهری نه یاریدا ره وشتی باش بوو. فارس که سوار بوو، جلوه ی نه سپی سووراند و رومی نه سپی وهرگیترا و بهر به خلیفه رومی له هه لاتن کرد.

ره شید زور ترسا و وای زانی که فارس پستی دا و به راستی له دهست دوزمن هه لات و نهیتوانی خو رابگری.

رومییه که که نه وهی دی نه یار پستی دا و هه لات، زیاتر دل قهوی بوو، جلوه ی نه سپی بهردا و که وته دواي فارس، هه بهو جوړه رویشن هه تا چونه نریک خلیفه، له ناکا و فارس. جلوه ی نه سپی وهرگیترا و به ته رده دهستی په لاماری رومی دا و له سهر زینی بلنډکرد و رفاندی و بریدیه به رده می ره شید. بهو هه لیک شاد و خوړم بوو؛ چونکو له دهست نه رومییه دا نه زبته کی شابوو و ببوو به لا له سهریان. خلیفه نه مری دا فارسیان زتر وه شان کرد، خه لات و دیاریه کی زوربان دای.

فارس لهو دهمه دا گوتی: نه وانه به کاری من نایتین، هه ده کهم خلیفه نه مر بکا به سهریه سستی و نازادی بگره یمه وه ولاتی خوم. به سستامی له دائیره توله عاریفیدا هه هینده می سهوودی ختوی «مروج الذهب» گیترا وه ته وه؛ بهلام لهو زیاتر میژووی مردن و ژیا نی فارس مان دهست نه کهوت که نیمه ش لیتی بدوین.

نه نشینی کوری دیوداد کوری یووسف نه بی ساج

مه مه ده له سالی ۲۰۱ هه دا له شاره زوور له دایک بووه. له نومره زاده کانی کوردی نهو زه و بییه. به مندالی له گه له خوتندنی عیلم و مه عاریف و هونه رمه ندی خبریک بووه.

سالی ژیا نی نریک به چارده بوو هه وای سهریه خویی و سهر داری که وته می شکیه وه، داخوازی فرمان ره وایی له که لله دا جو لاره دهستی له خوتندن هه لگرت و رور به رور خوی نریک به عه باسییه کان کرد و دم به دم نه ستیره ی به ختی دره و شا و هونه ر و نازیی خوی

نواند. کهم کهمه بهرهو ژوور پوښت و بهرز بوو، ههتا بوو به حوکمداری شاره زوور، ههکاری، جزیره. ئه رمه نستانی خسته دهست. له گهڵ نه حمه دی کوری تۆلۆن سولتانی میسر پیککه وتو بوون به سویندخوری یه کتر.

محهمه ههتا نه حمه د مابوو وهکو برایان ئیداره یان دهکرد، که نه حمه د مرد «ابو لجیش خمارویه» کوری نه حمه د بوو به حوکمدار له جینگای بابی دانیشته. ئه فشین محهمه د له شکریکی قورسی له کوردستان کوکردهوه، بهو له شکره گرانهوه بو گرتنی میسر روو به سووریا خشا. به ئیداره وه سیاست هتواش و کهم کهمه شارانی پهقه و حهلهب و نه تاکیه و حه ما و حومس و دهو روپشتیانی گرتن، وه خستنیه ژیر ئیداره وه گهرانی خویهوه. له هه مووانا مه ئموور و سه رکردهی له شکری خوی تیدا دانان. روژ به روژ هیزی پهیدا کرد و روو به دیمه شق و شام بزووت؛ له سه ر پتگادا قوههتی زیاد کرد.

خومارویه که ئه وهی بیست بو به رابه ری ئه فشین محهمه د به له شکریکی گرانهوه له میسر ده رکهوت و به ری خوی دا سووریا که پتگای به دیوداد بگرت.

ههتا خومارویه گه یشتی، دیوداد دیمه شق و دهو روپشتی گرت و خوی تیدا دامه زراند و له شکریکی قورسی بو پیتش خومارویه له دیمه شق ده رخسته ده رهوه. له نزیک دیمه شق ههردوو له شکر به رابه ر به یهک بوون و بو کوژتار پیره یان گرت و شه ر و لیکدان چهند روژتیک دهوامی کرد. خومارویه خوی پی پانه گیرا و به شکاوی رووی له هه لاتن کرد.

دیوداد لهو شه ره دا گه لیک یه خسیر و تالان و چه کی ده ستخست و به پیروزی گه راوه دیمه شق. پیاوانی بو کوردستان به ری کرد که له شکری بو کوکه نه وه تا کو روو به فله ستین و میسر بجو لیتنه وه. له سالی ۱۲۷۶ دا ئیسه حق کوری که نداج به سوپاهیکی زوری کوردانه وه له مووسل بزووت و بو کوکه گیگردن چوهه لای دیوداد. له ولشه وه دیوداد خوی ساز کردبو که ئیسه حاقیش به هاواریه وه چوو، بهو سوپاهه گه وره وه له دیمه شق ده رکهوتن و چوه نه «شیزه ر» خومارویه دووباره له ولاره سوپاهی به لاو کرد و گه راوه سه ر دیوداد، که نزیک به سووریا بوو به حيله و فیل خوی گه یانده دیمه شق و گرتی و هه موو مه ئموور و پیاوه کانی دیودادی ده رکردن.

له پاش خو دامه زراندنی، بهو هیزه وه روو به شیزه ر بو به رابه ری دیوداد ده رکهوت. له شیزه ر به رابه ر به یهک به بی شه ر موده ده تیک دانیشتن. دیوداد نارد بوویه شاره زوور که له شکری بو بچیت و چاوه نواری پشتیوان و یارمه تی بوو، چه ندیک ئه و چاوه نواریه ی

کیشا و به‌بی شهر ه‌ردوو لا راوه‌ستابوون.

خومارویه خۆی پی رانه‌گیرا و هه‌لمه‌تی دایه دیتوداد و شهر هه‌لایسا. له دوا‌یی دوو شه و دوو رۆژ کوشتار، خومارویه به‌ناچاری رووی له هه‌لاتن کرد و شکا. نهو شکانه گه‌لیک پیس بوو و به‌په‌ریشانی له شیزهر دهرکه‌وت. له‌وه‌دا دیوداد گه‌لیک چتی گرانبه‌های ده‌ست که‌وت.

لهو نه‌سنایه‌دا، نه‌حمه‌د نه‌بی عه‌باسی کوری موه‌فه‌ق که به «ئه‌لمو‌عته‌زید» له‌قه‌ب کرابوو له به‌غداوه به‌له‌شکرێکی زۆره‌وه به‌هاواری دیوداد گه‌یشته شیزهر. که دیوداد نه‌وه‌ی زانی گه‌لیک پتی ناخۆش بوو، به‌لام به‌سه‌ر خۆیان نه‌هیتا و به‌عیز و شه‌ره‌فه‌وه پیتشوازی خه‌لیفه‌ی تازه‌یان کرد. به‌لام ئه‌لمو‌عته‌زید خۆی رانه‌گرت و له‌گه‌ل دیوداد که‌وته‌ن سه‌ر خومارویه و به‌دیل گرتن و تالان و کوشتار خومارویه‌یان شه‌په‌زه کرد. خومارویه به‌هه‌زار کیشه خۆی خسته دیمه‌شقه‌وه و له‌ویش خۆیان پی رانه‌گیرا و هه‌لاتن.

مو‌عته‌زید له‌گه‌ل دیوداد له مانگی شه‌عبانی سالی ۲۷۱ چوونه سه‌ر دیمه‌شق به‌شه‌رکردن گرتیان. له‌شکری خومارویه روو به‌ره‌مله‌ خشان و له‌وتیه قاقه‌زێکیان بۆ خومارویه نووسی و نه‌حوالی خۆیانیان تێگه‌یاندن، له‌ولاه خومارویه به‌له‌شکه‌روه له میسر دهرکه‌وت و رێگای ره‌مله‌ی گرت به‌پیش.

مو‌عته‌زید که نه‌وه‌ی زانییه‌وه خومارویه به‌سو‌پاهیتی گرانه‌وه بۆ ره‌مله‌ رویشته، بۆ به‌راه‌ری کردن سو‌پاهی ده‌نگ دا و له دیمه‌شق چووه ده‌ری که پیش به‌خومارویه بگری.

دیوداد لهو بزووته‌ن ناشایسته‌ی مو‌عته‌زید گه‌لیک ره‌نجیده بوو که بزووتنیکی وا خوین‌پژانه‌ی کرد و خۆی له‌وان هه‌لسوو له موه‌فه‌قیه‌تی دیودادی ئیستفاده کرد و ناوی خۆی خسته نیوانی و پرسیتی که به‌دیوداد نه‌کرد؛ له‌سه‌ر نهو بزووته‌وه‌یه ناردی کوری کن‌داجی برده کن خۆی و جوولانه‌وه‌ی مو‌عته‌زیدی هیتایه پیش. نه‌ویش زۆر دل‌گیربوو، پیکه‌وه له‌سه‌ر نه‌مه رێکه‌که‌وتن.

که له دیمه‌شق دهرکه‌وتن، هه‌ردووکیان روو به‌قنسرین رویشتن. دیوداد قنسرینی کرده له‌شکرگا و کوری کن‌داجیش گه‌راوه مووسل.

مو‌عته‌زید له‌ولاه روو به‌خومارویه خشا و له چوونی دیوداد ناگادار نه‌بوو، به‌بی شهر گه‌راوه و بۆ میسر رویشته‌وه.

دیوداد له‌رقی مو‌عته‌زید وه‌لامی بۆ خومارویه نارد که پیکه‌وه مامله‌ت بکه‌ن، هه‌ردوو

لا پیکه وه له سه ره مه ریکه وتن، که دیوداد کوریککی خوی بنیریتته میسر و له سه ره مینه ران خوتبه به ناوی دیوداد و سولتانی میسر بخوتندریتته وه و سککه ش به ناوی هه ردووکان لی بدری. دیوداد له داخا نه وهی ویست و ناردیه کوردستان و خوتبه یان به ناوی هه ردوو لا خوتندنه وه و کوریککی خوشی ناردی میسر. که نه و مامله ته قه رارگیر بوو، خومارویه پیش پتگرتنی موخته زیدی بو خو گرت و دیودادیش بو سه ره عیراق چوونی هه لبارد. له سه ره نه وه هه ردوو لا له خو خرکردنه وه خه ریک بوون.

کوریک کنداج که له نیوانی دیوداد و خومارویه گه یشت، نه ویش بوو به هه واداری خه لیفه و له شکرکی قورسی له عیراق کوکرده وه. له ولشه وه دیوداد روو به عیراق بزووت، له فورات په ریه وه. کوریک کنداج له ولاره چوه پیش، هه ردوو لا به گریه کدا چوون. شه ریک کرا کوریک کنداج شکستی خوارد و روو به ماردین هه لات. دیوداد که وته سه ری و له دووی نه به وه هه تا له قه لای ماردینی په ستاوت. کوریک کنداج قه لای له سه رخو گری دا و دیوداد ده وهی گرت. له پاش چوار روژ ده ورده دان کوریک کنداج به شه و ده ریه ری و روو به مووسل هه لات.

سبهینی که زاندره هه لاتوه، دیوداد که وته دواي هه تا له مووسلی خزاند. کوریک کنداج له ویشی خونه گرت و هه لات. دیوداد چوو مووسلی گرت و مه ئمووریککی خوی له سه ردانا و بو خوشی روو به دیاربه کر رویش. هه موو ولاتی مووسل و جزیره ی خسته حوکی خویه وه و خوتبه ی به ناوی خوی و خومارویه دایه خوتندنه وه.

له سالی ۱۲۷۷ له ژیر فه رمانده ی کوریک خویدا له شکرکی ده رخسته ده ره وه و ده ستیان به «کوده یی» (ته حسیلات) کرد. عه شیرته ی به عقوبی سه رکیشیان کرد. له پاش گه لیک شه ر و کوشتار نه و عه شیرته یان ده رکرد و مایه ی فیتنه کانی به جه زا گه یاندن.

هه ره له و ساله دا کوریک کنداج چوه میسر و له گه ل خومارویه ریک که وت. دیوداد که نه وهی زانییه وه ناوی خومارویه له خوتبه دا لبرد و به ته نه ناوی خوی هیشته وه. دیوداد له پاش نه وهی ده ستی به ئمووری ریکخستنی ولات و ده ستخستنی دلی نه هالی کرد، له شکرکی زور چاکی ساز کرد و چوه دیمه شق و نه ویشی ریکخست. له ترسی فیتنه ی خومارویه و کنداج، ده ستی به به خشش و خه لات به سه ره نه هالیدا کرده وه. خومارویه له مبه سه ره له شکرکی کیشا و چوه سه ره دیمه شق و له ده ره وهی شار هه ردوو لا به رابه ریه ک وه ستان.

دیوداد له ئەهالی شام زۆر ئەمین نەبوو، خەزێنە و چەکی زیادهی ناردە حومس. بەدزیبەوه ئەهالی دیمەشق خومارویهان لهوه ناگادار کرد. ئەویش بەپەنھانی زۆر بەلەز، دەستە سەربازێکی ناردە پیشەو، لەپیش گەیشتنی خەزێنەدا لەشکری خومارویه له کەنار حومس پیشی بەخەزێنە گرت و هەمووی بەتالان خستە دەست.

دیوداد که تەماشای کرد ئەهالی سووریا و بەتایبەتی دیمەشقیەکان خیانهتی لهگەڵ دەکەن، دیمەشقی بەردا و ڕوو بەحەما و حەلەب کشاوه.

خومارویه کهوتە دواى و لێی نەبووهوه هەتا گەیانیدیه ڕەقە. دیوداد لەویشی خۆپێرانەگیرا و ڕۆیشتە مووسڵ. خومارویه کهوتە سەری. دیوداد ڕوو بەحەدیسە ناو شارێک ڕۆیشت که لەسەری زێی بادینان لەنیوانی مووسڵ هەولێردا هەلکەوتبوو، خاوەندی حەدیسە -که هارون بجیلی بوو- کۆمەگی کرد. خومارویه بە دوو هەزار کەسەوه و کۆری کنداج بە هەزار پیاوهوه چوونە تگرت و تەمای کەشتی دروستکردنیان کرد که له «دەژله» ڕوو بەشارەزور بپەرنەوه.

دیوداد نەچووه پیشیان، بەلام لەشکرێکی چاکی بەیارمەتی هارۆنی خێوی حەدیسە هەلگرت و چووه مووسڵ و له دەرەوی شار لەشکرەکەى قائم کرد. لەولاهه خومارویه چووه سەری و دە شهو و ده ڕۆژ شەری خۆپێژێریان تێکنا و کوشتاریکی قورسیان لێک کرد. له دوایدا کۆری کنداج نەیتوانی خۆ ڕاگری و ڕوو بەرەقە هەلاتە پاشەوه. دیوداد کهوتە دوویان و گەلێک یەخسیر و تالانی دەست کهوت. گرتی قاقەزێکی له موهفەقی عەباسی نووسی که کۆمەگی بکا تاكو بجیتە سەر خومارویه و له فورات بپەریتەوه. خەلیفە جوابی داوه چاوهنواری بکا هەتا یارمەتی بۆ دەنێری.

کۆری کنداج لهو مودده تەیدا کەلێنی گرت و چوو لەشکرێکی زۆری له سووریا کوکردەوه و گەراوه ڕەقە.

دیوداد لەسەر فورات له بەرابەری ڕەقە چادری هەلدا و بۆ قووهت چاوهنۆڕ بوو. بەلام بەچاو و ڕا و ڕۆژ بەرۆژ دلخۆشی لەشکرەکەى خومارویه دەداوه و دەبێتانه لای خۆیهوه. ڕۆژ نەبوو دەستەسواره و پیادهیهکی لەشکر له فورات نەپەریتەوه لای دیوداد.

کۆری کنداج که ئەوهی زانی بەناچاری ڕۆیشت و پەنای بۆ خەلیفە برد و چووه بەغدا. خەلیفە موهفەق کەوتە نێوانیان و بەمامەلت هەردوو لای پێکھێتان.

دیوداد له ڕەقەوه لەشکرەکەى ناردەوه شارەزور و بۆ خۆشی چووه بەغدا. خەلیفە

له بهری خاکی جزیره، هه موو ولاتی ئاوربایه گانی دا به دیوداد و جزیرهش درا به کوری کنج و خومارویه. له سالی ۲۷۶ دا دیوداد بوو به حوکمداری شاره زوور و ئاوربایه گان. دیرسمی کوری ئیبراهیم کوردی بوو به سه رکرده که له ئاخیردا بوو به حوکمداری ئاوربایه گان. دیوداد دیرسمی به والیه تی نارد هه ئاوربایه گان. وه «مونیس» کرا به سهرداری قرمیسین. دیوداد به ئیستراحتی تهواو هه تا سالی ۲۸۸ به خوشی حوکمداری شاره زوور و ئاوربایه گانی کرد و به بی کیشه و نه زیهت رایبوارد.

دیوداد له سالی ۲۸۸ دا له شاری «به رزه ده» له خاکی ئاوربایه گان به ئامورزه شی یه زدان شادبوو.

ئه سحابی کوری دیوداد نه فین مه مه ده

له سالی ۲۸۸ ه دا که دیوداد مرد، ئه سحاب که یه که سهرداری بوو، له سه ره ته ختی حوکمداری شاره زوور و ئاوربایه گان و دینه وه له جیگای باوکیا دانیشته.

هه ره کو له پیشدا بیژرا له چاخی حوکمداری بابیدا خاکی کوردستانی شاره زوور و قرمیسین و ئاوربایه گان که وتبونه ژیر په نجهی سه رکرده کانه وه سی پاله وانی کورد به سه ره حکومه تی ئه جیگایانه دا راده گه یشتن.

کوری دیوداد هه ره به ناو بوو به حوکمدار، هینده به هینه بوو نه شیده توانی ئه وه سهردارانه ده رخا و ده ستیان له ئیش بکیشیتته وه، به لام به ئوسوولتیکی حه کیمانه رایدیه گرتن و حوکمداری خوی پی دانه ناسین. ئه وانیش دیسان له به ره رۆژیکی که لێن ده سته که وتن بو هه موو ئه مریکی ئاماده بوون و له ژیر به یداغیدا ده کۆشان.

له سالی ۳۰۴ دا مونیس که یه کێک بوو له سهرداران، به ده سه یسه ی موقته دیر خه لیفه ی عه باسییان ده ستی به سه رکیشی کرد. ئاوربایه گانی له ژیر حوکمی ئه سحاب ده رخست و کردیه ئه ماره تیکی ژیر حوکمی خوی.

له سالی ۳۰۱ دا «سه بووک په یی» ناو که سه رکرده یه ک بوو رووی له ئه سحاب وه رگێرا و قه وه تیکی زۆری خسته ژیر ده سته وه و قرمیسین و ده روو پستی گرت. ئه سحاب به مامه له ت له گه له سه بووک په یی پێکه که وت که ده ستی له قرمیسین به ردا، سه بووک په یی به چینه سهر ئاوربایه گان له ده ست مونیس رزگارکا و بو خوی بیته حوکمدار.

سه بووک په یی به وه رازی بوو، به قه وه تی هه ردووکیان له شکریان کو کرده وه. گه لێک کۆشان به لام له وه ساله دا ئاوربایه گان که وته ده ست ئه میر ده یسامی کوری ئه میر ئیبراهیمی

کوردي. چونکو ئيمه له م کتیبه پیرۆزه دا باس له حوکمدار و ئومه رایانی شاره زوور و دینه وەر ده کین، له مه زیاتر باس له و ئومه رایانه ناکهین که ههز ده کهن له نه حوالی دهیسم بگهن و ته ئیرخی ئاوریا به گان بزنان، ته ماشای کتیبی (پیشکوهتن) ی ئیمه بکهن له سالی (۱۳۴۶) دا چاپ کراوه.

موساویر کوری هه مید هه زبانی

موساویری کوری هه زبانی سالی ۲۰۵ له شاری هه ولیر له دایک بووه و به نازایی و زرنگی و تیتگه یشتوویی ناوبانگی کرد. گه لیک له گه ل خوتندن و زانین خه ریک بوو؛ له دوای ئه وه بوو به مه ئموور.

میژوونیه کانی تات له بهر نه مه که له خه لیفه عه باسییه کان پروو گهردان بوو و له به دپه وشتی ئه وان دهستی به سه رکیشی کرد، ئه و پاله وانه کورده به موساویری ناوده بهن؛ چونکو پیاویکی به غیرهت و به شه ر ه ف بوو، گه لیک بزووتنی خراپی له عه باسییه کان ده دی و غیره تی هه لی نه ده گرت، جا له و ده مانده پیاویکی غیرهت کیش که چاوی عه یب دیتنی هه بوایه وه جه وور و نه زیه تی بیانییه کانی نیشان به کورده کان بدایه، به خاریجی - یه عنی به بی دینی - ناویان ده برد؛ هه تا میللهت هه زیان لی نه کردایه و له دهستیان خستایه.

نمونه ی ئه و حاله ئه مپۆ کهش له نیتو کوردستانا هه ر ماوه، وه کو کۆشه ری مونه وهر و لاوه کانی کورد و مه لا نه خوتنده واره کانی کورد که له حه ق لاوه کانا چاو وراو ده کهن، له چاخ ی عه باسییه کانیشا میلله ته په ره ده کانی کورد بۆ پرزگاری وه ته ن و نازادی میللهت ده کۆشان. به پیتی خاریجی ئه و کورده په ره رانه یان په خنه دار ده کرد.

موساویر به سه بات و راستی و نازایی دلی هه موو ئه هالی کیشابوو؛ هه موو کهس خۆشیان ده ویت هه رچیتکی به وازی کورده واری به اتبایه ته به رچاوان، بۆ لابر دنی ده کۆشا. له و پر تگایه دا زۆر ماندوو بوو، تووشی گه لیک سه ر ئیشه بوو، به نا چاری گۆشه گیری هه لبرژارد و چوه جیگایه ک که به «بوازنج» ناو ده برا. دوور له ده سایی عه باسییه کان دانیشته.

له سالی ۲۵۲ دا حوسین ناو، مه ئموور تکی شور ته ی عه باسییه کان له شاری (حه دیسه) - که ئه مپۆ به شاری مه خموور ناو ده بری - ناردی موساویری خواست بۆ «کو ده یی» (ته حسیلداری) به زۆر ناردیه دته ات که به هانه یه کی پتی بگری.

موساویر کوریکي (حهوسهرا) ناوی هه‌بوو، له شوخی و جوانیا یی وینه‌بوو؛ حوسین به‌بهانه‌یه‌ک هه‌وسه‌ری گرت و له به‌ندی کرد.

سه‌عید پاشای دیار به‌کری له کتیبی دووهمی «مرآة العبر» یدا ده‌لئت که حوسین شه‌ویکی هه‌وسه‌ری له به‌ندیخانه ده‌رخت و بر دیه دیوانی مه‌یخواردنه‌وه و به‌زمه‌وه که مه‌ستی بکا و به‌ئه‌تک ده‌ست بۆ ناموسی درێژکا. هه‌رچه‌ندی کرد مومکین نه‌بوو، دووباره خستیانه‌وه زیندانیکی ته‌نگ و تاریک و زنجیر و پالنه‌ه‌نیان کرد. هه‌وسه‌ر که گه‌راوه نیو زیندانی به‌هر جوړیک بوو قاقه‌زیکي له بابی نویسی نه‌گه‌ر فریای نه‌که‌وئ: «به‌رۆژ به‌ند و زنجیر کراوم و به‌شه‌و بووکی مه‌جلیسارام».

که ئه‌و قاقه‌زه‌گه‌یشته ده‌ست موساویر، ئاوری که‌وته گیانه‌وه و هۆشی له‌سه‌ر نه‌ما. ئه‌و قاقه‌زه‌ی هه‌لگرت و دئ به‌دئ گه‌را و قاقه‌زه‌که‌ی به‌کوردنه‌کان نیشان دده‌ا و پیتی ده‌گوتن: «که‌ بزانه‌ مه‌ئمووریکي تات هاتۆته نیو ئیمه ده‌ست بۆ شه‌ره‌ف و ناموسی کوردان درێژ ده‌کا. ئه‌وه‌ چ غیره‌ت و ناموسی‌که‌ بۆ ئیوه‌ ئه‌وه‌ هه‌لگرن، پیاویکی وای توانیت ده‌ست درێژیکي وای لی رووبدات و ئیوه‌ش بئ ده‌نگ بن؛ ئه‌م‌رۆکه‌ له‌من بی سبه‌ینی له‌ ئیوه».

له‌سه‌ر ئه‌وه‌ کوردیکي زۆر بوون به‌کۆمه‌گی ده‌ردی موساویر؛ ئازا و ره‌شیدیکي زۆری له‌سه‌ر کۆبووه. موساویر له‌شکریکي قورسی هه‌لگرت و چووه‌ سه‌ر شاری هه‌دیسه؛ به‌بی شه‌ر چووه‌ نیو شه‌اره‌وه.

حوسین که‌ ئه‌وه‌ی زانی له‌نیو مالاندا خۆی وه‌شارد. موساویر هه‌وسه‌ره‌ی کوری له‌ به‌ند ده‌رخت و ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی ئومووری شارکرد. له‌ هه‌ر چوار که‌ناره‌وه‌ کوردی له‌سه‌ر کۆبووه‌وه و له‌ دوا‌یی ریکوپیکی حکومه‌ت سوپا‌هیکي باشی ساز کرد و روو به‌مووسل له‌ هه‌دیسه‌ ده‌رکه‌وت.

عه‌قه‌به‌ی کوری محهمه‌د له‌وده‌مه‌دا به‌ئه‌مری خه‌لیفه‌ والی مووسل بوو. خۆی کۆکرده‌وه که‌ پیتش به‌موساویر بگرت له‌ ده‌ستی نه‌هات؛ چونکه‌ عه‌قه‌به‌ له‌شکری که‌ له‌ژێر فه‌رمانیدا بوو کۆی کرده‌وه، له‌ مووسل ده‌رکه‌وت. به‌رابه‌ر به‌موساویر ریزبوو. به‌یه‌که‌ هه‌لمه‌ت عه‌قه‌به‌ شکا؛ گه‌لیک مال و ئه‌سپایی بۆ موساویر به‌جیه‌تشت. موساویر چه‌نده‌ی تالان ده‌ست که‌وت، به‌سه‌ر له‌شکری خۆیدا به‌خشییه‌وه. هه‌ر به‌و چوونه، ده‌وره‌ی مووسلیدا. له‌ولاوه ئه‌هالی له‌گه‌ل موساویر یه‌ک بوون و نه‌یا نه‌یتشت فیتنه‌ په‌یدا بیت، به‌زوویی ده‌روازه‌ی

شاربان کرده و موساویریان برده نیو شاره وه. هه موو ئه هالی چوونه به خیرهاتنی موساویر، به وه هیزیکێ چاکێ دهست کهوت و له شکری فره کرد و له گهڵ ریکخستنێ شار و ئه ترافی خه ربیک بوو.

خه لیفه له شکری قورسی ریک کرد و ناردیه سهر موسول. موساویر له موسول دهرکهوت و چو له تگری پیتی پی گرت، به کهم په لاماریک له شکری خه لیفه ی شکاند و له دوا ی کوشتریکی زور به شادمانیه وه گهراوه موسول و جاری سه ره خویی لیدا.

سالی ۲۵۳ خه لیفه له ژیر فرمانده ی «به ندار» سوپاهی نارد ه سهر موساویر که بیگریت. موساویر بوی دهرکهوت له پاش شهر و کوشتار، به ندار به ههر فیلکیک بوو په نچا که سیکێ بۆ رزگار بوو؛ له مهیدانی خویناوی خوی هاویرت و هه لات.

موساویر که وردبوه له موسول دانیشن ئاسوده گی دهس نادات و ناحیه ی «مه رجه» شی به سلیمان ئه زدی فروشراوه و ئه هالی و عه شیره تی «عه نیزه» له سلیمان رووگهردان و عه شیره تی «شه بیان» بیون به ئاله تی شه روشو، ئه منیه تی به ئه هالی موسول دا. ناردی به ناچاری موسولێ دا به نوکه ریکێ خوی و له شکری کورده کانی هه لگرت و چووه شاری «حه دیسه» و کردیه پایتهخت.

ههر له و ساله دا خه لیفه ی عه باسیان، ئه یووبی کورێ ئه حمه دی ته عله بی کرده والی موسول و ناردی. ئه یووب گرتی و حه سه نی کورێ خوی کرده وه کیل له گهڵ حه مدانی کورێ حه مدوون و عه شایری عاره بی دیکه ریککهوتن و له شکریکی قورسیان برده سهر موساویر و له وادی ریاد به راهه ره به یه کتر بوون و شهر گه رم بوو. له شکری حه سه ن له دهست کورداندا نابوود بوو. نوکه ریکێ حه سه ن - که خه لکی هه ولیر بوو - حه سه نی له مهیدان دهر په پاند و بر دیه هه ولیر و له «هه ره» (حه ره) په نهانی کرد و هه موو ئه سپابیان که وته دهست کورده کان.

سالی ۲۵۵ موساویر به له شکره وه هه لمه تی برده سهر موسول. سلیمان ناوی که کشار (ئهمیرو لبه له د) نه ی توانی پیتی پی بگریت؛ به په نهانی له شار دهرکهوت و هه لات. موساویر به بی شهر چووه نیو شاره وه و چوونه مزگهوت.

موساویر له سهر مینه ره خوتبه یه کی بۆ ییکه تی و دهست پیکگرتن خوتنده وه و دلخوشی و نوازشی ئه هالی کرد. له پاش چهند روژیک دامه زاننده وی ئوموور گهراوه حه دیسه.

موساویر پیایکی ناودار و به غیرهت و حه میهت بوو. هه تا سالی ۲۶۵ زور چاک

ئىدارەى ھۆكمدارىيى راگرت و مىللەتى كورد ھەموو مەتداری بوون.

سالى ۲۶۵ خەلىفە موعتەمىد لەژىر ھەرماندەى موفلىح ناودا سوپاھىكى زۆر قورسى ناردە سەر موساوير؛ ھەتا نزيك ھەدىسە چوون. كە موساوير تەماشای كرد دوژمن بەقووەتە، ھىزى خۆى ھەلگرت و چووە چىاي «ئامەوزىنى» كە نزيك ھەدىسەىيە. موفلىح دامىنى زىنىتى كرده لەشكرىەز.

موساوير لە نىووەشەودا بەسەرى دادان و گەلىك كوژتارى لى كردن و گەرانەوہ نىو چيا. موفلىح كە زانىيەوہ لەگەل موساوير شەركردن ناكړى، روو بەمووسل لەشكرەكەى گىراوہ.

موساوير لە پىگا تەنگەكاندا پىاوى شەركەرى دانا و چاوەنۆرى كەلىن بوو، كە لەشكرى موفلىح گەيشتە پىشى، لە ھەموو لايەكەوہ پىيان دادا و كوژتارىان لى كرا. زۆر كەمیان بەساغى گەيشتەوہ مووسل؛ گەلىك دىل و مال كەوتە دەست كوردان. موساوير بەشادمانىيەوہ گەراوہ ھەدىسە، ئەھالى و سوپاھى بەتالان گرتن، شادبوون و بەكەيفەوہ چوونە نىوشارەوہ.

موفلىح دووبارە لەشكرى بردە سەر موساوير بەشكاوى و شىرەزەىيى گەراوہ مووسل و بەتەنھا روو بەسامەرا ھەلات.

موساوير لە پاش ئەو شەرە چووە سەر ئەلۆند مووساى كۆرى بەغا پىشى پى گرت، لە پاش شەر و كوژتار مووسا بەشكاوى خۆى ھاوژتە بەغدا. موساوير بەزۆر ئەلۆندى گرت و پىاويكى خۆى لەسەر دانا و گەراوہ ھەدىسە. سالى ۲۶۶ لە مانگى ڕەمەزاندا موساوير مرد و جىگای چۆل بوو.

ھارون كۆرى ەبدىجىلى شەرەزورى

ھارون پىاويكى سەركردەى سوپاھى موساوير خەلىكى بجىل ناو گوندىك بوو. كە ئەمڕۆكەش ئەو گوندە لەنىو ەشیرەتى كوردى سورچىدا ماوہ و مەرکەزى شىخانى سورچىيە. ھارون لە كىتىبى تاتەكاندا بەھارونى خارىجى ناو دەبەن؛ چونكە لەگەل خەلىفەكانى ەباسى شەرى كردووە، پىيان گوتووە خارىجى.

كە موساوير مرد ھىزى سوپاھەكەى كەوتە دەست ھارونى بجىلى. لە پاش رىكخستەنەوہى ئوموور روو بەمووسل لەشكرى كىشا و مووسل و ئەترافى خستە دەست و گەراوہ ھەدىسە.

لهولاد «محهمه‌دی کوری خه‌رزاد» که ئه‌ویش شه‌رکه‌ر و سه‌رکرده‌یه‌کی موساوی‌ر بوو، چوو‌ه‌ه‌ شار‌ه‌زوور و له‌شکرێکی کۆکرده‌وه و گه‌راوه‌ سه‌ر ه‌ارون و به‌گژیدا چوون و ه‌یچیان سه‌رنه‌که‌وتن. کوری خه‌رزاد گه‌راوه‌ شار‌ه‌زوور و ده‌ستی به‌له‌شکر کۆکرده‌وه‌ کرد. به‌ئومیدی جێگیری موساوی‌ر له‌شکری برده‌ سه‌ر مووسل و له «واسیت» له‌شکری دابه‌زاند. ه‌ارون له‌ مووسله‌وه‌ ده‌چوو «مه‌علتیا» که زانییه‌وه‌ محهمه‌د له‌ واسیت رووبه‌رووی رویش و له‌ گوندی «شه‌مراخ» به‌لانگازی یه‌کتربیون. له‌ نه‌تیجه‌دا ه‌ارون شکا و دووسه‌د که‌سێک پیاده‌ کوژرا. ه‌ارون به‌شکاوی له‌ ده‌ژله‌ په‌ریه‌وه‌ و عه‌شایر یارمه‌تیان دا و روو به‌حه‌دیه‌سه‌ گه‌راوه‌ و ده‌ستی به‌ئیماره‌ت کرد.

ه‌ارون چونکه‌ فیل و ده‌سیسه‌ی ده‌زانی، شو‌رشی خسته‌ نێو سوپاهی محهمه‌ده‌وه‌. به‌ره‌به‌ره‌ محهمه‌د له‌ ه‌یژ که‌وت، جگه‌ له‌ عه‌شیره‌تی شمردله‌ی له‌ ده‌ستدا نه‌ما.

سالی ۲۷۷ دیوداد له‌ ده‌ست خومارویه‌ ه‌ه‌لات و له‌ شامه‌وه‌ په‌نای بۆ ه‌ارون برد، ه‌ارون به‌مال و سوپا و چه‌که‌وه‌ یاریده‌ی دا و کوری کنداجی بۆشکاند. ه‌ارون به‌بێ شه‌ر هه‌موو شار‌ه‌زووری خسته‌ ده‌ست خۆیه‌وه‌؛ ئه‌ترافی مووسل هه‌موو له‌ ده‌ست ه‌ارون دا‌بوو. والی خه‌لیفه‌ له‌ مووسل حوکی ده‌رنه‌ده‌که‌وت.

سالی ۲۸۳ خه‌لیفه‌ موعته‌زیدی عه‌باسی به‌له‌شکرێکی قورسه‌وه‌ چوو سه‌ر ه‌ارون، له‌ دوای شه‌ر و کوژتاریکی بێژمار، ه‌ارون به‌دیل که‌وته‌ ده‌ست خه‌لیفه‌ و بره‌یانه‌ به‌غدا و له‌ چوار میخه‌یان دا و خنکاندیان.

ئه‌میر جه‌عفهری کوری نه‌هر

ئه‌میر جه‌عفهر، میره‌ گه‌وره‌یه‌کی کوردبوو له‌ مووسل. هه‌موو والیه‌کان بێ دڵخوازی ئه‌و ئه‌میره‌ کورده‌ له‌ مووسلا نه‌ده‌شیان فره‌مانه‌ه‌واین. ئه‌و ئه‌میره‌ هه‌موو ده‌میک له‌ نیوژی و مامله‌تی نیوانی ده‌کو‌شا. پیاویکی دووره‌ شه‌ر بوو؛ خێر و به‌ره‌که‌تی میلله‌ت و نیشتمانی ده‌خوازت.

سالی ۲۱۴ عه‌بدوللای کوری سه‌ید کوری ئانیسه‌ له‌ ته‌ره‌ف خه‌لیفه‌وه‌ کرا به‌والی مووسل. له‌به‌ر به‌دخویی و توندوتیژی دلی ئه‌هالی ره‌نجیده‌ کردبوو. ئه‌میر جه‌عفهریش به‌ئه‌هالیه‌وه‌ وه‌ته‌نگ هاتبوو.

عه‌بدوللا گه‌لیک جه‌وری کوردانی دده‌ا، چه‌ندجار ئه‌میر جه‌عفهر، عه‌بدوللای هوشیار کرده‌وه‌ که‌ ده‌ست له‌ زوڵم و جه‌ور به‌ردات سوودمه‌ند نه‌بوو.

ئەمىر جەعفەر رۆژىتىكى ناردى ھەموو كوردى دەورۇپشت و شارى كۆكردنەو و ھىزىتىكى قورسى پىتكەو ونا و لە مېرەكانى كوردستانى گىتپاوه يارىدەى بدەن. ئەمىر جەعفەر دەورۇپشتى مووسلى خستە دەست خۆى و ھەموو مەئموورەكانى عەبدوللاى دەرکردن، تەنھا شار لە دەست عەبدوللا ماو. ئەمىر جەعفەر رۆژ بەرۆژ ھىزى پەيداكر و ئەترافانى خستە دەست خۆى و لە قوودت زىادكردن خەرىكبوو و نۆ سال دەوامى كرد.

سالى ۲۲۳ عەبدوللا داواى يارمەتى لە خەلىفە كرد؛ ئەوئىش سوپاھىتىكى رىكوتىكى بو نارد، لە كەنار شار لەگەل كوردان بەشەر ھات. لە پاش چەند رۆژ كۆژتار، عەبدوللا كۆژا و زۆر كەم لە سوپاھى رزگار بوو و ھەلاتنەو مووسل. ئەمىر جەعفەر دەستى لى بەرنەدان و دەورەى مووسلى دا و رىگاي لە ھاتوچوان برى، ئەھالى بەناچارى شارىان بەموسالەمەت تەسلىم كرد.

ئەمىر جەعفەر شەش سال بەچاكە و خۆشى مووسلى لەژىر دەستدا بوو، مىللەت ھەموو مەتەندارى بوون و بەداد و رەغىبەتپەرورى پايدەبوارد.

سالى ۲۲۹ خەلىفە سوپاھىتىكى لە ژىر فەرماندەى «ئەمىر ئىتاخىدا» ناردە سەر مووسل. ئەمىر جەعفەر بۆى لەشار دەرکەوت، لە چوار سەعات بەرەوژوورى مووسل پىشى پىگرت، لە داى شەر و خوتنىژى ئەمىر جەعفەر لە مەيداندا بەكۆژاوى دۆزراو. شكستە كەوتە كوردان و ئىتاخى بى جەور چووە مووسل و تەماى چوونە سەر كوردانى ھەبوو، بەلام كوردەكانى دەورۇپشت پىشيان پى گرت.

ئەمىر تۆروون

كتىبى «مرآة العبر» بەرگى دووھ، لاپەرەى ۱۲۵ دەلەت: تۆروون بەكىك بوو لە ئومەرايانى كورد و خاوەند ھىز و پشتىوان بوو. موقتەفەللا ئىبراھىم خەلىفەى عەباسى ئەو ئەمىرە كوردەى كرده ئەمىرولئومەرا. سالى (۳۳۰) ئەمىر تۆروون بەسوپاھىتىكى زۆرەو چووە بەغدا و بوو بە ئەمىرولئومەرا. ھەتا سالى ۳۳۲ ھەموو كاروبارى خەلىفەى خستە ژىر پەنجەى خۆيەو.

خەلىفە لەو كەوتە ترسەو؛ بەپەنھانى لە ناسرودەولەى والى مووسلى گىتپاوه، بەھەر جۆرىك بىت فرىاي كەوئەت و رزگارى كات.

ناسرودەولە لەشكرى ھەلگرت و لەژىر فەرماندەى عەبدوللاى ئاموزاى و سەيفودەولە ناردىە تگرت. خەلىفەش لەولاو ۛن و مندال و دەست و پىئەندى خۆى دزىەو و روو

بەتگىرىت لە بەغدا دەرکەوتن. ناسرودەولە بەئىحترامەوہ قىبولى کردن. ئەمىر تۆروون کە لەوہ ئاگادار بوو، رقى ھەستا و لەشکرى بردە سەر مووسىل، ناسرودەولە و سەیفودەولە بەلەشکرەوہ چوون و لە تگىرىت رىگايان پىتگرت. لە پاش شەرى و خويىنرېشى، تۆروون سەرکەوت و دوژمنى روو بەمووسىل رىفاند.

ناسرودەولە ناچار خەلىفەى ھەلگرت و لە مووسىلەوہ روو بەنسىيىن ھەلاتن. خەلىفە لەوېشەوہ چووە شارى رەقە و لەوېوہ قاقەزى بۆ تۆروون نويسى و بناغەى ماملەتى دامەزراند؛ بەھەر جوړىک بوو رىککەوتن.

خەلىفە لە رىگاي ھىت و سەندىوہ روو بەبەغدا گەراوہ. ئەمىر تۆروون بۆ پىشوازى لە بەغدا دەرکەوت. کە گەبىشت بەتوندى گرتى و ھەردوو چاوى کۆلى و عايىلەکەى خەلىفەشى بەشادمانى گەراندەوہ بەغدا.

ئەمىر تۆروون کە گەبىشتەوہ بەغدا، موستەکفى بىللا عەبدوللای کورى موکتەفى کردە خەلىفە و سالى ۳۳۳ مانگى سەفەر لەسەر تەختى خەلافەتى دانا.

ئەمىر تۆروون، ھەتا مانگى زىلحىجەى ئەو سالى ژيا و لە دوايىدا بەئامرزى خودا شادبوو. لەوہ زياتر سەربھوردى ئەو ئەمىرە کوردەمان وەچنگ نەکەوت.

ئەمىر سالار

ئەمىر سالار لە کوردى ئەلەوندە، بەزانىن و نويسىن و بە شىر و مەتالبازى و سوارچاکی ناوبانگى کردبوو. سالى ۵۲۶ عومرى بىست سالىي بوو، کەوتە لای سولتان مەسعوود. لەبەر زرنگى و زەبەر دەستى خو، پۆژ بەرپۆژ سەرکەوت و پرووى لە بەرزبوون کرد. لە گەلىک جىگايانى شەردا ناوبانگى کرد.

لە سالى ۵۳۲ دا سولتان مەسعوودى سەلجوقى لەگەل داود شەرى کرد. ئەمىر سالار زۆر ھونەر و ئازايى نىشان دا لەسەر ئەوہ کرا بەوالى ھەمەدان.

سالى ۵۴۰ عەلى کورى دىيس چووبووە سەر حىللە و بەزۆر گرتىبووى. ئەو حالە لە سولتان شکايەت کرا کە عەلى دەستدرېژى دەکات. سولتان بەداخوازى ئەھالى سالارى ناردە حىللە. سالى ۵۴۲ بەئەمرى سولتان مەسعوود، ئەمىر سالار لە ھەمەدانەوہ چووە بەغدا. شارى حىللە و دەوروپشتى بە«پرە» (مقطوع) دراين. ئەمىر سالار بەلەشکرىکى باشى کوردەوہ چووە سەر حىللە، لە پاش شەرى و کوژتار بەزۆر حىللەى لە عەلى ئەستاند و چووە نىو شارەوہ.

عه‌لی به‌شکاوای پهنای بۆ ئه‌میر به‌قشک برد، به‌کۆمه‌گی ته‌رنتاوی خیتوی واسیته‌وه
عه‌شایری تاتی چۆل لینگیان دا سه‌ر حیلله. به‌شه‌ر و کوژتار سالاریان ده‌ره‌په‌راند. سالار
له‌ سالی ۵۴۴ دا ڕوو به‌ به‌غدا گه‌پاوه.

سالی ۵۴۵ سولتان مه‌سه‌عود له‌شکری بۆ سالار کۆکرده‌وه، سالار دووباره‌ هه‌ستا چووه
سه‌ر حیلله و به‌شه‌ر عه‌لی ده‌ستگیر کرد و کوژتی و بنه‌ماله‌ی مه‌زیدی کوژکرده‌وه.

سالی ۵۴۶ سولتان مه‌سه‌عود مرد. خه‌لیفه‌ موقته‌فی لینه‌مریلا سه‌لجووقیه‌کانی له
عیراق ده‌رکرد و هه‌موو بلا‌وبوونه‌وه. مه‌سه‌عود ناوتیک که شه‌حنه‌ی به‌غدا بو، هه‌لات و
چووه‌ حیلله و په‌نای بۆ سالار برد و به‌حورمه‌ته‌وه سالار پایگرت و بوو به‌هه‌مکاره‌ی.

سالی ۵۴۶ سالار به‌مه‌سه‌عود فریوی خوارد که که‌لێن که‌وته ده‌ست مه‌سه‌عود، له
چۆمیدا سالاری خسته‌ نیو ئاوه‌وه و خنکاندی.

ئهمیر شادی

بنه‌ماله‌ی هه‌زبان که به‌ئهمیبویی ناوبانگیان کردوه.

شادی کۆری مه‌روان له‌ عه‌شیره‌تی کوردی په‌وه‌ند و ئهمیری قه‌لای دووین بوو. قه‌لای
دووین له‌ نیوانی ڕواندز و هه‌ولێردا له‌ نزیک دێره‌ هه‌لکه‌وتوو و ئهمڕۆکه‌ کاوله‌که‌ی ماوه
و دێیه‌کی بجوکه‌ له‌سه‌ر قه‌زای ڕواندزه. میرانی هه‌زبانی له‌شاری دووین به‌حوکمداریان
پاده‌بوارد. مه‌روان که‌ مرد شادی حوکمداری دووین و هیتندیک له‌ خاکی سۆزانی ده‌کرد.
ئهمیر هه‌سه‌نی کۆری مووشک بوو به‌حاکمی قه‌لای هه‌ولێر، تا سالی ۴۳۶ ئه‌و دوو میهره
کۆرده‌ ناودارانه‌ به‌رێکی پریانبوارد.

له‌و ساله‌دا قه‌راوش ناو تاتییک له‌ ته‌ره‌ف خه‌لیفه‌وه کرا به‌والی مووسل و له‌گه‌ڵ
نه‌سه‌رده‌وله‌ی کوردی هه‌میدی دۆشتیک حاکمی جزیره‌ ناخۆشیان که‌وته نیوانی.

ئهمیر عیسه‌کانی هه‌میدی حوکمداری ئاکری له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تی دۆشتیک رێکه‌وت و
هه‌موویان چوونه‌ سه‌ر مووسل. قه‌راوش له‌ ئهمیر هه‌سه‌ن داوای یارمه‌تی کرد، ئه‌ویش
به‌کۆمه‌گی ئهمیر شادی چوونه‌ پێش ئهمیر عیسه‌کانی و له‌ پاش گه‌لیک شه‌ر به‌شکانی
قه‌راوش لیکبونه‌وه. ئه‌و ئومه‌رایانه‌ی کورد هه‌تا سالی ۴۴۶ به‌دۆستایه‌تی پریانبوارد.

له‌و ساله‌دا فیتنه‌ی سه‌لجووقیه‌کان که‌وته نیو ئاسیاوه، ئومه‌را و حوکمداره‌کانی
کوردستان وه‌کو حوکمداره‌کانی دیکه‌ که‌وته ژێر فه‌رمانی ئۆرتوغروله‌وه؛ مه‌لیک شادیش
هه‌روا. به‌هه‌روزی ئیغریقی که‌ له‌ یه‌که‌ نۆکه‌رانی شادی بوو، که‌وته‌لای سه‌لجووقیه‌کان. له‌

دهوری مه‌لیک شاه‌ی سه‌لجووقی گه‌وره‌بوو. شادی به‌راوه‌ژوو رۆژ به‌رۆژ بچووک بوو و له ده‌ست سه‌لجووقیه‌کان له ده‌ستکه‌وت. قاقه‌زی له به‌هرۆزی نویسی و به‌هرۆز برديه مووسل له‌گه‌ل مه‌لیکشا به‌ناسینی دا. له دوا‌ییدا ئه‌میر شادی له دووین باری کرد و چووه مووسل و گه‌لیک کاروباری چاکبوو. که مه‌لیکشا مرد، سولتان مه‌سه‌وود گه‌لیک ئیحترامی ئه‌میر شادی ده‌گرت، که به‌هرۆز کرا به‌شه‌حنه‌ی به‌غدا، ئه‌میر شادی کرده حاکمی تگرت. له‌لای ئه‌هالی تگرت و سولتان زۆر موحته‌ره‌م بوو. سولتان تگرتی به‌په‌ دا به‌ئه‌میر شادی. هه‌تا مرد به‌حوکمداری تگرت راییوارد. له تگرت که مرد ناژرا و گومبه‌زێکی له‌سه‌ر دروستکرا، ئیستاش ئه‌و گومبه‌زه‌ ماوه.

ئه‌میر ئه‌یووب نه‌جمه‌دین کوری شادی

له پاش ئه‌میر شادی، ئه‌میر ئه‌یووب نه‌جمه‌دین - که کوره‌ گه‌وره‌ی بوو - بوو به‌حوکمداری تگرت، هه‌تا سالی ٥٣٢ هـ شێرکو‌ی برای نه‌جمه‌دین سه‌رکرده‌یێکی به‌هرۆزی کوژت. له‌سه‌ر ئه‌وه به‌هرۆز بۆ له تگرت ده‌رکه‌وتنیان ئه‌مری دا. ئه‌و شه‌وه‌ی باریان کرد و له تگرت ده‌رکه‌وتن، سه‌لاحه‌دین یووسفی کوری ئه‌یووبی کوری شادی کوری مه‌روان له تگرت له‌ دایک بوو.

نه‌جمه‌دین چونکه له چاغی خۆیدا چاکه‌یه‌کی قورسی له‌گه‌ل عیماده‌دین زه‌نگی کردبوو، به‌و ئومیده‌ مال و مندالی هه‌لگرت و روو به‌سووریا په‌نای بۆ کوپانی زه‌نگی برد. کوپانی زه‌نگی شێرکو‌یان کرده سوپه‌هداری حه‌لب و شاری به‌عه‌به‌گیشیان دا به‌نه‌جمه‌دین. له‌ دوا‌ی که‌م چاغیێک نه‌جمه‌دین بوو به‌وه‌زیری سولتان مه‌حمود نوره‌دینی کوری زه‌نگی و شێرکو‌ش بوو به‌وه‌زیری عازیدی خه‌لیفه‌ی فاتیمیه له‌ میسر. سه‌لاحه‌دین له‌ دوا‌ی مردنی مامی بوو به‌وه‌زیر. له پاشان سه‌لاحه‌دین بوو به‌سولتانی میسر و یه‌مه‌ن و حیجاز و سووریا و شاره‌زوور و جزیره و وان و بتلیس و دیاره‌که‌ر و له هه‌موو دونیاشدا ناوبانگی کرد. بۆ ئاگاداری ئه‌و بنه‌ماله‌یه ته‌ماشای کتیبی «ئیمه‌ی ئه‌فسه‌ری شاهان» بکه‌ن.

ئه‌میر ئه‌حمه‌د کوری ئه‌میر عه‌لی سه‌یفه‌دین کوری ئه‌حمه‌د

کوری ئه‌به‌یه‌یجای کوری ئه‌میر عه‌بدوللای کوری ئه‌میر خه‌لیلی مه‌رزهبانییه. ئه‌میر ئه‌حمه‌د له‌قه‌به‌ی عیماده‌دین و ناوبانگی «ئه‌بوو مه‌شتووب» ه. هیندیک له‌ میتروونویسان گوتوو‌یانه مه‌شتووب ناوبانگی باپیره گه‌وره‌یه‌تی و هیندیک ده‌لێن مه‌رزهبان کوردی هه‌کاریه.

ئەمىر ئەحمەد سالى ۵۷۵ لە خاكي مزوورى ھاتۆتە دونيا و خوتندن و سەرکەوتن و بەرزبونى لەوتۆە بوو و چووہ مووسل و بەشیر وەشینی و ڕمبازی و سوارچاکی و پالەوانی ناوبانگی کرد.

لە مووسلەوہ چووہ جزیرە و لە «پەرا» (خزمەت) ی سولتانەکانی ئەیوویدا بەحورمەت و جیگاہەرزبی ڕاگیرا و بوو بەئەمیری لەشکری جزیرە، لە بەرادا ھێندە پیتشکەوت، ئەیووبییەکان لە یەکیکی خۆیان دەرئامرد. وای لیتھات بوو بەڕوکتیکی دەولەتی ئەیووبییە.

ئەمیر عەلی باوکیشی لە پەرای سولتان سەلاحەدینی ئەیوویدا ھێندە پیتشکەوت ھەتا مردن ھەر بەحاکمیەتی شارە گەورەکانی ڕابوارد. شاری نابولسی بەپرە درایی و شەش سالی لەسەر بوو و مرد. کە ئەمیر عەلی مرد سییەکی نابولس لە تەرەف سەلاحەدینەوہ درا بەبەیتولمال؛ ئەوی دیکەش درا بەئەمیر ئەحمەد عیما دەدین. ئەمیر ئەبیلھەجای باپیریشی لە تەرەف سولتانەوہ کرا بەئەمیری جزیرە؛ لە پاشان لە قەلای ئامیدی و چەند قەلایەکی دیکە بەبری درایی.

ئەمیر ئەحمەد ھەر بەدەست درێژی و خوشەویستی ژیا. لە شەری دمیاتدا مەلیک کامیلی سولتانى میسر لیتی دلاگیربوو. ئەمیر ئەحمەد بەناچاری لە ولاتی میسر دەرکەوت و چۆوہ جزیرە. لە مانگی رەبیعی دووھەدا گەیشتە تەلەعفەر. ئەمیر لۆلۆئی خێوی مووسل ناردی دلخۆشی داوہ کە بیکاتە ئەمیریکی خۆی. لە دواي گەلیک موخابەرە لەگەڵی ریککەوت و بردیہ مووسل و موددەتیکى کەم ماوہ. سالی ۶۱۷ لۆلۆ گرتی و بەزنجیرکراوی بۆ مەلیک ئەشرف موزەفەرەدینی کوری مەلیکی عادیلی ئەیووبی ناردە ھەران و سروج. مەلیک ئەشرف بەزنجیر و پالەھەنگ موددەتیکى زۆر لە بەندی کرد. ئەمیر ئەحمەد ئەم دوو ھەلبەستراوہی بۆ نارد:

یا من بدوام سَعْدَه دار الفلک
ما انت من المملوک بل انت ملک
مملوک ابن المشطوب في السجن هلك
أطلقه فأن الامر لله ولك

ئەگەرچی ئەمیر ئەحمەد بەو شیعراوە لە مەلیک ئەشرف پاراوہ، بەلام کاریگەر نەبوو. ھەروەھا لە زنجیر و بەند جەور درا، ھەتا سالی ۶۱۹ مانگی رەبیعی دووھە بەو حالە لە بەندیدا مرد.

مهلیک ئەشەرف لە دەروازەی شاری سەرینچاو (رأس العين) گومبەزێکی گەورە و
پازاوەی بۆ دروست کرد و لە سرووچەو جەنازەکی بەئیحترام و چاکەووە بردە ئەوی و
ناژتیی و گەلیک مەوقووفەشی بۆ پەراکانی ئەو زاتە بریەووە کە پەرای گومبەزی بکەن.
لەودەمەدا کە ئەمیر ئەحمەد لە بەندی دابوو، دەستەبەراکانی ئەم دوو شیعرەیان بۆ
نوویسیبوو:

یا أحمد مازلت عماداً للدين
یا أشجع من أمسك رمحاً بيمين
لاتأس إذا حصلت في سجنهم
ها يوسف قد أقام في السجن سنين

سالی ٥٨٨ شەوی پێنجشەممە ١٩ی جەمادی دوو، سولتان سەلاحەدین لە گەڵ
ئومەرایان دانیشیبوون و باسی شەری فەرەنگیان ئەکرد؛ زۆر ناوئەیدا بوون. سولتان زیاتر
بۆ ئومێد بوو. ڕووی لە ئومەراکان کرد و وتی: «ڕەوشتی پێغەمبەر و ابوو کە لە شەڕدا
وەتەنگ هاتبا و چارە نەما یا لە گەڵ سەحابە بۆ بەرابەری کافر موبایەعە ی مردنیان
لە گەڵ یەک دەکرد، ئێستا ئێمە ناوئەیدا بووین و بەو سونەتە دەست پێکەووە بگرن و
موبایەعە ی مردن بکەین». هەموو بۆ دەنگ بوون. دیسان سولتان هەڵیادایەو: «ئێوەش
لەشکری ئیسلام و ناموس و شەرفی ئیسلامیەت لە زەمەتی ئێوە دایە؛ ئەمڕۆ جگە لە
ئێوە کەسیکی تر بەرابەر بە دوژمن پێوەستاو. ئەگەر خۆنەبزتون، دوژمن خاکی ئیسلام
و هەکو تۆمار دەپێچیتەو. ئێوەن پێشتان بە دوژمن گرتوو و بۆ دین و مالی بەیتومالی
موسلمانان تان خواردوو، بەو ئومێدە هەموو موسلمانێک چاوی لە ئێوەیە و ژبان و خوشی
و دەردیان لە گەڵ ئێوەیە و بەهەنگۆ دەخوڕن».

سەیفەدین مەشتووبی بابی عیماددەین هەستا سەرخۆی و ڕوو بە سولتان وتی: «هە ی
پشتوێ نای هەموومان، تۆ گەورە ی ئێمە بەندە کراوین، بەندە و نۆکەرین، هەنگۆ سەرورە
و پەرورەداران ئێمە بەنان و ئەکی تۆ پێگەشتوین. ئەتۆ ئێمەت گەورە کردوو، ئێمەت
بەند کردوو، ئێمەت ناودار کردوو، ئێمەت مالداری کردوو، ئێمەت گەیانداوێتە ڕۆژتێکی
وا کە لە پێشتان ڕاوەستاوین و بووینە پیاو، بووینە خاوەند سەوپی و بووینە ئەمیر،
هەرچییەکی هەمانە هە تۆیە، لە گەردن و گیان زیاترمان لە دەستدا نییە، ئەویش لەژێر
شیر و فەرمانی هەنگۆ دایە. سوتیندیی بەخودای گەورە، هەتا لەژێر ڕکیتی تۆدا نەمرین و
بەسەرفرازی دوژمن نەشکێنین ناگەرێنەو». کە سەیفودینی غیریەقەند ئەمە ی گوت،

نومه را کانی دیکه هه موو بلندبوون و نهو سوئندهیان خوارد و بو نهو په رایه به دلیکی خاوین و بی غهش که مەری راستییان گری دا.

ئەبۆلهیجا سەمین

ئەبۆلهیجا له کوردی شارەزوورە؛ له کوردستان گه‌وره بووه و له عیلم و فه‌ن و سوارچاکی و تیر و شیر و مه‌تال‌بازیا سه‌رکه‌وت و چووه سووریا و له په‌رای سوڵتان سه‌لاح‌دیندا بوو به‌ئه‌میرێکی خۆشه‌ویست. له هه‌موو شه‌ر و کوژتاریکدا پیشمه‌رگه‌ی سوپاهی سوڵتان بوو. به‌زرنگی و ئازایی ناوبانگی کرد. له‌به‌ر وریایی و تیگه‌یشتنی له‌کاری موهممی سوڵتاندا ئەبۆلهیجا سه‌ریشکی راوبیر بوو. به‌که‌م چاغێک بوو به‌ئه‌میر و لئومه‌رای سوپاهی کوردان. ساڵی ٥٨٧ی رۆژی ئەینی ٢٣ی شه‌وال له شه‌ری عه‌که‌که، سوڵتان وه‌ته‌نگ هات و بی دراو مابوو. ئەبۆلهیجا به‌ناوی یارمه‌تی په‌نجا هه‌زار زێری سوور - که هه‌ریه‌ک به‌کیشان مسقالێک - بوو ته‌قدیمی به‌سوڵتان کرد و بو‌خۆشی له‌گه‌ڵ هه‌موو سوپاهی شارەزوور و کوردی هه‌میدی و هه‌کاریا که‌وته پیش جله‌وی سوڵتانه‌وه، له‌گه‌ڵ فه‌نگ شه‌ری کرد و په‌رای نواند.

ساڵی ٥٨٨ فه‌نگ له‌ قودس سوڵتان‌یان وه‌ته‌نگ هینا. ئەمیر ئەبۆلهیجا به‌سوپاهی کورده‌وه فریای که‌وت و دوژمنی دراند و خۆی گه‌یانده سوڵتان و چووه نی‌وقه‌لا‌وه و فه‌نگی له‌ قه‌لا دوورخسته‌وه و گه‌لیکی هونه‌ر نواند و سوڵتانی له‌ ته‌نگایی رزگار کرد. ئەگه‌ر که‌سی‌ک می‌ژووی سوڵتان سه‌لاح‌دین ته‌ماشای بکا تی‌ده‌گا که گه‌لیک شاران له ده‌ست فه‌نگ رزگار کراون به‌ده‌ست ئەبۆلهیجا بووه.

ساڵی ٥٩١ عه‌زیزی میسر له‌گه‌ڵ مه‌لیک ئەفه‌زلی برای پادشای شام، ناخۆشییان لێ په‌یدا‌بوو. ئەبۆلهیجا له‌وده‌مه‌دا ئەمیر و لئومه‌را بوو له سوپاهی میسردا. ئەفه‌زله به‌مه‌لیک عادیلی مامی راگه‌یانده یاری‌ده‌ی بدات. مه‌لیک عادیل قاقه‌زی له ئەبۆلهیجا نوویسی له مه‌لیکی میسر رووگه‌ردان بێت و بپیته هه‌واداری مه‌لیک ئەفه‌زله.

ئەبۆلهیجا رو‌ئه‌سای کورده‌کانی مه‌هرانی و ئەسه‌دی کردنه هاوده‌نگ. رۆژی دووشه‌مه‌ی چواری شه‌وال به‌کۆمه‌له گردبوونه‌وه. هه‌رچه‌نده سوپاهی عه‌زیز که له میسر دابوو هه‌موو کورده‌و له ژێر فه‌رمانی ئەبۆلهیجا دابوون و له ده‌ست عه‌زیز هیچ نه‌ما.

له‌ولاوه مه‌لیک عادیل و فازیله له‌و بزووتنه‌وه‌ی ئەبۆلهیجا مه‌ته‌دار بوون. رۆژی دووشه‌مه به‌له‌شکروه روو به‌میسر خشان. عه‌زیز به‌سوپاهی که مابووی له په‌مله پی‌ی‌شی

پن گرتن و به شه هاتن. ئەبۆلھەيجا لە پيش گەيشتنى عاديل بۆ قودس و ئەو جىگايانى
گرت و نايابانى خۆى لەسەر دانان و ڕوو بەميسر ھەلمەتى برد و ميسرى و تەنگ ھينا.
عەزىز ناچار بوو قاقەزى لە قازىبى شارەزور نوويسى كە بەنيوزى بکەوئىتە نيوانيان.
بەواسىتەى قازىبەو ھەردوو لا پىكھاتن و عەزىز چوو ھەلىك ئەفەزل و لەگەڵ
ئەبۆلھەيجا بەچاكي پىككەوتن.

ئەبۆلھەيجا و مەلىك ئەفەزل گەرانو ھەردوو قودس، ئەبۆلھەيجا بوو بەوالى قودس و مەلىك
ئەفەلش گەراو ھەمەشق. ھەتا دەورى سەلتەنەتى مەلىك عاديل قودس بەپرەبى لە دەست
ئەبۆلھەيجا داوو.

سالى ٥٩٣ بۆ يارمەتى ناسرودىنەللاى عەباسى ئەبۆلھەيجا بەلەشكرىكى قورسەو
چوو بەغدا. لەوتو ھەسوپاھىكى زۆرى لە كوردانى شارەزور و ھەكارى ھەلگرت و بۆ
شكاندى سەلجوقىيەكان چوو ھەمەدان و ھەموو بلاقردنەو و بەشادى و خوشى لە
جىگايىكى كە «دەكوو - دەقوو - تاوق» لە نيوە پىگادا بەنامورزشى يەزدان
شادوو.

ئەبۆلھەيجا ئەمىرىكى گەورە و ھىمەت بڵند و نازا و زنگ و كاردیدە بوو. لە ھەموو
شەركدا سەردەكەوت. بۆ پادشاكاني كوردی ئەيووبى ھىز و پشتوپەنايەكى مەحكەم بوو.
لە گەلىك جىگايانى تەنگ و سەخت و ناخوشيدا فریایان دەكەوت. پالەوانىكى كورد و
فەرياد رەسى ئىسلامىيەت بوو.

دوو ئەمىرى كورد لە (٥٦٦هـ)دا

لەو سالىدا ھۆلاكو چوو سەر بەغدا، خەلىفەى عەباسى لەشكرىكى لەژىر فەرماندەى دوو
ئەمىرى كورددا ناردە پيش ھۆلاكو. ئەبۇفەرەجى گرېگۆرىۆس لە ئەسەرەكەيدا دەلىت: «ئەو
دوو ئەمىرە كوردانە ناوى يەككيان: «كۆرى كۆرار» و دووھ «داوئىدار» بوو كە زانپانەو
خەلىفە لە دەست دوژمن تەنگاوە، لەشكرىكى قورسيان ھەلگرت و لە سرووچەو چوونە
بەغدا. خەلىفە بەو گەلىك مەتدار و دلگوشاد بوو. ھەرچەندە لە دەستى ھات
سوپاھىكى بۆ فەرھەم ھينا.

ئەو دوو ئەمىرە كوردانە بەسوپاھى كوردەو لە بەغدا دەرکەوتن و چوونە پيش ھۆلاكو.
لەشكرى كورد و تەتەر شىرى كۆرتارىيان تىكنا و لە پاش خوئىن رىشتنىكى زۆر و لاشە
خستنىكى بىژمار، كوردەكان سەركەوتن و تەتەرەكان شكان. كوردەكان بەتالان و ديل

گرتنیکی زۆرهوه به که یف و شادمانی به ربه به غدا گه رانهوه.

ئه میر کوری کۆزار به داوایتداری گوت که یه کسه ر هه تا به غدا رانهوه ستن. داوایتدار بۆ ئه مه ی هیزه که یان بلاونه بێته وه و ئه گه ر ته ته ر ته مه ی سه ر به غدا بکا له که ئینا په لاما ریان به نه ئی و نه یان هێلن بگه نه به غدا، له سه ر ئه و ته گبیر له شکر ی کوری کۆزار له که ناری چۆمی ده ژله له نشیوئیکا له شکر به زی کرد. له ناکاو ته ته ره کان له جیگایه کی دووره وه به ره له ستیان بۆ ئاوی ده ژله کرد و کیشایانه سه ر سوپاهی کورده کان.

شه وی له ناکاو ئاوی بۆ ئامان ده وه ی کور دی خه وتووی دا. هه تا کورده کان هوشیار بوونه وه، هه موو ژبی تیروکه وان و مشتی کالانی خه نجه ر و شیره کان یان ته ر ببوو؛ کورده کان زۆر شیرزه بوون. ته ته ر به شیر و رمه وه هه لمه تیان برده سه ری. کورد له لای ئیکا دوژمنی وه کو ته ته ر، له لای ئیکی دییه وه سیلاوی ئا و په ریشانی کردن. ئه میر کوری کۆزار به ده ست ته ته ره وه به کوژت چوو. سوپاهی بۆ سه ردار به شیر ی دوژمن و سیلاوی ئا و نه بوو کران؛ زۆر که می رزگار بوو، ئه ویش به په ریشانی خزا وه به غدا.

خه لیفه که له کوژتنی ئه و ئه میره ناو داره و له په ریشانی ئه و له شکره جه نگا وه ره ئاگا دار کرا؛ ترس و ده هشه تی لێ نیشته. به دیاری و پێشکهش ناردن ته مه ی پیش به فیتنه گرتنی هۆلاکۆی کرد. ئه میر داوایتدار له گه ل خه لیفه به ده ست ته ته ران به کوژت چوون.

ته وا و بوو جزمی یه که م، ده ست به جزمی دووهم ئه که ین که

باس له هوکمداران ی هه زه بانی ئه کات.

وه رگر - مأخذ

- کتیبی - مرآة العبر - تورکی
- کتیبی - أبو الفرج گریگوریۆس - ئاسووری
- کتیبی - دار المعارف ی شمس الدین سامی - تورکی
- کتیبی - حیاة صلاح الدین - أحمد بيلي - عاره بی
- کتیبی - الروضتین فی أخبار الدولتین - عاره بی
- کتیبی - تاریخ الکامل - ابن الأثیر - عاره بی

میژووی ناودارانسی کورد

هسێ مهسری سێزدهمین هه‌جری

له‌ سالێ ١٢٠٠ هه‌تا ١٣٠٠ هه‌

کوردوه‌ی خێوی زاری کرمانجی

هوسێن هوزنی موکریانی

(١) تشرینی دوو ١٩٣١

یواندز له‌ مه‌زرگه‌ی زاری کرمانجی دامه‌زرا

په‌رت (نه‌شریات) ی زاری کرمانجی (١٦)

—یزدی

ناؤدارانی کورو

می

حصری میزده مینی هجری

له سالی ۱۲۰۰ هه تا ۱۳۰۰ هـ

—*—

کرده وه ی خبوی زار کرمانجی

حسین حزتی موکریانجی

—*—

۱ تشرین دو ۱۹۳۱

خواندزه مه زرگی زار کرمانجی دامه زراک

به دت (نشریات) ی زار کرمانجی ۱۶

پیشداستی

چونکه گهلێ جار گویتدیر ده‌بووم و ده‌بیهست که زاناکانی کورد له ناودارانی کورد ده‌دوان و سه‌ربه‌وردی گه‌وره‌کانیان ده‌گێراوه؛ به‌لام ناودارانی کوردی خاکی ئێران له عه‌سری سێزده‌مین هیجرییان له بیر چووبوه‌وه و نه‌یان ده‌هیناوه به‌رچاویان. ئه‌گه‌رچی له‌و عه‌سه‌دا پیاوانی دلیر و وشیار و ئازا و وه‌ته‌نپه‌روه‌مان زۆریو، وه‌ له‌ ڕێگای نیشتمان و په‌گه‌ز و تیره‌مانا، به‌مال و گیان ته‌قه‌لایان دا‌بو، وه‌ خانومان و بنه‌ماله‌ییکی بی ژماریان له‌و ڕێگه‌یه‌دا پوچ کرد‌بووه‌وه و نزیک سه‌د ساڵ له‌ به‌را‌به‌ر نه‌یاراندا گیان فشاریان کرد‌بوو. جا له‌به‌رئ‌وه‌ که‌ ناوی ئه‌و میلله‌ت‌په‌روه‌ر و نیشتمان خوا‌زانه‌ بخه‌ینه‌وه‌ بیر، سه‌ربه‌وردی ٢٨ دلیر و پاله‌وانانی کوردی عه‌سری سێزده‌مین هیجرییان له‌م په‌رتووک (کتیب)‌دا پیشک‌ه‌ش به‌تێگه‌یشتوو و زانا و هونه‌رمه‌نده‌ غه‌ییوره‌کانی کورد کرد.

ئومید ئه‌که‌م به‌دلێکی خاوتنه‌وه‌ په‌سندی به‌رموون و چاو له‌ عه‌یب و عار و نارێکیی بیۆشن.

خیوی زاری کرمانجی
 حوسین حوزنی موکریانی

۱- خان ئەبدال خان

خان ئەبدال خان كورده و له عەشیرەتی جیهانبەبگی (جیهان بەگلو)ی ولاتی خوراسانه، پایتەختی «ساری» بوو. باب و باپیریشی حوکمداری ئەو خاکە بوون.

خان ئەبدال خان پیاویکی بەشەهامەت و ئازا و خاوەند شان و سوپاھ و لەشکر بوو. کەریم خانی زەند، شاھنشای ئێران زۆری خۆش دەویست و جیگای بەرزى پێ دابوو و بەحوکمداریکی ناسی بوو.

تەقی سخانی زەند لە تەرەف کەریم خانەوہ کرا بەسەرداری رەى (تاران) و فەيرووزکۆه. لەگەڵ خان ئەبدال خانا، تیکی دا و پەیمان و شرووتی کەریم خانی لەتەکا بەختو نہ کرد و بەهانەى پێ گرت.

خان ئەبدال خان ھەرچەندەى کوشا، کە پەیمان شکینی نہکا، تەقی خان تەنگەى پێ ھەلچنى و ھەراسانى کرد. ناچار خان ئەبدال خان رشتەى ییکەتى پساند و خۆى لە حکومەتى زەند پەچرییەوہ.

سالى ھەزار و سەد و نەوہد و سى، کەریم خان لە شیراز بەئامورزشى یەزدان شادبوو. ئاغا محەمەدى کورى حەسەن خانى قاجار لە شیرازەوہ بو تاران ھەللات. ھاواری لە خان ئەبدال خان کرد کە پزگارى کات.

خان ئەبدال خان بەشەش سەد مائە کوردی جیهانبەگییەوہ یارمەتى کرد. خستى سەر ئارەزوو و ھەوادارى حوکمرانى و شەر لەگەڵ کوردهکانى زەنددا. لەشکرێکی قورسى بو ئاقا محەمەد ریکخست و بەگژ تەقى خانى داکرد و تەقى خانى گرت وە «رەى» خستە دەست.

مورتهزا قولیخانی قاجار -کە براى ئاقا محەمەد بوو- لەشکرێکی لە ئوستراباد سازدا و چووہ سەر ئاقا محەمەد و لە «سەوادکو» پێشى پێگرت.

خان ئەبدال خان سوپاھى کوردانى ئامادە کرد و چوو پێشى بەسوپاھى مورتهزا قولی گرت وە مەتریزی دوژمنى گرت و شەر و کوژتار دەست پێکرا.

لە دوای گەلیک کوژتار، مورتهزا قولیخان شکا و مستەفاخانى براى کەوتەبەر سەمى ئەسپى خان ئەبدال خان وە ئەمانى خواست و بوورا.

کوردهکان گەلیکیان کوژتار کرد و تالانیکی زۆر و دیلیکی بیژماریان لە قاجاریان گرت. خان ئەبدال خان بەشادی و کەیفەوہ گەراوہ شاری ساری و لەشکر و ئەسپاسازی دەست پێکرد.

پایتهختی ئەمارەتییکی کورد بوو بەقوربان وە بنەمالەییکی گەورە کورد پووچکراوە. سالی هەزار و نەو و شەش خان ئەبدال خان تەمای بوو خۆی لە حەپس پزگارکات، کە لە دەری شار پێزیان کرد بۆ حەپسخانە دەستیان کرد بەکەنکەنەیی. مورتەزا قولی لەو ئەگادارکرا، مورتەزا قولی سەری خان ئەبدال خانیان بری و بەدیاری بۆ ئاقا محەممەدیان نارد.

خان ئەبدال خان بۆ دامەزراندنی حکومەتی قاجار، خۆی و بنەمالەیی چەند سەد سالی کردە فیدا. (جلدی بیکیه می قاجاریه، لاپەرە ۱۹ - ۲۱).

۲- سادقانی شقاق (شکای)

لە ئاوربایەگان و لە شاری سەرەب حوکمداریکی کورد و پیاویکی زەربەدەست بوو. لە دەوری ئەفشارەکانەو لەسەر ئەو خاکە بەحوکمداری رایان ئەبوارد. حکومەتی زەند عەهد و پەیمانیانی لەتەکیان هەبوو.

سالی ۱۲۰۵ سەرکێشی قاجارەکان بۆ گرتنی ئەو حکومەتە کوردە، لەشکری کێشا و چوووە سەر پایتهختی ئەمارەتی سادقخان کە سەرەب بوو.

سادقخان بە لەشکری کوردی شکاکو موقەدەمەو چوووە پیش و پێگای بەقاجارەکان گرت. لە پاش گەلیک شەڕ و کوژتار، تابی بەرابەری نەبوو، پایتهختی بەردا و ڕوو بەقەرەباغ هەلات و پەنای برده لای ئیبراھیم خەلیلخانی کوردی جوانشیر کە حوکمداری قەرەباغ بوو.

ئاقا محەممەدی قاجار کە سادقخانی دەرپەراند، چوووە سەر «سەرەب» و هەموو ئەھالیەکە کۆژت و قەڵاکە و یران کرد؛ ئاویبێکەکانی سووتاند و مال و ئەسپایی تالان کرد و ڕوو بەئەردبیل گەراوە.

سالی هەزار و دوو سەد و شەست (جلدی ئەوێ قاجار - لاپەرە ۳۲) سادقخان کە تەماشای کرد قاجارەکان ڕۆژ بەڕۆژ دەست درێژ دەبن و دەربەدەری ئەویش فایدە نابەخشێ. ئیبراھیم خەلیلخانی شەرەپەندە ئەتوانی مۆلکی خۆی بەخێوکا و ناتوانی لەشکری بدات؛ ناچاربوو دە نەفەر لە براکانی خۆی ناردە لای ئاقا محەممەد و داوای ماملەتی لێی کرد. ئاقا محەممەد لەگەڵی پێککەوت. سادقخان گەراوە جێگای خۆی و دەستی بەئاوکردنەو کرد و چوووە لای ئاقا محەممەد و بەسەرکردە سوپاهی قاجار تەعین کرا و نزیک چوار سالی بەوجۆرە رایبوارد.

سالی (۱۲۱۰) سادقخان به پنهانی خه‌ریکی کۆمه‌له دامه‌زراندن بوو. سه‌فه‌ری خوراسانی که‌وته پیش؛ به‌سوپاهیکی قورسه‌وه چووه سه‌ر خوراسان و گرتی و ئومووری تیدا دامه‌زراند و گه‌راوه و ده‌ستیان به‌سوپاه کۆکردنه‌وه کرد. که‌ بچه سه‌ر قه‌لای په‌ناوا.

سادقخان له کۆمه‌له دامه‌زراندن پاش نه‌که‌وت؛ زۆر که‌سی کرده هاوده‌نگی خۆی. دوو نه‌فه‌ری دانا‌بوو که‌ که‌لین ده‌ستخه‌ن و ئاقا محهمه‌د بکوژن (جلد ئه‌وه‌ل، قاجار، لاپه‌ره ۴۵).

سالی ۱۲۱۲ دوو نه‌فه‌ر له کورده‌کان له نزیک قه‌لای په‌ناوا‌ی تالش به‌شه‌و چوونه نیو چادری ئاقا محهمه‌دوه و به‌خه‌نچه‌ر کوژتیان و تاجی گه‌وه‌ره‌بند و شیر ی پازاوه و ده‌ریای نوور و گه‌لیک چتی گرانبه‌هایان هه‌لگرت و چوونه‌وه لای سادقخان.

سادقخان که‌ زانی تۆله‌ی گه‌لیک کورد له ئاقا محهمه‌د کراوه، ئه‌و مه‌سه‌له‌ی به‌فالیکی خه‌رگرتنه‌وه. بۆ خۆی هه‌ر به‌و شه‌وه نوکه‌ر و ده‌ستوپه‌ینه‌ده‌کانی هه‌لگرت و روو به‌عیراق رویشتن.

سبه‌ینی که‌ سوپاه له کوژتنی ئاقا محهمه‌د ئاگاداربوون، ده‌سته به‌ده‌سته خۆیان گه‌یاند سادقخان و لیتی کوپونه‌وه. سادقخان رۆژ به‌رۆژ هه‌تری گرت و سوپاهی زیادکرد، هه‌روه‌ها به‌هه‌تر په‌یداکردن رۆپی هه‌تا له چۆمی ئاراز په‌ریه‌وه.

سادقخان تا رۆپی، شکاکه‌کانی له‌سه‌ر خۆی جه‌ماند. ته‌وریزی گرت و براهه‌کی به‌ئه‌یاله‌ت له‌سه‌ر دانا. جه‌عه‌رخانی براکه‌ی دیکه‌شی کرده حاکمی قه‌ره‌جه‌داغ.

سادقخان هه‌موو ئاوربایه‌گانی خسته‌ ده‌ست و ئومووری تیدا ریک‌خست. به‌سوپاهیکی قورسه‌وه روو به‌تاران ئاژۆتی.

چونکه‌ له‌ پیشدا ژن و مندالی سادقخان له‌ ته‌ره‌ف ئاقا محهمه‌دوه له‌ قه‌زوین داندرا بوون، گرتنی قه‌زوینی له‌پیشدا به‌پتوستر زانی، به‌و له‌شکرده‌وه بۆ سه‌ر قه‌زوینی ئاژۆت.

سادقخان قه‌قه‌زیکی له‌ براکانی نویسی که‌ بچه سه‌ر که‌لای خۆی و بیگرن. ئه‌وانیش به‌ ۵ هه‌زار پیای شه‌رکه‌روه‌وه ده‌وره‌ی که‌لای خۆیان دا.

سادقخان له‌هه‌ر چوار که‌ناره‌وه قه‌زوینی ده‌وره‌دا و شاری خسته‌ ته‌نگانییه‌وه. سادقخان لێرده‌ مه‌سه‌له‌ی لێ به‌راوه‌ژوو بوو که‌ سوپاهی نارد ئاوه‌دانی و دته‌هاتی ده‌وروپشتی شاری تالان کرد. ئه‌وه‌ دلی ئه‌هالی قه‌زوینی له‌ سادقخان ره‌نجاند و ناچاری کردن

به‌رايه‌ری بکه‌ن و شار به‌ده‌سته‌وه نه‌ده‌ن. سادقخان گه‌لیک خه‌ریکی گرتنی قه‌زوبن بوو. ئه‌هالی هه‌رچه‌نده ته‌مای ئه‌ویان بوو سادقخان به‌پادشا قبول بکه‌ن، به‌لام له ترسی تالان و کوژتن خویان راگرت و شه‌ر و کوژتاریان ده‌کرد.

له‌وده‌مه‌دا فه‌تح عه‌لیخانی قاجار نامزه‌دی هوکمرانی ئیتران بوو، ئه‌هالی تاران به‌پادشایان قبول کردبوو. شو‌رشی هوکمرانی ئیتران له هه‌موو که‌لله‌یه‌ک دابوو (جلد ئه‌وه‌ل ته‌ئریخ قاجار لاپه‌ره ٤٨).

محهمه‌د وه‌لیخانی قاجار له مه‌شه‌ده‌وه بو‌یارمه‌تی فه‌تالی شا چوو‌بووه تاران. فه‌تالی شا ئه‌مری پیتدا سوپا‌هیککی قورس هه‌لگری و بجیته سه‌ر سادقخان و قه‌زوبن له ته‌نگانی پرزگارکات.

قه‌زوبن به‌راستی وه‌ته‌نگ هینرابوو، ئه‌هالی له مشوه‌ره‌تی ته‌سلیم بووندا بوون و قاسید له‌نیوانی هه‌ردوو لا له هاتوو‌چوون دابوو. له‌ناکاو محهمه‌د وه‌لیخان به‌له‌شکرێکی زله‌وه گه‌یشه‌ته نزیک قه‌زوبن. سادقخان ده‌ستی له قه‌زوبن به‌رنه‌دا، به‌لام به‌ده‌سته‌یه‌ک له‌شکره‌وه چوه‌ه پیش محهمه‌د وه‌لیخان.

کو‌رد و قاجار شه‌ریان ده‌ست پیتکرد، خوین‌رژا و کوژتار زۆربوو. له‌پاش چه‌ند رۆژ شه‌ر و جیدال، سادقخان ده‌ستی له ده‌وره‌دانی قه‌زوبن به‌ردا و یوو به‌سه‌راب گه‌رایه‌وه.

ئهو دوو پیاوانه‌ی که‌ ئا‌قا محهمه‌د قاجارییان کوژت‌بوو، که‌وته‌نه ده‌ست محهمه‌د وه‌لیخان له‌نیو مه‌یدانی شه‌ردا گیران. محهمه‌د وه‌لیخان به‌ئه‌نواعی ئه‌زیه‌ت و په‌زالت هه‌ردووکی کوژتن.

له‌ولاوه‌ه براکانی سادقخان بو‌گرتنی که‌لای خۆی له ته‌و‌ریزه‌وه ده‌رکه‌وتن. جه‌ع‌فه‌ر قولیخان برا به‌چو‌وکی حوسین دۆنبۆلی که‌ هوکمرانی کو‌ردی دۆنبۆلی بوون به‌ ٢٠٠ پیاوی شه‌رکه‌روه‌ه چوو له مه‌ره‌ند پیتشی به‌شکا‌که‌کان گرت و شه‌ر و کوژتاریکی زۆریان که‌وته‌ نیوانی. له‌ نه‌تیجه‌دا براکانی سادقخان شکان و یوو به‌ته‌و‌ریزه‌ گه‌رانه‌وه.

که‌ ده‌نگی شکانی سادقخان له ده‌ست محهمه‌د وه‌لیخان ده‌رچوو، له ته‌و‌ریزه‌وه چوونه‌ سه‌راب. فه‌تالی خانی قاجار که‌ ناوزه‌دی شاه‌ی بوو، له تاران‌وه چوه‌ه زه‌نگان. قاقه‌زێکی له‌سادقخان نویسی و دا‌وی مام‌له‌تی ئی کرد و په‌یمانیشی دا که‌ حکوومه‌تی سه‌رابی بو‌ته‌سدیق کا و گه‌لیک په‌یمان و نه‌وازشی بو‌تیتدا نویسی و دا‌ی به‌ئیه‌راهم خان عه‌زه‌دوله‌دینی قاجار.

عه‌زدولدين كه گه‌يشته سه‌راب قاقه‌زه‌كه‌ی دا به‌سابق‌خان و به‌زوبان‌يش گه‌لي‌ك
دل‌خوشي داوه.

سابق‌خان كه ته‌ماشه‌ی دهم و سه‌عاتی زه‌مانه‌ی كرد، له‌گه‌ل فه‌تالی شا ري‌ككه‌وتنی له
ناخوشي به‌چاكتر زانی و هه‌وای حوكم‌داری ئيران و دامه‌زاندنی حكوومه‌تي‌كي كوردی
له‌سه‌ر دهر‌خستنی پي مه‌سه‌له‌هت بوو؛ چونكه قاجاره‌كان به‌پشتیوانی‌تي‌كي تيوه‌چوو بوون،
دل‌گه‌رم و ئومیده‌وار بوون و كورده‌كانیش له‌لایتي‌كي یارمه‌تی ئه‌كران، سست و پاشكه‌وتوو
بوون. له‌به‌رئه‌وه تالیع و به‌ختی به‌به‌ر گه‌یشته‌وو، ئه‌ستیره‌ی قاجاری به‌ترووسكاوی
ئه‌ویست و په‌نجه‌بازی كردن له‌ته‌کیانا په‌شیمانی له‌دوابوو. سابق‌خان كه له‌خوی و
فه‌تالی شا و له‌پشتیوانی كوردان و قاجار پوون بووه‌وه، بناغه‌ی دۆستیی دامه‌زاندنی
هه‌لبژارد و ئه‌مانه‌ته‌كاني كه له‌لای بوو، بۆ فه‌تالی شای نارده‌وه و قاقه‌زتي‌كي بۆ نویسی
و به‌رپی كرد.

كه عه‌زه‌دولدين گه‌يشته كن فه‌تالی شا نویسراو و ئه‌مانه‌ته‌كاني له‌سابق‌خانه‌وه داپی،
فه‌تالی شا زۆر منه‌تدار و شوكرانه‌ بژیری سابق‌خان بوو. فه‌رمانی حوكم‌رانی سه‌راب و
سه‌رده‌ر و گه‌رمه‌رۆی بۆ نویسی، له‌گه‌ل خه‌لات و نیشان بۆی نارد؛ سابق‌خان به‌حوكم‌رانی
رایده‌بوارد.

سالی ۱۲۱۳ جه‌عفه‌ر قوليخانی كوردی دۆنبۆلی، حوكمی ئه‌یاله‌تی خوی و ته‌ووریزی له
فه‌تالی شا وه‌رگرت و له‌تارانه‌وه پوو به‌ته‌ووریز دهر‌كه‌وت.

سابق‌خان كه ئه‌وه‌ی بیسته‌وه، كه‌وته ئه‌ندیشه‌ و ترسه‌وه؛ چونكه كورد ده‌بوايه كورد
بكورژیت بۆ توركمان. له‌و ئه‌ندیشه‌یه‌دا بوو هه‌ستا پووی كرده‌ شێروان. جه‌عفه‌ر قوليخانی
كه گه‌يشته ته‌ووریز، له‌ئه‌حوالی سابق‌خان ئاگادار بوو، گرتی قاقه‌زتي‌كي دووردرژی بۆ
سابق‌خان نویسی و به‌سویند و په‌یمان شه‌رتی له‌گه‌ل كرد.

سابق‌خان به‌جه‌عفه‌ر قوليخانی باوه‌ركرد و گه‌راوه سه‌راب. له‌نیوانی هه‌ردوو حوكم‌رانی
كورداندا، په‌یمانی په‌نهانی گری درا كه به‌هه‌ردووكان تی بكۆشن بۆ ییكه‌تی و كۆكرده‌وه‌ی
دلی كورده‌كان و به‌هه‌موو جوړیك بۆ ئیتفاقی‌كي عموومی بكۆشن. له‌سه‌ر ئه‌وه بۆ به‌كتر
سویندیان خوارد و قه‌راریان دا كه ئه‌و ئیتفاقه سه‌ری گرت، به‌جاریك بۆ پووچكرده‌وه‌ی
قاجار ده‌ست پێك بگرن و بلندبنه سه‌ر خویان.

حوسین قوليخانی كوردی هه‌وشار، ئه‌و موعا‌هه‌ده و ئیتفاقه سه‌رییه‌ی كرده
ده‌سته‌گولي‌كي خوی و هه‌ستا چوه تاران و به‌فه‌تالی شای راگه‌یاندا. فه‌تالی شا بۆ

تییكدانی ئەو ییكەتی كوردانه، كرده ئەیالەتی ورمی و لەشكری هەوشاری لەگەڵ خست. حوسین قولىخان روو بە ورمی لە تاران دەرکەوت (جلد ئەوەل تەئریخ قاجار لاپەرە ۵۰ - ۵۱).

سادقخان كە لەوێ ئاگادار بوو، دووبارە كەوتە ئەندێشەوێ. وە لەگەڵ حوسین قولىخانی هەوشاری موخابەرەى كرد و لەگەڵی پێككەوت و چووێ لای بۆ گرتنی ورمی. ئیتیفاقی لەگەڵ كرد و چووێ سەر ورمی و گرتی و ئومووری تێدا دامەزاند.

فەتالی شا لە پاشان چووێ ورمی و سادقخانێ نەوازش كرد و لەگەڵ خۆی بڕدیه تاران. لە پاش چەندێك سادقخان لەشكریكى لە فەتالی شا وەرگرت و چووێ سەر خوراسان. مەمشخانی كورد لە شاری چناران ئامادەى شەڕ ببوو. سادقخان بەپەنھانی جوابی لیتی نارد كە مەمشخان خۆی بەدەستەوێ نەدات؛ چونكە بگیری دەكوژرێ (جلد ئەوەل تەئریخ قاجار لاپەرە ۵۸).

سادقخان پێگای بۆ مەمشخان چۆڵ كرد كە هەلێت. مەمشخان لەلایێكەوێ روو بەمەشەد بۆی دەرچوو. سادقخان چوو دەرەى «چناران»ى دا و گرتی. لەو دهمەدا قاقەزى فەتالی شا گەیشته سادقخان كە دەست لە چناران بەردات.

سادقخان بەپەنھانی خۆی كۆكردهوێ و هێزى پەیدا كرد. فەتالی شا گەبشته جیگایێكى كە پێی دڵێن: «ئاققەلا» سادقخان رووی لە قاجاران وەرچەرخاند و پشتى تێ كردن. قاقەزىێكى لە فەتالی شا نویسی: زۆر پێویستە كە بەلەز ئەللایارخانی قلیجە حاكمی سەزەوارى بۆ بنیتریت.

فەتالی شا لەوێ كەوتە فێكرەوێ؛ بەلام هەرچۆنێك بوو ئەللایارخان، خودا لەگەڵی لە فەتالی شا خواست و روشت. فەتالی شا گوتی: ئەى وزەرا ئەمە پشتێكە ئەللایارخان لەمەى كرد، جارىكى تر رووی نابینیئەوێ (جلد ئەوەل، تەئریخ قاجار، لاپەر ۵۵).

ئەللایارخان كە لە تاران دەرچوو، گەیشته قەلاى ئاققەلە، دەرگای لەسەرخۆى گرتدا و ئالای سەربەخۆی هەلدا. فەتالی شا ئەودەمەى زۆر تەنگ بوو، نەپەرژا سەر ئەمە بۆچوونە سەرى سوپا ساز بكا.

سادقخان بەلەشكر و سوپاھێكى لە دەستیابوو گەراوێ و چووێ سەر خاكی خۆی و دەستی بەحوكمرانی و ئومووری سەربەخۆی پێكھێنان كردهوێ؛ پێویست و ئەسپابى فەراھەم كرد.

سابقخان ههتا سالی ۱۲۱۵ له گه ل سهر به خوږی خه ریک بوو، له و ساله دا نایوسه لته نه شازاده عه باس میرزای قاجار، له هه موو گوښه ی ئیرانه وه سوپاهی پتکه وه ناو چووه سهر سابقخان.

سابقخان بو به رابه رکړدنی عه باس میرزا، له شکری دهنګ دا. مودده تی سځ مانګ له نیوانی هه ردووکان شهر و کوژتار کړا و له مهیدانی شهر سابقخان که وته دهست عه باس میرزا و کوژرا.

عه باس میرزا که سابقخانی کوژت، حکومه تی سهراب و گهرمه پړی دا به ساروخانی برای سابقخان و محهمه د عه لی سولتانی برا بچووکی سابقخانی، به خان ناو ناو کردیه سهر کرده ی سواره. خاکی چهند سهد ساله ی سهر به خوږی کورد که وته ژیر حوکمی قاجارانه وه و میلله ته که ش بوونه سواره ی قاجاره کان و به مودده تیککی که م بوونه شیعه و له پاش تیکچوونی حکومه تیان له خاکی موکریی دانیشن و بوونه جوتیار و باغچه وان. شوعبه به کی که می له حاله تی ره وندیدا مانه وه و مهر و وشر به خپو نه که ن. به زستان له دهشتی تالو و به هاوین له کتوی سه هه ند راید به برتن.

۳- مه مشخانی کوری نه میرخانی کوردی زهغه رانه

له باب و باپیری هه به نه ماره تی چناران و میلله تی خو ی راده بوارد، وه له حکومه تی قاجار دلگیر بوو. هه میشه له که لین نه گه را دهست نه نه که ووت و له کوښه وه دابو ئیتاعه ی قاجاری نه نه کرد.

سالی ۱۲۱۳ سابقخانی شکاک به سوپاهی کی قورسه وه ناردرا سهر مه مشخان که بیگریت و شار و مهمله که تی لی ویران کات. سابقخان له پرووی میلله تپه رستی و کوردا به تیپه وه، به پنهانی له مه مشخانی گیراوه که ناچارم چناران نه گرم؛ به لام وچاکه پروو به جینگایه ک ده راز بیت.

مه مشخان چونکه باوهری به سابقخان ده کرد، هه ستا چنارانی به ردأ و پروو به مه شهه د رویش.

که مه مشخان له چناران ده که ووت، سابقخان چوو ده وهری چنارانی دا و گرتی. له پاش نه منیه ت و ناسایش پیدان، مه سائیلی به رئاو وژوو قاجاره کانی ناچار کرد دهست له چناران به رددن.

مه‌مشخان که وای زانی گه‌راوه سهر مولک و مه‌مله‌که‌تی خۆی و ده‌ستی به‌ته‌شکیلات کرده‌وه و بانگی سهر‌به‌خۆیی لێدا.

سالی ۱۲۱۷ فه‌تالی شای قاجار له‌ژێر فه‌رمانده‌ی حوسین خانی قاجار له‌شکرێکی قورسی نارد سهر مه‌مشخان. مه‌مشخان نه‌یه‌تشت حوسین خانی قاجار نزیك بێ له چنارانه‌وه و بۆی ده‌ركه‌وت و چو و پێشی پێگرت.

له‌ دواى گه‌لیك شه‌ر و كوژتار حوسین خان به‌شكاوى گه‌راوه. مه‌مشخان به‌دل‌خۆشی و تالان و دیل و ده‌ده‌ست خستن چووه‌وه چناران (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ۶۴).

مه‌مشخان هه‌تا سالی ۱۲۲۸ له‌گه‌ل حوكمراڤانى خه‌ریك بوو. چه‌ندجاران قاجار بۆی چووبن، ده‌ه‌رقه‌تی نه‌ده‌هاتن و به‌شكاوى ده‌گه‌رانه‌وه.

یوسف خواجه‌ی كورێ ئایى خواجه‌ی كاشغه‌ری زه‌مانه له‌ كاشغه‌ره‌وه روو به‌میسر و شام و شاره‌زووری ئازووتبوو. له‌گه‌ل ئاوپه‌حمان پاشای حوكمراڤانى بابان رێككه‌وتبوو، كه حكوومه‌تى بابانى دووچار به‌ئه‌زه‌ت كرد روو به‌تاران و خوراسان هه‌لات. كه‌وته نێو كورده‌كانى خوراسانه‌وه و به‌ناوى سونیه‌تى گه‌لیكى كورد و توركمانى ئه‌و جیگایه‌ی كرده هاو‌ده‌نگی خۆی و ته‌پلى عوسیانى له‌ قاجاران لێدا.

مه‌مشخان له‌و نێوه‌دا ناچاربوو یارمه‌تى یوسف خواجه بكات؛ له‌ كوردی زه‌عفه‌ران ده‌سته‌یه‌كی له‌شكر داى. یوسف خواجه به‌ناوى شیععه كوژتن كه‌وته نێو میلله‌تى مه‌زلوومه‌وه، ده‌ستی به‌تالان و كوژتار كرد. فه‌تالی شای قاجار پێش به‌فیتنه‌گرتنى له‌سهر خۆی فه‌رزكرد، له‌شکرێکی قورسی له‌ ژێر فه‌رمانی محه‌مه‌د وه‌لى میرزای قاجار نارد سهر یوسف خواجه. له‌ پاش گه‌لیك كوژتار، یوسف خواجه شكا. كورده‌كانى خوراسان له‌سهر پیاویكى بیگانه دووچار به‌ئه‌زه‌ت و كوژتار بوون.

مه‌مشخان له‌گه‌ل كوژراوان به‌دیله‌ گه‌را و به‌ ۱۵۰۰ كه‌س كورد و توركمانه‌وه بۆ تاران ناردان و له‌ مانگی په‌جه‌بى ئه‌و ساڵه‌دا كوژران. (جلد ئه‌وه‌ل ته‌ئریخ قاجار لاپه‌ره ۱۲۲ - ۱۲۳).

۴- مه‌ته‌ناخانى كوردی تالش

ئه‌و بنه‌مائه‌ی كوردی تالش، هه‌ر سهر‌به‌خۆ بوون و له‌ جه‌نگه‌لى تالش ئازاد ده‌ژيان. له‌ ده‌وری حكوومه‌تى كوردی زه‌ند زۆر چاك راپانده‌بوارد. هه‌تا ده‌وری قاجاره‌كان، حوكمراڤانى سهر‌به‌خۆ بوون.

سالی ۱۲۰۵ که دهستی قاجار له ئییراندا کهوته سهر دهستی زندهکان خاکی ئییرانیش کهوته ژئیر حوکمی ئاقا محهمه دی قاجارهوه، ئهوجا قاجارهکان به ئاسانی بۆ ههموو ئهماردهت و حوکمداریکی کهنارهکان دهستیان هاوژیت.

ئاقا محهمه د له ژئیر فهرمانی جان محهمه دخانی قاجاردا، لهشکری ناردده سهر مستهفاخانی حوکمداری کوردی تالش.

لهشکری قاجار له ئهردهوئلهوه پروو به تالش بزووت. مستهفاخان له کوردهکانی تالش لهشکری کوکروهوه و چوو پیچی به قاجار گرت و له ههر دوولاهه کوژتار دهست پیکرا، له نه تیجه دا محهمه دخان شکا و به پهریشانی ههلات و گهراوه دوایی. کوردهکان به تالانکردن و شادمانی چوونهوه تالش.

سالی ۱۲۰۹ ئاقا محهمه د بۆ گرتنی خاکی ئیبراهیم خهلیلخانی جوانشیر لهشکریکی قورسی هه لگرت و پهلاماری بردی له سهر پردی «خودا ئافهرین» مستهفاخانی قاجاری ناردده سهر تالش. مستهفاخانی تالشی ههلات، گهوره و کاربه دهستانی تالش که لهوه ئاگاداربوون، ژن و مندال و پتیوستی مالیان هه لگرت و کهوتنه نیو کهشتی ئاوهوه و پروو به سالیان ههلاتن. ئه هالی سالیان له ترسان وه خویان نه گرتن.

تالشهکان به ناچاری له نیو ده ریادا له نگه ری کهشتیان به ردا وه بۆ هه لمه تدانی دوژمن خویان ئاماده کرد.

هیتندیکیش له تالشهکان له نیو چیا و دۆلهکانی کیتوه به رزهکاندا خویان په نهاندا. لهشکری قاجار لنگیاندا سهر کهشتی کوردهکان و دهستیان به کوژتاریان کرد، گه لیک پوهه سا و ۲۰۰ نه فهر ئه هالیان به دیل گرتن و بردیانه لای ئاقا محهمه د. به ئه زیه ت و وه حشیانه پارچه و له تکه تیان کردن. هیتندیک له مال و مندالی تالشیهکانیان ناردده ئهردهوئیل و مازنده ران.

شانوازانانی شاپلینگ خان که به دیل گیرابوو، نوازش کرا و خهلاتیان کرد، بۆ روژتیک بۆ به کاربردنیان دلخووشیی داوه. (جلد ئه وهل، ته ریخ قاجار، لاپه ره ۳۸).

به هاتووچوکردنی پیاوانی خهیرخوا، مستهفاخانیان له گه ل قاجارهکان ریکخستهوه و له ژئیر ئیداره ی قاجارهکاندا مستهفاخان کراوه به حوکمرانی تالش.

سالی ۱۲۲۰ مستهفاخان به په نهانی له گه ل حکومه تی عرووس ریککهوت و شهرت و قه رار له نیوانی ههر دوولا دهست پیکرا. هیز و ئه سلیحه ی له عرووسه وه بۆ ناردرا؛ روژ

به‌رۆژ له خۆ کۆکردنه‌وه خه‌ریکبوو.

سالی ١٢٢٢ مسته‌فاخان له عرووسه‌کان دڵ پیس بوو، که‌وته ئه‌ندیشه و ترسی ئه‌مه‌وه که نه‌بادا عرووس خاکه‌کی لێ بگرن و خۆشی پووچکه‌نه‌وه؛ ناچار له‌گه‌ڵ نایبوسه‌لته‌نه، عه‌باس میرزا موخابه‌ره‌ی کرد.

مسته‌فاخان له ئیشتی قاجار و عرووس ئاگادار نه‌بوو که به‌په‌نهانی له پێککه‌وتندا بوون؛ داوای یارمه‌تی له قاجاره‌کان کرد. ئه‌وانیش به‌سستی نه‌جوابیان داوه و نه یارمه‌تیشیان کرد. به‌لام مسته‌فاخان خۆی راگرت، که‌م که‌مه رووی له سه‌رکه‌وتن و بزووتن کرد.

نایبوسه‌لته‌نه له‌بری کۆمه‌گی کردن، پیرقولی ناو سه‌رکرده‌یه‌کی خۆی نارد و گه‌لیک مالی ئه‌هالی تالشی بارکردن و بردنیه ئه‌رده‌وێڵ. قاقه‌زیشی له تالشیه‌کان ده‌نوبسی و دڵخۆشی ئه‌دانه‌وه که له مسته‌فاخانیان بپچرئه‌وه.

مسته‌فاخان به‌گه‌رمی له‌گه‌ڵ عرووس پێککه‌وت، چهند هه‌زار سالدات و چهند پۆلکونیک عرووسی به‌چه‌ک و ئه‌سپاییکی زۆره‌وه خواست که بچنه ناوچه‌ی ئه‌ماره‌تی تالشه‌وه.

نایبوسه‌لته‌نه که له‌وه ئاگادار کرا له‌شکرێکی قورسی هه‌لگرت و چووه نه‌خچه‌وان تا‌کو په‌لاماری تالش بدات. عرووس له هه‌موو گۆشه‌ییکی تخووبه‌وه سالداتی ئازووته پێشه‌وه، تا‌کو په‌لاماری خاکی قاجار بدا. به‌وه عه‌باس میرزا له گه‌یشته‌نه دڵخوازی پاشکه‌وت، له بری هه‌لمه‌ت بردن، په‌لاماری درایی.

سالی ١٢٢٣ گه‌لیک شه‌ر و کوژتار که‌وته نیوانی عرووس و قاجاره‌وه. ئاوری شه‌روشه‌ر ئایسا. چهند جار کوژتاری خۆیناوی رویدا (جلد ئه‌وه‌ڵ ته‌ریخ قاجار لاپه‌ره ٩٢ - ٩٣ - هه‌تا ١٠١).

سالی ١٢٢٤ فه‌ره‌جوللاخانی هه‌وشاری بو‌چوونه سه‌ر مسته‌فاخان ناردرا ئه‌رده‌وێڵ له‌گه‌ڵ نه‌زه‌ر عه‌لیخانی شاه سه‌وان که حاکمی ئه‌رده‌وێڵ بوو پێککه‌وتن که له‌گه‌ڵ مسته‌فاخان شه‌ر نه‌که‌ن؛ ئه‌و هێزه‌ی به‌ده‌ستیا نه‌ویه به‌گژ قاجاری دا‌که‌ن. به‌جو‌ره له‌گه‌ڵ مسته‌فاخان موخابه‌ریان کرد و پێککه‌وتن.

مسته‌فاخان له‌وده‌مه‌دا مال و ئه‌سپایی خۆی ناردبووه که‌لای گامیشه‌وان (جامیشوان) و میرحه‌سه‌نخانی کوری خۆشی به‌سوپاهییکی قورسه‌وه ناردبووه سه‌ر حوسین عه‌لیخانی

باکویی. میرحسینخان لینگیدا سهریان، عه‌لیخانی رودباری، هاشم‌خانی شیروانی، محمدمدحانی برای هاشم‌خانی گرتن و کوژتاریکی قورسی کرد و گه‌راوه تالش.

له‌ولاهه سوپاهی قاجارِ پروو به‌شاری «له‌نگه‌ران» که پایتختی تالش بوو رۆیشت. دیوار و خانوبه‌ره و کوژکی ره‌نگاوپه‌نگی مسته‌فاخانیان روخاند و تالانیان کرد و گه‌رانه‌وه.

مسته‌فاخان میره‌یدایه‌تی کوپی خوئی بو لای مسته‌فاخانی شیروانی نارد، که پیکه‌وه ریکه‌کون و یاربده‌ی یه‌کتر بدهن. نه‌گه‌رچی له‌پیکه‌پساوه‌گه‌ورده‌کانی شیروان چووبوه لای مسته‌فاخانی تالش که نیوژی هه‌ردوولا بکات ناوی عومهر سولتان بوو، به‌دهست میرحسینخان به‌کوژت چووبوو، مسته‌فاخانی شیروان له‌دهش چاوپۆشی کرد. ده‌سته تفه‌نگ هاوپیژی هه‌زار که‌سی بو نارد، به‌چه‌ک و نه‌سپاب یارمه‌تی کرد.

له‌وده‌مه‌دا محمدمدحانی سه‌رکرده‌ی هوزاره له‌ته‌ره‌ف قاجارانه‌وه ناردرا سه‌ر تالش، له‌نیوانی هه‌ردوولا کوژتار کرا، قاجارِ شکان.

فه‌تالی شا میرزا بزورگی وه‌زیری نایولسه‌لته‌نه‌ی نارد تالش له‌شاری له‌نگه‌ران. میرگونه‌خانی ناموژای مسته‌فاخانی دل‌خوشیی داوه و ناردیه‌گامیشه‌وان. له‌دوچار خوئی و میرگونه‌خان پیکه‌وه چوونه لای مسته‌فاخان، بناغه‌ی دۆستی و ناشتیان له‌ته‌کا دامه‌زاند و گه‌رانه‌وه دوایی. له‌شکری قاجارِ له‌تالش ده‌رکه‌وت و گه‌راوه نه‌رده‌وێل؛ به‌لام مسته‌فاخان له‌ته‌ک عرووسا رابسته‌ی نه‌پچراند. سالی ۱۲۲۷ عه‌باس میرزا له‌مسته‌فاخان زۆر ده‌ترسا که دووچار به‌به‌لائی بکا. کازم ناو ناموژایه‌کی مسته‌فاخانی ساز کرد و فه‌تالی شاش مه‌لا عه‌لی گه‌یلانی ناماده‌کرد و ناردیانه لای مسته‌فاخان که بناغه‌ی ناشتی دامه‌زیتن و چیدیکه به‌قسه‌ی عرووس فریو نه‌خۆن. چوونیان بی‌فایده‌بوو، به‌پوچی گه‌رانه‌وه.

مسته‌فاخان زۆر به‌له‌ز له‌ده‌ستوبرد خه‌ریکبوو خاکی خوئی ده‌ست خسته‌وه و ره‌عیه‌ته بلاوه‌کانی وه‌خپکردن و خزمه‌کانی که له‌کن قاجاره‌کان گیرابوون به‌ریدان و بردنیه‌وه لای خوئی. له‌ته‌ک عرووسا ئیتفاقیکی جوانی کرد و بو یارمه‌تیدانی چه‌ک و نه‌سپابیشی لی وه‌رگرتن (جلد نه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ۱۰۴).

شه‌ر و کوژتاری عرووس و ئیتران له‌ده‌ریای قه‌زوینه‌وه تا ده‌شتی نه‌رده‌هان و فارس، مودده‌تی چوار سال ده‌وامی کرد. مسته‌فاخانی تالش وه‌کو کورده‌کانی دیکه‌ی شیروان و

جوانشیر و جهری له مهیدانی شهردا بهر اهر به قاجار په کان، راوه ستابوون، هیندیک جار
سهر ده که وتن و هیندیک جار له چیا بهرزه کانیانا خویان را ده گرت.

سالی ۱۲۲۸ ناپلیون له گهل نیمپراتوری عرووس نیتوانیان تیک چووبو، ته مای شهر و
جیدالی کرد. سهر داری عرووس «یه نه رال په دیش جو ف» له گهل حکومه تی قاجار بناغه ی
ناشتی دامه زراند، پۆل کونیک فریقان ناوی به وه کاله تی خوی ناره لای «سهر کوزر ویلی
برونتی» ئینگلیز که له ئیران بو، وه «مایور پا پوف» ناویشی ناره لای نایولسه لته نه
که له ته کیانا ماملت بکری. له وده مه شدا ئیشی عرووس و قاجار به هیند داندر و شهر
نه ما.

مسته فاخانی تالش له وه ناگادار نه بو که عرووس له ترسی ناپلیون له ته ک ئیرانا
به ناچاری سولج ده کا، ههر به هه وای پیشو رایده بوارد.

نایولسه لته نه ئه وده می ریککه وتنه یه له گهل عرووس په لاماردانی مسته فاخانی
تالشی به فهرز زانی و شهر و کوژتاری ئه و چند ساله ی له سهر کورده کانی تالش کردبو
به مال، جا له بهر ئه و هه لته لابر دنی مسته فاخان واجیب بیو. له شکرکی قورسی
هه لگرت و روو به تالش بزوت.

له لاییکه وه پیوانی ئینگلیز و قاجار له گهل یه نه رال په دیش جو ف له هاتو چوونی
موساله ده دابوون و له لاییکه تره وه نایولسه لته نه بو چوونه سهر تالش له ده ستوردا
بو.

مسته فاخان که له وه ناگادار کرا، رۆژی هوتی شهعبان هه موو جیگا ته نگه کانی گرت و
به داری چه م سه نگه ری له گه لی و دهر یه نده کاند ا گری دا و میر هه سه نخانی کوری خوشی
به سهر داری سوپاه ناره پیش نایولسه لته نه.

مسته فاخان که شتی شهر ی له گامیشه وانه وه خسته نیو دهر یاوه و له هه موو لاییکه وه
شهر ده ست پیکرا، قاجار روو به شاری له نگه ران رۆشتن، تویی کورده کان له نیو که شتیدا
دهستی به ئاورباران کرد. له دوو سه عات زیاتر هه ردوولا به توپ یه کتریان ئاورباران کرد.
له نیوانیدا چند زابت و سالداتی عرووس کوژان؛ له نه تیجه دا قاجار شکسته ی
تیکه وت. به لام چونکه سوپاهی قاجار له سی جیگای خاکی تالش قه لای دروست ده کرد،
سوپاهی شکا و له و جیگایانه خویان گرته وه.

له نزیک له نگه ران و له «قرق ناغاج» و له «شلومار» مسته فاخان چوار مانگ ئه و

قه‌لایانه‌ی ده‌ورده‌دا و هه‌موو شه‌و و رۆژتیک تۆپ و تفه‌نگ ئاوردان له‌ کاردا بوو.

نایب‌ولسه‌لته‌نه‌ بۆ موسال‌ه‌حه‌کردن له‌گه‌ڵ عرووس سادق‌خانی کورێ نه‌جه‌ف قولی‌خانی کوردی گه‌رووس و «مسته‌رلزی» زابنتی تۆپ و «مسته‌ر گوملی» دو‌قتۆری ئینگلیزی ئاماده‌کردن و بۆ موسال‌ه‌حه‌کردن ناردنی‌ه‌وه‌ لای سه‌رداری عرووس؛ به‌لام سه‌ری نه‌گرت. جه‌نه‌رال ره‌دیش‌جۆف ئه‌وانه‌ی هه‌موو به‌هه‌ل‌خه‌له‌تاندن زانی و ناردنی‌ه‌وه‌ دوایی (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ١٢٦).

له‌سه‌ر ئه‌وه‌ شه‌ر له‌نیوانی عرووس و قاجار گه‌رم بوو. عرووس له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه‌ ته‌قویه‌ی کورده‌کانی کرد. جه‌عفهر قولی‌خانی کوردی دونبۆلی و مسته‌فاخانی تالش و مسته‌فاخانی شیروانی و جه‌عفهر قولی‌خانی ئاغای جه‌بری به‌ریز له‌ ئیره‌وان و نه‌خچه‌وان و قه‌ره‌چه‌باغ و قه‌ره‌داغ ده‌ستیان به‌کوژتاری قاجاران کرد.

فه‌تالی شای قاجار له‌ تارانه‌وه‌ روو به‌ئاوریا‌یگان خشا و نایب‌ولسه‌لته‌ی له‌شه‌ر مه‌نع کرد. قاجار به‌شکاوی روو به‌ته‌ورێز کشانه‌وه‌.

مسته‌فاخانی تالش چه‌ند قه‌لایه‌تیک قاجار دروستیان کردبوون گرتنی و گه‌لیک تالان و ئه‌سپابی ده‌ستکه‌وت و خاکی خۆشی له‌ قاجار پاک‌کرده‌وه‌.

جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ١٣٨ ده‌لێت: بیست نۆی مانگی شه‌والی ئه‌و ساله‌ عه‌هدنامه‌یه‌ک له‌نیوانی حکومه‌تی عرووس و ئیران له‌ خاکی «قه‌ره‌باغ» له‌ مه‌حالی (گولستان) له‌ که‌نار چۆمی «زێوه» -که‌ له‌شکرگای عرووس بوو-نویسراوه‌. هه‌ردوو حکومه‌ت ته‌س‌دیقیان کرد که‌ ده‌ فه‌سله‌، له‌ فه‌سلای دووهم و سی‌یه‌مدا قه‌راریان دا خاکی تالش له‌ ئه‌رده‌ویله‌وه‌ هه‌تا ئه‌زه‌لی به‌ «خان نشین» ناو بنریت و له‌ژێر چاوه‌دێری هه‌ردوو حکومه‌تدا رابگیرێ و عرووس سوێندخۆر و پشتیوانی بیت.

له‌و ته‌ئریخه‌دا تالش که‌وته‌ ئیداره‌یه‌تیک چاک و خاوتنه‌وه‌. چاودێری عرووسیان قبوڵکرد و قاجاریان نه‌ویست. له‌ ته‌ره‌ف موهه‌ندیسانی هه‌ردوو حکومه‌ته‌وه‌ تخویان بۆ دانان و عرووس به‌هه‌موو هی‌زتیکه‌وه‌ ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی ئه‌و خاننشینی کورده‌ کرد. مسته‌فاخان زۆر به‌نازادی له‌گه‌ڵ ڕێکی و دامه‌زراندنی حکومه‌تی خه‌ریکه‌بوو.

له‌ موده‌تی دوو ساله‌ ئه‌و خاکی گه‌وره‌ و ئاوه‌دان بوو، زۆر چاک ڕووی له‌ سه‌رکه‌وتن کرد. گه‌لیک ده‌وله‌مه‌ند و خاوه‌ند کار و کاسبی و پیشه‌بوو. وه‌ تۆپ و تفه‌نگ و قۆرخانه‌یه‌کی قورسی پێکه‌وه‌نا. له‌شکر و سوپاهی، وه‌کو سالدات و قازاخی عرووس

ته‌علیم ئه‌درا، له‌ ته‌ره‌ف عروسه‌وه زابت و پیاوانی زانا و کاردارانی بۆ ناردرا بوو. ئومووری شی به‌ده‌ستووری فه‌ننی بۆ دامه‌زراندرا.

مسته‌فاخان هه‌تا ساڵی ۱۲۳۰ هه‌جری له‌ژێر چاودێریی حکومه‌تی عروسا به‌حوکمداری تالش رایبوار، له‌ مانگی ره‌جه‌یدا نه‌خۆش که‌وت و به‌ئامورشی یه‌زدان شادبوو. سێ کۆری له‌ پاش به‌جیما ۱- میر سه‌سه‌ن ۲- میر حوسین ۳- عه‌باس به‌گ.

۵- میر سه‌سه‌نخانی کۆری مسته‌فاخانی تالش

که‌ مسته‌فاخان مرد، کۆره‌کانی پێکه‌وه رێک نه‌که‌وتن، شوپشیان که‌وته‌ نیتوانی. میر سه‌سه‌نخان بۆ ئه‌مه‌ی که‌ به‌یته‌ جیگانشینی باوکی، چووه‌ لای «سه‌قاپیج» که‌ سه‌رداری عروس بوو له‌ ئاوربایه‌گان. له‌وده‌مه‌شدا نیتوانی ئێران و عروس زۆر به‌خۆشی پاده‌برا.

عه‌باس میرزای [قاهه‌زی] له‌ «سه‌قاپیج» ی نویسی و داوای میر سه‌سه‌نخانی کرد، سه‌قاپیج زۆر به‌ناپیاوای میر سه‌سه‌نخانی گرت و ته‌سلیم به‌نایب و له‌سه‌لته‌نه‌ی کرد. عه‌باس میرزا ته‌سلیم به‌قولیخانی سه‌عه‌ده‌لوویی حاکمی خه‌لخالێ کرد، که‌ ئاگاداری بکا و هه‌لته‌یی.

میر سه‌سه‌نخان که‌لێنی ده‌ست خۆی خست و هه‌لات و چووه‌ تالش. سوپاهیکی زۆر چاکی له‌ کوردی تالش سازکرد و په‌لاماری خاکی له‌نگه‌رانی دا. چهند شه‌رێکی له‌گه‌ڵ عه‌رووس کرد و گه‌لیک خۆینی لێ رشتن و له‌نگه‌رانی گرت و چووه‌ سه‌ر «ئه‌رگه‌وان». ئه‌وبیشی به‌شه‌ر و کوژتار له‌ چنگ عه‌رووسی ده‌رخست.

میر سه‌سه‌نخان خاکی بابی به‌ته‌مامی له‌ عروس ئه‌ستانده‌وه و ئالای سه‌ره‌خۆبی تیدا هه‌لدا و ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی حکومه‌ته‌ کرده‌وه. «سه‌قاپیج» له‌وه که‌ ئاگادار بوو، هه‌ره‌شه‌نامه‌یه‌کی بۆ حکومه‌ته‌ی قاجار نارد که‌: بۆچی مه‌یدان به‌میر سه‌سه‌نخان دراوه هه‌ینه‌ کوژتار له‌ عروس بکا.

عه‌باس میرزا سوپاهیکی قورسی له‌ ته‌ورێز رێکخست و له‌ رێگای ئه‌رده‌وێله‌وه ناردیه سه‌ر میر سه‌سه‌نخان و هه‌ردوولا ده‌ستیان به‌کوژتار کرد.

له‌ لای عروسه‌وه مسته‌فاخانی شیروانی و محمه‌ده‌خانی کوردی شه‌کی به‌له‌شکری شه‌کی و شیروانه‌وه و ئه‌لگسانده‌ری والی گورجستان به‌تۆپ و قۆرخانه‌وه سالدا تیکی زۆری هه‌لگرت و له‌گه‌ڵ له‌شکری کورده‌کان روو به‌مه‌حالی شه‌کی ئازۆتیان. حاجی محمه‌ده‌خانی کوردی قه‌ره‌گوێز له‌گه‌ڵ مسته‌فاخان رێککه‌وت و چووه‌ لای.

حکومەتی قاجار لەولاه مەهدی قولیخانی کوردی جوانشیریان لە ڕێگای موقری و بەرکەشات ناردە سەر میر حەسەنخان. مەهدی قولیخان لەگەڵ میر حەسەنخان ڕێککەوت و بەو لەشکردی پیتی بوو چوو پێش مستەفاخانی شیروان. دوو لەشکری کورد بەگژ یەکتەدا چوون و گەلیکیان لێک کوژت.

فەتالی شا کە وایزانی بەپەنھانی یارمەتی میر حەسەنخانی کرد. ئاقا سلیمانی گەیلانی بەفەوجە شکاکەووە ناردە کۆمەکی میر حەسەنخان و ڕوو بەعرووس چوو. گەلیک کوژتاری لێکردن.

مستەفاخان شیروان چارەدە ساڵ بوو لەسەر ئەو خاکە لە تەرەف عرووسەووە حوکمران بوو. ھەرەکو شەوی نوێ موخەرەم کەوتبوو دەستی، لە پاش چارەدە ساڵ شەوی نوێ موخەرەم ئەو خاکە کەوتە دەست میر حەسەنخان.

میر حەسەنخان لە قەلای لەنگەرانیوە چوو سەر قەلای سالیان و ئەویشی بەشەر گرت. لە جلدی ئەوەڵ تەئریخ قاجار لەپەرە ١٩٤٥ دەلیت «سەد ھەزار خەروار نارد کە لە تەرەف مستەفاخانەووە بەتیشوو داندرابوو، کەوتە دەست میر حەسەنخان».

میر حەسەنخان بەئازادی و ڕەشیدی ناوبانگی کرد و لەنیو ئیسلامدا لەبەر زۆری شەرکردنی لەگەڵ عرووس بە «ئەسبەقولوجاھدین» (اسبق المجاہدین) لەقەبی داندرا و لەگەڵ فەتالی شای قاجار نیوانی چاک کرد.

ڕۆژی ١٢ی موخەرەمی ساڵی ١٢٤٠ بەحوکمرانی تالاش ناوێرا. حکومەتی قاجار ئەو حکومەتە لەژێر چاوەدێری خۆیدا تەسدیق کرد و میر حەسەن بە «میر حەسەنخانی تالشی» لەقەب کرا.

ھەرەکو باسکرا مستەفاخان و محەمەدخان ڕوو بەخاکی خۆیان کشان، وە بەقاجار کوژتن خاکی شەکی و شیروانیان خستەووە دەست و بەزۆری بازوو و شیرینی تیش خاکی خۆیان لە قاجار پاک کردەووە.

مستەفاخان لەسەر شیروان و محەمەد حوسێن خان لەسەر شەکی بوونەووە بەحوکمران و لە ژێر چاوەدێری عرووسا حکومەتیان دامەزراند.

حکومەتی قاجار بۆ خستەووە دەستیان کوشان و پیاوی چاپلوسییان ناردە لایان کە ماملەت بکەن، بەتۆپ و تفەنگ جواب درانەووە.

میر حەسەنخان لەگەڵ کوردەکانی شەکی و شیروان ڕێککەوت و دەستی بەئومووری

خۆی کرد. گاه له گهڵ ئێران و گاه له گهڵ عرووس به په نهانی خۆی رێک ده خست. به و جوړه پینچ سالی ته و او و به بێ کێشه به حوکمداری رایبوارد.

تهشکيلي نهو حکومه ته له عرووس گران هات؛ سه قايوچ سه رداری عرووس هه ره شه نامه يه کي دووهمی بو حکومه تی قاجار نووسی و گوته که میر حه سه نه خان له ده ست عرووس دا بو ته سلیم به قاجار کرا که نه هیلن بیزویت؛ ئیستا حکومه تیکی وای دروست کردوو ه سبه یینی په لاماری قه وقاز ده دات. ئه گهر قاجار له وه دا ده ستی نه، له شکریکی بکاته سه ر و نه منیش به له شکره وه پشته لیده گرم.

عه باس میرزا له شکریکی قورسی له رێگای نه رده ویتله وه ناره سه ر میر حه سه نه خان. له ولاشه وه سه قايوچ سالدات و موهماتیکی قورسی به توپ و قورخانه وه ناره سه ری.

میر حه سه نه خان که له وه هوشیاربو ناچار خۆی به ردا و روو به نه نه لای و گه یلان هه لات. له مانگی شه والی ١٢٤٥ی هیجری له وێ خۆی نه گرت و چوو ه مازهنده ران و له ویتوه چوو ه تاران. فه تالی شای قاجار ته مای بوو بیبه خشی، به لام له ولاوه سه قايوچ داوای کرد.

له نیوانی ئێران و عرووسا گه لێک گفتوگو کرا؛ عرووس هه ر داوای کرد. فه تالی شا قهراری دا که ته سلیم به سه قايوچی بکات و بینیرته تفلیس.

میر حه سه نه خان له و موده ته دا نه خۆش که وت. له مانگی زیلحه جه به ئامورزشی یه زدان شاد بو و له تاران ناژتیان.

خاکی تالش کرا به دووبه ش، لای نه نه لای و ده ربای قه زوین وه به ر عرووس که وت، لای نه رده ویتیش درا به قاجار. ئیتر نه و خانه دانه هونه رمه نده ی کورده پوچ کراوه.

٦- ئیبراهیم خه لیل خانی کوردي جوانشیر

بنه ماله ی جوانشیر له خاکی قه ره باغ و قه رچه داغدا حوکمران بوو، وه له [ناو] ئومه رایانی کوردستانا ناوبانگیان هه بوو. ئیبراهیم خه لیلخان وه کو ئومه راکانی کورد له گهڵ حکومه تی زه ند پتکه اتبوو. که سیلاوی قاجاره کان به خاکی ئێرانا په رشبوو، برام خه لیلخان سه ری بو نه نه واندن.

سالی ١٢٠٧ ئاقا محمه دی قاجار قاقه زی لی نووسی که ئیتفاقی له ته کا بکا، برام خه لیلخان به توپ جوابی داوه.

ئاقا محمه د شه ش هه زار پیای شه رکه ری نازای له ژیر فه رمانده ی سلیمان خان نیزامولده وه دا ناره سه ری. برام خان که ته ماشای به خت و نیوچاوانی کورد و قاجاری

کرد، مامله تی له شهړ چاکتر دی. عه بدولسه مه د به گي ئاموزای خوۍ سازکرد و بو تارانی نارد.

مورته زاقولیکhani قاجار له نیوهی ړیگا چوه پیشی شهریان پی فروت و برینداریان کرد و به برینداری گرتیان و سهریان بری و که له شیان نارد شیراز.

برایم خلیل خان لهو سهر بهورده که ئاگادار بوو، رقی ههستا و ئاوری تیبه ربوو. ددزیه چی له تهک حکومتی عرووسا موخابه ری کرد. سالی ۱۲۰۹ له تهک والی تفلیسا ړیککه وتن و په پمانی خوشه ویستیان گریدا (جلد ئه ول، ته ریخ قاجار، لاپه ر ۳۸).

برایم خلیل خان له گه ل کورده کانی «شیروان و شماخی و قه به و دهر به ند» گفتوگزی کرد و ړیککه وت و هاتو چویان ده ست پیکرد و بو به رابه ری قاجاره کان پیوستانیان سازدا.

له ولاره ئاقا محمه د له بزوتنی کورده کان خه به ردار بوو؛ سوپا هیکی له ژیر فهرمانی وه زیر له شکر میرزا ئه سه دخان نوو ریدا نارد سهریان. برایم خلیل خان هه موو جیگا ته نگه کانی گرت و پردی خودا ئا فهرین که له سهر چومی ئاراز بوو، روخاندی. له مبه ره و به ره وه توپی لی گریدا و ئاماده ی شهړ بوو.

له شکری قاجار به شهړ و کوژتار که وته نیوانیان، کورد هه رچه نده کوژان پیشیان پی نه گیرا. قاجار گه یشتنه سهر پردی خودا ئا فهرین و پرده که یان دروست کرده وه، له هه ر چوار لایه وه بورجیان دانا و پریان کرد له توپ و ئه سپایی ئاورین. ئاقا محمه د بو خوشی به له شکره وه گه یشته سهریان. شهړ و کوژتار گهرمه ی تیکه وت و له شکری قاجار له قه لای «په نا ئاوا» په نگانه وه.

برایم خلیل خان به چوستی شهړی کرد و ړیزه ی دوژمنی ده شکاند. توپ و تفه نگ له هه ردو و لاره دهستی به ئاورباران کرد. برایم خلیل خان محمه د به گ و ئه سه د به گی ناردن و جیگا سه خته کانیان گرت.

ړه زاقولیکhani قاجار هه لمه تی برده سهر سهرنگه ری «ته ختی تاوس» برایم خلیل خان به ده هزار شهړ که ره وه پیشی پی گرت و دهستی به کوژتاریان کرد.

ئاقا محمه د لهو شهړه شپزه کرا و ته نگه ی پی هه لچنرا و که وته ته قه لای فیل و ده له سه وه. پیوانی زانای خسته نیوان که به مامله ت ئیش بر نه وه. قاقه زکی په پمانامه ی بو برایم خلیل خان نارد. ئاقا محمه د له قاقه زه که یدا ئه م شیعه رشی به فارسی بو نوویسی:

ز منجنيق فلک سنگ فتنه می بارد

تو ابلها نه گریزی به آبگینه حصار

برایم خلیل خان بهم شیعره فارسییه جوابی داوه:

گر نگهدار من آنست، که من می دانم

شیشه را در بغل سنگ نگه میدارد

له لاییتکه وه به موخابه ره و قاقه ز نوویسین، برایم خلیل خانیان را گرتبوو، له لاییتکی دیکه شه وه شهش ههزار سواره ی قاجاریان ناردبووه سهر برازاکانی برایم خان و به شهر و کوژتار گرتبوویانن.

برایم خان که له وه گه یشت، ئاوری له جهرگ به ربوو، له هه موو لاییتکه وه دهستی به هه لمهت بردن کرد و قاجاره کانی هه لسووراند و وه تهنگی هینان.

ئاقا محهمه د که وه ته پارانه وه و قاقه زی لی نوویسی و دلخوشیی داوه و برازاکانیشی بهردا و بۆی نارد وه. قاجار پوو به ئه رده ویل گه رانه وه یان قه راردا (جلد ئه وهل - ته ئریخ قاجار - لاپه ره ۳۹).

ئاقا محهمه د گه وه و کار به دهست و لاوه ئازاکانی قاجاری کوژکرده وه و پیتی گوتن که: «ئیمه به ئومیدی گرتنی ئاوربایه گان و قه وقاز له شکرمان هینا سهر قه لای په ناوا، ئیستاکه ش هیچمان بۆ نه کراوه و زستانیشی به سهرهات و له دهست کورد نفووسیکی قورسیشمان پووج کرانه وه» جهوان و پیره کان ئه وه یان به بیری ئاقا محهمه د کرد، له سهر ئه وه قه راریان دا دهست هه لگرن و پوو به ئه رده ویل بگه رپنه وه.

خان له پاش ئه وه دهستی به خو کوژکرده وه کرد و له تهک حکومه تی عرووسی یکه تی و خوشه ویستی گرتدا و ریککه وت. هه رچه کی پتوبستی بوو له عرووسی کری و تۆپ و ئه سپابیکی قورسی پیکه وه نا. بۆ ئینتزامی سوپاه و تۆپ و ئاوردان زابت و زانایانی عرووسی هینا کن خو ی و به ده ستووری عرووس سوپاهی ریکه خست.

سالی ۱۲۱۲ ئیمپراتوری عرووس مرد. سالدات و زابیتیکی که له لای بوو گه رانه وه دوایی. برایم خلیل خان ته نها له گه ل ئومووری حوکمرانی خه ربکبوو. ئاقا محهمه دی قاجار ئه وه ی به که لیتن زانی و بۆ شکاندن کورده کانی تالش و شیروان و قه ره باغ له شکرکیکی قورسی سازکرد و له تاران ده رکه وت و پوو به ئه رده ویل سوپاهی ئاژۆت.

برایم خلیل خان که وه ته ترس و ته قه لاوه، ناردی پردی خودا ئافه رینی شکاند و قه لای

په ناناوای قایمکرد و جیگا تنگ و دهر بنده کانی کرده مه تهریز و بۆسه.

ئاقا محهمهد له ولاره روو به پردی خودا ئافهرین له شکری لیخوری؛ که گه یشته سه ر ئاراز، پردی به روخاوی دی. که له کی سازکرد و له شکره که ی به هزار ئه زیته په رانده وه، به لام له که له کدا گه لیک له له شکری به ئاودا چوون و خنکان.

برایم خلیل خان له خۆی وردبۆ، به رابه ری کردنی به ئه زیته و په ریشانی زانی. ژن و مندال و ئه سپاییکی پیتی دهر بازبوو هه لگرت و رووی کرده شه کی و خاکی گزیه.

قاجاره کان به بی شه رو شوپ چوونه نیتو په ناناو اه، مال و گه نجینه به کی چند سه د سالی - که له تهره ف ئه و بنه ماله گه وره یه کوکرا بوونه وه - که و ته ده ست تورکمانی قاجار. ژن و مندالیکی زۆری کورد به سه ره رمی تورکمان زگدرا ن و گه لیک به دیل گیران. تورکمان گه لیک به دورنده یی و وه حشیانه بزووتنه وه و هیندیک مالیشیان به جارتیک پوچ کرده وه. شهوی شه مووی ۲۱ مانگی زبلحه جهی سالی ۱۲۱۲ دوو کهس له جهرگ سووتوانی کورد، چوونه سه ر ئاقا محهمهد و به خه نجهر پارچه پارچه یان کرد و ئه مانه تی حوکمداره کانی کوردی زه ند و هی دیکه ی که له لای بوون، هه لیان گرت و چوونه لای سادقخانی شکاک (جلد ئه وه ل - ته ئریخ قاجار، لاپه ره ۴۵).

که ئاقا محهمهد کوژرا، شکسته که و ته سوپاهی قاجاره وه. برایم خلیل خان له هه موو لاییکه وه په لاماری دان و گه لیک کی کوژتن و تالانیکی زۆری ده ست خۆی خست و گه راره خاکی خۆی و دهستی به دامه زرانده وه ی کیشوهری کرد.

سالی ۱۲۱۳ فه تالی شای قاجار حوکمداری تازه ی ئیران له شکریکی له ژیر فه رمانی حوسین قولیخانی عیزه دینلودا ناردده سه ر قه لای په ناناوا و به شکسته بی و په ریشانی گه راره دوایی. له و سالددا مانگی سه فه ر فه تالی شا له گه ل برایم خان موخابه ری کرد و بناغه ی دۆستی و ئاشنایه تیان دامه زراند، حکومه تی جواش شیر له تهره ف فه تالی شاهه ته سدیق کرا.

فه تالی شا له ته وریز بوو، برایم خان «ئه بو فه تح خان» ی کوره بچووکه ی خۆی ناردده لای، له مه حالی گه رمه و له میانج گه یشته فه تالی شا و بنچینه ی یتکه تیان گریدا و خه لات و نیشانی حوکمداری بۆ برایم خلیل خان نارد و ئه بو فه تح خانیشی به خان له قه ب کرد (جلد ئه وه ل - ته ئریخ قاجار، لاپه ره ۵۲).

سالی ۱۲۱۵ فه تالی شا بۆ ئاشنایه تی پایه داربوون، حه سه نخانی قه ره گو بزیلی بۆ

خوازىنى ناردە پەنناۋا، كىچى بىرايم خەلىل خانى بۆفەتالى شا خواست و گوتىزىيانەۋە.

قاجار بەۋەش دەستىيان ھەلنەگرت، ھەر پۇژەي بەبھانەيەك دەست درىژيان دەکرد. بىرايم خەلىل خان ناچاربۇ دىسان لەگەل عرووس پىككەۋتەۋە و ناردى سالدات و قازاخ و زابىتىكى زۇرى عرووسى بىرە لاي خۆي و ئىتفاقىتىكى قايمىيان كىرد.

فەتالى شا لەۋە زۇر ئەندىشەناك بوو؛ ئەمرى دا بەعباس مىرزاى نايۇلسەلتەنە كە سۇپاھىتىكى قورس بىباتە سەر كوردەكان. سالى ۱۲۱۸ عەباس مىرزا لەشكىرى ناردە سەر قەللى پەنناۋا. لەۋلاۋە بىرايم خەلىل خان پىتى زانى، جەغفەر قولىخانى نەتەۋەي خۆي و فەزل عەلى بەگى جوانشىرى ناردەنە گەنجە. لەۋلاۋە سالدات و قازاخىتىكى زۇربان بەئالەت و موھىماتەۋە ۋەرگرت و گەرانەۋە قەللى شۇوش.

بىرايم خان محەمەد حەسەنخانى كورى خۆي و سۇپاھى قەرەباخ و لەشكىرى عرووسى ناردە سەر پردى خودا ئافەرىن، لەۋلاۋە ئىسماعىل خانى دامغانى بەئەمرى نايۇلسەلتەنە ببۇ بەپىشمەرگەي. لەشكر گەيشتە چوار فرسەنگى پردى خودا ئافەرىن، كورد و عرووس بۆپىش بەقاجار گرتن بزۇوتن و شەرىتىكى زۇر چاكىيان كىرد.

ئىسماعىل خان شېرزە كرا و تەنگەيان پى ھەلچىنى و نىزىكى ھەلەتن و شكانىشى بوو، بەلام عەباس مىرزا بەھاۋارىيەۋە چوو. كە تارىكى شەۋ داھات دەست لە كوژتار بەردراۋە، كوردەكانىش چوونە قەللى شۇوشەۋە.

عەباس مىرزا لە لايىكەۋە ھەلمەتى برد فەتالى شاش لەلايىتىكى دىكەۋە و پوو بەتەختى تاۋوس پۇيشت و دەستى بەشەر و شۇرش كىرد. عەباس مىرزا قەللى ئاق ئوغلانى گرت و لە رىگاي چناقچىيەۋە پوو بەقەللى پەنناۋا پۇيشت. بىرايم خەلىل خان بۆبەرابەرى ئامادەي شەربوو.

«گورگىن پۇلۇنىك» و «كاتارا ۋىكى» فرماندەي عرووس بەسۇپاھىتىكى عرووسەۋە لە گەنجە دەرگەۋتن و بەھاۋارى بىرايم خەلىل خانەۋە چوون و پوويان كىردە پردى خودا ئافەرىن.

نايۇلسەلتەنە كە ۋايزانى، ناچار بۆپىش بەپۇلۇنىك گرتن، جەلەۋى سۇپاراندەۋە، پۇژى ۲۵ مانگى پەبىيى يەك، لەشكىرى قاجار پىپاۋەنە كۆشان، تۆپ و تەفەنگ لە ھەردوۋلاۋە دەستى بەتەقە و گرەمە كىرد. لە پىپاۋە ناۋدارەكانى قاجار گەلىك بەر گوللەتۆپ كەۋتن.

عرووس له لاییکه وه له گهل شهر خه ریکبوو، له لاییکه دیکه وه مه ته ریزیان ده کولی و له لاییکه تروه توپیان داوژت.

فه تالی شا که وته نه ندیشه وه، حوسین قولیخانی دامغانی به شش هزار پیاوی نازاوه ناردده یارمه تی عه باس میرزا. شش شهو و شش رۆژان له سه ر ییک شه و کوژتار کرا. لهو شه ره دا پۆلۆنیک له سی جی زامدار کرا. عرووس به شه و که وته نه نیو قه لای «ته رناوت» وه. قاجار له وه گه یشتن چوار ده وه ی قه لایان گرت. پۆلۆنیک هه تا سی رۆژ ئه مانی خواست؛ شه ر راگیرا. شه وی سییهم پۆلۆنیک رینگای گه نجی گرت و بۆ ده رچوو (جلد نه وه ل - ئه تر یخ قاجار، لایه ره ۶۶ - ۶۷).

برایم خان له گهل به خیتو کردنی پردی خودا ئافه رین خه ریکبوو. له شکر یکی له قه لای په ناواو خزانده که پیش به دوژمن بگرن، سوپا هیتی ناردده پیش فه تالی شا، ته ختی تاو سیشی له دوژمن به خیتو کرد. عرووس له هه موو لاییکه وه روو به خاکی ئیران که وته نه بزووتن. فه تالی شا ئه مانی خوازت و روو به تاران گه راوه.

برایم خه لیل خان بو نیوان خوشی راگرتن له ته ک عرووسا «ئیشپه خدر» ی سه رداری عرووسی میوانداری کرد و له قه لای شوش یه کترینا چاو پیکه وت و له سه ر ئه مه قه رار و په میانیان گرتدا، که خاکی برایم خه لیل خان له ژیر چاوه دیری حکومه تی عرووسا نازاد سه ره به خو بیت. حکومه تی عرووس له هه موو ته نگانه ییکا به دراو وچه ک و سالدات یاریده ی بدات. به وجۆره په میان نامه یان نووسی و بۆ یه کترینا موژ کرد، چوار سه د سالدات و چوار توپی بز برایم خان به جیه یشت و گه راوه و چۆه گه نجی.

برایم خه لیل خان هه تا سالی ۱۲۲۱ به و په میانه له گهل حکومه تی عرووسا به خوشی رایواردو و به حوکمرانی به سه ری برد، لهو سالداهه موو ئومووری حکومه ته کانی فره نسه و ئینگلیز و عوسمانی له گهل قاجاره کانا چاکرا بوو. حکومه تی قاجار شکلیکی حکومه تبی وه رگرتبوو، رۆژ به رۆژ له ته ک حکومه ته گه وره کانا ئیتیفاقی نه کرد.

برایم خه لیل خان که وته نه ندیشه وه، چونکه لهو مودده ته دا گه لیک وه عده ی به راوه ژووی له عرووس چاو پیکه وت و له ئیداره و کرده و یانا وه ره ز ببوو، قه راری دا که عرووسی له خاکی خو ی ده رخا، به شه رتی له گهل قاجار ریککه وئ. له سه ر ئه و فیکره دهستی به موخا به ره کردن کرد.

ئه بو فه تح خانی کوپی خو ی ناردده تاران و بناغه ی ئاشنایی و دوستییان له ته ک قاجار دامه زراند.

فەتالى شا بۆ عەباس مىرزى نويسى كە يارمەتيان بكا. عباس مىرزا سوپاھىتىكى سازكردو فەرەجۇللا خانى شاھ سەوان و ئامانوللا خانى ھەو شارو ئىسماعىل خانىدا مەغانى كىردنە سەر كىردە و خىستىنە ژىر فەرمانى ئەبو فەتەخ خانەو ھەو ناردنى. ئەو لەشكرە چوو لە پردى خودا ئافەرىن پەرىيەو ھە.

جە عەفر قولى خانى كۆرى ئەبو فەتەخ خان - كە مامى ئىبراھىم خەلىل خان بوو - لە نىئو عىرووسان بوو. «مايۆر» ناو، سەر كىردە كەى عىرووس جە عەفر قولى خانى بۆ داواى مىرات كىردن لە ئىبراھىم خەلىل خان ھەوادار كىرد و سى سەد سالداتى دايتى كە بچىتە سەر ئىبراھىم خەلىل خان. بەو ھىزەو ھەو چوو قەلاى گوزىدە.

شەوى بىست و سىتى مانگى رەبىعى يەكى سالى ھەزار دووسەد و بىست و يەك لە رېگايىتىكى كە لە قەلاو ھەو بۆ مالى ئىبراھىم خەلىل خان ئەچوو جە عەفر قولى خان و چەند سالداتىك بەو رېگايەدا چوون، لە وەختى خەوا برايم خەلىل خان و ژنى - كە خوشكى سەلىم خانى شەكى بوو - كچىكى - كە خوشكەزى ھومان خانى لە گزى بوو - چەند كۆر و كچى دىكەى ئىبراھىم خەلىل خانىيان بە جارىك كۆژت (جەلد ئەو ھەل، تەئرىخ قاجار، لاپەرە (۷۹).

جە عەفر قولى خان بە قەسەى مايۆر ئەو گوناھە گەورە يەى كىرد بە بى فایدە بوو. لە نەتىجەدا ھۆكمدارى قەرەباغ لە تەرەف مايۆرەو ھەو درا بە مەھدى قولى خانى كۆرى برايم خەلىل خان.

سەلىم خانى شەكى لە ولاو ھەو ئەو سەرىھووردەى بىستەو ھەو، زۆر دىگىر بوو. قاقەزىكى لە عەباس مىرزا نويسى و گوتى: ھەر چەندە لە سەر مستەفا خانى شىروانى ھەوادارى عىرووسم ئەكەرد، ئەو لە سەر مەى مەسئەلى برايم خەلىل خان روو گەردان بووم. بۆ كۆژتارى عىرووس ئامادەم و چاوەنۆرى يارمەتيتان ئەكەم.

عەباس مىرزا ئەمەرى دا بە فەرەجۇللا خانى شاسەوان، بە ھىزىتىكى بەدەستىيەو ھەو بە يارمەتى سەلىم خان بچىت و لە تەكيا كۆمەكى بكات. (جەلد ئەو ھەل، تەئرىخ قاجار، لاپەرە (۷۹).

۷- مههدی قولیخان، کوری ئیبراهیم خلیل خان

که جه عفر قولیخان نهو بنه ماله ی پوچ کردوه، چاوه نۆری لوتفی مایۆر بوو که بیکاته حوکمداری قهرهباغ. مایۆر ناردی مههدی قولیخانی کوری برایم خلیلخانیی برده لای خوئی و دلخۆشی داوه و خهلاتی کرد و توپ و چهک و پیتویستی دایئ و ناردیهوه سهر قهرهباغ و له جیگای باوکی دایمه زراندهوه.

مههدی قولیخان له گهڵ حوکمرانی و ئیداره کردن له تهک عرووسا خه ریکبوو. ره عیه ته بلاوهکانی به لوتف و میهره بانی له سه رهخۆی کوژکردهوه.

سالی ۱۲۲۶ قاجاره کان به پنهانی میله ته که یان دهزاوت. عه شیره تی نه میر - که کورد بوو - له خاکی قهرهباغا که وتته سهر هه وه سی شوێش؛ په لاماری شووشیان دا و له دهروازه ی خه لیفه وه چوونه ژوور. گیشه گیا و نه باری دانه ویله ی سالداتی عرووس که بو یارمه تی مههدی قولیخان له شووش دانیشتبوون، سوتاندیان (جلد نه وه)، ته ئریخ قاجار، لاپه ره (۱۱۶).

حاجی محه مه دخانی قهره گۆیز له ته ره ف فه تالی شاهه ناردرا سهر قهرهباغ. نه ویش به له شکرێکی قورسه وه چوو له چۆمی ئاراز په ریه وه. مههدی قولیخان له قه لای عه سه که ران بو به رابه ری ئاماده بوو. حاجی محه مه دخان نه یوترا نزیک به وه قه لایه بیت؛ له چۆمی «ته رته ی» په ریه وه و بو سهر عه شیره تی جه برانی کورد ئاژۆت. نهو عه شیره ته له سهر چیا به رزه کانه وه لنگیان دا سهر قاجاران و کوژتاریان لی کردن و به شپه زه یی گتیرایانه وه دوایی.

جه عفر قولیخانی کوری میر حه سه نخانی کوری برایم خلیلخان، له گهڵ کوردی جه برانی ته مایان بوو له گهڵ قاجار ریککه ون؛ به لام له مه ده ترسان که نه بو فه ت خانی برا گچکه ی - که هه واداری ئیران بو - نه باده بیانگریت و ته سلیم به قاجاران بکات.

نهو لهو خه یاله دا بوو، عرووسیش ئاور له گیشه و نه بار به ردان له وانه وه ده زانی. جه عفر قولیخان و لوتف عه لی ئاغای جه برانی گرتن و خستنیه حه پسه وه، مه حموود ئاغای جه برانی هه موو عه شیره ته که ی هه لگرت و چۆوه سهر چیا به رزه کان که له کوژتنیان بیاریترین.

له و لاوه نه بو فه ت خانی جوانشیر به نایبۆله ته نه ی گوت: که بو رزگار بوونی کورده کان له ده ست عرووسا یارمه تیه ک بکا. عه باس میرزا نه وه ی به که لێن زانی له وه دوازدی

موحه پدم نه مری دا له شکر تکیان ناماده کرد که به هاواری کورده کانی قهر دباغه وه بچن.

عرووس له وللاوه جه عفره قولیخان و لوتف عه لی ناغایان سوار کردن و په نجا سوار سالداتیان له گه ل خستن و بۆ گه نجه ی به ریکردن. که گه یشتنه سه رچومی ته رته ر جلّه وی نه سپه کانیان به ده دست سالداتیکه وه بوو، هه وساری جلّه وه که یان بری و دهستیان به یالی نه سپه وه گرت و به رکی تفکوت هه لاتن، هه تا خو یان گه یانده نیو عه شیر ه تی جه برانی.

هه ر که خو یان گه یانده نیو عه شیر ه ته که، به بار کردن یان دان و روو به خاکی قاجار پویشتن؛ چوونه لای عه باس میرزا وه به لوتف و میهره بانی نوازش کران. جه عفره قولیخان کرده حاکمی قهر دباغ و سالتی چوار هه زار تومهن جیره ی بۆ بره وه (جلد نه وه ل)، ته نریخ قاجار، لاپه ره ۱۱۷ - ۱۱۸).

جه عفره قولیخان به هیژ تکی که هه بیوو، له ریگی ای نه سالدوز بۆ قه لای سولتان پویشتن و سواره ی چاردا دهرو گه یشتنه هه واری هه وشاری و مه قده م. له گه ل جه برانی ریککه وتن و هه موو عه شیر ه ته کورده کانی قهر دباغی - که له نیو میشه و لی ره وار و چیاکانا خو یان شار دبوو وه - کو یان کرده وه و باریان کردن و له چومی نارازیان په راننده وه وه له کوژتاریان رزگار کردن.

له وللاوه نابیولسه لته نه سوپا هیژی قورسی بۆ سه ر قه لای سولتان نارد که له نیونی خاکی شه کی و شیروان و شووش و گه نجه دا هه لکه وتوو. «مستهر له زی» نینگلیز نه مری دا تویه ناو ربارانه کانیان روو به له شکر گای مه هدی قولیخانی جوان شیر و عرووس کرده وه و شه ر و کوژتار ده ست پتیکرا.

چهند که پتان و نه فیچال و شه ر ژهند و تنه ها مایو ر تکیان کوژتن و مایو ر تیک و چهند سالدات و توپ به دیل گیران.

مه هدی قولیخان که وایزانی، له گه ل سواره کانی خو یی له مه یدانی خویناوی ده رکه وت و رزگار بوو. که عرووسه کان مه هدی قولیخانیان به هه لاتوو دیت، خو یان ته سلیم به قاجار پان کرد.

جه عفره قولیخانی کوپی برایم خه لیلخان له شکر ی هه لگرت و چوو شه ش هه زار ماله کوردی قهر دباغی بار کردن و بردنیه قهر دباغ و له نیو شه ر و کوژتاری ده رختن.

له قه لای په ناوا چوار سه د سالدات و دووسه د سواره ی کورد به چوار تویه وه ده رکه وتن که به هاواری له شکر ی قه لای سولتانه وه بچن. که له شکسته یی نه وان ناگاداریوون، چوونه

قه‌لای «نزناووت». جه‌عفر قولیخان به‌له‌شکروه‌ه چووه‌ه سهریان. نه‌وانیش به‌و زستانه‌ه به‌شه‌و له‌و قه‌لایه‌ه ده‌رکه‌وتن و روو به‌چیای «جمرق» هه‌لاتن. جه‌عفر قولیخان که‌وته‌ه دوویان؛ به‌لام به‌بی شهر گه‌رایه‌ه دواپی. هیتندیک نه‌رمه‌نی که‌ له‌ دامینی نه‌و چیایه‌ه‌دا بوون، باری کردن و بردنیه‌ه که‌نار چۆمی ناراز و دایمه‌زاندن.

له‌وده‌مه‌دا «یه‌نه‌رال مه‌رکیز» سهرداری عرووس، چووبوو بۆ پیکه‌یتانی شیخ عه‌لیخانی قه‌به‌ه و له‌گزیه‌ه و داغستان وه‌ مسته‌فاخانی شتروان که‌ له‌و بزووتنه‌وه‌یه‌ه ناگاداروو، گه‌راوه‌ه له‌ چۆمی «کپ» په‌ریه‌وه‌ه چووه‌ه قه‌ره‌باغ و دلخۆشی مه‌هدی قولیخانی داوه‌ه و «یه‌نه‌رال کتار اوسکی» کرده‌ه هاوالی وه‌ له‌ قه‌لای شووشی دانا و گه‌راوه‌ه تفلیس.

عه‌باس میرزا له‌به‌ر سهرمای زستان و بی‌ئالیکی و دانه‌ویله‌ه، له‌م خاکه‌دا مانه‌وه‌ی به‌چاک نه‌زانی و بانگی جه‌عفر قولیخانی جوانشیری کرد و به‌خه‌لاتی حوکمرانی قه‌ره‌باغ و قه‌ره‌داغ نوازش کرا و له‌سهر قه‌ره‌چه‌داغ دانیشتنی رائه‌سپارد، هه‌تا قه‌ره‌داغ ده‌ست ده‌خری، بۆ خۆشی گه‌راوه‌ه ته‌وریز.

سالی ۱۲۲۸ نیوانی ئیران و عرووس له‌سهر چاکبوون بوو، هه‌ردوولا بۆ پیکه‌هاتن ده‌کۆشان. عرووسه‌کان فیلتیکیان کرد، چه‌ند که‌سیکی قه‌ره‌باغییان نارد له‌لای جه‌عفر قولیخانی جوان شیر و خه‌له‌تان‌دیان؛ گوتیان ئیمه‌ له‌ ته‌ره‌ف عه‌شیره‌ته‌کانی قه‌ره‌باغه‌وه‌ه هاتوین، نه‌گه‌ر سوپاهیکمان له‌گه‌ل خه‌ن و یاریده‌مان بده‌ن، ده‌چین نه‌و عه‌شایره‌ی که‌ ماون باریان ده‌که‌ین و ده‌یانپه‌ریتینه‌وه‌ه.

جه‌عفر قولیخان هه‌له‌خه‌له‌تان‌درا و به‌یه‌نه‌رالی عرووس راگه‌یان‌درا؛ نه‌ویش له‌شکرێکی قورسی نارد پیتش. که‌ نزیک‌تریوون، له‌شکری قه‌ره‌باغ و ایزانی که‌ سوپاهی دۆسته‌ه، دووچاری یه‌ک‌تریوون کوژتاریان ده‌سته‌پیکرد.

نایب‌ولسه‌لته‌نه‌ که‌ له‌وه‌ ناگادار بوو، له‌شکری نارد هه‌واواری جه‌عفر قولیخان. دوو شه‌و و دوو رۆژ، به‌تۆپ و تفه‌نگ شه‌رکرا. هیتندیک له‌ سالداتی عرووس که‌ له‌ شه‌ری سولتان به‌دیل گیرابوون، هه‌لاتن و خۆیان گه‌یانده‌وه‌ه نیو عرووسان.

نه‌و سالداته‌ه عرووسییان خسته‌ه هه‌وه‌سی شه‌به‌یخوون. شه‌وی به‌سهر له‌شکری قاجار و کوردیان دادا. له‌ نه‌وه‌ل شه‌ردا «مسته‌ز گشت» ی ئینگلیز که‌ سه‌ره‌هنگی فه‌وجی شکاک و نه‌خچه‌وان بوو، له‌گه‌ل چه‌ند که‌سیک کوژران.

نایب‌ولسه‌لته‌نه‌ له‌ نه‌سپ به‌ربوه‌وه‌ه و به‌هه‌زار نه‌زیه‌ت رزگاریوو. شکسته‌ییکی پیس

که‌وته نیویان. عرووس سه‌رکه‌وت و قاجار هه‌لات. جه‌عفه‌ر قولیخان له‌نیو مه‌یدان ده‌رکه‌وت و چووه مشکین.

مه‌هدی قولیخانی جوانشیر له‌هه‌موو لاییکه‌وه جوابی له‌عه‌شایر و گه‌وره‌کانی قه‌ره‌باغ نارد که چیدیکه نه‌بنه مایه‌ی فیتنه. به‌هر جوریک بوو ریک‌بخستن و له‌گه‌ل عرووس ییکه‌تیان گریدا و عرووسیان برده‌وه قه‌ره‌باغ.

له‌پاش چهند سالتیک حکومه‌تی عرووس و قاجار ئیتفاقیکی قورسیان کرد و تخوب و سنووریان دامه‌زراند.

ئه‌و بنه‌ماله‌ گه‌وره‌یه له‌حوکمدارییه‌وه به‌مه‌ئمووریک قاجار و عرووس رابواردن، پووچ کرانه‌وه. (جلد دووهم، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ۳۳۴).

۸- جه‌عفه‌رخانی کوردی به‌یات

ئه‌و زاته وه‌ک ئومه‌راکانی کورد حوکمرانیکی سه‌ربه‌خوی نازاد بوو. له‌چاگی حکومه‌تی زنده‌وه له‌نیشاپور فه‌رمان‌په‌وایی ده‌کرد.

سالی ۱۲۱۰ ئاقا محمه‌دی قاجار پووی له‌خاکی خوراسان کرد. جه‌عفه‌رخان به‌سوپاهی خۆبه‌وه چووه لای و فه‌رمانی حوکمرانیی حوی پی ته‌سدیق کرد و له‌ته‌کیا ریک‌که‌وت.

ئاقا محمه‌د به‌و رۆیشتنه‌ی که به‌ره‌و نیشاپور رۆیشت، ئه‌و عه‌هد و په‌یمانه‌ی به‌جه‌عفه‌رخانی دابوو، به‌رگه‌شتی نواند و نیشاپووری تالان‌کرد. جه‌عفه‌رخان و ژن و مندالی به‌ئه‌زبته‌ گرتن و ناردنیه‌ تاران و هه‌موو سه‌را و عیماره‌تی چهند سه‌د ساله‌ی ئه‌و بنه‌ماله‌ گه‌وره‌یه‌ی به‌تالان برد.

سالی ۱۲۱۳ جه‌عفه‌رخان له‌زیلله‌ت و به‌ند رزگار بوو و به‌حاکمی نیشاپور ناردراوه سه‌ر خاکی خوی. به‌لام که گه‌یشته‌ نیو میلیله‌ت و خزمانی، ده‌ستبردی له‌سه‌رکه‌وتن کرد. له‌وساله‌دا سادق‌خانی شکاک چووه سه‌ر چناران و فه‌تالی شای قاجاریش چووه نیشاپور. جه‌عفه‌رخان ریک‌گای چوونه‌ نیو شاری به‌قاجاره‌کان نه‌دا، بورج و باروو ده‌روازه و قه‌لای شاری توندکرد و توپ و موهیماتی دانا و بۆ به‌را به‌ریکردن ئاماده‌ی شه‌ربوو.

ئامۆزاییکی جه‌عفه‌رخان ناوی حوسین قولیخان بوو؛ به‌دل‌گیری زیزوو، په‌نای بۆ فه‌تالی شا برد و به‌لوتف و شادی و به‌خشش قبوولی کرد و بۆ رۆژیک پیوست له‌که‌لینا رایگرت.

لهشکری قاجار که و ته دیتھاتی نیشاپورده و دهستیان به کوژتار و تالانکرد. فهتالی شا له پاش موعامه لهی دورندانه له گهډ کوردی نیشاپوردا، کوړتیکي جه عفه رځانی - که له لای به گره و راگیرا بوو - بردیانه پیتش قه لای نیشاپور و بانگی جه عفه رځانیان کرد نه گهر خوی ته سلیم نه کات، کوړه کهی بکوژن. جه عفه رځان جوابی نه دانه وه. فهتالی شا کوړتیکي نازداری له بهر چاوی جه عفه رځان و کورده کانا کوژت و سهره که یان له به دهنی جوئ کرده وه.

جه عفه رځان زیاتر دلغه وی و رق هه ستاو بوو، بو شهړ و کوژتار چیره بوو. تهنگه ی به فهتالی شا هه لچنی و پهریشانی کرد.

فهتالی شا ناچار بوو بناغهی ناشنایی دانیت و فه رمانی حوکمرانیی جه عفه رځانی ته سدیق کرد و بناغهی ړتیکه که و تنی دامه زرانده وه و گه راوه تاران.

له سه فهری فهتالی شا بو خوړاسان جه عفه رځان چووه لای و له ته کهیا گه رانه وه تاران و دووباره بو شهړ کردن له گه لیا چووه مه شههد. که گه یشتنه مه نزلئ «نارغیان» جه عفه رځان خه لات و نیشانی حوکمرانیی نیشاپوری پت در و گه راوه نیشاپور.

سالی ۱۲۱۵ مانگی زیلحه جه، فهتالی شا بو گرتنی «ناق قه لا» که نه لایارځانی کوردی لی بوو، وه بو ده ستخستنی «سه بزه وار» که له ده ست کورده کاندا بوو، سوپاه و موهمماتی هه لگرت و له تارانه وه که و ته ړتگا.

۱۵ موحه رده می سالی ۱۲۱۶ گه یشته «ییتنگی قه لا» که له ییتکه قه لاکانی نه لایارځان بوو؛ به هه لمه تدان گرتیان و تالانیان کرد و له گه ل خاک راستییان کرد، وه هه موو نه هالیه که یان کوژت و چوونه سهر سه بزه وار (جلد نه وه ل، ته ریخ قاجار، لاپه ره ۵۸).

نه لایارځان بو به رابه ی ناماده ی شهړ بوو. له دوا ی شهړ و کوژتاریکی زور، به مامله ت له گه ل فهتالی شا ړتیکه که و ته؛ به مهرجی کچتیکي خوی به ژنی بداته فهتالی شا پتیکه اتن.

فهتالی شا له سه بزه واره وه ته مای چوونه سهر نیشاپوری کرد، جه عفه رځان دهستی . به خو کوژدنه وه کرد و لهشکری سازدا و بو پیتش به فیتنه گرتنی فهتالی شا ناماده ی شهړ بوو. فهتالی شا لهشکریکی له ژیر فه رمانده ی حوسین قولیخاندا نارد سهر جه عفه رځان و به رده عیه ت کوژتن و دیتها ت سوتاندن روو به نیشاپور چوو. جه عفه رځان بو پیتش پیتی گرتنی له شار ده رکه و ته و شهړ و کوژتار له هه ردوو لاهه ده ستپیکرا. حوسین

قولیخان و دتهنگ هات، به پهریشانی و بلاوی له مهیدانی شهر دهرکهوت و به شکاوی هه لات.

فهتالی شا ئهوجارهش ناچاری گه پانهوه بوو بۆ تاران. جه عفه رخان به دلخوشتی و تالانیکی زۆر و ده دهست خستن پروو به نیشاپور چوو، دهستی به ئوموور و سوپاه ئاماده کردن و ئه سپاب پتیک خستن کرد.

سالی ۱۲۱۷ فهتالی شا دیسان بۆ گرتنی نیشاپور له شکریکی قورسی له ژئیر فهرمانی سازاده حوسین خانی قاجاردا ناردده سهر جه عفه رخان.

جه عفه رخان بۆیان دهرکهوت و تهنگهی پی هه لچنین و به توپ و تفهنگ ئاوربارانی کردن و ههردوولا شیرانه شهر و کوژتاریان له یه کترکرد و له دواییدا سازاده شکا و ئه سپاب و جبه خانه و توپ و بارووتیکی زۆری بۆ کوردهکان به جیهیشت.

لهو سالهدا فهتالی شا، سازهمانی ئه فغانی ناردده لای جه عفه رخان که چیدیکه سهرکیشی نه کات. جه عفه رخان جوابی دا و قسه ی به هیند نه گرت.

فهتالی شا سوپاهیتیکی بیست ههزاری له ژئیر فهرمانی ئیبراهیم خاندان و پازده ههزار سواری له ژئیر فهرمانی سولهیمان خانی قاجاردا ناردده سهر جه عفه رخان و ئه مر دراهه موو خهوانینهکانی خوراسان که کۆمهگی ئه و دوو له شکره بکه ن. له شکر فریای چوون نه کهوتن. کوژتانی ئیبراهیم خانی ئیعمادولده وه کهوته تاران، له شکر پاشکهوت و جه عفه رخان دلقهوی بوو (جلد ئه وهل، تهئریخ قاجاره لاپه ره ۵۹).

جه عفه رخان ههروهها له گه ل حوکمرانیی خه ربیک بوو هه تا [له] سالی ۱۲۲۸ دا مرد و حوسین قولیخانی کوری له جیتی دانیشته؛ هه تا سالی ۱۲۳۱ کهوته دهست قاجاران.

۹- عه لیخانی کوردی خه م سه

ئو پیاوه گه ورهیه له بنه ماله ی میرانی کوردی خه م سه بوو. له پهرای که ریمخانی زهنددا به راستی که مری گریدا بوو. له میللهت و ئیلی خو ی دهسته له شکریکی سواری و پیاده ی هه میشه له سوپاهی زهنددا هه بوو؛ بۆ خوشتی سهرکرده بیکی ناودار و جهنگاوهر و رهشید بوو.

سالی ۱۱۹۸ له گه ل جه عفه رخانی کوری سادقخانی زهند - که برازای که ریمخان بوو - بۆ هیندییک مه سایل چوو بوونه مه حالی خه م سه. له ئه وهلی سالی ۱۱۹۹ دا، عه لی مورادخانی حوکمرانی زهند مرد. جه عفه رخان بۆ گه یشتنه سهرته ختی حوکمران، به له ز له

خەم سەو و روو بە شیراز گەراوێ. عەلیخان بەبەهانی لەشکر کوژدەنەوێ خۆی و پاشدا. عەلیخان کە تەماشای کرد ئاقا محەمەدی قاجار لە لاییکەوێ لە سەرکێشی دایە و لە تەرەف گەیلان و ئاوربايگانهوێ کوردەکان لە بەند و تەندان و حکومەتی زەندیش لە کەموکوورتی دایە، خۆی کوژدەوێ و ئێلەکەیی خۆبەخیوکردنی لەکن چاکتربوو، دەستی بەپیتوبست سازکردن و ئامادەبوون کردو چاوەنۆری دەم و چاغ بوو.

سالی ۱۲۰۰ ئاقا محەمەدی قاجار چووێ سەر شاری «قوم» و نەجەف خانی زەند - کە لەوێ حاکم بوو - دەریەراندرا و قوم کەوتە دەست قاجارەوێ. عەلیخان بۆ روژی پاشەمین بەپەنەنایی موخابەرەییکی سەرورۆی لەتەکا کرد.

کە ئاقا محەمەد گەیشتە کاشان، چووێ دیدەنی و گەراوێ و نەبەزەییکی گرت. هەرەکو لە پیتیشیدا حاکم سەرداریکی سەرەخۆ بوو، بەجاریک بۆ سەرەخۆیی ئامادەیی خۆی بوو. لەو سالا دا جە عەفەر خانی زەند بە لەشکرێکی قورسەوێ چووێ ئیسفەهان و تەمای چوونە سەر تارانێ هەبوو. عەلیخان کەوتە جوولانەوێ و تۆلە ئێستاندەنەوێ لە قاجاران و کۆمەگی و یاریدەدانی جە عەفەر خان.

ئاقا محەمەد لەو لایە کە ئێوێ زانیەوێ لەشکرێکی ناردە سەر عەلیخان کە بیخەن و سەری نەرمکەن. بەلام هەرەکو چۆن گەیشتن، گەرانەوێ.

سالی ۱۲۰۱ ئاقا محەمەد چووێ سەر ئیسفەهان و لەوێوێ لەشکرێکی ناردە سەر عەلیخان. لە پاش شەڕ و کوژتاریکی قورس، عەلیخان گیرا. لە ئیسفەهان لە عیمارەتی حەوت دەست، میلیان لە چاوی کیشا و کویریان کرد و بەهەزار ئەزەت کوژیان. (جەلد ئەوێ، تەئریخ قاجار، لاپەرە ۲۸).

۱۰- حوسین قولیخانی کوردی دنیۆلی

بنەمالەیی دنیۆلی (زازا) زۆر لە پیتیشینەوێ لە خاکی خۆی حوکمراي بوو. لەو بنەمالە کوردە حوسین خان لە چاغی زەکی خانی زەندا، ببوو بە حوکمرايی خۆی و تەورێز و مەرەند. بەشەهامەت و ئازایی ناوبانگی کردبوو. لەگەڵ کوردەکانی جوانشیر زۆر دۆست بوو. لە پاشان کچی برايم خەلیلخانایی جوانشیری بۆ خۆی خواست و خرمايەتیشیان پەیا کرد.

سالی ۱۲۰۵ ئاقا محەمەدی قاجار کە روو بە ئاوربايگان چوو، حوسین قولیخان لەتەکیا رێککەوت.

ناقا محمەد کە گەشتە قەرەچەداغ، حوسین قولیخان لەتەکیا بوو. زۆری لێی کرد بەبێ لێکدانەوە، خێزانی -کە کچی برایم خەلیلخانی بوو- بەسوورەتی گەرو پیتی ناردە قەزوین و حکومەتی تەوریز و خۆی بۆ تەسدیق کرد.

سالی ١٢١٣ کە فەتالی شا چوو سەر ورمی، حوسین قولیخان میوانداریتکی بۆ کرد کە تا ئەو رۆژە بۆهیچ حوکمرانیەک نەکرابوو «تاریخ قاجار» لاپەرە «٥١» دەلێت: «میوانداریتکی وا هیچ حوکمدارێک نەیدیتبوو هیچ حوکمدارێکیش نەیکرد بوو».

حوسین قولیخان لەوسالدا چاگی زستان بەحوکمرانی خۆی رادەبوارد، مرد. لەمە بەولاولە بای جەعفەر قولیخانی برایا دیتە گۆتن.

١١- جەعفەر قولیخانی کوردی دنبلی

سالی ١٢١٢ی مانگی رەبەعی یەک لە تەرەف فەتالی شاوە کرا بەفرمانگوزاری تەوریز و خۆی؛ بەلام هەر بەپەرا لە لای فەتالی شا رادەبوارد.

سالی ١٢١٣ کرا بەحوکمرانی ئاوریاگان، لە تارانەووە کەوتە رێگا. سادقخانی شکاک (هەرەکو لەپیشدا گوترا) لە ترسا دەستی لە گەرمەر و سەردەر بەرداو پوو بەشێروان هەلات.

جەعفەر قولیخان کە گەشتە تەوریز دەستی بەخۆ کوکردنەو کرد و میللهتی گرد کرد و دلخۆشی دانەو و سەری لە قاجارەکان وەرچەرخاند. جوابی لە سادقخان نارد کە بگەرێتەو و لە تەکیا رێککەوت. ئەو دوو ئەمیرە کورده رێککەوتن. محمەد قولیخانی هەشاربشیان کردە هاودەنگ.

حوسین قولیخانی برازی محمەد قولیخان بەپەنھانی چوو تاران و سەربھووردی جەعفەر قولیخانی بۆ فەتالی شا گێراو. فەتالی شا بۆ چوونە سەر جەعفەر قولیخان، حوسین قولیخانی هەشاری کردە حاکمی ورمی و سلیمان خانی نیزامولدهولەشی بەلەشکرەو کردە «پیشمەرگە» و بەریت کردن.

سادقخان بەپەنھانی لەگەڵ حوسین قولی خانا موخابەردی کرد. کەلێتی ئەمێن بوو، هەستا چوو لەی. لەولاولە جەعفەر قولیخان ئەمە زانی، هەستا چوو نێو ئێلە کورده یەزیدیەکان، لە دنبلی و شکاک و یەزیدی لەشکرێکی کوکردەو.

محهمه د قوليخانی هه وشاری چووہ نیو شاری ورمی و له شگری کوکرده و که لای له سه رخو گریدا. حوسین قوليخان به پشستوانی نیلی بلباس چووہ سر که لای ورمی و دوره ی دا و به کم شه ریک ورمی گرت. محهمه د قوليخان مامی ده سته ست کرد و سه ربهوردی بو فته تالی شا نویسی.

فته تالی شا ئه مری دا به میرزا رها قوليخانی مونشیئوله مالیک پروو به ورمی پروات. که گه یشته ورمی، مالی محهمه د قوليخانی تالانکرد و ئه شه فخانیه دماوه ندی کرده حاکمی ورمی.

فته تالی شا خو ی له وده مه دا گه یشته ورمی، به رگی سوکیان له بهر محهمه د قوليخانی هه وشاری کرد و هه موو بازاریان گریدا و ئاپروویان برد و خو شی له ئاوربایه گانه وه گه راوه. سالی ۱۲۱۳ مانگی ره بیعی یه ک جه عفر قوليخان له شگریکی له کوردی یه زیدی و دنبو لی و شکاک کوکرده و له چپاکانی هه کاری پروو به خو ی هه لمه تی برد. حوسین قوليخانی براگه ورده ی خو ی دوره دا. حوسین قوليخان له نیو که لادا و جه عفر قوليخان له دوره ده ستيان به شه رکرد. حوسین قوليخانی دنبلی به له ز قاقه زیکی بو فته تالی شا نارد و کومه گی لی خواست. فته تالی شا به تالوکه ئیبراهیم خانی قاجاری به له شکرده بو نارد. حوسین خان و ئیبراهیم خان بو به رابه ری جه عفر قوليخان له شگریان ریزکرد و له هردو لاه به شیري تیژ ده ست به خو پین رژان و توپ و تفهنگ ئاورباران کرد.

حوسین خان چونکه دنیا دیده و شه ر و کار نامزووده تر بوو له جه عفر قوليخان به ته دبیر خو ی سر خست.

جه عفر قوليخان ناچار ده ستي له شه ر به ردا و پروو به چپاکانی هه کاری گه راوه پاشی. چونکه زستان به سه ردا هات، فته تالی شا ئه مری دا ئیبراهیم خان له ته ورزده و جه عفرخانی له خو ی دانیشن. له و ساله دا ده می زستان حوسین خانی دنبلی له که لای خو ی به نامرزشی خودا شاد بوو.

جه عفر قوليخان که مردنی کاکی بیسته وه، له شگری هه لگرت و چووہ خو ی، ئه هالی شار پیشوازیان کرد و به شادمانی بردیانه نیو که لاه. جه عفر قوليخان دلخو شی ئه هالی داوه، گه وره کانی خه لاتکرد و له گه ل ریکخستن و دامه زرانندی ره عییه ت و سوپاه خه ربکسوو. قاقه زیکی بو فته تالی شا نویسی و داوای ییکه تی و دو ستایه تی لیکرد و دامه زرانندی حکومه تی دنبلی له ژیر چاوه دیری قاجارانی لیخواست.

فهتالی شا به مهرجی ئەمە که جەعفەر قولىخان کورپىکى خۆى بنىرتته تاران، بناغەى
ناشنايه تى له تهکا دامەزرانى جواب داوه. جەعفەر قولىخان کورپىکى خۆى سازکرد و
ناردیه تاران.

فهتالی شا عەباس مىرزای کرده نایىولسەلتهنه و تهوړتيزشى کرده ناوچه و
به موهمماتىکى قورس به پتیی کرد. عەباس مىرزا له نیوهی پىگا گەيشته کورپى جەعفەر
قولىخان، به لوتف و ميهره بانی نوازشی کرد و بۆ تارانى نارد.

عەباس مىرزا که گەيشته تهوړتيز، قاقەزىکى بۆ جەعفەر قولىخان نوویسى که تۆ کورپى
خۆت بۆ لای شا ناردووه، ئەبێ بۆ خۆشت بىیه لای من، ئەو قاقەزه جەعفەر قولىخانى
وشیار کردهوه و ناچارى خۆ سازکردن و ئاماده بوونی جەنگى کرد.

عەباس چوونه سەر خۆى به پتییست زانى له شکرى هەلگرت و له پىگای سەلماسەوه
کهوته پى. جەعفەر قولىخان که وای زانى براپىکى خۆى کرده حاکمى خۆى و خۆشى
له شکرى هەلگرت و چووه نىو کوردهکانى شکاک و یهزیدى و سبىکى و دنبۆلى پازده
هزار پیاوى شهپرکهرى ئاماده کرد و رووبه رووى عەباس مىرزا سوپاهى ئاژۆت.

عەباس مىرزا له ولایه چووه سەر قەلای «هود» و دهوهرى دا. خان ئەبدال خانى کورد که
له تهرهف جەعفەر قولىخان کرابوو به حاکم، بۆ پىتش به دوژمن گرتن له قەلاوه ده رکەوت و
شهر و کوژتارىکى جوانى کرد و له دواییدا به شکاوى روو به خۆى هەلات. قەلای هود
کهوته بهر زىللەى دورندهوه و ههموو تالانکران و کوژران و به دىل گیران و پوچ کرانهوه.

جەعفەر قولىخان دهشتى سەلماسى پر له ئاو کرد و بۆ خۆشى به له شکرهوه روو به دوژمن
رۆشت. عەباس مىرزاش پىگای خۆى گرت و رۆشت. له نزىک سەلماس دوو سوپاه
دووچارى یه کببون. رۆژى حەوتى په بىعى دوو یه کترىان ئاورباران کرد. کوردهکان بۆ
به خپوکردنى خاکى خۆیان به دلپىکى خاوتن تىکوژان.

دوژمنى به هیزتر و زۆتر بوو؛ ئازابى کورد خۆى نهواند. کورد له دواى گەلپک کوژتار
شکا و روو به قەلای ماکو هەلات. جەعفەر قولىخان ماکو قایمکرد و له شکر و سوپاهى
تیدا دانا.

عەباس مىرزا بۆ کوژتار خۆى گەيانده قەلای خۆى. ئەگەر چى له شکرىکى زۆرى له
قورپى دهشتى سەلماس مرد، به لām گەيشته قەلای خۆى و شىرى له ئەهالى مهزلووم نا. له
پاشان پیر قولىخانى قاجارى کرده حاکمى خۆى و بۆ خۆشى روو به تهوړتيز گهراوه.

جه عفر قوليخان گه يشته ماكو و له تهك حكومته تي عرووسا موخابه رهي ده ست پيكرد و له گه لپان ريكيكه هوت. عرووس قوه تتيكي بو نارد كه خاكي خو ي پي رزگار كاته وه. سالدات و پولكونيك و زابتيكي زوري عرووسي برده لاي خو ي و پيوسستي خو ي ئاماده كرد و له خو كوكردنه وه و سويا ساز كردن ده كوشا.

سالي ۱۲۲۰ عباس ميرزا كه ته ماشاي كرد جه عفر قوليخان روژ به روژ هيز په يا نه كا و سوياهيكي به ممشق فير كردوي ئاماده كردوه و توپ و تفنگ و موهيمات پيكيه وه نه ني، له وه كه وته ترسيكي ته واوه وه و بو به رابه ري كردن و لابردي له شكري ريكيخت.

مه هدي قوليخاني به گلر به گي ئيره وان و حوسين قوليخاني حاكمي ورمي و ئيسماعيل خاني حاكمي خو ي و كه لب عه ليخاني حاكمي نه خچه وان، هه ريكي به سوياهي خو يانه وه و عه شيره تيكي كه له ژير ده ستبانا بو، بو شه ري جه عفر قوليخاني موهه بيا كردن.

عباس ميرزا حاجي محمه دخاني قهره گوزي نارد كه له به رابه ر كه لاي «تالين» كه لايه ك دروست كا و هزار كه سي شه ركه ري ئازاي تيا دانيت كه ريگاي هاتن و چوون و دانه ويته له جه عفر قوليخان گريده ن. جه عفر قوليخان كه له وه ئاگادار بو، ده ستی به پيويست ريكيختن و سويا ه ئاماده كردن كرد؛ هه تا سالي ۱۲۲۸ به وجوره رايوارد و هه ميشه له گه ل قاجار شه رو كيشه ي هه بووه، له گه ل عرووسا سويند خو ربوو.

له و ساله دا بو يارمه تي مسته فاخاني تالش چوه شيروان و له ولاتي شه كي پيشي به قاجار گرت و گه ليك كوژتار و ئازايي نواند.

عباس ميرزا سوياهيكي ريكيكه وتوي له ژير فه رماني پير قوليخاني قاجار ناره سه ري و نزبك به شه كي بوون. جه عفر قوليخان چوه پيشيان و تنه گي پي هه لچنين. شكسته كه وته له شكري قاجاره وه و ميقداريكي زور كه ميان رزگار بوون و به په ريشاني خو يان گه يانده نه رده وييل.

عباس ميرزا له ولاوه له شكري قورسي هه لگرت و رووي له خاكي شه كي كرد.

جه عفر قوليخان له «ناق ئوغلان» له شكري خو ي دابه زاند و به شه و په لاماري قاجاراني دا و شكا و شكاندي و ناييولسه لته نه ش له نه سپ به رووه و له چهن جياي بريندار بوو. به هه زار نه زيه ت خو ي له و مه يدانه خويناوييه رزگار كرد. ئاله ت و نه سپاب و توپ و تفه نكي عباس ميرزا كه وته ده ست كوردان. ناييولسه لته نه خراب شكسته ي خوارد و به په ريشاني گه يشته وه ته وريز.

له ودهمه دا عرووسيش له نه خچه وانه وه روو به ئیلى موغایر هه لمه تی برد و ده ری ریلدز و قه ره باغ که و ته ده ستیان.

جه عفر قولىخان ههروه ها له سه ر خاکی خوی و شه کی حوکمران بوو. سالی ۱۲۳۰ ئیسماعیل خانی کوری له سه ر شه کی دانا و بو خوی گه راوه ماکووی و له وی مرد. نه هالی شه کی سه ریان له نه مری ئیسماعیل خان سووړاند. عرووس به هیزی خو به وه دوژمنه کانی ئیسماعیل خانی گرتن و ته فروتوونای کردن. ئیسماعیل خان دهستی به هیزی په یاکردن کرد. میر نه سلان خانی برای جه عفر قولىخان له گه ل چه ند که سیکی خوی په نیان برده لای عه باس میرزا .

سالی ۱۲۴۳ عرووس هه موو ناوریاه گانی گرت. نایولسه لته نه عه باس میرزا له خوی قائمیه شهری کرد. له پاشان له ویش به را به ری پینه کرا و که لای خوی دا به میر نه سلان خانی دنبوئی و کردیه حاکم و بو خوشی روو به سندوق و ساین که لا هه لات و بوی ده رچوو (جلد نه وه ل، ته ئریخ قاجار، لاپه ره ۲۰۴ - ۲۰۵).

میر نه سلان له ته ک «بسقاویج» ی سهرداری عرووسی موخابه ری کرد و به ئیتفاق عرووسی برده نیو که لای خوی و به واسیته ی نه وانه وه حوکمرانی نه کرد. که حکومتی ئیران و عرووس ریکه که وتن، میر نه سلان هه تا مرد له ژیر ئیداره ی قاجاران حاکمی خوی بوو. نه و حکومت هه کوردیه ی پارچه کرد و له پاشان له بهر دوولایی ئیسماعیل خان و میر نه سلان خان که هه ریک له ژیر ئیداره ییک دا ده گه ران، زوری پینه چوو حکومت هه که یان پوچ کرا و هه ریک له وانه له نه ولادیان بوون به مه ئمووریک یییک له و دوو حکومتانه ی زه بهر ده ست.

۱۲- سوله یمان خانی کوری میر نه سلان خانی کوردی دنبوئی

که بابی چوه لای قاجاران، که و ته ریزه ی مه ئموورانی قاجاره وه. هه ربه ک به بلاوی له دائیره و له شکریکا ده ژیان و له شاره کانی ئیران بلاو کرابونه وه.

سالی ۱۲۶۲ حکومتی قاجار سست و په ریشان بوو. خان و میرانی خوراسان - ههروه کو دیته گوئن - له قاجار روو گهردان بوون و هه وای سه ربه خوئی له میشکیانا ده جوولایه وه.

حکومتی قاجار له نازایی و ئیشگوزاری سلیمان خانی دنبلی نه مین بوون و باوه ریان پی هینا که زور چاک په را نه کات؛ نه ویان سه رپشک کرد که نه حوالی میرانی کوردی

خوراسانیان بۆ ئاشکەرا کات که له چی دهرهجهیه کدا بههیز و کاربین. بۆ ئه و ئارهزووه کرا به حاکمی بهستام.

ههشتی مانگی جه مادی دووهم، حکومهتی بهستام و شاردر له تهرهف محهمه د شای قاجاره ده درا به سلیمان خان و مه هدی قولیخانی کوری کرا به وه زیر. له پيشدا مه هدی قولیخان به ناوی بابیه وه له تاران دهرکهوت و رووبه بهستام رویشته و دهستی به پیشکینی ئومووری کوردی خوراسان کرد.

له پاشان سلیمان خان روو به فهیرووزکو له تاران دهرکهوت، له رینگای رانییه وه که جه عفر قولیخانی کوردی شادی بۆ سه رکیشی حه سه نخانی سالاری بزوته وه و هیندیك تورکمانی گۆگلان و دهو روپشتی کرده هه واداری. سلیمان خان ئه و سه رهوورده ی بۆ تاران نووسی و ناردی.

سلیمان خان له فهیرووزکووه روو به خاکی «چارده و که لاته» رویشته. له وده مه دا جه عفر قولیخان چووبووه سه ر خاکی نه ردین و جاجرم و گرتبونی. ژن و مندالی محهمه د حه سه نخانی قاجار که له وی بوون، به دیلی گرتبون. محهمه د حه سه نخان به ته نها سواره ی خۆی رزگار کرد و روو به بهستام هه لات و په نای برده بهر مه هدی قولیخان. مه هدی قولیخان به ئیحهترامه وه بۆ تارانی نارد.

سلیمان خان به پیشکینی خه وانیی کوردی خوراسان چووه بهستام؛ ئومووری بهستامی دامه زراند و چند قسه هیز (جاسوس) ی به کړی نارد نه ئیو خه وانییه وه و هیندیکی به په نهانی نارد نه ئوستراباد و بروه رد. به و جوړه زوړچاک په رای قاجاره کانی ده کرد و که مکه مه ئیله کانیشی رامکردن.

ئاسه فولده وه بۆ هیز په یاکردن، سالار کوری خۆی نارد نه لای محهمه د شای قاجاری و نشوری موته وه لیه تی مه شه هدی وهرگرتو رووی له شار کرد که میرزا محهمه دخان به گله ره گی به تاییه تی ره وانه ی خوراسان بکات و نه مرئیکیشی وهرگرت که سلیمان خانی دنبلی له بهستامه وه پینج سه د تفه نگداری سواره و سه د پیاده ی له گه ل خات و دوو دانه توپیشیان بداتی، هه تا ده گه نه خوراسان.

له وده دا فیکری سالار که مکر دنه وه ی قووده تی سلیمان خان و زیاد کردنی هیزی خۆی بوو، بهم فیکره که زوو بتوانی بهستام بگری. به لام سلیمان خان وشیاربوو، زوړ زوو نه خه له تاو ده روژ ده ستاودهستی به میرزا محهمه دخانی کرد و سه رهووردی بۆ محهمه د شا نووسی.

شا ئەمرى دايتىڭا كە زوو پىتويستىيى بۆساز بىكات و بەرتىيى بىكا. سلىيمان خان وەكو
ئەمرى پىي كرابوو كوردى.

مىرزا محەمەدخان كە گەيشتە مەشەد بەتەدبىرى سالار، سوارە و تۆپەكانى ناردەوہ و
مىرزا محەمەدخان لەگەل سالار پىككەوت و دەنگى سەربەخويان بلىندكرد.

محەمەد شا لەشكرى كوردى ھەوشار و ساينكەلا و موكرى خواجەوہندى لەگەل دوو
تۆپ، لە مانگى رەمەزانى سالى ۱۲۶۳ بۆ بەستامى بەرتىكردن.

لەولاولە سالار ھەتا سەبزووارى خستە دەست. جەغفەر قولىخانى كوردى شادى بەدوازە
ھەزار كوردەوہ لە پىگاي كەلاتە خىچەوہ چوو لە قەھىچ لەشكرىەزى كرد. لەگەل لەشكرى
موكرى سەعاتىك دوور لە بەرايەر يەكتر راوہستان.

محەمەد شا وەلامى بۆ سلىيمان خان نارد كە ئاگادار بىت و ئەگەر نەتوانى بەرايەرى بىكا
بەگژبا نەچى و بگەرتەوہ پاش. سلىيمان خان لە گەرانەوہدا خراپەي لە چاكە زياتر ئەدى،
لەبەرئەوہ قەرارىدا ھىندىك لەشكر لە بەستام و ھىندىكىش لە كەلای قاسماوہ دانىت و
ئەوہى بەدەستەوہ ماوہ لە مەيداندا لەگەل جەغفەر قولىخان شەرى پىي بىكات و ئەگەر شكا
لە پىكىك لەو كەلایانەدا خوئى بگرتەوہ.

لەودەمەدا قسە ھىزىك چوہ لای سلىيمان خان و پىي وت كە چوار كوردى كودارى كە
لە گوندى ئەبر بەستام دادەنىشن، لەگەل جەغفەر قولىخان پىككەوتوون كە ئاور لە
جەخانە بەردەن. سلىيمان خان دەزبەجى ھەر چواری گرتن.

ئىبراھىم خانى سەلماسى و مەجىد خانى موكرى، لەشكرىان بردە بەرايەر جەغفەر
قولىخان و راوہستان و شەر و كوژتارىان دەست پىكرد. ئەسپى مەجىد خان كوژرا و لەم
شەرەدا مەھدى قولىخانى دنبلى زۆر ئازايانە شەرى كرد و سەركەوت.

سالى ۱۲۶۶ سلىيمان خان بوو بەحاكىمى (تورىەت) كە شارىكى قىتئەي خوراسانە.
ئەو بنەمالە گەورە كوردە لە حوكمرانى و سەربەخويەوہ بوون بەنۆكەر و مەئموورى
قاجاران.

۱۳- مسته‌فاخانی کوردی شیروان

بابویا پیری مسته‌فاخان له‌سه‌ر خاکی شیروان حوکمپان بوون و به‌نازایی و سه‌ربه‌خۆیی ئەژیان و له‌ته‌ک هه‌وشاری و زهنده‌کانا به‌ئیداره‌یه‌کی باش رایانته‌بوارد.

سالی ۱۲۰۹ پریشکی فیتنه‌ی قاجار هه‌روه‌کو ئومه‌رای کورده‌کانی دیکه‌ی سووتاند، وه له مه‌سته‌فا خانی شیروانیش که‌وت.

ئاقا محهمه‌دی قاجار له‌شکرێکی له ژێر فه‌رمانی مسته‌فاخانی قاجاردا نارده سه‌ر شیروان. کورده‌کان بو پێشگرتن ده‌رکه‌وتن و له دوا‌ی شه‌ر پروو به‌چیا به‌رزه‌کانی شیروان کسانه‌وه. له‌شکری قاجار که‌وته نیو شیروانه‌وه و ده‌ستیان به‌کوژتار و تالانی ئەهالی کرد و گه‌لیکیان دیهات سووتان. گه‌وره و سه‌رکرده‌ی کوردی شیروان و شه‌کی به‌زنجیرکراوی بو تاران ناردان.

ئاقا محهمه‌دی قاجار له‌و ده‌مه‌دا له ته‌ره‌ف گه‌نجه‌ بوو. مسته‌فاخانی قاجار گه‌لیک دیل و دیاری هه‌لگرت و بو‌لای ئاقا محهمه‌د چوو و که‌وته ریگا. مسته‌فا خانی شیروان به‌له‌شکرێکی له ده‌ستیا مابوو، له‌سه‌ر ریگایا راوه‌ستا و پێشی به‌قاجاران گرت. که نزیک‌بونه‌وه ده‌ستیان به‌قاجار کوژتن کرد. مسته‌فاخانیان گرت. کوژتیان و چهند مال و ئەسپاب و دیلیکی که پیتیان بوو، وه‌ریان گرت‌وه و له سوپاهی قاجاریش که‌سیکی لی یزگار نه‌بوو؛ هه‌مووی وه‌به‌ر شیری کوردان که‌وت.

ئاقا محهمه‌د که له‌وه ئاگادار کرا چوونی بو سه‌ر مسته‌فاخانی شیروان به‌پتوبست زانی. عه‌لی قولیخانی قاجاری به‌ده‌سته له‌شکر و توپ و موهیماته‌وه نارده سه‌ر شیروان.

مسته‌فاخان له‌ خاکی «فنداغی» پێشی به‌قاجاران گرت و شه‌ر و کوژتاریان هه‌لایساند و له دوا‌ی خوێن ریژیکی زۆر عه‌لیخان وه‌ته‌نگ هات و شکا و به‌په‌ریشانی هه‌لات. مسته‌فاخان ده‌ستی به‌دامه‌زراندنه‌وه‌ی خاکی شیروانی کرد و له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عرووسا بی‌نای موخابه‌ره‌ی دامه‌زراند. سالی هه‌زار و دوو سه‌د و یه‌ک په‌یمانی له ته‌کا به‌ست و هه‌یزیکی زۆری له سالدات، له توپ، له پتوبستی و له زابیتی برده لای خۆی و ده‌ستی به‌ده‌ستوور فێرکردنی سوپاهی کورد کرد. ئەوه‌ل سالتیک راوه‌ستابوو.

له سالی هه‌زار و دووسه‌دو دوا‌زه ئیمپراتۆری عرووسا مرد و نه‌ختیک پشیتی که‌وته عرووسیاته‌وه. سالداتیکی له شیروان بوون؛ به‌ناچاری گه‌رانه‌وه دوا‌یی و شیروانیان به‌ردا

و مسته‌فاخان به‌ته‌نھا له‌گه‌ل ئیداره خه‌ریکبوو؛ به‌لام رابیتته‌ی له‌ته‌کیا هه‌ر مابوو.

سالی ۱۲۱۸ سه‌ردار سوپاهی عرووس «ئیشپه‌خده‌ر» له‌گه‌نجه‌وه ئیتفاقنامه‌یه‌کی بو مسته‌فاخان نوویسی و ناردی. دووباره‌ییکه‌تیان تازه‌کرده‌وه و په‌یمانی کرد که له‌هه‌موو ده‌میکا ده‌توانی یاربده‌ی بدا. له‌مسته‌فاخانی خواست که بچیتته‌ شیروان و ئومووری له‌شکری بو دامه‌زرینیت.

ئیشپه‌خده‌ر به‌له‌شکرێکی قورسی عرووسه‌وه روو به‌شیروان که‌وته‌ رینگ. نایبوسه‌لته‌نه له‌وه که‌وته‌ ترس و ئه‌ندیشه‌. له‌شکرێکی رێکه‌که‌وتووی له‌ژێر فه‌رمانی پیر قوڵیخانی قاجاری سازکرد. حوسین قوڵیخانی قاجار، عه‌سکه‌ر خانی کوردی هه‌وشار، ئه‌حمه‌د خانی کوردی مه‌قدم، به‌لله‌ر به‌گی ته‌وریز و مه‌راغه، به‌توپخانه و ئه‌سپاب و موهیماته‌وه ناردان. عه‌باس میرزا بو خۆشی به‌سوپاهیتکی گرانه‌وه له‌ رینگای ئه‌رده‌وێله‌وه رویشته‌.

حوسین قوڵیخان قاقه‌زێکی له‌ ئیشپه‌خده‌ر نویسی که‌ مولاقاتای بکا بو رێکه‌که‌وتن و مه‌شوده‌ت به‌یه‌کتر بکه‌ن. ئیشپه‌خده‌ر قبوولی کرد و له‌ جیگایێکا چاویان به‌یه‌که‌که‌وت. حوسین قوڵیخان ئیشپه‌خده‌ری کوژت و سه‌ره‌که‌ی بو فه‌تالی شای قاجار به‌دیاری نارد.

مسته‌فا خانی شیروان که‌ ته‌ماشای کرد ناتوانیت پێش به‌سیلاوی به‌لای قاجاران بگریت، ته‌دبیرێکی چاکی که‌وته‌ بیره‌وه. قاقه‌زێکی له‌ ئه‌حمه‌د خانی کوردی مه‌قدم نویسی و له‌به‌ر کوردایه‌تی لیبی ئه‌مین بوو؛ قه‌راری له‌گه‌لدا له‌ که‌نار چۆمی «که‌ر» دیدنی بکا. ئه‌ویش به‌و دل ئه‌مین بوو، چوو چاویان پێک که‌وت.

سالی ۱۲۲۰ ئه‌حمه‌د خانی مه‌قدم بوو به‌ناوێری مسته‌فاخان و نایبوسه‌لته‌نه و پێکی هه‌ینان. مسته‌فاخان خۆی له‌ شه‌ری قاجاران پاراست و گوشه‌گیربوو؛ به‌لام رابیتته‌ی له‌ عرووس نه‌بری.

سالی ۱۲۲۱ مسته‌فاخان دیسان له‌ته‌ک عرووسا رێکه‌که‌وته‌وه و ئیسماعیل خانی برای خۆی و سوپاهیتکی باشی هه‌لگرت و چووه سه‌ر چۆمی «که‌ز» و ئیسماعیل خانی برای نارد هه‌ری قاجاران.

له‌ولاوه نایبوسه‌لته‌نه له‌شکرێکی له‌گه‌ل حوسین خانی سه‌ردارا نارد هه‌ر مسته‌فاخان و هه‌ردوولا بو شه‌رکردن ریزبوون و توپ و تفه‌نگ که‌وته‌کار و خوتنیکێ بیژمار پڑا. قاجار نه‌شیان خۆ راگرن و به‌شکاوی و په‌ریشانی گه‌رانه‌وه.

نایبوسه‌لته‌نه له‌ پریکا گه‌یشته‌ی و نه‌جه‌ف قوڵیخانی کوردی گه‌رووسی نارد هه‌لای

«فیت» که جیگای ئەمارەتی مستەفاخان بوو، تاكو گفتوگۆی لە تەكا بكا و بناغەى ناشنایی دامەزرێنیت. بەهەر جوۆریك بوو نەجەف قولىخان مستەفاخانێ تىگەيان د لەگەڵ نایولسەلتەنە پىكى هێنان. مستەفاخان بۆ دڵپاكى محەمەد عەلى بەگى خاڵۆزاىخۆى نارده لای عەباس میرزا.

عەباس میرزا سولحىكى بەفیل کرد و مستەفاخانێ خەلەتاند و لەناكاو لنگیدا سەر شیروان و كەلای شیروانى گرت و ئەهالىیهكى تىدابوو كوژتێ و چوو سەر قەبیلەى مورادخانێ كورد - كە شەش هەزار مالبوون - هەمووی باركردن و ناردنیه موغان.

مستەفاخان فیلێكى وەبیرها تەوه. كە سەلیم خانێ شەكى لە قاجاران فریو دا و بیخاته سەر هەوهسى شەر لەگەڵ قاجاران. قاقەزێكى لى نوویسی ناگادار بێ كە حەسەنخانێ بۆ سەلیم خان لە تەرەف عەباس میرزاوه بۆ گرتنی سەلیم خان تەعین كراوه.

سەلیم خان لەوه ئەندیشهى كرد و میلله تى خۆى هەلگرت و چوو كىوى گولشەن گورسەن.

نایولسەلتەنە بەهەزار كیشە و ئەزبەت خەربكبوو دلى سەلیم خانێ دامەزرێنیتەوه و رامى كات. هەتا نایولسەلتەنە لەگەڵ سەلیم خان خەرىك بوو كە لە دەست دەرئەچیت، مستەفاخان لە خۆكوژدەوه و هیز پەیدا كردن دەكوشا، گەلیك كەسى لەژێر ئالیدا كوژنەوه و زۆر هیزیشى وەخرى كرد.

نایولسەلتەنە كە لەوه ناگادار بوو، بەناچارى دەستى لە شیروان بەردا.

مستەفاخان ناردى دوو هەزار سالدات و چوار تۆپ و چەند پۆلكۆنىكى هینا لای خۆى و لەگەڵ كوردهكانى سالیان بناغەى دامەزراند؛ ناشایەتى و دوستی خستە پێشهوه و هینانیه ژێر حوكمەوه.

مستەفاخان لەشكرێكى هەلگرت و چوو سەر خاكى «جەواد»، بەهەر جوۆریك بوو گرتى و لنگیدا سەر پیر قولىخانێ قاجار و بەشەوه یخون بردن میلله تى خۆى لە دەست رزگار كردن و پیر قولىخانێ شكاند و گەلیك تالانى لى گرت و كوژتاریكى زۆرى لى كرد. میر باقىرەگ بۆ سەلیم خانێ هەوادارى قاجارەكان بوو؛ بەلەشكرێكەوه ناردرا كەلای شارى سالیان بەخپوكا. ئاگای لە شكستەى پیر قولىخان و دەست درێژی مستەفاخان بەسەر سالیاندا نەبوو. بەهەواىكى ئازادەوه روو بەسالیان چوو، لەناكاو كوردی تالاش كە بۆ یارمەتى مستەفاخان دانیشتبوون، میر باقىرەگ و لەشكرەكەیان بەدیل گرت.

ئەو بزوتن و شەر و كوژتارەى كە مستەفاخان ئەيكرد، چاوى قاجارەكانى شكاند؛ وە لەو كەلئىنەدا «نەبلىسىن» ناو سەردارىكى عرووس چووه سەر باكو و بەزۆر گرتى و قاجارى لى دەرخست. عرووس لە هەموو لايىكەوه پەلامارى قاجارەكانيان ئەدا دەريان دەپەراندن. مستەفاخان بەكەم چاغىك ساليان، موغان و شەكى خستە دەست خۆى. سەلىم خانى لەگزی بۆ بەرابەرى لەشكركىشى كردو و لە دوايیدا هەلات و مال و مندالى خۆى پرگاركرد و چووه تەوريز.

مستەفاخان قاقەزىكى لە خانى تالش نويسى كە ئىلى شىروان و موغان و «پروودەبار»، لە تەرەف قاجارەكانەوه لە وەتەنى خويان باريان پى كردبوون و دوورخراپوونەوه، داواى لى كرد و بۆى نويسى ئەگەر وانەكا سى سەد كەس خزم و خۆيشى مستەفاخانى تالش كە لە لای ئەوه دەيانكوژيت.

مستەفاخان سەربەهۆردەكەى لە عەباس ميرزا نويسى و بەزبان خوشى، خانى شىروانى راگرت و نەيهيتست دلگير و رەنجيده ييت.

مستەفاخانى شىروان بەجوۆرە لەگەل مەملەكەتدارى خۆى و ئيتفاقى لەتەك عرووس و دوژمنى لەگەل قاجار و دۆستى لەگەل ئومەرا و دراوسى و سەردارە كوردەكانا رايدەبوارد.

سالى ١٢٢٤ مستەفاخانى تالش بۆ يىكەتى و ياريدەدان لەگەل خانى شىروان موخابەرى دەست پىكرد. مستەفاخانى شىروان لە بنەمالە و گەورە پياووەكانى شىروان، عومەر سولتان خان ناويكى هەلبژارد و ناردى تالش كە بناغەى ناشايەتى توندكا. عومەر سولتان لەگەل ميرحەسەنخانا قسەگير نەبوو؛ ميرحەسەنخان عومەر سولتانى كوژت؛ هەروەكولە باسى مستەفاخانى تالشا گوترا.

مستەفاخانى شىروانى بناغەى ناشايەتى لەودەمە نازكەدا تىك نەدان و دۆستى پەيداكردن و دەستى لە خوينى عومەر سولتان خان هەلگرت و تىپىك هەزار كەسى نازاى تەفەنگ بەدەستى بۆ كۆمەگى ناردە تالش كە لەژىر فەرمانى مستەفاخانى تالشا شەر لەگەل قاجار بكەن.

فەتالى شای قاجار لەولاه فەرەجوللاخانى بەسوپاھىكى زلەو ناردە سەر مستەفاخانى تالش. لە پاش گەلىك شەر و كوژتار ئەمير گۆنەخانى كورد بەناوبەزى كەوتە نىوانى. فەرەجوللا دەستى هەلگرت و گەراو شىروان، بەئازادى و سەربەخۆبى بوو بەحاكم.

سالى ١٢٤١ حكومەتى عرووس و قاجار نىوانيان ئالۆز بوو. موحتەھيدانى شيعە

فتوای غه زایان دا. فه تالی شا له پیش هه موو چتیکا دیوار یکی توندی وه کو مسته فاخان له پیش لابر دنی به فهرز زانی. ئه مری دا له هه موو گوشه ییکی ئیرانه وه سوپاه کۆکرانه وه و ئه رده و پیلان کرده له شکر بهز. ئه و نه دهی له هیزی قاجار اندا بوو له ئه رده و پیل کۆکرایه وه.

مسته فاخان له ولاره خوئی کۆکرده وه و پتویستانی ساز کرد و داوای کۆمه گی له عرووس کرد. حکومه تی عرووس موهیمات و ئه سپایکی زۆری ناره تخووبی شیروان. له هه موو نوقته یه کی شیروانا شهر و کوزتار هه لایسا. قاجار و شیروانی به تۆپ و تفه نگ ئاوربارانی یه کترین ده کرد. عرووس که وته ترسه وه و ناردی ئوردو یکی ته و او سالداتی هینا و خزانده نیو خاکی شیروانه وه. هه موو به رابه ره قاجار راوهستان و دهستیان به شهر و کوزتار کرد.

مسته فاخانی شیروان و محهمه د حوسین خانی کوردی شه کی، له شکری کورده کانیان هه لگرت و ئه لگساندر میرزا والی گورجستان به نالهت و تۆپ و توپخانه و سالداتیکی زۆره وه روو به مهیدانی شهر چوو.

حاجی محهمه د خانی کوردی قهره گۆیز که هه واداری قاجار بوو، له تهک مسته فاخانا ریککه وت و چوه لای. له ولاره قاجار هه کان مه هدی قولیخانی کوردی جوانشیریان له رینگای موقری و خاکی بهرگشاته وه بو پیش مسته فاخان به ریکرد.

کورد و عرووسیکی بو به ختوکردنی خاکی شووشی که له ته ره ف مسته فاخانه وه دانرابون له نزیک که لای شووشی له گه ل شازاده ئیسماعیل میرزا به شهر هاتن و له هه ر دوولا کوزتاری بیژمار کرا و شازادهش به نیوه شکان گه راوه.

فه تالی شا میر حه سه نه خانی کوری مسته فاخانی کوردی تالشی که هه واداری بوو، بو شهر ئاماده ی کرد و ئاقا سلیمانی کوردی گه یلانی به تیپی شکاکه وه له گه ل خست و روو به که لای له نگه ران به ریکرد؛ میر حه سه نه خان به زۆر ئه و که لایه ی گرت. ئه و که لایه چارده سال له وه پیش شه وی نوئی موحه رهم که وت بووه ده ست مسته فاخانی شیروان؛ هه ر به وجۆره شه وی نوئی موحه رهم که وته ده ست میر حه سه نه خانی تالشی.

فه تالی شا ئه مری دا که لای له نگه رانیان به جاریک روخاند. میر حه سه نه خان له له نگه رانه وه روو به سالیان رویشته و ئه ویشی گرت. سه د هه زار خه روار ئاردی که مسته فاخان بو له شکری به تیشوو دانا بوو، که وته ده ست میر حه سه نه خان (جلد ئه وه ل)، ته ئریخ قاجار، لاپه ره ۱۹۴).

میر حهسه‌نخان دوازده‌ی موحه‌رهمی نهو ساله به‌ئهمری فه‌تالی شا بوو به‌حوکم‌رانی تالش.

هه‌روه‌کو‌گوترا مسته‌فاخانی شیروان بو هیز په‌یداکردن چووبوه گه‌نجه و له‌شکر و سوپا‌هیتی قورسی کو‌کرده‌وه و نه‌لگسانده‌ری والی گورجستانی هه‌لگرت و چوو سه‌ر قاجاران و به‌زوری خوی خاکی شیروانی نه‌ستانده‌وه.

فه‌تالی شا له‌شکریتی له‌ژیر فه‌رمانی حاجی محمه‌د خانی قاجاردا به‌تۆپ و جبه‌خانه‌وه ناردده سه‌ر مسته‌فاخان. له‌نزیك سالیان مسته‌فاخان چوو پیشی گرت و له‌جیگاییکی پتی نه‌لین «جه‌واد» به‌تۆپ و تفه‌نگ یه‌کتریان ئاورباران کرد. قاجار شکان و هه‌لاتن؛ مسته‌فاخانیش خاکی خوی له‌دورن خاوین کرده‌وه و ئاله‌ت و نه‌سپاییکی زوری ده‌ستکه‌وت. شیروان بو مسته‌فاخان و شه‌کی بو محمه‌د حوسین خان خاوین کرانه‌وه و هه‌ریک له‌سه‌ر خاکی خویان دامه‌زرانه‌وه و له‌گه‌ل عرووسا موته‌فییق بوون و له‌ژیر ئیداردیتیکی چاکا ده‌ستیان به‌حوکم‌رانی کرد.

قاجاره‌کان به‌و شکسته‌یه ته‌نگا‌بوون و ته‌مای ریکه‌ه‌وتنیان کرد و پیاوانی زانایان خسته‌نیوانی که ریکیان خات. مسته‌فاخان به‌گولله جوابی دانه‌وه.

فه‌تالی شا که ته‌ماشای کرد سولج ناکری، نه‌مری دا په‌لاماری که‌لای شووشی بدری و بخریته سه‌ر شاری باکو.

له‌شکری قاجار ۲۴ی موحه‌رهم له‌نه‌رده‌ویل ده‌رکه‌وت و پروو به‌شیروانه ئاژوتی.

فه‌تالی شا بیست هه‌زار که‌سی به‌تۆپه‌وه ساز کرد و له‌ژیر فه‌رمانی ئاسه‌فولده‌وله‌دا له‌گه‌ل نایولسه‌لته‌نه بو سه‌ر که‌لای شووشی ناردن و دوو هه‌زار تومهن دراوی پیدان که له‌پیوستی خه‌رج که‌ن. نایولسه‌لته‌نه به‌و هیزه‌وه که‌وته ریکا.

مسته‌فاخان که له‌وه ئاگادار بوو هاواری له‌عرووس کرد که یاریده‌ی بدات. «مه‌ده‌دۆف» ناو گه‌وره‌ییتی عرووس به‌چل هه‌زار سالدات و قازاخ و ۲۰ تۆپ و جبه‌خانه‌ییتی قورسه‌وه به‌هاوارییه‌وه چوو و ده‌ست به‌شه‌ر و کوژتار کرا. وه‌لیعه‌هدی قاجاریان شکاند و په‌ریشانیان کرد.

مسته‌فاخان به‌له‌شکری کوردانه‌وه به‌ردو نایولسه‌لته‌نه رویشته و شه‌ر گه‌رمه‌ی تیکه‌وت و کورده‌کان ته‌نگه‌یان به‌نایب ولسه‌لته‌نه هه‌لچنی و شکاندیان و به‌هه‌زار نه‌زیه‌ت و په‌ریشانی پروو به‌ته‌وریز گه‌راوه.

مستهفا خان تالان و نه سپايتكى زوړى دهستكهوت و گهليك قاجارى به ديل گرت و گهراوه جينگاي خوۍ و دهستى به رتيكخستنى نوموړ كردهوه.

مهدهدوډ له مانگي جهمادى دووهدمدا له ناراز پهريهوه كه ئيلهكانى قهردهباغ بباتهوه جينگاي خوۍان. ناييولسهلتهنه ناچاربوو لهشكرتيكى نارده پيشى كه نه هيليت؛ بهلام زستان و بهفر نه يهيتشت شهر بكري.

شېروان به وجوړه له ژير حوكمرانى مستهفاخان و ئيدارهى عرووسا ماوه، هه تا كه مكه مه نهو حكومته به چووكه كورد پوچ كراوه.

۱۶- نه مير نه سیرخانی كوردی هه کاری

نه مير نه سیرخان كورى مستهفاخانى ميرى هه كارييه. چونكه بابى له گهډ حكومته تى قاجاران رتيك كه وتبوو، نيوانيان تتيكچوو و به گزيه كدا چوون. باب له دهست كورى وه تنگ هات.

سالى ۱۲۳۵ حكومته تى عوسمانى و قاجار له سهر عه شيره تانى «حه يدهران و سپيكان» به شهرهاتن. كوردى هه موو ولاتى وان و بايه زيد و نهر زهروم و مووش و بتليس، له ژير پتيانا پليخانه وه.

نه سیرخان له ودهمه خوينينه دا بوو، به ره هلستى خاكى هه كارى، وه له پشيوى تورك و قاجارى پارازت. به لام مستهفاخانى باوكى دهيه ويست بكه ويته ژير چاوديرى قاجارانه وه. نه مير نه سیرخان به كومه گى عوسمان به گى كوردى هه رتووشى لهشكرتيكى قورسى له كوردى وان و هه كارى كوكردهوه و چووه سهر خاكى سهلماس و خوۍ و كوژتاريكى زوړيان له قاجاران كرد و خاكه كه يان خسته دهست خوۍان.

سالى ۱۲۳۷ نه سیرخان و عوسمان به گ هه زار پياوى شهر كه ريان هه لگرت و له چياكانى هه كارى روو به دهشتى چوون. ناييولسهلتهنه لهشكرتيكى نارده پتيشان. سهردارى لهشكر يووسف خان بوو؛ كورد و قاجار به گزيه كدا چوون. له دواى گهليك كوژتار نه مير نه سیرخان شكا و روو به كيتوهكان هه لات. له نيوانى نه مير نه سیرخان و يووسف خانا چهند شهرتيك كرا؛ بهلام مهرگ موته تى نه دا و نه مير نه سیر به مردن مرد.

مستهفاخان له گهډ قاجاران رتيككهوت و چووه ته وريز و گهراوه پايته ختى نه ماره تى خوۍ كه «باش قالاڼ» بوو.

ناييولسهلتهنه خوازيښتى كچى مستهفاخانى كرد بو وه ليعه هد محمه د ميرزا، كه له

دوایی فه تالی شا بوو به پادشا. مسته فاخان و له یعه هدی کرده زاوای خوۍ و به جاریک له ته کیانا پټککه وت.

۱۵- ئه میر گۆنه خانی کوردی زه عفران

ئو ئه میره کورده له چاغی زنده کان حاکمی «خه بوشان» بوو. له سه رکه وتنی قاجاردا گۆشه گیری کرد.

سالی ۱۲۰۵ ئاقا محمه دی قاجار له تهک ئه میر گۆنه خانداندا خه ریکبوو بیخاته ده ست؛ نه شیا.

سالی ۱۲۰۹ ئاقا محمه د چووه خاکی خوراسان. ئه میر گۆنه خان له خاکی «ئه رغیان» چووه کنی و حوکمرانیی خه بوشانی پێداوه.

سالی ۱۲۱۳ فه تح علی شای قاجار چووه مه شهه د. ئه میر گۆنه له شاری چناران دیدنه کرد و گه رابه وه؛ زۆری پێنه چوو میرزا شه فیع خان سه دری ئه عزه می قاجار بو خوازیینی کچی ئه میر گۆنه بو شاراده حوسین علی میرزا ماره یان کرد و بردیانه تاران. ئه و ئه میره کورده به و جوړه هه تا سالی ۱۲۲۸ له گه ل حوکمرانیی خه بوشان و ئیداره کردن خه ریکبوو. زۆر موخته رهم و قسه ره وا بوو. رۆژ به رۆژ نفوسی زیاد ده کرد و دارا تر ده بوو. له و ساله دا رهزا قولیخانی کوره گه وره ی که وته سه ره وه وه سی حوکمرانیکی سه ره به خو و هه موو گه وره و سه رداره خێله کانی کورد و خه وانی نه کانی خوراسانی کرده هاوده نگ و له قاجاران بێندبوو. له و نیوانه دا ئه میر گۆنه دووچار به ئه زیه ت کرا، هه ره کو ده گو ترێ.

سالی ۱۲۳۰ی مانگی جه مادی دوو، فه تالی شا له شکرکی له ژیر فه رمانی ئیسماعیل خانی دامغانیدا نارده سه ره خه بوشان. هه واداره کانی ئه میر گۆنه خان له ئیسه حق خانی قه رای، قۆجه خانی که یوانی، به گله رخانی چاپش بوون و سویندیان له گه ل خواردبوو، پێشیان به سوپاهی دوژمن گرت و شکان دیان. ئه میر گۆنه خان بو ناوژی چووه تاران و گه راوه. بو بناغه دامه زراندن، رهزا قولیخانی کورپی و نه جه ف علیه خانی کوردی شادی نارده تاران و ئیتفاقیکی بچووکیان کرد و گه رانه وه.

سالی ۱۲۳۱ حکومه تی قاجار له شکر نارده سه ره خه بوشان. ئه میر گۆنه خان چووه کن سه ردارای له شکر و نه به یشت شه ر بکرێ و گه راوه.

رهزا قولیخان له بابی ئه مین نه بوو؛ گرتی و چه پسی کرد. له پاش دوو سال به ئیتفاق و نکای سه دری ئه عزه می قاجاران ئه میر گۆنه خان رزگار بوو.

١٦- رەزا قولىخانى كورى ئەمىر گۆنەخان

ئەو دلىرە كوردە ھەمىشە لە جەورو زولمى قاجاران دلگىر و رەنجىدە بوو. لەگەل ھەموو گەورەكانى كوردى خوراسانا رىككەوت و بەپەنھانى كردنىە ھەوادارى خوى كە لە چنگ حكومەتى قاجاران پرگاربن.

رەزا قولىخان لەژىرەو ھەموو خاكى خوراسانى خستە ژىر حوكمىيەو، بەگەورە و بچووكى ئەو خاكەو كەوتنە ژىر فەرمانى رەزا قولىخانەو. دەستى قاجار لە خوراسانا كورتىبوو.

والى خوراسان محەمەد وەلى مىرزاي كورى فەتالى شابوو. گەورەكانى كورد بو تارانبيان نوويسى كە ئەو پياو بەكار نايت و لايبەن. رەزا قولىخان ناردىە دووى ھەموو خەوانىنى خوراسان و گەورە و كەيخودايانى كورد. لە دەشتى گورگان كۆبونەو. رۆژى چوارشەمە ٢٧ شەعبانى ١٢٢٨ ھەمويان بو رەزا قولىخان سوتنديان خواردبوو. بەيىكىەتى ئىتفاقيكى تەواويان گریدا كە حكومەتتىكى كوردى نەشتمانى (وطنى) لە خاكى خوراسان دامەزرىن و ژىر حوكمى كەس قبول نەكەن. قاجار لە خاكى خوراسان دەرخەن.

لەسەر ئەو ئىتفاقە دەستيان بەسەركىشى كرد، ناردىان دراو و ئەسپى فەتالى شايان برد، مالات و رەو ئەسپى سازادەيان تالانكرد و قاجارەكانيان وەتەنگ ھىنا (جلد ئەوەل، تەئرىخ قاجار، لاپەرە ١٣٤).

حكومەتى قاجار لەشكرىكى قورسى ناردە سەر رەزا قولىخان. شەوى شەمەى مانگى رەبىعى دوو ١٢٢٩ لەشكرى كورد پەلامارى قاجارىيان دا. لە دواى گەلىك كوژتار و تالان كە رۆژ بوو ھەتە بەتۆپ و تفەنگ بەرابەر راوەستان. كوردەكان زۆر بەگەرمى تىكۆشان. سەردار لەشكرى قاجار ئىسماعىل خانى دامغانى شكستەى تىكەوت و تەنگەى پى ھەلچنرا و ھەلات. فەتالى شا جارى دوو ھەلشكرىكى دىكەى سازكرد؛ بەلام چونكە محەمەد زەمان خانى قاجار سەركىشى كرد، نەشیا ئەو لەشكرە بنىرتتە سەر كوردەكان.

كوردەكان بەجارىك خاكى خوراسانىيان خستە دەست خويان. تەنھا شارى مەشھەد لە دەست والىدا ماوو؛ ئەوئش ھەموو رۆژى لە دەست كوردەكانا وەتەنگ ھىنرابوو. رەزا قولىخان ناردى لەگەل خانى خارەزما ئىتفاقي گریدا و سوتندى پى خوارد. سالى ١٢٣٠ حكومەتى قاجار لەشكرىكى قورسى ناردە سەر خەبوشان.

په‌زا قولیخان پیتشی پتگرت و به‌شهر و کوژتار، رۆژی هه‌شتی شه‌عبان له‌شکری قاجاری شکاند و تالان و دیلیکی زۆری ده‌ستکه‌وت. له‌ دوای ئه‌و هه‌موو شه‌رد، فه‌تالی شا، به‌مورادی هاتوو حکومه‌تی بۆ ته‌س‌دیق کرد که په‌زا قولیخان حوکمرانی خه‌بوشان و نه‌یشاپوور و شاره‌کانی ده‌روپشتی بێ و نه‌جف عه‌لیخانی کوردی شادی وه‌زیری بێ و محمه‌د وه‌لیخان حاکمی مه‌شه‌د بیت. ئه‌و حکومه‌ته‌ له‌ته‌ک قاجارانا راپیتیه‌ی هه‌بێ و فه‌تح عه‌لی شای قاجار به‌پادشاهی بناسن و سکه‌که و خوتبه‌ به‌ناوی هه‌ردووکیان بیت. که ئه‌و ئیتفاکه‌ رێکخرا، هه‌یه‌ته‌ی سوفه‌رای تاران، چوونه‌ خه‌بوشان و بناغه‌ی ئیتفاقیان توندکرد و گه‌رانه‌وه‌.

رۆژی ۲۲ی مانگی شه‌وال، په‌زا قولیخان و نه‌جف عه‌لیخان بۆ دیدنه‌ی فه‌تالی شا چوونه‌ تاران و به‌ئیحترامه‌وه‌ پیشوازی کران و ئیتفاقمه‌یه‌کی له‌ نیوانی قه‌رار درا بوو، دووباره‌ له‌سه‌ری رێکه‌وته‌وه‌ و گه‌رانه‌وه‌ خه‌بوشان.

سالی ۱۲۳۱ شازاده‌ چوه‌سه‌ر که‌لای «پاده‌گان و ده‌ره‌جز» که‌ خاکی کوردبوو. په‌زا قولیخان کۆشا که‌ ئیتفاقیان تیک نه‌چیت، بێ سوود بوو. ئه‌میر گوته‌خان هه‌لات چوه‌ لای شازاده‌، په‌زا قولیخان له‌شکری هه‌لکرت و پیتشی به‌شازاده‌ گرت و وه‌ته‌نگی هینا و شکاندی و بابیشی به‌دیل گرت و بردی حه‌پسی کرد. په‌زا قولیخان ناردی له‌گه‌ل حاجی فه‌برۆز خانی والی هیراتا ئیتفاقی کرد.

سالی ۱۲۳۲ حکومه‌تی قاجار شوجاعو لسه‌لته‌نه‌ی به‌سه‌فیری نارد خه‌بوشان ۲۰ی جه‌مادی یه‌ک په‌زا قولیخان پیشوازی کرد و برديه‌ خه‌بوشان؛ دووباره‌ ئیتفاقیان گرێداوه‌. شوجاعو لسه‌لته‌نه‌ خواهیشتی له‌ په‌زا قولیخان کرد، بۆچوونه‌ سه‌ر هیرات کۆمه‌گیان بکا، ئه‌ویش په‌یمانی پێدا.

سالی ۱۲۳۳ فه‌تح خانی وه‌زیرئه‌عه‌زه‌می ئه‌فغانی چوو هیراتی گرت و وه‌لامی نارد لای په‌زا قولیخان که‌ ئیتفاقی له‌ گه‌لا بکات. بۆچوونه‌ سه‌ر مه‌شه‌د رێکه‌ه‌وتن (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره‌ ۱۵۸).

فه‌تح خان له‌ولاوه‌ و له‌شکری کوردیش له‌م لاوه‌ چوونه‌ سه‌ر مه‌شه‌ه‌د. له‌و ده‌مه‌دا حکومه‌تی قاجار له‌شکریکی قورسی له‌ تارانه‌وه‌ نارد کۆمه‌گی شازاده‌. له‌ دوای گه‌لێک کوژتار، هه‌ردوولا به‌مامه‌لت پێکهاتن. موئته‌مه‌ری هه‌ردوولا که‌ میحراب به‌گ و شه‌ره‌فخان به‌گی کوردی شادی بوون، له‌ ته‌ره‌ف کورده‌کانه‌وه‌ به‌مه‌ندوویی له‌گه‌ل شازاده‌

محهمده تهقی میرزا، لهسهر دهستووری پیشوو ړیککهوتنهوه، بهلام قاجاریان فیلیان کرد. له لاییکهوه بوماملت مه جلیسیان گرت و له لاییکه دیکهوه ده هزار شهزاده ریان نارد خه بوشان که بیگرن. له ودهمه ده رها قولیخانی کورد چوبووه «تربته». خه بوشان له سوپاه چول بوو، فه تالی شای قاجار دهره ی خه بوشانی گرت و وه تنگی هینا. رها قولیخان هه رجه نده ی کوشا له دهره وه ی خوی بگه ینیته نیو شاره وه مومکینی نه بوو، ناچار ورو به که لای شیروان چوو؛ تیتیدا دانیشت. بیستی رهمه زان سه دره لئه عزم له تهره ف ته تالی شاهه چوه لای رها قولیخان که خوی ته سلیم کا نه بوو. له دوی ئه وه شار و دیهاتی دهره ی خه بوشان له تهره ف قاجاره وه تالانکران و کوژتاریکی قورسکرا و ناوایی سووتاندران. له مووده تی سځ رورزا هه موو ولاتی خه بوشان ویران کرا و که لای شیروان و خه بوشانیش به توب و تفهنگ ئاورباران کرا. (جلد ئه وول، ته ریخ قاجار، لاپره ۱۶۴).

رها قولیخان له هه موو لاییکهوه له گهل شهر خه ریکوو. گه وره کانی کورد که له لای فه تالی شابوون، له گهل شا گفتوگوبان کرد که ژن و مندل و هه ژار، به بی گوناھی کوژتن رها قولیخان ناترستییت. لهسهر ئه وه عوله ما و پش سپیان خسته نیوانی و به ماملت کردن خه ریک بوون و پیکهاتن. لهو شه رها زبانی رها قولیخان ۶ توب و ۲۰۰ زه نوره ک و ۶۰۰ شمخال و ۲۰۰۰ تفهنگ بوو که که وتبووه دهست قاجاران، فه تالی شا گه رپاوه له گهل ړیکه خسته نه وه ی خاکی خوی خه ریکوو.

سالی ۱۲۳۶ فه تالی شا موخته می دوله ده لوی نارد کن رها قولیخان؛ گرتی یتکیه تی و ناشنایه تیان دامه زرانده وه. له دوی ئه وه رها قولیخان بوماره وری حوسین قولیخانی کوری خوی و عه لی مورادخانی کوری نه جف عه لیخانی کوردی شادی و مه هدی قولیخانی کوردی قهرایی به موخته می دی نارنده تاران، له دوی ئی احترام و پیکهاته وه گه رپاوه خه بوشان.

سالی ۱۲۴۳ دیسان به فیتنه ئه نگیزی محهمه دخانی قهرایی، شورش که وته نیوانی رها قولیخان و قاجاران. هه لاکو میرزای والی مه شه ده لیخت و گرتی و نارویه خه بوشان و شاری مه شه ده ی خسته دهست خوی. نیشاپور و ئه ترافیشی گرت و جه عفر قولیخانی کوری نه جف عه لیخانی کوردی شادی - که زاوی بوو - کردیه حاکم و لهسهری دانا. هه لاکو میرزاشی نارد سبه زوار. ئه و حاله چوار سال دهوامی کرد. به لام چند جاران قاجار و کورد شه ریان کرد، هه ر کورد سه رکه وت و قاجار شکان.

محهمدهد خانى قهرايى بيوو بههوادارى قاجار و مهشههديشى گرتبوو. رهزا قوليوخان كوردهكانى زهعفهران و شادى و جيهان بهگى نارد و خانيان دهرهپراند و مهشههديان گرتهوه.

سالى ۱۲۴۶ ناييولسهلتهنه بۆ دامهزاندنهوى خوراسان لهشكرى برد و چهند كهلاى رهزا قوليوخانى گرت و رۆژ بهرۆژ رهزا قوليوخان رووى له سهرهوژتيرى كرد؛ بهلام زوو ميرزا رهزاي موعتهميدى خۆى نارد و له دواى گهلتيك كيّشه ناييولسهلتهنه روو بهمهشههد دهچوو، گهراوه. رهزا قوليوخان دووباره دامهزراوه.

سالى ۱۲۴۷ ناييولسهلتهنه كچى خۆى دا به كورپ محهمدهد و كچى نهويشى بۆ كورپ خۆى خواست. نهوه بووه مايهه تيككدانى بيتكهتى كوردى خوراسان، قهراى دا بيكاته پايتهخت؛ بهلام كوردهكانى زهعفهران كۆمهگى قاجارانيان كرد و سهربازيان برده خهبوشان. بيتزدان و بيرديخانى برائى جهعفهر قوليوخان بهسى هزار سوارهى كوردى شادى و بۆ بهختوكردن نهوه خاكه له كهلات دانىشت. مانگى رههمهزاني سالى ۱۲۶۲ سالار تهپلى نازادى و سهرههخۆبى خاكى خوراسانى ليذا و ئالاي سهركيشيبى بلندكرد.

حكومهتى قاجار سوياهيتكى قورسى تيكهلاو له كوردانى ههوشارى و موكريانى و ساين قهلايى و خواجهوهندى و عهبدولهكى سازكرد و لهژير فهرماني سهرتيب برايم خهليلخاندا، ناردiane سهر خوراسان و له ريگاي بهستمهوه كهوتنه ريگا. جهعفهر قوليوخان به ۳۰۰ سوارهى كورد پيتشى پيتگرتن. لهشكرى قاجار بهتۆپ و تفهنگ كوردى خوراسانيان راگرت. جهعفهر قوليوخان بهفيلتى ناييولسهلتهنه كاريزى له بورج دا و ئاورى تيبهردا، بهشهر و كوژتار نهوه كهلايهى گرت و ۳۰۰ شهمخال، ۳۰۰ نهسپ، ۵ خهروار بارووت، ۶۰۰ خهروار گهنم، ۶۰۰ تفهنگ كه رهزا قوليوخان لهوه كهلايهدا دايانبوو كهوته دهست ناييولسهلتهنه. (جلد نهوهه، تهئريخ قاجار، لاپهه ۲۵۶).

خاكى قيتعهى چناران ههموو گيرا. رهزا قوليوخان خيّل و ميللهتى خۆى بهجاريك له خابوشان كۆكردهوه و بۆ بهرابهري كردن ئاماده بوو. گهورهكانى ههموو له خۆى كۆكردهوه. رهزا قوليوخان ناردیه دووى جهعفهر قوليوخانى كوردى شادى كه زاواى خۆى بوو، به هزار سوارهى كورد و به هزار شهمخالونهوه لهسهر كهلاى خهبوشانى دانا و حوسپين قوليوخانى كورپ خۆشى به ۱۰۰۰ سوارهى شهمخالونهوه نارد كهلاى شيتروان كه پاسهوانى بى. ناييولسهلتهنه روو بهخهبوشان چوو؛ كهلاى «پادهگان»ى گرت و چوو تهپهه تاوس.

نهجف عه‌لیخانی کوردی شادی له ره‌زا قولیخان جوئ بووه‌وه و چوو گه‌یشته نابیولسه‌لته‌نه.

حوسین قولیخان کوری ره‌زا قولیخان شه‌وه‌یخونی له سوپاهی قاجاردا و گه‌لیکی لی کوژتن. له‌ولاده کامران میرزا و یار محه‌مه‌دخانی ئه‌فغانی، به‌له‌شکریتی قورسه‌وه له ۱۲ یه‌بیعی یه‌که‌م گه‌یشته یارمه‌تی نابیولسه‌لته‌نه.

رۆژ به‌رۆژ له‌شکری نابیولسه‌لته‌نه زل ده‌بوو. هاواله‌کانی ره‌زا قولیخان بۆ موسالعه‌ له عوله‌مایانی کوردی خه‌بوشان مه‌لا حوسینی گچکه‌ی ناره‌ کن نابیولسه‌لته‌نه که پیکیان بینیت. ئه‌ویش به‌م مه‌رحه که خه‌بوشان به‌ده‌سته‌وه بدات و بۆ خوشی به‌چیتته کن نابیولسه‌لته‌نه سولج ده‌کریت. ره‌زا قولیخان نه‌یکرد و بۆ شه‌ر و کوژتار ئاماده بوو.

نابیولسه‌لته‌نه له هه‌موو لایه‌که‌وه ده‌ستی به‌په‌لاماردان و لغوم لیدان و ئاوربارانی خه‌بوشانی کرد. گه‌لیک کوژتار له هه‌ردو‌ولاهه‌ کرا، له نه‌تیجه‌دا به‌مامله‌ت ره‌زا قولیخان خۆی به‌ده‌سته‌وه دا.

رۆژی هه‌شته‌می په‌بیعی دوهم ره‌زا قولیخان که‌وته ده‌ست نابیولسه‌لته‌نه. رۆژی نۆبه‌م خه‌بوشان ته‌سلیم کرا. ژنی ره‌زا قولیخان که کچی نه‌جف عه‌لیخانی کوردی شادی بوو، کراسیکی تیل زیری گه‌وه‌هرچن که به ده‌هزار مسقال زیر کرابوو، له‌گه‌ل ۱۰ سه‌ر ئه‌سپی چاک و ۳ سه‌ر وشتری لووک به‌پیشکه‌شی دایه نابیولسه‌لته‌نه (جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار، لاپه‌ره ۲۵۶).

شارانی خه‌بوشان و نیشاپور و بام و سه‌فی ئاوا و جیهان ئه‌رغیان و چناران و ئه‌میر ئاوا که خاکی پاکی کوردی زه‌عه‌فران و شادی و جیهان به‌گی و خیتلاتی دیکه‌ی کوردی خوراسان بوون، له‌ژیر حوکمرانیکی وه‌کو ره‌زا قولیخانا بوو، که‌وته ژیر په‌نجی قاجاره‌وه.

له دوا‌ی تالان و کوژتار کردنیان، نابیولسه‌لته‌نه ره‌زا قولیخانی برده مه‌شه‌هه‌د. رۆژی ۶ی جه‌مادی یه‌ک ره‌زا قولیخان ته‌مای هه‌لاتنی هه‌بوو؛ به‌لام نه‌یتوانی. نابیولسه‌لته‌نه هه‌ستا چوو هه‌ر شاری «سه‌رخس». جلد ئه‌وه‌ل، ته‌ئریخ قاجار لاپه‌ره ۲۵۸ ده‌لیت: له کوردی سه‌رخه‌س ۴۵۰ که‌س به‌ده‌ست نابیولسه‌لته‌نه به‌کوژت چوون. له دوا‌ی ئه‌وه نابیولسه‌لته‌نه گه‌راوه مه‌شه‌هه‌د، ره‌زا قولیخان و محه‌مه‌دخانی خسته زیندانه‌وه و تووشی مه‌ه‌راه‌تی کردن.

سالی ۱۲۴۸ دوا‌ی مانگی زیلحیجه، نابیولسه‌لته‌نه ره‌زا قولیخان و محه‌مه‌د خانی

له گهل خوی برده تاران و بو ئاوربایه گانی به یتکردن.

۲۰. موحه رهمی سالی ۱۲۴۹ له شاری میانه (میانج) رهزا قولیخان مرد و له میانه نیژرا (جلد نهوئل، تهئریخ قاجار، لاپه ره ۲۶۵).

له دواى رهزا قولیخان ههردوو کوره گانی که سامخان و نه بو فله زلخان بوون، ههتا سالی ۱۲۶۴ له تاران دهسته سه ربوون و له پادشا روو گهردان بوون و ههلاتن و چوونه خه بوشان. گهلێک په رایان کرد و تۆله یان له خالانی که کوردی شادی بوون کردیانه وه. (تهفسیلی نهوانه هه موو له کتیبی «میلله تی کورد» ی ئیمه دا دیتته گوتن، موراجهعه بفرموون).

۱۷- ئیبراهیم خان کوردی شادی

ئیبراهیم خان سهررداری کوردی شادی بوو. وه له جاعی حکومه تی زهنددا سه رکرده یه کی سوپاهی زهنده کان بوو. که زهند که وتن سالی ۱۲۱۰ ئاقا محمه دی قاجار چوو هه سه ر خاکی خوړاسان، ئیبراهیم خان به دهه ستووریکی جوان له ته کیبا ریککهوت و حکومه تی «ئه سفراین» ی بو ته سدیق کرا و به گوشه کیری رایبوارد.

سالی ۱۲۱۵ ئیبراهیم خان له گهل فهتخ عه لی شای قاجارا ریککهوت و ئیتفاقیان گریدا.

۱۸- نهجهف عهلیخانی کوردی شادی

نهجهف عهلیخانی کوردی دلسوژ، برازای ئیبراهیم خان بوو؛ گهلێک ههزی به رزگار بوون نه کرد. به لام له دهستی نه دههات. له سالی ۱۲۲۸ دا له گهل رهزا قولیخان ریککهوت و له هه موو شه ر و کوژتار و راو و ته دبیریکا هاودهنگی بوو. سالی ۱۲۴۸ وه دواى مانگی سه فهر له بهر نارپکی خهوانینه گانی کوردی خوړاسان، ناچار بوو له رهزا قولیخان پچراوه وه کو له سه ربهوودی رهزا قولیخانا یه که به یهک گوتران. به لام جوئ بوونه وهی نهجهف عهلیخان بوو به مایه ی تیکدانی حکومه تی کوردی زه عفه ران و شه رزه یی هه موو کورده گانی خوړاسان.

ههروه کو گوترا نهجهف عهلیخان که له رهزا قولیخان پچراوه، کوړ و کهچه کانیشی رزگار کرد. جه عفه ر قولیخانی کوړی که هه م زاوا و هه م سهردار سوپاهی رهزا قولیخان بوو، هیتایه کن خوی و تیکهل به سوپاهی قاجاری کرد. سالی ۱۲۴۸ مانگی موحه رهم

نایب‌ولس‌لته‌نه چووبۆ تاران و جه‌عفر قولیخانی له‌گه‌ل خۆیا برده‌کن فه‌تالی شا و به‌خه‌لات و روتبه‌وه برديه مه‌شه‌د.

مانگی ره‌بیعی دووهمی ئه‌و سائه، وه‌لیعه‌د محمه‌د میرزا چووه‌سه‌ر هیرات. نه‌جه‌ف عه‌لیخان به‌له‌شکری کوردی شادی و هه‌موو «چه‌مشک‌زک» وه‌بو یارمه‌تی له‌ته‌کیا چووه‌گه‌لیک په‌رای کرد. که‌لای «کۆسه» و چه‌ند شارێکی کورده‌کان که له‌سه‌ر رینگا بوون به‌ته‌واوه‌تی گرتیان. له‌سه‌ر پردی «نه‌قره» له‌گه‌ل ۵ هه‌زار که‌سی ئه‌فغانی به‌شه‌ر هاتن و شکاندیان. که‌گه‌یشته‌سه‌ر شاری هیرات کورده‌کان له‌دوره‌ی شار سه‌نگه‌ریان دروستکرد و به‌گه‌رمی شه‌ریان کرد.

مانگی جه‌مادی دوو جه‌عفر قولیخانی کوری وه‌لامی دایێ که نایب‌ولس‌لته‌نه‌مرد. نه‌جه‌ف عه‌لیخان بو ئه‌مه‌ی له‌شکر نه‌شکیت، زۆر به‌له‌ز له‌گه‌ل کامه‌ران میرزا مامله‌تی کرد. که مامله‌تی هیراتی ته‌واوکرد، له ۱۱ی جه‌مادی دوو ۱۲۴۹ له هیراتدا ده‌ست به‌دامه‌زراندنی ئوموورکرا و گه‌راوه مه‌شه‌د، ولیعه‌هد چاوه‌نۆری ئه‌کرد. له‌گه‌لیا چووه تاران و گه‌لیک ناوبانگی کرد.

سالی ۱۲۵۳ نه‌جه‌ف عه‌لیخان بوو به‌سه‌ردار سوپاهێکی ره‌سمی قاجاران. سالی ۱۲۵۴ له‌گه‌ل محمه‌د شای قاجار چووه‌سه‌ر هیرات و دوره‌ی دا. جه‌عفر قولیخانی کوری به ۱۰۰۰ سواره‌ی کورده‌وه به‌کۆمه‌گیه‌وه چوو. له‌و شه‌ر و کۆشش‌ه‌ی هیراتدا په‌رایێکی زۆریان بو محمه‌د شا کرد. له‌تاریخ قاجار، جلدی دووهم، لاپه‌ره (۳۵۱) له‌وه زیاتر باسی نه‌جه‌ف عه‌لیخانی نه‌کردوه.

۱۹- جه‌عفر قولیخانی کوری نه‌جه‌ف عه‌لیخان

ئه‌و پالنه‌وانه‌ کورده، بێکه ستوونی حکومه‌تی ره‌زا قولیخانی کوردی زه‌عفه‌ران بوو، وه‌گه‌لیک په‌رای کردبوو، هه‌روه‌کو سه‌ره‌وردی به‌درێژی له‌کتیبی ئیمه‌ به‌ناوی «میلله‌تی کورد» دیته‌گوتن. ئه‌و پیاوه که به ۱۰۰۰ سواره‌وه چووه یاریده‌دانی باوکی له هیرات زۆر چاک تیکۆشا له‌گه‌ل سه‌ردار سوپاه ئاسه‌ف‌وده‌وله رێک که‌وت و چووه‌سه‌ر «مه‌رغاب» و گه‌لیک تورکمانی کوژت و به‌دیلی گرت و چووه‌سه‌ر خه‌لیفه عه‌بدوڵله‌حمانی تورکمان و نادر میرزا. که هیزی ئه‌فغان و تورکمان ۲۰ هه‌زار که‌س بوو، شه‌ری له‌ته‌کیانا کرد و شکاندنی. چووه‌سه‌ر خاکی «مه‌یه‌نه و سه‌رپه‌ل»، شێر محمه‌دخانی هوزاره و جمشیدخان له‌ترسان پیتشوازیان کرد. میزرا ب خانی والی هوزاره بو ده‌شتی گورگانی هه‌لیری.

مه خدووم قولیخان ناچاربوو محمه دخانی کوری به دیارییه وه ناردده کنی؛ جه عفره قولیخانیش گه راهه.

جه عفره قولیخان هه چه نده له گهل قاجاران تیکهل بیوو، به لام چای هه ره رزگار بوون بوو. له سه فهری هیرات له گهل ناسه فولده وله ئیتفاقی کرد که خوراسان له پهنجهی قاجاران ده رخن.

جه عفره قولیخان له مه شههد له گهل هسه نخان سالاری کوری ناسه فولده وله رتیکه کوت و کردیه هاوده نگی خوی. سالی ۱۲۶۱ جه عفره قولیخان کچی خوی دا به سالار و خوشکی سالاری بو خوی خوازت و بوون به خزم و پیوستی بلندبوون و خو رزگار کردنیان سازکرد و شهو و رۆژ خه ریکبوون.

سالی ۱۲۶۲ مانگی ره بیعی دوو حاجی ناقاسی وه زبری له شکری قاجار که له میژبوو ناگاداری له جه عفره قولیخان پهیدا کرد بوو، هه ره شه نامه یه کی بو ناسه فولده وله نارد که به له ز جه عفره قولیخان بو تاران به رتیکات. سالار به به رئاو دژوو وه لامی داوه، هه تا چه ندجار نهو هه ره شه نامه یه نارد رایه خوراسان، ناسه فولده وله و سالار نه یان بهیست. جه عفره قولیخان سالاری کرد بوو به مه تال و به ناوی سالاره وه ئیشی ده کرد. حکومه تی قاجار وشیار بوو، که نه وه فیتی جه عفره قولیخانه؛ دهنه سالار نه وه نییه.

جه عفره قولیخان هه ستا چوه نیو تورکمانی گوگنالان و چوه کن سلیمان خانی حاکمی ئوسترabad بو سهر بلندکردن و خرۆشاندن، سلیمان خانی ناونا «خانی خانان» و گه راهه خاکی نه روین و جاجرمی گرتن و خستنیه سهر خاکی خوراسان. جه عفره قولیخان شهو و رۆژ تورکمانی هانده دان و به گژر حکومه تی قاجاری دانه کردن.

جه عفره قولیخان چوه سهر شاری که لات و گرتی و خوی چۆلکرد و کشاوه چیاکان. نهو رۆژه هه رسبه یی چادریان گولله باران کرد. له کوردی شادی کهس نه کوژرا به لام له له شکری قاجار نه سپی مه جیدخانی موکری کوژرا.

جه عفره قولیخان چوه که لای سه فی ناوای گرت و ته سلیم به به گله ره یه گی محمه دخانی برای سالاری کرد و بو خۆشی چوه مه شههد.

له ولاره محمه دخانی ماکۆبی به ۱۰ توپ و ۴ فوج سهر یازه وه روو به خوراسان چوو. دهسته سواریکی کورد چوونه پیشتی و له گهل سپیده دا به دوزمنیان دا داسو گه لیک شه ر و کوژتاریان کردن و گه رانه وه و له ریگا تووشی له شکری ئیبراهیم خه لیفه خان بوون و

له گه‌ل ئه‌وانیش شهر و کوژتاریان کردن و سه‌رکه‌وتن و به‌تالان گرتنێکی زۆر گه‌رانه‌وه. له‌وه ده‌مه‌دا چه‌مه‌ میرزا به‌له‌شکروه له تاران گه‌یشه له‌شکروه‌ی دیکه. سی قۆل له‌شکر روو به‌سالار و جه‌عفر قولیخان چوون.

په‌زا قولیخان که‌وته ئه‌ندیشه‌وه، هه‌واداری په‌یداکردن و ده‌ستی به‌خۆ کۆکردنه‌وه کرد. نایب‌ولسه‌لته‌نه قایمقامی خۆی نارد هه‌وێ که نه‌جف عه‌لیخانی کوردی شادی که دله‌خۆشی په‌زا قولیخان به‌داته‌وه؛ به‌لام به‌فیل و چاپلوسی نه‌جف عه‌لیخانیان له په‌زا قولیخان چه‌ربه‌وه و به‌په‌نهانی گه‌لیک له گه‌وره کورده‌کانی کرده هاوده‌نگی خۆی و په‌زا قولیخانی بی هه‌یزکرد.

سالی ١٢٤٨ نایب‌ولسه‌لته‌نه به‌به‌نه‌ی چوونه سه‌ر هیرات له‌شکرێکی قورسی سازکرد، سه‌ری موچه‌په‌م له ده‌ری مه‌شه‌د له‌شکره‌زی کرد، له دوا‌ی شه‌ش رۆژ روو به‌خاکی په‌زا قولیخان چوو و ده‌ستی به‌گرتنی شار و که‌لایانی کرد. که‌لای «میراوه» که یه‌که به‌نا گه‌وره‌ی په‌زا قولیخان بوو، مانگیک له‌ته‌کیا شه‌ریان کرد، له ٨ مانگی سه‌فه‌ردا جه‌عفر قولیخان له دووه‌مین رۆژ زۆر ترسا، زێر و گه‌وه‌هه‌ریکی بیژمار و ١٤ ئه‌سپی سواری له جی‌گایه‌کی توند په‌نه‌ان کرد و له‌گه‌ل سالار چوونه به‌رابه‌ری قاجاران و له خاکی «ئه‌رمیان» له‌شکریان راگرت. گه‌وره‌کانی هه‌زاره و پا‌ده‌گان و خو‌راسان لی‌بان جو‌ی بوونه‌وه و له‌شکره‌که‌یان هه‌موو به‌جاریک چوونه لای شازاده. قازی نیشاپور و سه‌ره‌نگی تو‌پخانه به‌ده‌سته‌یانه‌وه به‌شتیان له جه‌عفر قولیخان کرد و چوون. جه‌عفر و سالار به‌ناچاری ما‌ل و مندال و نه‌قدینه‌یان هه‌لگرت و هه‌لاتن. ژن و مندالانیان له‌نیو خه‌یلى شادیدا به‌جیه‌یه‌شت و بو‌خویان چوونه نیو‌تورکمانی ئا‌غاخان و «آق او‌قلان ئان به‌یگی» گه‌وره‌ی ئه‌و خه‌یله، رای‌گرتن.

که ئه‌وانه هاتن، شازاده ده‌ستی به‌گرتنی خاک و کوژتنی ئه‌هالی کرد. می‌لله‌ت وه‌رزبوون و به‌په‌نهانی کۆمه‌له‌یان به‌ست و له‌گه‌ل جه‌عفر قولیخانا موخا‌بی‌ریه‌یان کرده ئه‌و زستانه به‌سه‌ر چوو؛ له به‌هه‌را جه‌عفر قولیخان به‌یارمه‌تی خه‌یلى تورکمان و فه‌وجی به‌یات - که له لایه‌ن قاجاره‌وه له خاکی [سم‌لقان] بوون - شکاندران و چوونه «بزنجرد». کورده‌کانی شادی یارمه‌تی‌اندان و له‌دوا‌ی گه‌لیک کوژتار و چه‌ند شه‌ریک بزنجردیان گرت، به‌لام شه‌ش مانگ شه‌رکرا. له دوا‌یی چوونه سه‌ر که‌لای «خان» و گرتیان و گه‌لیک تالانه‌شیان ده‌ست که‌وت.

سالی ۱۲۶۳ جه عفره قوليخان سرهخس و ئاقدهر به ندى خسته دهست خوۍ و به له شكره وه چوه «كالى قووتى» و ږوو به حمزه ميرزا كشا. سوارهۍ قاجاريان له توپخانه پچرپه وه و دهستيان به كوژتاريان كرد. له شكرى شازاده زور كه مى ږزگار بوو. له هممو لاييكه وه له شكرى قاجاريان وه تنگ هيتا و پيچايانه وه و برديانه نيو شارى مه شههد. هممو له شارى مه شههد خزاندران و كورد دهورى حمزه ميرزيان له نركدا داو هممو خاكى خوراسان كه وته دهست جه عفره قوليخان.

له شكرى قاجار كه شارى مه شههديان دهوره دا، عوله ماي مه شههد فتوايان دا كه كوژتنى قاجاران دروسته. نه هالى به جاريك بوونه ههوادارى كوردهكان و دوزمنى شازاده. شهر و كوژتار كه وته نيوشار. نه هالى دهستيان به تالانكردنى نئبار و جببه خانه و بارخانهۍ شازاده كرد، وه نزيك ساليك شهر و كوژتار له دهورى شارى مه شههد و له نيوشاردا دهوامى كرد. له ودهمه دا محمده شاي قاجار مرد و ناسره دين شا له سهر تهخت دانېشت.

نه گهر چى مه شههد له گرتن دابوو، به لام له وه دخته دا سام خانى كورۍ پهزا قوليخانى زده غفران له نه ساره تى تاران ږزگار بوو و گه ږاوه خه بوشان. كورده كانى خه بوشانى له سهر خوۍ كوژدنه وه و بوو به ههوادارى قاجار و دوزمنى سالار و جه عفره قوليخان؛ چونكه له وه ختى خوۍا جه عفره قوليخان و بابى له گهل پهزا قوليخان بابى سامخان خه يانه تيكيان كرده وو و بو توله نه ستانده وه ناماده بوو، نه وه به جاريك پشتى جه عفره قوليخان شكاند و حكومه تى كوردى شادى تيكدا.

جه عفره قوليخان له وه گه يشت كه سامخان تولهۍ لى ده كاته وه، ناچار له سالى ۱۲۶۴ مانگى موحه رهم بو حاجى نور محمده دхан سهردارى سوپاهى قاجارى نوويسى و به په نهانى له ته كيا ږيككه وت و بو پاشه چند ږوژ بناغه يه كى دانا كه تيدا نه چيت. به هيت و تواناۍ كورد و نه هالى مه شههد، له سهرى نهو ساله دا، يار محمده دخانۍ نه فغانى كه پشتيوانى حمزه ميرزا بوو له گهل حمزه ميرزا مه شههديان بهردا و ږوو به هيرات هه لاتن. سالار و جه عفره ۳-۴ قوناغ كه وته دووايان و گه ږانه وه و مه شههديان خسته دهست و حكومه تيكى جوانيان دامه زراند.

جه عفره قوليخان به له شكره وه چوه خه بوشان و نه يشاپوور. سليمان خانى كوردى جوانشير كه له لايهن ناسره دين شاه ناردراوو له گهل جه عفره قوليخان موخابه رى كرد و نه مينه تيشى دا - ههروه كو له باسى جوانشير گوترا - ئيتفاقيكى داپوشراويان كرد.

قاجار له هه موو لاییکه وه دهستی به له شکر ناردن کرد، کوردهکانی خه بوشان له جه عفه ر قو لیخن روو گهردان بوون. جه عفه ر قو لی خان زۆر ترسا و له سه ر قسه ی سه ردار سوپاه و سلیمان خان - که له ته کیا کرد بوویان - له شکرهکانی کوردی هه مووی کۆکرده وه و به بهانه ی شه رده وه له سالار جو ی بووده وه و هه ستا چوو ه بزونجورد که نه شتمانی په تی بوو. له «روویین» له گه ل سلیمان خان به کتریان دی و پیکه وه چوو نه بزونجورد. روژی هه یینی، به که می ره بیعی به که می ۱۲۶۴ جه عفه ر قو لیخان له بزونجورد ده رکه وت و روو به تاران چوو. سی روژ له پیش جه رنی نه روژا له تاران دیده نی ناسره دین شای کرد و به خه لات و نیشان و به رات دلخوشی دراوه (ته ریخ قاجار، جلد ۳، لاپه ره ۵۱۵).

جه عفه ر قو لیخان له و روژه وه بوو به مه ئموو ریکی قاجاران و سالار له سه رکیشیی داماره. جه عفه ر قو لیخان هه می شه له مه جلیسی خاسی ناسره دین شا داد نه یشت. سالی ۱۲۷۱ بوو به حوکمداری «ئوستراباد و جاجرم و نه روین». له و ی گه لیک په رای کرد و زۆر به شه رده ف و ناوداری ژیا و تورکمانی ئه و جیگایانه هه مووی رامکردن و خه ستنیه ژیر حوکمه وه.

به درێژی حکومه تی شادی و حوکمرانی جه عفه ر قو لیخان و سه ره بوردیان و سه ره بوردی سالار و کوردهکانی خوړاسان له دوا ی جه عفه ر قو لیخان له کتییی ئیمه ی «میلله تی کورد» دایه.

۲۱- خان نه بدال خانی کوردی به ختیار ی

ئه و ناوداره زرینگه کورده، سه ردار ختیلی کوردی به ختیار ی و سه ردار سوپاهی زهندهکان بوو. به شان و شه وکه ت و ره شیدی ناوبانگی کرد بوو.

سالی ۱۲۹۹ شوړش که وته نیو حکومه تی کوردی زهند، سه رکیشهکانی تورکمانی قاجار، له هه موو لاییکه وه کوردیان وه ته نگ هیتا. خان نه بدال خان له هه موو شه رهکانی کورد و قاجار یارمه تی کوردهکانی ئه دا. له دووه مینی ئه و ساله دا ته قیخان له ده ست ئا قا محه مه دی قاجار، گورفتار بوو، کوژرا. سه رکرده ی شه ربهکانی قاجار به وه زۆر هه وادار و به نه شه خوش بوون و ده ستیان به وه ته نگ هیتانی کوردهکان کرد.

خان نه بدال به له شکر یکی قورسه وه کوردی گولبایهکان، فه راهانه و کوردی به ختیار به وه روو به ئه سپه هان چوو که پیش به دوژمن بگری. له دیی «عه سکه ران» له گه ل قاجار ی تیکه لان و ده ستیان به شه ر و کوژتار کرد. دوو شه و روژان به گه رمی کوژتاریان له به کتر

کرد. خان ئەبدالّ ناچاربوو که سەنگەرەکانی بەردا و ڕوو بە چیا بەرزەکان بکشیتەو. بەلەز گەیشتە چیاکانی ئەسپەهان. دۆژمن دەستی لێ بەرنەدا و دەورەى دا و لە دواى گەلیک شەڕ و کوژتار، قاجار تەنگەى بەخان ئەبدالّ خان هەلچنى. خان ئەبدالّ خان و چەند سەرھەنگ و گەورەى سوپاھى کەوتنە دەست قاجاران و سەریان برین. مال و ئەسپاب و چەکی قورسى کورد کەوتە دەست قاجاران. ئەوێ لە کوردەکانى بەختیارى مابوون کەوتنە چیاکان. ئیسماعیل خانى بەختیارى بۆ ئەمە فیتنە بکوژیتەو و لەگەڵ ئاقا محەمەدخان رێککەوت، ھەموو میللەتەکەى کوژدەو و پارازتى. (تەئریخ قاجار، جلد یەک، لاپەرە ۲۶ - ۲۷).

۲۲- محەمەد قاسم خانى کوردی پیرانودەند

ئەو پیاوێ زۆر بەبیر و کوردپەرور بوو. کە چاوی بەزۆلم و جەوری قاجار و کوژتاری کورد کەوت، دلگیربوو و کەوتە ئەندیشه و فیکری دەستە و دايرة پەیداکردن. چونکە خواوەند فەن و پیشە و ھونەر بوو، بەنازای و زینگی گەلیک کەسى بەناوی دین خستە ژێر فەرمانى خۆیەو و موریدی زۆربوون. سەید ناو کوردیکی زۆر وربای کردە خەلیفەى خۆى و لەئێتو میللەتدا چاوپوێ پێ دەکرد. ھەموو فیکر و تەدبیری بە «سەید» بوو؛ بەو دەستوورە گەلیک ھێزی پەیدا کرد.

سالى ۱۲۱۴ ھەستا چوو (کاشان) و بەکیمیایگەر و زانا ناوبانگی خۆى بلاوکردهو. ھەموو میللەتى شار و دەرەوێ کاشان بوون بەموریدی.

شازادە حوسین قولى میرزای براى ئاقا محەمەدى قاجار لەودەمەدا حوکمرانى کاشان بوو؛ بەنادیتە گورفتارى فەن و زانای محەمەد قاسم خان بوو.

محەمەد قاسم خان بۆ گەیشتنە دلخوازى -کە تۆلە لە قاجار کردنەو بوو- داو و تەلەبى زۆرى بۆ شازادە داناو کە تووشى کات. بەو واسیتەى گەیشتنە یەکتەر و محەمەد قاسم خان بۆ بەگژفەتالى شا کردنى و ھەوای حوکمدارى ھانیدا، گەورە پیاوێ کانى کاشان -کە موریدی بوون- تیگەیاندران کە شازادە بیزوێتن و بۆ حوکمدارى بێند کەن. لە دوایدا شازادەیان خستە سەر ھەوێک ئەگەر محەمەد قاسم خان و سەید ئارەزوو بکەن، بەرۆژێک ھەموو خاکی ئێران دەخەنە ژێر حوکمی شازادەو؛ بەلام محەمەد قاسم خان زۆر بەگرانی خۆى دەنواند.

سالى ۱۲۱۵ و مانگی زیلحیجە بەھەزار تکا و خواھىشتى موریدان رێگا بەشازادە

درا که بچیتته زیاره‌تی قاسم خان. ته‌ئریخ قاجار، جلد یه‌ک، لایه‌ره ۶۱ ده‌لّیت: شازاده له به‌را به‌ر محمه‌د قاسم خان وه‌کو کو‌یله (به‌نده) ده‌ست به‌سینه له‌پیشی را‌ده‌وستا. محمه‌د قاسم خان به‌شازاده‌ی گوت له قاجاران به‌دخوا زو‌رن. به‌ئیشاره‌تی ئه‌و هه‌مووی گرتن و چاوی کو‌لّین و هه‌پسی کردن و مالی گه‌لیکی تالان‌کردن، به‌وه زی‌لله‌یه‌کی قورسی له قاجاران دا.

محمه‌د قاسم خان ئیشاره‌ی به‌شازاده‌دا چوونه سه‌ر ئه‌سپه‌هان و گرتیان. مانگی ره‌بیعی یه‌ک ۱۲۱۶ شازاده ته‌قیخانی برای حوسّین قولی میرزا بوو به‌حاکمی ئه‌سپه‌هان. له‌دوای ئه‌و شازاده و قاسم خان چوونه ئه‌سپه‌هان و حکومه‌تییکی جوانیان دامه‌زراند. شازاده بوو به‌پادشا و محمه‌د قاسم خان وه‌زیری ده‌سته راست، سه‌ید وه‌زیری ده‌سته چه‌پ و سکه له‌زیر و زیو و مس به‌ناوی حوسّین قولی لیدرا و له‌سه‌ر مینبه‌ر خوتبه‌ی به‌ناوی خوتندرا و چه‌ک و پتوبست و دانه‌وی‌له و له‌شکرکیکی قورسیان پتکه‌وه‌نا.

فه‌تالی شا له‌تاران‌وه له‌شکری هه‌ل‌گرت و چووه سه‌ر ئه‌سپه‌هان. شازاده به‌مه‌شوه‌ره‌تی قاسم خان بو له‌شکر کو‌کردنه‌وه چوونه «سیلا‌وخو‌ر» و نی‌و خیتلی پیرانوه‌ند و با‌جه‌لان. حاجی جه‌غه‌رخانیان کرده نایب‌ولسه‌لته‌نه و له‌ئه‌سپه‌هان‌یان دانا. محمه‌د قاسم خان له‌رێگا که ده‌چوون به‌شازاده‌ی گوت بو میلله‌ت وه‌ده‌ست‌خستن و چاو‌ترساندن د‌وژمن نه‌وه‌کو‌روو به‌فه‌تالی شا هه‌لّیت و شو‌رش بخاته نی‌و حکومه‌ته‌وه. و‌ا‌چا‌که شازاده محمه‌د ته‌قیخان میرزای برات بکو‌ژی، هه‌رچه‌نده هانی دا شازاده برا‌که‌ی خو‌ی نه‌کو‌ژت. له‌ولاوه فه‌تالی شا گه‌یشه‌ ئه‌سپه‌هان و وه‌ته‌نگی هی‌نا و ده‌وره‌ی دا. «ئاقاجانی» قاجار له‌سیلا‌وخو‌ر و «محمه‌د عه‌لی‌خان» له‌بروجه‌رد روو به‌رووی شازاده ئاماده‌ی شه‌ر بوون. شازاده روو به‌خاکی «که‌مه‌ره» چوو. قاسم خان له‌ئیشی گه‌یشه‌ت که پو‌وچه، ته‌مای هه‌ل‌اتنی هه‌بوو؛ به‌لام شازاده گرتی و زنجیری کرد. له‌دوای دوو رۆژ مو‌ریده‌کان دزیانه‌وه، له‌گه‌ل سه‌ید هه‌ل‌اتن و بو‌ی ده‌رچوون.

شازاده‌ش گورفتاری ده‌ستی فه‌تالی شا‌بوو. فه‌تالی شا گه‌لیک له‌کو‌رده‌کانی با‌جه‌لان و پیرانوه‌ندی گرتن و کو‌ژتنی و گه‌لیکیشی دو‌چار به‌ئیزا و «ئه‌زه‌ت» و تالان کردن.

۲۳- ئه‌سه‌دخانی کوردی به‌ختیاری

ئه‌سه‌دخان له‌خاکی لو‌رستانا به‌حوکمرانی را‌یده‌بوارد و سه‌ری بو‌هیچ که‌س نه‌چه‌ماند و به‌سه‌ره‌خو‌بی و ئازادی فه‌رمانه‌وا‌یی ده‌کرد.

حکومەتی قاجار شازادە محەمەد تەقی میرزای کردە حوکمداری لورستان و بەختیاری و ناردیە پیشەوہ. شازادە وەزیری خۆی میرزا عەلی کرایلی، ناردە کن ئەسەدخان کە رامی کات و بیخاتە ژێر پەنجەوہ.

شازادە محەمەد عەلی میرزای حوکمداری عیراق لەلایتکی دیکەوہ سندووقداری خۆی ناردە کن ئەسەدخان کە دلخۆشی بداتەوہ.

ئەسەدخان جوابی بەھەرەشە دانەوہ و ھەردوو ناودارەکانی گرتن و ھەپسی کردن.

سالی ١٢٣١ حکومەتی لورستان درا بە محەمەد عەلی میرزا؛ ئەمیش لەشکری سازکرد و چووہ سەر ئەسەدخان، لە کەلای «وزمیران» کە جیگای دانیشتنی ئەسەدخان بوو، بەدوو فرسەنگ دوور، لەشکربەزی کرد. چونکە کەلاکەیی زۆر سەخت بوو. شازادە نەدەشیا بەجێتە سەری؛ نەرمی نیشاندا. میرزا محەمەدی وەزیری خۆی ناردە کن ئەسەدخان کە نوازشی بکات.

ئەسەدخان چونکە دووربین و ئازا و زانا بوو بە ماملەت لە گەڵ شازادە رێتکەوت؛ لە جیگای خۆی دامەزراوہ. بەلام لەژێر ئیدارە قاجاران دەستی بە حکم فرمایی کرد.

سالی ١٢٥١ بەھرام میرزا چووہ سەر محەمەد تەقیخانی کوردی کنۆرسی. جە عەفەر قولیخانی کۆری ئەسەدخان بە گەورەکانی کوردەوہ لە دیزفول گەیشتە شازادە و گەراوہ وزمیران؛ دووبارە حوکمرانیە کە بیان تەسدیق کراوہ.

سالی ١٢٦٥ شازادە ئیحتشامو لەسەلتەنە قاجار بوو دامەزراندنەوہی بەختیاری و باجەلان لەشکرێکی زلی بردە سەر سنووری لورستان و فەرمانێکی بوو ئەسەدخان و مەنشوورێکی بوو ئەھالی ناردن کە ئەسەدخان حوکمرانی ھەموو لورستان و بەختیارییە باقیرخان وەزیریەتی.

ئەسەدخان لەوہ کەلینی دەست خست و ھێزێکی چاکی پەیدا کرد؛ بەلام شازادە بەفروفتیل رۆژ بەرۆژ دەستی سیاسەتی خستە ناو کوردستانی بەختیارییەوہ.

ئەبراسیاب خان و قاسم خانی باجەلان و عەلی محەمەدخانی بەختیاری -کە یەکە پشتیوانی ئەسەدخان بوون- فریبی دان و بردنیە کن خۆی بەمیوانداری شەویک، بەدەسیسە ی گرتن و زنجیری کردن و ھاوژێرتنیە زیندانەوہ. لە پاش ئەوہ لینگە دا سەر خێلەکانی کوردی مەمیوہند و زلتی و بەختیاری و سەرلەک، ھەتا سنووری چەمەنی فەتحاوی ئازوت.

خوسره‌وخانی کوردی سه‌رله‌ک پیناویتیکی ره‌شید و زرینگ و کورد په‌رست و ئازابوو، له‌گه‌ل هه‌موو گه‌وره‌کانی کورد یێک بوو. شازاده بو دیتن و گفتوگو له‌ته‌کیا کردن، قاقه‌زێکی بو نارد، خه‌سه‌ره‌وخان به‌بی ئه‌ندیشه‌ په‌نجا سواری هه‌لگرت و چوو ه‌کن شازاده و یه‌کتریان دی و له‌ گۆشه‌یه‌کی له‌شکرگاهه‌وه، چادری خۆی هه‌لدا.

شازاده ده‌سیسه‌ی قاجاریه‌تی دامه‌زراند بوو، که له‌ناکاو و له‌ وه‌ختی میوانداریدا بیکوژن. خوسره‌وخانی‌ش به‌نازایی خۆی ده‌خوړی و له‌ نامه‌ردی دوژمن نه‌گه‌یشتیوو.

پوژی دووهم چوو ه‌کن شازاده. له‌ناکاو قاجار په‌کان به‌سه‌ریان دادا و له‌نیو چادری شازاده میری دلپاک و گه‌وره‌ی کوردیان به‌نامه‌ردی گرت و زنجیری کرد و ناردیانه تاران. هه‌ر به‌و فیل و ده‌له‌سه‌یه ناردبوویه دووی ئه‌سه‌دخان و ئه‌سه‌دخان له‌نیو چادری خۆیا به‌نامه‌ردی له‌و پوژه، هه‌ردووکی گرتن و بو تارانی به‌پێکردن.

خان جان خانی به‌ختیاری و گه‌وره‌ی خێلی چوار لینگ که له‌ ئازا و ره‌شیدانی به‌ناوبانگی کوردی چوار لینگ بوو، له‌ فرۆفیل و ده‌له‌سه‌ی شازاده ئاگادارکرا و هه‌موو خێله‌کانی کوژدنه‌وه و له‌ که‌لای «فه‌ره‌نیک» خۆیان ئاماده‌کرد، که پێش به‌شازاده بگرن.

سه‌شازاده چوو سه‌ریان و ده‌ست به‌شه‌ر و کوژتار کرا، له‌ بیتکه‌مین هه‌لمه‌تدا کورده‌کان گه‌لیکیان له‌ شازاده کوژت. دووهمین جار هه‌ژده‌ سه‌ر و جه‌وادخانی سه‌ره‌هه‌نگیان کوژت، سی شه‌و و پوژان شه‌ر و کوژتار کرا. شازاده که‌لای وه‌ته‌نگ هیتا. شه‌وی زه‌لحیجه، خان جان خان ده‌سته له‌شکه‌ره‌کی له‌ که‌لیتیکه‌وه له‌ که‌لا ده‌رکه‌وتن و چوونه که‌لای «عه‌لیاوا».

ئه‌هالی شاری فه‌ره‌نیک داوای ئامانیاں کرد، له‌شکری قاجار زۆر به‌دوڕدانه که‌وته نه‌یو شار و گه‌لیک ته‌تک و سووکیان کرد و که‌لاکه‌یان رووخاند. شازاده چوو سه‌ر خێلی کوردی «به‌سه‌ه‌نی». میله‌تی به‌سه‌ه‌نی ژن و مندال و مایان نارد چیا به‌رزه‌کان و پیاوه‌کانیش روو به‌شه‌رکردن چوونه پیتشه‌وه. دوو شه‌و و دوو پوژان شه‌ر و کوژتار کرا ۶۰ که‌س کورد و ۳۰۰ قاجار له‌و شه‌ره‌دا کوژران.

۲۴- حاجی هاشیم خانی کوردی به‌ختیاری

ئه‌و پیاوه کورده له «لبنان ئه‌سپه‌هان» داده‌نیشت. کوردی به‌ختیار زۆر لیتی کوژی‌بونه‌وه و پوژ به‌پوژ هه‌زیان زۆرکرد و له‌گه‌ل سه‌رکه‌وتن خه‌ریکبوون و میله‌تی ئه‌و خاکه‌یان هه‌موو خسته ژێر فه‌رمانی خۆیا نه‌وه. هه‌ر هوکمداریکی قاجار له‌ ئه‌سپه‌هان به‌ئاره‌زووی ئه‌وان

نه بز و وتا به ته وه ده شيان عه زلی بکهن. نه مینولده وله عه بدوللا خان کچی حاجی هاشم خانی خواست.

میرزا عه لی محه مه دی کوری عه بدوللا خان سالی ۱۲۳۸ له لایه نه فتالی شای قاجار وه کرا به حوکمداری نه سپه هان. نه و پیاوه به ناوی نه مه که خوارزای حاجی هاشم خان بو، گه لیک ته قه لای دا که فرمانی خوی بخاته نیو نه و میلله ته وه؛ نه شیا؛ به لکو نه وان زیاتر ده ست دریشان کرد. میرزا عه لی محه مه ده له ده ستیان شکایه تی کرد.

سالی ۱۲۴۰ فتالی شا له شگری برده نه سپه هان و چووه سهر حاجی هاشم خان. له پاش شهر و کوژتاریکی قورس، مانگیک له سهرینک، هاشیم خان به دیل چوو. شای بیژراو هه ردوو چاوی نه و گه وره کورده ی له خوتو خورایی کوئی و کویری کرد. ۵۰ هه زار تومنه زیری له نه مینولده وله عه بدوللا خانی نه ستاند و میرزا عه لی محه مه دی له حوکمداری خست. (ته نریخ قاجار، جلد یهک، لاپره ۱۸۸).

۲۵- محه مه ده ته قیخانی کور دی کنورسی به ختیار

محه مه ده ته قیخانی کوری عه لیخان، له ئومه ربانی به ختیار بو له که لای «تهل» به سهر به خویی رایده بوارد. حکومه تی قاجار نه شیا بوون سیبهری ره شی خویان باویرنه سهری. حاکم و شازاده کانی قاجار خودایان بوو محه مه ده ته قیخانیان لی نه نالوژی.

سالی ۱۲۴۸ له شکرکی ۸۰ هه زار که سی هه لگرت و چووه سهر شوشته ر. نه سه دوللا میرزای قاجار نه شیا به رابه ری بکات و ته سلیمی بوو. محه مه ده ته قیخان چوو دیزوول و رام هورمزی گرتن. مه نسوورخانی به به هه هانی و وه لیخانی مه منی کردنه هاودنگ و جه مال خانی ده شتیشی خسته ژیر نه مره وه.

محه مه ده ته قیخان مه ئموورانی قاجاری له خاکی خویدا ده رکردن و نالای سهر به خویی هه لدا.

سالی ۱۲۴۹ فتالی شا، له شکرکی هه موایی لیکرد و هه موو خاکی ئیرانی له محه مه ده ته قیخان دنگدا که شهر ی له گه ل بکهن. هه موو شازاده و حاکم و له شکر و سوپا هه کانی له نه سپه هان کوژدنه وه؛ به لام مهرگ نه یه شت بگاته دلخوازی [له] ۱۹ ی جه مادی ۲۵ سالی ۱۲۵۰ فتالی شا له نه سپه هان مرد و نه شیا بچیته سهر محه مه ده ته قیخان.

محه مه ده ته قیخان که وایزانی دهستی به شار و دیهات گرتن کرد و له هه موو خاکی

پارسه‌وه، هه‌تا کاشانی خسته ژیر فه‌رمانی خۆبه‌وه و له‌گه‌ڵ پیتویست و ریتکخستن خه‌ریکبوو.

سالی ۱۲۵۰ به‌ه‌رام میرزای قاجار له‌ لایه‌ن محهمه‌د شاهه‌ کرا به‌حوکمداری لورستان و کرماشان. میرزا هیدایه‌تی ئه‌رده‌لانی و سلیمان خانی گۆران و ۲۰۰ دووسه‌د سواره‌ی کوردی شکاک و تیپیک کوردی مه‌راغه‌ی هه‌لگرت و له‌ ریتگای سابلاغ و موکریانه‌وه‌ پوو به‌سنه‌ چوو. له‌شکری سنه‌ و گۆران و که‌له‌ور و ئه‌و کوردانه‌ی به‌سلیمان خان و میرزا هیدایه‌ت کۆکرده‌وه‌ و چوو سه‌یروان و هه‌موو خێلی کوردی لی کۆبووه‌وه‌. عه‌بدوللا پاشای بابان چوو کنی و له‌وێوه‌ چوو کرماشان و محهمه‌د عه‌لیخانی موکری ناره‌ده‌ خوزستان که‌ له‌شکری بۆ کۆیکاته‌وه‌ و ئه‌سه‌دوللا میرزای قاجاری بگریته‌ و بگه‌ریته‌وه‌. به‌وجۆره‌ له‌شکرێکی قورسی له‌ کورد کۆکرده‌وه‌ و پوو به‌لورستان چوو.

ته‌قیخان له‌و له‌شکره‌ ئه‌ندیشه‌ی په‌یدا کرد. زۆر به‌له‌ز له‌گه‌ڵ هێز په‌یداکردن و له‌شکرکێشی خه‌ریکبوو. سالی ۱۲۵۱ به‌ه‌رام میرزا ده‌ستی گه‌یانه‌ خاکی لورستان و وه‌لیخانی مه‌مه‌نیش -که‌ یێکه‌ پشتیوانی ته‌قیخان بوو- له‌ناوی برد؛ هه‌روه‌کو له‌ باسی خۆیا ده‌گوتری. ولاتی فه‌یلی گرت و گه‌لیک گه‌وره‌ی کوردی له‌ناوبردن. زۆر له‌ ناودار و سه‌رفرازانی کورد به‌دیل ناردیانه‌ تاران و گه‌لیکی کۆژتن.

محهمه‌د ته‌قیخان که‌ ته‌ماشای کرد دوژمن کورد به‌کورد ده‌کوژیت، ناچار میرزا شه‌فیع خانی به‌ختیاری که‌ وه‌زیری بوو، ناره‌ده‌ لای که‌ مامله‌ت بکات. له‌ دواییدا شازاده‌ش میرزا ئه‌مین خانی کوردی عه‌لیاوی له‌گه‌ڵی خسته‌ و ناردیه‌ کن محهمه‌د ته‌قیخان که‌ نه‌ترسیت و ئه‌ندیشه‌ نه‌کات.

محهمه‌د ته‌قیخان چونکه‌ له‌گه‌ڵ فه‌یلی و لورستان و خوزستان پێکهاتبوو که‌ یارمه‌تی بدن، له‌به‌رئه‌وه‌ په‌یمانه‌کانی به‌ه‌رام میرزای نه‌ویست. له‌ پاش نه‌ورۆژ شازاده‌ روو به‌ محهمه‌د ته‌قیخان له‌شکری برد. محهمه‌د ته‌قیخانیش ئاماده‌ی شه‌ربوو؛ به‌لام عه‌لی ته‌قیخانی بۆ ناره‌ده‌کن شازاده‌ که‌ پێک بێن و شه‌ر نه‌که‌ن.

«رالنسن» ساحیبی ئینگلیزی که‌ سه‌ردار سوپاهی شازاده‌ به‌ه‌رام میرزا بوو، قه‌راری دا که‌ پێک بێن و جیگایه‌کی بۆ دانان که‌ یه‌کتر بیه‌ن. شازاده‌ به‌ه‌رام میرزا و رالنسن ساحیب، له‌ له‌شکر دوورکه‌وته‌وه‌. محهمه‌د ته‌قیخان له‌ولاوه‌ هات و له‌و جیگایه‌دا یه‌کتریان دی. رالنسن هه‌موو قسه‌کانی ته‌قیخانی په‌سندکردن و پێکهاتن.

بۆ سه‌به‌ینی رالنسن به‌ ۳۰ سواره‌وه‌ چوو که‌ محهمه‌د ته‌قیخان، شیریکی گه‌وه‌هه‌رینه‌د و

محمده تهقی خان هستا چووه دهشتی «له بهری» که پینج فرسه‌نگ له شووشتەر دووره، دابه‌زی که منوچه‌هرخانی بچیتته کنی. منوچه‌هرخان نه‌یوترا و په‌یمان و مامله‌تیش تیکدرا.

ئه‌سه‌دخانی به‌ختیاری چونکه رقی له محمده ته‌قیخان بوو، له‌شکرکی زلی کۆکرده‌وه و له‌ژیر فهرمانی جه‌عفر قولیخانی کوری خویا ناردیه کۆمه‌گی مه‌نوچه‌هرخان. له‌کوردی چوار لینگ و سه‌وت لینگ دیسان له‌سه‌ر مه‌نوچه‌هرخان کۆیوونه‌وه. عه‌لی ره‌زاخانی به‌ختیاری که باوکی به‌ده‌ست ته‌قیخان کۆژا بوو، بۆ تۆله‌کردنه‌وه چووه کن مه‌نوچه‌هرخان، به‌وجۆره محمده ته‌قیخان زۆر بی هیتزبوو.

محمده ته‌قیخان که له‌کورده‌کان ناو‌میتد بوو، ناچار هاواری له‌شیخ تامرخانی عه‌رب گه‌وره‌ی خیتی «جه‌عب» کرد و کۆمه‌گی کرا.

مه‌نوچه‌هرخان قاقه‌زیککی له‌شیخ تامرخان نویسی که له‌گه‌ل ته‌قیخان باو‌د‌پین و بۆ مامله‌تکردن سویتندی بۆ خواردن و سلیمان خان سه‌رتیبی نارده کنی و خه‌له‌تانندی.

شیخ تامرخان و محمده ته‌قیخان هه‌ستان چوونه کن مه‌نوچه‌هرخان. محمده ته‌قیخان به‌په‌نهانی خرایه ژیر چاودتیرییه‌وه و شیخ تامرئیزن درا که پرواته‌وه. که گه‌راوه مالی خوی نامووسی خیتی شیخ تامرخانی بزوت، زۆرچاک مال و مندالی محمده ته‌قیخانی به‌خیتوکرد و کورده‌کانی راگرت و په‌نایدان. موسته‌میدولده‌وله وه‌لامی دایی که ژن و مندالی ته‌قیخان ته‌سلیم کات؛ ئه‌ویش وه‌لامی (جوابی) نه‌داوه. له‌سه‌رنه‌وه گه‌لیک شه‌ر و کۆژنار کرا و ئه‌و شیخه به‌نامووس و غیره‌تداره عه‌ربه‌ه‌ده‌ستی له‌نامووسی به‌رنه‌دا و چهند جارن له‌گه‌ل موسته‌میدولده‌وله شه‌ری کرد و ژن و مندالی کوردی ته‌سلیم به‌دوژمن نه‌کرد.

موسته‌میدولده‌وله له‌دوایی چووه شه‌ر (فهلایه) و له‌هه‌ودوولا شه‌ر و کۆژتاریکی قورس کرا، له‌ئاخیرا شیخ تامیر شکا و به‌مامله‌ت پای گرت و گه‌روی دایی که په‌یمانی خوی به‌جی بیتیت. موسته‌میدولده‌وله روو به‌شوشتەر گه‌راوه. ته‌قیخان به‌کۆت و زه‌نجیر گیرا و ئیزاوی درا.

عه‌لی نه‌قیخانی برای مه‌حمده ته‌قیخان بۆ لا‌بردنی فیتنه ژن و مندالی برای هه‌ل‌گرت و له‌فهلایه دهرکه‌وت. له‌نیوان له‌شکری قاجار و عه‌لی نه‌قیخانا چهند شه‌ر و کۆژتاری بیژمار کرا.

محهمه د کهریخانی برای و گهلیک له گهورهی کوردهکان کوژران، بهلام دوزمینی شکاند و کهوته چیا بلند و بهرزهکانهوه.

موعته میدودهوله دووباره داوای مالی محهمه دتهقی خانی له شیخ تامیرخانی کرد که تهسلیمی بکا. شیخ تامیر تهسلیمی نه کرد، له بهرئهوه موعته میدودهوله له شکریتی قورسی برده سهری. له دواي گهلیک شهر و کوژتار و خوین پژانیتی زور، شیخ تامیرخان شکا و ههلات.

خاکی فهلاحیه و لوپستان و بهختیاری، هه موویان نزیک بهویران بوون کران و بهجاریک تالانکران. ۵۹ دانه توپ و ۲ خومپاره و ۱ قفز؟ و ۲ هزار سهره ئهسپ له محهمه د تهقیخان گیرابوه له گهله محهمه د تهقیخان به زنجیرکراوی و ئیزاوهوه ناردرا تاران (تهئریخ قاجار، جلد ۲ لاپه ره ۴۰۳).

سالی ۱۲۵۸ عهلی نهقیخان له گهله فههاد میرزا موخابه ره ی کرد و له مانگی جه مادا چووه کنی و له وئیه ناردرا تاران.

ئهو حکومومه ته بچووه که کورده به شه ره فه، به و جو ره له گهله حکومومه تی فهلاحیه، به دهست قاجاران پوچ کراوه.

۲۶- وهلیخانی کوردی مه منی

وهلیخان له ولاتی شیرازا حاکمیتی سهر به خۆ و فه رمانه واییکی بی پرسیاربوو. خیتلی کوردی مه منی له ژئیر ئه مری ئه و گهوره کورده دا زور دهوله مه ند و سهرکه وتوو بوون و بهجاریک ولاتی شیرازیان خستبووه ژئیر دهسته وه.

وهلیخان که لایانی زور سهختی هه بوو، که به سهختترین ناوبانگیان کردبوو، یهک «گول و گولاو» و دوو «سپید» که باب ویاپیریشی له سهریان حوکمران بوون.

سسالی ۱۲۵۱ محهمه د شای قاجار لیتی که وتبووه فروفتیلان. مه نوچه ههرخانی موعته میدولدهوله قاقه زیتی پهندامیزی بو نارد. وهلیخان به چاکی په سندی کرد و محهمه د باقیرخانی کوپی خۆی نارد که مه نوچه هرخان. به گهوره بیه وه راگیراو پانه سپاردرا که بگه ریتته وه بابی بنیترتته کنی.

محهمه د باقیرخان که گهراوه به بابی گوت و له فروفتیلی قاجارانی ئاگادار کرد.

وهلیخان مال و مندالی برده که لای سپید و خیتله که شی له که لای کول و گولا و

کۆکردهوه و باقیرخانی له سهر دانان. وهلیخان چوو که لای «نوراوا» ی توندکرد و پهلاماری دوژمنی دا. محهمه تایه رخان و رهزا قولیخان و سهلیمخان - که سه رکردهی لهشکری قاجار بوون - به دیل گیران و لهشکره کهشی شیرزه کرا و کوژران.

موعته میدولدهوله لهشکرکی قورسی له ژئیر فه رماندهی «وش» ی ساحیبی ئینگیزی دا ناردده سهریان.

وهلیخان خیله که ی برده سهر تۆقه سهری چیاکان و بهشهو پهلاماری دوژمنی دا. شهر و کوژتار دوو مانگ پایه داربوو؛ کورد ههر بهشهو شهر ی ده کرد.

موعته میدولدهوله وهتنگ هات و داوای یارمه تی له تاران کرد. محهمه شا لهشکرکی زلی بۆ نارد و قاقه زیکیشی بهه ره شهی بۆ نویسی که دهست له وهلیخان بهرنه دات.

وهلیخان نه سیره کانی بهردان و روو به خاکی بهه به هان چوو. موعته میدولدهوله کهوته خاکی وهلیخانه وه.

خواجه حوسینی گولای که هاودهنگی وهلیخان بوو، که لای گولی دا به وهلیخان و ژن و مندالی تیدا دانا و باقیرخانی کوری کرده پاسه وانییان و بۆ خوشی به سه رکیشی له گهل وهلیخان بهشهر و کوژتار ده کوژشا.

موعته میدولدهوله بهه زار شهر و کوژتار لهشکری گه یانده بهه به هان. خواجه حوسین خیانه تی کرد و ۳۰۰ سه ربازی برده نیو که لای گولاهوه که نهو که لایه به سه رک که لای گولیدا زالبوو. سه رباز له سه ره وه به تۆپ و تفهنگ که لای گولییان ناو رباران کرد و له خواره وهش موعته میدولدهوله بهلهشکره وه ده ره ی دا.

محهمه باقیرخان مانگیك شهر ی کرد و لهو که لایه دا ماوه و له پاشان به زۆر ژن و مندالی وهلیخان و محهمه باقیرخان هه رچیه کی لهو که لایه دا بوو به دیل کهوته دهست قاجاران.

وهلیخان ناچار روو به خاکی کازرۆن هه لات. لهشکری قاجار کهوته سه ری. وهلیخان لهو تیشه وه روو به شیراز هه لات و له گوندی «خانه زه نان» شه ویک ماوه. ئیسماعیل خانی قه ره گۆزی قاجار بهلهشکره وه ده ره ی دا و گرتی و به زنجیر و پاله ههنگ ناردیه تاران (ته ریخ قاجار، جلد ۲ لاپه ره ۳۲۸) ده لیت:

لهشکری موعته میدولدهوله به کورد کوژتن گه راوه و هیتنده یان کورد کوژتبوو له کهله ی

سهری کوردانی مه‌منی چهند مناره بیناکران و گه‌وره و سه‌رکرده‌کانی کورد چاو‌کۆلدران و له ده‌می تۆپ‌گیرداران و کا له که‌لله‌سه‌ریان ناخرا. ئەو جه‌ور و دورنده‌یه له سالی ١٢٥١ دابوو.

حکومه‌تی قاجار کوردی مه‌منی هه‌موو ده‌ربه‌ده‌رکرد و تورکمانی قه‌شقای بی‌برده‌سه‌ر خاک و دیهاته‌کانیان. کوردیکی له‌و خاکه‌دا مابوون شه‌ش سال پیکۆتی تورکمانیان خوارد. سالی ١٢٥٧ کورده‌کان کۆبوونه‌وه و ده‌ستیان به‌تورکمان کۆژتن کرد و له هه‌موو لاییکه‌وه شیریان تێنان و نزیک پووچ‌کردنه‌وه‌یان کردن.

فه‌هاد میرزای قاجار حاکمی شیراز چوو هه‌ر کورده‌کان. به‌شه‌ر و کۆژتار که‌لای «توس» و که‌لای «مه‌وزه‌ر» که‌ییکه که‌لا سه‌خته‌کانی کوردی مه‌منی بوون گرتن و روخاندنی و خیتلی «پۆسته‌م، به‌کش، جایی، دوژمنیار» که هه‌ربه‌ک تیره‌یه‌کی مه‌منی بوون، گرتن و بلاوی کردنه‌وه. «خان عه‌لیخان» ی سه‌ردار خیتلیان هه‌لات و چوو خاکی «ماه‌وور میلاسی». عه‌لی وه‌سخانی برای خان عه‌لیخان و چهند گه‌وره‌یه‌کی کوردی له دهم تۆپ‌گیردان و کۆژتن. له خیتلی کوردی مه‌منی «باوی، ئاجیری، نوئی، یار نه‌حمه‌دی» و گه‌لیکی دیکه‌ی بارکردن و به‌حاجی شوکرولا‌خاندان ناردنیه شیراز و بۆ خوشی به‌ویرانکردن و کۆژتن و ئاویی سووتاندن گه‌راوه شیراز. ته‌ئریخ قاجار، (جلد دووهم، لایه‌ره ٣٢٦ - ٣٢٧ - ٣٢٨ - ٣٢٩). ئەو جه‌ور و دورنده‌یه، به‌ئاخ و جگه‌رسۆزشه‌وه باس نه‌کات.

سالی ١٢٥٨ خان عه‌لیخان له‌گه‌ل فه‌هاد میرزا ریککه‌وت و بوو به‌حوکمرانی ولاتی مه‌منی.

خان عه‌لیخان که بوو به‌حوکمرانی ولاتی مه‌منی، ده‌ستی به‌ریکی و پیکۆتی ولاتی مه‌منی کرد و ئەو کورد و خیتلاته‌ کورده په‌راگه‌ندانه‌ی گرد کرده‌وه (ته‌ئریخ قاجار - جلد دووهم - لایه‌ره ٤٢٢).

له‌و خیتلاته‌ کورده ئەم‌پۆکه له «چانوهار» ی له ئە‌ترافی شاری سلیمانی و له دیهات و مولکی شیخ مه‌حمود دا به‌بلاوی و له ده‌شتی شاره‌زووردان.

۲۷- نه‌سیرخانی کوردی جو‌ده‌کی (دلشان)

نه‌سیرخان گه‌وره‌ی کوردی دلشان بوو. به‌زرنگی و ره‌شیدی ییکه پالّه‌وان بوو. له حکومتی قاجارِ پرووگه‌ردان بوو و ده‌ستی به‌شهر و کوژتار کرد.

سالی ۱۲۶۷ گه‌ورانی سجوعب» له‌ناکاو و به‌نامه‌ردی نه‌سیرخانیان گرت و دایانه ده‌ست ئیلدرام میرزای قاجار.

له‌وده‌مه‌دا ناسره‌دین شا له ئیسفه‌هانه‌وه پروو به‌لورستان ده‌چوو، نه‌سیرخانیان پیشکه‌شکرد. ئه‌ویش به‌زه‌نجیر و پالّه‌هنگ ناردیه تاران و براکشی کرده گه‌وره‌ی خیتی دلشان.

ناسره‌دین شا، هم‌وو گه‌وره و سه‌رداره‌کانی دلشانی گرتن و خستنیه زیندانه‌وه. که ناسره‌دین شا رویش، خیتله‌کان کوژوونه‌وه و به‌سه‌ر له‌شکری شازاده‌یان دادا و ۷ سه‌رباز و توپ ئه‌ندازکیان کوژت و له‌شکری قاجاریان وه‌تنگ هینا.

ئیلدرم میرزای قاجارِ ناچاربوو، به‌ندیه‌کانی به‌ردان پروو به‌روجه‌رد گه‌راوه.

کورانی نه‌سیرخان له‌شکریکی چاکیان کوژکرده‌وه و چوونه سه‌ر مامیان -که له‌گرتنی نه‌سیرخانا ده‌ستی هه‌بوو- گرتیان و کوژتیان و هم‌وو خیتله‌ته‌که‌شیان خسته ژیر حوکم و فره‌مانی خو‌بانه‌وه (ته‌ریخ قاجار، جلد سیه‌م، لاپه‌ره ۶۱۵).

۲۸- بو‌ده‌تخانی کوردی موکری

ئه‌و گه‌وره کورده پالّه‌وانه، له‌نیو کوردی موکریان به‌بوداق سولتان ناوبانگی کردبوو و به‌عه‌دالته و دادخواهی به‌نه‌وشیره‌وانی دووهم ناو‌نرابوو. پیاویکی میله‌ته‌په‌روه‌ر و دادخوا و تیگه‌یشتوو بوو.

سالی ۱۱۹۸ له‌گه‌ل حکومتی زه‌نددا ریککه‌هوت و به‌موسته‌قیللی رایبوارد. له‌وه ساله‌دا له‌ته‌ک عه‌لی مورادخانی زه‌ند ریککه‌هوت و ئه‌ماره‌تی موکریانی خسته‌وه ده‌ست. هه‌ر له‌وه‌ساله‌دا جه‌عفه‌ر قولیخانی برای ئا‌قا محمه‌دی قاجارِ چووه سه‌ر موکریان. بوداقخان به‌هیزی کورده‌کانه‌وه پیشی پیگرت و له‌دوای شهر و کوژتاریکی قورس قاجاری شکان.

سالی ۱۲۱۰ ئا‌قا محمه‌دی قاجارِ موخابه‌ردی له‌گه‌ل بوداقخان کرد و ئه‌ماره‌تی موکریانی بۆ ته‌سدیق کرد.

سالی ۱۲۱۳ فه تالی شاش حکومتی بوداځانی ته سدیق کرد و گه لیک پیاوani گه وره ی کوردی موکریان که و تنه سوپاه و ده وائیری قاجارانوه. مه جیدځانی موکری به سهره نگی بوو به سهر کرده ی له شکر. ئیسماعیل ناغای دیبوگری له دیوانی پادشاهیدا بوو به یاساول. سالی ۱۲۲۶ حکومتی قاجار، تورکمانی قهره پاپاکیان له دهشتی سندوس دامه زراند. خیتلی بلباس لینگیاندا سهر قهره پاپا که کان و گه لیک کوژتار و تالانیان لیکردن و هه تا چونه سائین قه لا به قاجار کوژتن رویشان.

بوداځان له نایبو لسه لته نه عه باس میرزای نویسی: له شکرتیکی قورسی له ژیر فهرمانی نه حمه دځانی کوردی مه قدهم و عه سکه ځانی هه وشاریدا نارده سهر بلباسه کان. له پاش گه لیک شهر و کوژتار بوداځان به ماملت ریکی خسته نه وه.

سالی ۱۲۳۱ دووباره خیتلی بلباس بو قاجار کوژتن له چیاکان چونه خوار. بوداځان نه شیا پیشیان پی بگریت، بو نایبو لسه لته نه ی نویسی که کو مگی بکا. نه ویش نه میرځانی خالی خو ی و جه عفر قولیځانی مه راغی به له شکره وه نارده هاواری بوداځان. پیشیان به خیل گرت و شهر و کوژتاریان گهرم کرد و له هه ردو و لاوه نزیک ۱۰۰۰ کهس کوژران. بلباس زور پیاوانه بزووتنه وه و روو به چیاکان گه رانه وه (ته ئریخ قاجار، جلد یهک، لاپه ره ۱۴۹).

بوداځان له ژیر ئیداره ی قاجاراندا زورچاک حوکمرانی کرد و کیشوه ره که شی له شوړشی قاجاران پارازت.

۲۹- سهر دار عه زیزځانی موکری

عه زیزخان له بنه ماله ی «بابامیر» ی کوردی موکریانه؛ له دیتی «وهستان» و له نیو گه ورک و له نزیک شاری سهردهشت هاتو ته دنیاوه و له دهوری ییکه تی بوداځان له گه ل قاجاران، عه زیزخان چوه ته ورتیز و به سوارچاکی و ره شیدی و زرینگی ناوبانگی کرد. میر نه زهر علی حه کیمباشی زوری خوشویست و خستیه ریزی نیازم و سوپاهی قاجاره وه. به هونه ر دلیری خو ی زور زوو سهرکهوت و بوو به «سهره نگی نیازمی».

سالی ۱۲۵۳ له شهر ی قاجار و نه فغان له دهوری هیرات، یار محه مه دځانی نه فغانی پیاویتی خواست که گفتوگو ی مامله تی له ته کا بکا. حکومتی قاجار عه زیزخانیان هه لیزارد و ناردیان و به که م مووده تیک ریکی خستن. عه زیزخان گه لیک په رای کرد و به ناوبانگ بوو، روژ به روژ ده که و ته به رچاوان.

سالی ۱۲۶۳ بۆ دامه‌زاندنه‌وه‌ی شۆرش، عه‌زیزخان له ژێر ئه‌مری حوسێن خانی ئاجوودانباشی که کوردی گه‌ڕووس بوو، چووه‌ خاکی شیراز. ئه‌هالی شیراز له حوسێن خان د‌ل‌گیربوون و ده‌ستیان به‌سه‌رکێشی و سه‌رباز کوژتن کرد. عه‌زیزخان زۆر به‌دلێری و زانایی پێشی به‌و فیتنه‌یه‌ گرت. له سالی ۱۲۶۴ و شه‌شی شه‌وال رۆژ به‌رۆژ د‌وژمنه‌کانیان به‌هێزبوون و عه‌زیزخانیان ده‌وره‌دا و شه‌ر و کوژتار زۆر ده‌وامی کرد. ئه‌هالی هێزیان گه‌یشته ۲۰ هه‌زار شه‌رکه‌ر. عه‌زیزخان ۵۰ سه‌ربازی پێ مابوو و هیدیکه به‌خواهند مه‌نسه‌بانه‌وه تیکه‌ل به‌ئه‌هالی بوون. عه‌زیزخان وه‌کو شێر به‌دوو مانگ ئه‌و هێزه‌ی شکاند و ئاسایشی به‌شیراز دا.

له‌وده‌مه‌دا محمه‌د شای قاجار مردبوو؛ ناسره‌دین شا له‌سه‌ر ته‌خت دانیشیبوو، میر ته‌قبخانیس ببوو به‌ئه‌میر نیزام که یێکه خۆشه‌ویستی عه‌زیزخان بوو، زۆرچاک باوه‌ری به‌عه‌زیزخان هێنابوو و له‌کن ناسره‌دین شا زۆری پێ هه‌ل‌گوتیوو و به‌په‌سندی خستبوویه پێشه‌وه. ناسره‌دین شا، هه‌رچه‌نده به‌ئه‌میر نیزام باوه‌ری کردبوو، به‌لام کۆشه‌وه و ئازایی عه‌زیزخان له‌شه‌ر، هێنده‌ی دیکه نیشاندابوو، به‌م شیعره فارسییه خواستیه تاران:

عزیزا بیا تا عزیزت کنم

همه اهل ایران کنیزت کنم

عه‌زیزخان به‌له‌ز ڕوو به‌تاران له شیراز ده‌رکه‌وت و سه‌ری مانگی موحه‌ڕه‌م ۱۲۶۵ گه‌یشته تاران.

ئه‌میر نیزام هه‌موو ئومووری نیزامی تارانی خسته ژێر فه‌رمانی عه‌زیزخانه‌وه و روتبه‌ی ئاجوودانباشی له شا بۆ وه‌رگرت و به‌له‌ز بۆ پێشه‌وه‌ی ب‌ل‌ندکرد.

وله‌لیعه‌هدی ڕووس چووبووه ئێره‌وان. ناسره‌دین شا نیشانه و خه‌لاتیکی شایانی سازکرد و عه‌زیزخانی به‌سه‌فاره‌ت ئارده ئێره‌وان و که گه‌یشته زه‌نگان فیتنه و شۆرشێکی قورسی «بابی» که‌وتبووه زه‌نگان.

عه‌زیزخان بۆ دامه‌زاندنه‌وه‌ی ماوه و ئاردی عه‌لیخانی کۆری خۆی - که سه‌ره‌ه‌نگی تیپی ته‌و‌ریز بوو - میرزا حه‌سه‌نخانی وه‌زیرو ل‌نیزام که برای ئه‌میر نیزام بوو، بردنیه زه‌نگان و ئومووری بۆ ڕێک‌خستن و فیتنه‌ی کوژاندوه و چووه ئێره‌وان. له‌سه‌ر چۆمی ئاراسه‌وه پێشوازی کرا و به‌ئێحترامه‌وه گه‌یشته ئێره‌وان و دیاری و پێشکه‌شه‌کانی برده کن وله‌لیعه‌هد ئه‌ل‌گسانده‌ر. به‌گه‌وره‌یییه‌وه په‌سندکرا و له خوسووس کوردستان و موکریانه‌وه

ئىتفاقيىكى سېرى گېرىدا و گەراوہ تەوریز.

ئوموورى سەر بە تەوریز و مەراغەى رېئىخست و روو بە تاران [گەراوہ]. لە لاىەن ناسرەدین شاوہ پېشوازی کرا (تەریخ قاجار، جلد ۳، لاپەرە ۵۵۹ - ۵۶۳).

سالى ۱۲۶۷ ناسرەدین شا چووە ئىسپەهان و عەزىزخانى کردە مەئموورى ئىنتىزامى پايتەخت و بەختوکردنى ئەرك. لە مانگی زىلقەعدەدا لەگەڵ ئەو مەئموورىيە تە خەرىكبوو، سوارەى كوردی موكرى، سابلاغ، كەردەند، كەلھور ھەوشارى كەردنە پاسەوان و عەلىخانى كورۋى خۆى لە سەردانان و زۆر بە توندی لەگەڵ وەزىفەى خەرىكبوو.

ناسرەدین شا كە گەراوہ، عەزىزخانى کردە سەردارى كولى عەساكرى ئىران. بەشیر و ھەمىلى گەوھەربەند خەلاتى کرد. ئەو پوتبەيە ھەتا سالى ۱۲۷۴ پوژ بە پوژ لە بلندتر دابوو. لەو سالا دا كارى سەدرولئەعزەم كەوتە عوھدەى مىرزا ئاكاخانى ئىعتىمادودەولەو، كە لەو پېش دوژمنى سەردار عەزىزخان و ئەمىر نىزام بوو. مىرزا ئاكاخان دەستى بە موفسىدى و بەدخواھى عەزىزخان کرد و بەچەند مەتەلەى موھىمى سىاسى ئىتېھامى کرد. دووھەمىن تۆھمەتتىكى ئەو ھەبوو كە گۆيا لەگەڵ پروس ئىتفاقي ھەبوو كە بۆ كوردەكان كاریك بكات و لەبەر سونىيەتى لە ئىدارەى شیعە بىزارى تەماى رزگارسوونى ھەيە و كورد لە ژێر پەنجەى توركان دەرخت و لەگەڵ وەزىر موختارى ئىنگلىزدا بە پەنھانى رېئىكەوتوو كە كوردستانى ئاورىايەگان و لوړستان بکەنە يەك پارچە و لەژێر حوكمى قاجارانى دەرخەن و وەكو ئەفغانستان ئىدارەى بکەن.

بەلام تەئرىخى قاجار جلدی ۳ لاپەرە ۷۳ دەلێت: لە ھەموویان زیاتر مەبەست لە لا بردنى عەزىزخان ئەو ھەبوو كە حېشمەت و گەوھەيى سەدرولئەعزەم بەوجودى عەزىزخان پەست بوو و مىرزا ئاكاخان لە پېشگاہى پادشا بى رەواج بوو. ئەو لاپەرەى تەئرىخە زۆر بەدریژى ھەللى کردوو كە جگە لەو كە عەزىزخان كوردىكى ئازا و زىنگ بوو، لەگەڵ وەزىفەى خۆى راست بوو، لە دەورى ئەودا فرۆفیتلى ئاغاخان سەرى نەدەگرت، چىدىكە نەبوو.

پوژى ۲۰ شەوال سالى ۱۲۷۴ لە سەردارى كولى عەزل كرا و لە پاش چەند پوژان روو بەبۆكانى موكرى لە تاران دەرکەوت. ھەتا ئەمڕۆكەش بەناوى سەردارى عەزىزخانەو گەلیك ناسارى لە تاران و شارەكانى ئىيرانا ھەرماون. چار پاهى عەزىزخان لە تاران ئەمڕۆكە بەو ناوہ مەوجودە.

بەكۆمەگى يەزدان تەواو بوو

میلله‌تی کورد

* میژوو (تاریخ) ی تیره و ره‌گه‌زی کورد، له عه‌سری پینجه‌مینی میلاده‌وه، هه‌تا ئه‌م‌رۆ. سه‌ره‌به‌ورد و کرده‌وه و ژیان و تیدا چوونی هه‌موو پادشا و فه‌رمانده‌وا و میر و زانا و تیگه‌یشتوو و بوژ و نووسه‌ر و میژوویینی کورد. به ۱۲ به‌رگ په‌رتووک (کتیب) نویس‌راوه‌ته‌وه. به‌رگی ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ به‌وینه رازاندراره. بو چاپ‌کردنی چاوه‌نۆری یارمه‌تی کورد په‌رسته‌کانین .

* هه‌ر دانه‌ییکی په‌رتووک (ناودارانی کورد) یه‌ک پو‌پیه‌یه.

ئاورپىكى پاشەوہ

بەرگى دووہم

جرمى سىيەم

پادشايانى بنەمالەى عەلى گچكە و چەند ئەمىرىكى دىكە لە ھەولير

پیتھەنگ

هەولێر - ھۆلێر یاخود (اریل - آریل)

مێژووێی و ھەنگەوتی جوگرافیای

قەلای ھەولێر، قەلایێکی قایم سەخت و چەند ھەزار سالییە، مێژووێی ئەو زۆر لە پێش میلادە، کوردەکانی گۆلشەنییەکان قسێ سیترو دایمەزاندوو و لە ھەموو گەرتیک (عصر)دا ھەمیشە ناوچەێ کیش و ناینی میللەتی کوردان بوو، پەرستشیانەێ (ھور - خوا) لەوێ بوو، لەبەرئەو بەھەولێر ناوبانگی کردوو، لەبەر شەری ئەسکەندەری گەورە و شکەستەێ دارای سیتیەم کە دواێ حوکمداری کوردەکان (مادی) بوو، ھەولێر لە کتیبانی پۆژھەلات و پۆمیەکاندا زیاتر ناوبانگی کرد. ھەولێر لە گەری کوردەکانی قسیدا لە تەرەف یوناسپی حەکیمەو کە پەرستشیانەییکی بەدەزگایەکی قورسەو تیدا ھینا وەجوود، زیاتر پەنەق ئەفزا بوو، ھەر کەسیکی ناینی مەئاوای ھەبووبی پۆ پەرستش دەچونە ھەولێر، لە چاغی حوکمداری ئەردەشیری بابەگاندا کە ییکەمین پادشایانی ساسانیەکان بوو، ئاردیوژاھی حەکیم کە کوردیکی زانا و تیگەیشتووی شارەزور بوو، کتیبی زەندە ئەفیتستای سەر لە نوێکە نوبسییەو و کتیبی (ئاروی ویراڤنامە) ی بەکوردی لە ھەولێر دامەزرا، بەکۆشەوێ ئەو حەکیمە کوردە و بەھیمەتی پادشاییکی وەکو ئەردەشیر، ھەولێر زۆر چاک رووی لە ئاوابوون و گەورەیی کرد. لە دەستپێکردنی ئیسلامییەت و پەلاماری ئەسحاباندا، ھەولێریش وەکو شارەکانی دیکەێ کوردستان، دووچار بەگەلیک زبیللەتی قورسبوو، ئەھالییەکەێ ھەموو دەربەدەر و پەرتشان کەوتن و شارەکە وێران و خراپ کرا. لەبەر ئەو شاری ھەولێر لەو دەمەدا لە جیگای شار و قەلای ئیستا نەبوو، لە پۆژاواێ شاری ئیستا بەسێ سەعات دوور، واقع ببوو، وێرانەکانی و تەپە و کۆنە خراپەکانی ئیستا کەش شاھیدی دەدات کە گەلیک جار لەو جیگا کۆنانە چتی بەقیمەت و ئاساری پتیشینی تیدا دۆزراو تەو، تەپە و جیگا و کاوڵەکانی لیمان ئاگادار دەکا کە: شاریکی زۆر زل لە ژێر ئەو خاکەدا بی!

ههولیر ۸۰ کیلۆمه‌تره له شەرقی جنووبی مووسلەوه و ۷۵ کیلۆمه‌تره له شیمالی غەربی کەرکۆکه‌وه، له نیوه‌راستی دهشتیکی گه‌وره و پان له نیوان هه‌ردوو چۆمانی (زێ - زاب)دا واقعیه، یاقووت همه‌وی له مه‌عجه‌میدا ده‌لێت: درێژی هه‌ولیر ۶۹ دهرجه و نیوه، پانایی ۳ دهرجه و نیوسێ یه‌کیکه. بوستانی له (دائره‌ المعارف)دا ده‌لێت: هه‌ولیر قه‌لاییکی زۆر سه‌خت و شارێکی زۆر گه‌وره‌ی هه‌بوو، قه‌لاکه‌ی هه‌ر چوار ده‌وری خنده‌قیکی پان و قوول و پر له ئاوی هه‌بوو، دیوار و شووره‌ی شار که له ئه‌ترافی شار دروست کرابوو، له نزیک پشتی شه‌قلآوه‌وه یه‌کده‌که‌وتنه‌وه. قه‌لاکه له سه‌رته‌په‌یه‌کی گه‌لیک گه‌وره له خۆل و سه‌رته‌په‌یه‌کی پان و به‌رین دامه‌زراوه. له‌نیوئه‌وه قه‌لایه‌دا بازار و دوکان و قه‌یسه‌ری و خانوبه‌ره‌ی چاک و جوان بو‌ره‌عیه‌ت، مزگه‌وت بو‌نوێژ و (گه‌رماوه - حمام)ی تێدایه، ئه‌م قه‌لایه گه‌لیک له قه‌لای حه‌له‌ب ده‌چی، به‌لام ئه‌و گه‌ورده‌تر و بلندتره.

شه‌مه‌دین سامی له (قاموس الاعلام)یدا ده‌لێت: هه‌ولیر دوو گه‌رکه‌، یه‌کیک له‌سه‌ر قه‌لا و دوهم له به‌رده‌می قه‌لاکه‌یه، گه‌رکه‌ی به‌رده‌می قه‌لا چوار پێنج ئه‌وه‌نده‌ی گه‌رکه‌ی نیو قه‌لایه، هه‌رچی‌کو شاری خوار قه‌لایه، ئه‌میر موزه‌فه‌ره‌دین کۆک به‌ری بینای کردووه، بازار و خان و مزگه‌وت و خانوبه‌ره و خانه‌قا و مه‌درسه و میوانخانه و تیمچه‌یه‌کی زۆری تێدا دروست کرد، شووره و دیواریکی پان و بلند یه‌ده‌وه‌دا کێشا و له‌گه‌ل قه‌لا لیکی داوه. بوستانی ده‌لێت: ئه‌میر موزه‌فه‌ره‌دین به‌گه‌وره‌کردنه‌وی شاری هه‌ولیر و شووره به‌ده‌وریدا کێشان، شان و شه‌ره‌ف و شه‌وه‌کتیکی هێنده‌ زلی په‌یدا کرد، له‌گه‌ل حوکمداره‌کانی ده‌رووشت و سولتانه‌کان رقه‌به‌ری ده‌کرد، پادشاکان له لیقه‌وماوی په‌نایان بو‌ده‌برد و ئیفتیخاریان پێوه‌ده‌کرد له هه‌موو حوکمداره‌کانه‌وه سوفه‌رایانی ده‌چووه‌ لای و له هه‌موو لایه‌که‌وه بازرگان و خاوه‌ند سه‌روه‌تن ده‌چوونه‌ لای و داده‌م‌زران، زۆری پێنه‌چوو له‌به‌ر عه‌داله‌ت و دادخواهی ئه‌و ئه‌میره‌ چاکه و پیاوه‌تی ئه‌و، هه‌ولیر بوو به‌شارێکی زۆر زل له رۆژه‌لاتدا و بوو به‌پایته‌ختیکی گه‌وره‌ی کوردستان و به‌ده‌وله‌مه‌ندی و جوانی ناوبانگی به‌هه‌موو ئاوایتیکی دنیادا بڵاوبوو، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش دێهاته‌کانی له‌به‌ر گه‌وره‌یی بیوون به‌قه‌سه‌بچه‌ییکی زله و نفوسی زۆر زیاد ببوو، له‌کرین و فروتن و چاندندا له هه‌موو پارچه‌ییکی حوکمداره‌کانی کورد به‌قازانجتر بوو، ئه‌هالی و ره‌عییه‌ت، سوپاهی و سه‌رکرده و مه‌ئمووره‌کانیشی کورد بوون، حکومه‌تیکی کوردان بوو له خاکی کوردستاندا. (ابن الاثیر) له (التاریخ الکامل)دا ده‌لێت: هه‌ولیر چه‌ند قه‌لاییکی زۆر قایی و ه‌کو

(خفتیزه‌کان - خفتیسکان) له چیا و کتو و دهشتدا هه‌بوو، هه‌ریک له و‌قه‌لایانه به‌سو‌پاه و نه‌میری‌که‌وه قایم کرابرون و له وه‌ختی پت‌یوستدا له هه‌ولیت‌ر ئاماده ده‌بوون. یاقووتی همه‌وی ده‌ل‌یت: هه‌ولیت‌ر دار و باغ و باغچه‌ی نه‌بوو، به‌ری داری له چیا‌کانی شیمالییه‌وه بو‌ده‌چوو، هه‌موو چاندن‌یان به‌ئاوی کار‌یز و چالاوه، بو‌خواردنه‌وه‌ش له ئاوی کار‌یزیان وه‌رده‌گرت، ئاوی کار‌یز و چالاوانی زور خو‌ش و به‌تامه و سووکه، له‌گه‌ل ئاوی زی و ده‌ژله و فورات فه‌رق ناکرتن، به‌ل‌کو له ئاوی زی و ده‌ژله به‌تام‌ترن.

بەندی یەكەم

سەرھوردی ئەمیر عەلی گچکە ی کۆری بەگتەگین

(٥٠٠ - ٥٦٣ هـ)

بەنەمالە ی حوکمدارەکانی کوردی هەزبان چەند سالتیک لە کوردستاندا سەر بەخۆ
فەرمانڕەواییان کردووە، نەکەوتنە ژێر باری بیانیانەو، بەلام لە دەوری ئەمیر ئاقسەنقەری
زەنگیدا، بەگتەگین خێوی هەولێر لە دەستکەوتبوو، عەلی گچکە ی کۆریشی نەوەشیا
لەگەڵ ئوموور خەریک بێ، کەمکەمە نزیک بەنەبوون ببوون. ئەمیر عەلی کە بەگچکە
ناوبانگی کردووە لەگەڵ ئەمیر ئاقسەنقەردا وەها رێککەوت، بەشەرتی هەولێر بەرە بەرە
بدرێتەووە عەلی گچکە. لەبەر بێ دەسلاتی بەگتەگین، ئەمیر عەلی کەوتە ریزە ی
ئەمیرێکی ئاقسەنقەر لە سوپادا. ئەمیر عەلی لەگەڵ ئاقسەنقەر وەها رێککەوت و
خەزمەتی بەراستی بوو دەکرد کە هەموو کەس قینیان لێ دەبوووەو، بەلام بەرەغمی دوژمن
خۆی پیشخست و لە یەکە ئەمیرانی ئاقسەنقەر دەهاتە ژماردن. کە ئەمیر ئاقسەنقەر نەما
عیمادەدین زەنگی بوو بەئەتابەگ، ئەمیر عەلی گچکە زیاتر کەوتە بەرچاوان و
خۆشەویست بوو، رووی لە زیادبوون کرد و رۆژ بەرۆژ تازایی و زرنگی لەنیو چاوانیدا
دیاری دەکرد، لە کار و پیشە و شەردا خۆی دەنواند.

سالتی ٥٣٦ خەلیفە ی عەباسییان راشیدیلا لە دەست مەلیک مەسعوودی خێوی
هەمەدان کەوتە تەنگاییەو، زەینەدین عەلی گچکە بەسوپاهی هەولێرەو لەگەڵ ئەتابەگ
عیمادەدین چوو بەغدا و کۆمەگی خەلیفە بکات. سولتان مەسعوود کە دەورە ی بەغدا ی
دا تەماشای کرد حوکمدارانی کوردستان کە زەینەدین عەلی گچکە ی خێوی هەولێر و
عەلانەدین کۆری ئەحمەدیل خێوی مەراغە بەلەشکری کوردی مەراغەووە و ئەمیر عیسا
حەمیدی خێوی ئاکرە و شوش و دەورۆشتی بەسوپاهی کوردی زێبار و حەمیدیەووە و
ئەمیر ئەحمەدی کۆری ئەبیهەجای کوردی هەکاری بەلەشکری کوردانی ئەشب و جزیرە و
نووشییەووە یاریدەدەری خەلیفە دەدەن، تەمای سولحی کرد و ئومەراکانی کورد پازی
نەبوون و بۆی دەرکەوتن و بەپەڕیشانی دەریانکرد و بەکەیفەووە گەرانەووە و پرویان کردەووە

کوردستان. عەلی گچکە لە گەڵ عیقادەدین زەنگی چووە سەر شارانی ئورفە و بیرەجگ و نسیبەن و سەرین چاوە - راس العین - لە تەک فرەنگدا شەڕ و کوشتاریان کرد و ئەو جیگایانەیان خستە ژێر حوکمەو، لەو دەمەدا کە لە دەورە یەرەجگ بوون، مانگی زیلیقەدە سالی ٥٣٩ هەسەرەدین چقر والی مووسل کوژرا، عیقادەدین لەو تەرسی لی پەیدا بوو، لە پشیوی کوردستان ئەندیشەناک بوو کە نابادا دووچار بەسەر کیشی بێن. ئەمیر عەلی گچکە ی کوردی هەولیری کە لەلای بەپیاویکی زەنگ و ئازا و بیرتیشی خۆی نواندبوو و لەنیو کوردستاندا ناوبانگی هەبوو، عیقادەدین لە هەموو ئومەرەراکانی زیاتر خوش دەویست و ئیعتمادیکی تەواوی پێ بوو و ئەمنیەتی لی حاسل کردبوو، لەبەرئەمە کە عەلی گچکە چاتر لە ئومووری کوردستان ناگادار و بەشەهامەت بوو، کردیە ئەمیری جەیش و نابیی خۆی و والی مووسل و بەزەینەدین لەقەبی کرد و ناردرایەو مووسل. کە گەیشتە مووسل بەلەز قەلای خستە دەست خۆی و لەشکر و سوپاهی پێکخست و دزداریکی باوەر پێهاتووی لەسەر قەلای دانا و چووە نیوشار و دەستی بەدامەزراندنی ئەهالی و شار کرد و مەیدانی شوێشی لە کەلێن دانیشتووکان گری دا و دەستی بەحوکمداری و مەملەکەت رازاندنەو و دلخۆشی ئەهالی دانەو کرد و هەموو ئوموورتیکی عیقادەدینی هێنایە ژێر پەنجە ی خۆبەو.

سالی ٥٤١ عیقادەدین لە قەلای جوعبر کوژرا، مەلیک ئەرسەلانی کوپی سولتان مەحمود تەمای لە مۆلک و خاکی زەنگی کرد. سەیفەدین غاز ی کوپی زەنگی لەسەر شارەزور دانیشتبوو، زەینەدین بەلەز ناردیە دووی غاز ی حوکمداری شارەزور لە مەسەلە ی مەلیک ئەرسەلان ناگاداری کرد و خواستیە مووسل، لەولاشەو چوو پێشی بەلەشکری ئەرسەلان گرت، جەمالەدین وەزیری مەلیک ئەرسەلان کە سەرکردە ی سوپا بوو دەر دەستی کرد و خستیە زیندانەو. سەیفەدین غاز ی کە گەیشتە مووسل زەینەدین ئەوی بەحوکمدار قەبوول کرد و هەموو مەملەکەت و خەزینە ی تەسلیم کرد، سەیفەدینیش زەینەدین عەلی گچکە ی کردە ئەمیری جەیش و نابیی خۆی لە مۆلکدا و بەوالی مووسلی دانا.

زەینەدین دەستی بەپێکویکی ئومووری کیشوهر و سوپا کرد و پۆژ بە پۆژ بۆ گەورەبوونی سەیفەدینی دەکوژشا، هەر لەو سالەدا جۆسلین حوکمداری فەرەنگ لە ئورفە خزا و ئالای سەرکیشی لە سەیفەدین هەلدا و دەستی بەخراپە کرد. زەینەدین بەسوپا هێکی قورسەو چووە سەری. بەلام لەولاو شەهید خێوی حەلەب پێش دەستی کرد و لینگیدایە سەر (رەهە) و گرتی و تالانی کرد. زەینەدین کە وایزانی گەراو مووسل. نۆرەدین گەلیک

دیاری و حتی چاکی له گه‌ل چهند جاریه‌یه‌کی به‌قیمه‌تی بۆ زه‌ینه‌دین نارد و خه‌لاتی کرد و قاقه‌زێکی منه‌تداریشی لی نووسی. سالی ٥٤٢ زه‌ینه‌دین سوپا‌هیتیکی ڕێک‌که‌وتووی هه‌ل‌گرت و چووه‌ سه‌ر ماردین و قه‌لای دارا، ده‌ستی کرد به‌گرتن‌یان، هیسامه‌دین ته‌مرتاش خێوی ماردین به‌پارانه‌وه‌ زه‌ینه‌دینی ڕاگرت که نه‌بیته‌ مایه‌ی خرابی و وێرانی، زه‌ینه‌دین به‌شه‌رتی ئه‌مه‌ هیسامه‌دین کچی خۆی بدا به‌سه‌یفه‌دین غازێ مامه‌له‌تی کرد و گه‌راوه‌ مووسل. سالی ٥٤٣ موعینه‌دین وه‌زیری موجیره‌دین ئه‌بق خێوی دیمه‌شق له‌ ده‌ست فه‌ره‌نگ وه‌ته‌نگ هاتبوو، بۆ کۆمه‌گیکردن هاواری له‌ سه‌یفه‌دین غازێ کرد که به‌سوپا یاریده‌یان بدا، سه‌یفه‌دین له‌شکرێکی ڕێک‌که‌وتووی بۆ زه‌ینه‌دین ساز کرد، زه‌ینه‌دین به‌هیمه‌تێکی به‌رزوه‌ ڕوو به‌دیمه‌شق چوو، فه‌ره‌نگ چونکو له‌ نازایی زه‌ینه‌دین شاره‌زا بوون، زانیان دووچارێ به‌لا ده‌بن، له‌ پێش گه‌یشتنی زه‌ینه‌دین ده‌ستیان له‌و خه‌یاله‌ به‌ردا و گه‌رانه‌وه‌ جێگای خۆیان، زه‌ینه‌دین له‌ پاش گه‌یشتنه‌ دیمه‌شق و ماندوویان هه‌ساوه‌، به‌که‌یف و شادی ڕوو به‌مووسل چوونه‌وه‌.

سالی ٥٤٤ سه‌یفه‌دین غازێ مرد، به‌له‌ز قوتبه‌دینی برای سه‌یفه‌دینی کرده‌ هوکمداری مووسل. زه‌ینه‌دین چووه‌ مالی قوتبه‌دین و سواری کرد و که‌وته‌ پێشی هه‌تا برديه‌ خانووی هوکمداری دیوانه‌وه‌ و جاری کێشا و هه‌موو ئه‌هالی و ئومه‌رایانی کۆکرده‌وه‌ و به‌زۆر خستیه‌ ژێر ئه‌مری قوتبه‌دینه‌وه‌ و خه‌زینه‌ و سوپاهی هه‌موو ته‌سلیم کرد، قوتبه‌دین دیسان زه‌ینه‌دینی به‌ئه‌میری جه‌یش و والی مووسل داناوه‌. زه‌ینه‌دین که‌ هوکمداری قوتبه‌دینی دامه‌زراند، جزیره‌شی هه‌ینایه‌ ژێر هوکمییه‌وه‌، خێوی ژه‌نگار قاقه‌زی له‌ نوره‌دین مه‌حمود خێوی هه‌له‌ب نوویسی: ئه‌گه‌ر بێته‌ سه‌ر ژه‌نگار شاری به‌بی شه‌ر ده‌داته‌ ده‌ستی، نوره‌دین به‌تالوکه‌ له‌شکری هه‌ل‌گرت و چووه‌ ژه‌نگار، عه‌بدوله‌لیک خێوی ژه‌نگار شار و قه‌لای ته‌سلیم کرد و به‌که‌یفوخواشی نوره‌دینیان برده‌ نیو قه‌لات. زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه‌ که‌ له‌وه‌ ئاگادار بوو له‌شکری هه‌ل‌گرت و چووه‌ سه‌ر ژه‌نگار و گه‌یشته‌ ته‌لیعه‌فر و قاقه‌زی له‌ نوره‌دین نوویسی که‌: ئه‌وه‌ چیتێکی چاک نییه‌، له‌و خسووسه‌وه‌ ناردراو له‌ هاتوچۆدا بوو، له‌ نتیجه‌ی گفتوگۆدا به‌مامه‌له‌ت‌یان کرد که‌: نوره‌دین ده‌ست له‌ ژه‌نگار به‌ردا و قوتبه‌دین له‌ حومس وازی‌نیت، زه‌ینه‌دین ئه‌و سوله‌حی به‌چاکتر زانی، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ نوره‌دین گه‌راوه‌ چووه‌ هه‌له‌ب و زه‌ینه‌دین ئومووری ژه‌نگاری دامه‌زراندوه‌ و به‌ر به‌مووسل جله‌وی سوپا‌بانه‌وه‌، له‌و سوله‌حه‌دا زه‌ینه‌دین خزمه‌تێکی گه‌وره‌ی بۆ گه‌وره‌ی خۆی کرد، چونکو به‌بی شه‌ر و کوشتار فیتنه‌ی پیاویتیکی وه‌کو نوره‌دینی کوژاندوه‌وه‌.

سالی ۵۵۱ زهینه دین بۆ سه ره پرشتی کوردستانی شاره زوور له مووسل دهرکهوت و به گهران رۆشته شاره زوور، ختوی همه دان سولتان محمده دیاری و خه لاتیتیکی زۆری بۆ زهینه دین نارد و گه لیک چتی گرانبه های پتیشه کش کرد، سولتان محمده به ئومیدی کۆمه گی و یارمه تی، دلداری زهینه دینی به دیاری ده داوه. زهینه دین به منه تدارێ ئه و چتمه که ی قه بوول کرد. زهینه دین ئه میر بزانی کوردی شاره زووری کردبوو به نایبی خۆی و له سه ر شاره زووری دانابوو، ئومووری بۆ پیکه خست، له و ده مه دا سولتان محمده ختوی همه دان به له شکره وه چوه سه ر سوله یان شا سولتان خه لیفه پتیکه وه به شه ر هاتن، له نه تیجه دا سوله یان شا شکا و به سه ر شاره زووردا رۆو به به غدا هه لات، زهینه دین له مانگی جه مادی یه ک ئه مری نه ئه میر بزانی ختوی شاره زوور کرد و چوه پتیش سولیمان شا به دیل گرتی و برديه لای زهینه دین به ئیحمراه وه رایانگرت، که زهینه دین رۆو به مووسل گه راوه له گه ل خۆی بردی و به عیزه ت و ئیکراه وه له مووسلدا حه پسی کرد و ده سته جێ له سولتان محمده دی گێراوه، له شوکرانه ی ئه وه دیاری و سه وقاتیتیکی زۆری بۆ نارد و وه عده ی دایه له هه موو ئومووریتیک و به هه موو ده میتیک بۆ یاری ده دانی زهینه دین ئاماده یه و له به راهه ر دوژمندا راوه ستاوه.

له و ساڵه و له مانگی زیلحیجه دا سولتان محمده خۆی کۆکرده وه و ته های چوونه سه ر به غدا ی کرد و له زهینه دین عه لی گچکه گێراوه ئه گه ر یاری ده ی بدا تاکو له و چوونه په له بکا، زهینه دین لیبی رائه سپارت: ئه و له ولاوه بجێ و زهینه دین له مووسله وه به سه ر به غدا ده دات، سولتان محمده به پشتیوانی زهینه دین و یارمه تی ئه وه وه له شکری هه لگرت و چوه سه ر به غدا، زهینه دین له ولاوه سوپاهیتیکی پتیکه وای پتیکه وه نا رۆو به به غدا سوار بوو، به مه مه له که تی خه لیفه گرتن رۆشت هه تا گه یشته که ناری شار، به غدا ی ده ورده ا و وه ته نگي هینا، ئه هالی به غدا که و تنه ترسوله رز و خۆپتچانه وه، هه موو مال و ئه سپاییان برده خانووی خه لیفه وه، خه لیفه پردی پساند و که شتی شه ر و باری خسته کار، زهینه دین له هه موو لاییکه وه ده ستی به تالان و گرتنی شار کرد، له کووچه و کۆلانی شار ده ست پێ کرا، گه ره کی که رخ که و ته ده ست زهینه دین، ئه هالی که رخ بۆ تالانگرتن یاری ده ی زهینه دینیان دا و له گه ل له شکر که و تن. زهینه دین گه لیتیکی مال و چتی چاک ده سته که و ت، خه لیفه ده ستی به چه ک و تاله تی شه ر بلاوکردن کرد به سه ر ئه هالی دا، ئه هالی به غدا له ده وره ی تاجی خه لافه ت کۆبوونه وه و له هه موو لاییکه وه ده ست به مه نه جیه نیق گریدان و تیرهاو وێژتن کرا، پشتیویتیکی وا که و ته به غدا وه که س ئاگای له که س نه بوو.

۲۰ ی مانگی موحه رهمی ۵۵۲ زهینه دین به سوپا هییه وه سوار بوو، سولتان محهمه ده لولاهو له شکری خوئی گه یانده زهینه دین، ههردوو سوپا روو به رقه راوهستان و تاجی خلیفه یان دایه بهر تیر و مه نجه نیق، ههتا شهو به سهر داهات و به نه سپایی ده بزوتنه وه، که شهو هات شهر و کوشتار گهرم کرا و هه له تدهان توند بوو، نفت و ناگرباران و مه نجه نیق و تیرهاو یتن به گهرمی که وتنه کار، زهینه دین دهم به دهم سهر ده که وت، نهو شهره گه لیکی زهره ره له خلیفه دا و چند رۆژ دهوامی کرد و گه لیکی پیوا کوژرا و مال تالان کرا. رۆژی سییه می مانگی سه فهر سبهینه زوو نه هالی به غدا دهستیان کرد به له دجله په رینه وه، زهینه دین هه رچیکی په ریه وه گرتی و کوشتی، بو نه هالی به غدا و بو خلیفه لهو رۆژه رده شتر و به نه گبه تر رووی نه داوه، زهینه دین پردی له سهر دجله هه لبه ست و له شکری په رانده وه بو بهری ره سافه، نه مجا شهر و کوشتار که وت ههردوو گه رده کی به غداوه. زهینه دین بو خوئی له که رخ شهری ده کرد و له شکره که شی له بهری ره سافه کوشتاری ده کرد. (ابن الاثیر) له بهرگی یازدهیه می (التاریخ الکامل) دا ده لییت: زهینه دین له بهر خوشه ویستی دین و ئیسلامیه ت حه زی به کوشتار نه کرد، به لام خلیفه زۆر ناشایسته یی ده کرد، بوئه زهینه دین ناچار ده بوو شهری ده کرد، دیسان ده لییت: نه گهر زهینه دین که یفی له کوشتار و خراپه بوایه، شهر هیتنه دهوامی نه ده کرد، رۆژی نه وه له که گه یشته که رخ به غدای ده گرت و خلیفه ی ده کرده دیل، له بهر نه وه شهر دهوامی کرد و خلیفه و نه هالی به غدا سووکایه تییان زۆر به سهر دا نه هات. له شکری زهینه دین روو به ره سافه په رینه وه، سولتان محهمه ده بو گرتنی قه لا و جیگایانی سه خت ۴۰۰ دانه نه ردیوانی به دروستکردندا، که به دیوارانیه وه نیت و له شکری پیتدا سه رخاته سه ره وه، تا کو بچه نهو دیوه وه. نه هالی به غدا که وایانزانی ده روازه یان کرده وه و بو ته سلیم بوون هاواربان ده ست پتی کرد. سولتان محهمه ده له ۲۴ ی په بیعی یه کدا وه لامی بو هات که مه لیکی برای په لاماری هه مه دانی دا و گرتی هه موو مال و خه زینه ی خسته ژێرده سته وه، سولتان محهمه ده بناچاری ده ستی له به غدا هه لگرت و روو به هه مه دان گه راوه. لهو شهره زهینه دین عه لی گچکه مال و نه سپاییکی ده سته که وتبوو، کوئی کرده وه و سوپاهی وه خه کرد و روو به مووسل ته پتی شادی لیتدا و گه راوه.

سالنی ۵۵۴ نوره دین شه هید نه خوش که وت، نه میری ئیران برای ته مای له موک و حوکمداریی برای کرد و نالای سه رکیشی هه لدا و چووه سهر حه ران گرتی و خسته ی ژیر حوکمه وه، نوره دین که له نه خوشی رزگار بوو هه سته وه سهر خوئی، له شکری حه له بی

هه‌لگرت و چووه سه‌ر هه‌ران، ئه‌میری ئی‌ران هه‌رانی به‌ردا و هه‌لات، نوره‌دین که هه‌رانی خسته‌وه ده‌ست پێشکه‌ش به‌زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه کرد. له‌و رۆژوه هه‌ران بوو به‌مولکی تایبه‌تی زه‌ینه‌دین. سا‌لی ۵۵۵ سو‌لتان محه‌مه‌دی کوری سو‌لتان مه‌حموودی ختوی هه‌مه‌دان مرد، ئومه‌را و ئه‌عیان و ئه‌هالی هه‌مه‌دان، قاقه‌زێکی پارانه‌وه‌یان له‌ زه‌ینه‌دین نویسی که سوله‌یمان شا به‌ربدا و بینیرێته هه‌مه‌دان و بیکه‌نه سو‌لتان، به‌و شه‌رته قوته‌دین ئه‌تابه‌گی مووس‌ل ئه‌تابه‌گ و زه‌ینه‌دین ئه‌میری جه‌یش و جه‌ماله‌دین وه‌زیری بی‌ت، ئه‌و قاقه‌زه که گه‌یشه‌ مووس‌ل، زه‌ینه‌دین سوله‌یمان شای له‌ به‌ند رزگار کرد و ته‌داره‌کی سو‌لتانی بو‌ پێک‌خست و پتویستی حوکمداری به‌چاکی ساز کرد و سو‌پندی دا که له‌سه‌ر قه‌راری خۆی راوه‌ستی و خبانه‌ت له‌گه‌ل زه‌ینه‌دین و قوته‌دین نه‌کا. به‌و شه‌رت و قه‌راره لێی ئه‌مێن بوو، له‌گه‌لی سواربوو روو به‌هه‌مه‌دان رۆشنت، که نزیک هه‌مه‌دان بوونه‌وه، هه‌موو رۆژی ده‌سته به‌ده‌سته پێشوازی ده‌کران، سوپاه و ئومه‌را و گه‌وره، ده‌سته ده‌بون و ده‌چونه ئیستقبالیان، هه‌تا گه‌یشه‌نه هه‌مه‌دان، له‌شکرێکی قورسیان له‌سه‌ر کۆمه‌له‌ی به‌ست، زه‌ینه‌دین که چاوی به‌و سوپاهه کهوت و له‌ ئومه‌را و سه‌رکرده‌کانی وردبووه‌وه، کهوته ئه‌ندیشه و ترسی لێ په‌یدا بوو، ته‌ماشای ده‌کرد به‌زووتنه‌وه‌یان بۆنی ناشایه‌تی لێ نه‌ده‌هات، له‌به‌رئهمه نه‌بادا بێ ئه‌ده‌بی پێ بکری و قسه‌ی سووکی پێ بلێن، به‌ره‌نگێکی زرنگانه خۆی نواند و به‌ره‌و شتیکی چاوپاوی له‌ هه‌مه‌دان جو‌ی بووه‌وه و په‌له‌شکه‌که‌ی خۆبه‌وه گه‌راوه مووس‌ل و سوله‌یمان شای له‌ هه‌مه‌دان به‌جێ هێشت. سا‌لی ۵۵۶ زه‌ینه‌دین ته‌داره‌کی گرت و له‌گه‌ل شیرکو‌ی کوری شادی که مامی سه‌لاحه‌دینه چووه حه‌ج ئه‌دا‌ی حه‌کی کرد و گه‌راوه. سا‌لی ۵۵۹ی مانگی رهمه‌زان فه‌ره‌نگ له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه نوره‌دین شه‌هیدیان وه‌ته‌نگ هێنا، له‌شکری نوره‌دین له‌ شاری حارم له‌ ده‌ست فه‌ره‌نگ شکا و به‌په‌رێشانی روویان له‌ هه‌لاتن کرد و فه‌ره‌نگ کهوته ده‌ستی موس‌لمانان، زه‌ینه‌دین عه‌لی گچکه له‌و ده‌مه‌دا به‌فریایان کهوت و له‌شکری روو به‌فه‌ره‌نگ راکێشا، له‌ پاش گه‌لیک کوشتار و خوێن رژاندن، مال و ئه‌سپاب زۆر و عه‌سکه‌ریکی بێ ژماری به‌دی‌لگرت، فه‌ره‌نگی شکاند و کهوته دوویان و کوشتاری لێ کردن و نه‌یه‌یشت پیاوێکیان لێ رزگار بێ، کۆمه‌له‌ییکی دیکه‌ی فه‌ره‌نگ به‌ئومیدی ئه‌مه که موس‌لمانان شکان، تالانیان لێ بگرن، کتوپر ته‌ماشایان کرد به‌سه‌ر کۆمه‌له‌ کورژاوی فه‌ره‌نگدا که‌وتن و ده‌ستیان له‌ چو‌وین سست بوو، له‌ ترسان گه‌لیکیان له‌ ئه‌سپ به‌ربوونه‌وه و سه‌رسامان و شیر و مه‌تالیان له‌ ده‌ست به‌ربووه‌وه. زه‌ینه‌دین چاره‌دو‌ری ئه‌وانیشتی گرت و

شیری تیتان و دهستی کرد به کوشتاریان، ئەوانیش بەناچاری دەستیان لە ئالەت و چەکی شەڕ و کوشتار گەرم بوو، خۆین وەک جۆگەلە ڕەوانبوو، فەرەنگ ئەو ڕۆژە ڕۆژی نەگبەتی بوو، بەلایێکی وایان بەسەردا هات هیچ نەیان بێستبوو. (ابن الاثیر) لە (التاریخ الکامل) دا دەڵێ: فەرەنگێکی بە دەست زەینەدین کوژران، ژمارەیا لە ۱۰ هەزار کەس بەرەو ژوورتر بوو، ئەسیر و بریندار لە ژمارە بەدەر بوو، نۆرەدین شەهید کە ئەوەی زانییەوه زۆر دلشاد و بەکەیف بوو، سوپاھ و لەشکری نۆرەدین دەستیان کرد بەشایی و پازاندنەوه، نۆرەدین کەلێنی دەستخست ڕوو بە ئەنتاکییە سوپاھی ئازۆت و جاری جیهادی بەنیو ئیسلاماندا کیشا، بێجەد خێوی ئەنتاکییە بەسۆلح پێشوازی نۆرەدینی کرد، بەرپی کۆمەگی ئەسیریکی زۆری فەرەنگی لە زەینەدین کپیەوه. زەینەدین چوووە سەر شاری حارم و بەشەڕ گرتی، ئەهالی فەرەنگی کە لە حارم دابوون کوشتی.

ئەو مەرزوبومە لە سایەی شیری تیزی زەینەدینەوه لە فەرەنگ چۆڵ کرا، دەست و بازووی ئەو ئەو خاکە لە دوژمن خاوێن کراوما نۆرەدین لە تەنگانی ڕزگار بوو ڕوو بەقەلای بانیا س چون کە نزیک دیمەشقە، ئەودەمە لە دەست فەرەنگدا بوو، زەینەدین لە بانیا س بۆ گەڕانەوه خاتەر خواھی لە نۆرەدین کرد و بەکەیفوخۆشی و تالانیکی زۆرەوه گەراوه مووسڵ. سالی ۵۶۳ زەینەدین عەلی گچکە کە نایب و ئەمیری جەیش و هەمەکارە و والی مووسڵ ئەتابەگەکانی زەنگی بوو لە مووسڵدا، لە حوکمداری قوتبەدین مەودودا حاکم بوو، لە دەولەتیدا زۆرترین خاک و مەملەکەت بەرەو ئەو بوو، هەولێر و شارەزور و تەواوی قەلایان و هەموو مەملەکەتی هەکاری و قەلایانی ئەشب (نامید) و هی دیکە و تەواوی خاکی حەمیدی و ئاکرە و تکریت و ژەنگار و حەران و قەلای مووسڵ و دەورپشتی هەموو لە ژێر حوکم و پەنجەی زەینەدیندا بوون و بەرەو ئەو بوون و ژن و مāl و گەنجینە و سەرۆت و سوپاھی خسووسی خۆی لە هەولێر لە ژێر ئیدارەی ئەمیریکی خۆیدا بوو، شارەزوریش هەر هی خۆی بوو، ئەمیریکی لەسەر دانابوو. لەبەرئەمە کە پیر بێوو و عومری لە سەد زیاتر بوو، ڕەخنە بەگوێ و چاوی گەشتبوو، کە نارەگێری بەچاکزانی، شارەزور و هەولێری بۆ خۆی هەلبژارد، چونکە خاک و وەتەنی خۆی بوو، قەلای شارەکانی دیکە، کە باس کران، هەمووی پێشکەش بەقوتبەدین مەودود کرد و خستیە ژێر حوکمیەوه و شەرت و قەراری لەگەڵ گرتدا و سوتندیان بۆ یەکتەر خوارد کە زەینەدین وەکوە عەهد و پەیمانێکی لەگەڵ باب و براکانی هەبوو، شارەزور و هەولێر لە دەست زەینەدین قەرارگیر بێت، بەو شەرته زەینەدین دەستی لە مووسڵ بەردا و گەراوه هەولێر و

له گهل مالم و مندالي خوځي دانېشت.

زهينه دين ئه ميرتكي نازا و زرنګ و تيگه يشتو خوش رهوشت و دلپاك و بهخته وهر و بڼ ترس و بده هشت بوو، له هيچ شه پتكدا هلاتن و خو شاردنوهي نه ده زاني، له گهل سوپاه و ئه مير و هه ژار و فقه ي و ميتره به سهراندا دلسوز و به به خشش و خه لات و به رات بوو، چه ليكي (حه يسه به يسه) اي شاعيري مه شهوور به قه سيده يه ك پييدا هه لگوتبوو، ته ماي كړد بوو بوي بخو نيت ته وه، پتي گوت: (مه يخو نته وه نازانم چي ده لټين به لام هينده ده زانم چتنيكم لي ده خوازي) ده سته جني نه مري دا ۵۰۰ سده ليړه و نه سپيک و خه لاتنيكيان دا يي، هه مووي به ژمار بايي هه زار زير بوو.

زهينه دين له گه ليك شه راندا خزمه تي ئيسلامه تي كړد، زور به دين و به ته قوا بوو، له شه ري فهره نگدا زوري پشتيواني كړد و كوڅا، بو ئاوه داني مه مله كه ت و عيماره ت و چاندن و بازرگاني و سه روه تي مه مله كه ت زوري ته قه لا دا. (ابن الاثير) له (التاريخ الكامل) و (ابن شداد) له (سيره صلاح الدين) دا ده لي: زهينه دين له سده سال زياتر ژيا، له دواي عومريدا له هه ردوو چاوان نابينا بوو، له هه ردوو گوتيان نابيست و كه ر بوو، زهينه دين كه ده ستي له مووسل به ردا و گه راوه هه وليتر، ده ستي به رتيكويكي قه لا كړد و حوكمداريكي چاك و رتيكي دامه زرانده ده ستي به ئومووري ره عييه ته پره وري و مه مله كه تداري كړد، به به خش و ئينعام روژ به روژ ميلله تي دلخوشي ده داوه. زهينه دين شه وي به كشه مه ي ۱۵ مانگي زيلحيجه ي سالي ۵۶۳ له شاري هه وليتر به نامرزشي يه زدان شادبوو، له نيوه راستي شار له قه بريستاني كه به قه بريستاني مزگه وتي گه وري كوڼ (عتيق) ناوبانگي كړد ناژتړا، ئه و جيتگايه ئه مړو كه كه وتوته جنوبي شاره وه و نزيك به گلته كنده ي رتيگاي كه ركوكه. ئه هالي هه وليتر و هه موو ده وروپشتي به مردني غه مناك و ره شپوش بوون، چونكو ميلله تي كورد ي هه وليتر و شاره زوور له ژير سيته ري ئه و ئه مير ه كورده عادي له دا، دوور له هه موو به لا و نه زيه ت و ره نج بوون.

زهينه دين عه لي گچكه هينده ي به زرنكي و زه به رده ستي و شه ركه ري ناوبانگي كړد بوو، سده چندان به خيترخواهي و دادره سي و ته ره ق ي پيداني عيلم و فهن سه ركه وتبوو. له گه ليك جيتگاياندا مزگه وت و مه داريس و خانه گاياني بينا نابوو، له مووسل مزگه وت و مه درسه يتيكي زور جواني بينا كړد و مه وقوفه و جيره يتيكي زوري لي گرپدا، كه زينه دين مرد به كومه گي ئومه را و ئه عياني كوردان موزه فهره دين كوك به ري كه كوري گه وري

زهینه دین بوو، له عومری ۱۴ سالانه دا کردیانه حوکمداری هه ولیر و شاره زوور. سه یفه دین غازی نه تابه گی مووسل به ته حریکی موجهیده دین قایماز بو سولتانی میسر و بو خه لیفه ی نوویسی و کوښا و ته قه لای دا موزه فهره دینیان له حوکمداری عه زل کرد، نه حوالی نه و له باسی خویدا به دریتی دیته گوتن.

بهندی دووهم

حوکمداری زهینه‌دین یووسف نه‌با موزه‌فر کوری زهینه‌دین

عەلی گچکە لە هەولێر ٥٦٣ - ٥٨٦ هـ

که زهینه‌دین مرد و موزه‌فره‌دین عەزل کرا، موحاهیده‌دین قایماز ته‌مای موڵکی شارەزوور و هەولێری کرد که بیکاته برپه‌ی خۆی، بۆ به‌جێهێنانی ئەو فیکره، جگه له‌مه یووسفی کوری ئەمیر عەلی گچکە، که برائیکی چکۆڵە‌ی موزه‌فره‌دین بوو، به‌حوکمداری دایه‌زینیت و خۆی بێته پشٹیوانی، چاره‌ییکی دیکه‌ی له‌وه په‌یدا نه‌کرد، له‌به‌ر گه‌یشته دلخواز و ده‌ستبه‌سه‌ر هەولێر و شارەزووردا کێشان، یووسفی کرده حوکمدار و له‌قه‌بی موزه‌فری و زهینه‌دینی دایه و بۆ خۆی له‌گه‌ڵ حوکمداریی ئەو دوو قیستعه کوردستانه خه‌ریکبوو. ئە‌تابه‌گی مووسڵ سه‌یفه‌دین غازي کوری مه‌ودود بۆ سوڵتان و خه‌لیفه‌ی نویسی که: موزه‌فره‌دین نه‌یده‌توانی ئیداره‌ی مه‌مله‌که‌ت بکا عەزلم کرد، موحاهیده‌دین قایماز کرا به‌ئه‌میری جه‌یش و وه‌زیر و وه‌کیلی زهینه‌دینی یووسفی کوری ئەمیر عەلی گچکە و له‌سه‌ر حکومه‌تی هەولێر و شارەزوورمان دانا، به‌راستی هه‌مه‌کاره و ئیش له‌ ده‌ستهاتوو هه‌ر موحاهیده‌دین بوو. حکومه‌تی کوردستانی هەولێر و شارەزوور که‌وته ژێر په‌نجه‌ی موحاهیده‌دینه‌وه، زهینه‌دین به‌ناو حوکمدار بوو.

سالی ٥٧١ سه‌یفه‌دین ئە‌تابه‌گ قایمازی کرده ئە‌میری جه‌یشی مووسڵ و حکومه‌ت. سه‌یفه‌دین ئە‌تابه‌گ بێت و قایماز ئە‌میری جه‌یش و نایب بێت. زهینه‌دین یووسف له‌و کرده‌وه که‌مێک بووژاوه و نه‌فه‌سی ها‌ته به‌ر و ده‌ستی به‌خۆ کو‌کردنه‌وه کرد. محمه‌د شه‌هابه‌دینی کوری ئە‌میر بزانی خێوی شارەزووری کرده ئە‌میری جه‌یشی خۆی و ئومه‌رایانی کوردی له‌ خۆ کو‌کردنه‌وه و ده‌ستی به‌هێز په‌یداکردن کرد.

سالی ٥٧٢ به‌هاندانی زهینه‌دین سه‌ری له‌ موحاهیده‌دین وه‌رسووراند و به‌یانی ئە‌مه‌ی کرد که له‌ فیتنه‌ی ئە‌مین نییه، هه‌ستا چووه شارەزوور و ئالای سه‌ربه‌خۆیی هه‌ڵدا و له‌ سه‌یفه‌دین غازي رووگه‌ردانی کرد. شه‌هابه‌دین له‌شکری کو‌کردنه‌وه و له‌ ژێره‌وه زهینه‌دین له‌

هه‌موو ئومەراکانی کوردستان گێڕاوه یاریده‌ی شه‌هابه‌دین بده‌ن. سه‌یفه‌دین که‌وته ته‌قه‌لا و قاقه‌زی بۆ شه‌هابه‌دین نارد که هیچ نه‌بزوێته‌وه، شه‌هابه‌دین گو‌تی: قایماز کۆنه‌ دوژمنه‌ و به‌دنیهاد و پیسه‌ و له‌ ژێر ئه‌م‌ریدا ناتوانم خۆ به‌خێوکه‌م، هیچ چاره‌ نه‌ما ته‌مجا جه‌لاله‌دین وه‌زیری ئه‌تابه‌گ قاقه‌زێکی په‌ندنا‌م‌ب‌زی له‌ شه‌هابه‌دین نویسی و له‌ قایمازی ئه‌مین کرد و ده‌رعه‌ده‌ بوو، شه‌رت و قه‌راری دایه‌ که قایمه‌ز ده‌ست له‌ هه‌ولێر و شاره‌زوور به‌ردات، له‌سه‌ر ئه‌و قاقه‌زه‌ شه‌هابه‌دین خۆی کۆکرده‌وه و ئه‌تابه‌گیی سه‌یفه‌دینی قه‌به‌ول کردوه و هه‌ستا چووه‌ مووسڵ و ئه‌تابه‌گی دیت و گه‌راوه‌ شاره‌زوور، له‌و رۆژه‌وه‌ مواهیده‌دین قایماز ده‌ستی کورتبوه‌، به‌لام نفوو‌زێکی ما‌بوو. سا‌لی ٥٧٩ له‌ مانگی جه‌مادی یه‌کدا عیزه‌دین مه‌سه‌وودی ئه‌تابه‌گی مووسڵ، له‌به‌رئه‌مه‌ که مواهیده‌دین ده‌ستی به‌سه‌ر هه‌موو مه‌مله‌که‌تیدا گرتبوو، له‌به‌ندی کرد. زه‌ینه‌دین یووسفی خێوی هه‌ولێر له‌وه‌ که‌لێنی ده‌ستکه‌وت، تا‌کو ئه‌و رۆژه‌ چونکو مندال و ساوا و له‌ کار و ئیشدا خاو و ب‌ج کردوه‌ بوو، نه‌یده‌توانی خۆ له‌ قایماز راست بنیت و به‌هه‌موو جو‌زێک له‌گه‌ڵ قایمازی را‌ده‌بوارد. زه‌ینه‌دین که‌ زانی قایماز گیرا، له‌گه‌ڵ ئه‌میری شاره‌زوور و ده‌کو‌ک رێکه‌که‌وت و گرتی قاقه‌زێکی له‌ سو‌لتان سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی نویسی و به‌یانی ئیستاعه‌تی کرد، بۆ ئه‌مه‌ هه‌میشه‌ له‌ خزمه‌تیدا ب‌یت و به‌خۆی و له‌شکریه‌وه‌ ئاماده‌ی هه‌موو کارێکی ب‌یت.

سه‌دره‌دینی شه‌یخولشیوخ بۆ مامله‌تی نیوانی سو‌لتان و عیزه‌دین له‌ ته‌ره‌ف خه‌لیفه‌وه‌ ناردرا. عیزه‌دین ئه‌تابه‌گ قازی محیه‌دینی شاره‌زووری له‌گه‌ڵ خست و نار‌دیانه‌ خزمه‌ت سو‌لتان که: سو‌لح بکه‌ن. سو‌لتان به‌شه‌رتی ئه‌مه‌ عیزه‌دین چ ده‌خ‌لی به‌سه‌ر شاره‌زوور و ده‌هۆک و هه‌ولێره‌وه‌ نه‌داب‌ێ سو‌لحی قه‌راردا. له‌ولاوه‌ قازی محیه‌دین به‌وه‌ پازی نه‌بوو، به‌لام سو‌لتان ده‌ستی له‌و کوردستانه‌ به‌رنه‌دا، له‌و رۆژه‌وه‌ زه‌ینه‌دین یووسف و ئه‌میر شه‌هابه‌دین خێوی ده‌کو‌کا بوونه‌یه‌ک و له‌ ژێر چاوه‌د‌یری سو‌لتاندا کوردستانی خۆی کۆکرده‌وه‌، زه‌ینه‌دین یووسف ده‌ستی به‌ته‌داره‌ک گرتنی حوکمداری و مه‌مله‌که‌تیه‌روه‌ری له‌شکر و سو‌پا و ئه‌سبابی فه‌ر کرد، سا‌لی ٥٨٠ موخافیه‌ر د‌ین. قایماز که‌ له‌ به‌ندیخانه‌ی ئه‌تابه‌گ ر‌زگار بوو چووه‌ ئاوریا‌یه‌گان، شه‌مسه‌دین پا‌له‌وان له‌ داخی سه‌لاحه‌دین سو‌پاه‌ی‌کی قورسی بۆ مواهیده‌دین پ‌یکه‌ونا و نار‌دیه‌ سه‌ر هه‌ولێر. قایماز به‌ (٣٠) هه‌زار سواره‌وه‌ روو به‌هه‌ولێر خشا و به‌سو‌وتانی ئاوابی و د‌یهات و کوشتاری ئه‌هالی و تالان و و‌یرانکردن و ته‌تک و سووکی و شه‌پ‌رزه‌ به‌سه‌ره‌یتانی می‌لله‌تی کورد، به‌ر به‌هه‌ولێر چوو که: قه‌لا بگر‌یت. زه‌ینه‌دین یووسف به‌له‌شکری کوردی هه‌ولێره‌وه‌ چووه‌ سه‌ر قایماز و

سوپاهه‌که‌ی که به‌دیتها تاندا بۆ تالانکردن بلاوبیوونه‌وه، له‌ناکا و زهینه‌دین هه‌لمه‌تی دایه سهر دوزمن و ده‌ستی به‌کوشتارکردن کرد و به‌راستی ئه‌و رۆژه جه‌وه‌هری خۆی نواند و ناوبانگی کرد. قایماز جگه له هه‌لاتن چاره‌دیتیکی دیکه‌ی نه‌ما و پشتی کرده‌وه و هه‌لات، زهینه‌دین به‌سوپاهه‌وه که‌وته سهری و له پاش گه‌لیک کوشتار و تالان و دیلگرتن، که‌میتیکی خۆی رزگار کرد و به‌پهریشتانی خۆیان له‌نیو بیتشه و لیتره‌واراندا رزگار کرد. زهینه‌دین به‌که‌یف و شادی و سهرکه‌وتن و سهرفرازیی سوپا گه‌راوه هه‌ولیر و به‌ته‌واوی خۆی له دوزمن رزگار کرد و خاکی خۆی له هه‌واداران قایماز پاک کرده‌وه، ئه‌وجا ئومیدیتیکی چاکی به‌خۆی په‌یدا کرد که: ده‌توانیت به‌ئازادی و سهر به‌خۆیی بژی. له‌ولاهه موجاهیده‌دین به‌هه‌زار ئه‌زه‌یت و به‌دوو نوکه‌ری خۆیه‌وه شه‌پرز و پروت خۆیان گه‌بانده مووسل. سالی ٥٨١ سولتان سه‌لاح‌ده‌دین بۆ گرتنی مووسل به‌ر به‌جه‌زیره له‌شکری کیشا. زهینه‌دین یوسف به‌له‌شکری هه‌ولیر و شاره‌زور چوه پیشوازی سولتان، له‌وه ده‌مه‌دا سولتان گه‌بیشتبوه هه‌ران، ئه‌مری دا زهینه‌دین یوسف له‌گه‌ل موزه‌فه‌ره‌دینی برای چوه سهر مووسل و به‌توندی ده‌وره‌ی مووسلیان گرت و خستیانه ته‌نگانه‌وه، له‌لای رۆژه‌لاته‌وه په‌لاماری شاریان دا، موده‌دیتیکی ته‌واو، تا‌کو سولتان چوه میافارقین ده‌وره‌دانی مووسل ده‌وامی کرد، ئه‌وجا زهینه‌دین گه‌راوه هه‌ولیر. سالی ٥٨٥ سولتان له عه‌کا شه‌ری له‌گه‌ل فه‌رنگ ده‌کرد، فه‌رنگ سولتانیان وه‌ته‌نگ هینابوو، سولتان قاقه‌زیتیکی له‌پادشایانی کوردستان نویسی به‌هاواریه‌وه بچن. زهینه‌دین یوسف به‌سوپاهی کوردی هه‌ولیر و شاره‌زور چوه هیممادی و له ده‌ره‌وه‌ی عه‌کا گه‌بیشه سولتان و له‌وه شه‌ره‌دا گه‌لیک خزمه‌تی کرد.

زهینه‌دین یوسف له هه‌موو شه‌رێکدا پێشده‌که‌وت و له کوشتار و هه‌لمه‌تاندا ناوبانگی کرد، له شه‌ری سووتاندنی بورجی عه‌کا و له شه‌ری که‌شتیی ده‌ربادا له هه‌موو که‌س زیاتر به‌گیان و دل ده‌کوشتا و گیانفیدیای ده‌کرد، له‌وه شه‌رانه‌ی وادا که لاپه‌ره‌ی ته‌ئربخ وای نه‌نووسیوه‌ته‌وه، زهینه‌دین له پێش دوزمندا ببوو به‌سوپه‌ریتیکی قایم.

سالی ٥٨٦ له ٢٠ جه‌مادی دووه‌م فه‌رنگ له عه‌کا‌دا له خه‌نده‌قانی خۆیاندا هه‌لمه‌تیان برده سهر سوپاهی سه‌لاح‌ده‌دین، فه‌رنگ هینده زۆریبون نه‌ده‌هاتنه ژمار، روو به‌له‌شکری میسر چونه پێشه‌وه، مه‌لیک عادیلی برای سولتان سهرداری سوپاهی میسر بوو، که ئه‌وه‌ی زانی بۆ فه‌رنگ سوار بوو شه‌ر ده‌ست پێی کرا، فه‌رنگ که‌وته‌نیو چادر و له‌شکرگای میسریانه‌وه و ده‌ستیان به‌کوشتار و تالانی کرد، میسرییه‌کان له‌نیو چادراندا

دهستان به فەرەنگ کوشتن کرد، به زۆری بازووی کوردان فەرەنگیان به شه‌پزدهی له‌نیو چادره‌کان ده‌رکرد و ڕوو به سه‌نگه‌ری دوژمن چوون، له‌و شه‌ره‌دا نزیک ۱۰ هه‌زار فەرەنگ کوژرا. زه‌ینه‌دین یوسف خبۆی هه‌ولێر له‌ پاش سوپاهی مووسڵ گه‌یشه‌و و په‌لاماری فەرەنگی دا و خۆینی فەرەنگ له‌به‌ر شیر و تیر و پرنده‌ی کورد وه‌کو ئاوی ڕه‌وان له‌و ده‌شته‌دا ده‌ڕۆشت و ته‌واوی که‌ناری عه‌کا ببوو به‌گۆمی خۆین. زه‌ینه‌دین یوسف له‌ پاش گه‌لیک شه‌ر و کوشتار و جیهاد له‌ خزمه‌ت سه‌لاحه‌دیندا گه‌راوه و چووه ناسریه، که‌مێک ماوه که‌ ماندووی به‌سه‌یته‌وه، نه‌خۆش که‌وت. ۲۸ی مانگی ڕه‌مه‌زانی سالی ۵۸۶ له‌ شاری ناسریه به‌ئامرزی خودا گه‌یشت و هه‌ر له‌وێ ناژتیان، خۆی لیخۆشبین. عیمادی کاتب و (ابن الاثیر) ده‌لێن: له‌ ۱۸ی ڕه‌مه‌زاندا مرد، به‌لام (حافظ ابا خطاب) له‌ کتیبی (حرق العین) دا ده‌لێ: له‌ ۲۸ی ڕه‌مه‌زاندا مردوو، خوا ده‌یزانیته‌.

که‌ خه‌به‌ری مردنی زه‌ینه‌دین یوسف به‌کوردستان ڕاگه‌یشت، موجاهیده‌دین قایماز ته‌مای گرته‌نی هه‌ولێری کرد و قاقه‌زی له‌ ئه‌هالی نویسی قبوولیکه‌ن، میلله‌تی کورد به‌هه‌ره‌شه‌ جوابیان داوه و قه‌بوولیان نه‌کرد، قایماز له‌ ترسی سولتان سه‌لاحه‌دین نه‌یوترا به‌زۆر به‌جیته‌ سه‌ر هه‌ولێر.

بەندى سىيەم

ھۆكمدارى سولتان موزەفەرەدەين كۆك بەرى كورى زەينەدەين

عەلى گچكە ۵۷۶ - ۵۶۳ھ

سالى ۵۶۳ كە زەينەدەين عەلى گچكە مرد، موزەفەرەدەين ۱۴ سالانە بوو، لەبەر شوخى و بەرگى جوان و كۆك لەبەر كەردن لەنىو ئەھاليدا بەكۆك (پۆشتە) بەرى ناوى لىترا، يەنى كۆكبەرى پۆشتە لەبەر، بەلام موئەربخەكانى تورك لەسەر رەوشتى خۇيان كە ھەميشە ھەقايىيان بزر كەردوو و گەراون لەمە كە ناوتىك بەكەنە توركى و نىسبەتى پىياوتىكى گەورە و نامدارى كورد نەدرى، لەبەر تەعەسوب ناوى عەلى كوچك (گچكە) يان لەبەر چوۋە كە كوردىيىكى پەتيە، ھىنايان كوك بەرييان بەگوگ بۆرى يەنى گورگى بۆر لە كىتبانى خۇياندا قەيدىيان كەرد، بەلام حافىز عىزەدەين كە لە خوتەبايانى موزەفەرەدەين و ھەمەسەرى بوو لە تەئربخچەيەكى كە نويسىويەتسيە ۋە دەلى: زەينەدەين چونكو كورتە بالا بوو بەكوچك و گچكە ناولىندرا، موزەفەرەدەينى كورى چونكو لاوتىكى چاك و پۆشتە بوو، ھەموو دەمى جلوبەرگى لە ھەموو كەس چاكتر و جوانتر لەبەر دەكرد و ئەو بەرگەى لى دەھات بەكۆكبەرى يەنى پۆشتە لەبەر ناوبانگى كەرد.

موزەفەرەدەين كۆك بەرى لەسەر رائەسپاردنى بابى و رىككەوتنى ئومەرا و گەورەى دەولەتبان بوو بەھۆكمدارى ھەولير و شارەزور و دەكۆك (داقۆق - تاوق). موھابىدەدەين قايماز نايبى ئەتابەگى مووسل چاوى لە مەملەكەتى موزەفەرەدەين برى كە بىخاتە ژىر پەنجەى خۆبەو و دەستى بەسەردا بىكىشى، قايماز كەوتە فروفىل و بھانەگرتن و لەمە زياتر چارەيەكى نەدۆزىيە ۋە كە بۆ سولتانى مىسر و خەلىفەى بەغدا بنويسى كە: موزەفەرەدەين ناتوانى ئىدارەى مەملەكەت و رەعيەت بكا، لەو رىگايەو دەستى بەفیتتە و فەسادى و ناشووب كەرد و شوړشى خستە نىورەعيەت و سوپاھى ھەوليرەو و قاقەزى بەئاتەبەگ لە سولتانى مىسر و خەلىفە نويسى كە: موزەفەرەدەين مندالە و بەدمەسەرفە و خەزىنە و مال و سەرۋەتتىكى ئەمير عەلى گچكە كۆيكردۆتەو، بەخۆرايى لە بلاو كەردنەو.

خه ریکه و هه رچی ههیه دهیداته بهرگ و ئەم و ئەو، بهو دهستوره زۆری پیناچی مهمله کهت پروو له وێرانه دهکا و سوپاهی بلاوهی تی دهکهوی و خهزینه چۆل دهکری. ئەو جوړه قاقهزانهی نارد و له مەلاشهوه قایماز دهستی هاوێته سهه مولک و ئەملاکی موزه فەرهدین و کهم کهمه له پهروپۆی کردهوه.

موزه فەرهدین که لهوه وردبووهوه گوتی: مادامه برا گچکه کهی دهیته هوکمدار وا چاکه دهست لهوه بهردا، بهناچاری دهستی له هوکمداری بهردا و پرووی له بهغدا کرد و پهناي برده بهر خهلیفه که چاریکی بکا، هه رچهنده کوڤا و هاواری کرد و تهقه لای دا چی بو نهکرا، بهناعیلاجی له بهغدا دهکهوت و چوه مووسل و خۆی هاوێته کن ئەتابهگ سهیغه دین غازی کوری مهوودود، ئەتابهگ پیتی خوشبوو یاریدهی بدات و بینیریتهوه سهه هوکمداری خۆی، بهلام لهبهه قایماز نهیدهوێرا خۆی تیبگه ییتی. موزه فەرهدین زهمانییک خزمهتی ئەتابهگ سهیغه دینی کرد، له پاشان بهواسیتهی قایماز ناردرایه سهه شاری ههراڻ و مودهتیک له ههراڻ مهئمووریهتی کرد و بوو بهمهئمووریک قایماز، له پاشا سالی ٥٧٧ عیزه دین ئەتابهگی مووسل ههراڻی بهبهه دا بهموزه فەرهدین و قه لای ههراڻیش لهبهه ئیعتیما د پیکردن خسته ژیر په نهجهیهوه.

سالی ٥٧٨ موزه فەرهدین قاقهزیک له سولتان سهلاحه دین نویسی که بو گرتنی جزیره خزمهت دهکا، دهمیکی قاسیدی موزه فەرهدین گهیشتی، سولتان به پرووتی دهوره دابوو شهریان دهکرد، که سولتان قاقهزی خوێندهوه کهوته سهه ههوا و ههوهسی چوونه رۆژه لات، چونکو موزه فەرهدین له قاقهزه کهیدا وهعهدی دابوو، ههردهمیکی سولتان له فورات بهریبهوه، موزه فەرهدین به سوپاههوه یاریدهی بدات، لهویدا گهلیک بهیانی لی خوشهاتنی له سولتان کردبوو، گرتنی کوردستان بهیانی ههزکردن و سهه ریزی نیشان دابوو. سولتان که وایزانی زۆری لی خوشهات و شادمان بوو، ئەوهی بهخالی چاک زانی، بو پیش و بههه کاری سهلته نهت دهستبه جی خۆی کوکردهوه و پروو به فورات دهستی به لهشکر ناردن کرد. سولتان که نزیک به فورات بوو، موزه فەرهدین به سوپاه و دهزگاوه چوه پیشوازی، سولتان که چاوی به لهشکری کورد کهوت، گهشاوه و دلی پروو نبوهوه. موزه فەرهدین بو گرتنی بیره جگ، سولتانی نوازش دا، بیره جگ جیگاییکی سهخت و قه لاییکی قایمی له سهه فورات ههبوو، که وتۆته لای خاکی جزیرهوه، خپوی بیره جگ بو ئیتاعه تکردنی سولتان چوه پیشوازی و پردیان له سهه فورات ههلبهست، سولتان و موزه فەرهدین و خپوی بیره جگ به لهشکر و قۆشه نهوه له فورات په ری نهوه بههه

بیره‌جگ. هیشتا سولتان له دیمه‌شق بوو، عیزه‌دین ئه‌تابه‌گی مووسل و قایمازی نایی، زانیان سولتان ته‌مای گرتنی جزیره‌ی کردووه و سوپاه‌ی‌کی زۆریان کۆکرده‌وه و چوونه نسیب‌ین که نه‌بادا سه‌لاحه‌دین بچیته‌ سه‌ر جه‌لب و بیگری، زوو به‌فريا بکه‌ون و نه‌هیلن، به‌لام که سولتان له فورات په‌رییه‌وه، مه‌سه‌له‌ وه‌رچه‌رخا، زانیان چوونه پێش چاک نییه و له نه‌تیجه‌دا مووسل له ده‌ست ده‌رده‌چێ، به‌ناچاری گه‌رانه‌وه مووسل و سوپاه‌که‌یان نارد ه‌ شاری ره‌ها نیگه‌هبانی بکه‌ن و نه‌یه‌لن سولتان بیگریته‌.

له‌ولاوه که سولتان ئه‌وه‌ی بیست بۆ گرتنی ئه‌و خاکه‌ غیره‌تی زیاد کرد و ته‌مای لی نیشت، ئه‌و رۆژه‌ی له فورات په‌رینه‌وه، موزه‌فه‌ره‌دین له‌گه‌ڵ هه‌موو پادشاکانی کوردستان موخابه‌ره‌ی کرد و بۆ ئیتاعه‌تکردنی سولتان دلخۆشی دانه‌وه و چاوورای ده‌ست پێ کرد، هه‌موو پاشا و ئومه‌رایانی کوردستان قاقه‌زبان بۆ نووسی و ئیتاعه‌تی سولتانیان قه‌بوول کرد و وه‌عه‌دیان دایه‌ به‌مال و سوپا یارمه‌تی و کۆمه‌گی بکه‌ن، له‌و رێگایه‌دا به‌راستی و به‌دل و گیان بکۆشن. له‌ ده‌میکی سولتان له دیمه‌شق بوو نوره‌دین کوری قزل ئه‌رسه‌لان چووه‌ خزمه‌تی، شه‌رت و قه‌راریان دا که نامید گیرا سولتان بیدا به‌نوره‌دین، له‌وده‌مه‌دا که سولتان له بیره‌جگ بوو، نوره‌دین به‌قاقه‌زی ئه‌وه‌ی وه‌بیر هه‌تاوه‌. سولتان له پاش گرتنی بیره‌ چووه‌ سه‌ر ره‌ها، له مانگی جه‌مادی یه‌کدا ده‌وره‌ی دا وه‌ته‌نگی هه‌تا کوشتاریکی زۆر کرا و شه‌ر گه‌رمبوو، ئه‌میر فه‌خره‌دین مه‌سه‌عودی زه‌عه‌فرانی خێوی ره‌ها که: ته‌ماشای کرد، ده‌وره‌دانی لی وه‌ته‌نگ هات و کوشتاریکی بێ ژماری لی کرا، دوا‌ی کار و ئیشی به‌خراب هاته‌ به‌رچاوان، گرتی قاقه‌زێکی له سولتان نویسی، به‌شه‌رتی ئه‌مینه‌کردن شاری ته‌سلیم ده‌کا، سولتان ئه‌منیه‌تی دایه‌، به‌و شه‌رته‌ شاریان به‌ده‌سته‌وه‌ دا، که شار گیرا سولتان ده‌وره‌ی قه‌لای گرت و وه‌ته‌نگی هه‌تا، دزداری قه‌لا به‌ئه‌مان و ئه‌منیه‌ت خواستن قه‌لای ته‌سلیم کرد، ئه‌سپاب و خه‌زینه و مایه‌تی هه‌بوو که‌وته‌ ده‌ست سولتان، به‌شار و قه‌لا و سوپاه و ئالاته‌وه‌ پێشکه‌ش به‌موزه‌فه‌ره‌دین کوک به‌ری کرد، له‌ویوه‌ چووه‌ سه‌ر هه‌ران، له پاش که‌م شه‌ریک هه‌رانیش گیرا، سولتان دیسان دایه‌ موزه‌فه‌ره‌دین، ئه‌مجا موزه‌فه‌ره‌دین بوو به‌خێوی ره‌هاوه‌ران و ره‌قه، له پاشان سولتان که چووه‌ سه‌ر مووسل شاری شیمسانی گرت و ئه‌ویشی بۆ موزه‌فه‌ره‌دین خسته‌ سه‌ر ره‌ها و هه‌ران و ره‌قه‌.

سولتان که چووه‌ سه‌ر نسیب‌ین و خاپوور و ئه‌و ده‌وره‌پشته، به‌شه‌ر گرتنی، ته‌مای له مووسل گرتن کرد، له نسیب‌ین هه‌موو ئومه‌راکانی کوردستانی کۆکرده‌وه و مه‌شوره‌ته‌ی چوونه‌ سه‌ر مووسلی خسته‌ پێشه‌وه‌ و روو به‌ چ شاریک چوو لیتی خواستن، هه‌ندیک له

ئومەراکانی داوای سەر مووسل و هیندیک چوونه سەر ژەنگار و هیندیک چوونه سەر جزیره عومەریان گرت، موزەفەرەدین گوتی: چوونه سەر جیگایانی تر چاکترە لە چوونه سەر مووسل، چونکە چوونە سەر مووسل موحاھیدەدین قایاز و عیزەدین دەچنە قەلایانی قایمی کوردستان و خۆ دادەمەزرتن و لە دەست دەردەچن، بەلام کە جیگایانی دیکەمان گرت، مووسل بەئاسانی دەکەویتەو دەست، ناسرەدین محەممەدی کۆری شیرکۆ، ئامۆزای سولتان لەمیتربوو لەگەڵ سولتان قەراری هەبوو، نزیک ۱۰۰ هەزار دینار پارەیی بۆ سولتان خەرج کردبوو کە مووسل گیرا بیدریتتی، لەبەرئەو ناسرەدین قەسەیی موزەفەرەدینی بەچاکزانی، ئەو مەشورەتەیان عەرز کرد، سولتان قەسەیی موزەفەرەدینی قەبوڵ کرد و پوو بەمووسل رویشتن. کە سوپا نزیک بەمووسل بوو، سولتان لە ئۆردوو جۆی بوو. موزەفەرەدین و ناسرەدینی لەگەڵ خۆی هەلگرت و سێ بەسێ چوونه سەر جیگایکی بلند و تەماشای شاری مووسلیان کرد، سولتان مووسلی گەورە و توند و دەورە بەشوورە و بۆرج و بارووی کەوتە بەرچاو، پووی لە موزەفەرەدین و ناسرەدین کرد و پیتی گوتن: ئێوە منتان فریو دا و بەفیل منتان کیشا سەر شارێکی گەورەیی قایم، ئیستا کە ئەگەر پەلاماری بدهم و بشکێم نامووس و شەرف و هەبیبەتم دەشکێ و ناتوانم خۆ بگرمەو. لە پاشان سولتان گەراوێ لەشکرگاہی خۆی. موزەفەرەدین و ناسرەدین گەلیک دلخۆشی سولتانیان داو و خستیانە سەر هەوەسی چوونه سەر مووسل، سبەینی کە پوژ بوو موزەفەرەدین و ناسرەدین هەر چار کەناری شاریان وەتەنگ هێنا، مەنجه‌نیق و ئاگرھاوێژیان گرتیان و دەستیان کرد بەبەرد و ئاگربارانی مووسل، تیرھاوێژ لە هەموو لایەکەو هەلمەتیان دەبرد. نە عیزەدین و نە موحاھیدەدین و نە لەشکرێک بۆیان دەرکەوتن، سولتان بەتکای سەدرەدینی شیخی شیوخ بەئەمانەت دەستی لە مووسل بەردا و چوو سەر شاری ژەنگار، بەکۆشەو و کردنی موزەفەرەدین و ئومەراکانی کوردی زەرزاری کە لەنیوژەنگار دادەنیشتن، لە کەلینیکەو دەروازەی باشووریان بۆ سولتان کردەو، شەرفەدین برای ئەتابەگی مووسل کە خێوی ژەنگار بوو وەختیکی لەو ناگادار بوو، بێجگە لە ئەمان چارەبێکی نەدۆزیو و داوای ئەمانی کرد و سولتان ئەمانی دا و شار و قەلای تەسلیم کرا، لە نەتیجەیی خزمەتی موزەفەرەدین گەلیک جیگای تر کەوتە ژێر حوکمی سەلاحەدینەو.

موزەفەرەدین لە گرتنی دیاربەکر و ئامید و عەینتاب و هەموو ئەرازی جزیرەدا خزمەتی بۆ ژماری بۆ سەلاحەدین کرد، چونکە لە فیکر و تەدبیردا نەدەخەلتا، لە شەر و کۆشتاردا

بئی ترس بوو، له بهرته وانه پوژ به پوژ سولتان حهزی له موزه فهره دین ده کرد و ده مبه دهم منه تدارى ده بوو، له هه موو جیگایه کدا به قه در و حورمه ت ده ستی خوشه ویستی به پشته وه ددنا و گه و ره ی ده کرد.

سالى ٥٧٨ و له مانگی زیلحیجه، سولتان خوشکی خوی که رابیعه خاتون بوو، له موزه فهره موزه فهره دین کۆکبه ری ماره کرد، ئه مجا خزمایه تی و زاوایه تی خوشه ویستبوونی زیاد کرد، زرنگی و ئازایی و زه به رده ستی و تیگه یشتن و راستی و غیره ت، پوژ به پوژ موزه فهره دینی له بهرچاوی سولتان گه و ره ده کرد، خوا به خت ویومنیکی وای دابوو به موزه فهره دین، له ئومه را و پادشایانی کوردستاندا نه یدابوو به که سیکی دیکه، ده ستی ددبرده ههر کاریکه وه با چه نده گرانیش بوایه، بوی پیک ده که وت و به ئاسانی ده که وته ده ستیه وه.

موزه فهره دین گه لیک دلی به مووسله وه بوو و چاوی تی بریبوو، له بهر حه زلیکردنی هه موو ده میک قاقه زی له سولتان دهنووسی و گرتنی مووسلی وه بیر ده هیتاوه، له و پتگایه دا که مووسلی ده سته کوئی ٥٠ هه زار دیناری بۆ سه لاهه دین په خش کردبوو، سولتان له وه که گرتنی مووسلی له کن به نه زیه ت و گرانبوو، رقی له و نویسراوانه ی موزه فهره دین ده بووه وه، ئه گه رچی موزه فهره دین بوو به سه به بی گرتنی جزیره و بۆ ده سخستنی جزیره گه لیک ته قه لای دا و خوی ماندوو کرد و زهره ری کیشا، له بهرابه ری ئه و هه موو خزمه ته ی بۆ سولتانی کرد و پتگای چاکى نیشان دا، سولتان موزه فهره دین په نجیده بوو.

سالى ٥٨١ سولتان بۆ گرتنی مووسل دووباره خوی کۆکرده وه و که وته پتگا، که گه یشته هه ران ده زیه جی موزه فهره دین کۆکبه ری گرت و خسته یه زیندا نه وه، زۆری پینه چوو ئومه راکانی کوردان له و مه سه له یه دلگیر بوون و که وته ته قه لا، سولتان له وه ئاگادار بوو، که وته ئه ندیشه و ترسه وه، که ته ماشای کرد کاروباری حوکمداری و کیشودرگیری بهرئاوه ژوو رووی وهرسووراند، رۆژه لالت له ده سته چوون و ته شویشاتیکى زۆر که وته نیو له شکرگایه وه ی هاته بهرچاوان، گرتنی موزه فهره دینی له زهره ر زباتر چیدیکه لیتی نازیتته وه، ئه مری دا بهریاندا و خه لاتى کرد و به ئینعام و به خشش و نوازش دلشادی کرد.

که سولتان رووی له مووسل کرد، موزه فهره دین به سوپاهیکى قورسه وه ی له خزمه تدا چوو ده سه ر مووسل، له بهرته مه هیتدیک بۆ مامله ت که وته نیوانی، سولتان ته مای

دهسته‌لگرتنی له مووسل کرد، موزه‌فهره‌دین و فه‌قی عیسی‌تی هه‌کاری و ئه‌میر ئه‌حمه‌دی کوری مه‌شتووبی هه‌کاری له یه‌که ئومه‌رایانی قیمه‌تداری سولتان بوون، پرویان له سولتان کرد ده‌ست له مووسل به‌ردان مایه‌ی شکسته‌ی شه‌وکه‌تی سه‌لته‌نه‌ته، پیاو به‌قسه‌ی ژنیک که کچی زه‌نگیه‌یه‌ چون ده‌ست له مه‌مله‌که‌تیکی وه‌کو مووسل به‌رده‌دا. له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بو‌گرتنی مووسل ئاماده‌ کرانه‌وه، موزه‌فهره‌دین به‌سویاه و قوشه‌نیکی قورسه‌وه، کوردی حه‌ران و سروج، زه‌ینه‌دین یوسف برای ختوی هه‌ولیر به‌سویاهی هه‌ولیر و شاره‌زوره‌وه، له‌گه‌ل هیندیک له ئومه‌رایانی کوردستان، چونه‌ سه‌ر مووسل، هه‌روه‌کو له باسی زه‌ینه‌دین یوسف گوترا، لای رۆژه‌لاتی مووسلیان وه‌ته‌نگ هیتا، کوری مه‌شتووب له‌ولاوه‌ چوه‌ سه‌ر خاکی هه‌کاری، قه‌لای جزیره و بۆتان و ده‌ورپشتی ده‌وره‌دا، ئومه‌را و حوکمداره‌کانی کوردی هه‌کاری به‌سویاه و ماله‌وه یاریده‌یان دا، شه‌ر و کوشتار کرا و چهند جیگای سه‌ختی ئه‌وی گیران، موزه‌فهره‌دین و زه‌ینه‌دین رۆژه‌لاتی مووسلیان توند کرد، هه‌موو رۆژی شه‌ر و کوشتار بوو، له ئاخیدا سولتان به‌مامله‌ت مووسلی به‌ردا. که سولتان کشاوه، موزه‌فهره‌دین به‌له‌شکریه‌وه چوه‌ سه‌ر شاری خلالت که له رۆژئاوای ده‌ریاچه‌ی وانه‌ویه، له جنووبی غه‌ربی شاردا سویاه و ئۆردووی دامه‌زراند، شه‌ر و کوشتار ده‌ست پتی کرا، خلالتی وه‌ته‌نگ هیتا، له‌سه‌ر ئه‌مه‌ ئه‌هالی و ئه‌میری خلالت قاقه‌زی له سولتان نویسی که سولتان له میافارقین بوو، به‌ئه‌مری سولتان، موزه‌فهره‌دین به‌سولح ده‌ستی له خلالت به‌ردا و به‌شادییه‌وه گه‌راوه و چوه‌ حه‌ران.

هه‌ر له‌و ساله‌دا بوو، مانگی شه‌عبان موزه‌فهره‌دین به‌ئه‌مری سه‌لاحه‌دین له‌شکری برده سه‌ر مووسل و له‌ نسیبینه‌وه چوه‌ کفرزه‌مار، له‌و ده‌مه‌دا سولتانیش گه‌یشه‌ موزه‌فهره‌دین، شه‌عبان و ره‌مه‌زانیان له کفرزه‌مار به‌سه‌ربرد، له‌ولاوه‌ عیزه‌دین ئه‌تابه‌گی مووسل که‌وته ته‌قه‌لای پارانه‌وه به‌ناردنی پیای خه‌لیفه و خو‌به‌وه، به‌م شه‌رته له رۆژه‌لاتی زا به‌وه که عیبارته له هه‌ولیر و شاره‌زور و ده‌کوکا، عیزه‌دین لییان ده‌سته‌رداری و حه‌قیکی به‌سه‌ر جزیره‌شدا نه‌بی، له پاش گه‌لیک پارانه‌وه سولتان به‌سولح ده‌ستی له مووسل به‌رداوه.

سالی ۵۸۳ی رۆژی پینج شه‌مه و جمعه و شه‌مه که دووی هه‌تا پینجی ره‌بیعی دووه‌م بوو، موزه‌فهره‌دین به‌سویاهی کوردستانه‌وه له واقیعه‌ی حه‌تین له مه‌یدانی کوشتار و شه‌ری فه‌ره‌نگا پیساوانه‌ کو‌شا و هونه‌ر و ئازایی ده‌نواند و کوشتاریکی وای کرد، هه‌موو موئه‌ریخه‌کان له مه‌دحکردن و پیدا‌هه‌لگوتنیا حه‌یران ماون، له ده‌ست و برد و چالاک‌ی و

نازاییدا لهو رۆژوه به ناویانگ هه موو رۆژه لاتێ پێ کرد، هه شه پێکی له وه پاش که ده کرا موزه فه ره دین ئاسا ناو ده برا، ئه مه را و پادشایانی فه ره نگ به سوپا هیانه وه پۆل پۆل به دیل ده گیران و ده ناردرانه پێش ده می سه لاهه دین، ئه سپاب و که لویهل و مال به قه نتاران تالان ده کرا و ده خرایه ژێر پێی سه لاهه دین. سه رکه وتنی له شکری سولتان و که وتن و گرتنی فه ره نگ له سایه ی غیرهت و ده ست و بر دی موزه فه ره دین بوو، لهو رۆژه دا گه لێکی خزمهت کرد و گه لێک یاری ده ی سولتان و عاله می ئیسلامه تی دا و به راستی چاک سه رکه وت.

موزه فه ره دین له پاش واقیعه ی حه تین له ته به ریه و عه کا دا گه لێک خزمه تی شایسته و نازایی و زرنگی و سه دا قه تی نیشان دان، که عه کا گیرا موزه فه ره دین گه را وه جێگای خۆی و له گه ل ئومووری حوکمداری کوردستان و له شکر و سوپا ه و په عیه ته ره وری خه ریکبوو. له ته ئریخی عیما ده دینی ئیسه په هانی و به هانه دین کوری شه دا دا ها تووه که: موزه فه ره دین کۆکه ری له غیرهت و نازایی و هه لمه تاندا و له خۆرا گرتن و چوونه پێشدا و له وه ختی ته نگانی و سه ختی دا، سه بر و ته حه مولیکی ناوای ده کرد، له ئومه راکانی دیکه دا نه ده تیرا. به و سیفه تانه ی له سه ره وه بێژران، له نێو هه موو حوکمدار و ئومه راکانی کورد و رۆژه لاتا ناوی کوردبوو و خۆزی پێ ده خوا زرا، با خسووس واقیعه ی حه تین زیاتر ناوی به نێو رۆژه لاتا بلاو کر ده وه، چونکو ئه و نه بوایه فه ره نگ زۆری هێنا بوو بۆ کوردان و ئومیدی چاکه چاودێری نه ده کرا. به لام موزه فه ره دین به سوپاهی کوردی حه ران و سروج و په ها و جزیره به جارێک کۆمه له ی فه ره نگ ی بلاو ده کر ده وه. هه ر به ده ست موزه فه ره دین نه سه رت و زه فه ر که وته ده ست سولتان.

سالی (٥٨٥) فه ره نگ به قووه ته وه چوونه سه ر عه کا، سه لاهه دین قاقه زی بۆ هه موو حوکمداره کانی کوردستان نارد و داوای یارمه تی لێکردن. موزه فه ره دین به سوپاهی کوردانه وه هه ستا گه یشته فریای سه لاهه دین، له هه موو شه ر و کوشتاری فه ره نگیدا له گه لێ بوو، لهو شه رانه ی که له ته واریخاندا مه شه وورن، موزه فه ره دین هه ر به گیان و دل ده کو شا و نازایه تی خۆی و میلله تی نیشان ده دا.

(ابن الاثیر) له ته ئریخی (الکامل) دا ده لێ: له شه ری مه شه ووری عه کا دا زه بینه دین یووسف خێوی هه ولێر بۆ یاری ده دانی سولتان به له شکری کوردی هه ولێر و شاره زووره وه چووه سه ر عه کا، له پاش چه ندیک نه خۆشی له ١٨ ی په مه زانی سالی ٨٦ ٥٨ له شاری ناسیره له نزیک عه کایه مرد. له عیما ده دین کاتب له کتیبی (البرق الشامی) دا ده گێڕته وه و ده لێ: که بیستمان زه بینه دین مرد بۆ سه ره خۆشی چوینه لای موزه فه ره دین

که برا گه وردی زهینه دین بو، له و برایش زیاتری نه بوو چاومان پیکهوت، موزه فهره دین هم موو نومهر اکانی زهینه دینی برای خوۍ گرتیوون و له نیو چادر داسندمی خستبوونه پتیانه وه، یه کیک له وانه (ئه میر به لداجی) ختوی خه فتیزه کان بوو، ئه ویش له وانه ده ترسا که لیتی روو گهر دان بن و ئیتاعه تی نه کن، موزه فهره دین له گه ل و ده دست خستنی حوکمداری هه ولیر خه ربکبوو. موزه فهره دین له پاش مردنی زهینه دینی برای، قاقه زتیکی له سولتان سه لاهه دین نویسی و له ویدا گوتی: که ده ست له حهران و قه لای ره ها و شه مسیات و ده ورو پشت هه لده گرت، بز ئه مه ی سولتان له بری ئه وانه هه ولیر و ده ورو پشتی دهره بندی قهرابلی و قه فچاق و شاره زوور به ته مامی بداتی، سولتان به وه دلخوش بوو، ئه مریان دایه موزه فهره دین و ئیزنی خواست و روو به هه ولیر رویشته. له مانگی زیلحیجده ی سالی (۵۸۶) گه یشته هه ولیر، ئه هالی پتیشوازیان کرد و به ئیحتیرامه وه بهردایان و داخیلی قه لایان کرد. به مودده تیکی زور کم خاکی شاره زوور و ده کوک، خه فتیزه کان و دهره بندی قهرابلی و قه فچاقی خسته ژیر حوکمه وه. ئومه را و سهر دارانی کورد به دیاری و به خششه وه چوونه لای و ئیتاعه تیان قه بوول کرد. موزه فهره دین بوو به به لایه کی گه وره و باریکی قورس له سهر گیان و روچی بنه ماله ی ئه تابه گانی مووسل و موحاهیده دین قایمه ز. موزه فهره دین که ئومووری هه ولیر و حوکمداری خوۍ ریکخست، ده ستی به ئاو ده دانکردنی شار و قه لای و بازار و جیگیان کرد، له دوره ی قه لای هه ولیره وه دیوارانی قایمی دامه زانده وه و ده ورو پشتی کرده خه نده قتیکی قوول، له دامینی شار روو به جنوب بازار تیکی گه وره و گه لیک کاروانسهره و خانه گایه کی زور گه وره ی بینانا و مناره ییکی بلندی له نیوه راستی حه وشه ی ئه و خانه گایه دامه زراند، که ئه مرؤکش ئه و مناره یه ماوه ته وه به لام گه لیک جیگای ویرانه. له ده ورو پشتی شار هه روده کو له نه قشه دا دیارکراوه شوو ره ییکی پانی به دوره ی شاردا کیشاوه و به کونگره و سه نگره قایمی کرد، دوره ی ئه و شوو ره یی کرده خه نده قتیکی قوول و پان و پر له ئاوی کرد. له هه موو لاییکه وه عوله ما و زانا و کارگره و پیشه کارانی به ئینعام و به خشش دلخوشی ده داوه و ده بیردنه هه ولیر. هه تا به مودده تیکی کم شاری خواره وه ی قه لای هه ولیری و ئاوا کرد که جیگای خانووی تیدا ده ست نه ده کهوت.

سالی ۶۰۰ ئه تابه گی مووسل نوره دین چووه سهر مووسل. موزه فهره دین ئه و ده مه ی به که لین زانی و سوپاهی کوکرده وه و په لاماری مووسلی دا، دتیهات و ئاوا بییه کی له سهر ریکادا بوون، که له زاب په ریه وه تالانی کردن و گرتنی، هه تا گه یشته نه ینه وا. به شه ر

نهینه‌وای گرت و تالانی کرد و دوکان و بازاره‌که‌ی هه‌موو سووتاند و دهوری شاری مووسلێ دا. نایی مووسل خه‌به‌ری دا ئه‌تابه‌گ و کرداری موزه‌فه‌ره‌ینی پێ راگه‌یاند. ئه‌تابه‌گ به‌نومێدی چوونه‌ سهر هه‌ولێر له‌ نسیبینه‌وه به‌تالوکه‌ خۆی گه‌یاند هه‌مووسل. موزه‌فه‌ره‌دین له‌ولاهه‌ ناگادار کرا و به‌په‌له‌ سوار بوو له‌ زێ پهریه‌وه و گه‌راوه‌ هه‌ولێر. له‌و ده‌مه‌دا مه‌لیک ئه‌شره‌فی کورێ مه‌لیک عادیلی ئه‌یووبی قاقه‌زێکی له‌ موزه‌فه‌ره‌دین نویسی: ئه‌گه‌ر به‌جێسته‌ سهر مووسل ئه‌ویش له‌ولاهه‌ ئه‌تابه‌گی وه‌ته‌نگ بینیت، که‌ موزه‌فه‌ره‌دین مووسلێ بگرێ و بیخاته‌ ژێر حوکه‌مه‌وه مه‌لیک ئه‌شره‌ف یاربده‌ی بدات و مووسلێشی بۆ بخاته‌ سهر هه‌ولێر. موزه‌فه‌ره‌دین به‌نویسراوان له‌گه‌ل مه‌لیک ئه‌شره‌ف رێککه‌وتن و ده‌ستی به‌خۆ کۆکردنه‌وه و سوپا رێکخستن کرد، له‌ کۆشه‌وه‌ دابوون نووره‌دین به‌له‌ز چووه‌ سهر مه‌لیک ئه‌شره‌ف پێشی پتی گرت، موزه‌فه‌ره‌دین هه‌تا وه‌خۆ که‌وت به‌جێته‌ سهر مووسل نووره‌دین له‌ ده‌ست مه‌لیک ئه‌شره‌ف شکستی خوارد و گه‌راوه‌ مووسل و ئیتر فرسه‌تی له‌ ده‌ستچوو.

سالی ٦٠٢ موزه‌فه‌ره‌دین له‌گه‌ل عه‌له‌ئه‌دینی خێوی مه‌راغه‌ موخابه‌ری کرد و رێککه‌وتن که‌: بچنه‌ سهر ئه‌بویه‌کر په‌هله‌وانی خێوی ته‌وریز، له‌ پاش رێککه‌وتنیان موزه‌فه‌ره‌دین سوپاهیکی قورسی کۆکرده‌وه و ڕوو به‌مه‌راغه‌ ڕۆیشت، له‌ولاهه‌ عه‌له‌ئه‌دینی کورێ ئه‌حمه‌دیل له‌شکری کوردی ئاوربایه‌گانی خپ کرده‌وه و چاوه‌نۆری موزه‌فه‌ره‌دینی کرد. موزه‌فه‌ره‌دین به‌عیزه‌ت و پێشوازی‌کردنه‌وه‌ گه‌یشته‌ مه‌راغه‌ و به‌هه‌موو لاییکی راگه‌یاند که‌ ئه‌بویه‌کری په‌هله‌وان شه‌و و ڕۆژ مه‌سته‌ و شه‌راب ده‌خواته‌وه‌ و ئاگای له‌ مه‌مله‌که‌ت و په‌عیه‌ت نییه‌ و شه‌ربه‌تی خستۆته‌ پاشه‌وه‌ و لا‌بردنی به‌شه‌رع واجب بووه‌، به‌و به‌هانه‌یه‌ سوپاهی خۆیان هه‌ل‌گرت و ڕوو به‌ته‌وریز له‌ مه‌راغه‌ ده‌رکه‌وتن.

ئه‌بویه‌کر په‌هله‌وان که‌ له‌وه‌ ناگادار بوو، قاقه‌زێکی له‌ ئیتغمش خێوی هه‌مه‌دان و ئیسپه‌هان و ڕه‌ی نویسی و هاواری لێ کرد. ئیتغمش له‌ نزیک قه‌زوین له‌گه‌ل ئیسماعیلییه‌کان شه‌ری ده‌کرد، به‌له‌ز ڕوو به‌ته‌وریز ڕۆیشت و قاقه‌زێکی له‌ موزه‌فه‌ره‌دین نویسی: ئیمه‌ ئیعتیما‌دێکی ته‌واومان به‌تۆ هه‌بوو که‌: پیاوێکی نوێژکه‌ر و به‌دین و خێرخوا و موساله‌مه‌تپه‌روه‌ر و دووره‌ شه‌ری، به‌لام ئیستا به‌رئاوه‌ژی ناوبانگت ده‌یستینه‌وه‌، ئه‌وه‌ لیمان ئاشکه‌را بوو که‌ له‌ فه‌سادێ و شو‌رش و شه‌ر و فیتنه‌ ده‌گه‌رێ، من هه‌ز ناکه‌م خۆ دووچار به‌به‌لا و شه‌ر بکه‌ی، ده‌ست له‌و فیکره‌ به‌ردان بۆ پاشه‌ڕۆژت خیری تێدایه‌.

موزه‌فهرده‌دین که ئەو قاقەزە‌ی گە‌یشتێ دڵی نەرمبوو کۆلی گریانێ هەستا و لەو چوونە پەشیمان بووە‌وه و تە‌مای گە‌رانی‌هە‌ی کرد. عە‌لانی‌دین پیتی گوت: نە بۆ من و نە بۆ تۆ چاک نییە بگە‌ریتە‌وه، چونکە ئێ‌مه سوپا و لەشکرمان کۆ‌کرد‌وه و هە‌موو کە‌س پیتی زانی، ئێ‌ستا کە‌ش بگە‌ریتە‌وه، حکومە‌ت و مە‌ملە‌کە‌تی منی تێدا وێ‌ران دە‌بێ، ئە‌وه سوپا‌ه و ئە‌وه مە‌ملە‌کە‌ت و ئە‌وه رە‌عیە‌ت، وە‌کو عایله‌ی پە‌هلە‌وان لێ‌م داگیر بکە‌ن تۆ بیخە ژێ‌ر حوکمە‌وه. عە‌لانی‌دین هە‌رچە‌نده پارا‌وه و کۆششی کرد موزه‌فهرده‌دین له گه‌رانی‌هە‌ی دە‌ستی هە‌لنە‌گرت و رازی نە‌بوو. عە‌لانی‌دین چە‌ند تە‌قە‌لای دا و دە‌لایل و بورهان و چتی نیشان دا چاره‌ی نە‌کرد. موزه‌فهرده‌دین به‌سوپاهی خۆ‌یه‌وه سواربوو، بە‌دۆ‌ل و دەرە و چیا و هە‌لدێ‌ری سە‌خت و گرژدا گە‌را‌وه هە‌ولێ‌ر.

سالی ٦٠٦ مە‌لیک عادیلی برای سە‌لاحە‌دینی ئە‌یوبی تە‌مای گرتنی ژە‌نگاری کرد، موزه‌فهرده‌دین بە‌پشتیوانی خزمە‌تە‌کانی پێ‌شوی و سە‌داقە‌تی له‌گە‌ل عایله‌ی ئە‌یوبیاندا له‌ خۆ‌ی راده‌دیت که‌ تکای هە‌رچی‌یه‌ک له‌ هەر ئە‌فرادێ‌کی ئە‌یوبیان بک‌ریت لێ‌ی قە‌بو‌ل ده‌کە‌ن و ئی‌حترامی ده‌گرن. گرتی قاقە‌زێ‌کی له‌ مە‌لیک عادیل نویسی و خواهیشتی لێ‌ کرد ژە‌نگار بکا بە‌خاتری ئە‌و و بی‌بە‌خشی‌ت. قاقە‌زی موزه‌فهرده‌دین که‌ گە‌یشتە دە‌ست مە‌لیک عادیل، بە‌ساردی و قە‌بو‌ل نە‌کردن قاسیده‌کە‌ی بە‌دڵشکاوی نارد‌وه پاش. موزه‌فهرده‌دین له‌وه گە‌لی‌ک د‌لگیر بوو و زۆ‌ری پێ‌ ناخۆش هات، لە‌و دە‌مه‌وه ر‌ووی له‌ سە‌لتە‌نه‌تی ئە‌یوبیان وەر‌گێ‌را و قە‌بو‌لی نە‌کردن. موزه‌فهرده‌دین له‌سەر ئە‌و کاره ئە‌مجا بۆ هە‌وال‌ پە‌یدا‌کردن و پشتیوانی سە‌عی کرد که‌ خۆ له‌ شە‌ری مە‌لیک عادیل بپارێ‌ژێ. گرتی قاقە‌زێ‌کی له‌ مە‌لیک زاهیری غازی ک‌وری سە‌لاحە‌دین خ‌پۆی حە‌لە‌ب نویسی و یە‌کی‌کی له‌ کە‌یخ‌وسره‌وی ک‌وری قلیح ئە‌رسە‌لان خ‌پۆی رۆ‌م نویسی و کردنی‌هە‌اودە‌نگی خ‌پۆی و له‌گە‌لیان ر‌یک‌کە‌وت، ئە‌وانیش جوابیان دا‌وه: هەر‌ده‌می‌کی مە‌لیک عادیل ق‌سه‌یی‌کی موزه‌فهرده‌دین قە‌بو‌ل نە‌کات، هەر کە‌سه‌ی له‌ سنووری خ‌پۆ‌یه‌وه هە‌ل‌مه‌تی بە‌رنه‌ سەر خاکی عادیل و بی‌گرن. بە‌و شە‌رتانه موزه‌فهرده‌دین گە‌لی‌ک کۆ‌مه‌گی پە‌یدا کرد.

ک‌ورانی زە‌نگی له‌گە‌ل یە‌ک‌تر نێ‌وانیان تێ‌ک‌چ‌و‌بوو. مە‌لیک عادیل ئە‌وه‌ی بە‌کە‌لێ‌ن زانی، له‌ شامە‌وه ر‌وو بە‌خاکی قوتبە‌دین کشا. قوتبە‌دین و نوره‌دینی خ‌پۆی مو‌وس‌ل به‌ه‌را‌به‌ر مە‌لیک عادیلدا جگه‌ له‌ شە‌ر و پێ‌ش‌پێ‌گ‌رتن چاره‌یه‌کیان نە‌دۆ‌زی‌یه‌وه و له‌گە‌ل خ‌و کۆ‌کرد‌نه‌وه خە‌ری‌ک‌بوون. موزه‌فهرده‌دین که‌ له‌وه نا‌گادار بوو، ر‌ۆژی تۆ‌له‌ی کە‌وته‌وه بێ‌ر. ئە‌و ر‌ۆ‌ژه‌ی له‌ مە‌لیک عادیل بە‌کە‌لێ‌ن زانی و دە‌زبە‌جێ قاقە‌زێ‌کی له‌ قوتبە‌دین ئە‌تاه‌گی

نویسی و دایه ددست و دزیری خوئی و ناردیه مووسل. و وزیر به شه و گه یشته سهر ده جله و خه بهری دا، به له ز که شتی بیان بو ساز کرد و په راندیا نه وه. و وزیر چووه لای نوره دین و قاقه زه که ی دایه دهستی. نوره دین به درجه بیکی نیهایت شادبوو، چونکو مه سه له ی موزه فهره دین به هیچ کلوجیک نه ده که و ته بیری که سه وه. که قاقه زه که ی خوتنده وه، موزه فهره دین لیتی نوویسیبوو: بو نه هیشتنی مه لیک عادیل به هه موو جوړیک یاریده ی دده دم و شهرتی ئیتفاقیش له سهر داخوازی نه وان بیت.

نوره دین به و شه وه و به سویتند خواردن و شهرت و قهرار ړتیکه کت و شرووتی ئیتفاقیشی خسته بهر و بجدانی موزه فهره دینه وه که: هه رچونیک دلخوازی بی نه و رازیه. به و جوړه نوره دین جوابی قاقه زی نویسیه وه و به ئی احترامه وه و وزیران به ړی کرد.

موزه فهره دین گرتی قاقه زی له خه لیفه ناسره دین بیلا نویسی که: مه نعی مه لیک عادیل بکه نه چیته سهر مووسل و به سولح ژه نگار له دهست شه ړی رزگار که ن و خه لیفه پیاوړیک بنیرتیه لای مه لیک عادیل که دهست له ژه نگار به ردا و با نه بیته مایه ی شه و شوړ. موزه فهره دین به سوپاهی کوردانه وه چووه کومه گی نوره دین له مووسل، قهرار گاهی له شکری دامه زرانده وه و جوابی نارد له هه موو لاییکه وه نومه رایانی کورد له سهری کورونه وه و چاوه نوړی هاتنی عادیلان کرد و به ئومیدی پیاوړی خه لیفه بوون، مه لیک عادیل له ولاوه ژه نگاری دوه ردا، ختوی ژه نگار به پشتیوانی موزه فهره دین و ئومیدی یارمه تی به چست و چالاکی به رابه به مه لیک عادیل راوده ستا، له دوایدا قاسیدی خه لیفه و پادشاکانی دیکه گه یشته لای موزه فهره دین و به هه موو لایه که وه که و تنه سهر مه لیک عادیل و ناچاری مامله تیان کرد و به سولح ژه نگاری به ردا و له دهست ختوی خویدا قهرار گیر بووه وه. له و دهمانه ی موزه فهره دین له مووسلدا چاوه نوړی قاسیدانی ده کرد، دوو کچی خوئی له دوو کوری نوره دینی ختوی مووسل ماره کردن، کورکان یه کی عیزه دین مه سهوود و دوو هم عیماده دین زهنگی بوون. له پاش شادی و که یف موزه فهره دین گه راوه هه ولیر و له گه ل ته دبیر و ئیداره ی مه مله که تی خوئی خه ریکبوه.

سالی ۶۱۲ خه لیفه له ختوی هه مه دان مه نکه لی ره نجیده بوو، هاواری له هه موو نومه را و حوکمداره کانی کوردستان و باقی نومه رایانی دیکه کرد، موزه فهره دین به له شکری هه ولیره وه چووه سهر مه نکه لی و به شه و کت و شانی کوردایه تیسیه وه له ناو هه موو حوکمداره کاند سهر که و ت و به موه فقی و فه تخوزه فهره گه راوه و دهنگی نازایی و ته دبیری

دونیای پر کرد. سالی ۶۱۵ عیماده‌دین زهنگی که زاوای موزه‌فهره‌دین بوو، له‌سهر ئاکره حوکمداری ده‌کرد، سوپاهی کوکرده‌وه و چووه سهر زۆزان و هه‌کاری، به‌دره‌دین خیتی مووسل که کوری مه‌لیک قاهیر بوو، بۆ به‌راه‌ری عیماده‌دین له‌شکرکیشی کرد و چووه سهر موزه‌فهره‌دین چونکو پشتیوانی عیماده‌دین زهنگی بوو. له به‌دره‌دینی گپراوه و گوتی: من شهرتیکم له‌گه‌ل بابی ئه‌وان کردوه که خۆ له مووسل و ئه‌ترافی نه‌گه‌یتیم و هه‌ز ده‌که‌م شهرتی خۆم نه‌شکینم، به‌لام که‌سیک ده‌ست باوێژیته هه‌کاری و زۆزان و یه‌کیکی دیکه بچیت پیتی پی بگرت، ناچار ده‌بم به‌راه‌ری بکه‌م و یه‌که که‌سیکی هه‌لمه‌تی به‌ریتی ئه‌من ده‌بم، به‌دره‌دین له ترسی موزه‌فهره‌دین نه‌یوترا بچیت و به‌ناچاری گه‌راوه. موزه‌فهره‌دین یاریانه‌ی عیماده‌دینی دا زۆزان و هه‌کاری و شووشیشی که‌وته ژیر حوکمه‌وه. له پاش گرتنی ئه‌و خاکانه سوپاهی هه‌ولیر چوونه جیگای خۆیان. له‌ولاوه به‌دره‌دین خیتی مووسل له‌گه‌ل مه‌لیک ئه‌شرف به‌مامله‌ت ریککه‌وت، مه‌لیک ئه‌شرفیش له‌گه‌ل حوکمدارانی هه‌سه‌نکیف و ئامید و مار دین گرتی یه‌که‌تی و ئیتفاقیان گرتا، مه‌لیک ئه‌شرف له موزه‌فهره‌دینی نویسی: ئه‌مرۆکه فهرنگ له‌سهر ئیمه شالای هیناوه له بری یاربدهم بدن رۆژی دوژمنایه‌تی نییه، ئه‌گه‌ر کوومه‌کیشم نه‌که‌ن دوژمنم بۆ په‌یدا مه‌که‌ن، وا چاکه له‌سهر ره‌وشت و قاعیده‌ی پێشوو به‌نیحترامی خۆتانه‌وه دامه‌زرینه‌وه و خۆ تیکه‌ل به‌شهر و کوشتار نه‌که‌ن و که‌لین نه‌خه‌نه ده‌ست دوژمنان، ئه‌گه‌ر وانه‌که‌ن ناچارم به‌سوپاهیکی قورسه‌وه دیمه سهرتان... مه‌لیک ئه‌شرف ئه‌و قاقه‌زه‌ی نارد و جوابی نه‌دراوه چونکو له‌گه‌ل حوکمدارانی هه‌له‌ب و رۆم ریکبوون. به‌لام به‌و قاقه‌زه زیاتر ئه‌هه‌مییه‌تی به‌هێز په‌یداکردن و سوپاه و ئاله‌تی شه‌ردا. مه‌لیک ئه‌شرف به‌سوپاهه‌وه رۆو به‌نسیبین رۆیشت که یاربده‌ی به‌دره‌دین بدات.

به‌دره‌دین که وایانی به‌سوپاهه‌وه چووه سهر ئامیدی که له ده‌ست عیماده‌دین خیتی ئاکره هه‌میدیدا بوو. موزه‌فهره‌دین به‌سوپاهی هه‌ولیر و شاره‌زووره‌وه یاربده‌ی عیماده‌دینی دا، به‌لام هه‌تا له‌شکری هه‌ولیر کوکراوه. به‌دره‌دین له‌به‌ر دامینی ئاکره به‌سهر عیماده‌دینی دادا و شکاندی. ئه‌ویش به‌په‌ریشانی خۆی گه‌یاند هه‌ولیر و په‌نای برده به‌ر موزه‌فهره‌دین، موزه‌فهره‌دین به‌وه زۆر دلگیر بوو.

۲۰ ی مانگی ره‌جه‌بی ئه‌و ساله موزه‌فهره‌دین له‌شکری کوکرده‌وه به‌قووه‌ته‌وه چووه سهر مووسل که له زێ په‌رییه‌وه هه‌تا نزیک مووسل به‌تالان و ویرانکردن رۆیشت و له‌شکری به‌ده‌وری مووسلدا بلاو کرده‌وه و گه‌لیکی خراپی کرد. به‌دره‌دین به‌په‌له کورپکی خۆی

نارده حله لب و هاواری برده بهر مه لیک ئه شرف، له ولا شهوه له شکری ئه شرف له نسیبین بوو. به دره دین له وانیش پاراوه که یاریده ی بدن. ئه میر ئه بیهگ سه ره له شکری ئه شرف بوو، به له ز خوئی گه یانده مووسل و ته مای چوونه سه ره هه ولیری کرد. به دره دین نه بهیشت و پیتی گوت: ماندووتان به سه سیننه وه له پاشان له ده جله به پنه وه و بچن. موزه فه ره دین له ولاوه که هاتنی ئه بیهگی بیست له شکری هه لگرت و عیماده دینی له گه ل خوئی خست و روو به مووسل له زئی په پنه وه و خشا. به دره دین که وایزانی له شکره که ی له موزه فه ره دین پر کرد و بزاونتی و رازاندینه وه و تیپی دامه زراندن و راست و چه پی ریک خست و پاش و پیشره وی سوپاهی راگرت و پیاوه نازا و ناوداره کانی خسته که ناره وه، به کیک له ئومه را گه وره کانی له لای راست دانا و ئه میره کانی دیکه ی له چه پنه وه سازکردن. شه وی نزیک خه ووتن ئه وه ئه میره که له راسته وه بوو، ته مای چوونه لای چه پی له شکری کرد، دوژمنی به قووت که وته به رچاو. موزه فه ره دین له ولاوه بالی راستی سوپای به دره دینی پیچاوه و وه ته نگه هینا و په لاماری دا و بلاوی کرده وه، هه لمه تی بالی چه پی دوژمنی دا و شکاندی. به دره دین چونکو له نیو چه پی سوپادا بوو، له و دوو باله شکاوه ناگادار نه بوو، له پرده موزه فه ره دین روو به سینگه دوژمن هه لمه تی برد، ئه بیهگ و به دره دین هه رچه ند کوژشان، راوه ستان مومکین نه بوو، له پاش شه ره و کوشتاریکی زور، موزه فه ره دین له سنی فرسه خیکی رۆژه لاتنی مووسل، به دره دین و ئه بیهگی به پیسی شکاند و تالان و ئه سیریکی زوری ده سته کوته. به دره دین هه لات و موزه فه ره دین که وته سه ره و نزیک سپیده به دره دین و ئه بیهگ و سوپاهیکی له کوشتار رزگار ببوو، به هه زار ئه زبه ت و په ریشانی خویان گه یانده وه مووسل و له ده جله په پنه وه و چوونه قه لای مووسله وه و ده روزه و بورجیان گریدان. ئه هالی مووسل که ته ماشایان کرد به دره دین به ساغی رزگار بوو، دلشاد بوون.

موزه فه ره دین هه ره له دووی شکسته بوو، به تالان گرتن و کوشتار گه یشته سه ره ده جله و دابه زی، سوپاه و ئوردووی کوژکرده وه، ئه سیران و تالانی به به رده مدا رابواردن. له و به رده وه مووسله بیهکان به دلته نگیه وه چاویان لیتی بوو، به لام چی له ده ست نه ده هات. له پاش که میک ئاسوده گی ماندوو حه ساندنه وه، چوونه سه ره نهینه وا و گرتیان، سنی رۆژ له ویدا دانیشن، له هه ره چوار که ناری مووسله وه تالان و گرتن کرا، له دواییدا موزه فه ره دین به که یف و شادمانی چووه هه ولیر و له زاب په پنه وه. به دره دین پیاوانی گه وره و که یخودایانی شاری نارده لای موزه فه ره دین، له سه ره زاب گه یشته موزه فه ره دین و بناغه ی

مامله تیان له سهر نه وه دامه زرانده: لهو پوژوه به ولاره ههر كهس له سهر خاكی خوی
 حوكمداری بكا، نهو خاكهی له ژيړده ستیدا بووه ههر بمیښت و كهس له گهل كهس شه
 نه كا و به دوستی راپیوتین. له سهر نه وه ماملت قه رارگیر بوو و گه رانهو جیگای خو بان.
 عیما ده دین چوه سهر مه مله كه تی خوی، جگه له قه لای كاواش هه مووی خسته ده ست،
 پیای موزه فهره دین له سهر مه سه له ی قه لای كاواش كه له هه موو قه لاكانی هه كاری و
 زوزان قایمتر بوو هاتوچوی كرد، به دره دین نه یدا به دهسته وه، ههر له سهر نه وه نه ختیك
 مامله ته كه به ساردی ماوه.

موزه فهره دین دیسان له گهل پادشا و حوكمداره كانی دور و نزیك و دهو روپشت دهستی
 به موخا به ره و یه كه تی كرده وه و هاو دنگانی زور كردن و له مه لیک نه شرفی و ده رگپانه وه و
 نه یه یشت حوكمداریك به مه لیک نه شرفه وه دلگیر بیت و هه میشه بو ریکنه كه و تیان
 له گهل مه لیک نه شرف له كو شه وه یه کی زور دابوو، دایه حوكمداره كانی له كرده و دی
 مه لیک نه شرف ناگدار ده كردن. پادشاكان به قسه ی موزه فهره دین ئیعتیما دیان هه بوو و
 پیان باوه ده كرد و هه رچییه کی بگو تبایه به راستیان ده زانی به دره دین له رقی
 موزه فهره دین چوو له گهل مه لیک نه شرف ریکكه وت و بزوتنه وه و كو ششی موزه فهره دینی
 بو نویسی. موزه فهره دین به په نهانی له گهل ئومه راكانی مه لیک نه شرف موخا به ردی ده ست
 پی كرد، به شرف و قه رار هه مووی كردنه هه واداری خوی، گه و ره ترین ئومه رایانی نه شرف
 ئه میر نه حمه دی كوری مه شتوب كوردی هه كاری و ئه میر محمه د عیزه دین كوردی
 حمه میدی ئاكره بی و چنه د ئومه رایانی دیکه ی سهر دار و سوپاهی له نه شرف جوړ كرده وه و
 به ئومیدی چونه هه ولیر كه وتنه رتگا. له ولاشه وه ختوی دیار به كر و ختوی ماردین مه لیک
 نه شرفیان له چونه مووسل منع كرد و نه یانه یشت به هاواری به دره دینه وه بچیت،
 به ناچاری به سولج پیکه اتن. به لام نه شرف ههر رووی له مووسل كرد و رویشت.
 موزه فهره دین كه له وه گه یشت، له شكری هه لگرت و چوه سهر زاب و له گوندیك (دی)
 كه به (سه لامه) ده ناسرئ دابه زی. له وده مه دا ولامی ختوی دیار به كری گه یشتی و پیان
 راگه یاند كه له گهل مه لیک نه شرف ماملت كراوه، له قاقه زیکي بو هاتبوو نویسرا بوو
 كه: ئیمه له گهل نه شرف ریکكه وتین، به لام هه رچونیکی موزه فهره دین پی خوشی و داوا
 بكا له گه لی یهك و هاوالن... موزه فهره دین به وه دلشاد بوو، به كه یفه وه گه راوه هه ولیر.
 دیسان قاقه ز له سهر قاقه زی له ئومه را و حوكمداره كانی ده نویسی كه له یهك ناگدار بن و
 له دوزمن بیتاك دانه نیشن و خوشه ویستی سست نه كه ن. سالی ۶۱۷ ته تهر له

ئاوربايگانەو بە خراپەکردن چوونە سەر مەراغە و فیتنە و فەساد و کوشتاریکی زۆریان لەو خاکەدا کرد. موزەفەرەدین لە ترسی ئەمە نەبادا بەدۆل و دەره و تەنگی کوردستانی سۆراندا لە چیايان سەرکەون و هەولێر و تەنگ بیتن، قاقەزی لە هەموو حوکمدارەکانی نزیکي نوویسی که بەسوپاھ و لەشکر یاریدەي بدن. بۆ بەدرەدینی خیتی مووسلێشی نویسی بەسوپا یاریدەي بدات تاكو لە پیش تەتەردا بچیتە سەر ڕیگیان و نەهیتیت لە کێوان سەرکەون. موزەفەرەدین لە هەموو لایەکەو سوپاھي کۆکردەو. سالی ٦١٨ی مانگی سەفەر بەو قوو تەوہ چوو هەموو جیگا بلند و تەنگەکانی گرت و ڕیگای تەتەری پرپەو، چونکو لەو کێواندا جیگای وا هەبوو تەنھا پیادەیک نەبوايە ڕیگای هاتوچوونی نەدەبوو. موزەفەرەدین بۆ ئەمە ئو ڕیگیانە لە دەست دەرەنچي، لە پیتشدا هەمووی خستە ژێردەستی خۆیەو. تەتەر لە ئاوربايەگانەو ڕوو بە (دەکوک) ڕۆشتن، موزەفەرەدین بەلەشکرەو چوو دەکوکا و پیتی بەتەتەر گرت، تەتەر لە ترسی موزەفەرەدین نەیانوترا خۆ بنوین و دەستیان لە دەکوک بەردا و بەپەریشانی ڕوو بە ئاوربايەگان گەرانەو، پاشی موزەفەرەدین لە گەل سوپاھي هەولێر مووسل و شارەزور بەتالانیتی زۆرەو گەرانەو.

سالی ٦٢١ موزەفەرەدین گرتی و قاقەزی نوویسین و ناردنی بۆ شەهابەدین غازی ئەبووبی خیتی خلالت و بۆ مەلیک موعەزەم مووسا خیتی دیمەشق که لەگەل ڕیککەون و ھەریەک لە سنووری خۆیەو، خاک لە مەلیک ئەشرف بیگرت و موزەفەرەدین بچیتە سەر مووسل و بیخاتە دەست، ئەوانە ھەریەک لە جیگای خۆیەو بزوتن و چوونە سەر خاکی مەلیک ئەشرف، لەولاو موزەفەرەدین لەشکری کۆکردەو و چوو سەر مووسل. بەلام ھەرچیکو مەلیک موعەزەم بوو که ڕوو بەخاکی ئەشرف بزوت، برای لە میسرەو ھاواری لی کرد، بەناچاری لەو دەستی ھەلگرت و جلەوی خۆی و سوپاھي بەر میسر سووراند و بەھاواری برايەو چوو، ھەرچیکو خیتی خلالت بوو نەپەرژا بیزویتەو، مەلیک ئەشرف گەیشتە سەری و گرتی و لە پاشان لە گوناھي خۆشبوو. موزەفەرەدین که بەلەشکرەو ڕووی لە مووسل کرد، ڕۆژی ١٣ی جەمادی دووہم دەورەي مووسلی و تەنگینا و بۆ شەر و کوشتار ئامادە بوو، چاوەنۆری کۆمەگی دەکرد و بەئومیدی ئەوہش که مەلیک ئەشرف بۆی بگرتەو و نەچیتە سەر خلالت، مەیدان بۆ غازی چۆل بکا. بەدرەدین لوولوو لەو زۆر ترسی ھەبوو، ھەموو دەم سوپاھي سازبوو. لە بەختی موزەفەرەدین لەو دەمدا لەشکرەکی لەگەل مەلیک ئەشرف ناردبوو سەر خلالت، لە مووسلدا دانەویڵە و خواردەمەنی قاتوقری و گرانی تی کەوتبوو، ئەھالی مووسل زۆر وەرزیبوون. موزەفەرەدین ١٠ ڕۆژان مووسلی

و ده‌نگ هینا. رۆژی جومعه و هه‌وته‌می مانگی جه‌مادی مابوو، مووسڵ گرتنی به‌بن خوینرژتن له‌ لای گرانبوو، ئه‌ویش له‌ خوینرژتی هه‌ژارانی هه‌ز نه‌ده‌کرد، هه‌روه‌ها بۆ خویشی دانه‌وێڵه‌ و خواردنی که‌م پێما‌بوو، له‌ولا‌شه‌وه‌ ئه‌شه‌رفیش خلالتی گرت‌بوو غازی به‌دیل گیرابوو. موزه‌فه‌رده‌ین له‌و چوینه‌ سه‌ر مووسڵه‌ په‌شیمانانه‌ به‌ری خۆی داوه‌ هه‌ولێر. له‌و ۱۰ رۆژانه‌دا شه‌ریکی وا نه‌کرا، به‌لام پیاوه‌کانی جار به‌جار په‌لاماری دامه‌نی شووه‌ی شاریان ده‌دا و که‌سیکیش بۆ ئه‌وان ده‌رنه‌ده‌که‌وت، ئه‌وانیش ده‌گه‌رانه‌وه‌ له‌شکرگای خۆیان. موزه‌فه‌رده‌ین له‌ گه‌رانه‌وه‌ موده‌ده‌تیک له‌ که‌نار زاب له‌ سنووری خۆی سوپاهی دامه‌زراند و فه‌راری گرت که‌ نه‌بادا که‌سیکی بجیتته‌ لا یاخود نه‌بادا ته‌عه‌روزی بکریته‌، که‌ ته‌ماشای کرد هیچ نه‌بوو گه‌راوه‌ هه‌ولێر.

سالی ۶۲۲ جه‌لاله‌دین خوارزمشا گه‌یشته‌ عیراق و له‌وێه‌ روو به‌کوردستان هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر ده‌کوک و ده‌وره‌ی دا، ئه‌هالی به‌ده‌ست و باسکیان زۆر چاک به‌راهه‌ریان کرد و شه‌ر و کوشتاریان گه‌رم بوو. جه‌لاله‌دین له‌ نه‌تیجه‌دا به‌شه‌ر ده‌کوکای گرت و تالان و کوشتاریکی زۆری لێ کردن. موزه‌فه‌رده‌ین له‌وه‌ ئاگادار بوو، به‌له‌ز پیاوی نارده‌ لای و ده‌ستی جه‌وری له‌سه‌ر کورده‌کانی ده‌کوکا لا‌برد و به‌مامله‌ت له‌گه‌ل یه‌کتر رێکه‌که‌وتن، له‌پاش چهند جار قاقه‌ز لێک نووسین قه‌راریان داوه‌ پێکه‌وه‌ سویندیان بۆ یه‌کتر خوارد به‌شه‌رتی جه‌لاله‌دین ئاوربایه‌گان بگریته‌ و له‌وێه‌ بجیتته‌ سه‌ر خلالت و خاکی ئه‌شه‌رف بخاته‌ ژێر حوکمی خۆبه‌وه‌. له‌ملا‌شه‌وه‌ موزه‌فه‌رده‌ین لینگداته‌ سه‌ر مووسڵ و له‌ ژێر په‌نجه‌ی به‌دره‌دینی ده‌رخات، ئه‌و شه‌رته‌ بوو به‌بنچینه‌ی مامله‌تیان و بۆ یه‌کتر په‌یمان و سویندیان خسته‌ پیش و بوون به‌سویندخۆری یه‌ک. موزه‌فه‌رده‌ین بۆ مه‌مله‌که‌تی خۆی سنووره‌کانی به‌په‌نه‌انی به‌له‌شکر قایم کرد نه‌وه‌کو جه‌لاله‌دین فێلیکی لێ بکا، به‌و جو‌ره‌ خۆی و مه‌مله‌که‌تی له‌ شه‌ر پارازت هه‌تا جه‌لاله‌دین به‌ری خۆی کرده‌ ئاوربایه‌گان و رۆیشت. موزه‌فه‌رده‌ین له‌سه‌ر موعه‌اهده‌یه‌کی له‌گه‌ل جه‌لاله‌دینی گرت‌دا بوو، قاقه‌زی له‌ مه‌لیک موعه‌زه‌م خیتوی دیمه‌شق نویسی و له‌ خیتوی ئامیتد و ماردینیشی گێراوه‌، له‌وانیشه‌وه‌ قاقه‌زی وه‌رگرت‌ه‌وه‌، که‌ ئه‌وانیش له‌گه‌ل ئه‌و عه‌هد و په‌یمانن. سالی ۶۲۳ موزه‌فه‌رده‌ین ته‌داره‌کی له‌شکری گرت و خۆی کۆکرده‌وه‌، هه‌تا سوپاهیکی قورسی پێکه‌وه‌نا و چوو هه‌ر مووسڵ و گه‌یشته‌ سه‌ر زاب و په‌رینه‌وه‌ی به‌چاک نه‌زانی، سه‌رزایی کرده‌ له‌شکره‌ز، له‌ولا‌وه‌ جه‌لاله‌دین له‌ تغلیسه‌وه‌ روو به‌خلالت سپاهی ده‌نگدا. له‌ رێگادا پێیان گوت که‌ نابیی ئه‌و له‌ کرمان سه‌ری له‌ژێر حوکمی وه‌گه‌راند، به‌ناچاری روو به‌کرمان

لهشکری ئازۆت. به دره دین به گه یشتنی موزه فه ره دین بۆ سه ر زاب قاقه زێکی بۆ ئه شرف نویسی، له و ده مه دا ئه شرف له شاری ڕه قه بوو، ڕوو به حه ران له شکری بۆ سه ر مووسل ئازۆت، خێوی ماردین به له شکروه پێشی پێ گرت، تیروکه وان و شیر و خه نجه ر بۆ یه کتر کوشتن ئاماده کران و شه ر گه رم بوو، له هه ردوو لا گه لێک کوژران، ئه شرف به شه ر ماردینی گرت و تالانی کرد و ڕووخاندی، له و لاهه مه لیک موعه زه می ئه یووبی بۆ گرتنی خاکی ئه شرف ڕوو به حومس له شکری برد و قاقه زێکی له ئه شرفی بۆ نویسی: ئه گه ر ده ست له ماردین و مووسل به ر نه ده ی حه ما و حه له ب ده گرم نایده مه وه پێت، مه لیک. ئه شرف به ناچاری ماردینی به ردا و ده ستی له چوونه مووسل هه لگرت و چووه حه له ب. مه لیک موعه زه م قاقه زێکیشی له موزه فه ره دین نویسی: ده ست له مووسل به ردا ت، له سه ر قاقه ز و بزوتنی مه لیک موعه زه م هه رکه س ڕوو به خاکی خۆی له شکری کێشاهه دوایی، به لām له و کێشه دا مووسل و ماردین دوچار به وێرانه و ئاشووب و زه ره رێکی پێ ژمار بوون. سالی ٦٢٧ سۆنج ناو پیاویک له چپای کوردستاندا ده ستی به جه رده یی کردبوو، گه لێک شه ڕفروش و ئاشووبخوا هو پیاوی ناراستی له سه ر کوژیووه وه ده سته ته ری ده یه کی گه وه ی پێکه وه نابوو، له هه موو لایه که وه تالان و به روی ده کرد و لینگیدا سه ر قه لای (سارۆ) که له یه که قه لایانی موزه فه ره دین بوو گرتی و خسته ژێر حوکه می خۆیه وه و ئه میبری ئه و قه لایه ی کوژت که ناوی عیزه دینی کوردی حه میدی ئاکه ری بوو. موزه فه ره دین زۆر زۆر دڵگیر بوو، له شکری کوژده وه و چووه سه ر سۆنج، له دوا ی کوشتار و شه ر موزه فه ره دین ده ره قه تی نه هات و له سه ر ئه وه که قه لات له ده ست سۆنجدا بێنیتته وه مامه تیان کرد، موزه فه ره دین به دلیکی سارده وه گه راوه هه ولێر.

سالی ٦٢٨ ده سته یێکی ته ته ر له خاکی ئاوریا به گانه وه به شه ر و تالان و کوشتار و ئاویی سووتاندن ڕوویان له هه ولێر کرد و گه یشتنه هه ر خاک و زه وی و شار و دێهاتێک تالانیان کرد و سووتاندیان و وێرانیان کرد و ئه هالییه کانیان ده کوژتن و ئه تک و سووکییه کی ته وایان به سه ر عرز و ناموسی میلله ت دادێنا، به و ڕه زاله ته ڕۆیشتن گه یشتنه هه ولێر، موزه فه ره دین هاواری له به دره دین کرد، موزه فه ره دین به سوپاهی هه ولێر و مووسله وه چووه پێش ته ته ره کان، ئه وانیش که وایانزانی به سه ر شاری که رخی نی و داکوکا دا به سه لامه تی له کوردستانی شه ره زوور ده رچوون و گه رانه وه ئاوریا به گان. نه موزه فه ره دین و نه حوکه دارێکی دیکه نه که و تنه سه ریان بیانکوژن و نه هیلن ڕزگار بن، موزه فه ره دین له شکره که ی گێراوه هه ولێر.

موزه‌فهرده‌دین شه‌وی سی‌شده‌م‌ه‌ی ۲۷‌ی موحه‌ر‌ه‌می سالی ۵۴۹ له قه‌لای مووسل له دایک بووه، بابی به‌که‌مالی ره‌وشت چاکی په‌روه‌ده‌ی کرد، چونکو نه‌میر عه‌لی گچکه له مووسلدا نه‌میر و نایب‌یکی خاوه‌ند هیز و شه‌وک‌ت بوو، مام‌وستایانی زانا و تیگه‌یشتووی بو‌راگرتبوو، له‌سه‌ر فه‌ننی عه‌سری خو‌ی ته‌ربیه ده‌کرا.

موزه‌فهرده‌دین له پاش ۸۱ سال ژیان، شه‌وی جومعه‌ی ۱۴‌ی مانگی ر‌ه‌مه‌زانی سالی ۶۳۰ له قه‌لای هه‌ولیر وه‌فاتی کرد و هه‌ر له هه‌ولیر و له ناو قه‌لادا ناژتیان. به‌لام ر‌ه‌بیعه خاتوونی خیزانی چووه دیمه‌شق و له پاش ۸۰ سال عومر له مانگی شه‌عبانی سالی ۶۴۳ له دیمه‌شق مرد و له چپای قاسیون که نه‌م‌ر‌وکه به‌سالحیه و محله‌ی کوردان ناو ده‌بری له شیمالی شار مه‌درسه‌یه‌کی بو‌خو‌ی دروست کرد بوو، مه‌وقوفه‌یه‌کی ته‌واوی لی‌گر‌یدابوو، له‌و مه‌درسه‌یه ناژتیان، نه‌م‌ر‌وکه‌ش نه‌و مه‌درسه‌یه ماوه سالی ۱۳۴۰-۱۳۴۱-۱۳۴۲ که ده‌چوومه دیمه‌شق، مه‌درسه‌ی ر‌ه‌بیعه سولتان خاتوون له گه‌ره‌کی کوردان کرابوو به‌مه‌درسه‌ییکی ئیبتدائی بو‌کورد‌ه‌کانی سالحیه و نزیکه‌ی ۳۰۰ مندالی کوردان له‌وتیان ده‌خو‌یند.

ره‌وشت و خوو و کرده‌وه و ژیان و دیانه‌تی موزه‌فهرده‌دین

موزه‌فهرده‌دین به‌ته‌بیعه‌ت پیاویکی دیندار و خیرخوا و شه‌ریعه‌تپه‌رست و عیلمخوا و سو‌فی مه‌شرب و دو‌ستی شیخ و مه‌لا و زاهدان بوو، له کاری خیر و حه‌سه‌ناتدا زور نا‌زا و به‌غیره‌ت و به‌کو‌شه‌وه بوو، گه‌ل‌یک چتی گه‌وره‌ی بینا کرد. موئه‌ریخه‌کان و عوله‌مای دینی، بر‌یکی ده‌ل‌ین: موزه‌فهرده‌دین مه‌ولودی نه‌به‌وی ئیخترع کرد و له‌وه‌دا فه‌لسه‌فه‌ی نو‌اند و گه‌ل‌یکی مو‌باله‌غه‌ی تپدا ده‌کرد. خیرات و چاکه‌ییکی له نه‌و چاو‌پنکه‌وتراوه له ه‌یچ حو‌کمداریکی نه‌و زه‌مانه و پیش و پاش نه‌دیتراوه، له هه‌موو چتیکی زی‌اتر خو‌شه‌ویستی و حه‌زل‌یکردنی نه‌و روحم به‌بی‌ده‌ستان و به‌زه‌یی به‌هه‌ژار‌اندا ه‌یناوه و ده‌ستگرتنی ده‌سته‌نگان و که‌وتوان بووه، روژی چهند قه‌نتار نانی به‌پاتن ده‌درا و به‌سه‌ر هه‌ژار و ده‌رو‌یزه‌که‌ران بلاو ده‌کراوه و چهند قه‌نتاریشی ده‌نارده مه‌درسه و مزگه‌وتان، هه‌ژار و بی‌ده‌ست و پ‌ییانی کو‌ده‌کرده‌وه و ده‌سته به‌ده‌سته نان و خو‌اردنی ده‌دانی. که بو جی‌گای‌یک سو‌ار‌بوونی ببوایه، خه‌ل‌کی به‌ری‌ز له‌به‌ر ده‌رو‌ازه کو‌ده‌کردنه‌وه و هه‌ره‌ک به‌ه‌یندی پ‌یو‌یست له به‌رگ و خو‌اردن و له پا‌پو‌ج و له دراوی ده‌دانی، بو نه‌مه‌ی هه‌تا له‌و چوونه ده‌گه‌ر‌پ‌ته‌وه دانه‌م‌ین. نه‌گه‌ر زستان بوایه پ‌یو‌یستی سه‌رما، نه‌گه‌ر هاوین بوایه چتی

فیثیکی به سهردا ده به خشین، نه گهرله سه فهریک بگه رابایه وه بهو جوړه دیسان هه موو هه ژاره کانی کر دکرده وه و ههریک به قیاسی خوئی بی ئیحتیاجی دهیشتن و پیوستی ده دانی.

بو کویر و پاریزکاران چوار خانه قای دروستکردن و له هه موو لاییکه وه کویر و پیاوه پاریزکاره کانی کوکرده وه و لهو خانه قایانه ی دانان، هه موو روژی تیشت و جیره کی باشی بو گرتد ابون و هه موو سبه یینی زوو دهیاندانی، ئیواران بو خوشی بو سه رپه رشتی ده چوه نیویان و یه یک یه ک پرسباری لی ده کردن و پیوستیانی لی ده خواتن، نه گهر جیره بان که موبویه یاخود چتیک دیکه بان بوستایه بزیانی زیاد ده کرد و هه موو له وازی بو بان ته واد ده کرد و له گه لیان گه موی ده کرد و پیده کهنی و دلخوشی ده دانه وه. بو بیتوه ژن و بی که سان خانوویکی دروست کرد و بو مندالی گچکه ی بی که س و هه تیوو یاخود مندالیکی له پیاو ژنیکی فه قیر بو بیت دروست کرد و دایه ن و ژنی شیردار و خزمه تکار و که نیزه کی بو به ختوکردن راکرت و هر پیوستییه کیان هه بویه دهیاندانی، له هر لاییکه وه ژنی بی که س یاخود ژنه کی فه قیر و ده ست ته نگ بزایه ده زه جی به منداله و دیان ده برده خانووی گوتراو، هه تا گه وره ده بون به ختو ده کران، نه گهر گه وره بون یا ده بونه خوتنده وار و کاتب یا ده بونه سنعه تکار و به ئیش، چونکو هه رکه بون به چوار سالانه له گه ل ته ریه و خوتندیان خه ریک ده کردن. موزه فهره دین هه موو روژی بو خوئی ده چوه نهو هه تیوو خانه یه و نه حوالی ده پشکنین و لیتی ده پرسین و ته ماشای ده کردن و یه که یه که سه رپه رشتیانی ده کرد، هه موو دایه نه کانی به به خشش و خه لات دلخوشی ده دانه وه و هر روژی به جوړه دیاریکه وه دایه ن و خزمه تکاره کانی شادمان ده کرد. تیمارخانه ییکی زور چاکی بو نه خوش و ده رده داران بینانا و حوکه مای به نوابانگی کرده مه موری نهو تیمارخانه یه، له هه موو لایه که وه نه خوش ده چونه نهوی و به خواردن و ده رمانکردن و پیخه فیانه وه به ختو ده کران. خوشی روژی جاریک سه ری تیمارخانه ی ددها و پیاو به پیاو نه خوشه کانی ده دیت و داوای هه رچیسه کیان بکرده دهیاندانی و ئیشتهدایان له هر خواردنیک بویه بوئی ده ناردن، به قسه و زبانی خوش گفتوگوئی له گه ل ده کردن و دهستی ده گرتن و ته ماشای نه خوشی و برینی ده کردن، به خه لات و به خشش به نیویاندا ده گه را، حه کیمه کان و کارکه ر و خزمه تکاره کانی به زبانه خوشی و ئینعام دلخوشی ده دانه وه و له هه موو جیگایه کدا دهستی قه در و حورمه تی دابوونی.

هه وده ها میوانسه راییک زور جوان و خوش و به ده ستووری چاک کردبوو، ناسراو و

نهاسراو، گهوره و گچکه له دهرهوه بچووبانايه ههولتر دهبوو لهو ميوانسهرايه دابهزيبان، دهولههمند و ههژار و سويا و بههيز و بئ هيز لهوئ ميوان دهبوون و ههرکەس بهشانی خوئ و جيگا دامهزراندن خزمهتيان دهکرا، سبهينئ و نيهرپو و شتيوان جيهری خواردن بو ميوان دهناردا، شهوئ بهداپوش و پتخهفی شايسته دادهمزران، له وهختی رویشتن و چووندا بو پريوار تيشووی رتي دهدايئ و ههرکەس بهدهستوور و شانی خوئ و رتيگای دوور و نزیکي خواردنی رتيگاشيان دهدرايئ و بهخوشي و شادی ميوان بهري دهکرا.

لهسهر مهزههبي شافيعی مهدرهسهيئکی بو تهحسيلي عيلم بينانا و مهدرهسهيئکی بو حهنهفی دروست کرد، لهو ههردوو مهدرهسه گهوراندا له عيلمی نهحوو سهرف و بهيان و مهنتيق و عرووز و تهفسير و حهديس و تهجويد و نويسين، ماموستايانی بهفهزل و هونهري راگرتن و بهجيهره و خهلات و بهرات تهدرسيان دهکرد. گهلتيک جاران بوگويداری تهدریس دهچوه حهلقهئ شاگردانهوه. مهلا و شاگردهکانی بهخهلات دلخوشي دهکردن، گهلتيک جار بهرگی بهري خوئ دهرخستوه و بهخهلات داويتيه مودهريس و شاگردان. پياوی بهد ئهخلاق و رهوشت پيس و بئ مروهتي نهدههيتشت له مهملهکهتيدا بمينيت و پياوانی خراب نهياندهتوانی بچه لای، زوو دهنارد بهزيلهت و ئهزيهت له شار و خاکی خوئ دوور دهخستنهوه. بو سوئي تهريقهتان دوو خانهقای زور قايم و مهحکهمی بينا کرد و پياوانی بهدين و گهوهري پارتيکار و رهبنی تييدا کوکردبوونهوه، گهلتيک خهلوشتنين و دايم بهرووشي تييدابوو، ههر سوڤيههکی دهرهوه بچووبايه نيوشارهوه رووی له ههر خانهقايهک بکردبايه بهعيزهت و شهرفهوه قهبوول دهکرا و ههر داخوازيه ههبايه بؤ جيبهجي دهکرا، لهو دوو خانهقايهدا هيندهي سوئي تيپرژابوو، خهلك تييدا سهگرهردان بوو، نهوقافيئکی زوري لي گریدابوو، ههرکەسيئکی پتيوستيههکی ههبايه، ياخود بو جييهک بچووبايه ههرجييهکی لازم ببوايه لهو نهوقافهئ دهدرايئ. موزهفهردين بو خوئ دهچوه نيويان و گويدري دهکردن و تهفتيشی کاروبار و رهوشت و خووی ههمووانی بهچاوی دهکرد و له ههموو ئيش و فيکرتکيان ناگادار دهبوو، سالی دوو جاران بهوهزيرتي خويدا مال و دراوتيکی زوري دهنارده شارهکانی کهنار دهريا و دهياندا بهديلگيراوهکانی که له دهست فهرنگ دابوون، دياری و خهلاتی بو سويا و شهركههکانی له جيهاددا بوون دهنارد، ئهگەر ناردراوهکان بياننوانيايه بگه نه لای ديلهکان بو خويان بهدهستی خويان دهياندانی، ئهگەر پتيان نهکرا بهپياوتيکی نهميندا بهههر کلوجيک بايه بويانی دهنارد.

موزده‌ره‌دین گه‌لیک سالان ده‌چوه‌ه‌ج و هه‌ر که‌سیک‌ه‌زی‌چوون‌بوایه‌له‌گه‌لی ده‌چوو، به‌وانه‌ی‌له‌گه‌لی‌ب‌چووب‌انایه‌ته‌ه‌ج ۵ هه‌زار‌دیناری‌ده‌دایین و مه‌سره‌فی‌ر‌ت‌گاشی ده‌خسته‌سه‌ر‌خۆی. له‌خزمه‌ت‌کارانی‌ه‌ره‌م و مو‌جاویرانی‌مه‌که‌که‌هه‌ر‌چه‌ند‌یک‌هه‌بو‌نایه به‌هه‌مووانی‌خه‌لات و به‌رات‌ده‌دا و پار‌ه‌ییکی‌زۆری‌به‌سه‌ردا‌ده‌به‌خشینه‌وه. به‌دراو‌ییکی‌زۆر و مه‌سره‌فیکی‌قورس‌ناوی‌بر‌ده‌چیای‌عه‌ره‌فات، له‌ر‌ت‌گا و سه‌ر‌چیا‌دا‌هه‌وز و سارا‌دا‌وانی‌زۆری‌دروست‌کردن‌تا‌کو‌ر‌ت‌یوار‌ئه‌زیه‌ت‌نه‌کی‌شن و تینوو‌نه‌بن. گه‌لیک‌ئاساری‌دیکه‌ی‌چاکی‌له‌مه‌که‌که‌و‌عه‌ره‌فات‌دروست‌کرد، ئی‌ستا‌که‌ش‌زۆری‌ماون. له‌عه‌ره‌فات‌چالا‌وییکی‌زۆر‌قوولی‌کوولی. له‌سالی ۱۳۴۱دا‌دۆزراوه، له‌عه‌ره‌فات‌قه‌بر‌ت‌یکی‌بو‌خۆی‌دروست‌کرد‌ئه‌گه‌ر‌مرد‌له‌وی‌بین‌ن.

ده‌ستووری‌دامه‌زراندنی‌مه‌ولودی‌پ‌تفه‌مه‌ر و مه‌خاریجی

موزده‌ره‌دین‌له‌به‌ر‌دینداری و هه‌زلی‌کردن‌ه‌ینه‌ده‌دیندا‌چوه‌خواری و ه‌ینه‌ده‌له‌موقه‌ده‌ساتدا‌غه‌رقبوو، ده‌ستی‌به‌فه‌لسه‌فه‌تی‌دین‌کردبوو، رۆژی‌هاتنه‌دونیای‌مه‌مه‌ده‌(ص) که‌وته‌خه‌یاله‌وه، له‌و‌رۆژه‌گه‌وره‌تر‌رۆژیک‌نه‌که‌وته‌خه‌یاله‌وه، چون‌کو‌مه‌سه‌له‌ی‌(له‌ولاک) هه‌ل‌کردنی‌به‌مه‌نه‌تی‌جه‌به‌خش‌بن، مادامه‌ئه‌و‌رۆژه‌رۆژیک‌پ‌یرو‌ز و گه‌وره‌ترین‌رۆژانی‌موقه‌ده‌سه، ده‌بوایه‌بو‌ئه‌و‌رۆژه‌زباتر‌مه‌سره‌ف و که‌یف‌بکری و به‌شادی و خواردن و به‌خشین‌را‌زانده‌وه‌به‌سه‌ر‌ب‌ر‌ت‌چاک‌تره. ه‌ینای‌ئه‌وه‌ی‌خسته‌ژیر‌ده‌ستووریکی‌ر‌ت‌که‌که‌وتوو‌ه‌وه، به‌کورتی‌ته‌ئ‌ری‌خچه‌یه‌کی‌زنجیره‌ی‌بنه‌ماله‌ی‌باب و با‌پیری‌دایکی‌مه‌مه‌ده‌(ص) هه‌تا‌رۆژی‌له‌دای‌ک‌بوون و کرده‌وه و کو‌شین‌ی‌ده‌وری‌مندالی‌ئه‌و‌هه‌زه‌ته‌ی‌نویسه‌یه‌وه‌که‌له‌مه‌جلیسدا‌به‌ده‌نگ‌ت‌کی‌خۆش‌بخو‌ند‌رت‌ته‌وه، تا‌کو‌هه‌موو‌که‌س‌له‌و‌ته‌ئ‌ری‌خه‌ئا‌گادار‌ب‌ت. جا‌له‌پ‌یش‌خو‌ند‌نه‌و‌یدا‌له‌ئه‌هالی‌شار و ولاتانی‌نزیک‌ی‌وه‌کو‌به‌غدا و مووسل و جزیره و ژه‌نگار و نس‌یب‌ین و مار‌دین و ئاور‌بایه‌گان و ئه‌و‌ده‌رو‌پ‌ش‌تانه‌ی‌ده‌گ‌ت‌پراوه، مه‌لا و فه‌قی و سو‌فی و واعیز و شو‌عه‌را و ئوده‌با و پار‌ت‌زکار و گه‌وره‌کان‌ی‌به‌جاریک‌میوانی‌ده‌کردن. له‌ئه‌وه‌لی‌مو‌حه‌ره‌مه‌وه‌هه‌تا‌مانگی‌ره‌بیعی‌یه‌که‌ئه‌و‌عه‌اله‌مه‌ده‌ستیان‌ده‌کرد‌به‌چوونه‌هه‌ول‌تر، هه‌تا‌مانگی‌مه‌ولود‌له‌هه‌ر‌چوار‌که‌ناری‌دونی‌اوه‌هه‌شام‌اتیکی‌بی‌ژمار‌ده‌ر‌زا‌نی‌وه‌هه‌ول‌تره‌وه‌که‌گو‌ت‌دیری‌مه‌ولود‌خو‌ند‌نه‌وه‌ب‌که‌ن، ئه‌و‌هه‌موو‌عه‌اله‌مه‌له‌موزده‌ره‌دین‌میوان‌ده‌بوون و هه‌تا‌ده‌گه‌رانه‌وه‌مه‌سره‌فی‌ده‌ک‌یشان. هه‌ر‌بو‌ئه‌و‌مه‌وسیمه‌دار و ته‌خته‌ییکی‌زۆری‌کو‌ده‌کردنه‌وه، له‌ده‌روازه‌ی‌قه‌لاوه‌هه‌تا

دهگاته خانەقاي گه‌وره، كه ئەمڕۆكه كۆنه مناره‌كه‌ي له رۆژئاواي شار ماوه ٢٠ گومبە‌زي به‌ته‌خته و دارپێك و نهۆم و دوو نهۆمى و چوار پێنج نهۆمى دروست ده‌كردن، گومبە‌زي به‌رخانه‌قاي بۆ خۆي داده‌مه‌زاند، ئەوانى ديكه بۆ ئومە‌را و وه‌زه‌را و ئە‌عيان و ده‌ولە‌ت ده‌پازانده‌وه، هەر نهۆمپێكى بۆ سنفپێكى شايسته‌ي بۆ داده‌خران، كه ده‌بوو به‌يه‌كه‌مين مانگى سه‌فه‌ر، ئەو گومبە‌زانه به‌پارچه‌ي ئاوريشم و زێر بافت و چاك و جوان ده‌كران، له هەر نهۆمپێكى ئەو گومبە‌زانه‌دا ده‌سته ده‌نگپێژپێك و سه‌ماكه‌ر و ده‌سه‌ته‌پێك قسه‌خۆش و نه‌قال و گه‌مه و ته‌رانه‌كه‌رى تپدا داده‌ندرا، هەريه‌ك له مه‌قامى خۆيدا به‌گوتە و خۆشخوانى رايانده‌بوارد، له هه‌موو گومبە‌زێكا ئەو ته‌رتيباته هه‌بوو، هه‌موو كه‌سپێك له ده‌ستپێكه‌ردنى ئەو مه‌وسيمه كه ئەوه‌لى موچه‌رهم بوو هه‌تا دوايى مه‌ولود خويندن كه‌س له كړپن و فروتنى و داد و بستاد نه‌ده‌كو‌شا، هەر يه‌ك به‌جۆرپێك له‌گه‌ڵ كه‌يف و شادمانى خه‌ريكه‌بون. خانەقاي گه‌وره له مه‌يدانى گه‌وره نزيك بوو، گومبە‌زي موزه‌فه‌ره‌دين له‌به‌رده‌رگاي ئەو خانەقايه داده‌ندرا، شه‌و و رۆژ به‌زموره‌زم و زيلويه‌م بوو. هه‌موو رۆژى پاش نوێژى ئيوارى له‌قه‌لاوه‌ روو به‌خانەقا ده‌چوو خوارى و گومبە‌ز به‌گومبە‌ز ده‌چوو پيشيان راده‌وستا و گوټى له‌خويندن و قسه‌ و گه‌مه و ته‌رانه‌يانى ده‌گرت، هه‌تا ده‌گه‌يشته گومبە‌زي نزيك خانەقا يه‌ك به‌يه‌ك له‌گۆرانيپيژانى ئەو گومبە‌زانه راده‌ما و له دوايى ده‌چوو خانەقا و هه‌تا نوێژى سه‌بينى ده‌كرد ده‌ماوه و ئينجا سوار ده‌بوو ده‌چوو راو‌كردن و هه‌تا نيه‌وه‌رۆ ده‌گه‌راوه و ده‌چوو قه‌لا و له‌گه‌ڵ ئوموورى خه‌لك و خواردن و ئيسراحه‌تى خه‌ريك ده‌بوو، كه نوێژى ئيواره‌ي ده‌كرد، ده‌چوو به‌سه‌ر گومبە‌زه‌كاندا ده‌گه‌را، به‌و جۆره هه‌تا مه‌ولود ده‌خويندرا كار و پيشه‌ي ئەوه بوو. له‌به‌ر ئيختيلافى قسه‌ي عوله‌ما كه هيندپێك گوتويه‌انه ته‌وه‌للودى ١٢ى مانگ و هيندپێك ١٣ى مانگى په‌يبه‌ي يه‌كيان به‌مه‌ولود داناوه. له پيش مه‌ولودا به‌دوو رۆژ له‌چوارپي و بالنده‌ي گوشتى ده‌خورى هه‌زار به‌هه‌زاري بۆ كوشتنه‌وه ده‌خسته مه‌يدانى. گۆرانيپيژ و ده‌هۆل كوت و زورناليده‌ر و بۆريژه‌ن له پيشه‌وه ئەهالى به‌چه‌پله و هه‌له‌په‌رين، ئەو ده‌عبا و چوار پيشانه‌يان ده‌برده مه‌يدانى و ده‌ستيان به‌كوشتنه‌وه‌يان ده‌كرد، له‌و مه‌يدانانه‌دا مه‌نجه‌لى گه‌وره و زليان له‌سه‌ر كوانى ئاور داده‌نا و له‌گه‌ڵ كولپنى خه‌ريك ده‌بون. خواره‌مه‌نى و چتى په‌نگاو‌په‌نگ و شيرپنى خۆرشتى خۆشيان لپه‌دنا.

موزه‌فه‌رده‌دين شه‌وى جه‌ژنى مه‌ولود، نوێژى شتوانى له‌قه‌لا ده‌كرد، له پاشان له‌قه‌لا ده‌چوو خواره‌وه و مه‌شه‌عل و شه‌مدانى گه‌وره‌يان گه‌ليپك له پيشه‌وه هه‌لده‌گرت، چەند

شهمیکی زور زلهی واکه ههریهک له ئیستریکیان دهنه، له پشتی ئیستره که یان گری ددها و دوو پیاو له پیشهوه راست و چهپ دهیانگرت و بهسووتاندن دهیانناژوت. چند شهمی وابهئیستر و چند مهشعلی گهوره و چوار فنهری زلیان دایساند، مهشعلی دیکه ی چکۆله و شهم له شهمدانان بهدهست ههنگیراوه، پیر سونهیهکی بی ژماریان دهسته دهسته له پیشهوه رادهگرت. موزه فهره دین بهو زینهت و دهیده بهیه وه دهچوه خانهقا و گویدیری مهولود خویندنی دهکرد و ههتا نیوه شهو دهماوه و نهوجا دهگهراوه و دهچوه نهو گومبه زهی که بو نهو رازابوه وه و ههر چوار که ناری پهنجهره بوو. سبهینیی زووی جهژنی، ههموو سوفی و پارێزکار و واعیز و مهولود خوین خهلات دهکران. سوفییهکان له قهلا له بهردهرگای موزه فهره دین راوهستان، خهلات که بو نهو نه سنافانه دهناردرا، سوفییهکانیان ریز دهکرد و له دوا یهک رادهوهستان و ههریهک جوړه خهلاتیکی بهدهسته وه دهگرت، بهریز له قهلا دهچونه خواری ههتا دهگه یشتنه خانهقا بهتیپ دهپویشتن، نهو رۆژه کورسی بو واعیز داده ندران و وه عزیزان دهست پێ دهکرد.

موزه فهره دین له گومبه زهی خویدا داده نیشت، ئومهرا و گهوره ی سوپاه و نهعبانی دهولت و ماقوول و سهردار و که یخودای شاری دهچونه لای داده نیشتن. نههالی شار و دیهات و سوپا له دهو روپشتی گومبه زهی نهو کو دهبو نهوه، پهنجهره ی لایهکی دهنۆپیه مهیدانی گهوره، نهو مهیدانه گهلیک گهوره و بهرین بوو، هیندیک جار ان تهماشای سوپاه و قوشه نی دهکرد که له مهیداندا ریزیان بهستبوو، جار جار ههش له نههالی رادهما و که میکیش گوپی له واعیز دهگرت، بهو جوړه دهمی خو ی رادهوارد ههتا سوپا به نه سپایی دههات، نهوجا دهیگوت: خواردن ساز کری، سفره ییکی درێژ له مسهر و سهری مهیدانی پر دهکرد، رادهخرا به خواردنی پهنگاوپهنگ دهرازاندر اوه، ههژار و بی کهس و فهقیری له سهر کو دهبو وه. له بو خانهقا خوانچه ی مس دهچوو، ژووری نهو پیاوانه ی له دهره وه ی کورسی واعیز داده نیشتن لهو خوانچه خواردمه نیانه کو دهبو نهوه، له پاش خواردن دهست به وه عز خویندن دهکرا و ههتا چیشتانی وه عز دهخویندرا. موزه فهره دین واعیز و ئودهبا و شوعهرا و روئه سا و فوکه ها و دهنگبیژ و خویندهوار و گهورهکانی یهک بهیهک دهخواستنه کن خو ی، بهناوی جهژنه پیروژه و خوشه ویستی نهو رۆژه خهلاتی دهکردن و بهخششی ددان، که نهوانه ی ههموو خهلات دهکرد، دلخو شی ددهانه وه و ههله دهستا دهگهراوه قهلا، که چند رۆژیک له جهژن رادهبو رد بو نهوانه ی بو مهولود له جیگیانی دوور هاتبو نه وه ولیر، تهدارهکی گهرا نه وه ی بو دهگرتن و ههموو پیوستییانی ددهانی له خهرجی و خواردن و

سواربوون بۆ رېك دهخستن بهدياريهكي چاك و شايسته بهرېتي دهكردن، نهگه ر هپنده پياويكي ماقوول پاسه واني بوستايه لهگهلي دناردن هه تا دهگهراوه جيتگاي خوي. حافز نهبا خهتابي كوري وهحيه له كتيبې (حرق العين) كه تهرجومه ي ژباني خويته تي دهلي: موزه فهره دين گهليكي نه ههميهيه ت دابوو بهمه ولود، نهو روزه ي به چراخاني و به زموره زم و هه لپه رين و كهيف و خوشيه كي وا به سهر ده برد كه هوشي زرينگ تييدا كه وودن ده بوو، ديسان دهلي: چوومه لاي موزه فهره دين ميوانداريكي چاك و خزمه تيكي شايسته ي زيادي كردم و خه رجى دامى، كه ناردميه وه به سواري بهرېتي كردم هه زار زيري زهرديشي له پاش خه لاتيكي گرانبه هاي بۆ سهر في عيال خسته كيسه مه وه. ديسان دهلي: كه خواني ده چووه پيشي نه گه ر پاروييكي خوش يا شيريني باشي له سهر بوايي ده يگوت: نه مه بۆ فلان عاليم و فازيلي گه وره چاكه، يا خود ده يگوت: بۆ فلان پاريزكاري بيهن، له شيرينيات و مېوه و ته رده دا ديسان هه روه ها بوو.

موزه فهره دين له گه ل بووني به ته بيعه ت كه رهم و به خشين و دلنازكي له گه ل نافه ريده ببوو، زۆر زبانه خوش و رهوش چاك و دلپاك و روو شيرين و دهم به كه نين بوو، باوه ر خاوين و دلنازك و خوش رهوش و به ميه ره بان بوو، له توندوتيزي و گرزي دوور بوو، به به خشش و بهوردن بوو له ديندار و خوينده وار و پر هيزكار و نه هلي سوننه ت و جه ماعه تي هه ز ده كرد و له گه ليان به به خشش و خه لات و به رات بوو، شوعه را و نه وده با و موئه ليفاني زۆر به قه در و قيمه ت راده گرت و نه گه ر ده چوونه لاي نوازشي ده كردن و ئينه اميكي چاكي ده داني. له گچه كي و مندالييه وه عيلمى ته ئريخي خوش ده ويست و به دل هه زى لي ده كرد و هه موو ده ميك له گه ل ته ماشا كردنى خهريك بوو زياد له علوماني ديكه، زۆري ده خوينده وه و هه ميشه له گه لي خه ربكبوو، كه ده شچووه سه فه راني هه موو ده ميك كتيبى ته ئريخي له گه ل خوي ده برد و له ته ماشا كرنيدا له ززه تي لي ده برد.

بهندی چوارهم

ئەمىر شەرفەدەين

سالى ٦٣٠ كە موزەفەرەدين كۆكبەرى مرد، بەدرەدين لولوو تەماي لە ھەولير كرد، ئەمير شەرفەدين جەلالى كە لە يەكە ئومەرا و دەستدرىژانى موزەفەرەدين بوو ھەوليرى بەدەستەو نەدا و بەھەموو جوړىك كوشا و ھيزى پەيدا كرد، لەگەڵ ئەھالى و ئەشرافى ھەولير و سوپاھى و سەرکەردان رېككەوت، بەرابەر بەبەدرەدين خويان راگرت، موددەتيكى زۆر بەو جوړە ھەولير بەدەستەو نەدرا، ھەتا سالانى ٦٥٠ جار بەجار بەدرەدين سەرەكەوت و جار جار شەرفەدين بەرز دەبوو، لەو سالەدا شەرفەدين لە شاردا بى ھيز ما و بەناچارى بو دەرەو ھەريشت كە سوپا كۆيكاتەو. بەدرەدين بەدڵخوشيدانەو ھى ئەھالى ئەمير ساحيب كورى سەلايەيان كرده ئەميرى ھەولير. شەرفەدين پوژ بەپوژ لە دەرى شارى سوپاھى كۆدەكرنەو و قەلاكانى دەرەو ھى ھەوليرى لە دەست خويدا راگرتن، بەدرەدين ھەر چەند كوشا نەيتوانى گونديكى دەرى شارى ھەولير بكا تە ژيردەستى.

سالى ٦٥٦ لە ئەواخيري زبلقەعدەدا ھەلاكوخان بەئيتفاقي شەرفەدين قاقەزىكى لى نويسى و لەگەلى رېككەوت. سوپاھىكى قورسى ھەلگرت و چوو سەر ھەولير، ئەمير ساحيب سەلايە كە تەماشاي كرد لەگەڵ ھەلاكوخان شەركردن دوايى پەشيمانىيە بو ماملەتەكردن كوشا، ئەھالى ھەولير كە ئەوھيان زانبيھەو كە ساحيب لەگەڵ تەتەر ماملەت دەكا، كۆبونەو و چوونە لای گەشيان لى كرد و پتيان گوت: بەھيچ جوړىك ناخوازين رېگا بەتەتەر بەدى كە بيئە ھەوليرەو، لەسەر ئەو ھەموو ئەھالى لەشكركيشيان كرد بو پتيش بەتەتەر گرتن و ئامادەى شەربوون، لەولاشەو ھەلاكو پوژ بەپوژ روو بەھەولير نزىك دەبوو. ساحيب گرتى بەپەنھانى قاقەزىكى لە بەدرەدين نويسى و ھەموو بزوتن و سەربھوردى ئەھالى بو ئاشكرا كرد و نزىكبونەو ھى تەتەريشى لى نويسى. بەدرەدين لەو گەلىك دلتەنگبوو، دەزبەجى نارداراويكى نارده لای ھەلاكو و بەماملەت ٧٠ ھزار مسقال زبوى داين و ھەوليرى لە ئاشووبى تەتەر رزگار كرد و ھەلاكو لە چوونە ھەولير

به شیمان کرده‌ود، هه‌ولێر دیسان له ژێر ئیداره‌ی به‌دره‌دیندا راوه‌ستاوه. که هه‌لاکو ئه‌و پاره‌یه‌ی وه‌رگرت و ده‌ستی له هه‌ولێر به‌ردا و له خاکی هه‌ولێر ده‌رکه‌وت، شه‌ره‌فه‌دین گو‌تبیستی ئه‌وه‌بوو، له چیا‌ی شیمالی هه‌ولێر له‌گه‌ڵ له‌شکر کو‌کردنه‌وه خه‌ربکبوو، هه‌یج رانه‌وستا و به‌و له‌شکره‌وه که کو‌رده‌کانی چیا‌ی شیمالی هه‌ولێر بو‌ پش‌تیوانی یاریده‌یان دا بو‌ چوونه سه‌ر شاری هه‌ولێر، به‌بێ شه‌ر و کوشتار هه‌ولێری خسته‌وه ده‌ست خو‌ی، ساحیب هه‌لات و روو به‌مووس‌ل رو‌یشت.

ئه‌میر شه‌ره‌فه‌دین که هه‌ولێری گرت‌وه، ده‌ستی به‌رێک‌خستنی ئومو‌ورات و دل‌خو‌شیدانه‌وی ئه‌هالی کرد، له هه‌موو لاییکه‌وه ئومه‌راکانی شاره‌زوور و دا‌کو‌کای له‌لای خو‌کو‌کردنه‌وه و به‌خه‌لات و به‌رات نوازی نو‌اند، له پاش هه‌یز په‌یدا‌کردن له‌خو ئه‌مین بوونه‌و گرتی و قاقه‌زێکی له هه‌لاکو خان نو‌ویسی و دا‌وای ئه‌یتفاقی لێ کرد، هه‌لاکو جوابی دا‌یه‌وه و گو‌تی: به‌م شه‌رته ئه‌یتفاق ده‌که‌م به‌له‌شکرێکی زو‌ری کو‌ردستانه‌وه یاریده بدرێ و له‌گه‌ڵ ئه‌وه سو‌پاهه‌یک هه‌ل‌گرێ و به‌چه‌ته سه‌ر جو‌له‌میرگ.

ئه‌میر شه‌ره‌فه‌دین که ئه‌وه‌ی زانی له‌گه‌ڵ ئه‌میره کو‌رده‌کان به‌ریان کرده‌وه و به‌رێک‌که‌وتنی هه‌مووان سو‌پاهه‌یکی چاکیان هه‌ل‌گرت و له‌گه‌ڵ له‌شکر ته‌ته‌ر رێک‌که‌وتن و روو به‌جو‌له‌میرگ رو‌یشتن، له نی‌وه‌ی رێگادا به‌دره‌دین له‌ولاوه ده‌سته‌یه‌کی نژوه رێک‌کرد و به‌په‌نهانی نارد‌یه پێش شه‌ره‌فه‌دین که رێگای لێ بگرن، ئه‌و نژوانه شه‌و که‌لتینیان ده‌ستکه‌وت و به‌کو‌مه‌له خو‌بان گه‌یاند به‌ چادری شه‌ره‌فه‌دینه‌وه و له شیرین خه‌ودا وه‌به‌ر خه‌نجه‌ریان دا و کو‌رتیان، له‌شکره‌که‌ی شه‌ره‌فه‌دین بلا‌وه‌ی ته‌یکه‌وت.

ئه‌میر مخته‌س له‌سه‌ر هه‌ولێر

که شه‌ره‌فه‌دین کو‌ژرا، به‌دره‌دین ده‌زه‌جێ له‌گه‌ڵ هه‌لاکو بناغه‌ی موخابه‌ره‌ی دامه‌زراند‌وه‌وه و به‌هه‌ر جو‌رێک بوو هه‌ولێری خسته‌وه ده‌ست. گرتی مخته‌سی برای سایه‌ی سه‌لمان هه‌که‌می کرده ئه‌میری هه‌ولێر. هه‌تا سالی ٦٥٩ هه‌ولێر له ده‌ست مخته‌س دا‌بوو.

ئه‌میر تاجه‌دین عیسا کو‌ری مخته‌س

که مخته‌س مرد به‌ئه‌یتفاقی هه‌مووان و رێک‌که‌وتنی ئه‌میر تو‌رانی ته‌ته‌ر تاجه‌دین کرا به‌ئه‌میری هه‌ولێر. به‌و جو‌ره زه‌مانه‌یک به‌ئیماره‌تی هه‌ولێر را‌ی‌ی‌وارد، له پاشان ئه‌میر مو‌بازار کاک به‌گی کو‌ردی هه‌یزی په‌یدا کرد و چووه سه‌ر هه‌ولێر تاجه‌دین ناچار هه‌ولێری به‌ردا و چووه لای برای ئه‌میری.

ئەمىر موبازار كاك بەگ

ئەمىر موبازار كاك بەگ كە ھەولتېرى خستە ژتېر ھوكىمى خۆبەۋە، كار و پېشەى ھكۈمەتتى رېتخست و لەگەل لەشكر و سوپا كۆكردنەۋە و دلدارى ئومەرا و ئەھالى كوردستان خەرىكېو، بەدار و عدەل كوردستانى خستە ژتېر بارى مەتەۋە. لەولاشەۋە كە تاجەدىن فېبارى كرد و چوۋە لای سەعدودەولەى براى ساحبى دىوانى تەتەرەكان بوو، دەستى بەتەشۋىشات و قوۋەت پەيداكردن كرد، لەلای تەتەرەكان كرا بەسوپاھدار و سەرلەشكر. سالى ۶۸۳ سولتان ئەحمەد ئېلخانى چوارەم كە نەۋەى ھەلاكو بوو، بەنېەتى گرتى عىراق، سوپاھىكى قورسى ھەلگرت و روو بەعىراق رۆشت. تاجەدىن كە كەوتېوۋە رېزى گەۋرە ئومەرايانى سولتان ئەحمەدەۋە لەشكرىكى گەۋرەى لە كورد و تەتەر ھەلگرت بۆ گرتى دياربەكر روو بەمووسل بزووت و لەشكرەكەى ئازۆت، كە گەشتە مووسل بۆ ماندوو ھەسانەۋە موددەتېك دانىشتنى قەرار دا، سەعدودەولەى ساحبى دىوانى كورى مختهس كە لای سولتان ئەحمەد گەۋرەتېن پياۋېك و ساحب دىوان بوو. سولتان ئەحمەد بۆ سەر ئەمىر موبازار كاك بەگ دلخۆشى داۋە و تۆلەى ئەستاندەۋەى خستە قېنەۋە و بەھەر كلۆچېك بوو سولتان خرا سەر ھەۋەسى چۈنە ھەولتېر و قەرارى دا كە ھەولتېرى گرت بېداتەۋە تاجەدىن و روو بەھەولتېر جەلەۋى ئەسپى سووراند، ئەمىر موبازار كاك بەگ كە ئەۋەى زانىيەۋە خۆى رېتخست و ھەستا پەناى بردە بەر سولتان ئەحمەد كە لە بەلای پپارتېزىت، كە گەشتە ئۆردوگای سولتان، دەست و پېتەندانى سولتان بەبى ئەھمىيەتى تەماشايان كرد و ئىحتراميان نەگرت. سولتان كە لەۋە ئاگادار بوو، ئەمىرى كوردان پەناى بۆ بردوۋە، فېلتىكى كرد كە بەخەپانەتى بېگرن، گرتى قاقەزىكى بەزوبانى ئەمىر موبازار كاك بەگەۋە بۆژن و مندالەى نوبىسى كە بەگەشتىنى ئەم قاقەزە پانەۋەستىن و بچنە لەشكرگای سولتان، لەۋ دەمەدا مەبەستى سولتان ئەمە بوو كە بەجارتېك ھەمووان بختە دەست و بېيانكوژى، بەلام بەئارەزوۋى نەگەشت، كە ئەمىر موبازار كاك لە فروفېلى سولتان ئاگادار بوو و ھوشيار كراۋە. گرىگۆربۆس لە تەئربخەكەيدا دلەت: ئەۋ ئەمىرە كورده كە تېگەشت سولتان لە تەكيا فېكرىكى زۆر خەراپى ھەيە، بەچۈستى و چالاكى خۆى لەبەر پەنجەيا دەرپەراند و ھەلات و چوۋە ھەولتېر و دەستى بەتەدارەك گرتن كرد. لەۋلاۋە ناردراۋەكەى سولتان زانىيەۋە كە ئەمىر موبازار كاك لە دەست دەرچوۋ فروفېلى سولتان سەرى نەگرت، بەنائومىدى لە نىۋەى رېگادا

پاشه وپاش گه ږاوه و سهر بهووردی به سولتان گوت. سولتان ته مای بوو دهست له هه ولیر بهرنه دا، له بهختی نه میری کوردان زستانی به سهر دا هات، نهو ساله به فر و سهر مایه کی زور ورویدا، له شکر کیشی به دژوار دهست ده خرا، به ناچاری ورو به گهرمه سیر باری کرد و چهند ناواییه کی کوردانی که له سهر ږیگادا بوو، له پشیدا خهرج و باجیان لی وهرگیرا له پاشان تالانکران و ناواییه که ویران کران، گه وره و گچکه و ژن و مندال هه موو کوژران.

له ولاره نه میر مو بازار که گه ږاوه هه ولیر ږانه وهستا و وروی له چیا و کیتی کوردستان کرد، له شکر ټکی زوری کوکرده وه و به هه موو دیتهات و ناوایی هه ولیر دا سووری خوارد و هه موو میلله تی نهو جیگایانه کی که له ژیر حوکمیدا بوو کوکرده وه و بردنیه نیو قه لای هه ولیره وه تا کو له ناشووب و خراپه کی ئیلخانیه کانی بپاریزیت، نه بهیشت نه فره ټک ږه عیه ت له دهره وه کی لادا بیتیت و هه موو خزانده نیو قه لاره، بهو جوړه قووه تی سوپاهی زیاد بوو، به دل ټکی پاک بو به رابه ری ئیلخانیه کان موهه بیا بوون. نه حمده نه رگون ئیلخانی ههوت جارن له سهر یهک له شکر نارد هه سهر قه لای هه ولیر و دهره دی دا، چی کرد و نه کرد نه شیا ږیگای پی به ری. نه میر مو بازار هه موو جار ی بویان دهره کهوت و له ژیر دیواری قه لای شاری دوور ده خسته نه وه و کوشتر ټکی زوری لی ده کردن و دهی شکاندن و به خوشی ده گه ږاوه نیو شاره وه، ئیلخانیه کان لهو شه ږانه دا گه لیک نه زیه تیان کیشا و مالی شه ږکه ریکی زوریان کهوته دهست، نه میری هه ولیر هه چنده کو شا له زهره زیاتر چی دیکه یان دهست نه کهوت و به ناچاری دهستیان له هه ولیر بهر دا و لیاند ا ږویشن. که ئیلخانیه کان هه ولیریان به جی هیشت نه وه ل مانگی ږه شه مه بوو، نه میر مو بازار له گه ل ټکی و دامه زرانده وه کی میلله ت و وه تنه خه ری کبوو. چوار مانگی به سه رچوو، له مانگی مایسی نهو ساله دا ۲۰۰ پیای شه ږکه ری فره نگی چه لی پایی (نه هلی سه لیب) به ئومیدی تالانکردنی هه ولیر چونه سهر چومی زتی مووسل که پرد دروستکه ن و به ږینه وه، کورده کانی هه ولیر که نه دیان زانی کهوتنه ترس و نه ندیشه وه، بیجکه له شار بهردان و هه لاتن چاره یان نه دوزیه وه، نه هالی هه موو به کو مه ل چونه لای نه میر و پتیان گوت، ناچار نه میریش به قسه کی نه هالی خه لته تا و به جار ی شاریان بهر دا و ورو به چیاکانی شمالی هه ولیر ږویشن، له ولاره که ئیلخانیه کان له وه ناگادار بوون، به جار ی چونه نیو هه ولیره وه و حکومه تیان تیدا دامه زراند و له گه ل ږیکه خسته نی ئوموور خه ری کبوون. نه میر مو بازار له ولاره که زانییه وه سوپاهی کی قورسی کوکرده وه و به هیز ټکی ته واوده وه، ورو به هه ولیر له چیاکان چوه خواره وه، که گیشته دهشت ئیلخانیه کان له قه لادا خویان قایم

کرد. ئەمیری کوردان دەوردی ھەولێری دا، لە پاش چەند رۆژ شەڕ، دوژمنی ناچار بەھەلاتن کرد، ئێلخانییەکان لە دەورەلێدان وەرزیبون و لە قەلایە درکەوتن، ئەمیر موبازار کەوتە سەریان و گەلیکی لێ کوژتن و تالانیکی زۆری لێ دەستاندن و لە ئێلخانییەکان پیاویک خۆی رزگار نەکرد، ھەرچی کوژرا و ھەرچی بەدیل گیرا، کورد بەچاکی تۆلەی خۆیان وەرگرتەو، ئەمیر بەو شەڕە گەلیک ھێزی پەیدا کرد، ئەوجا بەچاکی شاری ئاوا کردووە. ئەو شەڕ و کوشتارەی کە کوردانی ھەولێر کردیان بەھەموو لایە کدا دەنگیدا، ئەو، لە سووریادا عەرەبانی بەدەوی و عەرەبانی جزیرە عەرەب کە ئەو ھەیان بیست، ھەوای تالانکردنی کوردستانیان کەوتە سەر، گۆیا شاری ھەولێر وێرانە و کەسی تێدانیە ماو، ئەوانیش دەچن تالانی دەکەن، بەجاریک وەکو مێش پلورە بەست و کەوتە پێگا، کە گەشتە نزیک مووسل بەچاکی لە ئەحوال ئاگادار نەبون و قووەتی کوردان لە ھەولێردا و لە چوێ حاکمدا بەیانزانیبوو، بۆ ئاگاداری و تێگەشتنی ۲۰۰ سوارێکیان بەلەز ناردە ھەولێرو، ئەمیر موبازار بەچەند سوارێکی کورد بۆیان لە قەلایە درکەوتنە دەروە. تاتەکان کە وایانزانی بەئێ شەڕ پشیمان لە شار کرد و ڕوویان لە ھەلاتن نواند، ئەمیر و سوارە کورد کەوتنە سەریان و دەستیان ھەلنەگرت و شیرێ تیژیان کێشا و دەستیان بە تات کوژن کرد. لەو ۲۰۰ سوارە ۴یان بەپەڕیشانی رزگار بوون. ئەمیر موبازار بەشادی و دلخۆشییەو، بەتالانگرتن گەراو ھەوای ھەولێر بۆ پێرۆزبایی ھەتا دەری شار پێشوازییان کرد و بەکەیفەو چووە نیو شاری ھەولێرەو و لەگەڵ دامەزراندنی حکومەت و ناسوودەگی پەغیەت خەریکبوو، رۆژ بەرۆژ ڕووی لە زیادبوون کرد. گریگۆریوس بەراپەڕیش کە لە چاگی ئێلخانییەکاندا بوو، کە لە تەئریخی سالی ۱۲۸۶ میلادی لە مەراغە نویسییەو دەتەو بەزمانی ناسووری ھێندە لەو ئەمیرە کوردە باس کردووە. ئەمیر موبازار کاک بەگ، ھەتا قوادی بابا ئەردەلان ھەولێری لەگەڵ شارەزور کرد بەیەک حکومەت، دەوامی کرد. بەئومیدی خۆدا دەست بەجزمی چوارەم دەکەین، پێشترینی باس لە ئەمیر شەمسەدین جگەر مژ دەکا.

تەواو بوو

لێ وەرگیر - مەئخەز

* التاریخ الکامل - ابن الاثیر - عەرەبی.

* مرآت العبر - سعید پاشای دیاربەکر - تورکی.

- * سیرت صلاحیه - عمادی کاتب - عهدہ بی.
- * قاموس الاعلام - شمس الدین سامی - تورکی.
- * بہر ایہ ریش: گریگوریوس (مطران ابو الفرج) - ناسوری
- * حرق العین - حافظ ابا خطاب - عهدہ بی.
- * دائرة المعارف - بطرس بستانی - عهدہ بی.

دیریکی پیشکھوتن

میژووی دوو دهوله تی مه زنی «دوشتی کباز - هه زبانی» یه که له
ئاوریاهه گان - دیاربهر - ئه رگیش - جزیره - مووسل - یدا به ئازادی
و سه ره ستییتی فه رمانه واییان کردوه.

کرده وه ی

داماو (هوسین هوزنی) موکریانی

به ندی یه که م

له سالی ۳۵۶ تا ۴۸۹ هـ

دیواری

پیشکروتن

میژوی دور دواتی مژنی دوشه تیک باز - وهه زبانی به
که له آوریایه گان ، دیار به کر ، ره رگیش و
جزیره موصلی دابه آزاد بوسه به ستی فەرمانروایی یانکر دووه

گردوهی

داماو (حسین حزنی) موگریانی

له سه ره کی چاپخانه ی کوردستان چاپه کراوه
وه که سی دینی مافی چاپکردنه وهی نیه
﴿ جایی دووه - مین ﴾

چاپخانه ی کوردستان

هه ولای

۲۵۷۴ گوردی (۱۹۶۲)

پیشہ کی

و

بہ سہ رہائی داماو «حوسین حوزنی» موکریانی

پیشکھوتن کہ میژووی دوو بنہ مالہی بہرزی میراتی کوردانہ کہ یہ کہ مییان دہولہ تی «دۆستیک-باز»؛ لہ دیار بہ کرو ئہ رکیش و تبلیس و جزیرہ و موسلیدا ہلکہ وتووہ؛ دووہ مینیان دہولہ تی «ہہ زبانی» یہ لہ «ناردہ ویل» و «تہ وریژ» و «مہ راغہ» و گشت شوینہ کانی تری نازہ رباینجانیکدا فہرسانہ واییان کردوو. کردہوہ و یادگاری میژووناسی ناودار و گران، داماو حوسین حوزنی موکریانی برامہ و بۆ جاری یہ کہ مین لہ ۱۹۲۷د لہ رہواندزی لہ چاپخانہ ی زاری کرمانجی خۆماندا چاپکراوہ. لہ پرووی ئہوہوہ کہ میژووی «پیشکھوتن» لہ میژہ نہ ماوہ زۆر بہ کہ لک و جیگای سوودہو داخواریش زۆرہ، بہ مایہ ی سہرلندی تی و بہختیاری خۆمی دہ زانم کہ سہرلہ نوی چاپی کہ مہوہ. بہ لکوو بہو ہۆبہوہ خونچہ ی رہوانی پاکی برا خوشی نہ دیتوہ کہم لہ ناو گولزاری بہہشتی کوردستانیدا لہ خوشیان پیشکوی و بگہ شیتہوہ.

به کورتی به سه رهاتنی داماو

حوسپن^(۱) کوری سهید عهبدولله تیفی کوری شیخ ئیسماعیل کوری شیخ عیسای کوری شیخ له تیفی خهزاییه. نیتو بانگی ههنده رانی «حوزنی» وناز ناوی کوردستانی «داماو»، «خدۆک» و «بیژهن» ه.

داماو شهوی پینچ شه مهی ۲۲ بهیعی یه که می سالی ۱۳۱۱ له سابلآخ (مه هاباد) دا له گه ره کی حاجی حه سه نیان پیتی ناوه ته ناو مهیدانی ژیانوه.

له لای باوکی و خاله کانی و قوتابخاناندا، وه چهند سالتیکیش له رووسییه و نهسته مبولتیدا خویندوو یه. کوردی و فارسی و ئارهوی رووسی و هیندی و ئه فغانی و ترکی باش ده زانی. که می کیش سه ری له زمانی فه رانسه یی و ئینگلیزی ده رده چوو؛ جار جارهش هه لبه سستی داده نا.

داماو له ته مه نی دوازه سالانه ییدا نیشتیمان و کهس و کاری خوی به جیهیتشت، و ده پینگای مه راغه و ته ورتیزیدا پرووی له ئیره وان و موسکۆ و په تریسبورغی کرد. دوو سالانی له ویدا رابوارد. دوايه به ره و هیندوستان و ئه فغانستان و نهسته مبولتی رویشت. دوو سالتیش به پیشه ی مۆر هه لکه نندن و خوشنووسی له نهسته مبولتیدا رابوارد و چهند سالتیکیش بو خر کردنه وی شوینه واری میژوویی له بهرگی گه رۆکیدا به هه موو گو شه و قوولینچکیکی کوردستاندا گه را. له دو یه دا چاپخانه یه کی پوختی بو خزمه تی زمان و میژوو و وێژه ی کوردی له ۱۹۱۵ ی زاینیدا له شاری هه له بسی دامه زراند و بو خوشی دوازه سالانی تیدا مایه وه و له ویدا به پیشه ی مۆر هه لکه نندن و خوشنووسی تابلۆ (لوحه) ی زهره، مۆری جیل، لاستیک، له سه ر شووشه ناو وینه و نه خش و نیگار هه لکه نندن، زه نکو غرافی، چاپخانه، وه له سه ر هه موو جو ره کاتیکی نرخداری وه کو زیر و زیو و ئاقیق و یاقووت و پیروژه و دوپ ئه لماس، ناو و نه خش و نیگار هه لکه نندی رابوارد.

ئیترا له سووریه وه له سالی ۱۹۲۵ دا به ماله وه هاته به غدا. له پاش ۶ مانگان به هه شتی سهید تاهای شه مزینی به سواری فرۆکه ی له گه ل خوی بر دیه ره واندوزی و چاپخانه کهشی له ویدا به ناوی «مه زه که ی زاری کرمانجی» دامه زراند.

داماوی خوشی نه دیتوو چاره رهش له پرووی نه وه وه که له موکریانییدا بیرو باره ر له سه ر

(۱) ئه و چهند لایه ر دیه م له به سه رهاتنیکی چهند سه د لایه ر دیه وه کو رت کردۆ ته وه.

ئەو كۆتۈۋە كە بىكەنە پىشەۋا و سەرۋكى خۇيان، دەست بەجى لە ۱۹۴۳دا لە لاين
كلەكانى ئىنگلىزانەۋە بوختان و شلتاخى دزىتە پىكرائ خرايە بەندىخانەۋە وناجارىش
كرا كە بچىتە بەغا. ئىتر لەۋى دەست بەسەر كراو تا كۆرتيان نەيانەشت كوردستان
بىتەۋە. بەلان ئىنگلىزان ئەۋەندەشيان پىاۋەتى لەگەل كەرد كە بۆ بەدناۋى و ئاپروو بردنى
دەھۆلى كۆقارو رۆژنامەى «دەنگى گىتى تازە» يان لەمل كەرد. ئىنگلىزى خوينمىزى ھەزار
كۆز، بەۋەشيان واز لى نەھىنا؛ لە ۱۹۴۷دا دەرماندا و يان كەرد و تاللاۋى مەرگيان
دەرخوارددا.

«داماو» ھىچ جۆرە مندالىكى نەبوو تالەپاش بەجى بىتىنى؛ بەلان يادگارى وای
بەجىتەشتوون كە ھەتا ھەتايە نەخۆشى نابن و لەناو ناچن و رۆژگارىش دەستەلاتى تەفر و
توونا كەردىيان نىيە.

يادگارە چاپكرۋەكانى داماو «خوسىن حوزنى» ئەوان:

- ۱- خونچەى بەھارستان (مىژوو)
- ۲- پىشكەۋتن (مىژوو)
- ۳- مىرگەى دلان (مىژوو)
- ۴- ناودارانى كورد (مىژوو)
- ۵- ئاورىكى پاشەۋە (مىژوو)
- ۶- شاھە نشايانى كوردى زەند (مىژوو)
- ۷- كورد و نادرشا (مىژوو)
- ۸- مىرانى سۆران (مىژوو)
- ۹- كوردستانى موكرىان (مىژوو)
- ۱۰- بەكورتى ھەلكەۋتى دىرىكى (مىژوو)
- ۱۱- خۆشى و ترشى (چىرۆك)
- ۱۲- خۆشى و ترشى
- ۱۳- وىنەگرى و كۆلتن
- ۱۴- پىشەۋاى ئاين
- ۱۵- بەخىركردنى كرمى ئاورىشم
- ۱۶- چەند لاپەرەيەك لە دىرىكى موكرى

داخه کهم چهن پهرتووکیکی تر که له هه‌له‌ب و په‌واندز چاپکراون خوشیان نه‌ماوه و ناویشیانم له‌بیر نه‌ماوون؛ بۆ‌لییان نه‌دواوم. بی‌جگه له‌وانه‌ی سه‌ره‌وه ۱۱ جوړه پهرتووکی خه‌ل‌کیشی چاپ‌کردووه. ۲۱ یاد‌گاری نرخداری چاپ نه‌کراویش ماون؛ داخی گرانم [ده‌ستی] رۆژگار یاری‌کاری نه‌کردووم که به چاپ‌کردن‌یان به‌ختیاریم.

گیوی موکریان‌ی

پیشدهستی

سۆباسیکی زۆر بۆ پهروهردگارێکی وابێ که لهسهه ههموو شاهه نشا و ئافه ریددیکی فهرمانه دیکی بێ پرسیاره. هونه رمه ندیکی وا به رزه که وریایی و تیگه یشتنی خستوته نێو که له ی ئاده میزادانه وه؛ تا به هوی تیکۆشان و زانیاری بینه نمونه ی دهسه لات و توانای پهروهردگار.

بۆ نمونه ی پیشه وه ریتی و هونه رمه ندیتی یه زدان ئه وهنده به سه که له ناو سی په رده ی تاریک و تنووکدا، له تنۆکه ناویکی کیماوی، چ دورپێکی یه کتا و چ گه وهه ریکی هه تیوی بێ هاوتای له مانگ و رۆژ جوانتری، له تیشکی رووناکی زانیی خوی هیناوه ته دی، وه به هه زاران جووره خشلی جوانی و نازداری و خوو و په وشتی چاک و گه وره یی و نازادی و جوامیری و... رازاندوته وه.

بهنده ی بێ دهسه لات که له میژه بۆ گرد کردنه وه ی شوینه واری میژوویی کوردان به ناو هه موو گوشه و قوربێکی گیتی و به تایبه تی کوردستانیدا گه راوم، به هه موو هیژ و توانایه کی خۆمه وه به دل و گیان له په لو پۆو کوشه وه دا بووم تا به پشتیوانی خودای تاک و ته نها له سه ره تای رۆژیکه وه که میژوو نووسراوته وه، تا ئه مرۆ ئه وه ی که وه دهستم که وتوه، کردوومه ته کۆمه له ییکی چهند هه زار لاپه ره یی و ناویم ناوه «گه وهه ربیه گانه».

به لام که له لایه ن ئه رکی چاپیه وه سه رنجم دایه، وا ده رکه وت که به یه کجار چاپکردنی ئه و کۆمه له گه وره یه، ئه رکیکی گه وره و قورسی هه یه و پێداویستی پوول و دراویکی زۆره و ئه ویش له م رۆژهیدا که ئیمه له ره واندزێ له په لوپۆ که وتووین و په رتشانین، هه لئاسووړێ. جا له رووی ناچاریه وه پارچه پارچه بلاوی ده که مه وه؛ به و چه شنه هه موو که سیکیش ده توانێ بیکرێ و هه یچ که سبش له خۆتندنه ویدا دلگیر نابێت.

ئه و پارچه یه م کرده دووبه ند: یه که مینیان باسی چلۆنی پادشا و فه رمانره وایانی دۆستیک دهگریته وه که له «دیار به کر» و «ئه رگیش» و «تبلیس» و جزیره و مووسلدا دهسته لاتدار بوون. بهندی دوومین له بابته ژیان و فه رمانداری پادشایانی «هه زبانی» دهوێ که له «ئارده ویل» و «مه راغه» و هه موو پارچه کانی تری «ئاو ربایه گانی» دا فه رمانره وایه یان کردوه ناویشم نا «پیشکه وتن» ی ره گه زی کوردان و فه رمانره وایه ی دوو بنه ماله و نازادیه یان.

داماو حوسین حوزنی موکریانی

بهندی ییکم

دهولهتی دوشتیگ - باز (۱)

له سالی ۳۵۶ - ۱۵۴۸۹

گهلیک میژوونوسانی کوردستان که دهستیان (قهلهم) دهگریت، له پیشی هه موو؛ چتیگدا گه وهه ری و پیش دهستیان و دهسکه گولی تهرازووی گوتنیان سه لاهه دین و بنه مائه ی نه یووبییانه. هه رچه نده عه دالهت و سه خاوه تی سه لاهه دین رۆژه لات و رۆژئاوای پر کردووه، ئه و قاره مانه دادوهر و پرشان و شکویه نهک ته نها به ته نی مایه ی سه ربلندی کوردانه و بهس به لکو هه موو موسولمانیتیک شانازی پیوه دهکات. به لکو سه ردرای ئه وهش گه لیک پادشا و شاهه نشاهی خاوه ند سوپا و قۆشه ن و تهخت و تاج و دراوی پر شان و شکوی دیکهش له کوردان هه لکه وتوون و میژیی نوسان که میان لی دو اوز و له بهرئه وهی که کورد بوون، جیگا و پایه ی نه وانیان به هیند نه گرتوون. منیش جاری لیره دا به کورتی هیندیک له سه رده م و چاخی شاهه نشاهی تیان ده دویم؛ تا کو له خوینده وارانای خوشه ویستی کورد ئاشکرا بیت که «شه ر فنامه» و «ئیه ن خه لدوون» و «ناسخ التواریخ» ی ئیران وه چه ند کتیییکی تری میژووی له سه ر ئه وه رپکه وتون چه ند شاهه نشاهیکی که له ژیر عینوانی «دهوری سه لته نهت» دا بلاو ده گرته وه، هه موویان خاوه ندی سکه بوون و خوتبه یان به ناوی خو یان خویندۆته وه، وه له ژیر دهستی هیچ بیگانه یه کیدا نه بوون. ئه مهش هیندیکه له بهرگی یه که می میژووی «گه وهه ری یه گانه» که دیریکی کوردانه وه له دانراوه کانی خیری زاری کرمانجیه. بهندی یه که مین باسی حوسینی کوری دوشتیگ دهکات که له ئه رکیش (ئه ردیش - ئه رجیش) و «دیاره کری» و «جزیره» یدا فه رمانه وایی فه رمووه.

(۱) ئه و نوسخه یه ئه م با به ته ی له روو نو سراوده ته وه، چاپی گیو موکریانیه یه - ف-

چلۆنی حوسین و ناوی و زیانی

حوسین کوری دوشتیکی، له قه‌بی سولتان شوجاع و ناوبانگی «باز» بوو. ده‌لین له‌به‌ر ته‌رده‌ستی و چالاک‌ی و زۆر هه‌لمه‌ت بردنی بۆ سه‌ر دوژمنان هیندیکی به «با» و هیندیکی به «باز» یان ناو ده‌برد.

حوسین پیاویکی زۆر نازا و به‌سه‌لیقه و ره‌زا شیرین و گه‌له‌روه‌ر و دادخواز و به‌حه‌مه‌ت و سه‌خی و دلفراوان و به‌جه‌رگ و خو‌ره‌وشت به‌رز و رو‌وخۆش و به‌سام و دل‌یر و پاله‌وان و تیرتیر و خیرخواز و به‌به‌خشیش و تیگه‌یشتوو و زانا بوو. هه‌ر که‌سیکی له هه‌ر لایه‌که‌وه په‌نای بۆ به‌ربدایه، په‌ناشی ده‌دا و کۆمه‌کیشی ده‌کرد. ده‌ستی هه‌ژار و ده‌ست‌کورتانی ده‌گرت، له هه‌ر شو‌نیه‌کیه‌وه هه‌ر لیقه‌و ماویکی چو‌وبا به‌لای، به‌ناز و نیعمه‌ت و دل‌یکی پر شادی و خۆشیه‌وه په‌وانه‌ی ده‌کرده‌وه و به‌بێ خه‌م و په‌روۆش به‌هه‌موو جو‌ره‌ دلخواز‌یکی خۆی ده‌گه‌یاند. له هه‌ر لیقه‌و ماویکیدا پیاوانی گه‌وره و به‌هێزی له‌سه‌ر وه‌خ‌ر ده‌بوون، به‌گیان و دل‌ بۆی ده‌کو‌شان، ده‌نگی پیاوه‌تی و نازایی و بانگی به‌خشیش و جوانمیری له‌نیو هه‌موو کورده‌ستاندا به‌لا‌وبۆوه. له لای هه‌موو که‌سیک خۆشه‌ویست بوو، دۆست و دوژمن هه‌زبان لی ده‌کرد. له جیگایان و ولاتاندا به‌چاکه و پیاوه‌تیان هه‌لده‌گۆت.

حوسینی کوری دوشتیکی له عه‌شیره‌تی «هه‌موودی» له سا‌لی ۳۲۴ له دیاره‌که‌ر له دایک به‌وه.

دوشتیکی بابی، گه‌وره‌ی عه‌شیره‌ت بوو، ئاموزای دوشتیکی ده‌ستی به‌سه‌ر عه‌شیره‌تی «هه‌موودی» دا کیشا دوشتیکی به‌رامبه‌ری نه‌کرد، چو‌وه نیو شاری دیاره‌که‌ر و به‌مه‌ئمو‌ربه‌تیکی چکۆله به‌سه‌ری ده‌برد. له سا‌لی ۳۲۸ دا به‌کۆمه‌گی هیندیکی له سه‌رۆکی عه‌شیره‌تان، دوشتیکیان برده‌وه نیو خۆیان و «ئاوده‌ل»ی ئاموزایان گرت و عه‌زلیان کرد.

حوسین تا‌کو عومری ده‌گاته دوا‌ده سا‌لان له‌کن مامۆستای به‌تاییه‌تی ده‌خویند، دوو سا‌لیش له دیاره‌که‌رتیدا به‌ته‌حسیلی عیلم مه‌شغو‌ل بوو.

له سا‌لی ۳۳۹ دا هیندیکی له عه‌شیره‌تان سه‌ریان له دوشتیکی به‌لند‌کرد. حوسین له‌به‌ره‌وه‌ خویندنی به‌ردا و رووی کرده نیو عه‌شایری خۆی له حدوودی جزیره‌دا. روژتیکی هه‌تا ئیواره شه‌ریکی وایکرد که هه‌موو تیره‌یه‌کی تیدا واقمان. مندا‌لیکی وابه‌

چکۆله‌یییه ئه‌وه‌نده ئازا و ره‌شید و بێ ترس بیت. له‌به‌ر هه‌لمه‌ت و ئازایی حوسێن، دوژمن شکسته‌ی تیده‌که‌وێت و به‌گه‌لیک تالان و خۆشی و شادییه‌وه گه‌رانه‌وه.

له‌وێده شوهره‌تی بنچینه گیربوو؛ رۆژ به‌رۆژ ناوی بڵندبوو. له‌ هه‌موولا‌ییکه‌وه پۆل به‌پۆل لێ قه‌وماوان په‌نایان بۆ ده‌برد. دوشتیکی بابی له‌ ته‌ربییه‌ت و ڕیگای چاک نیشاندانیدا قسووری نه‌کرد.

حوسێن بۆ ده‌وروپشتی خۆی ده‌ستی درێژکرد و هه‌مووی خسته‌ بن ئه‌مر و فه‌رمانیییه‌وه. هه‌موو نزیکان گه‌وره‌یی و حوسێنیان قبول ده‌کرد. چاکه و پیاوه‌تی و سه‌خاوه‌تی، دلی عاله‌می جه‌لب کردبوو. له‌ ساڵی ٣٤٥ دا هیندی‌ک له‌ جزیره‌ی خسته‌ ژێر ئه‌مریه‌وه. له‌ ساڵی ٣٤٦ دا چووه‌ سه‌ر «سعیرد» و «بتلیس»؛ له‌ پاش گه‌لیک شه‌روشه‌ر گرتی. له‌و سه‌فه‌ره‌یدا ناویان نا «با».

له‌به‌ر زوو به‌په‌له‌چوون و شه‌رکردن و قه‌لا و شاران گرتنی وه‌کو «با» چوون و به‌وینه‌ی «باز» تێروو‌هاتن له‌ دوژمن، پێیان گوت «باز».

هه‌ر له‌و ساڵیدا ناوی ئه‌میری‌شی له‌ سه‌رخۆی دانا. له‌شکر و قشونێکی که‌ له‌ ده‌ستیدا بوون، کردنیه‌ ره‌سمی. ٢ هه‌زار سوار و پیاده‌ی له‌کن بوو. هه‌ر ٣٠٠ سواری خسته‌ بن حوکمی سه‌ر کۆمارێکه‌وه؛ ناوی نا «سه‌رۆک». ته‌واوی سوار و پیاده‌کانی خسته‌ ژێر فه‌رمانی «خودییه‌ند»ی برای گه‌وره‌یه‌وه.

له‌ ساڵی ٣٤٨ دا دوشتیکی بابی حوسێن وه‌فات ده‌کا. به‌شیوه‌یه‌کی چاک له‌ شاری سعیردا ده‌شارنه‌وه.

ئه‌میر حوسێن باز تا ساڵی ٣٥٦ بێ موقابه‌له و شه‌ر و کیشه له‌گه‌ڵ ڕیک‌خسته‌نی ره‌عیه‌ت و ئومووری حوکمداری خه‌ریک بوو. له‌ جیگایانی دووره‌وه قوه‌ه‌تی بۆ په‌یدا‌بوو؛ گه‌لیک سه‌رۆکانی کوردستانی موکریان و به‌به‌یان بۆ هات. هه‌مووی به‌ئیحترام و نه‌وازشه‌وه ڕاده‌گرتن. ئه‌زاییکی که‌ له‌ ده‌ستی دابوو، رۆژ له‌گه‌ڵ رۆژ ده‌ستی به‌ئاوه‌دانی کرد.

چهند عه‌شیره‌تیکی ره‌وه‌ندی که‌ له‌ ژێر ئه‌میریدا بوون، هه‌مووی له‌ گوند و شاراندا دامه‌زراند و تیجاره‌ت و کڕیار و فروتن و چاندن و خانووبه‌ریان ده‌ست پێ‌کرد.

ئه‌میرباز له‌ سعیردا قه‌لای قایم و به‌رزی بۆ له‌شکری بی‌نا نا، به‌هه‌موو پیتوبستی‌تیکی قۆشه‌نی قایم کرد. له‌ بتلیس له‌سه‌ر چپای شیمالی شه‌رقی شه‌اره‌وه قه‌لاییکی زۆر چاکی

دامه‌زrand، له دهووری شار دیواریکی پان و بلندی ړیکڅست و دوو دهروازهی بۆ کرده‌وه. له‌سهر هاتن و چوونی رووباریکی به‌ناو شاردا را‌ده‌برد.

له‌سالی ۳۵۰ دا چند قه‌لایه‌کی له‌ده‌روپشتی بتلیس خسته ده‌ست. «ملازگرت» و «موکس» ی له‌سالی ۳۵۲ که‌وته ده‌ست، ه‌ریک پی‌او‌یکی سه‌رۆکی کوردانی له‌سهر دانا.

له‌سالی ۳۵۳ دا ه‌یندیک گوندی عیسانی ناین که له‌که‌ناری ړوژناوای ده‌ریاچه‌ی وان بوون، چووه سه‌ریان و گرتیانی. له‌ژیر دامینی چیای «سیپان» که له‌ړوژناوای گۆلی وان واقعیه له‌که‌ناری ده‌ریاچه له‌شکره‌زی کرد که بچیته سه‌ر ئه‌رگیش (ئه‌رجیش)؛ له‌به‌رئوه که له‌شکرکی زۆری ئه‌میری ئه‌رگیش له‌شاردا بوو.

ئه‌میرباز نه‌یده‌ویست به‌شهر و کوژتار بچیته سه‌ریان؛ ئه‌مری دا له‌و جیگا له‌شکره‌دا، شاریکیان دامه‌زrand به‌ناوی باز. به‌یه‌کبوونی سه‌رۆک و گه‌وره‌و سوپاهی، به‌حوسینیان گوت «شاباز». ناوی ئه‌و شاره‌یان نا کرده‌وی شاباز. ئه‌و شاره له‌ده‌وری ئه‌یووبیاندان مه‌لیکی عادیل برای سولتان سه‌لاحه‌دین که گرتی ناوی نا عادیل که‌وباز. ئه‌مړکه به‌عادیل جه‌واز ده‌ناسریت.

له‌مودده‌تی دوو سالاندا شاری شاباز ئه‌وه‌نده زلبوو که له‌ده‌روپشتیدا شاریکی وا په‌یدا نه‌ده‌بوو؛ دوکان و بازار و خانووبه‌ره و ئاوه‌دانیتکی زۆریان دروست کرد و بوو به‌مه‌رکه‌زکی کرپن و فروتن. چند که‌شتیتکی چاکیان خسته ده‌ریاچه‌وه. مالی کرپاریان له‌وان و ئیران و موکریان و ه‌کاریه‌وه دینا شاباز، چتمه‌کیان تا‌کو لازستان و گورجستان ده‌چوو.

له‌سالی ۳۵۵ دا ئه‌میری ئه‌رگیش به‌له‌شکرکی زۆروه هاته سه‌ر شاری شاباز. له‌چوار سه‌عته ړیگاییتکی دووری شار ه‌لیدا.

حوسین شاباز له‌شکری سه‌روبه‌ر کرد و له‌ ۱۱ی شه‌والدا له‌شاری ده‌رکه‌وت و له‌به‌رامبه‌ری دوژمن راوه‌ستا. ده‌سته‌سواریتکی له‌دامینی شه‌رقی سیپانه‌وه ناره‌ده سه‌ر ړیگای ئه‌رگیشیان له‌دوژمن گرتدا.

دوژمن له‌وه بی‌خه‌به‌ربوو که ړیگای لی‌گیراوه و پشتیوانی له‌مه‌رکه‌زه‌وه بۆ نایه‌ت. ئه‌و ړوژه ه‌ردووک لا بۆ لیکدان ئاماده‌بوون. ئه‌گه‌ر دوژمن به‌گه‌یشتنی شاباز به‌له‌نگازی بووایه، مومکین بوو موه‌فه‌ق بیت؛ چونکو سواره‌کانی شاباز هیشتا نه‌گه‌یشتبونه جیگای

دلخواز. شاباز هه‌رکه گه‌یشتی له شه‌ر سستی کرد تا‌کو پشتی دوژمن له هاتو‌چوون گری دهری. ئەو شه‌وه‌ش تیپ‌یکی پیاده‌ی بۆ‌کۆمه‌گی سواره‌کان نارد. سواره‌کان که یارمه‌تییان بۆ‌هات بو‌ونه دوو ده‌سته: ده‌سته‌یه‌ک له‌گه‌ڵ هیندی‌ک پیاده له‌ژێر فه‌رمانی «مه‌ردان» ئەمیر‌یکی جزیره‌دا چوونه سه‌ر ئەرگیش. هیندی‌کی‌شیان له‌سه‌ر ڕێگای هاتو‌چوواندا جی‌گا‌گیربوون.

که به‌یان‌ییان به‌سه‌ر دا‌هات هه‌ردوو‌ک لایان بۆ‌خوێن‌ژنتی یه‌کت‌ری شال‌ویان هینا. تا‌کو ڕۆژ‌ئا‌وا بو‌ون شه‌ر و کوژ‌تاری‌کی وا کرا که باوک کو‌ری خو‌ی نه‌ده‌ناسی‌یه‌وه. دوژمن له‌هێز که‌وت و ته‌وا‌و تار‌بکی په‌یدا نه‌بوو، ئەمیری ئەرگیش به‌دیل گیرا و سپا ڕووی له‌هه‌لاتن کرد. ده‌نگی هه‌لات هه‌لات گو‌یی‌ عال‌می پ‌ر کرد. له‌هه‌رلای‌یکه‌وه تێیان ڕۆهاتن؛ گه‌لی‌ک پیا‌ویان به‌ئه‌سیر گرتن و گه‌لی‌ک ئە‌شیا‌یان به‌تالان هینا ده‌ست. هه‌موو سو‌پاهی شاباز له‌تالان و م‌الی دوژمن تیر‌بوون و به‌شادی و خو‌شی و به‌مال‌یکی زۆر و گه‌لی‌ک دی‌له‌وه گه‌رانه‌وه شاری شاباز. سێ شه‌و و سێ ڕۆژان له‌نیو شاردا شادمانی و چ‌را‌خان کرا.

شاباز هه‌موو له‌شکره‌که‌ی به‌خه‌لات و دیاری و ئافه‌رین و به‌خشیش دل‌خو‌شی کردن. ڕۆژی چواره‌م که له‌شادی به‌شکر‌دنی تالان و م‌الی دوژمن ئاسوده‌بو‌ون، شاباز ئە‌مری دایه ۲ هه‌زار سو‌ار و پیاده بۆ‌کۆمه‌گی ئە‌وانه‌ی که چوونه ئەرگیش بکه‌ونه ڕی‌گا. له‌ژێر فه‌رمانی ئە‌میر خوا‌به‌نده‌ی ب‌رایدا به‌ر‌تیک‌کردن؛ بۆ‌خو‌شی تا جی‌گای هه‌لاتنی دوژمنیان له‌گه‌ڵ چوو. ئە‌میر خوا‌به‌نده ڕوو به‌ئەرگیش بزووت.

شاباز ئە‌مری دا ته‌وا‌وی له‌شکر و سو‌پاهی له‌ شاری شاباز ده‌رکه‌ون و ب‌چنه ئەو مه‌یدانه‌ی که شه‌ری لی‌ک‌رابوو. هه‌موو له‌و‌ی خ‌یوه‌ت و خه‌رگایان هه‌ل‌دا.

ئە‌میر خوا‌به‌نده که گه‌یشته‌ نزیک ئەرگیش، ته‌ماشای کرد «ئە‌میر مه‌ردان» جزیره‌ی شاری ده‌وره‌ داوه و هه‌موو ڕێ‌گای‌یکی له‌هاتو‌چوویان گ‌رت‌داوه؛ ده‌ست‌به‌جێ ئە‌مری دا قاقه‌زیکیان بۆ‌ریش سپی و که‌یخو‌دایانی شار نووسی که: «ئە‌میری ئی‌وه له‌کن شا ئی‌خسیره و هه‌موو له‌شکره‌که‌تان به‌دیل گیراوه. ئی‌وه‌ش له‌ناو شاردا ده‌وره‌ بد‌رێن و ئە‌زه‌به‌ت ب‌کێشن چاک نییه؛ له‌هیچ مه‌ترسن و هه‌مووتان لای ئیمه موخته‌ره‌م و خو‌شه‌ویستن و شابازیش به‌دادو عه‌داله‌ته، هه‌ز به‌زه‌ره‌ر و زیانتان نا‌کا و له‌ ڕێ‌گای دۆستایه‌تی و می‌ه‌ره‌بان‌یی‌یه‌وه پ‌یتان ده‌لیم که شه‌ر مه‌که‌ن و ده‌روازه‌ی شاری بکه‌نه‌وه. ئە‌وه‌نده بزانه ئه‌گه‌ر ۱۰ سال له‌ ده‌وره‌ی ئەرگیش داب‌نیش‌ین، ه‌یشتا به‌جیه‌یشتنی موم‌کین نییه؛ هه‌تا وه‌ده‌ستی نه‌خه‌ین نا‌گه‌ر‌تینه‌وه...».

ئەھالى جواپيان داۋە: «ئىمە بۆ خۆمان حوكمدار تېكمان لە نىتو خۆماندا قەرار داۋە و ھېچ نىتو نانسىن...» .

ئەو جواپيان بۆ شاباز نارد و ھەموو گىفتوگۆبە كيان ەرز كرد. ھەزرىتى شاباز فرموى: «لە گرتنى ھەراسان مەبن، لە ئەزىتەدانى ئەھالىشدا خۆ بپارىزن؛ ھەتا بەكەيفى خۆيان بىزار نەبن لىنگ مەدەنە سەريان» .

مىر خواپەندە لە ھەر چوار كەنارى دىۋارى قەللى شەرەۋە خىۋەت و دەستگاي ھەلدا و دانىشت. شاباز كە تەماشاي كرد گرتنى ئەرگىش دوور دەكىشىت، لە جىگاي لەشكرگايى ئاۋىكى بىنا نا و ناۋى نا «ھەلات». ھەموو پىاۋان و سەركۆماران و سەروكان، مال و مندالى خۆيان ھىنا ئوئ. ئەوانىش بەئاسوددىي و ەدالەتگۈستەرى و كەيفخۆشى رايان دەبۈرد. ئەو شارە ئەمروكە بە «خەلات» ناو دەبرىت كە كەوتۆتە نىۋان شاباز و ئەرگىشەۋە. موددى ۵ مانگىك لەگەل گرتنى ئەرگىش و ئاۋەدانى «ھەلات» خەرىك بوون. لە سالى ۳۵۶ ى ھىجرىدا ئەھالى ئەرگىش زۆر ۋەتەنگەھان؛ تەماشايان كرد لە جىگايەكەۋە كۆمەگيان نەكردن. ھەموو سەروك و سەردارانى شار لە شارەۋە چۈنە خزمەت ئەمىر خواپەندە. ئەۋىش بەلوتف بەخىرھانتى كردن.

لە ۲۲ ى رەبىعدا بەشادى و خوشى چۈنە نىۋ شەرەۋە. خەبەرى گرتنى شاربان ناردە خزمەت شاباز، لەناو ھەردووك لايندا شادمانى و خوشى دەست پىكرا. لە ئەرگىشدا دەستكرا بەتەركىباتى لەشكر و رىكخستنى ئوموورى شار.

شاباز لە جەمادى ۱ دا وارىدى شار بوو؛ دەركى داد و سەخاۋەتى بەسەر ئەھاليدا كەردەۋە. ھەموو ئەھالى يەك بەيەك بۆ بەخىرھانتى كەردنى چۈنە خزمەتى. لە پاش چەند رۆژىك دارو دىۋارى قەللى دەرەۋى ش!ر كە لەبەر دەست لىدانى وىران ببوو، چاكيان كەردەۋە و لە نىۋەراستى شاردا خانۋىكى شاھانەيان بۆ حوكمدار دروست كرد. لەشكر و قشۋون دامەزران و سەروكانى لەناو خانۋى ئەمىرى پىشۋودا دانىشتن.

شاباز لە سالى ۳۵۸ دا بەر بەدىارى كەرزووت. شارى ئامەد و مىافاروقىنى گرت و ھەموو قەللا و جىگايانى قايسى ئەو دەۋروپشتەى خستە دەست و چۈنە سەر رەھا؛ ئەۋىشى خستە ژىر پەنجەۋە. سەلتەنەت و حوكمدارى خۆى دامەزراند و ھەموو سنوورى خۆى رىكخست.

ئومەرا و سەروكانى ھەسنىكەف و جەزىرە و بۆتان و سروج و نىسپىن رەعبەتى شابازيان قىبۇل كرد. مىرانى ھەكارى دۆستايەتايان لەگەل پەيدا كرد و بنچىنەى رىككەوتنيان

دامه‌زراند و دیاربە‌کری کردە پایتەخت.

حوسینی برای لە ئەردیش دانا. بە‌لوتف و ئی‌حسان و ئازادی دلی عەرەبانی بادیه و سووریای گرتبوو. لەبەر زۆرداری و نە‌ترسانی و ئازایی لە‌لایەن خەلیفە‌ی بە‌غداوە بە «ئە‌بو شوجاع» یان نێ‌وبرد. لە‌سەر مینبەرانی ناوی خەلیفە و بازبان خۆ‌پێندە‌وە. لە سالی ۳۶۰ دا دوو پارچە دراوی بە‌ناوی خۆ‌ی کۆ‌لی و ناوی نا «شوجاعی».

سولتانی میسر موعزودین بی‌للا لە سالی ۳۶۲ دا دیاریتکی زۆر چاکی بە‌قازی خۆ‌دا بو‌نارد. پیرۆزی پادشاهی دوشیتکی لی کرد و ناوی نا «مە‌لیک شوجاع».

هەرچە‌ندە بە‌و ناوانە دڵخۆش نە‌بوو، بە‌ئازایی و دە‌ست‌وبردی خۆ‌ی پشت توند‌بوو؛ بە‌لە‌ن ناوبانگیشی زۆری کۆ‌مە‌گی کرد‌بوو، هیتز و قووە‌تی پەیدا کردن چاکی دە‌ست‌گرت. لە هەر‌لایێکە‌وه لە‌سە‌ری خە‌ی‌و‌نە‌وه. گە‌لیتک چاوی لە زیاد‌کردنی مۆ‌لک بوو؛ بو‌فرە‌یی زۆر دە‌کۆ‌شا.

کوران‌ی بوویه کە «بە‌غدا» یان گرت. لە تە‌ئریخی ۳۶۴ دا چووه سەر ماردین، گرتی و لە‌شکرێکی زۆری برده سەر مووسل. بە‌ختیاری کوری بوویه دە‌ورە‌ی مووسلی دا‌بوو.

مە‌لیک شوجاع لە‌گە‌ڵ بە‌ختیار شە‌ریکی خۆ‌ینا‌وییان کە‌وته نیتوانی؛ شە‌ر کە‌وته گە‌رە‌کی غە‌ربی شیمالییە‌وه.

تە‌ع‌لە‌بی حە‌مدانی دا‌وای مام‌لە‌تی لی کرد. لەبەر زۆری دۆ‌ژمن گە‌رانی‌ه‌وی بە‌مە‌سلە‌حە‌ت زانی؛ بە‌سەر قە‌لا و جی‌گایانی کوردستاندا گە‌راوه. هیتندیکی لە‌هە‌کاری گرت و چوونه سەر «کا‌وا» ش کە بە «داردە‌مشت» ناسراوه. لە ئە‌حوالی می‌ژیدا لە‌جنووبی دە‌رباچە‌ی واندە‌هە‌لکە‌وتوو. گرتی و چووه سەر قە‌لای وان. لە پاش ۳ مانگ دە‌ورە‌دانی، گرتی. ئە‌وه بو‌ کوردان بوو بە‌بە‌لندیە‌کی تە‌وا‌و؛ چونکە لە دە‌ست ئە‌رمە‌نیاندا بوو، ئە‌وانیشیان لە نیتوانی وە‌دەرنا. لە پاش رێک‌خستنی حکوومە‌ت، سە‌عید و دە‌وله‌ی برای کردە حاکم لە قە‌لای واندە‌و گە‌رانی‌ه‌وه و چوونه ئە‌ردیش.

تە‌ماشای چلۆنی گە‌رانی شاری کرد. پتووستیە‌کی کە بە‌رە‌عیە‌ت و دە‌ولە‌ت لازم بوو، بو‌ی جی‌بە‌جی کردن. حوسینی برای ناونا شە‌رە‌ف‌ودە‌وله. مودە‌تێکی بو‌ئاسوودە‌گی لە‌ویدا دانیش‌ت.

لە سالی ۳۶۶ دا گە‌راوه دیاربە‌کر. خاکی کوردستانی لە‌ژێر پە‌نجە‌ی هیتندیک سە‌رکێشانی حە‌مدانی و کوری بوویه و ئە‌رمە‌ن دە‌رخست و هە‌مووی خستە ژێر فەرمانی

تیگه‌یشت. هه‌موو چتیکێ به‌ته‌جره‌به ده‌خوارد و ده‌ست و پیوه‌ندی خۆی تیگه‌یان‌دبوو. عه‌ز‌دولده‌وله‌ی به‌په‌نه‌هانی ئومه‌را و سه‌روکانی خۆی راسپاردن که بۆتان هه‌لکه‌موت بیکوژن. به‌لان مه‌یدانی فیلی که‌م بوو.

شاباز که‌ شه‌وی به‌سه‌رداهات چاوی له‌ نۆکه‌رانی خۆی داگرت و به‌گورجی خۆیان سازکرد. به‌سێ ته‌پله‌ و نه‌قاره‌ له‌ مووسل ده‌رکه‌وتن. چوونه‌سه‌رژه‌نگار (شنگال) و گرتیان و خۆیان تیدا دامه‌زراند و زوو پیاوانی ناره‌ه‌ نویسیین و په‌ها و ئه‌و نزیکانه‌ هه‌تا له‌شکر خپکه‌نه‌وه. عه‌ز‌دولده‌وله‌ که‌ ئه‌وه‌ی بیست، گه‌لێکی ترسی لێ په‌یدا‌بوو.

شاباز قاقه‌زی مامله‌تی بو‌نارد و گوتی: «به‌شه‌رتی ژه‌نگار بدا به‌من له‌گه‌ل ده‌وروپشتی ده‌ستی لێ هه‌لده‌گرم». عه‌ز‌دولده‌وله‌ ده‌ستی له‌ ژه‌نگار به‌ردا، گریه‌کانی به‌دریته‌وه‌. باز ناردی به‌چاکی و خرمه‌ت و پیاوه‌تی ئه‌بووه‌فا و کوری عه‌ز‌دولده‌وله‌ی بو‌مووسل به‌رێ کردنه‌وه.

مه‌رجی مامله‌ت‌بان له‌ سالی ٣٦٨ ی مانگی موچه‌رهم تا چوار سالان بوو؛ له‌سه‌ر ئه‌مه‌ هه‌ردوو‌ک لایان پێک شاد بوون.

شاباز که‌ ئه‌و مامله‌ته‌ی کرد، له‌گه‌ل کوردستانی ئاوربایه‌گان و ده‌وله‌تی هه‌دوبان و ئه‌میری هه‌ولیری بناغه‌ی دو‌ستایه‌تی رێک‌خست.

شا ئیبراهیمی کوری مه‌رزهبان پاشای ئاوربایه‌گان گرتی بیکه‌تی له‌گه‌ل گرتا.

شاباز که‌ له‌ هه‌ر چوار که‌ناری خۆی ئه‌مین بوو، له‌گه‌ل ئاوابی خاک و کیشوهری خه‌ریک بوو. قه‌لای دیاره‌کری دروست کرد و دیوارێکی به‌هه‌ر چوار ده‌وره‌ی شاردا کیشا به‌«بورگ» (برج) ان‌توندی کرد، له‌ «فیک» دا، کوتادژ (قه‌لا) یه‌ک هه‌بوو له‌ بنچینه‌وه تازهی کرده‌وه.

دژی ماردین چهند جیگایێکی لێ رووخابوو؛ دروستی کرده‌وه. له‌ دیاره‌که‌رتدا مزگه‌وتی‌کی زۆرچاکی به‌دوو مناره‌وه دامه‌زراند و ناوی نا‌شوج‌عی. قه‌لای «میفاروقه‌ین» ی له‌سه‌ردا دروست کرد. تا مووده‌تی سێ سالان له‌گه‌ل ئاوه‌دانی و دروستکردن خه‌ریک بوو. له‌ چیا‌ی جزیره‌دا گه‌لێکی دژ و جیگایانی توندی دامه‌زراند. بو‌گرتنی مووسل و خاکی عیراق ئاماده‌یی ده‌کرد و له‌شکر و قو‌شه‌نی ساز ده‌کرد و چاره‌روانی ته‌واوبوونی وه‌ختی مامله‌تی بوو. رۆژ به‌رۆژ قووه‌ت و له‌شکری پی‌یوستی دنا‌رده‌ نویسیین و ژه‌نگار و خاپوور. له‌ سالی ٣٧٢ دا به‌ته‌واوی وه‌خت خه‌لاس بوو.

عه ز د ولد د دهوله مرد. شاباز ئه مهی به ده رفعت زانی، ناردی له هه موو لاییکه وه له شکرې به راوکرد و ژهنگاری کرده له شکرېه.

سه مساموده وهی کورې عه ز د ولد د دهوله که ئه مهی بیست، گه لیکې ترس لئ په یدابوو. به ئه بی سه عد بارامدا له شکرېکی زور قورسی نارد ه سهر شاباز.

له سنووری ژهنگاردا هه ردووک لا به رامبه ری یه کتری له شکرېان پراگرت. به ئه ودل هه لمت سه عد بارام شکاو پرووی له هه لاتن کرد. له شکرې باز که و تنه سهریان تا نزیکی مووسل یان کردن. بارام خوئی کوتا نیو شار ه وه. له شکرې شاباز له دوو سه عاتیکې مووسلدا هه لیدا، بو ماندوو حه سانه وهی سوپاهی.

ئه هالی مووسل به تکا کردن ده رکه و تنه ده ره وه و له بهر شاباز پارانه وه که موئه تیان بدا به مه رجی سی مانگان شاری ته سلیم کهن، هه ردووک لا له سه ر ئه وه پراوه ستان. سه مساموده وه که ئه شو شکانه ی بیست، سوپاهیکی بیژماری به راو کرد و له ژیر فه رمانی ئه بو قاسم سه عیدی کورې حاجبدا له خاکی سوړانه وهی ناردیه سه ر خاکی باز. له هه ولیره وه به جیا یاندا هیندیک ئومه رایانی کوردستانیان هه لڅه له تاند. له هه کاریبه وه بو سه ر وان خشان.

شا که ئه وهی بیست، ئه میر عه لی کورې پشتووی ختوی دژی فیک، له سه ر له شکرې مووسل دانا و بو خوئی چوه شاری «کاواش» (دارده هشت). له مانگی جه مادی یه کدا له جیگایه کی که به «بیا جالیا» دناسرئ، ړیگای به سه عیدی کورې حاجیب گرت و له پاش گه لیک له ده یله میان کوژتن و تالان و مالیکې زور، له شکرېکی زوری به دیل گرت.

سه عید هه لات و به هه زار ده رده سه ری خوئی پژگار کرد. له گه لیک جیگایاندا به شه و دکه و ته ری، هه تا خوئی گه یانده وه مووسل. شاباز ئه ئو ئیخسیرانه ی ناردنه ئه ردیش و بو خویان گه رانه وه دیار به کر. به مه شی هینده ی دیکه ناوبانگی په یدا کرد.

ئه هالی مووسل به دل حه زیان ده کرد که شار بکه و یته ده ست کوردانی شاباز. له میژبوو به ئا واته وه بوون له ده ست زولمی ئومه رایانی ده یله م پژگار بن.

باز که هاته دیار به کر، له مانگی شه عباندا بوو، په مه زانی به ئاسوده یی به سه ربرد. پژژی چواره می جیژن بو ژهنگار چوو. قاقه زی له ئه هالی نووسی و دلخوشتی دانه وه و گوتی: «هه رچه ند حکومه تی بوویه ش کوردن و له ئیمه ن، به لان له شکر و ئومه رای سوپاهی، گه لیکیان له تورکانی ده یله من. ئیمه هه ر میلله تیکین، هه ر من له تورکمانان

چاکترم بۆ ئېتوه...» و گەلێکی پەند دا دان.

هەموو ئەهالی لەبەرئەمە بەهەموو گەورە و سەرۆکانیانەوه بەربونە بێر و ئەندێشەکردنەوه. ئەمەیان بەمەسلەحەت زانی کە پادشای خۆیان بیت، نەوێک بیانیتک. بەکۆمەڵە دەستبردیان کرد و دەیلەمییان هەموو دەرکردن و جواپیان نارد بۆ شاباز. شاباز بەلەشکر و هێزەوه لە ۱۰ ی مانگی سەفەری سالی ۳۷۳ دا بەشادی و خوشییەوه چوو و نێو شاری مووسڵ و هەموو دەرووشتی قایم کرد و حکوومەتی تێدا پتکخست و خۆی وەخرکرد کە بچیتە سەر بەغدا و دەیلەمییان لەوێش دەرخوا. ناردیە کوردستان، لە هەموو کەناری دەولەتییهوه لەشکری براروکرد و بەچاکی مووسڵی پتکویتک کرد. گەلێکی داد و بەخشین و پیاوێتی نیشانی ئەهالی دا. دەزگای دادخوازی لەسەر هەمووان کردەوه. پەردە بەر دەرگای بۆ هەموو ئەهالی هەلدرابوووه. فەقیر و بێدەست و کەوتوانی بەبەخشیش دایین تێرکردبوون. میهرهانی و دلخۆشی دانەوه و زمانی خوشی دلی عاله می جەلب کردبوو. مزگەوت و عیبادەتخانایێکی زۆری ئاواکردنەوه. لە مەجلیسیدا عولەما و زانا و پێشکەوتوو و سەرۆکی ئەهالی تێدا دادەنیشان.

لە سالی ۳۷۴ دا بەر بەبەغدا خشا. لە نزیک تکریت سەمسامودەوله لەشکرێکی زلی لە ژێر فەرمانی زیار شەهرا کوبەدا ناردە بەرامبەری شاباز. لە پاش گەلێک کوژتار زیار هەلات و تەواوی گرانباری و ئەسبابی شەریان بەجیهیشت و خۆی کوتا تکریتەوه. لەشکری کوردان تالانیکی زۆریان دەست کەوت و لەشکرێکی بێژماریان لە زیار بەدیل گرت و کەوتنە سەریان و دەورە ی تگریان دا.

خەلیفە لە بەغداوه هیندیک زانیانی بۆ ئیسلاحی هەردووک لایان ناردە خزمەت شا. شاباز لەبەر فەرمايشی خەلیفە بەمە رازی بوو کە کۆری بووێ دەست لە مووسڵ بەردات. ئەوێان کردە مەرج و سنووری مولکیان کردە نزیک تگریت.

کە زیار دووچاری ئەو شکستەیه بوو، زۆری لێ دلگیربوو. یەکیکی لە لەشکرانی خۆی باتینی (باطنی) کە لە فیلکردندا زۆر بەکار بوو، ناردیە مووسڵ کە بەجۆرێکی دەستی کەوت بەر بکوژیت. ئەویش لە تگریت دەرکەوت.

کە باز بۆراوکردن لە شار دەرچوو، بوو، لە یەک دوو سەعاتێکی مووسڵدا چادریان بۆ هەلدا، ئەو باتینییه پەنای [پێ] برد. هەرچۆنێک بوو شەوی ئەنێو چادردا شیرێکی داھینای، لە ترسی گرتنی هەمان بەلیدانی شیرەکە لە چادر دەرکەوت. [پیتی وابوو] کە

کوشتی؛ به‌لآن شیرە که له لینگى باز که وتبوو. زوو خۆى گەيانده ئەو پیاوه. پاسەوان پێیان زانی و ئەو پیاوهیان گرت و پارچه پارچهیان کرد.

باز برینی ئەوەنده کاریگەر نەبوو که له کار بکه‌ویت؛ به‌لآن شەش مانگ بەدەرمان کردنیەوه خەریک بوو، تا خوا شیفای دا و چاک بووه‌وه.

له سالی ٣٧٧ دا شەرفوددەوله‌ی بوویه -که حوکمداری به‌غدا بوو- لەژێر ئەمری ئەبونه‌سر خواشاده لەشکرێکی زۆری ناردە سەریان، هەموو عەرەبی بەنی عوقەیل و بەنی نومه‌یر بوون.

باز بۆیان دەرکه‌وت. له پاش شەڕ و کوشتاریکی زۆر پەڕتیشانی کردن و هەلاتن. خواشاده قاقەزێکی له شەرفوددەوله نووسی که چلۆنی ئیمه و سەربهورمان پەڕتیشانی و شکان بوو.

شەرفوددەوله لەشکرێکی قورسی له عەرەبی دیکه بۆ خپرکەرەوه، له ئینتیهای سالی ٣٧٨ دا هاته سەر خاکی مووسڵ. شا «تەلیعه‌تووه‌وله‌ی» برای ناردە پێش دوژمن، له پاش کوشتاریکی زۆر تەلیعه‌ت شەهید کرا؛ به‌لآن سەردارانێ کوردان شاردیانەوه. لەسەر شەڕکردن راوه‌ستان تاکو دوژمنیان شکاند و بەشادی و تالانیکی زۆرەوه گەڕانەوه مووسڵ. له سالی ٣٧٩ دا هیندیک فیتنه که‌وته نێو کورانی دەیله‌مه‌وه و شەرفوددەوله مرد. چەند کورپێکی هەمدان له سووریدا بەسەریان دەبرد، هاتن و گەلیکیان لەشکر له عەرەبی عوقەیلی و نومه‌یر گرد کردەوه که بێنه سەر مووسڵ.

بەخت یاری نەکردن و هەلاتن و پەنایان بۆ محەمه‌دی کورپ موسەیه‌ب، ئەمیری بەنی عوقەیل برد تا کۆمه‌گیان بکات.

ئەهالی مووسڵ بەپەنھانی له‌گەڵ ئەبوتاهیری هەمدانی رێک که‌وتن و محەمه‌د ئیبنی موسەیه‌ب، شێخی عەشیرەتی عوقەیل پێکه‌وه مەرجیان کرد که مووسڵ له باز وەرگرێنەوه. مووسڵ و دەوروپشتی بۆ کورپ هەمدان بێ و نوسیبین و جزیره بۆ کورپ موسەیه‌ب بێ. لەسەر ئەوه هەردوو لایان له‌گەڵ مووسڵ رێک که‌وتن. کورپ هەمدان له رۆژەلاتەوه چووه سەر مووسڵ.

شاباز بۆیان دەرکه‌وت؛ ئەهالی له ژووره‌وه دەستیان بەسەرکێشی کرد. لەشکری کوردان له‌گەڵ عەرەبان بەشەڕ هاتن. گەلیکیان له کورپ هەمدان کوژت. بۆ تەرەفی رۆژئاوای شار هەلاتن، لەشکری کوردان که‌وتنه سەریان، مووسڵ دەروازه‌ی رۆژئاوایان له کورپ

موسه یه بی عوقه یل کرده و له پشته وه شیریان له کوردان نا.

مودده ی ۱۰ رۆژان کورد که وتنه نیتوانی ئه هالی شاری و کوری موسه یه ب و کوری
حه مدانه وه، لهو شه ره دا باز له مهیدانی کوشتاریدا ئه سپی سه رسمی برد و له سه ر زین
هه لدیرا. له ۲۰ جه مادی ۲۰۳۸۰ دا کۆچی دوا یی فهرموو.

له شکری کوردان که ته ماشایان کرد بی پادشا مانه وه و نه یانزانی چ به سه ر شاباز هات،
که وتبونه نیتوانی ئا و ره وه. نه رینگای گه رانه وه ی شار و نه چوونی چیا یان هه بوو.
به ناچاری شکسته ی تیکه وت و مووسلایان به ردا و گه رانه وه دیاره کر.

عه لی خوشکه زای باز که ئه میری کوردانی پشیوی بوو، له فنیک دوو فرسه خپک له
جزیره دوو ر داده نیشن، لهو شه ره دا ئه میری نو سیب ی و ژه نگاریو، نه یه یشت ئه و قوه ته
بلا و بیته وه، هه مووی خسته ژیر فهرمانی خو یه وه.

له شکری حه مدانی که به وه سه رکه وتن، له نیو کوژرا و اندا لاشه ی شابازیان دۆزی به وه و
بردیانه مووسل و له خانووی حکومه تدا به مردووی به داریاندا کرد. چند رۆژ تیک
به داره وه ما. به لان ئه هالی مووسل گو تیان درۆیه ئه وه مه لیک شو جاع باز نییه، پیاو تکی
وا ئازا... به لام ئاگادار نه بوون له مه که قه زاقه دهر کومه گی... کردبوو، نه کو هه رگیز... له
پاش چند رۆژان ئه هالی لاشه که یان به ئی حترامه وه له داره که کرده وه و بردیان نا ژتیا ن.

عه لی کوری باز له مادی ۳۸۱ تا ۴۰۳ هـ

که مه لیک شو جاع باز وه فاتی فهرموو، مه لیک عه لی دووباره به ناوی دوش تیک بناغه ی
حوکمداری خو ی دامه زرانده وه و ته وای قوه وت و له شکری خالی خسته ژیر فهرمانه وه،
هه موو ئومه را و سه ردارانی شی له سه ر وه خپوون، پیاو تکی ئازا و کارین و ره شید و راست
و به میهره بان بوو، ته وای کوردانی تکی ئه و خاکه ی که له ژیر ده و له تی شو جاع دوش تیک
بازدا بوون، بی نیگه رانی پشتیا ن گرت. له هه موو لای تکه وه بو ی هاتنه خزمه تی و دیاری
و پیشکه شییا ن هیتا.

له مانگی شه و الدا کورانی حه مدانی به له شکری تکی زۆر و بی حیسابه وه به تالان و
کوژتار و... که وتنه نیو کورد ستانه وه. هه ر جیگه ی تکی گه یشتنی له بنچینه یان ده ره ینا.
زولم و جه و و درنده یی و شه ریه یان له قانونی به شه ریه تدا تیه پرا ند. له ژیر حوکمداری
عه بدو له لای کوری حه مدانیدا هیچ نه ما که به سه ر ره عیه ت و بیده ست و ژن و مندالان
نه یکه ن. ئه وه ی ئه و ان به میله ته ی مه زلوو میا ن کرد، فه ر ه نگ و چه لیپا ن به سه ر

موسلمانانیا نندا نه هیتا بوو .

نه میر عه لی له میافاروقینه وه له شکرې به راو کړدبوو هیندیک چلونی نیوانی ریکده خست. له یه کی مانگی زیلقه عده دا نه میر عه لی به قوه دتیکې زیاده وه چونه پیش دوژمن. له پاش کوشتار و پهریشانی دوژمن، عه بدوللای کورې حه مدانی به دهستی کوردان ئیخسیر کرا. نه و سهرکه وتنه بو میر عه لی سهر به رزیبکی ته وای به خشی، گه لیکې تالان و نه سباب دهست کهوت و دوژمنی له بهر یه که له توکو ت کردن.

له دواي نه و سهرکه وتنه بلندی و بهرزیبه، به ئیخترامه وه عه بدوللای کورې حه مدانی به را و ناردیه وه مووسل.

نه بوتاهیری حه مدانی گه لیک له عه بدوللای برای توندبوو که چو ن گیران. عه بدوللا پالنه وانی و نازیه تی میر عه لی بو گتیراوه و پتی گوت چاکتر وایه له گه ل میر عه لی دوستیک ماملت بکری ت. عه بدوللا بو نه وه کو شا.

نه بوتاهیر له شه رکردندا چی بوو، هه موو پتوبستیکی شه ری حازر کرد. له ۱۱ ی سه فهری سالی ۳۸۱ دا له شکریان کرده دوو قول و بو چونه سهر خاکی کوردستان ناماده بوون.

میر عه لی بو بهرام به ریان له دیار به کر درکهوت و له نزیک ژهنگار گه یشته له شکرې دووبرایانی کورې حه مدانی. هه ردوولا له شکریان راگرت و لیکیان دا، گه لیک له کورانی حه مدانی کوژران و عه بدوللا به دیل گیرا و تاهیر بو سووریا هه لات. ته وای له شکریان له دهست میر عه لیدا ئیخسیر کران، مال و نالات و چتمه کی له شکر و دانه ویله ییکی زور کهوته ژیر دهستی میر عه لیه وه و عه بدوللاشی ناردده دیار به کر و به نه زیهت و ناسازیکی زور توند خستیه به ندیخانه وه.

ههر به و سهرکه وتنه رانه وه ستا و بهر به مووسل چوون. له سالی بیتراودا - ۸ ره بیعی یه ک- چونه نیو مووسله وه. له ویدا دستی به داد و عه دل و سه خا و که رهم کرد و ناوی خزی نا پادشا و جاری ده ولت و ئیستیقلال و نازادی و سککه ی به ناوی خزی لندا.

له مانگی جه مادی یه کدا محه مه دی کورې موسه یه ب چونه سهر نوسیتین. میر عه لی له شکرې هه ناردده سهری، شه ریکې شیر ئاسایان له گه ل عه ربه بان کرد. بیتجگه له محه مه د عوقه یلی نه بی رزگار بوو، پیاویتیکی به ساغی له دهست کوردان دهرنه چوون و هه موویان کوشتن. میر عه لی شا که چلونی ده ولته تی له مووسلدا ریکه خست، نه رددشیری کورې

هورمز که به کییک بوو له نومه رایانی له شکری، به تاییه تی له سهر مووسلی دانا و گه رانه وه دیار به کر.

پادشای میسر چند مه لایکی به دیاری و حتی چاکه وه نارد خزمهت علی شا بو تکا کردنی بهردانی عه بدوللای کوری حه مدانی. علی شا بو دلخوشی پادشای میسر، عه بدوللای بهردا، بهو مهرجهی که له خاکی کوردستانیدا نه مینی و نه چیتته وه عیراقیش و له گه ل عوله مایه کانی ناردیه حه له ب.

موقه لید کوری عوقه یلی شیخی عه شیره تی عه رب له تهره ف نو سیبینه وه به له شکریکی زۆردوه و به کۆمه گی به هائوده وه لی بوویه چونه سهر علی شا. وه کو محه مه د به نده خزی نه گرت و شکا و بو کۆمه گی ناردیه کن به هائوده وه له. به لان له ده وروپشتی خاپوور و نو سیبین و نهو جیگا یانه له راوړووت کردن رانه ده وه ستان و له شیوه ی ریگریدا له که ناری فوراندا ده ژیان.

علی شا له تهره ف خه لیفه ی عه باسیانه وه فه خرو دده وه لیان ناو برد. له سالی ۳۹۲ دا هر به و جوړه به داد و ره شیدی و نازایی ده ژیان. تا له سالی ۳۹۴ دا له گه ل کورانی بوویه ریچ که وتن و خوتبه یان له سهر مینه ران به ناوی خه لیفه ی قادر عه باسی و به ناوی فه خرو دده وه له میسر علی شا خوتند راوه.

له سالی ۴۰۳ دا شهره فودده وه لی کوری بوویه گه لیکی حه ز له فه خرو دده وه له ده کرد و هیندیک عه ربه ی به نوئه سه د و نه میریکی عه ربه ی به قراوش مه شهوور له سنو راندا راوړووتیان ده کرد. به کۆمه گی شهره فودده وه لی بوویه و فه خرو دده وه لی پادشای دیار به کر چونه سهر نهو عه ربه بانه و له نیوه شه ودا شه وی جومعه ی ۱۱ ی سه فهر، فه خرو دده وه له چادردا کوژرا؛ کهس نه یزانی کت بوو. له شکری کوردان کشانه وه و مووسلیان بهردا و گه رانه وه دیار به کر.

نه حمه دی کوری مهروانی برای نه میر شاعه لی وه لبعه هد بوو، به گورجی له نه وه لی ره بیعی دو وه مدا، دهستی به سهر خاکی خویندا کیشا و گه لیک دلی نه هالی و سهر دار و سهر کو مارانی راگرتبوو، هیچ که سیک به به راوه ژووی نهو نه بزووتنه وه. زۆرچاک له سهر تهخت دانیشته.

ئەحمەدى نەسروددەولە لە ۴۳۰ تا ۴۵۳ هـ

کە عەلى فەخروددەولەى بىر شەھىد کرا - ھەرەك لە پىشدا گوتان - ئەحمەد نەسروددەولە لە دياربەكریدا وەلىعەھد بوو؛ دەستی بەسەر ھەموو مۆلك و دەولەت و خاكى عەلى كىشا و ئالای يىكەتای بەرزكرد، سىككە و خوتبەى بەناوى خۆى و قادرى خەلىفەى عەباسى لىدا و خوتىندىوھ. دەرگای داد و ڕەعیەتپەرورەى لەسەر ئەھالى كەردوھ. بەچاكە و نەوازش دلى ھەموو ژێردەستان و ئومەرايانى كىشا بونە لای خۆى و خۆشى پى خۆشەويست كەرد. زۆر ئازا و بەتەگبىر و تىگەبىشتوو بوو، پىوانى سوپاھى زۆر خۆشەويست. لەگەڵ خولەفاى عەباسىيان و كورانى بووبە ئاشتى و دۆستايەتییەكى زۆرى ھىنا پىشەوھ. ھەموو دۆست و دوژمنىكى بەخۆشى دەلاواندەوھ، واى نەدەكەد كە ھىچ ھاودەرئوسىتییەكى دەنگى لى دەرکەوت، زۆرى ھەز لە ھىشمەت و جىگا و سەلتەنەت دەكەرد. دەلىن ھەمىشە ۳۰۰ جارىھى نایاب و جوانى لە سەراى ھۆكۆمەتیدا ھەبوو. لەگەڵ كەیف و شادى و بەخشىش و پىاوەتى خەرىك بوو. زۆر خۆى لە خوتىن ڕژاندن دەپاراست. خزمەتى دىنى زۆر كەرد. مەزگەوتانى ئاوەدان دەكەرد و مەلا و عولەمايانى لە مەجلىس دادەنا و چاكە و دەستگىرى دەكەرد. لە سالى ۴۱۰ دا سەفیرىكى دەولەتى كوردستان، دوشتىك ناردە ئەستەنبول كە دەولەتى رۆم و سەفیرىكىشى ناردە مىسر كە سولتانى مىسر و سەفیرىكىشى ناردە بەغدا كە خەلىفەى عەباسىيان. ئەمىر سلىمانى كورى كەردە وەلىعەھدى خۆى لەسەر جىزىرە و بۆتانى دانا و بۆ خۆشى لە مەسافاروقىندا كۆشك و باڵەخانە و دىوانى دروست كەردبوو. گەلىك جاران دەچوو دياربەكر و نەزىكى مانگىكى لى دادەنىشت و دەچوو وان و ئەردىش و خەلات و دەگەراوھ.

لە سالى ۴۰۸ دا خەلىفە قادر، بەنەسروددەولەى لەقەب لىنا.

لە سالى ۴۲۹ فیتنەى توركمانانى غەز كەوتە نىئوئاسىاوە و بەسەر كوردستانى ئاورىابەگاندا ھاتن و دەولەتى ھەزبانىيان پەرىشان كەرد و مەراغە كە پايتەختى كوردستانى ھەزبانى بوو وىرانىان كەرد، لەژىر فەرمانى گوگناش و مەنسوررا روىان لە كوردستانى ھەكارى كەرد و گەلىكىيان كورد كوژت و زۆریان ئەتك و سووكى بەسەر نامووسى روى داپۆشراواندا ھىنا.

كوردەكانى ھەكارى ھەموو مال و خانوىان بەردا و روىان كەردە چىيان و خۆيان لە دژ (قەلا) ياندا قايم كەرد.

ئەحمەدشا نەسروددەولە بەیەکتیک لە وەزەرەیانیدا قاقەزیکى لە ئۆرتوغرولى سەلجوقى نووسىيە. بەغدا، رەزالەت و وەحشەتى تورکمانانى پىچ راگەياندا، لەويدا دەلى: لەو تەغەروزاتەى کە تورکمانان کردوویانە دەستیان لى هەلناگرم. لە پاش ناردنى ئەو بەهەموو کوردەوارى راگەياندا و خۆيان خپرکەدووە و هەلمەتیان برده سەر تورکمانانى غەز. ۱۷۰۰ کەسیان لى کوژتن و ۷ ئومەرا و ۱۰۰ سەرکۆمارى تورکمانانیا بەدیل گرت. ئەواوى چتمەک و چەک و جلیان لى تالان کردن. کۆمەلەى تورکمانانیا بەلاوکردەووە. ولاغى سواری و بارەبەریان پىچ نەهیشتن و هەموویان لى گرتن.

هیندیك لەغەزى دیکە لەسەر بلاویووەکان وەخپوون و خۆيان خزاندهووە زۆزان. لە سالى ۴۳ دا گوندی بازیدی حەسەنیهیان لە رۆژەهلانى جزیره و بۆتانهووە تالان کرد و گوندانیا سوتاندا.

میر سلیمانى کورى نەسروددەولە کە حاکمى خاكى جزیر و بۆتان و چیاى زۆزان بوو، لەگەل مەنسورى ئەمیری غەز کەوتە سەروبهندی ماملەتەو کە بەئاسوودەکى لە خاكى کوردستان دەرکەون.

ئەمیر مەنسور قایل بوو بەمەرجى ئەم زستانە لەوئى دانیشن و لە بەهاریدا روو بکەنە شام و برۆن.

کە ماملەتى میر سلیمان لەگەل غەزبان پىک کەوت، میوانىکى زۆر گەورەى دامەزراندبوو. سەرۆک و ئومەرایانى غەز لەگەل سەردارى گەورەیان مەنسور کە هەمووى هینانە نیتوژوورەو، میر سلیمان بەلەشکرى خۆى چواردەورى گرتن و دەست و پىتى هەمووانى گرتدان و خستنیە نیتو زیندانەووە. غەزەکانى دیکەش -کە لەناو کوردستاندا بوون- هەموویان بەرەو شام و مووسل هەلانتن و میر سلیمان وە دوویان کەوت و کوژتاریکى لە ژمارە بەدەرى لیکردن و شیرى تیتان، هەتا لە هەموو خاكى خۆى دوورخستنهووە. لە پاشان ئومەراکانیشى لە سنورى خۆى وەدەرخستن و بەربدان، بەلان گەلیکى تالان و مالى لیگرتن.

کوردانى بشنۆی لە خاكى خۆياندا دیسان دەستیان بەکوژتینان کردن و بۆ سەر مووسلیان لى خوړین و گەلیکیان مال و چەک و ئەسپ و چوارپىیان لى گرتن.

لە سالى ۴۳۶ دا نەسروددەولە دوشتيك ئەمرى بەعیسکانى ئەمیری کورى حەمید کە حاکمى «عقرە» (ئاكرى) بوو کرد کە بۆ سەر مووسل بخشییت و قەراوشى عەرەب لە مووسل دەرکات.

قەراوش که تەماشای کرد ناتوانی بەرامبەری ئەمیر عیسکان بکا، بەپەنھانی چەند پیاویکی چاپلوسی ناردە کن ئەمیر حەسەنی مووشکی ھەزبانی ختوی قەلای ھەولیر کہ لەگەڵ ئەمیر عیسکان بەشەر وەرە، ئاکری و جزیرە و زاخۆت بۆ دەخەمە سەر ھەولیر. بەدەسیسە و فیتنە بلندی کرد ھەتا ھیزی حکومەتی دوشتیکی پتی بشکینی؛ چونکو زۆری ترس ھەبوو، ئەو دوو ئەمیرە کوردانە ی بەگژی یە کدا کردن.

لەو دەمدا مەلیک عەزیزی بوویە لە دەست مەلیک مالیچار و کورانی بوویە پەنای بۆ نەسروددەولە ی دوشتیک برد. بەو ھەش ئەمەندە ی دیکە دەولەتی دوشتیک قووەتی پەیدا کرد و پیاوی لەشکری زیاد کرد و گەلیکیان کۆمەگی ناردە کن ئەمیر عیسکان.

قەراوش کہ ئەو ی زانی زیادتری کۆمەگی ئەمیر حەسەنی مووشکی کرد؛ بەلان بەسەر قەراوش داھات و ھەموو عەرەبێکی لی دگیریوو و لە دەورپشتی کشانەو و لە ھەموو لاییکەو سەرکیشیان لی کرد.

زەعیموددەولە برای قەراوش لەگەڵ برازای قوڕەیشی کور ی بەدرانی کور ی موقەلید لیتیان بوو بەشەر و کوشتار و قوڕەیش سەرکەوت و زەعیموددەولە ھەلات و پەنای بۆ ئەمیر سلیمانی دوشتیک برد.

سەسروددەولە لە میژبوو لە کەلین دەگەرا کہ تۆلە ی خۆیان لە قەراوش بکەنەو و زوو ئەمری بە ئەمیر سلیمانی کور ی و ئەمیر عیسکانی ئاکری دا کہ لەشکریکی زۆر خرکەنەو و بچنە سەر مووسل گورج بە لەشکریکی قورسەو ھەستا و چوونە سەر مووسل.

قەراوش بۆیان دەرکەوت. فرسە خێک لە دووری شار بەگژی یە کدا چوون. گەلیک لە عەرەبان بەکوژت چوون و قەراوش لە دەست ئەمیر سلیماندا دیل بوو و تەسلیم بە زەعیموددەولە یان کرد.

زەعیموددەولە کہ تەماشای کرد دۆژمنی -کہ کوردن- قووەتیان پەیدا کردووە، ترسا کہ مووسلی لە دەست دەرکەوێت؛ بەگورجی مەملەکەتی داو بە قەراوش و بەریدا و ناردیەو مووسل.

کورد کہ ئەو یان زانی، ئەمیر سلیمان زۆری پیتی دگیریبون، بەلان تەواوی ئەسیرانیان لەگەڵ خۆیان برد و گەرانەو خاکی دوشتیک و گەلیکیان مال و چەک و تالان دەست کەوت.

لەپێشدا باسکرا کہ مەلیک عەزیزی کور ی بوویە پەنای بۆ نەسروددەولە برد، گەلیکیان

ئىحترام گرت و سەرايىكى تايىبەتيان بۆچۆلكرد و ھەموو خزمەتتىكى لە دەولەتى كوردانەوۈە درايتى. مەلىك عەزىز پارچە ياقووتتىكى زۆر گەورە و بەقىمەتى پىت بوو، نەسروددەولە بە ۱۰۰ ھەزار دىنارى لى كىرىبوو؛ لەسالى ۴۵۱ دا بەديارى نارديه كن سولتان توغروول بەگى سەلجوقى.

ئەو سولتانە جوابى لى نارد: بەچ جۆرىكى دەتوانم سوپاسى بەجىيىنم، ئەوئندە دەلېم تا من لە بەغدا سولتان بىم، ھەر كۆمەگىكم لى بخوازىت مەرجى لەگەل دەكەم كە كورتايەتى نەنوئىم».

نەسرود دەولە لەسالى ۳۵۴ دا و لە مانگى زىلحەجەدا مرد.

سليمان نەسرەتوددەولەى كورى نەسروددەولە لە سالى ۴۵۳ تا ۴۷۵

كە شا ئەحمەد نەسروددەولە مرد، ئەمىر سليمان لەسەر تەختى باوكى دانىشت و دابودەستوورى باوكى گرت؛ بەلان پايتەختى بىرە ميافارقین و دياربەكرى دا بەسەعبىدى براى. زۆر بەچاكى حوكمداريان دەكرد و بۆلابردنى دوزمن دەكۆشا. لە سالى ۴۶۰ دا سەعبىدى كورى نەسرەتوددەولە لە دياربەكردا وەفات دەفەرموويت. نەسرەتوددەولە ئەويشى خستە ژير حوكمى خۆيان و ھەموو ئومورىكى رېكخست و لە سالى ۵۷۴ دا كۆچى دوايى فەرموو. لە زەمانى ئەودا ھېچ واقىعەيەك نەقەوماو.

مەنسوروددەولەى كورى نەسروددەولە لە سالى ۴۶۵ تا ۴۷۸

كە سەعبىدى كورى نەسروددەولە مرد، بەئەمرى سليمان نەسرەتوددەولە لەسەر دياربەكر دانىشت. كە نەسرەتوددەولە مرد ميراتى ھەردوو برايانى گرت و سىككەى بەناوى خۆى لىدا و خوتبەى بەناوى خەلىفەى فاتىمىيەى مىسر خوتىندەو. ئەو خەبەرە كە بەخەلىفەى بەغدا گەشت، زۆر پىتى عاجز بوو.

لە سالى ۴۷۷ ھ دا خەلىفەى عەبباسى ئەمرى بەفەخروددەولەى نەسر كورى جەھد تەعلەبى كە وەزىرى خەلىفە بوو لەمىژبوو لە كورانى دوشىتىك دلگىرېبوو، لەبەر دەستدرىژى و لىنگدانىيان بۆسەر تەعلەبى ئەمىرى مووسىل، ئەويش لەو بىنەمالەيە بوو. ھەمان كە خەلىفە ئەمرى پىدا لەشكرىكى قورس ھەلگىرى و بچىتە سەر دەولەتى دوشىتىك لە دياربەكر و جزىرەدا و بىگىرىت.

مەنسور دوشىتىك ئەوۈى بىست، داواى كۆمەگى لە ھىندىك دراوسى و ئومەرايانى دەوروپشتى سنوورى كرد.

شهره فوددهوله ی عوقه یلی خیتیوی مووسلّ بو کۆمه گی ئاماده بوو؛ به له شکریتی که ورده وه له پیش کوری جوهریر راوهستان، له پاش کوشتار و شه رکردن مه نسورود دهوله ی دوشتییک له دهست کوری جوهریر هه لات و دهوله تی دوشتییک که وته دهست کوری جوهریر. له سالی (٤٧٨) ی زیلحیجه دا مه نسوروددهوله هه لات و چوه جزیره. که له دهست کوری جههیر دهر باز بوو، له هیندیک قه لایان و جیگایاندا خۆی قایم کرد و هیندیک قوه تی گرد کرده وه و چند قه لاییکی له جزیره و بۆتان و هه کاریدا له دهستداما.

له سالی ٤٨٩ دا هیندیک له شکریتی خیتیوی مووسلّ به قورسی له قه لای جزیره دا دهوریان دا، له پاش ده وردهانی دیواریان کونکرد و چونه ژووره وه. مه نسوروددهوله که وته دهست تورکمان برا پگرمشی سه لجووقی. له سالی ٤٨٩ دا و له مانگی موحه رده دا له ماله جووله که یه ک گرتیان و له به ندیان کرد.

٢٨ مانگ به لیدان شه هیدیان کرد و چوار کوری له پاش به جیما. به لان دهوله تیان ئینقرازی کرد و دواپی هات. ١٣٣ سال به حوکمداریان رابوارد و سککه و خوتبه به ناوی خۆیان بوو.

(به یاری خوا به ندی ییکه م ته واو بوو)

بهندی دووهم

دهوله‌تی هه‌زبانى له ئاوربايه‌گاندا

له سالى ۳۱۰ - ۵۱۱ هـ .

كه ئاوربايه‌گان كه‌وته ژێرده‌ستى عه‌باسيه‌كانه‌وه، عايله‌ى فه‌روخشا له حوكمدارى ده‌ستبان كورت بوو، كه‌وته‌ ژێر ئه‌مرى عه‌باسيه‌يانه‌وه. ئيبراهيمى كورپى محهمه‌دى كورپى بيژهنى كورپى رۆسته‌مى كورپى فه‌زلوون، تازه‌مانى مه‌هدى كه‌وته سه‌روكارى حكوومه‌ت و ره‌شىدى كورپى كرده والى ئاوربايه‌گان.

له سالى ۱۶۴دا ره‌شىد ئيبراهيمى كرده نه‌ديم، له حوكمدارى عه‌زلكرد. كه ره‌شىد بوو به‌خه‌ليفه، ئيبراهيمى له‌گه‌ڵ خۆى برده به‌غدا و كرديه هه‌مه‌كاره‌ى خۆى. له پاش دوو سالان خستيه وه‌زاره‌ته‌وه. له‌وێشدا زۆر بێ‌لندبوو، هه‌موو ئوموورتيكى هارونه ره‌شىدى خسته ژێر په‌نجه‌وه.

كه ره‌شىد مرد، ئيبراهيم له به‌غداوه بۆ ئاوربايه‌گان هه‌لات و له قه‌لاى «چران» له كۆنه «لاغيان» (لاجان)دا خۆى گرته‌وه و كچيكي ئه‌ميرى موتاوى هيتا و له‌و كچه كورپيكي بوو ناوى ليتا «ده‌يسه‌م» ئه‌و كورپه به‌ته‌ربيه‌تيكى شازادانه به‌خێوكرا، به‌هه‌موو جوړه ئاداب و حوكمدارتيك مه‌شقى پێ ده‌كرا. له سالى ۲۸۸هـ دا يوسف ساج له شاره‌زووره‌وه به‌ر به‌ئاوربايه‌گان هجوومى كرد.

ده‌يسه‌م له‌نيو هه‌موو كوردستاندا ناوى كردبوو؛ هه‌موو كه‌سيك بۆ ته‌دبير ده‌هاتنه‌ كنى و ئومه‌را و حوكمدارانى نزىكى مه‌شه‌ورتىيان پێ ده‌كرد. يوسف ساج موحتاج بوو له‌گه‌ڵ ده‌يسه‌م رتيكه‌كويت. پياوى نارده‌ كنى و له‌گه‌ڵ خۆى رتيكه‌خست.

ئهو سه‌له‌شى گه‌لى به‌به‌لا و ناخۆشى بوو. چاو قوولكه و مردن ئه‌وه‌نده بوو، لاشه‌ى پياوان سه‌گ نه‌ى ده‌خوارد.

ده‌يسه‌م به‌گه‌لتيك شرووتان جوابى داوه. يوسف به‌زۆرى كرد و مومكين نه‌بوو به‌پێ ده‌يسه‌م روو له‌و جيگايانه‌ بكا. له سالى ۲۹۶ دا له‌گه‌ڵ ده‌يسه‌م له‌ موباحه‌سه‌دا بوو،

ههتا له سههه نهوه كه هه موو ئوموورى له شكربى له دهست دهسه مدابى، رېتكه وتن و به كۆمه له پرويان كرده ئاوربايه گان.

دهسهه له گهه كوردانى موخابه ره كرد ههه له لايه گيانه وه تاكو ده ربای قه زوئين ته واوى كوردستانى ئاوربايه گان له گهه دهسهه رېتك كه وتن. دهسهه بى نه زبته ئاوربايه گانى خسته ژيتر حوكمه وه تا سالى ۳۰۵هه له گهه يوسف به يتيكه تى حوكمدارى ئاوربايه گان بوون و له و مودده ته دا ته واوى نه هالى كرده ته ره فدارى خوئ. هه رچيه كى بوو ههه دهسهه بوو.

له سالى ۳۰۴دا يوسف له دهست كه وت و كهس نه دهه چوه كنى. له خه لافه تى موخته ديراد «موونيس» ناويكى نوكه رى يوسف ساج ده سي سه يه كى دامه زراند، به ته شوبقى موخته ديري خه ليفه ي به غدا رۆحى هه موو نه هالى ئاوربايه گانى بۆلاى خوئ كيشابوو.

كوردستانى ئاوربايه گان پرووى له پشيوى كرد و جوولانه وه. له سالى ۳۰۵دا «سبك» ي پياوى يوسف ساج زۆرى له موونيس كرد نه و جىگايه ي خسته دهست خوئ. كوردستان نه ونده ي ديكه پرووى له تيكچوون كرد؛ تا سالى ۳۱۰هه كوردستان وه كو گيژده لوكه ي ليهات. ههه له و ساله دا دهسهه فيكرى خوئ خر كرده وه و به هيتزى خوئ ته كانى دا گۆى هونه رى له هه مووان رفاند و به گورجى نه وانى هه موو ده ره دهه ر كردن و خوئ خسته مه يدانه وه؛ سه رى هه موو سه ره قانى نه رمكرد و ده ستى هه موو ده ست دريژانى به رى.

ئىستىقلالى كوردستانى ئاوربايه گان

دهسهه ئالائى يتيكه تاي له كوردستاندا به رزكرد. يوسف له نيو گيانيدا ده ژيا. هه موو ئوموور ههه نه و بوو. يوسف له خوئ گه يشتبوو، به جاريكى ده ستى له هه موو ئوموور يتيكه به ردا؛ هه رچون يتيكه دهسهه رازى بوايه، يوسف ده مى نه ده كرده وه. دهسهه گو شه و قولينچيكيكى كوردستان نه ما نه يگريت و له شكربى به قووه ت و پياوانى دلاوه رى له سهه داده نيته. دونيائى نه مين كرده وه و هه موو نه هالى هيتاوه ژيتر حوكمى خو يه وه. له سالى (۳۱۶هه) دا يوسف مرد. دهسهه بى ره قيب و به رامبه رى بى هاوال ماوه. ده ستى به ته شكيلاتى له شكر و مه ئمووران كرد، ههه كه سيكي له خوئ نزىك و له سهه مه زه هب و ميلله تى خوئ بوو دايده نا. به جاريك به غداى نه ناسى و به ته نها ئالائى كوردستانى بلنكرد. نه رده ويلا (ئاردوييل) ي كرده پايته خت و ده ستى كرد به ريكوييكي له شكر و

مهملکه تدارى و ره عيه تپه روه رى. دهستى عه داله تى كرده وه و ده رگاي زولم و ته عه ددای داخست. هه ركه سيكي بۆنى زولمى لى بهاتبايه به جه زاي خوى ده گه ياند. هه ر چوار كه نارى نه رده و پلى كرده قهلا و ديوار و خنده قىكى قوولى له ده رده وى ديواره كى كۆلى و پرى كرد له ناو. هه ر چت يكي كه بۆ له شكر لازم بوو، پتى خست. هه موو سه ردار و سوپه هدار و مه رزه بانانى له كوردان دانا؛ چونكو له پيشدا هينديك له بىگانان تپكه ل به له شكرى ببوو، هه مووى ده ركردن بىجگه له هينديك ده يله مى نه هيشته وه. له هه ر جىگاي يكي كه كه ميك ترسدار بوو قهلاى لى دروست كرد و گه وره يه كى به له شكره وه ناره سه رى. بۆ ته ماشا كردن و پىك خستنى شار و قهلا و ره عيه ت و له شكرى به مودده تىكى كه م به نه فه سى خوى هه موو ناورياه گان گه را و ناوى خوى نا «شا». له و سه فه رده دا نۆكه رپكى خوى كه به «وشمگيرى كورى زبا» مه شور بوو، به دزيبه وه زۆر كه سى خسته ده ست كه له هه قى ده يسه م شادا پيسيه كى بكه ن و فه سادىكى به رپاكه ن، به به هانه ي نه مه وه كه ده يسه م شا نه شعهرى مه زه هب و وشمگير و نه وانه ي كه له گه لى رپكه كه وتن خاريجى مه زه هب بوون؛ ته عه سووبى ئينى و فيتنه ي مه زه هب بيان خسته پيشه وه.

ده يسه م شا به زووبى گه راوه و نه و ناوهرى كوژانده وه و وشمگير له ده يسه م شا رزگار بوو و چوه راجيس و گه لىكى زه ويوزارى خسته ده ست و ته پلى حوكمدارى خوى له راجيس ليدا.

نه و بزوتنه وه ي وشمگير بوو به ناگاداريكى چاك بۆ ده يسه م شا.

له وه ش گه يشت كه مه يدان نه دات به و جوړه كه سانه، حاكم و قازى و سه ره ههنگ مه رزه بانى له هاو فىكرانى خوى دانانه سه ركار و به داد و ره عيه تپه روه رى دهستى به حوكمدارى كرد.

له سالى ٣٢٦هـ دا «سبكه» ي بىترಾಯ پياوى يووسف ساج دووباره هه وای شوپرى كه وته ميتشكيه وه و ناوى خاريجى «باتينى» كرده ئالته، گه لىكى كورد له سه ر گرد بوونه وه و ته ماعىكى زۆرى له رپگاي دينه وه خسته نه پيش. به دزيبه وه قوه و تىكى زۆرى پهيدا كرد؛ تا فرسه تى ده ست كه وت، له گه ل نه و هيزه په لامارى بۆ گه لىك قهلا و جىگايانى ده يسه م شا برد. له شكرى نه و جىگايانه شى له گه ل كه وت. به بى نه زيه ت زۆر جىگايانى گرت.

ده يسه م شا كه بۆ ماملته كوشا فايده ي نه به خشى، چونكو هه زى نه ده كرد كورد له گه ل

کورد به شه‌ر بدا. نه‌وجاره که به‌ناچاری له‌شکرێکی زۆری خر کرده‌وه که به‌چیتته پیتش «سبک‌ه‌ی». له‌ناکاو له‌شکری سبک‌ه‌ی ده‌وره‌ی نه‌رده‌وێتی دا ده‌یسه‌م شا پیاده‌ی له‌ ده‌روازه‌ی رۆژه‌لاته‌وه بو‌ده‌رخست و پشتی سبک‌ه‌ی گرت. له‌ پاش کوژتار و خوتین ریشتیکی زۆر، سبک‌ه‌ی هه‌لات و پرووی کرده‌ موکران (موکران - موکریان) و په‌نای برده‌ به‌ر نه‌میری ده‌واله (میان‌دوا). نه‌ویش په‌نایدا و له‌شکرێکی ته‌واوی بو‌گردد کرده‌وه و پێکه‌وه چوونه‌سه‌ر ده‌یسه‌م شا. له‌ پاش گه‌لیک کوژتار ده‌یسه‌م توانای راوه‌ستانی نه‌ما؛ چونکو ته‌واوی کورده‌واری که‌وته‌ نه‌ لای دوژمنیه‌وه به‌ناچاری هه‌لات و چوو بو‌ راجیس (تاران) و په‌نای برده‌به‌ر وشمگیر که له‌ پیتشدا باسکرا که حوکمداری راجیس بوو. نه‌ویش په‌نایدا و گه‌لیکی دلخۆشی داوه. بو‌ کۆمه‌گی به‌شه‌رتیک لیتی قبوول کرد که له‌ژێر فه‌رمانی وشمگیردا بک‌رت، ده‌یسه‌م شا له‌به‌ر ژبانی هاتووی لی قبوول کرد و له‌گه‌ل وشمگیر شه‌رتنامه‌یان مو‌کرد، که هه‌ر سا‌له‌ی ۱۰ هه‌زار دینار بداته راجیس و نه‌ویش له‌ هه‌موو وه‌ختیکیدا له‌شکری بداتی و کۆمه‌گی بکا. له‌سه‌ر نه‌وه له‌شکرێکی زۆری دا به‌ده‌یسه‌م شا.

سبک‌ه‌ی که بیستی ده‌یسه‌م به‌قوه‌ته‌وه گه‌راوه شه‌رتنامه‌ی له‌گه‌ل وشمگیر مو‌کردوه‌وه، بێجگه له‌ هه‌لاتن چاره‌ییکی نه‌ما؛ پرووی خۆی کرده «وان و نه‌رگیش» و له‌و چیا‌نه‌دا هیندیک نه‌رمه‌نی عاسی ببوون، ده‌ستیان کرد به‌راو‌پووتی نه‌رمه‌نیان و له‌گه‌ل ده‌ست و پێوه‌ندی خۆی روویان کرده زۆزان. ده‌سته‌ی نه‌رمه‌نیان لێیان وه‌خۆکه‌وتن و ده‌ستیان کرد به‌کوژتاریان. له‌ پاش گه‌لیک یه‌کترکوژتن گه‌لیک پیاوانی سبک‌ه‌ی و هاوالانی مردن و چه‌ند نو‌که‌ریکی په‌ریشانی له‌ ده‌ستدا هاو له‌ په‌زاله‌تییکی زۆر پیس خۆی گه‌یانه‌ کن قه‌لای ترم «ته‌رگه‌وه‌ی». که «سان»ی کوری سبک‌ه‌ی له‌ ته‌ره‌ف ده‌یسه‌م شاهه حاکمی نه‌وی بوو. نه‌ویش خاوه‌ندی لیک‌کرد و له‌گه‌ل قوه‌تییکی زۆر چوونه سه‌ر قه‌لای ترم.

میلله‌تی کوردان که زانییان ده‌یسه‌م شا گه‌راوه سه‌رته‌خت، له‌ سبک‌ه‌ی وه‌خ‌ربوون؛ لینگیدیان دانی و شکاندیان.

سان و سبک‌ه‌ی خۆیان له‌ پیتش رانه‌گرتن و هه‌ر به‌کوژتار هه‌لیان‌ب‌پ‌ین، هه‌تا له‌ خاکی ناو‌ربا‌یه‌گانیان به‌ر به‌عیراق ناو‌کردن. سان په‌نای بو‌ ناس‌رو‌دده‌وله‌ی هه‌مدانی مو‌وس‌ل برد و هیندیک پیاوانیشی چوونه به‌غدا و په‌نایان بو‌ خه‌لیفه برد.

ناس‌رو‌دده‌وله‌ی حوسینی کوری سه‌عیدی نامۆزای له‌شکرێکی زۆری دایه سام و سبک‌ه‌ی و به‌قوه‌تییکی زۆره‌وه چوونه سه‌ر ده‌یسه‌م شا. که له‌ مه‌یدانی شه‌ر‌دا لێکیان دا

نه‌یانتوانی له‌به‌رده‌م ده‌یسه‌م شا راوه‌ستن و به‌شکاوی و په‌رتشان‌ی گه‌رانه‌وه مووسل. ده‌یسه‌م شا له‌سه‌ر په‌یمانی وشمگیر پابه‌نده ماوه و حوکمداری به‌موو ئاوربایه‌گانی له ده‌ستدا بوو، له‌شکر و قووه‌ت و گه‌وره‌یی رۆژ به‌رۆژ له‌زیادی بوو.

یه‌کیک له‌وزه‌رایانی ده‌یسه‌م شا که ناوی «عه‌لی کوری جه‌عفر» بوو، له‌ده‌یسه‌م شا دلگیربوو، هه‌لات و چووه‌قه‌لای ترم و په‌نای برده‌به‌ر محهمه‌دی کوری موسافیر که یه‌کیک بوو له‌ئومه‌رایانی ده‌یسه‌م شا و له‌بنه‌ماله‌ی میرانی کوردان بوو. له‌ته‌ره‌ف ده‌یسه‌م شاره‌میری حکومه‌تی کوردان و ئه‌رمه‌نیان بوو؛ له‌و خاکیدا و له‌و ده‌میدا.

«هۆزان» و «مه‌رزهبان» که هه‌ردووکیان کوری محهمه‌د بوون له‌باوکیان عاسی بوون و ته‌واوی خاک و سه‌لته‌نه‌ت و ئه‌ماره‌تیان خسته‌ده‌ست و باوکیان له‌قه‌لای ترمدا له‌به‌ندی کرد. ئه‌و دوو برایه‌له‌هه‌موولاییکه‌وه ده‌ستیان به‌سه‌رکیشی کردبوو. هه‌رچیکو عه‌لی کوری جه‌عفر بوو په‌نای برده‌به‌ر مه‌رزهبان و ده‌ستی به‌فه‌ساد‌ی و ته‌شویشات کرد و مه‌رزهبانی خسته‌سه‌ر هه‌وه‌سی سه‌لته‌نه‌تی ئاوربایه‌گان و به‌هه‌زار فی‌لان تیتی گه‌یاند.

سه‌رکیشی مه‌رزهبان له‌ده‌یسه‌م شا

مه‌رزهبان چونکو جاهیل بوو به‌غرووری جحیلی ته‌فه‌ی خوارد و به‌قه‌سه‌ی عه‌لی که‌وته سه‌ما و ده‌ستی به‌قووه‌ت و هه‌رخ‌کردن کرد. عه‌لی ته‌شکیلاتی بو‌کرد و وه‌زاره‌ت و ئیداره‌ی بو‌ته‌رتیب دا.

هۆی دووری عه‌لی له‌ده‌یسه‌م شا و ئیتفاقی له‌گه‌ڵ مه‌رزهبان ئه‌مه‌بوو که ده‌یسه‌م شا له‌سه‌ر قه‌ولی ئه‌شعه‌ری بوو، عه‌لی و مه‌رزهبان موخالیف بوون؛ عه‌لی «باطنی» (باتینی) مه‌زه‌ب و مه‌رزهبان شیعه‌بوون. له‌سه‌ر ده‌یسه‌م رێک که‌وتن و ده‌ستیان به‌به‌یانات و ئینزار و ته‌شوبقی خه‌لق کرد و ئومه‌را و گه‌وره‌ی له‌شکری ده‌یسه‌میان به‌لوتف و ته‌مه‌ع جه‌لب و به‌ئه‌فسانه و درۆ هه‌لێانخه‌له‌تان‌دن و ده‌ستیان به‌خۆ و هه‌رخ‌کردن کرد و زۆر که‌سیان له‌سه‌رۆک و گه‌وره و سه‌ردارانی ده‌یسه‌میان هه‌ینا ده‌ست. ده‌قیقه‌یه‌ک له‌فه‌ساد‌ی و رێک‌خستنی نیفاق غافل نه‌بوون و قاقه‌ز و چه‌په‌ریان له‌سه‌ر یه‌ک و به‌دزییه‌وه ده‌نارده‌نیوه‌راستی کوردستان. دا‌یمه‌له‌جاسوس و پیاوان‌ردنیان کو‌تاهه‌ییان نه‌ده‌کرد، تا فه‌ساد‌یکی ته‌واویان خسته‌ناو له‌شکری ده‌یسه‌مه‌وه. که‌هه‌موولایه‌کیان پر‌کرد له‌ته‌شوبقاتی فه‌ساد‌ی و ئه‌منیه‌تیان له‌له‌شکر و سوپا و ئومه‌رایان حاصل کرد. بانگی شه‌ر و کو‌رتاریان لێدا.

مهرزبان به نه فسی خوی چوو نیتو کوردستانه وه و دهستی به ته شویقات کرد و خه لقی مایل به خوی ده کرد. کوریک بوو چاپلوس و عییار و خوشروو، زوو ئینسانی ئیقناع ده کرد. دهری کوردستانی نه هیتشت نه گه ری.

دهیسم که ته ماشای کرد که سیتی له پشته وه نه ما و هه موو که وتنه لای مهرزبان وه و زانی بی فایده خوین ده ری، هه ردووک ته رف کوردن و کوردان ده کوژرتن، به ناچاری هه ستا له گه ل وه زیره کانی و که سانیتی له گه ل چوون، پرویان کرده ئه رمه نستان و په نایان بو «سه جایی» ی کوری «دیوانی» برد. ئه ویش پیشوازی کردن و پیاوه تییه کی ته وای کرد و زور خزمه تی کردن. مهرزبان که زانی دهیسم شا هه لاتوو، دهستی به سه ره هه موو کوردستانی ئاوربایه گانیدا گرت و دهستی به ته شکیلات و زوری و جه ور کرد.

کوردواری له کاریکی که کردبوویان، زور په شیمان بوونه وه. ئیختلافاتی مه زه هب پهیدا بوو. هه رچی کو مهرزبان به نه فسی خوی بووه خارجی و ئه وانیش ئه شعری بوون.

ته رفه دهستی پیکرا، زوری پینه چوو عه لی کوری جه عفریش ئه و حاله ته ی پی چاک نه بوو. ته ماشای کرد نه ئیداره و نه قه واعید و نه زاکوون و نه رباعیات و نه گه وریدی و چکوله یی نییه. زانی بی فایده یه و له م مولکه زایع ده بیت. له ژیره وه ده ستور دیکی کرد و چند که سیتی له وه زیران و گه وره و ئه مه رایانی هه لگرت و به ری خوی داوه لای دهیسم شا و پشتی له مهرزبان کرد. ته وای مال و مندال و که سوکاریان هه لگرت؛ ئه وه نده ی له شکر و نه فوری ده یله می بوو کوژتیان و ئه وی مانه وه ئیتاعه ی دهیسم شایان پیکردن.

دهیسم شا که ئه و خه به ره ی بیست؛ له هه موو لاییکه وه گه وره و پیاوانی خر کرده وه و هجوومی کرده سه ر ئاوربایه گان. به بی ده سایش و ته شویقات ئه وانه ی که لای مهرزبان بوون هه لاتن و خوین خسته لای دهیسم شا.

عه لی کوری جه عفر وه زیری، ناشتی هینا پیش و ته وریزی ته سلیم کرد. له ته ورزه وه به ره و «ئاردو بیل» چوون.

عه لی هه لات و چوو لای مهرزبان و دهستی به ته داره کی جهنگی کرد. تا ئه و له گه ل مهرزبان خه ربکی ئه مه بوون، دهیسم شا که وته وه ئه رده ویتل.

سالتیکی نه کیتشا مهرزبان و عه لی ده وری ئه رده ویتلیان دا. دهیسم شا که وته وه ده غده غه، به ناچاری مال و مندالی خوی هه لگرت و چوو له ترم دانیش و دهستی له هوکمداری هه لگرت. موده تی هوکمداریی ئه و ۲۱ سال بوو.

دهوله‌تی موسافیر له سالی ۳۳۱ تا ۵۱۰ هـ

دهوله‌تی موسافیر له ئاوربایه‌گاندا قهراری گرت؛ حکومه‌تییکی کوردیان ته‌شکیل کرد. بابوایپیریان وه‌کو محهم‌ده وه‌کو موسافیر له‌نیۆ کورداندا له ماله میرانی کورده‌واری که له‌نیوانی ئه‌رده‌وێل و ئه‌ستره‌ بوون، به‌چهند پشتتیک له‌گه‌ل بنه‌ماله‌ی ده‌یسه‌م شا ده‌گه‌یشتنه‌ یه‌ک که ئه‌م‌پۆکه به‌ «تالشی» مه‌شه‌وورن.

دهوله‌تی موسافیر به‌نیوی باپیری مه‌رزهبان ده‌کریت.

مه‌رزهبانی یه‌تکه‌م پادشای دهوله‌تی موسافیر له سالی ۳۳۱ - ۳۴۶ هـ.

مه‌رزهبان کورێ محهم‌ده‌ی کورێ موسافیر له قه‌لای ترم له سالی ۳۱۴ دا له دایک بووه. له سالی ۳۳۱ دا له‌سه‌رته‌خت دانیشته.

له سالی ۳۳۲ دا تایفه‌یته‌یک له عرووسی قافقاز (قاقاز) وه‌هه‌جومیان کرده‌ سه‌ر ئاوربایه‌گان و شاری «هه‌رز» یان گرت و زۆر که‌سیان کوژت و قه‌تل و عامیان کردن و هه‌یچیان نه‌هه‌شتن، ژن و مندال و پیاویان کوشتن و هه‌موو دوکان و مالیان خاپوور کردن.

مه‌رزهبان له‌شکرته‌کی زۆر و زه‌وه‌ندی لێ ده‌نگدان و چوونه سه‌ریان. له پاش کوشتارتیکی زۆر ده‌ریان کردن و شاریان لێ خاوێن کردنه‌وه، به‌لان عرووسان زۆریان زه‌ره‌ر له کوردان دا. خوداش زوو یارمه‌تی مه‌رزهبانی دا و مه‌فه‌ق بوو.

که حادیه‌ی عرووس ته‌واو بوو، هه‌یندیک ئه‌حوالی کوردستان که‌وته قه‌لقه‌له‌وه. مه‌رزهبان له حه‌ره‌که‌ی ده‌یسه‌م شا ترسا و قاقه‌زی له سه‌جایقی ئه‌رمه‌نییه‌وه نووسی بۆ ته‌سلیم کردنی ده‌یسه‌م شا که نه‌وه‌کو دیسان له‌و کیشه‌کیشه‌دا ته‌ماعی سه‌لته‌نه‌ت بکاته‌وه. سه‌جایق بۆ راگرتنی جیگای، پادشایه‌کی وا که به‌میوانی له په‌نایدا دانیشته‌بوو گرتی و به‌ده‌ست به‌ستراوی ته‌سلیمی دوژمنی کرد.

له سالی ۳۳۳ دا مه‌رزهبان ده‌یسه‌م شای له به‌ندی کرد و له که‌مالی ئیستراحه‌دا ده‌ستی به‌سه‌ر کیشه‌دا. مه‌رزهبان به‌ته‌واوی و بێ کیشه‌کیشه‌ حوکمداری کرد، تا سالی ۳۴۶ موده‌ته‌ی حوکمداری ئه‌و سال بوو. له دوا‌یی زستانیدا کۆچی دوا‌یی کرد و کورێ له پاش به‌جیما: جه‌ستان، ئیبراهیم، ناسر.

دهولته‌ی هه‌زبانى - هوكمدارى هه‌سوودان

هه‌سوودان كورپى مچه‌مه‌دى كورپى موسافير له زه‌مانى كه مهرزه‌بان بوو به‌پادشای هه‌مه‌دانى و برأى كرده وه‌ليعه‌هدى خوى، له سالى ناورادا جه‌ستانى كورپى مهرزه‌بانى كرده وه‌ليعه‌هدى هه‌سوودان؛ به‌لام به‌دزيبه‌وه وه‌سيه‌تى كرد له‌لاى وه‌زيران و وكه‌لايان و ته‌نبه‌يى كردن كه من مردم جه‌ستانى كورپم پادشايه و وه‌ليعه‌هدى ئه‌و ئيبراهيم و ناسر بن؛ له پاش ئه‌وان هه‌سوودان بكه‌نه پادشا.

مهرزه‌بان كه له سالى ٣٤٦ دا مرد، وه‌زيره‌كانى له‌سه‌ر وه‌سيه‌تى مهرزه‌بان جه‌ستانيان كرده پادشا.

جه‌ستان ده‌ستى به‌ته‌رتيبات و ئيداره‌كرد و ئه‌رده‌ويتلى كرده پايته‌خت.

هه‌سوودان فيرارى كرد و چووه مه‌راغه و ئيعلانى هوكمومه‌تتى كوردى موسته‌قيلى كرد. هه‌سوودان بو خوى بوو به‌پادشايىتى موسته‌قيلى له مه‌راغه.

جه‌ستان كه ئيستىلاى هوكمومه‌تى ئه‌رده‌ويتلى كرد، له سالى ٣٤٦ دا ده‌يسه‌م شای دهرخست و كوژتى كه نه‌وه‌كو ته‌ماع له هوكمدارى بكا. به‌لان به‌كوژتى ده‌يسه‌م شای ئاسوده دانه‌نيشت؛ كورپىك بوو مايل به‌كه‌يف و زه‌وق و ئاگای له ئوموورى هوكمدارى نه‌ما. به‌ته‌واوى به‌زه‌وق و ئاهه‌نگى راده‌بوارد. ئه‌و حااله تا سالى ٣٤٩ ده‌وام ده‌كا. له سالى ناورادا پياويك له ئه‌ولادى موكته‌فى بيللاى عه‌باسى په‌يدا بوو، ده‌ستى كرد به‌ئيدىعيان و ته‌شويقانى دينى و په‌زای خودا و پتيغه‌مبه‌ر و ئيجراى شه‌ريعت و ئيزه‌ارى حه‌ق و عه‌داله‌ت و فه‌رمایشاتى خودا و پتيغه‌مبه‌رانی كرده ئاله‌ت و په‌رده‌ى ته‌زویری گرته‌وه.

ده‌ركه‌وتنى نيته‌ى خه‌لافه‌ت و ئاوورى فه‌سادى

ئه‌و پياوه هه‌روه‌كو ئه‌جدادى، په‌رده‌ى داو و حيله‌ى گرته‌وه. بانگى خودا گه‌وره‌يى و پتيغه‌مبه‌ر به‌حه‌قى به‌گوټى كوردانى ساده و دلى مسكىنى بى بىردا دا و نيدای حه‌ق و شه‌ريعت په‌رستى كرده زنجيرىكى درۆ و ده‌له‌سه. حه‌لقه حه‌لقه به‌نيوى ئيسلاميه‌ت و ديانه‌ت دانا و دانه‌ى ته‌سبيح و داوى به‌رمالى بو گرتنى بى هوش و هه‌ژاران داناوه و ده‌ستى به‌هه‌لخه‌له‌تانندن كرد. دلى خه‌لقى به‌ناوى خه‌لافه‌ت و ديانه‌ت جه‌لب كرد، خسته‌يه گوتيانه‌وه كه خودا منى بو هيدايه‌تى ئيوه ناردووه و غه‌يرى من خودا پياوى چاكى خه‌لق

نه کړدووه. نه ولادی پټغه مېهرم و جه ددم منی کړده وه کیل. خولاسه ریځای فیل و
 نه فسونیتکی که به دهرس له ماموستانیان وهرگرتبو، بو غهش و ئیخدا عناسی، به شهرتی
 زیادی له وانیشی به کار برد؛ تا گه لیک پیاوانی ئیخدا کړد و به موسته جیر بیللا خوی
 مه شهوور کړد و جه معیه تیکي زوری خسته ژیر داوی مکر و حيله وه.

«نه عیم» نه میری موقران له کیتو و نه رازی مابهینی ورمی و وانی دایه؛ نه و زاتهش
 به ده سایسی وی هله خه له تا و شهرت و شرووتیان له سهر ته عه هوداتی تاتی کړد و
 ئیتفاقیان کړد که: من کومه گیت ده کم و له شکر ت بو وده خړ ده که موه ئاوربایه گان بگرین
 به مولکی بز من بمینیتته وه، منیش کومه گیت ده کم بچو سهر به غدا و ببه به خه لیفه؛ که
 بوویه خه لیفه، ئاوربایه گان بز من بیت. موسته جیر به وه پازی بوو.

نه عیم له هه موولاییکه وه له شکرې بو دنگدا و نه سپایی شریان ئاماده کړد و پرویان له
 ئاوربایه گان کړد و له کیتوانی موقران به ربه ورمی و خوی و سه لاس هاتنه خوارئ.
 له ولاشوه جه ستانی کوری مهرزه بان و ئیبراهیمی برای به له شکر تکی زوره وه بویان هاتن و
 به رامبه ری له شکرې نه عیمیان کړد له دهشتی سه لاسیدا لیکیان دا. له پاش شهر و
 کوژ تارتکی زور نه عیم بی هیزبو، هلات و به پهر تسانی به ری خویدا کیتوان.
 هه سوودان نهو حاله ته ی به فرسه ت زانی و خوی ئاماده کړد و غاریدا سهر برازاکانی
 ئیبراهیم و گرتنی.

ناسر خوی خسته موقران و دلخوشی بو موسته قبل و پیتشوویان، خه لقی خسته ژیر
 چهک و سیلاحه وه. له شکر تکی چاکی خر کرده وه و هاته سهر نه رده ویل. له شکرې ناسر له
 وهختی مو حاسه رده داوای دراویان کړد. به زمان و حيله پرایگرتن تا له گه ل جه ستانی برای
 بوونه یهک و به ییکده ستی چوونه به رامبه ری مامیان. زور کهس کوژران و تالان کران و
 جیتگیان ویران و کاو ل بوون و له هه ردووک لایان زهره ر کهوت و دیسان نه یانتوانی
 به رامبه ری مامیان بکه ن. تالیب به سولج بوون و کهوتنه ژیر ئیتاعه ی هه سوودانه وه.
 مامیان قبولی کړد و تهواوی زهوی و سه لته نه ت و گه نجینه و له شکره کیانی خسته نه ژیر
 حوکی خویه وه و نه وانیشی هه ر یه که ی خسته سهر وه زیفه یهک تا به ته واوی نه مینی
 کړد. له دوا یی هیتانیه ژیر چنگی خویانه وه و به دایکه وه له بند ی کړد و هه موو
 ئاوربایه گانی خسته نه ژیر ده ستیه وه و ئیسماعیلی کوری خوی کړده وه لیعه هدی خوی و
 نه غلبه قه لا و جیتگیانی مه حکه می دای.

ئىبراھىمى كۆرى مەرزەبان بۆلگۈرى براكانى چوۋە مەراغە و لەشكرى كىشا . ھەسودان كە بېستى، جەستان و ناسر و دايكىانى كۆرت. بەلەز ئەمرى دا بە «جەستانى كۆرى سەر مەزن» بۆ لەشكر و سوپا خىركردنەو و بۆ كۆرتارى ئىبراھىم موھەببا بوو. لەشكرى بۆ تەواو بوو، چوۋە سەر ئىبراھىم لە مەراغەدا.

ئىبراھىم كە وايزانى ھەلات و چوۋە ئەرمەنستان. لە سالى ۳۴۹ دا كۆرى سەر مەزن، مەراغەى گرت و ئىستردادى كرد و چوۋە سەر ئەرمەنستان تىكۆپىتىكى دا و تەختوتاراجى لى و ۆيران كردن. ئەو ھكۆمەتەى لەنتوانى لاپرد، ئەو زەوى و شانەى ھەموو خستە سەر مەراغە و بە مەراغەى گرىدان.

لەو چاخ و ۋەختەدا خەبەرى مردنى ئىسماعىلى ۋەلىعەھدى ھەسودان ھات و بەگۈتى ئىبراھىم گەيشت، دەستى كرد بەقوۋەت ۋەخىركردن و لىنگى دا سەر ئەردەۋىل و گرتى. ھەسودان ھەلات و پوۋى لە دەپلەم كرد. ئىبراھىم تا ھىدودى ۋەدوكت و تەواۋى ئەملاكى مامى زەوت كرد و تالان و مالىتىكى زۆرى دەست كەوت و گەراۋە قەلاى ترم.

«قاسمى كۆرى مەنسەلى» بەسۈپەھدارى لە تەرەف ھەسودانەو ھاتە سەر ئەردەۋىل و ديسان گەراندىانەو. قاسم لەشكرى زۆر بوو، چوۋە سەر ئىبراھىم و كۆرتارىتىكى زۆريان كرد. ئىبراھىم نەيتوانى بەرامبەرى بىكات و ھەلات و چوۋە پەى (تاران) پەناى بۆ پوكنوددەولەى بوۋىە برد. پوكنوددەولەى بوۋىە قىۋولتى كرد و ئوستاز ئەبولفەزلى كۆرى عەمىدى لەگەل نارد و بەكۆمەگى سوپا و قشۋونى داينى و بەجەبەخانەو ھاتن تا ھەموو ئاوربايەگانى گرت و ھەموۋيان كەۋتنە ژئىردەستى ئىبراھىمى كۆرى مەرزەبان.

ھۆكمدارى ئىبراھىمى كۆرى مەرزەبان

ئىبراھىم بەكۆمەكى پوكنوددەولە تەواۋى ئاوربايەگانى خستە ژئىر ھۆكەمەو. جەستانى كۆرى سەر مەزنش ئىتئاعەتى كرد و كوردستانى ئاوربايەگان بەجارتىك سەريان بۆ دانەۋاند و بەپادشاى خۆبان قىۋولت كرد.

كۆرى عەمىد قاقەزى بۆ پوكنوددەولە نوۋسى كە ھەموو ئاوربايەگانمان كرده بەك و جۋود و بۆ من رىعايەتتىكى چاك دەكەن. ئەم دەكەى ئاوربايەگان بۆ من بىت و سىكە و خوتبە بەنىۋى تۆبىت و لە ژئىر ئىدارەى ئىۋەدا ھكۆمەت بەئەمارەت بىخەمە ژئىر ھۆكىمى خۆمەو ئەمن بىمە ئەمىريان.

پوكنوددەولە ھاشاى كرد و لە جۋابىدا دەنوۋسى: «كەسىكى پەنا بۆ من بىنى و تەلەبى

کۆمه گیم لێ بکات، خیانه تی له گهڵ ناکه؛ زوو بگه پتوه» له پاش ئیستراحه تی مهمله کهت، کۆری عه مید گه راوه. ئاوربایه گان به موس ته قیللی له ده ست کورداندا ماوه و حکومه تی کوردی دهوامی کرد. ئه حوالی ئیبراهیم تا سالی ۳۸۰ به بی دهنگی را برد. ته ئریخیکی که له و پتوه تا دهوری هه سووزانی کۆری کلاس باس بکا. وه ده ستمان نه که وتوووه. به لان ئه وه نده ده زانریت که هه سووزان بوو به پادشا و له سه ر حوکمداریی باقی ما.

حوکمداریی هه سووزانی کۆری کلاسی کۆری راویدی

له پاش برایی کۆری مه رزه بان راویدی کۆری بوو به حوکمدار. له پاش ئه و کلاسی کۆری راویدی بوو به حوکمدار. چلۆنی ئه حوالی ئه و حوکمداره مان به چاکی لێ ئاشکرا نه بووه. له وه ختی نووسینه وه ی ئه م کتیبه دا ته ئریخیکی که به موفه سه لی باسی ئه وانه بکا ده ستگیرمان نه بوو. له سالی ۳۸۰ تا ۴۸۰ هه به چاکی وه ده ستمان نه که وت. به لام ئه وه نده ی که لی مان دیار بوو بیته، هه سووزانی دووم که له سالی ۴۱۵ دا بوته حوکمداری کوردستان، ههروه کو پیشووانی، به نه مری حوکمداری راوارد و له سالی ۴۲۰ دا خیلێکی عه شایری تورکمانان لینگیان دایه سه ر ئاوربایه گان.

هاتنی تورکمانانی غه ز بۆ کوردستان

غه ز قه بیله یه ک بوون له تورکمانانی بوخارا و که وتنه ژیر فه رمانی سولتان مه حمودی سه به که ته گین و بلا و بوونه وه و ده ستیان به تالان و کوشتاری ئه هالی ئاسیا کرد و تیییدا دم شیرن بوون. گه لێکیان بۆ لای ئه سپه هان چوون.

له سالی ۴۲۰ دا ئه میری ئه و پێیان کوژت. ئه و ئاجوو جانه هیندیکیان بۆ چپای یه کجار چوون له کن خواپه زم و هیندیکیان بۆ ئاوربایه گان جو ی بوونه وه له ژیر فه رمانی چوار ئه میراندا: «تۆقا، گوگتاش، مه نسوور، دانا» به تالانکردن و کوشتار چوونه ته ورێز. له پاشان چوونه مه راغه ی پایته ختی کوردستانی هه زبانی.

له سالی ۴۲۹ دا له و پتوه روویان کرده کوردستانی دوشتیکی له جزیره و دیار به کر.

«بوستانی» له «دائیره توله عاریف» دا ده بیژیت: زۆر له تایفه ی کوردانی ئه و جیگایانه کۆمه گیان کردن، له و وه ختیدا پادشای ئاوربایه گان هه سووزانی کۆری کلاسی کۆری راویدی بوو. هه سووزان به هه موو ئیکرامییک پیشوازی کردن و هه موو ئه هالی و گه و ره ئه عیان ئیستقبالیان کردن و موساهله و ته وازوع و ئیکرامیان بۆ نواندن؛ فایده به خش

نەبوون. بەتەھدید و ترس و شەر و لوتف و مەرحەمەت دیسان بەکار نەهات. چونکە قەومێکی غەدرئاوهری کیتیوی و موتهوهحیش بوون؛ مەنفەعەت و دەولەت و پوول و مال و مۆلک و ئەرازای کوردستانیان دیت، حشمت و دەبدەبە و سەرۆهتیاان چاوپێکەوت؛ هەرچەندە کوردەواری پێگای نەرمیان نیشاندايان، تەماعیاان لێ زیاتر دەبوون. هەرچەندی کوردان جەبائەت و بێدەستی و لاوازییان بۆ کردیان، ئەوان چاکتر قووەتیاان نیشان دەدا. لەشکری تورک لە شارستان و دێهاتاندا دەستیایان بەرەزالت و تالان و کوشتار و دەستدریژی کرد و بۆ پێشەوێ نزیکیان کرد. تا سالی ٤٢٩ داخیل بەمەراغە بوون.

لە کوردستانی ناوڕایەگاندا تەشویشات و فیتنە و فەسادیاان لە عەقل و شەرەفی بەشەری بەدەرکرد. ئەوێ ئیسلامییەت پیتی ناخۆشە و ئەوێ بەشەر ئیکراهی دەکا و حەیاان پیتی رازی نییە، ئەو میللەتە موتهوهحیشە ئەدایان دەکرد. نە چاک و نە خراپ، نە ژن و نە منداڵ نەمان کە دەستی زۆلم و ئەزەتی ئەو زالمەنیاان نەگاتێ. نە ناموس و نە مال ما. کە داخیل بەمەراغە بوون قەتل و عامیاان کرد. لەپێشدا هەتکی ژن و کچی باکیڕەیان دەکرد، لە پاشانیش دەیانکوژتن. نەقدیە و حەیاانات و مال و پوولیاان تالان کرد. مژگەوت و عیماراتیاان سووتاند.

کوردەواری کە وایانزانی بەدزییەوێ وەخپوون و بەیەک دلی ئیتفاقیان کرد. بەگەل وەخپوون و کۆمەکران و دەستیایان بەبیر و ئەندێشە کرد. یەک دەست بۆ یەک سوپندیاان خوارد. بەهەموو جۆرێک بۆ دەرخستنی ئەو فیتنەییە ئیتفاقیان کرد.

هەسووزانیی لەگەڵ «ئەبۆلەهەجای کۆری رەیبوددەوله» ئیتفاقیان کرد و ئەوانیش لەگەڵ رەعیەت و تەبەعەیی خۆیان پێک کەوتن. خولاسە هەموو رەعیەت و ئەمیر و گەوران یەک دەست و یەک دل بوون و بۆ دەفعی ئەو ئەشرار و بێدینانە.

ئەهالی کە ئەمەیاان کرد، تورکان زانیان و جەلەوی هەلاتن و فیراریان گرتە دەست و بەرەو رەهی (تاران) چوون و تەرکی کوردستانیان کرد. ئەهالی لە هەموو لایێکەوێ تێیاان خوڕین و دەستیایان بەکوژتاریان کرد.

هەسووزان لە تەوڕێزەوێ قیامی لێ کردن. ئەوانەیی کە ئیقامەتیاان کردبوو، خۆیان خستبووێ ژێر عەدەتی کوردیشەوێ خەلاس نەبوون و کوژتیاان؛ هەتا کوردستانیان لەو فەسادانە پاک کردەوێ. لە سالی ٤٣٢ تا سالی ٤٣٩ لە هەموو خاکێکی کوردەواریدا کوشتار بوو. لە سالی ٤٣٢ دا زەویانی کوردستانیان پاک کردەوێ. کوردستان لە پاش ئەو شەرەش تا ١٤ سالان بەرەحەتی و سەرپەستی لە ژێر فەرمانی هەسووزاندا رابیوارد.

- نیستیلائی دهولتهئی سهلجوقیان له ئاوربایه گاندا -

بنه مالهئی سهلجوقیان، تورکیکن که له نیوانی چین و تورکستان بهرپه وندی دهژیان. نهوان تورکمانانی ته ته و خهتا و غهز بوون، کهوا خرپوونه وه.

سهلجوقی عهشیره تیکن له غهز. بۆیه یان پی دهلین سهلجوقی که سیککی که پیشره وی کرد ناوی سهلجوق بوو. نهو بنچینهی حوکمداری بۆ دامه زراندن؛ له بهرته مه بهو ناوه یان ده ناسن.

سهلجوقی له ولاتی خۆیدا هیندیککی سهرکیشی کرد له پاشان ههلات و چوهه جوندی نشاپوور له سهر جه یحوون. له وی موسلمان بوو. نهو دهو روپشتهی خسته دهست. کهسانیککی که نه یاری بوون لایبردن و بهناسوده گی بوو به به گیککی چکۆله و له ویدا مرد. ئورتوغروولئی کوری مکایلی کوری سهلجوق له گهله مه سعود [سه بوکته گین] به شهر هات و به سهریدا زالبوو. خوراسان و نیشاپووری لی گرت و کردیه پایتهخت. له سالی ۳۲۹ دا ناویان نا مهلیک موعه زهم.

مه سعود له شکری خر کرده وه و له گهلیان به شهر هات و تیشکا و سهلجوقی سهرکهوتن و له ویته روویان له خاکی ئیران کرد. ئاوربایه گان و خووزستان و کوردستان و نهوانه یان گرت.

له سالی ۴۶۴ دا نه رتوغروولئی سهلجوقی رووی له ئاوربایه گان کرد و ته مای ته وریزی هه بوو. هه سووزانی کوری کلاسی کوری راویدی پادشا بوو؛ پایتهختی ته وریز بوو. پیشوازی له ئورتوغروولئی کرد و به هه موو سوپاسیکه وه ئیتاعه ی کرد و خوتبه ی به ناوی وی خوتنده وه، سهرداریککی خۆی به گرتو له لای ئورتوغروول دانا.

لهو ته ئریخه دا کوردستانی ئاوربایه گان که وته ژیر ئینتدابی سهلجوقییانه وه، تهواو به موسته قیللی نه ما و له ژیر ئیداره ی نهواندا ده ژیا. له سالی ۴۵۷ یا ۴۵۸ دا هه سووزان وهفات ده فهرمووی، ئیبراهیمی کوری له سهر ئومووری حوکمداری دانا.

ئیبراهیمی کوری هه سووزانی دووهم

که باوکی مرد له سهر عه هدی نهو و ئیداره ی سهلجوقییان دهوامی کرد و به نه مری حکومهت راگه یشت. نهحوالی نهو به بیده نگه ی را برد. له سالی ۴۹۰ دا ئیبراهیم وهفات دهکا.

ئەحمەدئىلى كۆرى ئىبراھىم كۆرى ھەسوزان

ئەمىر ئەحمەدئىلى كۆرى ئىبراھىم ساحىبى مەراغە و بەغزى لەقەتەعاتى ئاوربايەگان بوو. لە پاش باوکی بوو بەپادشا و پايتەختى برده مەراغە، تا سالى ۵۱۰ بەرەحەتى و سەرەستى رايىوارد. پياويک بوو بەشەھامەت و ساحىب ئىقتدار و سابىت قەدەم و پەشید و موددەبىر و بەحمىيەت و وەتەنپەرور و مىللەتخواز و بەئەخلاق و عادىل و بۆ پىشکەوتنى کوردان دەکۆشا. لە تەعمىرات و ئاوەدانى و تەرتىباتدا ساعى بوو.

لە سالى ۵۱۰ دا تەفتەگىن ساحىبى دیمەشق بۆ زیارەتى سولتان دېتە بەغدا. ئومەرا و پادشایانى کوردەوارى بۆ دیدەنى ھاتبونە بەغدا و لەسەرەى سولتان محەمەدى سەلجوقیدا مېوان بوون. ھەرچىکۆ سولتان محەمەد بوو لە ئەمىر ئەحمەدئىلى دەترسا؛ چونکە رۆژ بەرۆژ لە تەرەقى و پىشکەوتندا بوو. ئەندىشە و فیکرى لى دەکرد و بەھانەى بۆ پەيدا نەدەبوو؛ لە زاهىرىشدا دەرەقەتى نەدەھات. خولاسە لە دلدا ھەراسى لى ھەلگىرابوو، تا ئەو رۆژە بەبەھانەى ھاتنى ئاقابەگ و دەعوەتى ئەمىر عەدالەتپەنا و تەواى ئەمىرانی کوردستانی کرد و بەدزىيەو دەستوورى دا بەھىندىک لە نۆکەرەن و دەسایستىکیان چاکرد و بەقەراراتى ھاتوو دامەزرا کہ ئەمىرى موعەزەم بکۆژیت. یاقووت ساحىبى «معجم البلدان» دەبیژیت: «رۆژى زىافەت ھەموو مىرانی کوردستان لە مەجلىسدا دانىشتبون و ئەمىر ئەحمەدئىلى لە تەنىشت ئاقا بەگ بوو. لەناکا و پياويکی پەرىشان دەستى راستى بەپەرۆ بەستراوو، وەکو برىندار بىت و ابوو، ھاوار و گریان وزارى دەست پىکرد و بەزەللىلى دەپاراو و دادوبىداد و ئەمانىکی بوو کہ ئەو ھەموو مەجلىسە تەحەیورى کرد و دەلى: «ئامان دەخیلویم بىگەنئ»، ئەمىر ئەحمەدئىلى سافدل و بەمەرحەمەت دللى پى سوتا و غافل لە حیلە و درۆ شەفەقەتى کرد و لە جىگای خۆى تەکانیدا و چوو دەستى بگرت. ئەو زائەمە لە خودا نەترسە، خەنجەرێکی پووتى لە دەستدا بوو، شالاوى برده سەر مىرى کوردان و خەنجەرێکی حەوالەى سىنگى مىرى کرد. مىر گرتى و خەنجەرەکەى لە دەست دەرخست و بەزەوى دادا و خەنجەرێکی لە زگى ئەو حەرام زادەى دا و ورگى درى، یەکیکی دیکە لنگى دا سەرمىر، ئەویشى خست و خەنجەرێکی گەياندى و ئەویشى کوژت. ھىشتا لەسەر ئەو بلندە نەبوو یەکیکی دیکەش ھەلاتە سەرى؛ ئەویشى کوشت. ئەم حەرەکەى لە ئەھالى مەجلىس زۆر خوش ھات و ئافەرىنچیان لە تەردەستى و پەشادەتى ئەمىر کرد و دەنگى «چاکت کرد چاکت کرد» لە مىرانی کوردان پەیدا بوو.

ئاقا بەگ لەم حادیسە بە ترسی لێ پەیدا بوو، وەیزانی کە ئەو داوێ بۆی داندراوێ و سولتان بۆ کوژتنی ئاقا بەگ ئەو فێلە ی خستە پێشەوێ.

ئاقا بەگ لەم فیکرەدا بوو دی کە سولتان بەدزیبەوێ ئیشارە ی کردە کوژتنی ئەمیری کوردان. یەک دەفعە ههجووم کرا سەر ئەمیری و تەنپەرۆر. لە پاش چەند کەسیک برینداری و کوشتن، ئەمیر بە دەستی مونا فیکانی بەدنیبەت شەهید کرا و ئومەرای کوردان یەک دەفعە تێکچەرژان و قەستی سولتانیان کرد و وەبەر نەکەوت.

لە پاش چەند کەسی کوشتن، ئاقا بەگ لێ مەعلووم بوو کە ئەو بۆ کوردانی بەدبەختە؛ شەرتی بێ... و بێ غیرەتانه کە بە ئاشکرایێ ناتوانین کار بکەن و کەس بکوژن، میهمانی خۆیان سەر دەپرن.

لە پاش ئەمیر ئەحمەدیل، حکومەتی کوردانی هەزبانی دەوامی بوو تا ساڵی ٦٥٤. ئەو وەختە ی کە هۆلاکو خان ئاوربایەگانی وەکوباقی شارەکانی ئاسیا گرت، ئەودەمێ پادشای کوردانی هەزبانی لە مەراغەدا و کچیکێ ئەو عائیله بە بوو. ئومەرای مەغول ئیستیلای ئاوربایەگانیان کرد و مەراغە بوو بە پایتەختی ئیلخانییان.

حوکمدارانێ کوردانی ئاوربایەگان بەرایێ و دوا بێ ئەوان لە تەئریخی موفەسەلێ ئاوربایەگاناندا بەدوور و درێژی بە یاری دە یەزدانی پاک باسی دەکریت.

(بە پشتیوانی خودا تەواو بوو)

سەرچاوەکان:

- ١- شەرەفنامی. ئەمیر شەرەفخانی بتلیسی. بە فارسی.
- ٢- مرآت العبد (تەئریخی عموودی)، سەعید پاشای دیاربەکری، بە تورکی.
- ٣- معجم البلدان، یاقوت حەمەوی. بە عەرەبی.
- ٤- دائرە المعارف، بێتروژس بوستانی. بە عەرەبی.
- ٥- تەئریخی ئێبەن خەلەکان، قازی عەبدولرەحمانی هەولێری.
- ٦- تەئریخی هەکاری و بۆتان و بادینان. بە زمانی فارسی. کردەوی عەبدولرەحیم هەکاری- دەستنوسە.
- ٧- تەئریخی موفەسەلی نازەر بایجانی کوردستان. بە پیتنوسی میرزا ئیبراھیم قازی ساپلاغی. بە زمانی فارسی. دەستنوسە.

تاریخی حوكمدارانى بابان

له كوردستانی شاره زوور و ئهردە لاند

له سالی ٦٣٦ی هجرییه وه ههتا سالی ١٢٧٤هـ

س . ح . موکریانی ١٩٣٠

له منه وه وینهیی بهدبهختی یادگاری چاره‌پهشی

مییته وه به‌غم و دهر و داخه وه له رۆژی پهشی

پیشدهستی

له‌بەر ئه‌وه‌ی که له پێشه‌نگی به‌رگی یه‌که‌می «ئاوڕێکی پاشه‌وه» دا به‌دوور و درێژی له میژوو مایه‌ی ناو و جیگا و زه‌وی شاره‌زوور زۆر قسه‌ هاژۆترا، به‌پێوستم نه‌زانی له‌م جزمه‌دا دووباره‌ی بکه‌مه‌وه. به‌لام بۆ ئه‌وه‌ی خۆتنده‌وارانی ئهم جزمه‌ نه‌زان نه‌بن، هێنده‌یان عه‌رز ده‌که‌م که. ئهم خاکه‌ پیرۆزی و پر مه‌ینه‌ته‌ی پشت و په‌نای کوردانه‌ی فرباده‌یه‌سه‌ له سالانی دوو هه‌زار و دووسه‌د و هه‌شتا و شش پێش میلادی عیساوه‌ له‌ ده‌ستی جه‌وری هه‌مورایی که به‌سه‌ر کوردستاندا درێژ ببوو، کوردێکی له‌و جه‌وره‌ هه‌لده‌هاتن له‌ خاکی کێوانی ئه‌کباتان و زاغڕۆسدا خۆیان په‌نه‌ان ده‌کرد، کۆببونه‌وه و شارێکی گه‌وره‌یان ئاوا کرد و ناویان نا «شاره‌زوور». هه‌ر خاکیکی که‌وتبوه‌ ژێر په‌نجه‌ی ئه‌و کوردانه‌وه به‌شاره‌زوور ناسران.

کورده‌کان له‌و خاکه‌دا گردبونه‌وه و موده‌ته‌ی په‌نجا و پێنج ساڵ ده‌وامی کرد هه‌تا هه‌موراییان گرت و کوژیان و ئه‌و پۆژه‌یان نیو نا نه‌ورۆژ.

ئهو خاکه‌ پۆژ به‌پۆژ ئاوه‌دان بوو و ته‌ره‌قی کرد، هه‌تا زه‌مانی ئه‌سکه‌نده‌ر. ئهو شاره‌ له‌ ته‌ره‌ف ئه‌سکه‌نده‌روه‌ به‌ئاو، قوم کرا و وێران بوو. که‌ ئهو جیگایه‌ ئه‌مڕۆکه‌ به‌ده‌ریاچه‌ی زرتیار (خولبار) ده‌ناسرێ.

خاکی شاره‌زوور له‌ پۆژی ناولیتانییه‌وه هه‌تا ده‌وری ئیسلامی عیباره‌ت بوو له‌ ئه‌کباتانه‌وه شه‌رقه‌ن و زاخۆ غه‌ربه‌ن و ده‌ریاچه‌ی ورمی شیماله‌ن و خاکی بابیل و خاکی نیلام جنوبه‌ن. به‌لام له‌ پاش ئیسلامیه‌ت له‌ قرمیسینه‌ [و] هه‌تا زتی گه‌وره‌ و له‌ جه‌به‌ل حه‌مربه‌نه‌وه هه‌تا خاکی موکری، له‌ ده‌وری عه‌باسیه‌کاندا هێندیک جار خوزستانیش و ئه‌لوه‌ند و دینه‌وه‌ر به‌شاره‌زوور ده‌ژمیتردان؛ ئهو حااله‌ هه‌تا ده‌وری چه‌نگیز ده‌وامی کرد. هه‌روه‌کو له‌ به‌رگی یه‌که‌م و دوویمه‌ی ئهم کتێبه‌دا باسکران و درێژه‌ی قسه‌مان پێ دا‌بوو.

له‌ پاش ده‌سته‌لاتی چه‌نگیزه‌کان خاکی شاره‌زوور بوو به‌ پێنج پارچه‌ و هه‌ر پارچه‌یه‌ک چۆمیکێ گه‌وره‌ی کوردستانی کرده‌ تخووب. هه‌روه‌کو له‌ خاپووره‌وه هه‌تا سه‌ر زتی گه‌وره‌ به‌ «بادینه‌ن» و له‌ زتی گه‌وره‌ هه‌تا زتی گچکه‌ به‌ «سوران»، له‌ زتی گچکه‌وه هه‌تا دیاله‌

به «بابان»، له رۆژهه‌لاتی دیاله‌وه هه‌تا هه‌مه‌دان به «ئهرده‌لان» وه له شیمالی زیتی گچکه‌وه هه‌تا جا خه‌توو به «موکریان» ده‌ناسران.

شاره‌زوور که له پاش ئیسلامی تخووبی رۆژئاوای زیتی گه‌وره بوو، بوو به چوار پارچه؛ هه‌ریه‌ک که‌وته ده‌ست مندالتیکی نێرینه‌ی بابا ئهرده‌لانی که دامه‌زرتنه‌ری بنه‌ماله‌ی بابان و ئهرده‌لان و سۆران و موکریان؛ هه‌روه‌کو له‌م کتێبه به‌دوورودریژی لییان ده‌دویم.

قه‌لا و شاره‌زوور که له ده‌ست بنه‌ماله‌ی باباندا بوو، ئه‌مانه‌ی ژێره‌وه عه‌رز ده‌کرتن: «زه‌لم» شه‌میران، هاوارسیمان، راودان، گولعه‌نبه‌ر، نه‌وی، می‌شیله، مه‌هران، ته‌نوره، هه‌ولێر، خه‌فتیزه‌کان، کلوس، شکاش، سروچک، سینه، حه‌سه‌ن ئاوا، قزیلجه، قه‌رده‌اغ، شاربازێر، دینه‌وه‌ر، ده‌رته‌نگ، قرمیسین.

بهندی بهکهم

حوکمدارانی نه رده لآن له شاره زووردا

سالی ۴۹۸ حکوممه تی کوردی دوشتيک له دهست کورې جه پيدا وه رگه را و مه نسوور شاه به دهست تورکمانه وه به کوژت چوو. چوار کورې له پاش به جیما. به کيکيان که ناوی فه پروز بوو په نای برده لای سه رخابی کورې به دري حه سنه وهی که پادشای شاره زوور و دینه وهر بوو.

مودده تتيک له نيتو عه شيره ته کانی گوزاندا به سه رکړدیی راييوارد. نهو فه پروزه مودده تتيکی دوور له خزمهت نهو پادشایانه به سه ری برد.

له پاش ئينقرازی حکوممه تی حه سنه وهی [که] سالی ۶۳۰ دا ناوی خوئی نا قوباد ساسان. فه پروزی کورې مه نسووری دوشتيک که له پيشدش هه وای حوکمداری بنه ماله ی خوئی له دهماغدا بوو ده جو لاوه و به قوباد ساسان ناوبانگی کرد. له نيتو کوردی گوزانه وه پروو به شاره زوور چوو، به په نهانی خه لکی له سه رخوی گرد کرده وه و له چپاکاندا قووه تتيکی زوری په پيدا کرد. له نزيک «گول عه نهر، هه له بجه و خولبار هه» پروو به کيتو و چپاکان خشا و که و ته چپایانی ناو ربايه گانه وه.

موزه فه رده دين گوکبه ری خيتوی هه ولير که نه وهی زانیيه وه، له شکريکی قورسی ناره سه ری و له نزيک قه لای «نهوی» له شکری هه ولير شکا.

نهو زاته رۆژ به رۆژ هيتزی په پيدا کرد و له شه رقی شاره زووردا چند قه لایه کی خسته دهست. له ناو ربايه گانه وه له گه ل تاتاران رتيککه وت.

سالی ۶۳۶ قوباد له گه ل نه مير شه رفه دين جه لالی خيتوی هه ولير شه رتيکی کرد و شکا و به نا چاری خوئی گه يانده نيتو گوزان. هه ر به وجۆره قوباد له ده سي سه و شه ر و هجووم رانده ده وستا. تا کو سالی ۶۵۶ هه لاکو داخيل به عتراق بوو.

به شموت ميرزا کورې هه لاکو له کرمانشا ته مای عيراقی کرد. قوباد هه ستا چوو له گه ل به شموت خوئی رتيک خست. حکوممه تی ئيلغازی قوباديان به نه ميری شاره زوور قبول کرد.

یه شموت له سهر نهو قه راره دهستی له شاره زوور هه لگرت.

قوباد له تهرهف هه لاکو خانوه به «بابا» ناونرا؛ یه عنی بابی گه وره. یه شموت له قه بی له سهر زیاد کرد و پتی گوت بابا نه رده لان؛ یه عنی بابه گه وره یکی که پتی ده لپن نیر. نهوجا به قوبادیان ده گوت بابا نه رده لان و نهو له قه بهی بو بوو به ناو؛ و به حوکمداری شاره زوور ناونرا. بابا نه رده لان له گه ل پتکخستن و دامه زرانندی حکومه ته که ی خه ربک بوو.

بابا نه رده لان له عه قل و ته دبیر و کاربینی و مه شوهره تدا زور تیگه یشتوو بوو. له زرنکی و نازاییدا یه که پیاویتک بوو دلّی کورده کانی گرت. به به خشین و نازایی ناوبانگی ده رکرد. که م که مه له شکر و گه نجینه و مالی زیاد کردن. ته راوی شاره زوور پارچه یه که له قرمیسینی خسته ژیر حوکمه وه. له گه ل تیلغازیه کان ئیداره یه کی چاکی ده کرد. له سالی ۱۶۷۵ دا قوباد مرد. کلّول که کوره گه وره ی بوو له جیگایدا به حوکمداری دانیشته.

حوکمداری کلّول کوری قوباد بابا نه رده لان

که قوباد مرد، کلّولی کوره گه وره ی به حوکمداری قه راری گرت و له دامه زرانندی میللهت و ئیداره یدا بوو. براکانی نه ختیک ته مای سهرکتشیان کرد. کلّول به ته دبیر و چاکه، زوو فریایان کهوت، پیشی پی گرتن. مه یدانی بزووتنی پی وه ته نگه یتان و بی دهنکی کردن، به به خشش نه یه یشته بکه ونه کیشه وه؛ به نه سیحته دایمه زرانده وه. کلّول به بی شهر و نه زیته ۲۵ سال به حوکمداری به سهری برد و مه مله که تی به ئاسوده گی ئیداره کرد، سالی ۱۶۹۹ مرد.

حوکمداری خدر کوری کلّول

که کلّول مرد، خدر له سهر حوکمداری شاره زوور قه رارگیربوو و دامه زرا و دهستی کرد به ئومووری حوکمداری و له گه ل له شکر پتکخستن خه ربک بوو. مه مله که تی روو له ئاوه دانی کرد و به ره به ره له هه موو لاییکه وه ئاسایش و ره عیه ته ره وه دهست پیکرد. هه تا سالی کهوت سهد و بیست دهوامی کرد؛ که مرد ئیلیاس کوری خدر بوو به حوکمدار. له پاش نهو خدر کوری ئیلیاس کوری خدر له سهر ته ختی حوکمرانی دانیشته. له دوا ی نهو هه سن کوری ئیلیاس کهوته سهر حوکمرانی شاره زوور. له پاش نهو بابلوی کوری هه سن شه حنه تی شاره زووری دهست کهوت و مرد. له دوا ی بابلو کوری نهو که

مونزیر بوو کرا به حوکمداری شاره زوور.

شهره فنامه و میژوونو نویسه کانی دیکهش هدر به وجۆره ناوی ئەو پیتنج حوکمپانهی کوردانیان نوویسیوه ته وه. که سیک سهر بهورد و وه قایعی ئەوانه ی شهرح نه کردوه؛ ئیمهش هه رچه نده له تهواریخاندا گه راین چتیکمان له سهر بهوردی ئەو حوکمداران ههست نه که وت که له م کتیبه دا لیتی بدویم؛ ههروه کو میژوونو نویسه کانی دیکه به کورتی باسمان کردن. به لام له شهره فنامه و «ناسخ التواریخ» دا ئەوه نده نوویسراوه که ئەو پیتنج حوکمداران ه ی کوردان، سه د و په نجا سال به حوکمداری و به شه وکه ته وه راپانباردوه و له هیندیک تهواریخانیشتا به سه د و پیتنج سال قهیدکراون.

هه ر میژوونو نویسیک که هاتۆته باسی ئەو پیتنج حوکمداران به مه وهومی و بی دهنگی و به بی دیقهت باسیان کردوون؛ هه رچه نده زانداروه که به راستی سه د و په نجا سال له کوردستانی شاره زووردا حوکمداریوون و خاوند له شکر و سوپاه و ره عیهت و بهیداغ و ئیداره و سه رکرده و ئاله تی شه ر و کوژتار بوونیان بی شوبهیه، وه له گه ل حکومه تی مه غۆل و ئیله خانی و هی دیکه شدا عیلاقه دار بوون.

حوکمداری مه ئموونی کوپی مونزیر کوپی بابلو

مه ئموون که مونزیری بابی مرد، بوو به حوکمداری شاره زوور و به بی شه ر و کیشه و نه زهت له ریک خهستنی مهمله کهت و دامه زاندنی میللەت و ئومووری په عیه ته ره وهری خه ریک بوو. به ئیستیقلالیهت و ئازادی له شکر و سوپاهیکی ریکه وتووی به هه موو ئالهت و چهک و پتوبسته وهی دانا و بو ئاسوده گی مهمله کهت و تیک [نه] چوونی ئاسایش، پاسه وان و سوپاهییانی به کاربرد. مه ئموون به ده ولەت و حه شم و له شکر زۆری له نیو کوردستاندا ناوبانگی کرد، به پیاوه تی و ئازایی و سه خاوهت و بهخشش له رابردوه کانی زیاتر شوهره تگبیر بوو.

سالتی که ئەمیر تهیموور و گوره کانی رووی له خاکی کوردستان و شاره زوور کرد، مه ئموون له گه لی کهوته موخابه ره وه. به موساله مهت و سولج قه راریان دا. به ته دبیر و فیکر پیشی به ئەمیر تهیموور گرت و نهیهتشت سیلاوی غه زه بی تهیموور به سه ر کوردستانی شاره زووردا بیته خواری و مهیدانی نه دا شوړش و خراپی بکه ویته خاکیه وه. له پاش سولج له گه لیان، ئەمیر تهیموور فه رمانی ئیستیقلالیه تی شاره زووری بو مه ئموون نوویسی و ته سدیقی کرد.

مه‌ئموون هه‌تا سالانی هه‌شت سه‌د و هه‌فتا و یه‌ک به‌ئازادی له‌ کوردستاندا حوکمرانی کرد. که‌ مرد سی‌ کوری له‌ پاش به‌جیما: یی‌ک بی‌گه‌ به‌گ، دووهم سورخاب، سیتیهم مه‌حموود.

مه‌ئموون له‌ زهمانی خۆیدا هه‌موو مو‌لکه‌کانی به‌سه‌ر کو‌ره‌کانی دابه‌شکرد. بی‌گه‌ به‌گ - که‌ کو‌ره‌گه‌وره‌ی بوو- له‌سه‌ر قه‌لایانی: (زه‌لم، ته‌فسوو، شه‌میران، هاوار، سیمان، راودان، گو‌لعه‌نبه‌ر حوکمداری کرد.

قه‌لایانی: لۆی، مشیله، مه‌روان، مه‌ریوان، ته‌نووره، کلۆس، نه‌شگاشی خسته‌بووه ژیر فه‌رمانی نه‌میر سورخابی برابیه‌وه و باقی خا‌که‌کانی دی‌که‌ی به‌سه‌ر کو‌ره‌گه‌ی که‌ی که‌ مه‌حموود بی‌گ بوو به‌ش کرد.

بی‌گه‌ به‌گ له‌ زهمانی بابیدا وه‌کیل و وه‌لیعه‌هد بوو. که‌ بابی مرد له‌ جی‌گای بابیدا به‌ئومووری حوکمداری شاره‌زوور دامه‌زرا و قه‌لای زه‌لمی کرده‌ پایته‌خت و برا‌کانی به‌ری‌کی له‌گه‌لی پتکه‌هاتن و سورخابی مامی دی‌سان به‌خۆشی که‌وته ژیر نه‌مری برا‌زایه‌وه. به‌یه‌کدلی و یه‌که‌ده‌ستی له‌گه‌ل حوکمداری خه‌ریک بوون و به‌ی‌ کیشه‌ برا‌کان و مامی هه‌ر یه‌که‌ی له‌سه‌ر خا‌کی که‌ له‌ژیر نه‌میراندا بوو، به‌ئه‌ماره‌ت له‌ژیر حوکمی بی‌گه‌ به‌گدا راپانده‌بوارد و له‌ ره‌عیه‌تپه‌روه‌ری و ئاوی کردنی شار و مه‌مله‌که‌تان ده‌کۆشا. به‌تی‌جاره‌ت و چاندن و کی‌لان، می‌لله‌ته‌که‌یان هه‌وادار کردبوو.

به‌خۆشی موده‌تی چل و دوو سال حوکومه‌تی بی‌گه‌ به‌گ به‌ئیه‌ستیه‌قلالی راپی‌وارد. که‌ مرد دوو کوری له‌ پاش به‌جیما: یی‌ک نه‌میر ئیسماعیل، دووهم مه‌ئموون. له‌و زه‌مانه‌دا شاره‌زوور له‌ عیلم و سه‌نعه‌ت گه‌لی‌کی ته‌ره‌قی کرد و دی‌هات و شار و قه‌لا‌کانی زۆر به‌نفوس و ده‌وله‌مه‌ندبوون.

که‌ بی‌گه‌ به‌گ مرد، مه‌ئموون که‌ کو‌ره‌گه‌وره‌ی بوو له‌سه‌ر مه‌سه‌ده‌ی حوکمداری دامه‌زرا و ده‌ستی به‌ئومووری مه‌مله‌که‌تداری و په‌عیه‌تپه‌روه‌ری کرد. له‌گه‌ل کاروباری حوکومه‌ت خه‌ریک بوو.

لهولاهه سلیمانی قانونی سولتانی رۆم دهستی به کوردستان گرتن کرد و له ههولیر زستانی ک رایبوارد.

مهئموون به هیندی نهگرت و نههمیههتی پێ نهدا و بههیچ کلۆجیک وجودی نهزانی. سولتان سلیمان لهو مودهتهدا که له ههولیر ماوه، چاوی له شارهزور بریوو؛ بهلام چونکه قوههتی له دهستدا نهبوو، له دلی خۆیدا راگرت و له ههولیرهوه چوه بهغدا و گهراوه نهسته مبول. سولتان سلیمان که گهیشه نهسته مبول قاقهزی بۆ هه موو ئومهراکانی کوردستان نوویی که له ژیرفه رماندهی سولتان حوسینی نه میری نامیدیدا بچنه سه ر شارهزور.

سولتان حوسین له ئومهرایانی کوردی شمالی و بادینان گیراوه ولهشکرکی قورسی له کوردستان کوکردهوه و پروو به شارهزور کهوته پێگا.

مهئموون بهگ لهولاهه لهشکری خۆی وهخپ کرد و پیشی پێ گرتن. له دواي شهر و کوژتاریکی بێ ژمار، مهئموون بهگ له قهلاي زهلمدا خۆی قايم کرد و چوه پیش سولتان حوسین. له مهیدانی کوژتاردا دوو برای کورد بۆ بیگانه شیر و خهنجهری تیژ و پرندهیان تیکنا. له سه ر کیسهی دوژمن ههردوولای کورد گهلیکیان له یهکتر کوژت.

سولتان حوسین که تهماشای کرد دهقههتی نای، فیلبازی خسته پیشهوه و داوی ماملهتی کرد و قاقهزکی په ندامیزی بهناوی دینهوه بۆ مهئموون بێگ نوویی که ئیتاعه نهکردنی خهلیفه ییسلام، بۆ ئیمان په خنه و سووکی ده به خشی. بهو دهسپهیه مهئموون بێگ خهله تاندره و بهوهی که سولتان حوسین نه میرکی خۆشه ویستی کورد بوو، باوهری پێ هات و له گهلی ریککهوت.

له پاش ئیتفاکردن و شرووت دانان، مهئموون ده رگای قهلاي کردهوه و سولتان حوسینی میوانداری کرد و چهند رۆژیک به ئاسودهگی رایبوارد. سولتان حوسین پروی له مهئموون کرد و پیتی گوت نه مپۆکه بۆ تو و اچاکه سوار بی و بچی نهسته مبول و من دهرعهده ده ب به که یف و شادمانی بگه رپتهوه سه ره ماره تی خۆت. به هه ر فیلێک بوو مهئموون بهگ خهله تاندره، له گه ل ئیسماعیل بهگی برای ههستان چونه نهسته مبول.

له بهختی ئهوان وای تهسادوف کرد له ودهمه دا حکومهتی عوسمانی له دهست حکومهتی سهفه ویدا شکسته یان تیکه وتبوو. لهشکری ئیران پروو به ئه رزه رۆم رۆشیتبون و عیراقی عه رهب که وتبووه تههلکه وه.

عوسمانییه‌کان له خودایان ده‌ویست یه‌ک له ئەمیرانی کورد بێتته هه‌واداریان. له‌به‌رئ‌ه‌وه سلێمان قان‌وونی مه‌ئموون به‌گی نوازش کرد و به‌خه‌لات‌کردن د‌ل‌خ‌و‌شی داوه، وه‌ لی‌و‌ای حیلله‌ی به‌به‌ره‌ی و مولکیه‌ت پ‌ی‌ به‌خشی و فه‌رمانی ب‌ۆ نو‌ویسی و لی‌و‌ای حیلله‌ که له‌ ئە‌ترافی به‌غدایه‌ به‌مولکی درا به‌مه‌ئموون به‌گ و لی‌و‌ای «س‌رو‌و‌چ‌ک» (که‌رکو‌ک) ب‌ۆ ئیسماعیل به‌گ قه‌رار درا و هه‌ردوو برا به‌د‌ل‌ت‌کی شاده‌وه‌ گه‌رانه‌وه‌ سه‌ر لی‌واکانی ب‌ی‌ژرا و ده‌ستیان به‌ئومووری حکومه‌ت کرد.

ئ‌ه‌گه‌ر له‌وده‌مانه‌دا که مه‌ئموون به‌گ گه‌یشته ئه‌سته‌مبول و ه‌زعییه‌تی عوسمانییه‌کان له‌ ده‌ست ئیتراندا دووچار به‌شکسته‌ نه‌بو‌ایه، ئ‌ه‌و دوو ئه‌میره‌ی کوردان به‌ساغی له‌ ده‌ست سو‌لتان سلێمان ر‌ز‌گ‌ار نه‌ده‌بوون و هه‌ردوو‌ک ده‌کو‌ژران؛ به‌لام به‌خت چاره‌یان ها‌وا‌ڵ بوو که عوسمانی م‌و‌ح‌ت‌اج‌ی ئ‌ه‌و دوو ئه‌میرانه‌ نه‌بوون.

ه‌و‌ک‌مه‌داری سورخاب به‌گ

ئ‌ه‌میر سه‌رخاب که مامی مه‌ئموون بوو، وه‌ختی چاوی به‌برازاکانی که‌وت که له‌گه‌ڵ مام‌له‌تیان چ‌و‌ونه ئه‌سته‌مبول، وایزانی جاریکی تر له‌ ده‌ست سلێمانی قان‌و‌ن‌ن‌یدا ر‌ز‌گ‌ارب‌و‌ن‌یان ناب‌ی‌. به‌ناچاری له‌گه‌ڵ شا‌ه ته‌ه‌ماس‌ب سه‌فه‌ویدا ده‌ستی به‌مو‌خ‌ابه‌ره‌ کرد و له‌ ته‌کیا ر‌ی‌ک‌که‌وت و گرتی ئی‌ت‌ف‌اق و د‌و‌ستایه‌تیان به‌ست.

سه‌رخاب له‌ شارانی نه‌وی، می‌شیله، مه‌ریوان، ته‌ن‌و‌وره، کل‌وس، نه‌ش‌گ‌اش له‌ش‌ک‌ری ک‌ۆ‌کرده‌وه و چ‌و‌وه سه‌ر خاکی برازا‌ک‌انی و ئ‌ه‌وانی‌شی گرت و خست‌نی‌ه ژ‌ی‌ر فه‌رمانی خ‌ۆ‌یه‌وه. له‌ پاش دامه‌زراندنی ئومووری حکومه‌تی و له‌ش‌ک‌ری و نوازشی ئ‌ه‌ه‌الی، ده‌سته له‌ش‌ک‌ری هه‌ل‌گرت و چ‌و‌وه سه‌ر مح‌مه‌د به‌گ که برای خ‌ۆ‌ی بوو به‌ئ‌ه‌زه‌ت خست‌یه ده‌ست و مه‌مله‌که‌تی ئ‌ه‌ویشی خسته سه‌ر خاکی خ‌ۆ‌ی و به‌چاکی ته‌پ‌لی‌ نازادی و سه‌ره‌خ‌ۆ‌یی ل‌ی‌دا.

ئ‌ه‌میر سورخاب پ‌ۆ‌ژ به‌پ‌ۆ‌ژ ق‌و‌وه‌ت و ه‌ی‌زی په‌یدا ده‌کرد و شه‌تا ده‌چ‌و‌و له‌گه‌ڵ شا ته‌ه‌ماس‌یدا د‌و‌ستی و خ‌ۆ‌شه‌ویستی زیاد ده‌کرد.

خاکی شاره‌زوور له‌وده‌مه‌دا رووی له‌ ئا‌وایی و ته‌ره‌قی کرد‌بوو، له‌ش‌کر و سو‌پا‌ه‌ی‌کی ر‌ی‌ک‌که‌وت‌و‌وی له‌ژ‌ی‌ر چه‌ک‌دا هه‌میشه ئاماده‌بوو. له‌ چاندن و ک‌ر‌پ‌ن و فر‌ۆ‌ت‌ندا گه‌ل‌ی‌ک پ‌ی‌ش‌که‌وت بوو.

حکومه‌تی عوسمانی گه‌لیک ده‌سایس و فیل و حیل و چاوورایان کرد که بیخه‌نه ده‌ست، نه‌یانتوانی و نه‌که‌وته داو و فیل‌ه‌وه. له نه‌تیجه‌دا ناچاربوو بناغه‌ی دوستایه‌تی و ئیتحادی له‌گه‌ل دامه‌زrand و حکومه‌تیی بۆ ته‌سدیق کرد.

له سالی ۱۶۵۹دا ئەلقاس میرزا برای شاه ته‌هماسب له پیتشدا په‌نای بۆ حکومه‌تی عوسمانی بردبوو که سلیمان قانونی یارمه‌تی بدات بۆ چوونه‌وه ئیران و بوونه پادشا. به‌و ئومیده چەند مودده‌تیک به‌بی کاری و نه‌گه‌یشتنه دل‌خواز ده‌سوور‌اوه؛ له دواییدا سلیمان قانونی تکانامه‌یه‌کی بۆ ئەمیر سورخاب نویسی که بیته‌ نیوژی له نیوان ئەلقاس میرزا و شاه ته‌هماسبدا؛ به‌جۆرتیک بکۆشیت که ته‌هماسب، ئەلقاس میرزا به‌بی ئەزبه‌ت و سه‌ره‌نشستی پی به‌خشیت و له گوناھی خوش بی.

ئەمیر سورخاب له‌و باب‌ه‌ته‌وه ده‌ستی به‌موخابه‌ره‌کردن کرد و پیای له‌نیوانیاندا هاتوچوو. هه‌تا به‌جارتیک ئەمنیه‌تی له شاته‌هماسب وهرگرت که له گوناھی ئەلقاس میرزا به‌وردوه، به‌چاکی دلی پاک کردۆته‌وه.

له‌ولاوه ئەمیر سه‌رخاب پیاییکی ئەمینداری خۆی له‌گه‌ل ئەلقاس میرزا خست و ناردیه ئیران. که گه‌یشته خزمه‌ت شاه ته‌هماسب، له‌ دوی چەند رۆژتیک شاه ته‌هماسب به‌ئراوه‌ژووی وه‌عه‌ده‌که‌ی کرد و ئەلقاس میرزای گرت و به‌زنجیر و پاله‌هه‌نده‌وه ناردیه قه‌لای قه‌هقه‌هه و چه‌پسی کرد.

له‌ولاوه ئەمیر سه‌رخاب که له‌وه ئاگاداربوو زۆر وه‌ته‌نگهات و دل‌گیربوو، وه له بزووتنه‌وی ته‌هماسب رقی هه‌ستا و ده‌ستی به‌له‌شکر کۆکردنه‌وه کرد که په‌لاماری ئیران بدات.

له‌ولاوه ته‌هماسب له بزووتنه‌وی ئەمیر سه‌رخاب هوشیار کراوه و زۆر زوو فریاکه‌وت و چەند پیاییکی زانا و کاربه‌زیری خسته‌ نیوانی که مه‌یدان به‌شۆرش نه‌دری. بۆنه‌وه پیاهه‌کان چوونه لای ئەمیر سورخاب و به‌هه‌ر کلۆجیک بوو پیکهاتن و له‌سه‌ر ئەوه ئیتفاقیان کرد که سالی له گه‌نجینه‌ی ته‌هماسب ده‌هه‌زار تومەن زیری بدریته ئەمیر سه‌رخاب و به‌و ده‌ستوره‌ ریککه‌وتن.

له‌پاش ئەو موعه‌ه‌ده‌یه حکومه‌تی شاره‌زوور به‌بی ده‌سایس ده‌ژیا. هه‌رچه‌ند له پیتشدا ئەمیر سورخاب بۆ پشتیوانی یارمه‌تی له‌گه‌ل ئیران نوازش و منه‌تداریکی هه‌بوو، له‌به‌ر رۆژتیک ته‌نگ چاوپۆشی له‌ گه‌لیک چت ده‌کرد. له‌ پاش موعه‌ه‌ده‌ ئەوانیشی فریدا و له

هه‌موو ده‌سیسه‌یه‌ک بێ‌پاک بوو؛ بانگی سه‌ره‌خۆیی و جاری نازادی به‌گوتی دۆست و دوژمندا کێشا.

ئه‌میر سه‌رخاب ئه‌گه‌رچی بۆ به‌راهه‌ری و هه‌لمه‌تدانی سه‌ر دوژمن هه‌میشه له‌ نمایشدا بوو و خۆی ده‌نواند، به‌لام له‌ په‌هوشتیدا شه‌ر و فیتنه و شوێش نه‌بوو؛ هه‌موو ده‌می‌ک هه‌زی له‌ ئاسووده‌گی و بێ‌ ته‌زیه‌ت و دڵ نه‌په‌نجی ده‌کرد. به‌هه‌جۆره‌ موده‌ده‌تی شیست و هه‌وت ساڵ به‌ ئیستیعلا‌لیه‌تی ته‌واو رای‌بوارد و به‌هه‌وکه‌مداری کوردستانی شه‌ره‌زووری به‌سه‌ربرد و به‌ئاموزشی خودا شادبوو.

یازده‌ کوری له‌ پاش به‌جێما: هه‌وسێن، ئه‌سه‌که‌نده‌ر، سوڵتان، عه‌لی، یه‌عقوب، بارام، بسات، زولفقار، ئاسلمش، ته‌ه‌ سوار، سارۆ، قاسم).

هه‌وکه‌مداری ئه‌میر محه‌مه‌د کوری مه‌ئوم

ئه‌میر محه‌مه‌د که‌ باب و مامی مردن، به‌له‌ز له‌شکرێکی ڕێکخست و چوه‌ سه‌ر حیلله و گرتی و گه‌راوه‌ سه‌ر سه‌رووچک و خسته‌یه ژێر په‌نجه‌وه. هه‌وکه‌مه‌تێکی ڕێککه‌وتوی له‌و دوو پاچه‌ خاکه‌دا دامه‌زراند و له‌گه‌ڵ ئومووری ڕێککه‌وتنی ده‌کو‌شا و زۆر به‌تالوکه‌وه‌ قه‌وه‌ت و هه‌یزی په‌یدا‌کرد و له‌شکر و پێو‌ستی ساز کرد و بۆ پێشکه‌وتن ته‌قه‌لای دا که‌ له‌ خاکی خۆیدا کار و ئیشتی ڕێکخست و ده‌ستی به‌په‌عه‌یه‌ته‌وازی و دادخواهی کرد، می‌لله‌ت و سه‌پاهی به‌دان و به‌خشینی شادکردن. ئه‌وجا له‌شکرێکی شه‌رکه‌ر و دلێری هه‌لگرت و چوه‌ سه‌ر خاک و زه‌وی مامی که‌ شارانی قه‌ره‌داغ، شاربازێ، ئالان، مه‌هران، دلجۆزان بوون. له‌ پاش که‌می‌ک شه‌ر و ته‌زیه‌ت می‌لله‌ته‌که‌ی به‌مه‌رج و قسه‌ی پیاوان ئاسووده‌ کرد و ئه‌و شارانه‌ی گرت و خسته‌یه سه‌رخاکی که‌ له‌ژێر په‌نجه‌ی دا‌بوو. که‌ ئه‌و خاکه‌ پێرۆزه‌ی کوردستانی به‌ئه‌منیه‌ت و ئاسووده‌گی ڕێکخست، قاقه‌زێکی له‌ سلیمان قانونی نویسی که‌ خاکی میراتی باب و باپیر و مام و برایانم به‌زۆری باسک و قوڵی خۆم خسته‌وه‌ ژێر هه‌وکه‌می خۆم. پێو‌سته به‌هه‌وکه‌مداریکی کوردستان و شه‌ره‌زوورم بناسن و ئیستیعلا‌لیه‌تی ته‌واوم بۆ ته‌س‌دیق بکه‌ن.

سوڵتان سلیمانی قانونی له‌و ئه‌میره‌ تازه‌ پێگه‌یشتووی وریا و زه‌به‌رده‌سته‌ ترسی لێ په‌یدا‌بوو و که‌وته ئه‌ندیشه‌وه؛ نارده‌یه سه‌ر سه‌د‌ری ئه‌عه‌زم ڕۆسته‌م پاشا و میری میران عوسمان پاشا تا‌کو له‌شکر کو‌په‌که‌نه‌وه و پێو‌ستی چوون و تیشووی ڕیگا سازکه‌ن و بۆ په‌لاماردا‌نه سه‌ر میر محه‌مه‌د بکه‌ونه ڕیگا و وه‌لامی‌شی دا به‌هه‌موو میر و هه‌وکه‌مداره‌کانی

کوردستانی شیمالی که بهلهشکری کوردانهوه بچنه کۆمهگی و یارمهتی میری میرانی بهغدا و بههر کلۆجیک بیت، خاکی شارهزور لهژیر پهنجهی میر محهمهد دهرخری و بکرتته خاکیکی بهتاییهتی عوسمانی و لهژیر گهران و چاوهدیتری بهغدا یا بهختیو بکری. لهسهر ئهوه ئهمره له ههموولاییکهوه لهشکر بۆچونه سهر میر محهمهد کۆبوونهوه و بههیز و تهوانایهکی تهواوهوه چونهسهر قهلائی زهلم که پایتهختی ئهماردتی میر محهمهد بوو.

میر محهمهد که لهوه ئاگاداربوو، لهشکری خۆی کرده چهند قۆلیک و پیشی بهدوژمن گرت و شهر و کوژتار و خوینتیژ، دهست پیکرا. موددهتی دوو سال له تخووبی شارهزوردا جهنگ و جیدال و شهر و کوژتار بوو. هرچهنده دوژمن کۆشا و تهقهلائی دا دهرقهتی میر محهمهد نههات و نهیتوانی بستیک له تخووب دهرباژی.

میر محهمهد بهپهنهانی لهگهڵ شاه تهماسبی سهفهوی ئیتفاقیکی دۆستانه و موعهادهیهکی سویندخواردنی گریدا که له شهری ئهمین بیت. شاهی بیژراو له ههموو پیتوستیهکدا یاریدهی ددها و بهپهنهانی هیزی دهادی.

میر محهمهد لهو موددهتی شهپوشۆردا بهمههرگی خۆی مرد. سههرکردهکانی سوپاه نهیانهیشت رۆستهه پاشا له مردنی میری کوردان ئاگادار بی. بهمههرگه بهرایهریان دهکرد وه مردنی میر محهمهیدیان شاردهوه. رۆستهه پاشا له پاش دوو سال شهپوکیشه ناچاربوو دهستی له شارهزور گرتن بهردا و کشایهوه پاشی؛ بهلهز لهشکری روو بهبهغدا سوورپاندهوه و له ریگا بهمههرگ گورفتار بوو. که خهبهری مردنی رۆستهه پاشا بهئهسته مبول راکهیش، بالتهچی محهمهد پاشایان بۆ گرتنی شارهزور تهعین کرد و سهلاحیهتیکی تهواویان پێدا.

بالتهچی بهرق وتونديهوه لهشکریکی قورسی ههنگرت و روو بهشارهزور خشا. لهودههمهشدا شارهزور بی گهوره و سهردار مابۆوه. بالتهچی شیر غهزهبی له کوردان نا، بهکوژتار و ناوهانی ویرانکردن و زگی مندال و ژن ههلهدپین دهستی بهگرتنی کوردستانی شارهزور و ئهردهلان کرد. سالی نۆسه و شپست و نۆی هیجری ههموو خاکی شارهزور و ئهردهلانی بهویرانکردن خسته ژیر حوکهوه. کوردستان دوچار بهلهقهیهکی گهوره بوو و گهلیک پیاوانی ناوداری بهقهارههه کران.

ههروهکو له پێشدا گوترا سورخاب بهگ بهتهنی حکومهتیکی تهشکیل کردبوله دهوری حوکمرانی حیلله و سرووچکدا بۆ خویان بهئازادی دهژیان و لهگهڵ حکومهتی ئیراندا

رېك كه وتېوون. بالته چي شاره زووري گرت، نهيتواني دهست باوټرټته نهو خاكه وه، گه ليك تهقه لاي دا و كوشا، نه شيا بيگريټ.

حوكمداري سولتان علي كوري سورخاب

نمير سولتان علي كه سورخابي بابي مرد له سهر حكومه تي خوي قهراري گرت و دهستي به حوكمداري كرد. زور نه ژيا و گه ليك دهوامي نه كرد. سي سال به بي كيشه به نومووري ره عيه تپه روه ري راييوار و مرد و دوو كوري له پاش به جيتمان: يهك ته ميورخان، دووهم هه لو.

حوكمداري نمير بسات كوري سورخاب

كه سولتان علي مرد، نمير بسات له سهر ته ختي حوكمداريي دانويشت و دهستي به كار و پيشه ي حكومه ت كرد. ته ميورخان و هه لو هه ردووك په نايان بو حكومه تي نيران برد و چوونه لاي مونته شا سولتان نه ستاجلوو كه سهرداري سوپاهي نيران بوو. نهويش مه سه له ي به شا ئيسماعيلي دووهمي سهفه وي راگه ياند؛ به لام كاروبار نه كه وته كوشه وه، هه روه ها ماوه. هه رچه ند مونته شا سولتان كوشا بو نهو دوو نه ميرانه هيچي بو نه كرا. به لام نمير بسات هه ر له گه ل حوكمداري و ئيشوكاري مهمله كه تداري خهريك بوو، بو ريكخستني ره عيه ت و شار و ديتهاتاني خاكي خوي به گهرم له جوولانه وه دابوو و دلداري ده كرد.

ته ميورخان و هه لو له نيراندا هه رچه ند كوششيان كرد نه يانتواني بيزوونه وه؛ به لام له هاودنگ زباد كردن ده كوشان. به وجوره هه تا شا ئيسماعيلي دووهم مرد به په نهاني هاوال و هاودنگي بو خوي پهيدا ده كرد و له گه ل گه ليك نومه را و كار به دهستاني نيران بيوون به يه كدل و ريكه كه وتوو. وه بو كوردستانيش وهلامي هه ر له هاتوچووندا بوون. پشتيوان و يارمه تي لتيان دهويست.

بهو چه شنه له تهقه لادا و ئيش دابوو، كه شا ئيسماعيلي دووهم مرد؛ به گورجي له شكريكي جوان و شايسته ي پيكه ودها و دهستي به سهركيشي كرد و له هه موولا پيكه وه په لاماري ناوايي و شار و ديتهاتاني دا و رووي له خاكي مامي كرد و له شكري بو پيشه وه ناژوت.

نمير بسات له ولاره كه زاني ته ميورخان و هه لو ي برازياني روو به خاكي كه وته ريگا،

لهشکری خۆی دهنگدا و چووه پیتشیان. ههر دوولا مام و برازا بۆیه کتر کوژتن خه نجه ریان تیژکرد و شیرى بێدادیان تیکنا و دهستیان به کوژتارکرد. له نه تیجه دا تهیموورخان به زۆری بازووی گهلیکی زهوی و خاک له مامی گرت و لینگى دایه سهر چهند نوخته یه کی عهسکه ربی عوسمانیان که له خاکی شاره زووردا بوون و کوژتنی و تالان و ئه سیرتکی زۆری لیتگرتن. بهوه کاروباری تهیموورخان رۆژ به رۆژ روو له بهرزى و چاکیی بوو. بهو ته رزه چهند جارێک پهلاماری دوژمنی دا و عوسمانیهکانی به زۆری شیر له شاره زوور دهرکردن و مال و ئه سپاب و ئالهت و چهکیکی بێ ژماری لێ وه دهست خستن و خاکی خۆی له دوژمن پاک کردهوه.

تهیموورخان له پاش ئه وه که پشتی عوسمانیهکانی له شاره زوور شکاند و لهشکر و مالى فره کرد و هیتی پهیدا کرد، دوو جاری دیکه پهلاماری مامی خۆیدا که ئه میر بسات بوو، شکاندی و هه موو هیتز و داراییه کی که هه ییوو لیتی گرت و هه یچی له دهستدا نه هیتشت.

له و ده مه دا په یدا بوونی تهیموورخان له کوردستاندا بوو به مایه ی له قه یه کی گه وره دان له په راسووی حکومه تی عوسمانی، وه شکسته ی ئه میر بسات بوو به شکانی عوسمانی؛ چونکه ئه میر بسات له سهر کیسه ی ئه وان ده کوژا نه ک بۆ میلله تی خۆی. عوسمانیه کان ئه میر بساتیان بۆ خویان ده ژمارد و رۆژ به رۆژ به و ده له شاره زووردا بنچینه یان داده مه زراند و هیتز و ته وانای خۆی ده خسته کوردستانه وه و به هه موو جوړیک ده سترژێیان ده کرده سهر موڵکی کورده کان، هه روه کو پیشه روی [قه مان (؟)] بوو. به لام ئه میر تهیموورخان رێگای ئه و ئومیده ی لێ برین و ته ماعی له و خاکه پیروژه و جوانه ی کوردستانی شاره زووردا لیتی گرتیان.

هوکمداری ئه میر تهیموورخان کوری سوڵتان مه لی

ئه میر تهیموورخان که خاکی باب و باپییری خسته وه ژێر هوکمی خۆبه وه، به داد و په عیه ته پهروه ری ناوبانگی کرد و له گه ل حکومه تدارى و سوپا کوژدنه وه خه ریک بوو وه به هه موو ئاواپیه کی خاکی خۆیدا داخواهی راخست، که به شانوشه وکه تی دۆستانی به به خشین و دوژمنانی به هه ره شه راگرت.

سالی ٩٨٨ هه سوڵتان مو رادی سالیس هوکمداری عوسمانی له ئه میر تهیموورخان که وته ئه ندیشه و ترسه وه، له ئه سته مبه و له وه لهشکرێکی قورسی رێکخست و بۆ مووسلی نارد

که بچنه سەر ئەمیر تەیموورخان. لەشکری عوسمانی لە مووسڵەوه روو بەهەولێر لە دەژله پەریهوه.

لەولاه ئەمیر تەیموورخان سوپاھێکی گورجوگۆلی کوردستانی ھەلگرت و چووە پیش دوژمن. لە پاش کوژتاری دوو شەو و دوو پوژان، کوردەکان بەسەر دوژمندا زۆرداربوون و لە راست و چەپییەوه پەلاماری ڕیزی عەسکەری دوژمنیان دا و تێکیان پێچان و بەشکانیکی پیس ھەلیانقەند و پڤاندیان.

لەو پوژەدا عوسمانیەکان ھێندە بەپەلە ھەلاتن ناگیان لەمە نەبوو کە دەمەدەمی بەھارە و زێی دەژله لافاوی دیتەخواری و ئەمبەرەوبەری چۆمی پڕ ئاو کردووە و بواردان نابێ و لە زێی گەورە پەرینەو ھیچ نەدیتراو. بەناچاری گەلیکیان بەسواری ملیان لەو دەریا و ئاوە نا کە گۆیا دەپەرنەو، ھەموو بەئاودا ڕۆیینە خواری و بەشی زۆریان کوژران و بەدیل گیران.

کوردەکان بەکەیف و شادمانی و تالانیکی زۆرەو گەرانەو ھەولێر و لەشکری عوسمانی ئەودەندە پزگاریو، بەپەرتشانی بەر بەمووسڵ ھەلاتن.

کە سولتان موراڤیان لەو ناگادار کرد، زۆری پێ تیکچوو و نەتیجەیی ئەوێ بەفالتیکی چاک نەکەوتە بەرچاو. نفووسی خۆی و دەستەلاتی لە عیراق و عارەب و ئاوریاہگاندا بەشپزەبی کشانەو پاشی و کەوتە بیرەو و ھێز و بەززی تەیموورخانی لە بەراہەر خۆی و سەفەری ئێراندا بەدیواریکی ئەستور و پان و پڕ لە چەکی لە لادا زل و قورس و ھەلماساو بوو. بزووتنی تەیموورخان لەپیش عەسکەریدا و شکانی عەسکەری عوسمانی بەمەیدان فرەکردن بۆ دوژمن و سەرەشقی شەری ئێران لەگەڵ عوسمانی زانی. لەبەرئەوانە کە ھەموو راست و دروست بوون سولتان موراڤ ناچار ما کە خۆشەویستی و نوازی بکاتە بەرھەڵستی ئاشووب و جەنگ و جیدال.

بۆ بەدلخواز گەشتن، گرتی قاقەزێکی پەند ئامیزێ بۆ ئەمیر تەیموورخان نوویسی کە ئەو خۆت نواند و شانوشەو کەتی تۆشایانی حوکمداری و گەورەیی و پیاوہتی، ئەو خەلاتیکی میری میرانی و فەرمانی حوکمداری شارەزوورم بۆ ناردی و تکیای قبوول دەکرت.

سولتان موراڤ فەرمانیکی میری میران و حوکمداری بەتوگرایی دەولەتی بۆ نوویسی و ئالا و تەپلی لەگەڵ شیریکی بەگەوہەر رازاوی بۆ نارد و بەتەیموورخان پاشا ناوی برد.

که ناردراوه‌کان به دیاری و خهلات و روتبه و نیشان و فرمانه‌وه گه‌یشتنه لای ته‌یموورخان، به‌ئیحترامه‌وه قبول کران.

که ئەمیر ته‌یموورخان ناردراوانی سولتان مורادی قبول کرد، قاقه‌زتیکی له جوابدا نویسیه‌وه که به‌شهرتی ئەمه‌ئه‌و روتبه و خهلاته قبول ده‌کا، چوار کوری خۆی هه‌ربه‌ک له‌سه‌ر پارچه‌ خاکیک به‌میریان بناسیت و ده‌سته‌لاتی که‌سیان به‌سه‌را نه‌بی و ته‌یموورخان حوکمداریکی سه‌ربه‌خۆی سوتندخۆر بی له‌گه‌ل عوسمانیان و له‌ ئومووری مه‌مله‌که‌تداریدا نازاد و موسته‌قیل خۆی رابگریت و له‌ وه‌ختی پتیوستدا هه‌ردوو لا یاریده‌ی یه‌کتری بدن وه‌ئه‌گه‌ر ته‌یموورخان لیبی قه‌وما، حکومه‌تی عوسمانی چ به‌دراو و چ به‌عه‌سکه‌ر کومه‌گی بکات.

به‌جوژه‌ گه‌لیک له‌ نیتوانیندا نووسراو و پیاو هاتوچۆیان کرد، له‌ دواییدا سولتان موراو مه‌نشووریکی به‌دلخوازی ته‌یموورخان نویسی و بۆی نارد و تخووبی خاکی ته‌یموورخانیا ن دیارکرد و خاکی هه‌ر چوار کوپه‌کانی دامه‌زراند و ئەوانیشی له‌ ده‌ستووریک گرتدا که له‌ژیر فرمانی ئەودا بن؛ تا‌کو دوژمن نه‌یانکاته‌ ئاله‌تی ده‌ست و هیچ ده‌سیسه‌یه‌ک له‌ نیتوانیندا کار نه‌کات و خاکی کوپه‌کانی به‌م جوژه‌ دا به‌شکردن:

۱- سنه و حه‌سه‌ن ئاوا و قزیلجه، بۆ سولتان عه‌لی

۲- میهره‌وان و مه‌ریوان بۆ میر موراو و میر بۆ داغ.

۳- شارباژێر و دینه‌وه‌ر، بۆ به‌درخان

تا‌کو ئەو قه‌راره‌ درا له‌شکریکی برده‌سه‌ر دینه‌وه‌ر و به‌زۆر له‌ ده‌ست قزلباشانی ده‌رخست و هه‌تیایه‌ ژێر حوکمی خۆیه‌وه‌ و ئەویشی دا به‌به‌درخانی کوری. به‌و چه‌شنه‌ کوپه‌کانی له‌سه‌ر ئەو جیگایانه‌ دامه‌زراند و جیگای خۆشی -که‌ شار و قه‌لای زه‌لم بوو- له‌ ریک‌خستن و ئاواکردنی ده‌کوژا.

له‌وده‌مه‌وه‌ خاکی شاره‌زوور کرایه‌ دوو به‌ش، دوو ناوی له‌سه‌ر دانرا؛ یه‌کیک بوو به‌بابان و دووهم بوو به‌ئه‌رده‌لان. هه‌روه‌کو له‌ پێشدا باسکرا ئەو دوو نیتوانه‌ ناوی قوبادی باپیره‌ گه‌وره‌یان بوو. ئەمیر ته‌یموورخان پاشا ئەو نیتوه‌ی باپیره‌ی له‌تکرد (بابا - ئه‌رده‌لان) ناوی بابا درایه‌ خاکی ئەو سێ کورانه‌ی که‌ میر بۆ داغ و میر موراو و میر به‌درخان بن؛ شاره‌کانی سولتان عه‌لیش که‌ سنه و حه‌سناوا و قزیلجه‌ بوون، به‌ئه‌رده‌لان، ناوی لینان و له‌ قانونیکی زۆرچاک گرتی دان که‌ نه‌توانن ببزو نه‌وه‌.

تەيموورخان پاشا بەراستی زۆر بىرتيژ و چاو لە بلندی و ڤوو لە بەرزبونی هەبوو؛ گەلیک وردبینی و دوور ئەندیشی دەکرد. چونکە لە ئێراندا سەفەویەکان دەم بە دەم هێزیان پەیدا دەکرد، لەولاشەوێ عوسمانییەکان بۆ مەسەلە حەتی کار و ئیشی پارازتنی خۆیان، تەخووبیان پێ لە موھیمات دەکرد، لەبەر ئەوانە تەيموورخان پاشا بۆ خاکی خۆپارازتن، ناچاربوو کە مەملەكەتی بکاتە دووبەش: یەکی بۆ پیتشەهەستى ئێران و دووھەمی بۆ بەراپەری عوسمانی. وای بەچاک زانی کە ئەو دوو پارچە یە هەریەک لە گەڵ یەک لەو دوو حکومەتە زەبەر دەستانە بخاتە عالەمیکی سیاسییەو و راپیتە یەکی خسووسی پێ دامەزرتن؛ تاکو هەریەک بەواستە یە کەوێە بتوانن بژین و دووچار بەشکستە و نەبوون نەبن.

ئەو ئەندیشە ی تەيموورخان پاشا، خاکی شارەزووری بە دوو ناونا کە یەکیک بابان و دووھەمی ئەردەلان، کردە دوو پارچە و لە نەتیجەدا ئەردەلان ییەکان هەمیشە سیاسەتی خۆیان لە گەڵ ئێران و بابانییەکان لە گەڵ عوسمانییەکان رادەگرت و لە وەختی تەنگی و لێقەوماندا یەکتربان بەختو دەکرد و بۆ کۆمەگی و یارمەتی دەستی یەکتربان دەگرت.

هەروەکو لە هاتوو دا دەکەوێتە بەرچاو، بەراستی تەيموورخان پاشا بەفیکر و زرنگی خۆی بناغە یەکی دامەزاند کە ئەو بنەمالە بەگەورەیی و شەرفەوێە چەند عەسر ژیاون و ئێدارە ی خۆیان کرد و حکومەتیان پایە داربوو. راگیراوی ئەو بنەمالە یە لە سایە ی تەدبیر و فیکر بلندی تەيموورخان پاشاوە بوو کە زەمانیکی دوورودرێژ ژیان و راوێستا بوون.

هەردەمیکی دوژمن ڤووی لە یەک لەو خاکانە بکەدایە ئەو ی دیکە لە حکومەتی دراوسێ داوای کۆمەگی دەکرد و براکە ی خۆی لە شەڤی دوژمن ئەمێن دەکرد. ئەو فیکرەش بێو بەمایە ی دەستدرێژنە کردنی دوژمن [و] بێ دەسلەلاتی ئێران و عوسمانی بەسەریاندا، وە بەجوێکردنەوێ ئەو ناوانە لەژێر پەردە یەکی کە هەریەک حوکمداریکی سەر بەخۆن، لە دەسایس پارازراو، لە شەڤ و فیتنە و کوژتاری یەکتەر، خۆیان دوور راگرتبوو. قسە ی بەدبینی نەیدەتوانی بەگژیەکیاندا بکا و هەڤەشە و دلخۆشی دانەوێ دوژمنەکانیشیان نەیدەخستە سەر هەوا و بەرزبوون و کەوتن.

مێژوونوویی بەناویانگی عوسمانی لە کتیبی «ابو الفاروق» بەرگی چوارەمیدا دەلێت: دەورە ی تەيموورخان پاشا لە کوردستاندا نەگبەتیەکی گەورەبوو بۆ حکومەتی عوسمانی لە شارەزور و عێراق و ئاوریا یەگاندا و دەستی سیاسەتی عوسمانی کورت کردبوو و

نده شبا له شكريان بنيرته سهر و رژ به رژ سياسي عوسماني لهو خاکانه دا پاشه و پاش دهكشاهه. به جاريك قه تعي نوميد لهو سچ خاكه كرا و به ده سيسي تهيموورخان پاشا، نومه راكاني كورد و هه واداره كاني عوسماني له ئيراندا پرويان وه رگيپراوه؛ نه ئيران دهيتواني حوكميان به سهردا بكات و نه عوسماني پتي دهكرا له شكريشيان بكا و بچيته سهرپان.

سولتان له سهر نهو نازايي و زرنكيه تي له تهجاوزات و دهستدرتي تهيموورخان پاشا دهترسا له شهر و فيتنه و هزووتنهوي نه مين نه بوو؛ بو بیدهنگ كردني نه مري به وه زيري به غدا كرد له خهزينه خه رجوابجي به غدا سالي سه د هزار قوروش پاره بدريته تهيموورخان پاشا.

ميژوونوبه كاني عوسماني له وه گه ليك دواون و ئيعترازيان له سولتان موراد گرتوه كه نهو پاره يه دهيدا به تهيموورخان پاشا، حهقي بيدهنگي و نه بزوتنهوه بوو؛ به لام بهو پاره يه ش تهيموورخان زياتر كه وته بهرز نوپينه وه.

تهيموورخان پاشا له ههر چوار كه ناري خاكي خوي تخوبي مهمله كه تيه وه له گهل قايكردن و فره كردني سنووري دهكوشا؛ سوپاهيكي ريكخست و چوه سهر خاكي لوپستاني گچكه و له پاش شهر و پهلاماردان چهند ناحيه يه كي لي گرتن و خستنيه سهر خاكي خوي. عهلي بهگ شازادهي لوپستان (شاویردی) به فيل و دهسيه له شكريكي قورسي هه لگرت و چوه گولعه نهر و له جتيگاياني سهخت و دژواردا خوي په نهان كرد و ريگا تنگ و باربكه كاني گریدا و له نيواني دۆل و گهليكي كه كهوتبوه نيو دوو شاخ و كيوي بلند و گهوره، بوي دامهزرا و هه موو ريگا كانيشي گرت.

تهيموورخان پاشا له لوپستانه وه به كه يفوشادي گه پراوه و به بي باكي له نيو خاكي خويدا جلهوي نه سپي شوپركرده و ناگاي له دهسيه و فيلي شاویردی نه بوو. له سهر ته پۆلكه ي نهو شاخه بهرزانه سهره و ژير به دهشتي شاره زوردا چوه خواري، له پريكا شاویردی له پيشه وه و دهسته له شكره كانيشي له هه موو بهرزي و دۆليكا لييان بلندبون و له جتيگايه كي زور تنگ و بي دهسه لاتدا سهر و ژووريان ليگرتن و پهلاماريان داني.

تهيموورخان پاشا به ناچاري پرويان تيكردن؛ به لام چاره چي بوو؛ دهست به كوژتار كرا و دۆل و شيو و دهره پر له لاشه بوو. له دواي گه ليك شهر و تهقه لا، تهيموورخان پاشا له دهست شاویردیدا به ديل گيرا، شاویردی تۆله ي لي نه ستانده وه و گهليكي كوژتار ليكردن

و تالانیکى بى ژمارى لى وده دست خستن. تهموورخان پاشا و چند نيسيرى ديكى هه لگرت و گهراوه و چووه لوړستان. باقى ماوهى له شكرى تهموورخان پاشا هه رچيه كى گيانى خوئ پى رزگار كرا به شپړزه يى و په ريشانى خوئ له مهيدانى مردن رزگار كړد و هه لات.

له پاش گهراوه دى شاپوړدى، گهوره نومه راينى كوردستان كه و تنه نيوانى، به ته دبير و پارانه وه، به هه رپشه و گه فكر د تهموورخان پاشايان له ده ست شاپوړدى رزگار كړد و گيرايانه وه سهر حوكمدارى خوئ.

تهموورخان پاشا كه له و نه ساره ته رزگار بو، چه نديك خوئ كو كړده وه و توؤى به دنامى نه و كه و تنه لى له سهر شان و قولى ته كاند و به ته دبير و چا كه گومى كړده وه و سوباهيكي شهركه رى ريكخست و هه ستا چووه سهر قه لاي زيرين كه مهر، كه هى سيامه نسوړه كان بوو.

كوردكانى سيامه نسوړى له ميژبوو به ده سيسه خه له تابوون و روژ به روژ قووه تى ده خزانده قه لاي زيرين كه مهر وه، له روژى كه لين ده گه ران كه هه لمه تيك بيه نه سهر خاكى تهموورخان. نه گه رچى خاكى زيرين كه مهر له ژير نيداره قزلباشاندا بو، به لام به په نهانى له گه ليان ريك نه كه و تنوون.

تهموورخان پاشا هه ميشه له وه ترسى هه بوو كه روژ تيك ده بى له خاكى زيرين كه مهر وه زلله يه ك بخوا! جا نه وه ناچارى كړد كه له شكر تيك بيا ته سهر نه و خاكه و بيجرئت.

تهموورخان پاشا كه له شكرى خوئ له سنوور په رانده وه، روو به زيرين كه مهر خشا. له ولاوه نه مير يار سولتان خاوه ندى سيامه نسوور، ده ستى به له شكر كو كړده وه كړد كه پيش به تهموورخان بگرئت نه پرژا. كه تهموورخان ده ستى به گرتنى خاك و زهوى كړد، نه مير يار سولتان له قه لاي زيرين كه مهر دا خوئ قايم كړد و هه موو په عيه ت و له شكرى له وئ خزانده و بو به را به رى راوه ستا، تهموورخان پاشا جگه له قه لاي زيرين كه مهر هه موو ده وروپشتى گرت و خستيه ده سته وه و چووه سهر قه لاي زيرين كه مهر، نه مير يار سولتان بوئ ده ركه و ته ده رى و شهر و كوژتار ده ست پيكر. موده تى سى مانگ شهرو شوپ دوامى كړد. له نه و اخيرى سالى نوسه د و نوه د و هشت تهموورخان پاشا له مهيدانى شهردا به ده ست نه مير يار سولتان به كوژت چو! له شكرى بى سهر دار رووى له هه لاتن كړد.

حکمداری ئەمیر هەڵۆخان کوری سولتان عەلی کوری سورخاب

کە تەیموورخان پاشا کوژرا، ئەمیر هەڵۆخانی برای لەسەر حکومەت قەراری گرت و پەغیەت و سوپای خستەژێر حوکمی خۆیەوه و قاقەزێکی لە سولتان مורاد نوویسی و بەیانی ئیرادەقەندی تێداکرد و لەگەڵ حکومەتی قزلباش مەوددەت و دۆستایەتی دامەزراند. لەگەڵ هەردوو حکومەتان پێککەوت و تەپلی نازادی و سەرپەخۆی لە خاکی شارەزووردا لێدا و لەسەر سوننەتی براکەشی، برازاکانی لە جیگای خۆیان دانانەوه و کردنیه ئەمیر و ژێردەستی خۆی. ئەوانیش ئیتاعەتیان کرد. لێرهەدا بەجاریک بابان و ئەردەلان لێک جوێبۆونەوه. ئەردەلانی لەگەڵ ئێرانیان ئیتفاقیان کرد و بابان لەگەڵ سولتانی عوسمانی پێک کەوتن هەروەکو دیتەگۆتن.

بهندی دووهم

حوکمدارانسی بابان له شاره زوورده

ههروه کوله پيشدا له سهر بهوردی بابا ئه رده لانداندا گوترا، بابا ئه رده لان شاره زووری خسته دهست خوی و یه کیتک له کوره کانی نارد که له سهر قه لایانی نهوی، میتشيله، تهنوره، نشگا، میهره وان دانیشتیت و دهست به ئه مارهت بکات. قه لای میتشيله ی دا به ئه میر ئه بدالی کوره گه وره ی خوی.

ئه میر ئه بدال له ویتدا به فهرمانه وایی رایبوارد و له ژئیر حوکمی باوکیدا بوو، ئه و ئه میره بچوکه له هه موو شه روشوړ و فیتنه یه ک خوی ده پارازت و له خو به ختوکردن بوو. هه تا به مهرگی خوی مرد. کورې گه وره ی - که پیر بوډاق بوو - کردیه جیگانشیني خوی و به ئه میر بوډاق ناوی ده رکرد.

حوکمداری ئه میر بوډاق کورې میر ئه بدال

ئه میر بوډاق که بابی مرد له سهر ئه مارهت دانیشت و خاکی بابی خسته دهست خوی؛ چونکه بابی له هه موو شه روشوړتیک دووربوو، مولک و مال و دراو و نالهت و پتوبستیه کی زوری خستبووه سهر به ک. ئه سپ و مالات و ئه سپایتکی بی ژماری پتکه وه نابوو. ئه وانه بوون به پشتگرتنی میر بوډاق و دهست فره یی و شه وکته زیادکردنی.

که میر بوډاق که وته سهر حوکمداری، به جارتیک ناوی حوکمداری خوی گوړی و له هه موو جیگایه کدا به بابان ناوبانگی په یدا کرد و به راستی بابان له م زاته که ئیمه له سهر بهوردی ده ویتین ئینتشاری کرد و دامه زیتنه ری ئه و ناوه میر بوډاقه؛ ئه گهرچی له پاش ئه و ته میوورخان پاشا ده کوشا که ناوی بابان له سهر خاکی یه کیتک له ئه ولاده کانی دانئ و به بابان ناوبانگیان پت بکا، به لام میر و حوکمدارانسی بابان له و ئه میره گه وره وه دهست به دامه زانندن ده کات.

له گوړینی ئه م نیوه دا دلخوازی ئه وه بوو له مام و خزمه کانی رزگار بیت و نه که ویتنه ژئیر حوکمیان ه وه. له بهر ئه وه هه میشه له نیو ئه مراهکانی خویدا به مه جلیسی ده گوت که بابان

ئەردەلانی باپیرە گەورەیان ناوی قوباد بوو؛ مادامە لەو بنەچەکەین دەبێ بابان یاخود بابا قوبادیمان ناوبیرێ. بابا قوباد لە گوتندا درێژە، بابان چاکترە بەکاربیریت. لەسەر قەراری پیربۆداق بنەمالەى بابان لەوێوە پەسند کرا و مێژوونوویسەکانیش بنەمالەى بابان لە پیربۆداقەو دەست پێ دەکەن؛ ئەگەرچی تیرەیهکی ئەردەلانییەکانیش ئەو نێوەیان لەسەر خۆیان دانابوو، هەروەکو لە پێشدا بێژرا.

ئەمیر بۆداق بەسەخواهت و کەرەم و نازایی و بەخشش ناوبانگی کرد و کەم کەمە بۆ بەرزبوون و سەرکەوتن خۆی بزاوت و دەسته و دائیرەیهکی قورسی دامەزراند. بەلوتف و داین لە هەرلاییکەو پیاوێکی نازا و ناودار هەبوو بەردیه لای خۆی و سەرەرزى کرد و هەر عولەما و پیاوچاکێک لە کوردستاندا بوو کردیه جیرەخۆر و هەواداری خۆی. دەم بەدەم هێزی پەیدا کرد و دەسته و پێوەندی زۆربوون، لەشکر و سوپاهێکی ڕێککەوتووی ساز کرد و جیرەى بۆ پرێنەوه. کە سوپاهى گەیشته ئارەزوو و دلخوازى، هەستا بەقووەتیکەو چوو هەر ئومەرایانى زەرزا و بەشەر و کوژتار مەحالى لاجانى لە زەرزا ئەستاند و لەولاوه بەسەر کۆنە لاجاندا گەراوه و لەژێر پەنجەى سۆرانى دەرخت. بەوه ناوونیشانێکی پەیدا کرد و هێز و توانای پێ زیادبوو. لەوێوە چوو هەر «سیوی» (شیوی - شنۆ) و لە سۆرانى ڕزگار کرد و هەر بەو هێزەو چوو هەر سەندووژ، ئەویشى لە دەست قزلباشان دەرخت و قەلای مارانى ئاوهدان کردووه و گەراوه قەلای مێشیلە، دەستی بەخۆڕێکخستن کرد.

بەلوتف و کەرەم و پیاوہتى، عەشیرەتى موکرى و بانەشى خستە ژێر فەرمانى خۆیەوه. کە لەوانە ئاسوودە بوو، لەشکرێکی ناردە سەر عەشیرەتى کوردی مەشیا و ئەوانیشى ژێر فەرمان کرد و لەسەر هەر یەکیک لەوانەى کردە میر سنجاغێک و ئەمیرێکی لە تەرەف خۆیەوه لەسەر دانان و لە ژێر ئیدارەیهکی چاکدا ڕایگرتن. کە لەوێش ئەمین بوو، لەشکرێکی قورسى ناردە سەر شارباژێر، لە دەست ئامۆزاکانى دەرخت و خستیه ژێر حوکمی خۆیەوه. لەوێوە حکومەتێکی جوانی ڕێکخست و بۆ هەر میر سنجاغێک تەپلێک و ئالایەکی بابانی بۆ ناردن و داد و عەدالەتى لەو خاکەدا پان کرد، وە لەشکر و سوپاهى خستە ژێر ئینتەزامەوه و بۆ هەر میر سنجاغێک میقداریک لەشکر و هەر لەشکرەى ئالای خۆی و تەپلێ بەتایبەتى بۆ قەراردان.

لە پاش ئەوه کە ئەو هەموو ئێشه موهممانەى ڕێکخست، دووبارە ناردی قەلای مارانى زۆرچاک قایم کرد، دیوار و کۆنگەرە و بۆرج و بارووتى بلند و سەختی لە دەورەدا دروست

کرد و لهشکری هه‌لگرت و چووه سه‌ر قه‌لای که‌رکووک به‌زۆری بازوو گرتی و کردیه ئه‌میر سنجاغی‌کی بابان.

ئه‌میر پیر بۆ‌داق هه‌موو بزوو‌تنی‌کی وه‌کو پادشایانی دونیاگیر وابوو، له‌گه‌لی‌ک کار و پیشه و جوولانه‌وه‌یه‌کدا چتی‌کی بێ وینه‌ی به‌بیرتی‌ژی خۆی ده‌کرده‌ ده‌ستور که له‌ هیچ هوکمداره‌کانی دیکه‌دا په‌یدا نه‌ده‌بوو؛ وه‌ بۆ هه‌ریه‌ک له‌ مه‌ئمووره‌کانی خۆی ده‌ستور پێ‌کی دامه‌زراند‌بوو، وه‌ بۆ هه‌ر مه‌یر سنجاغی‌ک په‌وشتی‌ک و قاعیده‌یه‌کی دانا‌بوو که به‌ئوموری مه‌مله‌که‌تداری خه‌ریک بن، وه‌ هه‌ریه‌ک تیه‌به‌ له‌شکرێ‌کی بۆ ئاسایش و به‌خێوکردنی په‌عیه‌ت دابوونی.

له‌شکری پیاده و سواری رۆژی ده‌بوا‌یه دووجار مه‌شقی تیره‌ندازی و شیروه‌شی‌نی و نێزه‌بازی و ئه‌سپ ئازۆتن و بازدان بکه‌ن. بۆ فیکردنی ئه‌وانه‌ پیاوانی زانا و تیه‌گه‌یشتوو کرد‌بوونه‌ مامۆستای نیشان‌دانیان.

که‌ دوو ساڵ له‌ گرتنی که‌رکووک به‌سه‌رچوو، مه‌یر بۆ‌داق له‌شکرێ‌کی ئازا و شه‌رکه‌ری هه‌لگرت و چووه سه‌ر قه‌لا و شاری «شاه‌قولی» ئاوا (شه‌قلاوه) ئه‌میر سه‌یدی کو‌ری مه‌یر شاعه‌لی سو‌ران له‌ وه‌کیلی براهیه‌وه، فه‌رمان‌په‌وایی شاقولی ئاوا‌ی ده‌کرد؛ که‌ زانی هوکمداری بابان رووی له‌و کرده‌وه، هه‌ی‌زی شه‌رکردن و ته‌وانای به‌راهه‌ری ئه‌وی نه‌بوو؛ به‌ناچاری ده‌ستی له‌ شاقولی ئاوا به‌ردا و کشاوه چووه‌ هه‌ریر.

مه‌یر بۆ‌داق به‌بێ شه‌روکی‌شه‌گه‌یشته‌ شاقولی ئاوا و گرتی و له‌گه‌ن رێ‌کی و دامه‌زراندنی ئومووری حکومه‌تی خه‌ریک بوو. ده‌سته‌یه‌کی سواری خۆی تێ‌دا به‌جیه‌یشت و هه‌ستا رێ‌ک‌فکوت چووه سه‌ر شاری هه‌ریر. ئه‌میر عیسا‌ی کو‌ری مه‌یر شاعه‌لی - که‌ هوکمداری سو‌ران بوو - به‌ناچاری پایته‌ختی ئه‌ماره‌تی چۆ‌ل کرد و به‌ری‌دا و هه‌لات و په‌نای بۆ کێ‌وه‌ ب‌لنده‌کان و لێ‌په‌واره‌ پر داره‌ سه‌خته‌کان برد.

مه‌یر بۆ‌داق به‌بێ ئه‌زیه‌ت چووه‌ هه‌ریر و شار و دیوان و سه‌رای هوکمدارانی سو‌رانی گرت و خسته‌یه‌ ده‌ست خۆی. چهند رۆژێ‌ک به‌دامه‌زراندنی ئومووری ئه‌منیه‌ت و ئاسایش دان به‌ئه‌هالی و نوازش و دل‌خۆشی دانه‌وی می‌للەت و په‌عیه‌ت کۆ‌شا و له‌شکری ساز کرد و که‌وته‌ کێ‌وان و لێ‌په‌واره‌نه‌وه؛ له‌ پشت مه‌یر عیسا‌وه ئه‌حوالی ده‌پشکنی.

ئه‌میر عیسا که‌ ته‌ماشای کرد له‌ شه‌ر و کو‌ژتار و به‌راهه‌رکردنی زیاتر چاره‌ نه‌ماوه، به‌توندی جله‌وی ئه‌سپی سو‌رانه‌وه‌ به‌له‌شکرێ‌کی له‌ ده‌ستیدا بوو، پێ‌شی به‌ئه‌میر بۆ‌داق گرت.

دوو حوکمداری کورد بۆ کوژتنی یه کتر شیر و خه نجه ریان تیزکرد و به را بهر به یه کتری پاوهستان. شهر و کوژتار گهرم بو، له ههردوو لاو لاشه ی کورد کهوتنه نیو دۆل و شیو و گهلیبانهوه. سێ شهو و سێ رۆژ دهستیان له یهک بهرنه دا، ههتا له مهیدانی خوتناویدا میر عیسا کهوته بهر شیری برنده ی میر بۆداهه وه و کوژرا.

که لهشکری سۆران خۆبان به بی خاوهند و سهردار چاوپێکهوت، ههلات و کهوتنه کیتوان له بهدیل چوونیا به چاکتر زانی. ههکه سیکی خوشبهز و نازابو، دامینی کیتی گرت و له خوتنپێژی رزگار بوو.

ئه میر بۆداه که حوکمداری سۆرانی کوژت، کهمیک کهوته دوو شکسته ی لهشکر و تالان و ئه سپابیکی زۆری دهست خست و گهلیکی بهزیندوویی بهدیل گرتن و بهشادی و کهیف گهراوه ههربر، ههموو ئوموور و کاری مهمله کهت و شاری ریکخست و ئه میر سنجاغیکی خۆی له سهردانا و هینده ی پتویستی لهشکری له ههربر به جیه پێشت و بۆ خۆی سواربوو روو به پایتهختی بابان گهراوه دوا یی.

ئه میر بۆداه که ئه ههموو خاکانه ی کرده مهمله کهتی خۆی و دا یه زراندن، به چاکه و داد و کهرم و نازایی و ته دبیر و زرنگی خۆی میله ته ی خسته ژیر گهرا ن و ئیداره یه کی واوه. لهو خاکه دا نه یار نه مان؛ دلی ههمووانی به خۆ به وه بهستبو، هه ریه ک به چه شنه رهوشت و کاریک نوازش و دل په ژیرای ده کردن، به پیاوه تی و زبانه خوشی، به توندی و هه ره شه و ترساندن، به ئینعام دان و بهخشش دلی ههمووانی راده گرت.

ئه میر شه ره فخان ی بتلیسی له شه ره فنا مهیدا ده لیت: میر پیر بۆداه بابان هیندیک چتی ئیجاده کردبو، چه شنه ئوموورانی ریکده خست که نه له وه پێش و نه له وه پاش هیچ ئه میر پکی کوردهستان بیری لی نه کردبو و ده کو:

ئه گهر ته مای ژنه پینانی بۆ نوکه ریک یا ئه میر سنجاغیکی ژیره دهستی خۆی بکردها و بیخواستبا که ژن بۆ مه ئوورکی خوشه و یست و کاریینی بیتیت، بۆ خۆی ده چووه خوازیینی کردنی؛ به ناوی خۆ به وه داخوازی که چه که ده بوو. وه کو بۆی بگوێژته وه هه موو پتویست و که له پهل و چتمه کی بۆ ریک ده خست و شایی و هه له پهرین و خه نه به ندان و شیرینی خواردن و ده زگیرانی هه موو به ناوی خۆ به وه ده کرا. ته ماشای شه ره فی خاوهند که چ و پیاوه که ی ژیره دهستی خۆی ده کرد، به گوێره ی ئه وه خه رچی ده کرد و جلک و به رگی بۆ ده دا به دروون، وه دیاری و جیاز و ته داره کی به وجۆره ته داره ک ده کرد. که ده بوو به شایی و

وهختی ماره کردنی دههات له نوکەر یا مهئمووره که ی - که دلخواز بو - ماره ی دهپرا و بۆی دهگوازتهوه. ههتا ئه و رۆژه ی ماره دهکرا، هه مووکهس و باوکی کچ و کچه کهش هه ر وایان ده زانی بۆ ئه میر بۆداق ده بۆ.

میر پۆسته می برای میر بۆداق له گه ل چه ند که سیکی بی سه رویه ر پیک که وتبو و که هیزیک په یداکه ن و میر بۆداق بکوژن، له ناحیه ی زه رزا برووزیان ئه ستان د و له خو کوژدنه وه خه ریکبوون و به ده سایش و قووه ت په یداکردن ده کوژان و له وه دا هاوده نگ ی زۆر کردبوون.

میر بۆداق له بزوتنه وه ی میر پۆسته م ئاگادار کرا. به بی دهنگی چه ند سواره یه کی هه لگرت و به به هانه ی پراوه و روو به ناحیه ی زه رزا رۆیشت. میر پۆسته م و هه واله کانی ده رده ست کرد و یه ک به یه ک کوژتنی و ئه و تۆبه ی فه سادییه ی پرپه وه. پیاویکی زرن گ و ئه مینی له سه ر ناحیه ی زه رزا دانا، له پاش ریکخسته نه وه ی ئه و ناحیه یه گه پراوه پایته ختی خو ی.

میر بۆداق که له و سه فه ره گه پراوه، بیسته یه وه که میر سه یدئ ئه میری سۆزان - که له پیشدا لئی دوا ین - له شاقولی ئاواوه روو به لیڤه واران و کیتوه کان هه لاتبوو. له بزوتنه وه ی میر پۆسته م که لینی ده ستخست و له خو کوژدنه وه و هیز په یداکردن خه ریک بوو. ده ستوپیوه ندیکی زۆری له سه رخو ی کوژدۆته وه. له نیو لیڤه وار و چیاکانی پشت هه ریردا ده ستی به ته ری ده و پیکرتن و ده ست درێژی کردوه.

میر بۆداق له شکرپکی ریککه وتووی هه لگرت و چووه هه ریر که پیش به ئه میر سه یدئ بگرت و ده رده ستی کات. چه ند رۆژیک به ته دبیره وه له هه ریردا دانیش ت؛ رۆژیک به هه وای پاوکردن سواربوو و رووی له کیتوه کان کرد و ده ستی به سووراندنه وه و پشکنین کرد، که میر سه یدئ ده ست بخا و بیگرت.

میر سه یدئ له وه ئاگادار کرا که میر بۆداق له دووی ئه و له کیتواندا ده سوورپته وه؛ خو ی ساز کرد و چووه جیگایه کی که به «خرو بیان» ده ناسرا. له جیگای سه خت و توند دامه زرا و ریک باریکه یه کی له نیوانی دوو کیتوی بلندا به نیو دۆلیکدا ده کشا و زۆر سه خت بوو. میر سه یدئ پیاوانی نازای له ده ری نه د و گه لی ئه و ریکایه دا دانا. هه ردوولای کیتوه کان بیان گرت و تیدا په نهان بوون؛ به چاوه نو ی که لین و چوونی میر بۆداق دانیش ت. میر بۆداق به بی باکی و ترس ده گه رپا، که گه یشته ئه و ده ری نه د و ته نگایه وه، له نیوه راستی دۆله که دا

-که جیگای ههلاتنی نهدهبوو- پیاوهکانی میر سهیدی له پاش و پیشهوه و له دامینی کتیهکهدا لیتی بلندبوون و دهستیان بهکوژتاریان کرد؛ خستیانه نیوانی پهلاماردانی. لهو ههموو نوکهرانهی میر بۆداق یهکیک رزگار نهبوو؛ ههموو کوژران و میر بۆداقیش ئیخهی له دهست دوژمن دهرنهخست، کوژرا.

که میر بۆداق کوژرا، میر سهیدی لهگهڵ گرتنهوهی خاکی سۆران و حوکمداری خۆی و دهرکردن و گرتنی بابان خهریک بوو. ههروهکو له جزمیکی دیکه ی ئهم کتیبه و بهندی خۆیدا له باسی حوکمدارانی سۆراندا دیتهگوتن، بهدریژی دهبیژیت.

میر بۆداق بهراستی پیاویکی ئازا و رهشید و دلپاک و رهعیهتپهروهو و وهتهنخوا و تیگهیشتوو و زنگ بوو. له بهخشش و دادخواهی و میللهت نهوازیدا بی وینهبوو. له ناواکردنی شار و دیهات و پیشکهوتنی عیلم و سهرخستنی کرین و فروتن و چاندن و جووتدا بهکوژهوه بوو. لهنیو کوردستاندا بهچاکه و پیداهههگوتن ناوبانگی کردبوو. حوکمداریکی سهربهخۆ و نازاد و موستهقیل بوو؛ سککه و خوتبهی بهناوی خۆی بوو. له خاکی خۆیدا ئالا و نیشانهی حوکمداری بابان لهوهوه دامهزرا و بناغهیهکی چاکی دامهزrand.

شایهر و بوژانی خوش ههلبهستی قسهجوان له ههموولاییکهوه داستان و سهربهوردی میر بۆدقایان ههلبهستبوو. دهنگیژ و گۆبندهکانی خوشخوان له دیواندا بۆ پیاوه گهورهکان بهناوازیکی گهلیک جوان پياندا ههلهگوت. تهواوی ژیان و کۆشیش و بهخشین و نازایی و رهشیدی، پیاوهتی و مهملهکهت گپیری میر بۆدقایان کردبوو بهداستان و دهم بهددم بۆ یهکتریان دهخوتندهوه و له شاراندا نهو داستانانه دهنوسرانوه و له بهر دهکرانهوه. داستانی کوژتنی بهتایبهتی هینده بهدلسۆزهوه و بهناخ و داخ و جگهرسووتانهوه رپکخرابوو، له ههر دیوان و جیگایهکدا بخوتندرایایه تهوه ههرکهسیکی گوتی لی بویه هیچ نهدهبوو، دلی نهسووتی و چاوی پر فرمیسک نهبی و نهگری و ناخی بۆ نهکیشیت.

حوکمداری میر بۆدقای دووهم کوری میر رۆستهه

که میر بۆدقای گهوره کوژرا، وهجاخ کوژیروو؛ مندالی نیرینهی له پاش بهجی نهما. سههرکرده و کاربه دهستانی حکومهت و کهبخودا و ریش سپی و هاته رووی میللهت بهکۆمهله رپککهوتن و میر بۆدقای کوری میر رۆستهه مییان کرده حوکمداری بابان. هیندیک له ئاگیانی خاوهند عهشیرهت و گهوهی ئیلات سهریان بۆ میر بۆدقای چکۆله

دانه‌نواند و به‌گۆشه‌گیری و خۆ تیتکه‌ل نه‌کردن، بیده‌نگ بوون.

میر بۆدای دووهم که له جیگای مامی دانیش و دهستی به‌حوکمداری بابان کرد و له‌گه‌ل دامه‌زاندنی له‌شکر و په‌عیه‌ت خه‌ریک بوو.

ئه‌وه‌که‌سانه‌ی له‌گه‌لی رێک نه‌که‌وتبوون و به‌حوکمداری بابانیان نه‌ده‌ناسی، و رۆژ به‌رۆژ له‌خۆکو‌کردنه‌وه و یه‌ک‌گیری ده‌کو‌شان. میر بۆدای هه‌رچه‌نده ته‌قه‌لای دا نه‌یتوانی نوازشیان بکات و دل‌یان بینیتته ده‌ست. موده‌تی دوو سالان له‌گه‌لیان خه‌ریک بوو؛ پاینه‌گرتن و نه‌بوونه هه‌واداری. به‌خۆشی و هه‌ره‌شه هه‌رچه‌نده‌ی کرد ده‌ره‌قه‌تیان نه‌هات. ئومووری حوکمداری هه‌موو ده‌مێک له ده‌ست ئه‌و پیاوانه‌دا له نه‌بوون و چووندا بوو؛ ئه‌و ده‌رد و داخه لیتی بوو به‌نه‌خۆشی و کوژتی.

میر بۆدای دووهم له‌و ته‌قه‌لایه‌دا بوو، چهند که‌سیکی به‌گ و خزمی دیسان که هه‌بوون له‌و قابیله‌ته‌دا نه‌بوون. هه‌رکه‌س به‌ره‌نگی خاوند دێهات له دێیه‌کدا دانیش و دهستی له کار کێشاهه؛ به‌وه‌ش زیاتر میر بۆدای له‌کار که‌وت و ته‌نها ماوه؛ ئه‌وه‌ی لیتی بوو به‌که‌سه‌ل. براهه‌کی گچکه‌شی له دێهاتی ماوه‌دا پارچه زه‌ویه‌کی له دێهات خسته ده‌ست و له‌گه‌ل چاندن خه‌ریک بوو. له پاش میر بۆدای دووهم له‌و بنه‌ماله گه‌وره‌یه‌دا پیاویکی قابیل نه‌بوو که‌بتوانی ئومووری حوکمداری بخاته ده‌ست خۆی، حکومه‌ت که‌وته ده‌ست نۆکه‌رانی میر بۆدای گه‌وره‌وه و رشته‌ی فه‌رمانه‌روایی له ده‌ست بنه‌ماله‌دا نه‌ما.

بەندى سىيەم

ھۆكمدارىيى بىنەمالەي نۆكەران [كە] بەبابان ناوبانگ گىربوون

ھەرۈەكو بىژرا، مىر بۇداقنى گەرۈە مرد پشتىۋى كەۋتە نىۋانى چەند كەستىك و ھۆكمدارىيى مىر بۇداقنى دوۋەميان قىۋىل نەكرد. كە مىر بۇداقنى گىچكەش مرد، سەرى كار لە دەست بابان دەر كەۋت و گەيشتە دەست نۆكەرانەۋە؛ ئەۋانىش ھەر لەسەر نىۋى بابان ھۆكۈمەتە كەيان دامەزران دەۋە و ئالا و نىشانەي ھۆكمدارىيى بابانىان قىۋىل كرد و دەستيان بە ھۆكمدارى كرد؛ ۋە ھەرۈەكو لە ھەردوۋلا يەك بەيەك دىتە گۆتن. ۋە مىر و بەگەكانى بىنەمالەي بابان، سوورەتى رەغىيەتتى و جوۋت بەندەيى و ئاغادىيان ۋەرگرت، ھەرىكە كە مابوون كەۋتنە دىتە كەۋە و پارچە زەۋىيە كەيان دەستخست و لەگەل ئاغايەتى خۇيان خەرىك بوون.

پىر نەزەرى كۆرى پىر پەيرام

پىر نەزەر يەككىك بوو لە سەر كەردە و مىر سىنجاغەكانى پىر بۇداقنى گەرۈە. پىياۋىكى زىنگ و وريا و ئازا و كارىين و سەخى بوو؛ بەبەخشش و كەرەم و دادخواھى ھەموو ئەھالى كوردستان ھەزبان لى دەكرد و خۇشيان دەۋىست. بەتتىگەيشتن و زانىنى خۇي دلى كوردەكانى كوردبوو بەھەۋادارى خۇي و ھەموو مىللەت بۇ رىككەۋتنى ئوموۋرى پىر نەزەر دەكۇشان و لەسەرى كۆبۈنەۋە؛ بەگيان و بەدل بۇي تىۋەچوون ۋە تەقەلايان بۇ دەدا. پىر نەزەر لە زەمانى پىر بۇداقنى گەرۈەدا چونكە گەلىك ئىشوكارى گران و سەختى كە لە دەستدا دەبوو تىيدا سەر كەۋتەبوو، لە نىۋ كورداندا ناۋونىشانەيەكى چاكى پەيدا كوردبوو. لە سايەي ئەۋەدە ھەموو كۇشەين و كەردەۋىيەكى بەئاسانى بۇي ساز دەبوو.

كە پىر نەزەر كەۋتەسەر ئوموۋرى كارىينى و خۇنۋاندىن، رەغىيەت لەسەرى كۆبۈنەۋە و لەشكر و سۇپاھ و ئەسپابى پىۋىستى بۇ رىكخرا و ئامادەي ھۆكمدارى بوو.

كە پىر بۇداقنى دوۋەم مرد ئالاي سەربەخۇبى ھەلدا و دەستى بەگرتى خاكى بابان كرد و خستىيە ژىر ھۆكىمى خۇيەۋە و ھىۋاش ھىۋاش دەستى بەئادەدان كەردن و رىكۋىتتىكى كرد.

که به چاکی هموو خاکه کهی دامه زرانده وه، هستا له شکرکی شه پکهری هه لگرت و چووه سهر شاری کفری (سه لاحیه) و به شهر و کوژتار گرتی و خستیه ژیر حوکی خویه وه و له سهر رهوشتی حوکمداری بابان، میر سنجاغیتی له سهر دانا. بهو قووه توه به نیو خاکی خۆیدا گه پاره.

هه رکه سیک که میک بۆنی نه یاری لیها تبوو، وه یا بۆ سه رکیشی و شۆرش ته قه لای دابوو، به لوتف و خوشی رامی کردن و تاسووده ی کردنه وه و گه پاره پایته ختی. وه له بنه ماله ی بابان هه رکه سیک مابوون، له دیها تدا دانیشتبوون بۆ ئه مه ی نه بزوونه وه، له هیزی خستن و بی ده سه لاتی کردن.

پیر نه زهر به راستی پیاویتی به کو شه وه بوو، هه زی له فره کردنی مه مله که ت و ره عیه ت و کرین و فروتن ده کرد و بۆ ئاوه دانی و پیشخستنی خاکی بابان زۆر کۆشا و بۆ تاسووده گی و دامه زرانندی نه هالی گه لیک ته قه لای دا؛ به لام مه رگی بی ئامان نه یه یشته به ئاره زووی خۆی بگاته دلخوازی. ئه گه ر چی به ته وای هه موو خاکه که ی پیر بۆدای گه وری وه ده ست خست و کردیه حکومه تیکی نازاد، به لام گه لیک ناره زووی مابوو موه فقه نه بوو و مرد. له پاش مردنی پیر نه زهر خاکی بابان له ژیر چاوه دیری دوو ئه میراندا پاده گیرا.

هوکمداری میر سلیمان و میر ئیبراهیم

له ده وری پیر بۆدای گه وره دا میر سلیمان و میر ئیبراهیم، هه ریه ک له جیگاهه کدا میر سنجاغیک بوون و له ده وری میر بۆدای دووم و پیر نه زهر دا له سهر وه زیفه ی خۆیاندا مابوونه وه و شانوشه و که تبه ان به زیاده وه په یدا کردبوو. هه ریه ک له وان خواهند له شکر و هیزیکی ته وایبوون و ئاله ت و چه کیان زۆربوو، له نیو میلله تدا قسه ره واه و ده ست درێژبوون.

که پیر نه زهر مرد ئه و دوو ئه میرانه پیکه وه ریکه که وتن و له شکر و هیزیکی هه یانبوو کردیانه یه ک و بوونه یه ک ته ن و یه ک به ده ن؛ وه کو گیانیکی له دوو پیستدا بی کۆشان و ته قه لایان دا و هه موو خاکی بابان و شاره زووریان خسته ده ست خۆیان و به یه که تی حوکمداریه کی جوانیان پیکه وه دامه زرانند. مه یدانی شۆرش و بزوتنیان بۆ که س به تال نه کرد که ببه مایه ی تیکدانی ئه و حکومه ته. دیوان و له شکر و ده زگای میره کانی رابردوو، هه رچۆنیک هه بوو، به بی شیواندن ده ستیان به سه ردا کیشا و هاوێژتیانه ژیر په نجه یانه وه. ئالا و نیشه انه و رهوشتی حوکمداری و ناوی بابانیان راگرت و به خیوان

کرد؛ هەر بهو دەستوورە دەستیان بەفەرمانیەوایی و حوکمرانی کرد.

ئەو دوو ئەمیرە کوردە دیسان هەر بەناوی بابانەو -وێکو بڕایەکی راست- دەستی خۆشەویستییان پێکەووە گرت. میر سلیمان بڕا گەورە و میر ئیبراھیم خۆی بەبڕا بچووک دانا. لە شکلی جەمھوریەتدا موددەتی چەند سالان پێکەووە حوکم فەرمانی کوردستان و بابان و شارەزووریان بەتەواوی کرد. دڵگیری و نا ئەمینی و پەنجیدەیک بەهیچ کلۆجیک پروینەدا، بەدلیکی پاک و بێ قەرزەو زۆرباش تێوەچوون و تەقەلایان دەدا و گەلیک بەئاسوودەگی دەژیان.

ناحەز و نەکیش و قسەچین و دوو پرووان کەم کەمە کەوتنە نێوانیانەو و قسەیان هێنا و برد. تۆی نە یاری خراپیان لە بەیندا چاندن. خۆشەویستی بەدوژمنی گۆراوە. بڕایەتی کرا بەنە یاری و یەکەتی بەکوژتار وەرگەرا. گەرمیی ساردبوووەو، کار کەوتە شیر و خەنجەر، نەتیجە گەیشتە جێگایەکی وا هەردوولا بۆ کوژتاری لەشکرکێشیان کرد و بەگژ یە کدا چوون و کوژتار گەرم بوو؛ خۆین پڑا، چەندێک شەپ و کوژتار دەوامی کرد. لە دواییدا ئەمیر ئیبراھیم بە دەست میر سلیمان بەکوژت چوو.

موددەتی نوێ سال حوکمداریەکی بڕایانە، بەخۆین پڑتن و کوژتن نەتیجە بەخش بوو. حاجی شیخ کۆری میر ئیبراھیم لە مەیدانی شەردا خۆی پزگار کرد و ھەلات و چوو ژیان و پەنای بۆ شاھ تەھماسەبی سەفەوی برد (لە پاشان لیتی دەدوین). لە ئەمیر ئیبراھیم سێ کۆر بەجیمان: بێکەم میر حاجی شیخ؛ دووھم میر ئەمیر؛ سێیەھم میر سلیمان میر حاجی شیخ چوو ژیان و بڕاکانی دیکە لە کوردستان مانەو.

حوکمداری میر سلیمان

کە میر ئیبراھیم لە مەیدانی شەردا کوژرا، میر سلیمان بەتەواوی لەشکرەکە ی میر ئیبراھیمیخی خستە ژێر پەنجەو. بەو ھێزەو چوو سەرخاکێ کە کەوتبوو دەست میر ئیبراھیمەو و ھەمووی گرت و ھاوێژتێ سەر بەشەکە ی خۆی. ئەو جەھەموو خاکی بابانی بەبێ ئەزبەت و ھاوالتی و دەست خست و ئومووری حوکمداری پێکھێنا و لەشکر و سوپاھ و گەنجینی کۆکردنەو. مەملەکە تدار و فەرمانیەوایی بەدادخواھییەو لە کوردستاندا دامەزراند. ئاسوودەگی و ئەمانی خستە نێو خاکی بابان و شارەزوورەو. دەستی بەمیلەت نەوازی و پەعیەتپەرورە ی و لەشکر لاواندنەو کرد.

له دهوری میر سلیماندا کوردستان بیووه بههشتی بهرین، کار و کاسبی، کرین و فروتن و کیتلان و چاندن و بازرگانی سه رکهوت.

میر سلیمان بهئاسووده گییه کی تهواو پازده سالان حوکم فرما بوو. نو سال به یارمه تی و هاوالتی میر ئیبراهیم و شەش سال به تنهائی رایبوار و زور به سه ره رزی و خوشی گوزهرانی کرد و مرد. چوار کوری له پاش به جیمان:

یه کهم میر حوسین؛ دووهم میر رۆسته؛ سێیهم میر محهمهد؛ چوارهم میر سلیمان.

حوکمداری میر حاجی شیخ کوری میر ئیبراهیم

ههروه کو بیژرا که میر ئیبراهیم به دهست میر سلیمانی هاوالتیهوه به کوژت چوو، میر حاجی شیخ چووه ئیران و پهنای بۆ شاه تههماسبی سهفهوی برد و داوای یارمه تی و کۆمه گی کرد. شاه به هیتدی نهگرت و جوابیشی نه دا که نایکا و به دا پۆشراوی تهفهری دهدا.

که میری بیژراو تهماشای کرد له قهزویندا دانیشتن بۆ سووده، ناچار سواربوو و روو به کوردستان گهراوه دواوه. دهسته سوارێکی رێکخست و چووه سهه شارانی بنلین و دیاله و که لای کورد، میر عیزه دینی برای میر سلیمان - که له تهرف برایه وه فرمانه وای نهو جیگایانه بوو - له شکری کو کرده وه و چووه پیتشی. ههردوولا دهستیان به کوژتارکرد، له پاش گه لێک خوتن رژتن میر عیزه دین له دهست حاجی شیخدا به کوژت چوو.

میر حاجی شیخ لهو خاکانه دا نه ماره تی خووی دامه زراند و دهستی به تهشکیلات و خه ریکی هیز پهیدا کردن و خو کو کرده وه بوو. هه موو کورده کانی ژێردهستی له فرمانه وایی و دادخواهی مهمنون بوون، هه تا میر سلیمان مرد، گه لێک ناوبانگی پهیدا کردبوو.

که میر سلیمان مرد، حاجی شیخ سوپا هێکی شه پرکه ری هه لگرت و چووه سهه خاکی شاهه زوور و بابان که له ژێر دهستی میر سلیماندا بوو. میر حوسین و میر محهمهد و میر رۆسته می کورانی میر سلیمان، نهشیان به رابه ری بکه ن و خاکی باوکیان بهردا و روو به ئیران په نایان برده بهر شاه تههماسبی سهفهوی.

میر حاجی شیخ که چووه سهه خاکی میر سلیمان، به بی ته زبته هه مووی بۆ سازکرا که بیگریته؛ چونکه له پیتشدا له گه ل هه موو گه وره و ره ئیسه کانی نهو خاکه به قاقه ز نوو یسین رێک که وتبوو و هه مووی کردبوونه وه هه وادار و دۆستی خووی. له بهر نه مه به بی موشکیلات

که له شکری برد، نه هالی بو پيشوازی سازببون و خاکی بابانيان به ته و اوای خسته ژير په نجه وه.

که هم موو خاکی بابانی که و ته ده ست و گه نجينه و ناله ت و پتويستيه کی زوری په بد اگرد و سوياهيتکی زور پیکه که و تووی ريز کردن و ته پل و بانگی سه ربه خوئی و نازادی به گوئی هم موواندا دادا. هر سه ر په قیکی له به رابه ری بوو، لایبرد و بزوزه کانی به خوئی و زور پام کردن. په عيه ت و ميلله تی به زبان و کرده و دی چاکه نوازشکرد و خوئی به حوکمداریکی موسته قیللی کوردستان ناونا.

له پيشدا باسما ن کرد که مير حوسيني کوري مير سلیمان په نای بو شاه ته هماسب برد که ياریده بدات. شاهي بیژراو له حاجی شیخ له نه ندیشه دابوو و ده ترسا که ته ما له خاکی نیرانیش بکا، بو نه وه نه هیلېت جی به خو فره کات، نه مری دا به چراغ سولتانی والی دینه ودر که به سوياهی شه رکه ره وه ياریده مير حوسين بدات. نه ویش له شکریکی باشی هه لگرت که روو به خاکی حاجی شیخ بیزو پته وه.

حاجی شیخ به ته رده ستی چوه پيشی و به سه ری دادان و گه لیکی لی کوژتن و تالان و نه سیريکی زوری لی گرتن. مير حوسين و براکاني چراغ سولتان به هه زار نه زيه ت له و مه يدانه خوينا و بيه دا خوبان رزگار کرد و هه لاتن. مير حاجی شیخ به شادی و خوشيه وه گه روه خاکی خوئی.

شاه ته هماسب که له وه ناگادار بوو، رقی هه ستا و نه مری دا گوگچه سولتان قاچاری والی هه مه دان که به هه موو هتزی خو په وه هه ستیت و نومه را و له شکری نه و ده ورو پشته ش هه لگريت و بچيته هاوار چراغ سولتان و مير حوسين.

نه و سه رداره گه ورديه به له شکریکی قورسه وه روو به کرمان و دینه ودر چوو. له سه ر پیگاشیدا له شکری کو کرده وه و گه يشته دینه ودر. له ویشه وه له شکری خر کرده وه و به موهيماته وه روو به خاکی بابان چوونی ناره زو بوو.

مير حاجی شیخ له وه ناگادار کرا. له شکری خوئی هه لگرت و چوه سنووری دینه ودر. له نا کاو لینگی دا سه ر گوگچه سولتان و ده ستی به کوژتار کردن. له هه ر چوار که ناری له شکربه زبیه وه په لاماری دوژمنیان دا و هه لمه تیان برده سه ریان.

له شکری گوگچه به شپرزیه یی و نیوه شه ریک و ته و او هه لاتن يکی ده ست پی کرد و شکان، له پاش گه لیک لاشه و مال و نه سپاب به جیه تيشتن، که ميکی گیانيان له ده ست

لهشکری جهنگاوه رانی میر حاجی شیخ رزگارکرد و له نیوانی دهر بازبوون.

میر حاجی شیخ به مال و نه سپاب و تالانیکې بې ژمار و دیل گرتنیکې زور گه پانه وه. له دوو سهرکه وتنه دا لهشکره کانی زور شادمان و به هه وه سببون و له شهر و کوژتار چیرې بوون. نه دوو جارانه میر حاجی شیخ له هه موو کوردستان و نیران و رومدا ناوبانگی شیران و پالنه وانانې کرد و دلې دوزمنی خسته کړې وه. شاه ته هماغسې زیاتر هه راسان و بیتزار و تنه گابوو.

که جاری دووهم له شکسته ی گوگچه سولتان شاهی نیرانیان ناگادارکرد، دلته نگ و پر غه زه ب بوو؛ نهو شکانه ی به فالتیکې خراب زانی و دهست لی هه لگرتنیشی له لای چاک نه بوو؛ چونکه نه تیجه ی بې دهن گبون دهبوه مایه ی دوزمن زیادکردن و براوتی بزوزان و هیز په یداکردن و وه ته ما خستنی میر حاجی شیخ. له بهر نه وه جاری سییه م لهشکر نارنده سهری، ناچار بوو.

شاهی بیتزارو لهشکرکې قورسی له ژیر فهرمانی عه بدوللاخان نیستاجلوی سهردار لهشکری ریکخست. هه موو پیویست و نه سپابی سهره ی بۆ ساز کرد.

بابی موئه لیف و موئه ریخی مه شهوور شهره فحانی بدلیسی که میژوونوویسی کوردان و نوویسهری شهره فنا مه یه، له گه ل نهو لهشکره دا خستیه ژیر فهرمانی سهرداری ناو گوتراو. نهو لهشکره قورسه له ریگای موکریانه وه به لاجاندا له کیتوه بهرزه کانی قه ندیله وه، به ناحیه ی باله کاندا به ریگای گه لاله دا - که ریگایه کی سخت و بلند و تنه گ بوو - . به نیولیره واره پر داره کاندا بزوتتن.

شهره فحان له ته ریخه که یدا ده لیت: له ریگایه که وه ریشتن گه لیک جاران پیساو به نه زیهت ده نیوانی خوی رزگارکات؛ نهویش له سهر په سندرکدن و شاره زایی میر حوسین و براکانی بوو.

میر حاجی شیخ له ولاره لهشکری خوی هه لگرت و چوه پیشیان، له نزیک جیگایه ک که به «گه لاله» ده ناسری، ریگا تنه گه کانی لیگرتن و هه لمه تی برده سهریان. لهشکری ستاجلوی بۆ به رابه ری ناماده بوون، هه ردولا ده ستیان به کوژتاری یه کترکرد. پالنه وانانی بابان به ده ستوبردتر بوون. دوزمنیان وه تنه گه ینا و له هه موولا ییکه وه کوپان کردنه وه و کوژتیانن. له پاش چند سه عاتیک شهر و شیربازی لهشکری وه ستاجلوی خوی نه گرت و پشتی دا و پرووی له هه لاتن کرد.

خودانی شه‌ره‌فنامه له باوکیه‌وه ده‌یگی‌رتیه‌وه که بۆی گوتوو و ده‌لتی: له‌شکری ئیستاجلو و هه‌ پهرتشان و شیرزه‌بوون له هه‌لاتندا که‌وای به‌ریان و که‌وش و پیتلاویان لیتیان بوو به‌بار و فرتیان دهدا و هه‌لده‌هاتن؛ هه‌تا کراسی به‌ریان له‌سه‌ر گیانیان گرانوو و به‌رووتی و پتخواسی و بێ به‌رگی له‌نیتو لیره‌وانرادا به‌چیا به‌رزه‌کاندا سه‌رده‌که‌وتن و له‌ ترسی گیانیان له‌و چیا به‌رزانه که به‌ره‌و ژوور ده‌چوون، وایان ده‌زانی به‌ده‌شتدا ده‌رۆن. که له‌شکری ئیران شکا، سواره و پیاوه‌کانی میر حاجی شیخ که‌وته‌نه سه‌ریان و شیر و خه‌نجه‌ریان تبتان و کوژتاریان لی کردن و له‌و له‌شکره قورسه، زۆرکه‌میان رزگار بوون؛ ئه‌وانیش به‌پهرتشان و پتخواسی رووتی، گیانیان له‌و مه‌یدانه خوتناویدا ده‌رپه‌راند و ده‌رده‌چوون. به‌و حاله‌وه چوونه‌لای شاوته‌هماسب و سه‌ره‌هووردیان بۆ گتپاوه.

شاهی گوتراو ئه‌وه‌ی له نه‌زانین و ناشاره‌زایی و بێ ته‌دبیری میر حوسین و براکانی نه‌ژمارد و هه‌ر سیتی گرتن و خستنه‌ به‌نده‌وه.

میر حاجی شیخ له‌و کوژتاره‌دا هه‌زار ئه‌سیر و مالتیکی زۆری ده‌ست که‌وت و سی پیاوی کوژرا و دوو هه‌زار که‌س له له‌شکری ئیرانی کوژتبوو. هه‌رچه‌نده ئه‌سپاب و ئالات و چه‌ک و چادر و دانه‌ویلنه‌یه‌کی به‌له‌شکری ئیستا جلوی بوو له‌گه‌ل به‌رگ و جلکی پیاوه‌کانیش که هه‌لاتبوون، که‌وته ده‌ست. به‌شادی و خۆشیی هه‌ گه‌رانه‌وه. هه‌موو له‌شکر و پیاوه‌کانی میر حاجی شیخ له تالانگرتن و که‌لوپه‌ل و ده‌سته‌ستخستن تیربوون و به‌که‌یف و په‌زمه‌وه چوونه‌وه مالتی خۆیان.

که شاته‌هماسب ئه‌و سێ برایه‌ی گرت، موده‌تیک له به‌نددا بوون؛ به‌تکای هیندیکان به‌ردران. له پاشان که‌لینیان ده‌ست که‌وت و هه‌لاتن و چوونه خاکی رۆم و په‌نایان برده لای سولتان سلیمان.

سولتانی رۆم به‌جیره‌یه‌کی چاک ناردنیه خاکی رۆم ئیلی و کردنی به‌میر سنجاغ. نزیک شه‌ش سالان به‌و ئیشه رایانبارد. له‌گه‌ل سولتان حوسین میری نامیدییان موخابه‌ره کرد که تکایان بۆ بکا تاکو بگه‌رتنه‌وه کوردستان.

له‌سه‌رئه‌وه میری نامیدی که‌وته موخابه‌ره‌کردن و تکا له سولتانی رۆم، هه‌تا گه‌رانه‌وه نه‌سته‌مبوول و له‌وتیه چوونه نامیدی.

که میر حوسین و براکانی گه‌رانه‌وه نه‌سته‌مبوول، سولتان سلیمان فه‌رمانی هوکمداری کوردستانی بابانی بۆ نووسین و ئه‌مری دا به‌سولتان حوسین و هه‌موو ئومه‌راکانی

کوردستان که له‌وه‌ختی لزوومدا له‌شکر بۆ میر حوسین کۆکه‌نه‌وه و بچنه‌سه‌ر میر حاجی شیخ و ده‌ریکه‌ن و به‌زۆر میر حوسین بکه‌نه‌ حوکمدار.

حوکمداره‌کانی کوردستان به‌له‌شکره‌وه بۆ یاریده‌دانی میر حوسین ناماده‌بوون و له‌شکریان هه‌لگرت و ڕوو به‌خاکی بابان خشان.

میر حاجی شیخ به‌هیز و قووه‌تیه‌وه چووه پیشیان، له‌ پاش گه‌لیک شه‌رکردن میر حاجی شیخ به‌سه‌ریاندا زالبوو و هه‌مووی شکاندن و به‌که‌یفه‌وه گه‌راوه‌ خاکی خۆی. میر حوسین و براکانی به‌شه‌رزهی چوونه‌وه نه‌سته‌مبوول و ناردانه‌وه بۆ ڕۆم ئیلی.

سالی نو‌سه‌د و چل و یه‌ک سولتان سلیمانی قانونی بۆ گرتنی به‌غدا له‌ هه‌ولیره‌وه که‌وته ڕیگا و ده‌ستی به‌موخابه‌ره‌کرد و له‌گه‌ل میر حاجی شیخ بناغه‌ی خو‌شه‌ویستی دامه‌زراند، ئیتفاقیان ده‌ست پێکرد. سولتانی ڕۆم به‌به‌هانه‌یه‌ک دیتنی میر حاجی شیخی خواست.

میر حاجی شیخ سه‌ره‌خۆ و بێ پرسپاری که‌سیک که‌وته ته‌داره‌کی چوینه‌ به‌غدا. هیندیک تیگه‌یشتوو و زانایانی میلله‌ت نه‌وه‌یان به‌چاک نه‌زانی و بۆ نه‌چوونیان پێ گوت. نه‌ویش گو‌تدیری نه‌ده‌کردن و ده‌زگای خۆی هه‌لگرت و که‌وته ڕیگا.

له‌ ناحیه‌ی مه‌رگه‌ له‌ جیگایه‌ک دابه‌زی که‌ چیشتان بخوا، له‌گه‌ل نو‌تری نیوه‌ڕۆ خه‌ریک بوو. کۆمه‌لیک کورد په‌لاماریان دا‌یی و له‌ نو‌تردا کو‌ژیان. نه‌میر به‌گی برای بۆ به‌راه‌ری ناماده‌بوو، نه‌ویشیان کو‌ژت و چه‌ند پیاو‌یکی هاو‌فیکریان بوون کو‌ژران.

میر حاجی شیخ دوو کو‌ری له‌ پاش به‌جیما: بیکه‌م میر بو‌داق، دووهم میر سارم.

حوکمداری میر بو‌داق کو‌ری میر حاجی شیخ

که‌ میر حاجی شیخ کو‌ژرا به‌ئیتفاقی هه‌موو گه‌وره‌کانی کوردان میر بو‌داقی کو‌ره‌ گه‌وره‌یان کرده‌ حوکمداری بابان و هه‌موو له‌شکر و گه‌نجینه‌ی باوکیان خسته‌ ژێر فه‌رمانیه‌وه.

له‌ به‌غدا واقیعه‌ی میر حاجی شیخ به‌سولتانی ڕۆم گه‌یشت و سه‌ره‌وردیان پێگوت. سولتانی هوشیار پێشه‌ده‌ستی کرد، بۆ نه‌وه‌ی قامکی تیه‌وردانی بکه‌ویته‌ کوردستانی بابانه‌وه، گرتی فه‌رمانیکی توغرای به‌ناوی میر بو‌داقی حوکمداری بابانه‌وه نوویسی و حوکمداری ته‌س‌دیق کرد و قاقه‌زیکی تایبه‌تی بۆ کو‌رده‌کان نوویسی که‌ ئیوه‌ موس‌لمان و تاب‌یعی شه‌ریعه‌تن و ده‌بی سه‌ر له‌ فه‌رمانی خه‌لیفه‌ی ئیسلام نه‌پێچنه‌وه و به‌هه‌موو

جوړيک ئيتاعه ی بکهن و ئيتاعه ی مير بؤداق کردنتان له سهر لازمه و دهبن به حوکمداريکي خوشه ويستی خوټانی بزائن.

له وهدا سولتانی پږم چاپلووسيټکي زور پري نواند و بهنچه يکي خسته نيو کورده کانی شاره زووره وه و بؤ ده سيسه ی پاشه پوژ کارسازي ده کرد. که مير بؤداق بوو به جیگان شيني باوکی، دهستی به دامه زراندي مهمله کهت و پټک خستنی له شکر و ناسووده گی په عيهت کرد. به هه موو ته رزيک نومووري حکوممه تي باباني پټکه ټينا و خاکی باباني به چاکی کرده پارچه حکوممه تيکي زورچاک و له ناواکردنی شار و باژير و فره کردنی کپين و فروتن و گوره کردنی فرمانه وایي ته قه لای ددها. به خوشي و نوازش هه موو ميلله تي کرده موتيع و مونقادی خوئی.

مير بؤداق به بن موناژه وه و شهر و نه زبته شازده سال له سهر خاکی بابان و شاره زوور حوکمداريی کرد.

مير حوسيني کوري مير سليمان -که له پيشدا باسيان کردا- په نايان بؤ پږم بر دبوو، به تکای سولتان حوسيني ميری ئاميدی و به قاقه زی سولتانی پږم، بؤ خاکی به به گه رانه وديان له تهره ف مير بؤداقه وه قبول کرابوو. له نه تيجده دا ده سايسي دوژمن ده سته برداريان نه بوو؛ خستنيه سهر هه واهه وه سي حوکمداری. هه ستان به په نهانی پوو به ئاميدی هه لاتن و په نايان بؤ ميری ئاميدی برد.

حوکمداری بادينان عه ريزه يه کی دوورودريژی بؤ نه سته ميوول نارد که مير حوسين دهيه ويست حکوممه تي شاره زوور له ژير ئيداره ی سولتاندا بخاته ژير حوکمی خوږه وه، به به گله گی يا مير سنجاغيتکي پږمی له سهر دانيشيت، به شهرتي يارمه تي گرتنی له تهره ف سولتانه وه بيت.

خونکاري پږم چټيکي لي خواسترا که هه ميشه ئاره زوو و دلخوازی نه وه بووه. ده زيه جتي فرمانی به توغرا بؤ مير حوسين نويسي که به حوکمداری بابان نه سب و مير بؤداق عزل کرا و قاقه زی له هه موو ئومه را و به گه کانی کوردستان نويسي که به هه موو ته رزيک له شکرکيتشي پټويست بيت و هه رچييه کی مير حوسين بخوازيټ، کومه گی بکهن و بيبي نه سهر ته ختي شاره زوور و دايبين و به زوري خاکی باباني بؤ بگرن.

سولتان حوسين حاکمی بادينان و گه ليک له ئومه را يانی کوردستان له شکرکي کورسيان بؤ پټک خست و هه ستان چوونه سهر شاره زوور.

میر بۇداق بۆلۈمى خوتېنپۇتى نەكرىت، ھەستارو بۇئىران رۇيشت و پەناى بۆ شاتەھماسبى سەفەوى برد و بۇئىحترام و ئىكرامەو قەبوول كرا. میر حوسىن بەبى ئەزىت چوۋە شارەزوور و بەشتىوانى حاكىمى بادىنان و ئومەرايانى كورد، دەستى بەفرمانپەواىى كرد.

لەو مەسەلەيە شەش مانگ بەسەرچو؛ رۇستەم پاشاى وەزىرى ئەغزەمى رۇم لەگەل میر بۇداقا دەستى بەمۇخابەرە كورد و دۇخۇشى داوۋە و دەرەھدە بوو كە حوكمدارى بابانى بداتەو. لە نەتىجەى مۇخابەرەدا میر بۇداق ئەمنىيەتى پەيدا كورد و رۇيشتە ئەستەمبوول و بەشەرت و قەرارى ئەمە كە لە ژىر ئىدارەى رۇمدا بى، حوكومەتى بابانى پى بەخشراوۋە و خەلاتكرا و فەرمانى دووبارەى بۆ نوويسراوۋە. میر بۇداق كە فەرمانى دراىى، ھەستارو بەخاكى بابان گەراوۋە دواىى.

لەولاولە میر حوسىن كە لەوۋە ئاگاداربوو، كەوتە تەقەلاوۋە. كە میر بۇداق گەيشتە جىگايەكى كە بە «رايەى بۇداق» دەناسرا، میر حوسىن و براكانى بە ھەشت ھەزار سوار و پىادەوۋە پىشوازى میر بۇداقى كرد. شەر و كوژتار گەرمەى تى نەكەوتبوو دە كەس نەكوژرا بوو، میر حوسىن و براكانى روويان لە ھەلاتن كرد و بەرى خۇيان داىە دەرگای سولتان. میر بۇداق بەشاد و خۇشى لەشكرىانى نوازشكرد و بلاوۋەكانى گردكردنەوۋە و ھەموو ئەمىن و ئاسوودە خاترى كردن و بەكەيفەوۋە چوونەوۋە شارەزوور و دەستىان بەئوموورى حوكمدارىى كردهوۋە.

كە میر حوسىن ھەلات و چوۋە ئەستەمبوول، سەرىھوردىان بەسولتان گوت و ھىندى لە پاشا و پىشكاران تەكايان كرد كە كاروبارى میر حوسىن راست بكن. سولتانى رۇم فەرمانى نويسى كە میر حوسىن و میر بۇداق پىكەوۋە حوكمدارى بابان بن و ھىچ كامىكىان لە ئەمرى سولتان دەرەنەچن.

میر حوسىن بەتالووكە فەرمانەكەى ھەلگرت و رووى لە شارەزوور كرد و لە ھەموولايىكەوۋە لەشكرى كۆكردهوۋە و بەقوۋەتتىكى قورسەوۋە چوۋە سەر میر بۇداق. لە نىوانى ھەردووكان شەر و كوژتار روويدا لە مەيدانى شەردا میر حوسىن و رۇستەم بەگى براى لە دەست میر بۇداق بەكوژت چوون و بەتەواوى مال و ئەسپابىان بەتالان گىرا و باقى لەشكرىكى لەگەل بوو بەپەرىشانى و شىپزەيى لە مەيدانى شەر پزگار بوون. میر بۇداق بەكەيف و شادمانىيەوۋە گەراوۋە خاكى خۇى.

که خه بهری کوژنتی میر حوسین به سولتانی رۆم راگه یاندرا، که و ته غه زه به وه و رقی ههستا و ئه مری دا که هه موو ئومه را و سهردارانی کوردستان و سوپاه و عهسکه ری رۆم - که لهو نزیکانه بوون - به هه موو هیتیکه وه بچه سه ر میر بۆداق و ته ئیدی بکه ن. ئه و لهشکره قورسه به جاریک روو به کوردستانی بابان خشا.

میر بۆداق که وایزانی تهوانای به رابه ری نه بوو، له بهر چهند جار شه رکردنی نه ده شیا شه ر بکات؛ به ناچاری چونه لای حاکمی بادینان و ههستا روو به نامیدی رۆشت.

سولتان حوسین چلۆنه تی میر بۆداقی بۆ نهسته مبول نووسی و تکای کرد له گوناھی ببووریت و له کرده وه و کۆششی چاو بقوچینیت و حوکمداری بابانی بداته وه و ئه مریش بدات که لهشکره که ی چونه شاره زوور بگه رپنه وه، سولتان له گوناھی بۆداق گوزه شتی کرد؛ به لām له بری خاکی بابان ئه یاله تی عهینتابی به سنجاغی دای، به شه خاکی بۆداقی دا به وه لی به گ ناو پیاویکی نه ناسراو.

میر بۆداق به ناچاری دهستی له زیدی باب و باپیری هه لگرت و چوه عهینتاب و به میر سنجاغی دهستی به فهرمان ره وایی کرد و شاره زوور که و ته ژیرهستی نه یارانه وه.

میر بۆداق موده تیک له عهینتاب ماوه، له وده مه دا شازاده بایه زید و سه لیم له قۆنیه دا لیک دلگیربوون و به گژبه کدا چوون. ئاوری شه ر و فیتنه ی ئه وان میری کوردان بۆداقی تیدا سووتا؛ چونکه دوژمن له هیچه وه به هانه ی ده گرت. ئه وه ببوو به وه سیله گۆیا ئه و دوو شازادانه که له قۆنیه گریبانگیری یه کتریبوون له عهینتاب میر بۆداق سه به ب بوو و له گه لیان رپیکه وتوو و ئاوری فیتنه ی خستۆته نپوانیه وه.

له سه ر ئه وه سلیمان قانونی میر بۆداقی خواسته شاری کۆتاهیه. به و بهانه یه ی که گوترا، به داریدا کرد و خنکاندی و سه ره که شی به رمه وه کرا و له پیش باره گای سولتاندا چه قاندرا. دوو شازاده ی له گه ل یه که شه ر بکه ن، میریکی گه وه ی کوردان بکوژریت.

که میر بۆداق کوژرا چوار کوری له پاش به جیما؛ میر حاجی شیخ، میر حوسین، میر محمه د، میر سه یفه دین.

میر حاجی شیخ له گه ل بایه زید سولتان هه لاتن و په نایان بۆ شاته هماسی سه فه وی برد! له ئیران هه پس کران و له پاشان کوژران. میر محمه د له ته ره ف سولتانی رۆمه وه کرا به میر سنجاغی شاری «کستانه». میر سه یفه دین به مه رگی خۆی مرد، به و جوژه ئه و بنه ماله پووچکرانه وه.

حوکمداری میر خدر کوری میر حوسین کوری میر سلیمان

که میر بوداق ناردرا سهر سنجای عهینتاب و وهلی بهگ کرا بهحاکمی بابان، میر خدر بهواسسته و تکا بوو بهشهریکی وهلی بهگ و پتکهوه حوکمدارییان دهکرد. له پاشان بهفهرمانی سولتان ناحیهی مهرگه و شاربازیر و ئهترافانی درا بهخدر و وهلی بهگ لهسهر باقی خاکی شارهزورور دامهزرا. له دوايیدا میر خدر بهدهسیسه وهلی بهگی لهنیورد و هموو شارهزوروری خسته دهست خوی. ههتا سالی ۹۹۱ شارهزورور له دهست میر خدر دابوو.

حوکمداری نه‌میره بهگی کوری شیخ ههیده‌ری موکری

ئه‌میره بهگ له سالی ۹۹۱ ه‌دا ههروه‌کو خاکی ههولیر و مووسلی خسته ژیر حوکمی خویهوه، حکومه‌تی بابان دیسان کهوته سهر موکریان. ئه‌میره‌بهگ که خاکی بابانی گرت، موده‌تیک میر خدری بابانی راگرت و نه‌یشکاند و ئیداره‌ی دهکرد. له پاشان میر خدر کهوته خو‌رزگارکردن. ئه‌میره‌بهگ له‌وه ئاگاداربوو، خوشییان لی بوو به‌شهر و کوژتار، موده‌تیک به‌ناخوشی رایان‌بوارد. میر خدر به‌مه‌رگی خوی مرد و شهر و کوژتاریش ته‌واوبوو؛ بنه‌ماله‌ی بابانی‌ش دوايیان هات.

حکومه‌تی بابان خرا سهر موکریان و له‌وده‌مه‌دا ئه‌میره‌بهگ به‌سهر خاکی ته‌وریز و مه‌راغه و دی‌خو‌رگان و ورمی و موکریان و مووسل و ههولیر و بابان و شاره‌زوروردا حوکم‌پان بوو. خاکی بابان هه‌تا سالی هه‌زاری هیجری له‌ژیر حوکمی ئه‌میره‌بهگ حوکمداری موکریدا بوو. خاکی بابان له‌وساوه بی‌گه‌وره ماوه، عه‌شیره‌ته‌که بو‌خویان له‌گه‌ل ئیداره‌ی خو‌باندا خه‌ریک بوون و چوار هه‌زار سواره‌ی به‌چه‌کیان بو‌شهر و پاسی میلیلت راگرتبوو.

شهره‌فنامه ده‌لّیت: به‌هیچ کلّو‌جیک ئیتاعه‌تی که‌سیان نه‌ده‌کرد و بو‌خویان حوکمداریان ده‌کرد. هه‌ر ئاغایه‌ک له‌ ئاغایانی دیهات، گه‌وره‌ی ناحیه‌یه‌کی ده‌رعه‌هده کردبوو. دیسان ده‌لّیت: هیچ حکومه‌تیک به‌زور نه‌یتوانیوه دراویکی سووریان لی وه‌رگرت. بابان به‌جو‌ره مانه‌وه، وه‌کو کۆمه‌له عه‌شیره‌ته‌کان بو‌خویان ئیداره‌یه‌کی یه‌که‌تیان ده‌کرد و له‌ که‌س نه‌ده‌ترسان. هه‌روه‌کو به‌ته‌فسیل له‌ به‌ندی داها‌تو‌دا نیشان ده‌دری.

بهندی چوارهم

سوننی و شیعهیی (۱۰۵۵ - ۹۹۰)

هه‌چهنده له هه‌موو کوردستاندا شیریی تیژی ئه‌و دوو نیتوه له سالی ۹۲۲وه به‌گهرمی کورده‌کانی له مه‌یدانی خورتناویدا گه‌وزاند و دوو کورد به‌دوو نیتوانه‌وه بۆ دوژمن یه‌کتریان ده‌کوژت؛ به‌لام له‌خاکی شاره‌زوردا چونکو حوکمداریکی سه‌ربه‌خۆ له‌بنه‌ماله‌ی بابان نه‌ما‌بوو، میلله‌تی بێ سهردار چاکتر بوون به‌ئاله‌تی ده‌ست و بۆخۆ به‌کوژدان ناماده‌تریوون. پیاویکی گه‌وره‌ی بیرتیژ نه‌بوو بیته‌ دیواریکی قایم، ڕیگا به‌دوژمنانی بگرت. جا له‌به‌رئوه هه‌موو ڕۆژیک کوردستانی شاره‌زور دووچار به‌تالان و کوژتار ده‌بوو. ئێران به‌ناوی شیعه‌تییه‌وه سیلاوی به‌لای به‌سه‌ر کورداندا داژوت و خونکاری ڕۆم به‌ئاله‌تی سونبیه‌ته‌وه کورده‌کانی تووشی شه‌ر و موسیبه‌ت ده‌کرد.

له‌هه‌ردوولاوه کوژتاری یه‌کتریان به‌غه‌زا ده‌زانی و هه‌ردوو حکومه‌ت ته‌مای گرتنی خاکی یه‌کتریان بکردبا، چاو‌راوی ئه‌و ده‌ئاله‌وه برنده‌ کوردی له‌به‌ر پیتیاندا ده‌چواند و کوردستانی تێدا وێران ده‌کرا.

وه‌کو له‌ به‌ندی ڕابردودا باسکرا، شاره‌زور و خاکی بابان بێ گه‌وره و سهردار ماوه؛ موده‌تیک له‌ژێر فه‌رمانی حوکمداره‌کانی موکریان دا‌بوو. سالی هه‌زار و سی و شه‌ش حافز پاشای سهرداری عه‌سکه‌ری ڕۆم له‌ نه‌سته‌مبووله‌وه بۆ گرتنی به‌غدا که‌وته ڕیگا. له‌ مانگی شه‌والدا گه‌یشته مووسڵ. میر و به‌گ و ڕوئه‌سایانی کوردستان خه‌له‌تاندان، به‌ناوی جیهادی ئه‌عه‌زه‌مه‌وه له‌گه‌ڵ قه‌لباش شه‌رکردن غه‌زایه و له‌سه‌ر هه‌موو موسلمانێکی سوننی واجیبه به‌مال و گیان له‌و ڕیگایه‌دا تێوه‌چی. له‌ ته‌ره‌ف مه‌لا و ڕۆحانییه‌کانی کوردستانه‌وه چاو و راوکرا.

شیخ شه‌مسه‌دینی نه‌قشبه‌ندی -به‌شیخی ورمی ناوبانگی کردبوو- پیاویکی گه‌وره و به‌دین و خاوه‌ند قسه و فه‌رمانه‌ی کوردان بوو. که‌وته نێو کوردستانه‌وه و میلله‌تی خسته‌سه‌ر هه‌وه‌سی جیهاد.

ئومەرا و گەورەکانی کوردستان بەلەشکر و هێزەوه روو بەمووسڵ چون کە لەگەڵ سەرداری
پۆمە بچنە قزلباش کوژتن و خاکی پاکی دارولسەلام لە دەست قزلباش ڕزگارکەن.

کە بەو قووەتەوه گەیشتنە مووسڵ، حەزەر پاشا گەلیک شادمان بوو بۆچی دەبێ شادمان
نەبێ؟ بەبێ ئەزەت و مەسەرف لەشکرێکی جەنگاوەری مەفتەوی دەست کەوت. یەگەیه کە
گەورەکانی بانگهێشتن کرد و پیتی دەگوێن مەرقەدی ئیمامی ئەعەزەم و حەزەرتی غەوس و
جەنەید و شێخ مەعرووفی کەرخێ لە دەست قزلباشاندا کراوە بەتەویلە و ئیمە دەبێ لەسەر
خۆمانی فەرزکەین بۆ هێنانە دەستیان گیان فیداکەین.

ئەگەرچی وانەبوو و لە تەرەف قزلباشانەوه بێ ئیحترامی بەسەر ئەو مەرقەدانەدا
نەهاتبوو، بەلام ئەو قەسەبە دەسیسەیهکی بەکاریوو لە تەرەف سەردار و عەسکەرێکی
خەلیفەوه روو بەرووی موستەمانێکی دەروون سافی کورد بێتە گوتن.

چەتێکی موهیم کە بەملیۆن لیره ساز نەدەکرا، بەقەسەیهکی زۆر کورت دەست بەکەوی
بۆچی دەبێ نەبێگوتبا؟ حەزەر پاشا لەوێدا سێ قووەتی پەیداکرد؛ یەک؛ لەشکرێ کەمبوو
بەکوردەکان فرە کرا؛ دووهم؛ کورد مالت نەبوون و هەمیشە جیگای ئەندێشە بوون و
کەوتنە دەست؛ سێیەم؛ پارە نەبوو؛ بەئومەراکانی کورد بۆ جیهاد لە ڕێگای دیندا یارمەتی
کرا، دراو بەموعاوەنەت کۆکراوه و ئەرزاق لە کوردستانەوه جەلب کران.

حەزەر پاشا بەو قووەتەوه لە مووسڵ بزووت و روو بەبەغدا کەوتە ڕێگا. کە نزیک بەغدا
بوو، بەئومەرا و لەشکرێ کورد شاری بەغدا و تەنگهێنا و خەستییە موخاسەرەوه.
کوردەکان پالەوانانە کۆشان و زۆر بەگەرمی شاریان دەورە دا و لە هەموولاییکەوه دەستیان
بەهەلمەت بردنی قەلا و پەلاماردانی دوژمن کرد.

پۆمییەکان لە نێوانی خۆیاندا شۆرشیان تێکەوت. خوسرەوپاشا ئاغای یەنیچەری کە
تەماشای کرد کورد بەجیدی تێوچوون و بەغیرەت کێشی شەڕ دەکەن، زۆرچاک تێگەشت
بەغدا بەدەست کوردانەوه دەکێتەوه. ناوبانگ بۆ کوردە و ئەوان هیچ ئیستفادەیهک
ناکەن. خانەدانی یەنیچەرەکانی خەستە سەر هەوەسی سەرکێشیی شەڕنەکردن، تاکو کورد
لەوێدا پایەدار نەبن.

یەنیچەرەکان ئالای سەرکێشیان هەڵدا و چوونە لای حەزەر پاشا و بەجوتندان بەراوەریان
کرد. لەو ئەسنایەدا ناردراوی شاھی ئێران لە مەجلیسدا بوو. لەبەرچاوی ئەو سووکێیان
کرد و لە سەردارییان خەست و پیاوێکی دیکەیان خەستە سەر کار و گوتیان: ئیمە شەڕ

ناکهین و حافز پاشایان گرت و چادره که یان دراند و په تیان له ملی پاشا خست و هه تا مه قامی ئیمامی ئه عزمه میان به کیشه کیشی له سهر روان راکیشا.

ئه وده مه ی به نیچه ری له و سهر کیشیه دابوون، کورده کان له دهوری قهلا به را بهر به دوژمن شهریان ده کرد و له هیچ ناگادار نه بوون؛ به لام له شکری ئیران له وه خه بهر دار کرابوو؛ به گهرمی بو کوژتار ده کوژان. له وده ا گه لیک کورد له نیوانیدا چوو. له ناخیردا به ناچار ی دهوړه ی قه لایان بهر دا و گه رانه وه دوایی؛ چونکه کوومه گیان بو نه چوو و به چهک و دانه ویله یاریده نه دران.

له ولوه شاعه باسی سه فه وی له هه مه دانه وه، به له شکری کی گرانه وه به سهر کوردستاندا روو به به غدا رکیفکوت بوو. هه رچه نده ناوایی کوردانی که سوننی بوون و که وتبووه پیشی ویرانی کرد و شیر ی بی دریغی له میلله تا نا وه کو سیلاویکی خوتناوی کوردستانی داگرت. که گه یشته شاره زوور هیچ ره حمی به میلله تدا نه هات و ورد و درشت و نیر و می و هه رچییه کی که وته بهر شیر ی شیعوه ئه نجرا و که تو بهت کرا قه لای مهربوان و زه لم و گولعه بهر روخاندان و سووتان، له ویوه روو به به غدا بزووت و هه رچه نده عه شایری کوردی که وته ده ست به ناوی ئه مه وه سوننیه و کوژتنی لازمه، کوژران خان و دیه اتان سووتان و کرانه خو له میش.

یه نیچه ری هه ر له سهر سهر کیشی خو یان ده و امیان کرد و روو به مووسل گه رانه وه یان قه رار دا. له و نیوانده دا داو و ته له بو کوژتاری کورده کان بوو.

شاعه باس ههروه کو گوترا روو به به غدا رویش و کورده کان هه واداری غه زاو ته ره فدار ی روومی بوون، به په ریشانی و شیرزه یی روو به چیاکانی کوردستان هه لاتن و یه نیچه ری روو به مووسل و دیار به کر هه تا گه یشته حه لب خو یان نه گرته وه و فیرا ریان کرد.

که شاعه باس گه یشته به غدا، هه رچه نده کوردی سوننی تیدابوو کوژتنی. ته نه ا کوردیکی رزگار بوو، هه لات و مال و ئه سپایی بهر دا و رویش.

کوردستانی شاره زوور دووچار به فه لاکه ت و ئه زیه تیک بوو نه بیسته وه. دۆل و دهر و کتیه کانی شاره زوور به خوین ره نگاو نه نگ کرابوو. نه ئیران ره حمی پیته کردن و نه روومی جگه رسوز بی به زه بیان پیدایی.

مودده تی سی سالان کوردستانی شاره زوور و ئیران، به لکو کوردستانی شیمالیش له ژیر تیغی برنده ی سوننیه ت و شیعیه تدا ده کوژرا و له حاله تیکی په ریشاندا له کتو و چیا

سه‌خته‌کاندا خۆیان ده‌پارازت و به‌راهر به‌شاعه‌باس را‌ده‌وه‌ستان و قوربانیان ده‌دا.

سالی ۱۰۳۹ یه‌نیچه‌ره‌به‌کان خوسره‌و پاشا ئاغای خۆیان کرده‌ سه‌دری نه‌عه‌زم و سه‌رداری سوپاه و خوسره‌و پاشا بۆ به‌غدا گرتن و تۆله‌ نه‌ستانده‌وه‌ سوپاه‌پکی ریک‌خست و له‌ نه‌سته‌مبووله‌وه‌ ده‌رکه‌وت و له‌ مانگی ره‌بیعی یه‌کی نه‌وساله‌دا گه‌یشته‌ مووسل. وه‌خت زستان و باران و ته‌ر و تووشی بوو؛ له‌ مووسله‌دا مانه‌وه‌ی قه‌رار دا.

میر و به‌گ و روئه‌سایانی کوردستان دیسان بۆ تۆله‌کردنه‌وه‌ و غه‌زا له‌گه‌ل قزلباشاندا کۆبوونه‌وه‌ و به‌له‌شکرپکی قورسه‌وه‌ رویشته‌ مووسل و چوونه‌لای خوسره‌و پاشا که‌ گۆبا موجاهیدن و بۆ یارمه‌تی خه‌لافه‌تی ئیسلامی هاتوون. نه‌و گه‌وره‌ و روئه‌سایانی کورد هه‌ر نه‌وانه‌ بوون که‌ یاریده‌ و کۆمه‌گی حافز پاشایان کردبوو و له‌پیشدا له‌گه‌لی چووبوونه‌ به‌غدا.

خوسره‌و پاشا به‌به‌انه‌ی نه‌وه‌ که‌ له‌ سه‌فه‌ری به‌غدایدا ئیحترامی نه‌گیرا و کورده‌کان به‌هیندیان نه‌گرتبوو و ئیتاعه‌تیان نه‌ده‌کرد، روو به‌رووی گه‌وره‌کانی کورد ترشی نواند و خۆی توندکرد و به‌بی نه‌همیه‌تی ته‌ماشای کردن.

گه‌وره‌ی کورده‌کان له‌ خوسره‌و پاشا که‌وته‌ نه‌ندیشه‌ و که‌ده‌ره‌وه‌، به‌بینه‌دنگی له‌ مه‌جلیسی ده‌رکه‌وتن و له‌ جیگایه‌کی تایبه‌تیدا کۆمه‌له‌یان به‌ست و له‌سه‌ر نه‌مه‌ قه‌راریان دا که‌ به‌بی سوود و ئومید بۆ پیاوێکی وا خۆ نه‌خه‌نه‌ ته‌له‌وه‌ و گیانی خۆیان نه‌که‌نه‌ قوربانیه‌کی وه‌ها که‌ به‌بی مایه‌ دل په‌نج و خه‌منایکی کردن.

له‌پاش ئه‌م قه‌راره‌ به‌په‌نه‌انی له‌ ئوردوگا ده‌رکه‌وتن و به‌ئاشکرایي به‌یداغی ئێرانپان هه‌لدا و بانگی دوژمنایه‌تی له‌گه‌ل رۆم و فه‌رمانبه‌رداری شاعه‌باسی سه‌فه‌ویان به‌گوێی خوسره‌و پاشادا دا. هه‌ر نه‌و کۆمه‌له‌ بلاوه‌ی نه‌کرد و له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه‌ هێزبان په‌یداکرد و روو به‌چیا پلنده‌کان سه‌رکه‌وتن و له‌شکرپکی قورسیان کۆکرده‌وه‌ و قاسیدپکی توندپه‌وی خوشه‌زبان نارد ئێران و قاقه‌زپکی زۆرجوانپان بۆ شا نوویسی و خستیانه‌ سه‌ر هه‌وه‌سی بزوتنه‌وه‌.

مایه‌ی نه‌وه‌نده‌ رووترشیه‌ هه‌موو ئۆمه‌راکانی کوردی له‌ خوسره‌و پاشا جوێ کرده‌وه‌. خوسره‌و پاشا به‌ده‌ستی خۆی کورده‌کانی له‌ ده‌ست دا و کردنیه‌ دوژمن و بوو به‌سه‌به‌بی نه‌مه‌ش که‌ ده‌ست له‌ چوونه‌ به‌غدا به‌ردات و بچیته‌ سه‌ر خاکی کوردستان. له‌ مه‌جلیسدا گوتبووی نه‌چوونه‌ سه‌ر خاکی خان و به‌گی کورده‌ سه‌رکێشه‌کان مه‌مله‌که‌ت نه‌ سووتاندن و نه‌ کوژانیان و چوونه‌ به‌غدا کاری عاقلان نییه‌.

نه گهرجی کورد له پيشدا دوزمن نه بوون و ههموو هیز و پشتیوانی بوون و به نارەزووی خۆیان و دلپاکییانهوه بۆ کۆمه‌گی کردنی که مه‌ریان گرتدابوو، چوونه‌لای و به‌یانی گیان فیدایی خۆیان بۆ کرد؛ به‌لام نه‌و کورده‌کانی کرده هه‌واداری شاه و دوزمینی خۆی!

خوسره‌و پاشا قه‌راری له‌سه‌ر ئه‌مه‌دا که به‌جێته سه‌ر شاره‌زور و مه‌مله‌که‌تی خانه سه‌رکیشه‌کان تالان کات و بیسووتینی و وێرانی کات و میلیله‌ته‌که‌ش قه‌تلوعام کات و له پاشان بگه‌رێته‌وه سه‌ر به‌غدا. له‌سه‌ر نه‌و قه‌راره‌ عه‌سکه‌ری ده‌نگدا و ڕوو به‌ کوردستان ئاژۆتی.

له‌ نه‌وه‌لتی به‌هاردا خوسره‌و پاشا به‌شار و باژێر سووتاندن و دیهات وێرانکردن و تالان و کوژتارکردن ڕووبه‌ شاره‌زور که‌وته‌ری، که گه‌یشه‌ پردي سوور، «تالتون کۆپری» زتی گچکه‌ هه‌ستابوو، لوورە‌ی ده‌کرد. له‌ کونده‌ و مه‌شکه‌ پرديان دروستکرد. له‌ گه‌ل په‌رینه‌وه دانه‌وێله‌ و گرانبار و حه‌یوانات و عه‌سکه‌ر خه‌ریک بوون، گه‌لیک حه‌یوانات و عه‌سکه‌ر و بار و ولاغ به‌ئاودا چوون و خنکان. هه‌تا بانگی شیوان هه‌ر له‌ په‌رینه‌ودا بوون. زۆرکه‌ میان بۆ ڕزگار بوو؛ گه‌لیکیان له‌به‌ری دیکه‌ مانه‌وه، تا بۆ سه‌به‌ینی به‌هه‌رینه‌وه، له‌ که‌نار چۆمی دابه‌زین و مانه‌وه.

شه‌وی کورده‌کان له‌ هه‌ردوولای چۆمه‌وه شه‌وه‌یخوونیان بردنی و مال و ئه‌سپاییکی زۆریان برد و عه‌سکه‌ریکی بێ ژماره‌یشیان کوژت، جبه‌چی باشی حه‌مه‌ز ئاغایان له‌ که‌ناری چۆمی سه‌رپری و سه‌به‌ینی سه‌ر و لاشه‌یان دۆزیه‌وه و مال و ئه‌سپاب و جبه‌خانه‌یه‌کی ئیوارێ په‌راندبوویانه‌وه و له‌ ده‌ست کورده‌کان پارێزرا‌بوون، نیوه‌شه‌و چۆم زیاد‌ی کردبوو، ئه‌وانی‌شی بردبوو. هه‌ر له‌وشه‌ودا له‌ ئه‌سته‌مبوول کۆشک و به‌ره‌ی خوسره‌و پاشا ئاوری تیبه‌ربوو، به‌مال و منداله‌وه ببوون به‌خۆل و ههموو سووتابوون.

کورده‌کانی شاره‌زور بۆ ده‌فعی به‌لا به‌راهه‌ری خوسره‌و پاشایان کرد و له‌پیشی ڕانه‌وه‌ستان، به‌لکو هیندیکیش پێشوازیان کرد. خوسره‌و پاشا به‌بێ ئه‌زه‌ت و شه‌روکیشه به‌شاره‌زوردا ڕۆشت هه‌تا گه‌یشه‌ قه‌لای گولعه‌نه‌ر که له‌یه‌که‌ قه‌لا سه‌خته‌کانی شاره‌زور بوو. نه‌و قه‌لایه‌ - هه‌روه‌کو باسکرا - له‌ ته‌ره‌ف شاعه‌باسه‌وه وێران کرابوو، دیوار و بورجه‌کانی ڕوخاندا‌بوو.

خوسره‌و پاشا بۆ ئه‌مه‌ی بیکاته له‌شکرگابه‌ز و بۆ هه‌لمه‌ت دانه سه‌ر ئێران بیکاته ناوچه‌ی عه‌سکه‌ر، ده‌ستی به‌دیوار و بورج و کونگه‌ره‌ دروستکردنه‌وه‌ی کرد و ده‌سته

لهشكرتيكى پازده هزار كه سيشى ناردده سهر قه لای مهربان (كه لهمه پاش له چلونی گرتنى ددهوین) قووه تیکى كافیشى ناردده سهر قه لای حه سهن ناوا كه مهره زى خانى ئه رده لانی بوو، كۆشك و عیماره تیکى زۆر به ده زگا و عجايب و غه رایبى تیدا دروستكرا بوو.

خوسره و پاشا بۆ ویرانکردنى ئه و كۆشكه و سووتاندنى، ئه مری دا و عه سكه ره كه شى بۆی نارد كه ویرانى كه ن.

موراد به گ موئه ریخی به ناوبانگی تورک له کتیبى «ابو الفاروق» به رگی پینجه م لا په رهى ۳۲۶ و له ژیر عینوانى «عه جم غایله سى» دا به م جوړه باسى كۆشك و سه راي ئه حمه دخان ده كات و ده لیت: زینات و سه نعه تکار به كى له سه راي قه لاکه ی حه سه ناوادا به کار به را بوو، جایی ته حه ییور و ته عه جوب بوو. باخسوس ره سمه كانى كه له دیوار و ده ركه كانیدا دروست کرابوو، جالبی دقته بوو. له ره غمی مه مالیکى دیکه ی ئیسلام كه خۆیان لى ده پازات، کوردستان و عه جه مستان گه لیک ره غبه تیان خستبووه سهر ره سم و شكّل و وینه، به تاییه تی وینه ی ژنى رووت و مندالی جوان و شكلى ده عبايانى كیتوى مه رغووتر بوون.

هیندیک له میژوونویسه كانى دیکه زۆر به ئه هه میه ته وه به و كۆشك و سه رایه ی حه سه ناوا هه لده لیتن و له کتیبه قیমে تداره كانیادا ده لیتن سه راي ئه حمه دخان هه موو به شكّل و ره سمى نایاب و به ره نگی جوان و قیমে تدار پازاندرابوو. به دراویکی زۆر و به فه نیتكى ميعمارى و ئوسوولتیکى زۆر به ديع و گرانبه ها و به مه سه ره فیتكى بى ژمار هاتبووه وجود.

خوسره و پاشای بیژراو به بى ته نه نی و ئینساف ئه و كۆشكه نایابه ی به عه سكه ره كانى پۆم خراپ كرد و ئاورى تیبهردا و کردیه خۆله میش. ئه و بزووتنه وه ی خوسره و پاشا ده ماری کورده كانى زیاتر گۆشى و خوتنى گه رمى ئه و میله ته ی چاکتر خسته جۆشه وه.

له وه موهیمتر و عه جایبتر سه ره بوردی سه ردار محه مه دخانى غه زۆیه، كه به بى گونا ه و سووچ، پارچه پارچه ده كریت. محه مه دخان حوكمدارى غه زۆ سه ردارتیکى گه وره ی کوردستانی شیمالى بوو. به هه موو له شكرى کوردستانی شیماله وه له گه لّ خوسره و پاشا كه وتبوو كه له شه رى قزلباشدا یارمه تی بدات.

خوسره و پاشا به له شكره كه یه وه خستبوویه ژیر حیمایه تی قلیجیزاده ناو پیاویتی

تورکه‌وه و بۆ پېشه‌وه کردبوویه پېشمه‌رگه‌ی له‌شکری رۆمیان. له‌هموو جیگایه‌کدا پېشداربوو، دوژمن شکپن و عه‌جه‌مرفپن بوو، به‌عیباره‌تپکی دیکه، وه‌زیفه‌ی محمه‌دخان پتگا پاک‌کردنه‌وه و دوژمن له‌پېش لابردنی بوو، خوسره‌و پاشاش له‌دواوه ددچووه سهر جیگای خاوین و بی شه‌روشور.

محمه‌دخان له‌پېش عه‌سکه‌ره‌وه هم‌میشه به‌دوو سڼ مه‌نزل شه‌ری ده‌کرد و مه‌ردانه ده‌کوښا و شه‌عشه‌عه‌ی نازایه‌تی که‌وتبووه نیتو رۆم و عه‌جه‌مه‌وه. ناوبانگی پالنه‌وانه‌تی گوپی دۆست و دوژمنی پرکردبوو.

خوسره‌و پاشا له‌و ناوبانگه و خو‌ناسپن دانی محمه‌دخان رقی بو‌وه و ناردیه دوا‌ی و خواستییه لای خوی و به‌بهانه‌گرتن لیتی توندبوو و هه‌ره‌شه‌ی لیکرد و له‌نیتو خه‌ل‌کدا شکاندی. خانی غه‌ییوری پالنه‌وانی حه‌میه‌مه‌ند، هه‌ل‌گرتنی قسه‌ی ئاغایه‌کی یه‌نیچه‌ری له‌لای زۆر سووکایه‌تی بوو، ده‌ستی دایه‌ شیر و له‌ کالانی ده‌رخست و دایه‌تپناه سهر خوسره‌و پاشا. له‌وده‌مه‌دا حاجی ئیواد سلیمان که له‌ هه‌یشه‌ی خوسره‌و پاشا بوو، به‌ناو‌پژێ که‌وته پېشه‌وه و ده‌ستی بۆ شیرکه‌هه‌ راگرت، شیري ئاوداری تیژ سڼ قامکی حاجی ئیواد که‌هل‌کرد له‌ کوله‌که‌ی نیتو‌راستی چادر که‌وت و قه‌لمی کرد و چادریان به‌سه‌ردا که‌وت.

خوسره‌و پاشا چونکو له‌ که‌نار چادره‌وه بوو، زۆر به‌چالاکی له‌ ژپیری ده‌ره‌پری و هاواری له‌ عه‌سکه‌ر کرد، له‌نیتو چادردا نه‌یانه‌پشت محمه‌دخان ده‌ست بزپوی بکا، له‌توپه‌تبان کرد.

نۆکه‌ره‌کانی محمه‌دخان به‌شیر و خه‌نجر که‌وته‌نه‌ نیتو عه‌سکه‌ره‌وه و له‌ پاش عه‌سکه‌ر کوژتپکی زۆر، نه‌وانیش کوژران و په‌له‌هل کران.

ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ بوو به‌مایه‌ی شه‌روشور و تپکچوونی ئومه‌راکانی کورد و سه‌رکپشپان به‌جاریک که‌وته‌نه‌ پتگا و ده‌ستپان له‌ مه‌یدانی شه‌ری دوژمن به‌ردا. خوسره‌و پاشا که‌وته ته‌قه‌لاوه؛ هه‌رچه‌نده‌ رجاکار و ناو‌پژپان خسته‌ نیتوانی چاره‌ نه‌بوو. ناردی قلیچیزاده‌ی گرت و به‌سپداره‌ی داگرد و خنکاندی که‌ گوپا ئه‌و فه‌سادپی کردووه که‌ محمه‌دخان بکوژرت؛ له‌ تۆله‌ی ئه‌و فیتنه‌یه‌ به‌جه‌زای خوی گه‌شت.

به‌و فیله‌ی که‌ قلیچیزاده‌ بی گونا‌ه کوژرا، کورده‌کانیش نه‌رم بوونه‌وه و گه‌رانه‌وه له‌شکرگا، خوسره‌و پاشا به‌خه‌لاتکردن و به‌خشش و ئینعام‌پکی زۆر نوازشی کردن و دل‌ی نه‌ستانده‌وه.

لهولاه شا عباس كه لټنى لهو شورشه دهستخست و لهشكرتكي قورسى كيشا هممه دانه وه كه به سهر عهسكه رى رومياندا بدات. به پنهانى عه يارانى ده ناره نټو عهسكه روه، به شهو سهرى زابتان و زگى پياوه گه وره كانيان ده درى و عهسكه ربان ده كوژت.

بهو بزووتنه وهى عه ياران، خوسره و پاشا و عهسكه ره كه يان به جاريك هه راسان كردبوو. شهو نه بوو چادر و نه بار و قورخانه ناورى تټيهر نه دهن.

خوسره و پاشاى روم، محمه د ناوى به بلوكيتك عهسكه روه ناره سهر عه ياره كان و جټگاكه يانى دوزيه وه و ده وره دران و ده ستيان كرد به كوژتار، لهو عهسكه ره چوارټكى رزگار نه بوو و كوژرا! له نه تيجه دا نه حمه د هوزه و هاوالانى كه عه ياربون گيران و كوژران.

دهسته عهسكه رټكى خوسره و پاشا كه له گول نه باره وه نارد رابوه سهر قه لاي مهربوان، لهشكرى حه لب و شام و نه دهنه و سټواس و يه نيچه رى روم ئيلى، هه ربهك به بټگله رټكى خويانه وه پازده هه زار كه س نارد رابونه سهر قه لاي بټټراو. نهو لهشكره به بټ شه و نه زيه ت، چونه نټو قه لاه و زور به ئاسانى گرتيان و خستiane ژټير حوكميانه وه.

زه ينه لخان كه له ته ره ف شاهى ئيرانه وه به سهر دار سوپاهى ناو درابوو فريانه كه وت كه له پټش رومياندا بگاته مهربوان و يارمه تى نه وټ بكا. به چل هه زار سوپاهه وه گه يشته نزټك مهربوان. كه زانى قه لا كه وتوته ده ست دوزمنه وه، بو شه و په لاماردانى رومى لهشكره كه ي راگرت و ئاراپشى دا.

رومييه كان لهشكرى كورده كانيان كرده پټشمه رگه و ناردiane سهر لهشكرى ئيران و بوشيان بوونه دومبال. هه ردو سوپا له به رابه ر يه كتر رټټبون و ده ستيان به شه و كوژتار كرد. له نزټك قه لاي مهربوان له مانگى نيسانى سالى ۱۰۳۹ دا كوژتار و خوتنرټټى ده ست پټكرا و له موده تى دوو شهو و دوو رټټان كورده كانى ته ره فدارى روم لهشكرى ئيرانيان شكاند و په رټشانيان كردن. چهنه قه لا و ده فيل و هه زار كه للهى سهرى پياو و دوو هه زار نه سټريان به ديارى بو خوسره و پاشا نارد. نه وټش له سهر ره وشتى خويان هه موو نه سټره كانى كوژت. هه رچهنه نه سټره كان پارانه وه به زه ييان پټياندا نه هات. ته نريخى «نه عجا» و «ابو الفاروق» نهو كوژتاره زور به نه سه ف و وه حشه ت نه نگټزى ده نويسنه وه.

له مانگی حوزه‌یرانی ئەو سالدەدا هەمەدان بەدەست کوردەکان گیرا و خرایه ژێر پەنجە ی
رۆمیانه‌وه.

کە خوسرەو پاشا گەیشته سەر حازروبازر، ئەمری دا ئاوریان لە شار و باژێر و
باغوباغچە ی هەمەدان بەردا و تالانکرا و روخاندرا، بەرپەشتی جەنگیزی و خوی خۆیان
میللەتی بێ گوناھ شیرێ تینرا و باغ و بیستانی جوان و ڕەنگینی سووتاندرا. خانوبەرە
و کۆشکی نەقشکراو و ڕەنگاوڕەنگ و ڕازاوی وێران و خراپ کران.

کە شارێکی ڕەنگین دووچار بەو زللە یە کرا خوسرەو پاشا بەشار و دێهاتی کوردستاندا
جەلەوی بەر بەبەغدا سووڕاند، لە کوردی لۆر و کەلهوڕ و گۆران و گەلباغی -کە
ئاواییەکانیان کەوتبوو سەر ڕیگا- لە میللەتە کە ی ئەوێ دەست کەوت کۆژا و هەرچەند
دێهات و ئاویی هەبوو سووتاندرا و خراپوو، وەمال و ئەسپابیان بەتالان برا.

باباخان حوکمداری لۆرستان، بۆ ئەمە پیش بەو سیلاوێ خۆتێن خوارە بگرت، لەشکری
هەلگرت و چوو ڕیگای پێ گرتن و شیرێ تینان. تەواوی ئەو قۆل و ئەو ئۆردوێ کە سی
و شەش هەزار عەسکەری شەرکەری رۆمی بوون، مەحووکرانەوه و کۆژان. لە دوا ی ئەو
خوسرەو پاشا بەلەشکری پێبوو، گەیشته پێشەوه و دەستیان بەشەرکرد. لە دوا ی گەلیک
کۆژتار، باباخان بەدیل گیرا. خوسرەو پاشا لە خوورپەشتی باباخانی خۆشی هات و حەزی
لە قسە و گفتوگۆکانی کرد و لە کۆژتێن بهورد و کردیە نەدیپکی خۆی.

لەشکری رۆم لە مانگی ئەیلوولدا گەیشته بەغدا. لە تشرینی دوووەمدا دەستی
بەدەورەدانی بەغدا و وەتەنگەیتانی کرد. میر جەمال و میر فەتاح کە هەریەک میرێکی
گەورە ی کوردان بوون و لە تەرەف شاھی ئێرانەوه فەرماندە ی سوپاھ و حاکمی بەغدا بوون،
بۆ بەرابەری رۆمیان ڕاوەستان و دەستیان بەنەهیشتی نزیکبوونەوه ی رۆمیان کرد. لە
دەوری قەلا نغومیان لێدا و پڕ بارووتیان کردن، کە رۆمی نزیک دەبوونەوه لە پریکا
ئاوریان دەکردن. بەو تەرەزە گەلیک عەسکەر و چەند پاشایەکی گەورە ی رومیانیان کۆژت
و زەرەرێکی زۆریان لێدان.

چەند رۆژێک لەسەرێک بەوجۆرە خوسرەو پاشا تەمای هەلەمەتدانی قەلا ی دەکرد و لە
تەرەف ئەو دوو ئەمیرە کوردانەوه بەتەرزی پێژراو بەرابەرێان دەکردن و لە هەموولاییکەوه
عەسکەری رۆمی وەتەنگەهاتن.

خوسرەو پاشا بەدلگیری و شکاوی عەسکەرە کە ی هەلگرت و رۆو بەچادری خۆی گەراوه

و له داخان ههموو دونیای لى وه تهنگهاتبوو؛ به توورپیی و نیوچاوگرژی چوو ه چادره که ی. ههرچه ندى ده کرد ئاوری رقی نه ده کوژاوه و ناردیه دواى باباخانى حاکمى لوړستان - که له پيشدا لى - دواين - خواستیه پیش خوځى و پى گوت: تو ههم کوردی و ههم شيعه ی. له لای چهنده که سيکت وه سيته کردووه نه گهر شه هیدکرای بده نه که ربه لا بتیژن. بهو بهانه یه رقی نهو دوو نه میره کوردانه ی له سر به غدابوون، به باباخانى پژت و ده زیه جى له بهر چادره که ی به سیداره یدا کرد و کوژتنی. نهو پژه (۸) ههشتى مانگی سه فهرى سالى ۱۰۴۰ بوو که نهو پیاوه گه وره کورده به بى گوناخ خنکاندرا و کرا به قوربانى بهانه یه کی جهنگیزانه.

خوسره و پاشا به وهش که فوکولى نه نیشته وه؛ ته مای ده سته اوژتنى کورده کانی شاره زووری کرد که له گه لیا شهریان بو ده کرد. کورده کان نه یانه نیشته خو بزیوت، پول به پول و ده سته به ده سته له له شکرگا درکه وتن، هه تا بوونه قووه تیکى وا که خوسره و پاشا نه توانى ده زدرتیان بو بکات. نهو کومه له روو به کوردستان گه رانه وه.

له لولا شه وه عه سکه ره که ش ته وانایى به رابه رکردنى میره فاتح و میر جه مالیان نه بوو؛ له ده ورده ان سست بوون و له شهرکردن ده ستیان کیشه وه.

خوسره و پاشا له دواى گه رانه وه ی کورده کان، به په ریشانى و شپزه ییه کی زور پیس روو به مووسل و له ویشه وه روو به ماردین هه لاتن؛ به هه زار نه زیته زورکه میان گه بیستنه ماردین. له ریگادا کورده دل برینداری جگه رسووتاوه کان ریگیان پى ده گرتن، به کوژتن و به روو تکردن توله یان لى ده ستانندن. له وه دا گه لیک ته له فات به پژم درا.

وهختیکى خوسره و پاشا له ههمه دانه وه روو به به غدا پژشته - وه کو باسکرا - پینج پاشا (که نه مانه بوون عومهر، نه بدال، به کر، مسته فا، ئیبراهیم پاشان) به قووه تیکى قورسه وه له سر شاره زوور دانابوون. له ویدا به دامه زراندى عه سکه ر و دانه ویله و زه خیره وه خرکردن و تالانکردنى میلله تى کورد خه ریک بوون که له وهختى لزوومدا بینه کومه گیده رى خوسره و پاشا و له زه خیره ناردن بو عه سکه ر بکوشن.

که خوسره و پاشا له به غدا وه به شکاوى روو به ماردین هه لات، نه حمه دخانى خاوه ندى قه لا و کوشکى حه سه ناوا که به درتیی باسکرا، له ناکاو به له شکر و هیزیکى قورسى کورد لینگی دا سر شاره زوور و په لامارى پژمیانى دا و شیرى بى دریغى تینان و ده ستنى به کوژتاریان کرد و مال و نه سپاب و چهک و موهماتیکى بى ژمارى لى گرتن. نهو پینج

پاشا ناوداره سەر عەسکەرانی، بەهەزار فێل و حیلە بەتەنھا سوارە توانیان خۆ لە پەنچە ی
ئەحمەدخان رزگارکەن؛ هەرچەند عەسکەر و چادر و ئەسپابیان بۆ ئەحمەدخان بەجێ
هێشت، بەسەلتە سوارە خۆیان گەیاندە خوسرەو پاشا گیانیان بەساغی دەریاز نەکرد؛
خوسرەو پاشاش لە داخان هەر پیتنجی بەسێدارەدا کردن و خنکاندنی.

ئەحمەدخان کەوتە دووی شکستە ی دۆژمن و تۆپ و موهیمات و جبهه‌خانه و ئەسپابێکی
بێ ژماری دەست کەوت و هەموو خاکی شارەزووری لە دۆژمن خاوتن کردەو؛ گەراوە سەر
قەلای گولەنبەر، چەند رۆمیەکی تێدا بوو کوژتنی و قەلاشی خستەو دەست. شارەزوور
لە ئەوێ سالی هەزار و چلدا کەوتە ژێر حوکمی ئەحمەدخانەو.

ئەحمەدخان بەداد و رەعیەتپەرورە ی، میللەتێکی لە دەست جەوری رۆمیان پەرگەندە
بیون، کوێ کردنەو و خاک و ئاوییه‌کی سووتاو و وێران کرابون، دروستی کردنەو،
ئەهالی بەئاسوودەگی و خوێشی دامەزراندنەو. ورده ورده کوردستان لە سایه‌ی حمیه‌ت و
میللەتخواهی ئەو گەورە کوردەو ئاوەدان کراوە؛ جووت و کار و پیشە دەست پێکرا، کرپن
و فروتن کەوتەو ئیش. ئەگەر ئەو پیاوێ فریا نەکەوتبایە، گرانی و قاتی و نەخوێشی لە
دۆژمن زیاتر میللەتی قێکردبوو؛ هەموو لە پەرتشانیدا دەمردن.

ئەحمەدخان لە لاییکەو لە گەل رێکی و پێکی مەملەکەت و سوپا، لە لاییکەو لە گەل
ئاوکردن و دێهات دروستکردنەو و رەعییەت کوێکردنەو خەریک بوو، لە لاییکە
دیکەشەو بەگەرمی بناغە ی دۆستایەتی و خوێشەویستی لە گەل سەفەوییەکان دادەنا. بەو
تەرزه‌ هەمیشە لە کوێش و تەقەلادا بوو، هەتا پیتنج سالان کوردستانی لە ئەوێ چاکتر
دامەزراندەو، وە بەئێستێقلالیه‌تێکی تەواو حاکمیەتی کرد.

سالی کووچەک ئەحمەد پاشا ئەمیری مەفرەزە ی دیاریەکر - کە رۆمی بوو - بەپەنھانی
لە گەل ئەحمەدخاندا دەستی بەموخابەرەکرد و کەم کەم ناخوێشی نێوانی بەخوێشی وەرگەراند
و بناغە ی ئاشناییان دامەزراند.

شاسەفی سەفەوی - کە لەو ئاگاداربوو - رقی هەستا و لەشکرێکی گرانی لەژێر
فەرماندە ی سەردار سوپا رۆستەم خاندا ساز کرد بۆ ناردنە سەر ئەحمەدخان و سەر
نزمکردنی، خەریکی ئامادەیی بوو، پیتویستی رێکدەخست.

کە ئەحمەدخان ئەو ی زانیەو رۆستەم خانی دەچیتە سەر، قاقەزی لە ئەحمەد پاشا
نوویسی و داوای یارمەتی لێکرد. ئەویش هەتا لە سەرداری رۆمی گێراوە و بەئەستەمبوول

پاگه یاندر اموده تیکی به سه رچوو. له ناخیردا جوابی دراوه که: وهختی ئه وه نه هاتوه که دلی شای ئیران بۆ حوکمداریکی کورد بشکیندری.

پۆسته م خان به قهوه تیکی چل ههزار کهسییه وه پوو به کوردستان بزووت و کهوته پئی، نزیک به خاکی ئه حمه دخان بووه وه.

ئه حمه دخان له شکری کورده کانی هه لگرت و چووه پی شه وه. له مانگی زیلحیجیه ی ئه و ساله دا گه یشته دوژمن و سوپاکه ی پیزکرد. هه ردوولا ده ستیان به کوژتاری به کترکرد. له نه تیجه دا له شکری پۆسته م خان شکا. له شکری ئه حمه دخان کهوته دووی شکسته ی دوژمنیان، مال و ئه سپایکی زۆریان کهوته ده ست؛ هه تا چهند زنجیره فیل له پۆسته م خان به دیل گیران. مال و نه قدییه و چهک و حتی گرانبه های بی ژمار کهوته ده ست له شکریانی ئه حمه دخان. به شادی و خوشی گه رانه وه پاشی.

کووچه که ئه حمه د پاشا که له وه ناگاداربوو، سه ره بوردی له خۆی به ره وژووتر دا و ئه مری وه رگرت که که لێن ده سته که وه وه و ده سته به که عه سه که ری هه لگرت و پوو به شاره زوور کهوته ریگا و قاقه زیکی له ئه حمه دخان نوویسی ئه و به عه سه که ریکی قورسه وه به هاوارته وه هاتم و خۆرا به گره «یه عنی له وه ناگادار نییه که ئه حمه دخان دوژمنی شکانده» هه ره کو ره وشتی خۆیان خۆی به نه زانیی نیشان دا و کهوته ریگا.

ئه حمه دخان له وه گه یشت که پۆمی به فیلن و له وهختی ته نگیدا دهستی کهس ناگرن؛ که بۆ خۆیان لیبیان قهوما زۆر زوو هاوار له دراوستیه کانیان ده کهن. ئه حمه دخان ئه مه شی زۆر چاک زانیبوو که کووچه که پاشا بۆ ده ست به سه ر شاره زوور کیشاندا چوونه ئیرانی کردۆته به هانه وه ئه گه ر له گه ل ئیرانی ش شه ر بکات، شاره زووری به زۆر ده کاته له شکر و ریگای هاتوچوون. که و ابو به هه موو جوړیک سه رکه وتنی پۆمی له و شه رده ا بۆ کورد چاک نییه و ئاماده ی ویرانی کوردستانه. ئه حمه دخان زانیی خۆی په نه ان کرد و به نا شکر ا ریگای رابواردنی دا به ئه حمه د پاشا.

ئه حمه د پاشا به عه سه که ره که یه وه به شاره زووردا پۆیشت هه تا گه یشته قه لای مه ربوان، به لام ئه حمه دخان له کو مه گیدا بی دهنگی ئیختیار کرد و له دانه و پلّه و تیشووداندا نه زانیی و خۆ تینه گه یاندنی کرده ده ستوور. ئه حمه د پاشا عه سه که ره که ی پوو به هه مه دان ئاژۆت. له و لاوه پۆسته م خان له شکریکی قورسی هه لگرت و له نزیک هه مه دان به رابه ر به عه سه که ری پۆمی راوه ستا. پۆسته م خان زانیبوو یه وه که کورده کان گو شه گیرن، له شه ر

چیرپوو؛ له هه موو لاییکه وه دهستی به په لاماردانی عهسکه رکرد و له مانگی ره بیعی به کی سالی ۱۰۴۶ شهر دهستی کرا.

ئه حمه د پاشا ئه مری شهری دا. عهسکه ره چهنده کوششیان کرد چاره یان له هه لاتن زیاتر دهست نه که وت، چونکو له هه موو بزوتنه وه به کدا به گه له ده کوژان و به دیل ده گیران. پاشا و عهسکه ره که ی له شه رکردن هه راسان بوون؛ ئه مری روو به شاره زوور گه رانه وهی دا. عهسکه ره یتگی هه لاتنی لی گیرابوو، هه چهنده ته قه لایان دا له مهیدانی کوژتار پرزگار نه بوون. له شکری ئیران شیر ی بئ درتیی تینابوون و له توپه تی کردن. له نه تیجه دا ئه حمه د پاشا به دهستی که وه شیر و به دهستی دیکه وه ئالا، روو به له شکری ئیران هه لمه تی برد و دهستی به شه رکرد. هه تا کوژا له مهیداندا پیوانه شه ری کرد. له نه تیجه دا هه م سه رعه سکه ره و هه م هه موو له شکره که ی رومی له دهست روسته م خاندان نابوودبوون و هه موو ناله ته کان که وته دهستیان و به شادی گه رانه وه هه مه دان.

ئه حمه دخان هیندیک ئه نبار و ئه سپایی رومیانی له و شه ره دا دهست که وت و له هه موو کوردستاندا له شکری خر کرده وه. له روم و له ئیران که وته ترسه وه که له ناکاو هه لمه تی به رنه سه ری، بو خو پارازتن له شکری بلاونه کرده وه.

ئه حمه دخان له پاش سه رهوردی کووچه ک پاشا دهستی بو دۆستایه تی ریکه وتنه وه له گه ل ئیران کرد [درتژ] و نیوانی خوش کرده وه. هه میشه پیایان له ها توچووندا بوو، تخووبی شاره زوور دامه زراوه. ئه وجا له گه ل ئیران بوو به سویتند خور.

سالی ۱۰۴۸ سولتان مورا د رابع بو گرتنی به غدا له ئه سته مبوله وه ده رکه وت. له مانگی شه عباندا له رپی مووسله وه گه یشته به غدا و ده وری دا. فه تاح خان حو کمداری به غدا - که له ته ره ف ئیرانه وه ته عیین کرابوو - (له پیشدا لینی دواين). بو به رابه ری سولتان مورا د خوی راگرت و به چاکی شه ری کرد و له هه موو ده میتکدا روو به هه لمه تدانی سولتان په لاماری ده برد و ده یگیرانه وه دواپی. له نه تیجه دا سولتان مورا د که گه راوه روو به مووسل و دیار به کر جله وی سوورانه وه. کورده کانی شاره زوور نه که م و نه زیاد خو یان تینه گیاند و به هیندیان نه گرت و نه چوونه لای و نه پر سپاریان لیکرد.

ئه حمه دخانی حو کمداری شاره زوور له رتگیاندا له بری خزمه تکردنیان، تالانی له روم ده گرت و ده یشکاندن.

مورادی رابع له وه که کورده کان به به راوه ژووی ئومید کردنی بزوتنه وه، غه زه بناک و رقی هه ستا بوو، له داخان رقی خوی به گه وره شیخیکی کوردان رشت و تو له ی لی کرده وه و

به بهانه و فیلهوه خنکاندی، له بری خه لات سیداره بوو. مورد بیتگ [له] ته نریخی «ابوالفاروق» له بهرگی پینجه مدا بهم جوړه نه حوالی نهو شیخه گه وړه کورده و خزمهت و موکافاتی ده گپړته وه و ده لیت: شیخی کی کورد که به شیخی ورمی ناوبانگی کردبوو و پوستنشین نه قشبه ندی بوو، به نفوز و قسه وړه و به قه در و قیمهت و موخته دیر بوو. سولتان مورد که له پيشدا سه فهری ئیره وان و قافقاسی کرد، نهو شیخه به قوه دتیکی ته و او ی موریده کانیه وه گه لیک زور خزمهتی کرد و له ریگای رومیاندا شه ری کرد و مه مله که تی گرتبوون. له سایه ی نازیی و راستی و دینپه روه ری خویه وه ببوو به خوشه و بستیکی چاکی سولتان مورد. له سه فهری به غدای سولتان مراددا نهو شیخه کورده به هیزتیکی ته و او وه بو پیشوازی کردن هه تا حله لب چوو، به یانی ئیخلاص و راستکوشینی له لای سولتان کردبوو. له شه ری و کوژتار و دهره دانی به غدایا به دلتیکی خاوین کوشینی چاکه وه شه ری کردبوو. هه تا گه رانه و دیار به کر له گه لیدا بوو. سولتان مورد له بری خه لات و به خشیش و ئینعام و موکافات که باتی نهو هه موو خزمه ته ی شیخ توله ی بو بکرا بایه، به نه سه فه وه! خزمه ته کی شیخ سیداره و خنکاندن نه تیجه به خشبوونی ره و ابو؟

سولتان مورد به ده سیسه ی نه مه که گویا کچی نه میر فه خره دین مه عان ئوغلی که نه میری دورزیه کان بوو، له پيشدا له ده ست کوچه ک نه حمه د پاشا هه لاتبوو، له بهرگی نیرینه دا له لای شیخی ورمی خوی په نهان کردبوو و شیخ رایگرتبوو. گویا. شیخ له نه سراری کیمیا و زیر دروست کردن ئاشنا بوو، نهو عیلمه ی به سولتان نیشان نه دابوو. هه رچه ند پادشا گه لیک له گه لی خه ریک ببوو، لیتی شار دبووه و فیری نه کردبوو. له به غدا که گه رابونه وه گویا له ریگایدا به هه ر جوړیک سولتان و ده ده ی له شیخ و ده رگرتبوو که گه یشتنه وه دیار به کر، به هه موو ته رزیک حه قایقی زیر دروست کردن و عیلمی کیمیا و ره مل نیشان بدا، و ده ده ی به جی نه هیناوه. نهو بهانانه له شیخ شه مسه دین دوزرانه وه و بوو به مایه ی خنکاندن. سولتان له سر نهو ئیعدامی کرد.

دیسان مورد بیتگ له بهرگی پینجه می کتبی «ابو الفاروق» له پره ی ۳۷۶ دا ده لیت: نه وانه ی که بیژان سه به بی ئیعدامی شیخ نه بوون؛ به لام ده سیسه بوون. نه سلې سه به ب نفوز و ئیقتیدار و قسه وړه وایی شیخ بوو که به ئیعدام کردن دا؛ چونکو هه موو کوردستان به چاو لی داگرتیکی شیخ، به جارتیک هه ستان و تیکچوون و که و تنه شورشیان به بی شک و شوبهه بوو.

ئەو شەوئە دەورەى مالى شىخ درا و گىرا و بەدارى خنكاندا ھەلئاسرا، قازىى رومئىلى خواجە سەعدەدەىن زادە محەمەد ئەفەندى لە شىخ مەىوان بوو، لەو كىشە و گرتەدا ترسا و لە داخان گىيانى دەرجوو و مرد.

كوژتنى شىخ شەمسەدىن گەلىك لە كوردەكان گران ھات و تەئسىرىكى زۆرى بەخشى. كوردستان كەوتە جۆششەو و لە ھەموولايىكەو دەست بەسەركىشى كرا و بوو بەبەلايەكى بى دەرمان و ئاشووبىكى لە تەواناى رۆمىيان بەدەر.

كوردستان چاغىكى زۆر بەپەشىوى و تىكچوونى پايىوارد و جارىك ئىران بەناوى شىعەيەتى و جارىك رۆمى بەناوى سونىيەتى دەستى داوتتە كوردستانەو و ھىندىك جارىش كوردەكان ھۆشيان دەھاتەو بەريان نە دەبوونە ئالەتى ھىچ كامىكىيان و سەربەخۆ دەژيان. ھەتا خودا فەقى ئەحمەدى دارەشمانەى لە بنەمالەى بابان نارد و جارى سىيەم خاكى شارەزوورى لە دەسايىس رزگاركردەو و خستىە ژىر فەرمانى خۆيەو. لە بەندى پىنجەمى ئەم جزمەدا بەدرىژى دىتە گۆتن.

به‌ندی پینجه‌م

دامه‌زرانه‌وی بنه‌ماله‌ی حوكمدارانی بابان

جاری سییه‌م له شاره‌زور ۱۲۷۴ - ۱۰۵۵

هه‌روه‌کوله به‌ندانی رابردودا بیژرا، ئۆمه‌راکانی بابان له پاش پیر بۆدای گه‌وره‌که‌وته‌ن دێهاتی پژده‌ر و ماوه‌ته‌وه. له حوكمداریه‌وه بوون به‌ئاغادی و کوپ‌خا و پیاوی فه‌قیر و بێ‌ده‌سه‌لاتیشیان لی پهدابوو؛ هه‌روه‌کوله گه‌لێک بنه‌ماله‌ی حوكمدارانی دیکه‌ش روویداوه.

له‌ سالی ۱۰۵۵ دا یه‌ک له‌و بنه‌ماله‌ گه‌وره‌ی دووده‌مانه نه‌جیبه‌ که‌وته نیتو مه‌درسه‌ و مزگه‌وتانه‌وه و به‌خوێندن خه‌ریک بوو. له‌ پاش ئه‌وه که عومری به‌سی گه‌یشته و بوو به‌فه‌قی، له‌ مه‌درسه‌ ده‌رکه‌وت و هه‌وای حوكمداری و ئاغا‌یه‌تی و ره‌عیه‌تپه‌روه‌ری که‌وته سه‌ربه‌وه. به‌به‌خشش و پیاوه‌تی ئیشته‌هاری کرد؛ چه‌ند نۆکه‌ریکی راگرت. چونک‌وله‌ داره‌شمانه‌ پینگه‌یشته به‌«فه‌قی ئه‌حمه‌دی داره‌شمانه» ناوبانگی کرد.

فه‌قی ئه‌حمه‌د رۆژ به‌رۆژ هێزی په‌یدا‌کرد و ده‌ست و پتیه‌ندی زیاده‌کردن و چه‌ند ئاوه‌دانێکی خسته‌ژێر ده‌سته‌وه؛ بانگی بنه‌ماله‌ی بابان و زیندوو‌بوونه‌وی به‌کوردستاندا بلا‌و‌کرده‌وه. له‌و ساله‌دا ده‌ستی به‌بنچینه‌ی حوكمداری بابان کرد. ئه‌حمه‌دخانی حوكمداری حه‌سه‌ن ئاوا - که له‌سه‌ر شاره‌زور فه‌رمانه‌وایی ده‌کرد - به‌له‌شکروه‌وه چوه‌ سه‌ر فه‌قی ئه‌حمه‌د و له‌ ماوه‌ت به‌گژیه‌کدا چوون. ئه‌حمه‌دخان شکا و فه‌قی ئه‌حمه‌د سه‌رکه‌وت و ماوه‌تی خسته‌ ده‌ست خۆی.

له‌ پاش ئه‌و شه‌ره‌ سالی ۱۰۵۶ فه‌قی ئه‌حمه‌د هه‌موو عه‌شیره‌تی پژده‌ر و شاری مه‌رگه‌ و قه‌زای شارباژێری له‌ ئه‌حمه‌دخان ئه‌ستاند و خسته‌یه‌ ده‌ست خۆیه‌وه و ده‌ستی به‌دامه‌زراندنی ره‌عیه‌ته‌ و له‌شکر کۆ‌کردنه‌وه کرد. که‌م که‌مه ده‌روپشتی خۆی قایم کرد، رۆژ به‌رۆژ هێزی په‌یدا‌کرد، له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه می‌لله‌تی په‌راگه‌نده‌ و په‌ریشانی له‌سه‌ر کۆبوونه‌وه و چوو له‌لاچوالانی کرده‌ پایته‌ختی خۆی، ئومووری حوكمداری و فه‌رمانه‌وایی تێدا دامه‌زراند.

فهقئى ئەحمەد ھەتا سالى ۱۰۶۰ تەواوى خاكي شارەزوور و ئەترافى گرت و زۆر بەچاكي حكومەتى بابانى ژياندهوه، لەشكر و ئالا و تەپلى حكومدارى سەر بەخۆى رېكخست. لەسەر مېنبەر خوتبەى بەناوى خۆى خويندەوه، حكومەتتىكى كوردىي زۆرچاكي دامەزراند، ھەتا سالى ۱۰۷۴ بەئىدارەكردن و پەغىبەتپەرەرى و نفوز زىيادى و ئومورى حكومەت پىكھيتان رايىوارد و مرد، لەقەلاچوالان ناژترا.

حكومدارىي سليمان كورى فهقئى ئەحمەد (۱۰۸۶ - ۱۰۷۴)

كە فهقئى ئەحمەد مرد، مير سليمان بەگ كە كورە گەورەى بوو لەجىگاي دانىشت. خاكي شارەزوورى بەتەواوى ھاويژتە ژيتر حوكمىيەوه. جگە لەعەشیرەتى زەنگنە ھەموو فەرمانبەردارى بوون؛ بەلام عەشیرەتى بيژرا و بوخۆيان لەسەر خۆيان فەرمانپەرەوا بوون و ئومەراي خۆيان لەسەر حاكم بوو، نەدەكەوتنە ژيتر گەري كەسيكەوه.

مير سليمان لە دەورى بابيدا ناودار بوو، بەھونەر و نازايى و پالەوانى ناسرابوو، لەبابى زياتر بوھيژ و تەواناي دەكوشا. سالى ۱۰۷۶ لەشكرىكى گراني ھەلگرت و چووہ سەرخاكي ئەردەلان و شارى سنە و ئەترافى گرت و چووہ سەر موكریان و شارى سابلاغيشى خستەژيتر حوكمى خۆبەوه و لەقەلاچوالانى گريدان و ھەريەك لەوانە مير سنجاغىكى خۆى لەسەر دانان.

مير سليمان بەدەستوورىكى جوان بو پشتيوان زيادكردن و لەشكر ئينتزام پيدان، خانگ بەگى كورى و مير بەكرەسوور بەگى كورە گەورەى و خالىدى براپچووكى خۆى كردنە مير سنجاغ و ھەريەك لەوانى لەسەر پارچە مەملەكەتتىكى دانان و لەشكرىكى رېككەوتوى بەھەموو پتيويستىكەوه بو قەراردان كە ھەريەك لەوانە بو فرەكردنى خاكي خۆيان و گەرەبوونى شانيان بكوشن.

لە سالى ۱۰۸۰ حكومەتى رۆمىي عوسمانى لەگەل حكومەتى عرووس ئيعلانى ھەربيان كرد. سولتاني رۆم بەناوى دين و جيهادى ئەعزەمەوه پياوى ناردە لاى سليمان و داواى يارمەتى و كۆمەگى لىكرد. تەئريخي جەودەت دەلەيت: «حكومەتى عوسمانى لەسليمان پاشاي بابانى ئىستمداد كرد، ئەويش بەئۆردوئىكى موحەھەزەوہ بەھاواري سولتانەوہ چوو».

مير سليمان لەشكرىكى قورسى لە كوردستان كۆكردهوه، بەناوى جيهادەوه و بەدەلتيكى

پاکی دینداری و خوداپه‌رستیه‌وه روو به‌میدانی شهر له کوردستان مالاوایی خواست و که‌وته ریتگا، جه‌به‌یه‌کی موهیمی له میدانی شهردا خسته عوه‌ده‌وه. نه‌گهر میر سلیمان له و ساتانه‌دا نه‌گه‌یشتبایه پیش دوزمن، له‌شکر و ئوردووی رومی دوچار به‌رۆژیکیی و تاریکییوون به‌په‌ریشانی و شیرزه‌یی له پیش‌ده‌ستی دوزمن رزگار نه‌ده‌بوون. به‌لام له و هخته ته‌نگه‌دا فریای رۆمیان که‌وت و به‌شوه وه‌لمه‌تی برده‌سهر عرووس و دوزمنی له‌به‌ریه‌ک بلاوکرده‌وه. به‌ده‌ره‌جه‌یه‌کی شیرزه‌کردن که له بری روو به‌خاکی خویان ده‌ریازین، ده‌سته‌ده‌سته خویان داوخته نیتو له‌شکری کورده‌کانه‌وه و به‌دیل ده‌گیران و ده‌کوژران. به‌و جوړه هه‌موو له‌شکری رووس په‌ریشان و شیرزه‌کرد.

ته‌ئریخی جه‌وده‌ت: که «موژده‌ی ئه‌و فه‌تحه‌ی کورده‌کان به‌پادشای رۆم راگه‌یاندر، له ته‌ره‌ف پادشاه شیرتکی مورسه‌ع و که‌ولتکی گرانبه‌های بۆ میر سلیمان نارد و ناوی نا پاشا و میری میرانی له‌گه‌ل فه‌رمانی بۆ نارد». به‌راستی میر سلیمان پیاوانه و قه‌هره‌مانانه دوزمنیتکی زه‌به‌رده‌ستی وه‌کو رووسی بۆ رومی شکاند و رۆمیه‌کانی له ئه‌ساره‌ت و په‌ریشانی رزگارکرد، ئاله‌ت و ئه‌سپاب و جبه‌خانه‌یه‌کی قورسی بۆ گرتن. به‌و سه‌رکه‌وته‌ن میر سلیمان ناوبانگی پاله‌وانی و نازایه‌تی به‌دونیادا بلاوکرده‌وه.

به‌لام ئه‌و شوهره‌ته له‌به‌رچاوی رۆمیاندا زۆر به‌ئه‌هه‌میه‌ت گیرا و به‌گه‌وره‌یان ئه‌ژمارد. ئه‌و فه‌تح و زه‌فه‌ره بۆ میر سلیمان له‌وده‌مه‌دا له جیگایه‌کی واکه دوور له‌خاکی خۆی و له‌نیتو نه‌یار و بیتگانه‌دا بوو، به‌خالتکی چاک نه‌تیجه‌به‌خش نه‌بوو. حکومه‌تی عوسمانی که‌وته ته‌سه‌وراته‌وه. بێکه‌م له‌مه‌دا ئه‌ندیشه‌یان کرد که له ده‌ست عرووسدا شکابوون، میرتکی کوردان رزگاری کردن نه‌ک مه‌ئموورتکی تورک، ئه‌وه له نه‌زه‌ر دوزمندا ئه‌هه‌میه‌تی ده‌به‌خشی. دووهم میر سلیمان به‌و ناوبانگه و به‌فه‌تح و زه‌فه‌ر و نیشانه‌وه که گه‌راوه کوردستان، ده‌بێته باریکی گران له‌سه‌ریان و له عرووسه‌کان زیاتر ده‌ستدریژی بکات.

حکومه‌تی عوسمانی له‌سه‌ر ئه‌مه قه‌راری دا که ئه‌و پیاوه به‌ساغی گه‌رانه‌وه‌ی بۆ کوردستان له‌ره‌وشتیان دوور و به‌رئاوه‌ژووی خویانه. له بری منه‌تداری به‌هه‌ر وه‌سیله‌یه‌ک بیت کوژتن و له‌ناوبردنی ته‌تبیق بکری، چاکتر و نزیکتری ده‌ستووریا‌نه.

میر سلیمان که به‌فه‌تح و زه‌فه‌ره‌وه له‌شهر و کوژتاری عرووس ده‌ستبه‌رداربوو، به‌که‌یفوشادمانی گه‌راوه و گه‌یشته ئه‌درنه، که شارتکی گه‌وره‌ی عوسمانیان بوو. ئوردو به‌چاوی قوماندانی و سه‌رعه‌سکه‌ری پیشوازیان کرد و به‌ئیه‌حترامه‌وه گه‌یاندیانه نیتو

شاره‌وه. مودده‌تیک بۆ ماندوو هه‌ساندنه‌وه گۆیا رایانگرت؛ هه‌تا که‌لین ده‌ستخرا و شه‌وی له‌ خه‌ودا کوژرا. له‌شکر و پیاوه‌کانی هه‌رچییه‌کی له‌ پێشدا پوو به‌وه‌ته‌ن گه‌رابوونه‌وه‌ پزگاریبون. ئه‌وی مابوون، هه‌موو بێ سه‌ر و شوێن کران.

جه‌نازه‌ی میر سلیمان له‌ سالی ۱۰۸۶دا له‌ گۆرستانی سوڵتان سه‌لیم ناژت‌را. مه‌دحی سلیمان پاشای کوری خالید پاشای کوری سلیمان پاشای گه‌وره‌ که‌ به‌میر سلیمان غازی ناوبانگی کردبوو، له‌ ته‌ره‌ف مه‌لا ئیلیاسی سزینه‌ سالی ۱۱۲۳ گوتراوه‌ که‌ چووه‌ ئێران و شکاندی:

منم جادار کیخسرو خراجت گیر خاقانم
عجم را ضبط سیف آرم سلیمان ابن سلیمانم
زنوک رمح خون ریزم فلک آلوده می‌گردد
که گیو و بیژن و قارون ندارند تاب می‌دانم
ز بانگ طبل و کوس من که شیران درگریز آیند
هز براز جنگ من عاجز، که من شاه هز برانم
ه‌بقیصر پنجه می‌بازم به‌ایران تیغ می‌رانم
فرنگستان به‌جوش سلم و تور آرم که تورانم
کسی از بطن مادر می‌نیارد سر مگر بیرون
سمعنا گر نگوید سرزند برتیغ برانم
فریدون وار می‌گردم، منوچهر طرح می‌رانم
کسی را کی رسد دستش به‌فرق طاق ایوانم
ز سسحی بادپای من زمین در لرزه‌می‌آید
اگر عمرم شود باقی که در فکر خراسانم
سپاهان برسر راهست مگر تاختش کنم او را
از آن حبشش کنم بخش که بنده‌ی شاه مردانم
زهر اطراف اعدایم که جمله در امان آیند
زروی حق امان دارم که من هم کوه‌آمانم

شاه سوڵتان حوسینی سه‌فه‌وی که‌ پادشای ئێران بوو له‌ سالی ۱۱۳۳دا که‌ سلیمان به‌گی غازی پوو به‌هه‌مه‌دان گرتن چوو، ئه‌م قاقه‌زه‌ی به‌شعر بۆ نارده‌بوو:

زمن آتش به کوردستان که دود از هند بر خیزد

کشم تیغ حسینی را امان از روم برخیزد

مه‌لا ئیلیاس له تهرهف میر سلیمان به‌گی غازی‌ه‌وه به‌و دوو شیعرانه جوابی سولتان
حوسینی شاهی ئیرانیان نوویسیه‌وه و بۆیان نارد:

زمن آتش به ایران از سپاهان دود برخیزد

ز بیم تیغ خون ریزم صدای الحذر خیزد

شدم حارس به این سرحد پناه این بروبوم

کشم تیغ سلیمانی پناه قیصر روم

ئه‌گه‌رچی له به‌یازی خه‌تدا ئه‌و شیعرانه له تهرهف مه‌لا ئیلیاسه‌وه به‌ناوی سلیمان
پاشای دووه‌مه‌وه قه‌یدکرا بوو، به‌لام ئه‌و ته‌ئریخه له‌گه‌ل خانگ خان پاشا مونسه‌به‌تی
زیاتره.

حوکمداری ئه‌میر به‌کره‌سوور کوری سلیمان پاشای ییکه‌م (۱۰۸۶-۱۱۲۷)

سلیمان له زهمانی خۆیدا به‌کره‌سووری کوری خۆی له‌سه‌ر چه‌ند پارچه خاکیکی شاره‌زوور
دانابوو حوکمداری تیدا ده‌کرد و به‌ده‌به‌یه‌کی چاکی راده‌بوارد. که باوکی له ئه‌درنه
کوژرا، بۆ خۆی له کوردستاندا ئالای سه‌ره‌خۆیی هه‌ل‌کرد و به‌نازایی و په‌شیدی گۆی
هونه‌ری له مه‌یدانی پیاوه‌تیدا برده‌وه و به‌ره‌عییه‌تیه‌روه‌ری و جه‌نگاوه‌ری ناسرابوو. هه‌تا
سالانی هه‌زار سه‌د و بیست و جه‌وت به‌دلتیکی ساز له ئوموری حوکمداریدا راپه‌ده‌بوارد.

له‌و ساله‌دا حکومه‌تی سه‌فه‌وی له ئیراندا دووچار به‌شکسته‌ بـوو. حکومه‌تی
عوسمانی له گرتنی ئیران که‌وتبووه ته‌ما. شاته‌هماسبی سه‌فه‌وی بۆ پیش به‌فیتنه‌گرتن له
قه‌زویه‌وه رووی له ته‌ورێز کرد. ده‌وله‌تی عوسمانی ئیبراهیم پاشا حاکمی ئه‌رزه‌رۆم بۆ
گورجستان و عارف ئه‌حمه‌د پاشا بۆ ئیران و عه‌بدوڵلا پاشای کوپرلی ئوغلای حاکمی وان
بۆ ته‌ورێز و سه‌سه‌ن پاشای والی به‌غدا بۆ کرمانشان مه‌ئموورکران. هه‌ریه‌ک
به‌عه‌سکه‌ریکی قورسه‌وه به‌گرتنی ئه‌و خاکه بزووتن.

میر به‌کره‌سووری حوکمداری بابان چونکه خۆی به‌حاکمیتکی سه‌ره‌خۆ ده‌زانی، له چوونی
حه‌سه‌ن پاشادا که‌نا‌ه‌گیری کرد. حه‌سه‌ن پاشا میره‌کانی زه‌نگنه و باجه‌لانی خواسته لای
خۆی و به‌ناوی کیش و ئاینی سوونیه‌تی و شیعه‌تیه‌وه نوازشی کردن و دلخۆشی دانه‌وه

که بۆ چوونە سەر قزلباش که به‌شەرع بۆ سەر ئەوانە لەسەر ئەهلی سوونەت و جەماعەت واجیبە، خەڵە تاندنی.

میر بەکرەسوور لەویدا بەتەنها ماوه. که حەسەن پاشا گەیشته کرمانشان ئەهالی کوردستان و خانک پاشای براشی سەرزنەشتی میر بەکرەسووریان کرد، ئەویش بەناچاری لەشکرێکی هەلگرت و بۆ یاریدەدانی حەسەن پاشا ڕوو بەکرمانشان ڕۆیشته و بەهێز و تەوانای پالەوانی کوردان کرمانشانیان گرت و خستیانه ژێر حوکمەوه.

لەولاشەوه خانک پاشا بەلەشکرێکی گرانی بابانەوه چووه شاری سنه و خاکی ئەردەلان؛ بەزۆری بازوو گرتی و خستییه ژێر حوکمەوه و ڕووی له سابلاخی موکری کرد، ئەویشی خسته دەست و بەلەشکرەوه بۆ یارمەتی حەسەن پاشا چووه کرمانشان.

حەسەن پاشا والی بەغدا که کرمانشان بەدەستی حوکمدار و میرەکانی کوردستان گیرا و خرایه ژێر حوکمەوه، بەبەهانهی ئەوه که ئەمیر بەکرەسوور له چوون درەنگیی نواندووه، بەخیانەتیان ژمارد و بەهەواداری سەفەوییەکانی قزلباشیان له قەڵەم دا و خۆینی ئەو ئەمیرە کوردەیان بەحەڵال دانا. له پاش ڕێکخستنی ئومووری کرمانشان ئەمیر بەکرەسووریان لەنیو مەنزلی خۆیدا کوژت.

له بری چاکه له‌گەڵ کردن و موکافات، بەکوژتن جەزایان داوه. لەوه ئومەرا و گەورەکانی کوردستان زۆر مۆتەئەسیر بوون، بەلام دین و تاین سکوتی پێکردن. جەنازه‌که‌ی ئەمیر بەکریان برده قەلاچوالان و لەوی ناژتیان.

ئەمیر بەکرەسوور له کوردستاندا گەلیک خزمەتی چاکی کردن و ئاساری خەیریه‌ی زۆر بەجێهێشت. له شاری کۆبی مزگەوتیکی گەوره و مەدرەسەیه‌کی بۆ تەحسیلی عیلم دامەزراند، ئەمڕۆکەش ئەو ئاساره هەرماوه. له قەلاچوالان مەدرەسه و مزگەوت و مەوقوفەجاتی دانا و له گەلیک شار و قەلایاندا بینای پەرستگاهی دروستکردن و بەدادخواهی و ڕەعیەت نه‌وازی و میلله‌تپەرستی ناوبانگی کردبوو. عوله‌ما و خۆتێندەوار و شاعیرانی چاکی له خۆکوژکردنەوه و به‌جیره و شکارته و دلنه‌وازیکردن، له دیواناندا جیگای به‌رزی بۆ داده‌نان. له جووتبەنده‌بی و ڕەنجبه‌ری زۆر هه‌ز ده‌کرد.

هوکمداری خانک پاشای کوری سلیمان پاشای بیگم ۱۱۵۴ - ۱۱۲۷

خانک پاشا له دهوړی میر به کری برایدا به سهردار سوپاهی راید هوارد و همو و کار و ئیشی حکومه تپی له دهستدا بوو. بهر شیدی و نازایی و جوامیری ناسرابوو. که به کره سوړی برای کوژا به خواستنی هسه ن پاشای والی به غدا له تهرهف سولتان نه حمده پاشای عوسمانی به میری میران و پاشا نونرا و له سهر کوردستانی بابان، شاره زوور، نه رده لان، سابلانغ موکری، بانه، به هوکمداری دانیشیت و له گهل نوموړی مه مله که ت خه ریک بوو. زور به چاکی نوموړی مه مله که تی ریک خست و سوپاه و ره عیبه تی خسته ژیر فرمانییه وه.

خانک پاشا به گرتنی سنه و خاکی نه رده لان و موکری، ناوبانگی کرد، شان و شهو که تی زیاد کرد، نه ستیره ی به ختی تروسکاوه رووی له بلنديوون و به رزی نواندن. به سه خاوت و پیاده تی و نازایی و دلاوه ری دوست و دوژمن بوونه هه واداری. به به خششدان، دلی چاک و خرابی گرت. ره عیبه ت و سپاهی و ژیر دهستانی به بوونی شاد و به خزمه تی سهر به رزبوونیان دهخواست. کاروباری خانک پاشا روژ به روژ بو پیشه وه دهچوو.

خانک پاشا له ته شوی شاتی ئیران و له شکرکی شیی عوسمانییان ئیستفاده ی کرد و نومه راکانی کوردستانی دم به دم ده خسته ژیر فرمانی خو یه وه. له گهل میرانی زنگنه و پاشایانی باجه لان ریک که وت و گرتی یه که تی به ست. نه حمده دغانی بیگلر به گی نه رده لان که له دهستی هلات و رووی له دیار به کر کرد، به میر سنجاغی نوازی کرده وه و بر دیه سنه و له تهرهف خو یه وه کردیه میر سنجاغی نه رده لان. نومه رایانی که لهو و و گوزان و گولباغی دلخوشی دانه وه و هه ریه کی به میر دانان و به له شکر بانه وه که وتنه ژیر رکیفیه وه.

خانک پاشا له وه خه ریک بوو بو خو ی له سنده دانیشیت و له وه ختی کوژتنی نه میر به کره سوړی برایدا، هسه ن پاشای والی به غدا مرد. کرمانشان و نه ترافی بی سهردار بوون و که لینی دهست که وت و نه وه وروپشته شی خسته دهست خو ی، له شکرکی قورسی ساز کرد و بو گرتنی هه مه دان ناماده ی کرد. پیوانی پیشه روی له شکر هه تا ده وروپشته هه مه دانیان کردبو به رپاره وی تالان و بردن.

خانک پاشا که ته مای له هه مه دان کرد، قاقه زکی له فهره یدوون خانی موکری نویسی - که له وده مه دا حاکمی هه مه دان بوو - دلخوشی داوه که هه مه دان به دهسته وه بدات. فهره یدوون خان شار به دهسته وه دانی بو نه ده کرا، به لام به ناوی شه پر کرده وه له شکر

هه‌لگرت و له شار دهرکهوت و رویش و خۆی گه‌یانده سوپاهی خانک پاشا و به‌عیزهت و شادمانی پیشوازی کراو ئیحترامی گیرا.

خانک پاشا له خۆکۆکردنهوه و چوونه سهر ههمه‌دان خه‌ریک بوو، به‌له‌شکرێکی گرانی کوردستانه‌وه و به‌کۆمه‌گی و یارمه‌تی میران و سهردارانی کوردان، هه‌ستا چووه سهر ههمه‌دان و ده‌وره‌ی دا. ئه‌هالی ههمه‌دان به‌ئومێدی ئه‌مه‌ که له تهره‌ف حکومه‌تی سه‌فه‌وییه‌وه کۆمه‌گیان ده‌گات، سێ مانگ به‌راهه‌ر له‌شکری کوردان خۆراگیری و شه‌ریان کرد، له‌ دواییدا که ئاومێد بوون، قه‌لایان به‌ده‌سته‌وه‌دا و له‌شکری کوردستان چوونه‌ نێو شاره‌وه.

که ههمه‌دان به‌ ده‌ست کوردان گیرا و که‌وته ده‌ست خانک پاشا، له‌ویدا حکومه‌تی دامه‌زراند و خسته‌یه ژێر ئینتزامه‌وه و ئومووری رێکخست و بۆ ههموو دایره‌یه‌ک مه‌مورانی بۆ دانا و ئه‌ترافی شاری به‌له‌شکر قایم کرد و ده‌وره‌ی شاری کرده له‌شکره‌ز.

حکومه‌تی عوسمانی له‌ولاه - هه‌روه‌کو باسکرا - ده‌ستی به‌گرتنی خاکی ئێران کردبوو. له‌ جیگای هه‌سه‌ن پاشای والی به‌غدا، ئه‌حمه‌د پاشای کوری هه‌سه‌ن پاشایان کرده والی و سهرعه‌سکه‌ر. موده‌ته‌ی سێ ساڵ ههمه‌دان له‌ژێر حوکمی خانک پاشادا بوو، سالی هه‌زار و سه‌د و سی و پینج عه‌بدوره‌حمان پاشا ناو به‌حاکمیه‌تی ههمه‌دان ته‌عین کرا و ناردرا. خانک پاشا به‌ئیه‌حترامه‌وه قبوڵی کرد و ئومووری بۆ دامه‌زراند و قوه‌وته‌ی له‌شکری خۆی گه‌رانده‌وه کرمانشان و بۆ خۆشی چووه سنه.

سالی هه‌زار و سه‌د و سی و شه‌ش ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا له‌ تهره‌ف حکومه‌تی عوسمانیه‌وه به‌سهردارای ته‌عین کرا، له‌گه‌ڵ هه‌نگێک سوپا بۆ ههمه‌دان که‌وته رێگا و داوای کۆمه‌گی له‌ خانک پاشا کرد که بچنه سهر شاسولتان حوسینی سه‌فه‌وی و خاکی که ئه‌فغان له‌ ئێرانی گرتوه‌وه بیگیرنه‌وه ژێر حوکمی عوسمانیه‌وه. ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا و سارۆ مسته‌فا پاشای حاکمی مووسڵ که گه‌یشتنه تخووبی خانک پاشا، فه‌رمانی سولتانی عوسمانیان ته‌قدیم کرد که به‌میری میران و به‌گله‌ریه‌گی کوردستان له‌قه‌ب کرا و خه‌لاتیکی لایق و نیشانه‌یه‌کی شایسته‌ی بۆ ناردبوو، دایه‌ خزمه‌تی و ته‌کلیفی چوونه سهر سه‌فه‌وی و ئه‌فغانیان لێکرد.

خانک پاشا به‌ناوی ئیسلامیه‌ت و کیشه‌ی سونیه‌یه ته‌وه یارمه‌تی دانی ئه‌وانی قبوڵ کرد؛ هه‌رچه‌نده له‌ فیتنه‌ی عوسمانیه‌ی ئه‌مین نه‌بوو و له‌ پاشه‌روژ ترسیشی هه‌بوو، له‌گه‌ڵ

ئەو زانینەش لەشکرێکی قورسی لە کوردستان ھەلگرت و ھەموو میر و بەگی کوردانی لەگەڵ خۆی خست و ھەستان و پرویان کردە ھەمەدان. لەوێشەو ھەسپاھی عوسمانی کەم تا کورت کە لەگەڵ ەبدورەحمان پاشای والی ھەمەدان بوون، ھەلیانگرت و چوونە سەر زێرناباد و یەزدیگورد و فەرەھان. ئییلچیان ناردە لای ئەشرەفی ئەفغانی کە سولتانی سەفەوی تەسلیم کات و دەست لە سەرکێشی بەردات.

ئەشرەف کە ئەوێ زانی، ناردی سەری شاسولتان حوسینی پری و دایە ئییلچییەکان و بۆ خانک پاشا و و ئەحمەد پاشای نارد و بەشیر و خەنجەر جوابی دانەوہ.

پاشاکان پریان ھەستا پوو بەشاری یەزد لەشکریان کێشا و ھەردوو لەشکر لە یەزد بەرەبەر بە یەکتربوون. لە دواي کوژتار، کورد و پۆم شکان و ئەفغان سەرکەوتن و خانک پاشا بە لەشکری شکستە گەرانەو ھەمەدان. لەو شەرەدا گەلیک کورد و میرەکانی بوون بەفیدای ئەحمەد پاشای عوسمانی.

سائی ھەزار و سەد و سی و ھەوت عوسمانییەکان لەگەڵ ئەفغانەکان بناغەي ماملەتیان بەم جۆرە دامەزراند کە ویلايەتی خوزستان و لوپستان و فەیلی و کراز و زنجان و سولتانیه و ئەردەوێل و پۆمیان و شەرقی عیراق و دارولمەرزەبان بۆ ئەفغان بیتیئیتەوہ. خانک پاشا لەو ماملەتەي ئەوان نیستفادەي ئەمەي کرد کە خاکی کرمانشان و دینەوہ و زەھاو و سنە و بانە و سابلاغی موکری خستە سەر مەملەکەتي خۆي و تخووبی بەو دوو حکوومەتە دامەزراند و کردیە موڵکی خۆي، لەگەڵ مەملەکەتداریی دەکوژا.

سائی ١١٤٠ھ ھەزار و سەد و چلی ھیجری نادرشای ھەوشاری لە کیتوانی لوپستانەوہ پوو بەکرمانشان لەشکری ھاژووت. حوسین قولیخانی زەنگنە لەسەر تخووبدا سەرداریکی کوردان بوو، کەوتە لەشکرگاہی نادرەوہ بەسەرداری سوپاھ و بە پێنج ھەزار سوارەوہ ناردرا سەر کرمانشان کە بیگریت. حوسین قولیخان لە بروگوردەوہ بەکیتوانی فەیلیدا رویشت، لەولاوہ ھیندیک لە کوردی ئۆزبەگی و کەلھور موخابەرەیان لەگەڵ کرد و خواستیانە نیتووخویانەوہ، چونکو سەرەپگای ھاتوچوانی پۆمیان بوو بۆ بەغدا و ھەمەدان، ئەوانیش لەوہ بیتار ببوون، ئەنبار و دانەوێلە و چەکی پۆمیان گەلیک لەوێ بوو، ھەموویان گرت، حوسین قولیخان بەبێ شەڕ چووە نیتوقەلاوہ. چونکە بۆخۆشی یەکیک بوو لە کوردی زەنگنە و سەرداریک بوو لە کرمانشاندا، بەواسیتەي خزم و کەسیانەوہ بەبێ ئەزبەت چووە نیتو کرمانشانەوہ. لە گەورە و سەرکرەکانی کوردی زەنگنە

و که لهوړ حکومتیکی جوان و نیداره یه کی شایسته ی دامه زړاند، قه لا کونه که ی ویرانکرد و له وه قایمتر و پانتر قه لایه کی تازه ی دروست کرده وه.

خانک پاشا که له وه ناگادار بوو له شکر تیکی گرانی ساز کرد و داوای یارمه تی له ته میوړ پاشای کوردی مللی حاکمی وان کرد.

ته میوړ پاشا به گه لیک ئومه را و سهردارانی کوردی وان و پاشایانه وه، به له ز بۆ یارمه تی فربای خانک پاشا که وتن، به سی هزار له شکر ی کوردانه وه بۆ پیش نادر شا گرتن چوونه دهشتی مه لایر، که جیگایه کی پانویه رین بوو. له ولاره نادر شا له همه دان دهر که وت، له وه دهشته دا پیشی به پاشا و له شکرانی کوردان گرت و له هه ردو ولاره شهر و کوژتار دهست پیکرا. چۆمیک که وتبوه نیتوانی هه ردو وکان، ئه مبه ره و بهر به گولله ی تفهنگ و توپ و خوماره یه کتربان داگرت، له شکر ی نادر له لای راستیه وه له چۆمی په رینه وه، شهر بوو به شیر و خه نجه ربازی؛ له نه تیجه دا کورده کان دهشتیان بهر دا و پرویان له دامینی کتو کرد.

سه لیم به گی بابان له وه رۆژده ا گیروداری پالوه وانانه ی کرد و له نیو دوست و دوژمندا نابوانگی شهر و کوژتاری نواند و پیشی به له شکر ی دوژمن گرت و کوژتاریکی زۆری لیکردن و گه لیک ی به زبندوویی دیل و مال و چه کیکی بی ژماری لی به تالان گرتن و له شکر ی نادرشای به پاشدا کشانده وه تاکو له چۆمی په پرانده وه.

به لام له وه شهرده ا گه لیک له پاشایانی رۆم که له تهره ف همه دان و ئه وه درو پشته نه بوون، له گه ل له شکر ی پاشای حاکمی هه شته ر و له دهست نادر دا ئه سیر بوون. عه بدو ره حمان پاشای والی همه دان له ولاره هه لات و روو به سنه گه راوه. کورده کانی ئه رده لان و بابان دهستیکیان به سه ر و پوتر اکیاندا هینا و گه پرانه وه، باریکی پتیبان بوو لیبان ئه ستانندن و روو به به غدا ره وان به بان کردنه وه. له وه مه سه له یه دا ئه حمه د پاشای والی به غدا زۆر دلگیر بوو.

له پاش ئه وه شهر و کوژتاره و سه ر که وتنه ی سه لیم به گی بابان، نادر شا ناچار بوو له گه ل خانک پاشا دهستی به ناردراو و قاقه ز نویسین کرد و خوژی و دوستایه تی که وته نیوانیان. نادر شا له ویه که له گه ل خانک پاشا ئیتفاقیان گرتدا و له شهر ی کورده کان ئه مین بوو، روو به ته وریز سوپاهی ئارژوت.

خانک پاشا که ته ماشای کرد نادر شا روو به ته وریز دهچیت، له شکر تیکی ریکخست له ژیر فرمانی عه لی ره زاخانی موکریدا ناردیه تخوویی میانداو که له نیتوانی پارخاکانی

مه‌قدەم و دەهده‌مدا هه‌لکه‌وتبوو.

ته‌یموور پاشای مللی که بۆ یارمه‌تی خانک پاشا له‌ وانه‌وه‌ چووبوو ه‌شاره‌زوور، بۆ یاربده‌ده‌ری عه‌لی ره‌زاخان هه‌ستان چوونه‌ میان‌دواو و ده‌ستیان به‌قه‌لابه‌ندی کرد.

نادرشا له‌ جی‌گی‌یه‌کی که به‌سه‌فاخانه‌وه‌ ده‌ناسرئ ئۆردوو به‌زی کردبوو که زانییه‌وه‌ قسوه‌تی خانک پاشا له‌ میان‌دواو کۆبوونه‌وه‌، وه‌ختی ئیواره‌ به‌ی له‌ سه‌فاخان به‌جیه‌یشت و به‌ده‌سته‌ له‌شکره‌وه‌ روو به‌میان‌دواو کشا.

پۆژی دووی موحه‌ره‌م نزیک نیوه‌پۆ له‌سه‌ر چۆمی که له‌شکری عه‌لی ره‌زاخان و ته‌یموور پاشای لیبوو دابه‌زی، له‌مبه‌ره‌و به‌ری چۆمه‌وه‌ ده‌ست به‌تفه‌نگ و تۆپ کرا. هه‌تا شه‌و به‌سه‌رداهات شه‌ر ده‌وامی کرد، که تاریکی شه‌و رووی زه‌وی ره‌شکرد، ته‌یموور پاشا له‌ پتی مه‌راغه‌وه‌ روو به‌وان هه‌لات و عه‌لی ره‌زا خانیش به‌ناچاری روو به‌کیوه‌کانی ه‌شاره‌زوور کشاوه‌ دواپی. له‌و پۆژه‌وه‌ ده‌ده‌م و سابلاغی موکری له‌ژێر حوکی خانک پاشا ده‌رکه‌وت و بوو به‌خاکی نادرشا و مه‌ئمووری له‌سه‌ر دان‌درا.

له‌ولاه‌وه‌ ئه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که له‌و ئه‌حواله‌ ناگاداریوو، له‌ گه‌رانه‌وه‌ی نادرشا ترسا. جوابی له‌ خانک پاشا نارد که بۆ تخووب قایم‌کردن چی ده‌وێت تا‌کو یاربده‌ بدریت و بۆ به‌خیوکردنی تخووبی عی‌راق له‌شکری له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه‌ دامه‌زراند و له‌ خاکی کوردستاندا ده‌ست به‌پێکی و پێکی و قایه‌تی کرا. ئه‌حمه‌د پاشا کوردی باجه‌لان به‌حاکمیه‌تی زه‌هاو دان‌درا و له‌شکرێکی چاکی خرایه‌ فه‌رمانیه‌وه‌.

خانک پاشا له‌ ترسی نادرشا له‌شکری کۆکرده‌وه‌ و ده‌ستی به‌پێک‌خستن کرد که نه‌بادا دوژمن له‌ که‌لێن دایه‌ هه‌لمه‌تی بباته‌ سه‌ری. تا سالی هه‌زار و سه‌د و چل و سپی هیجری له‌ ئاله‌ت و چه‌ک و له‌شکر کۆکرده‌وه‌ دابوو. به‌دله‌خۆشی دانه‌وه‌ و نوازشی ئه‌هالی و ره‌عبه‌تی ده‌کۆشا. خالید پاشای براشی کرده‌ سه‌ره‌سه‌که‌ر و بۆ ئینتزامدان به‌میلله‌ت و سوپاه‌ و مه‌مله‌که‌ت کردیه‌ سه‌ردار و کاربه‌ده‌ستی.

له‌و ساله‌دا ته‌هماسب شای سه‌فه‌وی له‌ ئیره‌وانه‌وه‌ روو به‌ته‌ورپێز کشا و له‌ هه‌مه‌دان خۆی گرت‌ه‌وه‌. له‌شکری کوردی ئه‌رده‌لان و بابان له‌ژێر فه‌رمانده‌ی خانک پاشادا چوونه‌سه‌ری. له‌ دێبه‌کی که به‌ «گۆرخان» ناوبانگی کردبوو، ده‌ست به‌شه‌رکرا. شاته‌هماسب شکا و نزیک پینج هه‌زار سوار و پیاده‌ و سوپاهی کوژرا، تۆپ و تفه‌نگ و چه‌ک و ئه‌سپابینکی زۆر که‌وته‌ ده‌ست کوردانه‌وه‌. شا و چه‌ند که‌سیکی دی به‌هه‌زار مه‌راره‌ت

گیانیان رزگار کرد. کورده‌کانی همه‌دان و کرمانشایان خسته‌وه دهست خویان و گه‌رانه‌وه. نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا به‌وه که‌یف خوش بوو، له‌ولاه به‌له‌شکره‌وه چوه‌وه همه‌دان و حاکمی خویان له‌سه‌ر دانا و تخووبیان وه‌کو پی‌شوی ده‌وری نه‌فغان دامه‌زاندنه‌وه و له‌گه‌ل ری‌کخستن خه‌ریک بوون.

خانک پاشا عه‌لی ره‌زاخانی موکری ناره‌ده سه‌ر سابلاغ و ده‌دهم و گرتی و خستیه ده‌ست و گه‌لی تالان و نه‌سپایی ده‌ست که‌وت. دیسان خانک پاشا ده‌ستی به‌دامه‌زاندنه‌وه‌ی مه‌مله‌که‌ت و زیاده‌کردنی سوپاه و له‌شکر کرد.

سالی هه‌زار و سه‌د و چل و چوار نادرشا به‌قوه‌ه‌تیک‌ی زوره‌وه بو‌گرتنی به‌غدا به‌سه‌ر کوردستاندا چونی قه‌رار دا. له‌مانگی جه‌مادی دووه‌مه‌دا له‌کیوانی لو‌رستانه‌وه پروو به‌کرمانشان رو‌یشت و گرتی. له‌ولاه خانک پاشا خوی که‌ناره‌گیر کرد؛ به‌لام نه‌حمه‌د پاشای باجه‌لانی ته‌قوییه کرد که له‌زه‌هاودا به‌راه‌بری بکا.

نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که بیستیه‌وه نادرشا پروو به‌که‌رکووک و به‌غدا خیه‌وتی له ده‌ستی ماهیده‌شتدا هه‌لداوه، له‌شکر و هیمه‌تیک‌ی زوری له‌گه‌ل چهند پاشایه‌ک بو‌زه‌هاو نارد که پی‌شی پی‌ بگرن؛ چونکه کیلی به‌غدا و که‌رکووک زه‌هاو بوو. به‌ئاله‌ت و موهیمات قایمیان کرد و قه‌لا و جیگا سه‌خته‌کانیان به‌تۆپ و ئالاتی شه‌ر پر کرد و له عه‌سکه‌ریان کرده سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌ریز.

نادرشا به‌خه‌یالی شه‌و نخوون، شاره‌زیانی هه‌لگرت و له‌کیوی گاوروان سه‌رکه‌وت و نزیک روژئاوا پروو به‌دوژمنیان سه‌رو ژیر بوون. نه‌و کیوه بل‌دانه و شیو و گه‌لی و دۆله ته‌نگ و ری‌گا باریکه‌کانیان بری و رو‌یشتنه خواره‌وه، به‌شه‌و و روژتیک گه‌یشته سه‌ر نه‌حمه‌د پاشای کوردی باجه‌لان؛ رکیتفکوت چوه‌وه سه‌ر زه‌هاو. له‌گه‌ل سپیده‌ی به‌یانی ده‌وری نه‌حمه‌د پاشای دا. روژی بیست و چواری مانگی بی‌ژراو ده‌وره‌دران. له‌پاش که‌میک شه‌ر و کوژتار، نه‌حمه‌د پاشای باجه‌لان و گه‌لیک له‌سه‌ر کرده‌کانی کورد و پاشایانی رۆم له ده‌ست نادردا گرفتاریوون و به‌دیل گیران.

نادرشا گه‌لیک تالانی ده‌ست که‌وت و گرتی، له‌جیگای بل‌ند و سه‌ختی ده‌وروپشتی زه‌هاو، چهند بورج و بارووی قایمیان دروست کرد. سوار و پیاده‌یه‌کی زوری به‌دیهاتی کوردستاندا بلاو‌کرده‌وه و ده‌ستیان کرد به‌دانه‌ویله و چه‌وری و مه‌ر و مال و تیشوویه‌کی بی‌ژماری کو‌کرده‌وه له‌زه‌هاو نه‌نباری کرد و له‌ری‌گای قه‌لای عه‌لی به‌گه‌وه پروو

به‌که‌رکوک له‌شکری ئاژۆت. چونکه‌ ناشاره‌ زابوون، سوار و پیاده‌یه‌کی له‌گه‌ل بار و بنه‌ له‌ چۆمی دیاله‌دا به‌ئاوداچوون.

نادرشا به‌سوپا‌هه‌وه‌ گه‌یشه‌ خورماتوو؛ له‌شکریه‌زی کرد. ده‌سته‌سواره‌ی بۆ ده‌وروپشتی که‌رکوک بلا‌و‌کردنه‌وه‌، له‌ هه‌موو ئاوابی و دێهات‌یکدا ده‌ستیان به‌دیل و تالان‌گرتن کرد و به‌جاریک ئه‌و ده‌وروپشته‌ ژێر پێ کرا و وێران‌بوو. له‌ عه‌شیره‌تی به‌یات ده‌هه‌زار مائی کۆچدا و په‌وانه‌ی خوراسانی کردن. نادرشا حموت هه‌زار که‌س له‌شکری ناردده‌ سه‌ر قه‌لای که‌رکوک که‌ بیگرن و بۆ خو‌شی روو به‌داش‌کۆری باری کرد. له‌ پێگای قه‌رده‌ته‌په‌وه‌ روو به‌به‌غدا رو‌یشت. له‌ولاه‌ لوتف عه‌لی به‌گ نابیی ته‌و‌ریز به‌ شه‌ش هه‌زار نه‌فه‌ر له‌شکری کوردی ئاوریا‌یه‌گان و موکری و نه‌رده‌لان گه‌یشه‌ له‌شکری نادر.

خانک پاشای بابانی‌ش ده‌سته‌یه‌ک سواره‌ی بۆ نارد و بینای یه‌کیه‌تی له‌گه‌ل دامه‌زراند. سه‌لیم به‌گی براشی به‌و له‌شکروه‌ ناردده‌ یارمه‌تی و کۆمه‌گی کردنیان. له‌ قه‌رده‌ته‌په‌ قاقه‌زی خانک پاشایان دابن، به‌ئیحترام و ئیکرامه‌وه‌ به‌خێرهاتنی کردن و به‌خه‌لات و به‌خشش دل‌خو‌شی سه‌لیم به‌گی داوه‌.

روژی دووهم نادرشا که‌ روو به‌به‌غدا رو‌یشت، محهمه‌د پاشای کورد حاکمی کۆبی بۆ یاریده‌دانی نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا که‌ چوو‌بوونه‌ به‌غدا به‌چهند پاشایانی رو‌مه‌وه‌ ده‌هه‌زار عه‌سکه‌ری کۆی و رو‌میان هه‌ل‌گرت و چوونه‌ پێش نادرشا، له‌ جی‌گایه‌کی به‌«ئینگیتجه‌» ناوده‌برێ پێشیان به‌نادرشا گرت و هه‌ردولا ده‌ستیان به‌شه‌ر و کوژتار کرد، له‌ پاشان محهمه‌د پاشا و له‌شکر روو به‌به‌غدا فیراریان کرد، نادرشا هه‌مووی به‌دیل گرتن. نادرشا به‌شه‌ر و کوژتار رووی له‌ به‌غدا کرد. روژی سێ شه‌مه‌ی دووی مانگی په‌مه‌زان گه‌یشه‌ که‌نار به‌غدا و له‌ نزیک مزگه‌وتی براتی، نه‌حمه‌د پاشا سێ هه‌زار له‌شکری له‌ژێر فه‌رمانی نه‌حمه‌د پاشای والی ئورفه‌ و قه‌ره‌ مسته‌فا پاشا ناردنه‌ پێشه‌وه‌.

نادرشا سواره‌ کورده‌کانی قه‌لاچوالانی له‌ژێر فه‌رمانه‌ی سه‌لیم به‌گی باباندا ناردده‌ به‌راهه‌ری رو‌میان. سواره‌کانی کورد به‌هه‌لمه‌تی شێرانه‌ په‌لاماری رو‌میان دا و له‌سه‌ر بان و بن دیواری شاره‌وه‌ به‌تۆپ و تفه‌نگ و خومپاره‌، کورده‌کانیان ئاورباران کرد. له‌و شه‌په‌دا کورده‌کان گه‌لیک به‌کوژتن چوون، رو‌می له‌ که‌لیندا بوون و کوردیش له‌ ده‌شتدا راوه‌ستا‌بوون و شه‌ریان ده‌کرد. به‌ناچاری نادرشا تورکمانی گوگه‌لانی بۆ یارمه‌تی کورده‌کان نارد، دیسان گه‌لیکیان لێ کوژرا و هه‌لاتن. به‌لام کورده‌کان به‌گولله‌ و شیبیر به‌راهه‌ری

رۆمیان کرد و سینگی گوشتنیان کردبوو بهسهنگه‌ری گولله و توپ و تفهنگ. سواره‌ی نه‌فغانی چومنه کۆمه‌گیان، به‌لام زوو رۆمی له جیگای خۆبانی هه‌لکه‌ندن و گیتریان هه‌وه پاش.

له‌وه‌دا له‌شکری نادر شکا و کورده‌کان به‌هه‌زار کیشه‌ ئه‌وه‌ی رزگاربه‌وون خۆیان گه‌یانده‌ له‌شکرگا؛ به‌لام نادرشا له‌ هه‌ر چوار که‌ناره‌وه‌ به‌غدا‌ی ده‌وره‌دا و خسته‌یه‌ ته‌نگانه‌وه‌. هه‌تا مانگی سه‌فه‌ری سالی هه‌زار و سه‌د چل و پینج ده‌وامی کرد.

به‌لام له‌ولاوه‌ تۆپال عوسمان پاشای وه‌زیر به‌ سه‌د هه‌زار له‌شکره‌وه‌ گه‌یشه‌ که‌رکووک. نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا نادرشای وه‌ته‌نگه‌یتنا.

له‌ ئه‌واخیری مانگی بێژراودا نادرشا له‌شکره‌که‌ی له‌ برسان و تینووان مرد و کوژرا و په‌رتشان بوون. بۆ خوشی رۆو به‌هه‌مه‌دان هه‌لات.

که‌ نادرشا هه‌لات و له‌شکره‌که‌ی مه‌حوو بووه‌وه‌، سه‌لیم به‌گی بابان به‌هه‌ر کلتۆجیک بوو، چهند که‌سه‌یکی که‌ له‌گه‌لی رزگاربه‌وون هه‌لاتن و خۆیان گه‌یانده‌ کوردستان. له‌ دوو هه‌زار کوردی ئه‌رده‌لان و پینج سه‌د کوردی موکریان یه‌کی لی رزگار نه‌بوون و هه‌موویان کوژران و به‌دیل گیران. عوسمان پاشای تۆپال قاقه‌زیکه‌ی به‌هه‌رپه‌شه‌ بۆ نادرشا نارد که‌ له‌ وه‌ختی خۆیدا ده‌گوتری.

هه‌روه‌کو بێژرا که‌ نادر هه‌لات، سه‌لیم به‌گی بابان گه‌رایه‌وه‌ کوردستان. نه‌حمه‌د پاشای والی به‌غدا له‌ میژبوو داخ له‌ دلێ خانک پاشا بوو. ئه‌ویش ده‌ترسا چونکه‌ پیاویکی ناودار و هوکمداریکی پالنه‌وان بوو، له‌ شه‌ری ته‌هماسبی سه‌فه‌وی و گرتنی هه‌مه‌دان و مامه‌ته‌تکردنی له‌گه‌ل نادرشا له‌ ده‌شتی مه‌لایه‌ردا و یارمه‌تی جاری دوا‌یی به‌نادرشا و گه‌لیک بزووته‌نه‌وه‌ی دیکه‌شی لی به‌دل گرتبوو. هاتنی عوسمان پاشای تۆپالی به‌که‌لین ژمارد و شکسته‌ی نادری به‌غه‌نیمه‌ت زانی. به‌فیل خانک پاشای خواسته‌ به‌غدا که‌ هیندیک مه‌سایل هه‌ن لێی ده‌دوین، خانک پاشا له‌وه‌ دردۆنگ بوو، وای به‌چاک زانی که‌ خالید پاشا بنیڕته‌ لای تۆپال پاشا و به‌خیرها‌تنی بکات و بناغه‌ی مه‌وه‌ده‌ت دامه‌زێنێته‌وه‌.

که‌ خالید پاشای خسته‌ری و گه‌یشه‌ که‌رکووک، تۆپال پاشا گه‌لیکی حورمه‌ت گرت و نوازش و ئیکرامیکی بی ژماره‌ی نیشان دا و بۆ هوکمداری بابان نامزه‌دی کرد، به‌لام پێی نه‌گوت و له‌ دلیدا رایگرت و ناردیه‌ دووی خانک پاشاش که‌ بۆ نادرشا و مه‌سه‌له‌ی

تخووب مه‌شوره‌تتیک بکه‌ن. به‌هزار درۆ و فیتل خانک پاشا خه‌له‌تاندر ا و له رێ ده‌رخرا، خانک پاشا بۆ به‌خێرهاتن کردنی تۆپال پاشا به‌هزار سواره‌ی کورده‌وه‌ چوو که‌رکووک و سه‌لیم به‌گی کرده‌ وه‌کیلی خۆی و له‌قه‌لاچوالانی دانا. که‌ خانک پاشا گه‌یشته‌ که‌رکووک، عوسمان پاشا له‌ پاش میوانداری و ئیحترام گرتنی به‌خۆشی خۆی ناردیه‌ به‌غدا، ئه‌حمده‌ پاشا چتیکێ له‌ خه‌ودا چاوی پێ نه‌ده‌که‌وت، به‌ئاشکه‌را دیتی، شه‌وی له‌ خه‌ودا خنکاندی و سبه‌ینه‌ی پازده‌ی ره‌بیع جه‌نازه‌که‌ی ناردیه‌وه‌ کوردستان.

حوکمداری خالید پاشا برای سلیمان پاشای ییکه‌م (۱۱۵۵ - ۱۱۶۵)

هه‌روه‌کو له‌پیشدا گوترا، تۆپال عوسمان پاشای سه‌دری ئه‌عه‌زه‌می رۆم به‌ سه‌ده‌ هزار له‌شکره‌وه‌ له‌ ئه‌سته‌مبوول ده‌رکه‌وت و پازده‌ی سه‌فه‌ری سالی هزار سه‌د و چل و پینج گه‌یشته‌ که‌رکووک و له‌ دیاره‌که‌ر و مووسله‌وه‌ گه‌لیک له‌شکر و ئومه‌رای کوردیشی له‌گه‌ل خۆی خست. مووسل و هه‌ولێری پر له‌شکر کرد و به‌تۆپ و چه‌ک قایمکردن و ده‌ورپشتی کردنه‌ سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌رێز، به‌زیانیکی دینی به‌سه‌ر ئومه‌را و گه‌وره‌کانی کوردا هات که‌ نادرشا شیعیه‌ و له‌ به‌را به‌ر خه‌لیفه‌ی ئیسلام شیری کیشاوه‌ و شه‌ر له‌گه‌ل کردنی غه‌زایه‌ و له‌سه‌ر هه‌ر موسلمانیکی راست فه‌رزه‌ که‌ له‌ رێگای دینی پاکدا بکۆشیت؛ ئه‌گه‌ر مرد و کوژرا ده‌چیت به‌هه‌شت و ئه‌گه‌ر ما و سه‌رکه‌وت غازییه‌ و گوناھی ده‌روا. به‌و قسه‌په‌ندانه‌ هه‌مووی هێنانه‌ جۆش و خروش. میر خانک پاشای حوکمداری گه‌وره‌ و به‌شانی بابانی به‌و په‌ته‌ به‌کوژتنی فتوا درا که‌ له‌گه‌ل نادرشای شیعیه‌ رێککه‌وتوه‌. ئه‌گه‌ر ئه‌و ده‌سیسه‌یه‌ نه‌بویه‌ خانک پاشایه‌کی وا زه‌به‌رده‌ستی به‌هێز چۆن ده‌چوو له‌ی و به‌ده‌ست ئه‌حمده‌ پاشاوه‌ به‌کوژت ده‌چوو. ئه‌و هه‌موو ئومه‌را و حوکمدارانێ کورد ده‌که‌وته‌ دووی.

که‌ خانک پاشا شه‌هید کرا، تۆپال پاشا خالید پاشای بابانی به‌پاشا نه‌سب و خه‌لاتی حوکمداری شاره‌زوور و بابانی به‌سه‌ر شان دادا و فه‌رمانی سوڵتانی بۆ جه‌لب کرد. له‌ که‌رکووکدا هه‌موو ئومه‌رایانی کوردستانی شیمالی که‌ له‌گه‌ل بوون کۆی کردنه‌وه‌، به‌فه‌رمانب سوڵتان، خانگ پاشای بابان له‌گه‌ل دوژمنی ده‌وله‌تی عه‌لییه‌ ئیشتراکی کردبوو، فه‌توای کوژتنی درا و خالید پاشای براشی به‌پاشایه‌تی و ئه‌میر و ئومه‌رایێ کوردستان و حوکمداری بابان و شاره‌زوور سه‌ربلند و فه‌رمواری (؟) بۆ خۆپه‌ندنه‌وه‌ و شیرینی خورایه‌وه‌. هه‌موو ئومه‌راکانی کوردستان به‌وه‌ مه‌منوون بوون.

به‌راستی ئه‌و چاووراوه‌ی عوسمان پاشا و خه‌لاتکرده‌وه‌ی خالید پاشا و دلدانه‌وه‌ و

نوازشی کورده‌کان بووه شادی و که‌یفی ئومه‌رایانی کورد و برینی خانک پاشای سارێژکردن و شکسته‌ی نادرشا، ئەو چاوو‌پراوه دینداریه‌ی کورده‌کانی خسته سەر هه‌وه‌سی ئەمه که له هه‌موو لایه‌که‌وه په‌لاماری له‌شکری نادرشا بدهن و له ئاوی ده‌ژله دووری بخه‌نه‌وه و رینگای هاتوچوونی پیتوه‌ته‌نک پێن.

کورده‌کان به‌ناوی دینه‌وه ده‌ستیان به‌هه‌لمه‌تدانی نادرشا کرد و وه‌ته‌نگیان هێنا و له نه‌جه‌ف و که‌ربه‌لا و کارمه‌ین و ئەترافی به‌غدایان ده‌رکرد و به‌شکسته‌یی هه‌تا نزیک هه‌مه‌دانیان ئاژۆت. میرزا مه‌هدی خان خاوه‌ندی میژووی نادر، به‌دوو‌ردرێژی ده‌لێت: کورده‌کان بوونه مایه‌ی شکانی شه‌وه‌که‌تی نادرشا؛ ده‌نا به‌سره و نه‌جه‌ف و که‌ربه‌لا و به‌غدا له ده‌ست رۆمیاندا نه‌ما‌بوو و هه‌موو گیرا‌بوون و ته‌مای گرتنی مووسلێشیان ده‌کرد. به‌لام کورد له هه‌موو قۆلتیکه‌وه، دوو هه‌زار و چوار هه‌زار له‌شکر له‌ژێر ئێداره‌ی ئەمیرتکی کورداندا ده‌ستیان به‌هه‌لمه‌تدانی له‌شکری نادرشا ده‌کرد، له به‌رابه‌ر ئەوانه پراوه‌ستان نه‌ده‌بوو، له هه‌لاتن زیاتر چاره نه‌ما‌بوو.

تۆپال پاشا به‌به‌خشش و خه‌لات کورده‌کانی شاره‌زووری ده‌خۆشی ده‌داوه و پۆژ به‌پۆژ له شاره‌زووردا بناغه‌ی قایم کرد و ته‌شکیلاتی عه‌سکه‌ری لێ دامه‌زراند. له لایه‌کی دیکه‌شه‌وه عوله‌مایانی خسته‌بووه نیو کوردستانه‌وه و به‌ناوی سوونیه‌تی و شیعه‌یه‌تی، دلی کورده‌کانی له نادرشا په‌ش ده‌کرد و بۆ شه‌پکردن چری ده‌کردن.

هه‌رچه‌ند به‌ئاشکرا کورده‌کان له‌گه‌ڵی رێککه‌وتبوون، به‌لام له‌ بنه‌وه داخی خانک پاشای حوکمداری خۆبانیان له تۆپال پاشا له دڵ گرتبوو، ناچاری بێ‌ده‌نگی‌بوون.

بۆ پۆژتیکێ که‌لێن سه‌لیم به‌گی ئامۆزای خۆی له قه‌لاچوالاندا هێشته‌وه که پۆژتیک ده‌ست که‌وێت و به‌ده‌لخواز بگه‌ن. خالید پاشای بابان، ئەو پیاوه له قه‌لاچوالاندا هێزداربێ و له ده‌ست ده‌رنه‌چێت، ئەگه‌ر نادرشا گه‌پراوه، سه‌لیم به‌گ بپێته ته‌ره‌فداری نادر و خۆی حوکمداری خۆیان له پۆمیه‌کان بستی‌نه‌وه. سه‌لیم به‌گ بۆ ئەوه پۆژ به‌پۆژ له کۆشه‌وه و خۆ کۆکردنه‌وه‌دا بوو، پۆژ به‌پۆژ میلیله‌ته‌که‌ی به‌مه نوازش ده‌دا نه‌بنه هه‌واری پۆمی و له‌گه‌ڵ میلیله‌تی خۆیان خه‌ریک بن.

تۆپال عوسمان پاشا له نادرشا ده‌ترسا، خالید پاشای حاکمی بابانی کرده سەر عه‌سکه‌ر ئەمیش پاشای له‌گه‌ڵ خست و بیست هه‌زار سوپاهی کوردانیان هه‌ل‌گرت و چوونه سەر چۆمی دیاله ئوردو به‌زبان ده‌ست پێ‌کرد. خالید پاشا که گه‌یشه‌ته سەر چۆمی دیاله که هه‌شت فرسه‌خی که‌رکووک بوو. جیگا سه‌خته‌کانی کرده سه‌نگه‌ر و سوپاهی تیدا

دامه‌زرائند. له پاش چه‌ندیک پۆلا پاشا و محهمه‌د پاشا به‌له‌شکره‌وه چوونه یارمه‌تی خالید پاشا.

خالید پاشا نزیک مانگی‌ک له دیاله خه‌ریکی ږیک‌خستنی ئوردو و جی‌گیان بوو، هم‌مووی دامه‌زرائندن. عوسمان پاشای توپال له‌به‌ر دوو چت خالید پاشای خواسته‌وه که‌رکووک، یه‌کی‌ک له‌به‌رئه‌وه بوو نه‌بادا له‌گه‌ل دوژمن ږیک‌که‌ویت و کوردستانی به‌ده‌سته‌وه بدات، دووهم بۆ ئه‌وه که له که‌رکووکدا چاووړاوی پتی بکا و قووه‌تی پتی بخاته ده‌ست و له رۆژی پت‌یوستدا به‌کاری بیات و خوی پتی ږزگار بکات، له‌لای خوی دانینی به‌چاکتر زانی.

عوسمان پاشا که خالید پاشای گیتراوه ئه‌میش پاشای ږانه‌سپارد که به‌په‌نهانی بزووتنه‌وه‌ی نادرشا و کو‌شش و کرده‌وه‌ی کورده‌کانی شاره‌زوور و ئه‌رده‌لان بپشکنی؛ ئه‌گه‌ر نادرشا له هممه‌دانه‌وه ږوو به‌ئاوړبایه‌گان رۆیشت به‌له‌ز له‌شکر ببه‌نه سه‌ر کرمانشان. ئه‌و سی پاشایانه شه‌و و رۆژ له‌و پشکینه خه‌ریک بوون.

نادرشا له بیست و دوو ره‌بیعی دووهمی سالی هه‌زار سه‌د چل و پینچ له هممه‌دانه‌وه که زان‌بییه‌وه خانک پاشای بابان له‌به‌رئه‌وه‌ی که یارمه‌تی نادری کردووه و ئه‌حمه‌د پاشاش ئه‌مری به‌کوژتنی داوه و خالید پاشای براشی کرده حوکمداری بابان، گرتی و قاقه‌زیکي دوو‌رودریژی بۆ سه‌لیم به‌گی بابان نوویسی که تو‌له‌ی مام‌وزات له‌سه‌ر منه که بی‌نه‌ستینه‌وه؛ دل‌گیر مه‌بن؛ ئه‌وا له‌قه‌بی خانی و خه‌لاتی حوکمداری کوردستانم بۆ ناردن. له‌و بابه‌ته‌وه قاقه‌زیکي چاکي بۆ نارد و دل‌خو‌شی داوه که پیاو‌ه‌تی و نازیی له‌لای خو‌ت ئیسپات کردبوو، به‌وه‌ش له‌ گره‌و دابوو.

سه‌لیم خان به‌گ که قاقه‌زی نادرشای وه‌رگرت، به‌په‌نهانی یه‌کیه‌تی له‌ته‌کدا کرد وقه‌رار‌بشی دا که خالید پاشا له جی‌گای خویدا به‌حوکمداری ږاگیراو بیتته‌وه و سه‌لیم خان به‌گی‌ش خزمه‌تی بکات. به‌وجو‌ره به‌په‌نهانی له‌گه‌ل نادرشا موخابه‌ره‌ی هه‌بوو و خالید پاشاش له که‌رکووکدا هاو‌ده‌نگ و هاو‌الی توپال شا بوو. بۆ کار ږیک‌خستن و که‌لتن و ده‌سته‌تینان له هه‌ردو‌ولاوه ئیستفاده‌یان ده‌کرد.

نادرشا له سه‌لیم خان به‌گ ئه‌منیه‌تی په‌یدا‌کرد و واشی زانی به‌واسیته‌ی ئه‌وه‌وه له شه‌ری کوردستان و خالید پاشاش ئه‌مین ده‌بی. که له‌وه ترسی نه‌ما و دلی ناسو‌ده بوو. چونکه هه‌روه‌ک باس‌کرا نادرشا له شه‌ری ده‌شتی مه‌لایه‌ر و جه‌نگ و جیدالی ده‌وره‌ی به‌غدا له سه‌لیم خان به‌گ و کورده‌کان چاو‌ترساو بیوو. که ئه‌و ترسه‌ی به‌گ‌ره‌و و مه‌رج و

خه لات و دیاری ناردن بۆ سه لیم خان به گ له لاییکه وه دانا، له رۆمیه کان ئه ندیشه ی نه ده کرد و لیتیان نه ده ترسا. گه لیک جاران له گه لیک شه راندا له ده ست کورد و ئومه را و پاشایانی کورد شکسته ی خواردبوو. هه رکه سیکی میژووی نادرشا بخوینیتته وه تیده گا که شکسته ی ته هاسب شا له ئیره وان و شکسته ی نادرشا له قارس و ئیره وان و ته وریز، شکسته ی نادرشا له خوراسان و لوړستان، شکسته ی نادرشا له هه مه دان و مه لایه ر و به غدا، هه موو له ده ست کوردان خواردووه؛ خاسمه کورده کانی بابان دیواریکی سه خت بوون له پیش نادرشادا بۆ گه یشتنه رۆمی.

نادرشا به و قاقه زه ی ناردیه قه لاچوالان، هه م برینی باسی خانک پاشای کولانده وه و هه م بۆ تۆله ئه ستانده وه پێیدا هه لگوتن و هوشیاری کردنه وه و هه م کورده کان له گه لی ریککه وتنیان به که لێن زانی بۆ مه حوو کردنه وه ی رۆمیان له شاره زووردا.

نادرشا که له کورده کان ئاسوده خاتربوو، له شکری روو به دیاله سوار کرد و رێگای هه شت رۆژی به دوو شه و دوو رۆژان بری، گه یشته سه ر رۆمیان. مه مه ییش پاشا و هاوالانی که زانیانه وه نادرشایان گه یشته سه ر، له هه لاتن زیاتر چاره یه کی دیکه یان نه دۆزیه وه، هه موو ئه سپاب و ئاله ت و دانه وێله و چادریان به ردا و روو به که رکوک ته کانیان دا و رۆیشتن. له شکری نادرشا تا پێنج سه عات رێگا، که وتنه سه ریان و گه لیکیان به زیندوویی به دیل گرتن. کورده کانی - که له گه ل رۆمیان بوون - سواری ئه سپی خوێان بوون و هه ریه که بۆ مائی خوێان هه لاتن، به لام گه لیکیان لێ به کوژت چوو. له ولاره توپال پاشا که له شکاوی مه مه ییش پاشا و کورده کان ناگاداربوو، ناردیه دووی خالید پاشای بابان که بنیریتته دووی سه لیم به گ که قووه تی کورده کان کوپکاته وه و به چیتته سه ر نادرشا و پیشی پێ بگریت.

خالید پاشا له ریککه وتنی سه لیم به گ ناگاداربوو، قسه ی توپال پاشای خسته پشت گوێ؛ به لام بۆ قایم کردنی قه لای که رکوک و سه نگه ر دروست کردن ته قه لایان دا، ده وروپشتی شاریان قایم کرد.

عوسمان پاشا جوابی له قوچ پاشای حاکی کۆی نارد که به چیتته هه ولیر و شاری هه ولیر قایم کا و له شکریکی جهنگاوه ری تیدا دانیت.

توپال پاشا که وته ترسه وه به خالید پاشای گوت که له ژێر فه رمانده ی خویدا له شکر ده رخاته ده ره وه، خالید پاشا چاوه نۆری له شکری شاره زوور کردنی پێ گوت و مه مه ییش

پاشا و پاشاکانی دیکه ناردنه پیشه‌وهی نیشان دا.

تۆپال پاشا به‌مه‌غروورانه بزووته‌وه، له‌شکری کورده‌کانی شیمال و سۆران و بادینان و شاره‌زووری له‌گه‌ڵ هیندیک رۆمیان له‌ده‌ری شار دامه‌زراندنی نیشاندان و باقی رۆمی و نه‌سته‌مبولتی و غه‌یره‌شی له‌نیو‌قه‌لادا دانان و ده‌ره‌ی قه‌لای کرده‌خنده‌ق و پر له‌ناوی کرد و کونگه‌ره و بورجه‌کانی قه‌لای پر له‌له‌شکری رۆمی کردن. چادر و ده‌زگاشی له‌ده‌رتی قه‌لاوه‌ بۆ کورده‌کان و ئومه‌را و پاشایانی کورد هه‌لدا و کردنیه‌ سوپه‌ری تیری دوژمن.

نادرشا که زانیه‌وه کورده‌کانی شاره‌زوور له‌ سوپاهی رۆمیدا ئاماده‌ی شه‌ربوون، له‌ جیگایه‌کی جه‌مشا له‌ هه‌شت سه‌عاتی زه‌هاوه‌وه واقیعه، سواربوو له‌شکری رۆو به‌که‌رکووک ناژۆت، له‌ هه‌موو سه‌ره‌ رێگایه‌کدا به‌کورد کوژتن و ئاویی سووتاندن و به‌دیل گرتن و تالانکردنی کوردان خشا. له‌ پازده‌ی جه‌مادی یه‌کدا بازارچه‌ی له‌یلان که سێ سه‌عات له‌ قه‌لای که‌رکووک دووره، ئهو جیگایه‌ی کرده‌له‌شکریه‌.

عوسمان پاشا له‌ولاه کۆمه‌لێک عه‌سکه‌ری له‌گه‌ڵ له‌شکری کوردان کرده‌پیشمه‌رگه‌ بۆ به‌رابه‌ری نادرشای ناردن. له‌شکریه‌کانی دیکه‌ی که له‌ ده‌رتی شاربوون کردنیه‌ تیپ و ده‌سته‌ بۆ شه‌پکردنی راگرتن و بورج و قه‌لای که‌رکووکیشی قایم کرد.

رۆژی دووهم نادرشا له‌شکریه‌کی خۆی کرده‌ سێ ده‌سته، ئه‌وانی ئازا و ره‌شید بوون له‌گه‌ڵ خۆی هه‌لگرتن و ئه‌وانیشی کرده‌ سێ قۆل و باقی دیکه‌شی به‌دیتهات و ئه‌ترافی که‌رکووکدا بلاوکردنه‌وه که ده‌ست به‌تالانکردن و کوژتار و ئاوه‌دانی سووتاندن و دیل گرتن بکه‌ن.

نادرشا به‌ده‌سته له‌شکریه‌کی له‌گه‌ڵ خۆی هه‌لگرتبوو بۆ سه‌ر قه‌لای که‌رکووک رێکۆت رۆیشت. له‌ جیگایه‌کی که به‌عه‌له‌مداران نه‌ناسریت به‌رابه‌ر به‌قه‌لای که‌رکووک راوه‌ستا له‌ولاه له‌شکری کورد و رۆمی چوونه‌پیشه‌وه، هه‌ردوو له‌شکر به‌تۆپ و تفه‌نگ و به‌شیر و خه‌نجهر هه‌لمه‌تیا‌ن دایه‌ سه‌ریه‌ک و وه‌کو ئاورێکی سۆزان رۆویان له‌یه‌کتر کرد. کوژتار و خوین رۆژن ده‌ستپێکرا.

رۆمی که ته‌ماشای کرد شریقه‌ی تۆپ و ئاله‌ی تفه‌نگ ده‌نگی داوه و هاوار و چریکه‌ی شه‌پکه‌ر مه‌یدانی پرکرد، له‌هه‌لاتن زیاتر رێگای رزگاربیونیان نه‌دۆزیه‌وه و جیگای خوشاردنه‌وه‌شیان ده‌ست نه‌ده‌که‌وت، هه‌مووی پشتیان دا و هه‌لاتن. نزیک دوو هه‌زار

کەس لە پۆمی و کورد کوژران، ئەوانی لە شیر و تەفەنگ پزگاریبون سەریان لێ شێوا و [بۆ] چوونە کەرکووک نەوێران. ڕوو بەئەرزەپۆم هەلاتن و کوردەکانی لە دەروەهی قەلابوون لە خاکی خۆیاندا شارەزابوون ھەریەک لە لاییکەوێ خۆیان شاردەو و چوونە مائی خۆیان و سەرکەردە و پاشایانی پۆمی خۆیان خزاندە قەلاوێ و دەروازەیان گرتدا.

نادرشا چادر و ئەسپاب و مال و دانەوێلە و تالانتیکی بێ ژماری دەست کەوت و ئەسپەر و حەبیانێکی زۆری خستە چنگ و ناردنیە لەشکرەزی خۆی. گرتی قاقەزێکی لە پاشاکانی پۆمی نوویسی و بۆی ناردن، لەویدا گوتیوی: نان و خواردنی پادشای خۆتان بەگیان نەکەوێ دوژمنتان دەورەیی داو، کوژتاریکی زۆری لێکردن و گەلێکی لێ بەدیل گرتن و مال و چەک و ئەسپابێکی بێ ژماری بەتالان برد. بۆچی دەرگاتان لەسەر خۆتان گرێداو و بۆچی پیاوانە مزی خۆتان نۆشی گیان ناکەن؟ بۆ تۆلەکردنەوێ لێیان دەرکەون و پەلاماریان بدەن و لە خاکی نیعمەتپەرەری خۆتانیان دەرکەن.

ئەو قاقەزەیی کە نوویسی داوێ دەست ئەسپیریک و بۆ عوسمان پاشای ناردە نیتو قەلاوێ. موددەتێک چاوەنۆری کرد و ڕاوەستا، کەسێک جوابی نەداوێ، سواریبوو ڕوو بەلەشکرگای خۆی گەراوێ. سەپەنێ زوو دیسان لەشکری ھەلگرت و چووێ سەر قەلا و داوای پیاوانی شەپکەری کرد و کەسێک جوابی نەداوێ. دیسان گەراوێ چووێ قەرارگا، پۆژی سێیەم ھەروەھا لە تەرەف عوسمان پاشا جوابی نەداوێ. بەو جۆرە سێ پۆژ لەسەرێک ھەموو سەپەنێیەک دەچووێ بەردەمی قەلائی کەرکووک و سەرزنەشتی عوسمان پاشای دەکرد و بانگی دەکردن. سەرداری لەشکری بۆچی لە قەلادا خۆتان پەستاوتووێ. کە جوابی دەست نەکەوت گەراوێ داوێ.

ئەو ھەموو سەرزنەشتی نادرشا تۆلەیی قاقەزێک بوو کە تۆپال پاشا لە وەختی ھەلاتنی نادرشادا بەگەف بۆی ناردبوو، ئەحمەد پاشای والی بەغداش بەشێعر ھەرەشەیی لێ کردبوو.

نادرشاش کەوتە سەر ھەوای گرتنی قەلائی سوورداش. بۆئەوێ لەشکرێکی ساز کرد و ناردی، سوورداش قەلایەک بوو دوو مەنزڵ لە دووری کەرکووک لەسەر کیتیکی زۆر بلند و قایم دروستکرا بوو.

میرزا مەھدی خانی نوویسەری میژووی نادرشا دەلێت: جێگا و ئەساسی کوردی «بنە و بلباس» بوو لە دانەوێلە و تیشسووی و مالمولک و پڕ لە دەوڵەت و تەوانای زیاد لە

قیاس بوو. ئیل و عه شیرت و میلله تی نهو دهو روپشته بو خو له سه ر ئیشی و نه زیه ت پاراستن له و قه لایه خزابوون، پرپوو له کوردی شاره زوور و بابان و دهو روپشتی. له شکر و ئاله ت و نه سپایتکی زۆرشی تیدا قایم کرابوو.

نادرشا له ریگای ئاقلر بنده وه له شکر ه لگرت و چوو ه سه ر قه لای سوورداش دهو ری دا، کورده کان بو به رابه ری کردنی سازبوون، نادرشا له هه ر چوار که ناره وه دهستی به تۆپ و خومپاره و تفهنگ هاوێژی کرد و قه لای وه ته نگهینا و دهسته له شکر تکی ناره دیهاتی نه تراف و دهستیان به تالان و کوژتاری کوردان کرد. له پاش سئ شهو و سئ رۆژ شه ر و کوژتار، نادرشا به گولله ی تۆپ لایه کی دیواری قه لای روخاند و هه لمه تی دایه ژووره وه و شه ر و کوژتار که وته نیو قه لاهه، هه رچه بنده کورد به ژن و مندال و پیاوه وه له و قه لایه دابوون، یان کوژران و یاخود به دیل گیران و یه کتکی لی رزگار نه بوون و له زبندوو زیاتربوون. مال و دانه ویتله و ئاله ت و نه سپایتکی زۆری کورد به تالان چوو. نفووسیکی زۆری کوژرا و ژن و مندال تکی بی ژمار زگ دران و به دیل گیران. نادرشا که قه لای سوورداشی گرت و قه تلوعامی کرد، روو به خاکی کوردستان و شاره زوور جلّه وی سووراند و دانه ویتله و تیشووی بو جه مشا نارد که نه بار کريت.

کورده کانی نه رده لان و کرماشانی له گه ل ئومه راکانی شاره زوور و ته وایبعی هه رچه بنده دانه ویتله و حیوانات و چهو ری هه بوو دیسان کوپان کرده وه، به یه ک سم و ولاغی میلله تی کورد هه موویان کیشا و بردیانه نه بارئ که له جه مشا بوو. دووباره مه ئموورانیان دانا که هه رچه کی دهست که ویت له دانه ویتله بو جه مشاهی لیخوړن. له وه شدا به لایه کی گه وره و زه ره رتکی بی ژمار به سه ر کوردستاندا هات، به موده دتکی که م له گه نم و جو و نیسک و ماش و برنج و هه موو دانه ویتله یه ک و بز و مه ر و ولاغ و هه موو چوار پییه ک له کوردستاندا نه ما؛ هه موو کوکرانه وه و ناردرا نه جه مشا که نه بار بوو.

له پاش نه وه بنه و پیشباری له شکر نادرشا چوو هه رته په. کورده کانی شاره زوور که ته ماشایان کرد نادرشا بنه ی بو قه رته په چوو، دانه ویتله و نه باریش بو دیاله ده چیته جه مشا وایانزانی که نادرشا روو له هه لاتن دهکا و له ئیراندا چتیک روویداوه؛ بو به هه موو قوه ته که ی به گه رمی له جه مشا کو ده کاته وه، نه وه یان به تۆپال پاشا راگه یاند، نه ویش گوتی: به بی درۆ نادرشا بی هیز بووه و نه شیت شه ر بکا، شاره زوور تالان دهکا و هه لدئ و ده روا.

له سه ر نه و فیکره ی عوسمان پاشا له شکر تکی خسته ژیر فه رمانی مه میش پاشا و

ناردی که بکه‌وتیه سەر نادرشا و له دهستی دهرنه‌کات، مه‌میش پاشا دواژده هه‌زار پیاوی ئازا و شه‌رکه‌ری هه‌ل‌گرت و که‌وته‌ریتگا.

له‌شکره‌زی نادر که قه‌ره‌ته‌په‌ بوو، ئه‌ویش له ئاغته‌په‌ که له دهره‌ند به «ئاغته‌په‌ی دهره‌ند» (دهره‌ندی بازیان) ناوبانگی هه‌یه له جه‌وت فرسه‌خی سوورداش هه‌ل‌که‌وتبوو که جیتگایه‌کی سه‌خت و له‌نیوان دوو کیتو دا‌بوو، جگه له ریتگایه‌ک بۆ‌چوونی نه‌ده‌بوو.

مه‌میش پاشا له‌و جیتگا سه‌خته‌دا ده‌ستی به‌سه‌نگه‌ر دروست‌کردن کرد و له‌شکری تیتدا دامه‌زراند بۆ به‌راه‌ری نادرشا ئاماده‌بوو. نادرشا له‌ولاوه که زانییه‌وه له سوورداش له‌شکری ساز کرد و سواریبو له ریتگایه‌کی که مه‌میش پاشا پتی پتی نه‌ده‌برد و ریتگا باریکه‌ی پاوه‌ران بوو، که‌وته ریتگا. رۆژی شه‌مه‌ی یه‌که‌می جه‌مادی یه‌ک وه‌ختی ئیواره له ریتگی «بازین» (بازیان) وه‌ روو به‌دهره‌ند ریک‌تفکوت رۆشیت، نزیکه‌ی سپیده‌ی به‌بانی خۆیان گه‌یانه‌ نیتو له‌شکری مه‌میش پاشاوه.

تۆپال پاشا، وه‌ختی‌کی مه‌میش پاشای نارد که به‌جیته سەر نادرشا و شه‌ری له‌گه‌ل بکات، که‌وته بیریه‌وه که نادرشا ده‌شکیت و ناوونیشان بۆ مه‌میش پاشا ده‌بیت، ئه‌ویش بی ناو ده‌میتیته‌وه. هه‌ستا سواری ته‌ختی ره‌وان بوو و له‌گه‌ل له‌شکرکی زۆرچوو و گه‌یشه مه‌میش پاشا و له ریتک‌خستنی سوپاه و عه‌سکه‌ر و سه‌نگه‌ر خه‌ریک بوون، هه‌تا له ناکاو ریتیان گه‌یشه سه‌ری و شه‌ر و کوژتاری تیتختن.

که هه‌ردوو له‌شکر شه‌ر و کوژتاریان ده‌ست پیتکرد تا‌کو نیوه‌رۆ له سوپاهی رۆمی ده هه‌زار که‌س به‌کوژت چوو. سەر عه‌سکه‌ری رۆم تۆپال پاشا که وای دیت هه‌لاتنی به‌پیاوه‌تی زانی و روو به‌که‌رکووک هه‌لات. «ئه‌للایار» ناو کوردیکی گه‌رایلی له ریتگا پیتگه‌یشته سه‌ری به‌ری و که‌لله‌که‌ی به‌نێزه‌وه کرد و برديه پیتش نادرشا.

که سه‌رکرده کوژرا، هه‌موو له‌شکره‌که چاویان به‌که‌لله‌سه‌ره‌که که‌وت، هه‌رچه‌کی مابوون خۆیان ته‌سلیم کرد. نزیک نیوه‌رۆی ئه‌و رۆژه نادرشا به‌سه‌ر هه‌موو قووه‌ته‌که‌ی عوسمان پاشا و مه‌میش پاشادا زāl بوو. بژاردیان ده هه‌زار که‌س کوژرا و سێ هه‌زار بریندار و ساغ به‌دیل گیران، له‌وانه پیتنج هه‌زاری کوردی شاره‌زور و هیدیکه‌ی کوردی شیمالی و رۆم بوون. نادرشا له‌و شه‌ره‌دا تالانه‌یکی بی ژمار و زۆری ده‌ست که‌وت و به‌شاد و که‌یفه‌وه گه‌راوه قه‌ره‌ته‌په‌. له پاش دوو رۆژ له‌شکرکی قورسی نارد هه‌ر حیلله و نه‌جه‌ف و که‌ربه‌لا و به‌غدا که بیگرن.

که ئه‌و موزه‌فه‌ریه‌ته بۆ نادرشا روویدا ناردیه دووی خالید پاشای حاکمی بابان و

به عیزهت و ئیکرامه وه پیشوازی کرد و به خهلات دلخوشتی داوه و به خانی لهقه بی کرد و حکومه تی بابان و شاره زووی پی به خشیه وه و وه عده شی دایج که له هه موو ده می کدا یاریده ی بدات و بۆ کۆمه گی کردنی ئاماده بیت.

له قه ره ته په وه پوو به خورماتوو له شکر باری کرد. خالیدخان پاشاشی له گه ل خو ی برد که نوازشی بکات و ئه مینی کاته وه، که گه یشته خورماتوو نادرشا حو کمی دا له خاکی شاره زوور و کوردستانی باباندا، چ ئاوا ییه ک ویران کرابی چاکی که نه وه و چ مالتیک ئه ستیندرابی تۆله ی بۆ بکه نه وه. له چه ک و ئه سپاییکی تالانیان که له پۆم ده ست که وتیوو، میقداریکی زیاده دوازه تۆپ و مالتیکی زۆری دا به خالیدخان پاشا و به سه رفرازی و شادمانی نارديه وه قه لاچوالان.

خالیدخان پاشا که له کن نادرشا گه راوه دهستی به ئاواکردنی دیتها ت و کۆکردنه وه ی میلله ت و دامه زرانده وه ره عیه ت کرد و بۆ ریکه خستنی مه مله که ت و شار کۆششی کرد. ئه وانیه ده ره ده ر ببوون به راوی کردن و خستنیه وه سه ر ئیش و کار و پیشه و جووت و چاندن و کرین و فروتن و دادبستاد. که م که مه مه مله که تی شاره زوور [رووی] له ئاوابوون کرد و جیگیانی کوردستانی که ژیر پیتی ببوون و له ژیر سمی سوارانی نادر شادا کوترابوون و خراپ و ویران کرابوون، ورده ورده پووی له ژیا نه وه کرده وه. ئه گه رچی سیلاوی دوو ده ریا له شکری پۆم و ئیران پایه مالتی کردبوو، بووژاوه.

خالیدخان پاشا که به دامه زرانندی له شکر و کۆکردنه وه ی ئه هالی تیکۆشا، چه ک و پیوستی ئاماده کرد و قورخانه و ئاله تی فه راهه م دینا، ده وروپشتی که وتبوونه ئه ندیشه وه. ئه حمه د پاشای والی به غدا له وه زۆر ترسی لی په یدابوو، دهستی به ده ست درپژی بۆ شاره زوور کرد و ته شویشاتی خسته ئاوه دانیه کانی تخوبه وه.

ئه حمه د پاشا به ته مای گرتنی کوردستان له شکری کۆ کرده وه که به چیه سه ر حوکمداری بابان. له بهر پشیتوی سنووری لوړستان ناچاری ئه مه بوو که هیندیک خیرخواهان ره وان هکات له گه ل خالیدخان پاشادا بناغه ی دۆستایه تی دامه زرتین و به هه ره شه و خواهیش بیخه نه وه ده ست خو یان. به نیتویری هیندی که سان خالیدخان پاشا و ئه حمه د پاشا پیکه وه ریک که وتنه وه و به دۆستی رابواردنیان قه رار دا، هه ردوولا له شکریکی بۆ سنووریان ئاژۆتوو گیرایانه وه دواپی، شوړش و فیتنه ی نیوانی لایرا و مامله تکر دنیان له شه ر چاکتر زانی. به و جوړه خالیدخان پاشا له سه ر حوکمداری بابان جیگیربوو و به داد و ره عیه ته په روه ری فه رمانه وایی ده کرد.

هاتنی سییه مینی نادرشا بۆ شاره زوور

میژوونویسه کان له سهر ئه وهن که حکومه تی ئهسته مبول فته وایه کی ده رخست و ناردیه مووسل که شه رکردن له گه ل نادرشا، جیهادی ئه عزمه و کوژتنی له شکریانی بۆ ئه هالی سونهت و جه ماعت غه زایه. بهو مینواله دوورودرێژ فته وایه که له شیخولئیسلامه وه به ئیراده ی خه لیفه بۆ ئه هلی مووسل ناردرا بوو. ئه و فته وایه به نادرشا راگه یاندرا و به له شکریکی قورسه وه له ئیران ده رکه وت و گه یشته خاکی ئه رده لان.

سالی ۱۱۵۶ بیست و چواری ره بیعی یه ک نادرشا به قوه تیکی زۆره وه گه یشته چوار فرسه خێ شاری سنه، خیه وت و خه رگای هه لدا و له هه مه دانه وه ده سته له شکریکیشی به ریگای کرماشاندا بۆ سه ر به غدا ره وانه کردبوو. خالیدخان پاشا و سه لیم به گی ئاموزای له گه ل وه زیرانی ده ولت و که یخوادی میللته ی کورد هه ستان و چوونه پێشوازی نادرشا؛ له سنه گه یشتنه پێشه وه. نادرشا هه موو سه ردارانی ناره پێشوازییان و به شان و شه ره فه وه چوونه پێشیان و به که یفوشادی گه یاندیاننه له شکرگا، نادرشا به خه لات و نوازش و ده لخواشی کردن و ئیحترامی گرتن.

له و لاوه ئه حمه د پاشای والی به غدا که له وه ئاگاداربوو و زانیه وه هوکمداری بابان چوه و له ی نادرشا، گه لیک د لگیر و ره نجیده بوو. که له چوینی له شکری نادرشا هوشیار بووه وه که له ریگای کرماشانه وه ته مای چوونه سه ر به غدایان کردوه، به هه لبه سترای ئه م قاقه زه ی بۆ نادرشا نارد که ده لیت:

ترا چون لقب ساریانی گریست

تمای شاهنشهی بهر چیست

کسی درنجابت بود او شبان

نباید زدن دم ز گردن کشان

چوپان کار زاده ای بدرگ نابکار

تو کی بوده ای شاه ایران دیار

خیالت که خندکار عبدالیست

یا شاه سلطان یا والیست

مکن یاد این مرز و این بوم را

زقرآن گواه غلغله ی روم را

چو خواهی بدانی حکایات را
 الف لام بخوان تلک آیات را
 اگر لشکر را شماره کنی
 بیاید نظر بر ستاره کنی
 فرستم به خون کار سالی پیام
 بیاید برم لشکر مصر و شام
 چنانست بتازم که ای تورک تاز
 ز داستان هایت بگویند باز

که نادرشاه و قاقه‌زهی نه‌حمده پاشای وهرگرت، غه‌زه‌بناک و دلگیربو، نه‌مری دا
 به‌میرزا مه‌دی خانی و ه‌قایع نیگار که به‌ه‌لبه‌ستراوی پیتی ه‌ه‌کالتیه‌وه. به‌م جور به‌وی
 نویسی و به‌وی ناردیه‌وه:

مرا خوانده است احمد خیره سر
 چوبان زاده‌ام او اعرابی پدر
 تمامی عباد از ره معدلت
 تفاوت ندارند به‌جز معرفت
 نظر چون نماید خداوند کل
 اگر خار باشد نماید به‌گول
 شبانی ز دنیا اگر بود عیب
 چرا کرد موسی برای شعیب
 اگر شاه بودم اگر پاسبان
 که باجی ندادم به‌شاهنشهان
 ز نامه نمودی سپه‌هدایت
 فزونی لشکر ز بسیاریت
 فزونی لشکر نمودی شمار
 به‌ثل ستاره بچرخ دوار
 اگر لشکرت را شماره کنم
 بیاید نظر بر ستاره کنم

چو صبح سعادت غناید طلوع
 ستاره ز بزمش غناید رجوع
 چو خورشید تیغ شجاعت کشید
 ستاره به بزم عدم سر کشید
 نشستی به علقه به افسانه‌ای
 بیرون آراگر مرد مردانه‌ای
 چنانست بتازم که ای زن جلب
 نه ایستی تو در مصر و شام و حلب

نادرشا له سنه چند رۆژێک دانیشت، ههتا له هه‌موو کوردستانه‌وه له‌شکری له‌سه‌ر
 کۆبووه‌وه. له پاشان خالیدخان پاشا ئاره‌زووی کرد که له ڕێگای قه‌لاجوالانه‌وه بچنه‌سه‌ر
 به‌غدا. له‌سه‌ر ئه‌و ئاره‌زووه‌ له‌شکر له ڕێگای خانه‌قینه‌وه که‌وته ڕێگا، نادرشا له‌گه‌ڵ
 ئومه‌راکانی کوردستان بۆ میوانی چوونه قه‌لاجوالان.

نادرشا و خالیدخان پاشا چوار رۆژ له قه‌لاجوالان مانه‌وه و ڕوو به‌که‌رکووک ڕۆیشتن. له
 ناحیه‌ی له‌یلان له‌شکره‌زیان کرد.

ئه‌هالی که‌رکووک قه‌لایان داخست، نادرشا پازده‌ی جه‌مادی یه‌ک ده‌وره‌ی شاری دا
 به‌تۆپ و خومپاره ئاوریارانی ده‌ست پێکرد. له پاش شه‌ش رۆژ ئاوریارانی، ئه‌هالی
 وه‌ته‌نگ هاتن. رۆژی بیست و یه‌کیی مانگ ئه‌مانیان خواست.

که که‌رکووک گیرا له‌شکرێکی ناره‌ده سه‌ر هه‌ولێر، له دوا‌ی گه‌لیک شه‌ڕ و ده‌وره‌دان
 به‌مامله‌ت هه‌ولێرش ته‌سلیم بوو.

مه‌ئمووره‌کانی عوسمانی که له مووسڵ کۆبونه‌وه، هاواریان له کوردی کۆی و حه‌ریر و
 بادینان کرد. قۆچ پاشای کورد حاکمی کۆی و حه‌ریر به‌له‌شکری کورده‌وه بۆ یارمه‌تیدانی
 چووه مووسڵ و به‌ناوی جیهاده‌وه له کوردانی ئامێدی و ده‌وک و زاخۆ و دیاربه‌کر
 له‌شکرێکی قورسی بۆ کۆکراوه.

نادرشا له که‌رکووک بوو به‌په‌نهانی سه‌لیم به‌گی بابانی نامزه‌دی حوکمداری کرد.
 خالیدخان پاشا که له‌وه ئاگاداربوو به‌به‌هانه‌ی چوونه‌سه‌ر هه‌ولێر هه‌ستا و ڕوو به‌ئورفه
 په‌نای بۆ عوسمانیی برد. له مانگی ڕه‌جه‌بدا گه‌یشه‌ ئورفه.

سالی ۱۱۵۷ هجری مانگی ره بیعی یهک گه راوه مووسل و له مانگی شه والدا له مووسل مرد و جه نازه که یان برده وه قه لاچوالان. چوار کوری هه بوو: سلیمان، محممه د، نهحمه د، مهحمود.

حکمداری سەلیم خان بەگی بابان (۱۱۵۶ - ۱۱۷۱)

ههروه کو گوترا له که رکوکوهه نامزدهی حکمداری بوو. نادرشا که له که رکوکوهه روو بهه ولیر سوار بوو، چوونی خالیدخان پاشای بۆ ئورفه زانییه وه؛ به شیر و خه نهج ریکی گه وه ره نه سەلیم خان بهگی خه لات کرد و به ناوی «خان» فرمانی حکمداری بۆ نوویسی.

نادرشا و سەلیم خان به له شکره وه شه ویک له هه ولیر مانه وه، بۆ سبهینی روو به مووسل له سه ر زتی گه وه نامبازی قوچ پاشا بوون. شه ر و کوژتار گهرم بوو، قوچ پاشا زۆر به دلیرانه به رابه ری کرد، به لام قوه تی نادرشا زۆر تر بوو، قوچ پاشا له که لینی شه ودا روو به مووسل کشاوه. نادرشا هه تا نزیک مه رقه دی یوونسی پیغه مبه ر که وه دوا ی و قاقه زیکی به هه ره شه بۆ نوویسی. نه هالی مووسل، که یخودا و پش سپی و عوله مایانی نارد له لای و به مامله ت دهستی هه لگرت و روو به که رکوک له شکری کیشاوه دوا یی. له مانگی ره مه زاندا له قه ره ته په وه سوپاهی دامه زراند و بۆ خو شی بۆ زیاره تی عه ته بات رویش.

هه ولیر و که رکوک و کۆی که وه ژیر ئیداره ی سەلیم خانی بابانه وه و له قه لاچوالانی گریدا.

له پیشدا گوترا که نهحمه دخانی سوپهان و یرد یخانی به گله ره گی نه رده لان چوو بووه دیاره کر، به ئومیدی گه رانه وه گه لیک چاوه ری بوو. وه عه ده یه کی وای له تورک دهست نه که وت بگه رپته وه؛ هه تا کو رۆمیه کان گه وره بوونی سەلیم خان و دهستو یردی کورده کانیا ن چاو پیکه وت، به هانه له مه چاکتریا ن نه دۆزیه وه که نهحمه دخان بخاته سه ر هه واداری حکومه تخواهی نه رده لان و شاره زوور.

به ناوی ئاینه وه گه لیک به یانانی خه لیفه ی بۆ نادر، نهحمه دخان نه و به یانانه ی بۆ هه موو ئومه راکانی کورد نارد و داوا ی یارمه تی لیکردن. له عه شیره تی بلباس و بابان - که له شیععه یه تی دلگیر یون - نزیک هه شت هه زار کورد له دیاره کر له سه ر نهحمه دخان کۆبوونه وه.

له مووسلهوه بۆ سەر شارەزور کەوتنه‌ی. سەلیم خان کە ئەوێ بیستەوه قەلا و شارەکانی قایم کرد و قاقەزێکی بۆ شارزاده نەسروللا میرزا نووسی و له سەر بهوردی ناگاداری کرد. مالا و مندالا و گەنجینه‌شی به‌موهیماتهوه ناردە قەلای سوورداش، بۆ خوشی له‌شکری هه‌لگرت و پروو به‌ئەحمەدخان و مووسڵ چوو.

ئەحمەدخان له‌ سەلیم خانی نووسی کە دەست لی به‌ردانی نییه و نه‌بیته مایه‌ی خۆنپێژی و کوژتاری کوردان.

سالی (١١٥٨)ی مانگی رەجەب له‌ نزیک مووسڵ دوو له‌شکری کورد ئەمبازی یه‌کتربون، له‌ دوا‌ی سێ شه‌و و سێ رۆژ کوژتار، ئەحمەدخان شکا. سەلیم خان له‌نیو دیله‌کاندا زابته‌یکی عوسمانی ده‌ستکه‌وتبوو، بۆ نەسروللا میرزای به‌دیاری نارد. به‌شادی و خوشیه‌وه له‌ دوا‌زده‌ی شه‌عباندا گه‌راوه‌ قه‌لاچوالان.

سەلیم خان هه‌ژده‌ سال حوکمداری بابان و شارەزوری کرد، له‌ به‌ر لوتف و پیاوه‌تی ئەو، له‌تێکی زل له‌ عه‌شیره‌تی زه‌نگنه له‌ ماهیده‌شته‌وه چوووه‌ شارەزور ئیسکان کرا. سالی ١١٦٤ هه‌زار و سه‌د و شتست و چوار قۆچ پاشای کۆی و عوسمان پاشای بابان کوژران. سالی ١١٧١ به‌ده‌سیسه‌ی وه‌زیری به‌غدا سەلیم خان به‌کوژت چوو.

حوکمداری سلیمان پاشای دووهم کوری خالید خان پاشا ١١٧١ - ١١٧٧

که‌ سەلیم خان کوژرا به‌ته‌دبیر و هێزی خۆی و گه‌وره‌کانی کورد، بوو به‌حوکمدار. سالی ١١٧٢ چوووه‌ سەر کۆی و له‌ ده‌ست سوورانی ده‌رخست و چوووه‌ سەر هه‌ریر و گرتیه‌وه. ئەحمەد پاشای برا بچووکی له‌سەر دانا و محەمه‌د پاشای برا بچووکه‌کی دیکه‌شی کرده‌ سه‌رداری سوپاهی خۆی.

سالی ١١٣٧ پروو به‌ئه‌رده‌لان له‌شکری برد و چەند خاکیه‌کی خسته‌ ده‌ست و له‌گه‌ل حوکمداری زه‌ند، بناغه‌ی خوشیی دامه‌زراند.

سالی ١١٧٥ محەمه‌د پاشای کوری خانک خان پاشا به‌له‌شکرێکی قورسه‌وه بۆ گرتنی بابان پروو به‌قه‌لاچوالان رۆی. سلیمان پاشایش پێشی پتگرت و له‌ دوا‌ی شه‌ر و کوژتار محەمه‌د پاشای بێژراو به‌دیل گیرا و له‌شکره‌که‌شی شکاندرا و محەمه‌د پاشاش خنکاندرا.

سالی ١١٧٦ محەمه‌د پاشای کوری خالید پاشا - که‌ سوپاهداربوو - به‌ئاره‌زووی حوکمداری له‌ژێر حوکمی سلیمان ده‌رچوو و به‌له‌شکره‌وه چوووه‌ سەر قه‌لاچوالان. سلیمان

پاشا چووه بهرابه‌ری و له «تاران» ده‌ست به‌شه‌ر کرا. سلیمان پاشا شکا و هه‌لات، محهمه‌د پاشا گه‌لیکی تالان و دیل ده‌ست‌خست.

سالی ۱۱۷۷ محهمه‌د پاشا هیزی زیادبوو لینگی دا سه‌ر سلیمان پاشا، له مه‌یدانی شه‌ردا سلیمان گیرا و کوژرا و له‌شکره‌که‌ی بلاو‌کراوه.

هوکمداری محهمه‌د پاشا کوری خالیدخان پاشا وه شه‌رو کوژتاری له‌گه‌ل

براکانیا ۱۱۷۷ - ۱۱۳۹

که سلیمان پاشای کوژت، به‌زۆری خۆی له‌سه‌ر ته‌ختی هوکمداری بابان دانیشته و ئه‌حمه‌د پاشای برایش کرده حاکمی کۆی و هه‌ریه‌ر. زۆری پێنه‌چوو براهه‌تیان بوو به‌دورژمنایه‌تی و شوێش و فه‌سادیان که‌وته نیوێ. ئه‌و حاڵه‌ گه‌لیکی به‌ده‌وام بوو، عوله‌ما و گه‌وره‌کانی کورد نیوێژیان کردن و پێکیان هینانه‌وه.

به‌لام محهمه‌د پاشا له ئه‌حمه‌د پاشا دلپیس بوو به‌هه‌ر فیلتیک بوو ئه‌حمه‌د پاشا به‌میوانداری خواسته قه‌لاچوالان و گرتی و له به‌ندی کرد.

مه‌حمود پاشا که برا بچوو‌کتربنیان و هه‌واداری ئه‌حمه‌د پاشا بوو، که‌لیتی ده‌ست‌خست و هه‌لات و چووه به‌غدا و په‌نای بۆ وه‌زیر عومه‌ر پاشا برد.

عومه‌ر پاشا رۆژتیکي وای له خوا ده‌خواست، چهند پارچه خاکیکی به‌بره (مقطوع) دایه مه‌حمود پاشا و به‌ئیه‌ترامیتی قورسه‌وه دلخۆشی داوه.

محهمه‌د پاشا له‌وه ئه‌ندیشه‌ی په‌یدا کرد، قاقه‌زیکي له که‌ریمخانی کوردی زهند، پاشای ئیبران نوویسی و به‌ناوی کوردایه‌تیه‌وه داوای یارمه‌تی لی کرد و بۆ هه‌موو کوردستان خستنه ژێر هوکمه‌وه و هه‌واداری کرد.

ئه‌گه‌رچی ئه‌وه‌ش ئاره‌زووی که‌ریمخان بوو بۆ یه‌که‌بوونی هه‌موو کوردستان ده‌کوژا، به‌لام قاقه‌زی محهمه‌د پاشا زیاتر خستیه‌یه سه‌ر هه‌وه‌س و بۆ چوونه یارمه‌تی محهمه‌د پاشا ده‌ستی به‌ته‌داره‌ک گرتن کرد.

عومه‌ر پاشای وه‌زیر که زانییه‌وه، هاواری له که‌ریمخان کردوه، ده‌زه‌جی سوپاهیتی باشی بۆ مه‌حمود پاشا فه‌راهم هینا و ناوی هوکمداری بابانی پێوه هه‌لواسی و ئاماده‌ی چوونه شه‌ره‌زووری کرد.

سالی ۱۱۸۷ چاو‌قۆلگه‌ که‌وته به‌غداوه و گه‌لیکی کوژتن و له دورژمن زیاتر ته‌له‌فیاتی

دا و پروو به کوردستانیش چوو؛ به لّام محهمه دپاشا به له ز میلله ته که ی بۆ جیگا فیتنگ و کویتستانان نارد و پیتشی بهو به لایه گرت.

سالی ۱۱۸۸) مه حممود پاشا به هه واداری حوكمداریه وه له شكري پروو به شاره زوور ناژۆت. محهمه د پاشا به بی شه قه لاچوالانی بهردا و پروو به سنه په نای بۆ حوكمدارى ئه ده لّان برد و سه ره بووردی به که ره یخانی زه ند راگه یاند.

مه حممود پاشا لهو ساله دا به بی شه چوو په یته ختی خۆیان و له سه ره کورسی حوكمداریی بابان جیگیر بوو، ئه حممه د پاشای براگه وره شی له به ندیی رزگارکرد و به دلّخوازی خۆی ته ختی حکومه تی پیتشکه ش به کاکى کرده وه.

سالی ۱۱۸۹ محهمه د پاشا که گه یشتبووه سنه به یارمه تی که ره یخانی زه ند وه سوپاهی کوکرده وه و چوو سه ره ئه حممه د پاشا و نزیک سێ سه عات له قه لاچوالانه وه ئه حممه د پاشا پیتشی پی گرت.

هه ره چه ند به سوپا محهمه د پاشا هیزی زباتر بوو، به لّام به خت هاوالی ئه حممه د پاشای کرد. له دوای شه رپکی قورس، محهمه د پاشا شکا و له شكري په ریشان و بۆ خوشی ده ره ده ر بوو. به گه لیک ئه زیه ت خۆی گه یانده وه سنه. که ره یخانی زه ند له وه ئاگادار کرا، بۆ تۆله ئه ستانده نه وی محهمه د پاشا و گه یشتنه ئاره زوو پکی که دلّخوازی بوو چل هه زار له شكري به سێ قۆلدا بۆ سه ره به سه ره و به غدا و شاره زوور ساز کرد.

عومه ر پاشا له پیتشدا ئه حوالی چوونی محهمه د پاشا و حوكمداریی ئه حممه د پاشا و یارمه تی که ره یخانی زه ندی به ئه سه ته مبولّ راگه یاند بوو. حکومه تی رۆم شاعیری به ناوبانگ «وهه بی ئه فه ندی» به سه فاره ت نارد بووه شیراز له که ره یخان لوتف و میهره بانى چاو پیکه وتبوو، به وه عدیکی سارد و بی بنه به ری کرابه وه.

له شكري زه ند قۆلپکی له ژیر فه رمانده ی که لب عه لیخان پروو به کوردستان بۆ یارمه تی محهمه د پاشا که وته رپگا و قۆلپک پروو به به غدا به تالانکردن و کوژتار رۆیشت.

خالی د به گی بابان حاکمی مه ندله ی بۆ پیتشگر تیان چوو، له مه یداندا کوژرا و ده رو پشتی به غدا تالان کرا قۆلی سییه م بۆ سه ره به سه ره و به کوژتار جله و کو ت بوون.

سالی ۱۱۹۰ له به سه ره وه هه تا شاره زوور بوو به مه یدانی تالان و به ره و. ئه حممه د پاشای بابان که له سنه وه بزوو تنی که لب عه لیخانی زه ند و محهمه د پاشای برای خۆی زانیه وه و تیگه یشت به ره به ری ئه وانه نابێ به ناچاری قه لاچوالانی بهردا و هیز و سوپا و گه نه جینه ی

برده که رکوک. سوپاهی زهند به کوردستان گرتن و نه هالی و نه نگهینان شالوویان برد و دهستان به ممله که ت گرتن کرد. که لب علیخان گه لیک ده سترژی نواندنی کرد.

هروه کو جلدی یه که مینی میژووی جهودت باس دهکا، نهو هه موو فیتنه و شهر و کوژتاره که کرا میلله تی کوردی به گژ یه کتردا کرد و حوکه مداره کانی بابانی کرده دوژمنی یه کتر و برا له گه ل برادا خوینرژبوون، مایه ی هه موویان عومهر پاشای بهد نه ندیش بوونی بی شوبه یه؛ چونکه هزی له ناسوده گی نه ده کرد.

سالی ۱۱۹۱ محهمه د پاشای بابان که وردبووه که لب علیخان به جاریک کوردستانی ویرانکرد و ته مای چاک نیسه، به پنهانی هیزیکی سازدا و پیشی دهست به درژگردنی گرت و له سهر نهو نیوانیان تیکچوو و به شهره اتن. له پاش کوژتار محهمه د پاشا شکا، که لب علیخان به رقی هه ستاوی به نیتو کوردستاندا روو به نیران گه راوه و هه رچییه کی ده سته هوت کوژتی و تالانی کرد و له کوردستان ده رچوو.

محهمه د پاشا له دوی چوونی که لب علیخان به یارمه تی کورده کان چووه قه لاچوالان و له گه ل میلله ت و سوپاه و خو کوژکرده وه خه ریک بوو.

هه ره له وساله دا که ریمخان که له سهر بهوردی محهمه د پاشا و که لب علیخان ناگادار بوو، له ژیر فرمانده ی خوسره و خاندا سوپاهیکی قورسی نارده سهر محهمه د پاشای بابان، له نه تیجه ی کوژتاریکی زور خوسره و خان شکا و به شیرزیی روو به نیران هه لات. محهمه د پاشا له پاش تالان و دیلیکی زور و ده سته ستن به شادمانی گه راوه قه لاچوالان.

سالی ۱۱۹۱ نه حمه د پاشا که له که رکوک بوو، سوپاهیکی باشی هه لگرت و چووه سهر قه لاچوالان. محهمه د پاشا بو به رابه ری برای خو ی له شکری هه لگرت و چووه پیشی و شهر گهرم بوو. خوینی مه زلوم رژا، له ناخریدا نه حمه د پاشا سهر کهوت. محهمه د پاشا له شکری په رشوبلاو بوو، به هه زار نه زیه ت گیانی به سه لامه تی خو ی و چند سهر کرده یه کی ده رچوواندن و رزگار بوون و خو یان گه یانده سنه و پنهانان بو که ریمخانی زهند برد.

نه حمه د پاشا سهر کهوت و مال و نه سپاییکی بی ژماری دهست خست و به شادمانی روو به قه لاچوالان چوو و له سهر ته ختی حوکه داری بابان دانیشه وه.

حکومداری ئەحمەد پاشا کوری خالیدخان پاشا (۱۱۹۲ - ۱۱۹۴)

ئەحمەد پاشا که چووہ سەر تەختی حوکمداری بابان بەنوازش و دلخۆشی دانەوہی ئەهالی و سوپاهی، دەستی بەحوکمرانی کردەوہ.

سالی ۱۱۹۳ محەمەد پاشای بابان بەیارمەتی کەریخانێ زەند لەشکری ئەردەلان و ئێرانی هەلگرت و چووہ سەر ئەحمەد پاشای برای. لەولاوہ جیگا بلند و سەختەکانی کەوتبوونە سەر پێگا گرتنی و سوپاهی تێدا دامەزراندن.

محەمەد پاشا بەبێباکی روو بەقەلاچولان لەشکری ئاژۆت هەتا گەیشتە دەریەندیکی تەنگەوہ. لە پێتکا ئەحمەد پاشا دەورە دا و شیرێ کوژتاری تێنان. لە مەیدانی شەردا محەمەد پاشای ئەسیر کرد، دەزیجێ هەردوو چاوی کوولی و کویری کرد و ناردیە قەلاچولان و لەشکرەکە ی پەرتشان کرا.

ئەحمەد پاشا بەشادمانی و بەبێ پەقەبەت دەستی بەحوکمداری کرد و بناغە ی مەوہدەتی لەگەڵ کەریخاندا دامەزراند؛ چونکە کەریخانێ کورد، لە پادشا ناودارەکانی کورد بوو، ئەحمەد پاشا حەزی دەکرد بۆ نێتفاقیکی عموومی کوردستان لە ژێر ئێدارە ی پادشایەکی وادا بکوشتی، بەلام عومر وەفای نەکرد.

ئەحمەد پاشا بەکەمالتی ئازادی و سەریەخۆیی حوکمرانیی کرد. خاکی درنە باجەلان، شارەزور، کەرکووک، کۆی، حەریر، لەژێر حوکمیدا بوو.

سالی ۱۱۹۴ ئەحمەد پاشا لە «سێگرمە» بەدەنەکەیان بردە قەلاچولان. دوو کوری ناودار و گرانبەهای لەدوای بەجێما. یەکیک ئێبراهیم، دووہم خالید پاشا، کە هەریەک لە جیگای خۆیاندا باسیان دەکری.

حکومداری مەحموود پاشا کوری خالید خان پاشا ۱۱۹۴ - ۱۱۹۸

کە ئەحمەد پاشا مرد، برا بچووکی کە مەحموود پاشابوو، لەسەر تەختی حوکمرانی دانیشت و لەگەڵ ئەمەشدا دەیزانی عومەر پاشا فیتنە ئەنگیز و بەدخواھی کوردی ئێدارە ی دەکرد و بەپەنھانی نێتفاقی لەگەڵ کەریخانێ زەند گرتدا.

لەو سالەدا حکومەتی عوسمانی بۆ کوژاندنەوہی ئاوری فیتنە، مستەفا ناویکی بەسەلاحییەتەوہ ناردە بەغدا، ئەگەر عومەر پاشا سەرپێچی بکات بیکوژیت. عومەر پاشا بەبێ کێشە دەستی لە وەزارەتی بەغدا بەردا.

مهحمود پاشا بۆ ئىتفاقى نىتوانى، عوسمان پاشاى كورى خۆى بهولام ناردە بهغدا و قاقەزىكى بۆ تازهکردنهوى مهودهدهت بۆ وهزىرى تازه نارد.

والى بهغدا بهدهسىسهى خهزىنهدار عەلى بهگ هەزى دەکرد ئىبراهيم پاشاى كورى ئەحمەد پاشا بکه نه حوکمدارى كوردستان. عوسمان پاشا سهر بهوردى بۆ بابى نوويسى بۆ خوشى له چوونهلاى وهزىر كورتى نواند.

عەلى بهگى خهزىنهدار، وهزىرى ههوادارى ئەمه کرد لهشکر بىاته سهر مهحمود پاشا. بهلام له بهر بى هتيزى ئەوهيان په نهان راگرت و بهو واسيتهيه کهم کهمه ساردى کهوته نىتوانى وهزىرى بهغدا و مهحمود پاشاوه.

وهزىرى بهغدا لهشکرىكى کۆکردهوه. له پاش چەندجار خەيالانى که بۆ خوشى بچیت، لهشکرکهى ناردە سهر مهحمود پاشا و بهکهم شهرىک شکا و پهريشان کرا و گهراوه بهغدا جارى دووهم ديسان چووه سهر مهحمود پاشا و بهشپزهىى گهراوه. مهحمود پاشا بهو دووجار سهرکهوته، گهلىک تالانى دهست کهوت و ناوبانگى کرد.

وهزىرى بهغدا لهو فیلّه زیاتر چارهى نهبوو که بنیترته دووى محهمەد پاشاى بابان و بهکوتريش بىکاته ئالهتى فیتنه و شهر. عومەر پاشاش بوو بههاودهنگى.

سالى ۱۱۹۵ عومەر پاشاى کۆنه وهزىر و محهمەد پاشاى بابان، گهلىک هاوالیان پهیداکرد و بهقوهتیکى تهواوهوه بۆ سهرقهلاچوالان رۆشتن. مهحمود پاشا بهسياههوه پيشى پيگرتن. له دواى گهلىک کووتار، عومەر پاشا و محهمەد پاشا بهدهستکهوتن. مهحمود پاشاش ههردووکی کوژتن و ئاورى فیتنهى کوژاندهوه.

سالى ۱۱۹۶ مهحمود پاشا لهگهڵ ئوموور خهريک بوو، له تهک ئەمیره دراوسىکانى کورددا بناغهى خوشى دامهزاند و بۆ گهورهبون تیکۆشا.

سالى ۱۱۹۷ وهزىرى بهغدا لهشکرىكى بۆ ئىبراهيم پاشاى بابان ساز کرد و بۆ خوشى لهگهڵ کهوت و ړوو بهشارهزoor چوون. له نزىک کهرکووک مهحمود پاشا پيشان راگهشت و دهستيان بهئاوربارانى يهکترکرد. له دواى کهمىک شهر، وهزىر بهشکاوى بۆ بهغدا گهراوه. ههر له نيهوى ئەو سالهدا جارىکى تريش عەلى بهگى خهزىنهدارى لهگهڵ ئىبراهيم پاشا خست و ناردیه سهر شارهزoor. مهحمود پاشا نهيهشتن نزىک بهتخوبى ببن، شکاندنى و پهريشانى کردن و بهههزار ئەزبهت عەلى بهگ و ئىبراهيم پاشا بهساغى خۆيان گهياندهوه بهغدا.

سالی ۱۱۹۸ مهحمود پاشا بۆ تهئديب و خستنه دهستی لهشكرتيكي بردهسهر موكریان و له ريگای بلباسهوه روو بهلاجان چوو. حوكمدارى موكریان بهتۆپ و تفهنگهوه، جيگا سهخت و تهنگهكانى قايم كرد و له كهليتندا دانىشت.

مهحمود پاشا بهبى ئهئديشه لهشكرى ئاژۆت، له تهنگهى چۆمى نواوهدا كه داخيل بهلاجان دهبى له تهرهف لهشكرى موكرىانهوه دهورهدران و ئاوريارينيان دهستپيكرد. ئهوه رۆژههتا ئىواره شهپ و كوژتار كرا. له تاريكيى شهودا مهحمود پاشا و لهشكرتيكى كه مابوون روو بهچيا بهرزهكانى قهئديل ههلاتن.

موكرىانييهكان له پيشدا ئهويشيان گرتبوو، سهروهژير پيتيان دادان و كوژتاريان ليكردن. شهوى دووشههمى مانگى رهبيعى يهكى ئهوه ساله، مهحمود پاشا له دهست موكرىانياندا بهكوژت چوو. لهشكرى بابانى كه مابوون بهههر فيليتيك بوو جهنازهكهى مهحمود پاشايان دزيهوه و روو بهقهلاچوالان ههلاتن و ههمو ئهسپاب و مالىيان بهديل گيرا. مهحمود پاشا دوو كورپى ناودارى له پاش بهجيما يهكيك عوسمان پاشا و دووهم عهبدوهره حمان پاشا؛ سهربهوردى ههرههكيان بهجوى له جيگاي خۆيدا دهبيترتن...

حوكمدارى ئىبراهيم پاشا (۱۱۹۸-۱۲۱۸)

ئىبراهيم پاشاى كورپى ئهحمده پاشاى كورپى خاليدخان پاشاى بابان - ههروهكو گوترا - ههر له بهغدا دادهنىشت؛ وهزيرهكان بۆ رۆژتيك رايانگرتبوو.

له مانگى سهفهري ئهوه سالهدا كه زانيهوه مهحمود پاشا روو بهموكریان لهشكرى بردووه، كهليتنى دهستخست و روو بهقهلاچوالان رۆيشت و بهقاهز و چاووپراو بهشهپ و نهسيحت، نزىكى قهلاچوالان بوو. لهودهمهدا دهنگى كوژتنى مهحمود پاشاش پهيدا بوو؛ بهمامهلت ئههالى برديانه نيتو قهلاوه و لهسهر تهختى حوكمدارى دانىشت.

ئىبراهيم پاشا چونكه پياويىكى مهعاريفهروهرو و مهدهنى بوو، له ههموولايتكهوه عولهماى بهناوبانگى له خۆى گرد كردبوونهوه و مهدرهسه و مزگهوتى چاكى بۆ دروستكردن.

سالی ۱۱۹۹ ئىبراهيم پاشا قهلاچوالانى پى تهنگ بوو. له دهشتى شارهزووردا له پانايى گوشهيهكى دهشتى سهرحناردا بناغهى شارتيكى زۆر گهوهري دامهزراند و ناوى نا «سليمانى». ههمو دايره و مهدرهسه و مالهكانى قهلاچوالانى برده ئهوى و دهستى

به رتيكخستنی شار و دامه زرانندی عوله ما و نه هالی کرد، ستي سال له گهل دروستکردنی شار خه ريك بوو.

سالي ۱۲۰۱ سلیمان به گي شاوريززاده ي کورد که له بنه ماله گه وړه کان بوو، لينگي دابووه سهر به سره و گرتي. سلیمان پاشای نوکه رباب که وه زيري به غدابوو، له نه تيجه نه نديشه ي کرد و کوومه گي له ئيسبراهيم پاشای بابان و فه تاح پاشای درنه و باجه لان خواست.

سلیمان پاشا له ژيتر فرمانده ي خاليد ناغا و نه حمه د ناغا و که يخوداوه له شكري نارده سهر سلیمان به گ و به شکاوی و پهريشانی گه رابوونه وه. سلیمان به گ رۆژ به رۆژ پرووی له گه وړه بوون کردبوو.

ئيسبراهيم پاشا و فه تاح پاشا به قووه تتيکی قورسه وه ي کوردي بابان و کوږي و حه رير و درنه و باجه لان گه يشته به غدا. سلیمان پاشای وه زير له و قووه ته نه نديشه ي پيدا کرد و نه و قووه ته ي به فيل، به بهانه گرتن له شکره که ي کوردستاني خسته ژيتر فرماني خوږه وه و يو به سهر ي ره وانه کردن و ئيسبراهيم پاشاشي عه زل کرد و عوسمان پاشای کورپي محمه ده پاشای باباني کرده حوکمدار و فه تاح پاشاشي ليخت.

عه بدولقادي پاشای ناموزای نه وي کرده حوکمداري درنه و باجه لان و له گهل خوږي ههلگرت و چونه سهر سلیمان به گي شاوريز، به هر فيلتيک بوو له گهل سلیمان به گ رتيکه وتن و گه رانه وه به غدا.

مسته فا ناغاي کورپي نه حمه د ناغاي که يخودا دلگير بيوو، به په نهاني گرتن ئيتفاقي سهرکيتشي له گهل عوسمان پاشای بابان گريدا و ده ستي به سهرکيتشي کرد؛ له نه تيجه دا سلیمان به گ ناچار بوو نه رازي و نه ملاکي مسته فا ناغا و سلیمان به گي به زياده وه پيدانه وه.

مسته فا ناغا چوو له قهره نه وړه مان دانېشت. عوسمان پاشاش له پاش گه رانه وه ي له به سره پروو به شاره زوور رويشت و له گهل نومووري حوکمداري رتيكخستن له سلیماني دانېشت.

سلیمان پاشای وه زير له دواي چه نديک زانيه وه که عوسمان پاشا و مسته فا ناغا و سلیمان به گ پتيکه وه رتيك که وتوون، ناردی عوسمان پاشای باباني گرت و خستيه به نده وه و نه زيه تي دا، عوسمان پاشا له داخان نه خوږش که وت. له به نديان درخت و

ناردرايه ماله وه. عوسمان پاشا نه خوشيه كه ي دريژبوو، دهر د و داخي پي كيتشا و له سالي ۱۲۰۴ د بهو داخه وه مرد.

لهو ساليه د ئيبراهيم پاشا كرا به حوكمدار سليتمان پاشاي كولمه له ئيبراهيم پاشا دوو دل بوو؛ بز به ره تستي ناردی ئاوره حمان پاشاي كوري مه حموود پاشاي برده به غدا و بو حوكمداريي ناوزه دي كرد.

سالي ۱۲۰۴ ي مانگي رهمه زان، ئاوره حمان پاشا كرا به حوكمدار و ئيبراهيم پاشا عه زل كرا و ئاوره حمان پاشا ناردرايه سليتماني و دهستي به فهرمان په وايي كرد، هه تا سالي ۱۲۱۲ ئيبراهيم پاشا به گوشه گيري له به غدا و ئاوره حمان پاشا به حوكمداريي له سليتماني رايان بوارد.

سالي ۱۲۱۲ سليتمان پاشا ناخوشي خسته نيواني ئاوره حمان پاشا و ئيبراهيم پاشا وه. به بهانه يهك ئاوره حمان پاشاي خواسته به غدا و عه زلي كرد. ئيبراهيم پاشا ناردرا سليتماني، ئاوره حمان پاشا و سه ليم بهگ له به غدا حه پس كران و نه زيه ت دران.

سالي ۱۲۱۳ له سليتماني چاو قولكه ي پيس په يدا بوو، ميلله تي كوردي گه ليك پي مردن و مالي گه ليك كوتري بونه وه و نه مان.

سالي ۱۲۱۶ محهمه د پاشاي كوري خاليد پاشا كرا به حاكمي كوي و حه رير و ناردرا و چو و دهستي به حوكمداريي كرد.

سالي ۱۲۱۸ ئيبراهيم پاشا به دلگيري چوه مووسل. لهو ساليه د له وي وه فاتي كرد و له ته ر هف وه زيري به غدا وه حكومه تي بابان درا به ئاوره حمان پاشا.

حوكمداري ئاوره حمان پاشا

ئاوره حمان پاشا كه له به نديخانه رزگار بوو. دهستي به هيتز په يدا كردن كرد و روي به روي له خور رزگار كردندا بوو. داخي وه زير و محهمه د پاشاي كوي له دل گرتبوو، له كه ليتن ده گه را.

سالي ۱۲۲۰ ئاوره حمان پاشا له شكريكي رازنده وه و پاشاياني كوي و حه ريري خواست و به يارمه تي محهمه د پاشاي حاكمي كويه وه چونه سه ر محهمه د بهگ ناو، له خاپور شورشي دهست پي كردبوو شكانيان و به سه ركه وتن و به كه يفه وه گه رانه وه. محهمه د پاشاي كوي به ته ماي چونه وه بوو. ئاوره حمان پاشا كه ليتن له دهستداني له نازايي به دوور زاني؛ بويه هه تا چونه كه ركوك له گه ل خوي برد.

که گه یشته دهشتی «فرقه» محهمه پاشای به سیداره دا کرد و خنکاندی و سهر بهوردی به عدلی پاشای وهزیری به غدا راگه یاند و پروو به شاری سلیمانی که و ته پرگا.

عدلی پاشا له وه زور دلگیر و رق هه ستاو بوو؛ خالد پاشای کوری ئهممه پاشای بابان که له ئامیدی بوو بر دیه به غدا و ناوی حوكمدارى بابانى لیتا و سلیمان پاشای کوری ئیبراهیم پاشاشی کرده حاکمی کۆی و هریر و بۆ چوونه سهر خاکی خۆبان له شکر و ته داره کی بۆ گرتن.

ئاوړه حمان پاشا ئه وهی زانیه وه به له شکره وه پروو به به غدا خشا و دهستی به تالانگرتنی ده رووپشتی به غدا کرد و عدلی پاشای وه ته نگهیتنا.

خالد پاشا و سلیمان پاشای بابان بۆ به راهیری ئاوړه حمان پاشا له به غدا ده رکه وتن و ئاوړه حمان پاشایان شکاند و که و تنه دووی.

ئاوړه حمان پاشا له ده ربه ندی بازیان خۆی گرت ه وه و بۆ شهر پیتشی پت گرتن.

عدلی پاشا به سوپاهیتی قورسه وه چووه یارمه تی خالد پاشا، له ده ربه ندی بازیان به شیر و خه نجهر و به تۆپ و تفهنگ شهر و کوژتار کرا. ئاوړه حمان پاشا نه شیا خۆراگری، به پینج هزار ماله عه شایری کورده وه پروو به خاکی ئه رده لان هه لاتن و په نایان بۆ ئه مانوللاخان برد. به ئی احترامه وه پیشوازی کرا و سهر بهوردی به فه تالی شای قاجار راگه یاند.

سالی هزار و سهد و بیست مانگی ره جهب، سلیمان پاشا بۆ کۆی و هریر و خالد پاشا بۆ شاهه زوور له سهر ته ختی حوكمدارى دانیشتن.

عدلی پاشای وهزیر ئهممه چه له بی به وه لام ساز کرد و دیاری و چتیتی زوری بۆ شاهی ئیران پیتا نارد و په وانهی تارانی کرد که په نای ئاوړه حمان پاشا نه درئ.

له ولاره فه تالی شاش که چوونی ئاوړه حمان پاشای بۆ سنه بیسته وه، میرزا سادق خانی وه قایع نیگاری نارد به غدا که نیوانی ئاوړه حمان پاشا و وهزیر رتیک خاته وه و حوكمدارى شاهه زوور بدریته وه ئاوړه حمان پاشا.

وه قایع نیگار که گه یشته به غدا ئی احترامی نه گیرا و حوكمدارى شاهه زووریش به خالد پاشا درابوو، به دلگیری پروو به تاران گه راوه و شاهی ئیرانیسی له وه ره نجیده کرد.

سالی فه تالی شا بۆ ئیتفاق کردن ئاوړه حمان پاشای بۆ تاران میوانداری کرد و به ره به ره شاهانه پیشوازیان کرد. مانگی ره بیع گه یشته تاران و به خه نجهر و شیرى کالا

زیر و گهوه‌ریه‌ند و به‌که‌ولتیکی سمۆره و شالیتیکی تورمه‌ی گرانبه‌های خه‌لات کرا، حکومه‌تی کوردستانی شاره‌زووری به‌ئیستقلالیتیکی ته‌واو بۆ ته‌سدیق کرد و به‌له‌شکریتی قورسه‌وه‌ی به‌رێ کرده‌وه که به‌زۆر بچیتنه‌وه سه‌ر ته‌ختی حوکمداری.

ئاوړه‌حمان پاشا له‌گه‌ل ئه‌مانول‌لاخانی ئه‌رده‌لانی روو به‌گرتنی شاره‌زوور گه‌رانه‌وه. شازاده محه‌مه‌د عه‌لی میرزا و ئیبراهیم خانی کوردی ده‌لو و محه‌مه‌دخانی کوردی شامبیاتی به‌سویاهی خویانه‌وه بۆ سه‌ر به‌غدا له تاران ده‌رکه‌وتن. مانگی جه‌مادی یه‌ک گه‌یشتنه کرمانشان.

عه‌لی پاشا که له‌وه ئاگادار کرا سی هه‌زار سوار و پیاده‌ی ساز کرد و پازده هه‌زاری خسته ژیر فه‌رمانی خالید پاشا و سلیمان پاشای بابان و سلیمان پاشای که‌هیا که خوشکه‌زای خو‌ی بوو، روو به‌ئاوړه‌حمان پاشای به‌رپکردن و پازده هه‌زاری له‌ژیر فه‌رمانده‌ی فه‌تاح پاشای حاکمی باجه‌لاندا ناره‌ زه‌هاو، خو‌شی هه‌تا «تاقی گه‌رپا» رانه‌وه‌ستا.

ئاوړه‌حمان پاشا و ئه‌مانول‌لاخان بۆ گرتنی شاره‌زوور له سنه ده‌رکه‌وتن و روویان له که‌رکووک کرد. له جیگایه‌کی پتی ده‌لێن جه‌مشا، سلیمان پاشا و خالید پاشا پیشیان پیگرتن و شه‌ر گه‌رمه‌ی نه‌که‌وتن، ئاوړه‌حمان پاشا شکا و روو به‌سنه هه‌لات و گه‌لیتیکی لی به‌کوژت چوو.

که مزگینی ئه‌وه به‌عه‌لی پاشا راگه‌یه‌ندرا له زه‌هاوه‌وه به‌تالان و کوژتار چووه تاقی گه‌رپا.

نه‌وړۆزخانی ئیشیک ناغاسی به‌سویاهی خو‌یه‌وه بۆ یارمه‌تی شازاده چووه هه‌مه‌دان. له‌گه‌ل شازاده چوونه که‌ره‌ند. عه‌لی پاشا له تاقی گه‌رپا سواریو گه‌راوه زه‌هاو و چووه سه‌ر چۆمی سیروان دابه‌زی.

نه‌وړۆزخان و محه‌مه‌د عه‌لیخانی شامبیاتی به ده هه‌زار سواری کوردی «مه‌دانلوو جیهان به‌گلوو» وه به‌تالانکردن روویان له زه‌وی به‌غدا کرد. فه‌تاح پاشای باجه‌لان که‌میک له به‌را به‌ریدا کو‌شا و روو به عه‌لی پاشا هه‌لات، ئه‌وانیش له زه‌هاوه‌وه هه‌تا به‌عقوبه و مه‌نده‌لی کوژتار و تالانیان کرد.

فه‌ره‌جول‌لاخانی نه‌سته‌قچی پاشا و محه‌مه‌د وه‌لیخانی هه‌وشاری سفیارخانی کورد به‌چی هه‌وشاری به‌سواری کورده‌کانی هه‌وشاره‌وه بۆ یارمه‌تی ئاوړه‌حمان پاشا که‌وتنه ریتگا.

خالید خان پاشا و سلیمان پاشای بابان و سلیمان که هیا به سوپا هوه پروو به سنه
رۆیشتن له که نار دهریاچهی مهربوان پروو به پرووی ئاوره حمان پاشا بوون و ئه مبابازی
یه کتربوونیان یهک بوو.

ئه مانوللاخان و فهره جوللاخان به له شکری کوردستانی ئه رده لانه وه له راستی مهیداندا
راوهستان. کوردهکانی هوزاره و ههوشار لای چهپیان گرت، ئاوره حمان پاشا به کوردی بابان
و شاره زوور و کهلهو و زهنگه و جاف و گۆرانه وه له ناوچه دا دلی مهیدانیان دهست
خست و ریزبوون. خالید پاشا و سلیمان پاشا به له شکری کوردی کۆی و حه ریر و
که رکوکوه به رهو پرووی ئه رده لانه کان، نوکهر و غولامی گورجی و عاره ب له گه ل سلیمان
پاشای که هیا پروو به ههوشارییه کان و عه سه کری رۆم پروو به ئاوره حمان پاشا ئاماده ی
شه ربوون و به توپ و تفهنگ یه کتربان ئاورباران کرد.

له نه تیجه دا له شکری خالید پاشا و وهزیری به غدا شکا. سلیمان پاشای که هیا لهو
شه ردها به دیل گیرا و له پاش سالتیک رزگار بوو. عه لی پاشا پروو به که رکوک و به غدا
هه لات و له شکری ئاوره حمان پاشا به کوژتار و تالان پروو به دهوری به غدا رۆیشت.

عه لی پاشا په نای بو شیخ جه عفه ری نه جه فی برد که پیاویکی مه لا و موخته هیدی
شیعه بوو. به رچای ئه و له شکری ئاوره حمان پاشا دهستیان له شه ر و کوژتار به ردا و
گه رانه وه. ئاوره حمان پاشا له سه ر حوکمداریی شاره زوور دانیشت.

سلیمان پاشای بابان گه راوه کۆی و خالید پاشا چوو به غدا. له ئه واخیری ئه و سال ده
شیخ جه عفه ری نه جه فی بو رزگاریی سلیمان پاشای که هیا چوو تاران و له ولاره فه یزی
ئه فهن دی له ته ره ف سه دری ئه عزه می عوسمانی و حاجی ییوسف پاشاوه بو ئه وه چوو
تاران و که هیایان رزگار کرد و بو ریکه خسته وه ی نیوانی ئاوره حمان پاشا و عه لی پاشا،
میرزا سادقخانی وه قایع نیگار له تاران وه چوو به غدا له ته ره ف ئیتران و حکومه تی
عوسمانیه وه حکومه تی شاره زوور بو ئه وره حمان پاشا ته سدیق کرا.

سالی مه ده ده ئاغای گورجی رۆژی سێ شه مه ی سێزده ی په جه ب، سه به ینی زوو چوو
ژووری عه لی پاشای وه زیر و له سه ر به رمالی نوێژ کوژی.

له و سال ده ا ییوسف خواجه ی کوری محمه ده مین خواجه ی ساحیت بقرانی به ده خسانی،
کاری په ریشان ببوو. له به ده خسانه وه پروو به میسر و مه که و سووریا رۆیشتبوو، په نای
بو ئاوره حمان پاشا برد. زۆر به ئیحه ترامه وه رایگرت، پیاویکی زانابوو، ئه م شیعه ری
له سه ر مۆری کۆلی بوو:

ای خواجه چون به فردوسی برین شد زیناجهان
جانشین اوست یوسف، خواجهی صاحبقران

حکومته تی شاره زور و نه هالی به غدا به وه زارته تی سلیمان که هیا قه راریان دا له
مانگی موحه رهمی ۱۲۲۳ دا وه زارته تی ته سدیق کرا.

ناوره حمان پاشا به هه موو جوژیک بو کاروباری ریکخستن ده کوشا و دوو سالی ته و او
له گه ل هیز په یدا کردن خه ریک بوو. سالی ۱۲۲۳ ناوره حمان پاشا که قه لای زه لمی له
مانگی سه فه ردا گرت، سی تویی گه وره ی ده رخست و نه م شیعرانه ی له گومبه زه که
به نوویسراوی چاوپتکه وت:

خان از بهی عیش و کامرانی

چون جزم شده ش جهان ستانی

در فصل بهار و ماه شوال

شد قلعه ی زلم فتح خانی

در سال هزار و بیست و شش را

آمد به حصول این امانی

(تحریراً فی ۲۸ شوال ۱۰۲۶)

له و ساله دا ناوره حمان پاشا له شکری برده سه ر سلیمان پاشای حاکمی کوژی. له پاش
شه پر کردن ده رقه ته تی نه هات و گه راوه.

له و ساله دا مانگی ره بیعی دوو، سلیمان پاشای که هیا بو خوی و سلیمان پاشای بابان
به له شکره وه چونه سه ر ناوره حمان پاشا که ده ریبه ریتن و سلیمان پاشای بابان بکه نه
حوکمدار. له پاش گه لیک شه ر و چند کوژتار و که شاکه ش، له مانگی ره مه زاندا
ناوره حمان پاشا هه موو خاکی خوی خسته وه ده ست و سلیمان پاشای حاکمی کوژیش روو
به که رکووک فیراری کرد؛ کوژی که وته ده ست ناوره حمان پاشا.

له سالی مانگی ره بیعی یه ک، به سه ر عه سه کهری سلیمان پاشای بابان له شکری وه زیری
به غدا چوه سه ر ده روپشتی ماردین و به شکاوی روو به به غدا گه راوه. ناوره حمان پاشا
به و شکسته یه دل قه وی بوو، له شکری کوژکرده وه و ناماده ی چونه سه ر به غدا بوو.

له سالی سه فه ردا ناوره حمان پاشا روو به به غدا ده ستی به گرتنی مه مله که ت و شار و
دیته ات کرد. له حوته تی ره مه زاندا گه یشته که نار به غدا و له گه ره کی نه عزه میه له گه ل
وه زیری به غدا شه ری کرد و سلیمان پاشای بابانی به دیل گرت. نه هالی به غدا هه واداری

ئاورپەحمان پاشا بوون، سلیتمان کەهیا روو بەدەشتی ھەلات و لە تەرەفی عارەبی
پەغەیبەو ھەگرا و کوژرا.

ئاورپەحمان پاشا چوو ھەتتا شارووە و بەغدا گرت و ئومووری تێدا دامەزراند. فەیزوللا
کەھیا و خەزینەدار و ئیسماعیل ئاغای کوژتن. سلیتمان پاشای بابان و موسا بەگزادە
عەبدوللا بەگ و مەحمود بەگی کۆری خۆی - کە ھەواداری کەھیا بوون - زنجیربەندی
کردن. لە مانگی زیلقەعدە دا ناردنی بۆ کوردستان و لە شاری کۆی ھەپسی کردن. لە
پاش گرتنی بەغدا خەزینەدار عەبدوللا ئاغای کردە وەزیری بەغدا.

پەنەسولکیتابی عوسمانی کە ناوی حاتی ئەفەندی بوو، لە ئەستەمبۆل ھەو بۆ فیتنە
پەیدا کردنی نێوانی ھۆکمدار و پاشایانی کوردستان و بەغدا ناردرا بوو. لەودەمدا لە
بەغدا بوو عەبدوللا ئاغای وەزیری تازە بەنەیارێ ئاورپەحمان پاشا بزووت و لە نێواندا
شۆرش پەیدا کرد. بەناچاری ئاورپەحمان پاشا ھاواری لە ئێران کرد کە یاریبەدەن.

حاتی ئەفەندی بەپەنھانی ئەحمەد چەلەبی بەو ھەلام بۆ تاران ناردنی ساز کرد و دیاریبەکی
زۆری بۆ فەتالی شا رێک خست و بەرێکەرد.

نێوانی ئاورپەحمان پاشا و عەبدوللا ئاغای تێکدرا، لەنێو شارە شەڕ و کوژتار دەست
پێکرا، گەرەکی کەرخ کەوتبوو دەست عەبدوللا ئاغای و پەسافە لەژێر ھۆکمی ئاورپەحمان
پاشادا بوو. بەچاوپواری حاتی ئەفەندی، ئەھالی بەغدا بوون بەھەواداری عەبدوللا ئاغای،
لەنێو کووچە و کۆلانی پەسافەدا کوژتار دامەزرا.

ئاورپەحمان پاشا بەناچاری لە شار دەرکەوتبوو، لە نزیک گەرەکی ئەعزەمیە لە پەر تویدا
و لە ئەسپ بەربووەو. ئەھالی گرتیان و بردیانە لای حاتی ئەفەندی بەندی کرد.

بەپەنھانی دیسان ھیزی پەیدا کردەو، لە پاش شەش پوژ ھەپس دەرکەوت و شەرقی
شیمالی شاری خستەو دەست. عەبدوللا و ئاورپەحمان پاشا لە بەغدا ھەرکەس بۆ ھێز
زیادکردن دەرکۆشان. لەودەمدا حاتی ئەفەندیش ئاوری فیتنە دەرکۆشاندەو.

ئەحمەد چەلەبی بیستی زیلحیجە گەشتی فەرمانی وەزارەتی بۆ عەبدوللا ئاغای
گورجی و ھۆکمداری شارەزور و کۆی بۆ ئاورپەحمان پاشای ھێنا، لەسەر ئەو ئاورپەحمان
پاشا روو بەشارەزور گەراو.

سالی ١٢٢٦ مانگی رەبەعی یەک، ھۆکومەتی عوسمانی بۆ نەھیشتنی ئیتفاقی
دەولەتی ئێران لەگەڵ ئاورپەحمان پاشای بابان، سەید عەبدوللەھاب ئەفەندی و ھیرەت

وینهی سهرکرده‌یه‌کی
ناورحمان پاشا
سهرکۆماری جاف میره‌به‌گ

ئه‌فه‌ندی و شاکر ئه‌فه‌ندی به‌سه‌فاره‌ت ناردرا نه تاران؛ به‌لام
به‌بی گه‌یشته نه ئاره‌زوو گه‌رانه‌وه ته‌وریتز و چوونه لای
نایبوسه‌لته نه و بۆ یارمه‌تی نه‌دانی کوردان که‌وتنه بیره‌وه.

له یازدهی جه‌مادی دوودا ناوړه‌حمان پاشا به‌یارمه‌تی
گه‌وره‌کانی کورد، سلیمان پاشا و موسا به‌گزا ده
عه‌بدوللا به‌گ و کوری خۆی مه‌حموود به‌گی عه‌فووکردن و له
حه‌پسی کۆی ده‌ریخستن.

خالید پاشای کرده حاکمی زه‌ها و مه‌حموود به‌گی کوری
خۆی کرده حوکمرانی کۆی و هه‌ریر. ئه‌حه‌مه‌به‌گی ناره‌ده سه‌ر
قه‌لای سه‌رده‌شت، بۆ نیگه‌هداری تخووبی سوپا هێکی دایه
و بۆ خوشی له‌گه‌ل پێکیی ئوموور خه‌ریک بوو.

شه‌ری شازاده‌ی محه‌مه‌د عه‌لی میرزای قاجار له‌گه‌ل ناوړه‌حمان پاشا

هه‌ر له‌و سا له‌دا به‌واسیته‌ی سه‌فیری عوسمانییه‌وه، نایبوسه‌لته نه خه‌له‌تان درا و فه‌تالی
شا خرا سه‌ر ئاره‌زووی شکاندنی بابان و ده‌ست به‌ته‌داره‌کی سوپا ه و به‌هانه‌ کرا.
مانگی ره‌جه‌ب فه‌تالی شا ئه‌میری دا به‌محمه‌د عه‌لی میرزا که‌ به‌چیته سه‌ر ناوړه‌حمان
پاشا و له‌ولاوه نایبوسه‌لته نه له ته‌وریتزه‌وه له‌شکری ساز کرد. ئه‌حه‌مه‌دخانی کوردی مه‌قدم
به‌گله‌ربه‌گی مه‌راغه و بودا قخانی کوردی موکری حاکمی سابلاغ، به‌سوپاهی کوردی
موکریان و بلباسه‌وه له‌ رینگا و کێوانی بلباس روو به‌ شاره‌زوور رویشتن. نه‌ورۆزخان
عه‌زه‌دین لووی قاجار رووبه سه‌رده‌شت که‌وته رینگا. نه‌سروللاخانی کوردی قه‌ره گویتز و
فه‌ره‌جوللاخانی کوردی هه‌وشار و محه‌مه‌د حه‌سه‌ن خان کوردی و لدان و محه‌مه‌دخانی
کوردی دوللو له‌گه‌ل سوپاهی عه‌شیره‌ته کورده‌کانیان بۆ لای شازاده محه‌مه‌د عه‌لی میرزا
چوون.

ناوړه‌حمان پاشا له هه‌موو لایه‌که‌وه بۆ به‌راهه‌ری خۆی ساز کرد و له‌شکری ئاماده‌ی
شه‌ر کرد؛ له‌ پرتیکا سلیمان پاشا له‌ بازیا نه‌وه بۆ که‌رکووک و به‌غدا فیراری کرد.
مانگی شه‌عبان خالید پاشای بابان و کورپێکی ناوړه‌حمان پاشا له‌گه‌ل شازاده ئیثفاقیان

کرد و یتگیان بهردا. شازاده به یارمه تی خالید پاشاوه گه یشته زه هاو، له ویشه وه چووه سهر چۆمی سیروان که به چیتته سهر شاره زوور، له ولاشه وه نه حمده به گ سهرده شتی بهردا و پرو به شاره زوور کشاوه.

ئاوړه حمان پاشا که له و دوولایه ی به قووه ته وه ناگدارکرا، شهریان نه کرد و شهریان به چاک نه زانی و هیز و نه قدینه و سوپاهی هه لگرت و له سلیمانی ده رکه وت و چووه شاری کۆی و دهستی به سه نگر و خو توند کردن کرد. له وده مه شدا یوسف خواجه ی به ده خسانی چووه به غدا.

که نه وه به شازاده گه یشته وه، خالید پاشای کرده حوکمداری شاره زوور و ناردیه سلیمانی. له یه کی ره مه زاندا گه یشته سلیمانی.

له پازده ی ره مه زاندا شازاده و سوپاهی کوردان پرو به کۆی که وتنه یتگا، له نزیک کۆبی شهر و کوژتار ده ست پی کرا. شازاده گه لیک کوژتاری لیکرا و په یشان بوو. به ماملت شازاده گه راوه و ئاوړه حمان پاشا له کۆی ماوه.

که شازاده پرو به ئیران گه راوه، ئاوړه حمان پاشا له کۆی و هریر له شکری کۆکرده وه و پیوستی ساز کرد. له مانگی زیلحیجه دا په لاماری خالید پاشای دا. به گرتنی ئاوابی چووه بازیان. خالید پاشا له زه هاوه وه پرو به به غدا هه لات و بۆی ده رچوو.

ئاوړه حمان پاشا به ده بده به وه چووه سلیمانی و دهستی به حوکمداری کرده وه و که رکوک و کفری و باجه لان و زه هاو و کۆبی و هریر و سهرده شتی به مونته زه می خسته ده ست خو ی و ئومووری تیندا دامه زانده وه و خه ربکی هیزبوو.

حه زه ته ی مه ولانا خالید له ره مه زانی نه و ساله دا له هیندستانه وه گه راوه سلیمانی و دهستی به نه شری ته ریقه ت کرد.

حکومه تی عوسمانی چونکه له شان و شه وکه تی ئاوړه حمان پاشا ده ترسان و له شه ری نه مین نه بوون، وه لامیان به عه بدوللا پاشای والی به غدا دا به قووه یتکی قورسه وه بچه سهری و ده ریپه یتن و خالید پاشا بکه نه حوکمداری بابان.

ئاوړه حمان پاشا به هه موو جوژیک خه ربکی هیزبوو، له گه ل ئیران یتکه وه ته وه و سوپاه و ئاله تی سازدا و هه موو تخو به کانی به سوپا توند کرد.

سالی ۱۲۲۷ مانگی جه مادی دوو عه بدوللا پاشای وه زیری به غدا و خالید پاشا و سلیمان پاشای بابان، به سوپاهی کورد و گورجی و رۆم و عه ره به وه پرو به شاره زوور له به غدا ده رکه وتن. له نه وه لی ره جه بدا دوو چار به ئاوړه حمان پاشا بوون.

ئاورەحمان پاشا بەلەشكرهه چووه پيشيان. لە كفرى و دەلوو عەباس شەركى خوتناوى كرا. خاليد بەگى براى ئاورەحمان پاشا و ئىسماعيل بەگى گەورەى عەشیرەتى كوردى «بەيات» و گەلىك لەشكر كوژران و زۆرىشى بەدیل چوون. ئاورەحمان پاشا و كورپانى وەلەدبەگى جاف و چەند كەسێكى دیکە روو بەكرمانشان هەلاتن.

خاليد پاشا بەزۆرى خۆى چووه سلیمانى. لە ئاخى رەجەبدا لەسەر تەخت دانیشتهوه و سلیمان پاشاشى كرده حاكىمى كوێى و هەرىر و عەبدوڵلا پاشاش چووه بەغدا. ئىسماعيل خانى حاكىمى ئێردەوێلى بۆ لای فەتالى شا نارد، بەبێ گەشتەن ئارەزوو گەراوه.

لەولاوه حكومەتى عوسمانى لەگەڵ عرووسدا مامەلتى كرد و ناوى حكومەتى ئێران نەرابوو. ئەوه بوو بەمايهى يارمەتى ئاورەحمان پاشا.

فەتالى شا لەشكرىكى باشى كوكردهوه و لەژێر فەرمانى فەرەجوللا خانى هەوشارى و تەهیرودەولە قاسمخانى قاجار قۆنلوو و سوپەهدار یووسف خانى گورجى دا ناردنى بۆ كرمانشان.

شازادە محەمەد عەلى میرزا بۆ ئەمە كە كوژتار نەبێ مەهەدىخانى كوردى كە لەهۆرى ناردە بەغدا كە بەبێ شەڕ ئاورەحمان پاشا بگەڕیتەوه شارەزور. بۆ خۆى و ئاورەحمان پاشا لەشكریان برده زەهاو. مەهەدىخان بەدڵخواز نەگەشتەوه گەراوه.

لە پازدەى شەعبان لەشكر كرا بە سێ لەت. يەكێك لە پێگای قەرەتەپەوه، دووهم لە پێگای قزلباتەوه بەتالان و كوژتار چوونە خوارى. شازادە و ئاورەحمان پاشاش لە زەهاوهه چوونە سەر چۆمى خانەقین.

لەشكر ئەو خاكەنيان هەتا بەغدا وێرانكرد و عەبدوڵلا پاشا بەناچارى شێخ محەمەد جەعفەرى نەجەفى بۆ پارانەوه ناردە لای شازادە و دیاریەكى زۆرىشى بۆ نارد. بەوجۆرە ئاورەحمان پاشا دیسان چۆوه سلیمانى، لە بیستى رەمەزанда لەسەر تەختى حوكمداى دانیشتهوه. خاليد پاشاش بەهەلاتن رۆشتە بەغدا.

ئاورەحمان پاشا دەستى بەدامەزراندنەوه كرد، لەولاوه حكومەتى عوسمانى كەوتە نەندێشەوه و بۆ لاى بردنى ئاورەحمان پاشا تەقەلایان دا.

سالى ١٢٢٨ ئەسەد پاشای كەهيا داواى يارمەتى لە ئاورەحمان پاشا كرد، بەيارمەتى ئەوان و عەشایرى دەوروپشت لەگەڵ عەبدوڵلا پاشای وەزیری بەغدا شەربان كرد. عەبدوڵلا پاشا كوژرا و ئەسەد پاشا بەوەزارەتى بەغدا تەعیین كرا.

لەو سالىدا جەلالەدين ئەفەندى بۆ تەبكدانى نێوانى ئاورەحمان پاشا و حكومەتى ئێران

له ئهسته مېوولهوه چووه تاران. له پاش گه لیک گفتوگو قه رار له سهر ئه مه دره سالتی ده هزار تومان له تهره ف ناوړه حمان پاشاوه به حکومه تی عوسمانی بدری، له بری مال و نه سپاښکی له شه ر و تالانکردندا که وتبوه ده ست کورده کان.

ناوړه حمان پاشا ئه وهی قبول نه کرد و جوابی هه ردوولای دانه وه. له سهر ئه وه نیتوانی کورده کان و نه سعه د پاشای وه زیری تازه تیکچوو؛ به لام به ته دبیری هه مووان به مه قه راریان دا که ناوړه حمان پاشا نه هه واداری عوسمانی و نه له گه ل ئیران راپسته ی سپیان پینیت؛ ناوړه حمان پاشا نازدبی له گه ل هه ر کامیکیانا ئیتفاق بکات بتوانی، به شه رتی موساله مه ت.

ناوړه حمان پاشا به و موعاه ده یه له هه موو چتیک ئاسوده بوو، له فیتنه ی ئه م و نه و رزگار بوو، به که یف و شادی له گه ل هوکمداری به ریک بوو.

له و سالت ده حه زره تی مه ولانا خالیدی نه قشبه ندی له به غدا دوو سالت بوو ئیرشادی ده کرد، له مانگی زیلحیجه دا چووه سلیمان.

سالتی ۱۲۳۱ بوذاقخانی حاکمی موکریان چوو بووه سهر عه شیره تی بلباس شه ری کردبوو، قه بیله یه کی قورس له بلباس په نایان بو ناوړه حمان پاشا برد. له نزیک سوورداش و قه مچوغه دامه زاندران.

سالتی ۱۲۳۴ داود پاشای گورجی له گه ل نه سعه د پاشا به شه رها ت و داوای یارمه تی له ناوړه حمان پاشا کرد و یاریده ی نه درا.

سالتی ۱۲۳۴ ناوړه حمان پاشا به ئامرزشی خودا شادبوو. چوار کوری له پاش به جیما: سلیمان پاشا، مه حمود پاشا، عه زیز به گ، عوسمان به گ. هه ر له زه مانی خویدا مه حمود پاشای کرد به جینوشین.

هوکمداری مه حموده پاشا (۱۲۳۴ - ۱۲۵۳)

مه حمود پاشا له پاش بابی له گه ل ئیران بناغه ی خو شه ویستی دامه زاندا و به ئومووری هوکمداری به ریک بوو. دلای چاک و خراپی راگرت و عوله ما و مه شایخی کردنه هه وادار.

له و سالت ده مه ولانا خالید چووه به غدا و بوو به سه به بی نیتوان خوشی مه حمود پاشا و داود پاشای وه زیری به غدا. نه گه رچی مه حبه ت و خو شه ویستیان دوو سالتیک چاک بوو

به‌لام شکسته‌ی رۆم له‌لای وان و بتلیس و مووش و بایه‌زید و قارس و ئه‌ردیش له‌ ده‌ست حوسین خانی کورد سه‌ردار و ئه‌میری وان، بوو به‌مایه‌ی فیتنه و هه‌لمه‌تدانی شازاده محهمه‌د عه‌لی میرزا بۆ سه‌ر مه‌حمود پاشا.

سالی ١٢٣٦ به‌ئیتفاقی مه‌حمود پاشا که قه‌رارداربوو محهمه‌د ئاغا که‌هیا به‌هه‌زار سواره و پیاده‌وه بۆ یارمه‌تی چووه‌ شاره‌زوور، له‌ولاه مه‌حمود پاشا به‌ستی هه‌زار پیای شه‌رکه‌روه له‌ که‌نار چۆمی سیروان که‌یشته که‌هیا.

له‌ولاه شازاده محهمه‌د عه‌لی میرزا به‌پازده هه‌زار له‌شکرو ده‌ تۆپه‌وه له‌ زیلحیجه‌دا له‌ کرماشان ده‌رکه‌وت.

حه‌سه‌ن خانی والی فه‌یلی به‌ سێ هه‌زار شه‌رکه‌روه که‌یشتی، له‌ نزیک خاکی شاره‌زوور له‌شکره‌ز کرا.

مه‌حمود پاشا و محهمه‌د که‌هیا له‌ یاسین ته‌په‌دا سه‌نگه‌ریان کرد و پازده تۆپیان دابه‌ست و ئاماده‌ی شه‌ربوون؛ ئه‌گه‌ر چی مه‌حمود پاشا له‌و شه‌ره‌ په‌شیمان بوو، به‌په‌نهانی وه‌لامی بۆ لای شازاده نارد؛ به‌لام کار له‌ کار ترازابوو.

رۆژی پازده‌یی زیلحیجه هه‌ردوولا به‌تۆپ و تفه‌نگ شه‌ریان کرد، له‌ هه‌ردوولا گه‌لیک کوژرا. مه‌حمود پاشا شکا و ڕوو به‌که‌رکووک هه‌لات و ماڵ و ئه‌سپابێکی بی ژمار که‌وته ده‌ست شازاده‌وه و به‌بی شه‌ر چووه سلێمانی.

عه‌بدوڵڵا پاشای کوری سلێمان پاشای کوری ئیبراهیم پاشای بابان - که له پێشدا په‌نای بۆ شازاده بردبوو - کرا به‌حوکمداری بابان.

شازاده له مانگی موحه‌ره‌م له سلێمانی بوو، له مانگی سه‌فه‌ردا ڕوو به‌گرتنی به‌غدا که‌وته ڕێگا، له ده‌للو عه‌باس بوو شیخ موسای نه‌جه‌فی له تهره‌ف داود پاشاوه ناردرا، له‌به‌ر نه‌خۆشی له پێ که‌وتبوو و گه‌راوه کرمانشان و له تاقي گه‌رپا به‌و نه‌خۆشییه مرد. له‌و مانگه‌دا چاو قولکه و گرانه‌تا په‌یدا‌بوو؛ کوردستانی هه‌لاک کرد. مه‌حمود پاشا له ترسی نه‌خۆشی له که‌رکووک ماوه و عه‌بدوڵڵا پاشاش له سلێمانی دانێشت.

له ئه‌واخیری ئه‌و ساڵه‌دا، شازاده حوسین میرزا بۆ شاره‌زوور خسته‌نه ده‌ست، له‌شکری برده سه‌ر محالی مه‌نده‌لی و زریات و پایه‌مائی کرد و ڕوو به‌شاره‌زوور گه‌راوه. عه‌بدوڵڵا پاشای بابان ته‌مای شه‌ری هه‌بوو؛ به‌لام نه‌خۆشی تاعوون که‌وته له‌شکری شازاده‌وه و زۆری کوژتن و به‌ناچاری چووه‌وه کرمانشان.

سالی ۱۲۳۷ که نه‌خۆشی ته‌واوبوو. ساغی که‌وته کوردستان، مه‌حمود پاشا له‌شکری کۆکرده‌وه و ته‌مای چوونه سلیمانی کرد. له‌وده‌مه‌دا له‌لای عه‌باس میرزای نایب‌وسه‌لته‌نه‌وه مه‌مه‌د حوسین خانی ئیشیک نا‌غاسی له‌ ته‌وریزه‌وه گه‌یشه‌ که‌رکوک. قاقه‌زێکی بۆ مه‌حمود پاشا برد که ئیتفاقیان له‌ نیتواندا دامه‌زێته‌وه.

مه‌حمود پاشا له‌گه‌لیان پێکهات و عوسمان به‌گی برابچوکی خۆی، له‌گه‌ل مه‌مه‌د حوسین خانی ناره‌ ته‌وریز و ئیتفاقنامه‌یان مۆرکرد و حکومه‌تی ئێران به‌حکمداری مه‌حمود پاشا ئیقراری کرد و دوو فه‌وج سه‌ربازی ته‌وریز و مه‌راغه‌ی له‌گه‌ل ئیبراهیم خانی کوردی باکویدا ساز کرد و به‌خه‌لات و دیاری و ئیتفاقنامه‌وه له‌گه‌ل عوسمان به‌گی خستن و ناردنی.

عه‌بدوڵلا پاشای کۆری سلیمان پاشا که له‌وه ناگاداریبوو، قاقه‌زی له‌ داود پاشا نویسی و ئیتفاقی له‌گه‌ل کرد. خه‌لات و ئیتفاقنامه‌ی بۆ چوو.

مه‌حمود پاشا عوسمان به‌گی به‌رپێکرد و چوه سه‌ر کۆیی و هه‌ریر و هه‌ولێر و له‌شکری کۆکرده‌وه و ڕوو به‌سلیمانی له‌ بزوتندا بوو. عوسمان به‌گ و ئیبراهیم خانی گه‌یشه‌تی، له‌ نیتوانی کۆیی و سلیمانیدا خه‌لاتی وه‌رگرت. عه‌بدوڵلا پاشا که ئه‌وه‌ی زانیه‌وه، په‌نای بۆ ئێران برد و سلیمانی به‌ردا.

داود پاشا له‌ولاوه له‌شکری له‌ژێر فه‌رمانده‌ی مه‌مه‌د پاشای حاکی کۆیی‌دا ناره‌ سه‌ر هه‌ولێر، ژن و مندالی مه‌حمود پاشایان بۆ مووسڵ سوارکرد که بیانباته‌ به‌غدا. مه‌حمود پاشا له‌ سلیمانیه‌وه چوه سه‌ر هه‌ولێر و ژن و مندالی برای له‌وێ بوون، ڕزگاری کردن و شاری گرت و چوه سه‌ر مووسڵ و ده‌وره‌ی دا. ئه‌هالی مووسڵ دایک و ژن و مندالیان داوه و گه‌راوه و چوه سه‌ر کۆیی و مه‌مه‌د پاشای ده‌وره‌دا و شه‌ر و کوژتار گه‌رم بوو.

مه‌مه‌د پاشا پیاوانه‌ به‌راه‌ری کرد و چل و پینج ڕۆژ شه‌ر کرا. له‌ نه‌تیجه‌دا به‌شه‌رتی مه‌مه‌د پاشا به‌ساغی ڕوو به‌به‌غدا ئیزن بدری، قه‌لای به‌ده‌سته‌وه‌ دا و بۆ خۆشی چوه به‌غدا.

مه‌حمود پاشا کۆیه‌ی گرت و عوسمان پاشای برای له‌سه‌ر دانا. چاره‌ه‌ تۆپیان له‌و شه‌ره‌دا ده‌ستکه‌وتبوو له‌ کۆیه‌ی به‌جێ هێشت و چوه سلیمانی.

له‌و ساڵه‌ و له‌ مانگی زیلقیه‌ده مه‌حمود پاشا بۆ تازه‌کرده‌وه‌ی دۆستایه‌تی و مه‌رج

دانان چووه ته ورئیز و له گهل نایبوسه لته نه عه باس میرزادا ړتیک که وتن و له نه و اخیری زیلحیجه دا گه راوه و له سلیمانی دهستی به حوکمداری کرده وه.

له سالی ۱۲۳۸ داود پاشای وه زیری به غدا شیخ موسای نه جه فی ناره تاران که مهنده لی پتی بدریته وه و له لایه کیشه وه له شکر تکی له ژیر فرماندهی مه سرف نه فنه ندیدا ناره سهر مهنده لی.

مه هدیخانی که له ور که له سهر نه و قه لایه بوو، هاواری له محمود پاشای بابان کرد که فریای که ویت. هه تا مه محمود پاشا وه خو که وت، مه سرف نه فنه ندی مهنده لی گرت و مه هدیخانی به دلیل برد.

له بیستی مانگی په مه زاندا مه محمود پاشا گه یشته مهنده لی و دهستی به شه رکرد. نزیک هه وت سه د پومی گرت و کوژتنی و قه لای مهنده لیشتی نه ستانده وه. له ولاشه وه شازاده محمدهد حوسین میرزا به پینج هزار له شکر وه گه یشتی. له بیست و پینجی شه والدا و اریدی مهنده لی بوو؛ به یانی منه تداري بو مه محمود پاشا کرد.

داود پاشا ناچار بوو به ماملت و به تکیای نه و نه و مهنده لی پیدراوه و مه محمود پاشا بو سلیمانی و شازادهش بو کرمانشان گه رانه وه.

له بهر ته شویشتی ئیران و عرووس و شه پوشوری پومی و عرووس، نه عه بدوللا پاشای بابان په رزا سهر نه مه بیته سهر شاره زوور، نه مه محمود پاشا له جیگای خوی بزوته وه. عه بدوللا پاشا له کرمانشان دانیش و مه محمود پاشاش به نومووری حوکمداری پایده بوارد.

سالی ۱۲۴۵ له بهر فیتنه و شه ری نیوانی شازاده محمدهد میرزا که ببوو به حاکمی «نه هاوهند» و شازاده محمدهد ته فی میرزای حیساموسه لته نه که حاکمی لوپستان بوو، پریشکی ناوری فیتنه یان وه شاره زوور که وت.

مه محمود پاشا هه رچه نده کوښا، پیښی پتی نه گیرا. حیساموسه لته نه له عه شیرته تی کوردی باجه لان داوای یارمه تی کرد، نه وانیش له شکریان بو کو کرده وه، به لام گه لیکي به کوژت چوون.

جلدی به که می میژووی قاجاری لایه په ۲۴۳ ده لیت: شا موراد به گ ناو، که کوردیکی قه بیله ی رواندز بوو له بهر نازادی و په شیدی خوی به سهر میری رواندزدا زال ببوو. به فرمانی نایبوسه لته نه عه باس میرزای قاجار حکومه تی کویتی و حدریری درابوویی.

سالی س ۱۲۴۷ له نیوانی که رکوک و واندا سه رکیشی دهستی پیکرد په لاماری

محالی لاجان و سابلاغی موکری دا. له نه واخلیری زیلحیجهدا خوسره و خانى والی ستهى چوه سهر. له دهشتی لاجان خوسره و خان شكا.

له وه وا دهرده كه ویت كویى و حهریر موده دتیکى زوربو له دهست باباندا نه مابوو. خامه له و سالدها میر محمه دبه گى حوكمدارى رواندز به له شكركى قورسه وه له دهره ی مووسل شه ری ده كرد و عه شیرته ی كوردی یه زیدى ته ئدیبه ده كرد. (ههروه كو له جزمى سوزاندا لیتی ده دوین)

سالى كه فه تالى شای قاجار مرد، شازاده محمه د حوسیتن میرزا ته مای سهریلندی هه بوو. عه بدوللا پاشای بابان له کرمانشان بوو به حوكمدارى شاره زورى دانا و دووسه د و په نجا سهر باز و چوار توپی له گهل خست و ناردیه سهر سلیمانى، مه محمود پاشا به بی شه ری روو به کرمانشان له شاره زورور دهر كه وت و عه بدوللا پاشاش چوه سلیمانى و دهستی به حوكمدارى كرد و خاكی زه هاو و درنه كه وته دهست شازاده وه.

له و سالدها و له مانگى په مه زان، به هرام میرزا له تهره ف پادشای تازه ی ئیران محمه د شای قاجار په وه كرا به حاكمى کرمانشان و له ریگای سابلاغ و سته وه چوه کرمانشان. له شكركوردی سته له ژیر ئیداره ی میرزا هیدایه توللای كوردستانیدا ناردرا كه سیروان بگریته. سلیمان خان به له شكركى عه شیرته ی كوردی گوزانه وه چوه سهر زه هاو.

نوروده هر میرزا كه له تهره ف حیشمه توده وله وه كرابوو به حاكمى زه هاو، نه شیا به رابه رى بكا و هه لات. سلیمان خانى گوزان بوو به حاكمى زه هاو.

محمه د خانى سهر تیپ ئیره وانى كه له گهل عه بدوللا پاشای بابان چوبووه شاره زورور به دووسه د و په نجا سهر باز و چوار توپه كه یه وه چوه كن به هرام میرزا. كه به هرام میرزا گه شسته كه نار سیروان، عه بدوللا پاشای بابان به چوار هزار سواره ی بابانه وه چوه لای به هرام میرزا و ئیتفاقی له ته كدا كرد و فه رمانى حوكمدارى و موعا هه ده ی كه له گهل محمه د حوسیتن میرزای هه بوو، تازه ی كرده وه.

عه بدوللا پاشا له دواى چه ندیک گه راوه شاره زورور و به هرام میرزاش روو به کرمانشان رویشته. له و سالدها كویى و حهریر و هه ولیر له دهست بابان دهرچوو و كه وته دهست ئه مبرى مه نسور میر محمه د میرى رواندز. عه بدوللا پاشا و سلیمان پاشا نه شبان به رابه رى بكه ن.

سالى ۱۲۵۳ رانیه و قه مچوغه كه وته دهست میرى رواندزه وه و سلیمان پاشا مرد و ئه محمه د پاشا له جیگه یدا كرا به حوكمدار.

شایه‌ری به‌ناویانگ «نالی» ئەم سوکواریه‌ی له‌وده‌مه‌دا هه‌لبه‌ستوو و ته‌ئریخی دانانی سلیمان پاشا و حوکمداریی ئەحمەد پاشایه‌:

تا فه‌له‌ک ده‌وره‌ی نه‌دا سه‌د که‌وه‌که‌بی ئاوانه‌بوو
که‌وه‌که‌بی میه‌ری موباره‌ک ته‌له‌تی په‌یدا نه‌بوو
تا نه‌گریا ئاسمان و ته‌م ولاتی دانه‌گرت
گوڵ چه‌مه‌ن په‌یدا نه‌بوو، هه‌م بۆی غونچه‌ وانه‌بوو
تا چه‌مه‌ن سه‌یرانه‌ جه‌م ئەسلی دره‌ختی لانه‌دا
فه‌رعی تازه‌ و جه‌زم و به‌رزی و بلندی بالا نه‌بوو
تا سلیمانان نه‌بوونه‌ سه‌دری ته‌ختی ئاخیره‌ت
ئەحمەدی موختاری ئیমে، شاهی ته‌خت ئارا نه‌بوو
گه‌ر قیاسی که‌ی که‌ هه‌شت بیتو نه‌تیجه‌ی بێته‌جی
حه‌مدولیللا شا که‌ عالی جابو خالی جا نه‌بوو
شاهی جه‌م جا نالیا (ته‌ئریخی جه‌م) (١٢٥٤) ته‌ئریخه‌
تا نه‌لێن له‌م عه‌سه‌رده‌دا ئەسکه‌نده‌ری جه‌م جا نه‌بوو

له‌به‌رئه‌مه‌ سه‌نه‌دیکی شایسته‌مان له‌وه‌ ده‌ست نه‌که‌وتوو به‌زانی عه‌بدوڵلا پاشا چۆن بوو به‌حوکمدار و سلیمان پاشا که‌ی حاکمی شاره‌زوور بوو، هه‌ر هه‌تنده‌مان توانی باسیان بکه‌ین.

شیخ ره‌زای تاله‌بانی شاعیری غه‌رای کوردی به‌ناویانگ له‌ غه‌زه‌لیکی میلیدا ده‌لی:
له‌ بیرم دئ سلیمانی که‌ دارولمولکی بابان بوو
نه‌ مه‌حکوومی عه‌جه‌م نه‌ سوخره‌کێشی ئالی عوسمان بوو
پتوبست نییه‌ ته‌واوی غه‌زه‌له‌که‌ بپیژئ؛ چونکه‌ هه‌موو کوردیک له‌به‌ریه‌تی و ده‌یزانی،
به‌لام هه‌ر له‌وه‌ غه‌زه‌له‌دا و ئاگادارمان ده‌کا که‌ عه‌بدوڵلا پاشا یه‌ک دوو شه‌ری له‌ ده‌وری
به‌غدادا کردوو و به‌غدashi گرتوو، له‌ دووه‌مین شیعره‌که‌شیا ده‌لی:

که‌ عه‌بدوڵلا پاشا چوو له‌شکری سه‌نه‌ی شرکرد
ره‌زا ئەو سه‌له‌ عومری پینج و شه‌ش تیقلی ده‌بستانی بوو
ئەو شه‌ره‌ له‌ جلدی دووه‌می ته‌ئریخی قاجاری لا په‌ره‌ ٣٨٠ دا به‌م جو‌ره‌ باس ده‌کا:
سالی ١٢٥٥ عه‌بدوڵلا پاشای حوکمداری شاره‌زوور به‌له‌شکری شاره‌زووره‌ چوو سه‌ر
زه‌وی کرمانشان و گه‌لیک خاکی گرتن و سووراره‌ سه‌ر سه‌نه‌. له‌وه‌ چاغه‌دا ره‌زا قولیخانی

والی سنه له محممه شای قاجار حوكمدارى تازهى ئيران كۆمهگى خواست. محممه شای وهلامى دایى كه لهشكرى كوردستان و كرمانشان له گهله مهحمود پاشای بابان ههلهگرت و بچيته سه رههبدوللا پاشا و پهريشانى كات و مهحمود پاشا بكاته حوكمدارى شارهزور.

پهزا قولبخان و مهحمود پاشا لهشكر و موهمياتيكى زۆريان كۆكردهوه؛ ههشت تۆپ و جبهخانه و پتيوستبيان ههلهگرت و كهوتنه ريگا.

عهبدوللا پاشا كه نهوهى زانيهوه لهشكرتيكى شهپر كه ره و زرنه و نازاي پتيكخست و چوهه پيشيان. بهههشت تۆيهوه پيشوازيكردن، بهجۆرتيكى وا چوه كه هيچ كهس ليني ناگادار نهبوو، زۆر بهلهز ههلهمهتي بردني و لهنيو دۆلتيكدا كهليني گرت ههتا گهيشتنه پيشى. له ناكاو پهلامارى لهشكرى والى سنهى دا و بهگولله و تۆپ و تفهنگ ئاوربارانى كردن.

لهشكرى والى باروبنه و جبهخانه و گهرايهيان ههموو بهجيههيشت و پرويان له ههلاتن كرد. مهحمود پاشا و والى و چهند سوارهيهك بهچهند فيليتيك خويان رزگار كرد، مال و نهسپاب و جبهخانه و ديلتيكى زۆر كهوته دهست عهبدوللا پاشا و بهشادمانى گهراوه سليتمانى.

سالى ١٢٥٩ نهحممه پاشاي بابان له شوڤشى نيوان سۆران كهليني دهستكهوت و خاكي كۆي و رانيهه خستهوه ژير فهرماني حوكمديريان.

سالى ههزار و دووسهه و شپست و شهش رهسوول پاشاي سۆران تهماي پهلامارداني حاكمى باباني ههبوو. نهحممه پاشا بۆ پيش بهفيتينهگرتن، پياواني زاناي نارده لاي رهسوول پاشا، له دواي گهليتيك هاتوچوون نيوانيان چاك بوو و بناغهه دۆستيهي ميههربانيان دامهزراند.

ههر لهو سالهه دا زۆرى پتي نهچوه نهحممه پاشا هيتنديك عولهماي بۆ خوازگيني «فاتمهخان»ى خوشكى رهسوول پاشا نارده رواندز كه: بيدا بهحوسين بهگى نامۆزاي نهحممه پاشا.

بۆ نيوان گريدان و خزمايهتي، رهسوول پاشا خوشكى خۆي دايه حوسين بهگ و بهدهدهبهى شاهانه بووك گوتيزايهوه و لهو دوو توخمه پاكه مستهفا زيهني پاشا و حهمدى بهگ دوو گهوههري نادیده پديدابوون. حهمدى بهگ له بهغدا بوو بهموفهتيشي عهديه.

ئەحمەد پاشا لەبەرئەو خزمایەتیە دەستی لە خاکی دێرە و حەریر بەردا و پێشکەش بەرەسوول پاشای کرد. خزمایەتی و دۆستایەتی ئەو دوو بنەمالە گەورەیه گەلیک راگیراوبوو، هەتا سالانی هەزار و دووسەد و حەفتا دوو ئەحمەد پاشا حوکمداریکی نازاد و سەرەخۆی کردوو و لەگەڵ سۆران مۆتەفیک بوو.

لەو سالەدا پەرسوول پاشا کەوتە دەست رۆمیان و چوو بەغدا و رواندز و خاکی سۆران پێکوتی رۆمیان بوو.

ئەحمەد پاشا کەوتە ترسەو و هەمیشە لە خۆکوژکردنەو و جەخانە و سوپا رێکخستن خەریک بوو.

سالی هەزار و دووسەد و حەفتا و چوار نەجیب پاشای والی بەغدا، بەئەمری عەبدولمەجیدخانێ سولتانی عوسمانی، لەشکر و موهماتی هەلگرت و چوو سەر خاکی بابان. کەرکووک و هەولیری گرت و رۆو بەشاری کوێی رۆیشت.

ئەحمەد پاشا بەسوپاهی کوردانەو گەیشته کوێی و قەلا و شاری قایم کرد و بیست هەزار سوارە و پیادەو بیست دانە توپی پێتوو. لە هەموولایە کەووە سەنگەر و مەتریزی دروستکردن.

نەجیب پاشا کە نزیک کوێی بوو، لەشکری ئەحمەد پاشای چاوپێکەوت لە چوون پەشیمان بوو. ئالەتی فیل و دەسیسە بەکاربرد کە هەمیشە بەوە کاریان بۆ چووبوو سەر. بەیان نامانی پر لە نایەت و حەدیس و باس لە خەلیفە و دین و شەریعەت کردنی بەناو کوردەکاندا بلأوکردهو و چەند قاقەزکی بۆ مەلا و شێخەکانی کوێی و نێو لەشکران نویسی کە شەر لەگەڵ ئەمیرولمۆنین جاز نییە و ئەوانیشی خەڵە تاند.

ئەوێ کە سێکی بەو ژەرە گرفتاریو بێناشی (بریندار ئاغا)ی سەردار سوپاهی ئەحمەد پاشابوو. عولەماکانی کوێیش خەڵە تاندرا بوون. بریندار ئاغا هەموو سوپاھەکی کردە ھاودەنگی خۆی کە لەگەڵ سوپاهی خەلیفەدا شەرکردن کوفەر. قەراری دا سبەینی بەبەانە ی جیرە (معاش) خواستن سەرکیشیی بکەن و بچنە نێو عەسکەری رۆمیان.

سبەینی زوو بریندار ئاغا دەچیتە لای عەزیز مەسەرەفی بابان و داوای جیرە دەکا بۆ سوپاهی. مەسەرەف دەچیتە لای ئەحمەد پاشا و سەرپهۆردی تێدەگەیی و پتی دەلتی کە بە بیاننامە ی رۆمییهکان خەڵە تاوون و بەهانە مان پێ دەگرن و بەچاکی پێش پێگرتن لە توندی چاترە. ئەحمەد پاشا بەتوندی و تیزی بەرابەری کرد و ئەمری شەری دا کە سوپاهی

پژیبون و شه‌پیوری شهر لیدرا، بریندار ناغا و سهرکرده‌کان ئه‌مری ته‌سلیم بوونیان دا.
به‌جاریک شه‌ش هزار که‌س په‌رینه‌وه و ته‌سلیم بوون.

جگه له ئه‌حمده پاشا و عه‌بدو‌ل‌لا پاشا و مه‌حمود پاشا، له‌گه‌ل چهند سهرکرده‌یه‌ک
نه‌بی پژگاریبون، ههر له‌وتیه‌ چوونه ئه‌سته‌مبوول و حکوومه‌تی بابانیش دوایی هات و
خاکی شاره‌زور که‌وته ژیر حوکی پرمیانه‌وه.

ئه‌حمده پاشاش به‌گه‌لیک وه‌زایفی وه‌کو والیه‌تی به‌سهری برده و له ئه‌سته‌مبوول
دانیشتوه.

شیخ په‌زا له دوامینی غه‌زه‌لیکی مه‌شهور به «پژژی یه‌کشه‌مه که مه‌شهوره به‌پژژی
نازار» ئه‌م چهند شیعره‌شی به‌ئه‌حمده پاشا هه‌ل‌گوتوه که له ئه‌سته‌مبوول بوو:

ئه‌مه دوو پژژه که سهر گه‌شته و حه‌یران ده‌گه‌پتم
کیم هه‌یه غه‌یری وه‌لی نیعمه‌تی فه‌رخونده شیعار
یه‌عنی هه‌م نامی نه‌بی حه‌زرتی ئه‌حمده پاشا
فه‌خری دین کانی که‌رم به‌حری حه‌یا کۆهی یقار
که‌فی زه‌ر به‌خشی که‌وا مه‌نبه‌عی دوو و گه‌وه‌هره
وه‌کو به‌حریکه نه‌ساحیلی هه‌بیت و نه‌که‌نار
ته‌بعی جه‌واد و که‌ریی وه‌کو قانانی ده‌لّیت
«زه‌ر به‌قه‌نتار هه‌می به‌خشد» و و‌شتر به‌قه‌نتار
تاوه‌کو ده‌وره بکات و بگه‌پێ چه‌رخ‌ی فه‌له‌ک
تاوه‌کو دیت و ده‌چی بیت و بچی له‌یل و نه‌هار
به‌مورادی بگه‌پێ شه‌مس و قه‌مه‌ر چه‌رخ‌ی فه‌له‌ک
زه‌فه‌ر و فه‌تخی قه‌ربن به‌ختی مه‌عین تالیعی یار

شیخ په‌زا دیسان له قه‌سیده‌یه‌کی فارسی له‌دواییدا به‌م چهند شیعره مه‌دحی ئه‌حمده
پاشا ده‌کات:

بیدار «رضا» هرزه مگو زانکه بدآید
برطبع ولی نعمت فرخنده سیریر
احمد لقب آن حاتم جم جاه که باشد
صد رتبه ز جمشید به‌اصل و به‌گوهربر

طهمورس و هوشنگ و کیومرذ و سیامک
جمشید کند فخر برین چار پدر بر
نسبت نتوان کرد بدین جمله‌ی معدود
آباء کرامش که نیاید به‌شمریر

مه‌کتاب و خویندن و علوومی عه‌سکه‌ری و فه‌نسی هه‌رب

ئوسوولی میلله‌تپه‌روه‌ری و نیشتمانخواهی
بنچینه و دانانی فیکری نازادی و رزگارپوون له سلیمانی

ئه‌گه‌رچی له کتیبی «میترووی سلیمانی» که ته‌ئریخیکی دوورودریژی شاری سلیمانییه له
پوژی دامه‌زراندنییه وه هه‌تا ئه‌مپۆکه، چلۆنی مه‌کتاب و میلله‌ت هوشیارکردنه‌وه و خزمه‌ت
و هه‌موو سه‌ربه‌هورد و وه‌قایعانی به‌ته‌واوی تیدا بیتراوه و به‌م نزیکانه‌ش په‌رت ئه‌کریت!
به‌لام وام ئاره‌زوو کرد خوینده‌واره خوشه‌ویسته‌کانی ئه‌م کتیبه ئاگادارکه‌م له «په‌راو»
(خزمه‌ت) و هیمه‌ت و هه‌مییه‌تی بنه‌ماله‌یه‌کی گه‌وره‌ی کورد که بۆ کوردستان عموومی و
بۆ سلیمانی به‌تایبه‌تی نواندووایانه.

هه‌رچه‌ند له‌به‌ر چاوان بنه‌ماله‌ی بابان پووج بۆوه، به‌لام له‌سایه‌ی غیره‌تی به‌کوشه‌وه‌کان
توویکی وایان به‌واسیته‌ی مه‌کتاب و خویندنه‌وه چاند که بیرى میلله‌تییه و وه‌ته‌نخواهی و
خه‌یالی نازادی له‌شاگردیه‌کانی ئه‌و مه‌کتابه‌هاته‌پوو، له‌خاکی کوردستاندا له‌نیوه‌هه‌موو
میشکیکدا نه‌مام کرا و پرواندا.

هه‌روه‌کو له‌پیشدا بیترا ئه‌حمه‌د پاشا که گه‌یشته ئه‌سته‌مبولۆ چهند پیاویکی گه‌وره‌ی
له‌گه‌ل چوو؛ یه‌کتیک له‌وانه سلیمان به‌گی قه‌واس بوو.

ئو پیاوه گه‌وره‌یه تیکۆشا که له‌سلیمانیدا مه‌کتاب بکریته‌وه و ئه‌حمه‌د پاشای
بابانیش یارمه‌تی کرد. به‌ته‌قه‌لا و کووشی ئه‌و میلله‌تپه‌روه‌روه، سالی هه‌زار و دووسه‌د
و هه‌شتا و پینجی هیجری له‌سلیمانی مه‌کتابی روشدییه‌ی ملکیه به‌چار «صنف» (ریز)
کراوه. منداڵانی کورد چوار سال له‌و مه‌کتابه‌هه‌یه‌ن خویند؛ له‌پاشان ئه‌چوونه به‌غدا و دوو
سالیس له‌مه‌کتابی ئه‌عدادی به‌غدا ته‌حسیل ئه‌کرا و ئیکمالی سنفی موخه‌ره‌ج ئه‌بوون.
ئه‌وجا ده‌ناردانه مه‌کتابی ئه‌عدادی عه‌سکه‌ری ئه‌سته‌مبولۆ، ده‌ست به‌علووم و فه‌ن و
ئوسوولی عه‌سکه‌ری ئه‌کرا و تیدا ده‌کوشتا. له‌و مه‌کتابه‌به‌زابتی سواره و پیاده و توپیچی

و بیتری دهرئه چوون و پوتبهی گه وره یان دهست ئەکەوت.

له سایه ی ئەو مەکتەبه گەلیک پیاوی گه وره و ناودار و حەمیه قەندی کوردان
پێگەیاندران. له سالی ههزار و سێ سەد و یازدهی ههجرى سه عید پاشای ره ئیسی
شوورای دهولەت که کوری سلیمان به گی قه واس بو، کوشش و غیره تی فەرموو
مەکتەبێکی روشدییهی عه سکهری به چوار سنف له سلیمانی کراوه. شاگردی ئەو مەکتەبه
له پاش چوار سال دهرۆیشه به غدا و سێ سال دهیخوێند و له سه ر ئاره زووی یان به زابتنی
پیاده و یا سواره و یاخود توپچی دهرئه کەوت.

ئه گەر بیویستایه ده چوو بۆ ئەسته مبول و ۳ سێ سالی تریش له مەکتەبدا دهیخوێند و
به ته بیب یاخود به بیتر دهرئه چوو.

شاگرده کانی کورد هه میشه له نمره دا به رزتر و له شاگرده کانی نه کورد چاکتر و
زرن گتربوون و زووتر سه رئه کەوتن. ئەهالی سلیمانی به ده یازده سالی ک چاویان به چاکه و
خیری ئەو مەکتەبه کەوت زۆر چاک تبه چوون بۆ به رزی و پێشکەوتنی مەکتەب.

سالی ههزار و سێ سەد و بیست و پینج ئەهالی سلیمانی بۆ مەکتەبی روشدییهی
عه سکهری عالیه و له مەکتەبی به غدا چاکتر ده ستیان به موراجعه عت و ته قه لا دا.
حکوومه تی عوسمانی به ناچاری ئاره زووی میلله تی به جیه تینا و مه دره سه یه کی زۆر چاک
دامه زران درا. ئەو مەکتەبه شاگردی زۆر چاکی پێگه یاند و به شه هاده تنامه ی ئەو مەکتەبه،
شاگرد له هه موو مەکتەبه عالیه کانی مه مالیکی سائیره دا قبول ئەکرا.

کوردەکان له سایه ی ئەو مەکتەبه چاکانه ی سلیمانییه وه، زابتنی عه سکهری چاک و
قوماندانانی ناودار و مودیر و قایمقام و موته سه ریفانی غه ییور و مودیری مال و
موحاسیبیان لی پێگه یان درا. له خاکی عوسمانیدا زیاترین سه رداره گه وره کانی ئوردو و
سه دری ئەعه زم و سه فیره کانی تورک شاگرده کورده کانی ئەو مەکتەبه بوون. گەلیک
جیگای بێند و زلیان ده سه د خست؛ چونکه زه کاوه ت و قابیلیه ت پێشی ده خستن. زرنگی
و ئازاییان گره وی پێ دهر دنه وه. موهمترین وه زایفی حکوومه تی عوسمانی له ژیر
ده ستیاندا بو، کاری زل و گه وره ی حکوومه ت به شاگرده کورده پێگه یشتووی ئەو مەکتەبه
جیه جێ ده کرا.

هه رچه نده حکوومه تی بابان نابووت و پووج کراوه، به لام به عیلم و مه عاریف و
ته حسیل، کورده کان زۆر ئیستفاده یان له مەکتەبی سلیمانی کرد و ناوی بابانیان

به چاکترین بیر ژيانده و خاکی شاره زووریان کرده لانکی فنون و زانستی.
 فیکری میلله ت و نیشتمانخواهی لهو شاگرده پیگه یشتوانه زیندووکراوه که له
 سلیمانی خوتندیان و چوون مه کته به کانی به غدا و ئهسته مبولیان دیت و بوونه مهئمور و
 گه رانه وه سلیمانی.
 ئه مپوکه ش ئه وانه ی له تورکیا و عیراق و سوریا وه زیفه ی گه وره دیان له ده ستدایه ،
 ده توانم بلیم ئه غله بی ئه و شاگرده کوردانه ن که مه کته بی سلیمانی پیگه یان دبوون.
 به یارمه تی خودا جزمی یه که می بهرگی سییه م ته و او بوو، ده ست به جزمی دووه می بهرگی
 سییه م ده که یین که باس له حوکمدارانی سۆران ئه کا.

وتینه ی جهنگاوه رتکی کورد
 (حه وسه د سال له مه پیش)

وهرگيراو - ماخذ

- شهره‌نامه. ته‌نریخی کوردان ، به‌رگی یهک، فارسی، چاپ‌کراو.
- ته‌نریخی نادر. به‌رگی یهک، فارسی، چاپ‌کراو.
- ته‌نریخی قاجاریه. به‌رگی یهک و دوو، فارسی، چاپ‌کراو.
- ته‌نریخی نه‌عیه. به‌رگی یهک، تورکی، چاپ‌کراو.
- ته‌نریخی ابو الفاروق. به‌رگی سییه‌م و چواره‌م و پینجه‌م. تورکی چاپ‌کراو.
- ته‌نریخی جه‌وده‌ت. به‌رگی سییه‌م له لاپه‌ره‌ی ۱۱۸-۱۲۹.
- داود کتابی (طب) له حاشیه‌ی ئه‌و به‌خه‌ت و به‌زبانی تورکی له سالی ۱۱۱۰- ۱۲۲۷ به‌کورتی ته‌نریخی وه‌قایع و مردن و ژبانی حوکمداره‌کانی بابان نوویسراوه، له سلیمانی له کتیب‌خانه‌ی شیخ ره‌سوولی پلاو‌خۆر وهرگيراو.
- به‌یازتیکی خه‌ت، به‌ده‌سته‌خه‌تی ئه‌حمه‌ده‌بگی زه‌نگنه له سالی هه‌زار و سه‌د و بیست و سی وه‌هه‌تا سالی هه‌زار و دووسه‌د و بیست و پینج به‌کورتی ته‌نریخچه‌یه‌کی بابان که له زه‌مانی خۆیدا بووه و بیستویه‌تی، ئه‌و به‌یازه ئیستا له‌لای خۆمن.
- کۆنه به‌یازتیکی ده‌سته‌خه‌تی مه‌لا ئیلیاسی شایه‌ری سلیمان پاشای یه‌که‌می بابان و به‌یازتیکی ده‌سته‌خه‌تی مه‌لا مسته‌فا شایه‌ری خانک خان پاشای بابان له لای خۆمن، باسی گه‌لیک وه‌قایعیان ئه‌کات و گه‌لیک شیعی تیدان و ئیستیناد به‌شیعی نالی و شیخ ره‌زا و قسه و گوته‌ی هیندی‌ک زانایان.

میثروی

گورد و نادر شاه

له خاکی ئیرانا

کرده‌وه‌ی

خێوی زار کرمانجی هوسین هوزنی موکریانی

مزی چاپ بوخواهندی کرده‌وه‌یه ههر دانه‌یک به ۵۰ فلسه

رواندز له مه‌زرکه‌ی زار کرمانجی دامه‌زرا ۱۹۳۴

پهرتی زار کرمانجی ۱۹

میرۆی

کور و نادر شاه

له خاکی ایرانا

کرده وه ی

خیوی زار کرمانجی

حسین حزنی موکریان

منری چاپ بوخواوه ندی کرده وه یه

هه ر داته یک به ۵۰ فلسه

رواند ز له مه زرکه ی زار کرمانجی دامه زرا ۱۹۳۴

به رتی زار کرمانجی ۱۹

پیشدهستی

له‌بەر ئەوەی که سەرپه‌ووردی نادر شا و پشتیوانی کورد له‌ته‌کیا و کرده‌وه و نه‌ندیشه‌ی ئەو له‌ته‌ک کورد و په‌وشت و ده‌ستووری کورد گۆتینه‌وه‌ی لهم جیگا بو‌ئەو جیگا و هیتان و بردن و بزاونتیان له‌ولاتی خو‌یان بو‌خاکی بیانی، له‌گه‌لی‌ک که‌س نادیار و له‌به‌رچاویان دا‌پۆشراو و بزبووه، می‌ژوونویستیکی چاپلوس و قسه‌ری‌ک‌خه‌ری وه‌ک میرزا مه‌هدی - که‌ته‌ئریخی نادری نویسیوه‌ته‌وه - له‌بەر نیواخنی و پێیدا هه‌ل‌گوتن و قسه‌ری‌ک‌خستن، راستیه‌که‌ی گوم و سه‌رگۆزه‌شته‌کانی به‌په‌رده‌ی پیا‌یی دا‌پۆشیوه، ژیان و کرده‌وه‌کانی نادر و کۆمه‌گیده‌ره‌کان نادیار ما‌ونه‌وه. جا‌بو‌یی تیکۆشام ئەم په‌را‌ویییه‌ پچو‌که‌ی می‌ژووی کورد و نادر شا به‌خه‌مه‌روو.

بو‌وه‌ده‌ست‌خستنی می‌ژووی راسته‌قینه‌که‌ی، جلدی دو‌وه‌می سه‌رجان مال‌کوم ئینگلیزی و ساکیسی ئینگلیزی و شه‌حنه‌ی نادری و ته‌ئریخی نادر و «ناسخ التواریخ»ی فارسی و ته‌ئریخی جه‌وده‌ت و «ابو‌الفاروق»ی تورکی و ئاساری دیکه‌م ته‌ما‌شا‌کردن و نا‌چاربو‌وم له‌هه‌مو‌ولایه‌ک بو‌وه‌ده‌ست‌خستنی راستیه‌که‌ی ته‌قه‌لا بده‌م.

به‌هیمه‌ت و غیره‌تی براده‌ره‌خۆش، ویسته‌کانم گه‌یشتمه‌دل‌خواز و ئەم په‌را‌ویییه‌م نویسیه‌وه و هیتامه‌روو تا‌کو هه‌وه‌سدار و خا‌وه‌ند ئاره‌زو‌وه‌کانی کورد که‌خۆشییان له‌می‌ژوو خۆپ‌نده‌وه‌دیت، نا‌گادار بک‌رتن له‌وه‌ی که‌: کورد بو‌نادر شا چۆن ببو‌ون به‌پشت‌وپه‌نا و ئەو‌یش به‌ج‌جۆری‌ک پادا‌شی دانه‌وه. ئەم چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌م به‌ناوی «کورد و نادر شا» وه‌چاپ‌کرد.

پێش‌که‌ش به‌زانا و تی‌گه‌یش‌توو و می‌ژووناسی خا‌وه‌ند هیمه‌ت و هونه‌رمه‌ند و گه‌ورده‌ی کورده‌کان ده‌که‌م. ئومید وایه‌به‌خۆپ‌نده‌وه‌ی دل‌خۆش و به‌لی‌تورده‌بونه‌وه‌ی شادمان و به‌هه‌وه‌ستیکی جوانه‌وه‌په‌سندی به‌رمو‌ون و چاو له‌عه‌یب و که‌چی و خوار و خێچی پێ‌و‌ستن.

س.ح. حوزنی موکریانی

۱- سهره مووردیکی بچووکى نادر شا

بنه ماله‌ی نادر شا له خاکی هه وشاری موکریدا که نزیک «ساینقه‌لا» یه، پینگه‌یشتووه. له چاخى پادشاهی شا ئیسماعیلی سه‌فه‌ویدا ئه‌و بنه ماله‌ باریان کرد و چوونه خاکی خوراسان و له «ئه‌بیوهرد» دامه‌زران، که له شیمالی شاری مه‌شه‌ده. له‌وێ که‌وته‌ن نیتو خیتلی کوردی «شادی» یه‌وه و چوونه «ده‌ستجورد و دهره‌جهز» دانیشتن.

نادر شا سالی ۱۱۱۰ ی رۆژی شه‌مه‌ی ۲۸ ی موچه‌رهم له‌ قه‌لای ده‌ستجورد و دهره‌جهز له‌ دایک بووه. به‌ناوی باپیرییه‌وه ناونرا «نه‌در قولی». له‌ پچووکیه‌وه هه‌تا ته‌مه‌نی ۱۵ ساله‌گی، گه‌لیک کۆشه‌وه‌ی لێ بیندرا که وه‌ک گه‌وران چووبی، له‌ پاش ئه‌وه رۆژ به‌رۆژ گه‌وره‌یی و سهرداری و فه‌رمانه‌واویی لێ دیار ده‌کرا و هه‌رچه‌یه‌کی بکه‌ردباهه‌ پروو له‌ به‌رزى و سه‌رکه‌وته‌ن بوو.

میرزا مه‌ه‌دیخان خاوه‌ندی ته‌ئریخی نادری له‌ لاپه‌ره‌ ۱۶ ی په‌راوییه‌که‌یا ده‌لێت «له‌ ده‌می جوانه‌هاری و گولزاری زنده‌گانی و کامه‌رانیدا، بابا عه‌لی به‌گی کۆسه‌ ئه‌حمه‌د لوه‌ویی هه‌وشاری، هه‌میشه‌ له‌گه‌ڵ تورکمانان شه‌ر و کورژتاری ده‌کرد. له‌وده‌مه‌دا نادر شا که‌وته‌ ریزدی پیاوانی شه‌رکه‌روه‌ه و هه‌ر که‌سیکی خۆشی نه‌ویستبا پووچی ده‌کرده‌وه. له‌ پاشان کچی بابا عه‌لی به‌گی ماره‌ کرد و کورێکی له‌و بوو و مرد. کچی دووه‌مینی ماره‌ کرد، دوو کورێ لێ بوو».

نادر شا له‌ سایه‌ی غیره‌ت و کۆششی کورده‌کانی دهره‌جز و که‌لات و تورکمانی ئه‌و جێگایانه‌، به‌سه‌ر گه‌لیک ئیل و خیتلی ئه‌و خاکه‌دا زالبوو؛ له‌وه‌وه هه‌وای کیشه‌هرگیریی و بێندبوونی که‌وته‌ میتشه‌وه.

میرزا مه‌ه‌دی له‌ ته‌ئریخه‌که‌یا ئه‌و سه‌رکه‌وته‌نی نادر شا به‌مجۆره‌ ده‌نویست و ده‌لێت: «چونکه‌ چاویان پێکه‌وت و دیتیان که‌ ساقی چه‌رخى مینایی له‌ ساغه‌ری مانگ و رۆژدا خوتناوی خه‌م ده‌رژێنیتیه‌ نیتو جامی ئێترانه‌وه، هه‌ریفی توونگی تورفه‌ی زه‌مانه‌ له‌ به‌ر مه‌ستی خۆی کاسه‌ی له‌سه‌ری هه‌ریفاندا ده‌شکاند، جه‌رده و پێگه‌ی فیتنه‌خوازی ده‌هر، ده‌ستی ته‌تاولی درێژ کردبوو و پێگای ئاسوده‌گی له‌ دوور و نزیکان به‌ستبوو، ئه‌وه‌ش له‌ هیممه‌ت و غیره‌تی نادر شا نه‌ده‌وه‌شاوه.

به‌ئێله‌های خودای بێ نیاز و به‌ریه‌ری به‌خت و چاره‌ی فه‌رخونده‌یی و به‌یارمه‌تی و عه‌زم بێندی و هیممه‌تی ئه‌رجومه‌ندی ته‌واپی ئه‌کرا و دانیشتووی دهره‌جز و که‌لات، ئه‌و خاكانه‌ی هێنايه‌ ژێرده‌ست و له‌گه‌ڵ خویا رامیکردن».

میرزا مه‌دی زۆر درێژ له‌وانه‌ دو‌او‌ه و ده‌لیت: دوو تایفه‌ بوونه‌ مایه‌ی گه‌وره‌بوونی نادر شا، یه‌که‌میان کورده‌کانی ده‌ره‌جز و نه‌بی‌وه‌رد، که گه‌وره‌ترینی عه‌شایری خوراسانن؛ دووهم هه‌وشاری.

٢- کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک و شاه‌ته‌هما‌سی مه‌نه‌وی و

مه‌مه‌ده‌ خو‌سین به‌گی کوردی سام به‌گ

مه‌لیک مه‌حموود هاواری له‌ کورده‌کانی چه‌مشکه‌زه‌ک کرد که بۆ به‌راه‌ری نادر شا یارمه‌تی بکه‌ن. کورده‌کان له‌ولاوه‌ گو‌تیان ئیمه‌ گو‌شه‌گیرین و تیکه‌ل به‌شه‌پوشۆر نابین.

مه‌لیک مه‌حموود له‌ په‌شیدی و نازایی نه‌و کورده‌انی که له‌ قه‌لا و شاخ و کێوه‌کانی خوراسانا بوون، که‌لیک ده‌ترسا؛ له‌ خو‌شیرا نه‌ده‌دی که بپرواته‌ سه‌ریان. به‌لام ٦٠٠٠ شه‌ش هه‌زار پیاوانی شه‌رکه‌ری هه‌لگرت و له‌ پێگای «پاده‌گان» ده‌ه‌ پروو به‌خه‌بوشان چوو. کورده‌کان پیاویکی ئیلچییان نارده‌ لای و پتییان گو‌ت که بزووتنه‌وه‌یه‌کی وا ده‌بیته‌ مایه‌ی سه‌رکێشی و دل‌گیری کورده‌کان و شه‌ر و کوژتار و خو‌تێرێژی په‌یدا ده‌بی و شو‌رش و تیک‌چووین ده‌که‌وێته‌ نیوانی. و‌اچاکه‌ به‌بی شه‌ر بگه‌رێته‌وه‌.

مه‌لیک مه‌حموود ناردراوه‌که‌ی کورده‌کانی گرت و گو‌ی و که‌پووی بری و بۆ کورده‌کانی نارده‌وه‌. نه‌و ئیشه‌ی مه‌لیک مه‌حموود بوو به‌مایه‌ و هه‌وینی شه‌ر و کوژتار له‌ خاکی خوراسانا.

هه‌موو کوردی نه‌و خاکه‌ جه‌میان و کو‌بوونه‌وه‌ و هه‌رچی‌یکی پتیبستی شه‌رپوو پێکیان خست و ئاماده‌ی جه‌نگ و کوژتار بوون و هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر مه‌لیک مه‌حموود. له‌ پاش که‌لیک خو‌تێرێژی و کوژتار، مه‌لیک مه‌حموود سه‌رکه‌وت و کورده‌کان پروو به‌چیا و کێوه‌ به‌رزه‌کانی خاکی خو‌یان هه‌لاتن.

مه‌لیک مه‌حموود به‌بی نه‌زه‌ت شاری خه‌بوشانی گرت و بۆچوونه‌ سه‌ر قه‌لا و ئاوا‌یه‌کانی ده‌ره‌وه‌ش ئاماده‌یی کرد. به‌هه‌وای نه‌وه‌ که هه‌موو کوردی نه‌و خاکه‌ بگریت و بیاننێرێته «مه‌شه‌ده». له‌شکری هه‌لگرت و چووه‌ سه‌ر قه‌لای «زێران» که دوو فرسه‌نگ له‌ خه‌بوشان دووره‌. به‌ر‌قه‌وه‌ ده‌وره‌ی دا و وه‌ته‌نگی هیتا.

کورده‌کان داوای کو‌مه‌گیان له‌ نادر شا کرد. له‌ولاوه‌ نادر شا گه‌یشه‌ پێش و له‌ بار و جه‌به‌خانه‌ی مه‌لیک مه‌حموودی دا و هه‌مووی تالان کرد و که‌لیکی لی کوژتن. کورده‌کانی

زیران له قه لا ده ركه وتن و هه لمه تيان برده سهر له شكرى مه ليك مه حموود و تنه گيان پتهه لچنى و له جى گاي خوئ هه لقه ندره. زور به شپه زه بى له سه نكه رى كى زور دوور له مه يدانى شه را خوئ گه رته وه و كه وته سوپه ره وه و مه ته رى زى گرت. له وده مه شا نادر شا گه يشته پيش، نهو روزه هه تا ئىواره كورد و نادر شا كوژتاريان له مه ليك مه حموود كرد. كه شه به سه ردا هات مه ليك مه حموود گرانه بار و جه به خانه و خپوهت و خه رگاي به جيه تىشت و به چهنده كه سى كى له ده ستيا مابوو، له تاريكى شه وا گرتياني له مردن پرزگار كرد.

له ولاوه محمه مد حوسپنخاني چه مشكه زه ك لينگى دايه سهر سه عييد سولتاني توركمان و شكاندى و گه ليك تالانى ليگرت و سه عييد سولتان هه لات و په ناي بو نادر شا برد. له وده مه دا رهزا قولپخان ناو سهر دار سوپاهي ك له لايهن شا ته هماسبى سه فو بيه وه نادر رايه خه بوشان. شا ته هماسب كه گه يشته خاكى خوراسان، تيگه يشته بو كه كورده كان له تهك نادرا تيگه لن و يارمه تى ده كهن. رهزا قولپخاني نارده كن كورده كان كه له وه ده ست به رده ن و له گه لن شا ته هماسبدا رى ككه ون.

رهزا قولپخان كه گه يشته خه بوشان قسه كانى شاي به گه و ره كانى كورد گوت و چاو و پاوى ده ست پي كردن. «شا و يردى به گ» ي كوردى شيخوان كه وته نه نديشه ي نه وه وه و دلى نهرم بوو كه له گه لن شا رى ك كه وى ت. له سه ر نه وه قاقه زى كى بو نادر شا نارد كه ده ست له ده و ره دانى مه شه د به ردا ت؛ چونكه له وده مه ي كه مه ليك مه حموود له ده ست كوردا شكا و هه لات و پروو به مه شه د رويى، كورد و نادر شا ده ستيان لى به رنه دا و هه تا برديان له مه شه ديان په ستاوت و له نيو شارا وه تنه گيان هينا.

نادر شا كه نهو نويسراوه ي پتيگه يشته ده ستى له شه ر به ردا و كشاوه و چاو و نوپى كرد. له ولاوه رهزا قولپخان له شكرى كى له كورده كان كو كرده وه و له گه لن گه و ره كانى كوردا پروو به مه شه د له خه بوشان ده ركه وت كه گه يشته پيش، خه لكى مه شه د ده روازه ي شاريان بو كرده وه كه برواته نيو شاره وه.

مه ليك مه حموود زورچاك رهزا قولپخاني ده ناسى و له په وشتى ناگاداربوو. به ده سته له شكرى ككه وه له مه شه د به ده ركه وت و له كه لينا دانىشت، هه ركه رهزا نزيك بووه وه مه ليك مه حموود خوئ گه يانده وه نيو شار و گر تيه وه و تييدا دانىشته وه.

نادر شاش له نيو فرسه نكي كى شار، له شكرى زى كردبوو. له كرده وه ي خه لك و مه ليك

مه‌حموود و ره‌زا وردبووه‌وه، گۆشه‌گیر دانیش‌ت و له‌رقان‌ده‌نگی نه‌کرد. که‌له‌دوامینی ئیش‌تیگه‌یشت‌روو به‌ئه‌بیوه‌رد‌ج‌له‌وی سووراند و گه‌راوه. ره‌زا‌قولی‌خان‌که‌له‌شه‌ر‌کردن‌بی‌ده‌ست و ته‌وانای به‌رامبه‌ری نه‌بوو، به‌ر به‌خه‌بوشان‌رو‌یشته‌وه.

ره‌زا‌قولی‌خان ۳ مانگ له‌خه‌بوشانا دانیش‌ت و له‌گه‌ل له‌ش‌کر‌کۆ‌کردنه‌وه‌خه‌ریک‌بوو. له‌پاشان‌دیس‌ان‌هه‌وای‌که‌وته‌سه‌ر‌که‌بر‌واته‌سه‌ر مه‌شه‌هد. کورده‌کانی هه‌ل‌گرت و که‌وته‌ری‌گا. مه‌لیک مه‌حموود بو‌ی ده‌ر‌که‌وت و به‌شه‌ر و کۆژتار‌ش‌کاندی و به‌ش‌په‌زه‌یی‌روو به‌خه‌بوشان‌رفاندی.

سه‌مه‌لیک مه‌حموود به‌و سه‌ر‌که‌وته‌نه‌هه‌وای‌لی‌په‌یدا‌بوو، گرتنی‌خاکی‌دی‌که‌ی‌که‌وته‌که‌له‌وه. مه‌لیک ئیسه‌حاقی به‌رازای‌خۆ‌ی‌نارده‌سه‌ر‌کورده‌کانی به‌یات و بو‌خۆشی‌گرتنی (نیشاپور)ی‌خسته‌پیش.

کورده‌کانی نه‌یشاپور داوای یارمه‌تی‌یان له‌کورده‌کانی‌که‌لات‌کرد. ئه‌وانیش له‌کوردی‌ئه‌بیوه‌ردو ده‌ره‌جز و خه‌بوشان، کۆمه‌له‌یه‌کی‌چاکیان‌کۆ‌کردنه‌وه و به‌له‌ز‌لینگیان‌دا‌سه‌ر مه‌لیک ئیسه‌حاق و به‌که‌م شه‌ر‌تیک‌گه‌لیکیان‌لی‌کۆژت و په‌رشو‌یلاویان‌کرد.

مه‌لیک ئیسه‌حاق که‌له‌ده‌ست‌کورده‌کانا وه‌ته‌نگه‌تی‌را و هه‌لات‌چووه‌نی‌و‌باخ‌یکه‌وه‌که‌ده‌وره‌ی‌دیوار‌بوو. له‌و‌یدا‌خۆ‌ی‌قایم‌کرد. کورده‌کان ده‌وره‌یان‌گرت.

ئه‌و سه‌ره‌ب‌ه‌وره‌که‌به‌مه‌لیک مه‌حموود راگه‌یان‌درا، به‌له‌ز له‌مه‌شه‌هد ده‌ر‌که‌وت‌که‌بگاته‌به‌رازای. کورده‌کان و نادر‌شا‌چوون‌پیشیان‌په‌نگرت. له‌ش‌کر‌ی‌کورد و مه‌لیک مه‌حموود شیر‌ی‌خو‌ی‌ن‌ر‌ت‌ز‌یان‌تیکنا و ته‌نگه‌یان به‌مه‌لیک مه‌حموود هه‌ل‌چنی و سووراندیان، به‌لام‌له‌و شه‌ره‌دا‌کورد‌زۆریان‌لی‌کۆژان و به‌ر‌ین‌دار‌کران و ئیسه‌راهم‌خانی‌برای‌نادر‌شاش‌به‌ر‌ین‌دار‌بوو. کورد له‌به‌ر‌بیتاکی و ره‌شیدی و هه‌لمه‌ت‌بردن ده‌کۆژان. هه‌وای‌تالان‌کردن و گه‌رانه‌وه. کوردی له‌دوامینا‌بلا‌و‌کرد.

میرزا مه‌هدی له‌ته‌ن‌ریخه‌که‌یا له‌لا‌په‌ره ۲۷ ده‌لیت: «چونکه‌کورده‌کان سه‌ر‌کرده‌یه‌کی‌کامل‌رایان‌نه‌بوو، به‌تالان و ئه‌سه‌پا‌یی‌کی‌که‌وته‌بووه‌ده‌ستیان، سه‌ره‌خۆ‌ری‌گای‌جی‌گای‌خۆیان‌گرت‌ه‌پیش و رو‌یشتن».

مه‌لیک مه‌حموود له‌وه‌که‌لینی‌ده‌سه‌ت‌خست و سه‌ر‌که‌وت و چووه‌سه‌ر نه‌یشاپور و ده‌وره‌ی‌دا. خه‌ل‌که‌که‌به‌مام‌له‌ت‌شاریان‌به‌ده‌سته‌وه‌دا، فه‌تح‌عه‌لی‌خانی‌به‌یات له‌لایه‌ن مه‌لیک مه‌حموود‌وه‌که‌را به‌حاکمی نه‌یشاپور؛ هه‌روه‌کو له‌وه‌پیشیش‌هه‌ر‌حاکم‌بوو. له‌

دوای دامه‌زراندنه‌وی ئه‌و خاکه مه‌لیک مه‌حموود گه‌رایه‌وه مه‌شه‌د. له‌ ریگادا له‌گه‌ل نادر شا به‌شه‌ر هات.

مه‌لیک ئیسحاق له‌ دوای سه‌رکه‌وتنی مامی، به‌له‌شکره‌وه چووه سه‌ر خاکی «بوقمیج». خه‌لکه‌که‌ی هاواریان له‌ نادر شا کرد و ئه‌ویش له‌گه‌ل ده‌سته له‌شکرێکی کورد، چووه سه‌ر مه‌لیک ئیسحاق.

مه‌لیک مه‌حموود که له‌وه ئاگاداربوو، چو و پێشی به‌نادر شا گرت و له‌ دوای شه‌ر و کوژتار دووسه‌د که‌سی کورد له‌ له‌شکرێ نادر شا کوژرا و هی ماوی هه‌لاتن. نادر شا به‌دوو پیاویه‌وه له‌ مه‌یدانی مه‌رگ خۆی له‌ ده‌ست مه‌لیک مه‌حموود پژگارکرد و روو به‌که‌لات هه‌لات. مه‌لیک مه‌حموود به‌وه دلێق و هه‌وادار بوو، روو به‌خه‌بوشان ئاژووتی و به‌زۆر خه‌بوشانی گرت.

له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه کورد کۆبوونه‌وه و نادر شایان پێش خۆیان دا و چوونه سه‌ر مه‌لیک مه‌حموود و له‌ خه‌بوشانیان ده‌رپه‌راند و شکاندیان. له‌و شوێش و کوژتاره‌دا شا ته‌هماسب له‌ هیچی نه‌بوو مه‌حه‌مه‌دخانی تورکمانی کرده سه‌رداری خوراسان و نارديه پێشه‌وه. فه‌تح عه‌لیخانی به‌یات له‌گه‌ل مه‌لیک مه‌حموود دلگیر بوو و له‌ژێر فه‌رمانی ده‌رکه‌وت؛ ئه‌ویش چووه سه‌ری و کوژتی و مه‌لیک ئیسحاقی کرده حاکم و ئومووری بۆ دامه‌زراند.

نادر شا ده‌سته له‌شکرێکی رێککه‌وتووی هه‌لگرت و چووه سه‌ر مه‌شه‌د. «پیر مه‌حه‌مه‌د» ناو که له‌ لایه‌ن مه‌لیک مه‌حمووده‌وه کرابوو به‌حاکم به‌له‌شکره‌وه بۆ نادر شا ده‌رکه‌وت. له‌ دوای کوژتار و خوتنرژتنتیکی قورس پیر مه‌حه‌مه‌د ته‌نگه‌تاو کرا و شکاندرا و روو به‌مه‌شه‌د ئاژووترا. نادر شا به‌و هیزه‌ی که هه‌بیبو روو به‌مه‌شه‌د چوو. مه‌لیک مه‌حموود له‌ «کوه‌ی سه‌نگین» پێشی پێگرت و له‌ولاوه مه‌لیک ئیسحاقیش له‌ نیشاپوره‌وه چووه کۆمه‌گی مامی. نادر شا به‌له‌شکرێکی خوتنرژتنتی کورده‌وه لینگیدایه سه‌ریان، مه‌لیک مه‌حموودیان تیکه‌وه‌پێچا و شکاندیان و توپ و جه‌به‌خانه و هه‌موو خه‌رگا و بار و بارخانه‌ی که‌وته ده‌ست کورده‌کان.

مه‌لیک مه‌حموود به‌شپه‌زه‌یی هه‌لات و چووه نیو که‌لاوه. مه‌لیک مه‌حموود شوێشێکی خستبووه نیو تورکمانی ئه‌و خاکه‌وه و هه‌موو بێزار ببوون، ناردی داوای کۆمه‌گی لێکردن. نادر شا که له‌وه ئاگادار بوو، چووه سه‌ر تورکمانه‌کانی «نه‌ساو» و هه‌مووی سه‌ر نه‌رم کردن و له‌شکرێکی لێگرتن و گه‌رایه‌وه سه‌ر مه‌لیک مه‌حموود و که‌لای مه‌شه‌دی ده‌وره‌دا.

مه‌لیک مه‌حموود بۆی ده‌رکه‌وت، نادر شا به‌فیتل هه‌لات له‌ شار دوورکه‌وته‌وه، له‌ پرتیکا بۆی گه‌راوه و مه‌لیک مه‌حموودی شکاند و کوژتاری لی کرد و هه‌تا له‌ شاری مه‌شه‌دی په‌ستاوته‌وه و رفاندی.

٢- کوردی چه‌مشکه‌ زه‌ک و شاه ته‌هماسبی سه‌فه‌وی

شاه ته‌هماسب له‌ ناوڕبایگانه‌وه‌ روو به‌خوراسان له‌شکری ئاژووت. مه‌لیک مه‌حموود بۆ کاری سه‌لته‌نه‌ت یێک جێکردن، چوه‌ پێشی و له‌ مه‌شه‌د ده‌رکه‌وت؛ هه‌تا «ئه‌سفهراین» به‌رکیف کوټ رویشته‌.

له‌وده‌مه‌دا شاه ته‌هماسب له‌ (به‌ستم) دا به‌زبوو، که‌ له‌وه‌ ئاگادار بوو، به‌له‌ز فه‌تعه‌لی خانی قاجار که‌ سه‌په‌دار بوو، نارديه‌ ناو کورده‌کانی چه‌مشکه‌ زه‌ک که‌ کوومه‌گی به‌کن. کوردی دلپاک که‌ هه‌ر که‌سه‌یک په‌نایان بۆ ببا پشتیوانی ده‌که‌ن و یارمه‌تی که‌وتوو و بی ده‌ستیان له‌کن سه‌رفرازی و پیاوه‌تییه‌، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ هه‌موو کورد کوټبوونه‌وه‌.

نه‌جعه‌لی به‌گی کوردی شادی، جه‌عفه‌ر قوڵی به‌گی کوردی شادی، شاویردی به‌گی کوردی شیخوان، محمه‌د حوسێن به‌گی کوردی سام به‌گی چه‌مشکه‌زه‌ک و گه‌وره‌ و سه‌ره‌ات و کاربه‌ده‌سته‌کانی کوردی زه‌عفه‌ران و قه‌ره‌چور، کوومه‌له‌یان به‌ست؛ به‌له‌شکه‌روه‌ چوونه‌ کوومه‌گی شا ته‌هماسب. مه‌لیک مه‌حموود که‌ له‌وه‌ ئاگادار بوو، به‌ناچار رووبه‌ مه‌شه‌د گه‌راوه‌.

کورده‌کان به‌که‌یف و خوشی و نه‌وازش، پادشاهی گه‌رۆک و حوکمداری بی جی و پێ و سوڵتان بی ته‌خت و تاج و بی پایته‌خت و بی سویاه و بی هێزی سه‌فه‌و بیان برده‌ خه‌بوشان، ده‌ست به‌سینه‌ له‌ پێشی راوه‌ستان و که‌مه‌ری خزه‌تیان بۆ گرتدا.

فه‌تح عه‌لیخانی قاجار که‌ وردبۆوه‌ رۆژ به‌رۆژ کورد له‌ ده‌وروپشتی شا ته‌هماسب کوڤه‌بنه‌وه‌، زۆری لی گران ده‌هات و بۆ به‌ره‌ی کاری خۆی ئه‌وه‌ی به‌چاکه‌ به‌راورد نه‌ده‌کرده‌وه‌ و دوامینی بۆ خۆی به‌پیس ده‌زانی که‌وته‌ ئه‌ندیشه‌ و ده‌سیسه‌وه‌ که‌ به‌فیتل و خرابی نیوانی کورده‌کان و شا ته‌هماسب تیکدات و کورده‌کان له‌به‌ریه‌ک بلاوکاته‌وه‌؛ تووی نه‌یاری و درکی دوژمنایه‌تیان بخاته‌ نیوانه‌وه‌ تاکو هه‌ریه‌ک بۆ لایه‌ک بلاوه‌یان تیکه‌یت و ئه‌وه‌ی له‌ دلی خوڤدایه‌، به‌جی بیئیت و له‌ ئیش و کاری حوکمرانییدا ده‌ستدریژ بیته‌. ئه‌ویش له‌به‌رئه‌وه‌ بوو که‌ پیاوی وریا و ئیشگوزار و ئازا له‌نیو کورده‌کانا هه‌بوو، ده‌ترسا که‌ ره‌شته‌ی کار له‌ ده‌ست فه‌تح عه‌لیخان ده‌رخریت.

فه تح عه لیخان بۆ گه یشتنه ئاره زووی خۆی که بلاوی کورد بیت ئەم شۆڕشەیی بەرپا کرد: نه جەف عەلی بەگی کوردی شادی که سەرداریکی ناوداری کوردان بوو کردیه مەئموور که لەشکرێکی گرانی کورد هەلگریت و پرواته سەر مەشەد و بیگریت و ئومووری تێدا دامەزریتیت؛ هەتا شا تەھماسپ دەگاتە پێشەوه.

ئەوێش لە تێگەیشتن و زانین دوور بوو که پیاویکی ئازای وەکو مەلیک مەحموود بەھەموو جەبەخانە و لەشکرەوه لە مەشەد بیت و نه جەف عەلیخان پروات بیگریت و پیاویکی وا گەورە بشکیتیت. لەوێدا مەبەسی فه تح عەلیخان ئەوێبوو که رقی شا تەھماسپ هەستیت و نه جەف عەلی بەگ رەخنەدار کات، ئەوێ بۆ کردە بەھانە. نه جەف عەلی بەگ سەری ئیعتزازی بەرداوه و گوتی: ئەوێ کارێک نییه لە دەست من بیت، چونکه دۆژمنی نیو قەلا لە ئێمە بەھێزترە.

شا تەھماسپ لە فرۆفیتلی فه تح عەلیخان ئاگادار ببوو که مەبەسی تێکدانی ئەو هێزە، بەلام لە دوامینا دەسیسی فه تح عەلیخان کاریگەر بوو، شا تەھماسپی فریو دا و بۆ گەیشتنە دلخوازی خۆی که تێکدانی ئەو هێزە و تەفرو تونای کوردەکان بوو، نه جەف عەلی بەگیان بەخاین دانا و شای گەرۆک ئەو پیاوێ گەورە کوردەیی کوژت.

میرزا مەهدی لە تەئریخی نادر لا پەرە ۳۳یدا بەمجۆرە ئاشکرای کردووه و دەلالت: «نه جەف عەلی بەگی شادی که سەری ئیعتزازی هێنا پیش، شا تەھماسپ بەتیغی تەدبیری فه تح عەلیخان لە گەردەنی دا».

کوردەکان بەوێ کەوتنە شۆرش و پشیوییهوه و هەموو کۆبونووه و دیوانیان گرت و قەرایان دا و بەکۆمەڵە رۆیین دیواریان کونکرد و رۆیینە سەر «یام تەپە» که فرسەنگێک لە خەبوشان دوورە جەمیان و چەند کەسیکیان ناردە کن نەدر قولی (نادر شا) که پرواته نیتیان. بەوێ هەموو کوردی خوراسان و لەشکری ئۆستراپاد پەشیتو بوو و دەستیان بەتالان و کوژتاری دەستە و دایەرەیی شا تەھماسپ کرد.

نادر شا لە «میاب» بوو که گەورەکانی کوردی گەیشتی و هەردوولا پێکەوێ گرتی یەکەتییان بەست، نادر و کوردەکان بۆ یەکتریان سوتیندخوارد و پەیمانیان بەست و کچی سام بەگی سەردار و وەکیلی هەموو کوردەکانی چەمشکەزەکیان بۆ نادر شا نامزد کرد و بوو بەدەزگیرانی. دووبارە دەستی دۆستی و خزمایەتییان دا بەیدەک و گووشیان.

لە دواي ئەوێ نادر شا و چەند کەسیک سواربوون و کەوتنە رێگا و وەلامیان دا

بەمحەمەد حوسێن بەگی کۆری سام بەگ و بەشاوێردی بەگی شیخوان کە دەست لە شۆرش و کوژتار بەردەن هەتا نادر شا دەگاتێ. «موعیرولەمالیک»ی ناردە کن شا تەھماسب و فەتح عەلیخان کە پێیان بلتێت ئەو جوۆرە بزووتنەوێە شایستەیی شانی ئەوان نییە و لەودەم و چاخەدا چتتیکێ وێنەچووە دەیکەن؛ واکاکە خوێراگرن و کەلتین لە دەست نەدەن هەتا کو نادر شا و کوردەکان دەچنە لایان.

ئەگەرچی فەتح عەلیخان ئەو شۆرش و تیکدانەیی بۆ پایەداری و دامەزراندنی ئارەزوو و دلخوازی خوێ بەرپا کرد، بەلام بەر ئاوەژوو ڕوویدا و پەرایبەک بوو بۆ نادر شای کرد و خۆی تێدا چوواند، هەرۆه کو دیتە گوتن و لێی دەدوێن.

کە وەلامیان بۆ ناردن، سەینە کوردەکان و نادر شا پتیکەوێ ڕوو بەخەبوشان کەوتنە ڕتگا و ڕۆیینە نێو شارەوێ و چاویان بەشا تەھماسب کەوت و تێیان گەیان و پتیکەوتن و ناوری شۆرش کوژاندراوە.

محەمەد حوسێن بەگ کۆری سام بەگ کرا بەحاکمی خەبوشان و ناویان نا محەمەد حوسێن خان. بەجوۆرە کاروبار ڕووی لە چاکێ کرد.

سالی ١١٣٥ و ٢٢ مانگی موحرەم لە خەبوشان دەست بەدامەزراندنی حکومەتی سەفەوی کرا. نادر شایان ناونا تەھماسب قوڵی. بۆ ڕۆیینە سەر مەشەد لەشکر کوژرایوێ، چونکە ئەو بە ئارەزووی کوردەکان بوو، هەموویان بۆ تەھماسب بوونە سوپا و بەچەک و مالی خۆیانەوێ چونە سەر مەلیک مەحمودی سیستانی و دەورە مەشەدیان دا و مەلیک مەحمودیان تەنگەتاو کرد و لە هەموو لاییکەوێ تێی ڕوو هاتن.

فەتح عەلیخانێ قاجار لەو پتیکەتی و دەست پتیکگرتەیی کورد و شا تەھماسب و نادر شا دلگیر بوو، مەیدانی فروفتیلی پێ تەنگ ببوو و بەبەهانی چونە بەستام و لەشکر کوژدەنەوێ و هیژ و دەستخستن تەمای دەرچوونی هەبوو. بەلام کوردەکان لە ماکیان هەستی تۆلە کە ڕیشەگیر و چەسپاوێ، ئەو کەلتینیان لە دەست نەدا و بەلەزیان کرد و داو و تەلەیکێ وایان دامەزراند کە فەتح عەلیخان و ئەو قاجارانێ کە لە تەکیا بوون، گیران و خراوە بن زنجیر و پالەهەن و فەرنقەوێ. کوردەکان بەپەنھانی فەتح عەلیخانێان کوژت و کەللەسەریان بردە بەردەمی شاھ تەھماسب.

لە پاش ئەوێ هەموو ئومووری حکومەت و لەشکر و سوپاداری و ڕەعیەت خرایە ژێر چاوەدێری نادر شاوێ، کەلب عەلی بەگی کۆری بابا عەلی بەگ بوو بە «ئیشیک ئاقاسی

دیوانی». شایتردی به گی شیخوان کرا به حاکمی سه بزه وار و «تفه نگچی باشی». له دوی
 نه وه به زوری بازوی کورده کان شاری مه شهید گیرا و مه لیک مه حمود ناچار بو په نا بو
 مه رقه دی نیمام په زبا بیا. که مه لیک مه حمود چوه سهر مه رقه د و په نای برد و له
 حوچه به کدا گوشه گیر دانیشت، هه موو پتوبستی حوکه داری و فه رمانه وایی که و ته ده ست
 کورده کان و له دوا پیدا نه وانیشت نه و ده سترویشتن و به رزبونه و یان دا به نادر شا و کردیانه
 گه و ره و سهر داری خو یان. نادر شا له پاش نه وه ناردی مال و مندا له که ی له نه بیوه رده وه
 برده مه شهید و له و ی بناغه ی دامه زراند و شازاده په زبا قولی میرزای کوری خو ی کرده
 فه رمانه وای «سهر حه دات».

که شاری مه شهید گیرا و دامه زران درا، شا ته هه ماسبیش چوه خه بوشان و دا وای نه و
 کچه ی کرد که درابو به نادر شا و ده زگیرانی بوو. کورده کان که و تنه نه ندیشه و فیکری
 نه وه و ناوری شو ریش هه ل نایسته وه. له و ده مه شدا، که نادر شا مال و مندالی برده
 مه شهید، قاقه زیکیشی نویسی که ده زگیرانی خو ی ده گویتیه وه. کورده کان بو نه و ی پیش
 به و فیتنه به بگیریت نه و یان به نهانی به ختو کرد و ناردنی کچه که یان بو خسته پاشان. بو
 نه و ته دبیره هه موو گه و ره و نا و داره کانی کورد له خه بوشان گردبونه وه و شایتردی به گی
 شیخوانیان خواسته خه بوشان که پیش به و کاره بگرن.

له و ده مه دا نادر شا قاقه زیک ی بو محه مه د حوسیتخانی کوردی چه مشکه زه ک نویسی که
 نه و کاره به تیغ نه بی ناپه وه. نادر شا له دوی نه و قاقه زه به له شکره وه له مه شهید
 ده رکه و ت و روو به خه بوشان نا ژوتی.

محه مه د حوسیتخان ناچار قاقه زه که ی نادر شای نیشان به ته هه ماسب دا. نه ویش له شه و
 هه موو چه ک و پتوبستی و له شکر و خه زینه ی به جیهیشت و به په نهانی ته نها سواره خو ی
 گه یانده خه بوشان و په نای بو کورده کان برد و هاواری کرد که نادر شا ده یکوژیت،
 کورده کان به ختوی که ن و له شه ری نادر شای بیاریزن.

نادر شا سهینه گه یشته له شکره زی ته هه ماسب و له هه لانتی ناگادار بوو، هه موو مال و
 گه نجینه و پتوبستی ته هه ماسبی بارکرد و ناردیه وه خه بوشان و هی مابوه وه باری کرد و
 بردی و گه راوه مه شهید و دوو باره روو به خه بوشان چوو و له «یوسف اوه» ناو جیگایه ک له
 روژنا وای خه بوشان دابه زی و پتگای ها توچوونی له کورده کان گریدا.

شا ته هه ماسب قاقه زی به هه موو لایه کدا بلا و کرده وه و هاواری له خه لکه که کرد و نادر

شای به‌خایینی خۆی دانا و داوای کۆمه‌گی کرد و بۆ کورده‌کانی ده‌ره‌وه‌شی نویسی که نه‌بته هه‌واداری نادر شا که یووی لی وه‌رگیتی. به‌و جوړه به‌هه‌موو لایه‌کا بۆ سه‌رکرده‌ی له‌شکر و گه‌وره‌کان قاقه‌زی بلاوکرده‌وه. نادر شا بۆ ئه‌وه‌ی پێش به‌و قسه و هه‌لبه‌ستانه بگری بۆ خۆی گه‌راوه مه‌شه‌هد.

له هه‌موو لایه‌که‌وه کورد و خه‌لکی خوراسان له ده‌ره‌ی شا کۆبوونه‌وه. نادر شاه که له‌وه ناگادار بوو، هه‌ستا چوو سه‌ره پێگای به‌وانه گرت و گه‌لیک کوژتاری لێکردن و هه‌ردوولا تێکچهرژان و شه‌ر گه‌رمه‌ی تێکه‌وت. له دوامینی شه‌ر له یه‌که گه‌وره و سه‌رهاتووی کورده‌کانی شادی و له سه‌ردار و کاربه‌ده‌ستانی کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک جه‌عفه‌رقولی به‌گ به‌گولله‌ی زه‌نبووره‌ک کوژرا و کوردیکی زۆریش کوژران و به‌دیل گیران. پۆژی دووهم کورده‌کانی قه‌ره‌چوپ که له‌نیو کوردی خوراسانا به‌شیر و خه‌نجر وه‌شاندن و شه‌رکردن ناوبانگیان هه‌بوو و میرزا مه‌ه‌دیخان له ته‌ئریخی نادردا زۆریان پێ هه‌لده‌لێت، ئه‌وشه‌رکه‌ر و ئازایانه به‌له‌ز فریای ته‌ه‌ماسب که‌وتن.

نادر شا وه‌ختی نیوه‌رۆ چوو پێشیان، ئه‌و پالّه‌وانانه وه‌کو شیری جه‌نگی په‌لاماری له‌شکری نادریان دا و ته‌نگه‌تاویان کرد و له‌شکره‌که‌یان وه‌ته‌نگ هێنا. نادر ناچار بوو پیاوانی زانا و تێگه‌یشتووی خسته پێش و پێکیان هێنان و نادر گه‌راوه مه‌شه‌هد. ئه‌و شه‌ره له سالی «١١٣٨» دا بوو و کوردیکی زۆریش له هه‌ردوولا کوژران و بوون به‌گاوه‌گه‌ردوونی دوو که‌سی خاوه‌ند هه‌وا و هه‌وه‌س. له‌شکری نادر شاش هه‌ر کورد بوون و له‌شکری شا ته‌ه‌ماسبیش هه‌روه‌ها کورد بوون. کورده‌کان به‌ده‌ستی خۆیه‌خۆی تووشی کوژتار کران.

هه‌تا ئه‌وده‌مه بناغه‌ی پادشاهی ته‌ه‌ماسب له مازنده‌ران بوو، ناردی برديه خه‌بوشان و له‌ژێر فه‌رمانی محهمه‌د عه‌لیخانی قولله‌ر ئاقاسیدا ئه‌و بنه‌یه‌ی بارکرد و گه‌یاندیه نزیک «جاجورم». په‌حیم خانی جاجورم چوو به‌سه‌ری دادا و هه‌موو بنه‌یه‌که‌ی تالان کرد و گرتی. محهمه‌دخان به‌هه‌زار ته‌زیه‌ت خۆی پێ پرزگار کرا و هه‌لات و چوو به‌کن شا ته‌ه‌ماسب و بوو به‌هه‌لایساندن پشیتوی.

که زستانی ئه‌و ساله به‌سه‌رچوو، له دوا‌ی نه‌ورۆز کورده‌کان سوپا هێکیان بۆ ته‌ه‌ماسب کۆکرده‌وه و چوونه سه‌ر مه‌شه‌هد. نادر شا پێشوازیی کردن و به‌شادمانی بردیه نیو شاره‌وه. له دوا‌ی چه‌ندیک ناردیان بنه‌ی حوکمدارییان له په‌حیم خان ته‌ستانه‌وه و بردیانه خه‌بوشان و دایاننا.

سالی ۱۱۳۹ شوکر به گی کوردی دهره جز له شکر تکی کو کرده وه و ناردیه کن عه شایری «مه پرو» که یاریده ی بدنه. نهوانیش له مهر و سه رکیشیان کرد. نادر شا ئیبراهیم خانی زه هیروده وه لی برای خوی ناردده سهر کورده کانی دهره جز، نهوانیش بو شه پرکردن پیشیان پیگرت و دهستیان به کوژتار کرد و ئیبراهیم خان ته نگه تاو کرا. له لاییکه وه که لانتهری نیو شار و له لاییکه دیکه وه محمه د حوسین خانی زه عفران و شاوریدی خانی شیخوان کو مه له یان به ست و بو پشتیوانی و یارمه تی شوکر به گ، پیوانی نازا و ره شیدیان نارد و ئیبراهیم خان ته نگه تاو کرا.

له ولاره شا ته هماسب، نادر شای به له شکره وه ناردده کو مه گی ئیبراهیم خان. له وده مه دا کورده کان هیند پکیان ژن و مندال و باری خویان هه لگرتبو و پرو به خه بوشان دهریشتن و له بارکردنا بوون، له نا کاو نادر شایان گه یشته سهر و به مال و منداله وه هه مووی کوژتن و که لوپهل و «پترو» (حه یوانات) یانی به تالان گرت و پرو به دهره جز رو یشت.

کورده کان رو یشته پیش و دهستیان به شه پر و کوژتار کرد، له دوا ی خوتن پرژنتیکی قورس، کورد ته نگه تاو کرا و شکاندرا و نادر شا سه رکه وت. کورد هه موو پرو به خه بوشان هه لاتن و سه ردار سوپا و گه وره ی کورده کان سلیمان به گ له شه را که وته ده ست نادر شا و هه ردوو چاوی کو ئلی و کو ئری کرد. نادر شا به وهش ده ستی هه لنه گرت و به له ز هه ستا و رو یشته سهر خه بوشان و ده وره ی دا. له دوا ییدا کورده کان به مامله ت له گه لیا پتکه اتن، نادریش پرو به مه شه د گه راوه.

مایه ی نه وه هه موو کوژتاره ی نیوانی کورد و نادر شا، شا ته هماسب بوو هه ره کو له پیشا بیژرا: کو مه له ی کورد له سه ر نادر گرد بو نه وه و بو ته هماسب جیگای ترس و نه ندیشه بوو. جا له به ره نه وه به په نهانی کورده کانی ده بزوت که به گژ نادر شادا بچن و نه و ییکه تییه تیک بدنه؛ چونکه بنه ماله ی سه فه وی هه وای خه لافه تی ئیسلامیه ت و شاهنشاهی له سه ردا بوو، نه یده ویست که سیک به ره هه لستی بیت. له بهر ناوی خه لافه ت زورچاک کورده دینه روه ره کانی پی هه لده خه له تان. له گه ل نه وه شا شا ته هماسب زوری ته قه لا دا که نادر شا به کورده کان به کوژدات. به لام کورده کان هه رچه ند لایه نی شا ته هماسب بوون و به پادشای خویان ده زانی، له گه ل نه وه شا کوژتنی نادر شایان له کن ناپیاوی بوو، ئومید تکی زوریان به نادر شا هه بوو.

٤- کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک و نادر شا

میرزا مه‌هدی خان له ته‌ئریخه‌که‌یدا ده‌لێت: «نادر شا له‌وه‌ گه‌یشت و لێی ناشکرا بوو که ته‌هماسب بۆ فیتنه‌ ئه‌نگیزی و شو‌رش په‌یدا‌کردن «به‌یرام عه‌لی‌خانی» کوردی «به‌یات»ی نازیرو سهرکاری خۆی ناردبووه‌ نێو کورده‌کان، نه‌په‌رنگ و نه‌قشه‌ی به‌لای و په‌رسی په‌رت ده‌کرد. ئه‌ویش به‌مه‌ تیگه‌یشت که ئه‌وه‌ ئیشی ته‌هماسبه‌. ئه‌وه‌ بوو به‌ ٣ جار که کورده‌کان سهرکی‌شیان کرد و گیتچه‌لیان هه‌لایساند. نادر شا به‌چاکه‌ و نه‌وازش پامی کردنه‌وه‌» (ته‌ئریخی نادر. لاپه‌ره ٤٠).

شا ته‌هماسب و ده‌ست و پتوه‌ندی که به‌چاکی له‌ دلی کورده‌کان گه‌یشتن، له‌گه‌ڵ نادر شادا خراپه‌ ناکه‌ن؛ چونکه‌ ه‌ی خۆیان و له‌ خۆیا‌نه‌. نادریش له‌وان ناکا چونکه‌ پشتویه‌نای که هه‌بێ کورده‌کانن، شا له‌ دل‌خوازێکی که بۆ لا‌بردنی نادر شای هه‌بوو، نا‌ئومێد بوو.

ئه‌گه‌ر چی ته‌ختی شاهیی ته‌هماسب وه‌کو به‌لقی ئاو به‌ئاره‌زووی با هه‌رده‌م بۆ لایه‌ک ده‌سووراند و تاجی حوکمداریی بێ جیگا هه‌ر جاره‌ له‌سهر که‌سی‌ک ده‌گه‌را، ئه‌وجاره‌ش چه‌رخه‌ی چه‌رخێ گه‌ڕۆکیان روو به‌نیشاپوور گه‌راند.

نادر شا ئه‌وجا گرتی یێکه‌تی و پێکهاتنی له‌ته‌ک کورده‌کانا گرت‌دا و بناغه‌ی دۆستی و یه‌کده‌ستی دامه‌زراند. محهمه‌د حوسێن‌خانی حاکی خه‌بوشان و کوری شاوێردی خان و سهرکرده‌ و سهرهات و گه‌وره‌کانی کوردی شادی و قه‌ره‌چوری هه‌لگرتن و بۆ دیده‌نی ته‌هماسب چوونه‌ نیشابوور. له‌ دوا‌ی دیتن گه‌رانه‌وه‌ مه‌شه‌هد و ناردیان ده‌زگیرانه‌کی نادر شایان له‌ خه‌بوشانه‌وه‌ برده‌ مه‌شه‌هد و ماره‌یان کرد.

نادر شا له‌وده‌مه‌وه‌ ئومێدی سهرکه‌وتن و کیشوه‌گیری و سوپا ده‌ست خست و پتووست په‌یدا‌کردنی توندبوو. به‌و دۆستایه‌تی و خزمایه‌تی و پێکهاتنه‌ی له‌گه‌ڵ کورده‌کانا کردی شادمان بوو و زانی به‌وه‌ ده‌توانی بگاته‌ ئاره‌زووی فه‌رمانه‌روایی. جا ئه‌وجا له‌سهر خۆی واجب کرد، که تیپه‌کوشتی، پتووستی ئه‌و دل‌خوازه‌ پێک بێنیت و بۆ چوونه‌ پێش ته‌قه‌لا بدات؛ چونکه‌ کورده‌کان بۆ سهرکه‌وتنی نادر پشتیوانی‌کی به‌هێزبوون و له‌ پێش سهرکه‌وتن و چوونه‌ به‌ره‌ژوور به‌ره‌له‌ستی‌کی سه‌خت بوون.

کورده‌کان رووی خۆشیان له‌ هه‌ر که‌س کردبێ، زوو به‌ئاره‌زوو گه‌یاندره‌وه‌ و پشتیان له‌ هه‌ر که‌س کردبێ خستوویانه‌؛ نادر شا زۆرچاک له‌وه‌ گه‌یشتبوو، بۆیه‌ هه‌ر ته‌قه‌لای دا و به‌راو و ته‌گبیر و چاکه‌ بیان‌خاته‌ ده‌ست، تا به‌نوازش و پارانه‌وه‌ و شو‌رشی نێوانی لا‌برد و

بنچینه‌ی نومیثد - که کوردبوون - هاورديه دهست.

نادر شا له سایه‌ی کورده‌کانی چه‌مشکه‌زه‌که‌وه ههر له و ساله‌دا هه‌موو پتو‌ستیتیکی فرمانه‌وایی ریک‌خست و به‌پشتیوانی کورده ناودار و قاره‌مانه‌کانه‌وه مه‌لیک مه‌حموود و خزم و براکانی و ئه‌فغانه‌کانی به‌جاریک کردنه ژێرده‌ست و هیتانیه بن په‌نجه‌ی خو‌به‌وه. سالی ۱۱۴۰ نادر شا خاکی خوراسانی خاوین کرد و له گری و بژاری پاک‌کرده‌وه له‌شکریکی زرنگی سازکرد که به‌چیته سه‌ر ئه‌سفه‌هان و لینگداته هیرات و جی‌گایانی دیکه.

شا ته‌هماسب به‌په‌نهانی قاقه‌زی به‌هه‌موولادا بلاوکرد و بو هه‌موو گه‌وره‌کانی نوویسی که نادر خاینی مو‌لک و میلله‌ته و که‌س به‌قسه‌ی فربو نه‌خوات. به‌و جو‌ره که‌میکی له کورده‌کانی خه‌له‌تاندبوو. خه‌بوشان نزیک ببوو وه‌کو جاری به‌رایی تیک به‌چیته‌وه، محمه‌د حوسین خان و سه‌رکرده‌کانی شادی زوو فریای که‌وتن ودایانپو‌شیه‌وه. له دوا‌ی چه‌ندیک شاویردی خانی شی‌خوان له‌به‌ر هیتدیک ئه‌ندیشه ترسا و روو به‌عی‌راق هه‌لات. نادر شا له‌وه زور دل‌گیر بوو و گه‌لیکی لی گران هات. دووباره به‌ده‌سیسه‌ی ته‌هماسب هه‌لاتنی پیاویتیکی وا گه‌وره‌ی کورد بوو به‌مایه‌ی شو‌رش و تیک‌چوونی کورده‌کان.

محمه‌د حوسین خان ئه‌و شو‌رشی هاندا. کورده‌کان به‌جاریک سه‌رکیش بوون و له ریزه ده‌رکه‌وتن. نادر شا وه‌لامی نارد که کوردی قه‌ره‌چو و شادی به‌له‌شکریانه‌وه له له‌شکرگای پادشا ئاماده بن.

محمه‌د حوسین خان حاکمی جه‌مشکه‌زه‌ک کورده‌کانی بزوات و هانی دان له سملقان کوردیکی قورسیان خر‌کرده‌وه.

نادر شا له‌شکریکی له‌ژێر فرمانی زه‌هیروده‌وله‌دا نارد هه‌ریان، کورده‌کان پتیشیان پت‌گرت. له دوا‌ی شه‌ر و کوژتار ته‌نگه‌یان به‌ئیه‌راهم خان هه‌لچنی و هه‌لیانسو‌وراند. ئه‌گه‌رچی کورده‌کان له پتیشا روو له شکان بوون، به‌لام له شه‌را پتیشان چه‌قاند و راوه‌ستان و دل‌یان توند راگرت، دل‌یرانه به‌رامبه‌ر به‌ئیه‌راهم خان شه‌ریان کرد هه‌تا ئیه‌راهم خانیان شکاند. نزیک ۱۰۰۰ که‌سیان لی کوژتن و په‌رشو‌لایان کردنه‌وه.

ئیه‌راهم خان زور به‌شپه‌زه و په‌رتشانی خو‌ی رزگار کرد و چوو له قه‌لای «یوزباشی» دا سه‌نگه‌ری به‌ست و ۴ شه‌و له‌ویدا خو‌ی راگرت. په‌حیم خان و ئه‌وانی دیکه روو به‌خاکی

خویان هه لاتن. تالانیکی قورس کهوته دهست کوردهکان،

نادر شا له ووده مه دا چوو بووه سهر تورکمانان، که گه رایه وه، ناردیه دووی گه وره کانی کورد و به میهره بانی و چاکه هینانییه وه سهر ریگا و ناشتی کردنه وه و گه رایه وه مه شهه د.

سه فیه دین کرانی

سالی ۱۱۳۷ سه فیه دین کوردی بهختیاری له لینگی «کرانی» ههستا چوو «خه لیلاره» ی بهختیاری، له نیو قه بیله ی کوردهکانا ناوبانگی کرد که کوری سولتان حوسینی سه فیه ویه؛ باوکی له دهست ئه شرف ئه فغانیدا به کوژت چوو و گوئی که ناوی پیتشوی «ئه بوله عسوم میرزا» بووه و له ترسانا ناوی خوی گوژیوه.

ئه و پیاوه که گوئی شازاده یه، محمه د حوسینخانی حاکمی بهختیاری ئه وه ی به فالتیکی چاک گرتیه وه و بۆ ئه مه که هیزی قورس بکات، گه لیککی چاو راو بۆ کرد، سهرهات و سهرخیتلی کوردهکانی لور و بهختیاری بۆ بانگ کرد و خستنیه سهر ههوا و هه وه سی کۆمه گی کردنی.

سه فی میرزا قاقه زی به هه موو لایه کا بلاو کرده وه و گه لیک که سی له سهر خوی وه خپ کرد و هیزیکی چاکی پهیدا کرد و له سهر مینه ران خوتبه به ناوی شا ته هه ماسب و سه فی میرزا ده خوتنه رایه وه.

کوردهکانی شووشته ر و کۆهکیلویه و سهر کرده و گه وره کانی عه شایری زۆر له سهر جما. رۆژ به رۆژ لهو خاکه تین و هیزی بۆ پهیدا بوو و تهختی حوکمرانی دامه زراند. له بهر ئه وه که پادشا گهردانی و شوپش له خاکی سه فیه ویدا پهیدا ببوو، که سییک نه بوو که پیتشی پی بگریت و بهرام بهری راوه ستیت؛ به لام چونکه لهو پیاوه دا جه وه هری پادشاهی نه بوو، که لیتیکی وا گه وره ی له دهستدا و لهو چهند موده ته دا پارچه خاکیکی له خاکی محمه د حوسین خان به ولاره ی نه خسته دهست خوی.

له وده مه دا ئه شرفی ئه فغانی له کرمان و ئه سفه هان حوکمران بوو. شاته هه ماسب له قه زوین ده رخرا بوو، له مازنده ران به گه رۆکی رایده بوارد. ئاوریایه گان و هه مه دان له دهست کورد و عوسمانیدا بوون و خوراسان له ژیر په نجه ی کوردی جه مشکه زهک و مه لیک مه حمووددا له دان و ئه ستاندندا بوو. مه دیدان بۆ ئه و پیاوه زۆر چۆل و فره بوو؛ به لام بۆ خوی پی جه وه ره بوو هیچی پینه کرا.

سالی ۱۱۴۲ نادر شا و شا ته هه ماسب قاقه زیکیان بۆ محمه د حوسینخانی بهختیاری

نویسی که نهو پیاوه دروژنه له بنه ماله‌ی سه‌فه‌وی نییسه و به‌له‌ز پووچی که‌ره‌وه. زور به‌تالووکه تاجوته‌ختی سه‌فیه‌دین له‌ناوبرا و پووچ کرایه‌وه.

نادر شا که له‌گه‌ل کورده‌کان ریککه‌وت، له‌شکرکی قورسی بیتکه‌وه‌نا و رور به‌رور بتندبو و ده‌ستی به‌کیشوه‌گیری کرد. به‌که‌م چاخی هه‌موو خاکی ئیرانی خسته ده‌ست و چوه سه‌ر هیرات و خاکی نه‌فغانستان و له‌به‌ریه‌کی بلاوکرده‌وه.

به‌پشتیوانی کورده‌کانی جه‌مشکه‌زه‌ک، له‌نادر قولیه‌وه بوو بو ته‌هماسب قولی و نادر شا، که ناوبانگی زرنکی و نازایی و هه‌ها بلاووتوه، دوژمن که‌وته ترس و له‌رزه‌وه. نادر شا له‌و سایه‌وه پتیکرا که حکومه‌تیکي زلی عوسمانی وه‌ته‌نگ بیتیت و پروس داچله‌کیتیت.

کورده‌کانی شادی و زه‌عفران و قه‌ره‌چور له هه‌موو شهر و شورش و جیهانگیردا ره‌شید و دوژمن به‌زین بوون و به‌جه‌نگاوهری خویان نواندبوو. شاره‌گه‌وره‌کان و قه‌لا سه‌خت و جیتگا تونده‌کان به‌زوری بازووی وان ده‌گیرا و به‌پشتیوانی نه‌وانه‌وه دوژمن ده‌رده‌په‌راندرا و ده‌ربه‌ده‌ر ده‌کرا. میرزا مه‌دی له لایه‌ره ۱۱۹ی ته‌ریخه‌که‌یا ده‌لایت:

«له ده‌وره‌ی قه‌لای به‌غدا که نه‌حمه‌د پاشا و قه‌ره‌مسته‌فا پاشا بو به‌رامبه‌ری نادر شا نارداربوون، فه‌وج فه‌وج له‌شکری خویان ریزکرد و ره‌نگی شهر و جه‌دالیان روت.

له لایه‌ن نادر شاه کورده‌کانی قه‌ره‌چور کرانه مه‌ئموور که ده‌ست به‌شیر و خه‌نجه‌ر خو بخه‌نه نیتو ناوچه‌ی سوپاهی رومیه‌یانه‌وه. نه‌و پاله‌وانه جه‌نگیه‌یانه به‌نووکي تیزی یم له‌زه‌تی هه‌نگوبنی ژیانیان له زاردا تالکردن».

نه‌گه‌ر به‌چاکی له میژوه‌کان وردبینه‌وه و هه‌ر لایه‌ره‌یه‌کی ته‌ریخی نادر شا ته‌ماشاکه‌مین پرن له نازایی و ره‌شیدی میله‌تی هه‌قناسی کورد. به‌راستی بناغه‌ی حکومه‌تی سه‌فه‌وی و هه‌وشار، کوردان دایانمه‌زراند و له سایه‌ی کوششی نه‌وانه‌وه بینا کران.

سالی ۱۱۴۷ خانی خوارزم حوسین وه‌کیل یه‌مووتی به‌ ۳ هه‌زار سواره‌ی تورکمانه‌وه لینگیان دا سه‌ر خاکی «تالاغ و سملقان» که جیتگای کورده‌کانی چه‌مشکه‌زه‌ک بوو. نه‌وانیش له‌و ده‌مه‌دا خه‌ریکی جووت و دروینه و چاندن بوون، له‌ناکاو تورکمان به‌سه‌ریانی دادا.

حاکمانی کورد که له‌وه ناگاداربوون، چوونه سه‌ریان و گه‌لیکیان لی کوژتن و ژماره‌یه‌کی زوربان به‌دیل گرت و تورکمانیان بلاوکرده‌وه. نادر شا که نه‌وه‌ی بیسته‌وه، هه‌موو گه‌وره و

حاکمانی خه لات کردن. (تهئریخی نادری لاپره ۱۴۷).

سالی ۱۱۵۴ محهمه د حوسین خانی چه مشکهزهک - که به گله ر به گی خه بوشان بوو - له گهل ئه للا ویردی به گ و محهمه د قاسم خان و خان و به گه کانی کورده کان، له شکریتی کوردیان کوکرده وه و چوونه سهر «دهرویش» ناوی به لخی.

ئه وه درویشه به نیو ره وه ند و گه روکاندا چوه «به لخ» و له سهر قه بری «شامه ردان» که نزیک «به لخ» دانیشته و داوای مه هدییه ت و ساحیب زه مانی کرد؛ موعجیزه و که راماتیکی زوری ده نواند، له ئه هالی به لخ گه لیک که سی له ده وروپشتی کوپسووه وه. عیسمه توللا ناو پیاویکی کرده سولتانی به لخ، هه موو تورکستان باوه ریان پی کرد. ئوزه گییه و نیازخانی والی به جاریک خویان نا مستیه وه. ئاوی ده ستونیزان به مته فهرک ده برد. هه رده مئی والی که ده چوه لای روو به خاک و ده مه وروو ده که وت و که وشه که ی ماچ ده کرد. دهرویشی گوتراو دم به دم هیزی په یدا کرد و روو به به رزی ده رویشته.

نادر شا چند جار له شکر نارد سهر درویش، به شکاوی و په ریشانی ده گه پراوه، جاریک والی له شکر کرده سهر درویش و له ترسی نادر شا چو به گزیا و له دوامینا شکاندر، له وه شه رده دا گه وری به لخ و سه رکرده و کار به ده ستیان لی کوژران. «ئوزه گییه» به جاریک بوون به هه واداری و له شکریان بو کوکرده وه و شه ریان بو درویش کرد و هه رکه سیکی خوراسانی یا پیاوی نادر شا یا قزلباش و ره عیه تیکی ئه وه خاکه یان ده سته که وتبایه ده یانکوژت.

نادر شا له وه هه راسان و بیچاره ماوه. محهمه د حوسینخانی چه مشکهزه کی نارد سهر درویش. هه روه که له پیشا گوترا محهمه د حوسین خان روپی و ده وه به لخی دا، درویش و سپاه که ی له ئهرک کوپوونه وه و بو به رابه ری کردن ئاماده بوون.

کورده کانی شادی و زه عفهران وه کو پلنگ له ئوزه گییه کانیان دا و ده ستیان کرد به کوژتاریان. روژی په که مینی شه ر، عیسمه توللا ناوی ناوزه ده ی سه لته نه ت که وته ده ست کورد و کوژرا. روژی جومعه ی ۱۲ موچه رهم کورده کان ئوزه گییه کانیان ته نگه تاو کرد و له هه موو لاییکه وه ره پیچه کیان دان و هه رچی کوژران و هه رچی ماوه به دیل گیران. درویش وه کو جارن گوشه یه کی ته کیه ی شامه ردانی گرت و دانیشته وه.

خواجه نیعمه توللای موته وه للی ئه وه قه بره درویشی گرت و ده سته بسته دایه ده ست محهمه د حوسین خان؛ ئه ویش به زنجیرکراوی بو نادر شای به دیاری پی نارد. هه واداره کانی

ده‌رویش هه‌موو پهرش و بلاو کران و مایه شۆرشه‌کانی گشت گرتن و به‌دلتیکی شاده‌وه له مانگی جه‌مادی دووه‌مدا گه‌راوه خه‌بوشان. (ته‌ئریخی نادر - لاپه‌ره ۲۷۷).

له‌وه‌پیش محهمه‌د حوسین خان کورپکی خۆی کردبوو به‌نایب و له‌سه‌ر خاکی ئوسترابادی دانابوو. قاجاره‌ نه‌زانه‌کان له‌ ده‌ستی وه‌ره‌ز ببوون، له‌ تورکمانی یه‌مووت هه‌واداریان په‌یداکرد و ده‌ستیان دا جه‌رده‌یی و ڕێگری. له‌ دوامینا هێزبان قورسکرد و به‌گژ کۆپی محهمه‌د حوسین خانا چوون؛ ئه‌ویش نه‌شیا به‌رامبه‌ری بکات و ناچار هه‌لات و ڕوو به‌ «به‌ه‌بودخان» چاپش سه‌رداری ئه‌تره‌ک، چوو که کۆمه‌گی بکات.

سالی ۱۱۵۸ محهمه‌د حوسین خان بو نادر شای نویسی که قاجاره‌کان ده‌ستیان به‌سه‌رکیشی کردوو و ته‌مای هه‌ستان و ده‌ستدێژیان هه‌یه. ئه‌و قاقه‌زه‌ی محهمه‌د حوسین خان له‌ ماهیده‌شت (کرماشان) مانگی زیلحیجه‌ی ئه‌و ساله‌دا به‌نادر شا گه‌یشت. نادر شاش فه‌رمانی دا به‌محهمه‌د حوسین خان که به‌له‌شکرکی قورسی کورده‌وه بپرواته سه‌ریان و له‌به‌ر یه‌کیان بلاوکات.

به‌گه‌یشتنی فه‌رمانی نادر شا ده‌زه‌جی محهمه‌د حوسین خان به‌ سوپاهیکی ڕێکه‌وتووی کوردی سازکرد و چوو هه‌ر ئوستراباد و به‌شه‌ر و کوژتار په‌لاماری قاجارانی دا و شکاندی و ئوسترابادی خسته‌وه ده‌ست.

سالی ۱۱۵۱ نادر شا له‌ هیندستان بو، وه‌لامی پێدرا که عه‌لی مه‌ردانخانی فه‌یلی، که له‌وه‌پیش له‌ لایه‌ن نادر شاهه‌ به‌ئیلچیه‌تی ناردرا بووه ئه‌سته‌مبوول، له‌ گه‌رانه‌وه‌دا گه‌یشته‌ سېواس و مرد.

نادر شا که له‌وه‌ ناگادار بوو ده‌زه‌جی قاقه‌زکی دیکه‌ی نویسی و حاجی خانی کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک که چه‌رخه‌چی باشی سواره‌بوو، به‌سه‌فاره‌ت ناردیه ئه‌سته‌مبوول حاجی خان که چوو دیاری رۆم به‌که‌یف و شادمانی و گه‌وره‌یی پیشوازی کرا و جوابی درا و ڕوو به‌ئێران گه‌راپه‌وه. نه‌زیف ئه‌فه‌ندی و حه‌نیف ئه‌فه‌ندی له‌ لایه‌ن سولتانی رۆمه‌وه به‌سه‌فاره‌ت له‌گه‌لیان خست و ناردیه‌ن ئێران. سالی ۱۱۵۴ حاجی خان له‌ مازنده‌ران گه‌یشته‌وه له‌شکرگاهی نادر (ته‌ئریخی نادر - لاپه‌ره ۲۲۲).

سالی ۱۱۵۶ نادر شا که له‌ ئاوریا به‌گان بوو به‌رێگای کرماشانا چوو هه‌ر به‌غدا. قوجه‌خانی کوردی شیخانی چه‌مشکه‌زه‌ک که سه‌ردار سوپاه بوو، له‌ رێگه‌ی «حوتزه» و «فه‌یلی» یه‌وه بو گرتنی به‌سرا له‌شکری ئازۆت. به‌گله‌ر به‌گییه‌کانی حوتزه و فه‌یلی و

سه‌بزه‌وار و شووشتەر و دیزفول و ئه‌عرابی ئه‌و جیگیایانه هه‌ریه‌ک له‌شکری خۆیان هه‌ل‌گرتن و به‌ییکه‌تی روو به‌به‌سرا رویشتن و له‌شه‌تی دیجله‌ په‌رینه‌وه و خه‌ریکی گرتنی به‌سرا بوون. به‌کوشتش و ته‌قه‌لادان له‌مانگی جه‌مادی دووهمی ئه‌و ساله‌دا هه‌موو خاکی به‌سرایان گرت و ده‌وره‌ی «قه‌لای قورنه‌» شیان دا و خه‌لکه‌که‌یان ته‌نگه‌تاو کرد.

نادر شا له‌ولاهه‌ چوو هه‌ر شاره‌زوور و گرتی، هه‌ر وه‌کو که له‌هاتوودا لێی ده‌دوین، وه‌ به‌زۆر شاره‌ زووی خسته‌ ده‌ست و چوو هه‌ر به‌غدا و به‌مامله‌تکردن له‌ته‌ک حکومه‌تی عوسمانیدا پینکهات.

قۆجه‌خانی که‌ ئیتمه‌ له‌م به‌نده‌دا مه‌به‌سمانه‌، سالی ۱۱۵۷ ده‌ستی له‌ ده‌وره‌دانی قورنه‌ به‌ردا و له‌ مانگی زیلحیجه‌دا گه‌راوه‌ و گه‌یشته‌وه له‌شکرگاهی نادر شا که له‌ خاکی ئه‌رده‌لان و له‌ ده‌وری شاری «سنه‌» بوو.

ه- کوردی لورستان و نادر شا

نادر شا که به‌زۆری باسکی پالنه‌وانانی کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک حکومه‌تیکی تازه‌ی به‌ناوی «هه‌وشار» (ئه‌فشار) ده‌ دامه‌زراند، تاران و ئه‌سفهان و شیراز و کرمانی گرت و خستنیه‌ ژێر په‌نجه‌ی فه‌رمانه‌وایی خۆیه‌وه‌، ئه‌وجا جله‌وی روو به‌خاکی کوردستانی به‌ختیاری سووراند.

سالی ۱۱۴۲ی مانگی شه‌عبان گه‌یشته‌ کتوی کیلویه‌، کوژتاریکی قورسی له‌ کوردی به‌ختیاری و فه‌یلی کرد و گه‌لیکی به‌دیگرتن و چه‌ند هه‌زار مالی له‌و دوو عاشیره‌ته‌ بارکرد و ناردنیه‌ خاکی خوراسان. نادر شا له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ روو به‌بروجه‌رد چوو. ئه‌حمه‌دخانی کوری قاسمخانی به‌ختیاری، که‌ حاکمی به‌ختیاریه‌کان بوو، له‌ته‌ک خۆیا بردی ئه‌حمه‌دخان له‌ هه‌موو سه‌فه‌ره‌کانی نادر شا بۆ ئاوریا به‌گان و خوراسان و هیرات و گه‌رانه‌وه‌ی بۆ ئه‌سفهان له‌گه‌لا بوو.

که‌ نادر شا به‌ختیاری و فه‌یلی سه‌رکوت کرد، له‌شکرێکی لیگرتن. «که‌ریمخانی زه‌ند» یه‌کیک بوو له‌وانه‌ی که‌ به‌سوپاهی له‌گه‌ل عه‌شیره‌ته‌کانیا که‌وته له‌شکری نادر شاوه‌.

سالی ۱۱۴۴ نادر پاشا گه‌راوه‌ ئه‌سفهان، شاه‌شا ته‌هماسبی له‌ پادشاهی خلعت و ئیسماعیل میرزای کوری وی کرده‌ پاشا له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ ئه‌حمه‌دخانی کرده‌وه به‌حاکمی به‌ختیاری و خه‌لاتی کرد و ناردییه‌وه سه‌ر خاکی نیشتمانی.

ئه‌حمه‌دخان که‌ گه‌راوه‌ گه‌یشته‌وه خه‌لیئاوا ده‌ستی به‌فه‌رمانه‌وایی کرده‌وه، یه‌کیک له‌

به ختیاریه کان که دهستی درتژبوو، سه‌ری بۆ نه‌نواند و ملکه‌چ نه‌ده‌بوو. نه‌حمه‌دخان بانگی کرده کن خۆی. ئەو پیاوه گه‌لیک قسه‌ی ناشایسته و ناحه‌زی به‌نه‌حمه‌دخان گوت و نه‌ویش فه‌رمانی دا که دارکاری بکه‌ن و له‌ژێر داردا مرد. خزم و که‌سی ئەو پیاوه له‌شکرکێشیان کرد و چوونه سه‌ر نه‌حمه‌دخان و له‌ دوا‌ی شه‌ر و کوژتاریکی قورس، به‌سه‌ر نه‌حمه‌دخان زالبوون و کوژتیان و باریان کرد و چوونه «که‌رسیرات».

نادر شا که له‌و سه‌ربه‌ه‌ورده دل‌گیره ئاگادار بوو، فه‌رمانی دا به‌باباخانی چاپش که سه‌رکرده‌ی لورستان بوو، که ب‌رواته سه‌ریان و تۆله‌ی نه‌حمه‌د خانیان لی بکاته‌وه.

باباخان له‌شکری هه‌ل‌گرت و چوه پێشیان، رۆژی ۲۹ی مانگی ره‌به‌عی دوهم شه‌ریان کرد. نادر شاش له‌ولاوه به‌له‌شکره‌وه گه‌یشه سه‌ریان، کورده‌کان ناچار سه‌رکێته بلنده‌کانیان کرده سه‌نگه‌ر و بۆ به‌راهه‌ری ئاماده‌بوون. ۲۱ رۆژ شه‌ر و کوژتاریان کرد و له‌ دوامینا ته‌نگه به‌کورده‌کان هه‌ل‌چنرا و شکاندرا و خوتن‌پێژه‌کانی نه‌حمه‌دخان له‌ ده‌ست نادر شا گرفتار بوون و کوژران و ۳ هه‌زار ماله کوردی هه‌وت لینگ بارکران و بۆ خوراسان به‌رێکران، حکومه‌تی به‌ختیاری و لورستان درا به‌فه‌تخانی کوری قاسمخان. ۱۹ی مانگی جه‌مادی دوهم نادر شا له‌ لورستانه‌وه روو به‌کرماشان که‌وته‌رێ.

کوردی زه‌ند که له‌ خاکی سیلاوخوڕ و سه‌راهه‌ند دانیشتبوون، نادر شا رقی لێیان هه‌ستا و ۳۰۰ مایان لی بارکران و ناردیه خوراسان. له‌ لایه‌ن باباخانی چاپش گه‌لیک له سه‌رهات و گه‌وره که‌یخودایانی زه‌ند کوژران و له‌ناو چواندرا.

له‌ لایه‌ن نادر شاهه ۱۰۰ هه‌زار تومان دراو داندا که ئەو عه‌شایری کوردانه‌ی که‌وتبوونه به‌ر رقی نادر شا باربکێن؛ به‌لام چونکه چوونه به‌غدا و شاره‌زووری له‌ پێش بوو، ئەو دراوه‌ی بۆ گه‌رانه‌وه دا. که نادر شا چوه سه‌ر به‌غدا شکاندرا و به‌هه‌لاتن گه‌راوه و نه‌په‌رژا ئەو عه‌شایرانه باژوێت. ئەو عه‌شیره‌تانه‌ش هه‌ربه‌ک گه‌رانه‌وه خاکی خۆیان و ده‌ستیان به‌سه‌رکێشی کرده‌وه.

ئه‌بو‌فه‌تخانی حاکمی لورستان هه‌موو کورده‌کانی له‌سه‌ر خۆی کوژرده‌وه و ده‌ستی هێز په‌یدا‌کردنی نواند و هه‌تا ده‌گاته خاکی فارس، کیشایه ژێر فه‌رمانیه‌وه و له‌گه‌ڵ به‌ختی‌کردنی ئەو خاکه خه‌ریک بوو. نادر شا له‌ پاش چوینی دووه‌مین بۆ سه‌ر به‌غدا، که گه‌راوه له‌شکرێکی قورسی برده سه‌ر ئەبو‌فه‌تخا. مه‌یدانی کوژتار گه‌رم بوو، ته‌نگه‌یان به‌ ئەبو‌فه‌تخا هه‌ل‌چنی و ده‌وره‌ی شوشته‌ریان دا. له‌ پاش گه‌لیک کوژتار، شوشته‌ر

که‌وته دهست و سووتاندنی و ویرانی کرد. ئەبوفەتەح زۆر بەشپەرزەیی گیرا. مانگی ڕەجەبی سالی ۱۱۴۵ لەسەر فەرمانی نادر شا سەرپرا و خاکی لورستان و بەختیاری درا بەکوردەکانی چەمشکەزەکی خوراسان.

هەر کوردیکی لە دەست نادر شا دەریدەر ببوو، چووێکن محەممەدخانی بلوچ. ئەویش لەو کوردە بلالوانە لەشکرکی رێکخست و لە کیتی کیلویە لە نادر شا سەربلند بوو و لە خاکی شیرازا حکوومەتییکی دامەزراند (تەئریخی نادر - لاپەرە ۱۳۷).

سالی ۱۱۴۶ نادر شا ئەمری دا که هیندیک لە بەختیارییه سەرکێشەکان بارکەن و بیانبەنە خوراسان ئەو کوردە بەختیاریانەیان کۆکردنەو و بەمال و مندالەو بەریان کردن. لە نیوێ رێگادا هەموو بەجاریک هەلاتن و ڕوو بەچیا و کێو سەختەکانی خۆیان بۆی دەرجوون.

باباخانی چاپشی حاکی لورستان لەشکری ئاژوتە سەریان و لە پاش گەلیک خوتنژتن هیندیک کۆژان و هیندیک دەردەست بوون و بەدیل گیران. ئەوێ مابوونەو بەریان کردن و بردیانە خوراسان و لە خاکی «جام» لە لای بەختیارییه‌کانی دیکە بەراویان دانان.

عەلی مۆرادخان بەختیاری

لەپیشا لێی دوواین، که کوردەکانی لور و بەختیارییان دەبردە خاکی خوراسان و لە جام دایاندەمەزراندن، زۆری پێنەچوو که مەکه‌مه و پۆل پۆل گرتیانیان لەو گیرۆدەیه‌ی رزگار دەکرد و بۆ خاکی خۆیان هەڵدەهاتنەو. بەو جۆرە گەلیکیان لە پەنجە دیلی دەره‌پین و لە کێو بەرزەکانا کۆبوونەو و سەریان بلند کرد و گەردەنیان لە فرمان وەرچەرخاند.

ئەو کۆمەڵە زلە کۆبوونەو و لە ژێر فەرمانی عەلی مۆرادخانی گەورە بەختیاریدا ئالای سەربەخۆییان هەڵدا و عەلی مۆرادخان لە هەلاتووەکان و لە کوردەکانی نزیک و دووری خۆی هیندیک جوانی پەیدا کرد و لەگەڵ پیتیست رێکخست دەکۆشا.

نادر شا دەستە سوپا و قۆشەنیکێ ناردە سەر عەلی مۆرادخان. لە دواي کهم شەریک ئەو ئۆردووە بەشپەرزەیی گەراوە دواي. جاری دووهمین باباخانی چاپش هەموو گەورە و خەوانین و سەرکردە و سەردارانێ کۆکردەو و لەگەڵ فوجیەک سەرباز و لەشکری شوشتر و کیتی کیلویە چوونە سەر عەلی مۆرادخان و نەشیان بەسەریا زالبن و بەپەڕیشانی گەرانەو.

سالی ۱۱۴۸ سولتان عەلی بەگ و نەجەف قولی بەگ که هەردووکیان گەورە کوردی

چه مشکه زهک بوون، له لهشکری ږیککه وتوو، فه وجیکي سهر باز و لهشکری کیتی کیلویه و شوشته ریان هه لگرت و چوونه سهر عهلی مورادخان؛ له دامیتنی کیتی «سالم» لهشکریه زیان کرد. عهلی مورادخان قه لای «کوه» ی کرده سه نگر و بو بهرامبه ریان ناماده بوو.

لهشکری نادر شا له ههر چوار که ناره وه ده وره یاندا و شهر و کوژتاریان ده ست پیکرد. بهختیاری له سهر دا بو لهشکری نادر شا چوونه خواری و تا نیوهی کیتو ږویشن و دوژمنیان ته نگاو کرد و شکاندیان و سولتان عهلی و نه جف قولی هه لاتن.

عهلی مورادخانیش ده وهی لهشکری شوشته ر و کیتی کیلویهی گرت و ته نکه تاوی کردن. له دواي کوژتار نه وانیش هه لچنران و ږوو به خاکی خویان هه لاتن. گرانه بار و جبهه خانه به کی قورس که وته ده ست عهلی مورادخان و تالانیکی زور که وته ده ست سوپا هه کی.

له وده مه دا نادر شا له ئیره وان خه ریکی شه ری ږمیان بوو و نه ده په رڅا پرواته سهر عهلی مورادخان و سهری نه رمکا. نه وه چاکتر بوو به مایه ی هیژ په یدا کردن و په ره ناویرتنی عهلی مورادخان و لهشکر و پتیوست ږیکخستن. به و که م چاخه سوپای شه رکه ر و ناماده ی گه یشته ۵ هزار که س.

عهلی مورادخان له چپای «بروک» که سه ختتر و بلندتر و گه وره ترینی کیتوه کانی بهختیاری بوو، قه لایه کی زور سه خت و توندی دروست کرد و به جبهه خانه و سوپا و توپ و چه رڅه دایمه زرانند. (ته نریخی نادری - لاپه ره ۱۶۷).

نادر شا که له ئیره وانه وه گه یشته قه زوین، لهشکریکی سواره ی له کوردی خوراسان ږیکخست، وه لهشکری فیه لی و نه رده لان و هه مه دانیشی له گه ل خستن و ناردرنیه سهر عهلی مورادخان و هیندیک له جزایرچیه به تاییه تیبه کانی خوشی له گه ل خستن و به ږیگای شوشته را ناردرنی و له دهشتی گورگانیش چه ند فه وج له ماروده شت و گروه له گه ل لهشکری کوهی کیلویه و لهشکریکی زیشی له نه سفه هانه وه بو هزار چه مده نی بهختیاری په وانه کرد. نه و لهشکرانه هه ریه ک له ږیگای خوینانه وه ږوو به عهلی مورادخان بزووتن و له هه موولایه وه ده وره یاندا که نه هیلن له و هیژ به کیکیان لی ږزگار بیت.

نادر شاش له ولوه گرانه بار و نه سپاب و جبهه خانه و پتیوستی بو ته نگایی له مه نزلی «چریاس» دانا و نه سروللا میرزاشی کرده بڼه گدار و بو خوشی به هیژیکه وه ږوو به کیتی بهختیاری ږکیفکوت ناژووتی.

ړوژۍ ۸۱ جهمادی دووهمی سالی ۱۱۴۹ نادر شا گه‌یشته دامینۍ کټوی به‌ختیاری که یه‌که‌مین ده‌سته شه‌رکه‌ریکی عه‌لی مورادخانی تیدا دانیشتبوو و سه‌نگه‌ریان گرتبو و شه‌ریان ده‌کرد.

نادر شا فهرمانی دا به‌ده‌سته جه‌نگاوه‌ری کوردی چه‌مشکه‌زه‌ک و پیاده‌ی نه‌فغانی که په‌لاماری به‌ختیاریه‌کان بده‌ن. به‌ختیاریه‌کان شیرانه هه‌لمه‌تیاں برد و زور به‌نازایی لینگیان دایه سهر کورده‌کانی نادر و ټټکیان پیچان. له دواي گه‌لیک کوژتار به‌ختیاری ناچاربوون که سه‌نگه‌ر بگوژنه‌وه. کورده‌کانی چه‌مشکه‌زه‌ک له تاریکی شه‌وا چوونه سهر قه‌لای «بروک» که جیگای عه‌لی مورادخان بوو له هه‌موو لایټکه‌وه وه‌ت‌نگیان هیتا.

عه‌لی مورادخان به‌ده‌سته له‌شکرټکی له لای بوو له ناوی بروک په‌ریه‌وه، نه‌و چومه ده‌چووه دزفول. که په‌ریه‌وه پردټک له‌سهر نه‌و چومه بوو پرووخاندی، له‌وده‌مه‌دا له‌شکرټکی نادر شا که له هه‌زار چه‌مه‌نه‌وه نادرابوو، گه‌یشته سهر عه‌لی مورادخان. ههردوو لا بوشه‌ر ناماده‌بوون و ده‌ستیاں به‌یه‌کتر کوژتن کرد و نزیک ۶۰۰ که‌س له عه‌لی مورادخان کوژرا. سبه‌ینۍ له‌گه‌ل به‌یانی و سپیده‌دا نادر شا گه‌یشته سهربردی بروک و فهرمانی دا و ده‌ست به‌دروست‌کردنه‌وی پرد کرا و له‌شکری نادر پاشا له چومۍ په‌ریه‌وه. کورده‌کانی به‌ختیاری وه‌کو بالنده له شاخ و کټوه به‌رزه‌کان سهرکه‌وتن و بوۍ دهرچوون و له چنگی نادر شا رزگاربوون.

نادر شا ده‌سته به‌ده‌سته و فه‌وج به‌له‌شکر و سهربازه‌کانی خسته نټو شاخ و کټو و دۆل و شیوه‌کانی چیا بلنده‌کانه‌وه تا‌کو له هه‌لا‌تووه‌کان بگه‌رتن و بیان‌گرن. نزیک ۳ هه‌زار مالیان به‌دیل گرتن و گه‌لیک‌یشیاں کوژتن. به‌جاریک نه‌و میلله‌ته شه‌رزه کران و په‌ریشان و نه‌بوو بوون.

عه‌لی موراد له کټوی «گورگنش» که له‌گه‌ل کټوی لوړستانی فه‌یلی ده‌بیته‌وه به‌یه‌ک، خوۍ دامه‌زراند و سه‌نگه‌ری گرت. له‌شکری نادر شا ده‌وره‌یدا و ته‌نگه‌تاویان کرد. له دواي شه‌ر و خوټن‌ټږی عه‌لی مورادخان به‌دیل گیرا و به‌مال و مندالییه‌وه بردیانه کن نادر شا. نادر شا که‌پوو و گوۍ و لټو و پی و ههردوو ده‌ستی عه‌لی مورادخانی بری و ههردوو چاوی هه‌ل‌کوټی و له دواي دوو رُوژ کوژتی. پاشماوه‌ی له‌شکری عه‌لی مورادخان ناچاربوون هاواریان له‌و خان و به‌گ و سهرکرده و گه‌وره‌کانی به‌ختیاری کرد که له‌کن نادر شا بوون، نه‌وانیش به‌گه‌له‌کو‌مه‌له‌تکایان کرد و هه‌موو به‌خشان. به‌لام هه‌موویان بارکردن و بردیانه‌ه‌خاکی «جام» و دایامه‌زراندن و له‌کن نه‌وانی دیکه‌یان دانان که‌له‌وه پیش له‌وی

داندرا بون. نادر شا نزیک مانگیک له و کتو و شاخانه ی بهختیاری سوړا و ړو و به نه سفه هان گه راوه و ۹ ی مانگی په جبه گه یشته وه نه سفه هان.

۶- کوردی موکریان و نادر شاه

کورده کانی موکریان له وه پتیش سهر به خو ده ژیان و حکومتی کی نازادیان هه بوو، فهره یدونخانی حاکمی موکری له لایه ن سولتان حوسینی سهره وی کرا به والی هه مه دان. سالی ۱۱۳۳ فهره یدونخان له تهک عوسمانیاندا ړتکه کوت و به بونه ی سونیه تیبه وه له سه فیه و بیه کان پچراوه و له گهل حکومتی ړوما پتکهات و گه راوه سهر خاکی خو ی و دوو باره له موکریان دانیشته. چونکه به ختی سهره وی وهر گه را بوو، کوردی موکریانیش ناچار بوون که بکونه ژیر ئیداره ی عوسمانیان ه وه.

له لایه ن حکومتی ړومه وه عه لی په زاخانی موکری کرا به فهرمانه وای موکریان و له گهل ړومیاننا بناغه ی دوستی دامه زرانده.

سالی ۱۱۴۲ نادر شا له دوا ی گرتنی هه مه دان و سته ړوو به ئاور بایه گان ئاژوتی، عه لی په زاخان له شکرتی کی قورسی کوکرده وه که پتیش به نادر شا بگری.

له لایه ن حکومتی ړومه وه ته میور پاشای کوردی میلی کی که حاکمی وان بوو، به هاواری عه لی په زاخانیانه وه نارد ته میور پاشا به له شکره وه گه یشته کو مه کی عه لی په زاخان له قه لای میاندواو له شکری هه ردوولا بو پتیش به نادر گرتن ئاماده بوون.

نادر شا له ړتگای بانه و سه قزه وه ړوو به «سه فاخانه» چوو. سه فاخانه ی هه وشیار که نیستمانی باپیری نادر شا بوو، کردیه له شکریه ز و بنه و گرانه باری به جتیه یشت. بو خو ی و له شکری کی له ده ستیا بوو ړوو به عه لی په زاخان ړو یشت. به ری خو ی دا میاندواو که له نیوانی مه قدم ده ده مداهلکه وتووه. له سهر چومی «جه خه توو» ړووی به ړووی عه لی په زاخان و ته میور پاشا له شکری ریز کرد. هه ردوولا بو خو تیر ژتن ړوویان تیک کرد. شهر له پتیشا به توپ و تفهنگ بوو له پاشان شیر و خه نجر و قهره بینا که و ته کار. نه گهرچی موکریانیه کان له پتیشا زور دلیرانه و پاله وانانه شهریان ده کرد، به لام له پاشان وه ته نگ هینران و شکاندران.

نادر شا کورده کانی موکری و میلی تیکه وه پتچا و ړوو به مه راغه هه لیبرین گه لییک کوردی موکری که و ته ده ست نادر شا، زوربان کوژران و به دیل گیران. توپ و جه به خانه و مالیکی زوری ئه وان که و ته ده ست نادر شاهه.

عەلی رەزاخان و تەیموور پاشا لە مەراغە خۆیان نەگرت و چوونە «دێخوڕگان». نادر شا چوو مەراغە و گرتی و گەڕایەووە سەر سابلاخ و ئەویشی گرت. خاکی دەدەم و مەقدەم و مەراغە و سابلاخ کەوتە دەست نادر شا.

عەلی رەزاخان کە گەیشتە دێخوڕگان دەستی بە قاقەز نووسین کرد و بناغەی یێکەتی لە گەڵ نادر شا دامەزراند و گەڕایەووە سەر خاکی موکری و بەفەرمانیەوای موکری داندراو. نادر شا ڕوو بە تەوڕیزی ئازۆت و لە سەهۆلان لە شکرەزی کرد. تەیموور پاشاش چوو تەوڕیز. نادر شا. بە گۆشە تەیموور پاشادا چوو کوژتاریکی قورسیان لێک کرد. لەو شەڕدا پاشا و عەسکەرێکی زۆر بە دیل کەوتە دەست نادر شا. جاری دووەم لە کیتی «خواجە میرخان» نادر شا و تەیموور پاشا شەڕێکی قورسیان کرد و ژن و مندالێکی زۆر بە دیل چوون. تەیموور پاشا تەنگەتاو کرا و هەڵات و ڕوو بە «سۆفییان» بۆی دەرچوو. لەویش ڕانەوێستا و بۆ «خوی» ڕۆیشت.

نادر شا کە تەیموور پاشای شکاند و چوو سەر تەوڕیز و گرتی، لە دواي دامەزراندنی شار، چەند پاشا و گەورەیهکی کە بە دیلی گرتبوون بەریدان و خەڵاتی کردن و ناردنیهووە خاکی خۆیان (ت. ن. ل ٧٦).

نادر شا لەو دەمدا کە لە تەوڕیز شەڕی دەکرد، خوراسان تووشی شۆرش و پشتیوی ببوو؛ لەبەرئەو «بێستوون بەگ»ی هەوشاری کردە حاکی تەوڕیز و بۆ خۆی بەناچاری ڕوو بە خوراسان و هیرات چوو.

سالی ١١٤٣ شا تەههاسب لەشکرێکی قورسی پێکخست و ڕوو بە ئاورایەگان چوو کە ئێرەوان بگرت؛ لە پێگای هەمەدانەو مانگی جەمادی دووەم گەیشتە ئاورایەگان. کە چوو تەوڕیز بێستوونخانی حاکی تەوڕیزی لێخست و محەمەد قولیخانی کردە حاکم. لە دواي ئەو بەری خۆیدا ئێرەوان و دواي کەم شەڕێک شا تەههاسب شکا و ڕوو بە سەلماس هەڵات و گەراو تەوڕیز. لەویش خۆی نەگرت و ڕوو بە هەمەدان و ئەسفەهان بۆی دەرچوو (ت. ن. ل ١٠٢).

لەولاو سونعی پاشای عوسمانی لە ئاوی ئاراس پەریههه و بە ٣ مانگ سەلماس و مەراغە و تەوڕیزی گرت. کوردهکانی موکری لە ژێر فەرمانی عەلی رەزاخان پێشوازیی رۆمیانیان کرد و کەوتنە بن ئیدارەی رۆمیانهووە. دیسان عەلی رەزاخانیش بە حاکی داندراو.

نادر شا له پاش چوونه هیرات و خوراسان که گه‌رایه‌وه ئه‌سفه‌هان، ده‌زبه‌جی شا ته‌هماسبی له شایه‌تی خست؛ له دواى ئه‌وه به‌سهر همه‌دان و کرماشان و شاره‌زووردا چووه سهر به‌غدا هه‌روه‌کو له هاتوودا دیتته گوتن، له‌وه‌پاش گه‌رایه‌وه کرماشان.

له سالى ۱۱۴۴ ئه‌یه‌له‌تی ته‌وریز له لایه‌ن نادر شاهه درا به‌لوتف عه‌لی به‌گ. له‌ولاهه ته‌یموور پاشای کوردی میلی به‌له‌شکری کورد و عه‌سکه‌ری پۆمه‌وه چووه سهر ته‌وریز. خه‌لکی ته‌وریز ده‌ستیان به‌پیشوازیکردن کرد و به‌جاریک شاریان چۆل کرد. هه‌رچه‌نده لوتف عه‌لی به‌گ ته‌قه‌لای دا و کۆششی کرد، نه‌شیا پیش به‌وانه بگریت. هه‌تا ئیواره له‌گه‌ل کورده‌کانی خوراسان هه‌ولیان دا چاره‌یان نه‌کرد؛ ناچاربوون له ته‌وریز ده‌رکه‌وتن و روو به‌مه‌راغه هه‌لاتن و له‌ویش پتگیان نه‌دان که برۆنه نیتو شاره‌وه. لوتف عه‌لی له مه‌راغه‌وه روو به‌«خه‌لخال» هه‌لات.

ته‌یموور پاشا له‌ولاهه گه‌یشته پیش و ته‌وریزی گرت و له‌گه‌ل کورده‌کانی مه‌قده‌م و ده‌ده‌م و موکریدا پتککه‌وت؛ به‌لام زۆری به‌سهر نه‌برد و له ته‌وریز ده‌رکه‌وت. چونکه له‌وده‌مه‌دا پۆلاد پاشا له دیاله شکا و توپال عوسمان پاشاش له شاره‌زوور کوژرا. ته‌یموور پاشا که له‌وه ئاگادار بوو ته‌وریزی به‌ردا و گه‌راوه ئیروه‌وان.

لوتف عه‌لی به‌گ که زانییه‌وه ته‌یموور پاشا له ته‌وریز ده‌رکه‌وتوه، هه‌ستا چووه ته‌وریز و گرتییه‌وه و مه‌راغه‌شی خسته ده‌ست. سالى ۱۱۴۵ ته‌وریز و کوردستانی ئاوربایه‌گان که‌وته ده‌ست نادر شا.

نادر شا له همه‌دانه‌وه رووی له ئاوربایه‌گان کرد و فه‌رمانی دا که پاپا عاشوورخانی سالى ۱۱۴۶ خاکمی ورمی و ۳ هه‌زار ماله کوردی هه‌وشار - که له ده‌ورپشتی ورمی (ارومیه) دانیشتبوون، باریان کات و بیانباته‌وه نیشتمان‌که‌ی پیشوویان که ساینقه‌لای هه‌وشاری خاکی موکری بوو، رایان‌بگریت هه‌تا نادر شا ده‌گاته ئه‌وی و چاوی پی بکه‌ویت و په‌وانه‌ی خوراسانیان بکات.

عاشوورخان هه‌موو کورده‌کانی هه‌وشاری سازکردن و له ساینقه‌لا رایگرتن. نادر شا هه‌مووانی دی و دلخۆشی دانه‌وه و خه‌رج و دراویکی زۆری پێدان و به‌ئاسوده‌گی ناردنیه خوراسان و دايمه‌زراندن. چونکه عه‌شیره‌تی خۆی بوون زۆری پتلیتان و سه‌رفرازی کردن.

نادر شا له دواى ئه‌وه له ساینقه‌لاهه چووه مه‌راغه، له‌وی بوو که عه‌لی په‌زاخانی موکری و عه‌بدوره‌زاق خانی کوردی مه‌قده‌م چوونه لای و به‌خه‌لات و نه‌وازش و به‌خشش دلخۆشی دانه‌وه و هه‌موو سه‌هرکرده و گه‌وره‌کانی ئاوربایه‌گانی یه‌ک به‌یه‌ک خه‌لات کردن و به‌له‌شکر

و قوشه‌نیان له ده‌هدهم دانیشتن و چاوه‌نۆری ماملت بوون له‌ته‌ک عوسمانیاندا. نادر شا ئه‌مری دانت یان سولج یان شه‌ریان له‌گه‌ل ده‌کهن، ئه‌وانیش به‌چاوه‌نۆری دانیشتن و نادر شاش بۆ گرتنی تالش روو به‌ئهرده‌وتیل رۆیی.

سالی ۱۱۴۷ نادر شا له قه‌فهاز شه‌ری ده‌کرد، خێلتی کوردی بلباس له «ترکه‌ش» ده‌ه ده‌ستیان به‌سه‌رکێشی کرد و په‌لاماری موکریانان دا و خاکی محال و سوندز و ده‌هده‌م و شنۆیان گرت و خستیانه ژێرده‌ستی خۆیانه‌وه، بۆ ورمیشیان ده‌ستدریژ کرد و هه‌ره‌شه‌یان له ورمی و ته‌وریز کرد.

سالی ۱۱۴۸ ئیبراهیم خانی زه‌هیروده‌وله‌ی برای نادر شا که سپه‌ه سالار و سه‌رداری هه‌مسو و ئاوربایه‌گان بوو، له‌گه‌ل شازاده نه‌سروللا میرزای کوپی نادر شادا له‌شکریان هه‌لگرت و چوونه‌سه‌ر بلباسان و له‌ دوا‌ی شه‌ر و کوژتار، گه‌لیک له‌ بلباسان کوژران و له‌ دوامینا ته‌نگه‌یان پێ هه‌لچنرا و شکاندان و نزیک ۱۰۰۰ که‌سیان لی کوژرا و هه‌لاتن و چوونه‌ ترکه‌ش و سه‌نگه‌ریان گرت و بۆ به‌رابه‌ری ئاماده‌بوون. له‌و شه‌ره‌دا دوو پیاوی گه‌وره له‌ بلباس کوژران و نزیک ۱۰۰۰ مالتیان پوچ کرایه‌وه.

کوردی شاره‌زوور و نادر شا

سالی ۱۱۴۰ نادر شا له‌ کێوه‌کانی لوړستانه‌وه چووه سه‌ر کرماشان. حوسین قولیخانی زه‌نگه‌نه، که سه‌رداریکی کورد و گه‌وره‌ی سوپای نادر شا بوو، به‌ ۵ هه‌زار که‌سه‌وه چووه سه‌ر کرماشان و گرتی و گه‌لیک جه‌به‌خانه‌ی رۆمیانی تالان کرد. قه‌لا کۆنه‌که‌ی کرماشانی رووخاند و له‌و قایمتری دروستکرده‌وه.

خانک پاشای بابان که له‌وه ئاگادار بوو هاواری له‌ ته‌یموور پاشای میللی کرد که کۆمه‌گی بکات. ئه‌ویش به‌ ۳ هه‌زار که‌سه‌وه فریای که‌وت، له‌ ده‌شتی مه‌لایر بۆ پیش به‌نادر شا گرتن سه‌نگه‌ریان دروستکرد.

نادر شا له‌ هه‌مه‌دانه‌وه روو به‌مه‌لایر چوو و له‌و ده‌شته‌دا هه‌ردوولا کوژتاریان لیک کرد. به‌گولله‌ی تۆپ و تفه‌نگ یه‌کتریان ئاور باران کرد. گه‌لیک پاشا و حاکی هه‌شته‌ر و له‌ ده‌ست نادر شا گرفتاریبون. عه‌بدوره‌حمان پاشای والی هه‌مه‌دان بۆ سه‌نه هه‌لات.

سه‌لیم به‌گی بابان پیشی به‌نادر شا گرت و گه‌لیکی کوژتار لی کرد. نادر له‌به‌ره‌وه له‌گه‌ل خانک پاشای بابان رێک که‌وت و روو به‌ئاوربایه‌گان رۆشت؛ هه‌روه‌کو له‌ باسی موکریانا گوترا.

نعمحمد پاشای والی به غدا له وه که و ته نندیشه وه و قاقه زی بو خانک پاشا نویسی که هه موو سنووره کان به سه ختی بگری و نعمحمد پاشای باجه لانی کرده حاکمی زه هاو و له شکر و پتویست و جه به خانه ی بو نارد.

سالی ۱۱۴۳ شا ته ههاسب که له ئیره وان و ته وریره وه به شکاوی پروو به هه مه دان چوو، خانک پاشا له «گورگان» پیشی پیگرت و شکاندی و چهک و تفهنگ و مالتیکی زوری لی به تالان گرت.

سالی ۱۱۴۴ نادر شا به شاره زوورا گرتنی به غدای خسته پیش و مانگی جه مادی دووهم له کتیه کانی لورستانه وه پروو به کرماشان چوو و گرتیه وه. خانک پاشا نه گهرچی گو شه گیری نیشاندان به لام کومه گی نعمحمد پاشای باجه لانی کرد و له زه هاو ناماده بوون.

نعمحمد پاشای والی به غدا که بهیستیه وه نادر شا له ماهیده شت خیه و تی هه لداوه و ته مای چوونه سهر شاره زوور و کهرکووکی هه یه، هیتندیک له شکر و چند پاشایه کی ناردنه زه هاو و جیگا سه خته کانیان به توپ و سهنگر دامه زراند.

نادر شا به ئومیدی شه وه یخون له کتوی «گاوروان» سهرکهوت و بو روژاوا پروو به دوژمنی سهره و ژیر چوو خوار و به شه و روژتیک نهو ریگا دوور و سهخت و بلندیهان تیکه وه پیچا و رکیفکوت هه لته تی برده سهر زه هاو و له گه ل سپیده ی بهیانی گه یشته سهر نعمحمد پاشای باجه لان. روژی ۲۴ی جه مادی دووهم ده وری کورده کانی باجه لانی دا. له دوی شهر گه لیک له پاشایانی روم و نعمحمد پاشای کوردی باجه لان و کورده کانی دیکه به دلیل چوون.

نادر شا گه لیک تالانی به ده سته کهوت و سواره و پیاده کانی به دیهاتی کورده ستانا بلاوکرده وه، ده ستیان به دانه ویتله و مهر و چهور کوکرده وه کرد و له ریگای «قه لای علی بهگ» وه پروو به کهرکووک ناژوتی و له خورماتوو له شکر به زی کرد و ده وروپشتی کهرکووکی تالانکرد. نهو خاکه به جاریک پی پسته کرا و. له خیتلی بهیات ۱۰ هزار مالتی بارکرد و ناردنیه خاکی خوراسان. نادر شا ۷ هزار شهر که ریشی نارد سهر کهرکووک و بو خوشی له ریگای قهره ته په وه پروو به به غدا له شکری ناژوت.

له قهره ته په قاقه زی خانک پاشای بابانی پیگه یشت که به سه لیمی برای خوبا نارد بووی؛ له لایه نادر شاهه سه لیم بهگ نوازش کرا. روژی دووهم نادر شا بو به غدا ده چوو، له ولاره محهمد پاشای کورد حاکمی «کوی» له لایه ن نعمحمد پاشای به غداوه

نارد رابووه پيش نادر شا و له ئينگيچه رووبه رووی به کتريوون و دهستيان هاويژته شهړ و کوژتار. له شکري نه حمده پاشا ته نگه تاو کړا و روو به به غدا شکا و هه لات. کورديکي زور له و شهړه دا کوژرا و گه ليکيشي به دليل گيران. نادر شا به وهيتز و توانايه وه روښت، روژي سيشه مه ي ۲۱ مانگي رهمه زان گه يشته که نار به غدا.

نه حمده پاشاي به غدا ۳۰۰۰ شهړکري له ژير فرماندهي نه حمده پاشاي والي نورفه و قهره مسته فا پاشادا ناردينه پيشه وه.

نادر شا فرماني دا به سوليم به گي بابان که به دهسته سواره ي قه لاچوالانه وه هه لمه ت بياته سهر قهره مسته فا. نه ویش شيرانه هه لمه تي برد، به لام له ديواراني قه لا و بورجي شاره وه به توپ و تفهنگ و خومپاره ناورياران کران و گه ليک له کوردي قه لاچوالان به کوژت چوون.

نادر شا تورکمانی گوگه لانی نارد پيشه وه و سواره نه فغانيش به کمزه گيانه وه چوون و سهرله نوې شهړ گهرم کړا. له و شهړ و کوژتاره دا ته نگه به نادر شا هه لچنرا و شکاندر ا. کورده کان زور به شپړزه يي له و مهيدانه دا خويان پرگار کرد.

دوره دانی به غدا و شهړ و کوژتار هه تا مانگي سه فهر و سالي ۱۱۴۵ راگيرابوو. به لام له وده مه دا توپال عوسمان پاشاي سهرعه سکمر به سده هزار شهړکهر وه گه يشته که رکوک. له وده دا نه حمده پاشاي والي به غدا نادر شاي ته نگه تاو کرد، له مانگي سه فهر ا له شکري نادر شا برسي و تينوو مايه وه و په ريشان بوو، ناچار روو به هه مه دان هه لات و گهړاوه.

سوليم به گي بابان به ئيزاو (نه زيه ت) خوې و چهند که سيکي پرگار بوون و هه لاتن و چوونه وه کوردستان. له ۲ هزار کوردي نه رده لان و ۵۰۰ کوردي موکريان پياويکيان به ساغي نه گهړاوه و هه موو کوژران و مردن و به دليل چوون و په ريشان کران. هر به و جوړه له شکري نادر شا که دوو به شي له کورد پيکه اتبوو، هه مووي پرگار نه بوون.

که نادر شا هه لات توپال عوسمان پاشا گه يشته که رکوک نه حمده پاشاي والي به غدا له خانه ک پاشاي بابان ره نجیده بوو، له وه که ليتي دهستکوت و خانه ک پاشاي خواسته به غدا. نه ویش باوه ري نه ده کرد، خاليد پاشاي نارد خوشه اتني توپال عوسمان پاشا و بو خوشي خه له تاندر ا و چوه که رکوک، سوليم به گي کرده جیگان شيني. خانه که پاشا که گه يشته که رکوک به خوشي و نوازش راگيرا و ناردرايه به غدا. به شه و له خه وا خه فه کړا و کوژرا. سبه ي نه ي ۱۵ ره بيع جه نازه که ي ناردراوه کوردستان و خاليد پاشاشيان کرده فرمانهړه وای شاره زوور.

تۆپال عوسمان پاشا بەبەخشش و ھەرەشەو دلخۆشی دانەوہی شیعه تی و سونہ تی ھانی کوردەکانی دا و بۆ شەری چرکردن. خالید پاشای بابان و مەمش پاشای بە ۲۰ ھەزار کەسەوہ ناردە چۆمی دیالە و جیگا سەختەکانیان کردە سەنگەر. پۆلاد پاشا و محەمەد پاشاش چوونە یارمەتی و کۆمەگی کردنیان. لە پاش مانگیك و لەسەر خواستنی تۆپال عوسمان، خالید پاشا لە دیالەوہ چووە کەرکووک.

سالی ۱۱۴۵ نادر شا قاقەزی بۆ ھەموو گەورەکانی شارەزور و سەلیم بەگ نوبسی و باوہری پیتکردن و بۆ خۆشی بەلەشکرەوہ چووە سەر دیالە. ریتگای ۸ رۆژانی بە ۲ شەو و ۲ رۆژان پیتچاوہ و گەیشتە سەر مەمش پاشا. ئەوانیش لە ھەلاتن بەولاوہ چارەبەکیان نەدۆزبەوہ، ھەموو گرانبەر و جەبەخانەیکە کە ھەیانبو بەجیانی ھیشت و ھەلاتن. لەشکری نادر شا ۵ سەعات ریتگیان ناژۆت و مال و چەک و دیلتیکی زۆریان لیگرتن.

تۆپال عوسمان پاشا دەورپشتی قەلای کەرکووک سەختکرد و بەخالید پاشای گوت کە سەلیم بەگ بخوازیتە کەرکووک و بەلەشکرەوہ نامادەبی؛ ئەویش ئەوئەندە بەھیندی نەگرت. تۆپال عوسمان فەرمانی دا بەمحەمەد پاشای حاکمی کۆی (قوچ پاشا) کە بڕواتە ھەولیر و لەشکرتیکی قورس لە کوردان تێدابیت و قەلای توندکات.

تۆپال عوسمان پاشا لەشکری کوردی شیمال و شارەزور و سۆران و بادینانی ناردە دەرەوہی قەلای کەرکووک و لە سەنگەردا دايمەزراندن.

نادر شا لەولاوہ روو بەکەرکووک بزووت و ھەرچەیکە ھاتەپیشی پایەمالی کرد و ۱۵ جەماد گەیشتە بازارچە لەیلان کە ۳ سەعات لە کەرکووک دوورە؛ ئەویی کردە لەشکرەز. تۆپال عوسمان لە قەلادا خۆی پەستاوت. نادر شا لەشکرەیکە کردە ۳ بەش: دەستەیکە لە گەل خۆیا ھەلگرت و چووە سەر قەلای کەرکووک، دەستەیکەشی بەدێھاتا بلاوکردەوہ کە تالان بگرن، دەستەیکەشی لەسەر گرانبەر دانا.

نادر شا لە «عەلەمداران» روو بەقەلای کەرکووک وەستا و دەستی بەشەری و کوژتار کرد. لەشکری دەرەوہی قەلای دەست نادر پاشا شپەزە کرا و شکاندرا و ھەلاتن. چادر و تۆپ و جەبەخانەیکە قورسی کەوتە دەست نادر پاشا. ئەو ھەموو کوژتارە لە لەشکری تۆپال عوسمان پاشا کرا کەسیک نەچوو بەھاوارییەوہ. نادر شا ۲ رۆژ دەرەوہی قەلای دا و شەپکەریکی نەدی، قاقەزێکی زۆر سووکی بۆ پادشاگان ناردە نیتوقەلاوہ، ئەوہش نەبزاوتن. رۆژی سێیەم ھەروہا کەسیک وەلامی نەداوہ.

نادر شا له شکر ټکی ناره سهر قه لای «سوورداش» که له دهست بلباسدا بوو. میرزا مه هدی له میژووه که یا دلایت: جیگای نه ساسی کوردی «بنه و بلباس» بوو، دانه ویتله و تیشو و مال و مولک و دوه لته ټکی پر له قیاس و تهوانای تیدابوو. ئیل و عه شیرت و گه لی نه و دهورو پشته، بو نه وهی خو بان له شوړش بپاریزن چووبونه نیو نه و قه لایه وه؛ چونکه جیگایه کی زور سهخت بوو.

نادر شا له ریگای «ناقله ریه ند» هوه چووه سهر سوورداش و دهوری دا. کورده کان بو شهر پتشیان پیگرت. نادر شا کورده کانی و ته نگه پنا و دهوری دان و له قه لای په ستاوتن و دیهاتی نه و دهورو پشته شی تالان کرد. له دواي ۳ روزهان شهر و کوژتار و قه لا دهوره دان، لایه کی قه لای روو خاند و له شکر ناره نیو قه لاوه و هه موو دانیش توو و خه لکی قه لای به ژن و مندا له وه کوژتن و هه رچیه کی تیدابوو به تالان بردنی.

نادر شا که قه لای سوورداشی گرت روو به خاکی شاره زوور له شکر ئاژوت و دانه ویتله و تیشو و ټکی زوری کو کرده وه و نارویه له شکر به زی «جه مشا». له پاش نه وه له شکر و بنه ی نادر شا چو له قه ره ته په داندرا، به توپال عوسمان پاشایان گوت که نادر شا هه لدیت؛ چونکه هه موو هیزه که ی له جه مشا داناوه.

توپال عوسمان نه وهی به راست زانی و له شکر ټکی دا به مه مش پاشا که پرواته سهر نادر شا و نه هیلتی به بی شهر له شاره زوور دهر که وی.

مه مش پاشا چووه «دهر به ندی بازیان» - که حهوت فرسه نگ له سوورداش دووره - له شکر به زی کرد و سه نگه ر و مه ته ریزی دروست کرد و تییدا دانیش.

نادر شا له سوورداش هوه له شکر ټکی هه لگرت و له پیاده ریگایه کی که مه مش پاشا گومانی پینه ده برد، ئاژوتی.

روژی شه مه بی که مینی مانگی جه مادی یه که م له ریگای «بازین» (بازیان) هوه هه لمه تی برده سهر دهر به ند و نزیک سپیده به سهر له شکر مه مش پاشای دادا و دهستی به کوژتار کرد.

له ولاره توپال عوسمان پاشا که مه مش پاشای ناره سهر نادر شا په شیمان بووه وه و گوتی نه و سهر که وتنه زله به دهست خومه وه [بی و نابی] مه مش بی کات، بو نه و به دنامییه. سواری ته ختی رهوان بوو، روو به دهر به ند له که رکوک دهر که وت، ئاگای له نادر شا برابوو. گه یشته نیو له شکر مه مش و خه ریکی له شکر ری که خستن و سه نگه ر

دروستکردن بوو. له ناکاو نادر شایان گه یشته سهری و دهستی به تالان و کوژتار کرد. به کهم چاخیک ۱۰ هزار کهسی له رومییان کوژت.

توپال عوسمان پاشا که وایزانی، هه لاتنی به شهره ف زانی و پښتگای که رکوکوی گرته پېش و بوی دهرچوو. له پښتگادا «نهلایار» ناو کوردیک پېتی گه یشت و که لله سهره کهسی بۆ نادر شا به دیاری بره. هه تا نیوه پوی نه و پوژه نادر شا هه موو هیزه کهسی توپال عوسمان پاشای بلاو کرد و گرتنی و تالانی کردن و خستنبه ژیر په نجه وه. له وانه ۵ هزار کوردی ژووروو (شیمال) بوون. نادر شا له دواي نه و سهرکه و تنه خالید پاشای بابانی کرده وه به حاکمی شاره زوور، له شکریتی قورسی نادره سهر حیلله و که ره لا و نه جف که بیگرن و بۆ خوشی چووه خورماتوو، له دواجا رگه راوه خاکی ئیران.

سالی ۱۱۵۶ نادر شا به له شکریتی زله وه، جاری سیتیهم بۆچوونه سهر شاره زوور و به غدا سوپا هیکي ریکخست. چونکه فتوايه کی زور خراب له نهسته مبوله وه نادر ابووه مووسل، نادر شاش له وه رقی هه ستا و به جاریک گرتنی شاره زوور و به غداي خسته پېشه وه.

ای مانگی ره بیعی یهک نادر شا به له شکره وه گه یشته شاری «سنه» و دهسته له شکریتی نادره سهر به غدا. خالیدخان پاشا و سه لیم به گی بابان چوونه پېشوازی و له سنه گه یشته نادر شا. زور به خوشی نوازش کران. هه موو گه وره کانی کوردی له سهر کوژووه وه.

نه حمده پاشای والی به غدا که له وه ناگاداربوو، قاقه زیتی به هه ره شهی بۆ نادر شا نارد. خالیدخان تکای کرد که نادر شا له قه لاچوالا نه وه پرواته سهر به غدا. له شکریتی نادر شا له خانه قینه وه روو به به غدا رویشتن. نادر شا و ئومه را و گه وره کانی کوردیش به میوانداری چوونه قه لاچوالان و چوار پوژ له وئ میوانداری کرا. له پاشا سواربوون و له نزیک که رکوک، له یلانی کرده له شکره ز.

خه لکی که رکوک قه لایان گریدا و بۆ شهر ناماده بوون. نادر شا ۶ پوژ قه لای ناو باران کرد و وه ته نگی هینا. پوژی ۲۱ ره بیعی یهک خه لکه که نامانیان خواست و نادر به که یفه وه برایه نیو قه لاه. پوژی دووه له شکریتی نادره سهر هه ولیر، له پاش گه لیک شهر و کوژتار قه لای هه ولیریش گیرا.

هه لاتووه کانی پوژم هه موو په نایان برده بوو بۆ مووسل و هاواریان له کورده کانی کوی و

هه‌بر کرد که به‌کۆمه‌گیانه‌وه بچن. قۆچ محهمه‌د پاشای حاکمی کۆی له‌شکری کوردی هه‌لگرت و چوووه مووسڵ. له کوردی بادینانیش کۆمه‌گیان خواست؛ نه‌وانیش فریایان که‌وتن و هه‌تێکی ته‌واوی کورد له مووسڵ کۆبونوه.

له‌وده‌مه‌دا خالیدخان پاشای بابان به‌به‌هانه‌ی چوونه سه‌ر هه‌ولێر هه‌لات و چوووه ئورفه. سه‌لیم به‌گی بابان کرایه‌ فه‌رمانه‌وا‌ی بابان، خه‌لاتکرا و ناویان نا «سه‌لیمخان».

نادر شا به‌له‌شکروه له که‌رکووک ده‌رکه‌وت سه‌لیمخان له‌ته‌کیا چوووه هه‌ولێر و شه‌وتیک له هه‌ولێر مانه‌وه و بۆ سه‌به‌ینێ چوونه‌سه‌ر مووسڵ. له‌سه‌ر زێی گه‌وره له‌شکری نادر شا و قۆچ محهمه‌د پاشا ئامبازی یه‌کتربوون. له‌ دوا‌ی گه‌لێک شه‌ر و کوژتار قۆچ پاشا هه‌لات و له تاریکی شه‌وا روو به‌مووسڵ گه‌راوه. نادر شا سه‌به‌ینێ چوووه مووسڵ و له نزیک گۆری یوونس پتیه‌مبه‌ر له‌شکریه‌زی کرد.

خه‌لکی مووسڵ به‌گه‌وره و که‌یخودایه‌وه چوونه لای. و به‌مامه‌له‌ت ده‌ستی له شه‌ر و کوژتار به‌ردا و گه‌راوه «قه‌ره‌ته‌په». له مانگی رهمه‌زанда و بۆ زیاره‌تی عه‌ته‌بات چوووه که‌ربه‌لا و نه‌جەف. هه‌ولێر و کۆی و که‌رکووک که‌وته ژێر فه‌رمانی سه‌لیمخانی بابانه‌وه. ئه‌وه‌ش دوا‌یی هات.

له‌وه‌په‌ش ئه‌حمه‌دخانی کۆری سو‌یحان و تیردێخانی به‌گله‌ربه‌گی نه‌رده‌لان هه‌لات و چوووه دیاره‌کر و له‌وێ مایه‌وه. له‌وده‌مه‌دا بۆ فه‌رمانه‌وا‌یی نه‌رده‌لان و شاره‌زوور رۆمیه‌کان هانیان دا و خسته‌یانه هه‌وه‌سی چوونه سه‌ر سه‌لیمخان.

ئه‌حمه‌دخان به‌ناوی خه‌لافه‌تی ئیسلامیه‌ته‌وه دا‌وا‌ی کۆمه‌گی له کورده‌کان کرد. به‌که‌م چاخ‌تیک ۸ هه‌زار کورد له دیاره‌کر بۆ ئه‌حمه‌دخان کۆبونوه. له بابان و بلباس ئه‌وه‌ی هه‌لات‌بوون چوونه لای. له دیاره‌که‌روه بۆ مووسڵ و له‌وتیشه‌وه بۆ سه‌ر شاره‌زووریان لیخو‌ری.

سه‌لیمخانی بابان له‌شکری هه‌لگرت و چوووه په‌ش ئه‌حمه‌دخان و له نزیک مووسڵ په‌شی پیگرت. سا‌لی ۱۱۵۸ دوو برا کورد ده‌ستیان به‌کوژتاری یه‌کت‌تر کرد. له مانگی ر‌ه‌جه‌بدا ۳ شه‌وان خو‌ینی یه‌کت‌ریان ر‌ژت. له دوا‌ییدا ئه‌حمه‌دخان شکا و سه‌لیمخان سه‌رکه‌وت. له‌و شه‌ره‌دا زاب‌تیه‌کی رۆم که‌وته ده‌ست سه‌لیمخانه‌وه و به‌دیاریی بۆ نه‌سرول‌لا میرزای کۆری نادر شای نارد. سه‌لیمخان له ۱۲‌ی مانگی شه‌عبانی ئه‌و سا‌له‌دا گه‌رايه‌وه قه‌لا‌چوالان. سه‌لیمخان هه‌ر ۱۸ سا‌ل فه‌رمانه‌وا‌یی بابانی کرد.

۸- کوردی تالش و نادر شا

کوردەکانی تالش له دەوری پشیتی سەفەوییەکان و سەرکێشی ئەفغان لە خاکی ئێراندا گۆشەگیر بوون و هەر هێندەیان پێکرا کە سەربەخۆ خۆیان بەختو کەن.

مووساخانی سەرداری تالش کە حاکی ئۆستراپاد بوو، هەموو کوردەکانی تالشی لەژێر فەرمانی خۆیا کۆکردەبوو وە و زۆرچاک بەختی دەکردن. حکومەتی عوسمانی کە خاکی قەفقازی گرت، مووساخان لە تەکیانا رێککەوت و لەسەر حکومەتی خاکی خۆی دامەزراوە.

ئەیلەتی شێروان و داغستان درا بەسورخابخانی لەگزیە. کورد و لەگزیەکان زۆر بەشپەڕەیی رایانداوە؛ بەلام چونکە هەردوولا سوننی بوون و حکومەتی عوسمانیش هەروەها، ئەوەیان بەخواهی و ناخواهی پەسند کردبوو و ناچار رایانداوە.

سالی ۱۱۴۶ نادر شا لە ئاوریا بەگانه‌وه تەمای چوونە سەر قەفقازی هەبوو، ئومیدیکی قورسی [بە] کۆمەگی و یارمەتی کوردەکان بوو، هەروەکو هەموو کوردێک کۆمەگیان کردبوو. بەو ئومیدە مانگی رەبەیی دووهم چوو ئەردەوێڵ و لەتەک مووساخانی تالشیدا موخابەرە کرد. مووساخان بۆ کۆمەگی کردن و یارمەتی پەیمانی دا. نادر شاش ئەیلەتی شێروان و داغستانی بەمووسا بەگ بەخشی.

کوردەکانی تالش بەبێ شەڕ و کوژتار و ئیزاو کەوتنە ژێر فەرمانی نادر شاوە. بۆچوونە سەر خاکی شێروان و گەنجە و تفلیس لەشکریان بۆ کۆکردەوه.

نادر شا بەلەشکری کوردەکانی تالشەوه پەلاماری شێروانی دا و گرتی و چوو سەر تفلیس و ئێرەوان و گەنجە و گرتنی. بەدڵیکی خۆشەوه ئەیلەتی مووساخانی خاوتین کردەوه و بەبێ درک و زەحمەت بۆی دامەزراندرا. کوردەکانیش لەو چوونەدا بەدڵیکی خاوتین کۆمەگی نادر شایان کرد. (تەئریخی نادری - لاپەرە ۱۳۸).

۹- کوردی زەنگەنە و نادر شا و حوسێن قولیخانی زەنگەنە

سالی ۱۱۲۰ حوسێن قولیخان کەوتە ریزە ئۆمەرایانی سەفەوییەوه و لەکن شا سولتان حوسینی سەفەوی زۆر بەرێز بوو و گەلیک بەخۆشەویستی و دەستدریژی راگیرا و رۆژ بەرۆژ پایەیی بلند دەبوو.

سالی ۱۱۲۲ شۆرش کەوتە ئێرانەوه. توشمال (تایفە)ی غلیجایی و ئەفغان کە

سهرکیش بوون، که وتنه خاکی سه فده و بیه کانه وه. حوسین قولیخان له گهل وه لیهعه هد ته هماسب میرزایا چوه قه زوین که له شکر کوکهنه وه و بو پیش به پیشوی گرتن، نه فغانه کان سهر نهرم کهن. ته هماسب که له نیسفه هان دهرکه وت، نه فغانه کان زوریان هینا و شار و حکومه تیان گرت و خستیانه ژیر په نجهی خویانه وه. ته هماسب میرزا که چوه قه زوین تیگه یشت که شا سولتان حوسین کوژراوه و له ناوچوه؛ خوی به پادشا ناونا و له سهر ته ختی پادشاهی دانیشته و له شکر و هیزی کوکرده وه و حوسین قولیخانی کرده سهر دار سوپا.

سالی ۱۱۲۷ عه لی پاشای سهرعه سکه ری روم له گه نجه وه روو به ندرده ویل له شکر برد. له ولاره نه فغانه کان له کرده وه و تیکوشانی شا ته هماسب گه یشتن و له شکر تکیان ناره سهر. ته هماسب و حوسین قولیخان روویان له ناوریابه گان کرد و چونه ندرده ویل و له وی جیگیربوون و دانیشتن.

که زانیانه وه عه لی پاشا روو به ندرده ویل ده چیت، ته هماسب و حوسین قولیخان له ندرده ویل دهرکه وتن و بهری خویان کرده خاکی ره ی و روو به تاران رویشتن. له ریگادا حوسین قولیخان به گژ قزلباشی سه مانابادی چوو و له نزیک تاران شکاندی. له ویره روو به مازنده ران و ئوستراباد رویین.

حوسین قولیخان که کومه گی شاه ته هماسبی ده کرد، وای به چاک زانی که فه تح عه لیخانی قاجار بکا به حاکمی «سه منان» و به هیزیکه وه ناردیه سهر تاران که به گژ نه فغانا به چیت. فه تح عه لیخان له دواي چوین سستی کرد و گه راوه پاش.

حوسین قولیخان به ده ستور و ئیزاوه به رای شا ته هماسبی ده کرد و به راستی و دروستی له گه لیا بوو و چاکه و باشی نیشان ددها و کومه گی ده کرد. له هیچ ئیزاو و شیرزه یه کی که رووی ددها به جیتی نه ده هیشت و هیزی بو پهیدا ده کرد و پشتیوانی و تهوانایی بو ریگده خست و هه تا گه یشته ده وره ی نادری، هه موو ئیش و هیز و گه وره یی و پادشاهی ته هماسب، حوسین قولیخان بوو. هه موو لاپه ره کانی میژووی نهو چاغه ی ئیران شوکر و سوپاس و ستایشی حوسین قولیخانی زهنگه نه ده کهن.

سالی ۱۱۳۹ له لایه ن نادر شا و شا ته هماسبه وه حوسین قولیخان کرا به سهر دار سوپای گه یلانتان و نادر را. نهو خاکه له ده ست «رووس» دابوو؛ حوسین قولیخان به زوری بازوو نهو خاکه ی له رووس پاک کرده وه و هه تا تخووبی خاکی ناوریابه گانی خسته ژیر

فهرمانی خوږه وه. چهند سهرکيشيتکي که تيا بوون رامی کردن و حوککام و گه وره ی نهو خاکه ی هموو هیناوه دهست و سهری پی نواندن و به جارتیک ناسووده کی خسته نیتوبانه وه. (ته نریخی نادری. لاپه ره ۵۰).

سالی (۱۱۴۱) نه شرف عیلاجای نه فغان که حوکمرانی نه سفه هان بوو، به له شکره وه چوو بو سهر خوراسان که ته هماسب له وی بوو؛ له لایهن نادر شاهه شکاندره. نادر شاهه فرمانی دا به حوسیتن قولیخانی زهنگه نه که به له شکری گهیلان و نهو خاکه وه بگاته نیتوانی قهزویتن و تاران و فریای ته هماسب بکه وی و به گژ نه شرفدا بچیت.

قولیخان به له شکره وه پوو به سابلانغی بو تاران رویشته و له سابلانغ نه فغانی شکاند و چوه سهر قهزویتن. له دهره وه ی شار سیدالخان (سیدال)ی سهرکرده ی نه فغان که حاکمی قهزویتن بوو پتشی به حوسیتن قولیخان گرت و له دوی شهر و کوژتار سیدالخان پوچ و پهرشوبلاو کرایه وه. سیدالخان هلات و پوو به نه سفه هان بوی دهرچوو. کوری سیدالخان له نهرگی قهزویتن قهلابه ندیی کرد. حوسیتن قولیخان له پاش که میتک دهره دان گرتی و قهزویتن له نه فغان پاککرده وه و به نادر شای راگه یاند و ناغورخانی کرده حاکم و له سهری دانا.

نادر شاه زور منه تدار بوو و رهزا قولیخانی شاملووی کرده فرمانپه وی قهزویتن. حوسیتن قولیخانیش به له شکره وه چوه سهر فراهان و گولبایه گان که له وی له شکری پوم هه بوو. به زور و شهر و کوژتار نهو خاکه ی له پرمیان پاککرده وه. نزیک ۴۰ روج له وی رایبوارد و فرمانپه وایی کرد.

سالی ۱۱۴۲ی مانگی شهعبان نادر شاه چوه خاکی لورستان و له بروجهره دابهزی بوو. که حوسیتن قولیخان گه شسته له شکره زی نادر، له لایهن نادر شاهه نوازشکرا و نه یاله تی کرماشانی پیدرا و به پینج هزار کهس شهر کهر و نازاوه چوون سهر کرماشان وگرتی و نومووری فرمانپه وایی تیدا دامه زراند. دیواری قهلاکه ی کون ببوو، پروخاندی و دیواریکی تازه ی بو دروستکرده وه.

چاخن که خهلاتی نه یاله تی کرماشانی له بهر کرد. ۵ هزار سواره و پیاده ی هه لگرت و له بروجهره دهرکه وت. ریگای راستی نه گرت و له کیتوه کانی فیلپیه وه چوه خواری و هه تا دوو فرسه نگی کرماشان رانه وه ستا. هه سن پاشا که پرمیه کان کردبو یانه والی نهو خاکه، چوه پیش. له دوی که میتک شهر تهنگه ی پی هه لچنرا و شکاندره. خیللی

نۆزبه گييه و كهلهور نهختيك سهركىش بوون، بهلام نهوانيش رامكران. حهسهن پاشا جبهه خانه و توپ و بنه ي بهجته يشت و ههلات. حوسين قولبخان چوه نيو شاره وه. حوسين قولبخان ههتا سالي ۱۱۶۰ هه ره له سهر كرماشان بوو، زور دلپاك و نازا و گه ليك په راشي هه بوو.

عبدولباقيخاني كوري حوسين قولبخان زهنگه نه

عبدولباقيخاني كوري حوسين قولبخان له تهمهني بيست سالي دا كه وته پرزي نومه را و گه وهره ي سوپاهي نادر شاهه. له بهر نازايي و زرنگي خو، پوژ به پوژ روو به ره و ژوو ده چوو و هه ميشه له باره گاهي نادر شادا مده بير و يكه زاناي به تاييه تي و نه مينداري هه موو نوموو و ئيشيكي شاهي و خوشه ويستي هه موو سهر دار و گه وهره يكه بوو.

سالي ۱۱۴۷ نادر شا كه ده وهره ي «گه نجه» يدا عه لي پاشاي والي نه و جيگايه وه تهنگ هيترا، ناچار بوو كه چهند كه سيكي گه وهره ي شار به ئيلجي و تكاكاري په وانه ي لاي نادر شا بكا تاكو به مامله ت پتكي بن. نه و گه وهره و كه يخودايانه كه چونه كن نادر شا و به خوشي برانه پيشگاي و فهرماني ئاماني نه وانه ي دا به عبدولباقيخاني زهنگه نه و له تهكبانا نارد به گه نجه. عبدولباقيخان كه چوه گه نجه عه لي پاشاي به ده ستووري گهوران نوازش كرد و به زبان خوشي دلنياي كرد و هيتايه سهر باوه ري. له ۱۷ مانگي سه فهره ي نه و ساله دا چهند كه سيكي ديگيراوي ئيراني و هه موو جبهه خانه و توپ و چهكي دايه ده ست عبدولباقيخان و په يمانيان به ست كه له گه ليا بجته لاي نادر شا.

عه لي پاشا له تهك عبدولباقي خانا هه ستا چوه پيش ده مي نادر شا. له دواي خه لات و نوازش دلنيا كرا. عه لي پاشا دياري و پيشكه شيكي كه برديو ي، نواندي و به ره هه ري و پشتيواني عبدولباقيخان ناردرايه قارس و به خوشي به رتيان كرد و پاسه وان و پياويان له گه ل خست و برديان له قه لاي قارس دايانا و گه رانه وه.

نادر شا له دواي گرته ني تفليس قاقه زتيكي له سولتاني رومه وه بو ي چوو و تتييدا نويسرابوو كه عه لي پاشاي سهر له شكر ناردرايه لاتان تاكو بناغه ي دوستي ي و ئاشناتي دامه زرينيت.

نادر شا نه و ديده ني به ي واگوزاري عبدولباقيخان كرد و بو ديتني سهر له شكر، عبدولباقيخان داندره كه قسه ي له گه لا بكات و له تهكيا پيك بيت و هه رچونيك بي، سوودي نيشتمانه كه ي به جتي بينيت.

عبدالباقي خان له گه نجه دانيشت و چاوه نوري هاتنی نهو سهر له شکره ی کرد، له مانگی رږژووی نهو ساله دا سهر له شکر گه یشته گه نجه. له پاش پټکه اتن و په یان گرتدان، عبدالباقي سهر له شکره ی هلگرت و برديه پټشگاهی نادر شا که نهوده مه له دهشتی موغاندا له شکره یزی کردبوو. ته نریخی نادر لا پره ۱۵۹ ده لیت:

لهوده مه دا هم موو نومه را و گه وړه و سهر کرده ی سوپا و عوله ما و خوتنده وار و تیگه یشتووی نیران و کاربه دهست و زانا و فرمانپه واکان لهو دهشته دا کوښوونه وه.

نادر شا له دهشتی موغان بویی هم موو خه لکی نیرانی کو کردبوونه وه، که له سهر ته ختی پادشاهی دانیشت. لهو کو مه له دا رهوشتی بیکه تی و دوستایه تی و دهست پټکه وه گرنتی حکومتی نیران و عوسمانی که هردوولا حکومتی نیسلامن، درمیان کرا. بو نه وه ی ۵ به ند (ماده) یان دانا که له خواره وه دهگوتري. نهو به ندانه یان کرده بناغه ی پټکه اتن و بیکه تی و برایه تی:

(۱) مه زه به ی جه عفه ری به مه زه به ی پټنجه مین بناسري.

(۲) له مه که ی موعه زه به بو نهو مه زه به ی روکنیک دابندري تا کو به ناینی جه عفه ری نو تری پی بکه ن.

(۳) وه کو نه میر جه ی میسر نه میر جه چیک له لایه ن حکومتی نیرانه وه بنیره حیجاز.

(۴) هردوو حکومت یه خسیر و دیله کان به یی فروتن به رده ن.

(۵) وه کیل و سه فیری هه ریه ک لهو دوو حکومت تانه له پایته ختی یه کتردا دانیشتن. (در تری نهو ری که وه تنه له ته نریخی نادر لا پره (۱۶۳) دایه).

نادر شا زنجیریک فیل و دیاری گرانبه های ناماده کرد که له گه ل سول حنامه که دا بو سولتانی بنيري. بو پټکه یانی نهو ری که وه تن و پټکه اتن، عبدالباقي خان یان په سند کرد و دیاری و پټشکه ش و په یان نامه که یان دا دهست عبدالباقي خان. مه لا عه لی نه که به مه لا باشی و میرزا نه بولقاسمی کاشییان کرده هاوال و له گه لیان خست و قاقه زیکی چونه سه رته ختی نیرانیان بو سولتان نویسی و نهویشیان پتدان.

عه لی پاشای والی مووسل که بو پټکه اتن هاتبو له گه لیان کهوت و پروو به نه سته مبول که وه تنه ری. له لایه ن حکومتی عوسمانیه وه به خوشی و شادی پټشوازییان کرا و به ده بده و که یفه وه بردیانه نه سته مبول و به نوازش برانه پټشگای سولتان و دیاری و پټشکه شه کانیان له گه ل په یان نامه که خرایه پټش ده می سولتان. به نده کانی سول حنامه که

جگه له دووانی هه‌موو په‌سند بوون. ئەو دوو به‌نده کاری عوله‌مای ئیسلامه و له‌وان ده‌پرسا و وه‌لامدرانه‌وه. ٣ به‌ند له سوله‌نامه‌که‌یان په‌سند کرد، دیاری و پیتشکه‌شیکێ زۆر قورس سازکران. مسته‌فا پاشای وه‌زیر و عه‌بدوڵڵا ئەفه‌ندی ئەنه‌دۆڵی و خه‌لیل ئەفه‌ندی قازبی ئەدرنه به‌سه‌فیر داندان و له‌گه‌ڵ دیاری و پیتشکه‌شه‌کان بۆ ئێران ناردن ئاماده‌بوون و له‌گه‌ڵ عه‌بدوڵباقیخان خران و له‌ ڕێگای به‌غدا و ئەسه‌فه‌هانه‌وه ڕوو به‌کرمان ڕۆیشن.

سالی ١١٥١ په‌نجا ڕۆژ پاش نه‌ورۆز که ١٩ی موحه‌ره‌م بوو، له‌ نادراوا گه‌یشتنه پیتشگاهی نادر شا. عه‌بدوڵباقی قاقه‌ز و دیاری و میوانه‌کانی پیتشکه‌شکردن. به‌که‌یف‌خۆشی میوانداری کران و زۆر به‌رێز جێگایان بۆ ڕێکخستن (ته‌ئریخی نادری لاپه‌ره ١٨١).

نادر شا هه‌ر له‌و ساله‌دا چوه سه‌ر هیندستان و شاری «ده‌هله‌و»ی گرت. محمه‌د شای هیند که له‌ ده‌هله‌و داده‌نیشت به‌له‌شکروه‌وه چوه نیو له‌شکرگای نادر شاهه و چادری هه‌ڵدا و سه‌راپه‌رده‌ی هه‌رمه‌ی ئەو پادشایه له‌نیو له‌شکریه‌زی ئێراندا هه‌ڵدا.

میرزا مه‌هدی له‌ ته‌ئریخه‌که‌ی لاپه‌ره ١٩٤دا ده‌لێت: عه‌بدوڵباقیخانی کوردی زه‌نگنه که له‌ ئەعازی ئومه‌رایانی نادر شا بوو، بوو به‌مه‌ئموور که له‌ ڕکابی ئەو پادشاهه‌ی بێ جێگایه‌دا هه‌موو ده‌میک ئاماده‌ی حه‌زور بیت و بۆ پیتوستی میوانداری و ڕه‌وشتی خزمه‌تگوزاری به‌رێژیه‌ سه‌ر جێبه‌جێ هینانی دله‌وازی و که‌یف‌خۆشی. پیاویکی گه‌وره‌ی وه‌کو عه‌بدوڵباقیخان له‌ لایه‌ن نادر شاهه کرایه مه‌ئموور و پادشاهیکی وا گه‌وره‌ی هیندستانی درا ده‌ستی.

نادر شا له‌ پاش ئەوه ڕۆژی دووشه‌مه‌ی یێکه‌مینێ مانگی زیلحیجه ڕوو به‌ده‌هله‌و له‌شکری ئاژۆت، ڕۆژی هه‌وتی مانگ له‌ که‌نار شار دابه‌زی و له‌شکریه‌زی کرد. عه‌بدوڵباقی له‌ پیتشگاهی محمه‌د شادا که‌مه‌ری گرت‌دابوو و به‌نوازش و چاکه‌ دلی ئەو پادشاهه‌ی خۆش کردبوو. محمه‌د شا به‌تێرادیته‌نی عه‌بدوڵباقی داوای کرد که به‌نادر شا به‌لێت لێی بگه‌ڕێن بگه‌ڕێته‌وه نیو شاری ده‌هله‌و تاکو ته‌داره‌کی میوانداری بۆ نادر شا بگه‌ڕیت. ڕۆژی هه‌شته‌می مانگ محمه‌د شا عه‌بدوڵباقیخانی هه‌لگرت و چوونه نیو شاره‌وه و ده‌ستیان به‌پیتوست سازکردنی میوانداری کرد. ڕۆژی نۆیه‌م نادر شا چوه ده‌هله‌و (دریژه‌ی له‌ لاپه‌ره‌ی ١٩٥ ته‌ئریخی نادر دایه)، ئەوه‌نده‌مان له‌و پیاوه‌ زانیوه که گوترا.

۱۰- تەيموور پاشاى مىللى

تەيموور پاشا لە سەرھاتووی کوردەکانی میللییە. لە زۆر دەمانەوہ لەتەک حکومەتی عوسمانیا شەڕوشتۆری ھەبوو و تەقەلای ئەدا و تێدەکوژشا کە بەسەر خاکی ئەوا زال ئەبن. بەھیزی ئیلەکە و پەشتیوانی کوردەکانەوہ بوو بەسەرداریکی گەورە و بەناوبانگ. لە پاشان حکومەتی عوسمانی ناچاری ئەوہی کرد کە بیکاتە میری میرانی کوردستان، لە پاش ئەوہ بەروتبە و وزارت کرا بەوالی و حاکمی ولاتی وان.

لە شۆڕشی سەفەوییەکان و پەشتیوانی ئێران و سەرکەوتنی ئەفغان و دامەزراندنی حوکمیکی تازە «غیلجای» دا تەيموور پاشا لەتەک میر و حاکم و بەگ و گەورەکانی کوردی ئاوربایەگانا دەستی بەنویسراو ناردن کرد و لەگەڵیان پتیکھات و دلی گرتن.

لەسەر ئەوہ تەيموور پاشا ھەستا چووہ سەر خاکی ئاوربایەگان (خوی سەلماس، ورمی، تەوریز، مەراغە و گرتن و بەپشتیوانی کوردەکانەوہ زۆر زەوی دەستخست. لە تەک عەلی رەزاخانە مۆکریدا بەلەشکری کوردی مۆکرییەوہ چووہ میانداو کە پێش بەنادر شا بگری. تەيموور پاشا لە جەنگاوەری نادر شا و فرۆفیتلی رۆم ناشارەزا بوو، لەگەڵ عەلی رەزاخانە بەدڵگەرمی بۆ شەڕکردن نامادە ببوون؛ ھەر ھێندەیان زانی نادر شا وەکو بەلا کەوتە سەریان.

سالی ۱۱۴۰ نادر شا لە ھەمەدانەوہ بۆ گرتنی ئاوربایەگان رۆوی لە «سنە» کرد. مانگی موحەررەم، عەلی رەزاخانە مۆکری و تەيموور پاشا بەلەشکرەوہ چوونە نێوان دەھدەم و مەقدەم کە «میانداو» بێت. لەودەمەدا نادر شا گەیشتە سەفاخانە و ھەوشار کە خاکی مۆکرییە. بنە و گرانی باری لەوێ دانا و بۆ خۆی و لەشکری بەپرتا و چوونە میانداو و لە کەنار چۆمی چەخەتوو لەشکرەزی کرد و رۆو بەرۆوی تەيموور پاشا و عەلی رەزاخان راوہستا.

تەيموور پاشا بەپشتیوانی عەلی رەزاخان و کوردەکان و بەئومیدی پاشا و تۆپچی و چەرخیچییەکانی رۆمەوہ بەدڵگەرمی بۆ پێشەوہ ئاژۆتی و ریزی بەلەشکر گرت و مەردانە چووہ مەیدانی شەڕ و کوژتارەوہ. ئەگەرچی لە یەکەمین ھەلەمەتە تەنگە بەلەشکری نادر شا ھەلچنی و تیکەوہی پێچا، بەلام پاشا و لەشکرو چەرخیچییەکانی رۆم پەشتیان لە شەڕکرد و رۆو بەمەراغە ھەلاتن و گیانیان لە مردن رزگار کرد.

تەيموور پاشا و عەلی رەزاخان و لەشکری کوردستان سینگیان بەگوللەوہ ناو زۆر

نازایانه شهریان کرد و له کوژتار نه پرینگانه وه. که تاریکی شهو به سهر داهات به هر بۆنه یهک بووبی خویان لهو مهیدانه خویناوییه دا دهر یاز کرد. تهیموور پاشا و عهلی ره زاخان و چند سوپاهیکی کورد پرویان له مەرغه کرد. کورده کانی موکری یه که و دوو تاکولوک بۆی دهرچوون و له ئاویی و دیهاته کانی خویانا گه یشتنه نیو مال و منداله که یان و دانیشن.

عهلی ره زاخان که گه یشته مەرغه، کورده کانی که له کن نادر شا بوون کرده تکاکار و بۆ خوشی یه کسهر قاقه زی بۆ نادر شا نویسی و بهو بۆنه یه پتیکهاتن و گهراوه کن نادر شا و کراوه به حاکمی موکریان. به لام تهیموور پاشا چووه «دی خورگان» و سهنگهر و مه ته ریزی به رامهری دروست کرد و دانیشن.

نادر شا له دوی هه لاتنی تهیموور پاشا. به له شکرده چووه سهر مەرغه و گرتی و پرو به دیخورگان له شکری ئاژوته سهر تهیموور پاشا. رۆژیک هه تا ئیواره تهیموور پاشا له گه نادر شایا شهری کرد و به توپ و تفهنگ کوژتاریان له یه کتر کرد. تهیموور پاشا وه تهنگ هات و له تاریکی شهوا په نای بۆ کیتی «سورخاو» برد که نزدیکی شاری ته ورته. نادر شا له شکرده کی کرده دوو بهش و لینگی دا سهر کیتی سورخاو و ته ورته.

تهیموور پاشا که له پاشا و له شکری رۆم و جهنگاوهری نادر شا و سهر کرده کانی وردبووه وه، له هه لاتن به ولاره چاره یه کی نه دۆزییه وه. مستهفا پاشای والی ته ورته و پاشاکانی دیکه کی کوژدنه وه و له نیوه شهوا ته ورته زیان جهیشت و پرویان له «سه فهویان» کرد، بۆی دهرچوون. له رۆمیه کان هیند له ته ورته مابوونه وه، که تیگه یشتن تهیموور پاشا هه لاتوه ئه وانیش هه ریه که به جوژیک له شار دهرکه وتن و هه لاتن. رۆژی ۲۲ موحه رهم ته ورته به جارتیک که وته دهست نادر شاهه.

نادر شا که ته ورته گرت له خو سازکردنی چوونه سهر خاکی قه قازدا بوو و بۆ گرتنی ئیره وان و قارس ناماده بی ده کرد. له وده مه دا وه لامی پیتدا که له هیرات و ئه فغانستانه وه دوژمن لینگی داوه ته سهر خاکی خوراسان. نادر شا ناچار بوو بۆ خوراسان چوو و لوتف عهلی به گی کرده به گلهر به گ و حاکمی ته ورته (ته رخی نادر، لاپه ره ۷۸).

تهیموور پاشا له وده مه دا دوو که لینی دهستکه وت: یه کتیک چوینی نادر شا بۆ خوراسان و دوور که وتنه وهی له ئاوربایه گان؛ دووه مین لیکه وتنی سولتان ئه حمده له پادشاهی و چوونی سولتان مه محمود بۆ سهر ته ختی سه لته نه تی عوسمانی. له بهر ئه وانه تهیموور پاشا

دهزیه جی له شکری له کوردی میلی و خیتلی کوردی نهو خاکه کۆکردهوه و تیپیک له شکری رۆمیشی هه لگرت و چوو تهو رتیز و لوتف عه لیخانی ده رپه پاند و تهو رتیزی گرت.

لوتف عه لیخان روو به مه راغه هه لات. عه بدو ره زاقخانی مه قده می حاکمی مه راغه رینگای نه دا که به واته نیو شاره وه، نهویش به ناچاری رووی کرده «خه لخال». ته میوور پاشا دیسان خاکی ناو ربا یه گانی خسته ژیر فه رمانییه وه (ته ئریخی نادر - لاپه ره ۱۲۴).

سالی ۱۱۴۵ نادر شا چوو سه ر شاره زوور و تو پال عوسمان پاشای سه ر عه سه کهری رۆمی کوژت و له دواییدا چوونه به غدا و نه جه ف و که ره لا و که راوه و له شکرتیکی قورسی ناره سه ر ته میوور پاشا؛ بو خووشی گه یشته «بانه» که خاکی موکرییه. ته میوور پاشا که گه رانه وهی نادر شای به یست و تیگه بشت که چوو ته بانه، ناچار به بی شه ر تهو رتیزی به ردا و روو به ئیره وان گه راوه. ته ئریخی نادری لاپه ره ی ۱۳۰ ده لیت: لوتف عه لی به گ له دوای ته میوور پاشا چوو تهو رتیز، له پاشان نادر پیتر اگه یشت.

سالی ۱۱۴۸ نادر شا چوو سه ر خاکی قه فقاز. ته میوور پاشا به ۶ هه زار سوپاهی کوردی «وان» و میلییه وه چوو تفلیس و له قه لای «لوری» به گژ نادر شادا چوو و شکاندی و ته میوور پاشا چوو تفلیس و له شکرتیکی دهو ره دراو له ته نگانیدا بوون رزگاری کردن و بو له شکه دهو ره دراوه که ی گه نه شه دانه ویتله و پیویست و کو مه گی نارد و به هیزه وه گه راوه قارس.

نادر شا که له ده ست ته میوور پاشا رزگار بوو، پتیا ن گو ت که ده ست له شکرتیکی رۆم له قه لای «قازان چای» و له کیتی «یقای قولو» به پاسه وانی دانیشستوون. به له ز پیاده ی خسته پی شه وه و به به فر و ره چه شکاندن بو چوونه سه ریا ن که و تنه ری.

دۆل و شیوه کان پر له به فر و کرپوه لووس ببوون و زستانیش زۆر سارد و سه خت و به مژ و ته م بوو. له به ر به فر زۆری رینگایان لی ونبوو و سه ره ده ریا ن نه ده کرد، له رینگایه کی که چوو بوون به نا ئومیدی گه رانه وه و روویان له قارس کرد.

ته میوور پاشا ده رو ژووری شار و قه لای به له شکر و توپ و جه به خانه توند کرد، دیوار و کونگه ره ی شار و قه لای له له شکر پر کرد. به ۱۲۰ هه زار سواره ی کورد و عه سه کهر له شار ده رکه وت و چوو پیش نادر شا. هه ردوو لا بو به رامبه ری یه کتر له شکر یا ن ریز کرد و به توپ و تفه نگ یه کتر یا ن ناو ربا ران و به رشیلنگان دا. نهو رۆژه هه تا ئیواری خوین ریترا و لاشه که وت و کوژتاریکی قورس له هه ردوولا کرا. نهوه رۆژتیکی سه خت و نه گبه ت

[بوو]، هەردوولا دژی وایان چاوپێنەکەوتبوو. ئەو شەڕ بەشەری «موراد تەپە» ناوبانگی هەیه.

سەربەھورد نوێسەرانی ئێران دەلێن: «نادر شا و میرزا مەھدی خاوەند تەئریخ - کە نوێسەری بەتایبەتی بوو - لە دووری شەڕ لەسەر بەردێک دانیشتبوون و تەماشای شەڕ و کوژتاریان دەکرد. نادر شا بەھەناسە ساردییەو بەمیرزا مەھدی گوت: ئەمە چ پۆژتیکە؟ ئەم ھەوايە و بەفر و بەستەلەکە و زستانە سەختە و شەڕۆشۆڕە چۆن دەبین؟» میرزا مەھدی بەم شیعەرە وەلامی داو:

هوا مخالف و همد سگ و نشیمن سنگ

بەجای نالە ی بریت صدای توپ و تفنگ

ئەو شەڕ و کوژتارە ٣ پۆژ لەسەر یەک بەرپابوو؛ نادر شا تەنگەتاو کرابوو، زستانیکی زۆر سارد و بەفرێکی زۆر کەوتبوو، هەردوولا بەجاریک لە دەستپێت کەوتبوون. نادر شا ناچار پۆیشتنەو بوو و دەستی بەگەڕانەو کرد. ئەو خاکە ی بەجاریک تالانکرد و پوو بەئێرەوان پۆیشت.

تەیموور پاشا لە دوا ی ئەو کە نادر شای تەنگەتاو کرد و بۆ گەڕانەو ی ناچار کرد، ئەویش چوو قارس و دەستی بەھێز پەیدا کردن کرد و ھەر لە ئاریە «چای» ھەتا ئەرزەرۆم بەئالت و لەشکر توندکرد و بۆ خۆشی لەبەر ساردوسپی لە قەلای قارس دانێشت و چاوەنۆری بەھاری دەکرد.

نادر شا کە لە قارس گەراو، ئێرەوان و تفلیس و گەنجە و ئەو خاکانە ی بەجاری گرت و پاشا و مەئموورەکانی عوسمانیشی گرتن؛ و ھیتندیکی کوژتن و ھیتندیکی بەدیل بەخێوکران و گەلیکیشی بەماملەت پێدانەو.

ھەر وەکو لە باسی زەنگەکان لیتی دوا ی سەرما و بەفر و سەختی پێشی بەدلیتری و نازیی نادر نەگرت و تەنگی و ئیزاو لە کردەو و ئارەزووی رانەگرت، دووبارە لەشکری ھەلگرت و لە مانگی رەبیعی دووھەدا چوو سەر قارس و لەشکری ئاژۆتە سەر تەیموور پاشا.

سلەو دەمەدا لە لایەن سولتانی رۆمەو ھەرمانی ماملەتی درا و سولخانمە بەئەحمەد پاشادا ناردرا و گەیشتە ئەرزەرۆم. پاشایانی ئەو دەوروپشتەش قاقەزیان بۆ نادر شا نویسی و شەری نادر شایان لەسەر قارس کلاکرد. نادر شا بەماملەت پەیمانگیر بوو و بۆ کوژاندنەو ی شۆرشی داغستان لەشکرەکە ی روو بەداغستان و لەگزییە کێشاو.

مایه‌ی تیکچوونی حکومتی نادر شا

نادر شا که تهمینی گه‌یشته دوامینی، حکومتی که‌یکی که‌وتن بوو. له‌گه‌ل خه‌لکه‌که نامیهره‌بانی ده‌ست پیکرد و دل‌په‌قی نواند و ده‌ستی جه‌وری در‌یژ کرد.

نادر شا که خاکی هیندستانی گرت ده‌ولت و سامانی نه‌و خاکی ده‌ستکه‌وت و خه‌رج و باجی سنی سالانی پی‌به‌خشین، به‌لام له‌دوایی لیتی نه‌ستانده‌وه. هه‌موو سه‌رمایه و دراوچتی گرانیه‌های هیندستانی بو «که‌لات» بارکرد. که‌لات که پایته‌ختی بوو له خوراسان، رۆژ به‌رۆژ گه‌نجینه و دارایی له‌که‌لات کۆکرده‌وه و به‌بۆنه‌ی کۆکرده‌وه‌ی نه‌و سامانه‌ی دلی هه‌موو خه‌لکی ره‌نجانده‌وه و نه‌زیه‌ت و جه‌وری فره‌بوو.

نادر شا به‌وه که له‌گه‌ل موسلمانانی سوننی به‌میهره‌بان بوو و سه‌ربه‌ستی و نازادی پیدا بوون، شیعه‌کان لیتی دل‌گیر ببوون و به‌به‌دی ناویان ده‌برد، نه‌وه‌شی له‌عوله‌ما و موجته‌هیده‌کانی شیعه‌ده‌زانی.

بو نه‌زیه‌تدان نه‌وه گه‌لیکی دل‌یری کرد و هانی دا که جه‌ور و نه‌زیه‌ت ره‌وا بینیت، نه‌و که‌سانه‌ی که هیشتا هه‌ر په‌گی شیعه‌تیاں ده‌بزوت، نادر شایان درد‌ونگ کردبوو که باوه‌ریان پین نه‌کات. له‌سه‌ر نه‌وه نادر شا باوه‌ری به‌هه‌موو خه‌لکی ئیران نه‌ما‌بوو و نه‌فغانیه‌کان و تورکه‌مانه‌کانی له‌و داخانه‌هیتا بووه‌ روو. ئومه‌رایانی نه‌و دوو تیره‌یه‌ی پیش خستبوون. نه‌و ئومه‌رایانه‌ش به‌پشتیبوونی نه‌وه‌وه به‌هه‌موو کلۆجیک ده‌ستدر‌یژیان به‌سه‌ر خه‌لکی ئیرانا ده‌کرد.

نه‌وانه‌ بوونه‌ مایه‌ی تیکدانی ئاسایش و دل‌گیری خه‌لکی ئیران له‌ نادر شا. هه‌موو هیت‌دار و خاوه‌ند ده‌سته‌کان ناچاری سه‌رکیشی و بلندبوون ببوون.

خه‌لکی فارس، شیروان، مازنده‌ران، لیکرا به‌جاریک سه‌ریان له‌ فه‌رمانی نادر شا پیچاوه و ناوازی سه‌رکیشیان بلند کرد.

نه‌و سه‌رکیشیه‌ی رق و دل‌گیری نادر شای هاندا و بو جه‌ورکردن و هیت‌داری کرد، خه‌لکه‌که له‌ترسی خو‌نپ‌یزی و گرمه و ناله‌ی رقی نادر شا مال و خانویه‌ریان به‌ردا و روو به‌چیا و کتیه‌کان هه‌لاتن و له‌نیو نه‌شکه‌وتانا سه‌رکیشیان کرد و بوون به‌جه‌رده و ریک‌گر و ته‌ریده.

میژوون‌نوسه‌کان ده‌لین: نادر شا که بو‌چوونه‌سه‌ر علی قولیخانی برازای له‌شکرکیشی کرد، له‌وده‌مه‌دا له‌ سیستان ته‌پلی سه‌ربه‌خو‌بی لی ده‌دا. نادر شا رقی هه‌ستا و فه‌رمانی

دا که چهند شیعه یه کی که له نیو له شکری دابوون بکوژرتین؛ به بی لیکدانه وه نهو فره مانه ی دا. نادر شا له وده مه دا زور تیکچوو بوو و خوین بهری چاوی گرتبوو و له دیتن و لیکدانه وه و هه لێژاردن که وتبوو.

ئومه رایانی نادر شا له وه گه یشتن که هه موو ده کوژرتین، کوژتنی نادر شایان خسته پیش و ژیا نی خو یان له مردنی نه و ا دیت. له بهر نه وه چوار سه ردار له شکر، ددان یان به جه رگ داهیتا و دلی خو یان توند کرد و بۆ کوژتنی نادر شا چوونه پیشه وه.

محهمه د عه لیخانی هه وشاری و سالح به گ سه رتییی فه وجی خاس، شه و به بهانه ی کاری په نهانییه وه چوونه چادری نادر شا. پاسه وانه کان ده یانناسین و رینگایان دان. نهو چوار سه رکردانه که چوونه چادروه، نادر شایان وشیار کرد. نادر شا دوو که سی لیکوژتن. سالح به گ له دوا ی کوژرانی دوو هاواله که ی به و شیرهی له دهستی دابوو له نادر شای دا و کوژتی.

میژوونوبسه کان له وه که نادر شا دهست بزوی ده کرد، رقی له وانه هه لگرتبوو که ده یکوژتن، حه قی ده ده نی و ده لێن حه قی بوو. بۆ دامه زراندنی حکومه ت و ریکخستنی نه مر و راگرتنی سه لته نه ت، ناچار بوو وابکا که ده یکرد، نه گه رچی له وه دش زور خو ی ده پارازت.

به لام نه گه ر دهستی له پادشاهی هه لگرتبا هه م بۆ خو ی و هه م بۆ مبلله ته که ی که به چ نه زیه ت و په نج و خوینر پیژی له دهست دوژمنی رزگار کردبوو و هیتا بوویه رۆژیکی وا، نه وه دش جیگای ئومید نه بوو. به لایه کی زور گه وه ی له پیشه وه ده دی که دهستی هه لگرتبا.

نه فغان له ئیتران ده رکردن و نه فغانستان گرتن و له ته ک حکومه تی عوسمانی شه ر و کوژتار و رزگار کردنی نهو خاكانه ی له دهستیان دابوو، کابول و قهنده هار هیتانه دهست، به نازایی و را و ته گبیر و په شیدی نادر شاهه بوو، دوژمن و به دخوه کانی ئیتران رامی خو ی کات و نهو خاكانه ش بگرێ که گرتنی.

گرتنی هیندستان و خاکی ئیتران زل (؟) فره کردن و ئیتران سه رخستن و مبلله ته که ی به زور ناودار کردن، له نازایی نادر شاهه بوو.

نه گه رچی نه وانه به خوینر پرتنی هه زاران که س و پیاوانی گه وه هاتوونه دهست، به لام پادشاکانی رۆژه لات و ئاسیا تا کو نهو رۆژه کیشه ره گبیری و مه رز فره کردنیکی وایان بۆ

هه‌لنه‌که‌وتبوو، به‌بێ گوناھ و خۆنڕێژی که بۆ نادر شا هه‌لنه‌که‌وتبوو ده‌ستی داوه.

نادر شا ده‌ولت و سامانیکی له هیندستانی ده‌ستخست بۆ ئەمه‌ بوو که سه‌روه‌ت و حیشمه‌ت و دارایی و گه‌وره‌یی ئێرانی پێشوو تازه‌کاته‌وه و خه‌لکی ئێران ده‌نگ به‌رز و پایه‌ بلند و ناودارکا. په‌لاماردانی «بوخارا» شی بۆ شیریی تیژ نیشان دان و هه‌لمه‌تی شیرانه‌ نواندنی بوو.

ئیمه‌ چ ته‌ماشای کیشوه‌رگیری و چ ته‌ماشای نازایی و کارزانی و تیگه‌یشتنی بکه‌ین و چ له‌ ته‌دبیر و ئەندیشه‌ و بیر و لیكدانه‌وه‌ی وردبینه‌وه‌ و کۆشه‌وه‌ و ته‌قه‌لاکانی یه‌ک به‌یه‌ک بخه‌ینه‌ به‌رچاو که بۆ ئێران و خاکه‌کی ماندوو بووه‌ و تێکۆشاه‌ و ئەو کاره‌ گه‌وره‌ و دڵسۆزی و پیاوه‌تییه‌ له‌وه‌وه‌ بۆ ئێران به‌جێ هێنراوه‌ بیخه‌ینه‌ ته‌رازووی زانینه‌وه‌، ئەو پادشاهه‌ گه‌وره‌یه‌ و ئەو قاره‌مانه‌ نازایه‌ شایانی ستایش و سزاواری شوکرانه‌ و ئافه‌ربین پێداهه‌لگوتنی چاکه‌یه‌.

له‌ باب‌ت ئاین و کیش: نادر شا ده‌یه‌ویست که ئاینی ئێران بگۆڕی، ئەویش بۆی بوو که خه‌لکی ئێران به‌بۆنه‌ی ئاینی خۆیانه‌وه‌ - که هی سه‌فه‌وییه‌کان بوو - پڕۆژ به‌پڕۆژ سه‌فه‌وی و بنه‌ماله‌که‌یان ده‌که‌وته‌وه‌ ڕوو و خۆشه‌ویست ده‌بوون. نادر شا ده‌یه‌ویست به‌تیکدانی ئەو ئاینه‌ی بناغه‌ی خۆشه‌ویستی سه‌فه‌وییه‌کان تیک بدات و تیکه‌ل و پیکه‌لی ئاین و کیشه‌ تیکدراوه‌کان به‌راورد بکات و بیانکا به‌یه‌ک،

عوله‌ماکانی دین له‌ چاغی سه‌فه‌وییه‌کان، هه‌موو ئیش و کار و ئومووری فه‌رمانگوزاری حکومه‌تیان خستبووه‌ ژێر په‌نجه‌ی خۆیانه‌وه‌.

نادر شا که له‌سه‌ر ته‌ختی پادشاهی دانیشته‌ له‌و توشماله‌ (طایفه‌) دڵگیروو و په‌شته‌ی کارگوزاری له‌ ده‌ست هه‌موویان ده‌ره‌ینا و به‌جاریک له‌ ئیشی خستن. مه‌لا گه‌وره‌کان چوونه‌ کنی که جێگایه‌کی باش ده‌ستخه‌نه‌وه‌. نادر شا ڕووی تیکردن و گوتی: «ئێوه‌ به‌چ جو‌ریک ئەو هه‌موو مال و ده‌ولت و دراوه‌ی میلله‌ت ده‌خۆن؟» له‌ وه‌لاما گوتیان: به‌کۆمه‌گی و یارمه‌تی جیره‌ و معاش، ئیمه‌ هه‌موو عوله‌ما له‌ مزگه‌وت دوعا بۆ ده‌ولت و حکومه‌ت و پادشای ئیسلام ده‌که‌ین. نادر شا وتی: «له‌ ئیمه‌ ئاشکرا‌بووه‌ که دوعای ئێوه‌ له‌ لای خودا په‌سند نییه‌ و قسه‌کانتان ڕه‌وا نابێ؛ چونکه‌ هه‌تا ئێوه‌ له‌ ڕوودا بن میلله‌ت بێ ڕوه‌. هه‌تا ئێوه‌ سه‌رکه‌وتووبن میلله‌ت و کیشوه‌ر ژێر که‌وتوو و داماو. ده‌وله‌مه‌ندیی ئێوه‌ مایه‌ی هه‌ژاری و فه‌قیری میلله‌ته‌. کیشوه‌رگیری و ئاسایش که به‌شیری تیژی پال‌ه‌وانه‌کانی منه‌وه‌یه‌، وا دیاره‌ ئەوانه‌ ئاله‌تی ده‌ستی قودره‌تی یه‌زدانی داوه‌ بن.

کهوا بوو دهولته و مال و سهروته و سامانی ئیوه دهبتی بو جیره و معاشی پالنهوانه کانم پوخت بکړی».

ئهو شهوه که نادر شا کوژرا، بو سبهینتی نهحمه دخان نهبدالتی بهفهوجیک ئوزبهگی لینگی دا سر خاکی ئیران. ئیرانییهکان بهنازایی له بهرامبهری راوهستان. نهحمه دخان وهنهبتی نهشیت ئیران بگری، بهلام هر بهمه خاکی نهفغانی له دهست بمینیت، بهمامله تکردن پیشی بهئیش گرت و گهراوه خاکی قهندههار و دهوروپشتی گرت و گهنجینه و مالیکی زور که له هیندستانهوه دهچوو بو نادر شا، گرتی و حکومتی خوی پی دامهزrand. بهوه نومووری نهحمه دخان پروی له گهوره بوون کرد.

ععلی قولیخان برازی نادر شا که له سیستانا بهسهرکیشی رایده بوارد، نهونه نومهراکانی نادر شایان کوژتیوو چونهکنی و هانیاندا ععلی قولیخان چوه سر خوراسان و گرتی و لهسهرتهخت دانیش و ناوی خوی نا «ععلی عادل شا» و نهسروللا میرزا و نیمام قولی میرزا و پهزا قولی میرزاو ۱۳ کوپ و کورهزای نادر شای کوژتن. لهو بنه ماله به نهوهی پژاریو «شاروخ»ی کورهزای نادر بوو که له تهمهنی ۱۴ سالاندا بوو.

ععلی عادیل شا بو تهمهنی که حکومت ته که ی بهچاکی سهر بگری «شاروخ»ی کرده پادشا و خوتندهرکانی نادر شاش که محهمه قولیخان بوو گرتی و دایه دهست خوانینهکانی حهره می نادر شا. نهوانیش گرتیان و لهتوپه تیان کرد.

ئیبراهیم خان که برای ععلی عادیل شا بوو له لایهن برایهوه فرمانپه وایی عیراقی دهکرد. لهشکری هه لگرت و چوه سهر براکهی و بهگژیا چوو و گرتی و ههردوو چاوی کوتلی و ناوی پادشاهی له خوی نا. نه میر نه رسه لان فرمانگوزاری ئاوربایه گان بهدهسته تیهوه گرفتار بوو و لهناوبرا.

ئیبراهیم خان هه رچهند بهلهز پیشکهوت، بهلام زور نه ژیا و لهشکریانی خوی گرتیان و بردیانه مه شههه و له گهل عادیل شا دایانه دهست شاروخ، نهویش ههردووکی کوژتن.

شاروخ کوپ پهزا قولی میرزای کوپ نادر شا بوو. دایکیشی کچی شا سولتان حوسین سفهوی بوو. چونکه لاویکی جوانچاک و نازا و ته بیعت ناسک و خوش روو بوو، خه لکی ئیران به پادشایان په سند کرد. بهلام بهدبه ختانه ئیران پشیتو ببوو و تیکه لهچوو بوو. هه ره هوادارتک هه وهسی فرمانپه وایی له میشکا دهجو لایه وه و سهر بلند ببوو.

میرزا سید محمدهد ناو کابرایهک که له چاغی نادر شادا هاتبوه پوو و ناسرابوو، له دایکوه خزمی سدهوویهکان بوو، لهو شوړشدها ئیترانییهکانی فربو دابوو چاو و راوی دهکرد که شاپوخ وهکو نادر شا باوهپی بهکیش و ئایین نییه و بټ دین و مهزه به. لهو ریځایه دا گه لیک شیعدهی هه لځه له تاندبوو و فربوی دابوون. کومه له یه کی زلی له سه رخوی کوکرده وه. به بټ نه وهی که شاپوخ بزانی هه لمه تی برد و شاپوخی گرت و هه ردوو چاوی کوټلی و کوټی کرد و له سهر تهخت دانیششت و ناوی خوئی نا «شا سلیمان» و دهستی به کیشوهرداری کرد.

یوسف علی سهردار سوپاهی شاپوخ به سوپاهیتی زله وه چوه سهری و نه به یتشت تامی فهرانپه وایی بچیژی و گرتی و کوټتی و شاپوخی له سهر تهخت داناوه و نومووری پادشاهیسی خسته ژیر چاوه دیری خویه وه.

جه عفه رخانی کورد که سهردار سوپاهیتک بوو، به هیتز و په شیدی ناوبانگی کردبوو، به له شکریتی شهرکه روه چوه سهر یوسف علی. له دوی گه لیک شهر و کوټتار گرتی و کوټتی و نوموور و ئیشوکاری پادشاهی خسته دهست خوئی، به لام زور نه ژیا.

میر عالم عاره ب به له شکریتکه وه چوه به گز جه عفه رخانا و کوټتی و شاپوخی گرت و چه پسکرد. نه همه دخان نه بدالی له نه افغانستانه وه چوه سهر خوراسان، له دوی شهر و کوټتار، به مه رج، میر عالم له ناوبرا و دهستی له دهره دانی مه شهد هه لگرت.

نه ویش له بهر نه وه بوو که خاکی ئیران هه تا سهر له دهست نه فغاندا نامینیت و نه هالی ئیران ئیش و ژان و برینی پیشوویان له دهست نه فغانا هه مابوو. له دوامینی نه وه نه ندیشهی کرد بو نه وهی که تنها خاکی نه فغانستان له دهست بمینیت و پادشای خاکی نه فغانستان بټ، له گه ل ئیرانا رټککه وت و شاپوخی له گرتیخانه دهرخت و پادشاهی نه وی په سند کرد.

خه لکی ئیران شاپوخی جهوانی کوټریان له سهر تهخت داناوه و هیتدیک خاک له گه ل خوراسانا له ژیر فهرانیدا ماوه. له دوی نه وه له گه ل فهرانپه وایی خدریک بوو هه تا چاغی که ریمخانی زهند. که خاکی ئیران که وته دهست که ریمخانی زهند، خانه دانی هه وشار پوچ کرایه وه. ته ماشای کتیبی ئیمه ی «کوردی زهند» بفهرموون. (به رگی دووه می سیرجان مالکم ئینگلیزی لاپه ره ۴۹-۶۰).

پهراوی چاپکراوی کردهوه‌کانی ختوی زاری کرمانجی

- ۱- پیشه‌وای ناین شهر بعت به کوردی.
- ۲- غونچه‌ی به‌هارستان میژووی کوردان.
- ۳- پیشکه‌وتن - میژووی دوو بنه‌ماله‌ی کورد که له ئاوربایه‌گان و دیاربە‌کردا فه‌رمانه‌وابوون
- ۴- میژووی ده‌وری نه‌ماره‌ت له کوردستان سالی ۶۵-۶۵۶ هـ.
- ۵- ئاورپکی پاشه‌وه - حکومه‌تی به‌رزه‌کانی له حه‌لوان و دینه‌وه‌ر.
- ۶- ئاورپکی پاشه‌وه - حوکمدارانی کورد له هه‌ولێر.
- ۷- ئاورپکی پاشه‌وه - پادشاهی چهند بنه‌ماله له سالی ۴۷۸ - ۶۱۷ هـ.
- ۸- ئاورپکی پاشه‌وه - حوکمدارانی بابان.
- ۹- خوشی و ترشی (بزنۆکه و مه‌پۆکه).
- ۱۰- ناودارانی کورد له ۱۲۰۰ هـ تا ۱۳۰۰.
- ۱۱- میژووی کورد و نادر شا له خاکی ئێرانا.

نه‌و کتێبانه‌ی چاپ نه‌کراون

- ۱- میله‌له‌تی کورد.
 - ۲- میژووی سه‌لاحه‌دین ئه‌یوبی
 - ۳- وینه‌ی کۆلین (زه‌نگوهرافی) (له‌ژێر چاپ دایه).
 - ۴- پزگاری له زانین.
 - ۵- به‌کورتی میژووی په‌واندز (سۆران).
- حوسێن حوزنی موکریانی

میثروی
شاهنشاهی

کوردی زهند

رواندز مهرکه‌زی زاری کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

میرزوی
شاهه نشاهانی

کوردی زه‌ند

روانسه زه زه‌که ی زار کرمانجی

ئەم پەراوېەم چۆن نوويسىۋەتەۋە

ئەگەرچى بەراستى لە دەمىكەۋە خەرىكى نوويسىنەۋەى مېژۋى پادشاينى كوردى زەند بووم، ئاگام لە سەرپھوردى ئەو بىنەمالە گەۋرە كوردە ھەبوو، لە گەل ئەۋەشا تەقەلام ئەدا كە زانىنى خۆم بگەينمە پاىەيتكى ۋەھا كە بەدلخواز و بەئارەزوو بى، ۋە دەمەويست ئاگادارى خۆم ھىندە فرە بكەم كە خويتندەۋارەكان لە لىتوردېۋونەۋەيدا دانەمپىن.

بەكۆمەگى و يارمەتى زانا و تىگەيشتوۋەكان ئاگادارىكە زۆرم لە مېژۋى پاشادىيانى زەند پەيدا كرد. بەرگى دوۋەمىنى «جەنەرال ساكىس» ى ئىنگىلىزم ۋە دەست خست و لە لايەنى زەندەكانەۋە ھەرچىبەكى تىبابو ۋەرمگىپاىە سەر كوردى.

لە دواى ئەۋە برا خۆشەويستە كوردەكان، ۋە ھەۋەسىيان خستەم كە مېژۋى ئەۋە بىنەمالە كوردە بكەمە پەراۋى (كتىب) سوچاى كەم، مېش لە كەلېن و دەرفەتا كۆشام ھەتا زانىنى پىشۋى ئەۋە دەمەم كۆكردنەۋە و بەھەوت بەندەم دامەزراند و كەردمە ئەم پەراۋىە و ناوم نا «كوردى زەند يان مېژۋى شاھەنشاهانى كوردى زەند» لە خاكى ئىترانا.

ناۋى لىتەرگەرەكانىشم لە لاپەرەى دوامىنى ئەم پەراۋىەدا نىشاندا و پىشكەش بەزانا و تىگەيشتوۋەكانەم كرد. لەمىيانەى قسە و سەرپھورداندا ناۋى لىتەرگەرەكانەم بەپىتتىك نىشان داۋن، ۋەكو «ب» بۆ بەرگ و «ل» بۆ لاپەرە و «س» بۆ «ساكىس» و «ق» بۆ قاجارپە و «ئە» بۆ اجمل التواريخ و «ش» بۆ شمس الدين سامى و «ج» بۆ جەۋدەت و «ع» بۆ على ظريف الاعظمى.

نمۇنەيەك بۆ ئەمە س- ب- ۲- ل- ۳۷۰ واتە: ساكىس- بەرگى ۲ لاپەرەى ۳۷۰ و بۆ ئەۋانى دىكەش ھەروەھا بەپىت نىشان دراۋن.

خوسىن حوزنى موكرىانى

به‌ندی یه‌که‌مین

میژووی که‌ریمخانی زهند و چهند گوته‌یه‌ک له ژبانی پیشینی

که‌ریمخان کوری ئیناک (ئیناخ) له توشمالانی کوردی زهند و له خیتلی له‌ک و سالی ۱۱۱۳ هجری له دیتی «په‌ریه» ی خاکی مه‌لایر هاتوته جیهانه‌وه (ئه، ل ۱۵۵).

سالی ۱۱۴۰ نادر شا که خاکی لو‌ر و به‌ختیاری گرت و له خیتلی له‌ک چهند که‌سیکی به‌زۆر وەرگرته نیتو سوپا‌هیه‌وه، که‌ریمخان یه‌کی‌ک بوو له‌وانه که نادرشا کردیه پیاویتیکی سوپا‌هی. له سوپا‌هیه‌وه بوو به‌خواوند پایه‌و گه‌وره بوو. له ده‌وری عادیل شای برازای نادر شادا بوو به‌سه‌رتیپ و له‌ودش به‌ره‌و ژوورتر چوو و که‌وته ریزه‌ی سه‌رکرده سوپا‌هیه‌که‌نه‌وه و هه‌تا له تشویشاتی ئیران که‌لێتی ده‌ستکه‌وت و بوو به‌پادشا (ج، ب-۱).

که‌ریمخان وه‌کو پیاویتیکی سوپا‌هی له له‌شکری نادر شادا په‌رای ده‌کرد. «ساکیس» ده‌لێ: «هه‌روه‌کو ئیمه له سه‌فه‌رمان به‌یستوو‌مانه و زانیوو‌مانه ته‌وه، که‌ریمخان پیاویتیکی به‌ره‌وشت و ده‌روون چاک و دلّ روون و خواوند ئه‌ندیشه‌یه‌کی خاوتین بوو. له ته‌ک سه‌رکرده‌کانی به‌ختیاری به‌ییکه‌تی تیکۆشاوون و ته‌قه‌لایان داوه».

هه‌روه‌کو له هه‌ر که‌سی‌کا چاو به‌راییی نه‌دان و نه‌کێشان هه‌یه، هه‌روه‌ها عه‌لی مورا‌دخانی‌ش چاوی پتی هه‌لنه‌ده‌هات و به‌خیلی به‌که‌ریم ده‌برد. «عه‌لی مورا‌دخان» سه‌رکێشی کرد و به‌و بۆنه‌یه‌وه به‌ختیاری په‌رشو‌یلا‌وبوون و پو‌وچ کرانه‌وه و کوژران.

له‌و ده‌مه‌دا که‌ریمخان به‌هۆی داد‌گوسته‌ری و داد‌خواهی و به‌خشش و نیتو‌چاوان خاوتینه‌وه، هه‌موو دلّیکی کێش‌ابوو له‌ی خۆی و هه‌وادار و پشتیوانی زۆر ببوو. ئێرانی خوارو‌ودا ببوو هه‌رمانه‌وا‌یه‌کی سه‌ره‌به‌خۆ (ساکیس).

که‌ریمخانی زهند به‌داد‌گه‌ری و مه‌ردا‌یه‌تی خه‌لکی کرد بوو به‌هه‌واداری خۆی و به‌و په‌وشته چا‌که‌یه‌وه په‌سه‌ر هه‌موو خانه‌کانی ئێرانا زāl ببوو. ئه‌گه‌رچی خاکی ئاوریا‌ه‌گان له ده‌ست خانه‌کانی کوردا به‌ئازادی و سه‌ره‌به‌خۆیی را‌ده‌گیرا، به‌لام ئه‌وانیش هه‌رمانه‌برداری به‌ریم‌خانیان خسته ئه‌ستۆوه و به‌دیاری و با‌جدان که‌وته ژێر هه‌رمانییه‌وه. عێراقی ئێران و فارس و گه‌لێک له خاکی خوراسان که‌وته ده‌ست که‌ریمخان.

که‌ریمخان به‌و جو‌ره له ئێران بوو به‌پادشا و هه‌رمانه‌وا، به‌لام ناوی شاهی نه‌ویست و به‌وه‌کیل ناوبانگی کرد؛ چونکه چاوه‌دێریی خه‌لکی ئێرانی ده‌کرد.

سهرکه و تنی که ریمخان (۱۱۶۳ هـ / ۱۷۴۹ م)

ئیران له و دهمه دا پشیوی تیکه و تیبوو و تیکچووبوو. خوراسان له دهست شاپو خدا به ناسوود هگی دهگه را و به خوشی دهیانندرا. که ریمخانی زهند و محهمه دحه سه نخانی قاجار و نازادخانی نه فغانی له سهر تاج و تهخت شهریان ده کرد.

به چاو که ته ماشای هر کامیک له و سییانه بکرا با دهگوترا که سهرده که ون. به لام سهرکه و تن له دوامینی کوششدا له لایه ن که ریمخانه وه بوو (ساکیس).

هر به و جوړه که ریمخان که بوو به پادشای ئیران، له لایه ن پادشای عوسمانی عه بدو لحه میدخانه وه، قاقه زیکی بو ناردرا و به پادشای ئیرانی ناسی و ئو عه هد و په یمانی که له چاخی نادر شادا کرابوو، بو تازو کرده وه و تخووبی خاکی تیا نیشان دابوو و بو ئومه را و میری میرانی سنووری نوویسی که ئو په یمانه رابگرن و چاو ده دیری دراوسییه تی بکه ن و به راوژوو نه بزوونه وه (جهودهت، لاپه ره ۱۰۹).

شهری که ریمخان و قاجار له مازنده ران دهستی پیکرد. له دواى شهر و کوژتاریکی گران، قاجاره کان سهرکه و تن؛ به لام له ترسی نه فغانه کان دوايیان به شهره که نه هینا. نه فغانه کان گیلانیان گرتوو، که ته ماشای کرد قاجاره کان له شهرى زنده کانا سهرکه و تن، دهستیان له گیلان به ردا و گه رانه وه.

که ریمخان ده زبه جی و به له زه یزه که ی خوی گرد کرده وه که په لاماری نازادخان بدات نه ک قاجاره کان.

نه فغانه کان له قه زوبن مانه وه. ده یان توانی شهریکی قورس بکه ن و پیش بو خویان پاککه نه وه و دوژمن ده رپه رین؛ به لام له ولاره که ریمخان له نه سفه هان دهستی به له شکر کوکړدنه وه کرد و بو پیشه وه ی ناژووت.

له دواى ئو وه که ریمخان سالی «۱۱۶۶ هـ / ۱۷۵۲ م» له نه سفه هان ده رپه راندره و هه تا گه یاندرایه شیراز، ته نگه ی پی هه لچنرا. که ریمخان نه شیا خوی له شیراز رابگریت که پایته ختی پادشایه تی بوو، روو به «بوشیر» هه لات و له وی روسته م سولتان حاکمی «گه شتی» کرده هه وادار و لاگیری خوی و داواى یارمه تی و کومه گی لی کرد که فریای که ویت و به هاواریه وه به جیت.

له ریگای بوشیر تووشی کوسپه و ته نگیکی گه وره بوو، له دولتیکی که به «کوتالی ریج» ناوبانگی کردوه، که ریمخان و له شکره که ی له نیو دول و نه والدا دانیشن و چاو نه وری دوزمنیان ده کرد.

نه‌فغانه‌کان وه‌دووی که‌ریمخان که‌وتببون. نه‌فغانه‌کان له‌و کو‌سپه‌ تنگه‌دا پیرا نه‌گه‌یشتنه‌ سهر‌ نه‌وه‌ که‌ فریاکه‌ون و خو‌ر‌زگارکه‌ن. له‌ناکاو‌ رو‌سته‌م‌ سول‌تان‌ لینگ‌ی‌ دا‌ سهر‌یان و تنگه‌ی‌ پی‌ هه‌ل‌چنین.

نه‌فغانه‌کان نه‌گه‌رچی‌ گه‌ل‌یک‌ به‌ره‌شیدی و نازایی‌ به‌رامبه‌ریان‌ کرد و مه‌ردانه‌ تیک‌وشان‌ و به‌دبه‌ختانه‌ له‌شکره‌کان‌ له‌ شه‌ر‌ سست‌ ببوون و سنگیان‌ نه‌دا‌ پیش‌ و پشتیان‌ له‌ شه‌ر‌ کرد و هه‌ل‌اتن.

که‌ریمخان‌ هیز‌تکی‌ زو‌ر‌چاکی‌ کو‌کرده‌وه‌ و چوو‌ه‌ سهر‌ شیراز. به‌زو‌ر‌ شیرازی‌ خسته‌وه‌ ده‌ست‌ خو‌ی‌ (ساکیس).

سهر‌هوردیک‌ی‌ دیکه‌ی‌ که‌ریمخان‌ ۱۱۷۱هـ / ۱۷۵۷م

مه‌یدانی‌ شه‌ری‌ نازادخان‌ له‌ ئاوربایه‌گان‌ دامه‌زراندرا، که‌ نه‌وی‌ ده‌می‌ قاجاره‌کان‌ ناو‌چه‌ی‌ سه‌ختی‌ خو‌یان‌ گرتبوو، نازادخان‌ له‌ ریزه‌ی‌ هه‌واداران‌ی‌ پادشاهی‌یا‌ ده‌رکه‌وت؛ نه‌ویش‌ له‌به‌رته‌مه‌ بوو‌ له‌ دوا‌ی‌ گه‌ل‌ی‌ شه‌رو‌شو‌ر و خو‌ین‌ ر‌ژاندن‌ و کو‌ژتارکردن‌ و خه‌بات‌ و کو‌وش‌ خو‌ی‌ به‌ده‌ست‌ که‌ریمخانه‌وه‌ دا.

هه‌ر‌ ئومید و ئاره‌زووی‌کی‌ که‌ هه‌یبوو، له‌ که‌ریمخانه‌وه‌ بو‌ی‌ وه‌دی‌ هات‌ له‌وه‌دا‌ نه‌ژادی‌ و به‌خشش، دادگه‌ری، بن‌چینه‌ پاک‌ی، میه‌ره‌بان‌ی‌ که‌ریمخان‌ خو‌ی‌ نو‌اند و دل‌نه‌رم‌ی‌ ل‌ی‌ ئاشکه‌را‌ بوو. نه‌یار‌د‌ دو‌ژمنه‌ هه‌ره‌ مه‌زن و زله‌ گه‌وره‌یه‌کی‌ وه‌کو‌ نازادخان‌ خو‌ی‌ هاو‌ی‌ژته‌ به‌ره‌ختی‌ که‌ریمخان. هه‌ر‌چیه‌کی‌ شایسته‌ و چاکه‌ بوو‌ بو‌ی‌ به‌جیه‌یت‌را. هه‌ر‌ کرده‌وه‌یه‌کی‌ جوان‌ که‌ هه‌بوو‌ له‌ته‌کیا‌ کرا. له‌ نه‌وازش‌ و خوشهاتی‌ و په‌رایا‌ که‌م‌ وکو‌رتی‌ نیشان‌ نه‌درا، به‌لام‌ له‌ به‌را به‌ر‌ راوه‌ستاوه‌کان‌ ته‌نیا‌ هه‌ر‌ محه‌مه‌د‌ حه‌سه‌ن‌خانی‌ قاجار‌ ما‌بوو.

محه‌مه‌د‌ حه‌سه‌ن‌خان‌ له‌ سالی‌ دوا‌یی‌ له‌شکر‌تکی‌ قورسی‌ برده‌ سهر‌ که‌ریمخان‌ و ده‌ستی‌ به‌هه‌لمه‌ت‌بردن‌ و په‌لاماردانی‌ که‌ریمخان‌ کرد؛ به‌لام‌ له‌ دوامیندا‌ گه‌یشته‌ سزای‌ خو‌ی.

که‌ریمخان‌ له‌ ده‌شتان‌ نه‌ده‌شیا‌ به‌رامبه‌ری‌ دو‌ژمن‌ بکات، له‌ شیراز‌ خو‌ی‌ دامه‌زراند و ده‌ستی‌ به‌داو‌ و گر‌ی‌ و له‌شکر‌ خ‌ر‌کردنه‌وه‌ کرد. شه‌ر‌که‌ر و خه‌زینه‌ و زه‌خیره‌ و دانه‌وی‌له‌ و پی‌بو‌ستی‌ خسته‌ سهر‌به‌ک‌ و هیزه‌که‌ی‌ خسته‌ نی‌تو‌ شاره‌وه‌. تاب‌ و ته‌وانایه‌کی‌ که‌ هه‌یبوو‌ گردی‌ کرده‌وه‌ و دراوسیه‌کان‌ی‌ به‌خراپی‌ هی‌شته‌وه‌.

له‌ دوا‌ی‌ نه‌وه‌، نه‌وجا‌ بو‌ قاجار‌ کو‌شتن‌ و له‌ناو‌بردن، که‌وته‌ مه‌یدانی‌ شه‌رو‌شو‌ر و نه‌یار

براندنه وه. به شه و دهستی به شه و هه لمه تدان کرد. قاجار په کان و هها شکاندران و بلا و کرانه وه و پهریشان بوون، نه ده په پړژانه سهر نه وه که خو کو بکه نه وه. دوامین و ده شانندن له لایهن شیخ علیخانه وه بوو. له شکره که ی که ریمخان زور به چوستی شهریان کرد و به چالاکي سهر که وتن.

محهمه ده سه نه خان ناچار مایه وه و له گه ل نه یاره قاجار په که ی خو با شهر ی نه کرد. نه و هیزدی که هه یبوو، بیده ست و ناتوان که و ته وه. محهمه ده سه نه خان هه تا له دهستی هات خاکی گرت و بو سهر که وتن تالو که ی ده کرد و له دوامین ئیشا وای به سهر هات. که بو خو پزگار کردن و له شه و کوژتار پارازتن ده کوشا و که و ته ته قه لای هه لاتن و گیان له مردن ده ربا ز بوون. له دواییدا نه یاره قاجار په که ی که و ته سهر ی و کوژتی.

نه و شه و کوژتاران هه ی خو به خو بی قاجار له گه ل به کتر بوو به مایه ی سهر که وتن و پزگار بوونی که ریمخان له دوژمنان، نه گهر چی که ریمخان له شه ی ده شته کیا هه نه شکا، به لام له سایه ی پیاهو ته ی و گه وره یی و دلپاکی خو به وه پتی گه یشته (ساکیس - بهرگی دوو ده).

چلونی و دامه زانندی پادشاهی که ریمخان

سالی ۱۱۶۳ که علیخان مرد، که ریمخان ئالای سهر به خو بی هه لدا و «میرزا نه بو توراب» ی که چه زای شا سولتان حوسیتنی سهر هوی برده لای خو ی و ناوی نا «شا ئیسماعیل» و له سهر ته ختی فه رمان په وایی ئیرانی دانا و به ناوی نه وه وه هه موو خاکی ئیرانی خسته ده ست و ناوی خو ی نا «وه کیل».

سالی ۱۱۶۵ محهمه ده سه نه خانی کوری فه ته علیخانی قاجار که له سالی ۱۱۳۵ به ده ست نادرشا به کوژ چوو بوو، له تورکمان هیزتیکی په یدا کرد، له لایهن «ئوستوراباد» دهستی کرده سهر کیشتی.

هه روه کو گوترا که ریمخان بو شکانندی قاجاران شا ئیسماعیلی هه لگرت و به له شکر تیکی قور سه وه چوو سهر محهمه ده سه نه خان. له ئوستوراباد ده وره یدا و نزیک چل روژ نه و شاره ی وه ته نگ هیتا.

محهمه ده سه نه هه موو روژ ی بو شه و ده رکه وت. تورکمان زور چاک شهریان ده کرد. که مه رخان و شو جاعودینی زه ند له شه یدا کوژران. نه و دووانه له گه وره و سهر دارانی سوپای که ریمخانی زه ند بوون.

شا ئیسماعیل چونکه مندال و نه زان و بی ئه ندیشه بوو، وایزانی که ریمخان شکا و محهمد حه سه نخان سه رکه وت. له رووی نه زانیسه وه هه لات و په نای بو محهمد حه سه نخان برد. که ریمخان له و ده مه دا گوتی: «پادشاهیکی به دمهک هه لات».

چوونی شا ئیسماعیل بوو به مایه ی دلگیری که ریمخان. به ناچاری له شکره که ی هه لگرت و روو به تاران گه راوه،

خه لکی مازنده ران که هه واداری که ریمخان بوون، له گه ل حه سه نخان به شه ر هاتن. موقیمخانی «ساری» و سه بز عه لیخان «لاریجانی» له شکرکی قورسیان هه لگرت و چوونه سه ر محهمد حه سه نخان و له فرسه نگیکی شاری «بارفروش» به رامبه ر به یه کتر راوه ستان و بو کوژتار ساز بوون. له یه که مین هه لمه تا موقیمخان به گولله ی زه نبوره ک کوژرا و له شکره که شی شکاندر. لاشه ی موقیمخانیان هه لگرت و له سه ر داریان دانا و

سووتاندیان. ئاقا حه یدره عه لی و حاجی قه مبه ر عه لی که گه وره و سه رهاتی شار بوون، سه ربان. حه سه نخان له سه ر مازنده ران بوو به فهرمانپه واه.

له و ده مه دا ئه حمه د شای ئه فغان چووه سه ر مه شه د و گرتی، عیساخانی کوردی چه شکه زه ک ناچار په نای بو حه سه نخان برد. دوو پارچه ئه لماس که هه ریه ک هه شت مسقال گرانییان بوو (۱- ده ربای نوور ۲- تاج ماه)، حه سه نخان ئه و دوو پارچه ی له عیساخان ئه ستاند.

که ریمخان که گه راپه وه تاران له گه ل له شکر و پیویست ریکخستن خه ریک بوو. به خوی گوت پادشای ئیران و له سه ر مینه ر خوتبه یان به ناوی خوتنده وه. له سالی ۱۱۶۶ دا خوتبه و سکه به ناوی که ریمخانه وه ده ستپیکرا.

وینه ی

محهمد حه سه نخان قاجار

له و ده مه دا حه سه نخان شا ئیسماعیلی کرده گوپالی ده ست و پیتشه و نه ردیوانی سه رکه وتنی خوی. سالی ۱۱۶۸ محهمد حه سه نخان چووه سه ر گه یلان و گرتی و قه زوینی خسته ده ست و روو به عیراق بزوت، سه ردار سوپا و کاربه ده ستانی زه ند بو به رامبه ریکردن و پیتشگرتنی که وتنه مه یدانه وه. له دوا ی شه ر و کوژتاریکی قورس

محهمه دخانی زهند و ۱۷ کهس به دیل کهوتنه دست قاجاران.

که ریمخان له وللاوه به سوپا هیکی زله وه چوه پیش حه سه نخان. له ویتوه جله وی بهر به ئاوربایه گان سووراند. ئازادخانی ئه فغانی که له لایهن که ریمخانه وه فه رمانگوزاری ئاوربایه گان بوو به ۲۰۰۰ پیای شپکه ره وه چوه پیشی. له ۶ فرسه نگی «ورمی» شهریان دهسپیکرد. له دوی خوینریتی و کوژتار، ئازادخان هه لات، محهمه د حه سه نخان به سه ر ئه و خاکه دا خشا و کوژتاری کرد و پروو به شووشی رویی. ئاوربایه گان دووچار به ویرانی و پتپهستی کرا.

محهمه د حه سه نخان به دهستووری ره شبگیری کهوته ئه و خاکه وه، هه ر ئاوابیه ک و مالتیکی کهوته پیشی سووتاندی و ویرانی کرد و پروو به کاشان رویشت.

شیخ عه لیخانی زهند که له لایهن که ریمخانه وه فه رمانه وی ئه سه فه هان بوو، به سوپا هیکی قورسه وه چوه پیشی. محهمه د حه سه نخان رتگی گوری و پروو به شیراز ئازووتی. سالی ۱۱۷۱ له که نار شیراز که ریمخان و قاجار به گزیه کترا چوون. هیندیک سواری ئه فغان که له کن محهمه د حه سه نخان بوون، به شه و هه لاتن و په نایان بو که ریمخان برد. یه ک له دوی یه ک له شکری قاجار له محهمه د حه سه نخان جوتیوونه وه و تیکه له به له شکری زهند بوون. که ریمخان ته نگی به قاجار هه لچنی و شکاندنی و له هه موو لایه که وه تیبیان پروو هاتن.

محهمه د سه نخان و چهند که سیک له دهستویته وندی به زور گیانیان رزگار کرد و به پیاده بی خویان گه یانده مازنده ران. مال و ئه سپاییکی زور کهوته دست زنده کانه وه.

که ریمخان خاک و شارانی که محهمه د حه سه نخان گرتیوونی، خسته به وه دست خوی و له شکریکی له ژیر فه رمانی شیخ عه لیخان نارد هه ر ئوستراباد.

محهمه د حه سه نخان له وه ده مه دا که میتک تینی هاتبووه بهر، چهند که سیککی تورکمانی له سه ر کوپه وه. شیخ عه لیخان هه تا گه شسته «فه یرووز کوه» رانه وده ستا. تورکمان که ئه و وه لاهه میان پیگه یشت بلاوه یان تیکه وت.

له وللاوه شیخ عه لیخان پروو به ساری چوو و به بی شهر گرتی. محهمه د حه سه نخان پرووی له ئوستراباد کرد و هه لات. حوسینخانی تورکمانی دلو که هه واداری قاجار بوو، به له شکریکی له ده ستیا بوو چوه کن شیخ عه لیخان و سه ری بو چه ماند.

شیخ عه لیخان له سارییه وه چوه ئوستراباد. محهمه د حه سه نخان قاجار سه نگره

دروست کرد و بۆ بهرامبه‌ریی راوه‌ستا، هه‌ردوولا ده‌ستیان به‌کوژتار کرد.

شیخ‌ه‌لیخان بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و بنچینه‌ی پیسه‌هه‌لکه‌نی له‌که‌نار ده‌ریاچه‌ی «ته‌به‌رستان» ده‌ه‌ پێگای ئوسته‌رابادی گرت‌ه‌پیش و محهم‌ده‌ حه‌سه‌نخان ناچار له‌ پێگای خیا‌بانه‌وه‌ چووه‌ خاکی «گول‌باده‌»، له‌وێ له‌گه‌ڵ زه‌ند به‌شه‌ره‌هات و له‌ که‌نار ده‌ریا شه‌رپێکی قورس کراو له‌ دواییدا قاجار به‌ناچاری ڕوو به‌ئوسته‌راباد گه‌رایه‌وه‌.

شیخ‌ه‌لیخان له‌ گول‌باده‌ چووه‌ ئه‌شه‌رف، محهم‌ده‌ حه‌سه‌نخان که‌ گه‌یشه‌ ئوسته‌راباد هاواری له‌ نه‌جه‌ف‌خانی کوردی شادی کرد فریای که‌وێت. ئه‌وانیش به‌ ۱۰۰۰ که‌سه‌وه‌ چوونه‌ کۆمه‌گی و به‌بۆنه‌ی کورده‌کانه‌وه‌ له‌م‌لا و له‌ولاوه‌ ۶۰۰ که‌سه‌پێکی دیکه‌ی له‌ ده‌وره‌ کۆبو‌وه‌.

محهم‌ده‌ حه‌سه‌نخان به‌و له‌شک‌روه‌ه‌ چووه‌ پیش له‌شک‌ری زه‌ند. له‌ بیابانی «قرق» هه‌ردوو له‌شک‌ر‌گ‌ریبان گیرب‌وون. له‌یه‌که‌مین هه‌لمه‌تدا نه‌جه‌ف‌ه‌لیخان‌ی شادی کورده‌کانی هه‌لگرت و به‌بێ شه‌رکردن ڕوو به‌خوراسان گه‌راوه‌. محهم‌ده‌ حه‌سه‌نخان پیاوه‌کانی بۆ شه‌ر نارد و که‌م‌پێک ته‌قه‌لایان دا و پێگای خیا‌بانیان گرت‌ه‌پیش و هه‌ل‌اتن. محهم‌ده‌ حه‌سه‌نخان به‌ناچاری له‌گه‌لیان چوو.

شیخ‌ه‌لیخان به‌کوژتار که‌وته‌ سه‌ریان، له‌و هه‌مووانه‌ که‌سه‌ی له‌ قاجاران ڕزگار نه‌بوو. محهم‌ده‌ حه‌سه‌نخان به‌دوو نۆکه‌ره‌وه‌ ڕوو به‌لی‌ته‌وار هه‌ل‌اتن. کوردپێک «سه‌به‌ز‌ه‌لی» (سه‌وزالی) ناو که‌وته‌ سه‌ریان و محهم‌ده‌ حه‌سه‌ن‌خانی گرت و سه‌ری ڕی و بۆ شیخ‌ه‌لیخان‌ی به‌دیاری بر‌دو ئه‌ویش بۆ تاران‌ی به‌ڕێ کرد. ئه‌و که‌له‌سه‌ره‌یان بر‌ده‌ پیش که‌رم‌یخان.

مه‌ردی و پیاوه‌تی و دلپاکی کورد، لی‌ره‌دا دیاری کرد که‌ جلدی یه‌که‌می ته‌ئ‌ریخی قاجاریه‌ لاپه‌ره‌ پازده‌ به‌و جو‌ره‌ لی‌ی ده‌دوێت: که‌ سه‌ری محهم‌ده‌ حه‌سه‌ن‌خانیان بر‌ده‌ پیش که‌رم‌یخان‌ی ز‌ند، که‌رم‌یخان له‌ تاران له‌سه‌رای شاهی دانیش‌ت‌بوو. یه‌ک له‌ قاجاران ئه‌و سه‌ردی له‌ په‌شته‌مال‌پێکه‌وه‌ پێچا‌بوو و به‌بێ ترس بر‌دییه‌ به‌رده‌می که‌رم‌یخان. له‌ لایه‌ن که‌رم‌یخان‌ه‌وه‌ پرس‌یاری کرا که‌ ئه‌وه‌ چییه‌؟ پێی گوت: سه‌ری محهم‌ده‌ حه‌سه‌ن‌خانی قاجاره‌. که‌رم‌یخان که‌ ئه‌وه‌ی بیست له‌ جێگای خۆی بل‌ند‌بوو و به‌پێ‌خواسی له‌سه‌رای پادشاهی چووه‌ خواره‌وه‌، سه‌رده‌که‌ی حه‌سه‌ن‌خانی ده‌رگرت و به‌ده‌ستی خۆی شوش‌تی و مووی سه‌رده‌که‌ی شانه‌ کرد و گول‌ل‌وی پێیدا ڕشاند و به‌ده‌ستووری گه‌وران سوکواری بۆ دانا و

به‌دوشتی پادشاهی‌تی له تابووتی نا. هه‌تا ده‌روازی شار له پیش تابووته‌که‌وه رۆیشت، سهرداران و سهرکرده‌ی سویا و گه‌وره‌ی شاری هه‌تا گۆرستانی له‌گه‌لا نارد.

که شیخ عه‌لیخان له‌و شه‌رده‌ا سهرکه‌وت هه‌موو مازنده‌ران و ئوستراباد و گه‌یلان و خوراسانی خسته ده‌ست خۆی.

حه‌سه‌نخان که کوژرا، محه‌مه‌دخانی قوالتوی قاجار و ئاقا محه‌مه‌د و حوسین قولیخان کورانی محه‌مه‌د حه‌سه‌نخان و ژن و مندالانی هه‌ل‌گرت و له‌ ئوستراباد وه‌پیی خستن و بۆ «گورگان» ی بردن. له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ بۆ چاره‌مان و پرویان له‌ ده‌رگای که‌ریخان کرد، ئه‌ویش به‌گه‌وره‌یی رای‌گرتن و په‌وانه‌ی شیرازی کردن. له‌ پرووی میه‌ره‌بانی و دل‌خوا‌تیه‌وه‌ وه‌کو شازاده‌یه‌کی به‌خێو ده‌کردن. ئه‌وه‌ش په‌روه‌رده‌یه‌کی وابوو که‌له‌ دوامیندا کردنیه‌ خوی‌خواری مال و مندالی خۆی.

سالی ۱۱۷۱ که‌ریخان به‌بۆ کیشه‌بوو به‌پادشاهی‌کی سهریه‌خۆی ئیران و خاکی گه‌یلان، خوراسان، عیراق و ئاوریا‌یه‌گان، فارس، مازنده‌ران و ئه‌وانی دیکه‌ی به‌ته‌واوی گرت و له‌گه‌ل دراوسێکانیدا به‌خۆشی بنچینه‌ی دامه‌زراند و دۆستایه‌تی خسته‌نیوانیان. که‌ریخان به‌ره‌هه‌ل‌ستی‌کی که‌له‌ پیشی بوو نه‌یده‌ه‌یشت بۆ ئاره‌زووی فه‌رمان‌په‌روایی سهرکه‌ویت، ته‌نیا محه‌مه‌د حه‌سه‌نخان مابوو، ئه‌ویشی که‌کوژت ئیتر هیچ گری و کۆسپه‌یی‌کی له‌به‌رده‌م نه‌ما که‌بێته‌مایه‌ی سهرنه‌که‌وتن.

که‌ریخان که‌کورانی محه‌مه‌د حه‌سه‌نخانی برده‌ شیراز، ئاقا محه‌مه‌دی کرده‌نۆکه‌ر و حوسین قولی‌خانی‌شی کرده‌فه‌رمان‌گوزاری «دامغان». حوسین قولی‌خان گه‌یشتنه‌دامغان و دامه‌زرا و زۆری پینه‌چوو، ده‌رگایی‌کی شو‌رشی بۆ کورده‌دلپاک و بیتاکه‌کان کرده‌وه، په‌گه‌زی تۆله‌کردنه‌وه‌ بزواتی و ده‌ستی به‌سه‌رکێشی و جه‌رده‌یی کرد. ئه‌وانه‌ی له‌پیشا له‌ته‌کیا خراپه‌یان کرد. بوو گرتنی و کوشتنی و له‌وتیه‌چووه‌ سهر ئوستراباد و ئه‌ویشی وه‌ته‌نگه‌یتنا، هه‌موو دوزمه‌نه‌کانی پیشووی کوژتن و گه‌راوه‌دامغان. به‌و جو‌ره‌هه‌ر رۆژه‌به‌سه‌ر جی‌گایی‌کیدا ده‌دا و تالانی ده‌کرد.

محه‌مه‌دخانی سه‌واد کوهی که‌له‌پیشدا ناوی «دادۆ» بوو، له‌لایه‌ن که‌ریخانه‌وه‌ کرا به‌فه‌رمان‌په‌روای مازنده‌ران. قولی‌خان چووه‌سه‌ری و کوژتی. به‌وه‌هه‌موو مازنده‌رانی که‌وته‌ده‌ست.

که‌ریخان که‌له‌وه‌ئاگادار بوو، وای به‌چاک زانی حکوومه‌تی مازنده‌ران بداته‌

مه هدیخانی کوری محمه دخان و له جیگه ی باوکی خۆی دامه زینیتته وه، بۆ ئه وهی که تۆله ی باوکی له قولیخان بکاته وه.

مه هدیخان به هیتزیکه وه چوه «بارفروش». له ولاره قولیخان به شهو چوه سهر بارفروش و مه هدیخانی گرت و له بهندی کرد. دیسان هه موو مازنده ران که وته دهست قولیخان، هه موو قه لا و جیگا سه خته کانی روو خاند و دوژمنه کانیشی کوژتن.

که ریمخان که ئه وه لامه ی پێ درا له شکرێکی ناره مازنده ران و تورکمانی یوخاری باشیشی هاندا و چونه سهر حوسین قولیخان و گرتیان و کوژتیان. که ریمخان ئه وه له شکره ی له ژیر فهرمانی زه کیخانی بریا ناره مازنده ران. له دوا ی کوشتنی حوسین قولیخان ئه یاله تی مازنده رانی دا به زه کیخان. ئه ویش که گه یشته مازنده ران ژن و مندالانی قولیخان و مورته زا قولیخانی کوژدنه وه و بۆ قه زوینی ناردن. ئه و ناگره شی به و جوړه کوژانده وه و هه موو قاجاره کانی بلاو کردنه وه. (ق. ب. ۱).

له شکر ناره نی که ریمخان بۆ سهر خاکی عیراق (۱۱۸۹- هـ)

که ریمخان ئه گه رچی له ته که حکومه تی تورکی عوسمانیا نیوانی خوشبوو و په یمانیان له نیواندا هه بوو، به لام له بهر چهند چتیککی زۆر گه وره ی هاتوو له والی به غدا دلگیربوو و له سی لاوه له شکرێ ناره سهر خاکی عیراق و شاره زوور و هه لمه تی برده سهر به غدا و به سرا.

۱- موته سه ریفی خاکی بابان، محمه د به گ له لایه ن عومه ر پاشای والی به غدا وه له حوکمرانی خرا و مه حموود به گی برای ئه وی له جیگا دانا. محمه د بۆ ئه وهی که له سهر حوکمرانی داندزیتته وه په نای بۆ که ریمخان برد. که ریمخان له و بابه ته وه قاقه زیککی بۆ عومه ر پاشا نویسی. له لایه ن پاشا وه نویسرا وه که به هیتند نه گیرا.

۲- خه لکی ئیران بۆ زیاره تی ئیمام حوسین له ئیرانه وه چوون و له گه رانه وه دا مال و ئه سپابیان له لایه ن والیه وه تالان کرا و به ئه تک و سووکی ده رکرا بوون. که ریمخان ئه وه شی له عومه ر پاشا گه یاند، بێ سوود مایه وه.

۳- له و ساله دا چاو قولکه که وتبووه خاکی عیراق ونزیکه ی سه د مال له (خه لکی ئیران مرده بوون و مال و ئه سپاب و شتومه کی ئه وانه له لایه ن والی به غدا وه تالان کرا بوون. که ریمخان ئه وه شی دیسان بۆ عومه ر پاشا نویسی که بیداته وه، وه لامی نه دا وه (ج. ب. ۱- ل- ۱۱۳- ۱۱۴- ۱۱۵).

۴- توشمالی «چرفه» ی که نزیك سهد ماله زیمى بوون، له عومهر پاشای خواستن كه بۆ نیشتمانی خۆیانیان بنیترتهوه، كه كهوتبووه بهسرا و ئه‌ویشی گویدتیر نه‌کرد و نه‌بییهست، له‌سهر ئه‌وه‌شا سه‌ربه‌وردانی گوتراو به‌نویسراوی بۆ ئه‌سته‌مبول نارد و له عومهر پاشای گازانده‌کرد. به‌لام له‌ولاوله‌گه‌وره و خوانینی ئیتران له‌ده‌وری كه‌رمیخان كۆمه‌لیان به‌ست و پیتیان گوت: «ئهو خاكانه‌ی كه‌ له‌وه‌پیش ههر له‌سهر خاكی ئیتران بووه و ئیستاكه‌ش واچاكه‌ ئهو خاكه‌ به‌خړته ژیر فرمانی خۆمانه‌وه». به‌راوردی قسه‌ی هه‌مووان كرا و گوترا له‌وه‌پیش كه‌رمیخان كه‌ له‌ ئاوربایه‌گان له‌ته‌ك ئه‌فغانه‌كانا شه‌ری ده‌كرد، پادشای پۆم یارمه‌تی دوژمنی ده‌كرد و بۆ خراپه‌ی خاكی زهند ده‌كۆشا (جه‌وده‌ت).

چوونی نه‌زهر عه‌لیخان بۆ سه‌ر درنه

نه‌زهر عه‌لیخان به‌سوپا‌هێکی قورسه‌وه‌ چووه‌ سه‌ر درنه، میه‌رود، مه‌نده‌لی و به‌دره. ئه‌وخاكه‌ی هه‌موو به‌جاریك پامال‌کرد و روو به‌ده‌ورپشتی به‌غدا له‌ بزووتنه‌وه‌ دا‌بوو. به‌زستان شاره‌زووری خسته‌ ده‌ست و محمه‌د شه‌فیع خان هه‌موو خاكی شاره‌زووری ده‌وره‌ دا. به‌له‌شكری ئه‌رده‌لان و كه‌له‌په‌روه‌ به‌سه‌ر خاكی شاره‌زوورا پۆشت و هه‌تا نزیك كه‌ركوكی گرت؛ له‌ خودی شاره‌زوور ناوچه‌ی گرت‌دا. پۆژ به‌پۆژ هێزی له‌سه‌ر كۆبووه‌وه. له‌به‌ر شه‌روشه‌ر و كوژتاری ده‌وره‌ی شار، به‌غدا تووشی نه‌بوون و ته‌نگی خواردمه‌نی و دانه‌ویتله‌ بوو. له‌ لایه‌ن كه‌رمیخانه‌وه‌ له‌شكركێکی دیکه‌شی روو به‌ «قارس» له‌ ئاوربایه‌گانه‌وه‌ به‌ری كرا. وه‌زیر «ئهمه‌د عیزه‌ت پاشا» ی موخافیزی قارسیان وه‌ته‌نگ هینا.

چوونی عه‌لی مورا‌دخان بۆ سه‌ر شاره‌زوور

محمه‌د به‌گی بابان، هه‌روه‌كه‌ له‌ پیشا‌لیتی دوا‌ین، له‌ لایه‌ن عومهر پاشاوه‌ له‌ فه‌رمانه‌روایی شاره‌زوور خرا و په‌نای بۆ كه‌رمیخان برد. له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ كه‌ عومهر پاشا قسه‌ی كه‌رمیخانی به‌هێند نه‌گرت، كه‌رمیخان له‌شكركێکی بۆ عه‌لی مورا‌دخانی خوارزای خۆی رێك‌خست و له‌گه‌ڵ محمه‌د به‌گا بۆ شاره‌زووری به‌ری‌كردن.

له‌ولاوله‌ عومهر پاشاش ۱۰۰۰ كه‌سی نارده‌ قه‌لا‌چوالان كه‌ كۆمه‌گی مه‌حموده‌به‌گی بابان بكهن. له‌ دوا‌ی شه‌ر و كوژتاریكی زۆر محمه‌د به‌گ له‌سه‌ر فه‌رمانه‌روایی بابان دانراوه‌.

چوونی سادقخان بۆ سەر به سرا - یه‌کی مه‌مه‌رهم - ۱۱۸۹

سالی (۱۱۷۸) که‌ریمخان که‌وته سەر ئاره‌زووی گرتنی خاکی عیراق و شاره‌زوور و له‌گه‌ڵ سەرکرده و گه‌وره‌کانی ئه‌و خاکه‌دا ده‌ستی به‌نوێسراو ناردن کرد. چونکه‌ خه‌ڵکی عیراق دادگه‌ری و میهره‌بانی که‌ریمخانیا‌ن په‌سند کردبوو و له‌ ره‌نج و دل‌گیریدا له‌ ده‌ست عومه‌ر پاشای والی به‌غدا ده‌ژیا‌ن، به‌چاکی پیشوازی ئه‌وه‌یان ئه‌کرد که‌ بکه‌ونه ژێر فه‌رمانی که‌ریمخانی زنده‌وه.

له‌و ساڵه‌دا شیخ سلیمانی برا گه‌وره‌ی «به‌نی که‌عب»ی عاره‌ب به‌خه‌ڵکه‌یه‌وه په‌نای برده‌ به‌ر که‌ریمخان. له‌ خاکی «دورق»دا دامه‌زراندرا‌ن و به‌خه‌تو کران (ع). ته‌ئریخی به‌سرا- ل- (۱۴۳).

فه‌رمانه‌وایانی زهند به‌و‌چۆره‌ له‌گه‌ڵ خاکی عیراق خه‌ریک بوون و خه‌ڵکه‌که‌شی به‌هه‌موو جو‌ری نوازش ده‌کرد. محهمه‌دی خه‌زینه‌دار له‌و ده‌مایا هان درابوو که‌ له‌ به‌غدا هه‌واداری بۆ په‌یدا بکات و خه‌ڵکه‌که‌ بکاته هاوده‌نگ (ع)- ته‌ئریخی به‌سرا- ل (۲۰۹).

سالی ۱۱۸۸ که‌ریمخان له‌گه‌ڵ پادشای عوسمانی عه‌بدو‌لحه‌مید خانا نیوانی - به‌و جو‌ره‌ی که‌ له‌پیتشا لیتی دوا‌ین- تیکچوو و جاری شه‌ری له‌ته‌کا کیشا. له‌شکرێکی ۱۲۰۰ که‌سی له‌ ژێر فه‌رمانی سادقخانا ناره‌ سەر به‌سرا. شیخ سلیمانی به‌نی که‌عب به‌هه‌موو هه‌تێزکی که‌ له‌ ده‌ستی هات به‌ئاره‌زووی خۆی له‌ته‌ک سادقخانا چوو هه‌ سەر به‌سرا (ع).

له‌و ده‌مه‌دا موته‌سه‌لیمی به‌سرا سلیمان به‌گ که‌ به‌سلیمان پاشای گه‌وره و به‌«ئه‌بوسه‌عید» ناوبانگی کردبوو، له‌ سالی ۱۱۸۲وه له‌سەر به‌سرا بوو له‌شکرێکی ریککه‌وتووی ساز کرد و له‌ دوامینی ئیشا خۆی له‌ شار په‌ستاوت و ده‌روازه‌ی قه‌لای له‌سەر خۆی به‌ست. نزیک ۱۳ مانگ له‌نێو‌شارا به‌قه‌لا‌به‌ندی ماوه. سادقخان له‌ شه‌ر و ده‌وره‌دانی شار ده‌ستبه‌ردار نه‌بوو. سلیمان به‌گ ناچار به‌مه‌رج خۆی به‌ده‌سته‌وه‌دا. ئه‌گه‌رچی هه‌تێده‌ راوه‌ستانه‌ی بۆ گه‌یشتنی یارمه‌تی بوو، که‌ ناو‌مید بوو ده‌روازه‌ی شاری له‌ سادقخان کرده‌وه (ع). ل (۱۴۴).

سالی ۱۱۸۹ ه / ۱۷۷۵م سادقخان که‌ شاری گرت، خه‌ڵکه‌که‌ی به‌خۆشی و چاک نوازشکردن و له‌گه‌ڵ ئه‌و ئینگلیزه‌نای که‌ له‌ به‌سرا‌بوون گه‌لێک چاکه‌ی کرد و نوازش و میهره‌بانی له‌ته‌کیانا نواند. سادقخان که‌ له‌گه‌ڵ سلیمان به‌گدا ریککه‌وت شاری گرت، له‌

سهرهات و گهوره و بازرگان و کار له دهستانی بهسرای چند که سیکي له گهل سلیمان بهگا گرتن و له تهک خويا بردنیه شیراز و پیشکesh به پادشای کاکي کردن و عهلی محهمه دخانی خوارزای به ۱۲۰۰۰ که سهوه له به سرا دانا (ع).

عهلی محهمه دخان نهو خاکه ی رۆژ به رۆژ رام دهکرد و ههتا نزیک به غذا و مونته فیکي خسته ژیر فرمانیه وه.

عهلی محهمه دخان له شکریکی ۱۰۰۰ ی هه لگرت و چوه مونته فیک و ۲۰۰۰ که سی له ژیر فرمانی محهمه دخان حوسینخانی برای له به سرا دانا. محهمه دخان حوسینخان له به سرا خه ریکی به خیتو کردن بوو و عهلی محهمه دخان روو به مونته فیک ههتا فوراتی ناژووت. عاره بی مونته فیک له ژیر فرمانی «سامیر بن سه عدوون و سوهین بن عه بدوللا» دا چونه پیش له شکری کورد. عهلی محهمه دخان فرمانی دا که شهر و کوژتار دهست پت بکرت (ع).

له شکری زهند له بهر توندی گهرما تهنگاو بیوون و هه رچییکو عاره ب بوون له گهرمای دهشتدا بی باکانه دهکوشان و شهریان دهکرد. له دوامینی شهر و کوژتارا کورد شکان و ههتا نزیک چومی فورات رانه وهستان. عاره به کانیش روو به خاکی خو بان گه رانه وه.

له ولالوه سادقخان که له وه ناگادار بوو، به له شکریکی قورسه وه له شیراز ده رکهوت و روو به به سرا که وته ری. سادقخان که گه یشته به سرا خیلی عاره بی له گهل شیخ سلیمانی به نی که عبی خست و له ژیر فرمانی عهلی محهمه دخان و مه هدیخانی برای ناردنیه سهر مونته فیک که توله ی پیشوو بستین. به دبه ختانه بهر ناوه ژووی ناره ژوویان رویدا (ع).

له ولالوه مونته فیکیه کان بو بهرام بهری راوهستان. گه ورهکانی عاره بی مونته فیک بو پتکهاتن پیوایان ناره کن عهلی محهمه دخان که شهر نه کن و به مه رج رتیکه کن. عهلی محهمه دخان چند په میانیکی سهختی لی خواستن؛ نهوانیش نهو دیان نهو یست له سهر شهر رقیان بهست.

ههردوو لا له خاکی «ئه بی حه لانه» به گزیه کدا چوون. زندهکان له سهر دهستووری تیپ شهریان دهستپیکرد، عاره بییش تاکو جووت و به هوسه کیشان په لاماریان دهبرد. توژ و گهرمی، له شکری زندی وه تهنگ هینا. له ههردوو لاله کوژتاریکی فورس کرا، به لام له دوامینا له جهرگی شهر عهلی محهمه دخانی سهردار سوپاهی کوردی زهند و مه هدیخانی برای کوژران. له شکری بی سهردار شیرزه بوون و زور و کهمی روو به به سرا ههلاتن.

جاری شہری تورکی عوسمانی لہ تہک کوردہ کانی زہندا ۱۱۹۰

لہ بہر ئوہ کہ کہریمخان لہ سی لاوہ لہ شکرى ئاژووتہ سہر خاکی عیراق و بہسرا، شازہ زووری گرت و خاکی قارسیشی و ہتہنگ ہینا، سولتان عہدولحہ مید خان سہردار و وہزیرہ کانی کۆکردہ و بہیہ کیہ تی پیمانیاں کرد کہ بۆ سہر کوردی زہند جاری شہر کردن بکیشن و بہسرا و خاکہ کانی دیکہ لہ کہریمخان بستیننہ وہ. لہ دواى چہندجار کۆیونہ وہ ئو پیمانہ گرتدرا.

بۆ گہیشتنہ ئو نارہ زووہ عہدوللا پاشا کرا بہوالی بہغدا و حہسہن پاشا بۆ موتہ سہر بیفی شازہ زوور داندرا و فہرمان بۆ متہ سہر بیفی قہرہ حہساری میری میران محہمہد پاشا، موتہ سہر بیفی ئاقشہر، موتہ سہر بیفی سیوہرہک، موتہ سہر بیفی بوزادق، گہورہ ی ئیلی کوردی میللی، دانیشتووی رہقہ، خہلکی ئہنادۆل، قارہمان، حہلہب، مہرعاش، رہقہ، سیوہرہک، مووسل، دیاربہ کر نویسرا و بہوالی بہغدا ناردان کہ ہہموویان بہلہ شکر و مالہوہ بۆ کۆمہگی لہ گہلئ بچنہ بہغدا و لہ گہل زہندا شہر بکہن. بہوجۆرہ لہ ئہستہ مہوول ئو والیبہ بۆ لہ شکر کۆکردنہ وہ روو بہبہغدا کہوتہ پتگا.

لہ لایبکی دیکہ شہوہ خہلات و دیاری گرانبہہا و فہرمانیاں بۆ خانہ کانی ئاوربایہ گان نارد کہ س یارمہ تی کہریمخان نہ کہن و لہ تہک رۆما ریککہون. بۆ حوسین عہلیخانی ئیرہوان ۲ ہزار لیرہی زہرد و کہولتیکى سمۆرہ و شالیکى کرمان؛ بۆ ئہرکہ لیخانی تفلیس ہزار لیرہی زہرد و کہولتیکى سمۆرہ و سہریک ئہسپ بہرہخت و زین و بہرگی بہزیر و گہوہر رازاندراو وہ بۆ ئہحمہد خانى خوبى و ۱۵۰۰ لیرہی زہرد و کہولتیکى سمۆرہ ناردان، بۆ خانہ کانی گہنجہ، شیروان، نہخچہوان، قہرہباخ و ہى دیکہ ش فہرمان و تکانامہ ناردان کہ بہناوی دینہوہ یارمہ تی رۆم بکہن و لہ کہریمخان رووگردان بن.

ئہحمہد جہودہت لہ بہرگی یہ کہمى میژوہوہ کهى و لاپہرہ ۱۲۳ - ۱۳۰ دا زۆر دوورودریژ لہوہ دواوہ و لہ دوامینا دلئت: لہ بہر ئوہ کہ مستہفا پاشای والی بہغدا، بہ کہریمخان فریوی خوارد بوو، ناردرایہ دیاربہ کر و بہقہلابہ ندیی گہتوویو. لہ ئہستہ مہوولہوہ بہتایبہ تی پیاویان نارد و سہری بری و بردیہ ئہستہ مہوول.

کوژتنی خالید پاشای بابان

خالید پاشا له شاره زوور بهرق هستاوی چوو په نای بۆ که یرمخان برد و له وی فه رمانیکی وەرگرت و گه رایه وه: مهنده لی، به دره و جه سانی به موته سه ریفی پی به خشر: له سه ر نه و خاکه دهستی به فه رمانه وایی کرد.

والی به غدا قاقه زیکی بۆ نویسی و به فیل و ده سیسه خه له تاندی و به مه رچی نه مه که له که ریمخان روو گهردان بیت و بکه ویته ژیر فه رمانی رومه وه، له گوناھی دهبوریت. والی له گه له تاندن و فربودانی خه ربک بوو، به په نه انیش له شکری ریک ده خست که به چیته سه ری.

خالید پاشا که له وه ناگدار بوو، به له ز بۆ که ریمخانی نویسی که فریای که ویت. که ریمخان فه رمانی دا به نه زهر عه لیخان که: له کرماشانه وه به چیته یارمه تی خالید پاشا. نه زهر عه لیخان له پیتسا خان که له پوری به له ز نارد و بۆ خوشی به له شکره وه که وته ریتگا.

والی به غدا له ژیر فه رمانی باشچاوشی خویا له شکریکی له خه لکی به غدا نارد سه ر خالید پاشا و له پاشا که تخوداشی به دهسته له شکریکه وه نارد. له ولاره خالید پاشا له کوردی قزلباش و له کوردی نه و نیوانه له شکریکی هه لگرت و چوو به پیتسه وه و له که نار مهنده لی به گز له شکری به غدا یاچوو. له دوا ی شه ریکی قورس له کورد گه لی به کوژت چون و شکسته بان تیکه وت. خالید پاشا و ئاموزایه کی محمه د به گ و له هه واداران سئ که س و «قه ره مان خان» و دوو نوکه ری به دیل گیران و سه ربان برا و بۆ نهسته مبول ناردان و له لایه ن عه بدولحه مید خانه وه توپیک که ولی سموره و شیریکی گه وه ره به ند به خه لات بۆ والی ناردرا.

شه ری محمه د پاشای بابان و سالح خانی بانه ۱۱۹۱

والی مووسل حه سه ن پاشا به دیاری و خه لات و به خشش، دلخووشی محمه د پاشا و ئاموزاکانی داوه و خه له تاندنی و له که ریمخانی زه ندی پچرینه وه. نه وانیش له گه له فربودانی کوردی ئیرانا ته قه لایان ده دا و ده یان کردنه هه وادار و یاری خو بان.

محمه د پاشا له لایه ن حه سه ن پاشاوه کرا به چه ره خه چی باشی و بۆ چوو نه سه ر خاکی زه ند هاندران. محمه د پاشا له ریتگای سه نه وه و نه حمه د پاشاش له شاخه کانه وه ناردرا نه سه ر کوردستانی بانه و نه رده لان؛ بۆ خوشی به سوپاهیکی زله وه چوو به یارمه تی بیان.

سالح خانی بانه که له‌وه‌پیش دۆستی بابانه‌کان بوو، به‌وه که بابان بوون به‌هه‌واداری رۆم لێیان دلگیر بوو، بۆ شه‌ریان سوپاهی ساز کرد و رۆژی ۱۴ رده‌یعی یه‌کی ئەو ساله، هه‌ردوو لا نزیک سێ سه‌عات له یه‌کتریان کوژتار کرد. سالح خان ناچار بوو که شاری بانه چۆل کات و بکه‌ویتته نێو شاخه به‌رزه‌کانه‌وه. له‌شکری محهمه‌د پاشا که‌وته نێو شاره‌وه و تالان و وێرانی کرد و گه‌راوه. له‌سه‌ر ڕیتگا تووشی هه‌ر بێ ده‌سه‌لاتی بوون، گرتیان و کوژتیان و که‌لله‌سه‌ره‌کانیان بۆ حه‌سه‌ن پاشا و له‌وه‌وه بۆ ئه‌سته‌مبوولیان ناردن. سالح خان هاواری له خوسره‌و خانی والی کوردستانی سنه کرد که کۆمه‌گی بکات. که‌رمیخان فه‌رمانی دا به‌خانانی موکریان و مه‌راغه و قه‌ره‌گۆز و هه‌مه‌دان که به‌له‌شکه‌وه فریای سالح خان که‌ون.

۲۷ی ئەو مانگه له‌شکری کوردی ئەو خاکانه رۆو به‌خاکی بابان چوون و هه‌ردوو لا بۆ کوژتار پریزبون و نزیک ۴ سه‌عات خۆینی یه‌کتریان ڕژت. له‌وه‌شه‌ره‌دا ۲ هه‌زار کوردی هه‌ردوو لا کوژران. بابانه‌کان خراپ شکاندران. جه‌وده‌ت- جلدی یه‌که‌م - لا په‌ره ۱۴۳ ده‌لێت: له‌وه‌شه‌ره‌دا ۲۳۳ که‌لله‌سه‌ر بۆ ئه‌سته‌مبوول ناردرا.

پادشاهی که‌رمیخان له‌ سالی ۱۱۷۲ - ۱۱۹۳ هـ / ۱۷۵۸ - ۱۷۷۹ م

که‌رمیخان له‌ دوا‌ی ئەو کێشه و شه‌ر و کوژتارانه ته‌واو ۲۰ سال و چه‌ند مانگ له هه‌موو خاکی ئێرانا پادشاهیێکی سه‌ره‌خۆیی کرد، به‌بێ شه‌ر و دۆژمنایه‌تی و نه‌یاری فه‌رمانه‌وایی به‌نازادی به‌سه‌ربرد و به‌خۆشی خاکی ئێرانی راگرت. که‌رمیخان هه‌رچه‌ند له خاکی ئێرانا ناوی پادشاهی به‌خۆیه‌وه نه‌نابوو و به‌«وه‌کیل» ناوبانگی کرد بوو؛ به‌لام به‌راستی فه‌رمانه‌وا و پادشاهیێکی به‌شان و نازاد و سه‌ره‌خۆ بوو. سه‌ککه‌ی له‌سه‌ر دراوی زێر و زیو و مس به‌ناوی خۆیه‌وه لێدا و له‌سه‌ر مینه‌به‌ران خوتبه به‌ناوی ئەوه‌وه ده‌خوتندرایه‌وه.

پایته‌ختی پادشاهی که‌رمیخان شاری شیراز بوو. می‌ژوونویسی به‌ناوبانگی ئینگلیزی «ساکیس» له به‌رگی دووه‌می می‌ژووه گرانبه‌هاکه‌یا ده‌لێت: «ئهو کۆشک و باله‌خانه و خانوبه‌ره‌ جوان و خۆشانه‌ی که ئەم‌رۆ له شیراز جی‌گای سه‌ربلندی و خۆ‌پێنواندنی گه‌له‌که‌یه‌تی، هه‌موو له سایه‌ی که‌رمیخانه‌وه‌یه. له باب‌ه‌ت دادخواهی و دادگۆسته‌ری و خۆشروویی و میه‌ره‌بانی و دل‌سۆزی که‌رمیخان له شیراز له هه‌موو که‌س گۆتدێر ده‌بووم و له خه‌له‌که‌که‌م ده‌به‌یسی‌ت. خه‌له‌که‌که‌ی شیراز زۆر باش له چاکه‌ی ده‌دان و که‌رمیخان چه‌نده

پیاویکی چاک بوو و دادگوسته بوو بۆیان دهگتیرامه وه. مه ته لێک بۆ ئەمه ههیه: که هینده خه لکه کهی خوشده و یست بۆ که یف و شادی و خوشی هان ده دان و بۆ شادی و چۆپی گرتن و زه ماوه ند ده یزاون تن. له گه ره کێکی شیراز نه گه ر پۆژیک دهنگی مۆسیقا و گۆرانی نه ها ته بایه، بانگی خه لکی نه و کووچه ی نه کرد و پێیانی نه گوت بۆچی له گه ره که کهی ئێوه دهنگی مۆسیقا ناییت؟ ده زه جێ ده یگوت: که له و گه ره که مۆسیقا لێ بدریت و لێ نه درا، هه ره کو شایه ریکی ئێرانی گوتووه تی: «ئه هالی شیراز هه می شه له خوشی و که یف پیز پایدا به سه ریان ده برد. ئه ویش که یفیکی واکه چاخێ بێ کاری و بێ ئیشییان له گه ل ژنی ماهر و وه کانا را ده بوارد. ئه ستیره کان ده دره و شان وه و له خوشیان هه موو د لێک به که یف و هه موو سینه یه ک به میهره بانی و شادمانی را یده بوارد».

که ریخان له ته ک خه لکی خاکی خۆیا زۆر تیکه لێ هه بوو. نه گه رچی له مانادا پیاویکی زۆر گه وره و به شان و شه و که ت و فه ر بوو، به لām به گه وره بی خۆی به ژێر ده ست و ره عیه ت نه نواند بوو. که که ریخان پۆژی ۱۳ ی مانگی سه فه ر سا لی ۱۱۹۳ به ئامورزشی یه زدان شاد بوو که ریم خان که مرد له ته مه نی هه شتا سا لی هه بوو. ئێرانییه کان له ئاسووده گی و خوشی بێ به ش و بێ به ره مان وه. مردنی که ریخان بوو به مایه ی پشیوی د لێ خه لکه که، هه موو خه لک له سۆیانی ره شپۆش بوون و کو ته لیان بۆ را زانده وه و به شین و گریان هه لیان گرت و بر دیان نا ژ تیان.

بهندی دوو دمین

پادشاهی زهکیخان ۵۱۹۳ / ۱۷۷۹م

له دواى مردنى که ریمخان زۆر کهس کهوتنه سهر ههواى پادشایی و بۆ گه یشتنه ئاره زوویان سهریان بهرز کرد. بنه ماله‌ی زهند به شه‌ر و کوژتاری خو‌ی به خو‌ی و یه‌کیه‌تی نیوانی شکسته‌یان تیینه‌که‌وت و نه‌برانه‌وه، به‌لام شه‌رکردنیان له‌گه‌ل قاجاران بوو به‌مایه‌ی سستی خستنه‌ بناغه‌ی فه‌رمانه‌وایی و بی هیژکردن و کهم ده‌ستی له‌شکر و سوپا و باره‌گیان.

که ریمخان جگه له سادقخان که سهرکرده‌ی له‌شکری به‌سرا بوو، برابه‌کی دیکه‌شی هه‌بوو. به‌لام ئه‌ویش زه‌برا بوو له‌ دایکی بوو نه‌ک له‌بابی، ئه‌ویش ناوی زه‌کیخان بوو که له‌ دواى که ریمخان به‌جاریک جاری سهر به‌خو‌ی کی‌شا، به‌لام له‌ دوامیندا ته‌نبی کراو به‌خسرا هه‌روه‌کو ده‌گوتی.

له‌ پینشا لپی دواين که زه‌کیخان بوو به‌فه‌رمانگوزاری مازنده‌ران و دامغان و حوسپن قولیخانی له‌وئ کوژت. له‌ دواى مردنى که ریمخان له‌ دامغانه‌وه به‌له‌شکرێکی زله‌وه‌ پروو به‌پایته‌ختی شیراز گه‌رایه‌وه و هه‌موو خا‌که‌ه‌ی به‌زۆر داگیر کرد. ته‌قیخانی زه‌ندی کرده فه‌رمانه‌وای «ره‌ی و فه‌یروز که‌وه» به‌لام هیژێکی به‌توانا له‌ گه‌وره‌کانی زه‌ند قه‌لای شیرازیان گرت و ئه‌بو فه‌تخانی کو‌ری که ریمخانیان له‌سهر ته‌ختی پادشاهی دانا و به‌پادشایان په‌سند کرد.

زه‌کیخان به‌پشتیوانی عه‌لی مورادخانه‌وه کو‌شا و ناچار بوو که پادشا ئه‌بو فه‌تخخان په‌سندگا و بۆ له‌سهر ته‌خت دانانی بکو‌شیت و بۆ خو‌شی بکه‌وێته ژێر فه‌رمانییه‌وه. له‌سهر ئه‌وه له‌ شاری شیراز ۳ رۆژ خو‌تین رێژرا، گه‌وره‌کانی زه‌ند که بیوون به‌هه‌واداری چوونه سهر ته‌ختی ئه‌بو فه‌تخخان و پادشایی ئه‌ویان ویست و هه‌موو خه‌لاتکران و دل‌خو‌شی درانه‌وه. سادقخان که له‌ به‌سرا بوو له‌و سهر به‌هۆرده ناخو‌شه‌ ئاگادار بوو که: که ریمخانی برای مردووه، به‌له‌ز به‌سرای به‌جیه‌ه‌یشت و بۆ ته‌خت و تاج وه‌ده‌ستخستن تالوکه‌ی کرد، به‌هه‌لمه‌ت‌دان رووی له‌ شیراز کرد.

زه‌کیخان که ئه‌وه‌ی به‌ه‌یسی‌ت مه‌رجی کرد که هه‌موو ژن و منداله‌کانی سادقخان بکو‌ژیت. له‌شکر و خه‌لکه‌که‌ که له‌وه گه‌یشتن هه‌موو به‌جاریک پرووگه‌ردان بوون و له‌ژێر

فهرمانی ددرکهوتن. زهکیخان ناچار بوو که خو له مهیدان پژگار کات و پروو به کرمان هلیت و بوی دهرچیت. که زهکیخان له نیوانی ددرکهوت، پهنای بوقه لای «بام» برد که له نیوانی خاکی کرمانایه. ههروه کوله باسی سادقخانا دبهیژری، زهکیخان بهو ههلاتنه گرتبانی له په نجهی شه ری خویایه تی ددرخست و ناسووده دانیشیت.

به لام شازاده ی نهوجوان عه لی مورادخان له زهکیخان دلگیر بوو و به جاریک نیوانی تیکچوو. له شکره که ی هاندا که نه بو فه تخان بکوژن. له شکریکی گرانی به ناوی جیگا نوشینی که ریمخانه وه ناردنه سهر نه سفه هان که بیگرن.

زهکیخان له وللاوه هه رچه نده هیزیکی له ژیر فهرمانیا بوو هه لیگرت و پروو به نه سفه هان ریشیت و له نزیکه وه له شکر به زی کرد و خه لکه که ی نه و لایانه ی کوژدرنه وه. چونکه له وه پیش گه لیکیان خراپه کردبوو، دراویکی قورسی پادشایان خواردبوو، له بهر نه وه ۱۸ که سی خسته ژیر پرسیاره وه و له دوا پیدا کوژتنی. نه و سهر بهورده بو زهکیخان دوامینی خراب بوو، دلی له شکر بان و خه لکه که ی لیبووه وه، سوپاهه که ی پرویان وهر گیترا و سهر کرده کانیشیان له گه ل کهوت و په لاماری زهکیخانیا داو کوژتیا (ساکیس).

که که ریمخان مرد ئاقا محهمه دخانی قاجار له شیراز نوکهر بوو. خزم و که سه کانی خوی هه لیگرت و هه لات و گه یشته نیو تورکمان و بانگی سهر کیشی دا و دهستی به جهرده کوژدرنه وه کرد.

خان نه بدال خانی کوردی جیهانه گی به ۵۰۰ سواره وه یارمه تی ئاقا محهمه دی دا چونکه له وه پیش له زهکیخان دلگیر ببوو. ئاقا محهمه د به پشتیوانی کورده کانی چه مشکره که وه رۆژ به رۆژ هیزی نه ستاند و نیلی تورکمانی رامی خوی کرد. له خاکی ئوستراباد و مازندران دهبزووته وه (تهربخی قاجار- جلدی یهک- لاپه ره ۱۹).

عه لی مورادخان له دهووری زهکیخان و نه بو فه تخان و

سادقخانی زنده دا و شه ری له گه ل قاجاران

عه لی مورادخان بو زهکیخان له شکر ی هه لیگرت و چوو تاران و له ویشه وه له شکر ی لاریجانی ناردنه سهر ئاقا محهمه دی قاجار و له گه ل جه عفر قولیخانی برای ئاقا محهمه د شهریان کرد و شکاندیان و شاری «نامۆل» یان له سهر کیشه کان نه ستانده وه. عه لی مورادخان به ههر جزریک بوو، رهزا قولیخانی برای ئاقا محهمه دی کرده هه واداری خوی و

به‌گژ ئا‌قا محهمه‌دیدا کرد. ره‌زا قولی‌خان له سه‌واد کوهه‌وه چووه سه‌ر ئوسترا‌باد و گرتی و خاکی «وه‌رامین»ی خسته ده‌ست و هه‌موو سه‌رکرده‌کانی له ئا‌قا محهمه‌د پ‌چ‌ریه‌وه و چووه تاران. عه‌لی مورادخان له‌و‌یه ناردیه ئه‌سه‌فه‌هان و له‌و‌یشه‌وه بو‌کن سادق‌خانی به‌ری کرد.

عه‌لی مورادخان له‌ولاه بو‌ به‌رامبه‌ری ئا‌قا محهمه‌د، له‌شکری ساز کرد و مورته‌زا قولی‌خان و مسته‌فا‌خانی قاجاری بزوتن و له‌ته‌ک ئا‌قا محهمه‌د شه‌ریان کرد.

له «ساری»‌خان ئه‌بد‌ال‌خانی کوردی جیهان به‌ییکیان گرت و سه‌ریان بری و به‌دیاری بو‌ ئا‌قا محهمه‌دیان نارد (ته‌ماشای کتیبی ئیمه‌ی ناودارانی کورد به‌فرموون).

سالی ١١٩٤ ئا‌قا محهمه‌د به‌له‌شکروه‌وه چووه سه‌ر برا‌کانی و شاری وه‌ته‌نگ هینا و برا‌کانی گرت و چووه سه‌ر ئوسترا‌باد و گرتی و چوو دامغانیشی خسته ژێر فه‌رمانییه‌وه.

«قادرخان»ی عاره‌بی به‌ستم به‌فه‌رمانی عه‌لی مورادخان له‌شکری برده سه‌ر ئا‌قا محهمه‌د. له‌ دوا‌ی کوژتاریکی زل، ته‌نگه‌ به‌قادرخان هه‌ل‌چنرا و هه‌لات. دامغان به‌زۆر که‌وته ده‌ست قاجاران.

عه‌لی مورادخان له‌ژێر سه‌رداری ئه‌میر گۆنه‌خانی کوردی هه‌وشارا له‌شکریکی نارد سه‌ر «مازنده‌ران». خه‌لکی لاریجانی به‌له‌شکروه‌وه پ‌یشوا‌زییان کرد و سه‌ریان بو‌ نه‌واند. ئا‌قا محهمه‌د ه‌یت‌یکێ نارد سه‌ریان و له‌ دوامینا زۆر پیس شکاندران و پوو‌چ‌کرانه‌وه.

ئا‌قا محهمه‌د به‌هه‌موو ه‌یت‌یکیه‌وه له «سه‌به‌ مه‌یدان» چووه پ‌یش ئه‌میر گۆنه‌خان. له‌ پاش شه‌رکردن، عه‌باس قولی‌خانی کوری ئه‌میر گۆنه‌خان کوژرا و محهمه‌د‌خانی لاریجانی بریندار بوو و مرد.

قاجار ئه‌میر گۆنه‌خانیان وه‌ته‌نگ هینا و به‌کوژتار هه‌ل‌یان‌بری. ئه‌میر گۆنه‌خان به‌شکاوی گه‌راوه تاران.

ئا‌قا محهمه‌د دیسان دامغانی گرت و چووه سه‌ر سه‌منان، لاریجان و به‌ستم. له‌ولاه عه‌لی مورادخان چووه ئه‌سه‌فه‌هان و له‌شکری کوژده‌وه و چووه کرماشان که ه‌یت‌یکێ گه‌وره و ده‌ده‌ست‌خات. ئا‌قا محهمه‌د له‌و که‌لینه‌دا عه‌لی قولی‌خانی نارد سه‌ر تاران و چه‌ند دیها‌ت‌یکێ تالان کرد و گه‌راوه شاری ساری.

ئا‌قا محهمه‌د له‌شکریکی له‌ ژێر فه‌رمانی مورته‌زا قولی‌خانا نارد سه‌ر گه‌یلان. «ه‌یدایه‌ت‌ول‌لا‌خان» که له‌ لایه‌ن زنده‌کانه‌وه والی ئه‌و خا‌که بوو، سالی ١١٩٥ سه‌نگه‌ری دروست کرد و بو‌ شه‌ر ئاماده‌ بوو. ٤٠ رۆژ شه‌ر و کوژتار کرا، قاجار له‌ دۆل و په‌ستیوه‌کانا

هه‌لمه‌تبان بردنێ، هیدایه‌تول‌لاخان له یه‌که‌میندا بۆیان ده‌ریه‌ری و ده‌ستی به‌کوژتار کرد و گه‌لیکی به‌دیل گرتن و زۆری شپه‌زه‌کردن و له‌سه‌ر خۆی لا‌بردن (ته‌ئریخی قاجاریه‌- جلدی یه‌که‌مین).

پادشاهی ئه‌بو فه‌تحخان

هه‌ر وه‌کو‌گوترا به‌کوومه‌گی هه‌موو زنده‌کان و عه‌لی مورادخان و خه‌لکی شیراز، ئه‌بو فه‌تحخان له‌ دوای زه‌کیخان کرا به‌پادشا. به‌لام ئه‌و پادشایه‌ لاویکی نه‌وگه‌یشه‌ و هه‌زار و بی‌ده‌سه‌لات بوو، هیچی له‌ ده‌ست نه‌ده‌هات. به‌و ژیا‌نه ۳ مانگ له‌سه‌ر ته‌ختی پادشاهی دانیشه‌ت، له‌ دوامینا سادقخان به‌گه‌له‌کوومه‌له‌ی گه‌وره‌کان گرتی و له‌گه‌ل هه‌موو براده‌ره‌کانیا له‌به‌ندی کردن. له‌ دوای سادقخان له‌ ده‌ست عه‌لی مورادخانا کو‌تیرکران و به‌و جو‌ره‌ مردن.

بهندی سییه‌مین

پادشاهی سادقخانی کوپی ئینا

سادقخانی سهردار سپاهی که‌ریمخان له به‌سره بوو. که کاکي مرد، به‌له‌ز به‌سرای به‌جیه‌یشت و به‌له‌شکرکی له ده‌ستیا بوو لینگیدا سهرزه‌کیخان. به‌لام لهو ده‌مه‌دا زه‌کیخان بوئه‌وه که (تووشی) شهر یه‌کتری نه‌بی، روو به‌«بام» چوو.

سادقخان به‌زور چووه سهرشیراز و گرتی. ئه‌بو فه‌تخخانی برازای که کرابوو به‌پادشا له‌گه‌ل براکانی له‌به‌ندی کردن. ده‌ستی به‌دامه‌زrandنی شیراز کرد؛ به‌لام عه‌لی مورادخان نه‌یه‌یشت ئاسووده بی.

عه‌لی مرادخان که‌لینی مه‌یدانداری دابوو، چاو‌ه‌نۆری چاخ و ده‌می ده‌کرد، خۆی ئاشکرا کرد و په‌رده‌ی فریدا و به‌جاریک له‌سهر ئه‌بو فه‌تخخان به‌گژ سادقخان چوو و زور چاک شهر ی بو‌کرد، به‌لام له دواییدا که‌وته سهر ئاره‌زووی ته‌خت و تاج و ده‌ده‌ستخستن. ده‌ستی کرد به‌پیتکه‌یتانی هه‌واداری و فه‌رمانه‌واییه‌کی که له‌سهر یا بوو.

له ژنیر سهردار ی عه‌لی ته‌قیخانی کوپی سادقخانا له‌شکرکی به‌هیز کۆکرایه‌وه و ناردرایه سهر عه‌لی مورادخان. له دوای شهر و کوشتار ته‌نگه به‌عه‌لی مورادخان هه‌لچنرا و هیزکی که هه‌ببوو په‌رشوبلاو کرایه‌وه و شکاندرا. ئه‌و شازاده نه‌وجوان و لاوچاکه که له‌وده‌مه که‌مه و زووه‌دا سهرکه‌وت و دوژمنیکی وای زلی به‌و چالاکییه شکاند، پیتی گیتژ بوو و هه‌وای که‌وته سهر و ته‌شه‌خوسی لی په‌یدا بوو، هه‌وای جه‌وانی و ئه‌و سهرکه‌وته له هۆشی برد. له کۆشک و باله‌خانه‌کانی ئه‌سه‌هاندا به‌که‌یف و خۆشی و شادمانی راییوارد و له ئیشوکاری له‌شکر و سوپا و فه‌رمانده‌هیا نه‌زان مابوو و له‌کۆشه‌وه‌ی دوژمن بی ناگادار ماوه و له‌به‌ر که‌یف نه‌ده‌پرژایه سهر شهر نه‌یار به‌زی و کیشه‌ره‌گیری.

عه‌لی مورادخان له‌وه که‌لینی ده‌ست که‌وت و له نزیک هه‌مه‌دان هیزکی ته‌واوی کۆکرده‌وه و شهر پکی خوتناوی کرد و لهو شهره‌دا زور چاک سهرکه‌وت و له دواییدا هه‌لمه‌تی برده سهر شیراز. عه‌لی مرادخان له‌سهر رینگایا ده‌سته به‌ده‌سته له‌شکره‌که‌ی سادقخانی ده‌شکاند و ده‌چووه پیتشی و هه‌تا گه‌یشته شیراز پیتشی بو‌خۆی خاوتن کرده‌وه و به‌توندی شیرازی ده‌وره‌دا و له‌نیو شارا گرانی و نه‌بونی خه‌لکه‌که‌ی په‌ریشان کرد.

سادقخان ۱۰۰۰ مالتی بۆدەرده له شار دهرخست، ههر بهو جوژه ههموو رۆژئ مالتی خهڵکه که له شیراز دهرده کرد و له گهڵ ئهوهشا پیتشی به نه بوون و گرانی نه گرت. دهردهان و وه تهنگهینانی شیراز ۹ مانگ راگیراو بوو، له دوامینا عهلی مورادخان به زۆر شیرازی گرت و سادقخانی هینادهست و کوژتی و ئه بوفه تحخان و براکانی که له بهندابوون، دهریخستن و چاوی کۆلین (تهئریخی جهودهت- بهرگی یه کهمین- لاپه ره ۱۸۴).

سالتی ۱۷۸۱-م که عهلی مورادخان شیرازی گرت، سادقخانی وه دهستخست و کوژتی و جگه له جه عفه رخان ههموو کورهکانی سادقخانیشی کوژتن. به لām جه عفه رخان له وه پیش له تهک عهلی مورادخان نووسرا و وه لāmی له هاتوچۆدا بوو، ئه وه بوو به مایه ی پرگار بوونی له کوژتن (ساکیس).

بهندی جواره‌مین

پادشاهی عالی مورادخان ۱۱۹۶ - ۱۱۹۹ هـ / ۱۷۸۲ - ۱۷۸۵ م

عالی مورادخان که شیرازی گرت و بوو به پادشاهی هه‌موو خاکی ئیران و ئه‌سفه‌هانی کرده پایته‌ختی خۆی و دهستی به دامه‌زrandنی له‌شکر و سوپا و سه‌رکرده و سه‌رداران کرد و که‌سیکی له‌پیش خۆیا نه‌هیتشت به‌رایه‌ری بکات و به‌نه‌یاری راوه‌ستیت.

سالی ۱۱۹۷ ئاقا محهمه‌د به‌له‌شکره‌وه چووه سه‌رگه‌یلان. ئه‌گه‌رچی حاجی جه‌مالخانی باوکی هیدایه‌ت‌وللاخان له‌وه پیش خوشکی خۆی دابوو به‌محهمه‌د حه‌سه‌نخان و دوو کوپی لی هه‌بوو و له‌نیویانا خزمایه‌تی بوو، به‌لام له‌کوردی زه‌ندیش پرووگه‌ردان ببوو و په‌نا بۆ ئاقا محهمه‌د بردنی له‌لای به‌دغه‌کی بوو و له‌گه‌ل ئه‌وه‌شا له‌شکرێکی رێکخست و چووه پیش ئاقا محهمه‌د و دهستی به‌قاجار کوشتن کرد. به‌لام زۆری پینه‌چوو ته‌نگه‌ی پیته‌لچنراو پروو به‌خاکی شیروان ده‌په‌راندر و ئاقا محهمه‌د به‌بی شه‌ر چووه نیو شاری «ره‌شت» ه‌وه.

له‌ولاهه‌ عالی مورادخان له‌شکری کرماشان و ئه‌سفه‌هانی ساز کرد و ناردیه تاران و ره‌زاخانی زه‌ندی به‌قۆشه‌نه‌وه ناره‌ ئاوربایه‌گان؛ خاکی سابلاغی موکری و مه‌قدمی کرده له‌شکرگا. که هیزی ته‌واو کرد پروو به‌گه‌یلان رۆیشت. جه‌عفه‌ر قولی برای ئاقا محهمه‌د له‌ولاهه‌ پروو به‌ئاوربایه‌گان ده‌چوو، ره‌زاخان پیشی پیگرت و پیتی دادا و شکاندی و له‌ویوه چووه قه‌زوین. مسته‌فاخانی قاجار له‌ لایه‌ن ئاقا محهمه‌د ه‌وه ناردرا بوو که زه‌نگان بگری، ره‌زاخان چووه پیشی و تیکه‌وه‌ی پیچا و بلاوی کرد. ئاقا محهمه‌د ناچار پروو به‌ساری گه‌راوه. ره‌زاخان که ئیشوکاری ئاوربایه‌گانی به‌ره‌م کرد، چووه تاران. حکومه‌تی پرووس چونکه سویندخۆری زه‌نده‌کان بوو که له‌قاجاره‌کان وردبووه به‌ده‌ستێکی زۆر دوور کۆمه‌گی ده‌کرتن و رۆژ به‌رۆژ سه‌رده‌که‌ون، «کرفسخان» ناو سه‌ردارێکی خۆیان به‌چهند قازاخه‌وه ناره‌ «ئه‌شه‌رف» که بۆ جینگا کرین و فروتن (بازارگه‌ری) قه‌لایه‌ک دروست بکه‌ن، که‌شتیێکی زۆریان له‌ ده‌ریاوه برد. به‌لام کرفسخان له‌ بری کۆمه‌گی زه‌نده‌کان، بوو به‌نیوژی پرووس و قاجار؛ رۆژ به‌رۆژ به‌په‌نه‌انی یارمه‌تی ئاقا محهمه‌دی ده‌کرد.

ئاقا محهمه‌د له‌پشتیوی نیوانی زه‌نده‌کان گه‌لیک که‌لینی ده‌ست که‌وت. له‌شکرێکی

ناماده کرد و بۆ گرتنی تاران که و ته ری و بۆ گرتنی همه دانیش جه عفر قولىخانى به سواهیکه وه به ریختست و هه تا نزیک شاری تارانیتی تالان کرد و شاری دهردها.

له ولاره عهلی مورادخان چووه پیئش جه عفر قولىخان و وه ته نگی هیتان و به کوژتار دهره ی گرتن. عهلی قولىخانى هه و شار که له ته که جه عفر قولىخان بوو شکا و روو به خاکی خۆی گه راوه، له دواى که میکی دیکه ی کوژتار جه عفر قولىخانیش شپرزه کرا و به چهند نه فه ریکه وه له مهیدانی خۆی پژگار کرد و بۆ کن برای هه لات و هه موو چهک و چوتومه کیان تالان کرا.

ئاقا محهمه له دهره ی تاران به راو رووت خه ربیک بوو، له شکری زهند که له تاران بوون چوونه پیئشی و له وه ده شته دا کاره ساتیکیان به ئاقا محهمه کرد که ئه وسه ری دیار نه بی. ئاقا محهمه و چهند که سیئک به هه زار ئه زبته گیانیان له مردن پژگار بوو و به شپرزیه ی روو به ساری هه لاتن و گه لیک قاجار گرفتار بوون و کوژران.

عهلی مورادخان له شکریکی قورسی له ئه سفه هان ریختست و له ژیر سه رکرده یی شیخ وهیسخانی کوپه گه و ره ی خویا بۆ مازنده رانی به ری کرد. ۱۰۰۰ سواره ی لوپ و به ختیارى و کوردی کرماشانی هه لئبارده ی له گه لیا ناردن.

شیخ وهیسخان گه یشته «ره ی» محهمه عهلیخانی فه رمانه وای «خوار» ی چووه کنی و خه لکی سه منان و لاریجانی له گه ل که وتن. وهیسخان «چه منه ی لار» ی کرده له شکریه ز و له هه موو لایه که وه هیتی له دهره کوپه وه وه. عهلی مورادخانیش به له شکریکی قورسه وه له ئه سفه هان دهره که وت و گه یشته تاران.

ئاقا محهمه له شکریکی له ژیر فه رمانی «ره زا قولىخانی دوللو» دا نارده پیئش وهیسخان و په لاماری کورده کانی دا. کورده کان زۆر چاک تییان روو هاتن و که میکی لی کوژرا و ۵۰ کس و ۲ سه رکرده یان لی به دیل گرتن و قاجاریان شکاند. وهیسخان دهسته له شکریکی بۆ پیئشه وه ئاژووت و بۆ خۆی و گرانه باری چووه ده ماوه ند.

عهلی مورادخان که گه یشته تاران، فه رمانی به وهیسخان دا که روو به فه یروز کوه بچیت، شیخ وهس له شکریکی دا به مورادخانی ئاموزای و بۆ «نور» ی به ری کرد؛ ئیسماعیل خانی زه ندیشی بۆ دامغان ره وانه کرد. ئه وانه به هیتزیکی قورسه وه روو به مازنده ران چوون. له شکری زهند شاری ئامل (بارفروش) و خاکانی دیکه یان گرت و ده ستیان به خاکی مازنده ران گرتن کرد.

عه‌لی موردخان فه‌رمانی دا به‌زاهیر خانی خوشکه‌زای و زه‌کیخان که به‌سوارهی لوپ و به‌ختیاری و باجه‌لانییه‌وه بچنه سهر ئوستراباد.

محهمهد زاهیر خان به‌و ۸ هزار سوارهی کورده‌وه پرتاو چوو هه‌تا گه‌یشته که‌ناری ئوستراباد و سه‌نگه‌ریکی سه‌ختی دروست کرد و له هه‌ردوو لاوه شه‌ر و کوژتار گه‌رمه‌ی تیکه‌وت. شه‌وی دووهم بورجیکی بلندی له‌نیو‌شارا دروست کرد و له هه‌ر چوار که‌ناره‌وه ئاقا محهمه‌دیان وه‌ته‌نگ هیتنا، هه‌تا تووشی هه‌لاتنیان کرد، شاری ساری که‌وته ده‌ست وه‌سیخان. (ته‌ریخی قاجاریه- به‌رگی یه‌که‌مین- لاپه‌ره ۲۲).

له‌شکریکی ئاماده کرد و بو شه‌ری ریک‌خست که له مازنده‌ران ده‌ست به‌شه‌ر بکه‌ن. «ساکیس» له به‌رگی دووهمینی کتیه‌که‌یا ده‌لیت: «شیخ وه‌سیخانی کوری عه‌لی موردخان له ساری شه‌ریکی له ته‌ک قاجاران کرد و قاجارانی شکاند و ساریشی گرت. به‌لام نه‌و سه‌رکرده‌یه‌ی که وه‌سیخان وه‌دووی قاجارانی خستبوو و دوژمنه شکاوه‌کی هه‌لده‌بری، به‌وه هیتزی وه‌سیخان په‌رتوبلاو بیوو؛ به‌له‌ت و پارچه‌ی که‌وتبوونه دووی دوژمنی شکاندراو.

نه‌وه بوو که‌شکسته که‌وته نیو له‌شکری زنده‌وه و شاری ساریشی له ده‌ست ده‌رجوو. به‌پراستی دوژمن له‌و بلا‌وبوونه‌وی له‌شکری زهند که‌لیتی ده‌ست‌خست و گه‌پانه‌وه سه‌ریان و سارییان خسته‌وه ده‌ست خو‌یان، به‌وه‌ش راگیراو نه‌بوو، هه‌موو مازنده‌رانیش تووشی پشیتوی کراوه».

ئاقا محهمهد که‌ پوژی لی بووه له‌شار ده‌رکه‌وت و هاواری له‌ تورکمانی ده‌روپشت کرد که له‌گه‌ل زاهیر خانا شه‌ریکی قورسیان کرد و به‌زۆر بورجیکیان له‌ کورده‌کان نه‌ستاند. ده‌سته له‌شکریکی قاجار به‌په‌نهانی چوون و پشتیان له‌ کورده‌کان گرت؛ چونکه کورده‌کان له‌و خاکه‌دا شاره‌زا نه‌بوون، قاجار له هه‌موو لایه‌که‌وه هه‌لمه‌تیان برده سه‌ریان و ته‌نگه‌یان به‌کورده‌کان هه‌لچنی و محهمهد زاهیرخان به‌ناچاری که شه‌وی به‌سه‌رداهات روو به‌گورگان هه‌لات. ده‌سته شه‌رکه‌ریکی قاجارییان که‌وته دوو و محهمهد زاهیرخانیان گرت و بو ئاقا محهمه‌دیان برد و سه‌ریان بری. له‌شکری کورد گه‌لیکی کوژران.

عه‌لی موردخان له‌ژێر فه‌رمانه‌ی ئامو‌زای خو‌یان ۲۰۰۰ که‌سی ریک‌خست و رو‌سته‌مخانی زندی کرده سه‌رکرده و نارده «سه‌واد کوه». ئاقا محهمهد، جه‌عفه‌ر قولیخانی نارده پیتی که به‌گژییا بچی. له خاکی «زیراب» رووبه‌رووی یه‌کتر بوون و

کوژتاری یه کترین دهسپتیکرد و له دواى شهري و خوینپرژتن تهنگه به قاجاري هه لچنرا و کورد سه رکهوت (ق).

عهلى مورادخان له دواى ئه وه په يمانتيكى دواميني گريدا كه له شكريتكي زور قورس بنيرتته سهر ئاكا محهمهد و دوامين به ئيشى بدات و له ره گوپشه يان ده رخت و بنچينه يان تيكدا. له وه ده مه دا وه لامى پي درا كه جه عفه رخانه كوري سادقخان له شكريتكي پي كه وه ناوه و هيتيكي زلي ريكخستوه و ته ماي هه يه له زهنگانه وه هه لكويتته سهر ئه سفه هان.

عهلى مورادخان له گه ل ئه وه شا كه نه خوش بوو، چاخيش زستانتيكى توند و سارد بوو، ته ماي گه رانه وه ئه سفه هاني كرد. له وه ده مه دا عهلى مورادخان نه خوشي زگچووني (ديزانتری) گرت، ناچار له تارانه وه روو به ئه سفه هان باري كرد و نه خوشيه كه ي رووي له خراپي بوو و له «سورچه خورت» ناو، جيتگايه ك كه ۹ فرسه نگ بو ئه سفه هان دووره، مرد. ساكيس ده ليت: ئه وه جيتگايه هه ر ئه وه خاكه بوو كه نادر شا دوژمني لي شكاند.

مردني عهلى مورادخان بوو به مايه ي پشتوي ئيران و جوولانه وه جه عفه رخانه كوري سادقخان. له وه دوا بووه به ره ه لست و بو سه ركه وتني قاجاري كه ليني دا. ئه گه ر له وه ده مه دا جه عفه رخان نه بزوتايه و عهلى مورادخان بو گه رانه وه ئه سفه هان ناچار نه كرابايه، قاجاري رژيتيكي واي نه ده دي كه بتواني كيشوه رگيتي بكات. چونكه عهلى مورادخان ئه وه جاره په يمانى وه ها بوو كه به يه كجاري بنچينه ي قاجاري ده رخت و له نيوانيان ببا، به لام به دبەختانه هه ردوو به بي جى روويدا و به ختي قاجاري ياري كرد و چاره ده شي زه ند خو ي نواند.

ساكيس ده ليت: «عهلى مورادخان له لاي ئاكا محهمهدى قاجاري زور به چاكي ناسرابوو، هه مسو ده مي ده يگوت با چاوه نوري بكه ين هه تا ئه وه پياوه گه وره كويرة له ناو ده چيت، ئه وجا نه ك له ئيستاهه رهنكه له پاشان سه ربكه وين ئه گه ر به ر به عيتراق بويين. چونكه عهلى مورادخان چاوتيكي كويرة بوو، بويين ئاكا محهمهد به كويرة ناو ده برد».

بهندی پینجه مین

پادشاهی جه عفرخان کوری سادقا

(۱۱۹۹ - ۱۲۰۳/۱۷۸۵ - ۱۷۸۹م)

جه عفرخان له لایهن عهلی مورادخانی زندهده کرابوو به سهردار سویاهی ولاتی «خه مسه». جه عفرخان چونکه له دایکه وه برای عهلی مورادخان بوو، زوری خوشده ویست و له لایدا جیگاییکی بهرزی درابوو، جه عفرخان له خه مسه وه له شکرکی رتیکخت و چوه زهنگان و له ویتوه بۆ چوه نه سفه هان له زی کرد و به کومه گی و یارمه تی سهرکرده و سهردارانی سویا له سهر تهختی پادشاهی دانیشست.

مانگی ره بیعی یه که می سالی ۱۱۹۹ به ئومیدی ئوه بۆ پیشه وه چوو که دهست به پادشاهی بکات و پشیوی نیوانی لایه ریت. شیخ وهیس خانی کوری عهلی مورادخانی خواسته نه سفه هان که به چیتته سهر تهختی شاهی و دهست به فرمانیه وایی بکات. شیخ وهیس خان به نه زانییکی زور گه وره وه پشتی به جه عفرخان به ست و پیی خه له تا. نه گه رچی باوکی جه عفرخان به دهست باوکی شیخ وهیس کوژرابوو، له گه له ئوه شا ههستا به له شکره که یه وه چوه نه سفه هان. دهستبه جی گیرا و ههردوو چاوی کوژرا و کویر کرا (ساکیس).

ئه وه ده مه دوو کهس بۆ وه دهستخستنی تهخت و تاجی ئیران له تهقه لادا بوون: یه که مین جه عفرخانی زهند و دوو مین ئاقا محهمه دی قاجار. ههردوو بۆ سهرکه وتن تالوکه یان ده کرد و له دهستوردا بوون. که ئاقا محهمه له مردنی عهلی مورادخان ناگادار بوو، به تالوکه خۆی کوژکرده وه و روو به عیراق بزووت. هه رچییه کی هاته پیشی کوژتی و ئاواپییه کانی ویران کرد و ههتا گه یشته شاری «قوم». نه جهف عهلیخانی زهند که له لایهن جه عفرخانه وه فرمانیه وای قوم بوو، بۆ به رابه ری ئاقا محهمه له شکرکی له شار ده رخت، کورده کان مهردانه تیکوژشان و به گهرمه له گه له هه لمه تدانا تهقه لایان ئه دا.

ئاقا محهمه د پهایمی دا به خه لکی شار که له ته کیا رتیک بکهون، خه لکی قوم به گه له بوونه هه واداری قاجاران و له پرتیکا روویان له فرمانی زهند وهرگیرا و شاربان به دهسته وده دا. نه جهف خان به ناچاری له شکره که ی هه لگرت و روو به نه سفه هان هه لات.

ئاقا محەمەد لە دواى گرتنى قوم چووه «كاشان» و عەليخانى خەمسە و سەكردەكانى كوردى قەرەگۆتيز كە لەو پيش هەوادارى زەند بوون، وەرچەرخان و چوونە كن ئاقا محەمەد و لە جەغفەرخان روو گەردان بوون.

جەغفەرخان لەشكرى ساز كرد و لە ژيتر فەرماندەى ئەحمەدخانى كورى ئازادخانى ئەفغان و تەقيخانى زەنددا ناردنیه پيش دوژمن. هەردوو لا بۆ كوژتار ئامادەبوون. لە دواى خويندەى و كوژتار ئەحمەدخان تەنگەى پى هەلچنرا و وشكاندرا. جەغفەرخان كە لەو ئاگادار بوو هەموو مال و گەنجينه و ژن و مندال و لەشكرەكەى هەلگرت و ئەسفەهانى بەردا و روو بەشیراز بۆى دەرچوو.

ئاقا محەمەد بەلەز چووه سەر ئەسفەهان و گرتى و تالانى كرد و گەلێكى لە خەلكە بى چارەكە كوژت، لەولاوه ئەبدالخانى بەختيارى بە ۱۰ هەزار سوار و پيادەى بەختيارى و گولبایەگان و فەيلی و فەراھانییەو چوونە یارمەتى جەغفەرخان و روو بەئەسفەهانى ئاژووت هەتا گەيشتە گوندی «عەسكەران».

ئاقا محەمەد لە ئەسفەهان دەرکەوت و چوو پيشى پيگرتن و دەستيان بەشەر كرد. ئەبدال خان لە شەرا و تەنگەهات و روو بەسەنگەرێكى كە دروستى كرد بوو كشيەو. بۆ بەراپەرى دامەزرا و بەتفەنگ دوژمنيان ئاور باران كرد و كوژتاریكى قورسيان كرد.

لەو شەپەدا ئەبدال خان و چەند سەرکردەيەك بەدیلگیران و دەستبەجى سەرپران. بەختيارىەكان بەبى سەرە روو بەچيا و كىوى خويان هەلاتن. ئيسماعیل خانى فەيلی برايهكى خۆى ناردە كن ئاقا محەمەد و بەنوازش گەراوه.

ئاقا محەمەد لە ئەسفەهانەو روو بەهەمەدان لەشكرى كيشا. خوسرەو خانى والى كوردستان مامى خۆى ناردە كن ئاقا محەمەد و نوازش كرا و گەراندرایەو. ئاقا محەمەد لەوێهه چووه تاران و مەهديخانى كورى محەمەدخانى سەواد كوهى بەمەرجى ئەوه كە گيانى لەئازار دووربى، شارى تارانى بەدەستەو دا. ئاقا محەمەد كە شارى گرت مەهديخان و دوو مامى و ئامۆزايەكى كە هەوادارى زەند بوون ميللى لە چاوى كيشان و كوژى كردن. لە پاشان بەئەزىتەت كوژتەنى و پارچەى لەشيانى لە بەريەك دەرهيان (قاجارىه).

ساكيس دەلێت: «ئاقا محەمەد لە خاكى بەختياريدا دەستى بۆ سووران كرد، لە دواى شپەزەيهكى زۆر روو بەتاران هەلات». لەو هەلاتنە و شپەزەيهى ئاقا محەمەد چتێكى وامان دەست نەكەوت كەلێردا درێژەى پى بەدەين مايەى هەلاتن و شپەزەيهيش چى بووه؟ ساكيس

نه‌یگوتوه، به‌لام میژووی قاجاریه ههره‌ینده‌ی لی دواوه که گوتراوه.

جه‌عفه‌رخان که له‌ئه‌سفه‌هان ده‌رکه‌وت و گه‌یشته شیراز، کردیه‌وه به‌پایته‌ختی خوی و ته‌داره‌کی فه‌رمانه‌وایی تیدا ریک‌خست و له‌شکرکی قورسی هه‌لگرت و پروو به‌ئه‌سفه‌هان که‌وته ریکا. له‌وده‌مه‌دا ئا‌قا محمه‌د پروو به‌تاران گه‌راپ‌وه.

ساکیس که ده‌لیت: «ئا‌قا محمه‌د زۆر به‌شپه‌زیی گه‌راوه تاران» ده‌بی ئه‌وه بو‌وبیت. جه‌عفه‌رخان که گه‌راوه سه‌ر ئه‌سفه‌هان ده‌وری دا و به‌زۆر گرته‌وه.

باقیرخانی خراسکانی که له‌ لایه‌ن ئا‌قا محمه‌د کرابوو به‌سه‌ردار سوپاهی ئه‌سفه‌هان گرتی و کوژتی و له‌شکرکی ریک‌که‌وتوو له‌ژێر سه‌رداری حاجی عه‌لی قولیخانی کازونیدا ناره‌ سه‌ر کاشان و بو‌خۆشی به‌له‌شکروه پروو به‌گولبایه‌گان چوو و گرتی.

جه‌عفه‌رخان که له‌شه‌ری قاجاران رزگار بوو چوو سه‌ر هه‌مه‌دان، له‌و پشیویه‌دا ئیسماعیل خانی ئاموزای جه‌عفه‌رخان له‌ هه‌مه‌دان. به‌سه‌ریه‌خۆیی ده‌ژیا و له‌ پادشای زنده‌ سه‌رکیش ببوو، جه‌عفه‌رخان چوو سه‌ری و تووشی شه‌ر و کوژتار بوو. له‌ دوامین شه‌را ئیسماعیل خان سالی ۱۲۰۰ هـ / ۱۷۸۶ م له‌ ده‌ست جه‌عفه‌رخاندا شکا و ناچار بوو که ده‌ست له‌و خه‌یاله‌ به‌ردات (س).

جه‌عفه‌رخان که ئیشی ئیسماعیل خانی به‌ره‌م کرد چوو سه‌ر خه‌مسه و گرتی و به‌له‌شکروه پروو به‌ئه‌سفه‌هان رو‌یشته‌وه، که ئه‌و خا‌کانه‌ی له‌ دوژمن پاک‌کرده‌وه و دایمه‌زراندنه‌وه و پروو به‌شیراز گه‌راوه.

جه‌عفه‌رخان که گه‌راوه شیراز خه‌ریکی خۆ ریک‌خستنی چوونه سه‌ر تاران بوو، له‌ دوا‌ی پیوست ئاماده‌کردن هه‌ستا چوو سه‌ر «یه‌زد» و فه‌رمانه‌واکه‌ی به‌یارمه‌تی «ته‌بس» بو‌ پیش جه‌عفه‌رخان چوو. له‌و شه‌ره‌دا جه‌عفه‌رخان دیسان شکا، ئا‌قا محمه‌د له‌وه که‌لینی ده‌ست که‌وت و هه‌موو سه‌رکرده و گه‌وره‌کانی کرده‌ هاوده‌نگی و به‌هێژیکه‌وه چوو سه‌ر جه‌عفه‌رخان. دیسان له‌ ئه‌سفه‌هانیا‌ن ده‌ریه‌راند و هه‌تا له‌ شیرازیان په‌ستات هه‌ل‌یان‌پری (س).

ئا‌قا محمه‌د له‌ دوا‌ی ئه‌وه گه‌راوه ئه‌سفه‌هان و پرووی له‌ «چه‌مه‌نی سه‌نگباران» کرد. عه‌لیخانی خه‌مسه به‌هێژیکه‌وه چوو پیشتی و له‌ دوا‌ی خۆن‌پ‌ژێر ئا‌قا محمه‌د وه‌ته‌نگ هێنرا و پروو به‌تاران ر‌فاندرا. عه‌لیخان به‌و سه‌رکه‌وته له‌ شه‌ر جی‌ر‌بوو و ده‌ستی به‌له‌شکر کو‌کردنه‌وه کرد (ق).

سال۱ ۱۲۰ هیدایه توللاخانی گه یلانی که له وه پیش گوتمان بۆ شیروان هه لات، لهو سالهدا له شکرێکی رێکخست و به ههواداری زهند گه راوه و گه یلانی گرت و له شکرێ سازدا و هه لمه تی برده سهر ئاقا محهمده. له لایهن ئاقا محهمده وه مسته فاخانی دوللو به له شکرده وه پیشی به هیدایه توللا گرت. ئه یوان خانی گورجی به سوپا هیکه وه پیشی پێ گرت. له «رۆسته ماوا» که ۱۰ فرسه نگ له «رهدشت» وه دوره، مهیدانی شه ر کرایه وه و له دوا ی گه لێک کوژتار ئه یوانخان وه ته نگهات و هه لات. هیدایه توللاخان چووه کۆمه گی، ئه ویش زۆر پانه وه ستا و ته نگه تاو کرا و روو به «ئه نزله ی» هه لات.

مسته فاخانی دوللو دهستی هه لته گرت و له ئه نزله ی ده وه ی دا و شاری وه ته نگه ییتا. هیدایه توللاخان ناچار بوو له تاریکی شه وا به که شتی له ئه نزله ی ده رپه ری و وه به ر تفه نگێ کورده یکی تالشی کهوت و کوژرا.

لهو سالهدا ئاقا محهمده چووه سهر ئه سفه هان و له وێهه چووه سهر عه لیخانی خه مسه و له دوا ی چهند شه رێک گرتی و له کۆشکی «حه وت ده ست» له ئه سفه هان مسیله له چاو کیشا و کویری کرد.

له وێهه چووه چه مه نی گه ندیمان و بروجرد و خاکی به ختیار، هه مووی تالان و خراب کرد و گه لێک کوژتاری کرد و روو به تاران گه راوه. جه عفه رخان له شکرێکی هه لگرت و چووه یه زد. ته قیخانی یه زدی داوا ی یارمه تی له میرزا محهمه دخانی ته بس کرد و هه ردوو به سوپا هه وه چوونه پیش. له دوا ی کهم کوژتاریک دوژمن شکاندرا و جه عفه رخان سه رکه وت و یه زدی که وته ده ست و دوژمنی په رشویلاو کرد و روو به ئه سفه هان هه لمه تی برد و جه عفه ر قولیخانی قاجار که له لایهن ئاقا محهمده وه فه رمانگوزاری ئه سفه هان بوو، له شکرێ هه لگرت و له شار ده رکه وت و چووه پیش. نزیک ۱۴ رۆژ زهند و قاجار پووه رووی یه کتری شه ریان کرد، له دوامینا جه عفه ر قولی وه ته نگ هیترا و شکا و روو به ئه سفه هان هه لات. جه عفه رخان له بهر توندی و ساردی زستان گرتنی ئه سفه هانی بۆ به هار هه لگرت و روو به شیراز گه راپه وه.

ئاقا محهمده له سه ره به هارا چووه ئه سفه هان و به هیزێکی زله وه بۆ گرتنی شیراز له شار ده رکه وت و رۆیی و هه ر ناوایی و خاکیکی که وته پیشی وێرانی کرد و هه تا «ته ختی جه مشید» ی ژێر پێ کرد و گه راپه وه تاران (ج ا ق ل ۲۸).

لهو سالهدا مورتهزا قولیخانی قاجار له باکووه چووه سهر گه یلان. سلیمان خان فه رمانده وا که ی کوژت و ئه میر محهمده حوسینخانی ئه رجومه ند و محهمده حوسین ئاقای

نازیری له ژبان نائومیدکردن و گهیلانی تالان کرد و گهراوه باکو.

جعهغهرخان ۳۰ هزار کهسی نازا و رهشیدی هه‌لگرت و بوگرتنی ئه‌سفه‌هان له شیراز ده‌رکه‌وت و لوتف عه‌لیخانی کوری خو‌شی کرده سهرکرده‌ی سوپا‌هیک و بو‌لاری به‌ری کرد. لوتف عه‌لیخان له دوی ئه‌وه که لاری به‌زور گرت و گه‌راوه و چووه کرمان و له‌به‌ر ئه‌وه دووباره ئه‌سفه‌هان جاریکی تریش له ئا‌قا محهم‌د ئه‌ستان‌دراپه‌وه و دیسان له ده‌ستیان ده‌رچوو (ساکیس).

ئا‌قا محهم‌د که له‌وه ئا‌گادار بوو به‌پرتاوی روو به‌ئه‌سفه‌هان چوو. جعهغه‌رخان له چوونه‌پیش سستی ده‌کرد و چاوه‌نۆ‌ری هیت‌وو، به‌لام هه‌روه‌کو‌گوترا مورته‌زا قولیخان که گه‌یلانی گرت ئا‌قا محهم‌د که‌وته ترسه‌وه و نه‌شیا روو به‌جعهغه‌رخان ب‌روات و ناچار بو تاران گه‌راوه.

جعهغه‌رخان به‌و هیت‌ه‌وه چوو هه‌تا ئه‌سفه‌هانی گرت و ئه‌و خاکه‌ی له دوژمن پاک کرده‌وه و به‌ری‌گای هه‌مه‌دان و خاکی به‌ختیاریدا گه‌راوه. سالی ۱۲۰۳ له زستانا به‌ده‌سیسه‌ی دوژمن که‌نیزه‌یه‌کی پیش‌ده‌ست له‌گه‌ل‌خواردنا ژه‌هری دا به‌جعهغه‌رخان و نه‌خو‌ش که‌وت. وه‌یس مورادخان سه‌ید مورادخان، شامورادخان که مامی عه‌لی مورادخانی زه‌ند بوون و حاجی عه‌لی قولیخانی کارزونی که سهردار سوپا بوو، ئیبراهیم خانی کوری ئیسماعیل خان که ئامۆزای جعهغه‌رخان بوو، هه‌موویان سالیکی ره‌به‌ق له ئهرکی شیرازه‌ندی بوون و دوو که‌س له نو‌که‌رانی جعهغه‌رخانیان کرد بوو به‌هاوده‌نگ، یه‌ک «ره‌ج‌ه‌ب» و نه‌ویدی «باقیر» ناویان بوو. به‌و دوو نو‌که‌رانه‌دا که‌نیزه‌که‌یان خه‌له‌تاند که ژه‌هر بداته جعهغه‌رخان. به‌شه‌و که ژه‌هر به‌جعهغه‌رخان درا نه‌خو‌ش که‌وت ئه‌و دوو نو‌که‌رانه‌ چوونه به‌نده‌وه و ئه‌و پی‌اوه گه‌ورانه‌یان له به‌ند ده‌رخست و بردیانه‌ بانی ئهرک و به‌گوریس و چادره‌وان خو‌بان داهیت‌ژه‌ خواره‌وه و له گو‌شه‌یه‌کا په‌نه‌ان بوون.

سه‌ید مورادخان له‌سه‌ریان مایه‌وه، سه‌به‌ینی که تاریکی لاچوو، به‌کی‌ک له ژنه‌کان چاوی به‌بین‌گانه که‌وت و هاواری کرد، جعهغه‌رخان به‌و نه‌خو‌شیه‌ش ده‌ستی دا شیر و ب‌ل‌ند بوو، شامورادخان که‌وته به‌ر شیر و که‌پووی بریندار کرد، ئیبراهیم خان به‌گه‌سگ له‌ته‌پ‌له سه‌ری دا و جعهغه‌ر که‌وت و ئیبراهیم خان به‌و شیره‌ی له ده‌ستی بوو، سه‌ری جعهغه‌رخانی بری. شیرزه‌یی که‌وته شیراز و سه‌ید مورادخان به‌زور شیرازی خسته ژیر فه‌رمانی خو‌به‌وه.

بهندی شاهه مین

پادشاهی لوتف علی خانی کوری جعفرخان

۱۲۰۳ - ۱۲۰۹ هـ / ۱۷۸۹ - ۱۷۹۵ م

له دواي كوژتنی جعفرخان شیراز پشیتوی تیکهوت و به کومه گی سهرانی زهند سهد مورادخان بوو به فهرمانیه دواي شیراز. لوتف علیخان ته گهرچی مندال و له تهمه نی ۱۸ سالتیدا بوو، نهوده مهش له ولاتی لار فهرمانیه دوا بوو، که له زهردروای بابی ناگادار بوو، بهو هیزه ی که له دهستیا بوو له لار دهرکهوت و پرووی له بوشیر کرد و پهنای بو شیخ نهسر عارهب برد که یارمه تی بدات و باوکی رزگار کا.

شیخی جوامیتری دلیری پیانو، به دلکی خاوینه وه یارمه تی کرد و له شکرکی بو ریکخست و به چهک و ماله وه کومه گی کرد. لوتف علیخان بهو له شکرده چوه سهر شیراز و به زوری بازووی خوی و به پشیتوانی شیخ نهسر، شیرازی گرت و خویندار و باوککوژ و دوژمنه کانی گرتن و له ناوی بردن. لهوده مه دا سهد مورادخان که به فهرمانیه دواي شیراز ناسرا بوو گرتی و کوژتی. له دواي كوژتنی سهد مرادخان مانگی جه مادی دوو لهسر تهختی پادشاهی دانیش و دهستی به ته داره کات کرد. (ساکیس)

لوتف علیخان هه رچهنده لاوکی زنگ و دلیر و جهنگاوه و رهشید و نازا و به کاره بوو، به لام به دبه ختانه له بهرامبه ریکه تی و تیکوژشانی هیتکی یه کدهستی و یه کدلی قاجار که نایته داپوشین و له بهر بلاوی زهند و شه ری نیوانیانا، هونه ری لوتف علیخان به بی خوینادن مایه وه. ساکیس دهلیت: «لوتف علیخان له پیش نهوده که بیت به پادشا به دلنه رمی و نازیایی و به خشش و پیاده تی و دادگه ری ناوانگی کرد بوو. نهو شپوه و رهوشتانه له گه ل وریایی و زانستی و سهرکرده ییا له نیتو په رده ی دلی خه لکه که و خزمانیدا کاریگه ربوو و جیتی خوی گرتبوو، هه موو به جاریک خوشیان دهویست و په رایبان دهرکرد. به لام که بووه پاشا و له دواي نهوه که چوه سهر تهخت رهنگی خو راگرتن و شاهه نشاهی و درگرت. له گه ل نهو ده شا که زور جهوان و نازک نه دما و خاوین بوو، هینده ی دیکه په سند کرا و شکلیکی چاکتری وهرگرت.

لوتف علیخان له دواي نهوه ی که مانگی جه مادی دوو لهسر تهخت دانیش و

پایته‌خته‌ک‌ه‌ی دامه‌زراند و له‌شکری کوک‌رده‌وه، چووه کرمان و له‌وتیوه به‌خاکی به‌ختیاری و همه‌مه‌دان و یه‌زددا گه‌راوه شیراز. به‌و نومایشه نه‌ختیک به‌هیتز بوو و سوپا‌هیکی ریک‌خست که برواته سهر ئه‌سفه‌هان و تۆله له ئاقا محهمد بکاته‌وه (ق، ج ۱، ل ۳۰).

ئاقا محهمد له لوتف عه‌لیخان که‌وته ترسه‌وه و ده‌ستی به‌هیتز خر‌کردنه‌وه کرد. سالی ۱۲۰۴ روو به‌ئه‌سفه‌هان له تاران ده‌رکه‌وت و له دوای چوونه ئه‌سفه‌هان رووی له‌شیراز کرد و له «مه‌نزلی به‌یزا» که ۶ فرسه‌نگ دووری شیرازه، گرانه‌باری دانا و عه‌لی قولیخانی برای خو‌ی له‌و‌ی به‌جیه‌یشت و بو‌خو‌ی سواره و پیاده‌ی له‌شکری هه‌ل‌گرت و ریک‌شکوت چووه سهر شیراز.

پادشای تازه‌ی نه‌وجه‌وان به ۲۰ هزار که‌سی شه‌رکه‌روه بو‌ی له شیرازه‌وه ده‌رکه‌وت و له نزیک «مه‌سجیدی به‌ردی» پیشی به‌دوژمن گرت. ئه‌وه یه‌که‌مین جاره ئه‌و نه‌وجوان و نه‌وجا‌هه له ده‌وری پادشاهیا برواته شه‌ره‌وه. هه‌ردوو لا بو‌شه‌ر ریز بوون. لوتف عه‌لیخان له‌پیشا ۱۲۰۰ که‌سی بو‌به‌رامبه‌ری جه‌عفر قولیخانی قاجار ناره‌د پیشه‌وه و شه‌ریکی خو‌یناو‌ییان کرد. لوتف عه‌لیخان ده‌سته له‌شکرکی هه‌ل‌ب‌ژارده‌ی ناره‌د کو‌مه‌گی جه‌نگا‌وه‌ره‌کان، هه‌ردوو لا بو‌یه‌کتر چوونه پیش و که‌وته نیو جه‌رگه‌ی دوژمنه‌وه. جه‌عفر قولی قاجار له شه‌ر سست بوو و ته‌مای هه‌لاتتی بوو، ئاقا محهمد ده‌سته پیاو‌یتی ناره‌د یارمه‌تی برای. کورده‌کانی زه‌ند به‌گه‌رمه هه‌لمه‌تیان برد و مه‌یدانیان به‌دوژمن وه‌ت‌نگ هیتا. قاجار که‌وته قوونه شه‌ر و هه‌راسان کران و لاشه به‌سهر لاشه‌دا ده‌که‌وت و ده‌کوژرا. ئاقا محهمد خو‌ی گرت و فه‌وجیکی دیکه‌ی له‌شکری ناره‌د پیشه‌وه که یاریده‌ی جه‌عفر قولی برای بده‌ن. لوتف که وایزانی ده‌سته‌یه‌کی دیکه‌ی له شه‌رکه‌ران ناره‌د کو‌مه‌گی پاله‌وانه‌کان که له مه‌یدان دا‌بوون. هه‌ردوو لا به‌و جو‌ره ده‌سته به‌ده‌سته پیاویان ده‌ناره‌د مه‌یدانه‌وه و کوژتار و خو‌ین‌ژتن ده‌کرا و درێژه به‌شه‌ر درا و لاشه‌ی سوار و ئه‌سپ و پیاده به‌سهر یه‌کدا ده‌که‌وت و هه‌تا ئیواره راگیرابوو. که رۆژ نا‌وا بوو لوتف عه‌لیخان له‌شکره‌که‌ی کیشاوه نیو‌قه‌لا‌وه. ئاقا محهمد له‌و له‌شکره‌ی هیتا‌بو‌ی له نیوه به‌ولا‌وه‌ی کوژرا‌بوو، گه‌لیک پیاوانی ئازا و ناوداری له‌ناو چوو بوو. به‌شه‌و ته‌مای هه‌لاتتی کرد، به‌لام ریتگا دوور دوژمن نه‌وجه‌وان و به‌هیتز و خو‌یندار بوو. له‌به‌ر ئه‌وه له خو‌ی پانه‌دی هه‌لتی، ده‌سته له‌شکرکی نارد و له فرسه‌نگیک دووری شیراز سه‌نگه‌ریان دروست‌کرد.

که سه‌به‌ینی رۆژ بو‌وه‌وه لوتف عه‌لیخان وه‌کو پلنگیکی بر‌ب‌ندار له قه‌لا ده‌رکه‌وت و روو به‌دوژمن له‌شکری ریز کرد و بو‌خو‌شی له نیو‌ر‌استا نا‌وچه‌ی گرت و چاوه‌نو‌ری دوژمن بوو.

که تماشای کرد که وتوونه ته نیتو سەنگەرەو، بە دەستەبەک لەشکرەو لەنگی دا سەریان و دواى چەند کەس کوژتن و بە دیلگرتن، لە قاجار بزووتنەو یەک نەبوو، هەریەک لە نیتو سوبەریکدا خۆیان دامەزراندبوو. لوتف عەلیخان پیتی گرتن و دامەزرا.

ئاقا محەمەد لە شەوا و هەلامی دابوو کە لەشکری بگات، بەلام ئاوربایەگان و خوراسان لە شوێندا بوو، مازندەران کە وتبوو پشیتی. هەر خانیک لە خانەکان سەریان بڵند کەردبوو، کە سێک نەبوو بە هاواری ئاقا محەمەد بروت.

ئاقا محەمەد هەرچەند خاکیکی زۆری لە ژێر فەرمانیا بوو، بەلام پەنگی پادشاهی لێ نەدراوو و بە سەرکێشی راگیرابوو. ئەو هەش بە نەبوونی ئاقا محەمەد نەبوو، دەبوو؛ کەس گوێدیری نە دەکرد. مانگیکی رەبەق لە نیتو سەنگەر دا دەورە درا و مایه و هەموو رۆژیک لوتف عەلیخان پیتدا دەدا و کوژتاری لێ دەکرد. لە لایەن ئاقا محەمەد هەموو رۆژیک پیتی نەگیرا و لە سەنگەر دەر نە کەوت. لە دوامینا ئاقا محەمەد هەموو گرانبەر و چەک و جەبەخانە بە جێ هێشت، تەنها سوارە روو بە تاران هەلات و رزگار بوو. لوتف عەلیخان هەتا نزیک ئەسفەهان وەدووی کەوت و تالانیکێ قورس و ۲ هەزار کەسی لێ بە دیل گرت. (قاجاریه)

لوتف عەلیخان بە شادی گەراوه شیراز و دەستی بە تەدارەک کرد و خەریکی هێز پەیدا کردن بوو بۆ چوونه سەر ئەسفەهان و تاران. بەلام بە دەرەختانە شیراز وەکو جارێ نە ماوو و پشیتوبەکی پەنھانی تیکەوتبوو؛ قاجاریش نەشیان خۆ لە پیت پادشای لاوچاک رابگرن. ئەو بوو ئاقا محەمەد ناچاری هەلاتن کرا و بە شپەزی روو بە تاران بۆی دەرچوو. هەتا گەیاندرایە ئەوێ لە خۆی ناو مێتد بوو و لە ژیا نی وەرز کرا. (س)

لوتف عەلیخان ئەگەرچی لە پشیتی پەنھانی شیراز ئاگادار ببوو، بە لەز بۆ پیت سگرتنی دەکوشتا و خەریکی کوژاندنەوێ ئەو ئاورە بوو، بەلام چارە کردنی زۆر دژوار بوو و دەرەقەتی نە دەهات.

لوتف عەلی خان لە کرمان ۱۲۰۵ / ۱۲۹۰م

حاجی ئیبراھیم خانی شیرازی کە خاوەند دەست و قسەرەوا و سەرھاتی شیراز بوو، لە لایەن کەرمخانەو کرابوو بە تاجەخشی پادشایانی زەند؛ بە پەنھانی لە گەڵ ئاقا محەمەد نیتوانی چاک کرد بوو و هەر جوړە بزووتنەو و کردەو و ئەندێشەییکی لوتف عەلیخان کە هەبوایە بە ئاقا محەمەدی رادەگەیاندا و هانی دەدا کە لەشکر بباتە سەر شیراز و بیگریت.

سالتي ۱۲۰۵ لهسره به هاردا حاجي ئيبراهيم به پنهاني نويسراويكي بواقا محمه نارد كه لوتف عليخان له شكرتيكي ساز كړووه هلمهت بداته سهر نوسفه هان و بچيته سهر تاران. ئاقا محمه له وه كه وته ننديشه و ترسوه و له شكرتيكي بوفه تح عليخاني قاجار ساز كړد و نارديه نوسفه هان كه بهرامبر به لوتف راوه ستی. (قاجاريه)

ئاقا محمه سالتي دوهم چوه سهر ناوريابه گان و شهري تيا كړد. نه گهر بلتم لوتف عليخان نه بتواني بچيت و پيشي پي بگريت، وانيه. بهلام له شكرتيكي له سهر نه ژمار و كيسه ي خاكي فارسي گرتبو و نه يده ويست بيپاته سهر قاجاريه كان، له گهل نه وده شا په لاماري كرمانی دا و فرمانر وه اكي سهری بونرم كړد، بهمهرجي نه وه كه خه رج و باجي بداتي و بكه ويته ژير فرمانی پادشای نه وجه وانه وه؛ بهلام زوري لي نه كړي كه پرواته له شكرگای پادشاهيپه وه.

لوتف عليخان نه و ژيرده ستیپه بچووكه ي له و پسند نه كړد و مهرجي به ست كه كرمان بگريت. چونكه زستانه كه ي سارد و به سته لك بوو، دانه ويته شي هينده نه ما بوو و تيشوشي كه م بوو، ناچار ده ستی له وده وده دانه بهردا و گه راوه شيراز. (س)

لوتف عليخان كه زستاني نه و ساله ي گهيانده سهری به هار، خوي ساز كړد و ۲۰۰۰ سواره و پياده ي جهنگاوهري ثاماده كړد و ميرزا عه بدوره حيم خاني براي حاجي ئيبراهيم خانيشي هلگرت و چند گه وړه و ناودارانی شيرازيشي له گهل خوي بردن و وړو به نوسفه هان له شيراز دهركه وتن و رويشتن، هه تا له «سمپرم بالا» دابه زين. حاجي ئيبراهيم بونوه كه بكوشريت و ته قهلا بدريت تاكو له شكره كه ي له لوتف عليخان وړوگردان و سركيش بن، هه موو ده مي ولا مي له ريگادا بوون و براكي هانده دا كه به له ز له شكره كه ي فريو دات.

فه تح عليخان كه وديعه هدي ئاقا محمه د بوو، به له شكره وه بون لوتف عليخان چوه پيشي و ناگای له پيلان و كوششي عه بدوره حيم و براكي هه بوو، پشتي به وانه وده توند بوو و به يي ترس چوه مهيدان. له خاكي «قه مشه» راوه ستا و هه ردولا كه م و زور بون په كتر چونه پيشه وه. لوتف عليخان بون چاوه ديري له دوور سه ننگه ري گرت. كه شه و داها ت عه بدوره حيم له سهر نه سپارده ي براي گه وړه و كاريه ده سته كاني فارس و سهر كرده و سهر داره كاني، سويهي زنده ي كوكرده وه و به چاپلووسي و فروفيل خه له تاندني و كاري گهيانده سهر نه وه كه به جاريك بنچينه ي كاري لوتف عليخان تيك بدن و له سهر نه وه

په پیمانان به ست که لوتف علیخان له پادشاهی بخهن. (ق)

له نیوښه شوا و به ددستووری ئو دده دوو، سئ تفته نگی سهرکیشتی ئاوردرا. لوتف علیخان ناچار بوو ۳۰۰ سواره یه کی ئاماده کرد و ههرچییه کی له گهنجینه و مالی پئ ددرجوو هه لیگرت و له تاریکی شهو له له شکرگا که ناره گیر بوو و روو به شیراز گه راوه که ژن و منداډ و کهس و گهنجینه کی رزگار کات.

به لام له به دبه ختی و چاره ږه شیییه و کاریکی دروستکراو و دامه زراو له لایهن حاجی ئیبراهیم خانه وه ریکه خرابوو، که لوتف علیخان شیرازی به ردا ئو و که و ته ته قه لای کوکړنده و هی خه لک و هه موو چاکه و پیاو ته ئو بڼه ماله گه وره یه له بیر کرد و خه لکی شیرازی هاندا و شاری خسته ده ست خوئی و کوشتی کرد که سهرکرده کان و پاسه وانه کانی قه لا بگریت؛ به و جوړه بوئی ریکه که و ت.

که لوتف علیخان گه یشته نریب شار، به دبه ختانه ددروازه ی شار گری درو بوو. ههرچه نده ته قه لای دا هیچی بو نکر و له شکره کی که ده شاردا بوون ریگیان نده. له بهر ئو و ناچار روو به که نار دهریا و چیاکانی فارس هه لات که چاره سهریکی خوئی و رزگار کردنی مال و منداډه کی بکات. (ساکیس)

حاجی ئیبراهیم به له ز قاقه زیکی بو ئاقا محمده نارد که به تالوکه سهردار سوپا هیکی خوئی ره وانه ی شیراز بکات و عه بدوره حیم خانیش که فروغیله کی سهرگیراو بوو، لوتفی علیخانی ددرپه راند و و هه موو چهک و سوپا هه کی دایه ده ست فته تح علیخانی قاجار. له ولاره ئاقا محمده میرزا رهزا قولی نارد هه سفه هان و له لایهن فته تح علیخانه وه مسته فاخانی قاجار و ۳ هزار که سیشیان پیدا بار کرد و له گه ل ۱۰۰۰ سهر ماینی چاکی هه لگرتن و بردنیه هه سفه هان. (قاجاریه)

لوتف علیخان که رووی له شاخه کان کرد په نای بو شیخ بوشیر برد؛ به دبه ختانه ئو و شیخه ی که له و دپیش دوستی بوو و ددستی گرتبوو مرد بوو. له گه ل ئو و هشا ئه گهرچی له وئی هه لمه تی نه برایه سهری، به لام کو مه گیشتی نه کرا. لوتف علیخان له «رندنه ربک» هیتزیکی چاکی په یدا کرد و له شکرکی پیکه و هانا و چووه سهر شیخی بوشیر. له به که مین هه لمه تیا شیخی شکاند و له دوا ی ئو و «کزروم» ی گرت و له ویدا بوو به فهرمانه روا. (ساکیس)

شەرى ئاقا محەمەد لە گەڵ لوتف عەلیخان

لەشکرەکی لوتف عەلیخان لە شەڕەکانی هاتوودا زۆر بەنازایی و ڕەشیدی خۆیان نواندبوو. لەپێشیا بەسەر ئەو ھێزەدا زāl بوون کە ئاقا محەمەد بۆ یارمەتی حاجی ئیبراھیم خانی ناردبوو شیراز ئەو لەشکرەکی کە دووھەمین جار بۆ تۆڵە ئەستاندنەوێ ژێرکەوتنی پێشوو ناردراو، بلاوی کردەو. بەراستی پادشای نەوجەوانی زەند بەمەردانە دوژمنی شکاند و لەشکرەکی قاجار گەیاندرایە پایەیکە وەھا کە لەنیو لەشکرگا و قۆشەنبەزا چادر و گرانباریان تالان کرا.

ئەگەرچی لەشکری قاجاری کە لەژێر فەرمانی ئاقا محەمەددا بوو ھێندە زۆربوو ھەموو دەشت و دۆلی داگرتبوو، بەلام لوتف عەلیخان بەنازایی و ڕەشیدی پێشی بەو لەشکرە قورسە گرت، «پێشمەرگە»ی لەشکرێکی وا زلی شکاند و ھەمووی بلاو و تەفروتونا کرد. لە نیوہشەودا ھەلەمتی بردە سەر لەشکری قاجار و لەتوپیەتی کرد و لەبەر یەکە پەرشوبلاو کرد و شکستەیکە پێشی تێخست (ساکیس).

ساکیس مەبەسی لە شەڕەکانی هاتوو بەکورتی لیتی داووە. بەلام تەئریخی قاجاریە بەدووردرێژی لێیان ئەدویت و بەراستی قسەکانی سەرەوێ ساکیس دەلێت و بەدەستووری مێژوونووسێکی کەنارەگیر باسی شەڕەکانی دەکات.

لوتف عەلیخان کە کزۆمی گرت، لەشکرێکی کەموکورتی ڕێکخست و چووە خاکی «خشت». لە زālخانی فەرمانرەوای خشت یارمەتی خواست، ئەویش بە ۳۰۰ کەسی سوارەو کۆمەگی کرد.

بەو لەشکرە کەمەو چوو پێشەو کە شیراز بگرتەو. لە خاکی «گویم» داہەزی و کەلێنی گرت. مستەفاخانی قاجار بە ۶۰۰ سوارەو لەولاو دەھات. لوتف عەلیخان چەند سوارەیکە ناردە پێشی؛ لەولاو ئەبدāl خانی عەبدولەلیکی ڕووبەر وویان بوو. پیاوکانی لوتف لینگیان دانێ و بەگوللە ئەبدāl خانیان داگرت و لە ئەسپیان بەرداوە.

لوتف عەلیخان وەک پلنگی زامدار لە کەلێن دەرکەوت و ھەلەمتی بردە سەر مستەفاخان. ھەردوو لا پیاوانە تێکۆشان، بەلام لە دوامینا قاجار وەتەنگ ھێنرا و شکستەیکە خراپیان ھێنا و ھەلاتن. گەلیک کەس لە مستەفاخان کوژران و بەشپێزی گەیشتەو شیراز.

حاجی ئیبراھیم لەو سەر بھوردە کەوتە ئەندیشە و ترسەو و بەلەز وەلامی بۆ ئاقا

محهمده نارد. ئاقا محهمده ۵ هزار كهسى بهجان محهمدهخاندا ناردده كۆمهگيان.

لوتف عليخان بهكهم دهميك ۲ هزار كهسى كهوته دهستهوه. بهو هيتزوده چووه پيش و له «مهسجيدى بهردى» لهشكر بهزى كرد. كه لهشكرى جان محهمدهخان نزيك بوودهو رتيگاي پي گرت و دهستى كرده كوژتار و برينيان. قاجار تهنگهتاو كران و شكان و زور كهميان بهپهرتشانى له مردن رزگار بوون و هيدي كه مابوون ههلاتن و گرانه بار و چهكيان بهجهيشت.

مستهفاخان بو يارمهتيبان له شيراز دهر كهوت، لوتف عليخان دهستى بهكوژتاريان كرد و ههلبيرين و ههتا بردنيه خاكي «گولباد». مستهفاخان لهوه ترسا كه لوتف عليخان شيراز بگريت، لهوده مهدها تهماي گهرا نهوهي هه بوو، لوتف عليخان چووه سهري و پشتى پي گرت و نه بهيشت بگهريتهوه شيراز و نهو هيتزى شكاند و بلاوى كردهوه و بهو سهركهوتنه لهشكرى زياد بوو و هيتزى پهيدا كردهوه.

سالى ۱۲۰۶ لوتف علي خان هه موو خاكي فارسى خسته ژير دهستيهوه و گشت رتيگايانى شيرازى پري. مانگي رهبيعى دووهم شارى شيرازى دهوردها و له ههر چوار لاوه دهستى بههلهمه تدانى شار كرد و له دوامينا شارى وهتهنگ هينا و دوو دهورا وهى گرت؛ بهو جوړه شيراز وهتهنگ هينرا.

ئاقا محهمده لهو چاخدها له ئاوربايه گان بوو، بهلهز گهراوه تاران و لهشكرى زور قورسى هه لگرت و چووه ئهسفه هان و لهو توه گهليك سوياهى رتيك خست و بههيتزى كى زلهوه چووه شيراز. وهكو ساكيس گوتى لهشكرى قاجار هه موو دهشت و بيابانى پر كرد بوو و «مهنزبلى ئيرهج» يان كرده لهشكر بهز.

ئاقا محهمده لهوه گه يشت كه لوتف علي خان هيتزى هه به، نه بويرا لهوه بهولاوه بهرواته پيشهوه و لهو خاكدها جيگير بوو.

لوتف عليخان خوى راگرت ههتا شهو بهسهرداهات. جلدى بهكهم - تهئريخى قاجاريه - لاپه ره ۳۳ دهليت: «كه تاريكى شهو بهسهرداهات لوتف عليخان وهك دپوى له بهند رزگار بووى زنجير پسان دراويك لينگى دا سه رهشكرى ئاقا محهمده. له دواى ئيبراهيم خان كه پاسه وان و ديدهوانى شهو بوو، بهيه كه مين هه لهمهت بهسهريا زال بوو و هيتزه كهى بلاو كرد و ئيبراهيم خانى كوژت. وهكو سيتلاوى بهلاخشاو كهوته نيتوجه رگهى سوياهى قاجار دوده، ههتا نيوده راستى لهشكر بهكوژتار و خوينرژتن چوو. كوژتاريكى قورسى كرد و

لهشکری قاجار پهرتشان و سهرلشیتواو بوو. له دواي گهليک خوټنپژي له که نار لهشکر راوهستا و فهرماني دا بهعهبدوللا خاني مامي که دهست بهشيري پرووت بکهويته نيو دوزمن و کوژتار بکات.

عهبدوللاخان وهکو شيري رق ههستاو کهوته نيو لهشکری قاجارهوه و شورش و هاواري له دوزمن خست. له ههموو لاييکهوه کوژتار و بلاوکردن و پهرتشان و پهراگهنديي هاويژته نيو سويهي ئاqa محهمدهوه».

ديسان دهليټ: «لهودهمي پهرتشان و پهراگهنديي و لاشه لهسهر لاشه کهوتني لهشکری قاجاردا، ئاqa محهمده سهراني دهرگا و پياوه بهتاييه تيه کاني پيشگاي له خوي کوژدهوه و بو پاراستني خوي ده جيتگاييکي زور جراپا بو راگرتن.

عهبدوللا خان له دواي ئهو ههموو کوژتار و خوټنپژتن و ئه تک و سوو کييهي که به لهشکری قاجاري کرد، وايزاني که ئاqa محهمده له نيواندا کوژراوه و نهماوه، که بهو رهنکه لهشکرکه پهرتشان و شپرزه بووه، له بهر ئهوه دهستي له کوژتار بهردا و له که نار يکهوه راوهستا».

لوتف عهليخان ويستي که لهو شهردها ههموو خه رگاهي ئاqa محهمده بگريټ و به جاريک لهشکری دوزمن پوچ بکاتهوه، به لام و ا تيگه ياندر ابو که دوزمن ههلاتووه، له بهر ئهوه پهلامار و خه رگا تالانکردني خسته سبهيني و دهستي له شهر بهردا و چاوه نوږي سپييده بوو؛ ههتا هيندهي زاني له لهشکرگاي دوزمن بانگدر بانگي سبهينه ي دا. (ساکيس)

ميرزا فهخوللاي ئه رده لاني که له لاي ئاqa محهمده بوو، له پيشاش ناسراوي لوتفي عهليخان بوو، به چهند رهنج لهو مهيدانه خوټناويه دا خوي رزگار کرد و چووه کن لوتف عهليخان و مزگيني ئهو سه رکه وتنه ي پيدا. له بهر ئهوه لوتف عهليخان دهستي له شهر بهردا؛ دنا ئهوه نه بووايه ئهو شهوه ئاqa محهمده رزگار نه ده بوو. لهشکرکه شي پوچ دهکراوه.

لوتف عهليخان ههتا سپييده ي به ياني له ده وروپشتي ئهو لهشکره پهرتشانه دهگهرا و چاوي له روژ بوونهوه بوو که به ديبيان بگريټ. ههر هيندهي زاني بانگدر بانگي سبهينه ي له لهشکرگاي ئاqa محهمده دا، لهوه زانييهوه که ئاqa محهمده ماوه و نه کوژراوه و ههليشنه هاتووه. لهوه زور رقي ههستا و دلگير بوو و گهراوه. (قاجاربه)

چونکه ئاقا محمەد نە کوژرابوو و نە ھەڵیشھاتبوو، لەشکرەكەشی بۆ تالانکردن ھەڵاوی
 ھەڵاوی، بەدەختانە ئەو شاھە ناودار و دلێر و ئازایە و چاوەرەشە ناچار کرا کە ھەڵبێت و
 دەست لە تەخت و تاجی ئیتران بەردات و ڕوو بکاتە کرمان. (ساکیس)
 بەلام بانگی ئەو سەرکەوتنە پشتیوانیکی گران و چاکی بۆ لوتف عەلیخان پەیدا کرد.
 جاری دەستی لە شیراز بەردا و چوو سەر کرمان و لە ڕێگادا خەریکی کۆمەگە پەیدا کرد.
 بوو.

ئاقا محمەد ڕۆژی لێ بوو، ھەڵاوی حاجی ئیبراھیم خانی شیرازی بە ھاواری ھە
 چوو و بردیانە نیو شاری شیراز دەو. ژن و مندالی لوتف عەلیخان و خێل و کەس و
 خزمەکان و ھەوادارە زەندەکانیشی بارکردن و بۆ ئۆستراپادی بەرپێکردن، لە دواي ئەو ھە
 خوشی ڕوو بە تاران گەراو. بەلام گەلیک کەسی لە شیراز کوکردن و کوژتنی (ق).

لوتف عەلیخان کە لە ئێرەجەو ڕوو بە کرمان چوو، دەستی بە ھێز کوکردنەو کرد، بەلام
 ئەو قاجاریانە کە لە دووی بوون لە شکرێکی قورسیان ھەبوو و نەیان دەھێشت لوتف
 عەلیخان فریای ھێز پەیدا کردن کەوت و گەیشتنە سەری و بە گژیا چوون (س).

کۆرانی نەزەر عەلیخان زەند لە ڕووی نەکیشان و کینەو و بەشەو چوونە سەر لوتف
 عەلیخان و کوژتاریکی زۆریان لێ کرد و گەراو. لوتف عەلیخان کە زانی لە کرمانا
 یاری دەناردێت ڕووی لە خاکی «راور» کرد و میرزا محمەد خانی ڕاوری لێ بلند بوو. لە
 دواي بە گژدا چوونی ناچاربوو لەویش پانەو دەستیت، لە ڕێگای «چل پایەلوت» دەو ڕوو
 بە تەبەس چوو. لە ڕێگادا کە دەرویشتن چوار نوکەری لە تینوانا مردن، کە گەیشتنە تەبەس
 ئەمیر حوسێن خانی حاکمی ئەوێتی کردە ھەوادار و ۳۰۰ پیاوی شەرکەری بۆ کۆمەگە لێ
 وەرگرت.

لوتف عەلیخان بەو ھێزە کەمەو تەمای گرتنی شیرازی کردەو و لێیدا چوو و بە سەر
 لوتدا ئازووتی و ڕۆیشت، کە گەیشتنە خاکی یەزد و «تەفت» تەمای بوو بازدا، بەلام
 تەقیخان یەزدی بە لەشکرەو چوو و پیشی پێ گرت و نەبھیشت تێپەڕی.

جەلەدی یەکەمی قاجاریە لە لاپەرە ۱۳۲۰ دەلیت: «لوتف عەلیخان وەکو بەرقی تابناک
 کە بە سەر خاک و خاشاکا ڕوا کەوتە نیویان و کۆمەلە یەکی بە شیر دوولەت کرد و
 ھیندیکە بە دیل گرت و کەمیکشی لە دەست ڕزگار بوو». لە دواي ئەو کەوتە دوویان و
 تالانی لێ گرتن. لەوێو ڕوو بە شیمال (ژوورو) ڕۆیشت. لوتف عەلیخان بە کۆمەگە

دۆست و هاوودەنگانییەوێ روو بەخاکی «ئەبر کوه» پرتاو بوو و بەزۆر گرتی و عەبدوڵلا خانی مامی لەسەر دانا و بۆ خوشی هەلمەتی برده سەر «بونات و ئەستەهات» و ئەو خاکانەشی گرت و لینگیدایە «دارا بجرە» و ئەویشی گرت و پەلاماری «نیریز» یشی دا و خستیە دەست، بەزۆر هەموو ئەو خاکانەى هینایە ژێر فەرمانییەوێ.

ئاقا محەمەد کە لە سەربەهۆردی لوتف عەلیخان ئاگادار بوو، لەشکرێکی ۸۰ هەزار کەسی لەژێر سەرداری محەمەد حوسێنخانی خالۆزایا ناردە پیش لوتفعەلى خان، کە نزیک خاکی ئەبر کوه بوو و پەلاماری نەسروللا خانی زەندیان دا. نەسروللا خان بەشەو یخون پێانی دادا و گەلیک کوژتاری لە قاجاریان کرد و تەنگەى پێ هەڵیان و شکاندی. محەمەد حوسێنخان روو بەشیراز هەلات و گیانی لە مردن رزگار کرد.

محەمەد حوسێن لەشکرێکی دیکەى هەلگرت و لە شیرازوێ روو بەلوتف عەلى خان رۆیشت لە خاکی «تەنگ گەرم» دوو چوو لە دامینی «خەرمەن کوه» ی گەیشتی و هەردوو لا بۆ بەرامبەرى ریز بوون و دەستیان بەکوژتار کرد. ۱۵ رۆژ هەردوو لا بۆ یەکتەر کوژتن خەریک بوون، لوتف عەلیخان ویستی کە بەشەو یخون بەسەریاندا بدات؛ چەند پالەوانیکی شەپکەر و چەند ناوداریکی هەلژاردی ئامادە کرد.

لەودەمەدا پیاویکی پیشکار کە ناوی حاتەم بوو، هەلات و پەنای برده بەر محەمەد حوسێنخان و لە کۆشەوێ ئەو ئاگادار کرد.

کە نیوەشەو بەسەردا هات لوتفعەلى خان لینگى دایە سەر دوژمن. بەلام لەولاوێ چونکە دوژمن ئاگادار کرابوو، ئەو هەلمەتە بێ سوود مایەوێ و کەمێک کوژتاری کرد و گەراوێ. کە سبەینی رۆژ بوو و لوتف عەلى خان لە سەنگەر دەرکەوت و بەرەشیدی لینگى دایە سەربان و بەشیری پرووت کەوتە نێوجەرگەى لەشکرەوێ. ئەگەرچی لە یەکەمین شەردا قاجار پیاوانە بزووتنەوێ، بەلام لە دوايیدا لە بەرابەر دلێریکی نەوجەوان خۆیان پێ رانەگیرا و بەناچاری شکستەیان تیکەوت. محەمەد حوسێنخان و چەند کەسیک بەئەزبەت رزگار بوون.

ئاقا محەمەد لەوێ گەیشت زۆر دلگیر بوو. گرتنی کرمان و رووخاندنی قەلای شیرازی خستە پەیمانەوێ. فەتخانی قاجاری بە ۱۰۰۰ سوار و ۵۰۰ پیادەوێ ناردە سەر کرمان. ئەو لەشکرە بەدیتهات و ئاوابی تالانکردن رۆیشت و گەراوێ ئەسفەهان. لەوێوێ محەمەد رەزاخانی کرمانیان گرت و بردیانە تاران و کوژیان.

سهری سالی ۱۲۰۷ مسته فاخانی دوللو له لایهن ئاقا محمه دهوه ناردرا شیراز و قه لای شاری پروخاند و له گه ل زهوی پهستی کرد و گه راوه تاران، حاجی ئیبراهیم خانی شیرازی و گه وره کانی شیرازیشی هه لگرت و بردنیه کن ئاقا محمه د.

لوتف عه لیخان که محمه د حوسین خانی قاجاری شکاند هه ر مال و پتیویتی که به تالانی به دهست که وتبوو به سه ر له شکریانی دا به خشی و هه ستا روو به خاکانی نیوانی شیراز و نه سفه هان و کرمان که وته ری و دهستی به گرتن و کوژتاری قاجاران کرد و له هاتووچۆدا بوو. له دواییدا گه راپه وه «قاین» (ق).

له چاخی خویا نه میری ته بس پتی گوتبوو که په نا بیاته کن نه میر تورای و ته یووور شا. لوتف عه لیخان نه و قسه یه ی له گوئ گرتبوو و به راستی روو به قه نده هار چوونی خسته پتش که په نا بیاته بهر نه میری نه فغانستان. له رووی به دبه ختی و چاره ده شیبه وه بهیستی وه که نه میر مردوو، ناچار دهستی له و چوونه ش بهردا و که وته نه ندیشه ی نه وه که روو له کوئ بکا و چ جیگا و خاکیک وه خوئ ده گری؟ (ساکیس).

لوتف عه لیخان له و ژبانه به دبه ختی وه به سه ری ده برد و بی چاره مابوو، نه یده زانی رووی له کوئ بکات و په نا بو کتی بیات.

دوامینی نه و سه ره هوره ده لگیره ۱۲۰۸/ ۱۷۹۴م

له وده مه دا که لوتف عه لیخان له نه ندیشه و خه یال و خه می ریگا په یدا کردندا بوو، بیری له وه ده کرده وه که روو له کوئ بکات، پیاوه زنده کانی که له نیشتمانه که یان دوور که وتبوون له گه وره ی «دهر مه شیر» نویسراویتیکیان بوئ و ده رگرت و بو یان نارد که کومه گی ده کن.

مورتهزا قولیخان و زانا و عوله ما و سه ره اته کانی کرمان و مه لا عه بدوللای ئیمامی جومعه و که یخودایان و ریش سپی شار به جاریک په یانیان گریدا که یارمه تی لوتف عه لیخان بکن و بیبه نه کرمان و بیکه ن به پاشا.

لوتف عه لی خان نه و دی به مزگینه کی چاک زانی و دهست و پتیوندی کوژدنه وه و به له ز که وته ته قه لای نه وه که که لیتی له دهست نه دات، به و ئومیده مه رجی کرد که ده وره ی کرمان بدات و بیگریت و گه لیکیش تیکوژا که به خوشی و پیکه اتن و یه که تی کرمان بگریت و بیخاته ژیر فه رمانیه وه. به و سوپاهه ی که له ده ستیا بوو چوو سه ر کرمان، عه بدوللای مامی خوئ ناردی پشه وه که کرمان بگریت، نه ویش که چوو شاری ده ورددا و

وده‌تنگی هینا، له‌ناکاو به‌بی‌ئوه که دانیشتوو‌ه‌کانی نیو‌شار ناگادار بن‌چوو‌ه ژوو‌روه و قه‌لا و شاری خسته ده‌ست.

پاسه‌وانه‌کانی ئه‌گه‌رچی له یه‌که‌مین هه‌لمه‌تا زۆر چاک تی‌کۆشان، به‌لام له دوامیندا شکان و به‌دیل گیران. له سایه‌ی عه‌بدول‌لا خان به‌و جو‌ره کرمان گیرا و که‌وته ده‌ست لوتف عه‌لیخان (س).

لوتف عه‌لیخان له دوا‌ی گرتنی کرمان، زۆر به‌چاکی له‌شکر و پیتوستی تیا دامه‌زراند و له دوور و نزیک شاری سهرنگه‌ر و سوپه‌ریکی زۆری دروستکردن و بورج و باره‌و قه‌لای شاری توند کرد و به‌تۆپ و خومپاره و چه‌ک پازاندیه‌وه و له‌شکری تی‌خزاندن. جی‌گا سه‌خت و به‌رزه‌کانی کرمانیشی توند کرد، له کورد و ئه‌فغان و عه‌ره‌ب و سیستانی له‌شکرکی شه‌رکه‌ری پتکه‌وه نا و ساز کرد. رۆژ به‌رۆژ هیز و توانای کۆ‌ده‌کرده‌وه (ق).

ئاقا محمه‌د ئه‌و بزوو‌تنه‌وه و دامه‌زراندنی لوتف عه‌لیخانی به‌چتیکی زۆر گه‌وره زانی و بۆ دوا‌رۆژ به‌زلی گرت و هه‌ر هیتیکی که هه‌ببوو بۆ چوونه پیتسه‌وه‌ی ئاماده کرد که هه‌لمه‌ت بباته سه‌ر لوتفه‌لی خان و دوا‌یی به‌و کۆسپه و به‌ره‌ه‌سته بدات و پیتسه‌ی ئه‌و سوپه‌ر و په‌ردانه ده‌رخاتن که ده‌بنه په‌ندی پیتسه‌که‌وتن و مایه‌ی نه‌هیلان، بۆ پادشاهی و به‌ره‌ه‌ستی گه‌یشته فه‌رمانه‌وای ئیران (س).

ئاقا محمه‌د سوپاهیتیکی زلی دا به‌قه‌تح عه‌لیخان و کردیه پیتسه‌وه‌ی خۆی بۆ سه‌ر کرمان و بۆ خۆشی به‌له‌شکرکی گه‌لیک قورسه‌وه رووی کرده شاری «بابک» و به‌زۆر گرتی و قه‌لاکه‌ی رووخاند و چل که‌س له هه‌واداران‌ی لوتف عه‌لیخانی خنکاند و گه‌لیکیشی خستنه چاله‌وه، خۆ‌له‌بانی کردن و زنده به‌گۆر کۆرتنی. زۆر ئه‌تک و سووکی به‌سه‌ر ئه‌و خه‌لکه هه‌زاره‌دا هینا.

قاجاریه ده‌لیت: له‌وتیه به‌کۆتار و سووتاندن روو به‌کرمان رۆیشت و له چوار فرسه‌نگی کرمان دابه‌زی. ساکیس له کتیه‌که‌یدا ده‌لیت: «له چوار میل دووری رۆژا‌وی کرمان دابه‌زی و کردیه له‌شکره‌ز. ئه‌و جی‌گایه هه‌ر ئه‌و‌ی بوو که لوتف عه‌لی خان کردبوویه له‌شکرگا و کرمانی ده‌وره‌دا.

لوتف عه‌لیخان بۆ شه‌ر له شار ده‌رکه‌وت و له نزیک شاری پیتسه به‌دوژمن گرت و هه‌تا ئیتواره کۆتاری کرد و له دوا‌یدا گه‌راوه نیو قه‌لاه.

رۆژی دووهم دیسان به‌کۆتار په‌لاماری قاجاری دا و له دوا‌ی که‌میک قاجار زۆریان کرد

و له شکری کرمانیان و ده تنگ هیتا، به لّام له بورجه کانی شاره وه به توپ دوژمن ئاورباران کرا. قاجار له وهدا زوری کوژرا و به زوری توپ پهرشویلاو بوو. له شکری زهند گه لیک دیل و تالانی گرت و گه راوه.

ئاقا محهمه د که به چاکي له نازایی و کوشش و جهنگاوهری لوتف عهلیخان ورد بوده تیگه یشت دهره قه تی ناییت و بهو جوړه له دهستییا شیرزه ده بیته، هیتای له بهرامبه ره هه بورجه یک بورجه کی دروست کرد و له پیش هه ره سهنه گه ریکیش سهنه گه ریکی دامه زراند و خوی و له شکره کی تیخزاند.

میرزا ته قیخانی مستوفی له کتیه گران به هاکیا که ته ئیخی قاجار په ده لیت «په نجا پوژ و شهوی کاری حه رب و زه رب به توپ و تفهنگ و خومپاره بوو. له هه ردو لاوه له بورجه کانه وه کاریزیان لی ددها و بۆیه کتر چوون و له ژیر خاکه وه تووشی به کتر ده بوون و به خه نجه ریه کتریان ده کوژت. لوتف عهلیخان له ره وشت و ده ستوری شه ر کوژتارا هیتنه زانا و تیگه یشتوو بوو به که م سوبه هیکي بیسه ر و پاوه له شکری کی ۱۰۰۰ که سی ئاقا محهمه دی له ژیان بیزار و له گیان و زهنه دگانی وهرز کردبوو. ئاقا محهمه د دهستی بها و بیژت بایه ته هه ره فرو فیلکی جهنگه وه، ده گوترا که لوتف عهلیخان له نیو دلی ئه و دایه که له پیش کردنیا دهستی به پیش پیگرتن ده کرد و ئاقا محهمه دی پی ته نگه تاو و داماو ده کرد».

له دوی ئه و شه ر و کوژتاره زستان به سه ردا هات. ئاقا محهمه د بۆ له شکره که خانوی دروست کرد، چونکه له چادران نه ده ژیان. لوتف عهلی خان ۱۰۰۰ که سی له شار ده رخت و لینگ دایه سه ر دوژمنی کی له سوبه ردا بوو. تیتیان رووه ات و ئه نباری زه خیره و جبه خانه ی تالان کرد و گه راوه نیو قه لاوه. چه ندجار له دوی به کتر له شار ده رده که وت و رکی شکوت هه تا نیو جه رگه ی دوژمنی داژووت و کوژتاری کی زوری ده کرد و دیل و تالانی ده گرت و ده گه راوه (قاجار په).

لوتف عهلیخان قاره مانی ره شیدی نه به ز ۴ مانگ به قه لا به ندی و ده ورده ان شه ری ده کرد. گرانی و نه بوونی و بی خوار ده مه نی و ده ست نه که وتنی پیو بست که وتبووه نیو شاره وه، گه لیکي له خه لکه که پوچ کردبوو، زوریان له برسا مرده بوون و گه ل زور ته نگاو ببوون. له شکری ئاقا محهمه د له وه که لیتی ده ست خست و په لاماری شاری دا. له لایه ن پالوهانی ناودار لوتف عهلیخانی قاره مانه وه به کوژتار ده کران و له شار دوو خرانه وه (ساکیس).

سالی ۱۲۰۹ ی رۆژی ههینی و ۹ ی مانگی ره‌بیعی یه‌ک له لایهن ئاقا محهمه‌ده‌ده هه‌لمه‌ت براهه سه‌ر قه‌لای کرمان، له هه‌ر چوار که‌ناره‌وه په‌لاماردان ده‌ست پێکرا. لوتف عه‌لی خان له بورج و کونگه‌ری قه‌لای و شه‌اره‌وه به‌تۆپ و تفه‌نگ دوژمیان ئاورباران کرد. قاجار ملی پێوه ناو له گولله نه‌سه‌مه‌یه‌وه، هه‌تا گه‌یشتنه بن دیواری قه‌لای. له‌سه‌ره‌وه به‌تفه‌نگ و به‌رد دایانگرتن، قاجار له دیواره‌کانه‌وه ده‌ستیان به‌سه‌رکه‌وتن کرد و چڕانه نیو شه‌اره‌وه (قاجاریه).

هه‌ردوو له‌شکر له‌کووچه و کۆڵانه‌کانی شارا ده‌ستیان به‌شه‌ری و کوژتاری یه‌کتر کرد. خه‌لکی کرمان گه‌لێکی کوژران. ئه‌و رۆژه هه‌تا ئێوارێ له‌نیو شارا خوێن‌پۆتن و کوژتار کرا و هه‌موو بورجه‌کان که‌وته‌نه ده‌ست دوژمن و خه‌لکی شار له‌وه‌وه وه‌رز بوون و که‌وته‌نه ته‌نگایێکی قورسه‌وه.

لوتف عه‌لیخان خۆی راگرت هه‌تا شه‌و به‌سه‌رداهات و ده‌ستی له شه‌ری به‌رنه‌دا، به‌لام له تاریکی شه‌وا که‌لێنی ده‌ست خست و له‌گه‌ڵ چهند پیاویکی خۆبا له شار ده‌رکه‌وت و پرووی له قه‌لای «بام» کرد که ۳۲۰ میل له قه‌لای کرمان دووره. براهیکی گه‌وره‌ی بام که‌سه‌رکرده‌ی لوتف عه‌لی خان بوو، له‌و شه‌ره‌دا له کرمان سه‌ردار سوپابو شه‌ری ده‌کرد. ئه‌و گه‌وره‌یه که‌ چاوی به‌وه که‌وت که‌ شکاون و براهه‌شی له‌گه‌ڵ لوتف عه‌لی خان نییه، له‌وه‌وه تێگه‌یشت که‌ براهه‌ی کوژراوه یا که‌ لوتف عه‌لیخان هه‌لاتووه که‌وتۆته ده‌ست قاجاران؛ به‌وه باوه‌ری کرد و دلی پێس کرد و په‌یمانی به‌ست که‌ میوانیکی وا خوشه‌ویست و گه‌وره و په‌شیده و نازا بداته ده‌ست دوژمن و له مالی خۆبا بیگریت و ئه‌و ته‌ک و سووکبیه‌ی ته‌ئریخی به‌سه‌ر خۆی بێنیت.

لوتف عه‌لیخان ئه‌گه‌رچی له‌وه‌ش ئاگادار بوو، به‌لام باوه‌ری نه‌ده‌کرد ئه‌و پیاوه خراپه‌یه‌کی وای له‌ته‌کا بکات و خۆی به‌دنام کات (ساکیس).

محهمه‌د ته‌قیخانی مستوفیش له‌ میژووی قاجاریه‌دا به‌و جوژه ئه‌و ناپیاوی و به‌دی گه‌وره‌ی بام ده‌گێڕێته‌وه ده‌لێت: «که‌ لوتف عه‌لیخان چووه بام، سیستانیه‌کان تێگه‌یشتن که‌ لوتف عه‌لی خان شکاوه و بێ هێز ماوه. بۆگرتن و پێشکه‌ش به‌ئاقا محهمه‌د کردنی یه‌ک دلبوون و ده‌ستیان له‌ به‌دنامی شوست.

له‌ پێشا ئه‌سپێکی لوتف عه‌لیخان که‌نیوی «غهران» بوو و له‌نیو هه‌موو یه‌کسمانی جیهانا به‌ناوبانگ بوو، په‌لیان کرد.

لوتف عليخان كه زانیه وه له چ كوڤشه و ديهك دان ههستا خوڤى بگه ټينټه وه غه ران تاكو خوڤى لهو شه پوله رزگار كات، كه ته ماشاى كرد ئه سپى په يكراره، دهستان دايه شير و تهقه لايه كيان دا به لام چونكه نه گبهت هاتبوو، گيرا و به زه نجير كراوى بو ئاقا محه مهديان نارد.

ساكيس له كتيبه قيمه تداركهى بهرگى دوهم و لاپه ره ٣٦٤ دا دهليت: «ئاقا محه مهديان ههردوو چاوى لوتف عليخانى به دهستى خوڤى دهرخست و كوڤرى كرد و بو تارانى نارد. لهو ى به ئه زيهت به سى تدارهيدا ههلاوه سى و كوڤتى».

عهبدو لالا خانى مامى لوتف عليخان گيرا و ميللى له چاو كيشرا و له دواييا به ئه زيهت كوژا. ميرزا محه مهديان عليخانى كاشانى براكه لوتف عليخانى مه ليكوشوعه را كه وه زيرى لوتف عليخان بو، له دواى گرتن به ئه زيهت كوژا و سه د كه سى كوردى هه وشارى كه له كرمانا هه وادارى زهند بوون له ناو بران و ژن و مندالى گه و ره و سه رهاتى شارى بابك نارد رانه گوندى «كه هك» له نزيك شارى قوم و پياوه كانيشى كوژتن. ٧٠٠ بنه مالهى كوردى عه تا ئوللاهى بار كردن و ناردنيه ردى. دوو دانه ئه لماسى «گه وه ره» يهك «دهرياي نوور» و دوهم «تاجماه» به قوڤلى لوتف عليخانه وه بوون ئاقا محه مهديان له باسكى خوڤى بهست و ١٠٠٠ پياوى هه لبر تارده شى كرمانى له گه ل مورته زا قولى ناردنه تاران. ديوارى شار و قه لاي كرمانى رووخاند. (ق)

له دواى ئه وه كه لوتف عليخان گيرا و كوژا، ئاقا محه مهديان چوه سه ر كرمان و گرتى و جه و ر و سه مه يكي بيژمارى تيدا نواند. فه رمانى دا ٢٠ هه زار چاوى خه لكى كرمان دهر بخري. مه ئموورى ئه و سه تم و بى داديه ئه و فه رمانه ي به جيه ئينا، ئاقا محه مهديان به دهستى خوڤى گلينه ي چاوه كانى ئه ژماردن و له ژماره دا دوو چاو كه مى هينا، رووى له مه ئمووره كه كرد كه وا بو ئه و دوو چاوه چاوى توڤن كه ماون و ده بى ههردوو چاوى خوڤى دهرخه ي.

ساكيس له كتيبه كه يا دهليت: «له پيشا پتى گوت كه ئه گه ر دوو چاو كه م بيت ئه و ههردوو چاوى خوڤى له جىگيا دهرده خرپت». به و جوڤه هه رچه نده نيتينه هه بوو كوڤر كرمان و ژن و منداله كانيشيان خرايه دهست سوپا هه ييان وه.

ئاقا محه مهديان بو ئه وه ي بنه چه كه ي هه وادارانى زهند كوڤر كاته وه و ره گه زبان دهره ييت، فه رمانى دا كه ٦٠٠ كه لله سه ر بهرپت به ٣٠٠ كه سى ديل هه ليگرن و بهرپت قه لاي بام،

نوه‌ديان کرد و له بام سه‌ری ئه‌و ۳۰۰ که‌سه‌ی که که‌لله‌سه‌ره‌کانیان هه‌ل‌گرتبوو بریان و له‌گه‌ل ۶۰۰ سه‌ره‌کانیان دانا، له‌و جیگایه‌ی که لوتف عه‌لیخان لی‌گیرابوو ئه‌هرامی‌کی له‌و ۹۰۰ که‌لله‌سه‌ره‌ دروست کرد. ساکیس له‌ دوا‌ی باس له‌وانه‌ کردن ده‌لیت: «سالی ۱۸۱۰م له‌ لایه‌ن پۆتینگه‌ر ده‌رخاوه و ئه‌و ئه‌هرامه‌ی به‌چاوی خۆی دیوه. ئه‌و پۆتینگه‌ره‌ی که‌ گوترا چوه‌و بام و چاوی به‌و ئه‌هرامه‌ که‌وتوه».

دیسان ساکیس ده‌لیت: «ئه‌و ده‌مه‌ که‌ چومه‌ کرمان، دیم خراپه‌یه‌کی له‌و ده‌مه‌دا کرابوو نمونه‌ی دیار بوو، بۆنی ویرانی و کاو‌لیه‌تی ئه‌وساکه‌ی هه‌ر لی‌ ده‌هات و هه‌شتا هه‌ر نه‌هاتبووه سه‌رخۆی».

شه‌مه‌دین سامی له‌ به‌رگی پینجه‌مینى لاپه‌ره ۳۹۹۲ی «قاموس الاعلام» دا ده‌لیت: لوتف عه‌لیخان سالی ۱۲۱۰ له‌ ده‌ست ئا‌قا محهمه‌د گرفتار بوو له‌ به‌ندیخانه‌دا کوژرا.

ئا‌قا محهمه‌د که‌ بناغه‌ی پادشایه‌تی زه‌ندی ویران کرد، ناردی قه‌بری که‌رمی‌خانیان تیت‌ک و ئی‌سقانه‌کانی ئه‌و پیاوه‌ داد‌گه‌ر و گه‌وره‌یان ده‌رخست و بردیانه‌ تاران و له‌به‌ر ته‌ختی ئا‌قا محهمه‌دیان ناژت. وایان له‌ قه‌بر نابوو که‌ ئا‌قا محهمه‌د له‌سه‌ر ته‌خت دانیشتیابه هه‌ردوو پیتی ده‌که‌وته سه‌ر قه‌بره‌که‌ی که‌رمی‌خان، ئه‌وه هه‌رماوه و ژیر پیتی هه‌موو پادشاکانی قاجار بوو.

که‌میک له‌ سه‌ره‌هۆردی حاجی ئیبراهیم خان

ساکیس ده‌لیت: حاجی ئیبراهیم خانی کوری حاجی هاشیم یه‌که‌ پیاوی‌کی خو‌پن‌خوار و له‌ ده‌وری زه‌نده‌کانا تاجبه‌خش بوو. بۆ‌جه‌عه‌فرخان گه‌لی‌کی په‌رایى (خزمه‌ت) کرد، که‌ جه‌عه‌فرخان له‌ ئه‌سفه‌هانه‌وه‌ روو به‌نیشتمانه‌ راسته‌قینه‌که‌ی - که‌ شیراز بوو - گه‌راوه. گه‌لی‌کی یارمه‌تی کرد و به‌کاری هات.

له‌به‌ر ئه‌و په‌راییه‌ی جه‌عه‌فرخان کردی به‌که‌لانته‌ری شیراز و بۆ حاجی ئیبراهیم ئه‌و پایه‌یه هه‌روا راگیرا و مایه‌وه.

که‌ جه‌عه‌فرخان کوژرا، حاجی ئیبراهیم بۆ‌ئه‌ودى که‌ لوتف عه‌لیخان ببی به‌پادشا گه‌لی‌ک ته‌قه‌لای دا و چاو و راوی‌کی زۆری کرد و له‌و لایه‌نه‌وه یارمه‌تی‌کی چاکی کرد و تیکۆشا هه‌تا لوتف عه‌لیخان بوو به‌پادشا و له‌سه‌ر ته‌خت دانیشت.

لوتف عه‌لیخان که‌ له‌ کرمان گه‌رایه‌وه شیراز، له‌ لایه‌ن هه‌ندیک که‌سانه‌وه هان درابوو که‌ حاجی ئیبراهیم له‌ ته‌کیا خراپ و به‌دبینه‌ و به‌هه‌ندیک گونا‌ه ره‌خنه‌دار کرابوو. ئه‌و

پیاوه له ودهمه دا زور به هیز بو، خاوند پشوتوه و انایه کی زل بو. ساکیس ده لیت: «وه کو مسمارک و ابو» له بهر نه وه که زور چاک په رایې ده کرد، جیگای بلندتر و پایه ی بهرترینی ده سکه و تېوو. چونکه دوامینی راستی و خزمه تگوزاری نه وه، گه وره که ی به چاکی باوډی پټ هینا بوو. لوتف علی خان میهر دبانې له ته کییا هر هه بوو و خوشیده ویست.

میرزا مه هدی که دفته ردار و خه زینه داری له شکر بوو، له چاخی جه عفه رخاندا به در او دزین په خنده دار و گونا هکار بیوو. جه عفه رخان له سهر نه وه هر دوو گوټی بری، به لام له کن لوتف علی خان هر له روډا بوو و جیگای ټکی بهرزی گرتېوو. زور چاک ده روټی، نه وده مه که جه عفه رخان کوژرا که لله سهره که ی له هرک هاوټیز رایه خواره وه، وایان بو لوتف علی خان گپراوه که میرزا مه هدی هر دوو گوټی جه عفه رخانې به ټوله نه ستانده وه بریوه و چاوی له مژې نه کداری خوټی قوچانده وه. نه و به دغه کییه ی به خوټی په وای دیوه، لوتف علی خان له سهر نه و گونا هه گوره یه رقی له میرزا مه هدی هه ستا. حاجی ئیبراهیم خان بو نه و دی که لوتف علی خان له و نه ندیشه یه بسو و پټیت و میرزا مه هدی له و که و تنه بهر ټیت و کراسی زاده گی و بی گونا هې له بهر میرزا بکات، نه و دهنکه دهنکه ی وده درخت و تکای کرد که لوتف علی خان مه هدی به خشیت و تووشی هیچ سهره نگر ټیه کی نه کا، به لام بیتونه که ی جه عفه رخان له وه ده سته ردار نه بوو و هر ده یگوت و بو ټوله له میرزا مه هدی نه ستانده وه هه و لی نه دا. هر چه ند ئیبراهیم خان که خوشه ویستی لوتف علی خان بوو و بو رزگار بوونی مه هدی کوششی کرد نه شیا، لوتف علی خان تالوکه ی کرد و به له زفه رمانی دا که میرزا مه هدی له ناور باوټرن و بیسو و ټین. به و جوړه هاوټیز ټیانه نیو ناگره وه و سوو تاندیان.

ساکیس ده لیت: «حاجی ئیبراهیم بو خوټی بو ستر مالقولیمی گپراوېده که سوو تاندنی میرزا مه هدی بوو به مایه ی لابر دنی لوتف علی خان له سهر ته تخت. به لام واده ده که ویت که ئیبراهیم خان نه و قسه یه ی بو نه وده بووه که خوټی له په خنه و گونا هه نازاد کات، دنا وده بی راستیه که ی نه وده بیت که ئیبراهیم به ستر مالقولیمی گوتوه».

میرزا ته قیخانې مستوفی له بهرگی یه که مینی لاپه رې ۵۹۰ ته نریخی قاجار په دا سهر بهوردی حاجی ئیبراهیم به مجوره دگټر ټه وه: «له مده مه دا چونکه بو هر خه ته ریک خه ته ری و بو هر که مالیک عینی که مالیکې له دووه، ده و له تی بیعتما دوده له حاجی

ئىبراهيم خانى شيرازى، سەرەۋژىر بوو و ۋەرگەر».

ۋەكولەپىشدا گوترا حاجى ئىبراهيم و براكانى چاويان لە نان و نمەكى گەۋرەى خۆيان قوچاند و خراپەيان لە پاداشتى چاكەى پادشايان نیشان دا و سەريان لە فەرمانى لوتف عەليخانى پادشای خۆيان ۋەرگىتپا، شارى شيراز و گەنجينه و گەۋهەر و ژن و مندال و خزم و كەس، لەشكر و چەك و مال و سەرمایەى لوتف عەليخانيان دا بەدەست ئاقا محەمەدى قاجار.

ئاقا محەمەدپىش لە تۆلەى ئەو و بەرامبەر بە ۋەراییه، رۆژ بەرۆژ بڵندی کرد و پەلە بەپەلە سەربىخست و هەتا گەيانديه پایەى «ۋەزارەتى ئەعزەم» و لە هەموو خاكى ژێردەستيا فەرمانرەوا و قسە پەسەندى کرد.

ئاقا محەمەد كە تۆمارى ژبانی پىچرايه ۋە بۆى دەرچوو، تەپلى فەرماندارى و پادشاهى بەناوى فەتح عەلى شاۋە لى درا، ديسان حاجى ئىبراهيم لە جىگای خۆيا راۋەستابوو، بەلام ئەو بەبى پرسىيار و گویدىرى بەسەر هەموو گەۋرە و سەرھاتى حكوومەت و سەردار و سەرھەنگ و سەركرەكانى سويا فەرمانى ئەدا و بەسەر سەرانى دەرگادا زەبەردەست و زال بوو. كور و خزم و برا و برازاكانى ھەريەك لە شار و خاكىكا لەنيو ئيرانا فەرمانگوزاريان دەکرد، دى و ئاۋايەك نەمابوو كە بەبى ئەوانە كوێخا و گزبرى لەسەر داندرايى، دەستيان لە هەموو جىگایەكدا ھەبوو و لە هەموو مالىك و دلىك ئاگادار بوون.

ئەۋەندە دەستدرىژى و فەرمانرەۋايى لە فەتح عەلى شا گران دەھات و لەۋە كەۋتبوو ئەندىشە و ترسەۋە. رۆژىكى واى لەبەر چاۋبوو كە لەجىگای لوتف عەليخان داندري. ئەگەر ئاقا محەمەدلىك ۋەدى بىت، ئەۋىش بەدەردى لوتف عەليخان گرفتار دەبى. لەۋترسانە فەتح عەلى شا بەپەنھانى هەموو ژێردەست و سويا و كار بەدەستەكانى كرده ھاۋدەنگى خزى و بۆ دوايى بەئىشى حاجى ئىبراهيم بىتن پەيمانان گرتدا، بەلام چونكە برا و خزمەكانى ھەريەك لەسەر شار و خاكىكا بوون، زۆر بەئەندىشە و ناھستە و ترسەۋە داو و تەلەيان دامەزراند و كەوتنە بزۋوتنەۋە.

فەتح عەلى شا ھەر سەركرەدیهكى بۆ شارلىك دانا، بەمەرجى ئەۋە كە ھەمويان لەبەك رۆژا كە يەكەمىنى مانگى زىلحىجە بىت كارى خۆيان ببين، فەتح عەلى شا لە تاران حاجى ئىبراهيم خەفە بكات، بەو پىلانە ھەۋادارەكانى بلاكرەدەۋە و ھەريەك فەرمانىكى

دا دهستیان و ناردنی. فه تح عهلی شا رۆژی ییکه می مانگی زیحهجه حاجی ئیبراهیمی خواسته پیشگا و گوناھ و قاقهزه کانی که بۆ بیانیانی ناردبوو یهک به یهک به چاوی داداوه.

حاجی ئیبراهیم به دهستووری خۆی هه رچه ند چاپلووسی و زیاندریژی و فروفیتلی کرد و به هانه ی نیشاندا، که لکی نه بوو، توو یکی چاندبوو دووریه وه و ئه وه ی که به سه ر گه وره و نه کداری خۆبا هینابوو دیتی و چیتژی.

فه تح عهلی شا ده زه جی فه رمانی دا و هه ردوو چاوی ده رخرا. له بهر ئه وه که زبانی گه لیک به خراپه گه رابوو زبانیشی بری. زنجیر له مل و ده ست به فر فره و پی به کو ت و خه لیلی له گه ل ژن و مندالیا ناردیانه قه زوین و له وئ هه موویان کوژتن.

له رۆژی یه که می زیلحهجه دا له هه ر شار و ئاوا ییه کی خاکی ئیرانا خزم و که س و هه واداریکی حاجی ئیبراهیم که هه بوو، گیران و کوژران و ره گ و ریشه یان ده رخرا و توویان له خاکی ئیرانا نه ما و هه موویان له ناو برد. ئه وه ی ئه و پیاوه به بنه مهاله ی زه ندی کرد، هه مووی به سه ر خۆی هات؛ هه تا مندالیتیکی نیرینه و میتینه شیان نه ما و هه موو پووج کرانه وه (ق).

بهندی هه‌وته‌مین

محهمه‌دخانی کوری زه‌کیخانی زهند

که لوتف عه‌لیخان گیرا و کوژرا، ئه‌ستیره‌ی به‌ختی کورد هه‌موو به‌جاریک و کوردی زهند به‌تایه‌تی پرووی له‌کزیوون کرد و رۆژی قاجار پرشنگذار و تیشک هاوێژ بوو. له‌و ده‌مه‌دا که ئا‌قا محهمه‌د شیرازی خسته ژێر فرمانی خۆیه‌وه، محهمه‌دخانی زه‌ندی کوری زه‌کیخان به‌سه‌ردار سوپاهی لوتف عه‌لیخان له‌خاکی به‌ختیاریه‌وه پروو به‌خوزستان چوو بوو. که له‌و سه‌ره‌په‌ورده‌ د‌لگیره‌ ئا‌گادار بوو، ناچار پروو به‌خاکی به‌سرا هه‌لات و گریبانی له‌ په‌نج‌ه‌ی دو‌ژمن ر‌زگار کرد. له‌ به‌سه‌ر دانیش و چاوی له‌ رۆژی که‌لێن بریوو.

سالی ١٢١٢ ئا‌قا محهمه‌د به‌ده‌ست کوردی شکا‌که‌وه به‌کوژت چوو و ئه‌وه به‌محهمه‌دخان را‌گه‌یان‌درا. محهمه‌د خان خۆی کوژ‌کرده‌وه و له‌خه‌ل‌که‌که‌ی خۆی و زنده هه‌لات‌وه‌کان ه‌یت‌زیک‌ی ر‌یک‌خست و پروو به‌خاکی ئێران هه‌لمه‌تی برد. له‌یه‌که‌مین په‌لامارا شاری «به‌به‌هان» ی‌گرت و کردیه‌ ناوچه‌ی فرمان‌په‌وایی. له‌و‌په‌وه‌ چووه «کازرون» و ئه‌و‌یشی گرت. له‌ کوردی مه‌منی له‌شکر‌یک‌ی پێکه‌وه نا و به‌و ه‌یت‌زه‌وه‌ چووه سه‌ر ئه‌سه‌فه‌هان.

وه‌کیل حاجی محهمه‌د حوس‌ین‌خانی به‌گلهر به‌گی ئه‌سه‌فه‌هان بو‌شه‌ر له‌ شار ده‌رکه‌وت، له‌شکری برده‌ پێش. له‌یه‌که‌مین هه‌لمه‌تا وه‌کیل له‌ ده‌ست محهمه‌د خان‌ا گرفتار بوو. له‌شکر و جبه‌خانه و توپ به‌دی‌لگیرا. که له‌شکری به‌گلهر به‌گی شه‌رزه‌ کرا، محهمه‌دخان لینگیدا سه‌ر ئه‌سه‌فه‌هان و گرتی و کردیه‌ ئه‌یاله‌ت و میرزا عه‌بدوله‌ه‌ابی مستو‌فی له‌سه‌ر دانا و بو‌خۆشی له‌ «سه‌عاده‌تاوا» له‌شکر به‌زی کرد و ده‌ستی به‌ه‌یت‌ز زیاد‌کردن کرد.

له‌ولاوه‌ ف‌ه‌ت‌ح عه‌لی شای قاجار له‌شکری هه‌ل‌گرت و له‌ژێر فرمانی حوس‌ین قولی‌خانا ناردیه‌ ئه‌سه‌فه‌هان که پێش به‌محهمه‌دخان ب‌گر‌یت. محهمه‌دخان که وایزانی به‌له‌شکره‌وه چووه‌ پێشی، له‌ «جز» که ج‌ی‌گایه‌که، به‌را‌به‌ر یه‌ک‌تر راوه‌ستان و شه‌ریان هه‌ل‌ایساند و خو‌ین ر‌یژرا، قاجار کوردی ته‌نگه‌تاو کرد و شکاندیان و پروو به‌سه‌عاده‌تاوایان گ‌ی‌رانه‌وه؛ حوس‌ین قولی‌خان که‌وته‌ دووی هه‌لات‌وان.

خه‌ل‌کی ئه‌سه‌فه‌هان که شکاوی محهمه‌دخانیان به‌یست به‌له‌ز چوونه‌ سه‌ر سه‌عاده‌تاوا و

مال و چتومه کی محهمه دخانیان گشت تالان کرد و بردیان.

محهمه دخان لهو دهستدرتیزیهی خه لکه که ئاگادار بوو، ناچار خوئی لهو مهیدانه پشیوه
رژگار کرد و روو به خاکی بهختیاری و به بهبهان گه راوه. نه جعف خانی زهندی نارد نه
کورد هکانی بهختیاری که پشتیوانی و کومه گی بکهن. یوسف خانی بهختیاری چاوی له
نیشتمان خواهی قوچاند و پشتی له رهوشت و دهستوری کوردایه تی کرد، به بی لیکدانه وه
له نیتو مالی خو یا میوانیکی و خۆشه ویستی خو ی گرت و به زنجیرکراوی بۆ فه تی عه لی
شای نارد.

یوسف خان که نهو به دغه کییهی کرد و نه جعف خانی نارد [کن فه تی عه لی شا]، فه تی
عه لی شا ده زیه جتی نه جعف خانی له ده می تو پ به ست و ئاوری دا و کوژتی.

محهمه دخان که نهو دی زانییه وه، روسته م خانی برازای خو ی هه لگرت و په نای بۆ
کورد هکانی «باجه لان» برد، له نیتو کوردی باجه لان و سیلا وخۆر کۆمه له ییکی له سه ر خو ی
وه خپ کرد و چو و قه لای سیلا وخۆری گرت.

نه زه ر عه لی خانی باجه لانی به له شکرده وه چو وه سه ری، له دوا ی گه لیک کوژتار
محهمه دخان گیرا و به زنجیرکراوی نارد رایه تاران.

له کوردی باجه لان هونه رمه ند و نیشتمان خواهیکی دلسۆز که ناوی «مه هدی» بوو
هه ستا و که مەری پیاو تهی به ست و بوو به هه واداری محهمه دخان. چه ند که سیکی کوژده وه
و چو و پیشی پشیان گرت و به گژ پیاو هکانی نه زه ر عه لی خانا چو و محهمه دخانی به زۆر له
چه نگیان ده رخست و رژگاری کرد و که مەری پیشکاری له پیشیا گریدا.

محهمه دخان که له سایه ی ته قه لا و کوژشی نهو ناوداره هونه رمه ندانه وه له په نجه ی
دوژمن رژگار بوو، نه و جا که و ته ته قه لای هیز په یداکردن و پشتیوان سازکردن و له دوور و
نزیک له دهووری کوژه ونه وه. له کورد له شکرکی پیکه وه نا و له گه ل چه ک و پیویست
ریک خستن خه ربیک بوو. له ولاره فه تی عه لی خانی پادشای قاجار فه رمانی دا به محهمه د
وله لی خانی والی گه زار و مه لایر و به حه سه نخانی والی فه یلی و به ته قی خانی حاکی بروجرد
که هه ربه ک به له شکرده وه بچه سه ر محهمه دخان و بۆ خو شی له شکرکی له تارانه وه نارد.

محهمه دخان بهو له شکره که مە ی که له ده ستیا بوو چو وه پیشیان؛ له خاکی سیلا وخۆر
به گژبانا چو و. له دوا ی گه لیک کوژتار ته نگه به له شکرکی قاجار هه لچنرا. ته قی خانی
بروجرد بر بنیکی گرانی خوارد و بهو برینه مرد. له شکرکی دوژمن شکان و توپ و جبه خانه و

دیل و مالیکی زور کهوته دهست محهمه دخان و لهشکر و دهسته کهی، بهو سهرکه وتنه محهمه دخان هیزی فره بوو و ناوبانگی کرد و پرووی له بهرزبوون نا.

له ژیر سهردار سوپاهی محهمه د و هلی خانا له شکرکی دیکه ی قاجار له لایه نه فتحه علی شاوله نارد رایه سهر محهمه دخان. له نریک سیلاو خور شهر و کوژتار دهسپیکرا. له یه که مین شهر باوی کورد و شکسته ی قاجار بوو؛ له دوامینا شهر گهرمه ی تیکه وت و محهمه دخانیان وه تنه گهیتنا.

پوژی ۲۲ ی زیلحیجی ۱۲۱۳ محهمه دخان شیرزه کرا و هه لات. ته مای بوو پروو به به سرا پروات، به لام حه سه نخانی والی فهیلی به خیانه ت و فیل چوو دلخوشی محهمه دخانی دا و گرتی و زنجیری کرد و میلی له چاوی دا و کویری کرد. ۱۰ ی موچه رده م چاوی دهرخت و ناردیه تاران. ۱۵ ی مانگی سه فهر فتحه علی شا له دوا ی نه زیه تدان کوژتی (ق).

خانله رخانی کوری عهلی مورادخان

له بنه ماله ی زهند که پارازترابی و نه که وتبیته ژیر په نجه ی جه وره وه، ته نها خانله رخانی کوری عهلی مورادخان پادشای زهند بوو؛ نه ویش چونکه دایکی کچی محهمه د حه سه نخانی قاجار بوو، له بهر نه وه که عهلی مورادخان مرد، له بهر خزمایه تی چوو له ی ئاقا محهمه د و به خوشه ویستی راگیرا و کرایه پیش خزمه تی ئاقا محهمه د. له دهوری فتحه علی شادا نه و پایه یی ههر به خیتو کرد و له خوی تیک نه دا.

خانله رخان پیاوکی بی دهنک و دیندار و زوبان خوش و ره وشت چاک و چاکه خوا بوو، هه موو دوست و دوژمنیک خوشیان ده ویست و ریزیان لی دنا.

سالی ۱۲۴۳ محهمه د قاسمخانی دامغانی له شاری کرمان سهری فرمانی له فتحه علی شا لوواند و کهوته هه وای فرمانگوزاری.

فهر فتحه علی شا بو دامه زراندنی کرمان و دلخوشی دانه و دی خه لکی کرمان خانله رخانی نارده کرمان.

نه و پیاره دلپاکه که گه یشته کرمان چاوی به سه رکیشی که وت، بو نه مه که نه بیته مایه ی شورش، گه رانه و دی به چاکتر زانی. له پشیوی کرمان گه لیک دلگیر و رهنجیده بوو؛ به بی دهنک پروو به تاران گه راره و له کرمان کهوته ری.

محهمهد قاسمخانی سه رکیش فهرمانی دا بهعهباس قولیخان ناوی کابرایهکی کهسهناسی به ٤٠ کهسهوه ناردده پیش خانلهرخان که بیکوژن.

ئهو پیاده بی ناوونیشانه کهوته دووی. شهوی چوارشه‌مه‌ی ٢٠ی مانگی جه‌مادی دووه‌می سالی ١٢٤٣ له قه‌لای «ربات باغین» له‌ناکاو به‌سه‌ر خانله‌رخانی دادا و خوی و نوکه‌ر و پیشکاریکی کوشتن و گه‌راوه کرمان (قاجاریه).

ته‌واوبوو

به‌غداد - (١) کانونی یه‌که‌می (١٩٣٢-م) (١٦- رۆژوو - ١٣٥٢)

حوسین حوزنی موکریانی

(لێوه‌رگر - مه‌ئخه‌ز)

ناوی په‌راو	به‌رگی - جلد	دانه‌ری	زبان	لاپه‌ره
ته‌ئریخی ئێران	٢	جه‌نه‌راڵ ساکیس	ئینگلیزی	٣٨٤-٣٧٠
ته‌ئریخی قاجاریه	١	میرزا محهمهد ته‌قیخان	فارسی	٦٥ - ٢
أجل التواریخ	١	میرزا محهمهد ته‌قیخان	فارسی	١٥٥
قاموس الاعلام	٥	شه‌مسه‌دین سامی	تورکی	٣٨٥٨
قاموس الاعلام	٥	شه‌مسه‌دین سامی	تورکی	٣٩٩٢
ته‌ئریخی به‌غداد	١	علی ظریف الاعظمی	عاره‌بی	٢١٤-٢٠٩
ته‌ئریخی به‌سرا	١	علی ظریف الاعظمی	عاره‌بی	١٤٦-١٤٣

پیرت

9 دهسپیک
9 پیشه کی کوردستان موکریانی
49 غونچه ی به هارستان تاریخی کوردان
97 خۆشی و ترشی له نیتو دڵ و دهره ییکی بێ که سیدا هاوار و بانگیتی به راستیه
125 ئاورپیکی پاشه وه - (به نندی دووهم) حکوومه تی به رزدهکانی
149 بهرگی دووهم ئاورپیکی پاشه وه جزمی چوارهم پادشایه تی چهند بنه ماله ییکی کورد له کوردستاندا ...
179 بهرگی دووهم ئاورپیکی پاشه وه جزمی یه که م ئومه را و حوکمدارانی به ناویانگی کوردستانی ...
203 میژووی ناودارانی کورد هی عه سری سیزدهمین هیجری له سالی ۱۲۰۰ هه تا ۱۳۰۰ ه
281 ئاورپیکی پاشه وه بهرگی دووهم جزمی سییه م پادشایانی بنه ماله ی عه لی گچکه و ...
329 دیریکی پیشکه وتن میژووی دوو دهوله تی مه زنی «دوشتیکباز - هه زبانی» یه
373 تاریخی حوکمدارانی بابان له کوردستانی شاره زوور و نه رده لاند
489 میژووی کورد و نادر شاه له خاکی ئیرانا
543 میژووی شاهنشاهی کوردی زهند